OPERIS

HIERARCHICI,

SIVE,

DE ECCLESIASTICO PRINCIPATV,

LIBER II.

IN QVO BEATI PAVLI APOSTOLI secunda ad Timotheum Ephesi Episcopum, & Primatem, Epistola, Commentarijs illustratur.

Autore P. COSMA MAGALIANO Bracarensi, Societatis IESV, professore olim sacræ Scripturæ, & in Conimbricensi Academia regij Artium Collegij Præfecto.

OPVS NVNC PRIMVM IN LVCEM EDITVM.

LVGDVNI,

Sumptibus Horatij Cardon.

M. DCIX.

CVM PRIVILEGIO REGIS.

ILLVSTRISSIMO
D. MICHAELI A CASTRO
OLYSSIPONENSI
Metropolitano,

P. Cosmas Magalianus Societatis IESV *Theologus, & regij Artium Collegij in Conimbricensi Academia Præfectus,*

S. P. D.

INGRATI *animi notam timere possem,* PRÆSVL ILLVSTRISSIME, *si quos in lucem edere commentarios institui, te, cui multis nominibus obstrictus sum, instituti mei inscio, euulgarem. Enimuero cùm Olyssipone, decem, aut plures annos commorarer, affectum erga me animi tui, beneuolentiæ & amoris plenissimum semper sum expertus. Postquam verò Conimbricæ, partim sacris literis enarrandis, partim regij Artium Collegij præfecturæ, ex obedientia operam dare opus fuit, quanuis illa, quam loci opportunitas dabat, sæpius te adeundi & colloquendi consuetudo, est intermissa: nunquam tamen absentis oblitus es. Testes habeo nostræ Societatis Patres, qui vel officij, vel negotij ergô, quod passim fit, te inuisunt. Hi nanque quàm amanter, ne dum honorificè (quæ tua est benignitas) mei absentis mentionem inferas, literis mihi & sermonibus crebris significarunt. Nec verò verbis solùm, sed factis etiam tua in me & in Societatem nostram constitit voluntas, cùm aliàs, tum præsertim cùm regni administrandi curam non ambitione aliqua, à qua semper alienus fuisti, sed, quod omnes norunt, amore Dei, & patriæ impulsus, suscepisti.*

Daturus ergo lucem fœturæ ingenij mei; à te, quo sine nil magnum mens nostra inchoare nec potest, nec debet, patrocinium, non peto tantùm, sed supplex etiam efflagito. Hoc enim impetrato, quid nobis potest esse formidini? Tua a regibus ducta, & omnibus cognita nobilitas: tua in rebus gerendis prudentia; in prosperis modus; in aduersis constantia; in pietate promouenda & pauperum inopia subleuanda solicitudo: eam tibi cõciliant apud omne genus hominum beneuolentiam, & existimationem, vt quæ tu probaueris, ea ipsi summa haud dubiè animorum consensione sint approbaturi. Quare id mihi imprimis curæ fuit, vt quæ tibi dicarem, huiusmodi essent, vt argumenti in quo versantur genere ipso plausibilia tibi essent, & iucunda. Quod insignis quidam Philosophus in dedicatione libri, quem de iustitia scripsit, non animaduertens, ab Antiocho Asiæ minoris Rege repudiatus est. Sibi enim, qui aliorum sceptra inuaderet, & quæ alieni essent iuris, in suam trahere ditionem conaretur, æquitatis, & iustitiæ leges afferendas non esse, tyrannico elatus supercilio dictitabat. Nos Pontifici in muneris sui functionibus occupatissimo, epistolas D. Pauli Pontificias offerimus: speculum damus, in quo, quæ gerit, lætus peruideat. Nihil hic profanum, nihil alienum à Pontificia cura; nihil quod cum vigilantissimi præsulis studijs mirificè non consentiat. Nec vereor propterea meas has vigilias minùs tibi gratas fore, quòd alij hoc secuti sunt argumentum. Spatiosus est sanctarum Scripturarum ager, & omnibus Christi confessoribus communis: dummodo (vt scitè annotauit Rupertus) salua fide quod sentiunt, & dicant & scribant. Quis namq; iure irasci potest, quòd in eadem possessione, post vnum aut duos puteos, quos effoderunt patres, eorum filij plures effodiunt? Post puteos Abrahæ industria apertos alios Isaac aperiri iussit; & repererunt (inquit Scriptura) serui illius aquam viuam. Quid ergo obstat, quominus post Chrysost. Theophyl. Oecum. Thedor. & alios Patres, nos aliquam adhuc operam in Pontificijs Pauli epistolis exponendis adhibeamus, præsertim, cùm adhuc aquam viuam reperire possimus, quæ & lectori studioso vtilitatem afferat, & animo diuinarum rerum cognitionem sentienti, iucunditatem? Hanc tuis auspicijs repertam, qui viderint, læti repetent, quod Ecclesiastici cap. 50. de Simone magno sacerdote Oniæ filio proditum est. Is namq; dum vixit, ad perfecti operis fastigium, templi perduxit structuram: ciuitatemq; sanctam beneficijs, apud omne genus hominum bene collocatis, ita sibi obstrinxit, vt quasi stella matutina in medio nebulæ, & quasi luna plena in diebus suis, luxisse affirmetur. Nec id solùm: cum sole, cum Iride, cum rosa, cum lilijs, & pretiosis lapidibus comparatur. Atque, vt cætera silcam, quæ diuinæ literæ de Simone referunt, illud tanti Pontificis gloriam magnopere commendat, quòd in diebus ipsius emanauerunt putei aquarum, & quasi mare adimpleti sunt supra modum.

Rupertus.

Gen. 16.
Chrysost.
Theophyl.
Oecum.
Theodor.

Eccl. 50.

dum. Certè qui animo recolet, quo studio in communem Ecclesiæ Dei vtilitatem, in hoc Lusitaniæ regno inuigilaueris, & quàm impensè doctrinam sacram adamaueris, virosq; omnes opibus, & autoritate adiuuare studueris, qui è sapientiæ puteis, viuam aquam ad communem populi Christiani vsum manantem, extrahere consueuerunt: manifestè perspiciet, te, Simonis, hoc est magni Pontificis, laudibus dignissimum: posseq; sperare à te eos, qui in aperiendis sacræ sapientiæ puteis iugi aqua manantibus, in sacræ Scripturæ agro desudant, non qualemcunq; opem, sed certissimum patrocinium. Eam ego spem, ex tuis factis laudatissimis polliceri mihi possem, si ea enarrare, & cum magni Simonis encomijs conferre, tuum ab omni assentatione alienissimum permitteret ingenium. Sed polliceor tamen mihi etiam, sine ea quæ apud alios principes multùm valere solet, encomiorum commemoratione, omnem à te opem, & optatum patrocinium. Quod enim alij laudum, apud eos, quibus suos dedicant libros, commemoratione obtinere solent; ego prætermissione (nec me animus fallit) sum assecuturus. Modestia tua hoc facit, qua soles, laudes existimare iacula: & hostes laudatores. Vale,

PRÆSVL ILLVSTRISSIME, *meque tibi multis nominibus deuinctum, & Societatem nostram, qua soles beneuolentia diu complectere.*

AD LECTOREM,

IN DVAS B. PAVLI

PONTIFICIAS EPISTOLAS,

quæ duobus ſequentibus libris explicantur,
Hendecaſyllabon.

VOs ô Pontifices, quibus tiaræ
Ius eſt, & baculi nitentis auro,
Attentas date gentium magiſtro
Aures. Timotheum ille dum paterno
Affectu docet, & Titum: admonebit
Quali vos deceat gregis regendi
Vrgeri ſtimulo. Licèt popellus
Veſtris nunc ſtudiis probæque vitæ
Applaudat; ſtudio eruditiores
Vos reddet cumulatiore Paulus.
Immunem à vitiis, Epiſcoporum
Vitam poſtulat. Arcet ebrioſos,
Iratos, tumidos, lucríque amantes.
Aptos ad ſacra, ſobrios, pudicos
Signat presbyteros: modeſtiámque
Commendat iuueni ſeníque. Frugi
Seruos eſſe iubet. Modum puellas
Vitæ ſæpe docet beatioris.
Huc ergo Archiepiſcopi; huc tiara
Vos queis gemmifera caput renidet:
Huc lætus iuuenis, ſenéxque triſtis:
Huc caſtæ viduæ, puella: ſexus
Huc omnis veniat. Docet magiſter
Paulus Timotheum, Titúmque. Tantus
Cùm doctor placeat tonante voce,
Nec non diſcipuli infula decori;
Quid doctrina? auida hanc probabis aure.

IVDI

IVDICIVM CENSORIS IN COMMENTARIOS *super duas B. Pauli Epistolas.*

SVPREMÆ ac sanctæ Inquisitionis Senatu imperante, accuratè vidi II. & III. librum *Operis Hierarchici*, siue, *de Ecclesiastico Principatu:* in quibus II. B. Pauli Apostoli epistola ad Timotheum Ephesi Episcopum, & alia quædam ad Titum Episcopum item Cretensem, à Patre Cosma Magaliano Bracarensi sacræ Societatis IESV, regiíque Artium Liberalium Collegij Conimbricæ iterum præfecto, commentariis illustrantur: nihil in eis reperi, bonis moribus, aut fidei Orthodoxæ dissonum; imò omnia consona, & pia, quæ fidelem instruant, ac proinde apta, quæ in lucem prodeant. Æquum ergo censeo, vt typis mandentur. Datum Olyssipone in conuentu S. Francisci Denxobregas, anno Domini 1608. Ianuarij die 26.

FR. LVDOVICVS AB ANGELIS.

Facultas supremi sanctæ Inquisitionis Senatus Lusitaniæ.

POssunt imprimi Commentarij secundi, & tertij libri *Operis Hierarchici*, siue, *de Ecclesiastico Principatu:* Et postquam impressi fuerint, huc adducantur, vt cum autographo collati, passim legi possint. Olyssipone die sexta Februarij 1608.

RVY PIZ DAVEIGA.

Facultas Illustrissimi ac Reuerendissimi D. Alfonsi à Castelbranco Episcopi Conimbricensis, & Arganilij Comitis.

SPectata approbatione possunt imprimi hi Commentarij. Decimoquinto Februarij 1608.

EPISC. CONDE.

Facultas Prouincialis Societatis IESV.

EGo Antonius Mascarenhas Societatis IESV in prouincia Lusitaniæ prouincialis, facultate ad id mihi facta à Reuerendo admodum Patre nostro generali Claudio Aquauiua, facultatem concedo, vt Commentarij in duas D. Pauli epistolas, ad Timotheum, & in eam, quæ ad Titum scribitur, à Patre Cosma Magaliano Societatis nostræ Theologo, & regij Artium Collegij, in Conimbricensi Academia præfecto, compositi; atque grauium doctorúmque hominum iudicio approbati, typis mandentur. In cuius rei fidem, hoc testimonium manu nostra subscriptum, & nostro munitum sigillo dedimus. Olyssipone 11. die Maij, anno Domini 1607.

ANTONIVS MASCARENHAS.

FACVLTAS R. P. PROVINCIALIS *Societatis* IESV, *in prouincia Lugdunensi.*

LVdouicus Michaëlis Prouincialis Collegiorum Societatis IESV, in Prouincia Lugdunensi, iuxta priuilegium eidem Societati à Rege Christianissimo Henrico III. die X. mensis Maij, anni 1583. Et Henrico IIII. nunc regnante 20. Decembris 1606. concessum, quo Bibliopolis omnibus prohibetur, ne libros ab eiusdem Societatis hominibus compositos, absque illorum permissione imprimant; permittit Horatio Cardon, Lugdunensi Bibliopolæ, vt *Operis Hierarchici*, siue, *de Ecclesiastico principatu, libros III. Autore P. Cosma Magaliano Bracarensi, Societatis* IESV, *professore olim sacræ Scripturæ, & in Conimbricensi Academia regij Artium Collegij Præfecto*, ad sex proximos annos imprimere, ac liberè diuendere possit. Datum Lugduni die 6. Maij 1609.

LVD. MICHAELIS.

Summa Priuilegij à Christianissimo Galliarum Rege obtenti.

HENRICI IIII. Galliæ & Nauarræ Regis diplomate cautum est, ne quis in suo regno, aliisve locis ditioni suæ suppositis, intra proximos annos decem à die concessionis præsentium inchoandos, excudat, vendat, excudendum vendendúmve quouis modo ac ratione conetur, librum, qui inscribitur, *Operis Hierarchici*, siue, *de Ecclesiastico principatu, libri III. Autore P. Cosma Magaliano Bracarensi, Societatis* IESV, *professore olim sacræ Scripturæ, & in Conimbricensi Academia regij Artium Collegij Præfecto*, vno Horatio Cardon, Bibliopola Lugdunensi, excepto, cuíve ipse concesserit: Sub pœnis originali diplomate contra delinquentes expressis. Datum Lutetiæ, die Februarij vigesima tertia, Anno 1609.

Sic signatum De mandato Regis,

BRVLART.

COSMÆ

COSMÆ MAGALIANI, SOCIETATIS IESV THEOLOGI,

OPERIS HIERARCHICI, SIVE, DE Ecclesiastico principatu,

LIBER SECVNDVS.

JN EPISTOLAM B. PAVLI APOSTOLI ad Timotheum secundam

COMMENTARII

PRAEFATIO EXEGETICA.

ABSOLVTIS, Deo auspice, commentariis in primam ad Timotheum epistolam, vrget animum ea cura (quod materiæ affinitas postulat) vt pergam, secundam quoque, breuioribus quidem, sed non minùs, quod in me fuerit, accuratis illustrare annotationibus. Erit hic noster labor, vt spero, gratus lectori, cui breuitas cordi est; simulque vtilis, ob hierarchicæ doctrinæ, cuius Paulus primarius magister est, eximiam cognitionem. Atque, vt iam inde exordiar, vnde totius epistolæ argumentum, &

contextus, lucem accipere potest: imprimis Pauli in vincula bis Romæ coniecti historiam proponam: deinde nonnulla in sectiones conferam, quæ in epistolæ explicandæ vestibulo maiorem afferent perspicuitatem, & faciliorem ad Pauli doctrinam percipiendam aditum.

Historiæ D. Pauli, bis sub Imperio Neronis in vincula coniecti breuis enarratio, quæ instar argumenti est totius epistolæ.

SECTIO. I.

An. Christi 59.

I. ANno post Christum natum quinquagesimo nono, Paulus Apostolus, causa dicta apud Portium Festũ, Felicis, in prætura Iudææ, successorem, comite Aristarcho, quem in epistolis concaptiuum appellat, per Melitem insulam, Nerone anno iam altero imperante, Romam perductus est, vt colligitur ex Eusebio in Chron. cuius hæc sunt verba: *Festus in gubernatione succedit Felici, apud quem præsente Agrippa Rege, Paulus Apostolus religionis suæ rationem exponens, vinctus Romam mittitur.* Eandem refert idem Eusebius historiam Eccles. hist. lib. 2. cap. 2. Cui suffragatur Hieronymus, de script. Eccl. in vita Pauli. Cæterùm, qua occasione Paulus vinctus fuerit, sic accipe:

Euseb. in Chron.

Idem Eccl. hist.

Hieron.

Quatuor profectiones Pauli, in Hierosolymam, post conuersionẽ.

Post conuersionem suam Paulus, nihil antiquius habuit, quàm vt Euangelium, quod in triduo illo, quo de cælo tactus nihil vidit, interno diuini spiritus magisterio & illustratione didicit (neq; enim puto in illo triduo, quæ tamen multorum opinio est, vt suo loco dicemus, raptum fuisse in paradisum) mundo prædicaret, omnibusque tam Iudæis quàm Græcis, doctrina & exemplo vtilitatem afferret. Idcirco quater, post conuersionem suam, vrbem Hierosolymitanam adiisse, memoriæ proditum est.

Primam illuc profectionem, ad finem triennij conuersionis suæ, eo suscepit fine, vt videret principem Apostolorum Petrum; cuius rei meminit ipse cap. 1. epistolæ ad Galatas.

Gal. 1.

Secundam, duodecimo ferè eiusdem conuersionis anno: Cùm nimirum vnà cum Barnaba, ab Ecclesia Antiochena, cum eleemosynis à fidelibus liberaliter corrogatis, propter famem toto ferè orbe terrarum sæuientem, missus est.

Euseb. Beda. Orosius.

Accidit hæc fames, vt tradunt Euseb. in Chron. Beda, in lib. de sex ætatibus; Paulus Orosius, lib. 7. cap. 6. quarto principatus Claudij anno, post cædem nimirum Iacobi fratris Ioannis Euangelistæ,

& D.

& D. Petri carcerem. Quanuis D.Lucas in Actis Apostolicis, eam commemoret per anticipationem. Act.11.

Tertia incidit in decimum quartum annum post conuersionem suam: quando videlicet Barnaba comite, ad decidendas legales quasdam quæstiones, illuc itum est. Habes huius rei mentionem, cùm apud Luc. Act.14. tum apud eundem cap.2. epist. ad Galatas. Act.14. Gal.2.

Quia verò Paulus, qua erat charitate, ægrè ferebat, fratres, qui erant Hierosolymis diuinis rebus piè ac religiosè vacantes, rerum ad victum necessariarum premi inopia: collecta diligenter, & strenuè, ex variis Ecclesiis eleemosynarum subuentione; quartam, vt Iudæis, qui ex Mosaicis ritibus ad Christiana transierant castra, opem ferret, in vrbem Hierosolymitanam instituit perfectionem., de qua agit Lucas Act.21. Hîc, captus est à Iudæis sub finem principatus Claudij, vel sub initium Neroniani imperij. Act.21.

II. Mansit Cæsareæ in custodia Paulus per biennium antequam Romam veniret: quod, ni fallor, satis apertè docet Lucas, Act.24. Postquam enim commemorauit quo nam pacto Paulus, causam suam egerit coram Felice præside à quo frequenter & beneuolè auditus fuit, subiungit hæc verba, *Biennio autem expleto, accepit successorem Felix, Portium Festum.* In quibus verbis, particula, *biennio expleto*, non indicat tempus gubernationis Felicis, quasi biennio tantùm Felix præses fuerit, cùm Paulus illi dixerit, vt in eodem cap. refert Lucas, *Ex multis annis, te esse Iudicem genti huic sciens, &c.* Quomodo enim, si Felix biennio tantùm Iudææ præfuit, multis annis Iudex fuit? Quare necesse est præfuisse eum Iudææ plusquam duos annos. Quid quòd Iosephus lib. 20. Antiq. cap.5. narrat, Felicem à Claudio 11. imperij eius anno, missum esse in Iudæam, vbi multa & præclara gesserit, producto vsque ad Neronis imperium magistratu? Quod si ita est, cur autem non ita erit? minimùm quinque annis præfuit Iudææ: atque adeò biennium, cuius Lucas meminit, non ad Felicem, sed ad tempus, quo Paulus in in custodia fuit sub Felice referendum est, vt eo loco interpretatur Gloss. Interl. Beda, & Lyranus, quibus concinit Oecum. in caput vlt. Act. Apost. & Onuphrius in suo Chron. Hoc ipsum tradit Metaphrastes Eusebij secutus autoritatem. Negat quidem Baronius fuisse Paulum Cæsariæ per biennium: ac proinde illa verba, *Expleto biennio accepit successorem Felix, &c.* Ad biennium refert, quo Felix, sub Neronis imperio Iudææ præfuit: additque, Paulum fuisse vinctum, secundo imperij Neronis anno, statimque Romam missum.

Act.24. Iosephus Antiq. Act.24. Gloss. Interl. Beda. Lyran. Oecum. Onuphr. Baron. tom. 1. An. 58.

Cæterùm cur Felicis præturæ tempus biennio illo Neronis imperij, definiri debeat, non video; cùm nec verbum à Luca fiat de Nerone: nec vlla occurrat ratio, cur fieri potiùs Neronis, qui Felicem pręturа abdicauit, mentio debeat; quam Claudij; qui eum præsidem creauerat. Multò minùs probabile est quod Magister hist. Scholasticæ asseuerat, biennium illud computandum esse, à tempore, quo Felix accusari cœpit à Iudæis, cùm nulla huius accusationis apud Lucam extet mentio.

Hist. Schol

Quo honore Romæ exceptus fuerit Paulus.

III. Decedente ergo de magistratu Felice, sub quo Paulus in custodia propter importunas, & insidiarum plenas Iudæorum accusationes biennio fuit; Festus missus à Nerone Claudij successore, Iudæam suscepit gubernandam: Apud quem Cæsareæ pro tribunali sedentem, Apostolus causa dicta, vinctus, vt paulo antè diximus, ad Cæsarem, quem appellauerat, Romam ire compellitur. Quis pro dignitate enarrare queat, Christianorum in vrbe agentium erga illum officia? Non enim quasi vincto homini, sed tanquam emerito duci vrbem cum triumpho ingredienti, vltra lapidem quinquagesimum, obuiam itum est, vt ex aliis annotat Cardinalis Baronius tom. 1. An. Christi 59. *Mansit autem biennio toto in suo conducto*, vt D. Lucas refert Act. 28. & suscipiebat omnes, qui ingrediebantur ad eum, prædicans regnum Dei, & docens cum omni fiducia sine prohibitione tam Iudæos, qui Romę erant, quàm Gētiles. Iudicium autem cui adesse oportuit coram Nerone, quem appellauerat, adeò atrox, & formidandum plerisque visum est, considerato immanissimi Imperatoris ingenio, vt illum eo in discrimine constitutum, omnes ferè discipuli, & amici, timore perculsi omnino deseruerint; quod ipse commemorat cap. 4. huius epistolæ (quam tamen non eodem anno, sed multo pòst scripsit, vt mox dicemus.) *In prima*, inquit, *mea defensione, nemo*, inquit, *mihi adfuit, sed omnes me dereliquerunt: non illis imputetur, &c.* Nec solùm, qui aderant, ab eo, in tanta concussione recesserunt; sed etiam alij longè positi ab illius consuetudine desciuere. Vnde cap. 2. ait, *Scis hoc quia auersi sunt à me omnes, qui in Asia sunt, &c.* Crediderim, Iudæos, quæ illorum tunc erat, in fidei Christi præcones odij acerbitas, misisse Hierosolymis viros in Iudaismo insigniores, qui in vrbe Neronem in Paulum concitarent.

Baron

Act. 28.

2. Tim 4.

Paulus ab omnibus desertus.

2. Tim 2.

IV. Paulo sic ab omnibus destituto, Christus Dominus adfuit, eumque ab imminenti mortis periculo liberauit: non ita tamen, vt prorsus liber abire sit iussus: dumtaxat *in suo conducto catena*

Act. vlt

vinctus

vinctus cum custodiente se milite, nulli obnoxius pœnæ grauiori, permissus est Romæ agere per biennium. Huc alludit ipse cùm infrà cap.4. ait: *Dominus autem mihi astitit, & confortauit me, vt per me prædicatio impleatur, & audiant omnes gentes. Et liberatus sum de ore leonis* (Sic enim Neronem ob immane ingenium appellat.) Hoc ipso tempore, cùm ad Orientem, vbi Euangelium prædicauerat, multa de illo in vinculis agente, fama pertulisset, Philippenses inter alios legationem ad eum per Epaphroditum suum ipsorum Episcopum, vnà cum subuentione pecuniaria miserunt, vt constat ex epistola ad Philipp. cap.4. Venit quoque Romam ex Iconio Lycaoniæ ciuitate Onesiphorus, qui Paulum solicitè eo tempore quæsiuit, quo à suis fuerat destitutus. Ei, propter tam insignem officiosi amici charitatem, bene precatur Apostolus, cap.1. huius epistolæ: *Det misericordiam*, inquit, *Dominus Onesiphori domui, quia sæpe me refrigerauit, & catenam meam non erubuit: sed cùm Romam venisset, solicitè me quæsiuit, & inuenit*, &c. Denique multos ad fidem Christi, prædicatione Apostoli, vel ex ipsa Cæsaris aula, aggregatos fuisse, illa verba indicant ad Philipp.4. *Salutant vos omnes Sancti, maximè autem, qui de Cæsaris domo sunt*, &c.

2.Tim 4.

Philippensiũ charitas erga Paulum vinctum Romæ Philip 4.

Onesiphori charitas. 2.Tim.1.

Paulus Romæ vinctus prædicat Euangeliũ.

Philip.4

V. Sic igitur Romæ agens, non solùm fide Christi imbuit omnes ad se confluentes, sed etiam per literas absentes ad pietatem erudiuit. Finito autem biennio, multas Orientis, obeuntísque solis plagas, veluti diuinus ales, mira adiit celeritate: atque intra decennium ferè liberè Euangelium vbique prædicare permissus est: donec Romam iterum veniens à Nerone crudeliùs quàm vnquam antea sæuiente in carcerem coniectus est; non iam inde, nisi in cœlum inclyto coronandus martyrio, euolaturus. Ex carcere aliquot scripsit epistolas, inter quas canonica est, & primum dignitatis locum obtinet, hæc ad Timotheum secunda. In ea, illum certiorem reddit de iis, quæ sibi, tum olim, tum proximè acciderunt: simul eum adhortatur, vt prompto sit animo ad labores pro Christo, ipsúmque martyrium, si se occasio dederit, perferendum. Rogat præterea, vt se Romam quamprimùm conferat. Sic enim ait, cap.4. *Festina ante hyemem venire.* Illud tandem ab eo petit, vt penulam, quam reliquerat Troade, apud Carpum, veniens secum afferat, cum libris, & præsertim membranis. Optabat nimirum Apostolus, Timotheum, quem filium charissimum sæpe appellat, ante mortem, quæ non procul aberat, & videre, & alloqui, simúlque vt aliquem, animus Christum semper suspirans, fructum spi-

Hist.schol.& ferè patres omnes.

1.Tim.4. Moriturus Paulus sacerdotem & sacros libros poscit.

ritualis dulcedinis perciperet, lectis ante mortem epistolis, quas in membranis, vnà cum Euangelio scripserat, scriniolum, in quo hæc seruabantur, habere.

Quid causæ sit, cur D. Lucas, nihil de hac epistola, neque de martyrio & alijs gestis Pauli scripserit.

SECTIO II.

I. QVæret aliquis, non tam quid gestum sit ab Apostolo illis nouem, aut decem annis, quibus post biennium, quo sub Nerone in vinculis fuit, superuixit (id enim ex fide dignis, si non plenè, saltem magna ex parte constare potest historiographis) quàm quid causæ sit, cur à B. Luca, qui in secundis vinculis illi adfuit, vt ex cap. 4. huius epistolæ manifestum est: imò vitam, post eiusdem martyrium ita produxit, vt teste Hieronymo in lib. de script. Eccles. & in præf. in Lucæ Euangelium, quatuor supra octoginta annos agens obierit in Bithynia, nihil nobis relictum sit in monumentis. Num toto illo decennio Paulus siluit? Num cœlestis tuba obmutuit? Atqui Eusebius tradit, eum, tunc passim prædicasse. Num in vno loco sterit immotus? D. Hieronymus Euangelium ab eo annuntiatum fuisse ait in Occidente: quo nomine vtranque significat Hesperiam. Caietanus ex illis verbis, cap. 4. huius epistolæ, *Penulam, quam reliqui Troade, apud Carpum, veniens affer tecum.* Et ex sequentibus, in quibus meminit Erasti à se relicti apud Corinthios, & Trophimi, Mileti ægrotantis, ingeniosè infert, Paulum post prima vincula, ad ea ipsa Asiæ loca reuersum fuisse, quorum facit mentionem. Et verò tunc, quod bis promiserat, Philippenses inuisisse; & suum adiisse Philemonem. In illa ad vrbem decennio ferè trāsacto, reditione, reliquerat penulam Troade cum membranulis; & Trophimum Mileti ægrotantem. Sed de his ad finem epistolæ, hoc est, in proprio loco copiosiùs. Illud obiter annotauerim, in hac ciuitatum Asiæ, & Græciæ lustratione, Ephesum non fuisse lustratam. Dixerat enim Ephesinis, Act. 20. *Et nunc ecce ego scio, quia ampliùs non videbitis faciem meam vos omnes, per quos transiui prædicans regnum Dei*, &c. Num, id temporis in Hispaniam venit? Illa mihi ad fidem pronior est sententia, quæ in affirmationem consentit. Id enim videtur indicari ad Rom. 16. Et asseuerat Hieronymus super 11. caput Isaiæ: agens nánque de Paulo: *In Hispaniam*, inquit, *portatus est nauibus*; Et in cap. 5. Amos, *Paulus*, inquit, *vocatus*

2. Tim 4. | Hieron. | Euseb. Cath. | D. Hieron. | 2. Tim. 4. | Caiet. | Hieron. | Act. 20. | Isai. 11. | Hieron. | Amos 5.

vocatus à Domino effusus est super faciem vniuersæ terræ, vt prædicaret Euangelium à Hierusalem, vsque ad Illyricum, & ædificaret, non super alterius fundamentum, vbi iam fuerat prædicatum, sed vsque ad Hispanias tenderet, &c. Idem sentit Hippolytus martyr in libello de 72. discipulis; Athanasius ad Dracontium; Epiphan. hæres. 27. Cyrill. Hierosolym. Catechesi 17. Theodor. in cap. vltimum huius epist. Greg. Magnus, libr. 31. Moral. cap. 32. Sophronius Hierosolymitanus Episcopus in serm. de Natali Apostolorum; Bed. cap. vlt. Act. Apost. omnia deniq; tam Græca quàm Latina Martyrologia. Adde Abulensem super cap. 33. Genes. vers. 14. Et qui mihi multorum instar est, Cardinalem Baron. Annal. tom. 1. Et in Martyrol. 22. Martij. Quicquid olim dixerit Gratianus in Decretis 22. q. 11. cap. B. Paulus. Itaque peragrasse Paulum multas Orientis, obeuntísque solis plagas, atque ad Hispaniam vsque peruenisse, communior est sententia. At cur omnia, quæ peragrationem hanc illustrem reddunt, prætermissa sunt à Luca? nec solùm hæc, sed & martyrium ipsum omni dignum memoria? Id planè eo factum arbitror, quòd Lucam diuinus impulerit spiritus, vt ea duntaxat scriberet, quæ satis essent, tum ad facilè stabilienda fidei dogmata; tum ad mores Ecclesiæ informandos. Cætera, quæ ex chronologis, & historiarum scriptoribus, quorum libri canonici non sunt, discere satis erat, ne à Luca scriberentur, Spiritus diuinus prouidit. Quin & multa per Pauli epistolas sparsa legimus, quæ in Syria & Iudæa, aliísque Asiæ prouinciis, eo prædicante acciderunt, de quibus mirum est apud Lucam in Actis Apostolicis silentium. An ea pugna, qua Paulus Ephesi decertauit cum bestiis, ab eo narrata est? Eam tamen Paulus 1. Cor. 15. refert, dicens: *Si secundùm hominem ad bestias pugnaui Ephesi,* &c. Eandem Nicephorus lib. 2. Eccl. hist. copiosè enarrat. Ad hæc, ipse Apostolus, 2. Cor. 11. *Ter,* inquit, *virgis cæsus sum*; Cùm tamen non nisi semel eum virgis cæsum referat Lucas, Act. 22. *Ter etiam naufragium se fecisse* scribit; atque *in maris profundo fuisse nocte ac die.* At Lucas præter naufragium, quod illi Romam nauiganti accidit, nullum commemorat. In illo verò non tantùm noctem, ac diem vnum; sed multos, naufragus, neque solem vidit, neque sidera, vt nemo dubitare queat, præter illud, cuius Lucas meminit, alia à Paulo insinuari naufragia. Quid referam pericula fluminum, pericula latronum, & ea, quæ ex falsis fratribus illi obuenerunt? Quid visionem ante annos quatuordecim factam? Num de his, vel verbum vnum inuenies apud Lucam? Quod magis mirêre, quæ

toto

Hippol. Martyr. Athanas. Epiphan. Cyrill. Theodor. Greg. Mag. Sophronius. Beda. Abulens. Gen. 33. Baron. Martyrol. Gratianus.

1. Cor. 15. Nicephor. 2. Cor. 11. Act. 22.

2. Cor. 11. & 12.

toto biennio Romæ gesta sunt, ipso Luca teste, & spectatore, alto premuntur silentio. Et tamen biennio illo, magna cum libertate Christi fidem prædicans, multis miraculis sacram confirmauit doctrinam. Quibus rebus complures auditores suos fidei astrinxit Sacramento. De qua re ad Philipp. 2. *Quæ circa me sunt*, inquit, *ad profectum venerunt Euangelij: ita, vt vincula mea manifesta fierent in Christo, in omni prætorio*, &c.

Philipp. 2.

II. Ad finem epistolæ, *Salutant vos*, inquit, *omnes Sancti, maximè autem, qui de Cæsaris domo sunt*, &c. Quibus verbis indicat, in aulam Cæsaris penetrasse Euangelium. Sunt, qui putent, Senecam philosophũ, Neronis magistrum, Pauli permotum literis, ad Christianam religionem valde affectum fuisse. De eo ita August. epist. 54. ad Macedonium: *Seneca temporibus Apostolorum fuit, cuius etiam quædam ad Paulum Apostolum leguntur epistolæ*, &c. Et Linus Papa in libello de martyrio B. Pauli, sic ait, *Concursus de domo Cæsaris fiebant ad eum. Sed etiam institutor Imperatoris, adeo fuit illi amicitia copulatus, videns in eo diuinam scientiam, vt se à colloquio illius temperare non posset, frequentibus datis, & acceptis literis*, &c. Quòd si epistolæ, quæ Pauli nomine, ad eum datæ inscribuntur, Pauli sunt, vt plerique putant, sanè sexta indicat illum veram coluisse religionem. Sit hoc incertum: illud certum, quod Hieronym. scribit lib. 1. de script. Eccl. Senecam, à Nerone in omnes virtutum, & laudabilis vitæ cultores, immani ausu sæuiente, duos annos ante Petri & Pauli martyrium, iniquissima mortis pœna fuisse mulctatum. Hæc igitur, & multa alia in sacra Lucæ Euangelistæ historia, non sine diuino consilio, vt dixi, sunt prætermissa: quemadmodum & multa Christi Domini gesta; quæ, si literis mandarentur, mundus capere non posset, qui scribendi essent libri, vt ad finem Euangelicæ historiæ affirmat D. Ioannes.

Seneca Pauli literis afficitur ad pietatem.
August.
us P.
Hieron.
Seneca biennio ante D. Pauli martyrium occisus est.
Ioan. vlt.

Fuerit ne secunda ad Timotheum epistola, omnium, quas Apostolus scripsit, postrema.

ANNOTATIO III.

III. EXistimarunt, plerique omnes antiquiores, & insigni eruditione interpretes, secuti Eusebium lib. 2. hist. Eccles. ca. 22. D. Chrysost. in homilijs super hanc epistolam, & D. Hieronymum in lib. de script. Eccles. ex quatuordecim quæ ab Apostolo scriptæ sunt, epistolis; hanc fuisse omnium postremam; ea nimirum

Euseb.
Chrysost.
Hieron.

ratione

ratione persuasi, quòd ad finem illius dicat Paulus: *Ego enim iam delibor, & tempus resolutionis meæ instat. Bonum certamen certaui, cursum consummaui, fidem seruaui: in reliquo reposita est mihi corona iustitiæ, &c.* Sic enim hæc verba esse accipienda arbitrantur, quasi Paulus spiritu prophetico afflatus, & quàm proximè martyrio coronandus, ea pronunciauerit; Contrariæ sententiæ Autores sunt Cardinalis Baronius tom. 1. Annal. & Salmeron disp. 1. super hanc epistolam; putant enim in illo biennio, quo Paulus vinctus ex Iudæa Romam veniens, egit, hanc epistolam fuisse scriptam; vnde postea alias etiam scripserit, vt ad Ephes. Philipp. Coloss. Philem. Hebr. &c. statuunt igitur hanc non fuisse vltimam. Mouentur eo argumento, quia Paulus in ea testatur, sibi Dominum apparuisse, & in summo illo discrimine, fore prædixisse, vt per ipsum Euangelij prædicatio apud omnes gentes adimpleretur. Quomodo (inquiunt) potuit adimpleri prædicatio apud gentes per Paulum si illi iam mors imminebat? Quare aliquod tempus concedendum est vitæ diuo Paulo post scriptionem huius epistolæ, in quo per ipsum propagari posset Euangelium. Ac proinde, sicut cùm à Iudæis ad mortem Hierosolymis expeteretur, vt dicitur Act. 23. Dominus illi adfuit, & dixit, *Constans esto. Sicut enim testificatus es de me in Hierusalem; sic te oportet & Romæ testificari, &c.* Ita & Romæ, in simili periculo versanti, Euangelium ab eo in omnes gentes propagatum iri prædixit. Vnde consequitur, vt sicut illud impletum esse certa fide constat; ita hoc præstandum nefas sit dubitare; hoc tamen argumentum facilè soluitur ab iis, qui referunt mentionem reuelationis, quæ fit in hac epistola, pertinere ad prima vincula, quæ decem annis præcesserant, hæc secunda; ex quibus scripsit: in illis autem decem annis interiectis, potuit satis commodè adimpleri Pauli apud gentes prædicatio. Sanè apud Patres antiquiores, vt existiment, hanc omnium postremò scriptam fuisse epistolam, magni momenti est, ipsum Apostolum dixisse ad finem epistolæ, *Ego enim iam delibor, & tempus resolutionis meæ instat*; Hæc enim verba licèt Baronius interpretetur, non alium sensum habere, nisi quòd fortasse fuerat sibi diuinitus reuelatum, se suo Neronis imperio martyrio coronandum: quod tempus satis instare poterat videri, quoniam vltra vitam vnius principis non proferretur: vix mihi videntur admittere posse eum sensum. Quomodo enim instare dicetur tempus mortis, quæ ad decem ferè annos, aut plures, vt ille non negat, differenda erat? Quod verò ille addit, vixisse quidem Paulum, postquam epistolam hanc scri-

2. Tim 4.

Baronius. Salmeron. Plerique putant hãc epistolam non fuisse omniũ, quæ ab Apostolo scriptæ sunt postremam.

Act. 23.

Qui aliter sentiunt facile soluunt argumenta aduersariorum.

Baron.

psit, nouem aut plures annos, verùm id spatium vocari instans, & momentaneum, more eiusdem Apostoli, qui ad Hebr. 10. Saluatoris aduentum ad iudicium post modicum tempus futurum prædixit illis verbis, *Adhuc modicum, aliquantulumque, qui venturus est, veniet & non tardabit*, non videtur hìc habere locum. Chrys. enim Theopl. Theodor. & ferè interpretes accuratissimè, ad vltimum vitæ tempus referunt hanc epistolam, nec aliam post eam scriptam fuisse, existimant. Nec interpretatio illa, qua mors instans vocari potest quæ longè adhuc abest, idonea est. Aliud enim est, agere de dilatione temporis comparati cum breuitate vitæ; (sic enim modicum tempus dici potest, quidquid æternum non est) aliud, de nostris actibus. Quis enim mortem post decem annos futuram instantem mortem vocauit vnquam? quis, nisi in meta positus vnquam dixit, Cursum consummaui? &c. Quare, ne vim verbis afferamus, de imminente iam morte loqui Apostolum, dicendum est. Non tamen ita cognita fuit hora aut dies mortis, vt eam posset designare: ideò de rebus, superstite adhuc vita, futuris disponit, nempe de penula, membranis, aduentu Timothei, &c. imo credibile est plures, eo breui tempore, literas dedisse, vt ore non poterat peruenire propter vincula, eò per epistolas Euangelium inferret. Quod tamen hæc non fuerit postrema, credibile non est. Sanè diuus Hieronym. in catalogo scriptorum Ecclesiasticorum, in vita Pauli, sic ait, *Sciendum autem in prima satisfactione, nec dum Neronis Imperio roborato, nec in tanta erumpentes scelera, quanta de eo narrant historiæ, Paulum, à Nerone dimissum, vt Euangelium Christi in occidentis quoque partibus prædicaret, sicut ipse scribit in secunda epistola ad Tim. eo tempore quo, & passus est, de vinculis dictans epistolam.* Hæc Hieronym. cui suffragatur diuus Chrysost. hoc loco. Sic enim ait: *Videtur autem tunc scripsisse epistolam cùm esset proximus fini.* Ego enim (*inquit*) iam delibor, &c. & Theoph. *Reuocat*, inquit, *Timoth. ad sese, quandoquidem prope finem iam vitæ erat, &c.*

Hebr. 10

Chrysost. Theophyl. Theodor.

D. Hieron.

Chrysost. Theoph.

Primas.

IV. Primasius verò cap. 4. enarrans illa verba: *Ego enim iam delibor, & tempus resolutionis meæ instat. Bonum certamen certaui, cursum consummaui, &c.* sic ait, *delibor*, hoc est, *immolor. Mortem suam quasi sacrificium Deo futuram dixit, vt eum ad martyrium prouocaret, Bonum certamen certaui, &c. Modò iam confidenter hoc dicit, in extremo vitæ limite constitutus, &c.* Theodor. in argumento huius epistolæ, sic ait; *Romæ scripsit secundam hanc ad beatissimum Timoth. epistolam diuinus Apostolus, cum iam esset in ipso fine vitæ. Idque ipse significauit, cùm sic scripsit*: Ego iam

Theodor.

iam delibor,&c. Tantorum ergò Patrum autoritate ductus, affirmatissimè dico, hanc epistolam datam fuisse Romæ ad Timoth. à Paulo decimo quarto ferè Imperij Neronis anno pro Christi fide cum beato Petro iam iam morituro: atque in hoc sensu postremam dici posse, quòd nullam habeamus, quæ extet, hac posteriorem. Per hanc enim, & alias, quæ non extant, vltra decennium libertatis, inter prima & secunda vincula interiectum, potuit adimpleri prædicatio Pauli apud Gentes, etiamsi morti esset vicinus; Nam tres epistolæ, nempe ad Ephes. ad Coloss. ad Philemonem, licèt ita prænotentur in salutatione, *Paulus & Timotheus, &c.* Et ob id putentur à Baronio scriptæ post aduocatum & præsentem Romæ Timoth. ob illa verba huius epistolæ, *Festina ante hyemem venire*, tamen, vt constat ex tot Patribus multo antè scriptę fuerunt. Nec verò Timoth. illis verbis, cap. 4. vocatus, Romam, ante mortem Pauli, venire potuit, &c. tantùm illi Apostolus significauit, quid optaret; certus mortis, incertus horæ. Atque hæc est communis doctorum sententia, siue illi de ordine epistolarum Pauli disseruerint, siue epistolam hanc commentariis explanauerint.

Paulus scripsit è vinculis 14. Neronis anno

Bened. Pererius in prolegom. ad Rom. disp. 2. num. 55.

Cur Apostolus tam accuratè scripserit hanc ad Timotheum secundam epistolam.

SECTIO IV.

V. EA olim apud multos, & graues philosophos inoleuit opinio hominis animum, vi quadam diuinatrice afflari in morte, & cycnæum nescio quid, si virtutem in vita coluit, modulari. Vnde apud Xenophontem lib. 8. Cyropædiæ inducitur Cyrus, cùm iam animam ageret, affirmans sub tempus mortis, animam hominis esse diuinatricem. Socrates etiam apud Platonem in Apologia: *In illud* (inquit) *tempus incidit, quo homines maximè solent ventura prædicere, cùm iam morituri sunt.* Idem multis exemplis confirmare nititur apud Ciceronem lib. 1. de diuinatione quintus frater Ciceronis. Cæterùm hæc opinio, si naturam ipsam spectemus, falsa est. Tantùm enim abest, vt animus hominis appropinquante morte, diuinior fiat, vt certum sit, fieri in ea hora languidiorem, & ob morborum, & dolorum, quibus acerbè conflictatur, cruciatum, obtusiorem reddi ad intelligendum. Quòd si aliquibus accidit, vt tunc acriùs & veriùs futura prospexerint; id, vel experientiæ, & scientiæ rerum humanarũ, in quibus longo tempore prudenter sunt versati tribuendum est; vel cælesti afflatui, & diuino beneficio, quo Deus

Xenophon.

Socrates apud Platonem.

Cic. de diuinat.

Animus obtusior fere in morte.

vult, vt qui laudabiliter vixerunt ea morituri loquantur, quæ, & ipsis gloriæ, & posteris sint emolumento.

Patres vet. Test. morituri, filios erudiebant, &c.

VI. Hinc insigniores Patres veteris Testamenti, cùm appropinquantem mortem prouiderent, conuocare filios solebant, & eos quorum ipsi præcipuam curam gererent, vt, aut ventura ipsis, si diuinæ reuelationis participes erant, prædicerent: aut ad rectam vitæ institutionem salutaria traderent documenta. Id, fecisse primùm omnium Adamum credibile est; deinceps verò Noe, & Abraham & alios; quorum nouissima verba literis non sunt consignata, fortè quia nihil cõtinerent, quod ad posterorum spectaret eruditionem. Licèt autem digna memoria fuerit benedictio, quam Isaac impertiuit Iacob Genes. 27. eam tamen sanctus Patriarcha non contulit morte imminente. Quare primus omniũ legitur Iacob, Gen. 49. supremis verbis filios ad pietatem adhortatus fuisse; & quid esset singulis euenturum, vaticinatus. Ad imitationem patris proditum est, duodecim patriarchas, familiam quenque suam, cùm ex hac vita migrandum esset, allocutos fuisse. Meminit Origen. homil. 15. in Iosue, & Procopius Gazæus, super cap. 38. Genes. libri cuiusdam, qui inscribebatur, *Testamentum duodecim patriarcharum.* In eo, multæ erant exhortationes, ad virtutis studium & Dei venerationem spectantes; multa vaticinia ex libris Enoch admista, quæ filiis, & nepotibus duodecim patriarcharum annunciabant futura Hebræorum, tum scelera, tum pœnas. Prædicebatur inter alia Saluatoris mors ab Hebræis inferenda, ob cuius vindictam euersa Iudææ metropoli, populus Deo ingratus in varias orbis terrarum partes captiuus erat abducendus.

Gen 27. Gen. 49. Orig hom. 15. Procopius. Testamentũ 12. Patriarcharum.

Mosis benedictiones.

VII. Moyses etiam centum viginti annos natus, ac morti, quam diuinitus præuidebat, vicinus, variè nunc suppliciis, nunc præmiis propositis, ad pietatem Hebræos adhortatus est, illisque paterno affectu benedicens, vice testamenti, multa reliquit futurarum rerum oracula, quæ inuenies Deuteron. cap. 31. 32. 33. vbi sic ait; *Dominus de Sinaj venit, & de Seir ortus est nobis: apparuit de mõte Pharan, & cum eo sanctorum millia. In dextera eius ignea lex, &c.* In exordio enim benedictionum, rem gestam commemorat, quæ habetur Exod. 24. Apparuit enim Deus specie regia corã Moyse, Aaron, & septuaginta viris. Apparuit, inquam, tanquam descendens ex summitate montis Sinaj. Plaga autem cæli ex qua visus est descendere, fuit mons Seir. Dictio verò, pro qua posuit vuulgata editio, *ortus est*, Hebraicè significat ortum similem ortui solis; ortus est ergo de

Deut. 31. 32. & 33.

Exod. 24. Deus apparuit Mosi & 70. viris specie regia.

de Seir,hoc eſt,ex plaga cæli, in qua eſt mons Seir reſpiciens montem Sinai. *Apparuit de monte Pharan*, hoc eſt, de alio monte, in eadem cœli plaga poſito. Inſtar enim ſolis manè ſurgentis, ex iis duobus montibus, hinc inde ſe reſpicientibus, deſcribitur aduentus Dei cum maieſtate & luce apparentis. Et cum eo Sanctorum millia. Vel iuxta Hebr. *Et venit è millibus ſanctitatis*; ſignificatur his verbis Angelorum inſignis comitatus. Non enim Deus apparuit tanquam egrediens ex loco aliquo ſolitario; ſed tanquam ex curia, non ſolùm viſibilis ipſe, ſed etiam angeli numero penè infiniti, in forma viſibili, Regem ſuum ſtipulabant; Illa verba emphaſim habent; *In dextera eius ignea lex*. In Hebr.eſt, *A dextera eius ignis lex eis*. Vbi aduertit Caiet. in dextera Dei apparuiſſe, tam ignem, quàm legem. In ſpecie ſiquidem principis oſtendebatur, ad cuius dexteram à miniſtris ferebatur lex, & ignis ſimul, lex quidem ad docendum,ignis verò ad puniendum. His,& aliis Dei in Hebręos, collatis beneficiis breui commemoratis ſingulis tribubus, nominibus Patriarcharum inſignitis, benedicit,& felices, ſi Deo ſeruiant, prædicit euentus. Idem feciſſe Ioſue ſcribitur,cap.24.libri, qui nomini ipſius prænotatur. Et Samuel,1.Regum,cap.12.Dauid cap.vlt. lib.1.Paralipom.

Dei viſibilis maieſtas.

Caiet.

Ioſue ca. 24.
1.Reg.12.
1.Paral. cap.vlt.

VIII. Atque, vt à Patribus veteris Teſtamenti habeamus, Chriſtus Dominus noui Teſtamenti, nouæq; Eccleſiæ conditor, & parens in nouiſſima cœna,ad mortem mox iturus, ſermonem habuit ad diſcipulos ſuos diuinæ doctrinæ præceptis, & oraculis refertiſſimum. Cuius exemplo ducti magiſtri, & quaſi Patriarchæ religioſæ cuiuſque familiæ, idem præſtiterunt :Paulus verò eximius Chriſti imitator, diuina reuelatione ſibi in vinculis facta certus mori; non ſolùm ſuam fidem omnibus notam, & teſtatam eſſe voluit; ſed etiam veluti teſtamentum teſtato factum, hanc epiſtolam ſcripſit, in qua Timotheo, omnibúſque Eccleſiæ Doctoribus, quæ longa oratione, vel ſcriptione minùs docuerat,tãquam in Epitome reliquit. Verè cœleſtis cygnus,vt dicere poſſis, ſi illum in hac epiſtola, Chriſtum ſuſpirantem, & animam iam ferè expirantem conſideres:

Sermo Chriſti in vltima cœna qualis.

Sic vbi fata vocant,vdis abiectus in herbis,
Ad vada Mæandri concinit albus olor.

Ouid. in Heroid.

IX. Cæterùm cùm ſemper Paulus neſcio quid cycneum inferre auribus ſoleat, maximè mihi videtur in capite vltimo diuinum referre olorem : vbi recordatus quomodo in ſecundo Impe-

D.Paulus,diuinum nobis moriturus refert olorem.

ratoris Neronis anno, Romam venit, & ad vtilitatem gentium, quibus prædicauit, Deo disponente, dimissus fuit; Timotheum, ad quem priorem scripserat epistolam, liber: nunc post longas peregrinationes decimo tertio imperij Neronis anno in vinculis positus, quasi filium charissimum moriturus alloquitur per epistolam, quando verbis præsentem affari non potest. Imminentem martyrij sui, quod in prima sua defensione dilatum fuit, consummationem præuidens, & gaudio in ipsis vinculis quasi gestiens, ait: *Liberauit me Dominus ab omni opere malo, & saluum faciet in regnum suum cæleste, cui gloria in sæcula sæculorum*, Amen. Paulo antè dixerat, *Ego enim iam delibor*, &c. Ex quibus verbis constat, quàm ardenter Paulus ad martyrij palmam anhelaret. Constat etiam, illum suo exemplo velle ad præmia sanctis martyribus proposita, discipulum iam sponte currentem, magis incitare; Currentem dico? dicere possem appropinquantem. Post mortem nánque magistri sui cùm esset Ephesinæ Ecclesiæ Episcopus, ore & sanguine, Christi fidem professus est, vt scribit Hieron. in lib. de viris illustr. Martyrologium Rom. aliíque scriptores: qui commemorant, D. Paulum, Iesum Christum, quem animo impressum intimè adamabat, inter suprema verba protulisse; benéque precatum fuisse Timotheo & Christianis omnibus, tandem hanc coronidem adhibet epistolæ: *Dominus Iesus Christus cum spiritu tuo. Gratia vobiscum.* Amen. Quis oloris diuini titulum Paulo negabit, si suauitatem supremæ illius vocis expendat? Sanè

Hieron.

Dulcia defecta modulatur carmina lingua,
Cantator cygnus funeris ipse sui.

Ouid. in Herod.

De autoritate, & commendatione huius epistolæ.

SECTIO V.

X. AVtorem huius epistolæ fuisse diuum Paulum, nemini dubium esse debet. Licèt enim, vt testatur Tertull. in libr. de præscriptionibus aduersùs hæreticos, Cerdon hæreticus, neque omnes, neque totas epistolas diui Pauli receperit: & Marcion, vt refert Epiphan. hæresi 42. in eo errore fuerit, vt duas ad Timotheum epistolas; itémque duas alias, ad Titum vnã, & ad Hebræos alteram, vt Apostolo indignas, reiecerit: Patrum tamen sententia est, eas à Paulo fuisse scriptas: multò minùs dubitari licet eas esse canonicas. Hæreticorum nánque leuissimæ opinationi opponimus firmissi

Tertul.

Epiphan.

firmissimum decretum concilij Trident.sess.4. in qua agitur de canonicis Scripturis, quibus prædictas adnumerat epistolas. Ad commentationem epistolæ pertinent laudes autoris. De quibus habes octo hom. D. Chrysost. in tom.3. Vide etiam quæ annotauimus in prologomenis prioris epistolæ. Et Tertull. in lib. contra gnosticos ante finem. Vbi ait, neminem magis nosse medullas Scripturarum quàm diuum Paulum. Idem lib.5. contra Marcionem, ad finem; ad Timotheum duas, & vnam ad Titum epistolas de statu Ecclesiastico fuisse compositas, ait. Ob quam causam D Aug. lib.4. de doctrina Christiana, cap. 16. tom.3. agens de officio Christiani doctoris, potissimùm legendas esse affirmat. Sic enim ait: *Quas tres epistolas Apostolicas ante oculos habere debet, cui est in Ecclesia lectoris persona imposita.* Hæc ille. Puto autem D. Paulum tanto studio de Hierarchica disciplina & sacrorum ministrorum instructione hoc loco egisse, quia præuidit fore hæreticos ex fæce Lutherana, qui sacram ministrorum Ecclesiæ ordinationem, ad profanos magistratus pertinere insolenter assererent. Horum hæresis ex vtraque Pauli ad Timotheum epistola falsitatis apertè conuincitur. Nec verò possunt hæretici obiicere doctrinam harum epistolarũ ad instructionem Timothei, aut Ecclesiæ Ephesinæ, cui ille præerat, duntaxat pertinere: vt enim aduertit Tertull. lib.5. contra Marcionem: *Nihil de titulis interest, cùm ad omnes Paulus scripserit, dum ad quosdam.* Idem sentit D. Aug. lib.1. cap.9. contra Cresconium Donatistam. Imitantur nimirum hac in re sacri scriptores diuinam prouidentiam, quæ ita vnicuique nostrûm consulit, tanquam soli, & sic omnibus vt singulis.

Conc.Trid. | D.Chrys. | Tertull. | Idem lib.5 cōtra Marc. | D August. | Tertul.lib.5. cōtra Marc. | D. August. lib.1.c.9.

XI. Ad commendationem huius epistolæ, facit id, quod D. Thom. annotauit, in præfatione commentariorum; ad materiam scilicet huius epistolæ in qua agitur de pastoris Ecclesiastici solicitudine, qua nullis territus difficultatibus martyrium, si opus sit, sustinere debet, in luporum conflictu, pro ouibus suis, conuenire illa verba Iacobi, Gen.31. *Nocte & die æstu vrebar & gelu; fugiebatq́ somnus ab oculis meis*; in quibus verbis commendantur tria. Primùm, assiduitas curæ gregis nocte orando, & die erudiendo. Prou. 17. *Omni tempore diligit, qui amicus est.* Deinde patientia; debet enim prælatus pro ouium suarum salute omnia aduersa tolerare, Ioan.10. *Bonus Pastor animam suam dat pro ouibus suis*, & Prou. 19. *Doctrina viri per patientiam noscitur.* Quare per *æstum* intelligimus ardorem instantis persecutionis. Iacob.1. *Exortus est sol cum ardore*

D.Thom | Iacob. typus pastoris Eccl. | Gen.31 | Prou.17. | Ioan.10. | Prou.19. | Iacob.1.

2.Cor.7. *dore, & arefecit fœnum.* Per *gelu*, timorem futurorum, 2. Corinth.7. *Foris pugnæ, intus timores.* Commendatur tandem ſolicitudo. Ad Rom.12. Rom.12. *qui præeſt in ſolicitudine*, ſolicitudo ſomnum negligentiæ non admittit, fugiebat (inquit) paſtor bonus Iacobus, ſomnus ab oculis meis,& Prou.6. Prou.6. *Diſcurre, feſtina, ſuſcita amicum tuum, ne des oculis tuis ſomnum.* Hæc ſatis ſit in prooœmio prænotaſſe, cætera, quæ deſiderari poſſunt, vel ex procemio primæ epiſtolæ, vel ex ipſo contextu, vel ex commentariis, facilè conſtabunt. Dumtaxat lectorem admoneo, alium mihi ordinem in hac ſecunda epiſtola interpretandi placuiſſe: eum ſcilicet, quem plerique omnes hactenus perſecuti ſunt expoſitores: non quòd is diſpliceat, quem hactenus tenuimus; ſed quia multa, imò ferè omnia, quæ in ſectiones, & annotationes conferri poterant, ex ſectionibus, & annotationibus primæ epiſtolæ peti poſſint. Explicabitur igitur contextus non inſultè, & ieiunè, vt aliqui ſolent, ſed adhibito ſuis locis doctrinæ ſale, & tropologiæ condimento.

***

EPI

EPISTOLA II.

BEATI PAVLI APOSTOLI AD TIMOTHEVM.

CAPITIS PRIMI

PERIOCHA.

In hoc cap. hortatur Apostolus discipulum, commendata fide Christi, quam in matre & auia illius laudat, vt magni faciat gratiam, quam per manuum impositionem acceperat; nec erubescat testimonium Euangelij Dei qui nullis præuenientibus meritis humanis, nos vocauit ad vitam & gratiam, quæ tempore nouissimo exhibita fuit, per Christi mortem manifestata, & per Euangelij prædicationem. Ipse verò electum se esse à Deo Apostolum gentium, & doctorem affirmat, paratum sine rubore omnia detrimenta pro Christo pati, cùm sciat Christum potentem esse ad remunerandum laborem, quem pro illius amore in vinculis patitur. Tandem Timotheum admonet, vt depositum custodiat, hoc est, fidei dogmata; eoque accuratiùs, quòd videat plurimos Asianorum tribulationis, & carceris sui fama permotos à se desciuisse, quorum duos nominat, Phigellum, & Hermogenem. Onesiphoro autem eiusque familiæ bene precatur, memor beneficiorum quibus non solùm olim in libertate, sed modò etiam in carcere ab eo affectus est. Singula iam expendamus.

VERS. I. Paulus.

I. SOLET D. Paulus omnibus epistolis præfigere suum nomē, vt à se scriptas, iam inde ab ipso exordio nemo dubitet. Hunc tamen morem prętermisit in epistola ad Hebręos. Vnde plerique non solùm ex hæreticis, sed etiam ex Catholicis, ab eo scriptam fuisse negarunt. Et quidem Tertull. in lib. de pudicitia prope finem, Barnabam huius epistolæ autorem citat. Origenes tamen eam asserit esse Pauli, sed negat constare, per quem sit sermo eius compositus; alios affirmare Clementem Græco eam sermone, non tamen sensibus exposuisse; alios, Lucam. Vide Eusebium lib. 6. hist. cap. 8. Cæterùm, qui ob eam rationem epistolam hanc à Paulo scriptam esse negant, quòd Pauli nomen non præferat, audiant Eusebium; sic enim ait, cap. 11. citans Clem. Alexand. *Quòd autem su-*

Epist. ad Hebr. à quo scripta.
Tertull. de pudicit.
Orig.
Euseb. Cæs.

perscriptionem solitam imbi non habet, id est, *Paulus Apostolus*, *hoc esse rationis ostendit, quia præiudicatum Hebræis erat de Pauli nomine, ne eius dicta susciperent; & idcirco prudenter declinasse, ne statim in principio Pauli nomine inspecto, lectio eius repudiaretur.* Deinde addit: *Et sicut beatus presbyter, dicebat, quia diuinus Apostolus omnipotentis dicitur missus ad Hebræos. Pro humilitate ergo Paulus, qui ad gentes fuerat destinatus, non scripsit semetipsum Hebræorum Apostolum: vel propter honorem domini, qui se missum dixerat ad oues Israel, vel, quia gentium videbatur Apostolus.* Hæc Euseb. referens Clem. Alexand. in lib. hypotyposeon; quem etiam refert, ac sequitur Theodor. Eandem sententiam probat D. Hieronym. in præfatione eiusdem epistolæ eo argumento, *Quia si ob hoc epistola non est Pauli, quòd eius nomen non præferat: igitur nullius erit, quia nullius nomine titulatur. Quòd si hoc est ridiculum, & absurdum, ipsius magis censenda est, quæ tanto suæ doctrinæ fulget eloquio. Sed quia apud Hebræam Ecclesiam quasi destructor legis habebatur, voluit tacito nomine de figuris legis, & veritate Christi reddere rationem, ne in odium nominis in fronte prætitulati, vtilitatem excluderet lectionis.* Hæc Hieronym. cum quo consentit Nicephor. lib. 4. cap 33. & Theophyl. in cap. 13. epistolæ ad Hebræos, & alij, estque communis sententia.

Cur Paulus in epist. ad Hebr. se Apostolum nō appellat. Clem. Rom. Theodor. Hieron. Niceph. Theophyl.

II. Aliqui putant, Paulum Hebraicè scribentem, nomen suo more prænotasse, quod postea vitio Græci interpretes aut incuria, additum non sit; aut certè quia exemplar solita careret inscriptione, temporis eam reddentis iniuriâ, atque adeò acephalum esset. Verosimilius est, quod grauiores affirmant interpretes, nomen Pauli vehementer fuisse Iudæis innisum, quia recedendum à lege Mosaica doceret, quod patet ex Act. Apostolorum 21. 22. & 23. ac propterea à diuino Apostolo, consultò nomen, vnde cognosci potuisset, præter morem, fuisse omissum.

Act. 21. 22. 23.

Quid sentiant Patres de Pauli nomine.

D. Ambros. Necatur Saulus; viuificatur Paulus.

III. D. Ambr. ser. 31. asserit, Paulum, ad Christum conuersum, & ab Anania Damasci baptizatum, ex Saulo fuisse Paulum nominatum. Sic enim ait, *Vbi pluuia lauacri cælestis super eum influxit, necatur blasphemus, necatur & Saulus: viuificatur iustus; viuificatur & Paulus. Vsque adeo perdidit veterem cum actibus hominem, vt cum moribus mutaret & nomen.* Hæc Ambros. cui concinit August. tract. 72. super Psal. sic enim ait: *Non quasi iactantia aliqua sibi nomen mutauit Apostolus, sed ex Saule factus est Paulus; ex superbo humilis.*

Aug tract. 72. super Psalm. D. Hieron. Act 13. Paulus, à Sergio Paulo nomē accepit iuxta quosdam. Paulus in Hebr. mirabilem sonat. Hieron.

IV. D. Hieronym. super epistola ad Philem. opinatur à proconsule Cypri, Sergio Paulo, quem attonitum miraculo, quod Paulus edidit percutiens cæcitate quendam magnum pseudoprophetam nomine Barien, vt dicitur Act. 13. fides Christi excepit, nomen Apostolo, datum. *Diligenter*, inquit, *attende; quòd hic primùm Pauli nomen incepit.* Vt enim Scipio subacta Africa Africani sibi nomen assumpsit: & Metellus Creta insula subiugata, insigne Cretici suæ familiæ reportauit: ita & Saulus ad prædicationem gentium missus, à primo Ecclesiæ spolio Proconsule Sergio Paulo, victoriæ suæ trophæa retulit, *erexitq; vexillum, vt Paulus diceretur è Saulo.* Hæc Hieronym. qui ibidem addit: *Paulus in Hebræo mirabilem sonat.* Quam nos interpretationem in prooemiis primæ epistolæ idoneam esse variè probauimus.

Origenes.

V. Origenes in præfatione epistolæ ad Rom. vtrunque putat Apostolo nomen

nomen fuisse impositum; vt multis aliis Iudæis Romana ciuitate donatis accidit. Quare Iudæis Saulus erat; genti verò togatæ, & palliatæ, id est, Græcis & Romanis, Paulus. Cardinalis Baronius, arbitratur, non à debellata infidelitate Sergij Pauli, tanquam insigne victoriæ, ab Apostolo Pauli nomen acceptum; id enim humilitati illius videtur repugnare; sed à liberalitate Sergij Pauli, familiæ suæ cognomine, amicum nobilitatis: Quemadmodum Iosephus in Iudaico bello captus (vt ipse in vita sua refert ad finem) statim libertate, ac ciuitate donatus à Tito; Flauiæ quoque familiæ ab eodem insignitus est cognomine; ac Flauius Iosephus vocatus. Accepit Apostolus beneficium nominis, quo gentibus, quarum erat magister, acceptior esset, vel hac nominis Romani appellatione. Vnde 1. Corinth. 9. *Factus sum* (inquit) *Iudæis tanquam Iudæus, vt Iudæos lucrarer. Iis qui sub lege sunt, quasi sub lege essem* (*cùm ipse non essem sub lege*) *vt eos, qui sub lege erant, lucrificarem.* Et post pauca, ait: *Omnibus omnia factus sum vt omnes facerem saluos.*

Baronius.

Flauius Iosephus.

1. Cor. 9. Paulus omnibus omnia.

VI. Longè mihi probabilior est opinio D. Chrysostomi hom. de conuersione Pauli, quæ habetur ad finem tom. 3. vbi ait, hoc nomen, Apostolo, non ab hominibus, sed ab Spiritu sancto inditum esse, vt olim patriarchis, & in lege gratiæ, Petro, Iacobo, & Ioanni, qui cognominati sunt *Boanerges.* Sic enim significare voluit Christus se peculiari quodam iure seruum sibi elegisse Paulum; quod Chrys. confirmat ex solemni veterum ritu. Illi enim seruum, quem emebant, mutato nomine, sui nexus & mancipij esse, mutatione nominis, ostendebant. De quo more Plato in Cratylo ait, *Nos seruis nomina commutare solemus.* Huc spectat, quod loco citato, & tom. 1. hom. 9. in Genes. annotauit idem Chrysost. à Deo adductas fuisse omnes bestias ad Adam, vt videret, quid vocaret eas: Admonet enim id factum fuisse, quia impositio nominis signum est perfecti dominij. Quid, quòd Nabuchodonosor tribus pueris Hebræis in captiuitatem abductis, mutari iussit nomina gentilitia, vt refert Dan. 1. sic enim ait, *Et imposuit eis præpositus Eunuchorum nomina: Danieli, Baltazar: Ananiæ, Sidrach: Misaeli, Misach: & Azariæ, Abdenago.*

D. Chrys.

Chrys. hom. 9. in Genes.

Dan. 1.

VII. Hinc patet quid causæ sit, cur tam frequenter Paulus, non solùm aliàs, sed etiam in ipsa fronte epistolarum suarum, Christi se seruum nominet. Vult enim, vt omnibus nota sit obedientia, quam in signum seruitutis, qua Deo astringitur, posthabito Sauli nomine ab Spiritu sancto accepit. Fortè principes Apostolorum, Petrum & Paulum, qui nomina à Deo acceperunt conuersionis suæ tempore, imitantur hodie, summi Pontifices, qui magistratum supremum inituri; nomina, in signum seruitutis, qua Deo, renunciatis voluptatum illecebris, obligantur, commutant. Idem ob eandem rationem aliqui faciunt religiosi, cùm primùm institutum aliquod religiosum profitentur. Et vulgus Christianorum, cùm sacro Chrismate delibuti, ab Episcopo confirmantur. Tantùm de Pauli nomine.

Summi Pontifices nomina commutant.

Apostolus. Græcè; ἀπόστολος.

I. Potuit Paulus initio huius epistolæ se appellare seruum Dei, ex quo, (vt paulò antè diximus) iuxta Chrysost. in signum honorificæ seruitutis, nomen acceperat; quod in exordio epistolæ ad Titum fecit, dum ait, *Paulus seruus Dei, Apostolus autem* IESV *Christi, &c.* Et epistolæ ad Rom. dicens, *Paulus ser-*

Ad Tit. 1.

Ad Rom. 1.

uus Iesu Christi, vocatus Apostolus, &c. Potuit & vocare se vinctum Christi, si quidem ex vinculis hanc epistolam scripsit. Hoc enim titulo gloriatur scribens ad Philemonem ex carcere. Sic enim ait, *Paulus vinctus Christi, &c.* Vbi D. Hieronym. *Maioris*, inquit, *mihi videtur supercilij vinctum se Iesu Christi dicere, quàm Apostolum. Gloriabantur quippe Apostoli, quòd digni fuerint pro nomine Iesu Christi contumeliam pati. Sed necessaria autoritas vinculorum. Rogaturus pro Onesimo, talis rogare debuit, qui posset impetrare, quod posceret. Felix nimiùm, qui non in sapientia, non in diuitijs, non in eloquentia, & potentia seculari, sed in Christi passionibus, gloriatur. Tali, & ad Galatas epistolam, sermone concludens. De cætero ait, Nemo mihi molestus sit. Ego enim stigmata Domini nostri Iesu Christi in corpore meo porto.* Hæc Hieronym. Cæterùm Apostolus decori obseruantissimus, in hac epistola, in qua publicam Ecclesiæ causam agit, cùm scribat ad Episcopum, hoc est, magistratum summæ autoritatis, se Apostolum (quod nomen conciliat autoritatem doctrinæ) potiùs vocat, quàm seruum, aut vinctum Christi. Valuit commemoratio vinculorum in causa priuatæ miseriæ ad impetrandum id quod postulabat, nimirum vt Philemon. Dominus Onesimo seruo fugitiuo & furti reo veniam daret. Hîc verò quodammodo videtur dicere Paulus, *Maius opus moueo; maior rerum mihi nascitur ordo.* Nolo, vt res tanti ponderis à lectoribus autoritatem, qua scriptæ sunt, ignorantibus, contemnantur. Sciant omnes me Apostolum esse & legatum magni Dei. Huc spectat illud Christi agẽtis cũ Apostolis, Luc. 1. *Qui vos spernit, me spernit.* Et Matt. 10. *Qui recipit vos, me recipit; & qui me recipit, recipit eũ qui me misit.* Vnde 1. ad Thess. 4. de autoritate significata Apostoli vocabulo loquẽs, & de præceptis à se illis per Iesum Christum traditis, ait: *Itaque qui hæc spernit, non hominem spernit, sed Deum.* Et Dominus, 1. Reg. 8. Samuelem, qui instar legati erat Dei, apud populum, sic affatur, *Non te spreuerunt, sed me.* Et Hierem. cap. 49. *Auditum* (inquit) *audiui à Domino, & legatus missus sum ab eo ad gentes, &c.* Cõcilians, sibi, his verbis, autoritatem apud populum, vocans se legatum, siue Apostolum Dei. Est autem nomen Apostoli tantæ autoritatis, vt affirmet D. Hieronym. super cap. 1. epistolæ ad Galatas, propterea Paulũ in epistola ad Hebręos solita consuetudine, nec nomen suum, nec Apostoli vocabulum præposuisse, quia de Christo erat dicturus. Habentes autem principem sacerdotum, & Apostolum confessionis nostræ Iesum Christum: neque fuisse congruum, vt vbi Christus, Apostolus dicendus erat, ibi etiam Paulus Apostolus poneretur. Hæc Hieronym. Quanuis autem ἀπόστολος, Græcè, idem sit, quod *missus*, apud Latinos; tamen ex institutione Christi, & vsu Ecclesiæ, legatum significat, non solùm potestate præditum ad prædicandum, vt *Caluinus*, & recentiores hæretici somniant, sed etiam ad leges ferendas moribus Ecclesiæ idoneas. Vide D. Chrysost. 1. Cor. 12. super illa verba, *Posuit quidem Deus in Ecclesia alios Apostolos, &c.* Et D. August. 83. quæst. q. 64. & 65.

Hieron. Paulus vinctus Christi. In vinculis gloriatur. Ad Galat. vltimo. Luc. 1. Matth. 10. 1. Thess. 4. 1. Reg. 8. Hier. 49. D. Hieron. Chrysost. August.

II. Dubitari hîc potest an omnes, qui in Scriptura appellantur Apostoli, pari honore & potestate sint præditi; Nam Act. 14. Paulus & Barnabas Apostoli sine discrimine vocantur. Iacobus etiam frater Domini Apostolus dicitur ab ipso Paulo ad Galatas primo: *Alium autem Apostolorum vidi neminem, nisi Iacobum fratrem Domini, &c.* Fuit autem hic Iacobus extra numerum duodecim Apostolorum diuersus à Iacobo Alphæi, & Iacobo Zebedæi filio, vt ali-

Act. 14.

qui

qui volunt;quanuis oppositum multo sit probabilius; imò prorsus apud eruditiores viros indubitatum;vide Baron.Annal.tom.1. Nomen etiam Apostoli, attribuit Paulus ad Philippenses,cap.2. Epaphrodito, & aliis in locis aliis. Quare respondendum videtur ad dubitationem propositam,certum esse duodecim Apostolos à Christo,in mortali corpore adhuc agente, nominatos, & diuum Paulum postea electum cum Barnaba, pari honore & potestate fuisse præditos; Atque adeò Christi Apostolos propriissimè nominari. Cæteris verò,aut alicui ex cæteris, an par consortium honoris, & potestatis fuerit concessum, incertum est:pars,quæ negat probabilior existimatur Baronio,tom.1. Eccl. annalium, & iuris doctis. Vnde Theod. in cap.3. epistolæ primæ ad Timoth. Apostolos olim vocatos fuisse Episcopos regionum affirmat, eos, qui præter duodecim à Christo nominatos, & præter Paulum & Barnabam in actis Apostolorum, & in Epistolis Pauli; Apostoli appellantur; nec ampliorem habuisse dignitatem, aut potestatem. Sic enim scribit: *Eosdem olim vocabunt presbyteros, & Episcopos; eos autem, qui nunc vocantur Episcopi, vocabant Apostolos. Procedente autem tempore nomen quidem Apostolatus reliquerunt ijs, qui verè erant Apostoli;Episcopatus autem appellationem imposuerunt ijs qui olim appellabantur Apostoli. Ita Philippensium Apostolus erat Epaphroditus, vestrum enim* (inquit cap.2.) *Apostolum, & adiutorem necessitatis meæ, ita Cretensium Titus, & Asianorum Timotheus. Ita ab Hierosolymis, ijs qui erant Antiochiæ scripserant, Apostoli, & presbyteri*,&c. Hæc Theodoret.

Philipp.2.

Multi appellati sũt Apostoli,qui non habuerunt pacem cum duodecim dignitatem, aut potestatem.

Baron.

Theod.

III. Constat igitur in sacra Scriptura nomen Apostoli non tantùm ministerij, siue officij vocabulum esse, vt vult Caluinus,sed præter ministerium complecti dignitatem & primatum;quod patet ex 1. Corinth.12. *Et quosdam quidem posuit Deus in Ecclesia primùm Apostolos.* Et ex cap.4. ad Ephes. *Ipse dedit quosdam quidem Apostolos*; Ex quibus locis discimus non tam latè patere ipsum nomen Apostoli, quàm alioquin pateat illius etymologia, quæ exprimitur Ioan.13. *Non est Apostolus maior eo, qui misit illum.* Quæ ratio aptè quadrat in illos 70. quos designauit Dominus, Luc.10. ad Euangelicæ prædicationis munus obeundum;non tamen nomen Apostoli secundùm vsum, quem habet in Scriptura peculiarem ex accommodatione,qua à Christo Luc. 6. solis duodecim inditum est,& postea in paucos alios deriuatum, vt in Paulum & Barnabam,qui Actor. 14. in Apostolis ab Spiritu sancto eliguntur; cum iis putat Adamus Minorita, numerandum esse Iacobum fratrem Domini, Episcopum Hierosolymitanum, de quo ad Galatas primo; *Aliorum Apostolorum vidi neminem, nisi Iacobum fratrem Domini.* Fuit enim hic,vt aliqui putant, extra numerum duodenarium alius(vt diximus)à Iacobo Alphæi, & Iacobo Zebedæi. Apostolus autem dictus est, quia eo tempore, vt annotauimus ex Theodor. Episcopi omnes Apostoli vocabantur prouinciarum, quibus præerant, nedum Iacobus frater Domini, cui à primariis Apostolis nobilissima prouincia demandata fuerat. A pluribus tamen meritò probari video contrariam sententiam.

Error Caluini.

1.Cor.12.

Ioan.13.

Luc.10.

Luc.6.

Apostoli nomen duodecim inditum est.

Act.14.

Adamus.

Gal.1

Iacobus frater Domini

IV. Abeat ergo Caluinus cum suis sectatoribus asserentibus sine fundamento;nomine Apostoli nihil aliud includi, quàm ipsius etymologiam, hoc est, legatum missum cum potestate enuntiandi, quod erat in mandatis; Non enim duodecim illi à Domino electi,Paulus item & Barnabas,solùm illo mo-

do Apostoli fuerunt; sed præterea pastores & Episcopi potestate præditi pascendi gregem Domini sui verbo & institutis; eamque aliis communicandi: *Attendite*, ait Apostolus Act. 20. *vobis, & vniuerso gregi, in quo vos spiritus posuit Episcopos regere Ecclesiam Dei*,&c. Hac autoritate præditus Paulus,quos visum est, excommunicauit & tradidit Satanæ,vt vidimus,cap. 1. epistolæ 1. ad Timoth. & leges sanxit, vt patet ex epistolis, quas explicamus,& maximè ex priori ad Corinth. cap. 11.

Act. 20.

1. ad Tim. 1.
1. Cor. 11.

De potestate Apostolorum.

V. QVamuis cōmunior opinio asserat, Apostolos immediatè à Christo accepisse parem honorē,& iurisdictionē,salua prærogatiua Petri: valde mihi probabilis est ea sententia, quæ affirmat, Apostolos accepisse quidem à Christo immediatè potestatem æqualem in habitu, non tamen in actu; atque adeò mediante Petro, omnem iurisdictionem, quæ plenissima in illis fuit,accepisse. Quod licèt à nobis confirmatum sit in procemio epist. ad Timoth. sect. 11. adhuc pressiùs probari potest,primùm, quia cùm Christus Apostolos in multis aliis, pares fecisset, soli tamen Petro dixit Ioan. 21. *Pasce oues meas; Pasce agnos meos*; Quibus verbis illi soli, tanquam pastori vniuersali, & vicario suo, nullam exceptionem faciens, omnes suas oues; atque adeò cæteros Apostolos, commisit. Neque dici potest Apostolis, ante Petrum oues commissas,ac ob id non oportuisse, illas à Petro pascendas accipere; id enim apertè falsum est; nam antea nusquam legitur à Christo traditas fuisse alicui oues suas. A Petro igitur simul cum ouibus, potestatem iurisdictionis acceperunt. Accedit, soli Petro dictum fuisse à Christo,Matth. 16. *Tibi dabo claues*,&c. Vt intelligamus hanc promissionem factam Petro ante passionem; post resurrectionem,omni seruato ordine prærogatiuæ illi debitæ,adimpleri.

Ioan 21.

Amplitudo potestatis D. Petri.
Matth 16.

VI. Deinde nemo inficiari potest,omnes Christi oues Petro fuisse commissas cum omni potestate pascendi illas; Quæro igitur,quænam oues relictæ fuerint Andreæ,Ioanni,Iacobo,aut aliis Apostolis pascendæ? an in Italia oues habebat Andreas, num Iacobus in Hispania? Oportuit ergo, vt à summo pastore Petro,cæteri,oues & iurisdictionem actualem acciperent. Tertiò,Patres, præsertim Anacletus,epistola 2. ad Episcopos Italiæ,aiunt,Apostolos omnes à Petro iurisdictionem accepisse,nec solùm illam;sed & ipsum quoque ordinem Episcopalem, siue per eum tanquam consecratorem, siue de illius consensu, per alios. Cæterùm, cùm Anacletus ait, à Petro cœpisse sacerdotalem ordinem,loquitur de sacerdotio maiori & consummato,hoc est,de Episcopatu, vt manifestum est. Hunc enim gradum Christus instituit quidem; executionem tamen Petro delegauit Nam sacerdotium simplex, ipso die cœnæ mysticæ à Christo omnes Apostoli immediatè,& simul receperunt,cùm dixit, *Hoc facite in meam commemorationem*. Dum verò ait,Apostolos pari consortio, honorem, & potestatem accepisse; loquitur de potestate accepta ante Pontificatum Petri circa corpus Christi verum, re ipsa; & in habitu (vt loquuntur Theologi) circa corpus mysticum.Cui facto Pontifici summo illis verbis, *Pasce oues meas*, ipsi Apostoli, vt oues præcipuæ commissi sunt. Idem constat ex Aniceto, in epistola ad Galliæ Episcopos. Turrecremata, lib. 2. cap. 32. probat ex diuino Clemente, epistola 2. D. Petrum Apostolos consecrasse in Episcopos; sicut etiam

Anacletus Papa.

Sacerdotium omnes Apostoli à Christo acceperūt in die mysticæ cœnæ.

Anicetus.
Turrecremata
D. Clemens.

etiam Paulus, & Barnabas Act. 13. leguntur ordinati ab Apostolis, & ex cap. Porro, d. 66. vbi Anacletus Papa refert, Iacobum minorem, à D. Petro, Ioanne, & Iacobo Apostolis, fuisse ordinatum Episcopum; ac perinde statuit ne Episcopus, minùs quàm à tribus Episcopis, ordinetur. Quare euincitur, Christum antequam in cœlos ascenderet, Petro Episcopatum totius orbis contulisse, non Iacobo, non Ioanni, non cæteris; Post ascensionem verò, alterum è duobus fuisse à Petro consecratum, tandem à duobus tertium. Quòd verò in cœna Dominus Apostolos simul, & Episcopos fecerit, & sacerdotes; aut in ascensione sacerdotes in cœna factos, & in ipso die resurrectionis, potestate absoluendi à peccatis donatos, per benedictionem ad Episcopatum promouerit, quod videtur sentire D. August. in lib. de quæst. noui & veteris Testam. ca. 97. dumtaxat probabile est sicut & id quod dicitur de creatione Iacobi in Episcopum à Petro, & filiis Zebedæi; quanuis interpretari possumus August. loqui de electione Apostolorum omnium in Episcopos facta a Christo, ante ascensionem, vt à Petro ritè postea ordinarentur. Vide Card. Iacobatium tom. 13. tractatuum in tract. de auto. Papæ, & Concil. num. 8. art. 7. præsertim, nu. 104. 105. 106. 107. & deinceps: & Doctores quos citat in confirmationem nostræ sententiæ.

Act. 13.

Cap. Porrò. d. 66.

Aug. cap. 97.

Apostoli à Petro in Episcopos ordinati sunt, ipse autem à Christo absque alterius interuentu fuerat in Episcopum promotus.

VII. Fauet huic nostræ opinioni Cypr. de simplicitate prælatorum, Leo Papa in epistola ad Viennenses. Dur. in 4. d. 24. Itaque Apostoli Petro vniti & copulati, tanquam capiti, omnem ab eo accepere iurisdictionem; imò & Episcopalem dignitatem, sicut Episcopi hodie, eam à Papa accipiunt. Quare cùm D. Chrysost. tom. 3. homilia 27. in Act. cap. 13. asserit, Paulum, & Barnabam in Apostolatum cooptatos; & Hieron. tom. 1. in lib. de Ecclesiasticis scriptoribus, affirmat, Barnabam cum Paulo gentium Apostolum ordinatum fuisse; næ hi Patres nomen Apostoli accipiunt pro Episcopo, vt olim mos erat: quemadmodum è contrario Episcopatus accipitur, pro Apostolatu, cùm dicitur, Psal. 108. Et Episcopatum eius accipiat alter. Et D. Ambr. illa verba ad Eph. 4. *Ipse dedit, quosdam quidem Apostolos*, &c. Enarrans, interpretatur, *Episcopos*, & reuera munus Episcopi est prædicare, perinde atque Apostoli: nisi quòd ille docet tantùm in propria Ecclesia, siue diœcesi, & creat Sacramentorum ministros: hic verò vtrunque toto orbe præstat, cùm nulli prouinciæ sit astrictus. Consueuerunt tamen Apostoli interdum, peculiares Ecclesias deligere gubernandas, tanquam Episcopi illarum proprij, vt Petrus, qui primus Hierosolymitanam tenuit Ecclesiam; qua relicta, & assignato Episcopo peculiari, nempe Iacobo fratre Domini, Antiochenam deinde sibi peculiari modo sumpsit: post aliquot annos, hic præfecit Euodium; post cuius mortem, vt tradit Clemens Rom. lib. 8. Diataxeon, cap. 46. Ignatius ordinatus à D. Paulo est Antiochiæ Episcopus.

Cypr.
Leo Papa.
Durandus.
Chrysost.
Hieron.

Psal. 108.
D. Ambr. Ephes. 4.

Petrus primùm tenuit Hierosolymitanã Ecclesiam; eâq; relicta Iacobo fratri Domini Antiochiam adiit.
Clem. Rom.

Apostolus Iesu Christi. Græcè, Ἀπόστολος Ἰησοῦ χριστοῦ.

I. Gloriatur Apostolus, se hoc cognomentum à Christo accepisse, agnoscens nimirum autorem tanti beneficij, id etiam præstitit, cap. 1. ad Rom. facta enim Christi mentione adiunxit, *Per quem accepimus gratiam, & Apostolatum.* Et ad Gal. 1. *Paulus Apostolus non ab hominibus, neque per hominem; sed per Iesum Christum, & Deum*, &c. Quæ verba explicans D. Hieron. sic ait: *Non superbè, vt quidam*

Ad Rom. 1.

Gal. 1.

Hieron.

quidam putant, sed necessariò, neque ab hominibus, neque per hominem se Apostolum esse proponit: sed per Iesum Christum, & Deum Patrem, vt eos, qui Paulum extra duodecim Apostolos ventilabant, & nescio vnde subitò prorupisse, vel à maioribus ordinatum astruebant, hac autoritate confunderet, &c. Quod autem ibi addit D. Hier. posse obliquè in Petrum, & in cæteros dictum accipi, quòd non ab Apostolis, ei sit traditum Euangelium: ita intelligendum est, vt non neget Paulus se iurisdictionem Apostolicam, actualem à Petro, vel aliis autoritate Petri accepisse. Mox enim subiungit verba, quæ exprimunt cur ita sit locutus: sic enim ait: *Hoc autem ideo præparatur, vt nemo sibi contra legis onera pro Euangelij gratia disputanti, possit opponere, sed Petrus hoc dixit; sed Apostoli hoc statuerunt, sed præcessores tui aliud decreuerunt. Quod quidem in sequentibus manifestiùs facit, dum ab eis, qui videbantur esse aliquid, nihil in se collatum refert, & ipsi Petro in faciem restitisse se scribit, nulla se dicens necessitate compulsum, vt hypocrisi cederet Iudæorum.* Hæc Hier. satis significans multos per id tempus fuisse pseudoapostolos, & falsos doctores, qui se Paulo aut æquarent, aut etiam præferrent, obiicientes nouitatem Apostolatus non à Christo, sed aliter concessi. Et ipse Paulus (vt idem Hier. aduertit, cap. 2. eiusdem epistolæ) quid debeat apostolis antiquioribus, exprimit, dum ait *Post annos quatuordecim ascendi Hierosolymam cum Barnaba; assumpto, & Tito. Ascendi autem secundùm reuelationem, & contuli cum illis Euangelium, quod prædico in gentibus, seorsum autem ijs, qui videbantur aliquid esse, ne fortè in vacuum currerem, aut cucurrissem*, &c. Quasi dicat, contuli Hierosolymis cum iis qui videbantur esse aliquid, id est qui eminebant autoritate, ne mihi periret fructus laboris, quem impendi, prædicando Euangelium propter pseudoapostolos, qui multis persuaserant diuersa me ab aliis Apostolis docere. Non igitur [illegible], quasi nouam iurisdictionem exposceret, hoc fecit; iam enim eam antea obtinuerat, sed vt constaret gentibus quarum Apostolus erat, se à Petro non discrepare. Nec vt aliquid disceret. Nec enim, vt ait Ambr. aliquid ab his discere poterat, qui à Deo fuerat instructus; sed propter concordiam & pacem, Dei nutu factum est. Quòd autem Paulus sacerdos, & Episcopus fuerit a Petro ordinatus, Arator in principio sui poëmatis lib. 2. insinuat; sic ait:

> *Spiritus accensam verbo radiante lucernam*
> *Sub modio lucere vetans, secernite Saulum*
> *Dixit in oris opus. Quem mox sacrauit euntem*
> *Imposita Petrus ille manu, cui sermo magistri*
> *Omnia posse dedit.*

II. Oecumenius existimat Paulum, & Barnabam, accepisse manuum impositionem, non à Petro, sed à Lucio, & Manahen, autoritate Petri. Autor historiæ scholasticæ lib. vltimo, cap. 70. refert, Saulum & Barnabam post illud verbum, *Segregate mihi Saulum & Barnabam*, Act. 13. missos fuisse ab iis qui audierant in Hierusalem, vt à Petro, Iacobo, & Ioanne præmisso ieiunio, & oratione solita ordinarentur. Quod licèt probabile non sit, quia Petrus, vt ex historiis constat, Romam iam abierat, post liberationem à carcere; tamen censet autor historiæ, Paulum & Barnabam, accepto ab Spiritu Christi sancto, Apostolatu, atque adeò omni scientia ad prædicandum Euangelium necessaria, ad

facer

D. Paulus nō negat [illegible] quid se à Petro, [illegible] nomine Petri accepisse iuxta interp. D. Hieron.

Nouitas Apostolatus per inuidiam Paulo obiecta fuit.

Ambros.

Arator putat D. Paulum à D. Petro fuisse initiatum.

Oecumen.

Autor hist. schol. Act. 13.

ſacerdotium, & Epiſcopatum, per manuum impoſitionem, fuiſſe promotos. Quam impoſitionem potuerunt præſtare ſucceſſores Petri, qui Antiochiæ agebant. Vide Salmeron. tom. 12. tract. 36. fol. 302. in illa verba, Act. 13. *Segregate mihi Saulum.* Quãtam denique dignitatem contineat Apoſtoli Ieſu Chriſti appellatio, à qua Paulus epiſtolas ferè omnes ſuas exorditur, explicat D. Hieronym. cap. 1. epiſtolæ ad Titum. [*Vt enim* (inquit) iudices ſæculi huius, quo nobiliores eſſe videantur, ex Regibus, quibus ſeruiunt, & ex dignitate, qua intumeſcunt, vocabula ſortiuntur: ita & Apoſtolus grandem inter Chriſtianos ſibi vendicans dignitatem, Apoſtolum ſe Chriſti prænotauit, vt ipſa nominis autoritate, lectorem ſibi conciliaret, ſimulque indicaret omnes, qui in Chriſto crederent, debere ſibi eſſe ſubiectos Nec enim, quod paulò antè ſcriptum poſuimus ad Rom. (ſeruus Ieſu Chriſti) non differt ab eo, ſi dixiſſet, ſeruus ſapientiæ, ſeruus iuſtitiæ, ſeruus ſanctificationis, ſeruus redemptionis, Chriſtus quippe factus eſt nobis à Deo Patre ſapientia, iuſtitia, ſanctificatio, & *redemptio*;] Hæc Hieronym.

Salmeron. tom. 12.

Hieron.

Chriſtus factus eſt nobis ſapientia, iuſtitia, & ſãctificatio.

III. Illud obſeruauerim, morem Pauli eſſe, Ieſu Chriſti nomen ſępiſſimè repetere, non ſolùm in principio epiſt. vt hîc vides, ſed etiã in medio & fine. Aduertit Genebr. in Chronologia, Paulũ, in epiſtolis nomen Ieſu quingẽties vſurpaſſe; quod D. Hieron. ad Epheſ. cap. 1. tribuit nimio amori, quo Chriſtũ diligebat. Amantes enim, ea, quæ diligunt, ſine neceſſitate interdũ nominant. Quo ſenſu ſpõſa Cant. 1. ait, *Oleum effuſum nomen tuum*; alloquitur enim Chriſtum, cuius nomen ait eſſe inſtar vnguenti fragrantiſſimi: *Chriſti* nánque vocabulum Grecè, *vnctum* ſignificat; Nã ſicut balſami effuſi odor ſemper eſt ſuauis, & optatus: ita Chriſti IESV nomẽ; Vnde Chryſ. hom. 2. epiſt. 1 ad Cor. *Tu autem conſidera* (inquit) *quo pacto Chriſti nomen frequenter cordibus affigat, cùm eum, quem deſiderat, ſemper nominet*; Vide, quæ notauimus ſuper caput primum epiſtolæ 1. ad Timoth. in principio; IESV nomen Hebr. ſignificare *Saluatorem*, fuiſſeque Chriſto Domino ab Angelo Dei iuſſu impoſitum, priuſquàm in vtero conciperetur, atque adeò proprium illi eſſe. Nomen verò *Chriſti* appellatiuum eſt; ipſique commune cum cæteris regibus, & ſacerdotibus. Vtrique enim in veteri lege oleo inungebantur; Vnde in ſacris literis, verbum *vngendi*, pro verbo *eligendi*, & *vnctio* pro *electione* vſurpatur; ſicut etiam *vnctus* pro *electo*; Rationem aſſignat Lact. lib. 4. cap. 7. *Erat* (inquit) *Iudæis antè præceptum, vt ſacrum conficerent vnguentum, quo perungi poſſent, qui vocabantur ad ſacerdotium, vel ad regnum: & ſicut nunc Romanis indumentum purpuræ eſt ſignum Regis; ſic illis ſacri vnguenti nomen.* Hinc Auguſt. tract. 3. in Ioan. *Ieſus* (inquit) *eſt propium nomen, Chriſtus Sacramenti nomen eſt.* Idem aſſerit Tertull. in lib. contra Praxeam. Chriſti vnctio, ſiue electio in regni & ſacerdotij dignitatem exprimitur, Pſalm. 44. *Vnxit te Deus, Deus tuus oleo lætitiæ &c.*

Genebrard. Ieſu nomen 500. à Paulo recitatur. D. Hieron. Cant 1.

Chryſoſt.

1. Tim. 1. Ieſus nomen Chriſti proprium.

Lactant.

Auguſt. tract. 3. Tertull. Pſal. 44.

Per voluntatem Dei. Græcè; διὰ θελήματος θεοῦ.

IV. In exordio cap. 1. epiſtolæ ad Timotheum primæ, præfixerat hanc inſcriptionem: *Paulus Apoſtolus Ieſu Chriſti ſecundùm imperium Dei*; ſic enim oſtendit non ſuis meritis, vt Gloſſa ait, ſed Dei beneficio ſe electum fuiſſe ad Apoſtolatus dignitatem. In quo obliquè notat eos, qui ambiunt honores, ſeque in Eccleſiaſticos intrudunt magiſtratus; parum attendentes ad Chriſtum.

1. Tim. 1.

Gloſſa.

Qui non se clarificauit vt Pontifex fieret, sed qui loquutus est ad eum; id est, Deus Pater clarificauit eum, cùm dixit, *Filius meus es tu, &c.* Et rursus; *Tu es sacerdos in æternum, &c.* Hebr. 5. sic Paulus ait: *Nec quisquam sumit sibi honorem, sed qui vocatur à Deo tanquam Aaron. Sic & Christus, non semetipsum clarificauit, &c.* Alludit ad vsum Hebræorum apud quos, non qui vellet, sed, quem Deus eligeret, Pontifex erat. Elegit enim Deus Aaron; Deinde huius filium natu maximum; quod est semper seruatum, dum Respublica illa iuxta Dei leges administrata fuit. Cæterùm Paulus, vt nemo miretur, summi Pontificatus honorem Christo esse delatum, quamuis ex tribu Leui, siue *sacerdotali ortus non fuerit*; quem ad Hebr. 7. vocat sacerdotem secundùm ordinem Melchisedech; eum hoc loco, ait, esse filium Dei, cui ille honor, & maiores debentur.

Hebr. 5.

V. Erat hoc loco oblata opportunitas agendi contra eos, qui sitienter magistratus appetunt: verùm satis erit quid Patres sentiant breuiter expedire. D. Cyprian. in lib. de vnitate Ecclesiæ, siue de simplicitate prælatorum inter alia sic ait: *Hinc sunt, qui se vltrò apud temerarios conuenas, sine diuina dispositione præficiunt; qui se præpositos, sine vlla ordinationis lege constituunt, qui, nomine Episcopatum dante, Episcopi sibi nomen assumunt: quos designat in Psalm. 1. Spiritus sanctus sedentes in pestilentiæ cathedra pestes, & lues fidei, corrumpendæ veritatis artifices, venena lethalia linguis pestiferis euomentes; quorum sermo, vt cancer serpit, &c.* Et D. Bernard. serm. 87. in Cant. notans sui temporis prælatos, qui se magis quàm Ecclesiam sibi creditam curant, vocat illos non inuentores sponsæ, sed venditores: *Sortiti sunt ministerij Apostolorum locum, sed non zelum; successores omnes cupiunt esse, imitatores pauci? ò vtinam tam vigiles reperirentur ad curam, quàm alacres currunt ad cathedram. Vigilarent vtique solicitè seruantes ab illis inuentam, sibi creditam. Parum est nostris vigilibus, quòd non seruant nos, nisi, & perdant: perimentes pariter, & pereuntes, &c.* Hæc Bernard. vbi vocat sanctos Apostolos vigiles, qui inuenerunt sponsam, & custodiunt ciuitatem, id est, Ecclesiam. Queritur ibidem. Bernard. quòd multi sponsæ diuitiæ, & ornatum in se transferant. *Inde est* (inquit) *quòd illa pauper, & inops, & nuda relinquitur, facie miseranda, inculta, hispida, exangui. Non est hoc pascere gregem sed mactare, dicente Domino*, Qui deuorant plebem meam, vt cibum panis, & quia comederunt Iacob. Et locum eius desolauerunt: *Et Oseæ* 4. Peccata populi mei comedent: *quasi dicat, peccatorum pretia exigunt, & peccantibus debitam solicitudinem non impendunt, &c.* Paulus ergo Apostolus est electus non suis meritis, cùm fuerit persecutor, & contumeliosus Christo, sed per voluntatem Dei, hoc est, beneficio, & gratia Dei: atque adeo ita loquitur, sicut nos loquimur, cùm dicimus de aliquo principe Christiano, eum per gratiam Dei, Lusitaniæ aut Galliæ Regem esse. Quod ipse 1. ad Timoth. 1. fatetur, dum ait, *Gratias ago ei qui me confortauit in Christo Iesu, Domino nostro, qui me fidelem existimauit, qui priùs fui blasphemus, & persecutor, & contumeliosus, &c.* Quæ verba citans August. in lib. 50. homil. Dei gratiam commendans, ait, *Ecce subitò cùm mala faceret, & mala mereretur, vna cælesti voce de persecutore prædicator erigitur, &c.* Ex quibus verbis infertur, *per voluntatem Dei*, idem esse hoc loco atque *per gratiam Dei*, vt sic merita omnia excludat, ante beneficium iustificationis in se collatum, dignitatemque ipsam Apostolatus Deo referat acceptam.

Contra ambientes honorem.
Cypr.
Psalm. 1.
Corrumpendæ veritatis artifices.
Bernard. serm. 87.
D. Bernard. querela.
Mali prælati sponsæ ornatum in se transferunt.
Oseæ 4.
1. Tim. 1.
Aug. in lib. 50. homiliarum hom. 14.

Secun

Secundùm promissionem vitæ, quæ est in Christo IESV.
Græcè; κατ' ἐπαγγελίαν ζωῆς τῆς ἐν Χριστῷ Ἰησοῦ.

V. Explicat, ad quem scopum attineat, illius ad Apostolatus dignitatem facta à Deo electio. Quasi ita dicat: Per voluntatem Dei factus sum Apostolus, non quidem ad spem alicuius temporarij commodi huius vitæ, sed ad obtinendam vitam promissam, per Christum, id est, beatam ac sempiternam. Vnde D. Chrysost. explicans hæc verba, *secundùm promissionem, &c.* sic ait, si autem hæc repromissio est, noli eam hîc quærere. Spes enim, quæ videtur, non est spes. & Ambros. *Huius rei gratia* (inquit) *Apostolum se Christi Iesu, Dei voluntate appellatum significat, vt quæ & quanta promissio in futuro per fidem Christi sit, edoceret; quo prædicatione eius, crementum faciat, in saluandis, disciplina dominica. Idonei enim serui sunt, qui instantia sua, & fide, negotia Dominorum suorum exaggerant.* Hæc Ambros. ad eundem sensum exponunt hunc locum, Theophyl. Oecum. & ferè Græci Patres. Primasius etiam, eandem interpretationem secutus, sic ait: *Consueta veritate, & humilitate, non suo merito, asserit se Apostolum factum, sed Domini voluntate secundùm promissionem vitæ, quæ est in Christo Iesu: quia nobis per Christum est vita æterna. Itaque se Apostolum factum esse ait, non vt vitam temporariam, & mortalem prædicaret, sed potius æternam, & immortalem; pro cuius adeptione æquum est omnia incommoda, & mortem ipsam hic pati.* His verbis satis excitat Timotheum, ne despondeat animum, cum audierit magistrū suum Paulum in vinculis esse, timens ne quid simile sibi eueniat. Non enim debent labores, aut carceres frangere animum hominis, qui fidei, & promissionum Christi recordatus, ad præmia & gloriam æternam anhelat, ne, dum Apostoli, aut Apostolorum discipuli, qualis erat Timotheus, aut cuiusuis doctoris, per quem asserta veritas, multos acquirat ad Christum, vt ait Ambros. Subeat animum illud, 1. Corinth. 15. *Si in hac vita tantùm sperantes sumus in Christo, miserabiliores sumus omnibus hominibus.* Quantùm animos addat ad ferendos labores, spes futurorum bonorum, quæ nobis à Christo promissa sunt, expressit Iustinus Martyr, in Apologia pro Christianis, sic enim ait: *Ego quidem qui Platonicis delectarer, disciplinis, cùm Christianos calumniosè deferri audirem, videremque eos impauidos interritosque esse ad mortem: & quæcunque horrenda mortalibus, leuiter ferre; consideraui ipse mecum fieri omnino non posse, vt illi in flagitijs delicijsque viuerent. Quotus enim quisque voluptates consectatur, & libidinosus est, qui bonam sibi mortem esse putet, vt per eam cupiditatibus delicijsque priuetur?* Hæc Iustinus, agens de tolerantia Christianorum mirabili ob spem vitæ æternæ. Hæc in Episcopis, & doctoribus magis elucere debet, vt vult Cypr. in epist. 3. ad Cornelium lib. 1. sic enim ait, *Quòd si ita res est, vt nequissimorum timeatur audacia, actum est de Episcopatus vigore, & de Ecclesiæ gubernandæ diuina, & sublimi potestate; neque Christiani esse possumus, si ad hoc ventum est, vt perditorum minas pertimescamus.* Hæc Cyprianus. Quicquid sit, Paulus, dum ait, se Apostolum electum secundùm promissionem vitæ, quæ est in Christo, opponere vult legem gratiæ, quæ promittit vitam æternam, Mosaicæ legi, quę cultoribus suis bona temporaria promittebat, vt patet Deut. 5. 6. & 11. vide August. lib. 3. contra duas epistolas Pelagianorum cap. 4. D. Thom. 1 2. q. 99. a. 6.

Chrysost.
Ambros.
Theophyl.
Oecum.
Primas.
Spes futuræ beatitudinis animos addit pro Christo laborantibus.
Ambros.
1. Cor. 15.
Iust. Martyr.
Patientia martyrum in tormentis.
Cypr. epist. 3.
Deut. 5. 6. & 11.
D. August. lib. 3.
D. Thom. 12. q. 99.

VERS. 2. Timotheo chariſſimo filio. Græcè; τιμοθέῳ ἀγαπητῷ τέκνῳ.

I. HIc non eſt γνησίῳ, vt in ſuperiore epiſtola, hoc eſt, *germano*; ſed ἀγαπητῷ, hoc eſt, *dilecto*. Timotheum vocat non modò filium, ſed chariſſimum filium; vt annotauit Chryſoſt. poteſt enim vnum eſſe ſine altero. Galatas nanque appellat filios cap. 4. pro quibus tamen mœret: *Filioli*, inquiens, *mei, quos iterum parturio*. Magnum verò virtutis illi hac appellatione teſtimonium perhibuit. Nã cùm illa charitas à natura non proficiſcitur, à veritate omnino materiam ſumit. Qui enim ex fide ſunt geniti, nullam ob aliam cauſam, quàm ob virtutem ſolam chariſſimi ſunt. Idque cùm apud nos, tum apud Paulum imprimis, qui nullo mortali tenebatur affectu. *Oſtendit ex hoc*, inquit Theophyl. poſt Chryſoſt. *quòd non veluti iratus ipſi, aut aliqua in re de ipſo deſperans, ipſum relinquat. Dilectus enim mihi es* (inquit) *ſed vis & neceſſitas, quæ mihi ex Cæſare imminet, me remoratur, quominus ſim apud te*. Hæc Theophyl. cum quo concinit Theod. & Oecum. Intellige autẽ dum *dilectum filium* vocat, Paulum intelligere, maximè, & ſummè charum: ſicut cùm dicitur Chriſtus Matth. 3. à Patre *dilectus*, hoc eſt, *filius meus dilectus, &c.* intelligitur dilectiſſimus; Vnde etiam à Paulo *filius dilectionis* vocatur, id eſt, maximè, & infinitè dilectus, iuxta Cypr. in epiſtola ad Cæcilium de Sacramento dominici calicis: Hieronym. tamen ſuper epiſtola ad Philem. ait, vocem Grçcam ἀγαπητὸς, pro qua vulgata editio vertit, *chariſſimum*, magis ſignificare, *diligibilem*, i. dignum dilectione, quàm dilectum. Poteſt enim indignus eſſe amore, is, qui à nobis diligitur. Vtiturque exemplo Chriſti, qui ait, *Diligite inimicos veſtros, &c.* Sunt enim inimici à nobis dilecti: at non ſunt diligibiles. Timotheus verò non ſolùm erat dilectus Paulo, ſed ob egregiam indolem, & honeſtatem morum amore digniſſimus, ab eodem aſſeritur, non ſolùm verbis, dum eum filium chariſſimum, ſiue amabilem vocat: ſed etiam factis, dum eum Epheſinæ Eccleſiæ præpoſuit. Non enim cuiuſcunque eſt hominis Dei Eccleſiam regere, vt affirmat Nazian. in lib. Apologetico, & Chryſoſt. de ſacerdotio.

Chryſoſt. Galat. cap 4. Paulus Galatas filios appellat. Theophyl. Theodor. Oecum. Nazian. Chryſoſt.

VII. Porro more Scripturæ, vt annotauimus, cap. 1. epiſt. 1. ad Timoth. filij vocari ſolent diſcipuli, & ij præſertim, qui mores præceptorum imitantur, vt filij prophetarum, 4. lib. Reg. dicuntur prophetarum diſcipuli. Et ipſe Paulus Act. 23. ſe filium eſſe ait Phariſæorum, i. diſcipulum, & maximè Gamalielis, à quo fuit iam inde à puero eruditus. Vt non ſit mirum vocari Timotheum hoc loco filium. Imò tam inſignis, & paterna fuit charitas Pauli erga ſuos, vt non ſolùm Timotheum, & Titum, & alios paſſim filios appellet, ſed etiam Oneſimum ſeruum fugæ, & furti reum, hoc nomine afficit, quem ſe in vinculis ait genuiſſe, ad Philemonem ſcribens.

1. Tim. 1. Reg 4. Act. 23. Diſcipuli filij dicuntur.

VERS. 2. Gratia, miſericordia, pax à Deo Patre & Chriſto IESV, Domino noſtro. Græcè; χάρις, ἔλεος, εἰρήνη ἀπὸ θεοῦ πατρὸς, καὶ χριστοῦ Ἰησοῦ τοῦ κυρίου ἡμῶν.

I. LOco verborum, quibus Latini, vt Cicero, & alij, in epiſtolis ſalutem precantur iis, quibus ſcribunt; Græci χαίρειν, ſiue εὐπράττειν, dicunt. At Paulus, dum ait, *Gratia, pax, & miſericordia, &c.* Omnia fauſta, & felicia optat Timotheo, & cæteris, quibus ſcribens, eadem verba præmittit. In explicationem horum

Salutatio Pauli.

horum trium verborum multa contulimus in exordio, 1. ad Timotheum, capit. 1. solùm hoc loco hæc duo vocabula explicabo, *Gratia*, *& pax*, iuxta vsum, quem habent in sacra Scriptura. Et quidem vocabulum *gratiæ* interdum significat fauorem quo quis valet apud aliquem, vt Luc. 1. *Inuenisti gratiam apud Deum.* Hoc est, non solùm donum Dei, quo iusti omnes potiuntur, sed specialem fauorem, quo gratiosa es apud Deum. Interdum gratia opponitur legi, vt Ioan. 1. *Gratia & veritas per Iesum Christum facta est.* Vbi gratiam opponit legi. Lex quidem ostendebat peccatum, non auferebat: præcipiebat, sed vires, quibus præceptum impleretur, non suggerebat. Hæc per Moysen tanquam famulũ administrata est, at verò gratia, qua mundamur à peccatis, qua prompti reddimur ad obsequium legis, non per Moysen, sed per Iesum Christum, data est, & deriuata. Data quidem, vt per autorem; deriuata, vt per mediatorem. Hanc gratiam comitatur charitas, quæ mundat cor, mentem sanat, vires ad obediendum legi confert. Non enim externus tantùm fauor Dei erga nos vocabulo gratiæ significatur, vt Lutherani hodie Theologi adlatrantes, dicunt, sed donum cœleste in anima sedem habens, quo illa ex merito Christi & nostra cooperatione imbuta, in sortem filiorum Dei nos ascribit. Quanuis autem vox Græca χάρις, & Latina, *gratia*, apud profanos scriptores, *fauorem*, significent duntaxat: tamen in sacris literis hanc habent significationem; significant enim donum Dei, faciens creaturam rationalem Deo acceptam: vt apud Paulum ad Rom. 1. annotauit Adamus, ex antiquis interpretibus.

1.Tim.1.
Luc.1.
Ioan 1.
Gratia opponitur legi.
Rom.1.
Adamus

II. Iam verò pax gratiam consequitur. Est autem donum illud, quo animus acquiescit in Christo, confidens Patrem sibi propitium fore, per Christum filium eius, cui seruit. Antequam Christo crederet; non erat in quo posset acquiescere; terrebant animum omnia, mors, peccatum, inferorum pœnæ. De hac ad Rom. 6. agit Paulus, dum ait: *Iustificati ex fide pacem habeamus ad Deum per Iesum Christum.* Augetur autem in nobis hæc pax, obedientia & obseruatione mandatorum Dei. Quod docet Isai. 23. cùm ait: *Et erit opus iustitiæ, pax, & cultus iustitiæ silentium.* Hebr. *quies, & securitas vsque in sempiternum*, &c. Vbi loquitur de iustitia, quam præstamus in operibus nostris, remissionem iam consecuti de peccatis per Christum; quasi dicat, si quis obedierit legi, & præstiterit opera iustitiæ secundùm Dei beneplacitum, is, hac sua iustitia, insignem consequetur pacem, eóque perueniet, vt ea pax securitas (quam iusti in hac vita coniecturis innixam obtinent) dici meritò possit. Pax autem iustorum metum comitem habet. Nam Hilarion (cuius vitam descripsit D. Hieron.) & D. August. aliíque Christianæ Reipublicæ proceres, post multos annos ex obedientia legis transactos, cùm iam essent morituri, de futuro iudicio soliciti erant. Addit Isaias, *Sedebit populus meus in pulchritudine pacis, & in tabernaculo fiduciæ, & in requie opulenta*, &c. Expertus igitur Paulus, gratiam maximam, & pacem Dei; hæc ipsa beneficia, charitate incensus, omnibus communicari desiderat; Quo sensu, 1. Corinth. 7. ait: *Opto vos omnes esse sicut meipsum.* Vt enim ait August. tract. 8. in epistolam Ioannis, *Charitas vult omnes esse sibi æquales.* Meminit autem in salutatione Dei Patris, & Iesu Christi filij eius; quia licet Deus Pater, fons gratiæ sit, nemini tamen eam largitus est post lapsum primi hominis, nisi per Christum: vt hîc annotauit Ambros. & D. Petrus, Act. 4. in concilio primo omnium, cui ipse præ-

Isai.23.
Hilarion & Augustinus
1.Cor.7.
August.
Ambros.
Act.4.

fuit, ait: *Neque enim est aliud nomen sub cœlo datum hominibus, in quo oporteat nos saluos fieri.* Vide D. August. epistola 49. q. 2. Et epistol. 157. ad Donatum. Hinc Ecclesia omnes orationes absoluit, *Per Christum*, &c.

Aug. epist. 49. q. 2.

III. Quanti autem facienda sit Pauli salutatio declarauit D. Chrysost. hom. 10. in 2. ad Timoth. capit. 4. dum ait: *Sufficit sola Pauli salutatio gratia implere eum, qui ita salutatur.* Sunt enim Sanctorum virorum salutationes instar precationum, & benedictionum, quæ vtiles sunt iis pro quibus fiunt, sicut & Sanctorum suffragia. Vnde Christus Matth. 10. iussit discipulis, vt pacem precarentur suis hospitibus: *Intrantes autem domum, salutate eam, dicentes, Pax huic domui.* Et ipse Marc. 9. bene precabatur pueris quibus manus imponebat. Hinc benedictiones Iacobi, Moysis & aliorum Patriarcharum magni fiunt: Et, vt ait Philo Iudæus, in lib. de charitate: *Illæ benedictiones Mosaicæ, quibus vniuerso populo bene precatus est, ratæ & efficaces fuerunt. Quandoquidem* (inquit) *ab amico Dei profectæ sunt*; Iam verò parentum benedictiones & maledictiones efficaces esse experientia confirmat. Et Ecclesiastici cap. 3. dicitur, *Benedictio patris firmat domos filiorum, maledictio autem matris eradicat fundamenta.* Quod in Iacob benedicto ab Isaac, vel inuito Gen. 27. & in Ephraim, & Manasse Gen. 48. confirmat. Atque, vt maledictiones parentum timeantur à filiis, præter quotidiana exempla, recolendum est illud, quod refert D. August. 22. de ciuit. cap. 8. sic enim ait: *Decem quidem fratres fuerunt, quorum septem sunt mares, tres fœminæ, de Cæsarea Cappadociæ suorum ciuium non ignobiles; maledictione matris, recenti patris eorum obitu destitutæ, quæ iniuriam ab eis factam acerbissimè tulit; tali pœna sunt diuinitus coërciti, vt horribiliter quaterentur omnes tremore membrorum. In qua fœdissima specie, oculos suorum ciuium non ferentes, quaquauersum cuique ire visum est, toto pene vagabantur orbe Romano*, &c. Suadendum igitur filiis est, ne parentes contemnant. Exaudiuntur enim eorum apud Deum orationes: persuadendum etiam est cunctis mortalibus, vt exemplo Pauli, omnibus gratiam, misericordiam, & pacem Iesu Christi precentur; illumque audiant dicentem, ad Rom. 12. *Benedicite, & nolite maledicere.* Oportétque deterrere homines & præsertim fœminas ab vsu, siue abusu malè precandi iis quibus cum agunt, & negotium gerunt.

Chrys. hom. 10.
Pauli salutatio quanti facienda.
Matth. 10.
Marc. 9.
Christus benedicebat pueris.
Philo Iud.
Efficaces sũt parentũ benedictiones & maled.
Eccl. 3.
Gen. 27.
Infr. 48.
August.
Timendæ sunt parentum imprecationes.
Rom. 12.

VERS. 3. Gratias ago Deo. Græcè, χάριν ἔχω τῷ Θεῷ.

IV. SEnsus est iuxta Chrysost. & Theophyl. gratias ago Deo, vel, gratiam vt habet Græcus codex, quòd memor tui sum: ita te diligo. Hoc enim excellentissimæ charitatis indicium est, cùm quis ex amicitia ornari se putat. Offi ium autem suum modestè inter salutandum commendauerat; nunc singularem erga Timoth. affectum ostendit. Vt enim fide opus est doctori apud auditores, & autoritate; sic & beneuolentia: significat autem, quanta charitate discipulum complectatur, dum ait, se non solum illius recordari, sed etiam gratias Deo agere, quòd sine intermissione illius in orationibus recordetur. Quòd autem assidua memoria & recordatio alicuius, sit effectus amoris honestæque & perfectæ amicitiæ, confirmatur ex Psalm. 136. vbi turba captiuorum desiderio patria impulsa, ait, *Super flumina Babylonis*, &c. *Si oblitus fuero tui Hierusalem, obliuioni detur.* Chald. *Obstupescat dextera mea.* Hinc Ecclesiast. 25. *Beatus, qui inuenit amicum verum*, &c. Et Plato in dialogo, in quo disputat de amici

Chrysost.
Theophyl.
Recordari apud Deum, amici est.
Psal. 136.
Eccl. 25.
Plato.

amicitia,ait,homines consiliatoris Dei ductu, amicos fieri, & inter solos bonos esse amicitiam; malos autem, neque bonis, neque malis esse amicos. Et Arist.8. Ethic.3. ait: *Bonorum autem amicitia, similiúmque virtutum, perfecta est amicitia.* Et D.Chrysost.1.Thess.2.hom.2.ait,Paulum fuisse verum, & spiritalem amicum: quoniam paratus erat vitam & sanguinem fundere pro amicis, & in gehennam descendere, vt ipse affirmat, ad Rom.9. Addit Chrysost. veram & perfectam amicitiam, per Euangelium minimè cessasse, sed potiùs auctam fuisse. Et quidem Paulus gratias agit hoc loco Deo quòd ipsi amicitia intercedat,cum Timotheo,illiúsque inter orandum, recordetur. Vtinam tam syncera esset inter Christianos amicitia. Videri nánque potest hæc virtus hominum fraudibus offensa, vnà cum iustitia ad cœlum, raro reditura, euolasse.

Arist. Chrys. Rom.9

VERS. 3. Cui seruio à progenitoribus. Græcè; ᾧ λατρεύω ἀπὸ προγόνων.

V. A *Progenitoribus*,id est,iuxta,maiorum meorum fidem,& institutionem. Verbum,λατρεύω,pro quo vulgata editio habet,*seruio*, secundùm modum loquendi Scripturæ, & vsum Theologorum, significat, non quamcunque seruitutem, aut cultum; sed eum, qui soli Deo debetur, per sacrificia, thurificationem,&c. De quo cultu intelligitur illud Isai. 48. *Gloriam meam alteri non dabo, & laudem meam sculptilibus.* Loquitur ibi oraculum de idololatris,qui falsis Diis,diuinos honores deferebant. Appellat autem Deus gloriam suam,latriam,id est,seruitutem per excellentiam sibi debitam. Vide August. 10. de ciuitate, cap.1.&c. Colitúr verò Deus maximè, fide, spe, & charitate, vt ostendit idem August. in Enchiridio, cap.1. similis est ille locus cap.1. ad Rom.vbi ait:*cui seruio in spiritu meo*, vbi etiam Græcè est verbum λατρεύω. Frustra autem Valla in cap.4.Matth.nititur inscitiæ arguere Theologos,affirmans principes linguæ Græcæ nihil distinguere λατρεύω, & δουλεύω:λατρεία, & δουλεία. Exemplum adducit ex 3.lib.Xenophontis in Cyropædia.Et ex Leuitico. Nam vbi nos habemus: *De semine tuo non dabis seruire principi.* Græcis est λατρεύειν. Cæterùm Valla,non aduertit semper licuisse,& iam inde ab initio id sibi iuris vindicasse disciplinarum professores,vt voces quasdã (quo sua præcepta commodiùs inculcarent)proprias suæ professioni, & peculiares facerent. Nec D. August.cùm de vocabulo,*latria*,agit,lib.10.de ciu.cap.1. immoratur in explicatione natiuæ significationis,huius vocis;sed vsum considerat, quem habet, potissimùm apud Ecclesiasticos scriptores,& ferè vbique in sacris literis.

Maiorum fides nepotes afficit ad cultum religionis. Isai.48. August. Rom.1. Valla Grammaticus. λατρεύω. δουλεύω. Xenophõtis Cyropædia. D. August. lib. 10.

VI. Hoc igitur loco,idem est, *cui seruio*, &c. ac si diceret Paulus, quem ego diligo à proauis,siue progenitoribus,quorum vna fuit fides cum fide mea; videntur enim minores,si maiorum suorum fidem retinent, in manibus Deo seruiisse; vnde Hebræi olim recurrebant ad Deum, interponendo maiorum suorum merita, Exod.32. *Recordare Abraham, Isaac, & Iacob*,&c. Et Dan.3. *Benedictus es Domine Deus Patrum nostrũm*,&c. Hósque nominat,Abraham dilectum tuum; Isaac,seruum tuum,& Israël sanctum tuum. Et Ioan.8.Iudæi dicebant:*Nos semen Abrahæ sumus,& nemini seruiuimus vnquam.* Quibus Dominus:*Si filij Abrahæ estis,opera Abrahæ facite, &c.* Simili modo loquendi vtitur ad Hebræos 7.dicens, quia Leui in Abrahæ lumbis erat, quando decimas obtulit

Filij si fidem maiorum retinẽt; in maioribus dicuntur Deo seruiisse. Exod.32. Daniel.3. Ioan.8. Hebr.7.

tulit Melchisedec Regi, & sacerdoti in figuram Christi, vt annotauit etiam Ambros. vel certè significat Paulus dum ait, se coluisse Deum in progenitoribus suis: cultum latriæ se Deo præstitisse in maioribus, quoniam in lumbis eorum quodammodo erat. Cæterùm non est id silentio prætereundum, quòd optabilius longè sit, à progenitoribus Deum colere: tamen gentibus in Deum credentibus non obfuit habuisse Patres, & proaues idololatras, & infideles, vt enim ait Ezech. 18. *Filius non portabit iniquitatem Patris*, &c. hoc est, filius, non punietur neque damnabitur apud Deum ob solam parentum iniquitatem nisi etiam ipse sit impius. Ita nemo alienis meritis iustificatur aut condemnatur, merita Christi semper excipimus, sanè Paulo nihil profuisset progenitorum suorum fides, nisi ipse in Christum credidisset. Nec Abrahæ obfuit, quominus perfectus esset, patris sui impietas, eò peruenit illius felicitas vt Pater omnium credentium, imò & Christi appelletur. Timotheus etiam patrem habuit Gentilem, matrem verò Iudæam, & fidelem: Nec tamen patris infidelitas illi detrimento fuit. Nec Paulo ad meritum, tantum contulit progenitorum virtus,

Ambros.

Ezech. 18. Filius non punitur ob peccata parentum, nisi ip e etiam impius sit.

Nam genus, & proauos, & quæ non fecimus ipsi,
Vix ea nostra voco, &c.

Ouid. 13. Metam.

Quantùm assidua cum Christo conuersatio, de qua D. Chrysost. homil. 55. in cap. 16. Matth. dum ait: *Paulus cum in terris esset, vbi Seraphim sunt, ibi conuersabatur, propius Christo assistens, quàm hastati & stipatores isti Regi assistant. Quippe cùm isti aspectum huc atque illuc circunferant, ille verò nulli rerum specie motus vniuersam mentis aciem ad Regem semper tendat*, &c. Admonet deinde nos Chrys. vt Paulum imitemur.

Chrysost. hom. 55.

Chrysost.

VII. Mihi videtur etiam Apostolus significare, dum progenitorum mentionem facit, fidem Christi, quam profitetur, non esse rem nouam, sed à progenitoribus deriuatam: ne de illo querantur Iudæi, sicut Tertullianus queritur de gentibus, quòd res optimas maiorum suorum abiecerint, & nouas sectati sint, sic enim ait: *Vbi religio, vbi veneratio maioribus debita à vobis? habitu, victu, instructu, sensu, ipso denique sermone proauis renuntiastis. Laudatis semper antiquitatem, & nouè de die viuitis. Per quod ostenditur, dum à bonis maiorum institutis decedetis, ea vos retinere, & custodire, quæ non debuistis, cùm quæ debuistis, non custodistis.* Hæc ille in suo Apologetico, capit. 6. Non patitur Paulus fidem Christi rem nouam appellari: *Nouatio enim* (vt Tertullianus ait) *mater dissidij est*, & Lyrinensis: *Si nouitates* (inquit) *recipiantur, necesse est, vt fides sanctorum Patrum, aut tota, aut certè magna ex parte violetur*, &c. Est autem Christi fides antiquissima (vt Euseb. Cæsariensis de demonstr. Euang. & in hist. Ecclesiastica confirmat) per quam Patres ab Abel vsque ad Christum ipsum salutem adepti sunt, & omnes iusti ad finem vsque mundi adipiscentur.

Tertull.

Nouatio est mater dissidij.
Lyrinensis.
Christi fides antiquissima est.
Euseb.

VERS. 3. In conscientia pura. Græcè; ἐν καθαρᾷ συνειδήσει.

VIII. D. Chrysost. hoc loco, sic habet: *Nihil habebat noxium, nihil subdolum ipsius conscientia.* Additque, posse hîc intelligi nomine puræ conscientiæ, vitam alienam à vitiis. Moris enim illi est, vbique conscientiam, vitam dicere. Quod etiam annotauit Theophyl. puram autem conscientiam, siue vitam

Chrysost.

Theophyl.

vitam dicit; quia etiamsi Iudaizaret, puram tamen, & à vitiis vulgaribus, liberam vitam ducebat. Vel certè, quia etiam tunc, cùm persequeretur Christum, ex zelo persequeretur, & non humana ratione, seu potiùs elatione, perinde ac multi hæresim constituentes, in qua conscij sunt pudoris sui, & erroris. Theodor. huic explanationi accedit; sic enim ait, *Etsi de vitæ splendore non tulit testimonium, bonam tamen in Deum affectionem significauit per puram conscientiam.* Etenim quando persequebatur, se ea pro Deo facere existimabat. Hoc enim dixit etiam in epistola ad Philippenses cap. 3. *Secundùm zelum, persequens Ecclesiam; secundùm iustitiam, quæ est in lege, factus irreprehensibilis.* Hæc Theod. est autem conscientia pura, effectus vitæ puræ; sicut & mala, effectus est vitæ impuræ: vnde per synecdochem, vna res pro altera vsurpatur. Magnum est autem, quod Paulus ait, nunquam se aliter docuisse quàm sentiret, etiam cum Ecclesiam Christi persequebatur. Nec tamen in hoc multùm sibi arrogat. Nihil enim prohibet secundùm iustitiam legis, hoc est, secundùm Iudaicam iustitiam, quæ exteriùs apparebat, versari sine querela, & tamen coram Deo esse peccatorem, vt docet August. serm 49. imò ipse ad Titum cap. 3. exponit, qualis esset in Iudaismo coram Deo, antequam ad Christum conuerteretur, sic enim ait: *Eramus aliquando, & nos insipientes, increduli, errantes, &c. Cùm autem benignitas apparuit Saluatoris nostri Dei, &c.* Quibus verbis videtur Paulus suam vitam ante conuersionem, tanquam impuram damnare. Vide August. in Psal. 31. vbi exponit illa verba, 1. Timoth. 1. *Finis autem præcepti est charitas*, de corde puro, *& conscientia bona, & fide non ficta:* Ait enim, à Paulo, vocabulum *conscientiæ bonæ*, pro vocabulo spei bonæ vsurpari, quia spes bona, ex bona conscientia, & pura permanant. Siue igitur per vocabulum puræ conscientiæ veram iustitiam intelligamus; siue bonam affectionem erga Moysis legem, in qua sita fuit ante legem gratiæ vera religio; siue veritatem, & simplicitatem, vt annotarunt Chrysost. Theophyl. & Oecum. profectò opponitur malitiæ, & simulationi. Longè enim aberat Paulus, etiam ante conuersionem, ab omni simulationis & mendacij crimine, vnde gratias agit, 1. Timoth. 1. Deo, *quòd se fidelem*, id est, veracem, vt plerique Patres interpretantur, *inuenerit*; atque adeò in dictis factisque constantem. Sic enim ait, *Gratias ago ei, qui me confortauit, Christo Iesu, Domino nostro, quia fidelem me existimauit ponens in ministerio, qui priùs blasphemus fui, &c.* Erat Paulus amans veritatis; atque hoc ait Chrysost. illum, ad conuersionem, tanquam donum naturæ, cuius autor est Deus, contulisse.

Theodor. | Philip 3. | Paulus qualis in Iudaismo. | August. ser. 49. | Tit 3. | August. in Psal. 31. | 1. Tim. 1. | Conscientia bona à Paulo dicitur spes bona | Chrysost. | Theoph. | Oecum. | Paulus etiā ante conuersionem, verax fuit. | Chrysost.

VERS. 3. Quòd sine intermissione habeam tui memoriam in orationibus meis, nocte ac die desiderans te videre.

Græcè; ὡς ἀδιάλειπτον ἔχω τ̀ περὶ σοῦ μνείαν, ἐν ταῖς δεήσεσί μου, νυκτὸς καὶ ἡμέρας ἐπιποθῶν σε ἰδεῖν.

IX. SEnsus est, vt interpretatur Theophyl. gratias ago Deo, quòd memini tui, non simpliciter autem, sed in precationibus; die ac nocte Deum pro te interpellans, vt desiderium, quo tui videndi flagro, adimpleatur; ex quibus verbis satis constat, propterea Timotheum à Paulo non adiri, quia in vinculis erat; cuius rei ideo in principio epistolæ non meminit, vt annotauit

Theoph. l

Theophyl. ne statim turbaretur, satis esse existimans huius rei mentionem in extremam partem conferre. Exaggerat hoc loco D. Chrysost. amorem Pauli cupientis videre discipulum, his verbis: *Vides immensum feruoris affectum? vidisti dilectionis insaniam? vidisti humilitatis magnitudinem, per quam se discipulo purgat, rationemque cur non venerit, affert? Quæ quàm sit plena rationis, etiam suprà monstrauerat; sed, & in consequentibus indicat, dicens*, Memor lacrymarum tuarum. Hæc Chrysost. Rectè Primasius in illa verba, *Nocte ac die desiderans te videre*, ait, *& charitatem ostendit, & iugiter orandi præbet exempla.* Orandum est enim præsertim pro amicis, & discipulis; cùm enim non posset in hac vita mortali ad Timotheum venire, vt sperabat, 1. ad Timoth. 3. literis conatur id præstare, quod præsens optabat. Eoque peruenit oratione, quò non potest corpore. Dum verò ait, *desiderans te videre*, modestè eum inuitat ad mutuum conspectum, antequam Neronis experiatur gladium: manifestiori inuitatione vsurus, cap. 4. inquiens: *Festina ad me venire:* Vbi aduerte, maximè foueri amicitiam mutuo conspectu. Vnde Cant. 2. *Ostende mihi faciem tuam:* Et Moyses Exod. 36. Deum alloquens dicebat, *Ostende mihi faciem tuam, seu gloriam, &c.* Et Arist. 9. Ethic. cap. 6. sic ait; *Principium adamandi affert aspectus*; Et cap. 12. *Amantibus amabilissimum ipse aspectus, propterea quòd hinc maximè est, & oritur amor.*

[Paulus] [v]ehementer desiderabat Timotheum videre.

Prima.

Orandũ pro discipulis.

1. Tim 3.

Cant. 2.

Exod. 36.

Arist. Ethic 9.

VERS. 4. Memor lacrymarum tuarum, vt gaudio implear.

Græcè; μεμνημένος σου τῶν δακρύων, ἵνα χαρᾶς πληρωθῶ.

FIeri potuit (inquit Chrysost) vt gratus discipulus à magistro auulsus fleret, ac lamentaretur, non secus, quàm infans distractus ab vberibus matris, atque lactis alimonia destitutus. Ita Chrysost. & Theophyl. iuxta quem, ita exponenda sunt hæc verba, vt constet sententia, Memor lacrymarum, &c. desiderans te videre, vt gaudio implear, recordor lacrymas tuas. Et si enim natura ab amicitiæ affectu alienus essem; lacrymæ tamen tuæ sufficiunt, cùm in memoriam redeunt ad omnem duritiam mitigandam. Primasius ita explicat, *Memor lacrymarum tuarum, &c.* Memor, inquam, lacrymarum, quas me abeunte fudisti, vnde me ad tristitiam prouocasti, quam tua opto præsentia temperari, &c.

Chrysost. Theoph.

Primas.

VERS. 5. Recordationem accipiens eius fidei, quę est in te non ficta.

Græcè; ὑπόμνησιν λαμβάνων τῆς ἐν σοὶ ἀνυποκρίτου πίστεως.

ALiam apponit causam, cur tanto affectu desideret discipulum videre; nimirum, recordationem fidei castæ & synceræ. Hæc enim causa maxime impulit Paulum ad illius dilectionem. Quasi dicat, non solùm lacrymæ, quas in discessu meo largiter fudisti, mihi in mentem veniunt, vt tuum aduentum optem, sed etiam recordatio synceritatis tuæ fidei, lætitia me afficit. Ita Chrys. Theophyl. Theodor. Cùm autem fidem tam studiosè laudat, non solam Catholicam, & qua Christiani sumus, intelligas; sed etiam eam, quæ est cum charitate coniuncta. Nam fides, nisi cum charitate coniuncta sit, mortua appellatur à D. Iacobo, & quidem dæmones suo modo credunt, & contremiscunt, vt notat August. in lib. de verbis Apostoli serm. 17. & tract. 10. in Ioann. asserens, fidem, quam laudat Paulus hoc loco in Timotheo, dilectione & operibus discer

Paulus optat discipulu videre, memor virtutum illius.

Chrysost. Theoph. Theodor.

August. ser. 17.

discerni à fide dæmonum. Quod etiam asserit Bernard. epist. 42. ad Episcopum Senonensem; vbi agnoscit triplicem fidem; vnam, probatam: alteram, mortuam: tertiam, fictam. Possumus etiam nomine fidei intelligere pietatem, & omnium virtutum chorum, qui fidei tanquam basi, & fundamento innititur. Est enim *fides*, vt dicitur ad Hebræos 11. *sperandarum substantia rerum:* & ibidem ait Paulus, *Sine fide, impossibile est placere Deo.* Quare verisimile est, non nudam fidem sed religione, charitate, & aliis ornatam virtutibus, hoc loco intelligi: maximè cùm Paulus lætitia, quòd non ficta sit, perfundatur. Ficta enim est, aut saltem videtur, cùm in aliquo inuenitur bonorum operum, & charitatis destituta comitatu.

Bern. epist. 42.

Hebr. 11.

Erat fides Timothei multis aliis virtutibus illustris.

VERS. 5. Quæ & habitauit primùm in auia tua Loïde, & matre tua Eunice; certus sum autem, quòd & in te.

Græcè; ἥτις ἐνῴκησε πρῶτον ἐν τῇ μάμμῃ σου Λωΐδι, καὶ τῇ μητέρι σου Εὐνίκῃ· πέπεισμαι δὲ, ὅτι καὶ ἐν σοί.

I. ADdit nouam laudem Timotheo, quòd auiam habuerit fidelem, cuius nomen Græcis sonat *meliorem*; Nam λωιων, Græcis est *melior*, sicut λώιστος, *optimus*: & matrem Iudæam quidem, sed fidelem, cuius nomen Eunice, *victoriam* sonat apud Græcos. Fuerunt autem Lois auia, & Eunice mater Timothei, non tantùm fideles per fidem implicitam Christi venturi, quam ferè Iudæi habebant, sed de Christo qui iam venerat, explicitam. Habitasse autem ait, fidem in illis quasi permanentem, & stabilem, quam acceperunt, ab aliquo prædicatore, ante quàm Paulus, Lystram, vnde erant, peruenisset. Propterea verò supprimit progenitores, vt patrem, & auum, quia erant Gentiles, & infideles. Sic Gregor. Nazian. orat. 24. tom. 2. in principio in funere fratris sui Cæsarij, exprimit matrem suam fuisse iam olim ab ipsis proauis Deo consecratam, & pietatem in maritum qui Gentilis fuerat, per catechismum, veluti bonam oliuam in oleastrum inseruisse, adeo feliciter, vt aliorum quoque in sitio ipsi commissa, & animarum cura demandata sit. Filios etiam ipsa Deo peperit, & ad mores optimos conformauit. Hinc intelligitur in sacro eloquio non tam sexus quàm virtutis haberi rationem, cùm aliquem Scriptura commendat. Sed quæ laus est, habere maiores virtute præditos? Ea nimirum, quia stabilis, & firma creditur fides, quæ veluti hæreditaria est. Ita Chrys. & Theoph. Addit Theodor. de parentibus autem mentionem faciendo, cum laude, ac commendatione fidem confirmat in discipulo. Nihil enim æquè iuuat, vt exemplum domesticum. Et quoniam accidit, vt nonnulli ex piis nati, pietatem parentum non imitentur, necessariò subiunxit; *Certus sum autem, quòd & in te.* Hæc Theodor. Rectè Primasius illa verba, *Certus sum autem, &c.* explicans sic ait; Quia comprobaui fidem tuam, commoneri indiges, non doceri, &c. Erat igitur Timotheus particeps synceræ fidei, & pietatis, quæ præcesserat in matre, & auia sua. Hinc discimus honorem à bonis parentibus cum pietate in filios deriuari, atque adeò decens esse, vt filij de parentum virtute, quam magni faciunt, glorientur. Hoc docuit Christus, quando ex cruce, cùm multæ adessent mulieres, solius matris meminit, quam discipulo commendaret. Vnde Chrysost. hom. 84. in Ioan. tom. 3. *Cùm iam* (inquit) *Dominus abiret, matris curam, discipulo reliquit.* Deinde subiungit; *sed cur non alius cuiuspiam mulieris meminit,*

λωιων.

Fides constans laudatur in matre Timothei, cuius maritus Gentilis erat.

Greg. Naz. orat. 24. tom. 2.

Chrysost. Theoph. Theodor.

Nihil æquè iuuat, vt exemplum domesticū.

Primas.

Chrysost. Ioan

mirit, cum adessent: Admonet quidem amplius matribus tribuendum. Vt enim cum spiritualia impediunt, parentes, nec cognoscendi quidem sunt: ita cùm nihil impediunt, merito omnia his sunt tribuenda, & omnibus præferendi; quia genuerunt, quòd educauerunt, quòd innumeras pro ipsis molestias subierunt, &c. Laus igitur matris & auiæ in Timotheum deriuata ab Apostolo, & pluris fit, quòd haud dubiis eluceat documentis. Quod adeo verum est, vt non dixerit; suspicor, quòd & in te; sed potiùs *certus sum*, vel, vt sonat vox Græca, *persuasus sum, quòd & in te.* Nemo tamen putare debet, Paulum per fidem Christianam, seu Catholicam, per reuelationem certò credidisse Timotheum fidelem: id est, vera fide præditum esse, sed per fidem tantùm humanam; Quo sensu, hoc ipso verbo vtitur ad Rom. 15. cùm ait, *Certus sum autem, quod pleni estis dilectione*, Ex quo loco, & aliis constat verbum Græcum, pro quo nostra editio vertit, *Certus sum*, non semper referri ad fidei certitudinem infallibilem, sed ad humanam persuasionem.

Paulus qua ratione cognouerit fidem inesse Timotheo. Rom. 15.

II. Hinc colliges interpretationem, qua locus D. Pauli ad Rom. 8. explanari debet, dum ait; *Certus sum enim, quia neque mors, neque vita, neque Angeli, &c. neque creatura aliqua poterit nos separare à charitate Dei, &c.* Difficultas enim est, quomodo hoc loco, certitudo significata consistat cum aliis Scripturæ locis, quæ negant hominem certum esse de perseuerantia in charitate vsque ad mortem? Respondent quidam (vt refert eo loco Adamus Minorita) Apostolum de se solo loqui, atque ipsum ea de re habuisse reuelationem. Huic responsioni, quæ probabilis videtur, obsistit vsus pluralis numeri in pronomine *nos neque vita, neque mors, &c.* Vnde alij, quod hîc dicitur generaliter, referunt ad omnes, qui secundùm propositum Dei vocati sunt, hoc est, ad prædestinatos; sed neque hæc responsio idonea omnino videtur, cùm electi interdum in peccatum cadant. Tertia expositio vtitur limitatione. Quasi dicat Apostolus, *Certus sum enim, quia neque mors, neque vita poterit nos separare à charitate*, videlicet, quantùm est, ex parte charitatis; licèt spectata mutabilitate liberi arbitrij, separatio timeri possit. Quæ expositio licèt vera sit, dubitare possumus, an sit literalis. Quare verus sensus eliciendus est inspecta significatione verbi quo vtitur hîc Apostolus: πέπεισμαι nánque, quod hoc loco, & cap. 8. ad Rom. ponitur, & cap. 1. epistola 2. ad Tim. inuenitur etiam ad Hebræos 6. vbi dicitur; *Confidimus de vobis dilectissimi, meliora, & viciniora saluti.* Inuenitur etiam ad Rom. cap. 15. *Certus sum autem fratres mei, & ego ipse de vobis, quoniam & ipsi pleni estis dilectione, &c.* Vnde discimus verbum illud pertinere ad omnem persuasionem, etiam probabilem tantùm; & non omnino certam. Quis enim ausit affirmare Romanos plenos fuisse dilectione, aut Timotheum fuisse verè fidelem, hoc est, alienum prorsus ab omni gentilitatis & Iudaismi affectu? Multò minùs affirmauerit vir prudens, id à Paulo fide fuisse creditum, cùm talium rerum non soleat interuenire reuelatio.

Rom. 8.

Qua certitudine Paulus cognouerit se perseueraturum in charitate Christi.

Adamus Minorita.

πέπεισμαι.
Rom. 8.
2. Tim. 1.
Hebr. 6.
Rom. 15.

III. Hæc notauerim propter hæreticos nostri temporis, qui sequentes Bucerum, illum Pauli locum ad Rom. 8. pertinere volunt ad omnes iustificatos, & quidem Bucerus ex eo elicit, illum, qui semel iustificatus est, à gratia non posse excidere. Et Lutherus hinc statuere conatur dogma suum de fide speciali, quam putat sufficere ad salutem. Abeant ergo hæretici, dum verbum πέπεισμαι, intelligunt de persuasione, quæ omnem prorsus excludat formidinem, qualis est fidei certitudo. Sunt iis affinia & alia loca, nempe ad Philipp. 2.

Rom. 8
Bucerus & Lutherus reiciuntur.

ad Philipp. 2.

Confi

Confido autem in Domino, quòd & ipse veniam ad vos citò. Et 2. ad Thessal. 3. *Confidimus autem de vobis fratres in Domino*, Et ad Gal. 5. *Ego confido de vobis in Domino, quòd nihil aliud sapietis.* Sed hæc fortè à Lutheranis contemni possent, eo quòd istis locis sit πέποιθα in voce media, non πέπεισμαι, sed quis nescit solere præteritum medium etiam passiuè vsurpari.

2. Thess 3. Gal. 5.

IV. Illud ad tropologiam pertinet, quòd Paulus Timotheum laudet eo quòd à maiorum fide, & pietate, non degenerauerit. Nam, vt Lyricus ait: *Dos est magna, parentum virtus:* & filio Ascanio dictum est ab Ænæa, apud Virgilium,

Disce puer virtutem ex me, verósque labores.

Parentum virtus filios excitat ad imitationē. Horat. Virgil.

Plerunque tamen fit, vt filij bonorum parentum studia deserant, & ad vitia prolabantur; quod monstri instar est; cùm filius imago sit patris; tales fuerunt filij Samuelis viri sanctissimi, de quibus ita scribitur, 1. Reg 8. *Et non ambulauerunt filij illius in vijs eius: Sed declinauerunt post auaritiam: acceperuntq́, munera, & peruerterunt iudicium*, &c. Vnde Iosephus 6. Antiq. c. 3. rectè hoc vsus exemplo aduertit, non semper patribus similes nasci filios. Hi nánque cum paternis, atque adeò optimis præceptis fuerint imbuti; frena tamen vitiis laxarunt, tales etiam sunt, qui vitia parentum, non virtutes imitantur. Fuerunt in Adam veritatis, & salutis studia: fuerūt in eodem affectus ad cupiditatem boni commutabilis. Quid miseri sequimur? dolenter id explicat Bern. serm. 1. de aduentu Domini: sic enim ait: *Infelices filij Adam, omissis veris, & salutaribus studijs, caduca potiùs, & transitoria quærunt.*

Ioseph. 6. Antiq. c. 3.

Bernard.

V. Rectè à Boëtio lib. 3. de consol. prosa 6. dictum est, dum agit de nobilitate: *Si quid est, in nobilitate boni, id esse arbitror, vt imposita nobili necessitas quædam esse videatur, ne scilicet à maiorum virtute degeneret.* Huc pertinet illud Cic. 1. off. *Odiosum est cùm à parentibus dicitur: O domus antiqua, heu, quàm dispari Domino dominaris?* Quadrat etiam in hunc locum, quod Plato ait, in Dialogo, de Attica nobilitate, siue antiquitate: *Maiorum* (inquit) *gloria ne abutamini, ò viri Athenienses, neque eam expendatis, erogetísque: scientes nihil impius posse viro accidere, quàm honorandum esse, non ob propriam virtutem, sed propter virtutem, & gloriam maiorum. Gloria enim parentum natis præclarus magnificúsque thesaurus est, si accedat imitatio. Vti verò pecuniarum, honorúmque thesauro, & hunc ad posteros non transferre, turpe, & viri generositate indignum est*, &c. Quod autem ait Arist. 1. Polit. 4. & lib. 3. cap. 8. *Ex melioribus, meliores procreari:* quo sensu Lyricus ait:

Boët. Nobiles à maiorū virtute non degenerandi necessitate quadam cōpelluntur. Cic. 1. offic. Plato, in dialog. de Attica nob. Arist.

Fortes creantur fortibus; & bonis
Est in iuuencis, est in equis patrum
Virtus; nec imbellem feroces
Progenerant aquilæ columbam.

Ita accipe, vt intelligas, bonam naturam, disciplina indigere; imò, & Dei gratia. Nec enim Salomoni satis fuit, quod ait, Sap. 8. *Sortitus sum animam bonam*, id est, in lucem editus sum cum indole, & propensione ad virtutem, & sapientiam; nec quòd patrem habuerit, à quo præclarè eruditus fuit; quo minùs de illius salute dubitemus; ne plus aliquid dicam. Vide D. Thom. 1. 2. q. 63. art. 1. vbi quærit, vtrùm virtus sit nobis à natura? Meritò ergo laudatur Timotheus,

Sap. 8.

D. Tho 1. 2.

quòd ab honestis parentibus,& virtute prædítis progenitus, eorum fidem, & honestatem sit imitatus.

VERS.6. Propter quam causam admoneo te, vt resuscites gratiam Dei, quæ est in te, per impositionẽ manuum mearum.

Græcè; δι' ἣν αἰτίαν ἀναμιμνήσκω σε, ἀναζωπυρεῖν τὸ χάρισμα τοῦ θεοῦ, ὅ ἐστιν ἐν σοὶ διὰ τῆς ἐπιθέσεως τῶν χειρῶν μου.

Theodor. Excitat Paulus Timotheũ ad virtutum praxim. Theodor. Chryf.

I. POstquam Timotheum laudata fide materna, & bona ipsius indole; *sibi conciliauit*, subiungit hortationem, qua efficaci oratione illum excitat ad exercitium & praxim virtutum: *Propter quam causam* (inquit;) quasi dicat, vt interpretatur Theod. Hæc cùm mihi de te sint persuasa, hortor te, vt animi tui promptitudine, & alacritate excites gratiam spiritus, quam accepisti per meam ordinationem; quomodo enim oleum lampadis flammam efficit vehementiorem: ita animi promptitudo, & alacritas attrahit gratiam spiritus. Hæc Theod. suffragatur huic interpretationi D.Chryso. sic enim ait: Idcircò, quia fidem tuam integerrimam non ignoro, alacritate tibi opus est, vt exsuscites gratiam Dei, quemadmodum ignis indiget lignis, ita & gratia alacritate nostra opus habet, vt feruere perpetuò possit. Gratiam autem Dei, interpretatur hoc loco D.Chrys. (quem sequitur Theophyl.) eam, quam acceperat Timotheus ad Ecclesiæ institutionem, ad perpetranda miracula vel ad omne religionis obsequium: quippe hanc vel extinguere, vel excitare in nobis est. Idcirco, & alibi ait, *Spiritum nolite extinguere*, 1.Thessal.5. Is enim angore animi, & negligentia tabescit, & extinguitur: vigilantia verò, & diligentia suscitatur, & elucet. Vult ergo D. Paulus ne gratia, quæ Timotheo data est, ad multos diffundatur; & veluti agro fertili commissum semen crescat in vtilitatem Ecclesiæ, & magis, magísque in dies efflorescat, vt Oecumen. hoc loco exponit. Vnde in parabola talentorum, Matth.16. *Dominus laudauit eum qui acceptis ad negotiationem quinq; talentis, totidem talentorum accessione, decem retulit, ac præterea audiuit, Euge serue bone*, &c. Illum verò qui talentum vnicum, quod acceperat, metu domini in terram defodit, obiurgauit, dicens: *Serue nequam, &c. sciebas, quia meto, &c. tollite ab eo talentum, & date ei, qui habet decem &c. Habenti dabitur & abundabit, &c.* Particulam, *habenti*, exponit D. August. lib. 1. de doctrina Christiana, cap.1. bene vtenti gratia Dei. Addítque dona, & beneficia Dei, siue illa gratum faciant habentem, siue sint gratis data, augeri, & cumulari, si illis bene vtamur. Quare gratiam Dei excitare hoc loco, idem est, atque in Euangelio, talentum multiplicare; vt constat ex D.Prospero lib. sententiarum, ex lib. sententiarum D.August. sententia 95. *Crescit* (inquit) *semper facultas gratiæ, dum vsu maior efficitur, & charitate felicior.* Vult ergo Paulus, vt Timotheus excitet gratiam, quasi qui sopitos, flatu, & labore ignes suscitat Primasius, sic exponit; propter quam causam admoneo te, vt resuscites gratiam Dei, quasi tribulationibus dormientem, &c.

Theophyl. 1.Thess.5.

Oecum. Matth.16. Punitur, qui talentum in terram defodit.

D.August. Bene vti gratia Dei, vtile est.

Prosper. in libr. sent. sent.95.

Primasius.

D.Basil ca.5. Otium vitandum honesta aliqua occupatione.

II. Hic locus admonet nos, ne desides simus, & otio diffluamus, vt enim ait D.Basil. in constitutionibus Monasticis, cap.5. non eo consilio Dominus hominem finxit, vt segnis ac languens desideret; sed contrà potiùs, vt esset qui se in laboribus honestis exerceret. Quandoquidem & primò in paradiso Adæ

præce

præcepit, vt laboraret, & paradisum ipsum custodiret. Deinde, postquam ille ex eo eiectus exulauit, sententiam tulit, vt pane suo, in sudore vultus sui vesceretur. Quod autem, quæ Adæ dicta fuerint, ea omnibus etiam dicta sunt, qui ex eo sunt oriundi; ex hoc liquidò perspici potest, quod cùm illum tantummodo nominatim Deus morte mulctasset, quãdo dixit, Gen. 3. Terra es, & in terram reuerteris: ad omnes tamen posteros calamitas peruasit. D. Hieron. epistola 4. ad Rust. Monachum, de viuendi forma, scribens, inter alia, quibus nititur illi persuadere exercitia virtutum, sic ait: *Nunquam de manibus & oculis tuis recedat liber. Discatur psalterium ad verbum; oratio sine intermissione, vigil sensus nec vanis cogitationibus patens. Iram vince patientia. Ama scientiam Scripturarum, & carnis vitia non amabis.* Hæc D. Hieron. Vbi etiam hortatur Rusticum ad laborem manuum: *Facito* (inquit) *aliquid operis, vt te semper diabolus inueniat occupatum,* &c. Ipse Hieron. fatetur sibi vtile fuisse, ad carnis molestas tentationes vincendas, studium Hebraicæ linguæ ob difficultatem, quam experiebatur, in stridentium anhelantiúmque verborum meditatione. Refert ibidem; quendam Græcum adolescentem, qui nulla continentia, nulla operis magnitudine poterat carnis flammam extinguere; prudentia sui Archimandritæ resipuisse: *Nam Pater* (inquit) *imperat cuidam viro graui, vt iurgijs atque conuitijs insectaretur hominem, & post irrogatam iniuriam primus veniret ad querimoniam. Vocati testes, pro eo loquebantur, qui contumeliam fecerat. Flere ille contra mendacium: Nullus alius credere veritati. Quid multa? Ita annus ductus est, quo expleto, interrogatus adolescens, super cogitationibus pristinis, an adhuc molestiæ aliquid sustineret: Papæ* (inquit) *viuere mihi non licet: & fornicari libeat?* Hæc ille. Quare in omni vitæ sorte sua cuique est excitanda gratia. Et quidem D. Basilius non solùm loco citato, sed multis aliis, suadet suis discipulis exercitationẽ, & laborem manuum; & D. Hieron. Rustico monacho: Cæterùm non tenentur ad opera manuaria religiosi, nisi quando ordinis statuta eam obligationem inducunt, vt bene aduertit D. Thom. 2. 2. q. 187. sunt enim multa religiosis proposita, quibus suscitare possunt gratiam suæ vocationis; de quibus Gregor. Naz. eleganter orat. 1. de pace. Inter alia numerantur vigiliæ, inediæ, preces, lacrymæ, callosa genua, pectoris conuerberationes, suspirium ex intimo cordis manans, pernox statio, mentis ad Deum peregrinatio, lenis inter orandum fletus audientium animos ad gemendum incitans. Laudat & modum cœnobitarum, tum in publicum prodeundi; tum ab hominum frequentia secedendi (illud, vt alios erudiant, hoc, vt spiritus mysteriis imbuantur.) Et quidem vtrunque adeo præclarè, vt & in media hominum luce versantes solitariæ vitæ rationem seruent, & in solitudine agentes, charitatis humanitatísque officia teneant, eorum denique vitam esse ait: *Opes in egestate; possessionem in peregrinatione, gloriam in contemptu, potentiam in infirmitate; prolem egregiam in cœlibatu: qui delicias aspernari pro delicijs habent; qui regni cœlestis causa humilitatem amplectuntur; qui in mundo nihil habent; & mundo superiores sunt; qui cùm in carne sint; extra carnem tamen viuunt, qui proportione Deum habent; qui propter regni spem inopia laborant, & propter inopiam regnant.* Hæc Naz. eisdem ferè verbis, dolens, quod aliquando his bonis caruerit.

III. In Episcopo peculiaris gratia, quam suadet Paulus, excitandam esse, illa est, quæ per impositionem manuum à Deo infunditur. Id significant ea verba,

Gen. 3.

D. Hieron

Exercitationes honestæ ex D. Hier.

D. Hieron. Hebræam linguam didicit, cum labore

Tentatio victa perpessione iniuriarum.

D. Basilius

D. Hieron.

Religiosi nõ obligantur ad exercẽda opera manuũ, siue mechanica.

D. Th. 2. 2.

Nazianz.

Laus vitæ religiosæ.

Laudatur modus viuẽdi cœnobitarum.

Virtus collata Episcopis consecratione, postea excitãda est.

verba, *quæ est in te per impositionem manuum mearum.* Quasi dicat, vt exponit Theoph. Volo vt suscites gratiam, illam ipsam, quam accepisti, cum ego tibi manus imposui, eligens te mystica consecratione in Episcopum; atque ignem istum, ne patiaris quasi cinere superposito, occultari; vehementiorem, & maiorem effice; virtus enim, vt ait Tertull. denotatione sui gaudet. Vbi aduerte, simul atque Paulus Timotheum in Episcopum consecrauit, gratiam statim cœlestem, ac supernaturalem in eum decendisse tum ad signorum operationem; tum ad doctrinam Ecclesiæ rectè tradendam, vt notat Oecumenius. Hoc cœleste donum excitari vult Apostolus diuinis negotiis, & exercitiis. Nos quoque, nisi gratiam Dei è cœlo nobis donatam quotidie orationibus, & *piis* operibus, veluti quibusdam flabellis, vt flamma cœlestis eluceat, suscitauerimus, haud dubiè experiemur spiritum frigere, & tandem extingui. Vide Aug. in lib. qq. mistarum, q. 120. vbi præsertim loquitur, de vsu lectionis, & doctrinæ sacræ, & hæc verba Pauli, huic argumento accommodat: *Excitetur* (inquit) *deuotio nostra, quando ea, quæ licèt non ignorantur, recensentur, tamen, tale est ingenium naturæ nostræ, vt torpescat, si vsus destiterit lectionis; quia sicut ferrum, nisi vsitatum fuerit æruginem contrahit, ita & anima nisi frequenter exerceatur diuinis operationibus. Quamobrem Dauid ait illum beatum esse, qui die ac nocte legendo meditatur, quia exercitatur desiderium animæ erga opera salutaria vsu & exercitio, &c.* Illud tandem aduerte discruciari Lutherum, illiúsque asseclas, cùm audiunt, Paulum hoc loco mentionem facientem gratiæ Timotheo collatæ per impositionem manuum. Nec enim possunt excludere sacram ordinationem a numero septem Sacramentorum, nec negare conferri in ea gratiam ex opere operato, si hunc locum Pauli attentè inspiciant, & alium similem huic in 1. ad Timoth. 4. vbi ita ait: *Noli negligere gratiam, quæ in te est, quæ data est tibi per impositionem manuum.* In his enim locis, & aliis similibus, manuum impositio iuxta interpretes tam Græcos quàm Latinos, quantuncunque hæretici obstrepant, pro sacra ordinatione accipitur. Vide quæ annotauimus in capit. 4. epistolæ primæ cit.

Theophyl. | Tertull. | Virtus denotatione sui gaudet. | Oecum. | August. | Lectio Scripturæ excitat deuotionem. | Psal. 1. | Lutheranorum error. | Ordinis Sacramentum confert gratiam. | 1. Tim. 4.

VERS. 7. Non enim dedit nobis Deus spiritum timoris, sed virtutis.

Græcè; Οὐ γὰρ ἔδωκεν ἡμῖν ὁ Θεὸς πνεῦμα δειλίας, ἀλλὰ δυνάμεως.

1. IDcirco accepimus spiritum, non vt pauidi simus, aut contrahamur metu, sed vt animo erecto, & excelso potentes simus aduersùs tentationes: & cùm opus est, liberè, & palam loquamur. Iniicit enim Deus aliquando spiritum formidinis, seu timiditatis quibusdam, vt in Regum voluminibus legimus, lib. 1. cap. 7. vbi enim vulgata editio habet: *Intonuit Dominus fragore magno in die illa super Philisthym, & exterruit eos.* Alia litera habet: *Et cecidit super eos spiritus formidinis.* Hoc est (vt Chrysost. & Theophyl. interpretantur) metum illis incussit. Nomen autem *virtutis* hic accipitur, pro *fortitudine*, vt opponitur timiditati, vt patet ex 3. Ethic. 6. videtur autem D. Paulus, dum ait: *Non dedit nobis Deus spiritum timoris, sed virtutis, &c.* Meminisse illius loci, Exod. 20. vbi dicitur: *Cunctus autem, populus videbat lampades, & voces, & sonum buccinæ, montémque fumantem; & perterriti, ac pauore concussi steterunt procul, dicentes, Non loqua*

Quid sit spiritus timoris. | 1. Reg 7. | Chrysost. | Theophyl. | Arist. | Exod 20.

loquatur nobis Dominus, ne fortè moriamur, &c. & ait Moyses ad populum, Nolite timere, &c. Vult ergo Paulus suo exemplo hortari discipulum ad laborum, post mortem suam illi imminentium tolerantiam. *Non enim* (inquit) *dedit nobis Deus, &c.* Quæ verba sic interpretatur Theodor. sanctissimam spiritus gratiam dedit nobis Deus, non vt pericula pro pietate timeamus, sed vt diuina virtute præditi, ipsum quidem ardenter amemus: nostri autem animi perturbationum motus insolentes castigemus. Hæc Theodor. Quare insinuatur his verbis, spiritum gratiæ, quæ nobis donatur in nouo Testamento, idoneum esse ad ferendas & superandas tētationum molestias; nec timore oportere adduci, instar illorum, qui sub veteri Testamento viuebant, eos, qui Christi fidem acceperunt.

Paulus hortatur discipulum ad laborum post mortē suam tolerantiam.

Theodor.

II. In hoc Apostoli testimonio, vt admonet hîc Beda ex serm. D. August. de gratia, & libero arbitrio, cauere debemus, ne nos arbitremur non accepisse spiritum timoris Dei, quod sine dubio magnum est Dei donum; de quo Isa. 11. *Requiescet super eum spiritus sapientiæ, & intellectus, spiritus scientiæ & pietatis, spiritus consilij & fortitudinis, spiritus timoris Dei.* Non, quo timore Petrus Christum negauit, sed illius timoris quo spiritum accepimus, de quo dixit ipse Dominus Iesus, Matth. 10. *Eum timete, qui habet potestatem, & corpus, & animam perdere in gehennam. Ita dico vobis, hunc timete*; Hæc Beda, ex Augustino de spiritu fortitudinis, qui coniunctus est cum timore diuinitus nobis dato, damnans eum duntaxat, qui pusillanimitatē inducit. Ita Apostolus ad Rom. 5. *Gloriamur in tribulationibus, scientes quoniam tribulatio patientiam operatur, patientia probationem, probatio spem, spes autem non confundit: quia charitas Dei diffusa est in cordibus nostris per Spiritum sanctum, qui datus est nobis.* Itaque iuxta Paulum, non per nos, sed Spiritum sanctum, qui cum dono charitatis donatus est nobis, efficitur, vt tribulatio non auferat, sed potiùs operetur patientiam. Vnde Aug. in lib. de correptione & gratia, ait necessariam nobis esse libertatem spiritus, dono perseuerantiæ munitam, aduersùs tot ac tantas tentationes, quæ in paradiso non fuerunt; vt cum omnibus amoribus, terroribus, & erroribus suis vincatur hic mundus. Hoc (inquit) Sanctorum martyria docuerunt, donante illo à quo misericordiam consecuti sunt, vt fideles essent; à quo acceperunt spiritum non timoris, quo persequentibus cederent, sed virtutis & charitatis, & continentiæ, quo cuncta minantia, cuncta nutantia, cuncta cruciantia superarent, &c.

Beda ex D. August.

Isa. 11.

Matth. 10.

Timor laudandus est, quem Deus nobis communicat.

Rom. 5.

August.

Libertas spiritus cū dono perseuerantię, necessaria est, vt vincamus tentationes

III. Meritò dubitabit quispiam, quò referendum sit pronomen *nobis* ad Christianósne omnes, an ad Episcopos, & sacerdotes duntaxat, quales erant Paulus, & Timotheus; & quidem spectatis circunstantiis cum inter Episcopos & sacerdotes sermo fit, præcesseritque mentio sacræ ordinationis, ad Episcopos præcipuè inter quos sermo habetur, referendum est pronomen *nobis*, ac proinde ad omnes, qui per manuum impositionem sacerdotes, vel, Episcopi creati sunt. Omnibus enim ritè ordinatis ab Episcopis, tanquam Apostolorum successoribus, & populi Dei rectoribus, peculiaris quædam gratia infunditur (vt docet fides orthodoxa) contra tentationes. Vnde Niceph. 12. Eccl. historia [illegible] 14. Episcopatum cum Baptismate rectè comparat, & vtrunque delict[illegible] remedium esse ait, vt patet (inquit) ex sacris legibus. Hoc ipsum affir[illegible] .16. cap. 27. Vide D. Thom. 2. 2. q. 185. a. 1. vbi disputat de iis, quæ

Nicephor. lib. 12.

Idem lib. 16 cap. 27.

D. Thom. 2 2.

 propriè

Chryſ. hom. 27. Act. 12

proprie pertinent ad ſtatum Epiſcopi. Vide etiam D. Chryſoſt. cap. 12. in Acta hom. 27. vbi expendit illa verba contextus: *Miniſtrantibus autem illis Domino & ieiunãtibus, dixit Spiritus ſanctus, Segregate mihi Barnabam, & Saulum, &c.* Adhuc (inquit) Barnabæ priùs meminit, nondum Saulus clarus erat, nondum ſignum aliquod fecerat. *Segregate* (inquit) *Barnabam, & Saulum, in opus ad quod vocaui eos; tunc ieiunantes, & orantes, & impoſitis manibus, illos dimiſerunt.* Hæc verba ſic interpretatur D. Chryſoſt. Quid eſt *miniſtrantibus*? prædicantibus. Quid eſt, *Segregate mihi in opus*? In Apoſtolatum. Vide iterum à quibus ordinantur? A Lucio Cyrenenſi, & *Manahen, imò à ſpiritu. Quantò enim perſonæ humiliores erant, tantò purior Dei apparet gratia:* Cùm ait purior, non intelligas maiorem, ſed ſynceritatem gratiæ diuinæ, quæ in Sacramentis miniſtrandis dignitatem vel indignitatem miniſtrantium non reſpicit: ordinatur iam in Apoſtolatum, vt cum poteſtate prædicet. Hæc Chryſoſt. vbi vides poteſtatem & gratiam collocatam fuiſſe Paulo in ordinatione iuxta Chryſoſt. non tam à Lucio Cyrenenſi & Manaë, qui ei manus impoſuerunt, vt probabile eſt, quàm ab Spiritu ſancto; ſed quomodo ad Gal. 1. ait ipſemet Pauli quaſi gloriabundus, *Non ab hominibus, neque per homines.* Reſpondet Chryſoſt. dicit, *non ab hominibus*, vt manifeſtet, quòd non homo illum vocauit neque adduxit. Dicit, *nec per hominem,* quòd non ab aliquo miſſus eſt, ſed à ſpiritu. Idcirco ſubdit Lucas: *Igitur illi quidem miſſi à Spiritu deſcenderunt in Seleuciam, &c.* Colligamus ex hoc loco, id quod ſuprà annotauimus Paulum, & Barnabam Antiochiæ fuiſſe ordinatos, & ibidem prædicaſſe, &c. Itaque vt Hieronym. aduertit in cap. 58. Iſa. ſacra ordinatio clericorum, non ſolum ad imprecationem vocis, ſed etiam ad manus impoſitionem gratiæ particeps fit. Quæres, cùm ſit magni momenti, iure optimo epiſtola præcedenti dictum eſt Timotheo, imò cuilibet Epiſcopo, *Manus citò nemini impoſueris,* hoc eſt, neminem temerè ordines.

Chryſoſt.

Maior bonitas ordinantium nihil confert ad meritum ordinati.

Galat. 1.

Paulus poſt ordinationẽ prædicauit.

Hieron. Iſa 58.

IV. Poteſt etiam particula *nobis*, referri non ſolùm ad Apoſtolos, & Epiſcopos, ſed etiam ad omnes Chriſtianos. Non enim ſolùm recipitur, χάρισμα, quod vertit Latinus interpres, *gratiam*: Eraſmus verò donum poſt diuum Ambroſium in ſacra ordinatione, ſed etiam in Baptiſmate.

Eraſmus. Ambroſ.

Sed virtutis, & dilectionis, & ſobrietatis.

Græcè; ἀλλὰ δυνάμεως, καὶ ἀγάπης, καὶ σωφρονισμοῦ.

I. QVòd nouum Teſtamentum differat à veteri, notum eſt. Inter alia verò diſcrimina, illud à Paulo ſignificatur, quòd timor erat in veteri lege: in noua autem, conceditur virtus, vt vulgata editio habet; ſiue, vt Græcus codex legit, δύναμις, hoc eſt, robur & potentia ad perferendos labores & inſignis in Deum & in omne genus hominum dilectio. Vnde Auguſt. tom. 1. de moribus Eccleſiæ cap. 28. Præualet in vetere teſtamento timor, amor in nouo: quia ibi ſeruitus, hîc libertas ab Apoſtolis prædicatur. Et in lib. aduersùs Adimantum cap. 16. Deus veteri homini fugienti, tanquam Dominus oppoſuit, quod timeret: & nouo redeunti tanquam pater aperuit, quod amaret, &c. appoſuit Dominus illi antiquo populo ſupplicia quæ timeret: in ipſa verò legis promulgatione tonitrua, procellam, ignem. Quibus rebus turbatus populus dixit Moyſi Exod. 20. *Loquere tu nobis & audiemus: non loquatur nobis Deus ne fortè moriamur.* Et Deut. 5. *Si audierimus vltrà vocem Dei, moriemur.* Imò ipſe etiam

In veteri teſtamento, timor: in nouo, amor.

Auguſt.

Exod 20.

Deut 5.

Moy

Moyses horruit, vt ait Paulus ad Hæbr.12. *Et ita,* inquit, *terribile erat quod videbatur. Moyses dixit, Exterritus sum & tremebundus.* Vnde Exod.20. Moyses sic populum trementem alloquitur, *vt probaret vos, venit Deus, & vt terror illius esset in vobis, & non peccaretis.*

Hebr.12. Exod.20.

II. In nouo autem Testamento aperuit nobis Deus Pater, tanquam filiis, quod amaremus, nempe viscera paterna, Sacramenta, ingressum ad æternam felicitatem, proposuit Christum affixum cruci qui Cant.5. dicitur, *Totus desiderabilis.* Promulgatur à diuo Petro nouum Testamētum ipso die Pentecostes, in quo Spiritus sanctus, qui amor est, apparuit in sono de cælo, & in linguis igneis, Omnia hîc spirāt amorem; Vnde ad Hebr.12. *Non accessistis ad tractabilem montem & accessibilem ignem & turbinem, & vocem verborum: quam qui audierunt excusauerunt se, ne eis fieret verbum: sed accessistis ad Sion montem & ciuitatem Dei viuentis, Hierusalem cælestem, & multorum millium Angelorum frequentiam, &c.* In veteri Testamento Deus Saboth, vexillum extulit timoris; in nouo autem Testamento, vexillum extulit amoris, Cant.2. ait Ecclesia, *Ordinauit in me charitatem:* in Synagoga verò ordinauit timorem. Ex Hebræo verti etiam potest: *Vexillum eius super me amor.* Quasi vexillum Synagogæ inscriptum habeat timorem, vexillum autem Ecclesiæ, pro tessera habeat amorem.

In nouo Testamēto apparuit nobis Dominus tāquam filiis. Cant.5. Act.2. Heb.12.

Vexillum synagogæ præfert timorem; Ecclesię amorem. Cant.2.

III. Porrò quàm conueniens fuerit rationi, vt amorem præcederet timor, explicat August. tract.9. in epist. Ioan ait enim, *Timor quasi locum præparat charitati: cùm autem cœperit charitas habitare, pellitur timor, qui ei præparauit locum, si nullus est timor, non est quà intret charitas, sicut videmus per setam introduci linum quando aliquid suitur: seta priùs intrat, sed nisi exeat, non succedit linum: sic timor primò occupat mentem: non autem ibi remanet: quia adeò intrauit, vt introduceret charitatem.* Hæc ille.

August. Præcessit amorem timor.

IV. Ait ergo Paulus pulchra quadam antithesi vsus, non dedisse nobis Deum in noua lege spiritum timoris, qui frangit animum: sed virtutis siue potentiæ, qui addit animos ad laborum & discriminum tolerantiam. Per spiritum autem amoris siue dilectionis, possumus dilectionem erga Christum intelligere, de qua ad Rom.8. *Quis nos separabit à charitate Christi tribul. &c.* Vnde August. lib.83. quibus q.25. neque mors (inquit) neque vllum genus mortis metuendum est homini Christiano. Possumus etiam intelligere dilectionem, qua nos Christus dilexit, & tam multa nobis contulit beneficia; de qua ad Galat.2. *Dilexit me & tradidit seipsum, &c.* & in Apoc.c.1. *dilexit nos & lauit nos in sanguine suo.* Quid si intelligamus charitatem, quæ nobis non per modum actus sed per modum habitus conceditur? de hac ad Rom.5. dictum est, *Charitas Dei diffusa est in cordibus nostris.* Vide D.Thom.1.2.q.110.art.1.& 2. vbi quærit, ponat ne gratia aliquam qualitatem in anima? Ad hanc sententiam facit quod in cap. *Maiores,* de Baptismo & eius effectu; & in Clem. vnica de summa Trinitate, fit mentio habituum infusorum, & sententia quæ asserit hos habitus à Deo infundi, eligitur à grauioribus Theologis, atque adeo vera est, & omnino certa; imò videtur definita à Concil. Trident. seß.6. in decreto, de iustificatione cap.7. Dicitur enim ibi, *Charitas Dei diffunditur in cordibus eorum, qui iustificantur, & ipsis inhæret;* & Can.11. *Si quis dixerit homines iustificari, vel sola peccatorum remissione, exclusa gratia, & charitate, quæ in cordibus eorum per Spiritum sanctum diffundatur, atque illis inhæreat; aut etiam gratiam, qua iustificamur,*

Rom.8. Galat.2. Apoc.c.1. Charitas & gratia sunt in anima habitus à Deo donati. Rom.5. D.Thom. Cap. Maiores de bap. Clem. vnica de summa Trin. Trid. seß.6. Charitas inhæret. animæ.

mur, esse tantum fauorem Dei, anathema sit.

V. Quare libet, per spiritum dilectionis intelligere charitatem inhærentem, de qua Dionys. lib. Eccles. hierar. cap. 1. in principio: Primus animi motus ad diuina, est dilectio; vnde August. Com. in Psal. 31. *Quod credit homo, fidei est, quod verò operatur, charitatis, &c.* Sicut ergo fides est principium cognoscendi diuina: ita charitas exequendi diuina mandata. Et Cyrill. in cap. 14. Ioan. ante August. ait: *Et fides quidem in anima est veram cognitionem efficiens: charitas verò mandata Dei seruare facit, &c.* Quòd igitur Theologi dicunt primum motum iustificationis esse actum intellectus per fidem, non aduersatur D. Dion. dum ait, primum motum ad diuina esse dilectionem: agit enim de principio operandi iuxta Dei legem.

Dionys. August. Cyrill. Ioan. 14. Charitas seruare facit Dei mandata.

VI. Porrò sobrietatem interpretatur hoc loco D. Chrysost. ex Theophyl. eam virtutem, qua sobrij sumus, sanitatem mentis atque animæ sectantes, ne frangamur aduersis, aut rebus prosperis insolenter efferamur. Vox Græca, σωφρονισμὸς, qua hîc vtitur Paulus, *moderationem* significat; est enim nomen verbale à moderando, seu castigando dictum. D. August. in lib. de gratia & libero arbitrio, cap. 18. recitans hunc locum, pro vocabulo *sobrietatis*, posuit vocabulum *continentiæ*, quasi velit Paulus, nobis datum esse per Christum spiritum continentiæ, qua omnes frænantur libidines, ne in flagitia mentem nostram consentientem trahant. Quid si temperantiam voluit significare quam Cic. lib 3. Tusc. quæstionum; *moderationem*, & *modestiam* appellari censet? Vide quæ annotauimus cap. 3. epist. 1. ad Timoth.

Chrysost. Theoph. August. Cicero.

VERS. 8. Noli itaque erubescere testimonium Domini nostri.

Græcè; μὴ οὖν ἐπαισχυνθῇς τὸ μαρτύριον τοῦ κυρίου ἡμῶν.

I. CVm materia prędicationis sit Christus crucifixus, atque adeò contumeliæ, opprobria, & cruciatus: hæc autem videantur esse, iis præsertim, qui non credunt, plena dedecoris & ignominiæ: (*Nam sermo Crucis, vt dicitur, 1. Cor. 1. videtur, ijs qui pereunt, stultitia.*) Excitat Timotheum ne ignauo pudore territus, testimonium passionis Christi in prædicatione & sermone prætermittat. Propterea etiam meminit suorum vinculorum: docens se propter prædicationem crucis Christi, in carcerem fuisse coniectum, & in vinculis detineri. Ita ferè Theodor. Cæterùm quantum Christi Domini cruci debeamus, consideret qui humano pudore quo minus alacriter testimonium illius ferat in concionibus, retardatur. De ea sic D. Chrysost. hîc hom. 2. *Mors illa pereuntem seruanit orbem: mors illa cælestibus terrena coniunxit: mors illa diaboli retardauit Tyrannidem, hominesque Angelos, ac Dei filios fecit. Mors illa mortalitatis nostræ naturam ad solium cæleste, ac regale prouexit. Vincula ista soluerunt plurimos, & ad fidei gratiam conuerterunt.* Hæc Chrysost. vbi nihil deterius esse ait, quàm velle res diuinas humana ratione metiri. Hinc enim omnes hæreses ortum habuerunt. Hinc Marciones, Manetes, & Valentini, & cæteri, qui perniciosa dogmata in Ecclesiam inuexerunt. Sicut enim, qui solis radios corporeis cupit haurire luminibus, non modò quod optauit non efficiet, verùm etiam ipso quoque, quo viget, priuabitur lumine; multo sanè magis qui in æternam illam lucem defigere obtutus conatur, eamque rationibus consequi mortalibus, hoc patietur. Quare si fidei luce ducimur, quid quæso est quod Christi clementiam

Crucē Christi non erubescit Paulus. 1. Cor. 1. Theodor. Chrysost. Laudes crucis. Mors Christi, homines Angelos, ac Dei filios fecit. Nihil sic Christi clementiā commendat, vt Crux.

tiam magis commendet? Neque cœlum, neque terra, neque rerum omnium creatio, neque aliud omnino aliquid, ita vt crux illa venerabilis, diuinæ bonitatis magnitudinem prædicat. Quocirca in ipsa gloriatur Paulus ad Galat. 6. *Mihi autem absit gloriari nisi in cruce Domini nostri Iesu Christi.* Quæ verba referens D. Chrysost. sic explicat hunc locum: *Noli erubescere*, &c. D. Paulus: *Noli erubescere* (inquit) *quòd crucifixum prædicas: hoc enim testimonium est: mors scilicet Christi. Nam ista quidem, si per se cogitentur, mors, carceres, vincula, confusione ac probro digna sunt: verùm, si quis apposita causa discussóque mysterio singula decenter edoceat: plenissima gloria esse cognoscet*, &c. D. Ambros. *Constantiam* (inquit) *habendam docet nec trepidare debere in professione; non est enim vnde erubescatur in ea, quia si homo visus est Christus, gestis tamen apparuit Deus: etsi crucifixus est, resurrexit tamen à mortuis; & multis videntibus suscipiente eum nube in cœlum ascendit. Non est ergo infirmitatis causa, sed potestatis: quia vbi putatur imbecillitas, ibi apparet potentia.* Hæc Ambr.

Gal. 6.

Chrys. Opprobria pro Christo tolerata, plenissima sunt gloriæ. Ambros.

II. Vnde, næ, ille mihi nihil absurdi dixisse videbitur qui per testimonium Domini nostri, Christi passionem intelligere volet. Nam vox Græca, μαρτύριον, pro qua vulgata editio habet testimonium, passionem, & mortem ex vsu Ecclesiastico hodie significat. Maximè verò mortem Christi, qui sanguine suo, & morte *testimonium perhibuit veritati.* Vnde etiam qui pro fide Christi moriuntur per excellentiam dicuntur martyres, hoc est, testes, fidem Christi vel ipso sanguine protestati, vt lib. contra Donatistas aduertit August. Accedit ad rationem martyrij opus esse morte, vt ait D. Thom. 2.2.q.124.art.4. vbi disputat de vero martyrio.

Christus morte sua testimonium perhibuit veritati.

August. D. Thom.

VERS. 8. Neque me, vinctum eius.

Græcè; Μηδὲ ἐμὲ, τὸν δέσμιον αὐτοῦ.

III. QVasi dicat: Non te pudeat crucis Christi neque vinculorum, quæ ego nunc Romæ pro Christo sustineo, suo exemplo suadet discipulo vt vanum ponat timorem, & pudorem abiiciat. Ac si apertiùs dicat, Noli erubescere, siquidem ego qui mortuos suscito, qui innumeris signis illustris sum, qui orbem totum excurro; nunc vinctus sum. Neque enim quasi malè operans vincior: sed crucifixi gratia his vinculis astringor; si crucem non erubuit Dominus meus, ego hæc vincula erubescere debeo? Qui enim quæ ille sustinuit, erubescit: ipsum quoque erubescit, qui cruci affixus est. Ita Chrysost. cui, vt solet, concinit Theophyl. & alij D. Ambros. sic ait: *Nec in Apostolo est, quod ad ruborem pertineat, quia si pressuris humiliatus dicitur, ex illa parte confundit obtrectatores suos, quia in signis, ac prodigijs nutu mirabilis peruidetur, vt intelligatur non infirmitate humiliari, sed voluntate ad quendam meritorum profectum. Idcirco enim Deus seruos suos ab iniquis humiliari permittit, ne illis iniustè præmia dare videatur.* Hæc D. Ambr.

Crucem, quã Christus pertulit, nos venerari decet. Paulus non erubescit vincula pro Christo, &c. Chrys. Theophyl. Ambros. Sinit Deus suos ab iniquis cruciari, ne iniustè præmia largiri videatur.

IV. Illud vel maximè notandum est, à Paulo sæpe in epistolis iactari sua vincula, & quasi à gloriabundo prædicari. Adeo illa nõ erubuit, neque Christi crucem, vt se vinctum Christi appellet, & vel in ipso carcere docens & baptizans multos Christo adiungat. Nam in epistola ad Philemonem, meminit Onesimi quem ad fidem conuertit: *Quem ego* (inquit) *genui in vinculis*, & in hac

A Paulo quasi à gloriabundo prædicãtur vincula, quæ pertulit.

epist.cap.2.ait se in vinculis non cessasse ab opere & officio suo. In epist. verò ad Ephesios, cap.4. magnam vim inesse putauit ad persuadendam Ephesinis Christianis perseuerantiam in fide & bonis operibus, quòd se vinctũ in Christo vocauerit:multúmque honoris catenæ deberi, quæ manibus pro Christo sit iniecta, sic enim ait: *Obsecro itaque vos,ego vinctus in Domino, vt dignè ambuletis vocatione,qua vocati estis cum omni humilitate*, &c. Duo expendit in enarratione horum verborum D.Chrysost.serm.8.primùm,Quòd boni præceptoris numeros expleuerit Paulus, dum de suis vinculis & laboribus minimè solicitus,de salute subditorum dumtaxat sermonem instituit. Præceptorum námque virtus est, nihil honoris,nihil gloriæ à subditis,sed salutem ipsorum quærere, vnde 1.Thess.3.ait:*Nunc viuimus,siquidem vos in Domino statis*.

2.Tim.2. Ephes.4. Debetur honor catenæ, manibus pro Christo iniectæ. Chrys. 1.Thess.3.

V. Deinde,quòd in vinculis esse pro Christo omnibus titulis anteposuerit, vnde idem D. Chrysost. multis modis hanc dignitatem amplificat, dum Paulus ait, [*Ego* vinctus in Domino;& ad Philemonem: Paulus senex, nunc autem & vinctus Iesu Christi,&c. Magna dignitas(inquit) & quouis regno & cõsulatu potior. Nam nihil ita splendidum est,vt vinctum esse propter Christum, vt catenæ sunt sanctis illis manibus circundatæ. Vinctum esse propter Christum illustrius est,quàm siue Apostolum esse, siue doctorem, siue Euangelistam,qui Christum nouit, is optione data mauult vincula ferre propter Christum, quàm cœlos inhabitare. Non caput ita splendidum reddit imposita corona margaritis conspicua, vt catena ferrea, quæ propter Christum fertur. Tum videlicet ipsis regiis illustrior erat carcer, ipso etiam cœlo. Vinctum enim habebat Christi. Istud etiam illustrius est, quàm sedere ad dexteram ipsius.

Gloriosum est in vinculis esse pro Christo. Chrys. Pati pro Christo in carcere mauult Paulus, quàm in cœlo esse.

VI. Mox de se ita loquitur; Si quis mihi vel vniuersi cœli vel huius catenæ copiam & optionem largitus esset, catenam hanc ego planè elegissem. Deinde, Si autem mihi cum Angelis standum fuisset sursum, aut cum Paulo vincto;carcerem vtique præoptassem.Non ita beatum dico Paulum, quòd in paradisum raptus,atque quòd in carcerem est coniectus.Audi ipsum quo modo glorietur.Neque enim dicit, hortor vos ego, qui verba ineffabilia audiui; sed quid? hortor vos (inquit) ego vinctus in Domino. Quàm idoneè Paulus glorietur in Christi vinculis,ponderat idem Chrysostom. Potiùs(inquit)mihi habetur malè affici pro Christo quàm honorari à Christo: si Christus ipse pro me seruus factus,gloriámque suam exutus tanti non duxit esse in gloria,quanti quòd mei gratia crucem subiret,quid quæso illius nomine ferre non debeo? Audi siquidem quid ipse dicat Ioan.17. Glorifica me (inquit)tu Pater. Quid dicis?ad crucem cum latronibus ac prædonibus ducendus, maledictorúmque necem subiturus:deinde & conspuendus,& virgis percutiendus es, atque alapis;& ista,vocas gloriam?Vtique,inquit.Nam pro delictis ista patiar, atque ea nunc mihi pro gloria duco, si gloria illi non in patrio throno, neque in diuina illa gloria, sed in contumelia reputata est, eámque reliquis præposuit, quia miseros & calamitosos dilexerat; multò magis mihi istud pro gloria ducendum est.

Christus pluris fecit pro hominibus pati, quàm esse in gloria. Ioan.17.

VII. Non erant ita præclaræ Pauli manus quando claudum illum in lystris erigebat, Act.14. atque quando vinculis erant circumligatæ. Admiraris Paulum tum potissimùm,quando nihil illi,quæ manui adhæserat, detrimenti

Act.14.

affere

afferebat vipera, Act. 28. Nihil mireris; catenam quippe illam reuerebatur, immò & vniuersum illam mare veneratum fuerat: nam tum quoque vinctus erat. Siquis mihi modò largiretur mortuos suscitandi facultatem, istud planè non præferrem huic catenæ, & in Scripturis me non tantùm delectat miracula patrans, quantùm malè affectus, flagellatus, ac miserabiliter tractatus, &c. Deinde præfert vinctum esse Paulum pro Christo, sudariis & semicinctiis eiusdem conferentibus ægrotis sanitatem, Act. 19. præfert illud quod refertur de Paulo omnibus miraculis: nempe, quòd multis Philippis impositis plagis cæsus in carcerem sit coniectus. Item quòd vincti cum eo laudabant Dominum. Rursus quòd cùm illum lapidassent, extraxerint è ciuitate, existimantes esse mortuum: conficítque tandem argumentum à minori. Christus ait, Matth. 5. *Beati estis*, &c. non quòd mortuos suscitaturi estis, cæcis daturi aspectum, &c. *Sed cùm maledixerint vobis homines*, &c. Si ergo malè pro Christo audire adeò facit beatos, quid non faciet malè etiam affici? honoratus est & Petrus ista catena, Act. 12. *Erat enim* (inquit Lucas) *vinctus catenis duabus, ac traditus militibus, & dormiebat:* ita Hilaris erat, vt grauis illum nihil immutatum haberet somnus, veniebat Angelus, ac percusso latere excitabat illum. Addit Chrys. Hîc si mihi quispiam dixisset, elige vtrum velis, vis esse Angelus Petrum stimulans ac soluens, an Petrus seruatus? Petrus vtique maluissem esse propter quem & Angelus descendit; vinculis istis potiri libuisset. Quid quod Paulus ad Phil. 1. *Desiderat dissolui & esse cùm Christo?* ita sanè; sed ibidem manere optat in vita quandiu superest aliquid ferendum pro Christo. Mortem verò ideo timebat (inquit Chrys.) quòd adhuc esset passionum occasio. Pati pro Christo gratiam vocauit ad Philipp. 1. *Vobis* (inquit) *donatum est pro Christo non solùm, vt in eum credatis, sed vt etiam pro illo patiamini.* Quæ verba citans Chrysost. ait maius donum esse posse pati pro Christo, quàm solem sistere & lunam cœlúmque mouere, maius est etiam quàm dominari dæmonibus. Non enim tam cruciantur dæmones cùm à nobis eiiciuntur; quàm cùm nos pro Christo vinctos vident: *Philippis commotus est* (inquit Luc. Act. 26.) *carcer vincto Paulo, solutáque sunt omnium vincula.* Vides naturam vinculorum, vincula soluentem? Nam quemadmodum mortem interimit mors Domini, ita ligatos soluerunt vincula Pauli, carcerémque concusserunt, ac ianuas aperuerunt. Vinculorum natura est stringere & detinere: cæterùm aliorum sit ista natura, non eorum, quæ pro Christo perferuntur. Procidit ad pedes Pauli ac Silæ custos carceris: at neque istud faciunt vincula alia: neque enim ligantes trahunt ad pedes ligatorum, sed è contra: ignorabat istud custos carceris, ignorabat eorum potentiam, qui pro Christo vinciuntur. Ideo qui solutus erat, pedibus aduoluitur ligati. Qui soluunt à dæmonibus ligatos, istos ferrea fuerat detentura catena Non nouerat hos viros, propterea venia dignus fuit custos carceris. Ferro adamantino infractius est vinculum, quod à dæmone est; animas tamen eo ligatas soluere Paulus poterat; quid mirum si & corpus suum? Propterea primùm ipse vinctus est, ac deinde reliquos vinctos soluit: vt discas seruos Christi etiam ligatos, multo maiorem habere virtutem, quàm reliqui soluti.]

VIII. Concludit Chrys. *Itaque non erat infirmitatis hoc vinculum, sed potentiæ.* Lege totam homiliam; est enim in illa eximia elegantia, & admirabile ingenij acumen. Vide homil. 16. ad populum Antioch. vbi prope medium agit de

Act. 28.

Catena Pauli viperam excussit; & venerationi fuit, &c.

Gloria catenæ maior, quàm miraculorum.

Act. 19.

Matth. 5.

Act. 12.

Petri catena Angelis inuidenda.

Chrys.

Philipp. 1.

Vincto Paulo soluuntur vincula, &c.

Act. 16.

Vincula Pauli miracula efficiunt.

Pauli vincula non infirmitatis sed potentiæ indicia dabi.

Act.26. de vinculis D.Pauli tom.5.Vbi refert ex 26.Act.quo modo Paulus vinctus post quàm suam conuersionem enarrauit Festo, & audiuit: *In modico me persuades Christianum fieri*; respondit, *Optarem ego & in modico & in multo, non solùm te, sed etiam omnes audientes me, fieri Christianos, absque vinculis his.* Sed rogabis cur non optet vincula Festo, cùm in illis passim glorietur, Ephes. 4. *Rogo vos ego vinctus in Domino*, 2.Timoth.2. *Secundùm Euangelium meum, in quo laboro vsque ad vincula quasi malè operans*; & ad Philemonem; *Vinctus Iesu Christi.* Act.28. agens cum Iudæis: *Propter spem Israël catena hac circundatus sum.* Ad Phil.1. *Plures è fratribus in Domino confidentes vinculis meis abundantiùs auderent sine timore verbum Dei loqui.* Facilè soluit D.Chrysost. quæstionem, dum ait, Paulum ad Gentilem loqui & infidelem, nec nostra scientem. Non quasi ipse vincula recuset cùm sic ea diligat & amplectatur, vt ambitiosa mulier monilia sua: sed Festi nondum Christiani, condescendit infirmitati. In vinculis gloriari fas putat Apostolus sibi 2.Cor.12. Nam cæteris Apostolis, se eo nomine antefert, non quòd mortuos suscitauerit, dæmones expulerit, &c. Cùm enim dixisset: *Ministri Christi sunt, vt minùs sapiens dico, plus ego*: intulit, tentationum multitudinem, in quibus plus omnibus conflictatus fuit, sic enim ait: *In plagis supra modum, in mortibus frequenter; in carceribus abundantiùs: a Iudæis quinquies quadragenas vna minùs accipi; ter virgis cæsus sum; semel lapidatus; ter naufragium feci; nocte, ac die in profundo maris fui*, &c. Sic passim gloriatur in tribulatione Paulus, & ea re nimium delectatur, &c.

(Marginalia: Ephes.4. 2.Tim.2. Philem. Act 28. 1.Cor 12.)

VERS.8. Sed collabora Euangelio secundùm virtutem Dei.

Græcè; Ἀλλὰ συγκακοπάθησον τῷ εὐαγγελίῳ κατὰ δύναμιν θεοῦ.

IX. VOcabulum Græcum, pro quo Latina editio vertit *collabora*, significat, *simul pati*, *simul affligi*, siue laboris socium fieri: Vnde interpretari possumus particulam, *collabora Euangelio*, id est vnà mecum pro Euangelio patere, & laborem impende. Est enim res ardua, & difficilis Euangelij prædicatio, præsertim apud eos, qui Christum ignorant. Quare bono esto animo & ad omnia imminentia pericula parato, sicut bonus miles Christi Iesu. Hanc enim particulam seipsum exponens, addidit, cap.2. Theodoretus hoc loco nostramque expositionem expressit, affirmans, prædicatorum passionem, & labores, Euangelij passionem & labores vocari, quoniam propter illud omnis generis supplicia pertulerunt. Idem sentit Theoph. post Chrysost. Quòd verò subiungit Apostolus collaborandum esse secundùm virtutem Dei, idcirco factum est, vt animum excitet Timothei ad pericula, ipsamque mortem, si opus sit, pro Euangelio subeundam, ex recordatione diuinæ potentiæ, quæ præstò est laborantibus in causa fidei. Vult ergo ne animum despondeat discipulus, quandoquidem non humanis viribus, sed diuinæ potentiæ & virtuti innititur Euangelij prædicatio. Vnde & ipse de laboribus suis loquens, sic ait ca.4. ad Philipp. *Omnia possum in eo qui me confortat*, & 1. ad Timoth. cap.1. *Gratias ago ei, qui me confortauit*; & in hac 2. cap.4. *Dominus autem mihi astitit*: iubet enim experientia edoctus diuinum in prædicatione Euangelij sperare auxilium. Quam Dei opem, etiam Christus Dominus pollicetur discipulis suis, Act. 1. post resurrectionem; *Accipietis* (inquit) *virtutem superuenientis Spiritus sancti*

(Marginalia: Quid sit collaborare Euangelio. Theodor. Theophyl. Chrys. Deus præstò est pro pietate laborãtibus. Philip.4. 1.Tim.1. 2.Tim.4 Act.1.)

sancti in vos, & eritis mihi testes in Hierusalem, & vsque ad extremum terræ. Quo loco notandum est, morem esse sacræ Scripturæ quoties aliquid nobis commendatur, quod humanis viribus impar est, fieri etiam mentionem diuinæ gratiæ, vt patet ex locis citatis, & ad Rom. 8. *Ipse S. Spiritus adiuuat infirmitatem nostram.* Itemque ex 2. Corinth. 12. vbi queritur de stimulo carnis, hoc est, de molestissima tentatione: dicitur enim illi, *Sufficit tibi gratia mea. Nam virtus in infirmitate perficitur*, vel potiùs, vt sonat Græcus codex: *potentia mea in infirmitate tua perficitur, seu ostendit virtutem suam.*

Fit mentio gratiæ, quoties Deus aliquid præcipit nostris viribus impar. Rom. 8. 2. Cor. 12.

X. Hinc infertur Timotheo, collaboraturo Euangelio necessariam esse virtutem, seu gratiam Dei, quoniam illi iubet Apostolus sperare. Etenim sine huiusmodi gratia, infirmi admodum & debiles sumus. Vnde Cypr. serm. 4. de mortalitate: *Non est* (inquit) *in tua potestate, sed in Dei dignatione martyrium*; & in serm. de lapsis; & ad Fortunatum loquens de duplici martyrio: *Horrere mortem ingenitum est naturæ humanæ; Vincere autem hunc horrorem, donum est gratiæ*, Et serm. 6. de Oratione dominica, *Nemo suis viribus fortis est, sed Dei indulgentia, & misericordia tutus est, &c.* Est igitur donum Dei pro Euangelio, & fide Christi aliquid constanter pati, vt ostendit August. in lib. de patientia cap. 26. 27. &c. & Tertull. in lib. de patientia.

Cypr.

Nemo suis viribus fortis est. August. Tertull.

VERS. 9. Qui nos liberauit & vocauit vocatione sua sancta, non secundùm opera nostra.

Græcè; τοῦ σώσαντος ἡμᾶς, καὶ καλέσαντος κλήσει ἁγίᾳ, οὐ κατὰ ἔργα ἡμῶν.

I. IVxta Græcum codicem bene vertit Ambros. *Qui nos saluos fecit*, vbi vulgata editio habet, qui nos liberauit. Aduerte etiam in ablatiuo, *vocatione sua sancta*; non inueniri in Græco exemplari particulam *sua*. Vnde apud Ambros. & apud Chrysost. tantùm est, *vocatione sancta*, sicut & apud Theod. & Theoph. sanctam autem dicit vocationem, quia cùm peccatores essemus sanctos nos fecit, vt ait Chrysost. Porrò saluationis meminit, & vocationis, vt doceat quantum Dei auxilium expectari debeat in persecutionibus; deinde virtutis diuinæ argumenta subiungit. Quomodo salutem (inquit) obtinuisti, & vocationis sanctæ factus es particeps? Cogita qualis eras ante vocationem ad fidem, & qualis postea euaseris, operante in te Dei ope. *Ideò* (inquit) *Chrysost. maioris virtutis erat persuadere orbem totum, quàm cælum facere, &c.* Quis est enim qui postquam ad Christi fidem accessit, diuini spiritus efficaciam non sit expertus, præsertim grassante Tyrannorum in Christianos sæuitia? Iam particula illa, *qui nos liberauit, &c.* liberationem significat factam non in re omnino, & complетè, sed in spe, qua ad perfectam anhelamus liberationem. Nam ad Rom. 8. ait; *Scimus quòd omnis creatura ingemiscit, &c. non solùm autem illa, sed & nos ipsi primitias spiritus habentes.* Vnde August. 19. de ciuitate cap. 4. inquit, *Sicut spe salui: ita spe beati facti sumus, donec ad illa veniamus bona, vbi omnia erunt, quibus ineffabiliter delectemur.* Idem de verbis Domini serm. 29. spem qua viuimus ouo comparat, à quo nondum excussus est pullus. Itaque loquitur hîc Paulus non de perfecta salute, aut liberatione filiorum Dei, sed de inchoata.

Ambros. Chrysost. Theodor. Theoph.

Agit Paulus de saluatione incópleta.

Rom. 8. August.

II. Particula verò illa, *vocauit nos vocatione sancta*, quanuis à D. Chrysost. Oecum. & Primasio referatur ad eam vocationem, qua primùm vocati sumus

Chrysost. Oecum. Primas.

a1 fidem Christi viuam, hoc est, ad primam iustificationem (*quos enim vocauit hos & iustificauit.*) Nihilominus D. Ambros. nomine *vocationis sanctæ*, eam putat intelligi, qua quis eligitur ad gubernationem Ecclesiasticam, vt verbo & exemplo rectè viuendi & sentiendi modum multis præscribat, qualem vocationem sortitus est Timotheus, quando à Paulo Ephesinę Ecclesiæ præesse iussus est. Hæc expositio licèt tolerari possit, non tamen videtur ad mentem Pauli satis idonea. Agit enim manifestè de vocatione ad fidem & iustificationem, vt indicant illa verba, non secundùm opera nostra, sed secundùm propositum suum & gratiam quæ data est nobis in Christo Iesu.

Ambr. 1

Ambros. intelligit vocationem ad Episcopatũ.

VERS. 9. Sed secundùm propositum suum & gratiam quæ data est nobis in Christo Iesu ante tempora secularia.

Græcè; *ἀλλὰ κατ' ἰδίαν πρόθεσιν, καὶ χάριν τὴν δοθεῖσαν ἡμῖν ἐν χριστῷ Ἰησοῦ πρὸ χρόνων αἰωνίων.*

Bona opera nostra non sunt causæ meritoriæ vocationis, aut iustificationis.

III. PRopositum Dei vocat hîc Apostolus more suo, Dei beneplacitũ & electionem gratuitam, quę excludit omnia merita, quæ iustificationẽ pręcedunt. Ideo dixit, *Non secundùm opera nostra*; Nostra enim bona opera non sunt causæ meritoriæ vocationis, aut iustificationis nostræ, sed potiùs effecta quædam diuinæ prædestinationis, & media necessaria, quibus consequimur æternam beatitudinem. Propositum verò, & gratia, hoc loco idem sunt; significant enim constantem Dei voluntatem, & beneplacitum de perficienda salute nostra, secundùm prædestinationem æternam, ex merito, & gratia Christi Filij sui. Est autem hæc gratia prima, & maxima; vocaturque Dei propositum à Paulo, *Prædestinatio verò*, iuxta August. de prædestinatione Sanctorum cap. 10. *est gratiæ præparatio: gratia verò ipsa donatio.* Idem de bono perseuerantiæ cap. 14. *Prædestinatio Sanctorum nihil est aliud quàm præscientia, & præparatio beneficiorum Dei, quibus certissimè liberantur, quicunque liberantur, &c.* Particula illa, *Quæ data est nobis*, respicit gratiam de salute nostra perficienda, quæ secundùm prædestinationem æternam data est nobis in Christo, siue per Christum; Vt enim ait Hieron. in Eccles. cap. 1. *Secundùm præscientiam, & prædestinationem Dei, ea facta sunt, quæ futura sunt.* Vnde meritò dictum est à Paulo, salutem illam prædestinatam, vel gratiam de salute nostra consummanda secundùm Dei præscientiam quodammodo iam nobis datam esse.

August.

Hieron. Gratia per Christum.

Particulæ in varios vsus.

IV. Particula, *in Christo Iesu*, dupliciter potest intelligi, iuxta duplicem vsum præpositionis *in*, hæc enim in sacris literis aliquando significat *cùm*, præsertim cùm instrumentum designamus, vt est illud, *In hasta mea percussi eum*; &, *Praualuit Dauid contra Philistæum in funda, & lapide*, id est, cum funda & lapide, & illud, *Visitabo in virga peccata eorum*, & illud Deut. cap. 18. *λιθοβολήσετε αὐτοὺς ἐν λίθοις*, id est, *lapidabitis eos in lapidibus.* Vbi nisi sciremus huius præpositionis proprietatem, fortasse laberemur. Aliquando verò significat eadem præpositio causam & autorem, vt, *In manu Domini facta sunt omnia*, id est, manus Domini fecit omnia: & Prou. 3. *Omnia in sapientia fecisti*, hoc est, sapientia tua fecit omnia, & Psal. 32. iuxta veritatem Hebraicam legendum est, vbi vulgaris habet editio, *Verbo Domini cæli facti sunt*; *In verbo Domini cæli facti sunt.* Si ergo accipiamus particulam *in* quatenus denotat *cum*; quasi dicat cum Christo Iesu,

1. Reg. c. 17.

Deut. 18.

Prou. 3.

Psal 32.

Iesu, innuit æqualitatem Filij cum Patre: gratia enim nobis concessa est consentiente Filio cum Patre. Quo pacto accipiunt præpositionem *in* Gen.1. Orig. & Basilius; & ex Latinis August. Hilar. & Leo Papa & alij interpretantes illa verba, *In principio, &c.* cum Filio, vt refert August. Eugubinus in recognitione veteris Testamenti ad veritatem Hebraicam. Si verò *in* sumatur in sensu causali, significabit *per*; data enim nobis est gratia per Christum, qui nobis causa est, & autor gratiæ. Fuit autem Christus, nobis gratiæ & omnium benedictionum, siue beneficiorum Dei non solùm causa efficiens, sed etiam finalis, imò meritoria, & exemplaris, vt significat Apostolus ad Ephes.1. *Benedictus Pater Domini nostri Iesu Christi, qui benedixit nos in omni benedictione spirituali in Christo, sicut elegit nos in ipso ante mundi constitutionem, vt essemus sancti & immaculati:* Deinde addit, *Qui prædestinauit nos in adoptionem filiorum Dei per Iesum Christum, &c.* Vide D.Thom.3.p.q.24.art.3. & D.August. de prædestinatione Sanctorum cap.10. & 17. Athanas. serm.3. contra Arianos.

Gen.1. Orig. Basil. August. Hilar. Leo PP. Ephes.1. D.Thom. August. Athanas.

V. In verbis ergo propositis duo fidei nostræ dogmata à Paulo insinuantur. Vnum est, gratiam Dei qua vocati sumus ad fidem, & liberati à peccato, atque adeò ipsam iustificationem, nullis nostris operibus aut meritis attribui posse. Alterum est, nos electos & dilectos esse à Deo; hoc est, prædestinatos ad salutem & gloriam sempiternam in Christo, siue per Christum, hoc est, gratia & merito Christi ab æterno. Vide August. lib.2. contra duas epistolas Pelagij, vbi exponit hunc Pauli locum, & in epistola 105. & 106. vbi explicat illud Pauli ad Rom.9. *Cùm enim nondum nati fuissent, aut aliquid mali egissent, aut boni, (vt secundùm electionem propositum Dei maneret) non ex operibus, sed ex vocante dictum est, Quia maior seruiet minori.*

Duo dogmata. 1. non tribuitur meritis nostris iustificationis gratia. 2. beneficio Christi electi sumus ad gloriam. August. Rom 9.

VI. Particula, *ante tempora secularia*, periphrasim continet æternitatis, quæ antecessit vniuersum tempus, quod cœpit ab orbe condito decurrere. Aduertit autem D.Thom. seculum esse vnius hominis ætatem, quæ centesimo anno definiri solet, more ludorum, qui eo quòd centesimo quoque anno instaurari solerent, seculares dicebantur à Romanis, & ab Horatio, id carmen seculare appellatur, quod ad celebritatem huiusmodi ludorum concinnatum est. Quòd autem subiungit D.Thom. mille annos esse hominis ætatem, quòd tandiu viuere dicatur homo, quandiu durat illius memoria, sed illam non protendi vltra mille annos, salua tanti doctoris autoritate verum non est; vt præter alios aduertit Erasmus in annotationibus huius epistolæ. Nam præterquam quòd parum, aut nihil attinebat mentionem hîc annorum facere, cùm Paulus de æternitate loquatur, quæ tempus nescit: quis non videt nominari posse multos homines, quorum hodie memoria celebrior est, quàm ante mille annos fuerit? Contra verò innumeros esse, quorum intra ducentos, aut paucioes adhuc annos extinguitur memoria, ne dum intra mille? Itaque *ante tempora* secularia, idem est, atque ante hæc mundi tempora, hoc est, iam inde ab æternitate; vnde August. lib.3. hypognosticon in principio, hanc ipsam particulam interpretatur de æternitate Dei; sic enim ait: *Audis ante tempora, quando in Dei præscientia erat homo, & non in seculo quia nondum erat seculum*, & lib.12. de ciuit. cap.16. & aliis in locis legit, *ante tempora æterna*. Ratio huius veritatis est, vt annotauit D.August.16. de ciuit. cap.26. quia vox αἰώνιον, modò æternum significat, modò seculare, iuxta vocabulum αἰὼν, hoc est, *seculum*

Quid sit seculum. D.Thom. Horat. Erasmus. August. August.

Seculum, æuũ, æternitas. Cicero. Gen.17. αἰὼν & αἰώνιον quid.

& *ætas, æuum* & *æternitas*; sic n. Cic. & magni autores, de Græco vertunt. Vnde idem August. exponens illum locum Genes. 17. in quo Deus Abrahæ ait, *Et dabo tibi, & semini tuo post te omnem terram Chanaan in possessionem æternam*, sic inquit, *Cùm possessio quæcumque terrena, æterna cuilibet genti esse non possit; sciat æternum à nostris interpretari quod Græci appellant* αἰώνιον, *quod à seculo deriuatum est; αἰὼν quippe Græcè* seculum *nuncupatur*. Hæc ille significans his verbis, vocari possessionem æternam, quæ seculo vel seculis aliquot duratura est, & longo tempore permansura. Idem in Psal. 104. verba illa, *In testamentum æternum*, interpretatur, vetus Testamentum, quod longo tempore perseuerauit, antequam per nouum abrogaretur. Sensus igitur huius loci iuxta Chrys. Theoph. Theodor. Ambros. & D. Thom. est, gratiam nobis datam fuisse in Christo iam inde ab æternitate Dei, ante mundi principium, à quo tempora & secula numerari cœperunt. Dicitur autem data quatenus præuisa & prædestinata fuit, vt meritoriè nobis Christi beneficio exhiberetur. Idem sentit Primasius explicans hæc verba, *ante tempora secularia*; sic enim ait, *Quantùm ad præscientiam Dei ante secula, iam donauit. Nã & homines quanuis incerti, solẽt filijs destinare prædia, antequam nascantur; & alibi dicit*, Qui nos prædestinauit in adoptione filiorum ante tempora secularia: *Quia apud Deum omnia futura iam facta esse noscuntur*. Hæc Primas.

Psal. 104. Chrysost. Theoph. Theodor. Ambros. D. Thom. Primas.

Chrysost.

VII. Aduertit Chrysost. magni momenti esse, quòd Deus à diebus æternitatis, & ante omnia tempora disposuerit salutem nostram, & modum etiam salutis per Christum. Non enim potest eum pænitere huius voluntatis. Aduertit etiam ex hoc loco colligi Filium cum Patre parem habere æternitatem: siquidem vtriusque fuit vnus consensus, & voluntas in decreto salutis humanæ, quod etiam colligit Athanas. serm. 3. contra Arianos, & Theodor. hoc loco, dicens: *Hæc ab initio quidem, & ante secula præfiniit vniuersorum Deus, nunc autem ijs quæ præfinita ac decreta fuerunt, finem imposuit. Hæc autem & cùm vellet, consentientem ac suffragantem habuit Christum Dominum, & cùm efficeret adiutorem ac coöperatorem: per eius enim aduentum opus effectum reddidit. Apertè autem etiam per hæc ostendit æternitatem Filij*. Hæc Theodor. videntur autem hi patres particulam *in Christo* ita interpretari, vt referatur ad consensum & cooperationem Filij cum Deo Patre in opere salutis humanæ, non solùm in tempore, sed etiam in æternitate. Ad quos accedunt Latini si bene intelligantur. Vnde D. Thom. *Non sumus* (inquit) *sic electi vt saluemur proprijs meritis, sed per gratiam Christi, quia sicut prædestinauit salutem nostram, ita & modum ipsius*.

Athanas. Theodor.

D. Thom.

VERS. 10. Manifestata est autem per illuminationem Saluatoris nostri Iesu Christi.

Græcè; φανερωθεῖσαν δὲ νῦν διὰ τῆς ἐπιφανείας τοῦ σωτῆρος ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ.

I. HOc est, quanuis gratia qua nos Deus præordinauit in vitam æternam, præfinita erat ante tempora secularia, nunc tamen primùm manifestata est quando illuxit, & apparuit seruator generis humani Christus. Vocabulum Græcum ἐπιφάνεια *illuminationem* significat, vt vertit vulgata editio, siue *illustrationem*. Erasmus transfert *apparitionem*; Eandem vocẽ Latinus interpres cap.

ἐπιφάνεια

cap.vlt.præcedentis epistolæ, *aduentum* vertit. Chrysost. & Theophyl. ad eum sensum exponunt hæc verba, vt significat Apostolus, quæ à Deo præfinita erant circa nostram salutem, completa & consummata fuisse per Christum. Quam expositionem approbans Ambr. ait, [*Donum Dei, quod ante tempora secularia latebat in mysterio, hoc est in prædestinatione diuina, incarnationem & aduentum Christi testatur, quando scilicet acceperunt homines peccatorum remissionem,* &c. & Primas. *Salus* (inquit) *quæ latebat, & paucis in vno tantùm populo donabatur, propagata & extensa est ad plurimos.* Rectè D. Thom. annotauit duplicem hoc loco insinuari à Paulo salutis nostræ causam; *nimirum diuinam prædestinationem, ex qua quicquid boni speramur, dependet: & Christi Domini gratiam, & meritum: quarum prima est æterna, secunda verò temporalis & effectus æternæ.* Vtranque causam complexus est Apostolus ad Tit. 1. *In spem,* inquit, *vitæ æternæ quam promisit, qui non mentitur Deus ante tempora secularia: manifestauit autem temporibus suis verbum suum,* &c.] In quibus verbis, *promisit*, idem est, ac firmiter statuit, nempe nobis, salutem in tempore per Christum concedendam eo modo quo præordinauit, sic enim Aug. 12. de ciuit. cap. 16. exponit *promittendi* verbum, tum subiungit: *Quomodo promisit Deus ante tempora secularia, cum hominibus promisit, qui nondum erant? nisi quia in ipsius æternitate, atque in ipso eius verbo eidem coæterno, iam prædestinatione fixum erat, quod suo tempore futurum erat,* &c. vide eundem in lib. de spiritu & litera cap. 9.

Chrys. Theoph. Ambros. Primasius. D. Thom. duplex causa nostræ salutis, &c. Tit. 1. Promissio Dei, est firmum illius decretum. August.

II. Vocatur autem iuxta vulgatam editionem aduentus Christi *illuminatio*; quia Christus instar solis aduentus sui luce, mundi tenebras dispulit; manifestans verbis, & factis, Dei circa nostram salutem consilium, & prædestinationem, quæ antea erat occulta. Vnde iure optimo, *lucis* vocabulum sacra Scriptura Christo attribuit: cuius officium est, illustrare, & lætitiam conferre. Ad hunc enim sensum dictum est à Ioan. cap. 1. *Erat lux vera, &c.* & Ioan. 8. ipse Christus ait: *Ego sum lux mundi.* Et Zacharias, Luc. 1. hanc lucem veneratus, ait, *Illuminare iis, qui in tenebris,* &c. Et Isai. 9. loquens de primo Christi aduentu; *populus,* inquit, *qui erat in tenebris vidit lucem magnam.* Vnde Arnobius lib. 1. contra Gentes, sic de primo Christi aduentu loquitur, *Luxit, & apparuit Christus rei maximæ nunciator auspicium faustum portans, & præconium salutare credentibus.* Vide Nazianz. in oratione in sancta lumina.

Aduentus Christi cur dicatur illuminatio. Ioan. 1. Ioan. 8. Luc. 1. Isai. 9. Arnobius. Greg. Naz.

Vocatur etiam secundus Christi aduentus *illuminatio*, quia in luce apparebit Christus in fine seculi: de quo aduentu loquitur Paulus 2. ad Thess. 2. cùm ait, *& tunc reuelabitur ille iniquus, id est, Anti-Christus, quem Dominus interficiet spiritu oris sui, & destruet illustratione aduentus sui.* Vnde meritò Luc. cap. 24. fulguri comparatur aduentus Christi ad iudicium. Nihil enim fulgure splendidius, aut terribilius est. Hoc tamen loco, illuminationis vocabulum ad primum aduentum pertinet; ad quem respexit præcedentis Epistolæ cap. vltimo, cùm ait, *Vt serues mandatum sine macula vsque in aduentum Domini nostri,* vbi, vt diximus, Græcè est vocabulum ἐπιφάνεια, quod *illuminationem, aduentum,* & *apparitionem* significat.

2. Aduét. cur dicatur illuminatio. 2. Thess. 2. Luc. 24. Aduentus Christi ad iudicium fulguri comparatur.

III. Aduerte nihilominus, quòd licet Christus lux sit, illuminans omnem hominem venientem in hunc mundum, non tamen reprobos illuminauit; imò per accidens ob ipsorum malitiam eos excæcauit: in quo sensu ipse ait, Ioan. 9. *In iudicium ego in hunc mundum veni, vt qui non vident, videant, hoc est, vt qui*

Ioan. 9.

cæcitatem suam agnoscunt, & confitentur, lucem accipiant, & salutem: & qui cæcus est, excæcetur: hoc est, qui videre sibi videntur, cæci fiant: sic enim explicat hunc locum D. Aug. in Ps. 96. & lib. 21. contra Faustum cap. 2. quo etiam sensu dicitur 2. Corin. 4. Deum huius seculi, id est, diabolum, infidelium mentes excæcare, vt non affulgeat illis lux Euangelij, sunt autem hæc intelligenda de reprobis, non autem de omnibus hominibus. Omnes enim prædestinati, licèt interdum cæcutire videantur, magnisque impliciti criminibus viuant, tamen ad salutem tandem illuminabuntur, vt constat, docétque Aug. ca. 4. lib. de prædestinatione Sanctorum.

August Ps. 96. 2. Cor. 4. Diabolus Deus huius seculi cæcans infideles. Aug.

VERS. 10. Qui destruxit quidem mortem, illuminauit autem vitam, & incorruptionem per Euangelium.

Græcè; καταργήσαντος μὲν τὸν θάνατον, φωτίσαντος δὲ ζωὴν καὶ ἀφθαρσίαν διὰ τοῦ εὐαγγελίου.

Christus mortis victor.

IV. EXcitat nos hic locus ad gratias Christo agendas, ob præcipua aduentus eius beneficia, destruxit enim mortem, quia eum, qui mortis habebat imperium, id est, diabolum, deuicit, & stimulum mortis, quod est peccatum, in cruce confregit, omnibus obtemperantibus sibi, immortalitatem, vitam promeritus. Nec solùm mortem aboleuit, hoc est, peccatum, quod est causa mortis, sed etiam legem Mosaicam, quatenus occasio erat peccati, omnino sustulit. Ad hanc gratiam allusit Paulus, 1. Cor. 15. dicens: *Cùm autem mortale hoc, scilicet corpus, induerit immortalitatem, tunc fiet sermo, qui scriptus est*, Oseæ 12. *absorpta est mors, &c. Deo autem gratias, qui dedit nobis victoriam per Christum*, scilicet aduersùs mortem & diabolum. Magni faciet hoc beneficium, qui recordatus fuerit ante aduentum Christi à nemine quantumcunque sanctissimo non timeri mortem, cùm ad inferos omnes descenderent, & cœlum clausum esset. Vnde Chrysost. hom. 9. in Marcum, ait: *Antequam Christus nobis cœlum aperiret, omnes Sanctorum animæ ad inferos descendebant. Abraham talis ac tantus apud inferos: quis non ad inferos? In lege igitur Abraham ad inferos descendit: in Euangelio autem latro in paradisum ascendit, &c.*

1. Cor. 15. Oseæ 12.

Chrysost. Ante aduentum Christi etiam sanctissimi viri ad inferos descendebãt.

V. Aduerte hoc loco; Mortem, peccatum, & legem Mosaicam, quasi arma olim fuisse diabolo, quibus confidebat, & genus humanum oppugnabat. His autem armis spoliatus dicitur à Christo Domino, Luc. 11. vbi meminit victoriæ ab eo reportatæ: *Cùm fortis armatus custodit atrium suum*, &c. *Mortis* autem vocabulum non solùm refertur ad mortem corporis sed etiam animæ, quæ peccatum est, & ad supplicium æternum pertrahit, quod Apoc. 2. vocatur, *mors secunda*, de qua August. 19. de ciu. cap. vltimo, *Eorum*, inquit, *qui non pertinent ad ciuitatem Dei, erit miseria sempiterna, quæ etiam secunda mors dicitur: quia neque anima ibi viuere dicenda est, quæ à vita Dei alienata erit; nec corpus, quod æternis laboribus subiacebit. Ac per hoc ideo durior ista secunda mors erit, quia finiri morte non poterit. Ibi autẽ & dolor permanet, vt affligat, & natura perdurat, vt sentiat: quia vtrunque ideo non deficit, ne pœna deficiat.* Hæc ille. Ab vtraque morte nos Christus liberauit: à morte corporis, spe resurrectionis, à morte animæ, per liberationem à peccato. De resurrectione agit Tertull. in lib. de resurrectione carnis: *Fiducia* (inquit)

Christi contra mortem victoria. Luc. 11. Apoc. 2. August. Mors secunda.

Tertull.

(inquit) *Christianorum resurrectio mortuorum. Illam credentes sumus, hoc credere veritas cogit, sed vulgus irridet, existimans nihil superesse post mortem. At ego ridebo vulgus*, &c. Deinde colligit, philosophis primariis non fuisse ignoratam omnino resurrectionem, licèt huic veritati errorem miscuerint, vt cùm Platonici quidam dixerunt, Euphorbum in Pythagoram, Homerum in pauum fuisse commutatum, subiungit: *Ita seculum resurrectionem mortuorum, nec cùm errat, ignorat.* Hæc Tertull.

Homerus in pauum conuersus fingitur.

VI. At verò Gregor. Nazianz. orat. in Pascha, ita Christi beneficium, quo ab vtraque morte liberati sumus, commendat: [*Pauper*, inquit, factus est, vt nos illius paupertate ditescamus: serui formam accepit, vt nos libertatem recipiamus. Descendit, vt euehamur; tentatus est, vt vincamus: contemptus est, vt nos gloria afficiat: mortuus est, vt seruet: ascendit, vt ad seipsum trahat humi prouolutos in peccati lapsu. Idem paulò antè, Heri cum Christo in crucem agebar; hodie simul glorificor. Heri commoriebar; hodie simul viuificor. Heri, consepeliebar; hodie simul resurgo, &c. Hinc patet, quanta sit Christi virtus & potentia, qui mortem nostram moriendo destruxit, & vitam resurgendo reparauit, vt canit Ecclesia. Hinc etiam constat quantùm illi debeamus. Vidisti (inquit hoc loco Chrysost.) potentiæ magnitudinem; vidisti rursus muneris largitatem, cùm ait Paulus, Illuminauit autem vita, &c. Primasius verò sic ait: Gratia potentiæ suæ destruxit peccata, quæ mortem generabant, & donauit, atque ostendit, quo modo vita siue incorruptio quæreretur. August. tract. 7. in Ioan. ita loquitur de victoria Christi aduersùs mortem, & diabolum mortis autorem: Magnum est hoc spectare portentum, orbem terrarum, vinctum leonem sanguine agni, & deducta de dentibus leonis membra Christi, & adiuncta eius corpori, &c.

Greg. Naz. Christus ab vtraq; morte nos liberat.

Resurrectio Christi nostra est resurrectio.

Chrys. Primasius

VII. *Illuminauit autem vitam*, &c. Hoc est, luce sua nobis vitam ostendit, vt intelligamus, qua in re ea posita sit, & quomodo obtineri possit. Addit, *& incorruptionem*, vt sciamus, eum loqui de vita æterna quam per Euangelium in lucem produxit, in se credentibus. Talem enim vitam nobis attulit Christus, talem promisit in Euangelio. Hoc autem Euangelium recens in mundum allatum est. Quid Latinè significet Euangelium, explicat Orig. in præfatione Ioannis Euseb. Cæsariens. lib. 1. de Præparatione, cap. 1. Chrysost. hom. 4. in epist. 1. ad Thessal. D. Hier. in cap. 1. Isaiæ. Certè quanuis spectata vocabuli proprietate quodcunque bonum & felix nuntium *Euangelium* dicatur, & apud Cicer. *Euangelia* præmia sint quæ ob iucundum nuntium dantur. Vnde ad Attic. *Epistolis tuis Euangelia quæ reddam nescio.* Vsus tamen Christianæ Reipublicæ obtinuit, vt pro sola annuntiatione salutis Christi aduentu nobis allatæ, capiatur per antonomasiam. Liberationis enim à carcere, aut à morbo optatus nuntius licèt Euangelium dicatur à profanis scriptoribus: à Theologis tamen, non aliter, quàm diximus vsurpari solet. Sic accipitur cap. 1. ad Rom. *Non erubesco Euangelium, virtus enim Dei est ad salutem omnibus credentibus. Iustitia enim Dei in eo nobis reuelatur, &c.* Aduertit Theophyl. post Chrysost. verba illa, *Illuminauit vitam, &c.* non significare effectum operum, sed spem. Christus enim, licèt suo corpori vtrumque præstiterit reipsa: nobis tamen in spe tantùm, & mortem destruxit & vitam dedit immortalem: *Non enim* (inquit Theophyl. *reipsa mors in nobis deleta, ac destructa est, sed ob venturam nostri ex morte liberati*

Quid sit Euãgelium.

Orig. Euseb. Chrys. 1. Thes. Hierony. Isai. 1. Cicero

Rom. 1

Theophyl. Chrys.

berationem speramus, atque hanc spem Euangelium nobis firmauit; similiter interpretatur Oecumenius.

Oecum.

VIII. Est autem Euangelium causa quasi instrumentalis salutis, & vitæ, quam in nobis Deus operatur, non solùm voce, sed etiam scripto. Vt enim constat ex August. tract. 7. in Ioan. Euangelium morbos sanat etiam corporis, cùm ægrotis; vel scriptum applicatur, sic enim ait: *Cùm caput tibi dolet, laudamus si Euangelium ad corpus tibi apposueris, & non ad ligaturam cucurreris.* Vnde D. Thom. 2. 2. q. 96. art. 4. laudat consuetudinem applicandi Euangelium ægrotis; sic enim argumentatur: *Verbum Dei non est minoris efficaciæ, quam reliquiæ Sanctorum; sed reliquijs vtimur ad salutem: ergo pari modo, imo maiori, licet vti verbo Dei scripto siue Euangelio*, &c. Illud memoria dignum est, quod refert breuiarium Romanum in vita D. Barnabæ. Huius enim Apostoli corpus repertum fuisse ait, Zenone Imperatore, in insula Cypro, ad cuius pectus erat Euangelium Matthæi, ipsius Barnabæ manu scriptum. Videtur enim Barnabas secum habere voluisse resurrectionis promissæ pignus cœleste: hoc est, Euangelium. In eodem Breuiario, de beata Cæcilia dicitur: *Virgo gloriosa semper Euangelium Christi gerebat in pectore*, vt intelligamus, etiam ab Euangelio conferri nobis fortitudinem ad martyrium & ad Christi hostes ad fidem, quod illa fecit, pertrahendos.

August. Euangelij liber sanat morbos.
D. Thom.
D. Barnabas sepultus est cum Euangelio.
D. Cæcilia Euangelium gestabat in sinu.

VERS. 11. In quo positus sum ego, prædicator, & Apostolus & magister gentium.

Græcè; Εἰς ὃ ἐτέθην ἐγὼ κήρυξ, καὶ ἀπόστολος, καὶ διδάσκαλος ἐθνῶν.

IX. PArticula *in quo*, refertur ad Euangelium: interpres Theophylacti spectata proprietate Græci codicis, vertit, *ad quod*, &c. Sensus igitur est, cuius Euangelij, seu boni nuntij in terras à Christo allati, ego prædicator siue præco constitutus sum, & gentium doctor, vt non mireris, quòd vincula patiar, & mille incommoda. Aduertunt autem Chrysost. Theophyl. & Theod. Paulum ob eam potissimum causam, seipsum gentium magistrum appellare: vt omnibus, & Iudæis præsertim, persuadeat gentes quoque in hæreditatem Dei esse vocatas, quod ægrè ferebant Iudæi etiam in Christum credentes, vt constat Act. cap. 11. 13. 15. & ex aliis locis: *Gentes autem non esse alienas à gratia, quam Christus attulit per Euangelium ex professo confirmat Paulus ad Rom. 15. ex prophetarum vaticinijs.* D. Ambros. particulam, *in quo positus*, &c. sic explicat; quasi dicat Apostolus, quomodo autem Christus mortem nostram destruxerit, id cognoscere licet per Euangelium cuius ego prædicator sum. Primasius putat intelligendam esse hanc particulam, *in quo*, &c. de Christo illuminante. Quantum enim cunque homo nobis foris prædicet, nisi Deus intus mentem nostram illuminet, prædicatio Euangelij frustra adhibebitur: *Quia neque, qui plantat est aliquid, neque qui irrigat, sed qui incrementum dat Deus*, vt dicitur, 1. Corinth. 3. Hinc August. libr. 1. de peccatorum meritis & remiss. cap. 9. & tract. 7. in epist. Ioan. sic ait: *Ministeria forinsecus adiutoria sunt & admonitiones: cathedram tamen in cœlo habet, qui corda docet, sic sunt hæc verba, quæ forinsecus discimus:*

Theophyl. Interpres.
Chrys. Theoph. Theodor.
Act 11. 13. 15.
Rom. 15.
Ambros.
Primasius.
Homo foris, Deus intus agit.
1. Cor. 3.
August.

discimus: quomodo est agricola ad arborem: forinsecus enim agricola operatur, quia adhibet aquam & diligentiam agriculturæ, sed tamen poma non format, &c. Hinc Matth. 23. prohibemur ne vocemur inuicem magistri, quia *magister noster vnus est Christus,* sine cuius interno magisterio & gratia, nihil homo potest operari, etiam si Apostolus sit. Nihilominus expositio Græcorum Patrum magis idonea est, & literæ consentanea.

Agricola irrigat arborẽ sed non format pomum. Matth. 23.

X. Obiter notandum est, non solùm hîc, sed etiam 1. ad Tim. 2. & ad Rom. 11. & 15. gloriari Paulum, quòd à Deo electus sit magister gentium, quasi ea nota & titulo à cæteris differat Apostolis: Quibus in locis etiam prædicatorem se vocat. Vnde D. Hieronym. in epistola ad Pammachium, eleganter inter alios titulos quos illi attribuit, *tonitruum gentium* eum vocat. Ignoratam enim à multis vocationem gentium ad Christi fidem in principio Ecclesiæ, ipse prædicatione sua aperuit, & manifestauit.

1. Tim. 2. Rom. 11. & 15. Hieron. Paulus tonitruum gentium.

VERS. 12. Ob quam causam, & hæc patior, sed non confundor.

Græcè; δι᾽ ἣν αἰτίαν, καὶ ταῦτα πάσχω, ἀλλ᾽ οὐκ ἐπαισχύνομαι.

I. HÆc patior, inquit, quia doctorem me gentium, & prædicatorem profiteor, & ministerio mihi tradito non desum. Illam enim sequitur doctrinam, quam inculcat, Petr. 1. cap. 5. *Nemo vestrûm patiatur, vt homicida, sed vt Christianus, &c.* vapulabant Apostoli, & non erubescebant, quia non ob aliud quàm quòd Christum prædicarent, contumeliam patiebantur, Act. 5. ita ferè interpretantur hæc verba Chrysost. Theophyl. & ferè Græci; & ex Latinis, Primasius. Aduertit Theoph. ostẽdi operibus à Paulo discipulo, id, quod sæpe cum docuerat verbis, non decere eum, qui pro Euangelio, aut Christi fide aliquid patitur, pudore suffundi apud Iudæos, aut Ethnicos: huiusmodi enim afflictiones, & gloriam afferunt afflicto, & Dei auxilium, vt Oecum. ait.

1 Petr. 5. Christianus non confunditur patiens pro fide. Act 5. Chrys. Theophyl. Primasius. Oecum.

II. Ponderat Theod. enarrans hæc verba: *Ob quam causam,* Paulum à gentibus, quarum causa in vincula coniectus est, nullum recepisse beneficium, nec grati animi significationem vllam: verbera & opprobria pro beneficiis passim dum suo magisterio fungeretur, pertulisse. Illud nimirum adimplebat, quod dictum est Ananiæ Act. 9. à Christo; *Vade quoniam vas electionis, &c. Ego ostendam illi quanta oporteat eum pati pro nomine meo, &c.* Omnes tamen illæ tribulationes, quas causa prædicationis passus est, non inualuerunt ad perniciem, sed potiùs ad coronam victorię iuxta August. in lib. expositionis inchoatæ epist. ad Galat. in fine. Quod hîc Paulus insinuat, cùm ait, *sed non confundor.* Rectè nos admonet hoc loco D. Ambros. vt consideremus quemadmodum Paulus prædicans donum Dei apud nationes, statim expertus est diaboli insidias incitantis in illum Romanos, & potissimùm Neronem; Dolebat enim populum prædicatione sibi eripi. Ne quis miretur, si similia, cùm rectè agere cœperit, patiatur. Sic enim natura comparatum est, vt odiosi cæteris sint, qui testimonium perhibent veritati. Particula illa *non confundor,* si verbum Græcum spectes, significat, *non erubesco,* siue *non afficior pudore.* Dixerat suprà, *Noli erubescere Euangelium, &c.* Nunc confirmat suo exemplo non esse Timotheo erubescendum. Non enim pudebat Paulum vinculorum; quibus ob Christum constrictus erat. Vnde D. Ambros. *Non confunditur* (inquit) *D. Paulus, &c.* quia in hoc securus est, quòd pro tribulationibus istis magna promissa, & mercedem sperat.

Theodor. Act. 9. August. Ambros. Odium veritas parit. Ambros.

Primaſ. Primaſius noſtram ſocordiam vellicans, ait: *Non erubeſcit Paulus in cæteris, cùm nos in ſolis opprobrijs confundamur, &c.*

VERS. 12. Scio enim cui credidi & certus ſum, quia potens eſt depoſitum meum ſeruare in illum diem.

Græcè, Οἶδα γὰρ, ᾧ πεπίστευκα, καὶ πέπεισμαι ὅτι δυνατός ἐστι τὴν παραθήκην μου φυλάξαι εἰς ἐκείνην τὴν ἡμέραν.

III. Rationem reddit quare non confundatur in vinculis quibus propter Euangelium aſtrictus eſt, vt & ſeipſum, & eos, qui ſimiles aliquando cruciatus patientur, conſoletur. Non confundor, inquit, quia ſcio Dominum habere veracem, & fidelem; qui ſui cauſa afflictis, quæ promiſit haud dubiè præſtabit. Ita exponit D. Ambro. ſic enim ait, Spe, & fiducia magnificentiæ Saluatoris ſecurus eſt, quia quod commendat illi, in tuto eſt. Quid autem illi commendat, niſi ſalutem ſuam? vt hîc, pro illo patiens ſalutem inueniat penes illum, cùm cœperit iudicare, vt puniens infideles, iſtum dignum æterna vita pronunciet. Hæc Ambroſ. Cui conſentit Primaſius. Fidem, inquit, quam apud me ipſe depoſuit, conſeruabit; quia meis viribus, ſine illius adiutorio, ſeruari non poteſt, &c. Theodor. etiam ſic exponit: Bono enim ſum animo, & confido reſpiciens ad illius potentiam; quòd quantam mihi præbuit Spiritus gratiam, integram ſeruabit, vſque ad ſuum aduentum, &c. Non eſt ergo ſenſus Græci ſermonis: Non ignoro, cui confiſus ſim. Verùm hæc eſt ſententia: Scio quòd is, cui credidi, potens eſt ſeruare depoſitum meum.

Ambroſ.

Primaſ.

Theodor.

IV. Quanquam poteſt & hic eſſe ſenſus: Noui eum, cui credidi: & certus ſum, quòd potens eſt, &c. Denique ſiue ex Græco ita vertas: *Noui eum, cui credidi, & certus ſum quòd is potens eſt, &c.* Siue coniunctim; *Scio certuſque ſum, quòd is, cui credidi, potens eſt, &c.* vt vertit Eraſmus; eadem fermè redditur ſententia. Aduertit D. Thom. hoc loco, verbum *ſciendi* referendum eſſe ad virtutem Theologicæ, cui falſum ſubeſſe non poteſt, quatenus nititur potentiæ Dei promittentis; ſicuti neque fidei; quia ſcilicet vnitur primæ veritati; Hoc enim ſenſu dicitur ad Rom. 5. *Spes non confundit*, id eſt, non fallit. Miratur hîc Theophyl. Pauli ſpem: *Deus bone*, inquit, *quanta hæc fiducia? quàm indubitata ſpes? &c.* Tam inſignis fides, & ſpes, iam inde à die ſuæ conuerſionis iniecta eſt Paulo, Act. 9. cùm Chriſto credens, ſe totum in illius tradidit obſequium, dicens, *Domine quid me vis facere?* Hinc illi fiducia de ſua ſalute. Idem verò ſignificant hæc verba, *ſcio, & certus ſum.* Quomodo hanc Pauli ſpem imitabimur? Reſpondet Auguſt. præfat. in Pſal. 30. *Qui vult habere bonam ſpem, habeat bonam conſcientiam; vt autem habeat bonam conſcientiam, credat & operetur, &c.* Verbum πεπίστευκα, hoc eſt, *credidi*, dubium eſt an ſignificet fidem habere dictis, an potiùs credere, actu fidei, vel ſe totum alicui committere. Mihi probabile eſt, omnes has ſignificationes locum hîc habere: quaſi dicat, Paulus, certus ſum, quia is, cui me de cælo vocanti fidem habui, cui me totum commiſi, &c. potens eſt. D. Auguſt. in lib. quæſtionum miſtarum ex nouo & veteri Teſtamento q. 113. ex his verbis, *Scio, cui credidi, &c.* infert, Paulum nouiſſe non ſolùm obſcurè per fidem, ſed etiam euidenter per rationem naturalem, fidei ſuæ rationem; non quidem ſecundùm omnia, ſed ſecundùm aliqua, quæ ad fidem potiſ

Spes D. Pauli coniuncta cum bona conſcientia.

Eraſmus.

D. Thom.

Rom. 5.

Theophyl.

Act. 9.

Auguſt. Pſalm. 30.

Auguſt.

Paulus fidei ſuæ conſcius.

potissimum pertinent, quale est, quòd Deus sit omnipotens & remunerator operum, & alia quædam, quæ non solùm per fidem agnoscimus, sed etiam per rationem naturalem cognosci possunt. *Fidelem enim hominem*, inquit August. *etiam in hac vita degentem adiuuat Spiritus sanctus, vt intelligat rationem fidei suæ: tunc enim plenum habet gaudium credulitatis suæ, si quod credidit, intelligat.* Itaque arbitratur August. Paulum fidei suæ rationem sciuisse, siue per discursum, siue per reuelationem.

August.

V. Multis modis D. Chrysost. interpretatur hoc loco translatitium depositi vocabulum, *Quid est*, inquit, *depositum? Fides atque prædicatio. Hoc enim qui deposuit*, ait Paulus, *integrum inuiolatumque seruabit, omnia patior, vt ne huiusmodi thesaurus expiletur. Nullo super his rubore suffundor, dum fides seruetur inuiolabilis.* Addit Chrysost. *siue fideles ipsos depositum dicit, quod apud se Deus ipse deposuit, aut certè, quod ipse apud Deum.* Hæc Chrysost. quem sequitur Theophyl. qui addit: *vel depositum dicit mercedem seu compensationem laborum, qui enim boni quicquam agit, is veluti apud Deum isthuc reponit, vt per ipsum coronetur.* Quo sensu dicitur infrà cap. 4. *Bonum certamen certaui, &c.* & à Christo Domino, Matth. 19. dictum est adolescenti; *Si vis perfectus esse, vade, & vende omnia, quæ habes, & habebis thesaurum, siue depositum in cælis*, hoc est, præmium vitæ æternæ bonis operibus à Deo destinatum. Possumus etiam intelligere nomine depositi, gratiam, quæ est instar thesauri, de quo 2. Cor. 4. *Habemus autem thesaurum istum in vasis fictilibus*, hoc est, in corpore corruptioni obnoxio. Placet hæc interpretatio Theodoreto, quem citauimus. *Perseuerantia enim in gratia accepta, donum Dei est, nec sub meritum cadere potest*, iuxta D. Thom. 1. 2. q. 104. art. 9. *cùm ex sola liberalitate Dei dependeat: aliter non permitteret Deus aliquando quosdam iustos cadere in peccatum: quosdam verò peccatores iustificari. Cùm ergo Paulus inter electos fuerit electissimus, & in gratia iuxta communem sententiam confirmatus; & fortè per reuelationem, de ea re certus: constanter ait, se à Deo & gratiam, & donum in ea perseuerandi accepisse: scio cui credidi, &c.*

Chrysost. Quid sit depositum.

Theophyl.

2. Tim. 4.

Matth. 19.

2. Cor. 4.

D. Thom. Perseuerantia in gratia, donum Dei est.

VI. Quòd autem hoc loco insigne Dei beneficium in se collatum referens, potentiæ potiùs meminerit, quàm bonitatis, aut alterius attributi: propterea fecit, quia voluit virtutem & efficacitatem diuinæ prædestinationis exprimere, facta potentiæ mentione: quod attributum cætera omnia includit: cùm vel vnum Dei attributum infinitam contineat perfectionem iuxta Theologos. Consolatur autem se, & omnes prædestinatos, consideratione potentiæ Dei, *volentis omnes homines saluos facere*, vt dictum est, 1. ad Timoth. 2. Certum enim est, quos vult saluare, eos salutem consecuturos esse. Recordatio nánque potentiæ diuinæ ad spem promissi præmij humanam erigit infirmitatem, ne succumbat in aduersis. Vnde cùm Paulus, Act. 20. vltimùm valediceret Ephesi, omnibus Asiæ Episcopis, & Christianis, quasi ampliùs eos non esset visurus: *Et nunc* (inquit) *commendo vos Deo, & verbo gratiæ ipsius, qui potens est ædificare & dare hæreditatem in sanctificatis omnibus.* Et ad Rom. 4. commendat fidem Abrahæ, quòd Deo promittenti, rem, quæ videbatur impossibilis, fidem habuerit, oculis ad diuinam potentiam adiectis, potius quàm ad rei promissæ difficultatem; sic enim ait: *In repromissione Dei non hæsitauit diffidentia, sed confortatus est fide dans gloriam Deo; plenissime sciens quia quæcunque promisit Deus potens est & facere, &c.* Videns igitur Paulus vincula, in quibus erat, & conside

Potētia Dei, attributum est, cętera includens.

1. Tim. 2.

Act. 20.

Rom. 4.

Promissa Dei certa quare potens est.

consideraus Dei potentiam non dubitat se à vinculis liberatum iri, ad potiundam promissam in cælis fælicitatem. Hinc Fulgent. lib. 1. ad Monimum, *Ideo in Dei promissis*, inquit, *nulla est falsitas: quia in faciendis nulla omnipotentis est difficultas*. Agit August. lib. de correptione cap. 12. de efficacitate diuinæ operationis in saluandis prædestinatis.

Fulgent.

August.

Antonius Magnus. Bibl. Patr. tom. 1. Spes in Deo figenda.

VII. Admonet nos hic locus Pauli, vt spes nostras in Deo fixas habeamus, id quod Patres ferè omnes docent, quos citat Antonius Magnus Monachus, non ille quidem Ægyptius, sed alius quàm habes tom. 1. Bibliothecæ Patrum. Sic enim ait serm. 5. [*In tempore* tentationis non ad humanas spes recurramus in lacrymis potiùs, ac indefessa oratione Deum deprecemur, sic enim auxilium ex afflictione percipit, qui humanum auxilium vt vanum contemnit. Impossibile est (inquit Chrysost.) vt ab scopo aberret, qui tota mente in Deum sperat, & omnia pro virili agit. Deinde fidei anchoram arripiamus & instrumentum spei iaciamus, non quidem in mare, sed in cælum & turbationũ procellis agitata nauis ab omni periculo liberabitur. Idem, Afflictio flos est bonorum, quæ expectantur propter fructum: ergo flos quoque nobis carpendus est.] Meritò Philo Iud. *spem* vocat *gaudium ante gaudium*, vt quæ bonorum sit expectatio. Non esse in rebus aduersis sperandum auxilium à nobis, vel ab alio, quàm à Deo, docet Basil. quem citat autor allegatus serm. 6. *Qui in se ipsum sperat*, ait Basil. *periculis obnoxius est & execrationi, quæ dicit maledictus homo, qui spem reponit in homine, & carnem brachij sui fulciet, & à domino cor suum amouebit*. Deinde ait, Vtrunque eorum defectionem à Domino nominat. *Nam erit tanquam myrtus Syluestris in deserto, & non videbit bona*. Hæc Basil. At verò beatus Nilus, impurum, & quadrupedi similem vocat, qui in se confidit. *Qui super quatuor*, inquit, *ingreditur, impurus est. Ingreditur autem super quatuor, qui manibus innititur, & omnem in ijs ponit fiduciam*. Vide Antonium loco cit. Interim tamen considera quantum Paulo fuerit leuamen, spes, &c.

Chrysost. Anchora spei. Afflictio flos bonorum.

Philo Iud. Spes est gaudium ante gaudium. Basil.

B. Nilus.

Qui in se cõfidit, quadrupedi similis.

VERS. 13. Formam habe sanorum verborum, quæ à me audisti in fide, & dilectione in Christo Iesu.

Græcè; ὑποτύπωσιν ἔχε ὑγιαινόντων λόγων, ὧν παρ' ἐμοῦ ἤκουσας ἐν πίστει, καὶ ἀγάπῃ, τῇ ἐν χριστῷ Ἰησοῦ.

I. Ὑποτύπωσιν ἔχε, Hoc est, vt vertit interpres Latinus, *formam habe*, siue, *exemplar retine*; ad quod respiciens, modum propone piè & rectè viuendi. Ambros. *formam* siue *exemplar*, hîc appellari credit præcepta Pauli, quæ factis ipse commendauit; formam, inquam, salutaris doctrinæ, quam discipulo imitandam esse & sequendam mandat. Quasi dicat, vt Theophyl. interpretatur, Pictoris instar depinxi tibi, atque expressi *iconem*, & archetypum, ad quem oculos adiiciens, & ipse lineas dicere pingereque possis. Hoc exemplar, eam formam, hoc est, archetypum meorum sermonum habe: ac si quid pingendum fuerit, ab hac imagine sume, ac pinge: omnia enim illa, reposita sunt in ea. Quod autem ait, *Quæ à me audisti*, significat non solùm à Paulo per literas sanam doctrinam traditam esse, sed etiã coràm verbo. Vnde Theoph. *Ne igitur*, inquit, *mancas putemus epistolas, vel aliquid eis deesse, vt quæ non de omnibus tradiderint: multa nanque Apostolus coràm etiam commendauit, ac sine litteris docuit*. Particu

Ambrof.

Theophyl. Fides traditionum hinc colligitur. Theophyl. Multa Apostolus tradidit Timotheo, quæ scripta non sunt.

ticu

ticulam, *In fide & dilectione in Christo Iesu*, sic explico: Verba mea, fidem & charitatem continent, hoc est, de doctrina, & vita disserunt: ac si quid docere, vel dicere opus sit, vel etiam facere, quod virtutem redoleat, & pietatem spiret, hinc tibi petere fas est. Suffragatur nostræ interpretationi Theodor. sic enim exponit, *Formam habe, &c.* Imitare, inquit, pictores: & quemadmodum illi attendentes exemplaria, perfectè illorum imagines describunt: ita etiam tu habe veluti quoddam exemplar archetypum, eam, quæ à me tibi tradita est, doctrinam, de fide & charitate, Hæc Theodor.

Theodor.

II. Breuiùs eadem verba exponit Primasius; sic enim ait, Secundùm eam formam & viue & doce, quam à me accepisti, &c. eandem sententiam explicatiùs proponit Chrysost. hom. 3. super ead. verb. quasi dicat Paulus, pictorum more, imaginem tibi virtutis impressimus & omnium, quæ Deo grata sunt, veluti normam, primitiuamque formam tuæ indidimus animæ. Hæc igitur habeto firmiter: & siue de fide, siue de charitate, siue de castitate opus sit aliquid loqui, ac definire, inde tibi exemplaria accipe. Non tibi necesse erit ab aliis mutuari virtutis imaginem; cùm intra te omnia posita serues. Hæc Chrys. qui ex hoc loco colligit ab Apostolo non modò per literas, sed etiam verbis discipulo quæ essent agenda, fuisse dictata: quibus non minor fides habenda sit, quàm iis quæ in scriptis inueniuntur. Vbi aduerte locum istum valde contrarium esse hæreticis recentioribus, qui quasdam Apostolicas traditiones respuunt. Non enim possunt negare legitimam interpretationem particulæ, *quæ à me audisti*, tradi à D. Chrysost. & Theophyl. Nec inficiari fas est Paulum multa fidei dogmata, tum Timotheo, tum aliis viua voce tradidisse. Ait enim 2. ad Thess. 2. Catholicam Ecclesiam alloquens: *Tenete traditiones, quas didicistis, siue per sermonem, siue per epistolam meam.* Vbi D. Chrysost. hom. 4. hinc patet, inquit, quòd non omnia per epistolam tradiderit Paulus, sed etiam multa sine literis, &c. Deinde subdit: Eadem fide digna, quæ Paulus tradidit sine literis, ac ea, quæ per epistolam; & ita traditionem Ecclesiæ fide dignam putamus. Quibus verbis acerbè cruciantur hæretici; qui omnia, quæ modò non extant in sacris literis expressa sine discrimine reiiciunt. Quibus etiam opponi potest ille locus Act. 16. vbi de Paulo & sociis eius dicitur: *Tradebant eis custodire, quæ erant decreta ab Apostolis, & senioribus, qui erant Hierosolymis, &c.* & Ioan. epist. 3. *Multa habui tibi scribere, sed nolui per atramentum & calamum.* Dionys. Areop. de cælesti hierarch. cap. 1. de fide & autoritate traditionum Ecclesiasticarum agens, duplicem distinguit traditionum rationem, seu duplex verbum Dei: scriptum scilicet, & non scriptum. Vtrunque tamen diuinam habere autoritatem affirmat. Verbum Dei scriptum vocat, eos libros, qui canonici sunt: non scriptum autem sacras traditiones, quæ in sacris litteris non sunt expressæ, qualis est illa: Filius Dei est Patri suo consubstantialis. Beata Maria perpetuam coluit virginitatem. Pueri infantes baptizandi sunt. Hæ nánque propositiones licèt in sacris literis contineantur, non tamen apertè exprimuntur. Vnde quod ad infantes attinet, Dionys. Areop. de cælest. hierar. cap. vltimo, parte vltima; ab Apostolis traditum affirmat, vt infantes baptizentur. Et Orig. lib. 5. cap. 6. ad Romanos, *Ecclesia*, inquit, *ab Apostolis traditionem accepit, etiam paruulis dare Baptismum.* Idem affirmat Aug. lib. 4. de Baptismo, cap. 24. & lib. 1. de peccatorum meritis & remiss. cap. 26. ait, *Pelagianos ausos non fuisse negare*

Primas. Chrysost. Traditionũ fides contra hæreticos. Chrysost. Theophyl. 2. Thess. 2. Chrysost. Eadem fide digna sunt quæ Paulus sine literis docuit; atque ea, quæ per epistolam. Act. 16. Dionys. Verbum Dei duplex scriptum & non scriptum. Dionys. Orig. Rom. 6. Baptismus paruulorum ab Apostolis cœpit.

Baptismum paruulorum, quod viderant nimis apertè pugnandum fuisse cum tota Ecclesia, id negarent. Vide Bellar tom.3 cap.8 de Sacramento Baptismi pag.242. vbi latè disputat contra Anabaptistas. Celebris etiam est illa Ecclesiæ traditio, qua didicimus non solum in Baptismo sed etiam in cæteris Sacramentis requiri verba in ipsa celebratione mysterij. Constat enim, Christum in Eucharistiæ mysterio, verbi gratia dum panem benedixit certa verba pronuntiasse, nimirum: *Hoc est corpus meum*, &c. ac deinde iussisse, vt idem faceremus: *Hoc* (inquit) *facite in meam commemorationem* Lucæ 22. Sed quia dicent hæretici, Christum quidem imperasse, vt faceremus quod ipse fecit, non autem, vt diceremus verba quæ ipse dixit, cui argumento respondendum est illud, *Hoc facite*, &c. referri ad totam actionem Christi, ita vt comprehendat etiam verba. id quod discimus ex traditione & vsu Catholicæ Ecclesiæ. quæ traditio si non recipiatur, in dubium vocabitur etiam forma Baptismi. Nam vnde quæso colligitur, dum aqua aspergitur, dicenda esse illa verba, *Baptizo te in nomine Patris & Filij, & Spiritus sancti.* Non aliunde sanè quàm ex illis verbis, Matth vltimo: *Docete omnes gentes, baptizantes eos in nomine Patris, & Filij, & Spiritus sancti.* At ex hoc loco id non potest efficaciter colligi, nisi recipiatur traditio Ecclesiastica. Non enim Dominus ait Dicite, Baptizo te in nomine Patris, &c. Satis igitur erit, si aspergentes aquam dicant ministri, *In nomine Patris, &c.* Præterea non etiam, dixit Dominus, Dicite in nomine Patris, &c. sed solùm ait, *baptizantes eos in nomine Patris*, &c. quæ verba non præcipiunt, vt dicamus In nomine Patris, &c. sed solùm, vt baptizemus autoritate Dei, vt illius ministri, quod potest fieri, etiamsi nihil pronuntiemus. Id, quod ex aliis similibus locis ostendi potest. Nam Marc. vltimo, Dominus ait: *In nomine meo dæmonia eijcient, super ægros manus imponent, & bene habebunt*; & tamen non erat opus, vt Apostoli, cùm aliquem sanarent, dicerent In nomine Iesu Christi, &c. satis erat, si cogitatione id vellent. Nam Act.9. Petrus excitauit Tabitham, & Act.14. Paulus sanauit claudum, sine vlla mentione nominis Christi. Quod igitur in Baptismo dicere debeamus, Baptizo te in nomine Patris, &c. non ex sola Scriptura colligi potest, sed ex Scriptura adiuncta Ecclesiæ explicatione & vsu. Quod etiam in cæteris Sacramentis pari ratione dicendum est. Vide Bellar. tom.3. cap.19. lib.1 de Sacramentis in genere, & D. Thom. 3. p. q. 42. art. 4. vbi quærit, vtrùm Christus Dominus doctrinam suam debuerit scriptis nobis tradere, & ex autoritate D. August. qui docet congruum fuisse exemplo Pythagoræ & Socratis ne Christus manu sua quicquam scriberet, sed totam suam doctrinam viua voce traderet: quam exciperent ad vtilitatem posterorum, Euangelistæ & Apostoli. De quibus Aug de consensu Euangelistarum, cap.35. Quicquid enim de suis factis & dictis nos legere voluit Christus hoc scribendum illis tanquam manibus suis imperauit: scilicet Apostolis & Euangelistis. Huc pertinet, quod Plutarchus in Lycurgo ait, eum leges scriptas nullas tulisse, sed disciplinam instar legis esse voluisse ciuibus suis.

Bellarm. | Luc.22 | Omnes formæ Sacramentorum vocali oratione adhibentur. | Matth.vlt. | Marc.vlt. | Act.9. | Act.14. | Bellarm. | D Thom. | August. | Decebat, vt Christus nihil manu sua scriberet. | Plutarch. | Lycurgus nō scripsit leges sed fecit.

IV. Cùm ergo Paulus per *sana verba*, seu *sanum sermonem* intelligat verbum Dei non scriptum, sed auditum, satis innuit quanti faciat traditiones Ecclesiæ, in quibus est sanitas doctrinæ, & fidei; licet in sacris libris non sint expressæ: atque ad hunc sensum interpretantur omnes Catholici, præsertim Græci, hunc locum; vnde reiiciendus est Henricus Bullingerus hæreticus, qui per

Bullingerus reiicitur.

per *verba sana*, intelligit solùm doctrinam ex Euangelio, & ex Scripturis Moysis, & Prophetarum à Paulo traditam, & verbo prædicatam. Est enim enerua & friuola expositio: sic nánque nullum esset discrimen inter sermonem & epistolam; cùm epistolæ præsertim ad Rom. & ad Hebræos, testimoniis prophetarum & veteris Testamenti abundent: Porrò *sanam doctrinam*, siue *sana verba* vocat, quæ pertinent ad fidem, charitatem, & salutem æternam consequendam. Virtus enim, sanitas quædam est animæ, vt ait Plato, lib. 4. de Republ. Damnat ergo Paulus insinuatiuè, dum Dei verba sana appellat, doctrinam corruptam, de qua 1. Corinth. 15. *Corrumpunt bonos mores*, &c. Vide D. August. in lib. de mendacio, cap. 19. vbi agit de conseruanda sacra doctrina pura, & inuiolata & vitanda ea, quæ impura est, & hæretica, & Theod. in lib. de curandis Græcorum affectionibus, in principio. Vide etiam, quæ annotauimus cap. 6. epistolæ præcedentis, vbi Apostolus seruata analogia corporum, in quibus sanitas est aut langor, doctrinam prauam, languorem vocat; & languere ait illos, qui tali doctrinæ adhærent. Quod enim morbus vel sanitas est corporibus: id animis est pia, vel impia doctrina. Quare vult Apostolus, vt quæ à se non solùm scriptis, sed etiam viua voce Timotheus in fide & dilectione, hoc est, de fide & dilectione, vt Oecumenius interpretatur; audiuit, & didicit, semper recordetur & obseruet in Christo Iesu, hoc est, secundùm modum à Christo præscriptum, qui fidei & charitatis primarius magister est.

Virtus est sanitas animæ. Plato.

1 Cor. 15. August.

Theod.

Praua doctrina langor est

Oecum.

VERS. 14. Bonum depositum custodi, per Spiritum sanctum qui habitat in nobis.

Græcè; Τὴν καλὴν παρακαταθήκην φύλαξον διὰ πνεύματος ἁγίου, τοῦ ἐνοικοῦντος ἐν ἡμῖν.

V. Videtur nomine *depositi* intelligere doctrinam Euangelicam, fidémque ipsam cum charitate coniunctã. Hanc vocauerat formam siue exemplar sanorum verborum, vuultque diligenter seruari absque vlla impuritate, non minùs quàm depositum sacræ suppellectilis, aut thesaurum valde pretiosum. In præcedenti epistola simili commendatione, cap. 6. vsus est, dicens: *Depositum custodi*, &c. Addítque vitandas esse nouitates profanas, quæ falsam doctrinam consequuntur, vt nimirum sana doctrina & illibata, quæ instar depositi est, conseruetur. Est autem quilibet Episcopus custos præcipuus huius sacri depositi, siue sacræ doctrinæ, vt ait Dionys. de Eccles. Hierar. cap. 5. cùm ad eum pertineat lucem præferre fidelibus, nec pati debet, vt vel syllaba vna pereat sacrarum institutionum, quemadmodum affirmauit D. Basil. quem refert Theod. lib. 4. Ecclesiasticæ historiæ, cap. 19. & hist. tripar. cap. 36. lib 7. proditum est, sic aliquando respondisse fertur Magnum Basil. præfecto, qui iussu Valentis Imperatoris ad corrumpendam illius fidem venerat: *Qui diuinis enutriti sunt eloquiis, corrumpere de diuinis dogmatibus, nec vnam syllabam patiuntur: sed pro iis, si ita oporteat, omnes mortis species amplectuntur*, &c. Custodire igitur bonum depositum hoc loco, iuxta D. Chrysost. & D. Ambros. est sanam doctrinam à Paulo auditam conseruare. Potest etiam nomine *depositi* intelligi gratia Spiritus sancti in Baptismo, vel in consecratione à Paulo accepta, iuxta Theod.

Fides cum charitate cõiuncta dicitur à P. Bonũ depositum.

1. Tim. 6.

Episcopi sunt custodes sacri depositi, id est, sanæ doctrinæ. Dionys. Basil. Theod. Trip. hist.

Chrys. Ambros.

Theod. Theophyl. Greg. Naz. Ordo in disputationibus. In Apostolis cum loquebantur, ordo erat.

Theod.& Theophyl. Prior tamen expositio Grçcis Patribus magis placet, cùm id tempus, quo Paulus scripsit, non apud vulgares homines, sed apud Episcopos religiosa mysteria deposita fuisse compertum sit, vt docet Naz. oratione de modestia siue moderatione in disputationibus seruanda, & quod non est cuiusuis hominis, nec cuiusuis temporis de Deo disputare. Ibi enim inter alia hanc prædicat discipulorum Christi laudem, quòd munera haberent, & prærogatiuas sine inuidia, quasi partitas: *Aliud* (inquit) *Petrus interrogat: aliud Philippus: aliud Judas: aliud Thomas; neque aut idem omnes, aut omnia vnus; sed vicissim quisque ac sigillatim, & de ea re qua opus habet, sciscitatur*, &c. Vnde colliges diuersa diuersis hominibus concedi in Ecclesia officia, fidei tamen & sanæ doctrinæ thesaurum siue depositum ab Episcopis custodiri, & ab illis exigi, cùm constet ad Episcopos propriè & sacerdotes pertinere interrogationes de fide, & totam religiosam doctrinam: aliis alia posse tribui in Ecclesia munera, siquidem & inter Apostolos ordo erat interrogandi, & munera obeundi. Hinc

Dionys.

Dionys. in toto ferè libro de Ecclesiast. hier. affirmat non esse diuina mysteria quibuscunque hominibus commendanda, sed insignioribus, quales sunt Episcopi & sacerdotes, qui eorum sunt custodes.

Chrys.

VI. Siue autem intelligas nomine *depositi* sanam doctrinam siue gratiam, Rectè inquit Chrysost. explicans illa verba: *Per Spiritum sanctum*, &c. non esse difficilem tanti boni custodiam, si non nostris viribus, sed diuinis innitimur. Fateor quidem neque humanæ animæ, neque humanæ virtutis esse, tam multa deposita seruare. Feruent cuncta latronibus: densissimæ imminent tenebræ. Instat præterea diabolus, atque insidiatur, nescimus qua hora, qua impetum facturus sit occasione, sufficimus tamen custodire depositum per Spiritū sanctum. Hoc est, si spiritum habeamus apud nos manentem, qui datus est nobis,

Rom 5. August.

vt dicitur ad Rom. 5. Vide D. August. epistola 57. ad Pardanum, vbi latè explicat quemadmodum Spiritus sanctus cùm sit Deus, ac proinde immensus dicatur, nihilominùs habitare in nobis, tanquam in suo proprio domicilio, vel

Chrys. Psal. 126.

templo. Aderit autem nobis diuinus spiritus (inquit Chrysost.) nisi gratiam repellamus. Ille enim gratia sua, veluti domum sibi in nobis ædificat: *Nisi enim Dominus ædificauerit domum, in vanum laborauerunt, qui ædificant eam; & nisi Dominus custodierit ciuitatem*, &c. Hîc diuinus Spiritus nobis murus est aheneus, præsidium, atque refugium. Illum ergo teneamus, & seruemus intra cordis hospitium, ne peccatis offensus aliquando effugiat.

VERS. 15. Scis hoc, quòd auersi sunt à me omnes, qui in Asia sunt, ex quibus est Phygellus, & Hermogenes.

Græcè; Οἶδας τοῦτο, ὅτι ἀπεστράφησάν με πάντες οἱ ἐν τῇ Ἀσίᾳ, ὧν ἐστι Φύγελλος, καὶ Ἑρμογένης.

D. Ambr. Erasmus.

I. PArticulam ἀπεστράφησαν, idem est, atque, si bene Latinè loqueris, *auersi sunt me*, siue *aspernati sunt*. D. Ambr. legit *auersati*, non *auersi*. Putat autem Erasmus, librariorum incuria, in quibusdam exemplaribus inueniri *auersati sunt à me*, pro *auersati sunt me*, vt ipse vertit. Vulgata editio rectè habet, *auersi sunt à me*. Quare optimè expones, si dixeris: Nosti hoc, quòd auersati fuerint

me

me omnes, &c. Probat ergo suo exemplo, semper sibi adfuisse ad custodiam boni depositi diuinam opem: simulque labores & tentationes recenset, non vt deiiciat discipuli animum, vt aduertit Theophyl. sed vt ei persuadeat, ne si in similes ærumnas incidat, noua se pati arbitretur, atque æquo animo pro Christo ferat quicquid aduersi acciderit. Quòd autem multi Apostolum deseruerint, idcirco contigit, quia Asiani, qui mercaturæ, aut alterius negotij causa Romam venerunt, etiam si Apostolum benignè, & attentè audiebant, vbi viderunt eum à Nerone comprehensum, illius consuetudinem metu tyranni sæuientis territi, auersati sunt; vt Theoph. & Theodor. coniiciunt.

Theophyl.

Theophyl. Theod.

II. Duorum autem hominum, Phygelli scilicet & Hermogenis meminit, vt qui scilicet manifestissimam ostenderent maleuolentiam, cum antea valde amici & familiares viderentur. Id autem fecit, non eos accusans, sed ei, cui erat credita Asiæ prædicatio, eos qui erant hostes fidei aperiens, vt Theodor. aduertit. Tribulationis autem huius, ideo mentionem facit, vt D. Chrysost. ait, quia optat vt Timotheus, si à suis propter vincula aliquando deseratur, memoria retinens, quid magistro acciderit, animum non despondeat. Similis est locus cap. 4. *In prima* (inquit) *mea defensione nemo mihi adfuit, omnes me dereliquerunt.* Deinde orat pro desertoribus, Christum imitatus, qui pro inimicis orauit, dicens, *Non illis imputetur.* Hæc ibi: Porrò de Phygello & Hermogene, ita D. Ambros. *Hi*, inquit, *quos memorat fallacia pleni erant, simulabant enim amicitias Apostolo, vt adhærentes ei addiscerent, vnde illi calumniam facerent, aut per alios immitterent. Qui posteaquam viderunt manifestatos se, recesserunt ab eo.* Hæc Ambr. subiungit Tertull. in lib. de præscriptionibus, non esse mirandum, si Apostolum, eius discipuli Phygellus & Hermogenes dereliquerint, quandoquidem ipse traditor Christi, de Apostolis fuit. Vbi exponit, Hermogenem fuisse professione Philosophum Stoicum, & hæreticum euasisse. Credibile est Hermogenem cùm Stoicus esset, tum singularitate, tum superbia ad mores deflexisse alienos ab vsu Ecclesiæ: idque in vestitu fortasse & victu; atque hinc illius hæresim manasse. Contra eos, qui recedunt à moribus probatis specie virtutis, sic scribit D. August. tom. 3. lib. 3. de doctrina Christiana cap. 12. *Quisquis autem rebus prætereuntibus restrictiùs vtitur, quàm se habeant mores eorum, cum quibus viuit aut temperans, aut superstitiosus est. Quisquis autem sic eis vtitur, vt metas consuetudinis bonorum inter quos versatur, excedat, aut aliquid significat; aut flagitiosus est. In omnibus enim talibus, non vsus rerum, sed libido in culpa est.* Hæc August. Quibus verbis videtur notare eos qui cùm Christiani sint, Stoico magis stupore, quàm studio virtutis, à recta via in obliquam recedunt. Hos deserit spiritus bonus, sicut olim deseruit Saulem auertentem se à Dauide 1. Reg. 16. vbi Theodor. cùm Spiritus diuinus recessisset, locum sortitus est malignus. Hinc docemur clamare cum Dauide Psal. 50. *Spiritum sanctum tuum ne auferas à me*; sic cùm Apostolica gratia Iudam reliquisset, in eum impressus est diabolus: Væ illi cui dicitur, *Spiritus Domini malus exagitat*, vel, vt alij legunt, *suffocat te.* Hæc verba quadrant in desertores amicitiæ Dei, & Sanctorum: ex quibus est Phygellus & Hermogenes.

In Asia mercatores primi Paulum deseruerunt.

Chrys.

2. Tim 2

Ambros.

Falsi amici produnt nos.

Tertull.

Hermogenes ex Philosopho Christianus, postea hæreticus.

August.

Singularitas damnatur.

Non vsus rerum, sed libido in culpa est.

1. Reg. 16.

Theodor.

Psal. 50.

VERS. 16. Det misericordiam Dominus Onesiphori domui: quia sæpe me refrigerauit, & catenam meam non erubuit.

Græcè; δῴη ἔλεος ὁ κύριος τῷ ὀνησιφόρου οἴκῳ, ὅτι πολλάκις με ἀνέψυξε, καὶ τὴν ἅλυσίν μου οὐκ ἐπῃσχύνθη.

Primas. I. REctè annotauit hoc loco Primasius, vituperatis desertoribus, laudari eos, qui in amore & fide perseuerarunt, & præcipuè Onesiphorum. Is enim ex Asia Romam venit, nec viæ longitudine deterritus, nec crudelissimum Imperatorem veritus, & Paulo vincto inseruiens, omni officij genere eximiam pietatem declarauit. Quamobrem non ei soli, sed toti etiam illius familiæ diuinam precatur misericordiam, quam Christus pollicetur, Matth. 5. *Beati misericordes, &c.* & Psal. 40. ait regius vates: *Beatus vir, qui intelligit super egenum, & pauperem*, id est, qui prospicit & subuenit homini afflicto, &c. *In die mala liberabit eum Dominus*; Ac si dicat, huiusmodi virum Deus iuuabit in aduersitatibus, & consolabitur. Duplex autem refrigerium Paulo attulit Onesiphorus, vt admonet Ambros. quia & in necessitate custodiæ, solatio præsentiæ & sermonis illi subuenit; &, si qua illi opus erant, ministrauit. Quod si nos afflictis præstiterimus, & humano solatio destitutis, similem benedictionem illi, quam Paulus suo benefactori optat, adipiscemur, & participes erimus præmiorum, quæ persecutionem pro Christo patientibus in cælo sunt proposita. Vnde Oecum. ait: *Qui autem cum sanctis participes erunt in laboribus, erunt quoque in coronis.* Quo etiam sensu dictum est ad Ephes. 4. *Veruntamen benefecistis communicantes tribulationi meæ, &c.* Hoc enim modo Philippenses communicarunt afflictioni, & meritis Pauli, quia scilicet ei laboranti & in necessitate constituto, necessaria ad victum benignè miserunt. Meritò in lib. 10. diuinorum apophthegmatum Bibl. Patr. tom. 9. num. 68. vituperantur illi, qui sanctis viris temporale subsidium non esse necessarium putant: solamque illis sufficere diuinarum rerum meditationem. [*Venit* quidam frater ad Abbatem Syluanum, qui habitabat in Sina; vidensque fratres labore intentos, dixit seni: Nolite operari cibum, qui perit. Maria optimam partem elegit. Senex, cuidam monacho ait, Include fratrem istum in cellam, vbi nihil est. Cùm hora nona iam esset, hospes hic deuotus intendebat ad ostium, si mitteret & vocaret eum ad prandium. Et cùm nemo ei responderet, ad senem veniens, Abba, inquit, hodie fratres non comederunt? cui ille, Etiam; iam comederunt; dicit ei frater: Quare me non vocasti? Cui senex: Tu homo spiritalis es, & non indiges hoc cibo: bonam enim partem elegisti, nos carnales sumus, indigemusque cibo, propterea operamur manibus nostris. Qui cùm hæc audiuit prostrauit se ad pænitentiam, dicens: Ignosce mihi Abba, & dixit senex: Puto opus habet Maria Martha. Per Martham enim Maria laudatur.] Hæc ille: refrigerandi sunt sancti in laboribus, & cibo ministrato quanuis Paulo sint pares, exemplo Onesiphori subleuandi.

Matth. 5. Psal. 40. Ambros. Onesiphorus vincto Paulo subuenit. Oecum. Ephes. 4. Bibl. Patr. Sanctis viris necessarium est subsidiũ temporale. Syluani prudentia.

Paulus non execratur aduersarios. II. Duo hìc consideranda sunt. Primùm prudentia & modestia Pauli. Eos, qui ab se defecerant, non est execratus, sed simpliciter rem gestam commemorauit: ei autem, qui sui curam gesserat, imprecatur misericordiam Dei, nec solùm ipsi, sed toti illius familiæ; adeo præclarè domesticos suos ad benignè

gnè agendum Onesiphorus instituerat, vt commendari Deo à Paulo meruerint. Deinde inuigilandum nobis esse, vt indigentibus nostra ope subueniamus, sic enim firmiores erunt in virtute & pietate conseruanda. Nec tu mihi Paulum obiicias, qui licèt ab omnibus desereretur, constans tamen & firmus in virtute permaneret. At fortasse, si quis alius in tentationes prolabatur, nisi sustulcientem habeat, omnino cadet. At si aliquis eum adiuuet, eiusque curam gerat, planum est talem victoriæ eius, imò, & coronæ consortem fieri. Nam & apud veteres in Chrysost. & Theophyl. hoc loco annotarunt, qui vasa custodiebant æqualem cum militibus prædam sortiebantur.

Onesiphoro bene merito de se gratum ostendit animum.

Suffulciendi sunt boni in laboribus.

III. Laudat præterea Onesiphorum, quòd catenam non erubuerit, quemadmodum illi à quibus desertus fuit. *Pudoris* autem & *confusionis* vocabulo, magis vtitur, quàm *periculi*, vt aduertit Theophyl. & Chrysost. ne discipulus trepidet. Erat autem id quod gerebatur ab Onesiphoro, periculis plenum, nedum verecundiæ. Infensum enim tunc habebat Neronem, quòd fidei religionique quendam ex illius familiaribus adiunxisset. Non ignorabat Onesiphorus periculum, & tamen Romam veniens, non modò non refugit colloquium Apostoli, sed etiam diligenter quæsitum, inuenit: quod magnum est fidei argumentum.

Theophyl. Chrysost.

Paulus conuertit ad fidē Neronis familiarem.

VERS. 17. Sed cùm Romam venisset, solicitè me quæsiuit, & inuenit. Det illi Dominus inuenire misericordiam à Domino in illa die.

Græcè; ἀλλὰ γενόμενος ἐν Ῥώμῃ, σπουδαιότερον ἐζήτησέ με, καὶ εὗρε· δῴη αὐτῷ ὁ Κύριος εὑρεῖν ἔλεος παρὰ Κυρίου ἐν ἐκείνῃ τῇ ἡμέρᾳ.

I. Γενόμενος ἐν Ῥώμῃ, vertit Ambros. *Cùm venissem Romam, &c.* Erasmus, *Cùm esset Romæ*, vulgata editio, *Cùm Romam venisset*. Cæterùm quocunque modo legas, satis amplificat Apostolus charitatem & fidem Onesiphori, qui ausus per medios ire satellites, se inuentum in vinculis, & inter maleficos non deseruit, imò beneficiis cumulauit. Meritò igitur Paulus Onesiphoro qui in vinculis misertus est illius misericordiam Dei precatur. Christus enim magni facit misericordiæ opera vinctis exhibita. Ait enim Matth. 25. *In carcere eram, & visitastis me, &c.* Ac proinde omnibus ob causam pietatis iniuriam patientibus, qui compatitur, bene de Dei clementia sperare iubetur. Hinc D. Paulinus Nolanus Episcopus, epist. 27. quæ habetur in appendice Bibliothecæ Patrum, videns, Aprum quendam, ex aduocato, ad vitam monasticam conuersum, illius obtrectatores constanter ex Scriptura, & grauiter reprehendit, animos addens nouo Christi militi. Sic enim ait inter alia: [*Gratulor*, quòd illam reprobatam à Deo sapientiam respuisti, & cum paruulis Christi, quàm cum sapientibus mundi habere consortium maluisti. Inde iam, & hanc gratiam mereris à Domino, vt te sicut indicare dignatus es piè glorians, oderint omnes: quod non fieret nisi verus imitator Christi esse cœpisses. Et post pauca: Gaude igitur, & exulta, ecce enim merces tua copiosa est in cælis. Non enim te, sed illum, qui in te esse cœpit, oderunt. Ab initio seculorum Christus in suis patitur. Ipse est enim initium & finis, Apoc. 1. qui in lege velatur, in Euangelio reuelatur, mirabilis

Ambros. Erasmus.

Matth. 25.

Paulinus addit animos Apro contra obtrectatores vitæ religiosæ.

Christus in suis patitur ab initio mundi. Apoc. 1.

semper, & patiens & triumphans in sanctis suis Dominus. In Abel occisus à fratre; in Noe irrisus à filio; in Abraham peregrinatus; in Isaac oblatus; in Iacob famulatus in Ioseph; venditus; in Mose expositus & fugatus; in prophetis lapidatus, & sectus; in Apostolis, terra marique iactatus, & multis ac variis beatorum martyrum crucibus frequenter occisus, &c. Ipse & in te patitur opprobria; & ipsum in te odit hic mundus, sed gratias ipsi, quia vincit, cùm iudicatur, & triumphat in nobis. Deinde laudans vitæ commutationem ait, Vbi nunc tu ille es, aliquando terribilis, vel pro tribunalibus aduocatus, vel in tribunalibus iudex? vbi tua illa ceruix? Beati oculi eorum, qui in te hæc Dei mirabilia conspiciunt: miserrimi qui videntes non vident. Quis daret mihi pennas sicut columbæ, & volarem ad te? In conspectu tuo, in voce exultationis & confessionis epularer. Videns te, non te, & videns ex leone vitulum, aprū seculo, agnum Deo: non enim iam de sylua sed de segete aper es, quia in fruge virtutum tibi pastus es. Duplicis testamenti dentibus ad rumpenda retia Nebroth venatoris armaris. Nunc verè sapiens verè disertus, vere potens, &c.] Agit D. Cypr. Martyr in quodam opusculo de misericordia exhibenda afflictus, atque inter alia, ita nos ad subueniendum fratribus hortatur: *Captiuitas fratrum, nostra captiuitas computanda est, & periclitantium dolor pro nostro reputandus est, cùm scilicet sit adunationis nostræ corpus vnum: & non tantùm dilectio, sed etiam religio nos instigare debet, & confortare ad fratrum membra redimenda: In captiuis fratribus contemplandus est Christus, & redimendus de periculo captiuitatis, qui nos redemit de periculo mortis, cruce & sanguine, &c.*

Christus in Mose expositus.

In captiuis fratribus redimēdus est Christus.

II. Ponderanda sunt verba Pauli, *Det illi Dominus, &c.* Nam verbum *dandi*, accipitur hîc pro verbo reddendi, vel retribuendi. Atque adeò sensus est: Reddat Dominus illi secundùm meritum tantæ virtutis, præmium vitæ æternæ, & pro beneficiis mihi in carcere exhibitis remunerationem. Id autem precatur Paulus, quod Deus, quia iustus, & misericors est, tribuere solet bonis operibus. Vt enim annotauit Dionys. de diuinis nominibus cap. 8. quærens, cur Deus dicatur in diuinis literis iustus. *Iustitia* (inquit) *vel iustus Deus est, quia omnibus secundùm merita retribuit.* Vnde syncerè & secundùm fidem loquimur cùm dicimus, Deum nobis conferre mercedem æternæ vitæ, pro meritis, aut bonis operibus. Particula illa σπουδαιότερον, quam Ambr. vertit, *studiosiùs*, & Latina editio correcta, *solicitè*; admonet nos, vt occasiones, & opportunitates, non quocunque modo, sed studiosè, & solicitè quæramus, iuuandi afflictos, & omnino bene operandi: non aliter atque illi, qui magistratus ambiunt & honores. Admonet præterea nos Chrysost. ne ob geminationem vocabuli *Dominus* in his verbis, *det illi Dominus, &c.* existimemus duos esse Dominos, aut Deos, quemadmodum olim Marcion hæreticus. Hæc enim phrasis Hebraismus est, idem significans ac si diceret, Det illi Dominus, vt inueniat misericordiam à Domino, hoc est, ab ipso, vel apud ipsum. Hebræi enim frequenter vtuntur vocabulo substantiuo, pro nominis reciproci loco, vt patet Gen. 19. cùm dicitur, *Pluit Dominus sulphur & ignem super Sodomam & Gomorrham à Domino de cælo. A Domino*, id est, à se, vel pro sua potestate, vel, vt explicant recentiores, pluit Dominus diuinitus. De errore Marcionis ex hoc loco Pauli, & ex aliis malè intellectis duos esse Deos colligentis, agit August. de hæresibus, hæresi 21. & Epiph. & alij.

Dionys.

Ambros.

Quærendæ sunt occasiones iuuandi afflictos.

Chrysost.

Gen. 19.

August.
Epiphan.

III. Pon

III. Pondus etiam habet particula, *In illa die*. Nam (vt Chryſ. eam exponit) refertur ad diem extremi iudicij terribilem, ſcilicet atque omnibus etiam iuſtis formidandum. Igitur bene merito de ſe Oneſiphoro amplam remunerationem eſſe putat, ſi in die iudicij miſericordiam obtinuerit. Quòd ſi Oneſiphorus, qui ſeſe periculis obiecerat, miſericordia ſaluus fit: quanto magis nobis miſericordia neceſſaria eſt? Terribiles nempe illæ pœnæ ſunt, & metuendę: magnáque egemus diuinæ miſericordiæ largitate ne horroris plenam ſententiam audiamus, Matth. 25. *Ite maledicti in ignem æternum*, &c. Quærit D. Chryſ. hoc loco cur tam horrendum ſit, & metuendum extremi iudicij examen, cùm Deus 2. Cor. 1. *Pater dicatur miſericordiarum & totius conſolationis?* Reſpondetúrque, ſic quoque miſericordem eſſe, & bonum, *nec velle mortem peccatoris, ſed vt conuertatur, & viuat*, Ezech. 18. Nam licèt dies illa anxia ſit, & plena terroris; igneus nánque fluuius ante illius faciem decurret: aperientur operum noſtrorum libri; dies illa, vt ardens clibanus erit, diſcurrent Angeli; fornaces ſuccenſæ & paratæ multæ: nihilominus mitis & clemens eſt. Nam ex iſtis terrorem incutit nobis, vt vel ita coacti metu ad æterni regni deſiderium excitemur. D. Aug. 9. confeſſ. c. 13. horrorem illius diei cogitans, ita ait: *Væ etiam laudabili vitæ hominum, ſi in illa die excutias miſericordiam*. D. Greg. 29. Mor. cap. 9. *Væ miſeris nobis*, inquit, *qui de electione noſtra nullam adhuc Dei vocem cognouimus, & iam in otio torpemus*. Deinde addit ex Aug. ſumptam ſententiam, *Væ etiam laudabili vitæ hominum, ſi remota pietate iudicemur, quia diſtrictè diſcuſſa, inde ante oculos iudicis vnde ſe maximè placere ſuſpicatur, obruitur*. Hinc illud, Pſal. 142. *Non intres in iudicium cum ſeruo tuo*, & Iob 7. *Etiamſi habuero quippiam iuſtum, non reſpondebo ei, ſed meum iudicem deprecabor*: & D. Hieron. in Hierem. c. 30. *Omnis*, inquit, *mundus indiget miſericordia Dei: Nullus ſecurus pergat ad iudicem*, &c.

Matth. 25. Chryſoſt. 2. Cor. 1. Dies iudicij timendus. Ezech. 18. D. Auguſt. Greg. PP. Dei timor non ſiuit nos in otio torpere. Pſal. 142. Iob 7. Hieron.

IV. Nemini autem in mentem veniat precari Paulum, vt Deus miſericors ſit in die iudicij, remittendo Oneſiphoro peccatum aliquod mortiferum: conſtat enim, poſt hanc vitam huiuſmodi peccata non remitti: duntaxat precatur, vt ſic illi Deus in hac vita auxilium cœleſte præſtet, vt pro beneficiis in ſe collatis dignus ſit inuenire in illa die iudicem propitium & fauentem. Vt enim ait Aug. in Pſ. 93. *Iniuſtum iudicium eſt, & omnino non eſt iudicium, niſi reddantur merita ſua vnicuique, quemadmodum quiſque geſſit in corpore*. Idem in Enchir. c. 110. ait, eorum, qui piè & ſanctè mortui ſunt, animas ſuorum viuentium pietate adiuuari propter merita bona, quæ in corpore ſuo geſſerunt: propter quæ digni ſunt, vt in futura vita adiuuentur. Itaque non propter noua, ſed propter præcedentia merita adiuuantur. Certum igitur eſt nõ optare hîc Paulum miſericordiam Oneſiphoro in illa die: quaſi ei optet condonari tunc mortale peccatũ, cùm ante tribunal Chriſti, poſt hanc vitam, non ſit remiſſio. Quare hoc ſenſu intelligendum eſt, quod ait; *Sic eum gubernet Dominus in hoc mortali corpore, vt declaretur in illa die miſericordia Dei ipſi fuiſſe exhibita*. Vel hoc modo iuxta Adamum Minoritam, *Det ei inuenire miſericordiam, id eſt, effectum miſericordiæ*, &c.

Auguſt. Adamus.

VERS. 17. Et quanta Epheſi miniſtrauit mihi, tu meliùs noſti.

Græcè; Καὶ ὅσα ἐν Ἐφέσῳ διηκόνησε, βέλτιον σὺ γινώσκεις.

V. PArticula, *& quanta*, iuxta Græcum vocabulum, καὶ ὅσα, poterat declarari his modis: *Et quæ*, ſiue *quæcunque*, aut, vt mauult Eraſmus, *in quibuſcũque*. Pergit

Eraſmus

Pergit enim Apostolus in commendandis beneficiis ab Onesiphoro in se & in alios collatis. In his verbis, *ministrauerit mihi Ephesi,* &c. Pronomen, *mihi*, additum est ab interprete Latino, nam in Græco codice non inuenitur. Maior autem charitas & largior apparet benignitas Onesiphori, quod non vni dũtaxat Paulo liberalem se & officiosum præstiterit, aut soli Timotheo; sed omnibus, qui illius opera indigebant Ephesi, quæ est nobilissima totius Asiæ metropolis. Quod videtur esse in causa vt Ambr. & Primasius, imò omnes Græci interpretes inter explicandum, pronomen, *mihi*, prætermiserint. Et quidem Ambr. ait, ideo Apostolum Onesiphori domum generalem ostendisse, vt quodammodo perstringeret quosdam, qui solent personis magis quàm causis seruire, volentes gratificari maioribus, &c. vbi insinuat consultò omissum fuisse pronomen: *Mihi*, aut *nobis*, ne videretur Onesiphorus personæ se commendasse, dum Apostolo ministrauit, cùm constaret illum erga omnes fuisse liberalem ob Christi & fidei causam afflictos, ne dum erga Paulum. Præcipuè tamen laudandus est ob beneficentiam exhibitam Paulo. Vnde Theod. beatissimus est ille, qui Apostolo tanto tanta beneficia exhibuit, & ab illa lingua benedictionem excerpere dignus est, & Oecum: *O felix*, inquit, *Onesiphore, qui dignus habitus es, vt Paulum refocillares, sit nobis & pars tecum*, &c. D. Chrys. Theoph. & Oecumenius occasione verbi, *refrigerauit*, quo Apostolus vtitur: aiunt, sic gratum fuisse Paulo obsequium Onesiphori, quo pacto gratum est beneficium athletæ squalore ac fatigatione in lucta occupato, & anhelanti. Tam opportunè illi subueniebat, æquum autem est, vt illi qui virtute, & dignitate cæteris excellunt à nobis impensiùs amentur, & liberaliùs foueãtur, vt docet Arist. 9. Ethic. & Aug. de doctrina Christiana, cap. 27. lib. 1. vbi sic ait: *Omnes homines æquè diligendi sunt, sed cùm omnibus prodesse non possis, his potissimùm consulendum est. qui pro locorum & temporum, vel quarumlibet rerum opportunitatibus constrictiùs tibi quasi quadam sorte iunguntur*, &c. Quare cùm proximos propter Deũ amemus, illi nobis arctiùs amandi sunt, qui ob virtutem, & vitæ meritum Deo sunt coniũctiores & nobis magis vtiles.

Ambros. Primas. | Onesiphori charitas erga omnes afflictos. | Theodor. | Oecum. | Chrysost. Theoph. Oecum. | Arist. August. | Bonis benefacere debemus, cùm omnibus nõ possumus.

VI. In particula, *Tu meliùs nosti*, comparatiuum more Græcorum, imò & Latinorum, vsurpatur pro positiuo, vt cùm in Euangelio *tenebræ exteriores* vocãtur *tenebræ externæ*. Potest etiam sumi comparatio, vt significet Paulus, Onesiphorum meliùs cognosci à Timotheo, qui Episcopus illius & pastor esset: Episcopi enim debent agnoscere oues suas accuratiùs, quàm cæteri homines, cùm sint pastores de quibus Christus, Ioan. 10. *Bonus pastor*, &c. Idcirco etiam nominauit desertores illos duos Phygellum, & Hermogenem. Cùm enim essent hostes fidei, oportuit vt suus Episcopus eos non ignoraret, & illorum morbo, si posset, medicinam adhiberet, quæ & ipsis prodesset, & aliis, quibus illi, tanquam morbidæ oues, obesse contagione poterant. Prou. 27. *Cognosce vultum ouis tuæ*, ait Salomon; & D. August. tract. 45. in Ioan. Pulchrè in hac materia versatur, sicut & D. Greg. super 20. cap. Ioannis, vide etiam, quæ ex Chrysost. Theophyl. Euthymio & aliis Patribus congeruntur à Maldonato super cap. 10. Ioannis.

Ioan. 10. | Prou. 27 | August. | Gregor. | Chrysost. | Theophyl. | Euthym. | Maldonat.

* * *

EPI

EPISTOLÆ II.

BEATI PAVLI APOSTOLI AD TIMOTHEVM

CAPITIS SECVNDI PERIOCHA.

In præcedenti capite duo potiſsimùm præſtitit Paulus. Diſcipulum hortatus eſt ad martyrij gloriam & ad ſtudium confirmandæ & propagandæ puritatis ſanæ doctrinæ: quam variæ hæreſes impugnabant. Eaſdem res omnino hoc etiam capite commendat, & primùm quidem, ſolicitudinem tradendi fidelibus ſynceram fidem. Deinde verò licèt obſcuriùs mortis pro Chriſto obeundæ perpeſsionem.

VERS. I. Tu ergo fili mi cõfortare in gratia, quæ eſt in Chriſto Ieſu.

Græcè; Σὺ οὖν τέκνον μου ἐνδυναμοῦ ἐν τῇ χάριτι, τῇ ἐν Χριστῷ Ἰησοῦ.

I. ENδυναμοῦ, vertit noſtra editio, *confortare*: quod licèt parùm Latinum ſit, ſatis explicat vim verbi Græci. Ambr. legit, *fortitudinem cape*, hoc eſt, robuſtus eſto & fortis, ſiue, corroborare in gratia, ideſt, in docendo, ac propagando doctrinam de gratia, quæ in Chriſto ſiue per Chriſtum conceditur. Perge, doce vbique humanum genus reconciliatum eſſe Patri per vnicum Filium illius hominem factum, atque adeò per vnicum mediatorem Chriſtum. Non te retardent Iudæi qui quærunt iuſtitiam, quæ ex lege eſt: neque te cunctetur Simonis Magi hæreſis, quæ inducit alios mediatores. Conſtantem ergo & fortem diſcipulum eſſe vult, in annuntianda Dei gratia, quæ nobis data eſt per Chriſtum, illiúſque myſteriis etiam valde arcanis, fidelibus, qui alios docere poſſint, tradendis. Ita ferè Ambroſ. Theodor. verò refert hæc verba: *Tu ergo fili*, &c. ad finem præcedentis capitis, quaſi dicat Paulus, Tu fili, cùm videas me vinctum, & ab Aſianis deſtitutum, noli timere, ſta fortiter; te enim ſuſtentat Chriſti gratia. Magnam verò indicat beneuolentiam *filij* vocabulum. Ac ſi dicat, ſi meus filius es, patrem imitare. Audaciam enim ſolet addere diſcipulo præceptoris afflictio. Fortis eſto, ſiue, vt vulgata editio habet, confortare, ſi quid huiuſmodi in te inciderit, ne concidas, ſed ad me reſpice. Nec ſolùm meo exemplo fortis eſto & conſtans, ſed etiam per gratiam, quæ per Chriſtum data eſt: hanc habeto tecum pugnantem, & te propugnantem. Ita Oecumenius & alij. Nititur itaque animos addere Timotheo, ſuo exemplo. Fert nánque magnum in mari ſolatium diſcipulo, & ſpem, cùm recordatur, magiſtrum naufragium ferè feciſſe,

Ambroſ.

Theodor

Tolerantia magiſtri, excitat diſcipulum ad imitationem. Oecum.

cisse, à quo fuerit seruatus; & in bello miles ardorem pugnandi concipit, & omnia tolerandi, cùm Imperatorem vulneratum ex eo periculo intuetur euasisse; cogitant enim omnes nauigationis & belli naturam esse pericula vectoribus & militibus passim offerre. Hinc fidelibus (inquit Chrysost. homil. 4.) quibuscunque, multùm affert solatij, quòd Apostolum cernunt tolerasse plurima, nedum Timotheo. Idcirco commemoratis vinculis quasi nihil passus fuisset, ait: *Tu verò fili, confortare*, &c. Nam si ego magister ista patior profectò æquum est, vt tu similia, aut maiora patiaris. Gratia Dei, quæ mihi adest, tibi non deerit. Habes adiuuantem gratiam, persiste fortiter, magna alacritate tuum munus aggredere. Expende (inquit Theophyl.) quàm paterno affectu adhortetur: fili mi dicens; veluti enim animam verbo immisit, *Si Filius es, Patrem imitare*.

Chrysost.

Theophyl.

VERS. 2. Et quæ audisti à me per multos testes, hæc commenda fidelibus hominibus, qui idonei erunt & alios docere.

Græcè; Καὶ ἃ ἤκουσας παρ' ἐμοῦ διὰ πολλῶν μαρτύρων· ταῦτα παράθου πιστοῖς ἀνθρώποις, οἵτινες ἱκανοὶ ἔσονται καὶ ἑτέρους διδάξαι.

II. Locum hunc aliter dispungunt Græci codices, aliter Latini. Iuxta Græcos in illa particula, *per multos testes*, perfecta est periodus: & principium nouæ periodi ibi est, *Hæc commenda*. Vnde Erasmus, ita vertit: *Et in [illegible], quæ audisti à me, per multos testes. Hæc commenda fidelibus hominibus, qui erunt idonei, vt alios quoque doceant*. Cæterùm in codice Græco Complutensi, idem est distinctionis modus, quem videmus in nostra vulgata editione & aliis, iuxta quem subaudiendum est *in ijs*, quod in translatione sua expressit Erasmus, sic enim ait: *Tu ergo fili mi fortis esto in gratia, quæ est in Christo Iesu, & in his, quæ audisti à me per multos testes*, &c. D. Chrysost. sic interpretatur sequens lectionem vulgatam: *Quæ audisti à me per multos testes, hæc commenda fidelibus hominibus*. Fidelibus, inquam, non quæstiones sequentibus, quibus prædicationis prodant gratiam; quæ audisti non in occulto, sed palam, & coram multis. Nec ait, Dic & ipse, vt bene aduertit Chrysost. sed, Commenda veluti thesaurum regium, qui in tuto loco deponitur. Quæ audisti, non quæ discussisti, *Nam fides ex auditu, auditus autem per verbum Christi*, Rom. 10. Clemens lib. 7. Hypotyposeon, vt refert Oecumen. Adamus Minorita, illud, *per multos testes*, interpretatur per testimonia ex lege & Prophetis à me inducta. Vult ergo Paulus vt exponit D. Chrysost. doctrinam suam de fide commendare fidelibus hominibus, qui nimirum fide, & non rationibus humanis metiuntur Euangelica dogmata, vt Simon & eius schola, quæ fidei non acquiescit, & prædicationis gratiam leuiter abiiciet. Fidelibus (inquit, Theophyl.) exponens hũc locum, commenda hoc depositum, non disceptantibus alterna disputatione, sed omnino fidelibus, qui thesaurum hunc non prodant.

Erasmus.

Codex Complutensis.

Chrysost.

Fides palam prædicanda.
Rom. 10.
Clemens.
Oecum.
Adamus.

III. Quamuis autem D. Thom. Primasius, & Oecum. approbent interpretationem Clementis intelligentis per multos testes testimonia à Paulo in epistolis, & in concionibus passim adducta ad corroborandam suam doctrinam, magis literalis mihi videtur expositio D. Chrys. intelligentis *per multos testes*, multos suæ concionis auditores: quem sequuntur Theophyl. Oecum. & alij.

D. Thom.
Primas.
Oecum.

Quibus

Quibus accedit Tertull.in lib.de præscriptionibus, intelligens *per multos testes* Ecclesiam, siue multitudinem fidelium, qui aderant Paulo concionanti. Vbi refellit quosdam hæreticos, qui ex hoc loco & quibusdam aliis male intellectis, colligebant, esse quandam doctrinam præter Euangelicam, remissiorem & occultam, quam ipsi soli tenebant. Cum tamen vna sit in Ecclesia Catholica doctrina, ad salutem necessaria, & audita, vt Paulus ait, *coram multis testibus*. Contra aliter sentientes, atque adeo contra hæreticos nouatores, Vincentius Lyrinensis in lib.aduersùs profanas nouitates, enarrans illa verba 1. ad Tim. 6. *Falsi nominis scientiam*, ita ait: *Nouam nescio quam ignoratamque doctrinam profitebantur. Audies enim quosdam ipsorum dicere: Venite ô insipientes, qui vulgò Catholici vocamini, & discite fidem veram, quam præter nos, nullus intelligit: quæ multis antè seculis latuit, nuper verò reuelata est nobis & ostensa; sed discite furtim atque secretim: delectabit enim vos: & cùm didiceritis, latenter docete, ne mundus audiat, néve Ecclesia sciat. Paucis nánque concessum est tanti mysterij capere secreta &c.* Cùm ergò Paulus commendet doctrinam a se traditam non in angulo, sed coram multis testibus, idque tam apertè, miror quomodo hæretici hunc colligant tam insanam occultæ doctrinæ opinationem: fortasse sequuntur interpretationem Clementis suprà positam intelligentis per *testes* Scripturæ testimonia, neglecta literali expositione, quam tamen Clemens non neglexit. Videtur autem Apostolus prædiuinasse futuros huiusmodi calumniatores & falsæ scientiæ propolas; à quibus depositum sanæ doctrinæ, nec tangi debet, cùm proditores sint, & parùm fideles, dum cap. 1. agens de sana doctrina ait, *Bonum depositum custodi &c.* & 1. ad Tim. 6. *Depositum custodi, ô Timothee*, inquit Lyrinensis, exponens hæc verba ex ore Pauli, custodi propter fures, propter inimicos, ne dormientibus hominibus inimicus homo superseminet zizania: *Depositum custodi*, quod tibi creditum est, non quod à te inuentum: quod accepisti, non quod excogitasti, &c.

Tertull.
Auditores vocantur testes.
Contra nouitates.
Lyrinensis 1.Tim.6.
Arrogantia nouatorum.
1.Tim.1
Quid depositum sit ex Lyrin.

IV. Vult præterea Apostolus vt illi quibus committenda est sacra doctrina, alios ad fidem & morum probitatem instruant, non solùm fideles sint, (fidelitas enim maximè requiritur in bono dispensatore mysteriorum, & omnino in verbis & factis constantia) sed etiam idonei & apti ad alios docendos: vt enim ait Ambros. hoc loco: *Magna cura eligendus est doctor: doctoris enim officium est illuminare, purgare, & perficere eos qui ad salutem æternam aspirant*: vnde Theophyl. *Duo*, inquit, *habere oportet doctorem; alterum, vt fidelis sit; alterum, vt docere possit, &c.* Putant autem Theophyl. & Ambros. Apostolum de quibusdam secretioribus & sublimioribus mysteriis hîc loqui, quæ sint fidelibus ac doctrinæ vberioris capacibus; quique, & alios instituere valeant, committenda. Tales autem sunt Episcopi & presbyteri, & non laici. Ad hunc sensum intelligendus est Dionys. Areopagita de diuinis nominibus, cap. 1. ad finem, vbi præcipit, sancta sanctis communicanda esse ex traditione; atque hac ratione vendicanda esse sublimiora mysteria à risu & ludibrio hominum imperitorum, si sancta sanctis communicemus. Deinde alloquitur Timoth. cui illum dedicat lib in hunc modum: *O præclare Timothee, te quidem ista seruare conuenit, iuxta sacratissimam sanctionem, neque inter imperitos eloquia efferre diuina.* His similia habes apud eundem Dionys. de cæl. hierar. cap. 1. Hinc infertur, cùm [illegible] doctrina vna sit Catholica, & Apostolica: distribui tamen in partes duas,

Ambros.
Officiũ doctoris Christiani.
Theophyl.
Dionys.
Eloquia mystica proferenda apud doctos, &c.

nempe in lacteam, quæ paruulis conuenit, & in fide rudioribus; & in sublimiorem, quæ perfectis & idoneis tradenda est, vt Paulus admonet, nec Tertull. id negat loco citato, nec Lyrinensis: solùm negant, doctrinam Catholicam abstrusam esse, & aliam ab ea quam Ecclesiastica disciplina à Christo Domino & Apostolis accepit.

VERS. 3. Labora sicut bonus miles Christi Iesu.

Græcè; σὺ οὖν κακοπάθησον, ὡς καλὸς στρατιώτης Χριστοῦ Ἰησοῦ.

V. VErbum Græcum, pro quo vulgata editio habet *labora*, significat mala pati: nam, κακοπαθεῖν, est *ferre afflictiones*. Excitat ergo discipulum ad laborum tolerantiam, recordatione Christi, sub cuius vexillo meret. Quanta autem dignitas sit esse militem Christi, ex eo patet, quia cuiusuis regis milites in pretio sunt. Militis autem vita laboribus & discrimini est exposita. Non igitur militem decet labores recusare: imò tum maximè dolere, cùm non habet. Ita explicat D. Chrysost. hæc verba: & Theophyl. Respice, inquit, Theod. enarrans hæc verba, cuius sis miles: & fer forti animo labores militiæ, &c. Cùm ergò bellum sit res laboriosa, &, vt ille ait, graue Martis opus parato animo esse debet ad laborum tolerantiam, qui nomen Christo dedit; & instar militis tanti ducis probum se & audacem ad labores ferendos ostendere, vt ait Oecum. *Sunt autē arma militiæ nostræ non carnalia, sed spiritualia*, 2. Cor. 10. Quanuis autem labores nemo propter se appetat, imò omnes illos recusent, si in se considerentur: tamen magno animo eos aggrediuntur milites Christi, & suscipiunt ob spem victoriæ, & gloriæ promissæ, quæ reposita est legitimè certantibus. De qua re Tertull. in lib. Apolog. circa finem: *Nemo*, inquit, *libens patitur seu laborat, cùm & trepidare, & periclitari sit necesse: & nihilominus bonus miles præliatur omnibus viribus, & vincens in prælio gaudet, quia victoriam, & gloriam hac ratione consequitur, &c.* vbi accommodat hanc sententiam ad militiam Christi. Legendus est idem in lib. ad martyres, vbi ad subleuandum laborem Christianorum, qui in carcere erant ob fidem Christi; ita eum carcerem commendat: *Habet tenebras, sed vos lumen estis ipsi: habet vincula, sed vos soluti Deo estis. Triste illic expirat, sed vos odor estis suauitatis. Iudex expectatur, sed vos, de iudicibus estis iudicaturi? Contristetur illic, qui fructum seculi suspirat. Christianus etiam extra carcerem, seculo renuntiauit; in carcere, etiam carceri. Nihil interest vbi sitis in seculo, qui extra seculum estis.* Et post pauca: *Nihil crus sentit in neruo, cùm animus in cælo est.* De hac militia infrà sic ait: *Vocati sumus ad militiam Dei viui. Nemo miles ad bellum cum delicijs venit: etiam in pace, labore, & incommodis bellum pati iam ediscunt: in armis deambulando, campum decurrendo, fossam moliendo. Sudore omnia constant, ne corpora atque animi expauescant. De vmbra ad solem, de sole ad cælum. De silentio ad clamorem, de quiete ad tumultum. Agonothetes, Deus viuus est: Corona æternitatis.* Deinde commemoratis multis Ethnicis, qui ob humanam gloriam gladium, ignem, bestias & tormenta contempserunt, qualis fuit Leæna illa quæ ne proderet Athenis coniuratos, in tormentis, linguam comestam expuit in faciem tyranni, hortatur milites Christi ad earundem rerum tolerantiam ob æternam felicitatem. *Tanti vitrum* (inquit) *quanti verum margaritum.* Tertullianus imitatus non vno in loco D. Hieronym. hæc verba vsur

Chrysost. Theoph. Theodor

Oecum. 2 Cor. 10

Tertull.

Commendatio carceris in quo sunt martyres.

Nihil interest vbi sit in seculo, qui extra seculum est.

De sole ad cælum. Leęna expuit linguam ne proderet secretum. Tanti vitrum, &c. Hieronym.

vſurpat. Ad Saluinam, *Si tanti viliſſimum vitrum, quanti pretioſiſſimum margaritum?* Ad Lætam, *Si tanti vitrum, &c.*

VERS. 4. Nemo militans Deo, implicat ſe negotiis ſecularibus, vt ei placeat, cui ſe probauit.

Græcè; οὐδεὶς στρατευόμενος ἐμπλέκεται ταῖς τοῦ βίου πραγματείαις, ἵνα τῷ στρατολογήσαντι ἀρέσῃ.

Ambroſ. Chryſoſt.

I. IN Græco exemplari non eſt particula *Deo*, nec apud Ambroſ. in interpretatione. Apud Chryſoſt. in primo contextu non additur, nec apparet ex interpretatione, quòd addiderit. Iuxta hanc lectionem adhibet Paulus ſimilitudinem ſumptam à militibus, quorum nemo curat rem domeſticam, aut vrbicam poſteaquam Sacramento fuerit addictus militiæ, ſed Imperatoris ſui rem agit. Multò magis id oportet facere eum, qui militat Euangelio. Hanc doctrinam in parabolis adhiberi ab Apoſtolo exiſtimant Chryſoſt. & Theophyl. in cuius contextu non ponitur *Deo*.

Chryſoſt. Theoph.

II. Particula *ſe implicat*, idem eſt, atque implicatur. Græcè enim eſt ἐμπλέκεται. Deprauatio erit ſi legas, vt aliqui legunt, *Implicet*, imperandi modo. Non enim iubet ne ſe implicent, ſed negat eos Deo militare, qui ſe negotiis inuoluunt. *Pro negotiis ſecularibus*, Græcè eſt, ταῖς τοῦ βίου πραγματείαις, hoc eſt, vitæ negotiationibus, aut occupationibus. Porrò, βίου, victum magis ſonat, quàm vitam, & apud Iureconſultos, victus nomine continetur etiam veſtis, quaſi dicat, qui militat, non eſt ſolicitus de victu, rem victoriæ agit, de victu prouidet Imperator.

Victus & veſtitus cura aliis relinquitur à ſeruis Dei.

III. Hæc verba, *vt placeat ei, cui ſe probauit*, prout habet vulgata, & emendata editio Sixti V. Græcè ita ſonant, ἵνα τῷ στρατολογήσαντι ἀρέσῃ, hoc eſt, *vt ei qui ſe militem delegit placeat*; id eſt, ei, cuius ſpiritu delectus eſt, & adnumeratus ad hanc militiam. D. Chryſoſtomi interpres legit, *qui ſe elegit*: Non eſt tamen, cur diſpliceat lectio vulgata, quam ſequitur Ambroſ. Theodor. & Theophyl. & quidem Ambroſ. ſic ait: Eccleſiaſticus idcircò Deo ſe probat, vt huic deuotus, officium impleat, quod ſpopondit, in Dei rebus ſolicitus à ſeculari negocio alienus. Non enim conuenit vnum, duplicem profeſſionem habere, &c. Theodor. verò totam ſententiam ita complexus eſt qui militarem vitam amplectuntur, ſunt à mercimoniorum ſtudiis ſeparati: ſolius autem militaris diſciplinæ curam gerunt, vt ineant gratiam apud principes, qui ea ſunt natura prædití. Idem Theodor. in ſanctorum Patrum hiſt. cap. 15. de ſanctiſſimis monachis, qui ſe Deo probare, vt boni milites, decreuerant, alia vſus ſimilitudine ait, eos totum amorem ſuum tranſtuliſſe in amorem Chriſti, non ſecus ac pudicæ mulieres ſolent, quæ ſolis coniugibus ſuis ſtudent probari, amari, & laudari: laudes verò aliorum virorum omnino reſpuunt. Placere igitur ſoli Deo & Chriſto debent tanquam cœleſti ſponſo, qui illi ſe addixerunt; & vitam ſuam, tanquam Imperatori probare: aliorum verò iudicia & laudes reſpuere.

Chryſoſt. Ambroſ. Theodor. Theoph.

Placere ſoli Deo nititur, qui Chriſto militat.

IV. Ex hoc loco Pauli colligit D. Chryſoſt. prohiberi non ſolùm Timotheo, ſed etiam Epiſcopis, eorumque diſcipulis omnem ſecularem adminiſtrationem, vt liberiùs Deo vacent. Idem colligit Ambroſ. Hinc etiam D. Cypr. 1. lib.

Chryſoſt. Ambroſ. Cypr.

lib. epist.9. commonens presbyteros ac diaconos, ait: Nulli fratri, hoc est, Christiano homini licere aliquem de clericis, ac Dei ministris tutorem constituere testamento, simul explicans, quæ nam sint negotia secularia, sacræ militiæ, quam profitemur, repugnantia, sic ait: *Grauiter commoti sumus ego & collegæ mei qui præsentes aderant, & compresbyteri nostri, qui nobis assidebant, fratres charissimi, cùm cognouissemus quòd Geminius Victor, frater noster de sæculo excedens, Geminium Faustinum presbyterum tutorem testamento suo nominauerit, cùm iam pridem in Concilio Episcoporum statutum sit, ne quis de clericis, & Dei ministris, tutorem, vel curatorem testamento suo constituat; quando singuli diuino sacerdotio honorati, & in clerico mynisterio constituti, non nisi altari & sacrificijs deseruire, & precibus, atque orationibus vacare debeant. Scriptum est enim 2.Tim.2.* Nemo militans Deo obligat se negotiis secularibus, vt possit placere ei, cui se probauit. *Quòd cùm de omnibus dictum sit, quanto magis molestijs, & laqueis secularbius obligari non debent qui diuinis rebus, & spiritualibus occupati, ab Ecclesia recedere non possunt? &c.* Confirmat hanc doctrinam instituto veteris legis. Nam Leuiticæ tribui, quia Deo vacabat, nulla portio terræ diuisæ data est, vt aliis terram colentibus, ipsi ad victum, atque alimentum decimæ cederent. Quæ nunc forma in clero tenetur. Addit Cypr. *Quòd Episcopi antecessores nostri religiosè considerantes censerunt, vt si quis frater excedens ad tutelam, vel curam clericum nominaret: non offeretur pro eo, nec sacrificium pro dormitione eius celebraretur? Neque enim apud altare Dei meretur nominari in sacerdotum prece, qui ab altari sacerdotes & ministros voluit auocare.* Hæc ille. Vbi præcipit prædictam constitutionem obseruari in morte Victoris, qui Geminium Faustinum ausus sit tutorem constituere, quem sciebat esse presbyterum. Hoc Cypriani & antecessorum eius decretum renouatum est in Concil. Chalcedonensi can.3. exceptis casibus miserabilium personarum, ad quos per leges ciuiles compelli poterant clerici. Postea tamen ab iis legibus liberati sunt omnes sacris ordinibus initiati, & monachi omnes per constitutionem Iustiniani Imperatoris *C. de Episcopis, & clericis, L. generaliter.* Et quidem D. August. in serm. de gratia, & libero arbitrio, vt refert Beda: ex hoc loco D. Pauli, quem ita citat, vt habet vulgata editio, abstinendum esse à negotiis secularibus, iis qui Deo militant: illis verò cùm indiguerint præstò fore eos, quibus verbo & exemplo vtiles sunt. Timotheum ergo Paulus quem sciebat corpore infirmum, sicut ostendit, monens eum, ne aquam biberet, sed *modico vino vteretur propter stomachum*, 1. Tim.5. ne fortè quia laborare manibus non poterat, victu indigens quotidiano, aliqua negotia quæreret, quibus animi eius implicaretur intentio: impensè hortatur, vt laboret sicut bonus miles Christi Iesu. Nemo enim militans Deo, &c.

> Prohibetur clericis administratio secularis.
>
> 2 Tim.2. Interdicitur oratio post morté clerico nomináti testamenti sui curatoré alium clericum.
>
> Conc. Chalc.
>
> C. de Episcopis. August. Beda.
>
> 1. Tim.5.

Dei obsequium simile est militiæ.

ANNOTATIO VNICA.

V. QVantam affinitatem habeat Dei cultus, cum militia, patet ex eo quod Moyses Num.8. sacerdotibus & Leuitis, qui erant sacri ministri, verbum militandi attribuit. Vbi enim nostra editio habet, *Hæc est lex Leuitarum, vt 25. annum ingredientes & suprà, ministrent in tabernaculo fœderis.* Veritas Hebræa

> Num.8.

bræa sic habet, *vt militiam exerceant in tabernaculo fœderis.* Item ex August. in lib. de verbis Domini, secundùm Matth. serm. 19. sic enim ait: Hæc autem diuina sententia, qua loquitur ad milites, potest etiam ad clericos retorqueri: quia etiamsi non militare videamur seculo, tamen Deo ac Domino militamus sicut Apostolus, *Nemo militans,* &c. Deinde addit: Videmur enim remissis & fluentibus tunicis; sed tamen habemus militiæ nostræ cingulum, quo castimoniæ interiora constringuntur: milites igitur Christi sumus, stipendium quoque ab ipso percipimus, &c. D. Basil. in admonitione ad filium spiritualem tom. 2. sic ait: [*Sicut,* qui militant Regi terreno, omnibus iussis eius obediũt: sic etiam qui militant Regi cœlesti, debent cœlestia custodire præcepta. Miles terrenus quocunque loco mittitur paratus, ac promptus est, neque se vxoris, aut liberorum gratia excusare audebit. Multò magis miles Christi sine aliquo impedimento Regis sui imperio debet obedire. Ille in prælio galeam ferream gestat, sed tua galea Christus sit, qui est caput tuum. Ille lorica ne vulneretur indutus est: sed tu pro lorica sis fide Christi circundatus. Ille contra aduersarium suum mittit lanceam & sagittas: tu contra aduersarium diuina eloquia iaculare. Ille donec pugna geritur arma à semetipso non proiicit, ne ab aduersario vulneretur: ita & tu nunquam debes esse securus, quia tuus hostis, hoste illius astutior est. Ille si superauerit ad domum reuertitur. Tu verò hoste prostrato, in illud cœleste regnum cum omnibus sanctis, intrabis. Deinde addit: Ne implicet se negotiis secularibus militans Deo. Difficile nánque est seruire duobus dominis, &c. Tu autem considera, cui te regi ad militandum probasti, &c. Idem in Ascetis serm. 1. enarrans illa verba: Vbi ego sum illic & minister meus, &c. sic ait: Vbi ergo est Christus; In cœlo sine dubio, illuc tuus tibi Christi miles dirigendus est cursus. Obliuiscere quicquid in terris refrigerij habere potes. Miles enim non domos ædificat, non comparandis agrorum possessionibus vacat: non etiam variis se mercaturarum generibus immiscet: alimenta necessaria miles habet à Rege: nihil est, quod in iis exquirendis se occupet. Cibum sola necessitate metitur: potio, aqua, somnum quantùm natura requirit; itinera frequentia: ei est vigilia acris, &c.]

August. — *Castitas est cingulum.* — *D. Basil.* — *Obedientia militaris.* — *Obedientia in militia qualis.* — *Matth. 6.*

VI. Satis patet ex dictis, quàm aliena sit à Christi militia omnis implicatio negotiorum secularium; vt enim inquit Theophyl. *nexus & serpentes sunt.* Quid in turbas atque negotia, teipsum iniicis & implicas? solam militiam cura, sic placebis Imperatori tuo, Christo qui ad militiam te elegit. D. Chrysost. & Ambros. in hanc explicationem consentiunt. Nec dissentit D. Gregor. 30. Mor. cap. 12. *Magna, inquit, est seruitus secularium negotiorum, quibus mens hominis vehementer atteritur, quamuis in eis sponte desudet, quasi enim quodam iugo seruitutis premunt prospera dum appetuntur, premúntque aduersa, dum formidantur. O graue seruitutis iugum: quod Dominus vidit secularium ceruicibus impositum quando dixit: Venite ad me omnes, qui laboratis,* &c. Matth. 11. Suffragatur huic doctrinæ Arist. 10. Ethic. cap. 7. disputans de felicitate hominis quæ posita est in Dei, rerúmque diuinarum contemplatione, sic enim ait: *Videtur etiam in otio felicitas ipsa consistere, negotia nánque suscipimus, vt otium habeamus, & bellum gerimus, vt in pace viuamus.* Et D. Gregor. Nazianz. in lib. de diuersorum generum beatitudinibus: *Beatus, inquit, qui in diuerso hominum cœtu versans non tamen multis negotijs volutatur: sed pectus totum Deo transmisit.* Vnde Concil. Chal

Theophyl. — *Negotia nexus sunt & serpentes.* — *Matth. 11.* — *Arist.* — *Greg. Naz.* — *Conc. Chal.*

Chalcedonen. Can.4. agens de monachis, qui præ cæteris hominibus videntur militiam spiritualem profiteri, sancit monachos per vnamquamque ciuitatem, aut regionem subiectos esse debere Episcopis, & quietè viuere, & intentos esse debere ieiunio tantummodo, & orationi, in locis, in quibus renuntiauerunt seculo permanentes: neque Ecclesiasticis, nec secularibus negotiis communicare, &c. Imò Christus Dominus, Matth.6. omnes Christianos hortatur, *ne soliciti sint dicentes, Quid manducabimus, aut quid bibemus*, &c. *Quærite*, inquit, *primùm regnum Dei & iustitiam*, &c. Quibus verbis non prohibet quidem ne sui milites cogitent de rebus ad vitam sustentandam necessariis; duntaxat modum ponit nimiæ solicitudini. Nec proinde Christi præceptum violat, qui panem ad victum corporis necessarium à Deo postulat, cùm præceptis salutaribus admoniti quotidie petamus panem, sicut filij à Patre benignissimo. Vide Augustin. libr.2. de sermone Domini in monte capit. 12. & deinceps.

Monachi ieiunio & orationi sint intenti. Matth. 6.

August.

VERS.5. Nam & qui certat in agone, non coronatur nisi legitimè certauerit.

Græcè; Ἐὰν δὲ καὶ ἀθλῇ τις, οὐ στεφανοῦται, ἐὰν μὴ νομίμως ἀθλήσῃ.

Exemplo militis excitatur seruus Dei ad laborem, itemq; exemplo athletæ.

I. EXcitauit Timotheum ad labores pro Christo perferendos exemplo militis qui in eo est totus, vt suo duci placeat. Eundem nunc excitat exemplo athletæ. Habet enim ars athletica leges quasdam, ex quibus oportet athletas decertare. Qui autem prætermissis illis luctatur, coronam non assequitur. Quid est *legitimè*? Non sufficit, inquit, siquis in certamen tantummodo descendat, si solùm oleo perfundatur, aut congrediatur tantùm; nisi enim exactè omnes seruauerit certaminis leges, vt sobrius, grauis, constánsque sit, nunquam profectò coronabitur. Quasi dicat Paulus; Non sat est quomodocunque certare: sed ita certandum est, vt vincas. Certaminis autem, & militiæ mentionem facit, partim, vt promptum ad sanguinem fundendum, & ad mortem ipsam, reddat discipulum; partim vt laborum perpessionem, quam natura recusat, commendet. Ad hunc modum exponunt hunc locum D. Chrysost. Theophyl. Theod. & alij: Quibus accedit Ambros. dicens, velle Apostolum, Dei militem tam exercitatum esse in bonis operibus, vel officio sibi demandato, vt possit ad gloriæ meritum peruenire; tota mente vigilantem diuinis obsequiis, præsentia spernentem; cœlestia diligentem. Primasius: *Multi*, inquit, *certant sed ille solus coronabitur, qui vicerit*. Omnes autem ita debemus agere, vt per gratiam ipsius triumphemus. Illud aduerte, quod annotauit Clem. Alex. strom. lib.3. olim athletas abstinuisse à Venere, propter exercitationem corporis; vt intelligat seruus Dei quanti referat, propter Dei & veræ virtutis amorem castitatem colere. Vide Tertull. lib. ad Martyr. Ioan. Cassian. libr.5. cap.12.16.&c. vbi latè explicat hæc Pauli verba. D. August. serm.105. vbi Dei milites & athletas consolatur, dicens: *Adiuuat certantes, qui certamen indixit. Non te sic spectat Deus in agone certantem, vt populus solet athletam. Clamore enim monet populus athletam, adiuuare non nouit. Coronam parare potest, qui indixit certamen, vires autem subministrare non potest. Deus autem, quando spectat certatores suos,*

Chrys. Theophyl. Theod. Ambr.

Primas.

Clem. Alex.

Tertull. Cassian. August. Adiuuat nos Deus, qui certamé indixit.

suos, adiuuat eos certantes, & inuocantes. Nam vox athletæ ipsius est in Psalm.93. *Cùm ait* Propheta, *Si dicebam motus est pes meus, misericordia tua Domine adiuuabat me.* Hæc August. cui suffragatur Chrysost.tom.1.hom.42.in Gen. cap.18. sic enim ait: *Deus autem noster simul nobiscum certat, & manum porrigit, certè nunquam in Olympiacis certaminibus, tale quis inueniet*,&c. Et Cypr. lib.2.epist. epistola 6. explicat adesse Deum suis certaminibus. Adest autem non quasi spectator, & iudex, vt fit in certaminibus profanis, sed etiam tanquam auxiliator, & coronator. D. Dionys. Areop. de Eccl.Hier. cap.2. ad finem ita inquit, *Certantibus* præmia proponit, vt Deus; leges autem certaminis tulit, vt sapiens: præmiáque vincentibus decora constituit ipse,& pulcherrima & quod est profectò diuiniùs ipse, vt est summè bonus & clemens in suis bellatoribus vincit,dum in illis habitans pro ipsorum salute atque victoria, aduersùs mortis & corruptionis imperium *pugnat*. Idem cap.7. eiusdem lib. p.3. ait, in Baptismo adhiberi sacrum oleum, vt hoc signo intelligant baptizati, se inungi tanquam athletas Christi, ac proinde vocari ad sacra certamina pro pietate & fide suscipienda. Morem etiam fuisse scribit, vt oleum defunctis infunderetur.Redditque rationem cur id fieret in Baptismo & in morte,his verbis: *Atque tunc quidem olei vnctio baptizandum euocabat ad sacra certamina: nunc autem infusum oleum signat eum qui defunctus est, eadem sacra exegisse certamina, sicq; fuisse consummatum.* Hæc Dionys.

Psal.93. Chrys. Cypr. Dionys. Deus adest nobis tanquã auxiliator & coronator. Inunctio baptismatis. Extrema vnctio.

II. Aduerte rectè in nostra vulgata editione poni verbum *coronandi*, in præsenti tempore. Nam Græcè est οὐ στεφανοῦται,hoc est, *non coronatur*; sic etiam legit Ambros. & Primasius, quamuis multa exemplaria habeant, *coronabitur*. Alludit autem Paulus ad leges athletarum, ex quibus ille solus corona donabatur, qui vincebat. Agit de coronis, Plin.lib.16. cap.4. vbi ait ciuicam coronam insignem fuisse,daríque solitam militi ciuem seruanti à cæde hostili. Addit huic cedere murales, vallares, & aureas, quanquam pretio antecedentes, imò & rostratas. Antiquitùs nulla nisi Deo dabatur. Ob id Homerus cœlo tantùm eas, & prælio vniuerso attribuit. Viritim verò ne in certamine quidem vlli. Ferúntque primum omnium liberum Patrem imposuisse capiti suo ex hedera.Postea deorum honore sacrificantes sumpsere, victimis simul coronatis: *Nouissimè*, inquit Plin. *& in sacris certaminibus vsurpatæ, in quibus hodie non victori datur,sed patriam ab eo coronari pronunciatur. Inde natum,vt etiã triumphaturis conferrentur in templis dicandæ;mox vt & ludis darentur*,&c. Rectè Tertull.in lib. de corona militis ad finem, exemplo Christi nos hortatur ne affectemus huiusmodi coronas,auro,& floribus,vel argento fabrefactas: Optantes potiùs imitari Christum Dominum pro nobis spinis coronatum, & quidem fœminas se coronantes ita carpit; *Si nudo capite videri non debet, scilicet mulier,propter Angelos,multò magis coronato. Quid enim est in capite fœminæ corona,quàm formæ lena, quàm summæ lasciuiæ nota,extremæ negatio verecundiæ, conflatio illecebræ? Quale oro te sertum Christus,pro vtroque sexu subijt? ex spinis, & tribulis in figuram delictorum,quæ nobis protulit terra carnis, abstulit autem virtus crucis omnes aculeos mortis in Dominici capitis tolerantia obtundens, & illam Christi coronam æmuleris,quæ postea ei obuenit: quia & fauos, post fella gustauit, nec antè rex gloriæ à cœlestibus salutatus est,quàm Rex Iudæorum proscriptus in crucem, minoratus primo, & ita gloria & honore coronatus est.* Itaque hortatur vtrunque sexum,vt ad æternas

Ambros. Primas. Plin. Homerus. Liber primus sibi imposuit coronam. Tertull. Corona fœminis est extremæ negatio verecundiæ. Christus fauos post fella gustauit.

Quid tibi cum flore morituro.

nas coronas neglectis temporariis,nisi fuerint spineæ,anhelent: *Quid caput*, inquit, *strophiolo,aut dracontario damnas, diademati destinatum? Nam & nos reges Deo,& Patri suo fecit Christus. Quid tibi cum flore morituro? Habes florem ex virga Iesse super quem tota spiritus gratia requieuit*,&c. Hæc ferè ex Tertull.

III. Ex dictis nemo colligat,pueros ante vsum rationis, quia pro Christo decertare non possunt,non posse saluari,etiamsi ex Ecclesiæ ritu baptizentur.Non id Paulus ait,sed dum,inquit, *Nemo coronatur*, &c. agit de adultis, & qui iudicio rationis pollent; non autem de pueris recens baptizatis: quibus & meritum Christi & virtus Sacramenti proprij actus meritum supplere solet, ex diuina institutione,sicut pueris suppleuit in Bethleem pro Christo occisis ipse Christus,quicquid ad salutem necessarium erat. Quo argumento confirmat Epiphan.hæresi 67. damnandam esse sectam,quæ opinatur,pueros baptizandos exortes esse gratiæ & gloriæ. Illis enim Bethleemiticis infantibus idcirco omnes salutem concedunt, quòd cùm sint pro Christo occisi, si saluati non dicantur, necesse erit fateri Christi aduentum causam illis fuisse pœnæ, & damnationis, & nequaquam salutis, cùm tamen cæteris omnibus in statu viæ positis,profuerit.Itaque concludit, infantes,quamuis non certauerint, coronandos esse in cœlo. Cum adultis agit Chrysost.homil.7.in Acta Apostolorum,dum ait: *Tempus adest certaminis,tu autem sericis indueris:tempus exercitationis,tempus stadij: tu autem quasi ad pompam teipsum ornas. Quomodo vinces?* &c. Greg.Mag.hom.37.in Euang. *Ad præmia magna peruenire non potest,nisi per magnos labores. Delectet ergo mentem magnitudo præmiorum,sed non deterreat magnitudo certaminum*,&c.

Epiphan.

Chrysost.

Greg PP.

VERS.6. Laborantem agricolam oportet primùm de fructibus percipere.Intellige quæ dico: dabit enim tibi Dominus in omnibus intellectum.

Græcè; Τὸν κοπιῶντα γεωργὸν δεῖ πρῶτον τῶν καρπῶν μεταλαμβάνειν· νόει ἃ λέγω; δώῃ γάρ σοι ὁ κύριος σύνεσιν ἐν πᾶσι.

I. HÆrent etiam Græci interpretes aliquantulum hoc in loco; eo vt opinor,quòd sermonis ordo nonnihil perturbatus, obscuritatem adduxit orationi: ea tolletur si κοπιῶντα sit præteriti temporis,& ab eo pendeat aduerbium πρῶτον,id est, *primùm* siue *priùs*, & non ad infinitum verbum λαμβάνειν, referatur,sic enim rectè hanc eliciemus sententiam. Oportet agricolam accipere fructus,sed si priùs laborauerit.Tres nanque adhibuit parabolas, militis, athletæ,& agricolæ,quorum vnusquisque,cæteris curis omissis, suum munus grauiter exequitur. Neque deest præmium, si suo,quisque priùs functus fuerit officio; Aliter interpretatur D. Ambros. Tantæ, inquit, abstinentiæ fuit sanctus Timotheus, vt etiam à licitis, se temperaret. Hoc enim vult intelligi, quia à participatione gazophylacij,se abstinebat,cùm hoc Dominus decreuerit,vt qui Euangelium annuntiant,de Euangelio viuant.Ideò Apostolus,hunc priùs sumere præcipit,qui primus est,& sic cæteris distribuere. Hæc Ambros. cui concinit Theodor.dicens:Agricolæ enim,ante possessores, sunt fructuum participes,&c. D.Chrysost.duobus modis,interpretatur.Primus est,Milites & athle

Ambros. Timothei abstinentia etiam à licitis.

Theodor.

athletæ, non recipiunt præmium, nisi parta victoria: agricola etiam, dum colit terram, nonnihil interim fructus percipit, expectans in post rum copiosiorem prouentum. Secundus: Agricolæ; quoniam cum diuite fideliquc terra negotium gerit, non interuertitur suum præmium, ipse primus recipit, qui cultor est. Atque hic secundus modus Ambrosio & Theodoreto placuerunt. Ad quos accedit Primasius, sic inquiens: *Ne diceret vnde victurus sum, si me totum occupauero in doctrina.* Ostendit etiam primitias fructuum a populo hic debere percipere, prçter mercedem messis, quam à Domino in futuro accipiet.

Ambr. Theodor. Primas.

II. Notandum etiam est cum Chrysost. exemplum hoc tertio loco adductum maximè conuenire Episcopis, doctoribus, & pastoribus Ecclesiæ, qualis erat Timotheus; quorum quidem cura præcipua & sola esse debet, prodesse alus, id est, alios erudire ad fidem, & bonos mores, quemadmodum agricolæ frugi & probi cura præcipua in eo desudat, vt copiosos e terra fructus capiat. Nam paradigmata illa siue exempla militis & athleræ, subditis magis conueniunt, quàm pastoribus & prælatis. Optime omnium mihi visus D. August. hunc Pauli locum interpretari, in lib. de opere Monachorum, c. n.3. Postquam enim multis confirmauit D. Paulum non fuisse vsum potestate, quam habebat ex Euangelio, recipiendi victum ab iis quibus vtilis erat, sed manibus suis, sibi necessaria parasse, addit, eundem Timotheo præcepisse ne se negotiis secularibus, aut negotiorum solicitudine ad vitam alendam inuolueret, simulque indicasse modum, quo honeste & decenter viueret. Sic enim ait, [*Timotheum* ergo ne in talia incideret, quia per infirmitatem corporis manibus laborare non poterat, sic exhortatur, monet & consolatur. Labora inquit, sicut bonus miles Christi Iesu. Nemo militans Deo, implicat se negotiis secularibus, vt ei placeat, cui se probauit. Nam qui in agone contendit, non coronatur, nisi legitime certauerit. Hic, ne ille pateretur angustias, dicens: Fodere non valeo, mendicare erubesco: adiunxit, Laborantem agricolam, primum oportet de fructibus percipere, secundum illud quod ad Corinth. dixerat: Quis militat suis stipendiis vnquam? Quis plantat vineam, & de fructu eius non edit? Quis pascit gregem, & de lacte gregis non percipit? Fecit itaque securum castum Euangelistam non ad hoc Euangelizantem, vt venderet Euangelium, sed tamen huic vitæ necessaria suis sibi exhibere manibus non valentem, vt intelligeret, quòd necessarium sibi sumebat ab eis quibus tanquam prouincialibus militabat, & quos tanquam vinea cultura exercebat vel tanquam gregem pascebat, non esse mendicitatem, sed potestatem. Deinde subiungit generalem doctrinam August. Propter has igitur, inquit, vel occupationes seruorum Dei, vel infirmitates corporales, quæ omnino deesse non possunt, non solum permittit Apostolus Sanctorum indigentias suppleri a bonis fidelibus, sed etiam salubertime hortatur. Excepta enim illa potestate, qua se dicit ipse non vsum, cui tamen seruiendum esse à fidelibus præcipit, dicens: Communicet, qui catechizatur verbo ei qui se catechizat, in omnibus *bonis, &c.*]

Chrysost. Prodesse alus Episcopi munus est

August.

Paulus non est vsus potestate congédi [illegible] ctum ex Euágelio.

1 Cor 9. Timotheus cum ægrotaret laborabat ne quéquam grauaret, exemplo Pauli.

Vult Paulus vt Timotheus necessaria ad [illegible] accipiat a [illegible] eius.

III. Hæc Augustini, & ferè Latinorum interpretatio optima videtur si quis consideret, necessarium fuisse, vt Paulus admoneret Timotheum in tradenda fidei doctrina strenuè laborantem, nec valentem præ [illegible] manibus operari, & in periculo positum, ne exemplo magistri sui Pauli n-

let quicquam à populo accipere, atque adeò in extremas incideret victus difficultates: admoneret, inquam, vt exemplo agricolæ de agro, quem colebat, fructum, quo aleretur, perciperet. Quare non est, cur Theophyl. hanc interpretationem reiiciat; dicens, eam locum hîc non habere, neque Paulum loqui de victu necessario sacrorum ministrorum, sed de mercede & remuneratione à Deo pro labore, quo in agro Domini veluti agricola exercetur, præstanda.

Victus sacris ministris necessarius. Theophyl.

IV. Aduerte hoc loco, quàm laboriosa res sit, ad fidem, & bonos mores populum instituere, siquidem cum agricultura comparatur. Vnde Apostolus, 1. Corinth. 9. de huiusmodi labore loquens, illud Deut. 15. affert: *Non alligabis os boui trituranti*: exponensque hæc verba, ait, Numquid Deo cura est de bobus, an propter nos vtique dicit hoc?

1. Cor. 9. Deut. 15.

V. Aduerte etiam circa particulam, *intellige quæ dico*, propositis tribus parabolis, captari attentionem, vt doctrina in illis latens percipiatur. Quod Christus præstitit Matth. 11. dicens, *Qui habet aures audiendi, audiat*, & aliis in locis. Ac si dicat, Apostolus, quorsum pertineant hæ parabolæ tecum cogita. Vide quid agat miles, quid athleta, quid agricola; vt hinc discas non tibi otio indulgendum, sed labori. Præcipuè tamen vide ne meo exemplo abstineas à victu necessario, quem populus ministris verbi diuini tribuit. Ego enim ea potestate vti nolo: tu verò cùm valetudinem habeas infirmam, vtere more agricolæ, de agri fructibus viuentis. Intellige ergo quæ dico. Licèt enim id præcipio, quod non facio; intellige mihi esse firmam valetudinem, qua parare necessaria mihi possum labore manuum, tibi autem imbecillam.

Matth. 11.

VI. Particula, *dabit tibi Dominus in omnibus intellectum*, si Græcum contextum consulas, pro *det*, quod Græcè est, δώη, habet, *dabit*. *Det* autem precantis est. Vnde Chrysost. hoc loco ait, Paulum paterno affectu non desinere precari bona Timotheo, tametsi interpres Chrysost. vertat, *dabit*, cum vulgata editione pro *det*, quemadmodum etiam legit Primasius; qui meritò ait à Domino sperandam esse intelligentiam, vt Paulus ait, non solùm in tribus paraboli explicandis, sed etiam in omnibus. Illius verba sunt: Diligenter aduerte, quòd vt intelligamus, Dominus donat intellectum, ne nobis aliquid ascribamus, sed donatori gratias referamus, qui nostrum fecit esse, quod suum est. Hæc Primasius. Cui concinit Ioan. Cass. coll. 13. cap. 2. & 3. reprehendens Pelagium: Neque enim, inquit, agricola cùm omnes conatus suos in excolendis terris expenderit, confestim etiam prouentum & vbertatem frugum suæ poterit industriæ deputare, quam irritam esse frequenter expertus est: nisi eum & pluuiarum de cœlo opportunitas & serenitas subsequatur, &c. Paulus 2. Corinth. 3. *Non sumus sufficientes cogitare*, id est intelligere *aliquid à nobis, quasi ex nobis, &c.* Quemadmodum explicauit Concil. Arausi. cap. 7. & colligitur ex Act. 16. vbi dicitur conuenisse mulieres die sabbatorum ad audiendum Paulum, & conuersam fuisse mulierem nomine Lydiam purpurariam, colentem Deum, &c. Deinde additur, *cuius Dominus aperuit cor*, vt intelligeret, quæ Paulus loquebatur de Christo, &c. Vnde patet etiam si optima quæque, & valde vtilia proponantur vel ab ipso Paulo; tamen paucis concedi, vt intelligant, sicut oportet, vt ostendit August. de prædestinatione Sanctorum cap. 8. Idem in Enchiridio §. *Hanc autem*. Quantùm gratiæ diuinæ debeamus in iustificatione,

Chrysost. Primas. Cassian. 2. Cor. 3. Conc. Arausi. Intelligunt illi, quorum Deus aperit cor. August.

ne, satis expressit his verbis: *Hanc autem gratiam iustificantem voluntas nostra, vt suprà diximus, comitatur, ac veluti pedissequa subsequitur, non quidem tempore, sed causa tantùm & natura. Voluntas enim in iustificatione nostra, gratiæ quodammodo cooperatur, sic, vt iustificatio nostra sine voluntate, & consensu accipientis non perficiatur.* Hæc August. vbi aduerte, actum voluntatis, ratione cuius dicitur voluntas pedissequa gratiæ, à qua emanat, non esse physicam aliquam determinationem, vt quidam volunt, sed gratiam excitantem per illum nationem & inspirationem, quæ datur immediatè ad eleuandam voluntatem, vt eliciat vltimam dispositionem ad gratiam. De hac difficultate agit Suarius M.S. in tract. quo D. Aug. interpretatur: videndus etiam est Mendoca quæst. 13. vbi in vtranque partem disputat de vltima dispositione ad gratiam. Nec verò opus est in his, pluribus immorari: cum satis explicatum sit ab August. quomodo voluntas suæ consentiat iustificationi, non sola sua libertate sed præuenta hac gratia, & adiuta. Tandem addit August. loco citato: Itaque totum Deo rectè ascribitur, qui voluntatem nostram, quam creando nobis impertiit, gratia sua præuenit, & excitat torpescentem. Vide D. Thom. 1. 2. q. 109. art. 1. vbi quærit, Vtrùm homo sine gratia aliquod verum cognoscere possit: & art. 2. vbi quærit, Vtrùm homo possit velle & facere bonum absque gratia. Est autem multò difficilius velle & facere bonum, quàm cognoscere. Vnde D. Greg. 21. Moral. cap. 4. *Sancti viri minimè exultant cùm cognoscunt, quæ faciant, sed cùm faciunt, quæ cognouerunt, tunc maximè exultant.* D. August. in libro de spiritu & litera cap. 3. & sequentibus, docet, *gratiam propriam Christi esse, cùm ea, quæ audimus & legimus vel etiam alio modo cognoscimus esse facienda, sancto amore facimus, &c.* Meritò ergo Paulus post adhortationem parabolis factam Timotheo, vt strenuè officium suum obeat: gratiam sine qua nec rectè intelligere, nec rectè munus obire potest, illi à Deo optat, & pollicetur.

Non datur determinatio physica in iustificatione; tàtum voluntas dicitur pedissequa gratiæ.

D. Thom.

Exultatio iustorum in rectè factis. Gregor. PP. August.

VERS. 8. Memor esto, Dominum Iesum Christum resurrexisse à mortuis ex semine Dauid, secundùm Euangelium meum.

Græcè; μνημόνευε, Ἰησοῦν χριστὸν, ἐγηγερμένον ἐκ νεκρῶν ἐκ σπέρματος Δαβίδ, κατὰ τὸ εὐαγγέλιόν μου.

I. SEntentia horum verborum potest referri ad antecedentem doctrinam, qua hortabatur ad laborem, & perpessionem Timotheum, proposito præmio non tam humano, (id enim exiguum est) sed diuino. Vnde Chrysost. discipulum recreari ait à Paulo ostẽso martyrij & laborum lucro; quandoquidem ipse quoque magister noster Christus passione sua, mortem vicit. Memor ergo esto, inquit, Christum resurrexisse à mortuis, ex semine, hoc est, ex posteritate Dauid; vnde carnem verè, & non phantasticè, vt aliqui hæretici prædicant, assumpsit. Huius enim rei memoria, molestias tui muneris permulcere poterit. Si enim Christus mortuus est, & resurrexit; sanè & nos, si illius vitam imitamur, resurgemus. Idem Chrysost. & ferè Græci Patres, vt Theoph. Theodor. & alij; iugulari putant à Paulo deprauatas de Christi incarnatione & resurrectione opiniones. Vt enim ait Theodor. Simon cœpit illo tempore

Chrysost.

Chrysost. Theoph. Theodor.

seminare spinas hæreticas. Is autem, & omnes ex hoc malo tuo prognati, vt patet ex August. Ad quod vult Deum; & ex Epiphan. de hæresibus, asserebant Christum non verè passum, nec verè resurrexisse. Basilides pro Christo passum dicebat Simonem Cyrenensem. Cerinthus fatebatur quidem passum, sed in extremo demum iudicio resurrecturum cum cæteris putabat: atque ob eam hæresim Epiphanius credit Paulum 1. Corinth. 15. scripsisse, *Si Christus non resurrexit, inanis est fides nostra; inanis est prædicatio nostra.* Hinc patet, non tam propter Gentiles, quàm propter hæreses illius temporis, hæc fidei dogmata fuisse proposita: ex hoc loco etiam confutari credit Epiphan. Gnosticos, contra quos disputat eleganter Tertull. Hi, inquit Epiphan. carnem aiunt perire, & non resurgere. Christum non ex Maria natum, sed per Mariam ostensum; carnem verò ipsum non suscepisse, sed apparentiam. Pulchrè etiam Tertull. in lib. de resurrectione carnis: hæreticos prædictos, & Saducæos, qui resurrectionem negabant, reprehendit, vbi inter alia sic ait: *Habes omnem substantiam hominis saluti destinatam, nec alio tempore, quàm in aduentu Domini, qui clauis est resurrectionis.* Idem paulò infrà: *Opinor, Apostolus disposita ad Corinth. omni distinctione Ecclesiasticæ disciplinæ, summam, & sui Euangelij & fidei illorum in Dominicæ mortis, & resurrectionis demandatione concluserat, vt & nostræ speciei regulam inde deduceret, vnde constaret.* Itaque subiicit: *Si autem Christus prædicatur quòd à mortuis resurrexit, quomodo quidam dicunt in vobis resurrectionem mortuorum non esse, quæ si non est, nec Christus resurrexit, &c.* Ex dictis & ex iis, quæ scribit Dionys. Areopag. de Eccles. hier. cap. 7. p. 1. & de diuinis nominibus, referens varios circa resurrectionem errores, satis constat, quam ob causam Paulus hîc quasi ex abrupto Timotheum oppidò hortetur, vt resurrectionis recordetur, fidemque tanti mysterij, ad iugulandas hæreses Simonis magi, quem refert Dionys. citatus, libros contra fidem resurrectionis scripsisse; & aliorum, qui illius scholam secuti sunt. Hanc etiam ob causam, inquit, Theodor. Apostolus, diuina natura in præsentia prætermissa, scripsit ad Timotheum de sola incarnationis œconomia, iubens, vt semper meminisset generationis ex semine Dauid secundùm carnem, & resurrectionis ex mortuis. *Talia quippe in nos*, inquit Chrysost. *beneficia contulit Deus, vt ea homines Deo applicare erubescerent, neque illum ad infirma nostra descendisse, eaque suscepisse crederent.* Addit Theophyl. *fuisse hæreticos, qui ignominiam arbitrabantur, Filium Dei pati; ac propterea apparentem, & phantasticam illi carnem tribuisse.* Deinde exclamans ait: *Adeò humiliatus est Deus propter nos, vt erubescant etiam homines talem, tantamque humiliationem Deo applicare.* Hac exclamatione posita, admonet addere Paulum animos Timotheo ad pericula omnia, & ærumnas æquo animo perferendas, exemplo Christi. Sicut enim ille per mortem ad resurrectionis gloriam peruenit, ita etiam nos per labores & martyrium merebimur haud dubiè perennem victoriæ coronam.

August.
Epiphan.
1. Cor. 15.
Tertull.
Aduentus Christi clauis est resurrectionis.
Resurrecturi sunt mortui quia Christus resurrexit.
Dionys.
Theodor.
Chrysost.
Theoph.
Adeo humiliatus est Deus, vt erubescant homines tãtam humiliationem.

II. In particula, *ex semine Dauid*; iungit Paulus mysterium incarnationis, cum mysterio resurrectionis: Hoc enim ex illo dependet, secundùm Scripturas. Productus est enim Christus ex stirpe Dauid per matrem sanctissimam, vt dicitur Matth. 1. quæ verè dicitur mater Dei & hominis, vt constat ex confutatione hæresum, de quibus Nicephor. lib. 24. cap. 32. Hinc autem epistolam Paulus ad Romanos inchoat, & Euangelistæ ferè suam historiam hinc auspicantur,

Matth.
Nicephor.

cantur, tanquam à fidei fundamento;hinc etiam tantopere commendat Apostolus Timotheo, vt hoc teneat,& credat, Christum Dominum surrexisse à mortuis, eúmque secundùm carnem ex stirpe regia Dauid fuisse genitum, vt ait August. contra aduersarium legis & prophetarum, cap.2. vbi etiam annotauit ex his verbis (*ex semine Dauid*) apertè confutari eos, qui veterem legem aniles parabolas esse calumniabantur, cùm ea sit à Deo data Patribus, ex quibus est Christus secundùm carnem, qui est Deus benedictus & immortalis. Idem de continentia cap. 10. tom.4. contra Manichæos, de carnis Christi veritate disputans, ex hoc loco, & ex aliis, veritatem carnis & generationis Christi ostendit. Vide Tertull. in lib. de carne Christi, vbi egregiè disputat contra negantes veritatem carnis Christi mortis & resurrectionis. Et Dionys. Areop. de diuinis nominibus, cap.2.p.2.

August. Tertull. Dionys.

III. In particula, *secundum Euangelium meum*, aduertit Chrys.& Theoph. fuisse eo tempore, qui alia euangelizarent, quos alio in loco notat, ac reprobat, vt in 1.cap. præcedentis epistolæ vocans eos *heterodidascalos*, hoc est, aliter docentes: sunt, qui putent intelligi hîc Euangelium secundùm Lucam, quod ab Apostolo fuerit Luca excipiente dictatum, vt ait Euseb.3. Eccl. hist. cap.4. Hæc tamen opinio falsa videtur. Paulus enim viua voce, & non ex scripto Euangelium vbique prædicabat, quemadmodum cæteri Apostoli exemplo Christi, vnde rectè Primasius, particulam, *Euangelium meum*, exponit, Euangelium, quod ego prædico. Vocat autem *suum*, cum reuera sit Euangelium Christi. Quia in euangelizando, vnus alio diligentior est & feruentior in tradenda salutari doctrina, vt experientia constat, atque adeò suum quodammodo facit quod commune est: quo etiam sensu, vt Chrysost. notat 2. Corinth.4. prædicationem Euangelicam vocat Euangelium nostrum. Nusquam tamen legimus dixisse Paulum Baptismum meum, quia alius alio magis minúsve baptizare dici non potest, siue ab inferiori, siue à maiori baptizetur quispiam, prout exponit D. August. in lib. de Baptismo contra Donatistas, cap.14.& in libro contra literas Petiliani, cap.16. hanc particulam, *secundùm Euangelium meum*, quare Paulus Euangelium suum absque arrogantia vocabat doctrinam Christi, syncerè à se & à cæteris Apostolis traditam; vt perstringeret falsam & adulterinam, qua vtebantur pseudo Apostoli illius temporis, à quibus auertere nititur fideles, sibíque asciscere, vt Chrysost. Theoph. & Oecum. exponunt. Vel, *Euangelium meum* dicit, vt interpretatur Caiet. hîc, hoc est, mihi à Christo Domino commissum. De Euangelio D. Lucæ loqui Paulum, 1. Cor.15. aliqui putant, dum ait, *Notum autem vobis facio Euangelium, quod prædicaui vobis, quod accepistis, in quo statis, per quod & saluamini*, &c. atque hæc est sententia D. Chrysost. hom.1. in Acta Apost. quasi dictauerit Paulus illud Euangelium in gratiam eorum qui ex gentibus ad Christi fidem conuertebantur; si tamen illa commentaria Chrysostomi sunt, & non potiùs alicuius eruditi sententias, & stylum ex variis illius locis, emendicantis.

Chrysost. Theophyl. 1.Tim.1. Euseb. Primas. Chrysost. 2.Cor.4. August. Chrysost. Theophyl. Oecum. Caiet. 1.Cor 15. Chrys.

IV. Aliter censeo dicendum cum Toleto in Lucam, Annot.8. in cap.1. Quare dum ait Paul. 2. ad Corinth.8. collaudans Lucam, *cuius laus est in Euangelio*, nihil aliud significat, quam Lucam vnum esse ex quatuor Euangelistis. Præter hunc locum vbicunque Euangelium nominat, nō aliud intelligit quàm prædicationem & doctrinam Euangelicam, cui omnes assensum præstare debent,

2.Cor 8.

bent, siue his, qui ex gentibus crediderant, scripta sit, vt de Euangelio Lucæ refert Euseb. Cæs. lib. 6. Eccl. hist. cap. 18. siue verbo annuntiata. Puto vocari à Paulo, *Euangelium suum*, ob illā etiam causam, quòd impensè doctrinæ Euangelicæ semper studuerit. De B. Cæcilia Virgine legitur, eam Christi Euangelium semper in pectore gestasse, quod non solùm intelligendum est quasi codicem Euangeliorum in sinu portauerit, sed etiam in corde, meditando & ruminando assiduè, tanquam animal mundum, doctrinam & mysteria vitę Saluatoris. Vide Bonau. in prologo Meditationum vitæ Christi. D. etiam Dominicus Euangelium Matthæi semper secum circumtulisse dicitur: vnde sibi, & aliis fructū vberem eliciebat. D. etiam Bern. serm. 43. in Cant. huc refert suum profectum, iam inde à conuersione sua.

Euseb. | B. Cæcilia Euangelium in sinu gestabat. | Bonau. | Bernard.

VERS. 9. In quo laboro vsque ad vincula, quasi malè operans: sed verbum Dei non est alligatum.

Græcè; Ἐν ᾧ κακοπαθῶ μέχρι δεσμῶν, ὡς κακοῦργος· ἀλλ' ὁ λόγος τοῦ θεοῦ οὐ δέδεται.

I. CVm *laborare* idem sit, atque in rerum difficultatibus versari, non malè transfert vulgata editio κακοπαθῶ, id est, *laboro*: quanuis propriè hoc verbum idem sit, atque *affligor*, & *malè patior*: κακοῦργος autem vertit Latinus interpres, *malè operans*: vertere posset *maleficus*, aut *facinorosus*: non autem *latro*, vt vertit Ambrosius, nescio quodnam exemplar secutus sit: quanquam constanter in Euangelio κακοῦργους vertat *latrones*. *Verbum Dei non est alligatum*, vertit Erasmus, *sermo Dei non fuit vinctus*. Est autem festiua allusio in Græcis vocabulis δεσμῶν, & δέδεται, hoc est, *vincula*, & *vinctum fuit*. Frequenter autem inculcat se pati tanquam maleficum & facinorosum, vt Timotheum ad parem rerum aduersarum excitet tolerantiam. Additque, verbum Dei non esse alligatum, quia licèt corpus vinculis astringatur, lingua nequaquam ligata est. Non enim cesso (inquit) etiam in vinculis docere Euangelium, tum verbo, tum scripto. Labores autem, quos Paulus pro Euangelij prædicatione sufferebat, non obscurè testantur illum optima fide & conscientia Euangelium prædicasse. Cur enim tot afflictiones pateretur, si rerum, quas prædicabat, factus non esset certior.

Ambros. | Erasmus.

II. In illis verbis, *in quo laboro vsque ad vincula*, non loquitur de primis vinculis suis, quæ pro fide Christi passus est Romæ, defuncto Claudio, & Nerone imperium obtinente: tunc enim à Festo Iudææ præside, dicta causa, cum aliis maleficis Romam venit, & diuino beneficio liberatus est. Solùm loquitur de secundis vinculis, in quibus detinebatur, quando hanc epistolam scripsit. De vtrisque vinculis egimus in explicatione illorum verborum (*neque me vinctum eius*) vide Chrysost. hom. 10. epist. ad Col. cap. 4. vbi loquens de Pauli vinculis, ait, eum, qui in cœlo animum defixum penitus habet, exemplo Pauli, nequaquam ab iis quæ super terram sunt, vinciri, aut cohiberi posse, quo minus officium suum faciat, etiam in vinculis & compedibus, sicut nec solem cœlo decurrentem vlla humana vis sistere potest, &, vt inquit Theod. hoc loco, alligatis pedibus ac manibus, lingua prædicat Euangelium. Chrysost. verò

Chrysost. Coloss. 4. | Theodor.

ait, Vinciuntur manus, sed manet lingua libera, quam nemo ligare possit, nisi formido sola, atque infidelitas. Si quis agricolam vinciat, sementem profectò impedit: manu enim ille serit. Doctorem verò, si vinxeris, doctrinam compedire non vales, lingua, non manu, seritur verbum, quod nullis subiacet vinculis. Vide Cypr. epistola 72. ad Nemesium & ad cæteros martyres. Vbi de vinculis Sanctorum martyrum ita scribit: *O pedes feliciter vincti, qui itinere salutari ad paradisum diriguntur. O pedes ad præsens in sæculo ligati, vt sint semper in cœlis apud Deum liberi*, &c. Sunt quidem pedes ligati sed animus & lingua in Dei seruis non ligantur. Multò minùs in Paulo, qui legatione fungebatur pro Christo apud gentes, vt ipse ait 2. Corinth. cap. 5. & ad Ephes. 6. legatorum autem ius, liberum est vbique. Et quidem Paulus impediri suam legationem, qua pro Christo fungebatur, etiamsi vincula contra ius adessent, non patiebatur. Vnde Act. 24. præsentibus suis accusatoribus & iudicibus, cùm periclitaretur de capite & vita: non tamen desistebat Christum coram omnibus prædicare, ita, vt obstupefactus Agrippa diceret: *In modico suades me Christianum esse*.

Nulla vis cohibere potest prædicationis Euangelij cursũ. Chrysost. Cypr. Animus & lingua in Dei seruis non ligatur. 2. Cor. 5. Ephes. 6. Act. 24. Paulũ nihil deterruit à prædicatione.

III. Admonet ergo Chrysost. & Oecum. Paulum, his verbis, *Verbum Dei*, &c. tacitè hortari Timotheum & alios, qui soluti erant à vinculis, vt officio suo rectè fungantur, quasi dicat: Si ego, qui vinctus sum, officio fungor, quam veniam habebunt, qui liberi à vinculis, negligentes in ministerio prædicandi fidem, visi fuerint? expendens Ambros. hunc locum, sic ait: Iratos habebat Iudæos propter legem, quam cessare docebat. Gentiles autem inimicos faciebat, quia vnum Deum prædicabat in Christo. Vnde quasi latronem hunc tractabant, alligantes, claudentes, si posset tacere; nescientes, quia verbum Dei alligari non poterat. Denique sæpe clausus non dispendium fecit, sed lucrum. Neque enim defuit cui prædicaret in carcere Act. 16. vt quos liberè inuitare ad fidem non posset; in vinculis positus, pasceret Dei verbo. Hæc Ambr. Explicans verò D. August. illa verba, Psalm. 115. *Ego autem humiliatus sum nimis*, refert hæc Pauli; *verbum Dei non est alligatum*, aitque, homo humiliari potest ab iis qui veritati contradicunt, non ipsa veritas, quam credit, & loquitur, humiliari potest. Huic D. Augustini sententiæ concinit Tertull. in Apologetico cap. vltimo dicens, exquisitior quæque crudelitas vestra, illecebra est magis sectæ nostræ. Plures enim efficimur quoties metimur, id est, occidimur à vobis, semen est sanguis Christianorum à vobis effusus, &c.

Chrysost. Oecum. Ambros. Paulus in vinculis hortabatur quos poterat ad fidem. Act. 16. August. Psal. 115. Tertull. Semen est sanguis Christianorum.

VERS. 10. Ideo omnia sustineo propter electos, vt & ipsi salutem consequantur, quæ est in Christo Iesu cum gloria cœlesti.

Græcè; Διὰ τοῦτο πάντα ὑπομένω διὰ τοὺς ἐκλεκτούς, ἵνα καὶ αὐτοὶ σωτηρίας τύχωσι, τῆς ἐν Χριστῷ Ἰησοῦ μετὰ δόξης αἰωνίου.

I. QVod ad versionem attinet, solùm notandum est, vbi vulgata editio Latina trãsfert, *cum gloria cœlesti*, quam translationem sequitur Ambr. Primasius, & alij, in Græco legi, αἰωνίου, id est, *æterna*. Fortè inuenerunt Latini codicem aliquem, qui pro αἰωνίου haberet οὐρανίου. Adiicit autem adhortationi

Ambros. Primas.

ni cumulum, dum pro salute aliorum pati se ista affirmat. Cùm enim illi liceret absque periculis viuere, siquidem sua esset contentus salute; alienis tamen commodis consulit, vt alij æternam consequantur vitam. Sicut enim nos elegit Deus, & propter nos passus est, ita & nos pro fratribus conuenit pati. Est enim ea res, non gratia, sed retributio. In Deo quidem gratia est; nullis enim præcedentibus meritis nostris, sola gratia nos redemit: in nobis verò retributio est; præuēti enim diuinis beneficiis pro fratribus patimur, vt & ipsi saluentur: & hoc quidem Paulus, qui sibi periculorum causa & autor est; imò & quicunque electus, aliis, non quidem temperariæ quæ momentanea est, sed æternæ vitæ dux esse potest & autor. Hæc ferè D. Chrysost. cui accedit Theoph. dicens: Ne quis ei, scilicet Paulo, obiiciat; Quid ais? Tu in vinculis periturus es, & aliis salutis futurus es autor? Respondet: Non hanc corpoream salutem dico, sed æternam. Quare etiamsi ignominiam & pudorem habeant vincula, gloriam tamen præbent electis, eamque sempiternam. Quòd si aliis, multò magis & mihi, qui hisce sum constrictus. Ne igitur mei causa contristeris. Hæc Theophyl. enarrans hunc locum. Quam expositionem sequuntur D. Ambros. & Theod. & Oecum. Itaque Paulus præ oculis habebat eorum, qui tum ex Iudæis tum ex gentibus prædestinati erant à Deo, æternæ salutis præmium. Quasi dicat, vt inquit Primasius, etiamsi alligatus sim, verbum Dei alligatum non est. Nam & præsentes fiducialiter doceo verbum, & literis absentes instituo atque confirmo. Ideo omnia sustineo, &c. ideo auxilium petij à tribuno; ideo appellaui Cæsarem, vt per me confirmentur electi, cùm has passiones iam potuerim finire moriendo, &c. Ad salutem perficiendam electorum animatus erat Paulus, siue electi Iudæi essent, siue Gentiles, quia Act. 23. apparuerat ei Christus, dicens: *Constans esto, sicut enim testificatus es de me in Hierusalem, sic te oportet & Romæ testificari*, &c.

Pro fratribus pati laudabile.

Chrysost. Theophyl.

Theophyl. Ambros. Theod. Oecum.

Paulus appellat Cæsarem vt viuat electis. Act. 23.

II. Duo hîc ponderanda sunt. Primùm eximia D. Pauli charitas. Deinde id, quod D. Chrysost. aduertit: ignominiam nobis pro Christo illatam gloriam esse. Charitatis est tam multa pati pro electis, & cùm optaret dissolui, & esse cum Christo, malle in carcere & ærumnis permanere. Vnde ad Philipp. 1. *Mihi viuere Christus est, & mori lucrum, &c. coarctor autem ex duobus, desiderium habens dissolui, & esse cum Christo, multò magis melius*, id est, mihi est; *permanere autem in carne, necessarium propter vos.* Quæ verba enarrans Chrysost. libr. 1. de compunctione cordis, tom. 5. ita inquit: Totam eius mentem deuinxit amor Christi, vt etiam hoc quod ei, præ cæteris amabilius erat, esse cum Christo, rursum idipsum, quia ita placeret Christo, contemneret, &c. Eandem charitatem expendit D. August. in Psal. 54. super illud: *Quis dabit mihi pennas sicut columbæ*; ibi enim vocans Paulum columbam, ob gemitum desiderio Christi frequenter editum, & hunc locum referens ait: Columba delicata, religata effectu, non cupiditate: volare non poterat propter faciendum officium, non propter paruum meritum. Ex quo loco colligitur, proximi ædificationem plerunque potiorem esse, & maioris meriti apud Deum, quàm optare dissolui & esse cum Christo; quod impensè Paulus desiderabat. Imò, vt affirmat Chrysost. hom. 78. in Matth. præferenda est interdum martyrij consummationi, vnde August. epistola 81. ad Eudoxium Abbatem scribit, ne propter conseruationem propositi vitæ monasticæ, desit necessitatibus Ecclesiæ, si fortè opera eius

Chrysost.

Philipp. 1.

Chrys. Elegit Paulus viuere propter electos.

August. Psal. 54. Paulus cur columbæ similis.

Subuenire proximo præfertur martyrio. Chrysost. August.

eius indigeat. Rationem subiungit, quia si parturienti Ecclesiæ subministrare noluerint qui possunt, quomodo filij nascentur? Idem epistola 180. ad Honoratum latè docet debere Episcopum permanere, & pati persecutionem, & mortem ipsam, quando vtilitas & necessitas subditorum hoc postulat. Ad maiorem charitatis Pauli cognitionem subit animum, ille locus ad Rom. 9. *Veritatem dico in Christo Iesu, non mentior, testimonium mihi perhibere conscientia mea, in Spiritu sancto, quoniam tristitia mihi magna est, & dolor continuus cordi meo. Optabam enim ego ipse anathema esse à Christo pro fratribus meis, qui sunt cognati mei secundùm carnem, &c.* Quibus verbis cum iuramento asseuerat, optare se pro ciuibus suis, & cognatis Iudæis separari & alienari à Christo, vel etiam carere perpetuò visione Dei beatifica, vel affici extremo & æterno apud inferos supplicio, salua tamen amicitia apud Deum, quem omnibus rebus ducebat antiquiorem. Tanto studio cupiebat pro fratribus suis, præsertim Iudæis, pati, si posset, Deo annuente, perpessione sua, illos ab interitu, cui destinati erant, vendicare: sic Moyses cap. 23. Exod. optabat, & rogabat deleri de libro vitæ, nisi vellet Deus Iudæis remittere peccatum: explicat Pauli & Moysis optationem Hieronym. q. 9. ad Algasiam & in Zach. cap. 4. D. Chrysost. lib. 4. de sacerdotio, & 3. de prouidentia, & tom. 5. hom. 69 de oratione, vbi longè anteponit charitatem Pauli, charitati Moysis: Moyses, inquit, ex libro vitæ deleri elegit pro Iudæorum salute. Pauli verò votum ex multa superabundauit abundantia. Nam ille, cum aliis simul perire malebat, qui peccatum commiserant, vel reprobati erant a Deo. Hic autem non simul cum aliis perire malebat, sed sospitibus, & saluis aliis, solus ab æterna gloria priuari optabat, &c. Vnde Nazian. in Apologetico admirans Paulinæ charitatis magnitudinem, ait, Paulum aliquid pro Iudæis vltra quàm fas est, ausum fuisse optare. Sunt, qui illud Mosis dictum affirment fuisse magnam exaggerationem ex magna erga Deum amicitia perfectam. Et illud Pauli duntaxat significare mortis temporariæ electionem non æternæ. Ita Baron. tom. 1. Annal. anno Domini 57. fol. 480. citans Hieronymum ad Algasiam. Quæ interpretatio, cùm idoneos habeat autores, admittenda est. Nam proximos suos non sicut se, sed plusquam se diligit, cùm ait, *Optabam anathema esse à Christo, &c.* Mirandum igitur non est, dixisse hoc loco Paulum cùm de solis electis loqueretur, *Omnia sustineo, &c.* siquidem ad Rom. 9. non solùm de electis qui amore digni sunt, loquitur, sed etiam de reprobis, & ad supplicium æternum præscitis; pro quibus etiam cupiebat, ne perirent, si fieri posset, anathema esse, &c.

Rom 9. Paulus cupit anathema esse pro fratribus.

Exod. 23. Moses deleri de libro cupit pro fratribus. Hieron. Chrysost.

Greg. Naz.

Rom. 9

III. Quòd autem ignominia à nobis pro Christo illata, non ignominia, sed gloria sit: contrà verò, quæ vulgò putatur gloria, ignominiæ sit affinis; in Nerone & Paulo ostendit D. Chrysost. quorum ille, mundi gloriam; hic, ignominiam habet. Cæterùm quis nam erat clarior, quis gloriosior? qui catenam circumferebat, vinctusque trahebatur ex carcere: an qui purpura amictus procedebat ex regia? vinctus profectò ille excellit gloria. Rex nempe ille, quæ volebat efficere nequibat: at verò vinctus iste, reorum more, summa cum autoritate gerebat omnia. Inhibebat ille, ne doctrinam pietatis disseminare præsumeret: obsistebat hic, dicens, *Non cedo. Verbum enim Domini non est alligatum.* Respuebatque Cilix pellium sutor, vinctus, pauper, Romanæ opulentiæ regem imperantem omnibus. Quis ergo clarior erat, qui vincebat in vinculis, an

Chrysost.

Paulus vinctus potentior Nerone.

an qui superabatur in purpura? Qui, solus cùm esset, vicit, an qui vallatus exercitu, victus est? vinctus catena, diadematum prostrauit regem? Huiusmodi quippe virtus Christi est. Pannis obsitus squallentibus, in se magis oculos omnium, affectusque rapiebat, atque ad vincula sua conuertebat, quàm Rex ille sublimis. Nero si quando hodie in memoriam venit, probris exagitatur. Impudicissimus enim fuisse memoratur. Pauli cum eximia laude omnes vbique meminerunt. Non modò apud nos, verùm apud ipsos quoque inimicos. Etsi enim illum non fidei gratia admirantur, at summæ constantiæ fortitudinisque merito extollunt. Deinde iudicaturi Pauli cum Christo, gloriam considerat Chrysost. & sepulchrum, sepulchro conferens, sic ait: *Imperator alicubi foris iacet abiectus: hic autem vrbis medium veluti viuens, ac regnans tenet. Si vbi fuit pellium sutor, tanto splendore collucet, quid erit, cùm solis quoque radios vi sui fulgoris obscurans in gloria venerit?* Vide, si plura vis, hom. 4. super cap. 2. epistola ad Timotheum prope finem.

Chrysost. Sepulchrum Pauli nobilius sepulchro Neronis.

VERS. 11. Fidelis sermo; nam etsi commortui sumus, & conuiuemus: si sustinebimus, & conregnabimus: si negauerimus, & ille negabit nos: si non credimus, ille fidelis permanet, negare seipsum non potest.

Græcè; *πιστὸς ὁ λόγος· εἰ γὰρ συναπεθάνομεν, καὶ συζήσομεν· εἰ ὑπομένομεν, καὶ συμβασιλεύσομεν· εἰ ἀρνούμεθα, κἀκεῖνος ἀρνήσεται ἡμᾶς· εἰ ἀπιστοῦμεν, ἐκεῖνος πιστὸς μένει, ἀρνήσασθαι ἑαυτὸν οὐ δύναται.*

Particula fidelis sermo adhibetur cū sequitur aliquid magni momenti.

Chrysost. Theoph. Oecum.

I. F*idelis sermo*, hoc est, indubitatus & omnino certus. Quæ verba Paulus suo more interponit, cùm præcessit, aut sequitur aliquid magni momenti, veluti asseueratione rem confirmans. Hac loquendi formula hoc loco tantùm vtitur, & in priori ad Timoth. epistola & in ea, quæ ad Titum scripta fuit, D. Chrysost. Theophyl. & Oecum. referunt hæc verba ad antecedentem sententiam, vt fidelis sermo sit, atque adeò liber ab omni mendacio, quòd electi salutem per Christum consequantur. Atque iuxta hanc interpretationem particula, *nam*, quæ sequitur, verè causalis est, eliciturque sensus, cui inseruit interpositio illa, *fidelis sermo, &c.* Erant plerique eo tempore nondum assecuti fidei robur, requirentes præsentia, & ex iis futura æstimantes. Paulus pollicebatur vitam æternam, cùm in periculo vitæ præsentis amittendæ laboraret, dicerent illi; In morem animalium morior, & cùm fuero mortuus, viuam. In terra nihil mihi polliceris, & in cælo dabis? Ne quis igitur hæc cogitaret, omnem adimit ambiguitatem. Christus resurrexit à mortuis, hoc est, post mortem resurrexit. *Fidelis ergo sermo est, quod si commortui sumus, &c.* hoc est, si in laboribus & ærumnis illi communicamus; in iis quæ felicitatis plena sunt, communicabimus. At id ne barbarus quidem faceret, vt qui secum affligi & mori elegisset, si quando otio & secundis rebus frueretur, eum nollet felicitatis habere consortem. Vbi autem commortui sumus? profectò, in Baptismi lauacro, & in ærumnis illius causa susceptis, de quibus 2. Corinth. 4. *mortificationem Domini Iesu in corpore circumferentes*, ad Rom. 6. *consepulti sumus ei*; & ibidem; *conformes facti*

2. Cor. 4.

Rom. 6.

facti sumus similitudini mortis eius. Addit, *si sustinebimus, & conregnabimus*, hoc est, *si sufferimus*; verbum enim Græcum, pro quo Latinus vertit, *sustinebimus*, præsens tempus sonat; vel, si in malis perdurauerimus, sicut Christus perdurauit, etiam cum illo vnà regnabimus. Vbi Chrysost. *Non satis est semel mori; diebus singulis beatus iste moriebatur:* sed tolerantia opus est magna, eaque in primis Timotheo erat necessaria, ad quam & illum, & nos excitat spe præmij.

Chrysost. Paulus quotidie moriebatur.

II. Sequitur deinde, *si negauerimus, & ille negabit nos*, hoc est, si metu tormentorum negauerimus Christum, ille etiam negabit nos, damnationi æternæ destinatos, vt ait ipse Dominus, Matth. 10. & Luc. 12. Hæc enim retributio est valde æqua, vt ait Chrysost. nempe vt Christus coram Angelis Dei neget eum, qui se negauit coram hominibus. Bonis enim simul & malis, digna pro malis vicissitudo redditur. Non enim in bonis tantummodo, sed etiam in malis sunt compensationes. Ad hunc modum etiam exponit Ambros. si bene consideretur, & Primasius, qui ait, Ipse promisit, se coram hominibus negantes, coram Patre & Angelis negaturum. Idem Primasius optimè commentatur sequentia verba, *Si non credimus, ille fidelis permanet, negare seipsum non potest.* Sic enim ait: *Siue credimus, siue non credimus, veritas non mutatur: sed si credimus, nobis præstamus.* Nam ille non aliud exhibere poterit singulis, quàm promisit, quia veritas non mentitur: nec enim euacuat promissum suum, etsi non omnes crediderint, sicut ad Romanos dicit: *Numquid illorum incredulitas, fidem Dei euacuauit, &c.* Itaque qui Christum negat, vt cum Primasio ait Theod. ipsum quidem non lædet, sed se ipsum detrimento afficiet. Neque enim credentes, ipsum Deum efficimus, nec, si non credamus à diuina natura eiicimus: sed siue credamus, siue non, ipse Deus est. Nos ergo credentes vtilitatem capimus.

Matth. 10. Luc. 12. Qui negat Christum in tormentis damnabitur. Chrysost. Ambros. Primas.

Rom. 3. Veritas non mutatur.

III. Non est prætermittendum à Latinis ferè interpretibus, in quibus est D. Thom. *fidelis sermo*, coniungi cum sequenti sententia. Cæterùm, tunc particula, *nam*, omnino redundat, more Hebræorum; estque pleonasmus. Fortè alludit hìc Paulus ad vsum traditionum; quas Hebræi pertinere dicebant ad rectam legis intelligentiam, & obseruantiam: habereque secundo loco autoritatem post sacram & canonicam Scripturam, vt annotauit Epiphan. hæres. tom. 1. lib. 2. versùs finem. Iuxta Rabbinos quædam erant à Deo, quædam à Moyse, quædam à senioribus: vtebantur autem Pharisæi & Scribæ, hac formula, *fidelis sermo*, in inculcandis huiusmodi traditionibus, ad perfectam legis Mosaicæ obseruantiam pertinentibus, qua hìc etiam vtitur Paulus tanquam discipulus olim Pharisæorum. De traditionibus; vide Hieronym. & alios interpretes in cap. Matth. 15. vbi Scribæ & Pharisæi interrogant Dominum, *Quare discipuli tui transgrediuntur traditiones seniorum. Non enim lauant manus, &c.* Quibus Dominus respondet: *Quare vos transgredimini mandatum Dei, propter traditiones vestras, &c.*

D.Thom.

Varietas traditionum apud Rabb. Hieronym. Matth. 15.

IV. Circa illa verba, *si non credimus ille fidelis permanet, &c.* aduerte ea à Græcis intelligi eo modo quo à nobis sunt explicata. Et quidem D. Athanas. orat. 3. per *fidelem* hoc in loco, interpretatur *immutabilem.* Possunt nihilominus referri, & fortè rectiùs, ad veritatem, & certitudinem promissionum diuinarum, vel ad immobilitatem prædestinationis electorum; veritas enim diuina violari non potest ob perfidiam humanam. Vnde ad Rom. 3. *Nunquid*

Athanas. orat. 3.

Rom. 3.

incredulitas eorum fidem Dei euacuauit; absit: est enim Deus verax, &c. Ibidem cap. 4. laudans Paulus fidem Abrahæ; ait, *Sciens quia quæcunque promisit Deus potens est & facere.* D. August. in Psal. 32. conc. 1. enarrans illud, *Omnia opera eius in fide, &c.* ait, *fidelis homo est credens promissioni Dei; fidelis Deus est, exhibens, quod promisit homini: teneamus ergo fidelissimum debitorem, quia tenemus misericordissimum promissorem, &c.* Dionys. Areop. de diuinis nominibus cap. 7. p. 1. in fine firmissimum etiam & immutabile esse ostendit fundamentum diuinarum promissionum, dum Deum esse ait primam, vereque subsistentem veritatem, cui innititur fides, ac proinde firma est, & stabilis, &, vt definit Apostolus ad Hebr. 11. *sperandarum substantia rerum, &c.* Quod autem additur, *Negare se ipsum non potest;* hoc est, non potest cùm sit summa veritas, negare quin Deus sit, ac resurrexerit: vt exponit Oecum. Vel, nihil ob nostram negationem, immutatus est, sed fidelis manet & verax, in iis quæ ipsum concernunt. Cæterùm non posse Deum aliqua præstare, quæ imperfectionem, & defectum inuoluunt, vt mentiri, aliquid iniustum facere: non est impotentiæ sed omnipotentiæ indicium, vt probat Anselm. enarrans hæc verba: *Nam, qui talia potest,* inquit, *nempe mentiri, &c.* quod sibi non expedit, potest, & quod non debet potest: quantò magis potest, tantò magis peruersitas & aduersitas possunt in illum; & ipse minùs contra peruersitatem & aduersitatem: qui ergo sic potest, non potentia; sed potiùs impotentia potest. Sed Deus inde verè est omnipotens, quia nihil potest, per impotentiam, & nihil potest contra eum aliquid. Rectè ergo de omnipotenti dictum est, quia negare se ipsum non potest: quemadmodum *facere aliquid iniustum, magis impotentia est, quàm omnipotentia, &c.*

Infr. 4. — August. — Ob fidem promissionū fidelis Deus agnoscitur. — Psal. 32. — Dionys. — Hebr. 11. — Oecum. — Anselm. — Qui potest mētiri, quod sibi non expedit, potest.

V. Insinuat deinde idem Anselm. aliam horum verborum, *seipsum negare non potest,* facilem interpretationem: vt nempe significent, seipsum negare non vult. Sic enim explicat August. particulam, *non potest,* tract. 53. in Ioan. declarans illa verba, *& non poterant credere, &c.* hoc est, nolebant credere: putatque in sacris literis, interdum vsurpari, *non posse,* pro *nolle*: ita, vt verbum *non poterant,* apud Ioan. accipiatur pro *non volebant,* siue *nolebant* credere. Prior tamen interpretatio communior est; quam magis confirmat Dionys. de diuinis nominibus cap. 8. confutans argumentationem cuiusdam Magi. *Si est omnipotens,* dicebat Magus, *quomodo dicitur à Paulo aliquid non posse, qui ait, Deum se ipsum negare non posse?* Respondet Dionys. quia se ipsum negare, à veritate deficere est. Porrò veritas Deus est, & à veritate cadere, à Deo est cadere. Si igitur veritas Deus est, veritatis negatio, à Deo est prolapsio. A veritate Deus cadere non potest, sicut non potest, non posse, &c. eandem sententiã prosequitur Aug. 5. de ciuit. cap. 10. Tandemque ait: *Propterea quædam non potest, quia omnipotens est.* Vide eundem lib. 2. de symbolo ad Catechumenos cap. 1. vbi exponit particulam, *Credo in vnum Deum Patrem omnipotentem,* sic enim ait: Deus omnipotens est, & cùm sit omnipotẽs, mori tamen non potest, falli non potest, mutari non potest, &, quod ait Paulus, se ipsum negare non potest; quàm multa non potest, & tamen omnipotens est. Et ideò omnipotens est, quia illa non potest, nam si mori posset, non esset omnipotens; si falli, si iniquè agere, quia si hoc in Deo esset, non fuit dignus, vt esset omnipotens, &c. Hanc expositionem amplectitur D. Thom. hoc loco, cùm ait, *Ex hoc est omnipotens Deus quòd se ipsum negare non potest: posse enim deficere magis pertinet ad impotentiam; quia quòd aliquis deficiat,*

Anselm. — August. — Dionys. — A veritate cadere, à Deo est cadere. — August. — Quędã Deus non potest quia est omnipotens. — D. Thom.

deficiat, est per debilitatem sui esse. Hoc ergo, quod non potest negare se, est ratio perfectæ virtutis, & omnipotentiæ.

VERS. 14. Hæc commone, testificans coram Domino.

Græcè; Ταῦτα ὑπομίμνησκε, διαμαρτυρόμενος ἐνώπιον τοῦ Κυρίου.

I. NE quis putaret ad solum Timotheum respexisse Paulum in præcedenti institutione: *Aliquos*, inquit, *admone, & hortare; testificans coram Domino:* hoc est, interposito timore, qui debetur Deo. Ita Theoph. & Oecum. Vel, vt Chrysost. & alij interpretantur particulam, *coram Deo*, testem capiēs Deum; vt intelligant, si te contempserint, quis ipsos sit iudicaturus. Ad hunc etiam sensum applaudit Theophyl. Oecum. D. Ambros. & Primas. *contestari* autem *coram Domino*, in præsentia, nihil aliud esse videtur, quàm inuocare Deum in testem, seu, quod idem est, interposita adiurationis religione, sub testimonio diuino conscientias auditorum astringere, vt hæc diligenter conseruent; aliòqui Deum se seuerissimum iudicem habituros. Nam si testimonium hominum habere dicimus plenissimam fidem, quæ ex verbis fit; quantò magis Dei. Et verò, si quis fœdus inierit, aut Testamenti tabulas scripserit, testes adhibet, quibus semper habeatur fides; putásne audebit quispiam id violare, aut aliàs prodere? Minimè id quidem etiamsi velit; arguetur enim testium fide. Ait ergo Paulus, *Hæc admone: testem verò eorum, quæ dicuntur & geruntur, Deum voca.* Sic olim Moyses ad legem diuinam seruandam populum adhortatus, ait, *Testes inuoco cœlum, & terram hodie, quòd proposuerim vobis*, &c. Deut. 4.

Theophyl. Oecum. Chrysost.

Theophyl. Oecum. Ambros. Primas.

Testificari coram Deo est conscientias, adiuratione Dei astringere.

Deut. 4.

VERS. 14. Noli contendere verbis; ad nihil enim vtile est, nisi ad subuersionem audientium.

Græcè; Μὴ λογομαχεῖν, εἰς οὐδὲν χρήσιμον, ἐπὶ καταστροφῇ τῶν ἀκουόντων.

II. VVlgata nostra editio aliter hæc verba proponit, aliúmque sensum exhibet quàm Græci interpretes, qui infinitiuum λογομαχεῖν, hoc est, *pugnare verbis*, referunt, non ad Timotheum, sed ad illius auditores, hoc sensu: Hæc admone, contestans coram Domino, ne verborum pugnas sequantur? Intelligitur autem iste locus ex cap. 6. epistolę 1. ad Tim. vbi modum in disputationibus fidei constituendum præcipit, maximè ob scholam Simonis, vbi λογομαχίας, vocat *altercationes inutiles*, hoc est, pugnas verborum, sicut hoc loco λογομαχεῖν, id est, *verbis pugnare*, quod est proprium sophistarum, vt adnotauit D. August. lib. 1. contra Cresconium Donatistam: *Maligna*, inquit, *professio, quæ sibi proponit, non ex animo, sed ex contentione, vel quoquo modo contra omnia, vel pro omnibus dicere*, &c. Vnde & valde odiosi sunt huiusmodi homines: de his enim addit scrip. Eccl. 31. *Qui sophisticè loquitur, odibilis est.* Subdit August. Ab hac igitur sophistica, mihi videtur Paulus iuuentutem prohibere, cùm ait, *Noli contendere verbis*, vbi vides legi ab Augustino, *Noli contendere*, &c. in imperatiuo, sicut habet nostra vulgata editio, dirigens sermonem, quem Chrys. Theoph. Oecum. & ferè Græci ad auditores dirigunt, ad Timotheum, nouámque

1. Tim. 6

August. Maligna professio cōtra omnia loqui, &c.

Eccl. 31.

Chrys. Theophy. Oecum.

que inchoans ſententiam, ſic ait: *Noli*, &c. quam lectionem ſequitur etiam Ambroſ.& Primaſ.

Ambr. Primaſ.

III. Cæterùm quocunque modo legas, monet Paulus vitandas eſſe verborum contentiones, præſertim de rebus ſacris. Pulchrè Chryſoſt. ait frenari ab Apoſtolo cupiditatem diſputandi, vel ipſi Timotheo: *Eſt enim ea res*, inquit, *illecebris plena, ſempérque geſtit humanus animus rixari atque litigare.* Hæc ille. eſt autem hæc cupiditas magis inſita adoleſcentibus, & imperitis. Vnde D. Ambr. hîc contentiones, inquit, vitandas monet, præcepta autem danda ſub Dei timore, & terrore; quia contentio poteſt adhuc minùs ſtabilitis generare ſcrupulum: *Solent enim in contentione talia opponi elimato maleuolentiæ ferro vt moueant animos incipientium fratrum.* Hæc Ambroſ. Vide, quæ annotauimus in priori epiſtola cap. 6. vbi Apoſtolus præcipit vitandas eſſe profanas vocum nouitates, &c. Pugnas autem verborum hoc loco ad nihil vtiles eſſe, ait, niſi ad ſubuerſionem audientium. Hinc enim ſequuntur ſtudia partium, vt vnus dicat, ego ſequor hunc Doctorem: alius, ego illum ſequor: quod ſtudium turbationis habet plurimum, vtilitatis nihil.

Chryſoſt. Altercatio eſt res illecebris plena. Ambroſ.

1. Tim. 6.

IV. Aduerte tamen, non prohiberi à Paulo contentiones, quæ vtiliter in rerum examinatione verſantur, ſed illas præſertim, quæ in verbis ſunt, & ſtudio contendendi mouentur. Quid de his ſentiat Epiph. hæreſi 64. verbis Methodij, ſic exprimit, dolens ſui temporis vicem: *Antiquitus valde pauci expoſitores erant, & ij, qui tunc erant, conabantur non delectare, ſed iuuare præſentes. Ex quo autem res ad leuitatem deuenit, omnes ad faciendum bonum hebetati ſunt, opinione referti circa ratiocinandi profectum, peccarunt, iactantes ſe, quia omnia cognoſcere poſſent, doceri, ſi opus eſſet, erubeſcentes: contendere verò potiùs ac proſilire, non intelligentes, quòd non opera verborum gratia facta ſunt, ſed potiùs verba gratia operum: Quemadmodum in medicina, per quam ægri ſanari debent, opera verbis dominari debent, & verba operibus confirmari*, &c. D. Auguſt. 4. de doctrina Chriſtiana, cap. 28. referens hunc Pauli locum ait: *In ipſo etiam ſermone malit doctor Eccleſiaſticus rebus placere, quàm verbis, neque exiſtimet dici melius, niſi quod dicitur verius. Nec doctor verbis ſeruiat, ſed verba doctori*, &c. Deinde, *Verbis*, inquit, *contendere, eſt non curare, quo modo error veritate vincatur, ſed quomodo tua dictio, dictioni præferatur alterius.* Hæc Auguſt. ex cuius ſententia damnat Paulus longas & inutiles diſputationes, quæ ſuſcipiuntur non ad ædificationem, ſed oſtentationem, & ambitionem: quales nonnulli excitant interdum de nominibus, ſyllabis, & literis potiùs quàm de rebus, & ſenſibus Scripturæ. Vide Nazianz. in oratione de modeſtia, ſiue moderatione in diſputationibus ſeruanda: vbi ſatis explicat quàm periculoſum ſit de rebus diuinis agere, altercando maximè coram imperitis, cùm conſtet, eos inde occaſionem capere ad recedendum à pietate. Vnde D. Auguſt. epiſtola 137. nos hortatur, vt cum hæreticis, & iis, qui videntur eſſe inſanabiles, ne verbis contendamus, aut loquamur de rebus fidei, ſed tantùm illud eis obiiciamus, & exprobremus, quòd non ſint Catholici; & quòd ſponte ſua receſſerint à fide. Tertull. verò in lib. de præſcriptionibus, docet, homines hæreticos non eſſe admittendos ad vllam de Scriptura diuina diſputationem, vtpote, quibus non competat Scripturæ poſſeſſio, & ipſam interpretentur, vt volunt, & Dionyſ. Areop. epiſtola 5. & 6. longè vtilius eſſe putat vt Catholici homines veritatis noſtræ confirmationi, magis quàm falſitatis

Nũ prohibet Paulus altercationes ſuſceptas vt veritas eluceat. Epiph. Verba propter opera.

Auguſt.

Dicitur melius, quod dicitur verius.

Greg. Naz.

Coram imperitis nõ eſt diſputandum de fide. Auguſt.

Tertull. Hæreticis nõ competit poſſeſſio Scripturæ. Dionyſ.

tis impugnationi incumbant.

V. Quod autem Erasmus hîc aduertit, non rectè à vulgato interprete referri admonitionem Pauli ad Timotheum, putans rectiùs accommodari cęteris hominibus, cùm Timotheo non timeret Paulus, ne modum in disputationibus excederet; temerè dictum puta. Potuit enim contextus Græcus trahi ad Timotheum sine detrimento sententiæ: quæ enim Timotheo dicuntur, omnibus dicuntur. Quod verò ait, quasdam particulas redundare, non satis confirmat. Licèt enim redundent secundùm modum interpretandi, quem ille cum Græcis sequitur, debuerant tamen apponi, vt constaret sententia, in Latina vulgata editione à D. Ambros. August. Primas. & aliis Patribus; imò nunc etiam à summo Pontifice Sixto V. approbata post maturam deliberationem.

Erasmus non rectè carpit vulgarum interpretem.

Erasmi temeritas.

VERS. 15. Solicitè cura, teipsum probabilem exhibere Deo, operarium inconfusibilem: rectè tractantem verbum veritatis.

Græcè; *σπούδασον σεαυτὸν δόκιμον παραστῆσαι τῷ θεῷ, ἐργάτην ἀνεπαίσχυντον, ὀρθοτομοῦντα τὸν λόγον τῆς ἀληθείας.*

I. EXaminanda sunt singula verba, vt mens Pauli rectè percipiatur: imprimis verbum *σπούδασον*, quod studium & diligentiam sonat, variè vertitur ab interprete nostro. Nunc vertit *satagere*, vt in cap. 3. 2. epist. D. Petri. Nunc *festinare*, vt cap. 4. ad Hebr. nunc aliis modis, vocabulum *δόκιμον* significat probatum, siue probum, vel probabilem, id est, quem Deus probet: *Studet*, inquit, *teipsum exhibere Dei approbatione dignum*. Vox *ἀνεπαίσχυντον*, significat *eum, qui non pudefiat* siue *erubescat*, hoc est, exhibe te operarium non erubescentem, seu, quem in nulla re pudor retardet, quin liberè dicas, quod sentias, & magno animo, tum coram gentibus, tum coram Iudæis Christi fidem, & religionem profitearis: *Rectè tractantem*, vertit vulgata editio, quod Græcè dicitur *ὀρθοτομοῦντα*, hoc est, *rectè secantem*, sumpta metaphora, vt Græca scholia admonent, à securi, aut gladio, quo resecantur inutilia & superuacanea; vt enim Chrysost. ait complures verbum Dei vndique lacerant, atque discerpunt, noxia germina miscentes. Deinde, vt rectè tractetur verbum Dei, ex ore Pauli, sic præcipit: Amputa quæcunque adulterina oriuntur, & cætera huiusmodi incumbe vt resecentur atque veluti in loris, atq; corrigiis superflua quæque atque à prædicatione aliena gladio spiritus abscinde.

2. Petr. 3. Hebr. 4.

Chrys.

II. Particulam, *rectè*, optimè explicat Theod. sumpta metaphora à rectis sulcis: *Laudamus*, inquit, *agricolas, qui rectos sulcos proscindunt; ita etiam magister est laude dignus, qui sequitur regulam diuinorum eloquiorum*. Theoph. particulam, *rectè tractantem verbum veritatis*, quæ est in nostra editione: aliter permutat: hoc est, qui rectè incîdat verbum veritatis; plerique, inquit, diuellunt ipsum, quò volunt, distrahentes: tu verò ad id quod rectum est, duc: veluti enim de pelle quapiam & corio superflua quædam continente rectè incîdas, ac dissesces. Primasius vulgatam editionem secutus, ait, eum rectè tractare verbum Dei qui dictum exemplo confirmat. Quia sicut ornamentum vitæ doctrina est,

Theodor. Quid sit rectè tractare verbum. Theophyl. Notatur qui quò volunt trahunt verbum Dei. Primas.

eſt,ita ornamentum doctrinæ conuerſatio bona:quia non bene docentur verbis,ſi deſtruantur exemplis. D. Ambroſ. interpretatur hunc locum de eo qui aptè verbum Dei docet ſine diſputationibus, quæ auditores turbare poſſunt, vt de prædeſtinatione & ſimilibus: *Non enim* (vt Dominus ait,apud Matth.) *proijciendæ ſunt margaritæ ante porcos.* Concludit Ambroſ. Rectè autem tractat & bona conſcientia,qui volentibus loquitur,& pacificis. Collatio ergo inter Dei ſeruos eſſe debet,non altercatio. Hæc ille, cui concinit Auguſt.in libr.de bono perſeuerantiæ, cap. 22. &c. docens non omni tempore & loco indifferenter dicendum eſſe,quod verum & Catholicum eſt. Eandem doctrinam inculcat cùm aliis in locis tum in lib.quæſtionum,in Matth. qu 11. Quare *rectè tractare verbum veritatis*, iuxta modum loquendi D.Pauli & ſacræ Scripturæ, nihil aliud mihi videtur in præſentia ſignificare, quàm verbum Dei purè & ſyncerè tradere,& in ſacra doctrina inſtruere ignorantes optima fide, & conſcientia: non ad oſtentationem, aut quæſtum; nec ambulantes in aſtutia, *neque adulterantes verbum Dei*, *ſed in manifeſtatione veritatis*, vt ait Apoſtolus, 2.Corinth.2. vbi aduerte,verbum Græcum, pro quo noſtra editio tranſtulit, *adulterare*,propriè ſignificare idem quod *cauponari*;ſolent autem caupones qui Deum non timent,ſpe lucri, vinum aqua miſtum vendere. Vnde meritò dicuntur cauponari, qui verbum Dei ſyncerè non prædicant,lucrum, curioſitatem, aut inanem gloriolam ſibi proponentes;de quibus queritur ad Philipp.1. *Quidam*,inquit,*ex contentione Chriſtum annuntiant, quidam ex charitate: quidam non ſyncerè,exiſtimantes ſe preſſuram ſuſcitare vinculis meis*,&c.Hinc patet quid ſit, apud Paulum, *adulterare verbum Dei?* Quid *rectè tractare verbum veritatis.* Vtrunque loquendi modum explicat D.Gregor.22.Mor.cap.12. Adulterare, inquit,verbum Dei eſt,aut aliter ſentire de illo, quàm eſt, aut ex eo non ſpirituales fructus, ſed adulterinos fœtus quærere laudis humanæ: *Ex ſynceritate autem loqui verbum Dei*, nihil eſt aliud,quàm ex illo nihil quærere aliud, quàm oporteat,&c.Eſt ergo *rectè tractare verbum Dei*,ſacram doctrinam, purè & caſtè,vbi,& quando expedit,tradere.

Ambroſ. | Matth.7. | Collatio eſſe debet ſermo noſter,non altercatio. | Auguſt. | Adulterare verbum Dei quid ſit? verbum Græcũ ſignificat cauponari. 2.Cor.2. | Philipp.1. | Greg.PP. | Purè verbum Dei enuntiandum eſt.

III. Vnde colliges quid cauſæ fuerit, cur in antiqua Eccleſia frequenter vſurpatum ſit verbum *tractandi* pro verbo *exponendi*, ſeu *prædicandi*, & vocabulum *tractatus* pro *expoſitione*, vt patet ex Aug.qui ſuas expoſitiones in Euang. & in epiſtolam D.Ioan.vocat tractatus:& volumina,quæ Græci appellant tomos,quaſi ſectiones,Latini vocant *tractatus*, hoc eſt, expoſitiones. Quamuis verò Eraſmus *Tomos* Græcis dici putat tractatus à ſecando, quòd olim in pellibus ſcribebant ad hoc reſectis, vt conuolui poſſent in ſurculum, idque illi demus;hoc tamen non euincit, quin tomi perinde expoſitiones ſint, atque tractatus.

Auguſt. | Tomi, quaſi ſectiones & tractatus. | Eraſmus.

VERS. 16. Profana autem, & vaniloquia deuita:multum enim proficiunt ad impietatem:& ſermo eorum vt cancer ſerpit.

Græcè; Τὰς δὲ βεβήλους κενοφωνίας περιΐστασο· ἐπὶ πλεῖον γὰρ προκόψουσιν ἀσεβείας. καὶ ὁ λόγος αὐτῶν ὡς γάγγραινα νομὴν ἕξει.

I. COpula, *&*, non eſt in Græco exemplari, reddit tamen idoneum ſenſum, vt vides, vocabulum *vaniloquia* ſiue, *inaniloquia*, ſatis exprimit Græcum

cum κενοφωνίας. Ambrosius legit καινοφωνίας, cum αι, & propterea transtulit, *Profanas autem vocum nouitates deuita, &c.* Quam lectionem etiam sequitur interpres D. Chrysost. Imò, & ipse D. Chrysost. si interpreti credimus. Non tamen id videtur agere Apostolus, ne vtamur vocibus nouis siue Græcis siue barbaris à nobis, aut aliis excogitatis, modò res aptè significent, de quibus sacra Scriptura agit: sed ne nouas & inauditas voces inducamus significantes res profanas, quales comminiscebantur Simonis discipuli, de quibus Epiphanius in horum hæresi. Timendum esse ait Chrysost. hoc loco, cùm nouum aliquid inducitur. Nec enim subsistet. Nam cùm quid noui fuerit inuentum, semper noua id parturit, infinitusque fit error eius, qui tranquillam, fidamque stationem littoris egressus, per deuia cœperit vagari. Hæc ille. Itaque Apostolus vitari iubet profanas nouitates, vt contentiones vitentur. Nec enim congruit, inquit, Ambros. vnius fidei viros habere contentionem, sed in tractatu patiantur se inuicem, & consentiant bonis dictis; si quid autem improbabile videtur, cum pace dissimuletur.

Ambros. Chrysost. Epiphan. Contra nouitates vocum, &c. Ambros.

II. Est autem profanum, vt id quoque non lateat, quod nihil habet sacri, nihil religiosi: quasi procul à fano eliminandum. Vnde poeta Latinus 6. Æn.

Profanum quid sit. Virg.

Procul hinc procul este profani,
Conclamat vates, &c.

Et Lyricus Ode. 1. lib. 3.

Odi profanum vulgus & arceo, &c.

Horat.

Et Plato in dialogo de sanctitate ita ait: *Quod dijs amicum, id sanctum est; quod verò non amicum, profanum.* Hinc Paulus ad Hebr. 12. Esau prophanum appellauit, hoc est, hominem alienum prorsus à sanctitate & religione; quia pro vno edulio vendidit ius sanctum, hoc est, primogenituram, cum qua sacerdotium erat coniunctum. Vitanda ergo ait Paulus, ei qui rectè tractat verbum Dei, profana dogmata & impia: sic profanas vocum nouitates appellauit epist. præcedenti cap. 6. quæ maximè aberrant à vera & antiqua religione ex vsu veterum hæreticorum, præsertim Valentinianorum, & ab vsu recentiorum. Alludens ad hunc locum Pauli Tertull. de præscriptionibus sic ait: *Fides nostra Apostolo obsequium debet prohibenti quæstiones inire, & nouis vocibus aures accommodare, &c.* Oecum. enarrans verba hæc, *profanas vocum vanitates*, vt ipse legit; si quid, inquit, nouum in prædicatione fuerit inductum ex recentiore inuento omninò vitiosum est, & profanum, &c. Primasius verò sic exponit, vt irreligiosas fabulas hæreticorum resurrectionem negantium existimet vocari profana & vaniloquia; quæ sententia non est aliena à mente Pauli.

Plato. Hebr. 12. Esau profanus. 1. Tim. 6. Tertull. Contra nouitates. Oecum. Primas.

III. Qui legunt cum D. Chrysost. & Ambros. *Profanas autem vocum nouitates deuita, &c.* commendari volunt doctrinam fidei ab Apostolo, etiam ab ipsis primariis, & antiquis vocibus; quibus primùm dogmata nostra significata sunt à lege & prophetis. Vnde 1. Ioan. 1. Catholica doctrina appellatur mandatum vetus; præterquam ex hoc capite autoritatem sibi conciliet contra Iudæos. *Charissimi* (inquit Ioannes) *non mandatum nouum scripsi vobis, sed mandatum vetus.* Mandatum enim vetus est verbum quod audistis. Cauet his verbis Ioannes, ne quis nouitate offensus Euangelium respuat.

Chrysost. Ambros. 1. Ioan. 1. Catholica doctrina est mandatum vetus.

IV. Hinc August. lib. 3. contra Iulianum, cap. 3. vbi Pelagianam doctri-

August.

nam confutat, sic ait: *Mira sunt, quæ dicitis, ô Pelagiani? noua sunt, quæ dicitis; falsa sunt quæ dicitis. Mira stupemus, noua cauemus; falsa conuincimus, &c.* In eandem sententiam Basil. in lib. de Spiritu sancto cap. 29. *Veneranda*, inquit, *sunt vetusta dogmata; quæ ob antiquitatem, seu caniciem quandam habeant reuerentiam, &c.* Et Vincent. Lyrinensis in lib. contra profanas vocum nouitates, explicans hæc ipsa Pauli verba, *Profanas, &c.* Non dixit, inquit, Apostolus deuita antiquitates vocum, aut vetustates profanas, sed potiùs profanas vocum nouitates: quia si vitanda est nouitas, tenenda est antiquitas, etsi profana est nouitas, sacra antiquitas. Deinde exprimens quid vitandum sit, & quomodo, ait, Quid est, *profanas?* Quæ nihil habent sacri, nihil religiosi, ab Ecclesia Dei penitus extraneas. Deuita autem quasi viperam, quasi scorpionem, quasi basilicum, ne te non solùm tactu, seu visu attactum percutiat. Tandem concludit, apud omnes ferè hæreses solenne esse ac legitimum, vt semper profanis nouitatibus gaudeant, antiquitatis scita fastidiant. Contrà verò Catholicæ Ecclesiæ hoc proprium est, vt deposita sanctorum Patrum conseruet & profanas nouitates damnet. Hæc ille. Idem rationem reddens, cur nouitates periculosæ sint, sic ait; Si nouitates recipiantur, necesse est, vt fides sanctorum Patrum, aut tota aut certè magna ex parte violetur. Bernard. serm. 19. in Cant. singularitatem damnat, & nouitatem in religiosis: *Non vultis*, inquit, *esse communi contenti vita. Non sufficit vobis regulare ieiunium, non solennes vigiliæ, imposita disciplina, non mensura, quam vobis partimur in vestimentis, & alimentis. Priuata præfertis communibus, &c.* Idem in Euang. septem panum: *Hortamur* (inquit) *charitatem vestram, ne quis ex vobis inueniatur angulos amare, sectari latebras, quærere diuerticula, quoniam qui malè agit, odit lucem.* Deinde adducens illud Psalm. 79. *Singularis ferus depastus est eam*, ait: *Fugite simulationem omnem & angulos propriæ voluntatis; fugite spiritum lenitatis, & nequissimum vitium singularitatis, &c.* & tractatu de diligendo Deo, siue cap. de charitate ad finem, sic ait: *Vbi proprietas, ibi singularitas, vbi autem singularitas, ibi angulus, vbi verò angulus, ibi sine dubio sordes, &c.* Vide Nicephor. lib. 8. Eccles. hist. cap. 5. Vbi queritur Ecclesia intestino bello ob nouitates Arij fuisse turbatam. Deinde subdit, *Nugæ nánque & disputationes contentiosæ, veram pietatem, perfectamque diuini numinis cognitionem peruerterunt, & ingentes turbas in Ecclesia concitauerunt.* Sunt huius rei exempla hodie quàm plurima, quæ vtinam non essent, sed sunt, vt qui Catholici sumus edocti tot malis, nouitatem omnem in rebus sacris, si non execrati fuerimus, saltem suspectam habeamus.

[Marginalia: Basil. / Lyrinens. / Nouitas vitanda, quasi vipera. / Bernard. / Psal 79. / Singularitas. / Vbi angulus, ibi sordes. / Nicephor. / Disceptatio rerum nouarum & inanium impietati coniuncta est. / Quid sit cancer. / Primas. / Theodor.]

V. Subiungit Paulus: *Multùm enim proficiunt ad impietatem*, Græcè est, προκόψουσιν, hoc est, proficient, vt sit prophetia in dicto futuri temporis. Nec est *multum*, sed *ampliùs*, vt sit sensus: Vocum profanæ nouitates, quas inuehunt sectatores Simonis, *ampliùs* proficient ad impietatem. Quasi sentiat Paulus, disceptationes huiusmodi rerum inanium & nouarum quò magis admittuntur, hoc magis crescere & serpere ad maiorem impietatem, gliscentibus in dies contentionibus ambitiosis. Cum hac interpretatione rectè congruunt quæ sequuntur: Porrò cancer hoc loco morbus est serpens, & quod in corpore sanum est inficiens; seu, vt Primasius ait, *Vlcus est, quod in mamillis nascitur fœminarum, & nisi ei subitò fuerit subuentum, cùm ad cor serpendo peruenerit, nullum vltrà remedium est.* Deinde subiungit Primasius, *Ita & hæreticorum sunt vitan*

tanda colloquia, ne per aures irremediabiliter vulnerent mentem. Theodor. Cancro eos putat comparari, qui contraria veritati docent: quia sæpe eos etiam corrumpunt, qui sunt à passione liberi. D. Chrysost. hanc adhibet his verbis Pauli commentationem: *Morbus vtique horrendus, & qui medicina contineri nequit, sed omnia in dies corrumpit: ideo nullum ei remedium valet adhiberi.* Ostendit hoc dicto Pauli eos corrigi emendarique non posse, qui sponte à veritate aberrarunt. Sensus ergo est, si ad res oratio referatur & legamus *serpet*, vt est in Græco contextu, horum sermo non consistet in vna specie impietatis, vel altera, sed semper surget in cumulatiorem. Si verò referatur ad personas, hic erit sensus, vt cancer, locum, quem occupauit, depascitur, & inde ad vicina serpit, eaque inficit; sic per hos, alij semper, & alij corrumpentur. Vnde Gregor. 3. Moral. cap. 14. *Habent,* inquit, *hæretici hoc proprium, quòd in eo gradu, in quo de Ecclesia exeunt diu stare non possunt, sed ad deteriora quotidie ruunt.* Hæc Gregor. Rationem assignat Dionys. Areop. lib. de diuinis nominibus, cap. 4. p. 4. ad finem: *Quoniam malum quodlibet infirmitas quædam est, atque à bono defectio: ideo mirum non est, si continenter, & in dies deficiat à bono, & suo pondere ad aliud & aliud malum progrediatur, &c.* Aduertit D. August. in Psalm. 54 permitti à Deo interdum hæreticis, vt liberè vagentur in multorum perniciem, ad nostram eruditionem, vt & boni laudem habeant constantiæ, & mali inconstantiæ vituperationem. Admonet etiam Cypr. lib. 1. epist. 3. ad Cornelium, vt Christiani pestilentem doctrinam, tanquam contagium aliquod exhorrescant. *Declinent,* inquit, *de cætero fratres nostri fortiter verba, & colloquia eorum quorum sermo, vt cancer, serpit, sicut Apostolus ait, & nulla cum talibus commercia copulentur, &c.* Nazian. tractatu de fide, ait: *Hæreses veneni vice ad intimum pectus vires suas infundere.* Vide Cypr. in ser. de lapsis, vbi *cõtagium* vocat, *& pestem, vt cancrum, serpentem, hæreticorum colloquia,* vide etiam quæ annotauimus epistola præcedenti cap. vlt.

Chrysost. Hæreticorũ sermo morbus est contagiosus

Gregor. PP.

Dionys. Peccatum est à bono defectio.

August. Psal. 54.

Cypr.

Greg. Naz.

Cypr.

VI. Aduerte tandem, non minùs cauendum esse, vt sentit Paulus hoc loco, sermonem hæreticorum scriptum, quàm ore prolatum: cùm vterque æquè perniciosus sit, imò scriptus sermo interdum plus veneni continet, vt experientia docet. Vnde Nazian. orat. 2. de pace, hæreticorum libros eleganter appellat *oua aspidum:* nempe quia apta sunt parturire aspides, quales fuerunt eorum Scriptores. Vnde Nicæna Synodus, vt refert Niceph. lib. 8. Eccles. hist. cap. 18. ob periculum falsæ doctrinæ. Arij, & sectatorum illius libros publicè comburi iussit. Idem Niceph. lib. 17. cap. 9. legem olim promulgatam fuisse refert, vt capitis supplicio puniretur, qui scripta Seueri cuiusdam hominis hæretici conseruaret. Quid ego exempla quæro historiæ Ecclesiasticæ? vel ipsi Ethnici in foro comburi iusserunt libros Protagoræ philosophi, quod in iis, cùm atheos esset, nihil certi de diis assereret; cùm dubitatio illa in religione illius temporis offendere posset multos impietate, & nouitate, vt autor est præter alios Philostratus. Plato etiam 7. & 8. de legibus, & præsertim lib. 10. vbi agit, de libris non edendis in lucem, antequam examinentur: rationem hanc suæ doctrinæ reddit, Ne quid fortè huiusmodi libri contra religionem approbatam contineant, & Titus Liu. lib. 10. decad. 4. combustos fuisse quosdam libros ait, in quibus de religione disputabatur.

Nazian. Hæreticorũ libri sunt oua aspidũ.

Nicæn. Synod.

Nicephor.

Protagoræ libri comburuntur.

Philostratus.

Plato.

Liuius

VII. Quis ergo nisi insanissimus, calumniari morem Ecclesiæ potest, libros hæreticos comburentis? si enim hæreticorum sermo, vt cancer, serpit, quo

Auguſt. Pſal. 1. Hæreſis cathedra peſtilentiæ. Chryſoſt.

alio remedio tanta corruptio impediri poteſt? Si doctrina hæretica vt Auguſt. interpretatur Pſalm. 1. cathedra eſt peſtilentiæ: ferro profectò & flammis, halitus, qui inde efflatur in perniciem multorum, reprimendus eſt, non tam propter eruditos & perfectos viros, quàm propter ſimplices & imperfectos: Vnde Chryſoſt. orat. 2. de prouidentia, de hac materia diſſerens: *Hæc diximus*, inquit, *non ſtabilitatem illarum opinionum veriti, ſed imbecillitatem veſtram intuentes,&c.* Timet autem Chryſ. ſimplicium imbecillitatem, quia, vt ait Auguſt. lib. 2. quæſtionum Euang. q. 40. *Nulla eſt doctrina tam falſa, quæ non aliqua vera interdum miſceat, vt credibilior fiat.* Ideoque rectè comparatur lepræ falſa doctrina, quoniam inſtar lepræ cuiuſdam, varia eſt; & quemadmodum lepra humana corpora variare & maculari ſolet: ſic falſa doctrina, varia eſt, & animum maculare ſolet. Idem Auguſt. lib. quæſtionum miſtarum q. 100. de falſa doctrina: *Quamuis*, inquit, *ſibi applicat quædam veluti velamina, quibus impietatem contegat (non poteſt enim ſola impietas proponi, quia non inuenit emptorem) vt videntes fallantur: & vbi lex diaboli eſt, ſi ipſe nominetur, horretur. Quare ſicut mel veneno interdum admiſcetur, per quod & lateat, ſic nomen applicat ſibi veritatis.* Dubitari poteſt hoc loco, cum diuo Auguſtino, an illi, de quibus Paulus ait, *Sermo eorum vt cancer ſerpit,&c.* fuerint intra Eccleſiam, an potiùs extra: diſſoluetur hæc quæſtio infrà in explicatione illorum verborum, *In magna domo, &c.*

Auguſt. Hæreſis lepra eſt. Auguſt.

VERS. 17. Ex quibus eſt Hymenæus, & Philetus; qui à veritate exciderunt, dicentes reſurrectionem eſſe iam factam.

Græcè; ὧν ἐστιν ὑμέναιος, καὶ φιλητὸς, οἵ τινες περὶ τὴν ἀλήθειαν ἠστόχησαν, λέγοντες τὴν ἀνάστασιν ἤδη γεγονέναι.

Eraſmus. Ambroſ.

I. IN quorum numero ſunt Hymenæus & Philetus, qui à veritate exciderunt, vt habet noſtra editio vulgata, vel, vt Eraſmus vertit, *aberrauerunt.* D. Ambroſ. legit, qui *deerrauerunt a veritate*, reſpiciens ad verbum Græcum ἀστοχεῖν, in quo continetur metaphora, quæ ſumitur à collimantibus ad ſcopum, & collimando aberrantibus; de qua metaphora diximus in præcedenti epiſtola. Porrò ab Apoſtolo nominantur duo hæretici, qui hanc appellationem aſſecuti ſunt; quia dum ſe iactarent, tanquam accuratiſſimi & ſubtiliſſimi veritatis indagatores, à veritatis ſcopo deerrauerunt; dicentes, reſurrectionem eſſe iam factam, quia ſcilicet non aliam miſeri cogitabant reſurrectionem, vt Theodor. & Ambroſ. aiunt, quàm illam, quæ fit per liberorum procreationem. Liberi enim in lucem editi, vt illi docebant, referunt parentes à quibus geniti ſunt; ipſoſque defunctos, veluti viuos exhibent, in quo cernitur reſurrectio quædam, quæ & facta eſt, & fit quotidie, ſic Epiphan. hæreſi 40. D. Ambroſ. & Theodor. Quibus accedit Primaſ. *Eos poſuiſſe*, inquiens, *reſurrectionem in filijs, ſiue in anima cùm à vitijs reſurgit, &c.*

Theodor. Ambroſ. Epiphan. Ambroſ. Theodor. Primaſ. Chryſoſt.

II. Expendit D. Chryſoſt. illa verba præcedentia, *multùm proficiunt ad impietatem:* Ex hoc enim incommodo tollendi reſurrectionem futuram, in die mundi extremo; multa accreſcunt incommoda. Nam ſi iam reſurrectio facta eſt, non modò hoc afficimur detrimento, quòd magna illa priuamur gloria, verùm & iudicij metus excluditur. Quippe ſi reſurrectio facta eſt, meritorum quoque retributio tollitur: Gratis itaque iuſti ærumnas perpeſſi ſunt.

At

At id ita falsum est, vt videamus, iustos spe sua nutriri, & in ipsis laboribus præmium felicitatis æternæ spectantes, tranquillo animo esse: malos verò, conscientiæ suæ flagellis exagitari, vt quod semper passuri sunt, hîc iam incipiant pati. Addit Chrysost. *Melius fuerat pro erroris magnitudine, dicere, non esse resurrectionem, quàm iam factam esse.* Cum Chrysost. consentit Theoph. vt solet. Et meritò ita censet Chrysost. quia negata resurrectione mortuorum omnino, se alienos à fide Christi demonstrarent, atque adeò à fidelibus, tanquam Epicurei, qui interituram animam cum corpore, vt effrenatè viuant, exsibilarentur. Nunc autem cùm resurrectionem solùm animæ fateantur, quæ fit in nobis quando per gratiam à vitiis resurgimus, vt interpretatur D. Aug. tract.19. in Ioan. & Primasius hoc loco: vel eam, quæ fit per filiorum propagationem, vt ex Chrysost. Theoph. & aliis annotauimus, simplicibus & indoctis tendiculas obiiciunt, cum putant eos non respuere Catholicum resurrectionis dogma, sed interpretari dumtaxat, vt doctores decet.

Minus est negare resurrectioné quàm dicere eam esse factam. Theoph.

Augnst. Primas. Chrysost Theophyl.

III. Tota igitur & perfecta hominis resurrectio duplex est. Animarum, vna; altera, corporum. Priorem tantùm iuxta August. & alios recipiebant Hymenæus & Philetus, quos hîc nominat Paulus. Posteriorem verò penitus negabant: quam etiam veteres hæretici alij negarunt; vt constat ex Epiph. hæresi 21.24.26.27.&c. & ex D. Augnst. tom.6. in catalogo hæreseon, hæresi 1. & 20. & ex Tertull. in lib. de resurrectione carnis, vbi inter alia probat carnis resurrectionem omnino admittendam, ei qui credit de limo carnem factam, & flatu Dei vitam recepisse. Propter Christum enim, qui primogenitus est mortuorum, & resurrectionem promisit, Deus occupatur in limo, *Recogita,* (inquit Tertull.) *totum illic Deum occupatum consilio, sapientia, prouidentia, quæ lineamenta dictabat. Quodcunque enim limus exprimebatur, Christus cogitabatur homo futurus; sic enim præfatio Patris ad Filium. Faciamus hominem ad imaginem & similitudinem nostram. Ad imaginem Dei fecit illum, scilicet Christi. Ita & limus ille iam tunc imaginem induens Christi futuri in carne, non tantùm Dei opus erat, sed & pignus.* Hæc Tertull. Vbi eleganter contra hæreticos resurrectionis hostes, ait, non esse dubitandum de resurrectione futura, sicut nec de formatione hominis præterita, cùm eiusdem potentiæ sit, vtrunque facere; & pignus nobis sit concessum in limo, imaginem Christi repræsentante; cuius merito omnia diuina beneficia fidelibus debentur, quæ ab illo promissa sunt. Vnde August. serm.143. sic ait: *Propria fides Christianorum, resurrectio est mortuorum. Hanc in seipso caput nostrum Christus fecit, & exemplum fidei nobis præstitit, vt hoc haberent membra, quod præcessit in capite,* &c. de resurrectione Christi agit eleganter D. Greg. Nyssenus in oratione de sancto festo Paschæ, quæ incipit: *Vera quidem sabbati requies,* &c. & D. Greg. Naz. in oratione Panegyrica ad sancta lumina, & in duabus aliis orationibus in Pascha.

August.

Epiph.

Tertull. Confitenti creationem, credenda est resurrectio. Christus in limo cogitabatur. Imago Christi futuri, & pignus in primo homine.

August.

Greg. Nyss. Greg. Naz.

VERS. 18. Et subuerterunt quorundam fidem.

Græcè; Καὶ ἀνατρέπουσι τὴν τινων πίστιν.

IV. IVxta Græcum codicem, vbi Latinus interpres transtulit, *subuerterunt*, in præterito, legendum est, *subuertunt*: ἀνατρέπουσι nanque in præsenti est. In

August. Erasmus.

præsenti etiam legit August.4. lib.contra Faustum, cap.2. vt aduertit Erasmus ex volumine manu scripto. Porrò non omnium fidem hi hæretici expugnarunt,sed quorundam credentium factam iam esse resurrectionem; Non dixit Apostolus, inquit, August.in Psal.92.& subuerterunt fidem omnium sed quorundam; quia si omnium dixisset, omnes intelligere deberemus pertinentes ad ciuitatem Babyloniæ, quæ debet damnari cum diabolo: sunt enim boni, qui stabiles sunt in fide, & hi non commouentur: sunt etiam instabiles; & hi cõmouentur,& subuertuntur, &c.Dolenter autem dictum est à Paulo, quorundam fidem subuersam fuisse ab hæreticis, vt nos etiam doleamus tot hominum myriades nostris temporibus hæreticorum persuasione a fide defecisse. Id enim Dominus dum permittit, mentes nostras discrimen examinat, & probatorum fides manifesta luce clarescit, vt ait Cypr.in lib. de vnitate Ecclesiæ; quo sensu dixisse Apostolum arbitratur,1.Corinth.11. *Oportet hæreses esse, vt probati manifesti sint in nobis;sic enim,*ait Cypr. *probantur fideles; sic etiam perfidi deteguntur; sic etiam ante iudicij diem animæ iustorum & iniustorum diuiduntur, & à frumento paleæ separantur. Triticum non rapit ventus, neque arborem solida radice fundatam,procella subuertit: inanes paleas iactat ventus: inualidæ arbores turbinis incursione euertuntur*, &c. Vincentius etiam Lyrinens. post principium libri contra profanas vocum nouitates,grassari ait in Ecclesia hæreses Deo non repugnante ad probationem iustorum, vt ait Paulus loco cit. & huc pertinere putat illud Deut.cap.13. vbi dicitur de falsis magistris, & vatibus:*Non audiat populus verba Prophetæ illius,quia tentat vos Dominus Deus vester, vtrùm diligatis eum,an non in toto corde vestro*,&c.& Leo Papa epistola 22. ad Constantinopolitanos: *Nolite arbitrari*, inquit, *quòd Ecclesiæ suæ desit, aut de futura sit diuina protectio: splendescit enim puritas fidei, cùm ab ea separantur errorum sordes*,&c.

Psal.92. Pertinentes ad ciuitatem Babylonis damnari cũ diabolo debent.

Cypr. 1.Cor.11. Hæreses permittit Deus vt probentur electi.

Lyrinens.

Deut. Cap.13.

PP.Leo.

VERS.19. Sed firmum fundamentum Dei stat, habens signaculum hoc; cognouit Dominus, qui sunt eius; & discedat ab iniquitate omnis,qui nominat nomen Domini.

Græcè; ὁ μὲν τοι στερεὸς θεμέλιος τοῦ θεοῦ ἕστηκεν, ἔχων τὴν σφραγίδα ταύτην· ἔγνω κύριος τοὺς ὄντας αὐτοῦ, καὶ ἀποστήτω ἀπὸ ἀδικίας, πᾶς ὁ ὀνομάζων τὸ ὄνομα χριστοῦ.

Occupatio.

I. AMbros.legit:*Firmum autem fundamentum*, &c. Alij vertunt; *firmum tamen*, &c. continetur his verbis solutio tacitæ obiectionis per figuram, quæ dicitur à Latinis occupatio. Posset enim quis suspicari, fundamentum Dei breui ruiturum, quòd in tanta credentium paucitate, quanta erat in primitiua Ecclesia, hæreses exorirentur; quibus implicati aliquot ex præcipuis Christianis à fide desciuerint.Respondet ergo Apostolus, subuertisse quidem hæreticos quorundam fidem: id tamen non obstare quominus firmum Dei fundamentum maneat immotum: *stat*, idem est,atque non subuertetur. Est autem fundamentum hoc,prouidentia,& decretum Dei æternum, de œconomia,siue dispensatione salutis humanæ. Alij interpretantur,promissiones, siue prædictiones, quibus hoc Dei consilium in Scripturis nobis aperitur. Alij

Signaculum Dei vocat firmum Dei decretum.

Euan

Euangelium intelligunt, in quo inuenitur hoc fundamentum. Hęc tamen omnia eodem recidunt. D. Ambros. fidem intelligit, quam seruat Deus in promissis: *Quæ fides*, inquit, *non poterit infringi, perfidorum & hæreticorum commentis. Dabit enim Deus, quæ credimus daturum illum, teste promissione eius.*

Ambros.

II. Theodoretus hoc loco sic ait: *Labefactari*, inquit, *Paulus non potest basis veritatis. Deus enim hoc fecit fundamentum. Fundamenti autem signaculum est spes resurrectionis. Qui enim communem resurrectionem repudiat, negat Christi resurrectionem. Qui autem eam negat, reijcit etiam passionem. Qui autem eam reijcit, vnà etiam tollit ex virgine natiuitatem. Iure ergo fundamenti signaculum appellauit fidem resurrectionis.* Hæc Theod. Vbi vides intelligi ab eo nomine *fundamenti* fidem resurrectionis. Eandem sententiam sequitur D. Chrysost. similiáque incommoda colligens ex negatione resurrectionis emergentia, hæresimque perniciosissimam detestatus: *Vides*, inquit, *vt cùm solam resurrectionem videatur euertere, plurima fidei fundamenta concutiat? Nihil ne igitur contrà moliendum est, nempe Christi stabile fundamentum mutare non potest, quod huiusmodi est signaculo præditum: Nouit Dominus*, &c.

Theod.
Fides resurrectionis Theodoreto est signaculum.
Chrysost.
Fides resurrectionis.

III. Diuus Augustinus, in plerisque locis, per *fundamentum Dei firmum*, aptè intelligit Ecclesiam prædestinatorum, siue electorum ad vitam æternam, qui scripti sunt in libro vitæ, sine quibus Ecclesia Catholica constare non potest, vt videre est in commentariis collectis à Beda ex August. super hunc locum, & in explicatione nostra super illud, quod sequitur, *habens signaculum hoc*. Hunc enim sensum elicimus. Hoc fundamentum consilium scilicet Dei æternum, quo ante tempora secularia decreuit humanum genus saluare, obsignatum est quodam sigillo; isto nempe: *Nouit Dominus, qui sunt sui*, id est, qui præsciti sunt, & prædestinati. Hic locus rectè intelligetur, si mentem subeat, c. 10. Apoc. quod incipit: *Et vidi Angelum descendentem de cœlo, habentem clauem abyssi: & apprehendit draconem, & misit eum in abyssum, & clausit, & signauit super illum.* Quem locum enarrans D. August. lib. 20. de ciuitate, cap. 7. sic scribit: Quod additum est (*signauit*) significare mihi videtur quòd occultum esse voluit, qui pertineant ad partem diaboli & qui non pertineant. Hoc quippe in seculo isto prorsus latet, quia, & qui videtur stare, vtrùm casurus sit; & qui videtur iacere, vtrùm surrecturus sit, incertum est. Idem paulò inferiùs. Has, inquit, animas Deus elegit ante mundi constitutionem eruere de potestate tenebrarum, & trãsferre in regnum Filij claritatis suæ, sicut Apostolus ait: *Nam seducere illum gentes etiam nunc, & secum trahere in æternam pœnam, sed non prædestinatas in æternam vitam, quis fidelis ignorat.* Nec moueat, quòd diabolus sæpe seducit etiam illos, qui iam regenerati in Christo vias ingrediuntur Dei. Nouit autem Dominus, qui sunt eius: ex iis, in æternam damnationem neminem ille seducit, & infrà: *Ad hoc ergo ligatus est diabolus, & inclusus in abysso, vt non iam seducat gentes, ex quibus constat Ecclesia, quas antea seductas tenebat, antequam esset Ecclesia. Nec enim dictum est quod non seduceret aliquem, sed, vt non seduceret*, inquit, *iam gentes, in quibus Ecclesiam voluit proculdubio intelligi.* Hæc August. Quia verò in iis, quos Dominus nouit esse saluandos, vel damnandos, nobis nihil comperti est: dictum est in eodem capite Ioanni; *Signa, quæ locuti sunt septem tonitrua* hoc est, obsigna, siue sigillo occultanda excipe, vtrobique est verbum σφραγίζω, vnde deducitur σφραγὶς, quod interpres *signaculum* vertit.

Beda.
Apoc. 10. Angelus inclusit diabolum in abyssum.
August.
In hoc seculo incerta est stantis & iacentis conditio.
Nocere prædestinatis nõ potest diabolus auertendo illos prorsus a regno.

Cæterùm quanuis nos lateat, qui sint saluandi, & fundamentum Dei obsignatum sit, nequaquam tamen animum despondeamus: sperandum est enim, Deum fore fidelem in remuneranda virtute illis, qui & fidem synceram & mores exhibent incorruptos. Videtur autem Apostolus allusisse ad locum, Num.16. vbi Chore, Dathan, & Abiron tumultuantibus dixit Moyses: *Notum faciet Dominus, qui ad eum pertineant*. Vbi ad verbum in Hebræo est, *qui sunt sui*: quo exemplo vtitur Ambr.& Primas. hoc loco.

Num.16.

Ambros. Primas.

IV. Quomodo nouerit Deus, qui sint sui, explicat August. tract. 45. in Ioan. enarrans illud cap.10. de bono pastore dictum, *Oues vocem eius audiunt, & proprias oues vocat nominatim*; sic enim ait: Habet enim nomina eorum scripta in libro vitæ, ideóque proprias vocat nominatim. Hinc dicit Apostolus: *Nouit Dominus, qui sunt eius*, &c. & paulò infrà: *Nouit Dominus prædestinatos, ipsi enim sunt oues eius*: Aliquando seipsæ nesciunt: sed pastor nouit eas, secundùm istam prædestinationem, & Dei præscientiam & electionem omnium ante mundi constitutionem secundùm istam ergo præscientiam, & prædestinationem, quàm multæ oues foris sunt nūc, & quàm multi lupi intus, & quàm multæ oues intus, & quàm multi lupi foris, &c. Idem in Psal.92. exponens illa verba: *Etenim firmauit orbem terræ, qui non commouebitur*, ait, Ecclesiam prædestinatorum propriè non commoueri, & idcirco meritò *fundamentum firmum* Dei appellari.

August. Ioan.10.

Sunt intra Ecclesiam, multi, quos Deus nouit dãmnandos.

Psal.92.

V. Siue ergo cum August. nomine *fundamenti firmi* Ecclesiam electorum intelligamus, siue cum Ambros. fidem Catholicam, siue cum Chrys.& Theod. fidem resurrectionis; siue, vt alij malunt, consilium Dei æternum de saluandis prædestinatis, siue veritatem promissionum, secundùm quas licèt interdum aliqui, qui videbantur columnæ, excidant à fide, minimè timendum est, ne aliquis electorum pereat. Rectè addit Paulus, *Firmum fundamentum Dei stat, habens signaculum*, hoc scilicet, *Nouit Dominus, qui sunt eius*, atque adeo, nec vnus quidem ex electis, licèt multi deficiant à fide, peribit, ne dum Ecclesia D. Thom putat vocari hîc à Paulo *firma fundamenta*, eos, quibus data est gratia, immobiliter standi, siue perseuerandi in fide, &c. Quorum vnusquisque instar est domus, de qua Matth.7. dicitur, Quòd *venerunt flumina, & flauerunt venti, & irruerunt in domum illam, & non cecidit. Fundata enim erat supra firmam Petrā.* Deinde addit D.Th. firmitatem hanc pendere, primum ex diuina prædestinatione: secundò, ex nostro libero arbitrio, &c.

August. Ambros. Chrysost. Theodor.

D.Thom.

Matth.7.

VI. Notandum est diligenter, dum Apostolus ait de prædestinatis, *Cognouit Dominus, qui sint sui*, eam intelligi cognitionem, quæ coniuncta est cum electione, & amore, quam Theologi vocant *notitiā approbationis*: ita nimirum, vt illis velit dare regnum, in eísque peculiariter sibi complaceat: quo sensu dictum est Apostolis à Christo Domino: *Nolite timere pusillus grex; cōplacuit enim Patri vestro dare vobis regnum.* Vide de hac re Aug. enarrantem Psal.1. illa verba; *Nouit Dominus viam iustorum*, &c. Idem in Psal.34. explicans cognitionem, qua Deus dicitur nescire reprobos, sic ait: *Ita Deus nescire dicitur, quemadmodum ars, nō nouit vitia, & defectus qui cōmittuntur ab artifice, in quo est talis ars*, &c. Eandem materiam tractat in lib.83. quæstionum, q.66. Quo pacto peculiariter prædestinati dicantur esse Dei, explicant sacri interpretes, apud Ioan. c.17. vbi Christus ait, alloquens Patrem: *Tui erant, & tu mihi eos dedisti.* Quo dicta Christi

Cognitio prædestinatorum coniuncta est cū electione & amore.

August. Psal.1. Psal 34. August.

Ioan.17.

Christi abusi sunt tam noui hæretici quàm veteres prædestinatiani, vt probarent Christum, non pro omnibus hominibus, sed pro solis prædestinatis fuisse mortuum, & orasse. In quo errore fuit Faustus Galliæ Episcopus, qui ætate floruit Augustini; vt constat ex lib. 2. de libero arbitrio cap. 4. & 6. & autor commentariorum in Psalm. qui Arnobio tribuuntur Psalm. 146. & Remigius Episcopus Lugdunensis in lib. contra tres epistolas trium Episcoporum Galliæ, in quam etiam ipse videtur ire sententiam. Cæterùm pro omnibus mortuum esse, & orasse, satis constat, si meminerimus mortem Christi, vt Theologi docent, duobus modis considerari posse. Vno, quoad illius vim atque virtutem; & Christi morientis, Patrisque ad mortem mittentis, antecedentem, quam vocant, voluntatem. Altero, quod attinet ad effectum, qui ex ipsa consecutus est; & voluntatem, quam consequentem, & efficacem appellant: ita duplex illius oratio distinguenda. Altera, sufficiens quidem, sed non efficax: Altera, sufficiens & efficax. Si priori modo rem consideres, & pro omnibus hominibus mortuus est & orauit. Nam & eius mors satis habuit meriti, & prima eius, & antecedens voluntas erat, vt omnes saluarentur; ideoque, Luc. 23. pro omnibus orauit. Si verò effectum spectes, quia is, non ex sola Christi, sed etiam ex hominum, qui saluandi erant, voluntate pendebat, quia non omnes oblatum pro omnibus à Christo redemptionis beneficium accipere voluerũt; non omnes salui facti sunt; neque pro omnibus efficaciter orauit, sed pro iis, qui sui erant, & credidissent. Vide Toletum in cap. 17. Ioannis super illud, *Tui erant, &c.* Alio denique sensu, pro omnibus, quàm pro discipulis suis & iustis orauit. Nam pro omnibus, vt crederent, & iusti fierent, sicut nos pro hæreticis, & infidelibus oramus: pro discipulis & iustis, vt eos conseruet, detque illis vitam æternam. Pro maiori explicatione verborum Pauli, *cognouit Dominus, &c.* vide Dionys. in lib. Eccl. hierar. vbi hunc locum exponit: quem etiam bene enarrat Primasius. Quasi ita dicat Paulus, *qui sunt sui*, quia in præscientia sua non fallitur, qui nos elegit ante mundi constitutionem, neque permittit illos erroribus implicari: quia qui non vsque in finem perseuerarint, sine dubio eius esse non possunt, &c.

[Margin: Error est affirmare Christum pro solis prædestinatis mortuũ esse, & orasse. — Arnobius. Psal. 146. — Remigius. — Mors Christi quo pacto vtilis omnibus fuerit. — Passio, & oratio Christi, solis prædestinatis efficax fuit. — Luc. 23. — Aliter Christus pro discipulis, aliter pro omnibus hominibus orauit. — Dionys. — Primas.]

VII. Ne quis tamen scrupulus remaneat circa id quod diximus de Ecclesia prædestinatorum, soli Deo nota, quemadmodum loquuntur Theologi cum Augustino: aduerte, Ecclesiam sanctam, Catholicam, & Apostolicam, non tantùm constare ex electis & sanctis, sed etiam ex vocatis omnibus, hoc est, ex iis qui Christiani sunt, & fideles. De quibus dicitur, multi sunt vocati; pauci verò electi: Neque proinde duas esse Ecclesias; vnam electorum; aliam verò non prædestinatorum, vt putat Caluinus, in lib. quem vocauit, Institutionem Christianam; vna est enim tantùm Dei domus siue Ecclesia, continens electos simul & reprobos: Quare vt quisque pertineat ad Dei Ecclesiam, id non pendet ex Dei prædestinatione, aut ex charitate, vel fide interna: sufficit enim publica & legitima fidei professio, & vocatio. Illa verò requiruntur, vt sint membrum viuum, ex dono fidei per dilectionem operantis: solet tamen August. plerunque & alij antiqui Theologi appellare Ecclesiam electorum; quia electi potissima & optima pars Ecclesiæ sunt; Et vel ex eo excellentiam habet, quod in æternum perseuerat. Quo sensu dictum hic est, *Cognouit Dominus, qui sunt eius*: solus enim Deus nouit Ecclesiam electorum, ex qua ne

[Margin: Ecclesia prædestinatorũ soli Deo nota. — Hæretici duas fingunt Ecclesias. — August.]

vnus quidem perire poteſt, vt ſæpe diximus.

Alterum ſigillum, eſt vt diſcedat qui ſaluari vult ab iniquitate.
Theophyl.

VIII. Illa verba: *Et diſcedat ab iniquitate omnis, qui nominat nomen Domini*, continent alterum ſigillum. Nemo putet ſatis eſſe quòd acceperit nomen Chriſti. Opus præterea eſt, vt diſcedat ab iniquitate doctrinæ, ſic, vt iniquitas opponatur falſitati. Similis locutio eſt, in epiſtola ad Rom. credunt autem iniquitati, hoc eſt falſæ contrariæque doctrinæ. Alij nomine *iniquitatis*, turpitudinem vitiorum intelligunt: Vterque commentarius admitti poteſt. Schola nánque Simonis preter opinionum abſurditatem; inducebat execrandam morum fœditatem. Hîc quoque videtur Apoſtolus alludere ad cap. 16. Num. vbi dicitur, *Recedite à tabernáculis hominum impiorum, &c.* oportet enim recedere à ſocietate hæreticorum, ne inuoluamur eorum & ſcelere & ſupplicio. Eſt autem ſignum proprium & omnino certum prædeſtinatorum, quo à reprobis diſtinguuntur, vt ait Chryſ. hoc loco, recedere ab iniquitate, & vt tale à Paulo proponitur, dum ait; *diſcedat, &c.* Huius autem ſigni effectus conſtabit Chriſti ſententia in die iudicij, *quando*, vt dicitur Matth. 25. *congregabit ante eum omnes gentes, & ſeparabit eos ad inuicem, ſicut paſtor ſegregat oues ab hœdis, &c.* Quod dicitur, *Omnis qui nominat nomen Domini*, verbum ex verbo de Græco codice tranſlatum continet. Alij Latini codices habebant ante emendationem Sixti V. *Omnis, qui inuocat nomen Domini.* Perſtringit autem Paulus Simonis doctrinam, quæ, vt ſcribunt Irenæus, & Epiphan. abutebatur in vocatione & gloria nominis Chriſti, non tamen hoc dictum recolebat: *Diſcedat ab iniquitate, &c.* Ait ergo Apoſtolus, non ſatis eſt ore Chriſtum profiteri, ſed oportet inſuper ablegare falſam doctrinam, & improbæ vitæ execrandam fœditatem; ſic enim detracto ſigillo apparebit, qui ſint Chriſti, cuius religio fide & moribus honeſtis continetur.

Num. 16.

Recedere ab iniquitate, ſignum eſt electorum.
Chryſoſt.
Matth. 25.

Irenæus.
Epiphan.
Non ſatis eſt ad ſalutem inuocare Chriſti nomen.

VERS. 20. In magna autem domo non ſolùm ſunt vaſa aurea & argentea, ſed & lignea & fictilia: & quædam quidem in honorem; quædam autem in contumeliam.

Græcè; *ἐν μεγάλῃ δὲ οἰκίᾳ οὐκ ἔστι μόνον σκεύη χρυσᾶ καὶ ἀργυρᾶ, ἀλλὰ καὶ ξύλινα, καὶ ὀστράκινα· καὶ ἃ μὲν εἰς τιμὴν, ἃ δὲ εἰς ἀτιμίαν.*

I. EST & alia ſolutio tacitæ admirationis ſiue obiectionis, cur Deus in tanta paucitate fidelium, permiſerit quoſdam in hæreſim labi. Senſus enim eſt. Nemo miretur hæc fieri in Eccleſia, quæ licèt modò paucos habeat fideles, magnæ tamen eſt inſtar domus, ſiue familiæ, in qua reperitur varia ſupellex, nempe vaſa aurea & argentea: lignea etiam, atque teſtacea; ſunt enim in ea boni & mali præſciti, & prædeſtinati. Ad hunc modum interpretatur Cypr. in epiſt. ad Antonianum, parabolicè intelligens per *magnam domum*, Eccleſiam. Ad eundem modum exponit Ambroſ. in commentariis huius loci. Hoc dicto, ſignificauit, inquit, Apoſtolus in Eccleſia diuerſos eſſe homines, quoſdam bonos & ſummos viros, quos in auro intelligi vult: quoſdam bonos tantùm, quos in argento deſignat: alios verò non bonos, quos vaſa lignea & fictilia appellat: quod nulli ambiguum puto. Nam in Corinthiorum hoc Eccleſia probat frequens ſermo obiurgantis Apoſtoli 1. Corinth. 3. Nunc autem in Eccleſia

Cypr.

Ambroſ.
Magna domus eſt Eccleſia.
Boni in auro intelligũtur.
1. Cor. 3.

clesia nostra palam est,& in templo Hierosolymis, in quo typus erat Ecclesiæ manifestis lectionibus approbatur. Erant enim ibi Saducæi, ex quorum radice erat Hymenæus & Philetus. De quorum praua sententia, cùm Apostolus esset loquutus, statim hoc subiecit, vt non esset mirabile in Ecclesia videri homines dissentientes. Insanus autem Nouatus, vt errori suo blandiatur, aliter hoc intelligendum tradit, vt domus magna, totus mundus significari credatur, quia habet hominum diuersitatem; cùm constet, Apostolum vsum exemplo domus diuitis, & opulenti, quæ quamuis copiosa sit, habet tamen vasa lignea, & fictilia. Hoc modo & Ecclesia, quanquam sancta dicatur, habet tamen & vitiosos, & praua sentientes,&c.simili expositione vtitur Primasius, Ne dicerent aliqui, inquit, quare ergo hæretici, vel mali, Christiani in Ecclesiam ingrediuntur; ponit Apostolus comparationem magnæ domus, qualis modò est Ecclesia ante resurrectionem.Magna igitur domus est Ecclesia,in qua misti sunt boni & mali; sicut area, in qua triticum & paleæ, simul cum zizania teritur vsque ad diem iudicij.Eodem modo exponit Cypr. epistola 51. ad Maximum presbyterum, & alios confessores: *Etsi videntur*, inquit, *in Ecclesia esse zizania,non propterea impediri debet,aut fides,aut charitas nostra,vt quoniam zizaniam in Ecclesia esse cernimus,ab Ecclesia discedamus.* Apostolus enim in epistola sua dicit: *in magna domo, &c.* Nos igitur operam demus, vt vas aureum, vel argenteum simus. Verùm fictilia vasa confringere Domino solùm concessum est, cui & virga ferrea data est, &c. Quam expositionem confirmat idem Cypr. epistola 52. ad Antonianum, & August. lib.2. contra Cresconium Donatistam, cap.24.& lib.3.4.& 7.de Baptismo magni faciens autoritatem Cypr. præsertim lib.4.de Baptismo, quem inuenies in commentariis Bedæ citatum. Possumus hanc expositionem confirmare ex stylo loquendi ipsius Apostoli. Nam 1.ad Tim.5.agens de virtutibus Episcopi, *Si quis autem*, inquit, *domui suæ præesse nescit, &c.* Quæ verba, hunc sensum habent, si quis domui suæ præesse nescit, quomodo Ecclesiæ Dei, quæ est magna quædam domus, præesse sciet? & infrà apertiùs vocat Ecclesiam Dei domum. *Hæc autem scribo tibi; sperans me ad te venire citò. Si autem tardauero, vt scias quomodo oporteat te in domo Dei conuersari, quæ est Ecclesia Dei viui, &c.* & ad Hebr.3. *Moyses*, inquit, *fidelis erat in domo Dei, &c.* qui ex hac domo sunt, domestici ab eodem vocantur ad Galat.6. *Dum tempus habemus, operemur bonum ad omnes, maximè erga domesticos fidei, &c. domestici fidei,* dicuntur omnes fideles, qui à Christo veluti ab vno patrefamilias in Ecclesia gubernantur.

Nouatus intelligit per magnam domum, totum mundum.

Primas.

Ecclesia triticum & paleam habet, i.electos, & reprobos.

Cypr.

Fictilia vasa confringit Deus.

Cypr.

August.

Beda.

1.Tim.5.

Eccl.domus Dei est.

Heb.3.

Galat.6.

II. Obiicies Chrysost. Theodor. Theophyl. Oecum. hoc loco, intellexisse per *magnam domum*, non Dei Ecclesiam, sed mundum vniuersum, in quo tanquam in magna domo sunt instar vasorum aureorum & fictilium, boni malis permisti. Respondetur, eum sensum non esse alienum à mente Pauli quamuis prior magis literalis sit, sunt enim iuxta expositionem horum Patrum in mundo boni tanquam vasa misericordiæ, & mali tanquam vasa iræ, vt ad Rom.9. loquitur Paulus, ad declarationem iustitiæ & clementiæ diuinæ, totiusque vniuersi pulchram & vtilem varietatem. Quòd autem D. Ambros. hanc interpretationem reiiciat, ideò facit, quia videtur hæreticis fauere, præsertim Nouatianis. Nouatus enim, quem Ambros. insanum vocat, cùm scholam suam, siue sectam, veram esse Dei Ecclesiam iactaret, atque adeò à iustis

Chrysost.

Theodor.

Theophyl.

Oecum.

Mali sunt vasa iræ; iusti vasa misericordiæ.

Ad Rom.9.

Ambros.

solùm habitari; vt suo errori blandiretur, intelligi à Paulo voluit, non Ecclesiam Dei, quæ iustis tantùm pateat, sed totum mundum appellatione magnæ domus, in qua bonis mali sint permisti, & iusti peccatoribus.

VERS. 20. In magna domo non solùm sunt vasa aurea.

Vtrùm mali homines pertineant ad Ecclesiam.

ANNOTATIO VNICA

III. NOn pertinere ad Ecclesiam malos homines, confirmari potest; quia Ecclesia dicitur sponsa Christi, nullam habens maculam, aut rugam, hoc est, nullam deformitatem. Vnde ad Ephes. 6. *Viri diligite vxores vestras, sicut Christus dilexit Ecclesiam sponsam suam, & seipsum tradidit pro ea, &c.* & in Cant. *Tota pulchra es amica mea, & macula non est in te.* Et in Symbolo fidei, confitemur, *Sanctam Ecclesiam & sanctorum communionem.* Pertinere verò, confirmatur; quia D. Paulus in his verbis: *in magna autem domo, &c.* si antecedentem & consequentem contextum expendimus, videtur specialiter significare homines hæreticos esse in Ecclesia. Hæc enim verba inducta sunt ab Apostolo propter Hymenæum, & Philetum, qui negare sunt ausi corporum resurrectionem, quam nos futuram speramus. Cùm ergo hæretici in Ecclesia sint, quo modo non erunt cæteri Christiani quantuncunque facinorosi sint.

Ephes. 6. Cant. 4. Symbolum fidei.

IV. Ad hanc difficultatem respondendum est, malos, imò & hæretico, in Ecclesiæ membris quodammodo censeri, quia baptizati sunt vt inferiùs dicemus. Quod non negant qui affirmant eos non esse membra Ecclesiæ, quatenus membra Ecclesię fide inter se copulantur. Hoc enim nos quoque concedimus cum Bellar. tom. 1. Contr. generali lib. 2. cap. 30. & Contr. 4. lib. 3. cap. 4. Valenca 2. 2. disput. 1. q. 5. puncto 3. & aliis. At non negant doctores eos membra esse per characterem: quanuis, quare coniunctionem per fidem & charitatem non habent, corrupta sint, & ipso membri nomine, indigna. Quæ cùm ita sint meritò D. August. 2. retract. cap. 18. & in lib. de perfectione, cap. 15. & aliis in locis dictum Pauli ad Ephes. 6. intelligendum esse ait, de Ecclesia triumphante, nec iam in statu præsentis temporis existimandum esse Ecclesiam non habere maculam, neque rugam, sed præparari vt sit talis aliquando, hoc est, in patria. Nunc enim ob quasdam ignorantias, & infirmitates membrorum suorum, habet vnde quotidie dicat, *Dimitte nobis debita nostra, &c.* Idem sentit in lib. de hæresibus, hæresi 88. cui accedit D. Hieron. in cap. 6. epistolæ ad Ephesios, & patres communiter. Quare Dei Ecclesia licèt bonos & malos promiscuè contineat, sicut & arca Noe tam munda quàm immunda, continebat animalia; nihilominus sancta appellatur, non quòd iam sit omnino talis, sed quòd talis futura est. Vel etiam, quia talis est in præcipuis membris, hoc est, in electis, qui gratiam Dei sibi datam conseruant. Imò iuxta phrasim Scripturæ, illi quos decet sanctitas, sancti vocantur, licèt peccatis sint inquinatissimi, sic Christiani omnes dicuntur sancti, ad Ephes. 3. *Mihi autem omnium sanctorum minimo*, id est, Christianorum. Et terra sancta hodie vocat[ur], in qua vestigia Patriarcharum & præsertim Christi Domini, redolent

August. Ephes. 6. Hieron. Sancta vocatur Ecclesia, non quòd in omnibus filiis talis sit, &c. Ephes. 3

sancti

ſanctitatem, quanuis à Turcis, hæreticis, & fæce hominum incolatur. Recte igitur D. Gregor. hom. 38. exponens illa Christi verba: *Et egressi serui in vias, congregauerunt omnes, quos inuenerunt bonos, & malos,* ait: *Boni, soli nusquam sunt, nisi in cœlo; & mali, soli nusquam sunt, nisi in inferno. Hæc autem via quæ inter cœlum & infernum sita est, sicut in medio subsistit, ita vtrarunque partium ciues communiter recipit. Quos tamen sancta Ecclesia nunc indiscretè suscepit, & postmodum in separatione & fine mundi discernet,* &c.

Gregor. Boni soli nusquã sunt nisi in cœlo

V. Hinc patet, quo pacto satisfacere oporteat obiectioni, quæ hæreticos ex autoritate Pauli includit in Ecclesiam. Vera enim & Catholica doctrina est, hæreticos nunquam separari ab Ecclesia omnino, nisi quando per publicam Ecclesiæ eiusdem sententiam damnantur, vnde D. August. 3. de Baptismo, contra Donatistas, cap. 19. in eam videtur propendere sententiam, vt asserat, duos hæreticos, de quibus conquestus est Paulus, iam extra Ecclesiam esse, vel quia ipsi eam deseruerunt, vel quia ab ea expulsi fuerunt per sentẽtiam latam, antequam hæc epistola scriberetur, quemadmodum nunc extra Ecclesiam dicuntur esse hæretici publica Ecclesiæ execratione & damnatione notati. Probabilior est opinio D. Cypr. in epistola ad Antonianum, prædictos duos hæreticos, de quibus agit Apostolus, quo tempore hæc epistola scripta fuit, nondum fuisse per sententiam Ecclesiæ damnatos, adhúcque tolerari, atque cum fidelibus in magna Ecclesiæ domo includi tanquam vasa fictilia. Ad hanc Cypr. sententiam accedit D. August. palinodiam recantans in lib. contra Donatistas, & dicens, Paulum, cùm ait, *in magna domo*, &c. forte respexisse ad illud tempus, quo hi duo seipsos nondum prodiderant, nec exierant à cœtu Ecclesiæ, publico iudicio damnati. Imò licèt demus eos damnatos fuisse publico iudicio, adhuc ad Ecclesiæ magnam domum pertinuisse aliquo modo non est negandum. Aliter quo modo posset Ecclesia huiusmodi hæreticos iudicare, & brachio seculari tradere? Nam de iis, qui foris sunt, hoc est, extra Ecclesiam, Ecclesia non iudicat, 1. Corinth. 5. *Quid enim mihi de ijs, qui foris sunt iudicare?* Quare necesse est, hæreticos etiam damnatos ab Ecclesia, & traditos brachio seculari, ad Ecclesiam pertinere magis quàm paganos, qui omnino foris sunt, vnde August. in lib. contra Donatistas post coll. cap. 35. non veretur Donatistas hæreticos sui temporis, *fratres* vocare. Sunt igitur in Ecclesia membra siue vasa aurea, & argentea, iuxta D. Paulum, illi quos vna fides & charitas ad Sacramentorum communionem attrahit. Hæretici verò, & qui solùm Baptismi habent characterem, sine charitatis & gratiæ luce, vasa sunt lignea, & testacea in contumeliam deputata.

August. Cypr. August. 1. Cor. 5. Hæretici brachio seculari traditi adhuc pertinent aliquo modo ad Eccl.

VERS. 21. Si quis ergo emundauerit se ab istis, erit vas in honorem sanctificatum, & vtile Domino ad omne opus bonum paratum.

Græcè; Ἐὰν οὖν τις ἐκκαθάρῃ ἑαυτὸν ἀπὸ τούτων, ἔσται σκεῦος εἰς τιμὴν ἡγιασμένον εὔχρηστον τῷ δεσπότῃ εἰς πᾶν ἔργον ἀγαθὸν ἡτοιμασμένον.

I. HIc locus valde perstringit Manichæos, vt aduertit Theophylactus, & Lutheranos, qui veluti ex schola Manichæi paucis antè annis emerse-

rant. Hi enim libero arbitrio sublato, necessitati tribuunt, quòd aliquis vas sit aureum, aut fictile. Cùm Paulus statuat vas immundum posse fieri mundum. Vnde Chrysost. hoc loco: *Vides*, inquit, *vt non naturæ carnalisve necessitatis sit aureum esse, vel fictilem, sed nostræ tantummodo voluntatis?* Natura enim efficere non potest, vt vas aureum fictile fiat, aut econtrà: voluntas verò potest. Vas erat fictile Paulus, sed euasit in aureum, vas fuit aureum Iudas, sed in fictile conuersum est. Cæterùm cùm vasa fictilia vocamur, 2. Corinth.4. *Habentes thesaurum hunc, in vasis fictilibus* nostrorum corporum, intelligimus naturam: Quasi dicat Paulus, vas fictile corpus nostrum est, sicut enim fictile vas, non est aliud quàm coctum lutum: ita & corpus nostrum, nihil est aliud quàm lutum animæ calore solidatum: quod si sępius cadat, facilè conteritur. Iam verò quid ossa à testa figuli differunt? Quid à luto carnes? nónne æquè ex humore materiam trahunt? scribens ergo Paulus ad Corinthios, loco citato, de natura loquitur, quam minimè vituperat. Hîc verò de voluntate, quæ in vitio est. Si quis, inquit, emundet seipsum, non simpliciter ait, mundet, sed emundet, hoc est, omnino expurget; erit vas in honorem sanctificatum, & vtile domino. Vbi vides dari spem Hymenæo & Phileto & cæteris, qui sponte à fide, vel charitate exciderunt, resipiscendi si voluerint. Dum verò ait, posse vasa fictilia per libertatem gratia Dei, quæ præstò semper est, cooperante, fieri vasa aurea & vtilia Domino; insinuat, eos, qui in peccato perseuerant, vasa esse inutilia; quæ et si vsum quendam sui præbeant, non tamen eum præbent ad omne opus bonum. Itaque vas in honorem, in opus bonum dicitur vtile; & quadam præparatione idoneum ad quodcunque genus honestatis, virginitatis videlicet, abstinentiæ, aut alterius virtutis amplectendum, siue periculosè viuendum sit siue moriendum.

Chrysost. Non est necessitatis naturæ, vas esse aureum, aut fictile. Vas erat fictile Paulus, sed euasit aureum. 2.Cor.4.

Datur spes improbis etiam hæreticis resipiscendi.

II. Rectè hunc locum D.Pauli post Chrysost. commentatur D. Ambros. sic enim ait, enarrans hæc verba: *Si quis ergo emundauerit*, &c. Nunc alia hæresis fraude sua conuincitur, quæ asserit, animas quasdam natura esse malas, quæ ad bonum cogi non possint, cùm hîc dicat posse malos mutari in bonum, & sordidos purificari. Poterant enim Hymenæus & Philetus mundare sensum suum, si voluissent, vt fierent vas sanctificatum, præparatum in honorem. Hęc Ambros. cui concinit D. August. defendens libertatem arbitrij contra hæreticos, & enarrans illa verba, 1.Ioan.3. *Omnis, qui habet hanc spem in Dominum, sanctificat seipsum, sicut & ille sanctus est*, &c. non aliter ait dici à Ioanne hominem sanctificare seipsum, quàm à Paulo hîc, hominem mundare seipsum, vide tract.4. super epistolam Ioannis, vbi ait: *Videte quemadmodum Ioannes non abstulit liberum arbitrium. Quis enim nos sanctificat, nisi solus Deus: sed tamen Deus te nolentem non sanctificat: ergo quando adiungis voluntatem tuam Deo, sanctificas teipsum, sanctificas te, non de te, sed de illo: tamen quia agis ibi aliquid voluntate tua; ideo tibi aliquid, ibi tributum est: ideo autem tibi tributum est, vt dicas, sicut in* Psal.26. Adiutor meus esto, ne derelinquas me: *Si enim dicis, adiutor meus esto; ergo aliquid agis*, &c.

Chrys. Ambros.

Ambros. August. 1.Ioan.3.

Deus te nolentem non sanctificat.

Psal.26.

III. Idem August. in lib. qui inscribitur, de Actis, cum Felice Manichæo, cap.4. exponens locum, Matth.12. vbi Christus ait, *Aut facite arborem bonam, & fructum eius bonum; aut arborem malam, & fructum malum*, sic inquit, *Cùm dicit Dominus Iudæis, aut facite hoc, aut illud, potestatem indicat faciendi, non naturam.*

August. Matth.12. Arbitrij est benefacere.

Nemo

Nemo enim nisi Dominus arborem facere potest, sed habet vnusquisque in voluntate sua aut eligere quæ bona sunt, & esse arbor bona; aut quæ mala, & esse arbor mala, &c. Ad hunc sensum loquitur hîc Paulus, dum ait: *Si quis ergo emundauerit se.* Et idem August. in lib. de prædestinatione, cap. 5. cùm ait, *Posse habere fidem & charitatem, naturæ esse hominum: Habere autem fidem, & charitatem gratiæ, esse fidelium*, &c. in quibus verbis, *posse*, refertur ad liberum arbitrium: *habere* autem, ad auxilium, & cooperationem Dei actualem. Particulam illam, *erit vas in honorem*, sic intellige, præterquam ex dictis explicata videatur, si quis emundauerit se, erit vas quod Domino suo ad vsus honorificos inseruiat, tanquam instrumentum siue organum diuinæ virtutis, & interdum miraculorum. Hinc illud, *Scitote quia Dominus sanctum suum mirificauit*, & Psalm. 88. *Mihi autem nimis honorati sunt amici tui Deus*, &c.

Psal. 4. Psal. 88.

IV. Non est prætermittenda expositio Primasij, qui interpretatur velle Paulum his verbis, *Siquis autem emundauerit se*, &c. admoneri à Timotheo fideles, vt se abstineant ab istis, id est, Hymenæo & Phileto, & omnino à consuetudine hæreticorum, qui resurrectionem negant, si enim se emundauerint ab istis seductoribus, erunt vasa aurea, & argentea Domino, &c. quę igne purgantur magis quàm consumuntur, & parata sunt ad omne opus bonum, etiam martyrij, declinando à peccatis mortiferis. Nam sine minutis, inquit Primasius, esse non possumus.

Primas. Sine minutis culpis esse nõ possumus.

VERS. 22. Iuuenilia autem desideria fuge; sectare verò iustitiam, fidem, spem, charitatem, & pacem cum iis, qui inuocant Dominum de corde puro.

Græcè; Τὰς δὲ νεωτερικὰς ἐπιθυμίας φεῦγε· δίωκε δὲ δικαιοσύνην, πίστιν, ἀγάπην, εἰρήνην, μετὰ τῶν ἐπικαλουμένων τὸν κύριον, ἐκ καθαρᾶς καρδίας.

I. DVæ sunt partes integræ iustitiæ, nimirum sectari virtutem & id fugere, quod virtuti contrarium est. Dum ergo ait, *Iuuenilia desideria fuge*, ea significat repudianda esse vitia, quæ adolescentiæ affinia sunt, vt delicias, risus immoderatos, inanem iactantiam: ita Theod. & alij D. Chrysost. per *iuuenilia desideria*, non ea modò, quæ ad libidinem pertinent, intelligit, sed omnem animi motum freno rationis cohibendum. Vnde senes sic alloquitur: *Audiant senes, quàm sibi fugienda sunt iuuenilia omnia, siue enim quis iniuriosus sit, siue potentiæ studeat, siue pecuniarum, aut corporum amore teneatur: iuuenile desiderium est, ac stolidum, cordisque nec dum satis constantis*, &c. Primasius, Chrysostomo suffragatur; sic enim ait: *Iuuenilia desideria & in senibus esse possunt, si hæc agunt, quæ grauitati non conueniunt Christianæ; & à iuuenibus, Dei iuuamine vinci possunt, si caueant leuitatem.* D. Ambr. *Iuuenilia* (inquit) *desideria sunt voluptates mundanæ, quæ omnibus illecebris mancipatæ sunt, ac proinde fugiendæ*, &c. Postquam ergo docuit Apostolus, boni operis electionem & commutationem vasis fictilis, in vas aureum à libertate voluntatis pendere: ea iam assignat, quæ vel agenda sint vel fugienda. Quia verò Timoth. iuuenis erat, vt annotauimus 1. epistola,

Virtutis duæ sunt partes nempe sectari bonum; & à malo recedere. Theodor. Chrysost. Primas. Iuuenilia desideria in senibus. Ambros. 1. Tim. 4.

Corpus, pro varietate ætatis cupiditates gignit. la, cap. 4. idcirco eum Apostolus hortatur, vt iuuenilia fugiat. Corpus enim nostrum, quasi terra quædam alias cupiditates gignit in infantia, alias in adolescentia; alias in matura ætate, alias in extrema. Ad quem sensum alludit Paulus 1. Corinth. 13. *Cùm essem paruulus*, &c. & D. August. 1. confess. cap. 7. & 8. vbi exemplo suo docet, vitia, & cupiditates effrenatas singularum ætatum esse vitandas: maximè verò illas, quæ in iuuenili ætate exardescunt. Vnde Arist. 1. Ethic. 3. negat iuuenem ciuilis ac moralis disciplinæ auditorem esse idoneum, cùm perturbationes cupiditatis suæ sequatur magis quam rationem, & capit. 9. eadem ratione negat, puerum posse esse felicem, quia totus cupiditate regitur, non ratione, & libr. 3. capit. 12. ait, pueros cupiditate viuere, & in iis maximè vigere appetitionem earum rerum, quæ voluptatem efficiunt.

1. Cor. 13. August. Arist. Iuuenis non est idoneus auditor disciplinæ moralis

II. Quod attinet ad verba sequentia, *Sectare verò iustitiam*, &c. aduerte particulam, *spem*, nec esse in Græcis, nec in antiquis Latinorum codicibus, nec apud Ambros. aut Primasium: nec apud Chrysost. aut Theoph. siue contextum expendas, siue commentationem. Itaque Ambros. cum Græcis tantùm tria ponit, fidem, charitatem, & pacem. Fides excludit ambitiosas disputationes; charitas non quærit quæ sua sunt, ex his pax alitur. Videtur autem vulgata editio addidisse particulam, *spem*, vt integer chorus trium virtutum Theologicarum constaret. Peritè igitur Paulus, quid fugiendum esset demonstrãs, quid sectandum sit nunc explicat; sicut enim in campo extirpandæ priu sunt noxiæ herbæ, & lapides remouendi, quàm semina terræ mandentur; sic ex hominum animis euellendæ sunt cupiditates vitiosæ, & resecandæ libidines, priùs quàm virtutum in illis sementem faciamus. Hoc illud est, quod Psal. 36. præcipitur: *Declina à malo, & fac bonum*, & Isai. cap. 1. *Quiescite agere peruersè, discite bene agere.* Hinc Chrysost. hom. 16. in cap. 4. epist. ad Ephes. *Non est satis*, inquit, *à malitia liberari, siquidem consequendum est regnum cœlorum, sed multo virtutum lucro ac prouentu opus est.* Et hom. 40. in cap. 12. Matth. *Non enim ab Ægypto tantummodo recedendum nobis est: sed in promissionis terram veniendum.* D. Ambros. libr. 2. de Caim, capit. 4. *Cùm renunciatur*, inquit, *improbitati statim adijcitur virtus: eodémque studio, quo crimen excluditur, innocentia copulatur*, &c.

Ambros. Primas. Chrysost. Theophyl.

Psal. 36. Isai. 1. Chrysost. Ephes. 4. Matth. 12. Ambros.

III. Porrò hæc verba, *Sectare iustitiam, fidem*, &c. hunc habent sensum, iuxta D. Chrysost. Illis solùm confide, non qui temerè, sed absque dolo & simulatione Deum inuocant, pacem dum ad inuocandum accedunt, colentes: fraudem verò omnem, & litigia ablegantes, illis accede socius, & cum eis preces numini offer; à cæteris abstine. Cæterùm nomine *iustitiæ*, vt id quoque non lateat, intelligunt Græci & Latini interpretes, iuxta phrasim Scripturæ, omnem virtutem Christiano homini ad salutem necessariam. Illius veluti partes sunt, *fides, spes, & charitas.* His enim qui præditi sunt, iusti vocantur, & cultum Deo debitum ritè exhibent Ideò autem spem & charitatem postposuit fidei D. Paulus quoniam nisi fidei spes accedat, & charitas, perfecta cum Christo vnio, quæ viua membra decet, habere non potest, vt in Conc. Trid. sess. 6. cap. 7. de iustificatione impij, docemur; & ab August. de verbis Apostoli, ser. 6. affirmante, solam fidem sine charitate non discernere omnino hominem ab spiritibus immundis: *Nam, & dæmones credunt, & contremiscunt*, vt ait Apostolus

Chrysost. Iustitiæ nomine intelligitur omnis virtus

Trid sess. 6. August. Iacob 2.

ſtolus. Quæ verba Auguſtini & Apoſtoli, quomodo intelligenda ſint, explicabimus in epiſt. ad Titum cap. 1. ſect. 13. verſ. 16. Annot. 2. num. 7. Idem lib. 3. de doctrina Chriſtiana, cap. 10. ait vniuerſam Scripturam nihil præcipere aliud, niſi charitatem, diuerſis verbis; nec culpare niſi vitium contrarium charitati, id eſt, malam concupiſcentiam, quæ illi ex diametro aduerſatur. Vide Chryſoſt. in ſermone de fide, ſpe, & charitate, tom. 4.

Chryſoſt.

IV. Commendat etiam Paulus pacem, cum iis qui inuocant Dominum de corde puro. Eſt autem *pax*, effectus & veluti fructus charitatis. Hîc tamen ſpecialiter ea virtus intelligitur, quam vocamus manſuetudinem, vel humilitatem, vt interpretatur Chryſoſt. & Ambroſ. quaſi dicat, Paulus, ſerua pacem, hoc eſt, humilitatem, & manſuetudinem cum iis qui Deum ſyncerè venerantur. Inuocare autem Deum, ſecundùm phraſim Hebræorum, nihil eſt aliud, quàm Deum colere, quanuis autem pax Chriſtiana, & benignitas erga omnes ſeruari debeat: ad eos tamen propenſior eſſe debet, qui fideles & modeſti ſunt. Quo ſenſu videtur dictum Pſal. 17. *Cum ſancto ſanctus eris, &c.* Vbi Hebræa veritas vertit, *Cum benigno, benignus eſſe ſoles, & cum ſyncero ſyncerè agere ſoles, & cum peruerſo homine quodãmodo peruerſus eſſe ſoles.* Quæ interpretatio literalis eſt, vt patet ex ſequenti verſu: *Quoniã tu populum humilem ſaluũ facies, & oculos ſuperborum humiliabis.* Et Leuit. 26. *Si mecum ambulabitis peruersè, &c. duriter tractabo vos,* hoc eſt, exhibebo me durum & inhumanum, &c. Hinc conſtat ſolenne Deo eſſe, vt ſanctis & bonis, ſe benignum exhibeat. Hinc etiam patet, cur Paulus tantopere non ſolùm Timotheo hîc, ſed omnibus Chriſtianis paſſim, pacem commendet, ad Rom. 12. *Si fieri poteſt, quod ex vobis eſt, cum omnibus hominibus pacem habete,* & Pſalm. 119. *Cum iis, qui oderunt pacem, eram pacificus, &c.* Vult ergo Paulus, vt Timotheus, pacem cum omnibus conſeruet, qui Deum colunt; quanuis pax & manſuetudo ad malos etiam pertineat, ita tamen, vt nullo modo ex ea pietas fideſque lædatur? quam qui violare nituntur, vt ait Chryſoſt. duriùs corripiendi ſunt. *Cor* autem *purum* vocat, rectum, ſimplex; & ab omni hypocriſi, & ſimulatione alienum. Hanc particulam ſatis explicauimus 1. Tim. 1. in illa verba: *Finis præcepti charitas, de corde puro, &c.*

Ambroſ. — Pſalm. 17. — Quid ſit, cũ ſancto ſanctus eris, &c. — Leuit. 26. — Rom. 12. — Pſal. 119. — Chryſoſt. — 1. Tim. 1.

VERS. 23. Stultas autem, & ſine diſciplina quæſtiones deuita, ſciens quia generant lites: ſeruum autem Domini non oportet litigare.

Græcè; *τὰς δὲ μωρὰς καὶ ἀπαιδεύτους ζητήσεις παραιτοῦ, εἰδὼς, ὅτι γεννῶσι μάχας· δοῦλον δὲ κυρίου οὐ δεῖ μάχεσθαι.*

I. QVæſtiones vocat ſtultas & *ἀπαιδεύτους*, hoc eſt, *ineruditas*, ſeu, vt vulgaris editio legit, *ſine diſciplina*, quæ nihil ad pietatem conferunt, ſed potiùs rixas alunt, & impietatem. Huiuſmodi quæſtiones excitabant olim Iudaizantes quidam & diſcipuli Simonis; & noſtro tempore præter hæreticos; etiam aliqui Catholici parùm conſiderati, *παραιτοῦ*, ſonat *reyce*, & *aſpernare*, *ne admitte*; quod vulgata editio vertit, *deuita*. Vbi autem illa habet: *Sciens quia generant lites,* Græcè eſt, *μάχας*, id eſt, *pugnas*. Eleganter autem has curioſas, & conuitiis plenas diſputationes, *pugnas*, vocat. Admonet hoc loco Chryſoſt. quanto ſtudio Paulus a rixoſis quæſtionibus & curioſis Timotheum auertat:

Ineruditæ quæſtiones lites generant. — Chryſoſt.

... facit, non quòd illius diffidat dexteritati, in profligandis similibus controuersiis (alioqui dixisset, da operam, vt idoneus fias ad satisfaciendis quæstionibus, sicut cùm dicit 1. Timoth.4. *Intende lectioni, hoc enim faciens & te ipsum saluum facies, & eos, qui te audiunt,*) sed quia nouerat esse prorsus inutile huiusmodi subire certamina; nullumque habitura finem, nisi rixas, odia, iniurias, & maledicta. Has ergo, inquit, quæstiones deuita.

1. Tim. 4

De Scripturis licet altercari cum doctis ad discendum.

II. Sunt autem aliæ perutiles quæstiones de Scripturis, & de aliis rebus necessariis, à quarum ille altercatione, neminem arcet, qui in conquirendo, à litibus, & iurgiis sibi temperare sciat. *Seruum autem Domini*, inquit, *non oportet litigare*. Græcè est, *μάχεσθαι*, id est, *pugnare*. propriè enim verbum Græcum, non tam significat, lites, quàm pugnas, exercere; à quibus temperandum nobis esse, hortatur D. August. de verbis Domini serm. 59. tom. 10. & ad Deum nos vocantem ad salutem, eundum, ad recipiendum beneficium, non ad altercandum, aut de se præsumendum. *Magna*, inquit, *artificis misericordia, sciebat enim, quia si eligeret senatorem, diceret senator: Dignitas mea electa est; si eligeret diuitem, diceret diues: Opulentia mea electa est; si priùs eligeret Imperatorem, diceret Imperator: Potestas mea electa est. Si priùs eligeret oratorem, diceret orator: Eloquentia mea electa est. Si eligeret philosophum; diceret philosophus: Sapientia mea, electa est. Interim*, inquit, *Dominus, differantur superbi isti, multùm tument. Da mihi priùs istum piscatorem. Veni tu pauper, sequere me. Nihil habes, nihil nosti; sequere me idiota pauper; sequere me. Tam largo fonti, vas inane admouendum est. Dimisit retia piscator, accepit gratiam piscator, & factus est diuinus orator. Ecce quid fecit Dominus, leguntur modò verba piscatorum, & colla subduntur oratorum, &c.*

August. Ad Deũ accede ad beneficium recipiendum, non ad altercandum. Cur Deus elegerit humiles.

Piscator, factus est diuinus orator.

III. Vult ergo Paulus seruum Dei alienum esse ab ineruditis altercationibus, & benignum mansuetumque erga omnes, exemplo Christi, de quo ex Isaia dicitur, Matth. 12. *Non contendet, neque clamabit, neque audiet aliquis in plateis vocem eius.* Obstat puritati cordis crebra & importuna altercatio. Vide August. lib. 2. de sermone Domini in monte. Et in lib. quæstionum Euang. ex Matth. q. 11. tom. 4. vbi sic scribit: *Boni Catholici sunt, qui & fidem integram sequuntur, & mores bonos: quod autem ad fidei doctrinam pertinet, ita quærunt, si quid quærendum habent, vt absit certatio periculosa, &c.* Et in lib. 2. de serm. Domini, sic habet: *Mundo & simplici oculo opus est, vt inueniatur via sapientiæ, & veritatis: vehementer intuendum est, ne studio altercandi, & contradicendi quisque non videat, quod à paucis videri potest*; quod pertinet etiam ad illud, quod Apostolus dicit, *Seruum autem Domini non oportet litigare, &c.*

Matth. 12.

August.

VERS. 25. Sed mansuetum esse ad omnes, docibilem, patientem, cum modestia corripientem eos, qui resistunt veritati.

Græcè; *ἀλλ' ἤπιον εἶναι πρὸς πάντας, διδακτικόν, ἀνεξίκακον, ἐν πραότητι παιδεύοντα τοὺς ἀντιδιατιθεμένους.*

I. MAnsuetum vult Apostolus, & placidum Timotheum, erga omnes discendi cupidos. *Docibilem* posuit vulgata editio pro *διδακτικόν*, id est, *idoneum, ac paratum, ad docendum*, magis quàm ad imperium; decet enim Episcopos, magis docere subditos, quàm cogere. Cyprianus in epistola ad Stephanum

Cypr.

phanum summum Pontif. interpretatur *docilem*, hoc est, qui paratus sit discere, cui interpretationi reclamat Græca vox: quanquam non reiicitur ab August. lib. 5. de Baptismo contra Donatistas. Particulam *patientem*, posuit interpres vbi Græcè est, ἀνεξίκακον, quæ vox propriè significat, *tolerantem malos*, siue, *mala*, hoc est, proteruorum malitiam, qui nolunt audire. Idem posuit, *cum modestia corripientem*. Vbi Græcè est, ἐν πραότητι παιδεύοντα, quod sonat, *in mansuetudine*, seu *lenitate erudientem*: etsi negari non potest, παιδεύειν aliquando significare *corripere*. Potest autem particula, *cum modestia* seu *lenitate*, vtrouis referri; vel ad superiora, *tolerantem malorum cum modestia*; vel ad inferiora, *erudientem*, seu *corripientem cum modestia*. In particula, *eos, qui resistunt veritati*, datiuus, *veritati*, redundat. Nec enim inuenitur in codice Græco; imò nec in multis Latinis; nec apud Ambros. Nam is quidem ad hunc legit modum *corrigentem eos, qui diuersa sentiunt*. Licuit tamen Latino interpreti id addere, quod sensum Apostoli redderet apertiorem, quod etiam fecit D. August. hac autoritate vsus, in lib. de correptione & gratia cap. 5.

August. Episcopus ad docẽdum, & discẽdum sit paratus.

Ambros.

August.

II. Hac explicatione præmissa notanda sunt singula. In his enim verbis D. Paulus virtutes proprias boni doctoris & pastoris breui complexus est. Prima est mansuetudo, siue, comitas, sed quo modo, inquit idem Apostolus ad Titum cap. 2. *Argue eos cum omni imperio*. & cap. 1. *Increpa illos durè, vt sani sint in fide*, & cap. 4. huius epistolæ 2. *Argue, obsecra, increpa*. Huic obiectioni respondet Theophyl. & copiosiùs D. Chrysost. in hunc modum: *Vehemens reprehensio, quando ita fit, vt à mansuetudine non discedatur, ea maximè est, quæ operari egregiè consueuit, quod suum est. Licèt enim profectò acriùs cum mansuetudine carpere, quàm cum audacia & feritate confundere, &c.* Vult ergò Paulus, vt doctor, & pastor Ecclesiasticus inprimis mitis, & humanus, alienusque ab iracundia, & asperitate. Vnde August. contra epistolam Manichæorum, quam vocant fundamentum, cap. 1. & 2. *Necessarium* (inquit) *fuerit eligere, & optare meliora, vt ad vestram correptionem aditum habeamus, non in contentione, & æmulatione, & persecutionibus, sed mansuetè consolando, beneuolè hortando, leniter disputando, sicut scriptum est*, Seruum autem Domini non oportet litigare, &c. *Necessarium ergo fuit velle has partes expetere. Dei est volentibus & petentibus donare, quod bonum est. Illi in vos sæuiant, qui nesciunt, cum quo labore verum inueniatur, & quàm difficile caueantur errores. Illi in vos sæuiant, qui nesciunt cum quanta difficultate sanatur oculus interioris hominis, vt possit solem suum intueri, &c.*

Virtutes doctoris Ecclesiastici; mãsuetudo, &c.

Tit. 2.

2. Tim. 4.

Theophyl.

Chrysost.

August.

III. Hinc colliges rectiùs esse cum mansuetudine corripere, quàm cum iracundia, & sæuitia. Vide Chrysost. tom. 5. hom. de mansuetudine; vbi multa congerit in laudem huius virtutis; & Paulo maximè familiarem esse asseuerat, nosque hortatur, vt illius exemplo mites simus & mansueti. Idem hom. 1. de incomprehensibili Dei natura: nos hortatur, vt erga malos etiam mansuetudinem ostendamus, & inter alia, sic ait: *Non contra illos excandescemus: non animo irato agemus, sed modestè, & amicè, & humanè disputabimus. Nihil enim mansuetudine validius, nihil modestia efficacius, &c.* Idem hom. 52. tom. 5. asserit, linguam nostram quodammodo fieri linguam Christi, si mansuetudinem Christi in loquendo, docendo, & disputando imitemur. Dionys. Areop. epistola 8. ad Demophilum, affirmat, Moysen eximiæ mansuetudinis merito, diuina familiaritate fuisse dignum, vt Dei famulus per excellentiam diceretur, dignıorque

Chrysost.

Nihil mansuetudine validius.

Lingua nostra sit lingua Christi per mansuetudinem.

Dionys.

omnibus prophetis haberetur, cui Dominus iussionis suæ gratiam largiretur. Subiungitque statim, *Hoc eximiæ in se dilectionis Christus argumentum capit, si pascamus gregem ipsius modestissima gubernatione.*

Mosis gubernatio modestissima.

IV. Secundam virtutem assignat, docibilitatem, quæ vox magis hîc significat actionem siue potentiam ad docendum quàm ad discendum. Vnde vulgatus interpres, qui hîc transtulit *docibilem*, 1. ad Tim. 3. *doctorem*; cùm vtrobique sit διδακτικόν. Vnde Chrysost. Theophyl. Oecum. Theodor. actiuè hîc, & non passiuè interpretati sunt hanc vocem. Licèt apud Latinos *docibilis*, & *docilis* dicatur, & qui paratus est docere, & qui doctrinæ capax est. Contrà verò *indocibilis* dicitur, qui non vult discere, & doctrinæ resistit, quo sensu ait Aug. lib. 3. contra Academicos, quòd minus malum sit, esse indoctum quàm indocibilem: potest enim aliquis esse indoctus, & tamen docibilis, hoc est, discendis artibus idoneus. Sicut ergo indocibilem esse vitium est, ita docibilem esse est virtus: propria tamen discipuli magis, quàm magistri, siue doctoris, qualis erat Timotheus; cùm in eo sita sit, vt possit, qui eam habeat, ab aliis doceri. Vnde cùm Timotheus ab adolescentia, imò ab infantia, sacras literas didicerit, vt Paulus inferiùs ait, & suprà cap. 1. opus est vt vox docibilis, non significet hîc passionem, hoc est, eum, qui paratus est ab aliis doceri, quæ virtus est discipuli; sed potiùs actionem illius, qui ad erudiendos alios est idoneus.

Secunda virtus, docibilitas est. 1. Tim. 3. Chrysost. Theophyl. Oecum. Theodor. August.

V. Fateor D. Cyprian. in epistola suprà citata, *docibilem*, interpretatum fuisse, aptum doceri: accepisseque vocem passiuè, prætermissa Græcorum expositione; sic enim inquit, *Fit autem studio præsumptionis & contumaciæ, vt quis magis sua falsa & praua defendat, quàm ad alterius facta & verba consentiat. Cui rei prospiciens Paulus ad Timoth. scribit, & monet, Episcopum non litigiosum, sed docibilem esse, &c. docibilis autem is est, qui ad discendam patientiam lenis, & mitis est. Oportet enim Episcopum, non tantùm docere, sed etiam discere. Quia & ille meliùs docet, qui quotidie proficit, & crescit, discendo meliora, &c.* Ex iis Cypriani verbis colligit August. 5. de Baptismo cõtra Donatistas, cap. 6. Cyprianum non solùm paratum fuisse ad alios docendos, sed etiam vt ab aliis doceretur etiam inferioribus, & minùs doctis. Nolunt ergo hi duo patres Cypr. & August. vt vox Græca, pro qua Latinus interpres vertit *docibilem*; imò & ipsa vox docibilis, non solùm apud Paulum, actionem, sed etiam passionem significet. Quibus accedit Primasius, has duas voces *docibilem, patientem*, iungens, *Qui possit*, inquit, *omnes docere patienter, & discere non erubescat.*

Cypr. Doctor discere interdũ debet. August. Cypr. August. Primas.

VI. Tertia virtus est patientia. Hæc enim maximè necessaria est doctori siue magistro, vt sanam doctrinam vel ægrotis animis, & à fide auersis sensim instillet. Asperitas enim & ferocitas plurimum auditores offendit. *Quis enim*, vt ait Oecum. *persuadebitur ab eo, qui ferox & insolens est? patientia, nisi adsit docenti, cætera in cassum fiunt. Si enim piscatores*, vt eleganter ait Chrysost. *cùm frustra tota die iactauerint retia, non tamen desistunt, neque desperant: multò magis id nos facere conuenit. Fit enim sæpe, vt dum assidua doctrinæ fructus illabitur, animo vitium, quo ille perturbatur, excidat. Et verò fieri non potest, vt qui iugiter cælestis doctrinæ excipit verba, nihil patiatur. Interdum igitur is, cui persuadere, si patienter doceremus, poteramus, desperatione nostra totum perdit. Non secus, quàm si quis imperitus agricola, vbi plantauit vitem, priore illam anno diligenter curet, & fodiat, se-*

Tertia virtus est patientia. Oecum. Chrysost. Piscatoris spes imitãda doctori & agricolæ.

cundò

cundò verò, ac tertiò fructum se percepturum speret; idque nisi obuenerit, desperans quarto iam anno, quo laborum suorum præmia percipere poterat, curam vitis omittat. Hæc ferè Chrysost. hoc loco. Idem homil. ex Luc. cap. 16. sic ait: *Cùm videris fratrem tuum durum, rigidum, & minimè attentum*, scilicet ad discendum, *dic apud temetipsum hoc modo: Quid si progressu temporis valeamus illum flectere?* Hunc discursum faciendum esse probat ex Paulo, cùm hîc ait: *Seruum autem Domini non oportet litigare, sed mansuetum esse ad omnes, docibilem, patientem*, &c. *Nequando Deus det illis pœnitentiam, & resipiscant à diaboli laqueis; à quo captiui tenentur, ad ipsius voluntatem. An non vides parentes, quomodo filijs suis, licèt frequenter desperatis & morituris, assiduè tamen omnia, quæ possunt, illis admouent*, &c. *& tamen illi non possunt lacrymis nec morbum, nec mortem depellere: tu verò frequenter poteris animam fratris deploratam assiduitate per lamenta instantia reuocare*, &c.

Chrysost.

Patientia parentum erga filios ægrotos, imitãda.

VII. Quarta virtus doctoris est, cum modestia corripere eos qui resistunt veritati. Translatio Syriaca, qua vtuntur hodie Chaldæi, & Æthiopes Orientales, loco datiui illius adiectitij, *veritati*, sic habet, *Qui resistunt & contradicunt aduersus ipsum*, id est, doctorem, vel Episcopum, D. Ambros. sic legit, *cum modestia corrigentem eos, qui diuersa sentiunt.* Oportet ergo iuxta doctrinam Pauli, cum modestia, sine iracundia aut clamoribus, corripere fratres, imò & hæreticos, qui prædicationi Euangelicæ contradicunt; expedit enim, vt ait Chrysost. illi, qui vtile aliquid addiscere vult, vt erga magistrum afficiatur. Illi verò affici, qui se iniuriis adaucter impetat, nemo fermè potest. Imitetur ergo probus magister clementes medicos, qui non deserunt eos qui sua culpa in morbum inciderunt. Sunt enim errores in animo, sicut ægrotationes in corpore. De D. Chrysost. scribit Niceph. lib. 13. hist. Eccl. cap. 3. cùm tam insignis doctor esset, in exordio sui Episcopatus, quia vehementiori zelo & alacritate feruentiori concionabatur contra iniquos hominum mores, aduersum se multorum & magnorum virorum concitasse odia; eorum præsertim qui dissolutè in clero viuebant, quamuis vulgo esset gratissimus & acceptissimus.

4. Modestia in resistendo veritatis oppugnatoribus.

Translatio Syriaca.

Ambros.

Chrysost.

Nicephor.

Chrysost.

Ob zelum, multos offendit.

VIII. Iubet autem Paulus, cum modestia corripere etiam eos, qui resistunt veritati, hoc est, hæreticos, qui nondum insanabiles sunt, nec per Ecclesiæ sententiam vitandi. Horum enim consortium, ne contagione noceant, vitandum omnino est. Mansuetè igitur cum illis agendum est, qui non omnem medicinam refugiunt, & spes est, vt resipiscant. Quod ex verbis sequentibus constat. Addit enim Apostolus: *Ne quando Deus det illis pœnitentiam*, &c. August. in lib. 50. homiliarum, hom. 7. per *resistentes veritati*, intelligit, à Paulo significari non solùm hæreticos, qui lingua contradicunt veritati, sed eos etiam, qui moribus offendunt sanam doctrinam. Germanior tamen expositio postulat, vt potissimùm resistentes sacræ doctrinæ intelligamus.

August.

Lingua & moribus cõtradicitur veritati

An salua mansuetudine Christiana, quam Paulus in corripiendis malis commendat, occidi possint hæretici.

ANNOTATIO VNICA.

IX. Postulabat hic locus longam disputationem, sed memores instituti nostri, breui quid sequendum sit definiemus. Affirmabit aliquis in pri-

mis hæreticos esse in Ecclesia tolerandos. Primùm, quia D. Paulus hîc ait: *Seruum Dei, oportet mansuetum esse, cum modestia corripientem eos, qui resistunt veritati; nequando det illis pœnitentiam Deus ad cognoscendam veritatem.* Atqui si hæretici morti tradantur, aufertur eis pœnitendi & resipiscendi ab errore omnis facultas: Non sunt igitur occidendi iuxta præceptum Apostoli. Deinde 1. Corinth. 11. dicitur, *Oportet hæreses esse, vt & qui probati sunt, manifesti fiant in vobis*, &c. Tolerandi ergo sunt hæretici, tanquam id quod necessarium est. Præterea Dominus, Matth. 13. præcepit seruis suis, vt sinerent zizaniã crescere vna cum tritico, vsque ad messem, hoc est, vsque ad finem seculi, vt ipse exponit: *Zizaniorum* autem vocabulum, iuxta Patrum interpretationem significat hæreticos, ergo videntur tolerandi.

1. Cor. 11.

Matth. 13.

Hæretici tradendi brachio seculari.

Tit. 3.

Respondendum est nihilominus, salua mansuetudine Ecclesiæ, non solùm damnandos esse hæreticos contumaces, & impœnitentes, sed etiam vt interficiantur brachio seculari tradendos. Fauet illud ad Titum, cap. 3. *Hæreticum hominem post primam & secundam correptionem deuita, sciens, quia subuersus est, qui huiusmodi est.* Vtitur autem Ecclesia mira mansuetudine, aduersùs hæreticos, siquidem spectato eorum crimine digni sunt, non solùm ab Ecclesia per excommunicationem separari, sed etiam per mortem à mundo excludi. Multò enim grauius flagitium est adulterare fidem, quam pecuniam; cùm illa vita sit animæ; hæc vitæ temporariæ subsidium. Vnde si adulterantes pecuniam & alij insignium scelerum artifices, statim à seculari magistratu, vita priuantur: æquiori iure possent hæretici simul ac deprehenduntur, non solùm excommunicari, sed etiam iustè occidi. Cæterùm Ecclesia memor mansuetudinis Christi, quam Paulus suadet in corripiendis etiam hæreticis seruandam, nullum non mouet lapidem, ad procurandam errantium à fide conuersionem. Nec enim statim condemnare, sed post primam & secundam correptionem, iuxta doctrinam Apostoli, si tamen post hanc benignitatis declarationem hæreticus pertinax adhuc, & impœnitens perseueret; Ecclesia illius salutem non sperans, à consortio fidelium eum ablegat, & seculari iudicio ferro & flammis puniendum tradit; vt enim ait D. Hieron. relatus, 24. q. 3. *Resecandæ sunt putridæ carnes, & scabiosa ouis à caulis repellenda, ne tota domus, massa, corpus, & pecora, ardeat, corrumpatur, putrescat, intereant. Arius in Alexandria, vna scintilla fuit: sed quoniam non statim oppressus est, totum orbem eius flamma populata est.* Hæc Hieron.

Hieron. 24. q. 3.

Arius scintilla fuit, &c.

X. Ad primam ergo obiectionem dicimus, satis declarari Ecclesiæ modestiam, in vna atque altera hæretici correptione, vt dictum est, postquam, si contumax perseuerat, vitandus est, iuxta Apostolum, ad Titum 3. Membrum enim quod sua contagione aliis nocere potest, vt quidam ait,

Tit. 3.

Ouid lib. 1. Metam.

Ense recidendum est, ne pars syncera trahatur.

Extra de hæreticis.

Vnde cap. *ad abolendam.* §. *præsenti*, extra, *de hæreticis*; præcipitur, vt huiusmodi hæretici, continuò arbitrio magistratus secularis tradantur puniendi. Vbi aduerte aduerbium *continuò*, etiam confestim non accipi grammaticaliter, sed secundùm vsum iuris, pro mora scilicet, etiam vnius mẽsis aut plurium; vt enim ait Eymericus part. 3. Directorij Inquisitorum comment. 97. quæstionis 98. Hæc aduerbia non significant adeò breuem temporis moram, quin compe-

Eymericus.

tentes

tentes indiciæ ad conuertendos hæreticos concedi possint, ac debeant, ex qua expositione satis insinuatur Ecclesiæ benignitas etiam in rebelles, & multò magis in modo agendi cum hæreticis impœnitentibus priusquam curiæ seculari tradantur, De qua re copiosè tractat Eymericus in 3. p. Directorij, in decimo modo processum fidei terminandi.

Direct. Inquis.

Ad secundam obiectionem dicendum est, vtilitatem, quæ ex hæresibus prouenit, dum fidelium constantiam sese exerit, præter intentionem esse hæreticorum, qui corrumpere fidem nituntur. Quare id magis considerandum est quod ipsi intendunt, vt excludantur, quàm fructus, qui ex illorum malitia præter intentionem infidelibus consequitur, vt sustineantur.

Vltimæ obiectioni satisfit, si subeat animum Decretal. 24. q. 4. vbi definitur, aliud esse excommunicationem, aliud eradicationem. Idcircò enim excommunicatur aliquis, iuxta Apostolum, *vt spiritus saluus fiat in die Domini.* Eradicari autem instar zizaniæ dicitur hæreticus interdum per mortem, non obstante Domini mandato; quod locum habet in euentu, in quo non possunt extirpari zizaniæ sine extirpatione tritici, vt interpretatur D. Thom. 2. 2. q. 11. art. 3. ad 3.

Decretalis

Excõmunicare differt ab eradicare.

D. Thom.

XI. Inuenit itaque Ecclesia Catholica tandem flammarum & ferri medicinam aduersus insolentiæ morbum, quo hæretici tument. Hac medicina in principio non tantopere vsa est. Vnde D. August. epist. 127. 163. 158. dubitare videtur, liceatne tam seuere in hæreticos animaduertere quamuis lib. 1. contra epistolam Petiliani, cap. 7. & tract. 11. in Ioan. ad nostram sententiam accedat. Nec mirum est, quod Augustinus, tandiu hac de re, & toties dubiè loquatur: Non enim id temporis latæ erant leges ab Imperatoribus, aut ab Ecclesia, quæ morte plecterent hæreticos obstinatos. Huius tamen rei iam aliqua exempla præcesserant Augustini ætatem. Nam D. Hieron. cuius est vbique gentium nomen clarissimum, in epistola ad Ctesiphontem, aduersus Pelagianos, ait Priscillianum hæreticum seculi gladio, & totius orbis autoritate damnatum esse; hoc est, interfectum. Eodem pertinet Dioscori Alexandrini vox illa in Synodo Calcedonensi, qua viuis dignos clamabat flammis hæreticos. Cui sententiæ concinit Leo Papa epistola 93. & Bernard. serm. 55. in cant. & August. quem dubium in hac materia fuisse aliquando diximus, dum epistola 50. quærit: *Vtrum sit contra mansuetudinem Christianam interficere homines: Cogunt*, inquit, *multas inuenire medicinas multorum experimenta morborum*, &c. Quare cum nulla sit medicina hactenus inuenta morte efficacior ad extirpandas hæreses, hac iure optimo vtitur Ecclesia in eos, qui pertinaces sunt, & impœnitentes, præmissa, quam Paulus commendat, bina correptione, & assidua admonitione cum significatione mansuetudinis, solet enim

Ferrum, & flamma contra hæreticos.

D. August.

Hieron. Ad Ctesiphontem. Cædes Priscilliani. Hæretici flammis digni. Leo PP Bern. August.

Parcere subiectis, & debellare superbos.

Virg. 6. Æn.

VERS. 26. Nequando Deus det illis pœnitentiam, ad cognoscendum veritatem.

Græce; Μήποτε δῷ αὐτοῖς ὁ Θεὸς μετάνοιαν εἰς ἐπίγνωσιν ἀληθείας

I. Hæc particula, *nequando Deus det*, ad verbum exprimit quod Græcè dicitur [illegible], Latine forte, magis vertisset, *si quando det.* Nam

μὴ, apud Græcos non semper est negantis, sed nonnunquam dubitantis. Sensit orationis incommodum August. ac proinde in libro 1. de singularitate clericorum, cap. 14. particulam, *ne quando det*, interpretatur, *vt aliquando det*. Igitur ab illis solùm recedendum est, quos certum est non esse reuocandos nostris admonitionibus ad fidem; quales sunt, qui animo hæretico, & ex contentione, ne victi appareant, fanda atque infanda proseminant. Pœnitentia autem eá hoc loco intelligitur, quæ & intellectu concipitur & affectu declaratur. Hac enim fit, vt errasse se homo sentiat, & de errore ita doleat, vt cum lacrymis veniam ab offenso Deo precabundus efflagitet, vide August. de corrept. & gratia, cap. 5. vbi ex hoc loco annotat, etsi doctè quis & apte doceat, nisi Dei adsit gratia, pœnitentiam habere non posse. D. Chrysost. legit, *ne fortè det eis Dominus resipiscere*, &c. Deinde sic interpretatur. Fortassis aliqua sequetur emendatio. Fortasse autem in rebus dubiis ponitur. Igitur ab illis solùm discedendum est, de quibus apertam possumus ferre sententiam, eos nunquam ad veritatis viam esse reuocandos, &c. Theod. sic exponit: Timot. docet, vt in doctrina perseueret, & ne de eis desperet qui sermonem prædicationis non facilè suscipiunt. Verisimile est enim eos supernum auxilium consecuturos, & cognituros quanta sit differentia veritatis & mendacij, &c.

August.

August.

Chrysost.

Theodor.

II. Aliter interpretatur D. Ansel. hunc locum, quasi dicat Paulus nō debemus cessare à corripiendis illis, qui resistunt veritati, nec desperare de eorum salute; ne fortè aliquando nobis cessantibus ab eorum correptione, Dominus tamen per se solum, sine nobis det eis pœnitentiam atque ita erubescamus, qui de eorum salute antè desperabamus, & mercedem laboris nostri perdamus. Hæc expositio tropologica magis est quàm literalis.

Ansel.

III. Docet igitur hic locus pœnitentiam agere, beneficium esse, & donū Dei, sicut resipiscere ab errore: Ait enim Paulus, *nequando Deus det illis*, &c. Id colligit D. August. in Enchiridio, cap. 82. dicens, non solùm cùm agitur pœnitentia, verùm, vt agatur, Dei misericordia necessaria est. Alioquî non diceret Apostolus de quibusdam: *Ne fortè det illis*, &c. Vnde cùm Petrus Apostolus amarè fleret, præmisit Euangelista, *Respexit eum Dominus*. Intuitus autem ille, quem Euangelista intelligit, internus fuit, & non externus, quemadmodum sentit August. in lib. de consensu Euangelistarum, ea ratione, quia Petrus erat in aliquo loco distanti & impedito. Vnde D. Ambros. enarrans eadem verba, Luc. 22. ita ait: *Quos Iesus respexit, plorant delicta. Negauit prius Petrus, & non fleuit: quia non respexerat Dominus. Negauit secundò, & non fleuit, quia non adhuc respexerat Dominus. Negauit tertiò, respexit Iesus & ipse amarissime fleuit.* Deinde sic orat: *Respice igitur Domine, vt sciamus nostrum deflere peccatum & lauare delictum*, &c. Hinc patet, meritò clamari contra Pelagianos, à sanctis Patribus conuersionem hæretici, vel alterius peccatoris Deo potiùs tribuendam esse, quàm humanæ industriæ. Vnde Ioan. 15. dictum est, *Sine me nihil potestis facere*. Loquitur enim Christus ibi de fructibus bonorum operum, non verò de concursu generali, vt aliquis putabit. Constat nostra interpretatio ex Conc. Arausicano 3. & ex August. de verbis Apostoli serm. 13. & 33. & de spiritu & litera, cap. 28.

Pœnitentia donum Dei est.
August.

Petrus fleuit cùm eū Dominus vidit, & non antea.
Ambros.
Luc. 22.

Ioan. 15.

Cōc Arau. 3.
August.

IV. Aduerte tandem, Paulum hîc & Theologos per μετάνοιαν, siue, pœnitentiam, non solùm intelligere mutationem vitæ in melius, nec solam pœnitud-

Quid significet pœnitentiæ vox.

nitudinem mente conceptam; ſed eam virtutem, quæ ad effectum & voluntatem hominis pertinet: quæ ſcilicet fit, vt erraſſe ſe cognoſcat homo & errorem doleat, & deteſtetur ſpe veniæ; vt enim Auguſt. ait in lib. de correptione, & gratia, *Correptio non eſt ſalubris, niſi tunc tantùm, quando supernus medicus reſpicit faciens, vt peccati ſui quenquam pæniteat; de peccato ſuo doleat & compungatur & lamentetur; ſicut doluit, & fleuit Petrus, cùm eum Dominus reſpexit, &c. Pænitere*, igitur, iuxta D. Auguſt. in lib. de vera & falſa pænitentia cap. 19. dicitur quaſi pœnam tenere, *Continuè*, inquit, *dolendum eſt de peccato, quod declarat ipſa dictionis virtus; pænitere enim, eſt pœnam tenere*. Ex his verbis duo colligunt DD. Primum eſt, *pœnitentiam* dici quaſi pænæ tenentiam. Deinde *pænitentiæ* vocabulo ſignificari pœnam ſiue dolorem pro peccato vitæ præteritæ ſuſceptum, vt bene aduertit Canus in principio relect. de pœnitentia, & Rophenſis art. 7. contra Lutherum, qui affirmabat pænitentiæ voce ſignificari reſipiſcentiam ſiue mutationem conſilij, & non pænæ tenentiam, aut dolorem. Etenim non ſolùm apud Latinos pænitentiæ nomen, ſed etiam apud Græcos μετάνοια, dolorem, & vindictam vitæ præteritæ ſignificat, & non ſolùm reſipiſcentiam & mutationem conſilij, vt Lutheri diſcipuli volunt. Quod non ignorans Auſonius, ſcitè inducit pænitentiam ita loquentem:

Sum Dea quæ facti non factiq; exigo pœnas,
Nempe vt pæniteat, ſic Metanœa vocor.

Sunt qui apud Latinos ab aduerbio *pene* pænitentiam deriuant, quia per pænitentiam, pænè tenemus amiſſam innocentiam: iuxta illud Senecæ tragici: *Quem pænitet peccaſſe, pęne innocens eſt.* Vnde fit conſequens, non in ſola nouitate vitæ conſiſtere veram pænitentiam, niſi addas dolorem vitæ veteris. *Imò nec ad Baptiſmum Chriſti, in quo omnia peccata delentur, quiſque bene accedit*, vt affirmat D. Auguſt. in lib 50. homiliar. hom. 27. *niſi agendo pœnitentiam vitæ priſtinæ. Nemo*, inquit, *agit vitam nouam, niſi quem veteris pænitet.* Vnde Chryſoſt. de compunctione cordis, lib. 1. tom. 5. ad finem, ſic ait: *Conſcientiam geſtorum noſtrorum ante oculos habeamus, vt Deum ſupplicemus pro his, &c.* Abeant ergo hæretici impudenter iactantes ſufficere ad veram pænitentiam vitæ nouæ inchoationem.

V. Illud etiam notandum eſt hoc Pauli dicto: *Nequando, &c.* conuinci Nouatianos hæreticos, vt aduertit Primaſius, qui pænitentiam negabant peccantibus poſt Baptiſmum. Conceditur enim pænitentia à Paulo Dei interprete etiam hæreticis, ſi per mitem correptionem aliquando conuertantur. Abutebantur autem Nouatiani ad confirmandum ſuum errorem illis verbis ex epiſtola ad Hebræos, *Impoſſibile eſt enim, eos, qui ſemel ſunt illuminati, & prolapſi ſunt, rurſus renouari ad pænitentiam, &c.* Cæterùm hic locus agit non de Sacramento pænitentiæ & reconciliationis, ſed de Sacramento Baptiſmi, quod dicitur Sacramentum illuminationis, autore Dionyſ. Areopag. lib. Eccleſ. hier. cap. 3. p. 1. & Nazian. in oratione, quæ inſcribitur, *Sancta lumina*. Hoc enim illuminamur in Chriſto. Quia igitur Baptiſmus non iteratur, dixit Paulus, impoſſibile eſſe, vt rurſus renouemur ad pænitentiam aut regeneremur, & talem gratiam accipiamus, qualem accepimus in Baptiſmo quo primùm illuminati venimus ad Chriſtum. Sic exponit hunc locum Auguſt. in expoſitione inchoata

Auguſt. | Canus. | Rophenſis. | Auſonius. | Senec. Tragicus. | Auguſt. | Chryſoſt. | Pænit. poſt Baptiſmum | Nouatiani conuincuntur. | Primaſ. | Hebr. 6. | Dionyſ. | Nazian. | Auguſt.

Rom 4. Epiphan. choata in epist ad Rom.4. & epist. 203. & 16. & Epiphan. hæresi 59. & ferè doctores alij.

Veritatis cognitio cum charitate. VI. In illa particula, *ad cognoscendam veritatem*, iuxta phrasim diuinæ Scripturæ non quamlibet cognitionem veritatis intelligas, sed eam, quæ coniuncta est cum charitate; qua scilicet ea quæ pertinent ad fidem & bonos mores, cognoscimus, & exequimur. Qui enim aliter cognoscit veritatem, vel ipsum Christum Dei Filium, nondum cognitionem assecutus est ad salutem necessariam, iuxta illud Ioan.4. *Omnis, qui diligit ex Deo natus est, & cognoscit Deum: qui non diligit, non cognoscit Deum, &c.* Vnde Anselm. in tract. de veritate, & Dialogo de casu Diaboli cap.27.& 28. & in lib. de Concordia gratiæ, & liberi arbitrij, ait, Vocabulum *veritatis* accipi in diuina Scrip. non solùm pro recta fide, vel recta doctrina, qualis est Euangelica, sed etiam pro vita & actione & rectitudine voluntatis, in qua consistit potissimùm iustitia hominis coram Deo. Quo sensu ait Christus Ioan.3. *Qui autem facit veritatem, venit ad me; & omnis qui malè agit, odit lucem & non venit ad lucem, vt non arguantur opera eius.* Huc spectat dictum venerab. Bedæ, quod refertur in regula, *Qui scandalizauerit*, de Reg. iuris in 6. *Veritas vitæ omittenda non est pro scandalo. Vtilius enim scandalum nasci permittitur, quàm veritas vitæ relinquatur.* Meritò ergo D.Thom. 2.2.q.43. art.7. & 8. ex autoritate diui Hieron. duplicem distinguit veritatem. Vnam scilicet doctrinæ; alteram, vitæ. Quam cùm non agnosceret Pilatus, audito sæpius ex ore Christi veritatis vocabulo, dubius interrogauit quid esset veritas. Veritas doctrinæ intellectum respicit; veritas autem vitæ mores, vnde Arist.4. Ethic.7. de veritate, & eius extremis disputans, Ad veritatem, quæ est virtus moralis, hoc pertinere ait, *Vt vnusquisque talem se exhibeat ac ostendat in verbis, qualis est ipse in vita & moribus*, dicendo scilicet & faciendo ea omnia, quæ oportet & decet dicere, & facere. Hæc dicta sint de veritate ad sensum Scripturæ, & potissimùm Pauli, hoc loco.

(Marginalia: Ioan.4. — Anselm. — Ioan 3. — Beda. — D.Thō.2.2. q.43.a.7.& 8. — Hieron. — Arist.)

VERS. 26. Et resipiscant à diaboli laqueis, à quo captiui tenentur ad ipsius voluntatem.

Græcè; *καὶ ἀνανήψωσιν ἐκ τῆς τοῦ διαβόλου παγίδος, ἐζωγρημένοι ὑπ᾽ αὐτοῦ εἰς τὸ ἐκείνου θέλημα.*

VII. VErbum Græcum *ἀνανήψωσιν*, pro quo vulgata editio habet, *resipiscant*; propriè significat, *redeant ad sobrietatem*, vel, *expergiscantur*; vt intelligamus nullam esse sobrietatem extra Ecclesiam. Vbi autem vulgata editio habet, *à diaboli laqueis*, Græcè est in singulari; scilicet *à diaboli laqueo.* Vbi autem transtulit, *A quo captiui tenentur*, Græcè est, *ἐζωγρημένοι ὑπ᾽ αὐτοῦ.* Quæ verba propriè significant, *viuum capi in bello*, vt annotauit Erasmus.

Erasmus.

VIII. *Per laqueum diaboli*, intelligo hîc elationem animi & obstinationem in peccato, quo hæretici potissimùm impliciti sunt. Et verò, per *diaboli laqueum*, 1. ad Timoth.3. intellexit Paulus superbiam, cùm ait: *Ne incidant in laqueum diaboli, &c.* Si tamen iuxta Latinum interpretem legamus laqueos diaboli in plurali, possumus interpretari multiplices diaboli tentationum insidias, & scelerum tendiculas illaqueandis mentibus præparatas. Vnde Theoph. expli

(Marginalia: 1.Tim.3. — Superbia est laqueus diaboli. — Theophyl.)

explicans hæc verba: *& resipiscant, &c.* pro *laqueo*, legit, *reti*, vt resipiscant à diaboli reti, statimque subiungit: *Hæc non de doctrina tantùm, verùm etiam de vita intellige. In reti nánque diaboli sunt homines, non solùm dogmatum causa, verùm etiam vitæ. Quocirca, & qui circa vitam vacillant corrigendi sunt. Vt enim passer etiam si pede tantùm teneatur, sub potestate est eius, qui rete laqueúmve fixit; sic nos etiam si non vtrisque, hoc est, fide & vita detineamur; ex sola tamen vita in potestate diaboli sumus.* D. Chrysost. eadem vtitur similitudine, affirmans, resipiscentiam à diaboli laqueis, non solùm de dogmatibus, sed de vita etiam intelligi. *Nos,* inquit, *cùm & fidei, & vitæ peruersitate capi valeamus, si vita solùm oberrauerimus, in ius diaboli labimur. Non enim omnis, qui dicit mihi, Domine Domine intrabit in regnum cœlorum,* Matth. 7. & ibid. *Nescio vos; discedite à me omnes, qui operamini iniquitatem.* Virginibus quoque dicitur: *Nescio vos,* Matth. 25. *Quid ergo virginitas profuit, cæterique sancti certaminis labores, quando ignorantur a Domino. Plurimis denique in locis reperies solo ex vita reprobæ, non ex fidei merito, plerosque damnari; sicut alibi quoque sola ex peruersitate dogmatū absque vlla vitæ culpa, alios plecti. Itaque cùm voluntatem Dei non facimus, sub laqueo diaboli sumus.* Hæc ferè Chrysost. Idem, *Virginibus* (inquit) *non incestus, non adulterij, non inuidiæ, non ebrietatis aut peruersæ fidei crimen inuritur, sed olei tantùm defectus; quia scilicet misericordiam non exercuerant, neque eleemosynas fecerant; id quippe significat oleum. Illi etiam damnabuntur solùm, quod Christum nō pauerint, quibus dicetur, Discedite à me maledicti in ignem æternum. Nulla cæterorum criminum fit mentio. Vides certè, vt eleemosyna sola neglecta gehennæ ignibus tradatur. Ad quid enim eris vtilis, qui non facis eleemosynam? ieiunas quotidie? at virginibus nihil profuit huiusmodi studium. Oras? at sine eleemosyna infructuosa erit oratio: absque illa immunda sunt omnia & inutilia, maiorque pars virtutis excidit; sed castè & temperanter viuis? cuius rei gratia, id facis? Num supplicij metu? Minimè id quidem, sed quadam bonitate naturæ. Neque enim idem labor est, pecunias contemnere, & frenare libidinem, sed longè maior hic labor est. Cur id? Quia voluptas illa naturalis est, nostrisque insita & innata corporibus: non sit autem cupido pecuniæ, &c.* Concludit Chrysost. excitans nos ad misericordiam exercendam: solùm pietatis ac miserationis est studium, quo Deo æquales euadere possumus, quo si careamus cuncta simul amisimus: *Non enim,* ait, *si ieiunaueritis, aut virginitatem obseruaueritis, aut oraueritis, Patri vestro similes eritis: nihil enim huiusmodi in Deum cadit, neque aliquid tale operatur Deus; sed quid? Estote,* inquit, *misericordes sicut Pater vester qui in cœlis est. Istud Dei opus est; hoc si desit, quid habes? Misericordiam volo, & non sacrificium, &c.* quæ hoc loco, in laudem eleemosynæ persequitur D. Chrys. vsque ad finem hom. 6. Hinc satis constat laqueo, vel vno diaboli teneri captiuum, summam esse miseriam. Dicuntur enim *captiui,* quasi capti viui, à re venatoria, vel bellica, sumpta metaphora, trahuntur captiui peccatores à diabolo, quò ipsi libuerit; non quòd libertatem omnino amiserint resipiscendi, sed, quòd illi peccatum tanquam funem, quo trahantur, sponte dederint. Vnde 2. Pet. 2. de seruitute peccati dicitur: *A quo quis superatus est, huic & seruus addictus est.*

Chrysost. | Matth. 7. | Matth. 25. | Sola eleemosyna neglecta damnauit virgines fatuas. | Chrysost. | Luc. 6. | Matth. 9. | Chrysost. | Peccatores captiui sunt. | 2. Petr. 2.

IX. D. August. in Psal. 77. enarrans illa verba: *immissiones per Angelos malos, &c.* de potestate quam exercet diabolus in eos quos habet captiuos, sic loquitur: *In filijs verò diffidentiæ, tanquam in suis mancipijs operatur diabolus, quemadmodum homines operantur in pecoribus suis:* Deinde addit, *& illic tamen, nisi quantum*

August. Psal. 77. | In filiis diffidētię operatur diabolus sicut in pecoribus suis.

tum iusto iudicio finitur; sicut homo de pecore suo pro humano captu facit, quod vult, nec sanè facit, si prohibeatur à potestate maiori,&c. Lege D.Chrysost.tom.2.hom. 23.vbi disputans de captiuitate huiusmodi, sic ait, *Omnes homines antequam peccemus liberum quidem habemus arbitrium si volumus sequi voluntatem diaboli aut non; quod si semel peccantes nos obligauerimus operibus eius, iam nostra virtute euadere non possumus: sed sicut nauis fracto gubernaculo illuc ducitur, quo tempestas voluerit; sic & homo diuinæ gratiæ auxilio perdito per peccatum, non quod vult agit, sed quod diabolus vult; & nisi Deus valida manu misericordiæ suæ, illum soluerit, vsque ad mortem in vinculis peccatorum permanebit.*

D.Chrysost. Peccator trahitur veluti nauis fracto gubernaculo.

Anselm.

X. D.Ansel.in lib.de similitudinibus cap.189.similitudine auiculæ à puero captæ, & tenui filo pede altero alligatæ rectè ostendit, quàm turpis sit captiuitas sub diabolo. Hæc enim auicula euolare sæpe nititur, sed frustra puero illo retrahente, ita peccator interdum nititur se expedire à laqueo, flet, orat, ieiunat, nonnunquam, sed quia irretitus est à diabolo, vsu malo ad consueta flagitia ducitur. Itaque non liberatur nisi magno conatu & gratia funis rumpatur prauæ consuetudinis. Vide D.Thom.1.2. q.109.vbi disputat, *an homo sine gratia possit non peccare,&c.* Et autoritate D.Gregor.hom.11.in Ezech.& lib.3. Moral.cap 9.partem negantem tuetur: sic enim ait Gregor. *Anima, quæ ceciderit, iacet quia voluntariè semel lapsa ad peiora pondere suæ impietatis impellitur, vt in profundum corruens semper adhuc profundiùs corruat,&c.* Quo pacto autē Deus cum sit bonus, vtatur Angelis malis, explicat August.in Psalm.77.citato: Vtitur enim illis & quasi immittit in eos, quos hac pæna iudicat dignos, vt ibi affirmat August. Deinde addit: *Vtitur Deus Angelis malis, non solùm ad puniendos malos, sicut in istis omnibus, de quibus loquitur Psalmus, sicut in Rege Achab.3. Reg.22. quem fallacia spiritus ex Dei voluntate seduxit, vt caderet in bello: verum etiam ad probandos & manifestandos bonos, sicuti fecit Iob, &c.* Idem Dei potentiam in eruendis hominibus è vinculis diaboli declarat, exponens illa verba Psal.67. *Qui educit iunctos in fortitudine. Soluit,* inquit, *grauia vincula peccatorum, quibus impediebantur ne ambularent in via præceptorum, educit autem eos in fortitudine, quam ante eius gratiam non habebant,&c.* Deinde amplificat, Dei potentiam in expositione versiculi sequentis, *Similiter, eos, qui exasperant, qui habitant in sepulchris, vel, vt ipse legit, similiter amaricantes, qui habitant in sepulchris,* sic enim ait: *Omnino mortui, & in operibus mortuis occupati amaricant resistendo iustitiæ. Nam illi vincti, siue compediti forsitan volunt ambulare, nec possunt. Deumque precantur, vt possint; eique dicunt,* De necessitatibus meis erue me, Psalm. 24 *à quo exauditi gratias agunt dicentes,* Dirupisti vincula mea: *isti autem amaricantes qui habitant in sepulchris, in eo genere sunt, quod alio loco Scriptura significat dicens:* A mortuo, velut, qui non sit, perit confessio. *Deinde paulò infra: Vtrosque tamen gratia Christi educit in fortitudine. Qua fortitudine, nisi vt aduersùs peccatum, vsque ad sanguinem certent? Ex vtroque enim genere fiunt idonei illi soluti, isti resuscitati; quia & mulieris quam alligauerat satanas per decem & octo annos, iubendo vincula soluit, & Lazari mortem clamando superauit, Qui fecit hæc in corporibus, potest mirabiliora facere in moribus, educens compeditos in fortitudine; similiter amaricantes, qui habitant in sepulchris,&c.*

Trahitur peccator, vt auicula à puero ligata.

D Thom. Greg.PP.

August. Psalm.77. Vtitur Deus Angelis malis. 3.Reg 22

Psalm.67.

Peccatores g[illegible] a exci[illegible] t[illegible] a t mu[illegible] Psalm 24.

Eccl. 7.

Grat a Christi educit v[illegible]ctos in fortitudine.

XI. Idem in eodem Psal. explicans illa verba: *Ascendisti in altum, cepisti captiuitatem; vel, vt ipse legit, Ascendisti in altum, captiuam duxisti captiuitatem, seu capti*

Christus ex[illegible] [illegible] reduxit captiuā.

captiuasti captiuitatem. Quid est, inquit, captiuasti captiuitatem? vtrùm quia vicit mortem, quæ captiuos tenebat, in quibus regnabat? an ipsos homines appellauit *captiuitatem*, quia captiui sub diabolo tenebantur? Ipsos itaque homines, qui captiui tenebantur, appellauit *captiuitatem*, sicut *militia* cùm dicitur, intelliguntur qui militant: eandem captiuitatem à Christo captiuatam dicit. Cur enim non sit captiuitas felix, si & ad bonum homines possunt capi? vnde Petro dictum est, Luc. 5. *Ex hoc iam homines eris capiens, captiuati ergo, quia capti, & capti quia subiugati sub lene illud iugum missi, liberati à peccato, cuius serui erant: & iustitiæ serui facti, cuius erant liberi, vnde & ipse in illis est. Ideóque in ista captiuitate, in isto curru, sub isto iugo scilicet Christi non sunt millia plorantium, sed millia lætantium. Dominus quippe in eis in Sina in sancto*, &c. In hoc autem versiculo, vt emphasim expositionis intelligas, continetur apostrophe ad Christum Deum in cœlum ascendentem, & de peccato, morte, inferno, diabolo & idolorum cultoribus triumphantẽ. Nam ad ipsum, hunc versum refert Apostolus ad Eph. 4. Vt intelligamus, Deum, qui alioqui est vbique, ascendisse in incarnato & glorificato Christo, in cœlos. Alluditur autem ad ascensum Domini ex Ægypto ad montem Sinai, indéque Sionium; quasi dicat: Ex Ægypto regione humili ascendisti in illos montes captiuis factis Ægyptiis & in mare demersis. Aduerte etiam iuxta Hebr. & Græc. contextum legendum, *Captiuasti captiuitatem.*

Luc. 5. Ascensio Domini.

Ephes. 4.

XII. In illis verbis, *à quo captiui tenentur ad ipsius voluntatem*, agnosce energiam, quam ex Anselmo, & aliis Patribus explicauimus; exprimitur enim similitudo hominis capti à diabolo per peccatum, per laqueum, quo feræ, & aues capiuntur; & ad nutum capientis in varias partes trahuntur. Homines enim post peccatum sic ad ipsius, id est diaboli voluntatem feruntur, vt sua voluntate ipsi se liberare nequeant, nisi gratia Dei adiuti fuerint. Meritò ergo Caiet. enarrans hæc verba, ait: *Non est in potestate hominis, qui iam se subdidit diabolo per peccatum mortale, liberare se ab huiusmodi seruitute; sed oportet ipsum obsequi diabolo ad ipsius voluntatem peccando. Et propterea dixit*, Si quando Deus det illis pœnitentiam, *& non dixit: si quando ipsos pœniteat. Diuinæ siquidem gratiæ donum est pœnitentia in remissionem peccati.* Hæc Caiet. vbi citat Gregor. dicentem, *Peccatum, quod per pœnitentiam non diluitur, suo pondere ad aliud trahere:* cuius rei quotidianæ experientiæ habemus documenta. Est hic locus maximè vtilis ad suadendum populo in sacris concionibus detestationem, vel vnius peccati mortalis. Quodcunque enim peccatum laqueus est, quo qui tenetur irretitus, improbissimæ diaboli seruituti mancipatur; quotidianis lapsibus Dei in se prouocans iracundiam. Quòd si quis alicuius mortiferæ culpæ se laqueo implicitum agnoscit, ingemiscat miser, & cum Dauide Psal. 50. misericordiam imploret, qua præueniẽte resipiscere possit, & ab infelici diaboli seruitute liberari.

Ansel. Per laqueũ, quo feræ & aues capiuntur, exprimitur; miseria peccatoris à diabolo capti.

Caiet.

Greg. PP. Laqueo diaboli irretitus trahitur põdere, &c.

Psal. 50.

* * *

EPISTOLÆ II.

BEATI PAVLI APOSTOLI AD TIMOTHEVM

CAPITIS TERTII PERIOCHA.

Quæ hoc capite de futura malorum multitudine vaticinans Paulus ait; ea quoque 1. ad Tim. 4. dolenter prædixit, & B. Petrus 2. cap. 3. & Iudas in sua canonica. Ad hæc eadem tempora refero cum Francisco Turrian. libr. 1. de dogmaticis charact. illud Psalmi, Saluum me fac Deus, quoniam defecit sanctus. *Subiungit:* Diminutæ sunt veritates; *quòd scilicet amissa vitæ sanctitate, amitti soleat fides dogmaticarum veritatum, vt Apostolus de quibusdam dixit: Qui repellentes bonam conscientiam circa fidem naufragauerunt. Ab ijs cauendum hîc admonet, impiorum hominum corruptum ingenium & mores describens: simúlque doctrinæ à se traditæ commendatione præmissa, sacrarum literarum lectioni vacandum esse statuit, vt perfectus sit homo Dei, & ad omne opus bonum instructus.*

VERS. I. Hoc autem scito, quòd in nouissimis diebus instabunt tempora periculosa, &c.

Græcè; Τῦτο ᾗ γίνωσκε, ὅτι ἐν ἐχάταις ἡμέραις ἐνςήσονται καιροὶ χαλεποί

I NE animum despondeat Timotheus, videns plerósque fidem deserentes, & hæretica prauitate infectos, vnde necesse est nasci infinitam morum corruptionem; illum consolatur propositis acerbioribus malis, & longè grauioribus, quæ in Ecclesia erunt, vsque ad finem seculi: eóque magis auctum iri malos prædicit, quo magis ad finem appropinquabitur. A tempore Abel iusti, vsque ad Christum semper fuerunt mali permisti bonis, eruntque deinceps, malorum segete, impio prouentu succrescente, præsertim nouissimis temporibus. Hinc D. Ambrosius & Oecumenius prophetiam contineri in his verbis affirmant: videtur enim Apostolus præuidere mala, quæ olim prouenient ex hæreticorum & Iudæorum impietate. In simili sensu dictum accipe, 1. ad Tim. 4. *Spiritus autem manifestè dicit, quia in nouissimis temporibus discedent quidam à fide, attendentes spiritibus erroris & doctrinis dæmoniorum,* &c. Per spiritum enim intelligit, Spiritum sanctum, quo inspirante locuti sunt prophetæ, vt ipsi passim testan

In fine mūdi erunt pessimi homines.

Ambros. Oecum.

1. Tim. 4.

testantur; quo suis vaticiniis maiorem concilient autoritatem, similis locus est ille, 2. Petr. 3. sic enim ait: *Hoc scientes, quia venient in nouissimis diebus in deceptionem illusores, iuxta proprias concupiscentias ambulantes*, &c.

2. Petr. 3.

II. Porrò licèt Apostolorum tempore, hæretici, & contaminatissimi homines essent, quia tamen interitu mundi appropinquante maior eorum est futurus, & corruptior numerus, idcirco Paulus & Petrus huiusmodi hominum pestes futuras vaticinati sunt nouissimis diebus: hoc est mundo ad exitum properante. Vt Cypr. citans hunc Pauli locum, interpretatur in lib. de simplicitate prælatorum, & August. epistola 80. ad Euthicium. Quo etiam sensu ait, tract. 25. in Ioan. *Quoniam accedit finis mundi, errores crescunt, crebrescunt terrores, crescit iniquitas, & infidelitas*, iuxta illud, Luc. 18. *Cùm veniet filius hominis putásne fidem inueniet in terra?* quasi dicat, minimè: & Cypr. citatus, inter alia, referens hanc Pauli prophetiam, sic ait: *Adimpleta sunt cuncta, quæ dicta sunt, & appropinquante seculi fine, hominum pariter & temporum probationes venerunt; magis magisque aduersario nostro sæuiente, error fallit; extollit stupor; liuor incendit, cupiditas excæcat, deprauat impietas, superbia inflat, discordia exasperat, ira præcipitat.* Et Lactan. lib. 8. diui. instit. c. 15. *Appropinquante*, inquit, *huius seculi termino, necessarium est, humanarum rerum statum in deterius inualescente nequitia, prolabi: vt iam nostra hæc tempora, quibus malitia vsque ad summum gradum creuit, in illius tamen insanabilis mali comparatione felicia & prope aurea possint iudicari*, &c.

Cypr. August.

Luc. 18. Cypr. Putat suo tempore impleta esse signa antecedentia iudicium. Lactant. Felicia vocat sua tempora comparatione futuri.

Periculosiora erunt tempora propinquiora Antichristo.

ANNOTATIO I.

III. Licèt occidente mundo omnia deteriora fient, tempora tamen periculosa illa erunt potissimùm, vt sacræ literæ nos docent, in quibus Antichristus Ecclesiam persequetur. Acerbiùs enim tunc & crudeliùs iusto & fideles in contumeliam Christi & rerum sacrarum, oppugnabuntur, quàm ab vllo vnquam tyranno tentati aut afflicti fuerint. Quod dogma fides docet. Ait enim Christus, Matth. 24. *Erit tunc tribulatio magna, qualis non fuit ab initio mundi vsque modò, neque fiet.* De hac tribulatione dicitur, Danielis 7. *Et ecce cornu illud faciebat bellum aduersùs sanctos, & præualebat eis.* Præcipuè verò Ioannes hanc atrocem persecutionem describit, Apoc. 20. *Cùm consummati fuerint mille anni, soluetur satanas de carcere suo & exibit, & seducet gentes, quæ sunt super quatuor angulos terræ, Gog & Magog, & congregabit eos in prælium, cuius numerus est sicut arena maris: & ascenderunt super latitudinem terræ, & circuierunt castra sanctorum, & ciuitatem dilectam:* hoc est, vniuersam Ecclesiam, vt exposuit D. August. 20. de ciuitate cap. 11. Qui secutus D. Hieron. per Gog & Magog non Gethas, aut Massagetas, vt plerique primarum literarum indicium secuti, intelligit; sed varias orbis terrarum nationes diaboli imperio obsequentes; sic enim ait Hieron. lib. 11. super Ezech. in illa verba: *Ecce ego ad te Gog, principem capitis Mossoch*, &c. Gog, Græco sermone δῶμα, Latino, tectum dicitur. Porrò Magog interpretatur de tecto. Omnis igitur superbia & falsi nominis scientia, quæ erigit se contra notitiam veritatis, his nominibus demonstratur. Reprehendit ibidem Iudæos & quosdam Iudaizantes, qui putant Gog, esse gentes Scythicas imma

Persecutio futura tempore Antichristi. Matth. 24. Dan. 7.

Apoc. 20. Gog & Magog tempore Antichristi. August. Hieron.

Gog tectum significat.

immanes,& innumerabiles, quæ trans Caucasum montem,& Mæotidem Paludem & prope Caspium mare ad Indiam vsque tendantur, &c. Inferet igitur hæc persecutio damnum non tantùm temporariis bonis,sed etiam,imò multò magis fidei,& religioni, vt in errorem inducantur, si fieri potest etiam electi. Cogentur enim aliqui fideles negare Iesum esse Christum, aut Filium Dei, cogentur omnes ritus Christianæ pietatis & diuinum cultum deserere. Ob quam causam Daniel. 12. dicitur auferendum esse iuge sacrificium: quod de tempore Antichristi interpretatur ibi D. Hieron. & Theod. & de sacrificio Eucharistiæ quod omnino publicè cessabit ob violentiam persecutionis. Cogentur denique, quod horrent aures audire, ipsum supremum Deum abnegare,& nulli diuo,nec virgini quidem beatæ, cultum exhibere; sed soli Antichristo,vt colligitur ex 2. ad Thess.2. quapropter, vbi Antichristus in persona sua præsens non fuerit, cogentur adorare imaginem eius, & hoc modo Antichristus per se,vel per sui imaginem sedebit in omnibus templis, & Ecclesiis Christianorum, vt ab eis tanquam Deus adoretur. Postremò Antichristi satellites efficient, vt imago illa turpissimi ducis sui loquatur: efficient etiam, vt omnes quos error,aut metus occæcauerit, in protestationem tam nefarij cultus characterem bestiæ, seu Antichristi publicè deferant in frontibus, vel in manibus,iuxta illud,Apoc. 13. *Et faciet omnes habere characterem in dextera manu sua,aut in frontibus suis.* Additúrque, *tam necessariam futuram omnibus huiusmodi characteris gestationem,vt non possit emere, aut vendere,nisi, qui habet characterem aut nomen bestiæ*, &c. Est autem character bestiæ,iuxta D. Thom. 1.2.q.63. art.3.ad 3. professio illiciti cultus, &, vt ego arbitror, signum aliquod externum,quod exprimat talem professionem. Accedent ad persuadendam Antichristi doctrinam, eloquentia, pecuniæ largitiones, signa mirabilia, & exquisita supplicia. Hinc colligunt Cyril. & Hippol. eo tempore futuros martyres illustriores: quia qui præcesserunt pugnarunt contra homines diaboli ministros; ij verò contra ipsum dæmonem solutum, & omne virus contra illos vi incredibili euomentem. Hæc persecutio per totum terrarum orbem fundetur,vt colligitur Apoc.13. & 20. *Ascenderunt*, inquit, *supra latitudinem terræ,& circuierunt castra sanctorum.* Ex quo loco infert August.20. de ciuitate cap.9. Omnes prauos homines,hæreticos & similes coniungendos Antichristo, vt vbique terrarum fideles ferro & flammis, quando blanditiis non potuerint, expugnent, vide Doctorem Franciscum Suarium in 3.p.tom.2.q.59. art. 6. disput. 14. sect. 6.

> Dan.12. Hieron. Theodor. Antichristi tempore auferetur sacrificium Eucharistiæ. 1.Thess.2. Antichristus à suis adorabitur. Character siue imago Antichristi. Apoc.13. Character bestiæ est professio illiciti cultus. D.Thom. Persuadebit Antichristi pecunia,suppliciis &c. Cyrill. Hippolyt. Apoc.13. & 20. August.

Qui nam sint nouissimi dies de quibus Apostolus hîc loquitur.

ANNOTATIO II.

IV. QVæret hîc aliquis, quorsum Paulus tam studiosè prædicit tempora futura Timotheo, quem sciebat ad finem vsque mundi minime victurum? satisfacit huic obiectioni Oecumenius,sic enim ait: *Scribens autem Timotheo, his, qui post Timotheum futuri erant,consuluit, vt tales scilicet homines seipsos amantes auersarentur: Possumus etiam intelligere dici* extremos, *qui Pauli interitum essent secuturi,in quibus Timotheus adhuc superstes futurus erat.* Hæc Oecum. explicans

> Oecum.

cans illa verba, *& hos deuita.* Itaque possumus per *nouissimos dies*, instantes persecutiones post mortem Pauli, & omnia damna ab aduentu Christi vsque ad finem mundi in Ecclesiam redundatura commodè intelligere, & quidem D. August. in epistola 80. ad Ezychium, per *nouissimos dies* intelligit tempus à Christo, & Apostolis ad finem vsque mundi ductum. Vnde ad Hebr. 1. ait Paulus: *Nouissimè diebus illis locutus est nobis in filio:* & Matth. 20. *tempus suum* vocat Christus, *horam vndecimam*, id est, extremum tempus; & Matth. 26. *A modo videbitis filium hominis venientem in nubibus cæli, &c. A modo*, id est, ab hinc; quasi parùm interesset inter vtrunque aduentum ipsius, & Ioan. 1. cap. 2. de hoc ipso tempore Christi loquens, ait, *filioli, nouissima hora est*, id est nouissimum tempus: sic etiam loquuntur prophetæ passim designantes hac phrasi tempus Christi Isa. 2. *Erit in nouissimis diebus præparatus mons domus Domini*, Dan. 2. & Ioel. 2. & Act. 2. *Et erit in nouissimis diebus, effundam de spiritu meo super omnem carnem, &c.* Vnde Cypr. tract. 1. contra Demetrianum: *Qua in parte*, inquit, *quia ignarus diuinæ cognitionis es, scire debes senuisse iam mundum; non illis viribus stare, quibus priùs steterat hoc etiam nobis tacentibus, & nulli de Scripturis sanctis documenta promentibus, &c.* Itaque videtur tempus primi aduentus Christi incidisse in extremam, & veluti effœtam mundi ætatem, vt dicere possis cum Lucretio affirmante extremam mundi senectutem adesse,

Iamque adeò effœta est ætas, effœtaque terra.

V. Vnde affirmare possumus, quamuis incerti de vltimo mundi die, nos natos fuisse in ipsa mundi senectute & in nouissima hora, hoc est, in nouissimis diebus, vt loquitur hìc Paulus. Nam quo ad scientiam diei extremæ, neminem oportet esse solicitum, cùm id, vel ipsos Apostolos latuerit. De hac scientia ita D. August. epistola 80. ad Ezychium: *Dicit Apostolus Paulus*, In nouissimis diebus instabunt tempora periculosa. *Sed nunquid ideò docet tempora, quæ Pater posuit in sua potestate: aut ideò quisque nouit, quàm longa & breuia, sint illa tempora, quæ fatendum est esse nouissima? &c.* subiungit: *Consideremus ante quàm multos annos dixerit beatus Ioannes Euangelista*, Nouissima hora est; *neque enim dixit, nouissimum tempus est, aut nouissimus annus, aut nouissimus mensis, sed, vel nouissima hora est; & ista hora, quàm longa est. Non est ille mentitus; sed intelligendus est, horam pro tempore posuisse, &c. Quæ hora quàm longa sit, ignoramus; quia non est nostrum scire tempora, &c* Hæc August. Quare sicut extremæ huiusmodi ætati; non potest certus dies definiri: ita nec mundo. Illud certum est, hominem senem viuere diu non posse, ita nec mundum; *Sicut enim* (vt ait Hieron. ad Marcellam) *iuuenem semper mori posse fatemur, sic etiam homini seni, non diu viuere licitum esse. Cogitet ergo vnusquisque quanta puritate viuat annis in senectutem vergentibus. Sumus enim in senectute mundi, & vniuscuiusque ætas in senium fertur. Quare de discessu, & ratione supremo iudici reddenda, solliciti sumus. Senectutem hominis deprehendimus cùm incipit delirare: sic ex iis, quæ videmus, mundi deliramentis, facile illius senium experimur, &c.*

VI. Vbi nostra vulgata editio posuit, *tempora periculosa*, respiciens Chrys. ad vocem Græcam καιροὶ χαλεποὶ, vocat *tempora grauia*, siue *molesta*, hoc est pessima. Deinde, sic ait: *Quomodo autem erunt tempora grauia? Non dies profectò, neque tempora: sed homines, qui tunc futuri sunt, carpit: quippe & nos ita lo-*

Qui sint nouissimi dies

August.
Hebr. 1.
Matth. 20.
Matth. 26.
1. Ioan. 2.
Isa. 2.
Dan. 2.
Ioel. 2
Act. 2.
Cypr.
Mundus senuit.
Lucretius.
August.
Nouissima hora pro tempore nouissimo.
Hieron.
Senex diu viuere non potest.
Senectus deprehenditur cùm incipit delirare.
Chrysost.

qui consueuimus, cùm tempora, vel mala, vel bona ex iis, quæ in illis contigêre, appellamus.

VERS.2. Erunt homines se ipsos amantes; cupidi, elati, superbi, blasphemi, &c.

Græcè; ἔσονται γὰρ οἱ ἄνθρωποι φίλαυτοι, φιλάργυροι, ἀλαζόνες, ὑπερήφανοι, βλάσφημοι.

Amor sui radix est peccati. Ambros.

I. GRæcè φίλαυτοι, Latinè, dicuntur *sui amantes*, & *sibi placentes*, hoc est, suis commodis studentes. Vnde φιλαυτία, *cæcus*, vt inquit Horatius, *amor sui*. D. Ambros. ita legit: *Erunt homines sui tantùm amatores.* Solet vox φίλαυτος, in malam partem non solùm à Theologis, sed etiam à profanis scriptoribus accipi, pro iis, qui plus nimio se amant, propriis studentes commodis. Hinc Arist. 9. Ethic. cap. 8. Vulgò ait increpari eos, qui se ipsos maximè amant, &, vt turpe quiddam, sui amatores appellari: quoniam prauus sui gratia omnia agit; probus autem è contrario, ob honestatem agit, & sua negligit. D. Chrysost. & Theophyl. in amore sui, designari à Paulo aiunt fontem & originem omnium malorum: *Qui enim neglecta proximorum cura, sui tantùm amator est, id assequitur, vt ne se ipsum quidem verè amet. Quemadmodum enim in membris, vnius detrimentum ad alia quoque membra peruadit; & in ædificiis, vnius partis ruina, ad alias extenditur; sic & in Ecclesia, qui fratrem suum negligit, se seque tantummodo, & suam procurat vtilitatem, sibi etiam ipsi, vel inuitus damno est. Nam, qui in rebus necessariis periclitantem videt fratrem, manumque non porrigit, in gehennam mittitur maiori detrimento, quàm erat illud quo frater afficiebatur, &c.* In eandem sententiam loquitur August. tract. 123. in Ioan. *Cùm enim*, inquit, *dixisset Apostolus*, Et erunt homines se ipsos amantes, &c. *adiunxit, Hæc omnia mala, & vitia, quæ ab eo; veluti fonte emanant; qui cùm primùm posuit seipsos amantes, &c. nescio quo inexplicabili modo se ipsum, non Deum amat, qui se ita amat; & quisquis Deum, non se ipsum amat, se amat. Qui enim non potest viuere de se, moritur vtique amando se. Cùm verò ille diligitur, de quo viuitur, non se diligendo, magis diligit, &c.* Existimat August. Christum, post resurrectionem Petrum ter interrogasse *vtrùm eum diligeret*, vt scilicet, sic informaret Ecclesiæ pastorem, oportere eum, cui talis dignitas committitur, alienum esse à sui amore. Vnde Petro respondente: *tu scis, quia amo te*: addidit Christus; *pasce oues meas*: Quasi ita dicat Dominus Petro, si me diligis, debes pascere, non te, sed oues meas. Non solùm Patres, sed etiam Philosophi detestantur nimium sui amorem: Nam Plato dialog. 5. de legibus, agens de amore sui vitioso, sic ait: *Nimius in se ipsum amor omnium peccatorum, omnibus semper est causa: Obcæcatur circa amantem, qui amat. Quapropter, qui se amat, cùm se ipsum magis quàm veritatem honorandum putet; quid iustum, bonum, pulchrum sit, malè iudicat. Decet sanè, eum qui magnus vir futurus est, neque se ipsum, neque sua diligere: sed iusta semper siue à se ipso siue ab alio gerantur:* Hæc ille.

Arist. Prauus sui gratia omnia agit. Chrysost. Theophyl. Similitudo.

Qui neglectis aliis suã tãtùm curat vtilitatem, sibi est damno. August.

Qui se ipsũ nimiùm amat, Deum non amat. Prælatum oportet alienum esse à sui amore, &c. Sui amor peccatorum omnium est causa. Decet neque se, neque sua diligere.

Inter mala nouissimi temporis amor sui numeratur.

Anselm.

II. D. Anselm. præcedentium verborũ sentẽtiam cum exordio huius capitis connectens, sic hunc locũ exponit: Qui tenentur illaqueati à diabolo, resipiscent fortassis aliquando; sed tamen hoc scito, tales abundabunt in nouissi

nouissimis diebus. Tunc enim *instabunt tempora periculosa*, in quibus multæ periclitabuntur animæ, & deinde periculosa: quia tunc erunt homines se ipsos amantes. Deinde multa assumit ex D. August. suprà citato, quæ etiam refert Beda in suis commentariis. Tandemque post explicationem singulorum verborum, sic ait: [*Beatus* Augustinus hæc à pastoribus Ecclesiæ specialiùs remouere studens, loquitur: Non sint se ipsos amantes, qui pascunt oues Christi, ne tanquam suas, non tanquam ipsius, pascant eas, & velint ex illis sua lucra quærere, sicut amatores pecuniæ; vel eis dominari, sicut elati; vel gloriari de honoribus, quos ab eis sumunt, vt superbi; vel in tantum progredi, vt etiam hæreses faciant, sicut blasphemi; nec cedant sanctis Patribus, sicut parentibus non obedientes; & eis, qui illos corrigere volunt, quia parere nolunt, mala pro bonis reddant, sicut ingrati: interficiant animas suas & alienas, sicut scelesti: materna Ecclesiæ viscera disrumpant, sicut irreligiosi: non compatiantur infirmis, sicut sine affectione: alios quiescere non sinant, sicut sine pace: famam Sanctorum maculare conentur, sicut criminatores: cupiditates pessimas non refrenent, sicut incontinentes: exerceant lites, sicut immites: nesciant subuenire, sicut sine benignitate: indicent inimicis piorum, quæ occultanda cognouerint, sicut proditores: humanam verecundiam inuerecunda excogitatione perturbent, sicut procaces: superba scientia inflentur, sicut tumidi: lætitias carnales spiritalibus anteponant, sicut voluptatum amatores: simulent religionem, sed hanc in veritate non teneant, sicut habentes quidem speciem pietatis, virtutem autem eius abnegantes. Hæc enim atque huiusmodi vitia, concludit Anselmus, ex illa radice quodammodo pullulant, cùm sint homines se ipsos amantes. Quod vitium maximè cauendum est eis, qui pascunt oues Christi, ne sua quærant, non quæ Iesu Christi, & in vsum cupiditatum suarum conferant, pro quibus sanguis fusus est Christi.] Hęc Ansel. quę propterea exscripsi, quòd explicationem singulorum verborum cum vtili doctrina coniungunt.

August.
Beda.

Vitia à pastoribus Ecclesiæ remouenda.

Mala, quæ oriuntur ex amore sui.

III. Placet mores nostri temporis notare, eisdem verbis quibus Theod. hoc loco vtitur, damnans sui temporis deprauationem: *Existimo*, inquit, *prædictum esse hoc tempus. His enim malis vita nostra plena est: pietatis speciem præ nobis ferentes, improbitatis simulacrum per opera construimus. Pro Dei enim amatoribus, amatores pecuniæ euasimus: animi perturbationum acuitiorum seruitutem amplectimur, & reliqua, vt semel dicam, in nobis videre licet, quæ prædixit diuinus Apostolus, &c.* Cogitat Theodor. duo veluti simulacra, vnum virtutis, cuius caput est amor Dei, & manus habet cæteráque membra ad pietatem, aliaque honestatis officia quàm aptissima. Hoc fabricamus cùm fidei iungimus Dei & proximi dilectionem. Alterum vitij, cuius caput est amor sui immoderatus: huic enim capiti aptantur similia membra, pro manibus auaritia, pro lingua blasphemia, pro castitate incontinentia. Atque hoc modo pietatis speciem præ nobis ferentes improbitatis simulacrum per opera construimus.

Theodor.
Improbitatis simulacrum.

Duo simulacra fabricant amor Dei; & amor sui.
Improbitatis simulacrum.

IV. Quantum noceat amor sui, si adiungatur proximi contemptus, vt plerunque iungitur, explicat hìc hom. 7. D. Chrysost. dicens, *Ex contemptu proximi sequi Dei iubentis in alterutrum nos esse studiosos, etiam contemptum.* Exemplis res illustratur. Contempsit fratrem Cain, contempsit statim & Deum. Quonam id modo? Vide quàm contumeliosè responderit Deo, Genes. 4. *Nunquid*

Chrysost.
Amor sui cũ proximi cõteptu quid.
Gen. 4.

custos fratris mei sum? Despexit item Esau fratrem, despexit & Deum. Idcirco dicit Deus, *Iacob dilexi, Esau autem odio habui*, Roman. 9. & Paul. ad Hebr. 12. *Ne quis fornicator, aut profanus sicut Esau.* Spreuerunt Ioseph fratres eius, spreuerunt Deum quoque. Israelitæ Moysem aspernati sunt, atque ideò Deum offenderunt. Ita & filij Heli cùm negligerent & peccare facerent populum, in Deum impij fuerunt. Non ergo contemnamus inuicem, ne Deum quoque contemnere discamus.

Rom. 9.
Hebr. 12.

Auaritia ex amore sui proficiscitur.

Auaritia ex amore sui.
Ambros.
Theophyl.
Oecum.
Augus.

V. SVperest, vt verba expēdamus, vbi nostra editio habet, *Cupidi*, Græcè est, φιλάργυροι, id est, *cupidi pecuniæ, auari*, legit Ambr. Est autem auaritia siue pecuniæ cupiditas, vitium iis insitum, qui se nimiùm amant. Vnde Theoph. & Oecum. aiunt à sui amore, quasi ex radice, oriri tanquam ramum auaritiam, & honorum voluptatumque cupiditatem, quamuis, vt August. aduertit lib. 2. de Genes. ad literam cap. 15. & tract. 8. in epistolam Ioan. D. Paulus hoc verbo tantùm expressit cupiditatem pecuniarum, quæ dicitur auaritia. *Hæc labes*, vt Theophyl. ait, *ex radice amoris sui enascitur tanquam primus & maximus ramus. Perinde nanque atque ex charitate omne bonum, sic ex philautia, id est, amore sui, omne malum profluit: charitati ea est opposita. Nam charitas est lata, & vndique effunditur: philautia verò latitudinem eius in arctum constringit, & in vnum tantummodo contrahit.*

Theoph.

ἀλαζόνες, i. elati, fastidiosi, gloriabundi.
Erasmus.
Ambros.
Hieron.
Arist.

VI. Vbi nostra editio habet *elati*, Græcè est, ἀλαζόνες, id est, *gloriosi*, vt Plautus, quem refert Erasmus, interpretatus est. Ambr. legit, *insolentes*. Hieron. in Micheam, legit, *fastidiosi*, & quidem eo vocabulo, satis exprimit se amantium naturam omnia præ suis commodis fastidio quodam contemnentem. Erasmus transfert *fastuosi*, quo vocabulo notantur, qui fastu se iactant, ac venditant. Arist. 4. Ethic. 7. satis expressit proprietatem Græci vocabuli, pro quo nostra editio transtulit, *elati*; ἀλαζόνες enim sunt propriè aduersùs alios superbientes, seque ipsos arroganter iactantes. *Arrogans*, inquit, Arist. *prædicat & ea, quæ non insunt, & maiora quàm insunt, sibi fingere videtur, &c.* In Moabitis reprehenditur hic affectus Isa. 16. *Audiuimus*, inquit, *superbiam Moab, superbus est valde: superbia eius, & arrogantia eius, & indignatio plusquam fortitudo eius, &c.*

Isa. 16.

August.
D. Thom.

VII. Superbi dicuntur iuxta August. 14. de ciuitate cap. 13. quem sequitur D. Thom. 2. 2. q. 162. art. 1. &c. qui animo magna appetunt, in quo differunt ab elatis siue arrogantibus; hi enim maximè in verbis vitium suum produnt: superbi verò dissimulare sciunt; vnde Eccles. 19. *Est, qui nequiter humiliat se, & interiora eius plena sunt dolo:* Eleganter August. loco citato: *Superbi*, inquit, *secundùm Scripturas sanctas alio nomine appellantur, sibi placentes, &c.* Nam qui huiusmodi morbo laborant, sui stupore defixi hærent, Deum, & homines, debito honore fraudantes. Opponitur superbia, quam hîc Paulus intelligit speciali humilitatis virtuti, quam Philosophi modestiam, & animi demissionem vocant.

Eccl. 19.
August.
Superbi dicuntur sibi placentes.

Blasphemi qui.

VIII. *Blasphemi* sunt, falsam de Deo, & de sanctis loquentes & sentientes, secundùm vsum Scripturæ diuinæ, & Theologorum. Nam si etymologiam spectes Græci vocabuli, idem sunt atque *maledici*. Agit de blasphemia D. Thom.

Thom.2.2.q.13.art.1.Theophyl.superbos cum blasphemis iungens, ait: *Procedente malitia, ad Deum vsque iniuria pertingit. Quando enim aliquis aduersùs homines arrogans fuerit, sibique omnem virtutem ascripserit, & non diuinæ gratiæ, tum iam blasphemus est.*

D.Thom.
Theophyl.

VERS. 3. Parentibus non obedientes, ingrati, scelesti, sine affectione, sine pace, criminatores, incontinentes, immites, sine benignitate, proditores, proterui, tumidi, & voluptatum amatores magis quàm Dei.

Græcè; Γονεῦσιν ἀπειθεῖς, ἀχάριστοι, ἀνόσιοι, ἄστοργοι; ἄσπονδοι, διάβολοι, ἀκρατεῖς, ἀνήμεροι, ἀφιλάγαθοι, προδόται, προπετεῖς, τετυφωμένοι, φιλήδονοι μᾶλλον ἢ φιλόθεοι.

I. CVrsim verba hæc examinanda sunt. Parentibus non obedientes dicuntur ἀπειθεῖς, id est, *immorigeri*, siue *intractabiles*, cõtra præceptũ Exod.20. de honorãdis parentibus, quod Paulus exponit ad Ephes.6. vbi ait, *Filij obedite parentibus vestris, hoc enim iustum est.* Vocat autem Paul. hoc præceptum de honorandis parentibus, primùm in promissione; quia huic soli præcepto promittitur præmium longæ & beatæ vitæ, vt ait Chrys. Rectè Philo Iud. in lib. *quòd deterior potiori insidiari solet*, exponens illud, *Vt bene sit tibi, &c.* ponderandum esse ait, *Eos, qui parentes suos honorant, & subsidio sunt; quamuis ipsis parentibus beneficium conferre videantur; re vera tamen de se ipsis bene mereri potiùs quàm de parentibus;* Et ad hunc sensum arbitratur respexisse legislatorem, dum præcepto subiunxit, *Vt bene sit tibi, &c.* Certè experientia docet, eos, qui Deo aut parentibus iniurij sunt, & inobedientes; à filiis iusto Dei iudicio, contumeliosè affici, iuxta illud Sap.11. *Per quæ peccat quis, per hæc & torquetur.* An non recordamur, adulterantem Dauid, iniuria incestus affectum fuisse à suo filio, cùm Thamar stupro vitiauit?

Præceptum de honorandis parentibus.
Exod 20.
Ephes.6.
Chrysost.
Philo.
De seipsis potiùs quàm de parẽtibus bene merentur filij officiosi.
Sap.11.

II. Ingrati sunt, qui de se bene meritis mala pro bonis reddunt, vt ex August. refert Ansel. Hoc loco & quidem videntur mihi comprehendi hoc vocabulo, omnes, qui in referenda Deo aut hominibus gratia, negligentes sunt. De ingratitudine erga Deum, vide D.Thom.3.q.88.& in 4.d.16. art.1.2.3.4. vbi quærit vtrùm per ingratitudinem in Deum peccata iam remissa redeant. Ingratitudo erga homines detestabile vitium est, & fœdissimum. Nam si quem ingratum dixeris, improbissimum dixeris. Laer. de dictis philosophorum: *Beneficij*, inquit, *dati obliuisci decet; accepti verò meminisse semper.* Vulgus autem hominum aliter nunc facit, si quid cui benefecerunt; prædicant, & exprobrant; si acceperunt, mox obliuiscuntur. Imitemur ergo, vt pręcipit Hesiodus, agros fertiles, qui plus reddunt, quàm acceperunt. Nam, vt Cicer. ait 2. offic. *Omnes immemorem beneficij oderunt; inops verò si bonus est vir, etiam si referre gratiam non possit quia beneuolus est, habere gratiam potest.* Et ne nos à benefaciendi studio quorundam ingratitudo retardet, subeat mentem Christi doctrina, qui vult vt mutuum demus ei, à quo mutuum non speramus, & amemus eos, qui nos oderunt.

Ingrati quinam dicantur.
Ansel.
D.Thom.
Ingratitudo.
Laertius.
Beneficij dati obliuisci decet, non accepti.
Hesiodus
Cicero.

Ambrof. III. *Scelesti*, Græcè ἀνόσιοι, quod bene vertit Ambrof. *impij*, dici possunt & *impuri*, vel *sine sanctitate*, in quibus nihil est sanctimoniæ. Eodem vocabulo vsus est Paulus, 1. ad Timoth. 1. quod à nostro Latino interprete dicitur sceleratis; sic enim ait: *Lex iusto non est posita, sed iniustis*, &c. & sceleratis; vnde scelerare, Virg. 3. Æneid.

1.Tim.1.

Parce pias scelerare manus, &c.

ἄστοργοι. Sine affectu ad suos. Oecum. August. Ambrof. Ansel. Primaf.

IV. *Sine affectione*, Græcè ἀστόργοι, quod propriè significat eos qui nullo affectu sunt in suos, nempe filios, vxorem, aut famulos. Deploratissimi sunt enim existimandi, in quibus etiam naturæ affectus obsoleuerũt. Oecum. vertit, *sine amoris affectu*. August. tract. 123. in Ioan. legit, *non compatientes in filiis*. Ambr. *sine dilectione*. Ansel. *sine visceribus compassionis*. Primaf. *sine pietate*. Cæterùm cùm Paulus hîc ait, *fore nouissimis diebus multos sine affectione*, eam intelligit, quæ naturaliter indita est hominibus erga sibi aliqua propinquitate coniunctos, quales sunt parentes liberis, & similes. Hoc affectu qui caret, monstri instar est inter Christianos. Vnde 1. Tim. 5. *Signis suorum, & maximè domesticorum curam non habet, infidelis est, & infideli deterior*, &c. Vocat autem huiusmodi hominem infideli deteriorem, quia infidelis etiam deprauatissimi, natura duce curam gerunt suorum. Vide quæ annotauimus loco citato.

1.Tim.5.

August. Psal 55. Affectus cõpassionis laudandus.

V. D. August. Ps. 55. interpretatur hanc particulam, *sine affectione*, de affectu compassionis & misericordiæ, qui nobis insitus est, non solùm erga propinquos, sed etiam erga omne genus hominum. Ac si dicat Paulus, Erũt in fine mundi, & te fortasse superstite, adhuc post mortem meam, multi sine misericordia. Tu verò misericors, & compatiens esto afflictis. Damnat hæc doctrina Pauli ἀπάθειαν, hoc est, *impassibilitatem*, siue sensus & animi stuporem Stoicorum: de quo August 4. de ciuitate, cap. 4 & 5. & Lact. diuinarum inst. c. 14. & 15. & lib. 6. cap. 10. vbi sic ait, *Deus enim qui cæteris animantibus sapientiam non dedit, naturalibus, ea munimentis ab incursu, & periculo liberauit. Homini verò quia nudum & fragilem formauit, dedit præter cætera hunc pietatis affectum, vt homo hominem tueatur, diligat, foueat, contràque pericula, & accipiat, & præstet auxilium*, &c.

August. Lact.

Fœdifragi.

VI. *Sine pace*, Græcè ἄσπονδοι, quod Ambr. vertit, *sine fide*, σπονδὴ, enim *fœdus* significat, & *amicitiam*, quod ad alienos, & non ad domesticos refertur. Cum quibus boni fœderis & amicitię necessitudine copulantur; etiamsi natura coniuncti non sint. Notantur ergo à Paulo, qui fœdera, cum aliis, aut non ineunt, aut inita violant. Sunt enim quidam nescij fœderis, & exleges, nemini fideles, nec ipsi, vt Theophyl. ait, benefactori. D. Aug. tract. 123. in Ioan. hanc particulam de iis exponit, qui alios quiescere non sinunt, sed perturbatores sunt otij, & pacis.

Theophyl. August. Theophyl. Criminatores, siue calumniatores pessimũ genus hominũ. Diabolus insignis calumniator est Et fratrũ accusator. Apoc.12.

VII. *Criminatores*, Græcè διάβολοι, hoc est, *calumniatores*, siue *delatores*. Theophyl. interpretatur *omnibus maledicentes. Qui enim nullius boni sibi conscius est, omnes alios criminatur, sibi ipsi hoc pacto consolationem quandam acquirere visus*, &c. Nam, qui sua vitia excusare conuictus non potest, alios falsis criminibus, ne solus vituperetur, incessit. Cùm verò diabolus insignis sit calumniator, & accusator, meritò hoc sibi nomen per antonomasiam vendicauit. De primo enim Angelo Apostata dicitur, Apoc. 12. *Michael & Angeli eius præliabantur*

tur cum dracone, &c. *Quia proiectus est accusator fratrum nostrorum, qui accusabat illos ante conspectum Dei nostri die ac nocte*, &c. Exprimit ibi Ioannes, lætitiam sanctorum hominum, qui sunt in cœlo, quoniam omnes diaboli artes non valuerunt efficere, ne Christus regnaret in iis, quos elegerat. Victus enim est, & proiectus in terrã virtute Christi. Conuenit diaboli nomen & accusatoris huic hominum hosti iurato, *Qui accusabat*, &c. Hoc est, quia victus & proiectus est ille, qui fratres nostros sæpe vincebat, & ad peccata impellebat; de quibus eos postea semper apud Deum accusabat. Hinc discimus, nõ solùm in morte accusari homines à diabolo, à quo ad peccandum incitati sunt, sed etiam omni tempore diuinam iustitiam solicitare, vt illos æternis puniat suppliciis: sicut & ipse punitús est. Præueniamus ergò accusatorem, accusantes nos in sacra confessione, apud Deum, & Dei ministros; sic enim fiet, vt nobis nocere non possit. Arethas, Ansbertus & Haymo accusatorem fratrum interpretantur diabolum, quòd homines & Angelos, qui fratres nostri vocantur, Christi merito, vt vt potest, accuset. *Incontinentes*, Græcè, ἀκρατεῖς, Arist. in Ethic. distinguit incontinentes, ab intemperantibus. Chrys. Theophyl. & Oecum. exponunt hanc vocem, vt funditur ad omnem abusum linguæ & ventris. D. August. 123. in Ioan. eos, intelligit hac voce, qui cupiditates suas non refrenant. Atque adeò incontinentiam generalem interpretatur. Possumus specialem non malè intelligere, quæ versatur circa delectationes gustus & tactus. De qua Arist. 7. Ethic. 1. & seq. agit & de vitiis aliis, oppositis continentiæ.

Præueniendus est diabolus accusatione facta in confessione.
Arethas.
Ansbertus.
Haymo.
Arist.
Chrysost.
Theophyl.
Oecum
Incontinẽtes lingua, & vẽtre abutũtur.
August.
Arist.

VIII. *Sine benignitate*, Græcè, ἀφιλάγαθοι, quod ita sonat quasi dicas, *non amici bonis*. Ambros. vertit, *bonorum inimici*. Cyprianus, quem citat Erasm. in scholiis, *bonum non diligentes*. Quasi dicat Paulus, si quem viderint insigniter virtutis studiosum & iustitiæ tenacem, ad eum non afficientur.

Bonorum inimici.
Ambros.
Erasmus.

IX. *Immites*, sunt immanitate quadam insita efferati, atque adeò crudeles. De quibus Lact. lib. 6. cap. 11. *Conseruanda est*, inquit, *humanitas, si homines rectè dici velimus*: id autem ipsum, conseruare humanitatẽ, quid aliud est quàm diligere hominem cùm homo sit, & idem quod nos sumus? Discordia ac dissensio non est secundùm hominis rationem: verúmque est illud, quod ait Cicero, *hominem naturæ obedientem, homini nocere non posse*: immanes enim appellamus homines nimis crudeles.

Lact.

X. *Proditores*, Græcè προδόται, interpretatur Chrysost. *desertores amicitiæ, & sodalitatis*, sic etiam interpretatur Theophyl. & Oecumen. Anselmus verò hoc loco, secutus August. tract. 123. in Ioan. interpretatur de iis qui piorum hominum arcana consilia, quæ occultare necesse est, fraudulenter patefaciunt.

Chrysost.
Theophyl.
Oecum.
Ansel.
August.
Proditores consiliorum.

XI. *Proterui*, προπετεῖς, hoc est, *præcipites* siue *temerarij*, vel, vt Chrysost. exponit, *nihil habentes fixum*, aut *solidum: instabiles & leues* Theophyl. vocat.

Proterui.

XII. *Tumidi*, Græcè, τετυφωμένοι, id est, *inflati*; eosdem & *turgidos* appellamus: ipsum esse arbitror, quod Cypr. aliquoties reddit, *stupore elatos*. D. Chrysost. & Oecum. vocant *arrogantia plenos*, D. August. tract. 123. in Ioan. de iis loqui Paulum putat, qui scientia inflantur iuxta illud, 1. Corinth. 8. *Scientia inflat*. Eosdem Anselm. vocat, *vento superbiæ inflatos*. His ergo modis omnibus rectè significantur quos noster interpres *tumidos* dixit. Ab hoc tumore cauendum est

Superbi siue inflati, qui dicantur.
Cypr.
Chrysost.
Oecum.
August.
1. Cor. 8
Ansel.

est eo magis quo propiùs videtur accedere ad virtutem, quæ dicitur, *magnanimitas.* Quemadmodum enim in corporibus tumor seu inflatio solam corporis pinguedinem, cùm ab ea longè absit, imitatur; ita in animo superbiæ inflatio magnitudinem animi falsò ostentans, specie virtutis nobis imponit. Hinc Chrysost. tom. 1. homil. 3. de verbis Isaiæ 6. *Vidi Dominum sedentem*, &c. exponens id quod sacræ literæ de Ozia Rege commemorant, cùm potens esset, elatum est cor eius: *Non ferebat*, inquit, *Ozias, principatus magnitudinem: sed quemadmodum ex nimia voracitate nascitur nimia inflatio, & ex inflatione febris, & ex febri plerunque sequitur mors: itidem & hìc, ex actionum eminentia nata est illi superbia. Nam quod in corporibus est inflatio, hoc in animis est superbia.* Vide eundem doctorem tom. 5. in sermone cõtra desperationem, & superbiam. August. in Psal. 38. de iis, qui putant se aliquid esse, cùm nihil sint, sic ait: *Nec isti ex hoc magni sunt. Nam & inflatio, & tumor imitantur magnitudinem, sed non habent sanitatem*, &c. *Tolerabile esset*, inquit Epictetus lib. Enchiridij, cap. 6. *vt homo superbiret ob res proprias hominis, hoc est, ob moderationem, beneficentiam & similes virtutes; quemadmodum tolerabile esset, si equus ob velocitatem superbiret; quoniam velocitas propria virtus est equi, & auis ob celeritatem volatus*, &c. *At insolescunt homines de bonis non suis, de diuitijs, de laudibus humanis*, &c.

Chrysost. Isai. 6. Ozias tumidus. Hoc inanimis est superbia, quod in corporibus inflatio. August. Psal 38. Epictetus. Insolescunt homines de bonis non suis.

VERS. 4. Et voluptatum amatores magis, quàm Dei.

Græcè; φιλήδονοι μᾶλλον, ἢ φιλόθεοι.

XIII. GRæcè φιλήδονοι, &c. est in Græcis vocibus, quibus vtitur hìc Apostolus, mira vetustas, quasi dicat erunt in nouissimis diebus homines voluptatum magis, quàm Dei amantes, vel voluptatem magis quàm Deum diligentes, vt legit Cypr. *Tam insignis vitiorum chorus sequitur philautiam, Quam pestem reddit insanabiliorem simulatio pietatis. Cõmutabunt*, inquit, Oecum. *diuinum amorem in turpem.* Epiphan. hæresi 26. perstringi hìc putat Gnosticos Simonis Magi discipulos, qui res fœdissimas voluptatis causa excogitabant. Ob quam causam de illis intelligitur, quod Iudas Apostolus in sua canonica ait: Domini nostri gratiam transferentes in luxuriam. Contra Gnosticos, non solùm Tertull. sed etiam Plotinus philosophus, Æneadis 2. lib. 9. scribens, quoniam ex antiqua philosophia, & Græci erant, peiores esse ait Epicureis. Illud indubitatum est omnibus, quod Theophyl. hìc aduertit, eos, qui amant corporis voluptates, parum, aut nihil ad Deum, & res diuinas affici posse. Hinc cognoscitur, inquit, Primas. quòd amplius diligamus, in quo maiorem solicitudinem habere fuerimus inuenti. Et quidem 1. Ioan. 2. dicitur, *Si quis diligit mundum, non est charitas Patris in eo: quoniam omne, quod est in mundo, aut concupiscentia carnis est*, &c. Quare excludendus est amor turpis, vt amorem Dei conseruemus, & quia voluptates, quas Cic. 2. off. *blandissimas* vocat *dominas*, sæpe maiores partes animi à virtute detorquent; illis continuò obsistendum est. Philo Iud. in lib. inscripto: *De mercede meretricis non accipienda in sacrariũ*, sicut præceptum est, Deut. 23. tanquam æmulatione quadam, semper corrixantes considerat; hinc, voluptatem, inde virtutem: dúmque animum nostrum ad se trahere conantur, à nobis alteram diligi, quasi amicam blandam & fa-

Vitiorum chorus sequitur amorem sui. Cypr. Oecum. Epiph. Tertull. Plotinus. Theophyl. Primas. 1. Ioan. 2. Cic. Philo. Deut 23. Proniores sunt homines ad voluptates, quàm ad virtutem.

miliarem, quæ voluptas dicitur: alteram, odio esse, vt immitem, & minimè lenocinantem: hæc virtus nominatur. Idem lib. 2. legis allegoriarum, impuram voluptatem cum adulatore confert. Hic enim, vt decipiat, præ se fert spem amicitiæ, sic voluptas D. Chrysost. tom. 3. hom. 13. in Acta, eleganter voluptatem impuram confert cum ea qua afficiuntur scabiosi sese scalpendo. Huic enim voluptati, quæ breuis est, succedit dolor, & molestia. Cypr. in lib. de disciplina, & bono pudicitiæ, sic ait, *Voluptatem vicisse, voluptas est maxima. Neque vlla maior est victoria, quàm, quæ à cupiditatibus refertur. Qui hostem percussit, inimicum prostrauit: qui cupiditatem depressit, hostem domesticum superauit, &c.* Vide Tertull. in lib. de pudicitia, vbi ad finem libri, iniquiores esse eos statuit, qui voluptatibus seruientes, virtutem deseruerunt; quàm, qui in tormentis vexati, scelus admiserunt perfidiæ. *Nulla*, inquit, *ad libidinem vis est, nisi ipsa; nescit, quolibet cogi. Negationem porrò quanta compellunt ingenia carnificis, & genera pœnarum. Quis magis negauit, qui Christum vexatus, an qui delectatus, amisit? qui cùm amitteret, doluit; an qui cùm amitteret, lusit? Et tamen illæ cicatrices Christiano prælio insculptæ, & vtique inuidiosæ, apud Christum, quia vicisse cupierunt, & sic quoque gloriosæ, quia non vincendo cesserunt. In quas adhuc & diabolus ipse suspirat, cum sua infelicitate, sed casta, cum pœnitentia mœrente, sed non erubescente ad Dominum de venia. Denuò dimittetur eis, qui piaculariter negauerunt, solis illis caro infirma est. Atqui nulla tam fortis caro, quàm quæ Spiritu elidit, &c.* Hæc Tertull. vbi aduerte, eum loqui de exaggeratione peccati impudicitiæ ex parte voluntarij. Vix enim vllam habet, qui voluptati deditus est, excusationem culpæ; & ex parte remedij; vix enim resipiscit: quod secus accidit in eo, qui inuitus Christum, dum cruciaretur, negauit. Non tamen negat grauius esse in se peccatum, quo, vel in tormentis aliquis Christum negauit. In eodem lib. in principio in laudem pudicitiæ, sic ait: *Pudicitia flos morum, honor corporum, decor sexuum, fundamentum sanctitatis, præiudicium omnis bonæ mentis: quanquam rara, vixque perpetua, tamen aliquatenus in seculo morabitur, si disciplina persuaserit, si censura compresserit, &c.*

Voluptas impura instar est voluptatis scabiosi.

Chrysost.

Cypr.

Tertull.

Nulla ad libidinem vis est, nisi ipsa.

Magis Christum negat, qui eum delectauit, quàm qui vexatus amisit.

Pudicia flos morum.

VERS. 5. Habentes speciem quidem pietatis: virtutem autem eius abnegantes; & hos deuita.

Græcè; ἔχοντες μόρφωσιν εὐσεβείας· τὴν δὲ δύναμιν αὐτῆς ἠρνημένοι· καὶ τούτους ἀποτρέπου.

I. LOco huius particulæ, *habentes speciem pietatis*, legit Cypr. *deformationem religionis*, vocabulum μόρφωσιν, significat *formationem*. Notat enim eos, qui dictis solent aliis præscribere quomodo debeant piè viuere, cùm ipsi diuersa sequantur. In particula *virtutem autem eius abnegantes*, non est ἀρετὴ, sed δύναμις. Vnde Eras. vertit, *Habentes formam pietatis, cùm vim eius abnegarint*: quasi dicat Paulus, id in quo sita est pietas Christiana abiicientes, vt amorem, spem charitatis fideique coniunctionem, &c. *Profitentur quidem*, inquit Ambros. *semetipsos Christianos, cùm sint & nequissimi opere, & sensu peruersi. Non enim in professione magis quàm in gestis laus Dei, & virtus est, &c.* Primasius sic interpretatur, habentes speciem habitus, vel doctrinæ, rem ipsam operibus denegantes, &c. Eos carpit non obscurè, qui ex iis quæ loquuntur, pietatis cultores videntur esse, sed ex operibus, pietatis & religiosi instituti aduersarij. Itaque, vt expo-

Cypr.

Erasmus.

Ambros.

Primas.

Oecum. Hypocrita.

nit Oecum. Ipsa pietatis forma & hypocritas ipsos exhibet, & seductores. Est autem *hypocrita qui latentem impietatem, specie virtutis tegit.*

Anselm.

II. Anselmus hoc Pauli dictum ad eos refert, qui habitu, & veste externa religiosi videntur, cùm interim virtutem religiosi instituti factis pernegent.

Chrysost. Theophyl. Fides sine operibus figura est absque virtute. August.

Admonemur hîc à Chrysost. & Theoph. obseruare in verbis Pauli vim ipsam & virtutem fidei, quæ sine operibus iure optimo mortua appellatur à Iacobo Apostolo. Et verò Chrysost. hîc hom. 8. *Fides*, inquit, *sine operibus figura solùm, absque virtute est. Rectè ergo pulchro & venusto corpori virtute destituto, picturæ quæ assimilari, vel (vt alij legunt) assimili; fides recta absque operibus comparatur. Quid ex fide is lucrabitur, qui nihil agit, quod exprimat pietatem?* Vide D. August. de verbis Domini, serm. 11. super Matth. vbi ait, *Foris, hoc esse extra Ecclesiam esse apud hæreticos, & schismaticos, qui habent aliquam formam pietatis, de qua hîc Paulus loquitur.*

Similitudo. Sicut palmes abscissus vitam non habet; sic abscissi ad Eccl.

Verùm sine virtute & fructu, nisi Ecclesiæ Catholicæ reconcilientur; quod sic ostendit, potest esse visibilis forma palmitis etiam præter vitem; sed tamen inuisibilis radicis vitam habere non potest, nisi in vite: proinde corporalia Sacramenta, quæ celebrant etiam segregati ab vnitate corporis Christi; formam exhibere possunt pietatis; non autem virtutem pietatis, &c. Hoc alia similitudine ostendit membri abscissi, quod licèt videatur habere vitam, re vera non habet.

Opera superbiæ & charitatis similia cùm sint, fine distinguuntur.

Idem in epistolam Ioan. tract. 8. ait, superbiam opera similia facere, & quasi paria charitati. *Pascit esurientem charitas; pascit & superbia: charitas, vt Deus laudetur; superbia, vt ipsa laudetur. Vestit mundum charitas, vestit & superbia. Ieiunat charitas, ieiunat & superbia, &c.*

Cypr. Mali sicut simiæ, & canes. Matth. 10.

& Cyprianus in epistola ad Iubaianum, de hæreticis baptizandis, ait, *malos, & præsertim hæreticos imitari Catholicos, sicut simiæ, homines, & lupi canes, quibus similes sunt.* Vnde Christus Matth. 10. ait: *Attendite à falsis prophetis, &c.* Quasi dicat, ne huiusmodi homines admittatis. Offerunt enim se tanquam canes custodiendo gregi; cùm reuera lupi sint rapaces. Oportet igitur iuxta doctrinam Pauli, vt discrimen constituamus inter vim ipsam siue virtutem, & inter speciem pietatis.

III. Et hos deuita, Græcè est, ἀποτρέπου, id est, *auersare*, propriè, quod plus est quàm deuita: neque enim est illud παραιτοῦ, quod noster interpres rectè solet vertere, *deuita.* Hortatur igitur vitandos esse homines huiusmodi moribus præditos: præsertim verò pastores, & doctores, si tam insigni deprauatione contaminati fuerint, vt docet August. tract. 123. in Euang. Ioannis.

August. Prælatus non solum caueat vitia, sed etiã aduersetur.

Rectè Paulus postquam præfata vitia commemorauit suo ordine, adiunxit: *& hos deuita*; Non enim satis est, vt pastor huiusmodi vitiis careat, sed vt huiusmodi vitia aduersetur, &c.

Chrysost. Theophyl. Oecum.

Ex his verbis, & hos deuita, colligunt Chrysost. Theophyl. & Oecum. fuisse tempore Pauli, & Timothei aliquos, & si non multos, dignos, qui ob flagitia prædicta vitarentur. Sed veriùs (inquit Chrysost.) fortasse dicimus, per illum scilicet Timotheum admoneri omnes, vt hos deuitent, vbi extiterint.

VERS.

VERS. 6. Ex iis enim ſunt, qui penetrant domos, & captiuas ducunt mulierculas oneratas peccatis, quæ ducuntur variis deſideriis.

Græcè; ἐκ τούτων γάρ εἰσιν οἱ ἐνδύνοντες εἰς τὰς οἰκίας, καὶ αἰχμαλωτεύοντες τὰ γυναικάρια σεσωρευμένα ἁμαρτίαις, ἀγόμενα ἐπιθυμίαις ποικίλαις.

I. PRo *qui penetrant*, Græcè eſt, ἐνδύνοντες, hoc eſt, qui ſubeunt. Ambroſ. legit, *qui irrepunt*, pro *oneratas*, eſt in Græco, σεσωρευμένα, quaſi dicas, accumulatas, & aceruo peccatorum obrutas. Indicat ergo impudentiam quorundam ingredientium domos; eorundemque adulationem, & impoſturam, qua multos fallunt, & captiuas ducunt mulierculas, quibus tanquam mancipiis ad varia ſcelera abutuntur. Eſt autem inſtabilitatis mulierum, ſeu potiùs mulierCularum, facilè decipi, & in errorem trahi. *Proinde*, inquit Theophyl. *vir ſi in fraudem inducatur, muliercula dici poteſt.* Oecum. aduertit rectè explicari ab Apoſtolo inſidiantem malitiam ſubeuntium domos mulierculárum. Vſi enim ſunt impij homines fraude ſerpentis, qua ille aduersùs Adam vſus eſt; ſperantes mulierculárum blanditiis facilè homines trahi poſſe in errorem. [*Qui ergo* ſeducitur, inquit Oecum. quanquam is fuerit vir, nihil in hoc à muliere differt. Porrò D. Ambroſ. Omnibus quidem hæreticis conuenire ait, vt ſubintrantes domos, mulieres ſubdolis & verſutis verbis capiant, vt per eas viros decipiant more patris ſui diaboli, qui per Euam, Adam circumuenit. Manichæis tamen præ cæteris congruere. Nulli enim tam importuni, tam fallaces, tam captioſi fuerunt, quàm ipſi; quos conſtat aliud coluiſſe, aliud profeſſos fuiſſe. Sic enim de illis ſcribit Ambroſ. hoc loco: Nam ſanctimoniam defendunt, & lege ſua fauente, turpiter viuunt. Miſericordiam laudant cùm inter ſe iniuſti deprehendantur. Mundum ſpernendum aſſerunt, & ſemper accurati procedunt. Ieiuniis ſe inſiſtere iactanter prædicant, cùm omnes ſaginati videantur: tantum quòd arte quadam pallidi cernuntur, vt fallant. Hæc ergo Apoſtolus maximè de iis prophetauit, quos conſtat, Apoſtolorum tempore non fuiſſe; ſicut nec Arianos: quippe cùm Diocletianus Imperator cõſtitutione ſua notet ſordidã hanc & impuram hæreſim, quæ nuper egreſſa eſt de Perſide, &c.] Hæc Ambroſ. Eligebant autem ad ſuam factionem mulieres oneratas peccatis, quæ nullius boni ſibi conſciæ prauis doctoribus ad nutum obtemperabant, quibus perſuadebant eas turpitudinis ſuæ pœnas minimè daturas. Sic olim Iudæi Act. 13. concitauerunt religioſas mulieres, & honeſtas, & primas in ciuitate, aduersùs Paulum & Barnabam. Quam perſecutionem ponderans Theophyl. ſic ait: *Vidiſti autem in quantam turpitudinem & dedecus mulieres deduxerunt Iudæi, &c.* Deinde addit, *Ad imitationem malorum autoris, qui per mulieres paradiſum hominibus occluſit, vt primo parenti fecit.* Ponderat etiam hunc locum Auguſt. in epiſt. ad Eſychium Epiſcopum. Theodor. verò queritur ſuo tempore impletum eſſe hoc Pauli vaticinium.

Ambroſ.

Facilè ſolent decipi mulierculæ non viri.

Theophyl.

Oecum.

Ambroſ.

Per mulieres arte diaboli viri decipiuntur.

Ambroſ.

Manichæi hypocrytæ erant, &c.

Pallidi arte erant, vt fallerent.

Act. 13.

Theophyl.

Iudæi concitarunt mulieres in Paulum.

II. Quàm pernicioſa verò fuerit in omni æuo dæmonis induſtria inducendo mulieres, ad ſeducendos viros, non ſolùm conſtat exemplo primæ mulieris, Gen. 3. ſed etiam Salomonis, qui alienigenarum mulierum amore ca-

Gen. 3.

3 Reg. 11. Hieron. Chrysost.

ptus, coluit earum Deos, 3. Reg. 11. de qua re Hieronym. contra Pelagianos. Hinc solenne semper fuit hæreticis, ante omnia fœminis imponere, vt per eas viri ad scelus quodcunque impellerentur. Rationem assignat Chrysost. in opere imperfecto in cap. 23. Matth. hom. 44. enarrans illa verba Christi: *Væ vobis, qui deuoratis domos viduarum, &c. Sexus,* inquit, *mulierum incautus & mollis est. Incautus quidem, quia non omnia, quæ videt, aut audit, cum sapientia considerat: mollis autem, quia facile flectitur de bono ad malum, vel etiam de malo ad bonum, &c.* & D. Hieronym. in epistola ad Ctesiphontem contra Pelagianos, sic ait: *Quid volunt miseræ mulierculæ oneratæ peccatis, quæ circunferuntur omni doctrinæ vento semper discentes, & nunquam ad veritatem peruenientes, quid volunt, & cæteri talium mulierum socij prurientes auribus? Simon Magus hæresim condidit adiectus auxilio Helenæ meretricis. Nicolaus Antiochenus omnium immunditiarum repertor, choros duxit fœmineos. Marcion quoque, Romam præmisit mulierem, ad maiorem lasciuiam. Arius, vt orbem caperet, sororem principis antè decipit.* Hæc carptim ex Hieron. quem lege, vt videas, quantum adiumentum attulerint fœminæ peccatis oneratæ hæreticis ad insidiandum Catholicæ veritati.

Sexus mulierũ incautus & mollis. Hieronym. ad Ctesiphontem. Hæretici mulierum vsi sunt ope ad perfidiã.

III. Non damnat Paulus omnes mulieres, sed illas tantùm, quæ leues sunt, & conscientiæ puritatem negligunt, quam 1. ad Timoth. 1. commendat Apostolus, *Vt milites* (inquit) *bonam militiam, habens conscientiam bonam, &c.* Vt enim commentatur hîc Oecum. *Non qualescunque,* inquit Paulus, *seducunt mulieres (nam sunt & mulieres virilis naturæ, quemadmodum sunt, & viri muliebres) sed eas, quæ sunt onustæ peccatis. Onus enim peccati veritatem, quæ veluti oleum semper innatat aquæ, deserit, & veluti plumbum mendacij abysso immergitur.* Hoc onere feruntur, qui castè & purè viuere nolunt: ob quam causam, vt dicitur ad Rom. 1. *Quidam traditi sunt in reprobum sensum.* Est autem reprobus sensus, qui mendacio libentiùs quàm veritati assentitur.

1. Tim. 1. Oecum. Rom. 1.

IV. Quid autem sit *onerari peccatis,* exponit Apostolus, dum ait, *quæ ducuntur varijs desiderijs.* Verbum Græcum ἀγόμενα, significat, eas non solùm duci, vt transtulit Latinus interpres, sed etiam agi. Aguntur enim huiusmodi mulierculæ à suis effrenatis cupiditatibus more brutorum, quæ cùm aguntur, tunc aliquid agunt. Sic enim de illis loquitur, dum vtitur agendi verbo, vt aduertit Chrysost. Theoph. & Oecum. tanquam de brutis pecoribus sermo sit.

Chrysost. Theophyl. Oecum.

VERS. 7. Semper discentes, & nunquam ad scientiam veritatis peruenientes.

Græcè; πάντοτε μανθάνοντα, καὶ μηδέποτε εἰς ἐπίγνωσιν ἀληθείας ἐλθεῖν δυνάμενα.

I. Inter varia desideria, quibus huiusmodi mulierculæ agebantur, illud erat præcipuum, quo nouas doctrinas audire, & scire flagrabant: *semper discentes, &c.* hoc est, semper gradientes, & inambulantes, sed nunquam illuc, quò via ducit, peruenientes; imò, vt exponit Anselm. hoc loco ex August. tract. 36. in Ioan. nec ad ipsam viam perueniunt. Quomodo enim poterunt oneratæ peccatis mentes per viam rectam incedere; ne dum progredi? Sermo Pauli vehementior est in Græco; sic enim habet: *Semper discentes, & nunquam ad scientiam veritatis venire valentes:* partim nimirum vitio doctorum, qui in schola Simonis

Ansel. August.

Simonis falsò scientiam promittebant: partim vitio suo; mens enim illarum peccatis oppressa erat,& tenebris plusquam Cimmeriis obcæcata.

II. Illud aduerte, non damnari à Paulo hoc loco eos qui bonis artibus immoriuntur, & noctes Atticas insomnes ducunt; vt enim Plato ait, in dialogo de fortitudine ex autoritate Solonis: *Tandiu est nobis discendum, quamdiu viuitur.* Solum reprehendit inutile studium, cui incumbentes nec meliores fiunt, nec doctiores. Nam in studio virtutis & veræ scientiæ semper restat aliquid inueniendum & sciendum; vnde refert Beda ex August. tract. 60. in Ioannem, hæc verba: *Diuini cantici vox est:* Quærite Dominum, & viuet anima vestra: [*Quæramus* inueniendum. Quæramus inuentum, vt inueniendus quæratur, occultus est; vt inuentus quæratur, immensus est. Vnde alibi dicitur. Quærite faciem eius semper. Satiat enim quærentem, in quantum capit; & inuenientem, capaciorem facit, vt rursus quærat implere, vbi plus capere cœperit. Non ergo ita dictum est, Quærite faciem eius semper, quemadmodum dictum est de quibusdam, semper discentes & ad veritatis scientiam nunquam peruenientes: sed potiùs sicut ille ait, cùm consummauerit homo, tunc incipit, donec ad illam vitam veniamus vbi sic impleamur, vt capaciores non efficiamur, quia ita perfecti erimus, vt iam non proficiamus. Tunc enim ostenditur nobis, quod sufficit nobis. Hîc autem semper quæramus, & fructus inuentionis non sit finis acquisitionis, &c.]

Plato. Tādiu discēdum, quamdiu viuitur.

Beda. August.

Deus satiat quærentem, & inuenientem se capaciorem facit.

In vita beata quod sufficit, dabitur.

Semper quærendus est Deus, fructus tamen inuentionis non sit finis acquisitionis.

VERS. 8. Quemadmodum autem Iannes, & Mambres restiterunt Moysi: ita & hi resistūt veritati: homines corrupti mente, reprobi circa fidem, &c.

Græcè; ὃν τρόπον ἢ Ἰαννὴς, καὶ Ἰαμβρὴς ἀντέστησαν Μωϋσῇ· οὕτως καὶ οὗτοι ἀνθίστανται τῇ ἀληθείᾳ ἄνθρωποι, κατεφθαρμένοι τὸν νοῦν, ἀδόκιμοι περὶ τὴν πίστιν.

I. IOannes, & Mambres, qui fuerint, non satis constat. Chrysost. ait, fuisse duos Magos Ægyptiorum, qui portentis edendis certarint cum Moyse. Sixtus Senensis Bibliothecæ sanctæ lib. 2. refert librum, qui inscribitur Iannes & Iambres, vel Mambres, vt nostra editio habet, ex quo Paulus acceperit nomina horum duorum Magorum, qui Moysi miracula patranti in Ægypto obstiterunt. Attestatur autoritati huius libri quidam Numenius Epamæus professione Pythagoricus, in libr. 3. de bono, vbi singillatim Magorum, qui Moysi obstiterunt, nomina refert: *Iannes*, inquit, *& Iambres Aegyptij erant, viri adeò magicis artibus præpotentes, vt Musæo Iudæorum duci, viro Deo coniunctissimo soli resistere posse à cunctis Aegyptijs iudicati sint. Multas enim calamitates, quas Musæus Aegypto intulit, soluere nisi sunt,* &c. Hæc verba Numenij ex Eusebio lib. 9. de præpar. Euang. cap. 3. exscripta sunt. Gelasius, d. 15. librum hunc inter apocryphos refert, & reiicit, secutus, vt arbitror D. Ambros. qui in explanatione horum verborum, *Pauli*, inquit, *exemplum hoc de apocryphis est. Iannes enim & Iambres fratres erant Magi, vel venefici Aegyptiorum*, &c. Orig. tract. 35. in Matt. expendens hæc verba Pauli, *Quemadmodū enim Iannes*, &c.

Chrysost.

Bibl sancta. Sixtus Senēsis.

Numenius. Euseb. d. 15. Ambros.

Orig.

sic ait: *Quod ait Paulus, sicut Iannes & Mambres restiterunt Mosi, non inuenitur in publicis Scripturis, sed in libro secreto, qui suprascribitur, Iannes & Mambris liber.* Vnde ausi sunt quidam epistolam ad Timotheum repellere, tanquam habentem in se textum alicuius secreti; sed non potuerunt. Nam & primam epistolam ad Corinth. propter hoc aliquem refutasse, quasi adulterinam, ad aures meas nunquam peruenit. Hæc Orig. alludens ad Menandri versiculum, qui in cap. 15. epistolæ primæ ad Corinth. legitur. Hoc est: *Corrumpunt bonos mores colloquia mala.*

Menander. 1.Cor.15.

II. Probabile mihi est, hæc nomina Paulum accepisse ex traditione Iudæorum, quam ἄγραφον vocant, aut certè à Spiritu sancto; & non ex libro citato à Sixto, & aliis, quem Paulus fortasse nunquam legit; Quòd si legit, & inde sumpsit, certum est duntaxat ex eo, quòd à Paulo nominati sacrę Scripturæ inserantur, opposuisse sese hos duos Magos Moysi, non autem ex eo, quòd in apocrypho libro nominentur. D. August. epistola 119. ad Ianuarium, cap. 16. exemplo duorum Magorum, quos hîc Paulus nominat, ostendit inanes esse omnes hæreticorum conatus aduersùs fidem Catholicam, similésque Magorum conatibus, qui fauente Pharaone Moysi obstiterunt. Breui enim confessi sunt suam imbecillitatē, agnoscentes virtutem diuinam, coacti dicere, Exod. 8. *Digitus Dei est hic*, seu, quod idem est, virtus Dei operatur in Moyse. Quidam per *digitum*, plagam intelligunt, vt Chald. Paraphrastes. Alij Spiritum sanctum, vt August. Hebræi, & ferè Latini Patres, potētiam & virtutem Dei mirabilium effectricem, ita Rupert. Abulen. Caiet. Lippomanus, Lyranus: in quo sensu videtur accipiendum illud: *Porro si in digito Dei eiycio dæmonia*, &c. Aduerte autem verbum *resistunt*, præsentis temporis, referri ad homines, qui tempore Pauli veritatem oppugnabant, vt planum est; vnde etiam apparet particulam, *nouissimis diebus*, suprà positam, non esse solùm referendam ad tempora Antichristi, sed ad tempora etiam Apostolorum: quod suprà aduertimus.

Hi duo magi restiterunt Mosi, quod satis confirmatur narratione Pauli. August.

Exod 8. Quid sit digitus Dei. Chald. August. Rup. Abulens. Caiet. Lippom. Lyran.

III. Homines, *corrupti mente*; dicuntur hoc loco, iuxta Primasium, qui ab integritate doctrinæ, vel fidei, desciuerant: *reprobi* verò *circa fidem* vocantur illi, qui postquam perturbationibus, prauísque affectibus mentis & voluntatis sanitatem corruperunt, reprobi efficiuntur circa fidem, vt ait Theophyl. eóque dementiæ veniunt, vt digni sint, *Quos Deus tradat in reprobum sensum*, vt dicitur ad Rom. 1. quo veritate repudiata mendacio adhæreant. Hinc, de homine corrupta mente, & moribus deprauatissimo, Psal. 13. cecinit Regius vates: *Dixit insipiens in corde suo, non est Deus.* Deinde addit: *Corrupti sunt, & abominabiles facti sunt in studijs suis.* Vbi, qui Latinè dicitur *insipiens*, Græcè est ἄφρων, hoc est, *mente carens.* Hebr. *Nabal*, à defluendo, decidendo, vacando, nebulo, virtute, ratione, & cerebro vacuus, cui omnia defluunt. Qui huiusmodi est, *dixit in corde suo, non est Deus.* Non est, qui prouideat; non est prouidentia. *Elohim* enim iudicem sonat, ac prouidentiam respicit, non essentiam. Apud se cogitat, etiamsi non loquatur, non esse Deum, qui iudicet de suis factis homines: securus igitur de supplicio, ruit ad omnia flagitia. Hinc additur: *Corrupti sunt & abominabiles facti sunt*, &c. Chald. Paraphr. habet: *Non est potestas Dei in terra*; significans negari prouidentiam circa res humanas in corrupta hominis improbi mente; non tamen essentiam, ad cuius cognitionem natura duce pellimur, verba illa, *corrupti sunt*: sic exprimit Chal. corruperūt opera

Primas. Corrupti homines qui sint? Theoph.

Rom. 1. Psal. 13.

Chald.

Incorrupta mens, fidem recipit.

ra ſua, & execrati ſunt bonum. Eſt ergo nauanda nobis opera ne prauis affectibus corrumpamur. Incorrupta enim mens fidem recipit, corrupta deprauat mores, & fidem adulterat. Væ illi, quem Deus ob corruptionem morum reprobauit: de illo planè loquitur, Eccl. 7. *Conſidera opera Dei, quòd nemo poteſt corrigere, quem ille deſpexit.* Illi mihi videntur à Paulo dici hîc reprobi circa fidem, qui hæreticis opinionibus pertinaciter adhærent: Hos videtur Deus peculiari modo repudiaſſe, & quodammodo deſpexiſſe.

Eccl. 7.

VERS. 9. Sed vltrà non proficient: inſipientia enim eorum manifeſta erit omnibus, ſicut & illorum fuit.

Græcè; Ἀλλ' οὐ προκόψουσιν ἐπὶ πλεῖον· ἡ γὰρ ἄνοια αὐτῶν ἔκδηλος ἔσται πᾶσιν, ὡς καὶ ἡ ἐκείνων ἐγένετο.

I. Ambroſius rectè vertit, iuxta Græcum codicem, *non proficient ampliùs:* ἄνοια verò propriè eſt amentia, quam vocem vulgata editio inſipientiam tranſtulit, Ambroſ. ignorantiam; ſenſus igitur eſt, prædicti impoſtores non proficient, vt inquit Anſelm. in decipiendis hominibus, vel vt exponit hîc D. Chryſoſt. non fallent neque ad ſe trahent omnem multitudinem, cui inſidiantur; licèt initio quoſdam decepiſſe videantur, deprehenduntur enim facilè. Videbitur quidem ad tempus error vires colligere, ad finem tamen non permanebit. Huiuſmodi enim ſunt, quæ natura ſua bonitatem non habent, vt ad tempus floreant, donec cognito fuco, repudientur. Non repugnant verba ſuprà poſita cap. 2. *& proficient ampliùs in impietate*: illic enim ita locutus eſt; quia ij, qui nouitatibus ſtudent, nuſquam erroris finem inuenient, ſed noua ſemper commēta, & corruptum dogma proferent. Hîc autem ait, non diu fallent, quia citò deprehenduntur.

Ambroſ.

Anſelm.
Chryſoſt.

II. D. Thom. hîc, ſic interpretatur, *ſed vltra*, &c. hoc eſt, Non vltra, quàm Deus permittit, proficient. Caluinus, v. g. non plùs promouit ſectam hæreticam, cuius dux fuit, quàm Deus permiſit. Nec Lutherus plùs nocere potuit Eccleſiæ, quàm diuina prouidentia illi permiſſum fuit. Hinc Angelus inducitur clamans, Apoc. 7. *Nolite nocere terræ, & mari*, &c. & cap. 22. *Tempus enim prope eſt. Qui nocet, noceat adhuc, & qui in ſordibus eſt, ſordeſcat adhuc*, &c. Continent hæc verba permiſſionem: ſenſus igitur huius ſententiæ, *ſed vltrà non proficient*, eſt: non perpetuò permittentur nocere, ſed ad tempus breue duntaxat: elucebit tandem veritas, quam Eccleſia docet, vt Chriſtus promiſit illis verbis: *& portæ inferi non præualebunt aduersùs eam*, &c. Hæreſis nánque inſtar eſt nubis euaneſcentis quacunque aura flante. Quanuis enim videatur interdum aliqua nubes, cœlum obtinere extenſione ſuarum partium, facilè aut diſſoluetur, aut in nihilum redigetur: ſic hæreſis minari tempeſtates videtur in principio; ſed minæ omnes in nihilum recidunt, Deo electos ſuos protegente. Meritò ergo Gamaliel doctor legis videns Principem Synagogæ, Act. 5. reprehendentem Apoſtolos in Synagoga, quo illos adduci iuſſit ob conſtantem Euangelij promulgationem, dixit: *Et nunc dico vobis, Diſcedite ab hominibus iſtis, & ſinite illos, quoniam, ſi eſt ex hominibus concilium hoc, aut opus, diſſoluetur: ſi autem ex Deo eſt, non poteritis diſſoluere illud, ne fortè & Deo repugnare inueniamini*, &c. Veriſſimè hoc

D. Thom.
Sectæ hæreticorum non promouētur vltra Dei beneplacitū.
Apoc. 7.

Hæreſis eſt inſtar nubis.

Act. 5. v. 38.

Conſiliū hominum diſſoluitur, non autem Dei.

hoc à Gamaliele Pharisæo dictum est: Hæretica nánque, & omnino falsa doctrina cùm fundamento veritatis careat, breui corruit; Catholica autem cùm veritate nitatur, & à Deo sit, dissolui non potest. Vnde Cypr. lib. 1. epist. 3. sic consolatur fideles: *Hæc est vera dementia, non cogitare neque scire, quòd mendacia non diu fallunt, noctémque tandiu esse, quandiu elucescat dies: clarificato autem die, & sole oborto, luci tenebras & caliginem cedere, & quæ grassabantur per noctem latrocinia, cessare.* Idem 4. lib. epistola 2. ad Antonianum: *Nesciens*, scilicet, Nouatianus hæreticus, de quo agit, *Schismaticos semper inter initia sua feruere, sed incrementa habere non posse*, &c.

Cypr.

Mendacium non diu fallit.

III. D. Hieron. enarrans illa verba Isaiæ 18. [*Væ* terræ Cymbalo alarum quæ est trans flumina Æthiopiæ, &c. sic ait: omnis hæreticus statim in *initio* pollicetur excelsa; & cùm alas habere se iactet, tamen hæret in salsis fluctibus, & procul non recedit à terra, medio cursu patitur repentè naufragium, &c. Addit deinde, Sicut enim libri iuxta aquas citò obscurantur, dolentur, & pereunt; ita sermo eorum ac doctrina cùm in principio visa fuerit fortitudinem possidere, pertransit, & labitur, &c. Rectè D. August. iuxta traditam doctrinam, de initio & fine hæresis, exponit verba Pauli, quæ posita sunt, cap. 2. *Multum enim proficient*, & quæ hîc habemus, *sed vltrà non proficient*, in commentariis super Psal. 54. ad finem, enarrans illud, *Viri sanguinum non dimidiabunt dies suos*, &c. Quid est, inquit, non dimidiabunt dies suos: id est, non proficient quantum putant, intráque tempus, quod sperant, peribunt. Quid ait Apostolus, Maligni autem homines, & seductores proficient interdum, non tamẽ diu? Nam rursus dicit, *Sed vltrà non proficient*, id est non dimidiabunt dies suos. Quo etiam sensu dictum putat à Hierem. cap. 17. de hæretico. [*Perdix* cõgregauit, quæ non peperit; fecit diuitias & non in iudicio: in dimidio dierum suorum derelinquet eas, & in nouissimo suo erit insipiens. Idem in Psal. 36. in illa verba: Inimici autem Domini mox vt honorificati fuerint, & exaltati, deficientes quemadmodum fumus deficiẽt, sic ait, Ex ipsa similitudine rem, quam insinuauit, agnoscite. Fumus à loco ignis erumpens in altum extollitur, & ipsa elatione in globum magnum intumescit; sed quanto fuerit globus ille grandior, tanto fit vanior. Ab illa magnitudine non fundata, sed pendente, & inflata it in auras & dilabitur. Inimici autem Domini statim, vt gloriabuntur & exaltabuntur deficientes, sicut fumus deficient. Talibus dictum est, 2. Tim. 3. sicut Iannes, & Mambres restiterunt Mosi, sic etiam isti resistunt veritati: homines mente corrupti, reprobi circa fidem. Vnde autem resistunt veritati, nisi inflatione tumoris sui, euntes in ventos, extollẽtes se quasi iustos & magnos? Quid autem de illis ait tanquam de fumo: sed vltrà non proficient. Dementia enim eorum manifesta erit omnibus, sicut & illorum fuit. Inimici nánque Domini, deficientes sicut fumus deficient, &c. Hæc August. paucis omissis aut mutatis.

Hieron. Isai. 18.

Hæreticus est cymbalũ alarum.

Similitudo.

August.

Psal 54.

Hier. c. 17.

Psal. 36.

Hæreticus est perdix insipiens.

Hæresis instar fumi.

2. Tim. 3.

IV. In his verbis, *insipientia enim eorum*, &c. reddit rationem quare hæretici diu nocere non possint: eorum enim vanitas & stultitia citò cõuincitur ab Euangelij prædicatoribus, eritque omnibus manifesta. Hoc tamen vaticinium licèt ad omnes hæreticos pertineat, rectè Primasius arbitratur, Apostolum, non de omnibus hæreticis loqui, sed de his tantùm, quos tunc citò destrui præuidebat; sicut illi, qui Moysi restiterunt, confiteri coacti sunt, digito Dei se esse superatos, nec posse edere miracula, quæ à Mose diuinitus patrata sunt.

Primas.

VERS.

VERS. 10. Tu autem assecutus es meam doctrinam, institutionem, propositum, fidem, longanimitatem, dilectionem, patientiam, persecutiones, passiones.

Græcè; σὺ δὲ παρηκολούθηκάς μου τῇ διδασκαλίᾳ, τῇ ἀγωγῇ, τῇ προθέσει, τῇ πίστει, τῇ μακροθυμίᾳ, τῇ ἀγάπῃ, τῇ ὑπομονῇ, τοῖς διωγμοῖς, τοῖς παθήμασιν.

I. PArticulam παρηκολούθησας, vertit nostra editio, *assecutus es*; significantiùs fortè diceret, *a principio vsque ad finem interfuisti.* Paulus enim non significat Timotheum ingenio suo assecutum fuisse, quæ à se audiuit: quo pacto discipulum dicimus assequi doctorem docentem (alioqui qui quadrabit, quod consequitur: *persecutiones, & passiones,*) sed hunc sensum efficit. Tu à principio vsque ad finem adfuisti mihi, versatusque es mecum in omnibus rebus familiariter; Id enim significat παρηκολουθηκέναι. Doctrinam verò suam, opponit doctrinæ illorum qui veritati & bonis moribus resistebant. Erigitque discipuli animum ad bene sperandum in rebus afflictis exemplo suo. Quasi dicat: Fortis esto, & virum te præbe, non enim simpliciter ad meam consuetudinem accessisti, apertis semel aut bis amicitiæ foribus: sed assectatus es doctrinam meam, &c. hoc est, vt interpretatur D. Chrysost. multò mihi tempore adfuisti, & omnibus meis rebus animum attendisti: vult ergo Paulus, vt Timotheus memor magistri, exprimat in se, quæ in illo vidit, nempe doctrinam, hoc est, vt exponit Chrysost. & Theoph. prædicandi Euangelij modum: *Institutionem* vocat vitæ & morum rationem iuxta Theophyl. cuius interpres, pro institutione legit *conuersationem. Propositum,* interpretatur Theoph. promptitudinem, atque adeo virilem animi constitutionem. Rectiùs Theodor. scopum, atque animi destinationem videtur intelligere; quasi dicat: Tu nosti, & satis perspexisti, cùm tandiu mihi adhæseris, quem mihi finem proposuerim. Fidem interpretatur Theodor. piam in Deum affectionem, quæ cum charitate coniuncta est. Qua fide carent dæmones, qui coactè credunt Christi mysteriis; Vt enim ait August. de verbis Apostoli serm. 33. *Timore credunt, non amore:* ideoque dicuntur, *credere & contremiscere.* Alij, vt Theophyl. nomine *fidei*, intelligunt, in doctrina veritatem & stabilitatem, vel eam fidem, quæ in periculis non sinit desperare, sed Dei promissionibus tanquam anchoræ innititur. Longanimitatem, erga hæreticos præcipuè intelligit. Quo modo? *Non enim*, inquit, *tumultuabar, neque ciebam turbas, sed omnes, & quemuis cum mansuetudine accipiebam. Nihil me horum perturbauit.* Ita Chrysost. & Theophyl. At verò longanimitatem hanc refert Theodor. ad eam animi æqualitatem, qua ferebat fratrum delicta.

Timotheus hausit Pauli doctrinam, & mores.

Chrysost.

Theoph

Theodor.

August.

Theoph.

Longanimitate ferebat P. fratrũ delicta.

Theodor.

II. *Dilectionem*, vocat eam virtutem, qua omnibus bene volebat: quam virtutem aduersarij non habebant. Ita Theodor. & Chrysost. Patientiæ virtus ad persecutiones refertur. Vsus enim est magna aduersùs hæreticos longanimitate, patientia aduersùs persecutiones. *Persecutiones, passiones*; Has duas particulas iungunt Chrysost. Theophyl. & Theodor. Duo enim sunt, quæ doctoris animum valde perturbant; Hæreticorum scilicet persequentium Catholicos multitudo: & imminens ceruicibus afflictio. Hæreticos persequentes

Theodor.

Chrysost.

Chrysost

Catholicos, dudum fuisse, & postmodum futuros, dixit, *Tanquam vasa immunda permista in magna domo, cum vasis aureis.* Quod ad passiones siue afflictiones attinet, quas perpessus est ipse, id vt discipuli animum erigat, enarrat. Simulque significat, Timotheum suis, & persecutionibus, & afflictionibus adfuisse, & quidem tanquam socium, & participem.

VERS. 11. Qualia mihi facta sunt Antiochiæ, Iconij & Lystris: quales persecutiones sustinui; & ex omnibus eripuit me Dominus.

Græcè; Οἷά μοι ἐγένετο ἐν Ἀντιοχείᾳ, ἐν Ἰκονίῳ, ἐν Λύστροις οἵους διωγμοὺς ὑπήνεγκα, καὶ ἐκ πάντων ἐῤῥύσατό με ὁ κύριος.

Erasmus.

I. PRo, *qualia mihi*, vertit Erasm. *quæ acciderunt mihi, &c.* Nam οἷά μοι rectè ponitur pro ἅ μοι, à Græcis, vt ille aduertit. Atque adeò iuxta hanc interpretationem continetur hîc relatio persecutionum, & specificatio. Alij secuti vulgatam editionem, credunt contineri emphasim in his verbis: *Qualia mihi, &c.* atque adeò nouam periodum admirationis plenam, dum refert atrocitatem persecutionum quas in locis hîc commemoratis teste Timotheo, passus est Paulus. Quasi dicat,

Quis talia fando,
Temperet à lacrymis?

Reuocat autem in memoriam præcipuas quas subiit calamitates, vt præbeat exemplum patientiæ & constantiæ magister discipulo.

Act. 13. 14.

II. De persecutione, quam tulit Antiochiæ, agit Luc. Act. 13. & 14. Huius autem, omissis aliis, quas variis in locis fortiter tolerauit, propterea meminit, quia Timotheo notior erat, & fortasse recens commota. Non est tamen sermo (quod ne quis erret, aduertimus) de Antiochia Syriæ, vnde egressi sunt ad precandum Paulus, & Barnabas, vt dicitur Act. 13. & 14. & ad quam reuersi sunt officio suo perfuncti; & vt scribit Luc. Act. 11. vbi primùm appellati sunt Christiani, sed de Antiochia Pisidiæ, quæ pars est Asiæ minoris, vt ait Plin. lib. 5. cap. 27. Meritò autem in exemplum suarum persecutionum & afflictionum, quas pro Christo tulit, affert eam quam aduersùs illum & Barnabam Iudæi Antiochiæ excitarunt vnâ cum Gentilibus (fuit enim grauissima:) quia satis eo tempore declarauit, patiens lapidationem, ex qua relictus est, quasi mortuus, & ignominiosam à finibus ciuitatis expulsionem, nihil se sui commodi causa facere, sed causa Euangelij Iconium, oppidum est Lycaoniæ, non procul à flexu Tauri montis; de quo oppido, siue vrbe, agit Strabo 12. Geograph. hîc videtur esse ciuitas Pisidiæ. Lystra vrbs est in Lycaonia, vbi Paulus, vt dicitur Act. 16. inuocato Christi nomine, claudo sanitatem contulit, & Timotheum inde oriundum circuncidit. Alia vrbs est Lystra in Lycia de qua Luc. Act. 27. quam D. Chrysost. vocat Myram & D. Hieronym. Myra, in plurali. Beda in Græco, pro Lystra, Smyrna legit, eo loco. Lystra ergo, de qua hîc agit, oppidulum erat, vt annotauit Oecumenius. Eius meminit hîc Paulus, vt intelligamus, eum non in frequẽtibus solùm, & nobilibus oppidis, sed etiam in

Act. 13. 14. Act. 11. Plin. Persecutio contra Paulũ facta Antiochiæ à Iudæis ipsum & Barnabam lapidãtibus. Iconium. Act. 14. Strabo. Act. 16. Lystra. Act. 27. Chrysost. Hieron. Oecum. Paulus etiã in pagis prędicauit.

in oppidulis Euangelium prædicasse, reportatis pro præmio innumeris calamitatibus & iniuriis. Erat enim Lystra ciuitas abiecta, & vilis. Perstringit hic locus concionatores, qui non nisi in sacello Regio, aut vbi frequentia est illustrium auditorum, ascendere in suggestum volunt. Et multò magis eos, qui nihil agunt, vbi nihil auri aut argenti affulserit.

III. Porrò Timotheum consolatur, dum commemoratis calamitatibus variis ab omnibus diuina virtute se ereptum fuisse ait: Ex qua sententia duo colligimus. Vnum est, præsens illi semper adfuisse in laboribus Dei auxilium: Alterum, ab omnibus periculis Deo bene fauente, semper se euasisse. Quasi dicat Paulus, vt Chrysost. interpretatur, Vtraque consolationis plena sunt, quòd alacritatem eximiam præstiti, neque derelictus sum. Nec dici potest, quòd me prodiderit Deus sed coronam mihi attexuerit clariorem. Hæc Chrysost.

Chrysost.

VERS. 12. Et omnes, qui piè volunt viuere in Christo Iesu, persecutionem patientur.

Græcè; καὶ πάντες δὲ οἱ θέλοντες εὐσεβῶς ζῆν ἐν χριστῷ Ἰησοῦ, διωχθήσονται.

I. Hypothesim reuocat ad thesim, quasi dicat: Quid calamitates, quæ mihi euenerunt dum Christo seruio, peculiariter commemoro; cùm omnes qui pietatem colunt, vbi vbi fuerint, persecutionem patiantur? Quid dico, colunt? omnes qui pietatem colere volunt, inquit Paulus, mox in afflictionem incurrunt. Vbi filij Israel voluerunt Ægyptum deserere, & Pharaonem: statim flagellati sunt, & cruciati, est hoc dictum Pauli hodie tanquam Parœmia vulgò vsurpatum. *Persecutiones* autem hîc vocat, teste Chrysost. Theophyl. Theodor. Oecum. &c. non solùm hostium, quos videmus, impugnationes, sed etiam internum dolorem & angores quoscunque. Nec enim fas est, cum qui per virtutis viam incedit, tristitia, doloribus, tentationibus immunem esse: cum audiat, Act. 14. *Per multas tribulationes oportet nos intrare in regnum Dei*, & Ioan. 16. *In mundo pressuram habebitis; sed confidite, quia vici mundum.* Quibus verbis Christus Dominus non solùm discipulis persecutiones prædicit, & labores, sed auxilium etiam illis & victoriam pollicetur. Quòd autem sententia hæc Pauli generalis sit, & non tantùm ad illius ætatem pertineat, omnes tam Græci quàm Latini interpretes conueniunt. Illud in controuersiam venire potest quonam pacto priuatus aliquis homo, qui solus viuit & nullum gerit negotium, persecutionem patiatur. Explicat hoc August. multis in locis; secundùm quem persecutionem pati, est durè & molestè affici, vel à se ipso, vel ab alio. Monica Augustini mater persecutionem passa est, dum filij vicem dolens, antequam ad fidem conuerteretur, noctes diesque plorabat. Sic omnis iustus videns, in quibus erroribus sit mundus, persecutionem patitur, etiam si nemo illi vulnus infligat, aut dolores crucesque minetur. Sensum hunc probabilem facit August. ex Psal. 118. *Vidi præuaricantes, & tabescebam*, & 2. ad Corinth. 11. *Quis infirmatur in vobis & ego non infirmor? Quis scandalizatur, & ego non?* & 2. Petr. 2. *iusti animam iniquis operibus cruciabant.* Agit de Loth, & Sodomitis D. Ambr. & generaliter accipit, ita tamen, vt persecutionem pati, sit, non animo

Parœmia.
Chrysost. Theoph. Theodor. Oecum.
Act. 14.
Ioan. 16.
Quid sit persecutionem pati.
August.
D. Monicæ dolor pro conuersione filij.
August. Psal. 118. 2 Cor. 11. 2. Petr. 2. Ambros.

Persecutionẽ pati est odio haberi. August. Item à se vel ab alio torqueri. Beda.

cruciari, vt interpretatus est August. lib. 2. contra Gaudentium, cap 13. & 14. & lib. 18. de ciuitate cap. 51. sed odio haberi ab aliis. *Omnes* (inquit) *qui in Christo rectè conuersantur, odio habentur etiam a corporis sui membris, id est a Christianis.*

II. Vtraque interpretatio idonea est; sed quam attulimus ex Augustino, communior & receptior. Potest autem ex multis illius locis illustrari, & imprimis ex lib. de pastoribus, vbi, vt refert Beda, docet non esse proponenda, dum viuit, homini Christiano læta & prospera, sed aduersa. *Christi*, inquit, *passiones imitandæ. Non à Christianis deliciæ conquirendæ. Confortatur infirmus cùm ei dicitur, Spera quidem tentationes huius seculi, sed ab omnibus eruet te Dominus, si ab illo non recesserit cor tuum. Nam ad confortandum cor tuum venit ille pati, venit ille mori, venit ligno configi. Omnia hæc ille propter te, tu nihil pro illo? quia Christianus es, aliquid plus passurus es in hoc seculo. Etenim ait Apostolus*, Omnes qui volunt piè viuere, &c. Reprehendit ibi August. promittentem Christiano, eo quòd Christianus sit, diuitias, sobolem, & felicitatem. *Hæccinè est*, inquit, *ædificatio tua. Super arenam est, quem constituis. Venturus est imber: influxurus & fluuius, flaturus est ventus impingent in domum istam & cadent: & fiet ruina eius magna. Leua de arena, pone super petram: in Christo sic quemuis esse Christianum. attendat illum sine omni peccato, quæ non rapuit exoluentem.* Hæc ille. Idem de ciuitate cap. 51. lib. 18. ait, [*Eos, qui* piè volunt viuere, persecutionem passuros; quia & cùm ab eis, qui foris sunt non sæuientibus, videtur esse tranquillitas: non tamen desunt, qui corda piè viuentium suis perditis moribus cruciant; quia per eos blasphematur Catholicum nomen. Ipsi quoque hæretici cùm cogitantur habere nomen & Sacramenta Christiana & Scripturas, magnum dolorem afferunt videntibus ob eam causam hæsitare quosdam, & alios labi. Patiuntur quippe hanc persecutionem, non in corporibus, sed in cordibus, vnde Psalm. 93. Secundùm multitudinem dol.m. in cor. meo. Non enim ait in corpore meo; sed rursus quia cogitantur immutabilia diuina promissa, additur: consolationes tuæ lætificauerunt animam meam. Dolor autem ipse qui fit in cordibus piorum, quos persecuntur mores malorum, prodest dolentibus, quoniam de charitate descendit, qua eos perire nolunt, nec impedire aliorum salutem. Sic in hoc seculo, ab Abel, quem ipsius frater occidit, vsque in huius seculi finem, inter persecutiones mundi, & consolationes Dei peregrinando percurrit Ecclesia. Idem in serm. de verbis Apostoli 24. enarrans hæc verba: *Omnes qui volunt piè viuere, &c. Qui inter malos viuunt persecutionem patiuntur. Omnes mali persequuntur bonos, non ferro & lapidibus, sed vita, & moribus. Nunquid aliquis sanctum Loth persequebatur in Sodomis? Nemo illi molestus erat, & tamen inter impios viuebat, inter immundos, superbos, blasphemos, persecutionem patiebatur, non vapulando, sed malos videndo*; Et paulò infrà, ait, cessantibus cæteris periculis, non posse tamen omnino cessare domesticam persecutionem. Apostolus cùm commemoret pericula sua 2. Corinth. 11. *Periculis*, inquit, *in mari, periculis in fluminibus, periculis in deserto, periculis in latronibus, periculis in falsis fratribus. Cætera pericula*, ait August. *quiescere possunt: pericula à falsis fratribus, quiescere vsque ad finem seculi non nouerunt.*

Christiano aduersa non prospera proponenda.

Christiano diuitiæ non sunt obiiciẽdæ, vt in fide perseueret.

Sancti cruciantur in corde videntes corruptos mores.

Psal 93.

Ecclesia inter persecutiones semper fuit.

Mali persequuntur bonos non ferro, sed moribus.

Loth patiebatur malos videndo.

2. Cor. 11. August. Pericula à falsis fratribus durant vsque ad finem mundi.

III. In lib. sententiarum Prosperi, dicitur, *magnus bonorum labor est mores tolerare contrarios.* Multis præterea in locis D. August. hanc Pauli sententiam versat, præsertim in commentariis super Psalmos. Nam super Psalm. 55. *Nemo*

Prosper. August. Psal 55.

mo, inquit, *sibi dicat; fuerunt tribulationes apud Patres nostros: apud nos non sunt, si putas te non habere tribulationes, nondum cœpisti esse Christianus.* Et vbi est vox Apostolorum? *Omnes qui volunt in Christo piè viuere*, &c. & super Psalm. 122. consolatur eos, qui audiunt diuites & alios, deridentes bonos, quòd spem habeant in felicitate, quam non vident constitutam neglectis pecuniis, &c. Sic enim, ait: *Ferto insultantem, & ridebis gementem: dicturi sunt aliquando, Sap. 5.* Hi sunt quos aliquando habuimus in derisum. Nos insensati, &c. *Tunc nempe quando apparuerit Christus vita vestra, & vos cum illo apparebitis in gloria*, Coloss. 3. Rursus in Psal. 127. proposita hac sententia: *Omnes, qui piè*, &c. Subiungit: *Non enim modò quia diabolus per reges non sæuit, ideo non Christiani patiuntur persecutionem, si mortuus est diabolus, mortuæ sunt persecutiones: si autem ille aduersarius noster viuit, vnde non tentationes suggerit? vnde non sæuit? vnde non minas & scandala procurat?* Hæc ille. Cùm igitur non possint Christiani viuere siue persecutionibus internis, aut externis, optanda nobis est patientia, sine qua, vt ait Tertull. in lib. de patientia, citans illud Apostoli, *Sol non occidat super iracundiam vestram*, non licet nobis vna die manere. Quòd si aliquis molestus & nimius est in inferendis iniuriis, *Patientia tua fatigetur improbitas aliena.* Vide etiam Cyprianum in libello, cui titulus, de bono patientiæ, qui vt olim Apelles, *nullum diem sine linea*, iuxta Prouerbium, sic nunquam vllam diem intermisit, quin Tertulliani aliquid legeret. Da magistrum, solitus dicere, quoties Tertulliani volumen aliquid à notario suo posceret. Illud in principio libri de patientia præclarè à Tertulliano dictum est: *Ita proposita Dei rebus est, vt nullum præceptum obire quis, nullum opus Domino complacitum perpatrare extraneus à patientia possit. Solatium erit disputare de eo, quo frui non datur, vice languentium, qui cùm vacet à sanitate, de bonis eius tacere non norunt. Ita miserrimus ego semper æger caloribus impatientiæ, quam non obtineo, patientiæ sanitatem suspirem necesse est.* Hæc ille.

Si non pateris nō cœpisti esse Christianus. Psal. 122. Sap. 5. Coloss. 3. Psal. 127. Si mortuus est diabolus, mortuæ sunt & persecutiones. Tertull. Ephes. 4. Patientia tua fatigetur improbitas aliena. Cypr. Vocat Tertull. magistrum. B. Rhen.

VERS. 13. Mali autem homines & seductores proficient in peius, errantes, & in errorem mittentes.

Græcè; πονηροὶ δὲ ἄνθρωποι, καὶ γόητες προκόψουσιν, ἐπὶ τὸ χεῖρον, πλανῶντες, καὶ πλανώμενοι.

I. VOcem Græcam, γόητες, vertit noster interpres, *seductores*, poterat vertere *impostores*, Ambros. legit, *deceptores*: particulam, *Errantes, & in errorem mittentes*, rectè ex Græco expressit D. Ambros. in hunc modum, *Ipsi errantes, atque alios erroribus inuoluentes*, si verbum ex verbo vis, dic, *seducentes, & seducti.* Sensus igitur est: Mali autem homines, &c. hoc est, sceleratorum conatus improbi succedere hîc videntur feliciùs, quod à persecutoribus liberi sint: eáque res eos magis ac magis animosos reddit ad crimina grauiora sine metu numinis patranda. Nihil horum te perturbet: si quidem illi in quiete, tu in tentatione viuis. Ea quippe rei natura est. Ex me discere poteris, non posse fieri, vt qui malis indixerit bellum, pressuris careat. Nemo itaque certans, requiem quærat, nemo amplectatur quietem. Nefas est pugilem Dei, vacare deliciis; non licet epulari luctantem; luctamen quidem sunt præsentia omnia, bellum,

Ambros. Seductores, & seducti sunt peccatores. Nefas est pugilē Dei, vacare deliciis.

angustia, studium; aliud est quietis tempus, hoc ærumnis deputatum est, atque sudoribus. Nullus vbi ad certamen se exuit, vnctúsque est, requiem quærit, si enim requiem quæris, quid te exuisti? cur iactasti manum? qua enim ratione hîc requiem speres, cùm libidinibus bellum indixeris, atque aduersùs naturam pugnare perrexeris? Ita exponunt Chrysost. Theophyl. & alij.

Chrysost. Theoph. Theodor. Vnde proficiant mali in peius.

II. Particulam, *proficient in peius*, ita exponit Theod. vt dicat propterea aliquando malos progredi in suis conatibus, cùm impietatis natura ad defectum pronior sit, quàm ad incrementum; quia suis opem fert exitialis humani generis hostis: & veluti quidam pædagogus, cuius munus est exercere pueros, ad vitij exercitationem eos vngit, ac confirmat. Nam ij, qui nouitatibus student, nunquam erroris finem inuenient, sed noua semper commenta, & corruptum dogma proferent, ea est enim erroris vis, vt sisti non queat. Atque hoc est proficere in peius. Quæ verba non repugnant illis, quæ dicta sunt de hæreticis, & malis, *sed non proficient*, &c. Nam *proficere in peius*, est, non proficere. Licèt enim hæretici initio quosdam decepisse videatur, atque adeo proficere in peius: facilimè tamen deprehendentur, atque adeò non proficient. Quod autem ait Paulus, *errantes, & in errorem inducentes*, significat insignem improbitatem, qua hæretici non solùm errant, sed etiam alios in suum errorem trahunt. Hoc est enim, vt ait August. lib. de pastoribus, cap. 12. ingenium diaboli, vt non solùm ipse erret, sed etiam alios errare faciat, ac decipiat. Non enim ad eum pertinet quis isto aut illo modo erret; dummodo erret, non dicit diabolus, Donatistæ sint; nõ Ariani. Siue illi sint, siue isti; ad illum pertinēt. Sic enim ait: *Si aliquis idola adoret, meus est*, &c.

August.

VERS. 14. Tu verò permane in iis quæ didicisti, & credita sunt tibi; sciens à quo didiceris; & quia ab infantia sacras literas nosti, &c.

Græcè; σὺ δὲ μένε ἐν οἷς ἔμαθες, καὶ ἐπιστώθης· εἰδὼς παρά τίνος ἔμαθες; καὶ ὅτι ἀπὸ βρέφους τὰ ἱερὰ γράμματα οἶδας.

Prosperitas impij sicut fœnum.

I. SEnsus est, etsi homines improbi prospero, vt ipsis videtur, successu in Ecclesia contra pios grassentur: tu constans perseuera, & firmus in tradita tibi doctrina. Illi enim, quo feliciores in malo progressus fecerint, eo grauiùs à Deo punientur. Noli ergo perturbari. In eodem sensu dictum est, Psal. 36. Vnicuique pietatis cultori, qui felicitatem impiorum considerat: *Noli æmulari in malignantibus, neque zelaueris facientes iniquitatem.* Hoc est, Noli inuidere, vel imitari malos, quòd vtantur prospero successu: Inuidiæ enim, & imitationis significatio conuenit verbo Hebræo, & Græco, pro quo vulgata editio posuit æmulari. Chald. sic vertit: *Noli æmulari malignos, ne fias eis similis.* Rationem subiungit Propheta, quare non sint imitandi impij: *Quoniam tanquam fœnum velociter arescent, & tanquam olera herbarum citò decident.* Fœnum interpretatur Genebrar. viride gramen; & olera herbarum, tenellas herbas. Vult ergo Paulus, vt firmus permaneat Timotheus in doctrina, quam hausit, & credidit, miracula à se patrata videns, & quæ ipsemet patrauerat, vt exponit Theod. sunt enim

Psal. 36.

Chald.

Genebr.

Theodor.

in hæreticorum dogmata instar turris in arena positę, quæ irruentibus ventis cadit. Vbi enim Dei & Ecclesiæ autoritas non est, fundamentum deest. Vnde D. Chrysost. hoc loco; sic ex ore Pauli alloquitur Timotheum: Si in præsentiarum contraria iis quæ credidisti, euenire perspexeris; noli turbari. Nam & Abraham contraria promissis euenire cernebat, nec tamen turbato animo erat. Audierat, Genes. 21. *In Isaac vocabitur tibi semen*; & ipsum Isaac immolare iussus, nihil omnino impeditus est, quominus id tota deuotione patraret. Hæc ille. Admonet autem ibidem non esse cur aliquis offendatur videns malorum felicitatem, & bonorum in hac vita cruciatus. Exitus enim ostendet, vel in hac vita esse Deum, qui malorum prosperitatem supplicio, & bonorum labores præmio compenset. Hinc ad Rom. 5. *Sed & gloriamur in tribulationibus*. Quæ verba rectè explicat Chrysost. hom. 62. & sequentibus, tom. 5. Hinc Psal. 31. *Multa flagella peccatorum*. Vbi August. assumens verba præcedentia, *In camo & freno maxillas eorum constringe, qui non approximant ad te*, sic ait: *Equus & mulus vis esse, vis non habere sessorem: constringetur os tuum, quo iactas merita tua, & taces peccata tua*. Deinde addit: *Non est mirum, si adhibito freno sequuntur flagella. Indomitum enim animal esse cupiebat; domatur freno, & flagello, atque vtinam perdometur, verendum est enim, ne nimium resistendo, indomitum relinqui mereatur, & ire in suam vagam licentiam, vt dicatur de illo*, Psalm. 72. Prodiet quasi ex adipe iniquitas eorum: *Sicut de illis, quibus modò sunt impunita peccata: ergo cùm flagellatur, corrigatur, dometur. Vnde domitus est Dauid, qui se equum & mulum dixerat? flagellis*. Conuersus sum, inquit, in ærumna mea, *dum configitur spina, siue flagella dicas, siue stimulos dicas, domat Deus iumentum, cui insidet: quia iumento expedit, vt insidiatur, si carueris isto sessore, tu cades, non ille: quia multa flagella peccatoris*. Hæc de peccatoribus, qui Deo punienti ipsos, vt resipiscant, resistunt. De iusto bono animo aduersa tolerante, inquit, ibidem psaltes diuinus: *Sperantem autem in Domino misericordia circundabit*. Vbi August. *Quem primò circundabat pressura, postea circundat misericordia, quoniam misericordiam dabit, qui legem dedit; legem in flagellis, misericordiam in consolationibus*, &c. Oportet igitur permanere in fide, & in doctrina eum qui virtutem colit: licèt interdum videat improbos elata ceruice se iactantes; citò enim Dei iusto iudicio eorum iactantia frenabitur: iustorum autem labores præmiis non solùm pacificæ conscientiæ in hac vita, sed etiam gloriæ in æterna, decorabuntur. Vtiles sunt huiusmodi admonitiones & in memoriam reducendæ bonis viris, dum afflictionibus premuntur. Vt enim ait D. August. 4. de doctrina Christiana, cap. 16. tom. 5. citans hæc verba: *Tu verò permane*, &c. *Sicut corporis medicamenta, quæ hominibus adhibentur ab hominibus, non prosunt nisi illis, quibus Deus operatur salutem, qui & sine illis mederi potest: ita sine ipso illa medicamenta spiritualia non prosunt, & tamen adhibentur, etsi hoc officiosè fiat, inter opera misericordiæ, vel beneficentiæ deputatur: ita & adiumenta doctrinæ tunc prosunt animæ adhibita per hominē, cùm Deus operatur, vt prosint*, &c.

II. Quod sequitur, *credita sunt tibi*, duplicem admittit sensum: vnum, *credita sunt*, id est, commissa, quem sensum sequitur Erasmus; sic enim vertit, *quæ concredita tibi sunt*. Alterum, *credita sunt*, id est quæ credidisti, & plena fide accepisti: atque hunc sensum amplectitur Chrysost. Theoph. Theodor. & Græci grauiores. Vnde aliter ipsi vertissent, quàm Erasmus, dixissentque, credita sunt tibi,

Vbi autoritas Eccl non est fundamētum deest. Chrysost. Abraham nō est turbatus audiens contraria promissis. Gen 21. Felicitas malorum periculosa. Rom. 5. Chrysost. Psal 31. August. Os, quod nō confitetur peccatum cū opus est, cōstringetur. Psal 72. Dauid vocat se iumētum. Domat Deus eum, cui insidet. August. Succedit pressuræ misericordia. August. Similitudo. Erasmus. Chrysost. Theophyl. Theodor.

tibi, vt habet Latinus interpres. Nam ad verbum ἐπιστώθης, idem est atque creditus es, pro credidisti, vt vertit interpres D. Chrysostomi. Credita sunt tibi, inquit, hoc est, credidisti hanc esse vitam, nempe afflictionibus, iustitiam colentibus plenam.

Cur non debeat Timotheus tribulationibus commoueri.

III. Illa verba: *Sciens à quo didiceris*, &c. duas continent causas; quare ipsum, in mediis turbationum fluctibus immotum permanere oporteat. Altera est, quòd non à quouis, sed à Paulo de his edoctus sit. Altera, quòd ab ipsa pueritia sacrarum literarum hauserit disciplinam. Nomine sacrarum literarum vetus Testamentum intelligit, non tamen exprimit, à quo fuerit Timotheus ab infantia veteris Testamenti scientia imbutus: loquitur tamen secundùm morem illius temporis, in quo, cùm non extaret nouum Testamentum scriptum, aut si aliqua illius pars extabat; à Iudæis tamen tanquam liber canonicus non admittebatur: doctores Hebræi vetus duntaxat Testamentum recipiebant; & quinque libros Moysis, legem, & sacras literas per antonomasiam appellabant. Perstringit etiam quosdam veteres hæreticos vetus Testamentũ, sacras siue diuinas literas vocans. Vt enim ait Theophyl. Simon Magus, Manes, & alij, vetus Testamentum prauum appellabant. Cùm tamen in illo incarnatio Christi, & cætera fidei mysteria contineri, nefas sit dubitare. Vnde ait Ambros. *Antiquitas hæc, robur est nouitatis*; quasi dicat antiquum Testamentum, rerum quæ in nouo sunt, stabilitatem continere.

Theophyl.

Ambros.

Autoritas magistri multũ facit. Cypr. Hieron. Primus ardor discẽtis, est magistri autoritas. Exod. 18. Deus non semper Angelos hominibus magistros facit; sed interdũ homines. Aug. ut. Act. 8. Demosthenes a cane d dicit. Hieron.

IV. Quantùm valeat apud discipulum magistri autoritas, non ignorabat Paulus, ideóque ait: *Sciens à quo didiceris*. Vnde Cyprian. Tertullianum inter Christianos illius temporis, eloquentissimum, magistrum non inuitus appellabat; & D. Hieron. Gregor. Nazianz. Primus enim ardor discendi, est docentis autoritas. Non tamen idcirco negligere debemus veritatem, aut sanum consilium à quouis etiam inferioris notæ præstitum. Nam & Moyses, vt dicitur Exod. 18. cùm esset diuinarum humanarúmque rerum scientissimus, quippe qui cum Deo vt amicus cum amico loquebatur, consilium de constituendis magistratibus à Iethro socero suo, qui Gentilis erat, accepit. Nouerat enim Moyses bonum consilium non homini, sed Deo, qui veritas est incommutabilis, tribuendum esse, vt ait August. in prolog. lib. de doctrina Christiana ad finem. Voluit enim Deus, vt non semper Angelos cœlúmque ipsum magistrum haberemus; sed ad fouendam charitatem homines hominibus, etiam ad intelligẽdas Scripturas ductores præposuit. Hinc Eunuchus ille, qui Isaiam Prophetam legens non intelligebat, noluit Deus, vt ab Angelo aut interno magisterio illustraretur, sed a Philippo, qui diuina suggestione missus sedit cum eo: illíque humanis verbis, & lingua, quod in Scriptura illa vtile ei erat, aperuit. Demosthenes, a cane, quomodo, R. litera exprimenda esset ediscere non erubuit, & nos, inquit, Hieron aduersùs Ruffinum erubescimus, si homines homine præceptore vtamur.

Lectio sacræ scrip. à pueritia &c. Chrysost. Theophyl. Ambros. Primas.

V. Modestè ergo Paulus de se loquitur, cùm prætermisso nomine, se magistrum fuisse insinuat: simulque discipulo reuocat in memoriam, quòd ab infantia sacras literas didicerit; quasi dicat, in his educatus es; per diuinam Scripturam, maior tibi fidei virtus accessit, adeóque inualuit, vt nihil iacturæ possit incurrere altissimis radicibus nixa & longo tempore solidata. Ita Chrysost. Theoph. & alij fere Græci. Quibus accedunt Ambros. & Primasius.

VI. Quan

VI. Quanta olim fuerit religio & studium Iudæorum in addiscendis sacris literis, refert Philo Iudæus in lib. de legatione ad Caium Cæs. *Omnes*, inquit, *gentes libenter seruant ritus priscos, sed Iudæi præcipuè. Cùm enim leges suas credant oraculis proditas, eásque discant a pueritia, in animis suis circunferunt expressas imagines harum legum, & semper admirantur, vt honestissimas eas intuentes; & in tantum abhorrent à quauis re suis legibus contraria, vt omnibus fortunis à sua lege educi nequeant, &c.* In primo etiam libro Machab. cap. 12. continentur literæ, quas misit Ionathas summus sacerdos, & alij Iudæorum proceres, ad Lacedæmonios reuocandæ amicitiæ causa. *Nos* enim, inquiunt, *cùm nullo horum indigeremus, habentes solatio sanctos libros, qui sunt in manibus nostris, maluimus mittere ad vos renouare fraternitatem, & amicitiam, &c.* Aiunt Hebræi se non ex profana aliqua scriptura didicisse ex vno genere Iudæos & Lacedæmonios extitisse, vt Lacedæmonij dicebant, suam nobilitatem cum Iudæis ad Abraham referentes: nec indiguisse tali scriptura ad id confirmandum: quia ex libris sacris, quos apud se Ionathas & seniores habebant, hoc sciebant. Ita interpretatur Lyranus. Vbi notanda sunt illa verba: *Nos enim cùm nullo indigeremus, &c.* Quasi dicat, Nos sola lectione sacrorum librorum in hoc publico Reipubl. otio, abundè contenti sumus: nihil prætera desideramus. Solatium etiam experti sunt in lectione sacrorum liborum Iudęi lib. 1. Mach. c. 3. sub duce Iuda Machabęo. Nã gentes, hoc est, inter Gentiles doctiores, ex sacris litteris nitebantur ostendere Iudæis cultum idolorum esse licitum, cùm Moyses præcipiat in tabernalo constituere Cherubinos, & alias imagunculas, & nolentes idolis cultum deferre bello oppugnabant. Cùm ergo circunuenti essent Iudęi exercitu hostili, & pugnandi necessitas vrgeret, congregati sunt, & venerunt in Masphat, qui locus erat orationis. *Ieiunauerunt* (inquit tex.) *illa die & induerunt se cilicys, & cinerem imposuerunt capiti suo, & disciderunt vestimenta sua.* Deinde subiungitur id, quod ad nostrum institutum attinet: *Et expanderunt libros legis, de quibus scrutabantur gentes similitudinem simul ichrorum suorum, &c.* Vbi aduerte, lectionem diuinorum præceptorum, consolari electorum mentes, & lucem afferre rebus gerendis; Impiorum autem malefacta detestari. Illa verba, *de quibus scrutabantur gentes, &c.* explicat Lyranus, dicens cap. 25. Exod. præcipi, vt intra sanctum Sanctorum ponerentur imagines Cherubim: quod legentes aliqui Gentiles, licitum esse Iudæis affirmabant cultum imaginum, parum attendentes illas imagines non proponi, vt colerentur. Sed vt ostenderetur, Angelos per Cherubim repræsentatos seruire Deo, cuius sedes in propitiatorio erat figurata. Hoc autem vacuum idcircò relictum fuit, vt significaretur, Deitatem non posse per imaginem repræsentari, vt annotauit Lyranus Exod. 25. & 1. Machab. 3. Vide August. & alios interpretes Ioan. 5. vbi Christus ita alloquitur Iudæos: *Scrutamini Scripturas, in quibus vos putatis vitam æternam habere, &c.* Quæ sententia duplicem habet sensum ex ambiguitate verbi Græci & Latini, *scrutamini.* Nam legi potest per modum imperandi, vel exhortandi, vt Christus eos impellat ad studium Scripturarum, quia ipsę testimonium de Christo præbent. Vtrunque sensum sequitur Chrys. & Euthym. & doctores communiter.

Phil.
Studium Iudæorum in addiscenda scrip.
Iudæi à pueritia circunferunt imagines sacrarum legum.
1. Mach. 12.
Lectio Scripturæ solatio est.
Lyran.
1. Mach. 3.
Iudæi in afflictione cõsulunt sacros libros.
Lyran.
Exod. 25.
Cherubini in sanctuario positi, indicabãt Angelos Deo seruire.
Exod. 25.
1. Mach. 3.
August.
Ioan. 5.
Chrysost.
Euthym.

VI. Nos, vt ad Scripturarum amorem accendamur, in quibus intelligendis feliciter Timotheus iam inde ab infantia elaborauit; exhortationi ab ore Christi profectæ aures si ab infantia non apposuimus, in ea saltem qua sumus

A pueris legenda Scriptura, ne dũ ab aliis.

ætate dociles aperiamus. Omnibus tamen ſuadeamus, vt ab infantia eruditis magiſtris pueros tradant ſacris literis imbuendos. Oportet enim,vt in ea arte, quam quis profiteri cùm laude debet,iam inde à puero ſe exerceat.Vnde Plato primo de legib. *Aſſero equidem*, inquit,*eos,qui in præſtantes viros in aliquo euaſuri ſunt,ab ineunte ætate oportere meditari,tum ludendo, tum etiam ſtudendo. Siquis enim peritus agricola, aut ædificator futurus eſt, oportet à prima ætate, vel colere terram,vel pueriles domos ædificare,&c.* Nec refert quòd magnus ille Antonius memoria complexus ſit ſacram Scripturam; locóſque illius difficiles interpretatus, ſine vlla ope humana, vt Nicephorus refert lib.8.cap.40. & D.Auguſt. in prol. lib.1. de doctrina Chriſtiana. Non enim miracula,& beneficia paucis à Deo conceſſa,pro lege ſunt habenda, ſed cum omni venatione potiùs colenda.Et quidem D.Auguſt.pulſari eum periculoſa tentatione putat vbi ſuprà,qui exiſtimat ſine vllo ſtudio, & labore poſſe ſe adipiſci perfectam diuinarum literarum ſcientiam.

Plato.

Magnus Antonius memoria complexus eſt ſcripturam. Niceph. Auguſt.

VERS.15. Quæ te poſſunt inſtruere ad ſalutem per fidem, quæ eſt in Chriſto Ieſu.

Græcè; Τὰ δυνάμενά σε σοφίσαι εἰς σωτηρίαν διὰ πίστεως, τῆς ἐν Χριστῷ Ἰησοῦ.

I. VErbum Græcum σοφίσαι propriè eſt *erudire*,ſeu *ſapientem reddere*. Senſus ergo eſt,quæ à puero didiciſti ex veteri Teſtamento,& à me præceptore iam adoleſcẽs,poſſunt te ad ſalutem informare, quam ſperamus nobis concedendam per fidem, quæ nobis communicata eſt Chriſto duce, & autore. Itaque ſacræ literæ non permittunt, vt ait Chryſoſt. hoc loco, ſuos amatores vllo rerum euentu ſcandalum pati:animum illis conferunt,ad tolerandas fortiter & conſtanter res aduerſas, iam ratione, iam exemplo. Harum præſidio munitus, etiam abſente præceptore bene ſe geret. Non enim ſicut externa ſcientia ad fraudem, & bellorum inſidias, laudémque humanam conſectandam inſtruunt, ſed ad morum integritatem conſeruandam, & diuinam gratiam promerendam & gloriam à Chriſto promiſſam. Hoc ergo ſacrarum literarum encomio veriſſimo ducti,ad illarum vmbram omni luce potiorem,tanquam ad vmbram arboris vitæ, cæteris rebus neglectis, confugiamus. Hîc enim animorum morbis, & ignorantiis remedia proponuntur: hîc lux cœleſtis,vitiorum diſcutit tenebras,iuxta illud Chriſti dictum, Ioan. 5. *Scrutamini Scripturas,&c.* & Matth.22. *Erratis,neſcientes Scripturas.* Vnde Chryſoſt.ſuper verba Luc.cap.16. concione 3. de Lazaro tom.2. ſic ait: *Scripturarum ignoratio & hæreſes peperit, & vitam corruptam inuexit, &c.* & Auguſt.tract.18. in Ioan. cap.5. *Neque enim*,inquit,*natæ ſunt hæreſes,niſi dum Scripturæ bonæ,non bene intelliguntur.*Idem ſuper epiſt.Ioan.in principio: *Omnia*,inquit,*quæ leguntur in Scripturis ſacris ad inſtructionem & ſalutem noſtram, attentè oportet audire. Maximè tamen memoriæ commendanda ſunt, quæ aduersùs hæreticos valent, &c.* Rurſus ſerm.112. *Sacrarum literarum lectio, præcognitio eſt non parua diuinæ beatitudinis. In his enim quaſi in quodam ſpeculo homo ſeipſum conſiderare poteſt qualis ſit, vel quò tendat. Lectio aſſidua diuinæ Scripturæ purificat omnia: timorem enim incutit gehennæ, &c.* Igitur, qui vult cùm Deo ſemper eſſe, frequenter debet orare, & le

Literæ ſacræ ſuos amatores ab ſcãdalo protegũt.

Arbor vitæ eſt ſcrip.

Ioan.5 Matth.22. Chryſoſt. Luc.16. Ignoratio ſcrip.hęreſes peperit. Auguſt.

Scrip.eſt ſpeculum.

& legere. *Nam cùm oramus*, inquit, August. *cum Deo loquimur; quando verò legimus diuinas Scripturas, Deus loquitur nobiscum.*

Quãdo oramus, cũ Deo loquimur, &c.

II. Illa verba: *Per fidem, quæ est in Christo Iesu*, hunc sensum efficiunt: Si veram fidem adhibeas Scripturis, eámque non qualemcunque, sed qua in Messiam creditur; hoc est, Iesum Christũ Dei Filium & de Maria Virgine natum. Fides enim, quæ ex Scripturis sumitur, ad Christum ducit, quo pacto salutem conciliat suo amatori. Ita Theophyl. & Oecum. exponunt. Quo sensu ad Rom. 10. dicitur: Quia si confitearis in ore tuo Dominum Iesum Christum, & in corde tuo credideris, quòd Deus suscitauit illum à mortuis, saluus eris; & in Act. Apostolorum, ait D. Petrus: *Neque enim aliud nomen sub cœlo est, in quo oporteat nos saluos fieri.* Et in Conc. Trident. sess. 6. de iustificatione cap. 4. definitur, iustificationem hominis post Euangelium promulgatum sine lauacro regenerationis, aut eius voto fieri non posse. Ex qua definitione colligitur, explicatam Iesu Christi fidem ad quam nos sacra Scriptura, quasi manu ducit, non solùm necessariam esse ad salutem perfectam, quæ in glorificatione posita est, sed etiam ad inchoatam, quæ à Theologis dicitur iustificatio, qua quis ex impio efficitur pius. Vide D. Tho. 2. 2. q. 2. art. 7. vbi quærit an oporteat explicitè credere mysterium incarnationis ad impetrandam æternam salutem; & partem affirmantem sequitur citans D. August. qui in lib. de correctione & gratia: *Illa fides*, inquit, *sana est, qua credimus nullum hominem siue maioris, siue paruæ ætatis liberari à contagio mortis & obligatione peccati, nisi per vnum mediatorem Dei & hominum Iesum Christum, &c.*

Theophyl. Oecum. Rom. 10. Act. 4. Trid. sess. 6. Fides Christi explicata necessaria est ad salutem. D. Thom. August.

III. Iure ergo Paulus ait sacras literas posse instruere ad salutem per fidem, quæ est in Christo Iesu. Nam sine fide, & spiritu Christi, si legantur, nihil possunt, imò interdum obsunt, vt videre est in perfidis Iudæis; qui nihil ferè aliud legunt, quàm diuinos libros. Ad quam cæcitatem alludens Lactant. lib. 4. diuinarum instit. cap. 15. &c. docet, oracula prophetarum non rectè fuisse intellecta ante Christi aduentum.

Lactant. Oracula non rectè intellecta ante aduentũ Christi.

VERS. 16. Omnis Scriptura diuinitus inspirata vtilis est ad docendum, ad arguendum, ad corripiendum, ad erudiendum in iustitia.

Græcè; πᾶσα γραφὴ θεόπνευστος, καὶ ὠφέλιμος πρὸς διδασκαλίαν, πρὸς ἔλεγχον, πρὸς ἐπανόρθωσιν, πρὸς παιδείαν τὴν ἐν δικαιοσύνῃ.

I. ELegãter iuxtà & propriè dicta est ab Apostolo sacra Scriptura θεόπνευστος, hoc est, à Deo inspirata, vel, diuinitus inspirata, & qui eam, vel eius partem scripserunt, à Deo inspirati, siue diuino spiritu afflati. Autores enim illarum, non ambitione aliqua, aut gloriæ aucupandæ studio, vt profani historici incitati calamum arripuerunt, sed Deo mentem illustrante, & calamum dirigente, vt ait D. Petr. 2. cap. 1. agens de prophetia. *Non enim voluntate humana allata est aliquando prophetia, sed Spiritu sancto inspirati locuti sunt sancti Dei homines, &c.* Vnde D. Chrysost. de incomprehensibili Dei natura tom. 5. hom. 3. loquens de prophetia Isaiæ, sic ait: *Cùm autem Isaiam dico, sententiam Spiritus sancti intelligo. Propheta enim non nisi ea, quæ diuinitus inspirantur, scribit, ac loquitur, &c.* Et D. Ambros. in principio expositionis in Lucam super illa verba:

Scriptores sacri. 2. Petr. 1. Chrysost.

Visum est & mihi scribere, &c. Aduertit Euangelistam intelligendum nō solùm scripsisse, quia sibi ita visum fuerit, sed potissimùm, quia fuerit iussus à Deo, animum ad scribendum Euangelium impellente; & D. Aug. lib. 18. de ciuitate, cap 38. libros receptos in canonem Ecclesiæ diuino instinctu scriptos fuisse affirmat: cæteros etiam si à bonis autoribus, imò ab eisdem interdum, qui canonicos ediderunt, scripti sint, eam prærogatiuam non habere. Vide D. Greg. in præfatione comment. in Iob. vbi sic ait: *Scriptores sacri eloquij, quia repleti Spiritu sancto super se trahuntur, quasi extra semetipsos fiunt: & sic Dei sententias quasi de labiis proferunt. Vnde & sanctus Iob. sancto Spiritu afflatus potuit sua gesta (quæ erant videlicet supernæ aspirationis dona) quasi non sua, scribere, quia eo alterius erant, quæ loquebatur, quo homo loquebatur, quæ Dei sunt, &c.* Sunt igitur sacri scriptores veluti instrumenta, quæ impulsu diuini Spiritus tacta, auribus nostris sanam doctrinam infundunt. *Sacri autem tractator eloquij*, vt D. Greg ait in epist. ad Leandrum Episcopum cap. 2. ad finem, *morem fluminis debet imitari. Fluuius quippe dū per alueum defluit si valles concauas ex latere cōtingit, in eas protinus sui impetus cursum diuertit, cúmque illa sufficienter impleuerit, repentè se in alueum refundit; sic nimirum, sic diuini verbi esse tractator debet vt cùm de qualibet re disserit, si fortasse iuxta positam occasionem cōgruæ ædificationis inuenerit, quasi ad vicinam vallem linguæ vndas intorqueat, & cùm subiectæ instructionis campum sufficienter infuderit, ad sermonis propositi alueum recurrat.* Hæc Greg.

> Aug. Canonici libri afflatu Spiritus sancti scripti. Iob sua gesta scribit, quasi non sua. Sacri scriptores sacra sūt instrumenta. Greg. Similitudo. More fluminis debet cōcionator ferri.

II. Admonet nos etiam D. Chrysost. hom. 8. super hoc cap. ne temerarij simus in scrutanda profunditate Scripturarum: intelligentes multos in ea latere locos difficiles; sicut enim in magno fluuio, quædam sunt partes, quæ vado transiri possunt, aliæ per pontem; aliæ verò, quæ nullo modo nisi adminiculo cymbæ: ita in sacris literis, quæ ad mores informandos spectant, perspicua sunt; quæ verò ad mysteria pertinent per interpretationes Patrum, quasi per pontem cognosci possunt. Sunt etiam nonnulla, quæ, vt penetrentur, Spiritus sancti quasi vehiculo & ductu eget mens nostra. Cùm ergo omnis Scriptura sacra sit diuinitus inspirata, non nisi Spiritus sancti flatu & ope intelligi potest, in iis præsertim locis, in quibus mysteriorum altissima est profunditas; eo tamen nobis aspirante vtilissima est.

> Chrys. Vitanda temeritas scrutantibus scripturas. Similitudo.

Multiplex vtilitas percipitur ex lectione sacra.

ANNOTATIO VNICA.

III. AD multos effectus vtilis est sacræ Scripturæ lectio. Primùm ad docendum, siue, vt habent Græca, ad doctrinam sanam mentibus inserendam, & contrariam refellendam. Quod facilè videt, qui nouit autorem illius esse Spiritum sanctum, & doctorem Christum. Vnde D. Petr. 2. cap. 1. sacram lectionem commendans, *Habemus*, inquit, *propheticum sermonem, cui bene facitis attendentes, quasi lucernæ lucenti in caliginoso loco, donec dies elucescat, & lucifer oriatur in cordibus vestris*. Deinde vtilis est ad excitandam in animis flāmam diuini amoris. Vnde Psal. 118. *ignitum* dicitur *eloquium Dei*, & Hierem. 23. *Nūquid non verba mea* (ait Deus) *sunt quasi ignis & quasi malleus conterens petram?* Nónne, qui illud audiunt, se accendi intelligunt? Redeuntes discipuli duo ex Emaunte, Luc. vlt. dicebant: *Nónne cor nostrum ardens erat, dum loqueretur in via, & aperi*

> Vtilitas lectionis scripturæ. 2. Petr. 1. Lectio inflāmat cor. Psal. 118. Hierem. 23. Luc. vlt.

& aperiret nobis scripturas? Est autem ignis natura, vt omnia in se conuertat, & sibi similia efficiat; ita diuinus verbi Dei ignis facilè nos, si non obstiterimus, similes Deo reddet. Docet tertiò flagella, quæ nobis infligit, & quæ nos tantopere horremus, non nisi ex paterno affectu prouenire. *Quis enim est filius, quem non corripit pater?* & Salomon ait, Prouer. 27. *Meliora sunt vulnera diligentis, quàm fraudulenta oscula odientis*; & Angelus Tobiæ 12. ait, *Quia acceptus eras Deo, necesse fuit, vt tentatio probaret te.* Quartò, confert munditiam pectori, cupiditatibus compressis, quæ veluti humores aridæ materiæ igni cælesti resistunt. Hinc Ioan. 15. *Iam vos mundi estis propter sermonem, quem locutus sum vobis.*

Flagella Dei.

Prou. 27.

Tob. 12.

Ioan 15

IV. Satis igitur patet, quàm latè pateat fructus sacræ Scripturæ; vtilis enim est, vt ait Aposto us, ad docendum, ad arguendum, ad corripiendum, ad erudiendum in iustitia, siue, vt Ambros. vertit, vtilis est ad doctrinam, ad correptionem, ad redintegrationem, ad redargutionem, ad eruditionem, quæ est in ipsa iustitia, &c. Tradit sacra Scriptura omnem veritatem, arcet omne vitium, inserit virtutes, prouocat ad honestatem, vt meritò dixerit Aug. 2. de doctrina Christiana cap. vlt. *Quicquid homo extrà didicerit, si noxium est, ibi damnatur; si vtile est, ibi inuenitur. Et cùm ibi quisque inuenerit omnia, quæ vtiliter alibi didicit, multò abundantiùs ibi inuenit ea, quæ nusquam omnino alibi, sed in illarum tantummodo scripturarum mirabili altitudine, & mirabili humilitate discuntur.* Hæc ille. Quintò, Aduocat ad se Angelos etiam à non intelligentibus recitata; quemadmodum & sancta deprecatio, teste Dauid, Psal. 67. *Præuenerunt*, inquit, *principes coniuncti psallentibus*, Genebr. ita explicat. Præuenerunt Principes, plebeios ad tuos triumphos concinendos. Exemplo inferioribus ordinibus præluxerũt. Fugat dæmones, vt ait Vates, Psal. 22. *Parasti in conspectu meo mensam, aduersùs eos, qui tribulant me.* Profanus autem sermo & lasciuus illos conciliat. Nam vt verba incantantis efficaciam suam exhibent, etsi à proferente non intelligantur, ita diuina verba bono ac simplici animo prolata, vim continent fugandi dæmones; Angelósque conciliandi. Quæ propterea dixerim, ne quis obstrepat fœminis, religiosè in choro; & aliis personis, quæ Latinè nesciunt, extra chorũ psalmos Scripturæque partes alias recitantibus, quasi sine fructu recitent, cùm non intelligant eorum quæ recitãt, significatus. Denique, vt breui dicã multa; sacra Scriptura sic est ab Spiritu sancto concinnata, & omnibus locis, tẽporibus, personis, periculis, morbis accommodata, vt iure optimo à D. Basil. epist. 1. circa medium, tom. 2. tabernæ pharmacopolę, varia ad omnes morbos propulsandos medicamẽta habenti, cõparetur. Ita vt ex ea Ecclesia Martyrũ tempore hauserit cõstantiam: tẽpore doctorum sapientiã: tempore hæreticorũ, errorum destructionẽ: tempore prosperitatis, humilitatem & temperantiã: tempore negligentiæ, & tẽporis, feruorem, & diligentiam; tempore Ecclesiæ morũ deformationem, & abusum deplorantis, ad pristinã dignitatẽ facilem restitutionem.

Ambros.

August.

Quicquid vtile est extra scripturã, in scriptura inuenitur.

Psal. 67.

Genebr.

Psal. 22.

Vtiliter psalmos recitanc etiã, qui Latinè nesciũt.

Basil.

Sacra Scriptura veluti pharmocopolium.

V. Hanc multiplicem vtilitatem Spiritus sanctus autor & spirator bonorum omnium, sacris literis tribuit siue de veteri, siue de nouo Testamento loquamur. Vnde Cyprianus exponens Symbolum Apostolorum in explicatione illius particulæ, *Et in Spiritum sanctum*; sic enim ait: *Is ergo spiritus est, qui in veteri Testamento legem & prophetas: in nouo autem Euangelia, & Apostolos inspirauit, &c.* Probat hoc dictũ ex verbis Pauli, *Omnis Scriptura diuinitus inspirata, &c.* Quare licèt hæc verba spectato cõtextu ad vetus solùm Testamentum referantur;

Cypr.

Sacra scriptura vtilis est ad docendum, & arguendum.

ſpectata tamen veritate, ad nouum etiam extenduntur. Dicitur diuinitus inſpirata, quia à Deo abſque alio medio per reuelationem accepta eſt, quod non conuenit ſcripturis Philoſophorum, & commentis humanis, qualia tradit Simon Magus ex poëtis & Philoſophis. In ea inuenies, ô Timothee, inquit Paulus, quod propones populo tuo, & clero Epheſino: *Eſt enim vtilis ad docendum; vtilis etiam eſt ad arguendum.* Hoc eſt, in ea inuenies, quo redarguas Menandrum & reliquos hæreticos. Vtilis eſt præterea ad corrigendum; hoc eſt, inuenies in ea quo corrigas, quod perperam dictum eſt; ἐπανόρθωσις enim, qua voce hîc vtitur Paulus, *correctionem* ſonat; quanuis vulgatus interpres, *ad correptionem* ſiue *ad corripiendum* tranſtulerit; & D. Ambroſ. *ad redintegrationem*: Vtilis denique eſt ad erudiendum: Græcè πρὸς παιδείαν, quæ vox in ſcholis ſatis nota eſt. Hinc παιδαγωγία, ſchola dicitur, in qua elementa ſcientiarum prima traduntur; ſi tradere velis inſtitutionem elementariam, & erudire quempiam, quid ſit iuſtitia Chriſtiana, commoditatem tibi præbebit, & vſum ſcriptura. Subiungit:

Ambroſ.

VERS. 17. Vt perfectus ſit homo Dei ad omne opus bonum inſtructus.

Græcè; ἵνα ἄρτιος ᾖ ὁ τοῦ θεοῦ ἄνθρωπος πρὸς πᾶν ἔργον ἀγαθὸν ἐξηρτισμένος.

I. HOc eſt, omnis Scriptura diuina eò tendit, vt is, qui homo Dei eſt, præceptíſque diuinis obedire vult, integer ſit, & vndequaque perfectus, atque ad omnem honeſtam functionem inſtructus, ſiue, vt legit Ambroſ. conſummatus; cui lectioni conſentit Græcorum interpretatio: *Homines Dei* ſecundùm phraſim Scripturæ dicuntur illi, qui peculiariter addicti ſunt diuino cultui, vt ſacerdotes, & Epiſcopi. Conſtat id ex libris Regum & Paralipomenon; vbi Elias, & Eliſæus aliquoties dicuntur *homines Dei*, vel, vt in Hebræo eſt, *viri Dei*, & in epiſtola præcedenti cap. 6. Timotheum Paulus vocat *hominem Dei*. Vide quæ ibi annotauimus. Particula illa, *ad omne opus bonum inſtructus*, indicat loqui Apoſtolum propriè de opere miniſterij, velléque vt vir Dei ſit abſoluta ſcientia & virtute aptus; ad præſtandum quoduis officium epiſcopale; illud præſertim quod ad docendum pertinet. Inſtructum enim exigere; eſt exigere profeſſorem, & ſacræ doctrinæ conſummatum præconem. Vocat autem tacitè Timotheum *virum Dei*, quia Epiſcopus erat, & inter ſacros miniſtros primas obtinebat, & præcipuè quia ſcientiæ & virtutis ſtudioſiſſimus erat; qui enim huiuſmodi ſunt, etiam ab auctoribus profanis homines diuini vocantur Vnde Ariſt. 7. Ethic. cap. 1. *Virum diuinum* à Lacedemoniis appellari refert eum qui rerum omnium laude admirabilis eſt.

Homo Dei dicitur qui iuſtus eſt & Deo ſeruit.

1. Tim. 6.

Homines Dei & diuini dicuntur Epiſcopi, &c.

II. Indicant etiam hæc verba: *Ad omne opus bonum inſtructus*, ſe non quolibet opere bono ſine diſcrimine, ſed de eo quod per excellentiam tale eſt, quale eſt opus ſacri miniſterij, & præſertim martyrij quod meditatur ſibi & Timotheo iam propinquum. Quam meditationem ante oculos habere decet Epiſcopos, & viros perfectos, vt parati ſint, ſi expediat, ad Dei gloriam, mortem pro Chriſto pati. Quod expreſſit Cypr. in prolog. lib. de exhortatione ad martyrium, ſic enim ait: *Aduerſarius vetus eſt, & hoſtis antiquus, cum quo prælium gerimus,*

Inſtructio ad martyriū dicitur opus bonum.

Cyprian.

gerimus, qui si imparatum inuenerit Christi militem, si rudem, si non solicitum, ac toto corde vigilantem, circunuenit nescium, fallit incautum, &c. D. August. lib. 12. contra Faustum, cap. 14. Quòd lignis quadratis arca Noë fabricata fuerit, hoc significare ait, Ecclesiam Dei, cuius typus erat illa arca, constare hominibus quadratis seu perfectis, siue, vt loquitur hîc Paulus, ad omne opus bonum paratis. Idem in Psal. 86. Ecclesiam vocat *cœlestem quandam fabricam; cuius fundamentum, Christus est; Montes, Apostoli, & Prophetæ sunt, qui portantes fabricam ciuitatis faciunt viuum quoddam ædificium.* Deinde addit: *Hoc ædificium modò clamat de cordibus vestris, vt ad illius ædificij fabricam conquadremini.* Non enim frustra etiam de lignis quadratis ædificata est arca Noë, quæ nihilominus figuram gestabat Ecclesiæ. Deinde quid sit *hominem Dei esse ad omne opus instructum,* explicat comparatione lapidis quadrati: *Attendite,* inquit, *similitudinem quadrati lapidis: similis debet esse Christianus. In omni tentatione sua, Christianus non cadit: etsi impellitur, etsi quà vertitur, non cadit. Nam quadratum lapidem quacunque verteris, stat. Cadere visi sunt Martyres cùm percuterentur, sed quid dixit vox,* Psal. 36. cùm ceciderit, non collidetur, *quia Dominus supponit manum suam. Sic ergo conquadramini, ad omnes tentationes parati: quicquid impulerit, non vos euertat. Stantem te inueniat omnis casus, &c.* Agit D. August. de homine qui nititur affectu pio erigi in fabricam cœlestis ædificij, & vir Dei esse, ciuísque in ea ciuitate, in qua, ipsi sunt lapides, vt ille ait, qui sunt ciues.

August.

Arcæ Noë quadrata ligna significant Ecclesiæ viros perfectos.

Psal. 86.

Instar quadrati lapidis debet esse Christianus.

Psal. 36.

Stantē te inueniat omnis casus.

August.

III. Aduerte ad finem huius capitis non sine causa Apostolum, postquam discipulum nunc exhortatione, nunc consolatione variè affecit; intulisse ex Scripturis solatia omnibus potiora. Voluit enim, vt Chrysost. annotauit homil. 8. prætermittere dulcia amaris, & læta tristibus, ne dolor subitus opprimeret Timotheum imparatum. Nam si Eliseus, 4. Reg. 2. ad extremum vsque magistro coniunctus, illúmque intuens, nouo modo in altum subuehi, scidit vestimenta sua; quid hunc passurum putas, cùm audiret, quem ita diligebat & à quo sic amabatur, magistrum ex vita migraturum: & quòd ipso, nec vicino quidem mortis tempore frui meruisset? Non enim sic lætamur amicorum contuberniis, vt tristamur discessu, præsertim si ob absentiam non licet notas audire, & reddere voces.

Chrysost.

4. Reg. 2.

Solatia potiora ex scriptura.

EPI

EPISTOLÆ II. BEATI PAVLI APOSTOLI AD TIMOTHEVM

CAPITIS QVARTI PERIOCHA.

Intentum verbo & vigilantem iubet esse Timotheum propter futuros hæreticos. Martyrium suum prædicit: & quia ab omnibus sit derelictus, ad se venire eum cum Marco, & Sarcinulis aliquot hortatur. Tandem prioris absolutionis in iudicio Neronis facta mentione, salutatione epistolam, & precatione claudit.

VERS. I. Testificor coram Deo, & Iesu Christo, qui iudicaturus est viuos, & mortuos, per aduentum ipsius, & regnum eius.

Græcè; Διαμαρτύρομαι οὖν ἐγὼ ἐνώπιον τοῦ θεοῦ, καὶ τοῦ κυρίου Ἰησοῦ χριστοῦ, τοῦ μέλλοντος κρίνειν ζῶντας, καὶ νεκροὺς κατὰ τὴν ἐπιφάνειαν αὐτοῦ, καὶ τὴν βασιλείαν αὐτοῦ.

Paulus tanquam testamentum cōdens cōmendat Timotheo munus cōcionandi.

1. GRAVISSIMIS verbis hortatur Timotheum ad conseruandam doctrinę puritatem: & tanquam testamentum condens, officium concionandi, Episcopo commendat: Ac si dicat: Ego Paulus integro iudicio, Dei & Christi nomine inuocato, obtestor te, vt Euangelium prædices assiduè; idque siue opportunitas detur, siue non, &c. In præcedenti epistola dixerat cap. 6. *Præcipio tibi coram Deo, qui viuificat omnia, & Christo Iesu, &c.* Hîc vehementiori spiritu vtitur interponens testificationem siue obtestationem coram Deo & Iesu Christo, intelligens secundùm phrasim Scripturæ, nomine Dei, Deum Patrem. Quando enim post mentionem Dei, sequitur mentio Christi, Deus nomen est personæ, & non substantiæ simpliciter. Vt ergo admirabilior sit obtestatio, Deum & Christum inuocat, qui iudicaturus est viuos & mortuos, hoc est, defunctos ante diem iudicij, & quos ille dies in vita deprehenderit. D. Chrys. & Theophyl. addunt per viuos & mortuos posse intelligi iustos, & peccatores, à quibus Christus rationem est exacturus. Vtinam omnes Episcopi sic cogitarent, hanc, singulatim cuique obtestationem esse factam, vt reuera est. Quem enim non perterrefaciet iudicij extremi mentio? Quid autem postulat à Timotheo cum tam religiosa testificatione diuini numinis? Nimirum, vt seruet mandatum sibi munus sine macula vlla, aut reprehensione. *Prædica verbum*, inquit, &c. Quid Paulo vnà cum Christo iudicaturo, respondebunt negligentes Episcopi, vbi ventum erit ad tribunal iudicij, cuius nos cum tanta asseueratione commonefacit? Pondus in hac obtestatione esse

1. Tim. 6.

Chrysost.
Theophyl.

Per viuos & mortuos intelligi possunt iusti, & peccatores.

ſſe aduertit D.Ambroſ. hic enim ait: Tam ſolicitè mandat, inuiolatè prædicandum Dei donum, vt cum obteſtatione Dei Patris & Chriſti Filij eius, hoc moneat curandum, inſtandumque in eo, vt aſſidua prædicatione, & crebra obiurgatione cum opportunitate prouocet, ad m[illegible] orem profectum, &c. Theodor. expendit hoc loco verba Apoſtoli. Timens, inquit, Apoſtolus reddendam rationem, diſcipulum ſuum vrget frequenti obteſtatione, & eum incitans, vt liberè prædicaret, *mortuorum & viuorum iudicem* Dominum appellauit, quoniam & mortuos ſuſcitat, & ducit ad iudicium, & ab eis qui in tempore conſummationis inuenientur, rationem exiget, &c.

Ambroſ.

Theodor.

II. Hæc verba, *per aduentum ipſius & regnum eius*, quamuis iuxta vulgatam editionem videantur referenda ad verbum, *teſtificor*, vt ſit quædam obteſtatio, ſiue adiuratio facta coram Deo & Chriſto per aduentum ipſius, & regnum eius: nihilominus commodiùs referuntur ad participium, *iudicaturus*: nam præpoſitio, κατ', ſignificat, *in*, vel, *ſecundùm*, vt ſit ſenſus: qui iudicaturus eſt in aduentu, ſiue, vt Græca ſonant, κατ' τὴν ἐπιφάνειαν, *ſecundùm illuſtrationem*, ſiue, *in illuſtratione*, & regno ſuo. Ita interpretatur D.Chryſ. Theophyl. Oecum. &c. Addit Chryſ. Quando iudicaturus eſt in aduentu ſuo, qui erit cum gloria & regno. Non ita veniet, vt antè venit in humilitate, ſed in gloria, & regno, &c. Admittit etiam interpretationem, quæ noſtræ vulgatæ editioni conſentanea eſt, ſic dicens: Siue teſtificor tibi aduentum ipſius, & regnum, teſtem illum voco, quod & horum te admonui. Poteſt etiam particula, *per aduentum, &c.* referri ad verbum *iudicare*, vt ſignificet modum, ſicut dicimus, Rex per poteſtatem hoc fecit, hoc eſt, poteſtate hoc fecit. Senſus tunc erit: Iudicaturus eſt viuos, & mortuos per illuſtrationem aduentus ſui, & regni.

Obteſtatio per Chriſtũ iudicem futurum.

Chryſoſt. Theophyl. Oecum.

III. Non eſt prætermittenda expoſitio D.Auguſt. qua hunc locum Pauli citans in Enchirid. cap 54. & 55. ſic ait: Duobus autem modis accipi poteſt, quòd viuos & mortuos iudicabit; ſiue, vt viuos intelligamus, quos hîc nondum mortuos, ſed adhuc in iſta carne viuentes inuenturus eſt eius aduentus: ſiue per mortuos, eos, qui ante eius aduentum de ſepulcho ſunt exituri, &c Eodem modo exponit particulam Symboli, qua confitemur Chriſtum venturum ad iudicandos viuos, & mortuos, lib.2. de ciuitate cap.1. & ſequentibus, & epiſtola 79. & 80. Illud non prætermittam, quod idem doctor, in lib. de 8. quæſtionibus ad Dulcitium q.3. explicans verba 1. ad Theſſ.4. quibus ait: *Ij qui ſupererunt, rapientur in nubibus obuiam Chriſto in aëra, & ſic ſemper cum Domino erunt, &c.* annotauit: *Sed reuera*, inquit, *quantùm ad verba beati Apoſtoli pertinet, videtur aſſerere, quoſdam in fine ſeculi, aduenıente Domino, cùm futura eſt reſurrectio mortuorum, non eſſe morituros, ſed viuos repertos in illam immortalitatem, quæ Sanctis etiam cæteris datur, repentè mutandos, & ſimul cum illis rapiendos, ſicut dicit; in nubibus. Nec aliquid aliud mihi viſum eſt quoties de his verbis volui cogitare.* Hæc Aug. affirmans huic ſententiæ conuenire, quod in regula fidei confitemur, *Venturum Dominum iudicaturum viuos & mortuos*; vt non iam hîc intelligamus, cum Chryſoſt. viuos iuſtos, mortuos ante iniuſtos, ſed mortuos, quos iam exiſſe de corporibus, aduentus eius inueniet: viuos autem quos nondum exiſſe. Probabilem ibidem putat etiam opinionem quæ aſſerit omnes homines morituros ante aduentum Chriſti ad iudicium ob autoritatem Apoſtoli 1. Cor. 15. *Tu quod ſeminas, non viuificatur, niſi priùs moriatur.* Item: *Omnes reſurgemus, &c.*

Auguſt.

1.Theſſ.4. Auguſt.

Viui tempore iudicij, nõ morientur, &c.

Chryſoſt.

1.Cor.15.

Ego plus quàm probabilem puto hãc sententiã secutus D. Tho. in Add. ad 3 p. q.74.art.8. Quem sequitur Henricus noster tom.2.lib.vlt. de fine hominis cap. 24.num.2.l.12. Scio credidisse nonnullos, vt Caiet. & Erasmũ, Dominum, cùm in iudicium venerit, inuẽturum multos, qui nullam mortem antè gustauerint; nec sint omnino vnquam gustaturi: sed mox immutandi. Quod Dei statuto planè repugnare putat Ambros. Cathar. super epist. 1. ad Thess. cap.4. quo definitum est omnibus hominibus esse moriendum, & tunc demum iudicium. Profectò hoc manifestum est ex cap.9. ad Heb. Et ex aliis Scripturæ locis. Vide interpretes super epist. 1. ad Thess. cap.4. quæ satis obscura est, præsertim Paulus de extremo iudicio loquens, sic ait: *Ipse Dominus descendet de cœlo, & mortui, qui in Christo sunt resurgent primi: Deinde nos, qui viuimus, &c.*

1. Thess. 4.

IV. Rectè autem Apostolus coniunxit aduentum Christi secundum cum regno eius. Aduentus enim secundus veluti ingressus quidam est, & porta regni, vt D. Greg. 6. Mor. cap.5. ait, sicut enim vrbis aditus porta dicitur, ita etiam dies iudicij, est porta regni, quia per eam ab electis omnibus, ad gloriam cœlestem intratur. Pro quo regno quotidie nos orare voluit Christus, donec veniat, cùm dixit Matth. 6. *Vos autem sic orabitis, Pater noster, &c.* vt interpretatur D. Cyprian. serm. 6. de Orat. Dominica. Vnde August. tract. 68. in Ioan. hanc interpretationem admittens, ait: *Regnum fulgebit in regno, cùm venerit regnum, quod nunc oramus, Adueniat: Nunc ergo iam regnum vocamus Ecclesiam electorum; si enim regnum non vocaretur, non diceret Christus, Matth. 13. Et mittet Angelos suos, & colligent omnia scandala de regno suo: sed nondum regnat hoc regnum, quia cùm de illo fuerint collecta omnia scandala, tunc perueniet ad regnum, vt non solum regni nomen, sed regnandi habeat plenam potestatem, &c.* Hinc cõstat, eos, qui verè Christum diligunt, pari affectu diligere aduentum, & regnum illius. *Peruersum omnino est*, inquit August. in Psal. 147. *Quem diligis, timere, ne veniat, & orare quotidie, Adueniat regnum tuum, quod quidem nihil aliud esse videtur, quàm orare, vt adueniat regnum eius, & tamen timere, ne exaudiaris. Vnde autem iste timor? quia iudex venturus est: nunquid inuidus? maleuolus? &c. nihil horum prorsus. Quis enim est venturus iudicare te nisi qui venit iudicari pro te? &c.* Idem tract. 9. in epist. Ioan. exponens illa verba cap. 4. *In hoc est perfecta charitas Dei in nobis, vt fiduciam habeamus in die iudicij*, sic ait: *Qui habet fiduciã in die iudicij, nõ cõtra se pugnat quando orat, & dicit, Adueniat regnum tuum. Qui enim timet ne adueniat regnum Dei, timet ne exaudiatur, &c.* Lactant. lib. 7. diu. inst. cap. 27. Quonam pacto securi expectare possimus iudicij diem præscribit: *Quantò quisque*, ait, *annis in senectutem vergentibus cernit appropinquare illum diem, cogitet quàm purus accedat, quàm innocens ad iudicium veniat, vt illum diem securus expectet, quo die præsens Dominus de singulorum factis cogitationibusq; iudicabit, &c.*

Aduentus Christi secũdus cum regno, iungitur, quia erit ingressus ad regnum. Greg. PP. Matth. 6. Cyprian. August. Matth. 13. August. Psal. 147. Peruersũ est, quem diligis timere ne veniat.

Qui timet ne adueniat regnum Dei, timet ne exaudiatur. Lactant. Innocens iudicij diẽ securus expectat.

VERS. 2. Prædica verbum: insta, opportunè, importunè.

Græcè; κήρυξον τὸν λόγον, ἐπίστηθι εὐκαίρως, ἀκαίρως.

I. NOn simpliciter præcipit Timotheo, vt Euangelium prædicet, sed cum assiduitate & vigilantia; vt vel ex hoc loco intelligant Episcopi, & omnes, qui animarum curam gerunt, sui esse muneris ea exequi quæ Apostolus tam insigni obtestatione præmissa, quæ non nisi duris hominibus fieri solet, Timo

Præcipitur Timotheo assiduitas prędicandi.

Timotheo commendat; de cuius sanctimonia tam magnificè multis locis, & sentit, & loquitur. Vnde Theophyl. enarrans hæc verba: *Prædica verbum*, sic ait: *Quid est quod testificor? Prædica verbum, ne cohibeas donum, & gratiam, quæ in te est. Terreantur ergo hîc, qui non prædicant.* Hæc ille.

Theophyl.

II. Quod additur, *insta opportunè, importunè*, idem est atque, tempestiuè & intempestiuè, dictúmque est hoc prouerbiali schemate, pro assiduè & instanter. Similis locutio est illa apud Isa. 58. cui dicitur: *Clama, ne cesses, quasi tuba, &c.* vtrobique enim significatur nullum tempus excipiendum esse tanquam minùs opportunum, ad prædicationem Euangelij. Omne enim tempus ad annuntiandum Christum opportunũ censeri debet. Ita interpretantur D. Chrys. Oecum. Theophyl. & alij; Theod. verò ita exponit hæc verba, *Insta opportunè, importunè. Nihil*, inquit, *quod fit importunè, laudatur. Non iubet ergo eum, sine delectu & temerè prædicare: sed vult, vt existimet omne tempus ad id esse aptum, & opportunum, &c.* Primasius, *Verbum*, inquit, *opportunum est libenter audienti, importunum inuito.* Quam explicationem videtur sumpsisse ex Aug. in lib. de pastoribus cap. 7. vbi dialogismus est inter ouem errãtem, & pastorem. Sic enim ait: *Ouis si in errore sum, si in interitu, quid me vis ô Pastor? Quid me quæris? Cui pastor, Quia in errore es, reuocare volo: quia periisti, inuenire volo. Importunus sum, audio dicentem Apostolum: Prædica verbum, insta, &c. Quibus opportunè, quibus importunè. Opportunè volentibus me audire, importunè autem nolentibus, &c.* Idem Aug. in commentariis epistolæ ad Galat. sic explicat hunc locum: *Insta opportunè, quod si hoc modo non perficis; importunè.* Quod ita intelligendum est, vt tu opportunitatem omnino non deseras, & sic accipias, quod dictum est, *importunè*, vt illi videaris importunus, qui non libenter audit, quæ dicuntur in eum: tu tamen illi hoc scias esse opportunum, & dilectionem, curámque sanitatis eius animo teneas mansueto. Multi enim postea cogitantes, quæ audierunt, & quàm iustè audierint, ipsi se grauiùs & seueriùs arguerunt, & quanuis perturbatiores à medio viderentur abscedere, paulatim verbi rigore in medullas penetrante, sanati sunt. Deinde vtitur egregia similitudine chirurgi, qui cùm vident necesse esse sanitati ægrotantis vrere, aut secare membrum, ipsum vel inuitum alligat, nec commonetur dolentis conuitiis: & vocibus contumeliosè in se iactatis: solam sibi proponit ante oculos sanitatem ægroti, qua adepta, qui iniuriosus fuerat secanti & vrenti, gratus est curanti, & benefacienti. Suadet præterea ad obiurgandum nunquam veniendum esse nisi cùm nobis examinata conscientia: liquidò coram Deo constiterit, dilectione nos moueri. Idem in lib. 50. hom. hom. 5. & 7. infert ex hoc præcepto Pauli, difficile esse munus boni pastoris, quippe qui debeat non solùm opportunè, sed etiam importunè; verbum Euangelij prædicare. Vide Niceph. lib. 13. cap. 3. vbi meminit D. Chrys. in concionibus acerrimi doctrinæ honestæ vindicis; qui propter crebram vitiorum reprehensionem, multorum in se, præsertim principum, & nobilium concitauit odium. Quantùm enim multitudini placuit tantùm principibus displicuit.

Isai. 58.

Chrysost. Oecum. Theophyl. Theodor.

Omne tẽpus aptum est ad prædicandũ Christum.

Primasius. August.

Prædicatio est importuna inuito, opportuna volenti audire.

Importunè prædicatur ei, qui audire non vult.

Huic tamen vtilis est importunitas.

Similitudo. Instar chirurgi debet esse doctor contra animi vulnera.

Qui arguit, debet dilectione moueri.

Niceph. Chrysost.

Displicuit principibus Chrysostomi in obiurgando libertas.

VERS.2. Argue, obsecra, increpa, in omni patientia & doctrina.

Græcè; Ἔλεγξον, ἐπιτίμησον, παρακάλεσον ἐν πάσῃ μακροθυμίᾳ, καὶ διδαχῇ.

Modus in admonitionibus tenendus.

III. HIs verbis satis explicat optare se, vt Timotheus omnibus modis nitatur fidem Christi propagare, & errantes in viam salutis perducere. Nec satis habuit obtestari eum, vt Euangelium assiduè prædicet, optat insuper, vt modus is teneatur, quo homines, nunc increpationibus, nunc precibus, iam longanimitate (id enim significat μακροθυμία, quam noster interpres vertit, patientia) & doctrina ipsa, Deum agnoscāt, & vitæ in sceleribus transactæ eos pœniteat. Possumus etiam particulam illam, *in omni patientia & doctrina*, sic interpretari: hoc est, adhibita magna patientia simul cum ipsa doctrina, vt legit D. Greg. de cura pastorali cap. 13. p. 3. Vtraque enim re opus nobis est, si aliis vtiles esse volumus: vt aduertit Oecum. magna patientia & doctrina. Quam expositionem videtur sumpsisse ex D. Chrysost. Nam & qui arguit, inquit Chrysost. patientia & longanimitate opus habet, ne temerè, & passim credat. Deinde addit: *Et increpatio & obsecratio, & doctrina cum patientia sunt exercenda: ne quasi irascaris; ne vt aduersarius reputeris ab eo, quem arguis, sed potiùs quasi amicus & dolens magis, quàm ille ipse, &c.*

Greg. PP.
Oecum.
Chrysost.

Non debes reputari aduersarius ab eo, quem arguis.

IV. Aduerte hoc loco, verbum Græcū, pro quo Latinus interpres vertit, *argue*, propriè significare argumentis, & rationibus conuincere: ἐπιτίμησον verò, quod ille vertit, *obserua*, propriè est, exhortari, & consolari: παρακάλεσον, pro quo posuit, *increpa*, Græcis significat reprehendere & obiurgare. Vult ergo Paulus, vt ante omnia conuincatur peccator: deinde, vt obsecratione & lenitate ad sanam mentem trahatur: quod præstitit ipse D. Paulus, in incestu Corinthij, quem 1. ad Corint. 5. excommunicauerat. Sic enim ait 2. ad Cor. 2. *Sufficit obiurgatio hæc, quæ fit à pluribus: ita vt contrario magis donetis, & consolemini eum, quem ego nuper excommunicaui, ne fortè vehementiori tristitia absorbeatur, &c.* Quòd si peccator, nec redargutus à prælato, nec leniter tractatus, resipuerit: increpa, inquit Paulus, hoc est, vtere acerba reprehensione, pœnam impone. Hæc officia præstanda sunt, vt D. Chrys. interpretatur, non solùm in pace & quiete, nec in Ecclesia tantùm, verùm & inter ipsa pericula, siue carcere inclusus, siue catena constrictus, siue mortis lata sententia ad martyrium properes; ipso etiam tempore argue, nec increpare dissimules, si vtilitatis spes est ex increpatione nascituræ.

1. Cor. 5.
2. Cor. 2.

Peccator priùs est cōueniendus.

Chrysost.

Arguendus est peccator semper, si spes est fructus.

V. Vult etiam Apostolus, vt increpationis seueritas obsecrationis lenitate temperetur. Vt enim cùm vulnus inflixit medicus & secuit, medicamentúmque adhibuit: rectè suum munus obiisse dicitur (Nam quodlibet horum desit, alterum inutile fit) sic prælatus rectè conuictum de scelere hominem, & dolore tabescentem, medicamento consolationis, & lenitatis leuare debet: *Nam si absque argumentis increpes* (inquit Chrysost.) *temerarius esse videberis, nullúsque te perferet: vbi verò præcessit probatio; tunc & increpationem faciliùs suscipit; alioquin impudens fiet. Quòd si arguas vehementer, & increpes; obsecrationémque subducas: rursus omnia perdis. Quippe reprehensio per se intolerabilis est, nisi habeat admistam obsecrationem: sicut & sectio salutaris, licèt sit, nisi plurima dolorem consolentur, non eam sustinet languidus.* Hæc fere Chrysost. Theophyl. & alij. Ad hunc sensum

Si absque probatione criminū increpes, nihil boni efficies.

Reprehensio intolerabilis est sine lenitate.

Chrysost.
Theophyl.

sensum loquitur Prosper lib.2.de Vita contemplatiua capite quinto exponens per occasionem verba Pauli: *Argue,&c. Ecclesiæ*, inquit, *doctoribus & censura inesse debet, vt arguant: & patientia simul, vt emendari nolentes, ferant, Apostolico satisfacientes imperio, qui Timotheo præcipit. Argue,&c. argue coæquales, obsecra seniores, increpa iuniores; sed propterea addit*, in omni patientia,*quia leniter castigatus,exhibet reuerentiam castiganti;asperitate autem nimia,& increpatione offensus,neque increpationem recipit,neque salutem*. Hæc Prosper.

B.Prosper.

Argue æquales, obsecra seniores, increpa iuniores.

VI. Hinc colligitur quàm necessaria sit mentis constantia in ministro verbi Dei,& prælatis,vt suo munere probè fungantur. Quod etiam declarant illa verba Innocentij,quæ refert Grat.d.83. cap. error: sic enim ait: *Error,cui non resistitur,approbatur,& veritas cùm non defenditur,opprimitur. Negligere quippe,cùm possis deturbare peruersos, nihil aliud est,quàm fauere: nec caret scrupulo societatis occultæ,si manifesto facinori cùm possis,obuiare non facis, &c.*

Gratianus d. 83.

Error,cui nõ resistitur,approbatur.

VII. Quid causæ sit,dicet aliquis quare ad Titum cap.2.præcipiat Apostolus discipulo suo Tito,vt exhortetur & arguat cum omni imperio; hîc verò Timotheo suadeat, vt cum omni patientia arguat, obsecret, & increpet. Quomodo enim imperium cum omni patientia in arguendo copulari potest? Respondendum est, Apostolum accommodare stylum, eorum quibus scribit genio & ingenio. Erat Timotheus acrior & feruentior in agendo:idcirco freno patientiæ indigebat: At verò Titus spiritu leniori ducebatur, & ob eam causam ad increpandum cum imperio stimulatur. Hæc dubitationis propositæ solutio tribuitur D.Anselmo, qui eam videtur accepisse à D.Greg.in lib. de cura Pastorali p.3.cap.13. & homil.11.in Ezech. Possumus etiam, & quidem rectè respondere D.Paulum,dum hîc ait: *Argue,&c. in omni patientia,&c.* documentum generale proposuisse pastoribus & ministris verbi Dei, vt exhortationes suas,& obiurgationes, ad illud accommodent pro vt consentaneum est omnium ferè hominum naturæ,quæ inter spem & metum, seueritatem, & lenitatem,ducitur ad virtutem. Quod autem Tito præcipit,accommodatè dixit,ad necessitatem Cretensium, quorum Episcopus Titus erat. Illi ergo præcipit,vt eos arguat,& exhortetur cum omni imperio;de Cretensibus enim sic cap.1.loquitur: *Sunt multi inobedientes,seductores,& vaniloqui,maximè,qui de circumcisione sunt,quos oportet redargui,&c.* Subdítque statim: *Dixit quidam ex illis proprius ipsorum propheta,*Cretenses semper mendaces,malæ bestiæ, ventres pigri. *Testimonium hoc verum est. Quam ob causam increpa illos durè, vt sani sint in fide.* Hæc ibi significans, non semper vtendum esse lenitate, præsertim erga mendaces, pigros & contumaces, quales erant Cretenses;cùm Christus Dominus pro tempore nunc lenis, nunc seuerus visus fuerit,vt annotauit Chrys. hom.43.in Ioan. Cùm ergo obsecrare parentum sit,imperare dominorum: & Patris & Domini vices gerere Episcopus debet: magis tamen patris: imò & matris interdum, vt Bern. ait serm.25. in Cant. sic enim alloquitur prælatos: *Discite subditorum matres vos esse debere, non Dominos. Studete magis amari quàm metui;& si interdum seueritate opus est,paterna sit,non tyrannica.* Iam erga eos,qui ætate sunt prouectiori Timotheo epistola 1.cap.5.precipit precibus agere,non minis. *Seniorem* inquit,*ne increpaueris,sed obsecra,vt patrem.*

Timotheo, qui feruidior erat, lenitatẽ suadet, Tito qui lenior, imperium. Ansel. Greg PP.

Aliter cum Cretensibus, aliter cum bene educatis agẽdum. Tit.1.

Cõtra mendaces & pigros non est vtendum lenitate. Chrysost. Bern.

Prælatus gerat vices etiã matris:debet magis amari, quàm timeri. 1.Tim.5.

VIII. Porrò in illis verbis: *In omni patientia*,omnibus modis perfectam & absolutam patientiam in pastoribus & doctoribus requirit; & cùm repre-

In prælatis, & doctoribus requiritur patientia.

hendunt ſubditos, ita ſcilicet, vt nec verbo, nec opere aliquo offendat delinquentem ira, aut contumelia exhortantis, aut corripientis magiſtri, ſiue paſtoris. Theophyl. ita exponit, *in omni patientia,* ſiue, vt ille legit, *in omni longanimitate,* hoc eſt, quæ omnibus in modis demonſtretur, operibus nimirum, & verbis, & pecuniis, &c. Appoſuiſſe mihi videtur Theophyl. particulam, *pecunijs,* vt oſtenderet, in debitis pecuniariis patientia & longanimitate opus eſſe, ne offendantur homines videntes ob debitum pecuniæ conijci facilè & ſine expectatione, Epiſcopi ſubditos, in carcerem: cùm potiùs debitum, aut totum remittendum eſſet pauperi debitori, aut aliqua ex parte. Iuxta hanc expoſitionem, quæ etiam eſt D. Chryſ. Hebraiſmus eſt in particula, *in omni patientia,* ſimilis ei, qui eſt in Pſal. 106. *Omnem eſcam abominata eſt anima eorum, &c.* Vbi, *omnem eſcam abominari,* eſt perfectiſſimum cibum, quale erat manna, faſtidire. Exprobat propheta Iudæis ingratitudinem. Et Eccleſiaſtici 19. dicitur: *Omni ſapientia timor Domini,* hoc eſt, perfecta hominis ſapientia eſt, timere Deum. Vult ergo Apoſtolus, vt in arguendo & increpando ſit in nobis omnis patientia; hoc eſt, abſoluta, & perfecta. Ne videlicet ſubitò, & temerè adhibeantur increpationes, ſed cum quadam tarditate & longanimitate. Eſt enim puſilli animi citò iraſci, & credere rumoribus. Deus enim, quem imitari debemus, patiens & longanimis appellatur, hoc eſt, vt ſonant Hebræa, tardus ad iraſcendum, & ad vlciſcendum. Hanc cunctationem oſtendit erga Sodomam, Gen. 18. Dixit itaque Dominus, *Clamor Sodomorum, & Gomorrhaeorum venit ad me, & multiplicatus eſt, & peccatum eorum aggrauatum eſt nimis. Deſcendam, & videbo, vtrum clamorem, qui venit ad me, opere compleuerint, &c.* Admonet hoc exemplum inferiores prælatos, vt tardi ſint & longanimes in peccatis reprehendendis & puniendis, potiùs quàm proiecti & præcipites. Ad hanc ſententiam accedit Philo Iud. in lib. de confuſione linguarum: *Dicitur,* inquit, *Deus ad viſendum deſcendere, qui omnia priuſquàm fiant, prouidet manifeſtiſſimè, vt doceamur, ne quis homo de abſentibus, & futuris, & incertis putet ſe poſſe coniecturam facere; ſed priùs maximè proſpicere debet. Viſus enim certus potiùs, quàm fallax auditus, teſtis adhibendus eſt, &c.* D. Greg. 19. Mor. cap. 14. exponens illa verba Iob. *Et cauſam quam neſciebam, diligentiſſimè inueſtigabam, &c.* ſic ait: *Deus, cùm omnia nuda illi ſint, & aperta, mala Sodomorum non puniuit audita, ſed viſa.* D. Chryſoſt. hom. 2. in 2. ad Timoth. cap. 1. nititur perſuadere prælatis, non eſſe aliquid definiendum propter ſolos vulgi rumores. *Noli,* inquit, *ex ſuſpicione tua iudicare, antequam diſcas, vtrùm res ita habeat; neque aliquem culpare: ſed potiùs Deum imitare, qui ait Geneſ. 18. Deſcendam, & videbo, &c.* Seneca lib. 2. de ira, hortatur nos, vt ſemper tempus aliquod tribuamus cognitioni veritatis, & pœnæ ſceleribus inferenda: *Veritatem,* inquit, *dies aperit. Poteſtque pœna dilata exigi, reuocari non poteſt, &c.*

IX. Non eſt prætermittendum D. Auguſtini in expoſitione epiſtolæ ad Gal. conſilium in obiurgationibus faciendis vtile. *Vbi,* ait, *tunc prodeſſe obiurgationem, quando ad eam faciendam, non ira, aut affectu aliquo turbulento, ſed charitatis ſtudio incitamur. Quicquid enim,* inquit, *lacerato animo dixeris, punientis eſt impetus non charitas corrigentis. Dilige, & dic quod voles, &c.* Admonet etiam ibidem, dum reſiſtitur obiurgationi noſtræ, ne iraſcamur; quòd ſi nobis accidat iraſci, cogitemus, quàm non debeamus ſuper aliorũ ſuperbire peccata, quando in ipſa

Theophyl. | Patiẽtia etiã in debitis pecuniis exigendis. | Chryſoſt. | Pſal. 106. | Eccl. 19. | Geneſ. 18. | Deus patiẽs & longanimis. | Deus audito clamore deſcendit. | Philo Iud. | Viſus potior quàm auditus. | Greg. PP. | Chryſoſt. | 2. Tim 2. | Deus mala Sodomæ nõ puniuit audita, ſed viſa. | Gen 18. | Seneca. | Veritatẽ dies aperit. | Auguſt. | Dilige, & dic quod voles.

in ipſa eorum obiurgatione peccamus, cùm faciliùs nos ira peccantis iratos, quàm miſeria miſericordes facit. Idem in lib. 15. de Trinit. cap. vltimo, enarrans illud Prou. 10. *In multiloquio non deerit peccatum*, rationem reddit cur peccatum non ſit de Deo multum loqui, cùm in aliis argumentis peccatum ſit, ait enim: *Vtinam prædicando verbum tuum, & laudando te tantummodo loquerer: non ſolùm fugerem peccatum, ſed meritum bonum acquirerem: quamlibet multùm ſic loquerer. Nec enim homo de te beatus peccatum perciperet germano in fide filio ſuo*, cui ſcripſit dicens: *Prædica verbum: inſta opportunè, importunè. Nunquid dicendum eſt, iſtum non multùm locutum, qui non ſolùm opportunè, verùm etiam importunè verbum tuum Domine non tacebat? ſed ideò non erat multum, quia tantùm erat neceſſarium* Hæc ille.

Prou 10.

VERS. 3. Erit enim tempus, cùm ſanam doctrinam non ſuſtinebunt, ſed ad ſua deſideria coaceruabunt ſibi magiſtros, prurientes auribus.

Græcè; Ἔσται γὰρ καιρὸς ὅτε τῆς ὑγιαινούσης διδασκαλίας οὐκ ἀνέξονται· ἀλλὰ κατὰ τὰς ἐπιθυμίας τὰς ἰδίας ἑαυτοῖς ἐπισωρεύσουσι διδασκάλους, κνηθόμενοι τὴν ἀκοήν.

I. QVod ad literæ explicationem attinet, aduerto participium *prurientes* in nominandi caſu accipiendum eſſe. Nam vox Græca κνηθόμενοι, nominatiuus eſt. Vnde Eraſm. ſic vertit: *Iuxta concupiſcentias ſuas coaceruabunt ſibi doctores ij, quibus pruriunt aures, &c.* Quare prurientibus auribus, non dicuntur hîc magiſtri, ſed auditores qui titillantur, & pruriunt auditu, vnde quærunt, qui ſcalpant aures voluptate orationis, non qui radant veritate. Eſt autem hæc ſententia; Iuxta carnales ſuos effectus aggregabunt ſibi doctores, ij quibus pruriunt aures; vanas, & adulatorias fabulas audire geſtientes.

Auditores faſtidioſi.

Eraſmus.

Damnantur, qui res vanas audire geſtiunt.

II. Senſus igitur eſt, Inſta prædicationi, dum obſequentes & morigeros habes auditores: veram doctrinam inſere eorum animis. Præuideo enim tempus fore cùm ſanam & Catholicam veritatem multi repellent, & cõtemnent. Ita ferè exponunt hunc Pauli locum Chryſoſt. Theophyl. & alij Græci, quibus accedit Ambroſ. qui apertè affirmat, prophetiam hîc contineri ſpectantem ad extrema mundi tempora: præcipíque ab Apoſtolo præſcio futurorum, inſtandum eſſe ſolicitè prædicationi, vt fideles fundati in fide, & bonis operibus eruditi, in ſana doctrina robuſti permaneant, ne cùm in extremo mundi tempore aliqui à veritate in errorem conuerti cœperint, in errorem etiam ipſi trahantur.

Chryſoſt.
Theophyl.
Ambroſ.

III. Sunt qui nullam in his verbis agnoſcant prophetiam, ſed coniecturam tantùm ſumptam ab iis quæ iam tempore Apoſtoli contingebant: iam enim tunc hæreſes erant, & multi ſanam doctrinam audire recuſabant. Hinc conijci dicunt ab Apoſtolo, quid futurum ſit poſt mortem ſuam, & præſertim in extrema mundi ætate. Cæterùm quòd in profano ſcriptore coniectura eſſe poſſet, ſi hoc modo de rebus futuris loqueretur, in Paulo, qui diuino ſpiritu dictante ſcripſit, prophetica prædictio mihi videtur eſſe. Et quidem mundo ad finem properante, ex aliis etiam locis Scripturæ, conſtat, hæreticos in perniciem filiorum Eccleſiæ graſſaturos, quos multi ſecuturi ſunt, ſanam doctrinam

nam,hoc eſt,alienam à fabulis & corruptela, nolentes audire: imitantes antiquam Iſraëlitarum perfidiam;qui veris, & Dei cultoribus prophetis, ludibrio habitis;vanis hominibus & mendacibus aures attentas dabant.Horum auditorum peruerſitatē magis exprimit, dum ait,*ſed ad ſua deſideria coaceruabunt, &c.* Nam ἐπισωρεύσουσι, ſignificat,*accumulabunt*. Quaſi dicat, erit tempus cum multi deſiderantes ea quę dulcia ſunt,& grata auribus duntaxat audire;& laborantes veluti prurigine quadam, ſine vllo delectu magiſtros quærent, qui neglectis ſalutaribus præceptis,auribus auidis quæ ipſis pernicioſa erunt,ſuauiter inſtillent,iuxta illud Iſai.30. *Populus enim ad iracundiam prouocans eſt, & filij mendaces,filij nolentes audire legem Dei. Qui dicunt videntibus,id eſt,prophetis:Nolite videre;& aſpicientibus, nolite aſpicere nobis ea quæ recta ſunt: loquimini nobis placentia: videte nobis errores,&c.* Vbi aduerte *placentia*,in Hæbreo dici *diſpertita:* Ac ſi dicat,loquimini nobis diſpertita; quia ſcilicet in ſermonum varietate & ordine mira eſt ſuauitas, quæ auribus ſuauiter illabitur. Hinc nomen *helech*,in forma fœminina, & in plurali *lubricitates* ſignificat. Vnde vbi nos habemus Pſal. 55. *Diuiſi ſunt ab ira vultus eius,&c.*poſſunt exponi Hebræa;*lubricum reddidit,pluſquam butyrum os ſuum,& bellum gerit cor eius*; vt ſit idem quod ſequitur: *Molliti ſunt ſermones eius ſuper oleum, & ipſi ſunt iacula.* Hinc etiam intelligitur illud Prou.28. *Qui arguit hominem, poſtea inueniet gratiam pluſquam diſpertiens linguam:*hoc eſt, vt alia verſio habet, *quam qui per linguæ blandimenta decipit.* Eſt autem *diſpertire linguam*, loqui lubrica, & quæ non offendant. Neque aliud apud Iſaiam volunt impij; *Loquimini nobis placentia*, inquiunt,iuxta vulgatam editionem;vel iuxta Heb.diſpertitum, ſiue varia dulcedine concinnatum ſermonem:non audiamus ex ore veſtro reprehenſiones.

Auditores, quibus pruriunt aures.

Iſai.30.

Quid ſit loqui placētia. In ſermonū varietate mira eſt ſuauitas.

Pſal.55.

Prou.28.

IV. Ad hunc prorſus ſenſum ait Paulus de quibuſdam ſui temporis, & multò magis futuri,auditoribus ſed ad ſua deſideria,&c. Auditores enim aurium quaſi pruritu, noua magis quàm vera appetentes, magiſtros & concionatores varios aſſectantur, voluptati non vtilitati ſeruientes. *Dum coaceruabunt*, ait;nihil diei ſignificantiùs potuit. Indiſcretam confuſámque doctorum ſignificauit multitudinem, vt D.Chryſ. annotauit. Pruritus verò metaphora, ab ſcabie laborantibus ſumpta eſt; qui partem corporis prurientem vſque ad ſanguinem ſcabunt: Vnde illam etiam olim ſumpſit Plato, vitioſorum morem expreſſurus in Philebo: *Quemadmodum*, inquit, *iucundum eſt ſcabientibus ſcabere, & poſtea tetros ferre dolores:ita etiam vitiorum voluptas guſtu grata eſſe videtur,poſtea verò multùm habet fellis, &c.* Nolunt ergo mali reprehendi, plauſum ſequuntur & delectationem. Hinc illa Dei querimonia de populo Iudaico, Ezech.cap.33. *Filij populi tui loquuntur, & dicunt vnus ad alterum, Venite & audiamus quis ſit ſermo egrediens à Domino; Et ſedent coram te populus meus, & audiunt ſermones tuos & non faciunt eos: quia in canticum oris ſui vertunt illos, & auaritiam ſuam ſequuntur. Et tu es eis quaſi carmen muſicum, quod ſuaui dulcique ſermone canitur, & audiunt verba tua, & non faciunt ea, &c.* Vbi D.Hieron. ſic ait: *Tales ſunt hodie multi in Eccleſia, qui aiunt: Venite audiamus illum, & illum mira eloquentia prædicationis ſuæ verba voluentem,plauſuſque commouent, & vociferantur & iactant manus,&c.*

Quid ſit coaceruare, magiſtros.

Chryſoſt.

Plato.

Vitiorū ſcabies.

Ezech.33.

Cōcio quaſi carmen muſicum accipitur.

Hieron.

V. Queritur etiam D.Chryſoſt.hom.38.in principio tom.5. de malis auditoribus: *Hoc, inquit, Eccleſias Dei ſubuertit, quoniam nec vos ſermonem audire quæritis*

Chryſoſt.

quæritis compunctiuum, sed potius, qui delectare sono valeat per bonam compositionem, tanquam citharœdos audientes. Et nos sæuiter, & ærumnose facientes vestras sequimur complacentias, cum eas deberemus excidere &c. Iure optimo August. lib. 4. de doctrina Christiana cap. 24. vbi de mouendis affectibus agit, ad quem finem triplex genus dicendi assignat, summissum videlicet acumine excitans animos, temperatum ornamentis, & grande, quo se vsum fuisse ait non ad plausum, sed ad vtilitatem. Hoc enim dicendi genus plerunque pondere suo voces premit, sed lacrymas exprimit. [*Cum* apud Cæsarem Mauritaniæ, inquit, populo dissuaderem pugnam ciuilem, vel potiùs plusquam ciuilem, quam cateruam vocabant: Neque enim ciues tantummodo, verùm etiam propingui, fratres; postremò parentes, ac filij, lapidibus inter se, in duas partes, diuisi, per aliquot dies continuos, & certo tempore anni solemniter dimicabant, & quisque, vt quenque poterat, occidebat. Egi quidem granditer quantum valui, vt tam crudele ac inueteratum malum de cordibus ac moribus eorum auellerem: non tamen egisse aliquid me putaui, cùm eos audirem acclamantes, sed cùm flentes viderem. Acclamationibus quippe se doceri, & delectari, flecti autem, lacrymis indicabant. Quas vbi aspexi, immanem illam consuetudinem à patribus, & auis, traditam, deuictam antequam re ipsa id ostenderent, credidi; moxque sermone finito ad agendas Deo gratias corda atque ora conuerti. Et ecce iam fermè octo, vel ampliùs anni sunt, propitio Christo, ex quo illic nihil tale tentatum est.] Hæc ille. Cuius exemplo videant concionatores quantum intersit non auditorum clamoribus duci ad delectandum, sed gemitu & lacrymis, granditate sermonis, quasi vi expressis, ad flectendum: *Qui vulgo seruiunt, mellita proponunt & plausibilia, habentque suæ infœlicitatis multos approbatores.* Vnde Lact. lib. 3. diuin. inst. cap. 16. & 17. aduertit Epicuri sectam plurimos habuisse assertores, imò plures, quàm cæterorum philosophorum scholas. *Epicuri,* inquit, *disciplina multo plus celebrior semper fuit, non quia veri aliquid afferat, sed quia multos ad populare nomen voluptatis inuitat. Nemo enim non in vitia pronus est, &c.* Quid ergo sperare possumus ab iis magistellis siue concionatoribus, qui auditorum magis desiderio, & concupiscentia ad hunc gradum promoti sunt, quàm suis meritis? Rectè Tertull. in lib. de præscriptionibus aduersùs hæreticos huiusmodi reprehendit promotiones. Agens enim de hæreticorum moribus, sic ait: *Ordinationes eorum temerariæ, leues, inconstantes. Nunc enim neophytos collocant: nunc seculo obstrictos, nunc etiam monachos apostatas, &c.* Eloquentiam falsam & lenociniis verborum placentem ita depingit Spiritus sanctus, Prou. 9. typo mulieris: *Mulier,* inquit, *stulta & clamosa, plenáque illecebris, & nihil omnino sciens, sedet pro foribus domus suæ super sellam in excelso vrbis loco; vt vocaret transeuntes per viam & pergentes itinere suo.* Deinde technas, quas ad decipiendum orditur, sic exprimit: *Qui est paruulus, declinet ad me, & vecordi locuta est. Aquæ furtiuæ dulciores sunt, & panis absconditus suauior. Et ignorauit quòd ibi sunt gigantes, & in profundis inferni conuiuæ eius. Qui enim applicabitur illi, descendet ad inferos. Nam, qui abscesserit ab ea, saluabitur.* Hæc Salomon, contrariam sapientiæ vocanti ad arcem & conuiuium fœminam describens, quæ non ad arcem virtutis nec ad conuiuium cæleste: sed ad furtiuas voluptates allicit incautos, vt infeliciter pereant. Non habet ancillas, vt sapientia, cui omnia seruiunt, sed ipsa tumultuosis clamoribus seruilem conditionem

Quidam audiunt concionatores, tanquam citharœdos.

August. Triplex genus dicendi.

Oratio grauis voces premit, sed lacrymas exprimit.

Pugna ciuilis cõpressa ab Augustino.

Auditores Augustini permotos se, lacrymis indicarunt.

Lact.

Tertull.

Prou. 9.

Gigantes in profundis, sunt dæmones.
Iansen.
Mulier stulta est carnis voluptas, vel hæresis, vel astrologia iudiciaria.
Caiet.
Lyranus.
August.

præferens; imprudentes decipit. Pro *gigantes*, dictio Hebræa significat etiam mortuos; nos,rectè cum Iansennio,intelligimus dæmones,vt sit sensus,ignorauit,quòd in ea domo,dominium obtineant dæmones, qui instar gigantum sunt potentissimi, cum quibus inter mortuos deputandi sunt, quotquot eis adhærent. Hebræi literalem sensum secuti, & Caiet. *carnis delectationem*, interpretatur. Alij verò, hæresim, vel superstitiosam aliquam doctrinam, qualis est de futuris per astrologiam, diuinatio, quam intelligit Lyranus. Nos, cum Iansennio accommodatè ad id de quo est sermo prauam doctrinam speciosa magis quàm vera sectantem,mysticè significari credimus, typo mulieris huius.D.August.tract.94.in Ioan. *Hæc mulier*,inquit, *vanitas est impiorum. Quæ cùm sit inops panis,promittit panes, id est, cùm sit ignara veritatis,promittit scientiam veritatis. Occultos tamen panes promittit quos dicit libenter attingi, & aquæ furtiuæ dulcedinem, vt ea scilicet libentiùs & dulciùs audiantur, & agantur, quæ palàm in Ecclesia disci crédique prohibentur. Ipsa quippe occultatione condiunt quodammodo nefarij doctores sua venena curiosis, vt ideò se existiment dicere aliquid magnum, quia meruit habere secretum; & suauiùs hauriant insipientiam, quàm putant scientiam, cuius prohibitam quodammodo furantur audientiam, propter illicita atque punienda secreta.* Et post pauca addit: *Hoc Apostolus Spiritu sancto prouidens, ait:* Erit enim tempus cùm sanam, &c. *Audite itaque Apostolum talia prauidentem, & ea vitanda salubriter admonentem 2.Timoth.2.* Profanas, inquit, verborum nouitates deuita. Multum enim proficient ad impietatem, & sermo eorum sicut cancer serpit.

Occultatione condunt nefarij doctores sua venena.

2.Tim.2.

VERS.4. Et à veritate quidem auditum auertent, ad fabulas autem conuertentur.

Græcè; καὶ ἀπὸ μὲν ἀληθείας τὴν ἀκοὴν ἀποστρέψουσιν, ἐπὶ δὲ τοὺς μύθους ἐκτραπήσονται.

VI. HÆc,idcirco prædixit,non vt in mœrorem impellat audientes, sed vt paratiores ad perferenda constanter aduersa omnia, si contigerint, reddat. Sciebat autem Apostolus, fore, vt in tempora calamitosa inciderent fideles,& prophetia illa Christi,Matth.10. *Tradent enim vos & flagellabunt,&c.* sciebat suapte sponte multos fore, qui aures auersuri erant à sana doctrina; quod malitiæ tribuendum est;& ad fabulas conuersum iri, voluptatem saluti præferentes. Fabulæ autem insignes erant tempore Apostolorum, quæ à Iudaizantibus quibusdam hæreticis ex schola Simonis Magi, vulgò tradebantur, vt refert Epiphan. contra hæreses, in principio.D.Ambros. fabulas Manichæorum significari à Paulo putat,qui prodigiosa quædam mysteria,& verba ficta proponebant suis auditoribus, vt delirantes traherent in suum errorē Similis locus est in epist.præcedēti cap.4. Idcirco nō est opus hîc immorari.

Matth.10.

Epiphan.
Ambros.

VERS.5. Tu verò vigila, in omnibus labora: opus fac Euangelistæ; ministerium tuum imple; sobrius esto.

Græcè; σὺ δὲ νῆφε, ἐν πᾶσι κακοπάθησον, ἔργον ποίησον εὐαγγελιστοῦ, τὴν διακονίαν σου πληροφόρησον.

Matth 24.

I. QVemadmodum Christus Matth.24.prædixit in fine mundi prodituros: vt impugnent sanam doctrinam,pseudo Christos,& pseudoprophetas; Ita

Ita & Paulus iam iam è viuis migraturus, prædicit, multos, veluti ab inferis emersuros homines sceleribus inquinatissimos, qui contra fidem & bonos mores stabilire velint dogmata hæretica. Tu ergo, inquit Paulus, præuenire lucem illam stude, atque in tuto oues constitue, quandiu lupi non adsunt, verbum κακοπάθησον, quod vulgatus interpres vertit, *labora*, significat propriè, *afflictiones sustine*, vel, *malum sustine. Opus fac Euangelistæ*, hoc est, labora & sustine afflictiones. Vnde infert Chrysost. ergo hoc opus est Euangelistæ, vt affligatur tum à se ipso, tum ab aliis.

Chrysost.

II. *Ministerium tuum imple*, hoc est, exple vices tui officij. Tunc itaque, vt Theophyl. annotauit: ministerium completur, cùm aliquis malum & iniuriam sustinet. Interpres autem Theophylacti pro, *ministerium tuum imple*, transtulit, *ministerium tuum certifica*. Quasi definiat Apostolus, nulla re magis posse quempiam significare se ministrum esse certum & indubitatum Christi, quàm laborum & afflictionũ tolerantia. Græcè est, πληροφόρησον, hoc est, *facito plenam fidem tuæ prædicationis*. Quod sequitur, non est in Græcis exemplaribus nec in Syriaco. Nullum enim vidi in quo sit, *sobrius esto*, cùm tamen in vulgata editione emendata legatur, dicendum est, addi potuisse ab interprete, quia verbum, νῆφε, quod præcessit, duo æquè significat, *vigila & sobrius esto*. Vtraque autem significatio digna est, quæ exprimatur; quanuis à D. Ambros. & Primasio non legatur, nec in commentariis explicetur. Illis verbis, *ministerium tuum imple*: addit Primasius in commentariis Episcopatus, vel vnusquisque in sua professione, ministerium suum impleat. Quare iuxta Primasium; non solùm hortatur Apostolus Timotheum, vt vigilet, & in disciplina Ecclesiastica strenuam nauet operam, Scripturas explanet, efficiátque, vt prudentes, & eruditi fabulas deuitent; sed etiam, vt omnes omnino, quibus incumbit aliqua honesti muneris functio, ad eam se accommodent.

Theophyl. Nulla re magis, quàm laborum tolerantia, significamus nos esse ministros Christi.

Ambros. Primas.

VERS. 5. Tu verò vigila, in omnibus labora; opus fac Euangelistæ, &c.

Quàm difficile sit, virum inuenire qui priuatis commodis ablegatis, quæ hîc ab Apostolo præcipiuntur obseruet, & boni pastoris munere probè fungatur.

ANNOTATIO I.

I. VSus est Apostolus graui attestatione coram Deo, & Christo Dei Filio, qui pro tribunali opera nostra iudicaturus est; vt qui in hunc locum inciderent, cognoscerent, difficilem Episcopis impositam esse prouinciam, si numeros sui officij explere rectè vellent. Quod enim Timotheo dicitur, omnibus dictum puta, vigilantiam, laborisque in omni negotio tolerantiam commendat. Euangelij prædicationem, quæ opus est Euangelistæ & sacri ministerij pars maxima, valde inculcat; eò præsertim, quòd videat, hominum varia esse studia, vixque aliquem reperiri, qui neglectis vitæ propriæ commodis, Dei, & proximorum causam syncerè agat. Iam olim Ezechiel sacerdotum quorundam, qui populo præerant, detestatus est incuriam, & ad aucupium lucri

Ezech. 14.

pronam naturam *Væ pastoribus* (inquit) *Israel, qui pascebant semetipsos.* Non dubitat diuinus Vates, ab iis pastoribus, qui oues ad legis obseruantiam oues non hortarentur: quod munus officij sui sobriè & vigilanter non implerent, vt Apostolus vult, tanquam à malorum omnium fonte, incendia, & vastationes, in miserandas oues, Deo per Assyrios, flagella ciuium Hierosolymitanorum vlciscente, redundasse. Errabant in contagiosis opinionum montibus oues, spina prauæ interpretationis & interdum idololatriæ pedibus hærente, claudicabant, & moriebantur contagio. Quid pastores? lactis, vt coagula sibi ne deessent, mulctralia vberibus admouere; vt frigoris æstusque a suo corpore propulsarent iniurias; non tondere solùm, sed etiam deglubere: denique, vt ventris improbitatem omni epularum varietate explerent, crudeli carnificina, opima quæque mactare. Quid incómodi tam insignia pastorum Israëlis scelera consequitur? *Dispersæ sunt* (inquit) *Deus, oues meæ, eo quod non esset pastor, & factæ sunt in deuorationem omnium bestiarum agri.* O rem lacrymis & planctu dignam! vbi est illa admonitio, qua pastores ad vigilantiam, vel à viatoribus excitantur, cùm lupi ouilibus insidiantur? Largiuntur oues lanas, lac fundunt candidissimum, fœtus procreant innumerabiles; & tamen errare inter saxorum asperitates, sine vllo pastoris beneficio coguntur. Quæ tartara excogitari possunt ab vltore iniuriarum numine tam sceleratis pastoribus deputanda? Non illis lapidis semper relabentis, vt est in fabulis, labores satis sunt, non vrnæ pertusæ, non rosarum falcati acinaces: non renascentis iecoris dispendia. In illos profectò, si iustitiæ habenda est ratio, omnia congerenda sunt apud inferos constituta iis ouibus supplicia, quibus, vt supplicio dignæ essent, occasionem præbuerunt. Tragicus est hic locus & cothurno fortasse aptior: sed non propterea prætermittendus, cùm ad vigilantiam excitare possit quorundam in pastoris munere obeundo somnolentiam. An à D. Greg. prætermissus est? Pontificia voce clamat bonus hic pastor, *Tot mortibus prælatos dignos esse, quot ad subditos suos perditionis exempla transmittunt.*

Mali pastores lucrū ex ouibus tantū quærunt.

Mali prælati pluribus digni sūt mortibus Greg. P.

II. Miraris? Quid, quæso te, Hierosolymæ florentissimæ ciuitati sub Sedechia rege, nocuit? vnde tam insignia sub eodem rege detrimenta? *Quo modo sedet sola ciuitas plena populo*, lamentatur *Threnodus* vates: *facta est quasi vidua Domina gentium.* Inter tot flendi causas, illa acerbiùs gementis prophetæ animum discruciat; quòd in summa, & propè extrema rerum desperatione, ciuitas in ruinam iam prona, pro bonis pastoribus quibus maximè indigebat, archiplanos sortita est, & impostores. *Vocaui*, ait, *amicos meos, ipsi deceperunt me.* Quod explicans enucleatiùs Deus apud Ezechielem peccata pastorum qui malo exemplo perniciem Reipublicæ afferebant, recenset: *Quod infirmum fuit non consolidastis: quod ægrotum, non sanastis; & quod confractum est, non alligastis.* subiungit, *cum austeritate imperabatis eis, & cum potentia.* Quibus verbis superbissimum detestatur imperantium supercilium.

Thren. 1.

Superbū imperantiū supercilium. Ezech 34.

III. Hac impiorum principum præmissa obiurgatione, benignus Deus, cuius ingenij est dura lenibus & lætis tristitia moderari: pastorem pollicetur populo suo omnibus perfectum numeris, & virtutibus absolutum: qui infirma consolidet: tabida sanet; corrupta æuo reparet, &, quod difficilè inuenies, maiorem ouium, quàm proprij commodi curam gerat: *Suscitabo* (inquit) *super eas pastorem vnum, qui pascat eas, seruum meum Dauid.* Quisnam hic pastor vnicus sit à

Ezech 34.

sit à Deo Patre tot seculis antè afflictæ genti per Ezechielem promissus, non dubitabit asserere, qui Christum Dominum relictis in cœlo ouibus nonaginta nouem, centesimam in terra, inter leones, & lupos inuestigasse agnoscit, ea voce repetita, *Ego sum pastor bonus*. Exemplar boni pastoris Christus Dominus est. Ad hunc respiciunt, qui, quæ Paulus hîc præcipit, non despiciunt; Eius verba pendunt; mores & facta, quoad fieri potest, imitatione exprimunt. Cum eo pernoctante peruigilant: cum laborante collaborant: Euangelium prædicant, & sobrietatem amantes, ministerium suum implent. Huc oculos, & animum aduertentes summi olim Ecclesiæ Pontifices, Petrus, Linus, Cletus, Clemens, Anacletus, Euaristus, Alexander, Sixtus, Telesphorus, & plerique alij, horum ætatem auream consecuti, Christianam Rempubl. ita gubernarunt, vt præclarè postea cum illis actum esse credamus, qui primariis functi sacerdotiis, eorum visi sint insistere vestigiis.

Mali pastoris mores

IV. En quàm difficile est inter homines, hominem inuenire, qui numeros impleat boni pastoris: *Est in quibusdam pro vigilantia somnus; pro labore desidia: pro opere Euangelistæ, negotiatio cum trapezita: pro sacro denique ministerio, quod vt impleatur totum postulat hominem; redditnum Ecclesiasticorum solita & importuna supputatio.* Vnus è cœlo missus est pastor bonus, ad quem nisi animum adiicias, secularibus, & profanis negotiis inuolutus, nihil pro sano facies. Hunc si ducem sequaris, facilè, quæ hîc a Paulo præscribuntur, exequeris.

VERS. 5. Ministerium tuum imple.

Qua prudentia & virtute indigent, qui in prælatos eliguntur: ne in tot vitæ periculis seipsos cum subditis æternæ reddant damnationi obnoxios.

ANNOTATIO II.

1. Tim. 3.

I. EX cap. 3. epistolæ primæ ad Timotheum colligere possunt principes, & qui ius habent eligendi, qualis debeat esse morum & doctrinæ præstantia, qua ornari opus est eum qui cæteris in Ecclesia est præferendus. Idem ex cap. 1. epistolæ ad Titum magis constabit. In hoc capite præuidens diuinus Apostolus hominum ad res nouas, & inanitate plenas auidè audiendas pronitatem; Timotheum non solùm hortatur ad functionem sui muneris, dicẽs: *Prædica verbum, insta, opportunè, importunè, argue, obsecra, increpa in omni patientia, & doctrina*, sed etiam eundem admonet, quales sit subditos gubernaturus, ne cùm in illos inciderit, & deprauationem morum expertus fuerit, animum despondeat. *Erit*, inquit, *tempus cùm sanam doctrinam non sustinebunt, sed ad sua desideria coaceruabunt sibi magistros, prurientes auribus, & à veritate quidẽ auditum auertent, ad fabulas autem conuertentur.* Vides statum Reipublicæ? Vides hominum ad vitia pronitatem? An non faciliùs pastor baculo oues errantes, in viam reducet: quàm hoc hominum genus Ecclesiæ præses? & tamen iubetur vigilare, laborem impendere, concionari; &, quod plus est, ministerium suum ita exequi, vt ne latum quidem (vt dicitur) vnguem ab illius recedat præscripto. Quid enim est, *ministerium tuum imple?* Ita te rebus gerendis misce, vt cùm omnes tui muneris partes probè obieris, nihil in te vel lyncei oculi re-

Tit. 1.

prehensione dignum reperiant. Omnium in te oculos coniectos esse cogita. Non tibi soli vitia tua nocumento erunt: plurimos tecum æternæ reddent obnoxios damnationi. Idcirco Apostolus cap. 3. epistolæ 1. ad Timotheum; *Oportet* (inquit) *Episcopum esse irreprehensibilem.*

1. Tim 3.

II. Sed proh dolor! quàm pauci sunt, sempérque fuerunt, qui dignitatem hanc Pontificiam gesserint cum dignitate. Hieremias, qui Deo plenus, interitum animæ querebunda voce deflet, dolorem incredibilem his verbis significat; *Aspexi terram, & ecce vacua erat, & nihili: intuitus sum, & non erat homo.* Siccine? An non homines vides Hieremia? Desunt incolæ in vrbibus? destitutæ cultoribus prouinciæ? Pascuntur in agris oues; suos fœtus alunt; feræ iuxtà, & cicures animantes. Quin & mercatoribus ex re pecuaria incredibilis quæstus accedit. Sunt ista quidem, ait Dei vates: sed constant adhuc, quæ dixi, *Aspexi terram, & ecce vacua erat.* Vacuum dicitur horreum, quo tempore nihil habet tritici: Vacuum hypogeum, cùm nullæ sunt in officinis, victui domestico necessariæ opes. Vacua vagina, cùm in eam ensis non est inclusus. Itaque quamuis Attalicis vestibus & auro domus plenam sit: quamuis hypogeum lapidibus ad contignationem perductis abundet, quamuis vagina aërem, quod necesse est, contineat, inania tamen hæc appellantur, & vacua, si vsibus, ad quos facta sunt, non deseruiunt. Terra, & quicquid solis lunæque splendore fruitur propter hominem à molitore rerum omnium Deo procreata sunt. Hominem, si terra non habeat, cuius causa suis est librata nutibus, licèt altissimos attollat ad cælum montes, licèt fluminibus veluti venis intexatur: licèt plantarum varietate, & pulchritudine decoretur; licèt lætissima suppeditet armentis pabula, vacua adhuc vocabitur & inanis. Quare eximius vates, Asiam, Africam, & Europam, & circumfusas Occeano insulas considerans, quamuis inhabitari frequentissimis ciuitatibus, & populis cognoscat, adhuc lamentabili carmine mœrorem suum testatur. *Intuitus sum* (inquit) *& non erat homo.* Quid enim incolitur terra à Tyrannis, qui leonum instar prædas agunt iniquissimas? Incolitur ab auaris, qui veluti harpyæ contactu fœdo omnia polluunt, & contaminant. Incolitur à libidinosis, qui impotenti cupiditatis dominatu insolescentes incestu, stupris, adulteriis, tanquam luculentæ sues honoris humani florem tenerrimum vitiant, & deprædantur. Incolitur ab iracundis omni panthera & tigride truculentioribus. Incolitur denique, ne singula persequar, ab epulonibus, qui dum fercula lautiora conquirunt, dum mensis, quæ olim adhibitis ad panem & aquam leguminibus parabantur, conuiuæ accumbunt, cælum auibus, mare piscibus, terram suis spoliant animantibus. Quam morum deprauationem eleganter expressit Lucanus in conuiuio, quo Cleopatra Cæsarem sospitem oblectauit,

Hierem. 4

Pauci sunt, hominis digni nomine.

Terra sine hominibus, vacua cur dicatur.

Homines vitiosi indigni sũt, hominis appellatione; similes enim sũt bestiis.

> *Infudère epulas auro, quod terra, quod aër,*
> *Quod pelagus, Nilúsque dedit; quod luxus inani*
> *Ambitione furens toto quæsiuit in orbe*
> *Non mandante fame. Multas volucrésque ferásque,*
> *Ægypti posuère Deos, &c.*

Potuitne aliis verbis magis exaggerari effusa mortalium, præsertim principum in omnem peccandi licentiam intemperantia? Deos (inquit) suos, quos suppli-

ces

ces colunt, & adorant, nulla impellente necessitate, cuius trabales claui (vt Flaccus ait) ita humanis verticibus infiguntur, vt neque à vetitis quidem abstinere, religio sit; Deos, inquam, suos assos, & elixos, patinis Ægyptij vorandos imponunt.

III. Cùm igitur in leones superbos, harpyas tenaces, tigridos truculentas, atque voraces lupos pro veris hominibus passim incidamus, nónne vacua tibi terra videtur, & inanis? οὐδεὶς φιλοχρήματος, καὶ φιλήδονος, καὶ φιλάνθρωπος, καὶ φιλόδοξος· ἀλλ' ἀ μόνος ὁ φιλόκαλος, ait Epictetus: *Hominis dignus nomine non est, qui virtutis studiosus non est.* Symbolicus ille concionator omnia philosophiæ diuinæ placita aureo libello complexus, ad extremam operis sui coronidem, perinde ac si ab aliquo interrogaretur, quid esset homo, quem Hieremias nusquam vidit, quemque Cynicus ille philosophus in Atheniensi foro, circunspectante populi infinita multitudine, præeunte lucerna, non inuenit; ita definit, *Deum time & mandata eius serua: hoc est omnis homo.* Vbi 70. interpretes planiùs locuti, *In hoc consistit* (inquiunt) *omnis homo.* Non sunt hominis (palam denuntio) appellatione digni, qui vt oculis placeant calamistro vtuntur: qui refugos à fronte capillos gerunt; qui holosericati incedunt; qui pallio, ab vno in alterum humerũ reiecto protudere in viis volunt prætereuntes. *Qui Deum timet & mandata eius seruat; hic homo est*, quem quærimus: hic est qui terram implet: hic non ficti hominis laruam gerit, vt asoti, & intemperantes; sed veri speciem, vt modesti & frugales. Nusquam legimus ante primi sceleris admissi fœditatem Adamum alio, quàm hominis vocabulo in sacra pagina, etiam cùm de corporis formatione agitur, nominatum, sic enim, Gen.2. scriptum est: *Formauit Dominus Deus hominem de limo terræ.* Cæterùm patrata scelere, quo rationis clauus confractus est, & Iustitia primigenij ortus disturbata; eundem carnem vocat, ab ea parte sumpta appellatione, quam cõmunem habuit cum belluis. Gen. enim 6. sic ait Deus; *Non permanebit Spiritus meus in homine in æternum: quia caro est.* Regius vates hanc hominis, in non hominem miserandam metamorphosim, sic ferè exprimit: *Homo cùm in honore esset amplissimo, à Deo constitutus, dignitatem suam non agnouit. Eapropter ignorantiæ nubibus offuscata intelligentia, vilissimis comparatus est iumentis, & quod illorum ignobilem gerat similitudinem, ignominiosè despectus.*

Eccl.12. Homo quæritur in medio foro lucerna præeunte.
Eccl.12. Interp.70.
Comatuli, hon ines nõ sunt.
Veri homines.
Adam post peccatũ vocatur, caro. Gen.2.
Gen.6.
Psal.48.

IV. Quòd si tam ardua res est, & difficilis, hominem vnum in hac mundi vniuersitate inuenire, qui affectibus ad obsequium rationis redactis, diuinæ legi pareat: quàm difficile erit & laboriosum, in virum aliquem incidere non solùm virtutis & pietatis Christianæ amantem, sed etiam talem omni pietate & morum excellentia, qualem diuina oracula pastorem exigunt, qui populo præsit: qui oues suas contagione scelerum morbidas sanet, dispersas congreget, congregatas instruat, ne insidiantium luporum dentibus dilaceratæ, exitu pereant miserando? An non innumeræ fidelium hominum animæ, veluti inertia pecora, in Tartarorum diebus singulis, depluunt incendia? *In mari Massiliæ* (inquit Bern.) *ex decem nauibus vix vna aliqua periclitatur: at in mari huius seculi, ex decem animabus, vix vna seruatur.* Vnde te oro, quæsóque tam luculenta populo Christiano eueniunt dispendia? Profectò Greg. Magn. cæteríque Patres, pastorum desidiæ, suam, non Iesu Christi, qui princeps est pastorum, causam promouentium, hanc animarum tam insignem adscribunt iacturam.

In mari huius vitæ, vix ex decẽ, vnus saluatur. Bern. Greg.PP.

V. *Mini*

V. *Ministerium tuum imple*: Clamat Apostolus hoc loco, Oculos in omnes orbis partes circunfer; expende quàm pauci sint semperque fuerint, qui cum Ambrosio, Chrysostomo, Augustino, aliísque Religionis Christianæ signiferis, suo officio probè fungantur. Qui ad omnem iuuandi populum occasionem intendere animum debuissent, dum priuatas sequuntur vtilitates, muneris sibi commissi defugiunt laborem. Num deesse periclitanti in naufragio fidei, & morum, populo, sine scelere possunt? *In omnibus labora*, ait Paulus, *opus fac Euangelistæ, ministerium tuum imple*. Quò grauiora subditis imminent mala, eò nullis parcens laboribus præsul, in illius debet curam incumbere. Vis nosse malorum incumbentium procellam? Ioannes scholasticus sexto supra vigesimum scalarum suarum gradu, pericula recenset; in quæ per mare hoc magnum, & spatiosum, in quo natant reptilia, quorum non est numerus, incidimus nauigantes. Scopulos cogitat in cœlum minantes; vertices, inundationes, piratas, belluas, typhones, procellas flatu ventorum, fluctúque spumarum formidabiles. Addit singulorum non inuenustam interpretationem; vt per *scopulos*, cæcam præcipitémque inuidiam intelligamus; ad quam allisæ felicitatis humanæ naues, vectoribus, iuxtà & spectatoribus pariunt tristitiam. Per *vertices*, res eas, quæ præter opinionem ablatæ, mentem delirio circumagitant, sensusque omnes in desperationis profundum hiatum rapidè trahunt deuoratos. *Per inundationum tumores*; ignorantiam, quæ boni specie decipit imperitos, eósque in imum locum mox ruituros, quàm altissimè sustollit. Per *piratas*, inanis gloriæ satellites, qui opes nostras labore infinito partas, repentino deripiunt incursu. Per *belluas*, nostrum hoc corpus graue, brutum, & syluescente vitiorum segete efferatum; quod dum voluptates vndique auidius conquirit, nullo mansuescit cicuratu. Per *typhones*, elationis nostræ immoderatos impetus intelligere placet, quorum inanitate inflati in rebus ad voluptatem fluentibus insolescimus. Quid per *procellas*? rerum humanarum frequentes turbines, diffidentiúmque animi virium discordes motus, libet interpretari. Quibus, Deus bone, difficile dictu est quàm variè, cùm singuli, tum omnes mortales afficiantur.

> Prælati suis intenti commodis, qui bus suis non consulunt.

> Climacus.

> Mūdus, mari comparatur, naufragiis famoso.

> In hoc mari belluæ sunt, & infames scopuli.

VI. In tam insigni rerum & morum perturbatione, qua prudentia, qua virtute indigent, qui populo præsunt? His malis, vt mederetur Deus, Petrum, quem pastorem Ecclesiæ, & vicarium in terris suum renunciauerat, nauarchum insuper, & piscatorem hominum futurum declarauit. Quid enim nauis cum piscatore Petro, tam in aureis Apostolici fisci numis, quàm in familiari summi Pontificis annulo expressa significat? Incidunt aliquando euentus inopinati in Rempubl. fluctibus laborum immanissimis procellosum mare agitatur, furore concursantium ventorū terra, cælo & salo miscetur. Non prodest in tanta turbatione pastoris baculus. Insignia dignitatis Pontificiæ non agnoscuntur. Quid remedij? Commutandæ sunt, officiorum vices: & qui pastorem tranquillo cælo referebat; agat tantisper dum mare desoluit, naui ad excipiendos naufragos parata, piscatorem, & nauclerum. An non Paulus vir ad vnguem (vt ita dicam) diuinæ manus factus, atque inter omnes veritatis emissarios lectissimus, omnibus omnia factus est? Quid Paulum cōmemoro? Nónne Christum boni pastoris exemplar diuinissimum variis in sacro eloquio nominibus affici propterea videmus, quòd variis modis hominibus in discrimen salutis

> Nauis cum piscatore Petro.

> Annulus piscatoris.

alutis suæ adductis consueuit opitulari? Hinc illi tituli, quibus, *rex*, *sacerdos*, *medicus*, *magister*, *vitæ fons*, *panis viuus*, & *lux mundi* nuncupatur. *Regem* eum vocat Spiritus sanctus quia ductu suo nos regit, & patrocinio defendit. *Sacerdotem*, quia infensum nobis patrem sacrificio sui corporis in ara sanctificæ crucis propitium reddidit, & placabilem. *Medicum*; quia inueteratam humani generis ægrotationem cælesti depulit medicina. *Magistrum*, quia mysticis inuoluta tenebris prophetarum oracula, Euangelij luce patefecit. *Vitæ fontem*, ob eximiam diuinæ gratiæ copiam in vitæ beatæ stagna illius merito semper effluentem *Panem* denique *viuum*, & *lucem mundi*, quia nos omnes sacro alit diuinæ Eucharistiæ mysterio, & lumine cælestis gratiæ quodammodo beat. His titulis, Pontificum omnium, & pastorum summus Pontifex & pastor, Christus inculcare voluit, Apostolis imprimis, deinde cæteris Ecclesiarum ducibus, quantùm intersit vt is, qui in ouilis Christiani pastorem eligitur, prouinciam tot nominibus in Ecclesia significatam, atque adeò difficillimam, suis possit humeris sustentare. Suos haud dubiè subditos æternæ subijcient damnationi, séque ipsos lethifera polluent culpa, qui animarum iacturam suis posthabent vtilitatibus. Vigiles ergo oculos, & multiplices, veluti alter Argus habere debet, qui Dominicum gregem, ad opima salutis pascua ducturus est. Quid, si cæcus ductor, cæcum ducet gregem? Quomodo ne vepribus induatur effugiet senticeta? Quomodo vitabit præcipitia? *Vigila*, inquit Paulus; Non satis est integræ vitæ laude florentem esse: oculis opus est pastori. In omnibus labora. Iacob, qui typum boni pastoris gessit, oculis, in muneris sui rectè obeundi curam intentis, vrebatur æstu, ne oues sole sub ardenti calore soluerentur; frigoris quoque patiebatur iniurias, ne illæ algerent. Pauci admodum sunt, qui ministerium suum impleant, quod tamen Paulus exigit. Quasi digito ab Spiritu sancto ostenditur bonus pastor, quem aliqua ætas Dei beneficio sortita est. *Ecce sacerdos* (inquit) *Magnus, qui in diebus suis placuit Deo, & inuentus est iustus: & in tempore iracundiæ factus est reconciliatio.* Quid deesse potest, vel ad vitæ felicitatem, vel ad numinis irati placationem Reipublicæ, quæ virum aliquem habet, qui & Deo placeat, vt Henoch, qui vt dicitur Eccles. 44. *Translatus est in paradisum, vt det gentibus pœnitentiam; & iustitiæ laude efflorescat?* vt Noë, qui, vt loco indicato dicitur, *in tempore iracundiæ factus est reconciliatio?* Exprimit Spiritus sanctus in vnius Noë perfecta viuendi ratione mundi diluuio obruti, reparationem, constitisse. *Testamenta*, inquit, *seculi posita sunt apud illum, ne deleri posset in diluuio omnis caro, &c.*

Christus rex, sacerdos, medicus, magister, vitæ fons, panis viuus lux mundi.

Æternæ damnationi de putantur qui animarũ iacturam suis posthabent commodis.

Eccl. 44. Digito ostẽditur qui bene præest.

VERS. 5. Ministerium tuum imple; sobrius esto.

Eligendos esse ad gubernacula Ecclesiæ, qui & sobrij sint, & ministerium suum implere valeant.

ANNOTATIO III.

I. Sobrietatis nomine, omnem virtutem intelligo, quæ Ethicam perficit disciplinam. Ministerij verò Ecclesiastici perfectio omnes illas virtutes exigit, quas Apostolus Tito & Timotheo, huic, in 3. cap. epist. I. illi, in cap. I. inculcat, vt qui ad gradus Ecclesiasticos promouendi sunt; non ante præfecturæ

1. Tim. 3. Tit. 1.

Maximus.

humeros ſubijciant, quàm illa digni inueniantur. Ex ſermone B. Maximi, quo Pontificem laudat, qui probè ſui muneris partes, dum vixit, exercuit, facilè prudens lector colliget, non quibuſuis humeris imponendam eſſe Eccleſiaſtici regiminis molem. *Bonum opus deſiderat* (inquit Apoſtolus) *qui Epiſcopatum deſiderat.* Opus enim eſt, vt qui huic præeſt functioni, alienus ſit ab omni vitio, atque adeo irreprehenſibilis: omnibúſque circunfluat virtutum ornamẽtis; vt de eo B. Maximus panegyrim——inſtituat, quam Eccleſia in ſanctorum Pontificum celebritatibus vſurpare ſolet, *Beati* (inquit) *Patris noſtri merita in tuto poſita, ſecuri magnificemus qui gubernaculum fidei viriliter tenens anchoram ſpei tranquilla iam in ſtatione compoſuit: & plenam cœleſtibus diuitijs, & æternis mercibus nauem, optato in littore collocauit: qui contra omnes aduerſarios ſcutum timoris Dei tandiu infatigabiliter tenuit, donec ad victoriam perueniret. Quid enim fuit totus illius vitæ curſus, niſi vnus cum vigili hoſte conflictus?* & poſt pauca:

Bonorũ Põtificũ actiones.

II. Quantis hic cæcis à via veritatis errantibus, & de ſumma iam in profundum rupe pendentibus, amiſſum reddidit viſum; & illum quo Chriſtus videretur, reparauit intuitum? Quantorum auribus ſurdis pretioſum infudit auditum, vt vocanti Deo ad miſericordiam, reſponderent per obedientiam? Quantorum animas viuentes in corpore iam defunctas, & delictorum mole obrutas, ac ſepultas ad emendationem, tanquam ad lucem vocando, Deo reſuſcitauit? &c.

Tribus Leuitica electa ad ſeruiendũ tabernaculo.

III. Vnam tribum Leui ex omnibus elegit Deus, vt deſeruiret tabernaculo. Nec verò ex hac tribu omnes ſacerdotes erant, aut Leuitæ: ſed in ſuo quiſque gradu, ex Moſaica inſtitutione, cultum Deo deferebat, præcipua ſacerdotum cura in arcæ fœderis cuſtodia poſita erat: Leuitæ humeris tabernaculi mobilis inſtrumẽta in humeris aut in plauſtris cùm iter agẽdum eſſet, exportabant. Aduertit Abulenſ. ſuper cap. 31. Deut. q. 4. ſolis ſacerdotibus fas fuiſſe cooperire, & nudare, ſuis ornamentis arcam. Idque tam arcto præcepto, vt qui ſacerdos non eſſet, ſi arcam videret integumentis nudatam, repentè moreretur. Nónne pluſquam quinquaginta hominum millia ex Bethſamitis, mortui ſunt, eò duntaxat quòd arcã ſine integumentis videre auſi ſunt? Quid quòd ipſi Leuitæ, ſi ad arcam videndam accederent, mox cadebant mortui? Imò ſi ſupellectilia ſiue inſtrumẽta Arcæ nudata ſuis operimentis aſpicerent, eadem mulctabantur pœna? Quare Leuitæ Caathitæ, qui portabant humeris ſupellectilia ſanctuarij, non aderant, cùm hæc à ſacerdotibus velabantur: Morerentur enim ſi aliqua nudata viderent ſuis integumentis, & multo magis arcam ipſam. vt patet Num. 18. *Ad vaſa* (inquit Scriptura) *ſanctuarij & altare non accedant*, Leuitæ, *ne moriantur, & vos pereatis ſimul.* Vide Abulenſ. Deut. cap. 31. q. 4. Hinc Num. 4. narratur Leuitas Caathitas, qui efferebant in humeris ſupellectilia ſanctuarij, prohiberi ingredi ad videndum quomodo ſacerdotes huiuſmodi velarent inſtrumenta. Quid quòd erecto templo à Salomone, contracta fuit facultas videndi arcam ad ſolum ſummum ſacerdotem? vt patet Heb. 9. In ſolitudine quidem permittebatur minoribus ſacerdotibus acceſſus, quia cùm tabernaculum eſſet mobile, non poterant à ſolo ſummo ſacerdote omnia vtenſilia ſuis veſtiri, & nudari inuolucris.

Abulenſ. Deut. 31

Soli ſacerdotes videre poterant impune nudatã arcam.

1. Reg. 6.

Num 4.

Tẽpore Salomonis ſolus ſummus ſacerdos videre Arcam poterat.

Hebr 9.

IV. At, quid ſeruabatur in Arca? ſolæ legis tabulæ. Iuſſit collocari in latere Arcæ Moyſes librum Deuteronomij: Vrnam cum Manna; Virgam

Aaronis,

Aaronis, quæ fronduerat, vt dicitur Hebr. 9. Vnde conciliatur facilè ab Abulensi loco citato q. 3. id, quod dicitur 2. Paral. 5. in Arca solùm fuisse tabulas legis, cum D. Paulo. Nam intra Arcam sola erat lex: extrà verò in latere Arcæ, illa erant, quorum Apostolus meminit.

2 Paral. 5. Quomodo solùm in Arca legis tabulæ?

V. Hinc perspicies, quàm necessarij sint gradus in Ecclesia, vt ministri diuini cultus intelligant quid agere in Ecclesia oporteat. Erant custodes Arcæ fœderis olim sacerdotes; ad eam accessuri, abstinebant ab omni actu sanctificationi contrario. Leuitæ gentem profanam arcebant; munditiam præferebant. Quid in lege gratiæ sacerdotes? Quid Episcopi? Ea sobrietate viuant oportet, eáque morum integritate, quæ legem decet, ab Spiritu sancto non in tabulis lapideis incisam, sed in cordibus fidelium impressam, & conseruatam. Hanc qui profanant, si non vt Iudæi olim, subito interitu; at morte digni redduntur sempiterna. Sacerdotum partes sunt, legem Christi non in Arca Mosaica, sed in cordis penetralibus tueri, & intueri. Populum ad illius obseruationem erudire. Sacrosancta mysteria nudare, & profanare, quod hæretici faciunt molientes; nunc voce, nunc supplicio, iā vitæ exemplo deterere.

Sacerdotes legis gratiæ

VI. Et est qui dubitet magnum positum esse momentum in electione Ecclesiæ pastorum? Hoc, sapientissimi olim Patres, & maiorum gentium Theologi, qui concilio Basiliensi interfuerunt, intelligentes, pragmatica sanctione decreuerunt, vt electores ministrorum Ecclesiæ, lithurgia ad Spiritus sancti fauorem impetrandum priùs decantata, post rituale, scelerum apud sacerdotem expiationem, & sanctissimæ Eucharistiæ communionem apud eos, qui præsident, huiusmodi se astringerent iuramento: *Ego N. iuro, & promitto omnipotenti Deo, & sancto, vel sanctæ cuius nomini dicata est hæc Ecclesia, eum eligere, quem credam futurum esse in spiritualibus & temporalibus meliorem, nec illi vocis meæ suffragio patrocinari, quem verisimiliter sciuero promissione, aut collatione alicuius rei temporalis, seu prece per se, vel alium interposita, aut alias qualitercunque directè, aut indirectè electionem sibi procurasse.* Quamuis autem huius decreti seueritas mitigata hodie sit, imò omnino abolita sicut & alia multa ex prædicto Concilio. (Quippe quod licèt autoritate Apostolica coactum fuerit; non fuit eadem autoritate continuatum. Atque adeò errauit in decreto, quo sanxit concilium esse supra Papam) nihilominus à summo Pontifice, quædam sunt approbata circa beneficiorum dispositiones, & censuras. Quare licèt hoc decretum antiquatum sit, declarat tamen expendendum esse diligenter, in electionibus, Viri animum, cuius fidei tanta res, ac tam periculosa administratio committitur, explorandásque esse omnes auaritiæ latebras, ambitionísque recessus, ne pro bonis pastoribus in ouili suo Christus, malos deprehendat mercenarios.

Electio Episcopi res est magni momenti. Cōcil. Basil.

Iuramentum Episcopi.

VII. Hinc factum puto, vt sacra Synodus Trid. eos lethali culpa contaminari, & peccatis alienis communicare definierit, qui tanto muneri ex omni sacerdotum numero digniores, & Ecclesiæ Dei magis vtiles pastores præficere non curauerint. Quid est, Christe sancte! quòd tam eximium vitæ exemplum in pastoribus requirimus? An non sufficit, honesta viuendi ratio, quam viri non intemperantes, nec dissoluti sibi proponunt? Minimè verò. Eximiæ sanctimoniæ laude præstare is debet, cui incumbit sanctitatem cum aliis communicare. Sal enim quia condimento est rebus insipidis, salsissimus est: ignis, quia res frigidas calefacit, calidissimus. Mel, quo cibos dulces reddimus, dul-

Trid. Peccat grauiter qui in electione digniores prætermittit.

cissimum. Cúmque effectus, vt commune est Philosophorum proloquium, eminentior sit in sua causa, & efficacior, vt videre est in fulgore solis, sidertúmque à sole lucem mutuantium; in confesso esse debet, eminentiorem in Episcopo, quàm in populo, ex Episcopi sui vita, legem viuendi, & normam accipiente, requiri sanctitatem. Num.19.cùm Dominus aquas expiationis,& cineres vaccæ ruffæ ad purificationem scelerum destinasset,mundis huius officij ministerium demandauit;vt scilicet mundus lustraret immundum. Rectè nanque Ecclesiasticus ait, ab immundo quis mundabitur? & D.Greg. *Manus sordida aliam non lauat,& oculus plenus puluere,maculam non considerat.*

Num.19. Aquæ expiationis ministerium, purificatis mãdatur. Eccl.39. Greg.PP.

VIII. Quid D.Paulus? Deum immortalem quàm seuera reprehensione eos carpit, qui cùm virtutis expertes sint, homines hortari ad rectè facta non cessant. Eius ad Rom.2.sunt hæc verba: *Qui alios doces, te ipsum non doces. Qui prædicas non furandum, furaris. Qui dicis non mœchandum, mœcharis. Qui abominaris idola, sacrilegium facis.* D.Bern. ad Eugenium scribens, appositissima, vt solet, verborum concinnitate,hanc vitæ & verborum discordiam ita detestatur, vt monstri nescio quid in ea simile animaduertat. *Monstrosa*, inquit, *res est gradus summus,& animus infimus: sedes prima, & vita ima; lingua magniloqua, & manus otiosa: sermo multus,& fructus nullus. Vultus grauis, & actus leuis: caput canum,& cor vanum; facies rugosa,& lingua nugosa.* Hæc ille. Cuius libratis oratoria trutina numeris,illud poëtæ addi potest emphasis plenum carmen,

Rom.2. Bern. Mõstrosa res est sedes prima, & vita ima.

Æn.3.Virg.

Monstrum,horrendum, informe, ingens.

Quid enim monstrum? gradus summus, & animus infimus. Quid horrendum? lingua magniloqua, & manus otiosa: sermo multus & fructus nullus. Quid informe? Vultus grauis & actus leuis. Caput canũ,& cor vanum. Quid ingens malum? Facies rugosa, & lingua nugosa. Quæ vitia, cùm mentis miseranda caligo consequatur,rectissimè additur & illud,

--- cui lumen ademptum.

Ablegentur ergo ab Ecclesia huiusmodi monstra; iíque eligantur in Episcopos,qui sobrij sint & vigilantes: atque suum munus vtiliter exequi valeant.

VERS.6. Ego enim iam delibor,& tempus resolutionis meæ instat.

Græcè; Ἐγὼ γὰρ ἤδη σπένδομαι, καὶ ὁ καιρὸς τῆς ἐμῆς ἀναλύσεως ἐφέστηκε.

Paulus discipulũ admonet officij, mortis suæ tẽpus instare præscius. Chrysost. Theophyl. Holocaustũ Libamen.

I. CAusam reddit cur Timotheum tam accuratè impulerit ad studium sui muneris obeundi. Ratio enim est instans martyrij tempus, & mortis propinquitas,quæ locum non dabat viua voce præsentem discipulum, vt solebat,admonendi. Id significant hæc verba: *Ego enim iam delibor,&c.* Vt interpretantur Chrysost.& Theophyl. Vtitur autem verbo delibandi, vt significet se non quocunque genere sacrificij oblatum iri Deo,sed illo, quod Græci holocaustum vocant, quod totum comburatur,& Deo offeratur. Latini verò libamen,quod cuiusmodi futurum sit particula sequens magis explanat vocabulo *resolutionis*. Est enim *mors* solutio animæ à corpore tanquam migratio ex ergastulo,in quo detinebatur. Prædicit autem mortem suam Paulus, non solùm coniectura, vt alicui videri potest,sed etiam reuelatione diuina admonitus.Simili admonitione futuri martyrij præscius D.Petrus 2.epist.cap.1.sic ait: *Certus*

2.Petr.1.

Certus sum, quia velox est depositio tabernaculi mei, secundùm quod & Dominus noster Iesus Christus mihi significauit, &c. Sensus igitur est: Ego iam immolor, instar victimæ Deo pro fide Christi oblatæ. Mors non procul abest, idcirco tanto studio te ad omnem tui muneris functionem obeundam, adhortor. Videtur autem alludere, dum se libamen & holocaustum, quod igne absumitur appellat, ad locum Sap. 3. vbi dicitur de prædestinatis: *Tanquam aurum in fornace probauit electos Dominus, & quasi holocausti hostiam accepit eos, &c.* Simúlque significat libaminis & resolutionis vocabulis se ferro instar hostiæ, per violentiam immolandum; vt alacritate, qua mortem præstolatur, prouocet Timotheum ad sui imitationem.

Sap. 3.

II. Mirum tamen est, quòd Paulus, dum de morte sua loquitur, exultare, & quodammodo gestire gaudio videatur. Cùm Christus Dominus ad præsentiam mortis inhorruerit. Tollitur tamen admiratio, cogitanti decuisse vt Christus mortem timeret, vt se verum hominem declararet. Erant enim futuri aliquando Manichæi, qui hunc fidei articulum negarent. Itémque, vt eo timore mereretur viris sanctis & martyribus constantiam, & pene exultantem in morte lætitiam, & quidem D. August. in Psal. 31. annotat hæc verba: *Ego enim iam delibor, &c. vocem esse exultantis magis ad mortis præsentiam, quàm timentis, & seipsum cruciantis.* Sic enim ait: *Potuit quidem sine tristitia esse Dominus iturus ad passionem, si enim potuit miles, non potuit hoc imperator? Attende Paulum exultantem propinquum ad passionem*: Ego enim iam delibor, & tempus resolutionis meæ instat. *Gaudet coronandus, tristatur Christus coronaturus, quia portabat & præfigurabat infirmitates quorundam, qui veniente tribulatione, vel morte, contristantur, vt nos lætificaret, & consolaretur, &c.* Dionys. etiam Eccl. hier. cap. 7. p. 1. ad Christi Domini promeritum refert lætitiam, qua perfundebantur sancti viri ad mortem tanquam ad palmam properantes, aitque, eos magna, & felicissima iucunditate regenerationis iter ascendere. *Quid, quòd multi ante Christi Domini aduentum spe gloriæ aliquando ex rectè factis potiundæ, mortis horam expectarunt? Talis fuit Moyses, Iosue, & ante eos Iacob, &c.* Quid Simeonem commemorem, qui sustinens senilibus vlnis redemptorem & redemptionem, quandiu expectauit, considerans: mori optauit? Luc. 2. *Nunc dimittis, &c.*

Paulus recordatione suæ mortis gestit.
Cur Christus mortem timuerit.
August. Psal. 31.
Cur Paulus moriturus exultat, cùm Christus inhorruerit.
Gaudet coronādus, tristatur coronaturus.
Dionysius.
Luc. 2.

III. Nec solùm viri, quos sacræ literæ commendant, mortis dominatum non timuerunt, sed etiam aliqui philosophi, qui aliquam vitæ immortalis post mortem futuræ, opinionem habuerunt. Vnde Nazianz. in epistola ad Philandrum, quæ incipit, *Gratulor*, sic ait: *Non eos tantùm admiror, qui apud nos pro virtute periculis se obtulerunt, aut calamitates sustinuerunt, sed externos quoque homines, qui similes illorum extiterunt, vehementer admiror. Socrates enim ab Atheniensibus ad mortem damnatus, priùs de corpore quasi de quodam ergastulo cum discipulis differebat, & cùm fugam arripere sibi liceret, illam recusauit; postquam autem ei venenum oblatum est, perlibenter accepit, perinde, ac si non lethale poculum acciperet, imò amicos ad bibendum inuitabat, &c.* De perpetiendis malis spe vitæ cælestis agit latè August. tom. 2. epist. 133. Idem tom. 4. lib. 7. quæstionum super Iudicum librum q. 49. disputat, an Deus delectetur morte hominum, sicut olim admittebat sacrificia animalium brutorum, aítque, Deum sacrificia animalium admisisse olim, non quòd sibi grata essent, sed quòd significatiua fuerint, & quædam vmbræ futurorum: hominum autem sacrificia nunquam Deo placuisse.

Aliqui philosophi mortem non timuerunt.
Nazianz.
Socrates in morte sine metu.
August.
Sacrificia humani sanguinis nūquam Deo placuerunt.

Exod.13. Nam Exod.13.cùm omnia primogenita sua esse, & sibi dicari præciperet; redimi tamen à se voluit primogenita hominum, ne immolandos Deo crederent filios suos: Et Deut.18. admonet Deus populum suum ne cùm dispersus fuerit per orbem, imitetur gentium ritus. Sic enim ait: *Abominationes enim, quas Dominus odit, fecerunt Dijs suis, quoniam & filios suos & filias suas comburunt igni Dijs suis, &c. Illa planè*, inquit, Aug. *diligit, & coronat sacrificia, cùm quisque iustus iniquitatem patiens vsque ad mortem pro veritate decertat, vel ab inimicis, quos pro iustitia offendit, occiditur, retribuens eis bona pro malis, id est, pro odio dilectionem. Talem dicit Dominus sanguinem iustum à sanguine Abel vsque ad sanguinem Zachariæ. Præcipuè autem, quòd sanguinem fudit ipse pro nobis, & sacrificium seipsum obtulit Deo. Sic vtique obtulit, vt ab inimicis pro iustitia occideretur. Hunc imitata martyrum millia vsque ad mortem pro veritate certarunt, & ab inimicis sæuientibus immolata sunt. Vnde & Apostolus dicit: Ego enim iam delibor, siue immolor, &c.*

Deut.18.

Iudic.11. Abrahā iussus voluit immolare filium Iephte iniussus.

Deinde quid sentiat de Iephte vouente & immolante Deo filiam, Iudic.11. sic explicat: *Sed non sic Iephte*, inquit, *de filia fecit holocaustoma Domino, sed sicut præceptū fuerat pecora offerri, & prohibitum fuerat homines immolari, &c.* Et paulo infrà, multùm interesse ait inter Abrahæ obedientiam, & Iephte immolationem: quoniam ille iussus obtulit filium: hic autem fecit, quod & lege vetabatur, & nullo speciali iubebatur imperio. Et quòd Deus non delectaretur immolatione hominis, probata obedientia, sacrificium commutauit in arietis oblationem. Sed potuit (dicet aliquis) Iephte piè credere, sicut & Abraham credidit, Deum sacrificiis talibus oblectari. Cæterùm consideret, qui hæc obijcit, aliud esse vltrò vouere, aliud iubenti obtemperare. Seruus enim, si aliquid præter morem facit domi, iussu Domini, à pœna excusatur; imò laudari solet, non autem si sponte facit. Deinde Abraham sciens Deo non esse gratam victimam humanam, propterea occidere voluit iussu Dei filium, quia credidit hoc eum propterea iussisse, vt resuscitaret occisum, vt dicitur ad Hebr. 11. Iephte verò Deo non iubente, neque poscente, contra legitimum illius præceptum vltrò sacrificium vouit humanum, si Deus traderet illi filios Ammon.

Abrahā credidit suscitādum Isaac si occideretur. Hebr.11.

Nō excludit August. Iephte, a numero sanctorum. Heb.11. Gedeon idolum fecit. Vellus Gedeonis quid significaret.

Non tamen colligas, Augustinum, licèt damnauerit votum, & immolationem Iephte sensisse propterea illum excludendum esse à numero sanctorum. Nam ad Hebr.11. cum Gedeone, Samsone, Dauide, & Samuele sanctissimis viris egregiè laudatur: duntaxat vituperat Aug. votum & voti impletionem, quam Scriptura non laudat. Quod factum in morte expiari potuit, sicut & Gedeonis peccatum, qui ex auro prædæ, Ephod, siue idolum, fecit; Nam & in eo, inquit Aug. quòd idem Gedeon signum petens, sicut ipse locutus est, tentauit in vellere, nescio vtrùm non fuerit transgressus præceptum, quo scriptum est: *Non tentabis Dominum Deum tuum.* Veruntamen etiam in eius tentatione Dominus, quod prænuntiare volebat, ostendit. In compluto scilicet vellere, & area tota circunquaque sicca, figurare primùm populum Israël, vbi erant sancti cum gratia cælesti, tanquam pluuia spirituali; & postea compluta area sicco vellere, figurare Ecclesiam toto orbe diffusam habentem non in vellere, tanquam in velamine, sed in aperto, cœlestem gratiā, illo priore populo, velut ab eiusdem gratiæ rore alienato, atque siccato. Nec tamen frustra (concludit Aug.) inter fideles, & operantes iustitiā propter bonitatem, fideléque vitam, in qua eum credendū est esse defunctū, tale in epist. ad Heb. meruit testimonium.

IV. Sunt

IV. Sunt tamen, qui Iephte excusare volunt à peccato, quia Deus videtur illi inspirasse, vt voueret, & post votum ingens illi accessit contra Ammonitas victoria. Vnde D. August. hanc coniecturam excusantium à culpa Iephte non contemnens: *Si Spiritus Domini*, inquit, *qui factus est super Iephte, vt hoc voueret, omnino præcepit, quod quidem Scriptura non aperuit: tamen, si hoc ille præcipit, cuius non licet iussa contemnere, non solùm insipientia culpanda non est, verùm etiam laudanda obedientia est. Si autem Iephte humanum secutus errorem, humanum sacrificium vouendum putauit; eius quidem peccatum de vnica filia iure punitum est; quod etiam ipse verbis suis satis videtur ostendere, vbi discissis vestibus ait:* Heu me filia mi, impedisti me, & in offendiculum facta es in oculis meis. *Veruntamen is etiam eius error habet aliquam laudem fidei, quia Deum timuit, vt quod vouerat redderet: nec diuini in se iudicij sententiam declinauit, siue sperans Deum prohibiturum, sicut fecit Abrahæ, siue voluntatem eius etiam non prohibentis, intellectam facere potiùs quàm contemnere statuens.* Hæc ferè August. Quamuis autem paucioribus verbis poterat adduci eius doctrina circa immolationem filiæ Iephte, (in qua si pater culpæ fuit reus, illa à culpa immunis iudicatur, cùm non seipsam vouerit immolandam, sed voto & voluntati patris non resistens, Dei fuerit secuta iudicium punientis in patre, morte vnicæ filiæ, voti imprudentiam) Nihilominus quia locum difficilem Scripturæ egregiè illustrat, huc applicanda fuit, vt intelligeremus non exultare Paulum commemoratione mortis, quam ipse sibi velit sine Dei præscripto afferre (id enim peccatum esset) sed immolationis mentione ab inimicis Christi de suo corpore & vita faciendæ, quod homini Christiano palmarium est.

Iephte potest excusari à culpa si Deo inspirante vouit. August.

Error Iephte habet aliquā laudē fidei.

Filia Iephte non peccauit: patris enim voluntati resistere non cogebatur aliquo præcepto.

VERS. 7. Bonum certamen certaui, cursum consummaui; fidem seruaui.

Græcè; Τὸν ἀγῶνα τὸν καλὸν ἠγώνισμαι, τὸν δρόμον τετέλεκα; τὴν πίστιν τετήρηκα.

I. Τὸ χαλὸν, quod cum certamine iungitur, non sonat simpliciter *bonum*, sed cum emphasi, *præclarum*, & *egregium*: Et verò τὸν articulus, indicat illud certamen Euangelicum laudis & gloriæ plenissimum. D. Chrysost. enarrans hunc locum, hom. 9. difficultatem expendit, quæ legenti magnifica verba Pauli obiici potest. Sic enim ait: *Sæpe ego cùm Apostolum in manibus sumorem, & locum istum inspicerem, hærebam, ambigens cuius rei gratia sic magnificè loquitur Paulus, vt dicat,* Bonum certamen certaui, &c. *Nunc Dei gratia causam mihi inuenisse videor, per quam tunc loqui sic maluit.* Mœrorem profectò discipuli solari cupit, bono illum esse animo iubens, quasi ipse ad coronam pergat, omnibusque ritè peractis præclarum repererit finem. Itaque vult Chrysost. his verbis Timotheum ab Apostolo ad gaudendum magis, quàm ad dolendum incitari. Veluti si quis indulgentissimus pater, paruulum orbitatem non ferentem consoletur ac dicat: Noli flere, fili, bene enim viximus, peruenimus ad senectutem, atque in ea ætate relinquimus te. Reprehensione caruit vita nostra, cum gloria hîc migramus; poteris & ipse admirationi esse pro his, quæ gesta sunt à nobis: trophæa semper retulimus, hostésque superauimus. Hæc diceret pater, non studio magnificè de se loquendi; sed desiderio consolandi orbitatem filij,

Cōsolatio in morte ex rectè factis. Chrysost.

Consolatur Paulus discipulum, sicut pater filium.

filij, & spem ad imitationem virtutis erigendi. Mortis enim separatio acerbissima est iis qui amant inter se, & quidem si ipse Paulus, cùm à discipulis separetur, ita affectus erat animo, vt diceret 1. ad Thess. 2. *Nos autem fratres desolati, vel destituti à vobis ad tempus horæ, aspectu, non corde: abundantiùs festinauimus faciem vestram videre cum multo desiderio, &c.* Quid putas Timotheum pati, si viuente illo ad tempus separatus ita lacrymabatur, vt diceret Paulus cap. 1. *Die ac nocte desiderans te videre, memor lacrymarum tuarum, vt gaudio implear;* quantò magis vita functo? Denique, inquit, Chrysost. hæc consolandi eum gratia scribit; totáque epistola consolatione plena est, quam sibi ille testamenti cuiusdam vice seruaret. Theoph. cum D. Chrys. consentit, sic enim ait: Paulus hîc Timotheum consolatur, hanc veluti testamentum condens epistolam, &c.

1. Thess. 2.
2. Tim. 1.
Amabatur Paulus & amabat Timotheum: Hinc lacrymæ.
Theophyl.

II. In illis verbis: *Bonum certamen certaui*; excitat Timotheum, vt laudatum à se certamen, non defugiat; imò constanter aggrediatur, quasi dicat: *Bonum certamen certaui*, hoc est, vt explicat Theod. Aduersùs vniuersam diaboli cateruam dimicans, fusis ac profligatis hostibus, trophæum erexi. Sed quomodo bonum est certamen, vbi cruces, vbi vincula? quia scilicet pro Christo suscipitur, & eximias nobis proponit coronas. Nihil hoc certamine illustrius; nullo corona hæc fine concluditur. Non ea ex oleastri ramis texitur; non habet editorem munerum hominem, neque homines solùm spectatores. Ex Angelis constat theatrum. In certaminibus olympicis pugnatur dies plurimos, & sudatur; vnius horæ momento accepta corona. Quid, quòd voluptas illa protinus marcescit? Hîc autem non sic, semper honor, semper gloria augetur. Lætari ergo oportet, quia ad requiem propero: ab stadio exeo. Audisti à me Philipp. 1. quia *dissolui, & esse cum Christo longè sit melius.*

Theodor.
Diaboli caterua profligata à Paulo.
Pugna pro corona ex oleastro, multi olim sudoris.
Philipp. 1.

III. *Cursum consummaui*, hoc est, Maxima parte terræ & maris obita, eos luce Christi à tenebris vindicaui, qui in ignorationis nocte detinebãtur. Duo ergo Paulus præstitit, & pro Christo certauit, & cursum suum confecit. Nam, vt hîc ait D. Chrysost. & certare oportet & currere: illud, tribulationes perferendo: hoc, vtilitatem multorum sibi proponendo. Bonum profectò certamen, quod & voluptatem, & vtilitatem affert spectatoribus. Cursus ille non est roboris ostentatio, aut gloriolæ aucupium, sed homines ad cælum subuehit. Cursus hic sole purior est, quem Paulus currebat in terra, plúsque illustrat orbem, quàm solis igneum iubar. *Quomodò autem cursum consummauit? Orbem totum peruagatus est: incipiens à Galilæa & Arabia, & vsque ad fines terræ progrediens, vt à Hierusalem*, inquit ad Rom. 15. *& in circuitu vsque Illyricum impleuerim Euangelium Christi, omnémque orbem peruolans, volucris cuiusdam instar. Imò*, inquit, Chrysost. *volucre omni perniciùs atque vehementiùs.* Nam si quidam volucris fuisset, simpliciter peruolasset; non sic autem ille egit, sed pennis spiritus præditus, innumera impedimenta transiliit, mortes, calamitates, insidias, si fuisset auis, delapsa caperetur: sed plusquam auis fuit, retia omnia & impedimenta transcendens, nisi auem voces, igneis diuini Spiritus.

Cursus Pauli feliciter absolutus.
Chrysost.
Cursus Pauli ad cælum.
Purior est & magis orbé illustrat, quàm solis iubar.
Paulus instar auis pennis spiritus volauit.

IV. Potest igitur particula, *cursum consummaui*, in qua est metaphora ex arte gymnastica, quæ cursoriam comprehendit, de qua illud Horat. Od. 1.

Sunt quos curriculo puluerem Olympicum,
Collegisse iuuat.

Potest,

Poteſt, inquam, referri, ad curſum prædicationis Euangelij, iuxta Chryſoſt. Theophyl. Theodor. Oecum. & Ambroſ. Referri etiam poteſt ad progreſſum in Chriſtianiſmo, hoc eſt, in pietate & actionibus honeſtis. Verbum enim *currendi*, non ſemel in diuinis Scripturis, & præſertim apud Paulum accipitur pro fructu & profectu, qui ex pietatis exercitio, & veluti curſu, quotidie augeſcit. Vnde ad Galat. 5. *Bene currebatis, quis vos impediuit?* item: *Sic currite vt comprehendatis.* Ad hunc locum alluſiſſe videtur Lact. lib. 6. cap. 4. dicens, *Sicut in hac vita cùm eſt propoſitum cum hoſte certamen priùs laborandum eſt, & frigora perferenda; ſic in omni hac vita, quia aduerſarium nobis Dominus reſeruauit, vt poſſimus capere virtutem, omittenda eſt voluptas, ne hoſtis opprimat, vigilandum; ſtationes agendæ militares; expeditiones obeundæ, fundendus ad vltimum cruor, &c. Omnia denique amara & grauia patienter ferenda, eo quidem promptius quo nobis Imperator Deus pro laboribus maiora & æterna conſtituit, &c.* Illud etiam aduerte, neminem dici certare, niſi, qui inimicum habet. Vnde Proſper in lib. ſententiarum, ſententia 213. ſic ait: *Non coronabitur, niſi qui vicerit, niſi qui certauerit; Quis autem certat, niſi inimicum habens, & tentationibus reſiſtens, &c.* Itaque, *bene certare*, hoc loco eſt, ita cum hoſte domeſtico, aut externo confligere, vt victoria comparetur.

Chryſoſt. Theophyl. Theodor. Oecum. Ambroſ. Curſus conſummatus ab Apoſt. ad prædicationem, vel profectũ in virtutibus refertur. Lactant. Inſtar militis laborandum Chriſtiano pro præmio cæleſti. Proſper.

V. *Fidem ſeruaui*; hoc eſt, Nullus eam mihi ſurripuit; non populus, non orator, non rex, non tyrannus, non ipſe diabolus. Multa enim erant, quæ hanc deprædari tentabant, minæ, carceres, mors, & interdum ſuauium rerum promiſſiones. Verùm Paulus ad omnia ſemper paratus, ſobrietatem & modum, hoſtis ſ[illegible] humana reſiſtens, conſeruauit. Ita exponunt D. Chryſoſt. Theophyl. Theodor. & ferè omnes. Loquitur autem Paulus de fide; quæ per dilectionem operatur, in qua conſtantiſſimè perſeuerauit. Hæc autem, ſicut obtineri non poteſt ſine ingenti Dei beneficio, ita nec conſeruari; ſic enim ſe habet ad Deum, vt lux diurna, quæ non niſi à ſole effici, & conſeruari poteſt, vt aduertit Auguſt. in lib. de gratia, & libero arbitrio cap. 7. citans hæc Pauli verba: ſic enim ait, *Ille dixit: fidem ſeruaui, qui alibi dixerat, miſericordiam conſequutus ſum, vt fidelis eſſem. Non enim dixit, quia fidelis eram ſed eſſem, hinc oſtendens etiam ipſam fidem haberi non poſſe niſi Deo miſerante, & eſſe donum Dei, &c.* Primaſius etiam refert particulam hanc, *fidem ſeruaui*, ad perſeuerantiam ex dono Dei vſque ad finem vitæ. Huiuſmodi enim eſt hoc Dei donum, vt ſub meritum hominis cadere non poſſit, vt affirmat D. Thom. 12. q. 114. ſeruauit ergo Paulus fidem tanquam depoſitum pretioſum, nec paſſus eſt, Deo iuuante, vt illius fieret vel minima iactura. Huc alluſit cap. 1. cùm dixit, *Scio, quia potens eſt depoſitum meum ſeruare, &c.* & 2. ad Cor. 4. *Habemus theſaurum hunc in vaſis fictilibus.*

Nunquã eripi ſibi fidem Paulus paſſus eſt. Chryſoſt. Theophyl. Theodor. Auguſt. Fides, quæ per dilectionem operatur, ita pédet à Deo, vt lux à ſole. Primaſ. Perſeuerantia eſt Dei donum. D. Thom. Fides eſt depoſitum pretioſum. 2. Tim. 1. 2. Cor. 4.

VI. Sed quonam pacto Paulus dicere potuit, *fidem ſeruaui*, cui adhuc in puluerem *deſcendendum* erat, & cum moleſtiſſimis cruciatibus confligendum? An ad eius conſummandum curſum parum adhuc deerat, quando illud deerat, vbi erat futurus acrior & crudelior inimicus? Reſpondet D. Auguſt. in libro de ſpiritu & litera, allegatus hic à Beda, Paulum, certum ſecurumque per reuelationem de victoria, quam habiturus erat in extremo certamine, ita locutum fuiſſe: non re pleniſſima, ſed ſpe firmiſſima. Confirmatur hæc reſponſio ex illo loco ad Rom. 9. *Quis ergo nos ſeparabit a charitate Chriſti, tribu-*

Auguſt. Beda. Sciebat Paulus ſe perſeueraturum in fide & gratia. Rom. 9.

latio, an angustia, &c. Non enim poterat tanta fiducia polliceri sibi constantiam, nisi ei diuinitus de fine vitæ suæ, & corona martyrij constaret.

VII. Itaque Apostolus postquam mentionem fecit martyrij sui, dicens, *Ego enim iam delibor, &c.* statim benefacta & egregia vitæ suæ merita commemorat, & quo animo vsque ad mortem perseuerare in fide debeat tanquam iam certus de victoria refert, dicens, *bonum certamen, &c.* Nam, vt alias rationes omittam, cur id fecerit, rectè admonet D.Gregor. 2.2. Moral. cap. 5. *Fas esse viris sanctis in morte recordari, imò & recolere virtutes vitæ actæ. Sicut enim dum viuimus, debemus bona nostra à memoria repellere & obliuisci ne extollamur: ita etiam appropinquante iam exitu plerunque ea ad memoriam iustè reuocamus, vt fiduciam præbeant & desperantem timorem premant, &c.* Facit pro hac D.Gregor. doctrina Isa. cap. 38. loquens de morte Ezechiæ Regis, pietate clarissimi; sic enim iam moriturus orasse dicitur: *Obsecro Domine, memento quæso quomodo ambulauerim coram te in veritate, & in corde perfecto, & quod bonum est in oculis tuis fecerim, &c.* Dialectu Hebræa, *ambulare coram aliquo*, est illi inseruire, vt constat ex multis locis Scripturæ. Quod Ezechias addit, *in veritate*, profectò magna laus est. Paucorum enim est hoc verè dicere. Plurimi nánque, quem ore confitentur, factis negant: neque alij sunt, qui hypocritæ magis censendi sint, quàm, qui olim se filios Abrahæ gloriabantur, & opera diaboli patrabant: & nunc, qui pro Christianis haberi volunt, & à flagitiis gentium & infidelium non discedunt. Magis mirari soleo addidisse hunc regem, *corde perfecto*, hoc est, integro, seu, quod idem est, omne scelus excludente: significat enim conscientiam sibi in bono consentientem, & omnino sceleris puram. Cui si adiungas quod sequitur, *Bonum facere, &c.* iustum ex omni parte habebis. Quid optabilius hac conscientia in homine iam iam morituro? Quod eo magis mirandum est, quòd rex erat. Verùm cur mori recusabat, cùm nulla sceleris recordatione turbaretur? Fortè quòd nondum haberet prolem, ex qua oriretur Messias. Manasses enim tertio post recuperatam salutem anno, ei natus est. Est & alia causa vitę longioris optandę in viris sanctis veteris Testamenti: nempe quia nondum illis patebat aditus in cœlum; ad colendum piè & religiosè Deum, vitam desiderabant productiorem. At in nouo Testamento, cœli ianua Christi meritis patefacta, Paulus, quæ rectè gessit, commemorat, vt & seipsum & discipulum consoletur. Quin & mortis mentione facta quodammodo exultat, vt omnes intelligant, non esse cur vitam longiorem optet, qui bonę conscientiæ suffragio ad spem potiũdi cœlestes diuitias erectus, Christo frui desiderat. Placet hũc locum, quoniam celeberrimus est, vna vel altera annotatiũcula illustrare.

Greg. PP. Fas est viris sanctis rectè facta in morte recolere, vt timorem premant. Isa. 38.

Ambulare coram Deo est illi inseruire.

Seruire corde perfecto quid sit.

Ezechias, cùm sana esset conscientia, cur mori recusabat. In vet. Testaméto sancti vitam longã optabant, quia ianua cæli erat clausa.

VERS. 7. Bonum certamen certaui.

Quodnam tempus vitæ suæ bonum certamen vocet Apostolus & de exemplo, quo bonus pastor iuuare debet Christi gregem.

ANNOTATIO I.

Pulchrum certamen vocat vitæ bene actæ tempus.

I. EXistimat D.Chrysost. *bonum*, siue præclarum *certamen*, ab Apostolo testimonio bonæ conscientiæ exultante, appellari vitæ bene actæ tempus, vt ea

ea ratione discipulum consoletur more patris, qui moriturus filio ploranti ait: Noli flere fili: Bene viximus, trophæa sæpe retulimus, &c. Fauet Græca lectio, quæ sic habet, τὸν ἀγῶνα τὸν καλὸν ἠγώνισμαι. Nam τὸ καλὸν, quod cum certamine copulatur, emphasim habet; significatque præclaram & honorificam dimicationem. Articulus τὸν indicat dimicationem siue pugnam Euangelicam, gloriæ & laudis plenam. Est igitur dum viuimus, nobis certamen cum vitiis: in hoc qui succumbunt, erroris sui & imbecillitatis vocem indicem edunt, Sap. 5. dicentes, *Errauimus, lassati sumus in via iniquitatis.* Qui verò victores euadunt, lætabundi, & hilaritate perfusi, cùm ad vitæ metas properant, dicunt, *bonum certamen certaui.* Est hæc vox in ore pastoris iucunda, cùm astantes oues moriturus alloquitur: nec ipsi soli iucunda propter conscientiam, sed iis qui audiunt ob recordationem vitæ, quæ exemplo iis, quibuscum egit, semper præluxit.

Sap. 5.

II. Atque, vt de exemplo, quod tam insignem consolationem vitæ deficienti affert, pauca dicamus; boni pastoris, quod sæpe fecimus, mores, quibus ad morem virtutis oues Christi incendit, recolamus. Pastores antiquissimis temporibus, honoris & virtutis laude florentes fuisse, nobiles tradunt scriptores. Viuebant, vt plurimùm in agris, pastorali pera & baculo contenti; cibus illis erat tenuissimus: papyro victitantes, castimoniam, & synceram animi puritatem colebant. Si aliquando necessitas, vt in ciuitates pergerent, ire eos compulisset, cum admiratione apud populum, & principes, de omni virtutum dignitate philosophabantur. Iam verò charitate, & amore oues suas ita complectebantur, vt è faucibus luporum niterentur iam pene deuoratas extrahere; ab ignibus, afflatas incendio, ne perirent, eripere: à vorticosis pelagi fluctibus, & monstrosis piscium rictibus, ne lacerarentur, liberare. Et si fortè nascentem hircum aut agnum, vnguium tenacitate correptum aquilæ in sublime attollerent, ita afficiebantur animo, vt pennis non homini datis Icarij imitatione conatus, in deprædatricem aquilam cuperent inuolare. Hinc illa Protei pastoris fabula orta est, cui omnium temporum cognitæ erant varietates. Is enim nunc aërem leuitate, nunc aquam fluxione, nunc terram siccitate, nunc ignem inflammatione referebat. Quid opus est multis? Erat leonibus, leo: lupis, lupus: agnis, agnus: Atque, vt varietate, quos vellet multiplici alios recrearet: interdum palmam pendentibus dactylis conspicuam; interdum cedrum odoriferis frondibus suauem; iam rosaria intersitis candentibus liliis rubentia: nonnunquam hortum olerum varietate, & fontium per canales manantium perennitate pulcherrimum repræsentabat. Erat denique Proteus:

Exemplum boni pastoris.

Pastores olim nobiles erant philosophi.

Eripiebant è periculo oues.

Proteus pastor typus boni prælati.

> *Quique pennarum celeri volatu*
> *Ales metitur aëra:*
> *Quique pennarum celeri natatu*
> *Piscis pererrat æquora.*

Itaque, vt ad omnem iuuandi oues opportunitatem se affingeret prudens pastor, nullam non formam assumebat. Vnde Ouid. 1. Fastorum,

> *Ille suam faciem transformat, & alterat arte:*
> *Mox domitus vinclis, in sua membra redit.*

Hinc primi illi Ægyptiorum heroes, per quos inuentæ & auctæ sunt ingenuæ disciplinæ, quem Proteum vulgus hominum, ipsi Hermen siue Mercurium, cui interpretari diuina oracula solemne erat, appellarunt. Atque vt auctiori nomenclatura eum decorarent, magnum vocauerunt Regem, magnum philosophum, magnum sacerdotem, atque adeò τρισμέγιστον, hoc est, ter maximum.

Vnde, apud Ægypti pastores contemni cœperunt.

III. Postquam verò recentiores, & Pharaonum propinquiores æuo pastores, ab illa vigilantia, & cura, vitæque honestæ exemplo, in delicias & opulentiam, tanquam in vitiorum omnium gurgitem sunt prolapsi; vix dici potest, quanta in Niloticis vrbibus rerum conuersio est animaduersa? Iam ciues malo ducti exemplo, effusissimo cursu in voluptates illicitas feruntur, honesti viri à potentioribus pessundantur; dominantur impostores; parasiti, & helluones rident: scelerum artifices regnant: ambubaiarum collegia in honore sunt. Pastores verò, quorum negligentia tanta pernicies communibus rebus est illata, quo loco habentur? Ita hoc nomen in contumeliam versum est, vt quo tempore Iacob patriarcha ad famem leuandam in Ægyptum de terra Chanaan cõmigrauit, hanc occasionem præclaram commorandi in terra Gessem nactus sit à consuetudine gentis vitiosæ abductus; cui ludibrio esset futurus, & risui, si ex re pecuaria in qua omnes familiæ suæ opes, quæ amplissimæ erant, constituerat, quæstum fecisset. Etenim vt Ioseph, prouinciæ totius pro rege administrator, Genes.46. ait, *Detestantur Ægyptij ouium pastores.* En quantùm pastores, cùm sibi, tum cæteris, quibus veluti currentibus officij lampada tradiderunt, attulere nocumenti? quàm turpem, & fœdam nomini specioso, & honesto incusſêre maculam.

Gen.46.

Pastoris nomen à Christo decoratur.

Ambros.

Eucherius.

IV. Cæterùm pastoris nomen quod Ægyptiorum vitio fuit ignominiosum, Christi pastoris summi sanctimonia, & exemplo redditur gloriosum. Et verò pastorem Ambrosius interpretatur, non opilionem aliquem, sed disceptatorem rationis, doctoremque virtutis; & vbi scriptum est, *Filios arietum esse Domino offerendos,* Ecclesiarum principes exponit Eucherius: vt ouium appellatione illi intelligantur, qui purè & castè fidem & pietatem colant. Has oues tanti facit Christus generis humani seruator, & custos, vt non verbis solùm, sed etiam exemplo docuerit Apostolos, eosque qui Apostolis succedunt, oportere aliquando vitam & sanguinem pro illarum incolumitate, hostium truculentiæ largiri. Christum Dominum quicunque imitati sunt, eiusque dicto audientes, cælum incolarum numero, terram virtutum odore compleuerunt. Quemadmodum enim aromata suo odore circunfusum complent aërem, sic boni Pontificis præsentia, omnes, quibus adest, bonis actionibus ad honestatis studium allicit, & impellit. Felix qui cum Apostolo, cæterisque Ecclesiæ nascentis gubernatoribus, verè dicere potest; *Christi bonus odor sumus Deo.* Ad quam sententiam respiciens Hieronym. *Ea*, inquit, *debet esse conuersatio & vita Pontificis, vt omnes motus, & gressus, atque vniuersa eius opera cælestem redoleant gratiam.* Discant, qui aliis præsunt, ab Abimelech, subiectam sibi multitudinem non tam dictis, quàm factis ad imitationem sui concitare. Ille quidem lignorum congeriem in fasces alligatam, suisque impositam humeris, quo destinauerat, asportans, commilitonibus, inquit, suis, *Quod me videtis facere, citò facite.*

Præsentia boni pastoris efflat suauem odorem.

2.Cor 2.

Hieron.

Iudic.9. Abimelech, ait, Quod me videtis facere, citò facite

V. Testatum est, & consignatum certissimis monumentis, nobilem quandam

dam in Phrygia ciuitatem, extrema quæque fidei, & religionis causa perpessam fuisse detrimenta. Obsessa enim, Diocletiano imperante, bellicis scelerati exercitus, munitionibus; insonante quotidie horribili tympanorum vocúmque strepitu, vt à Christianis sacris, ad idolorum superstitionem desciseceret, abduci nulla ratione potuit à suscepta semel fidei sanctissimæ professione. Quid igitur? ô barbaram, & inauditam crudelitatem, sine vllo sexus, aut ætatis discrimine, tota profanis ignibus incenditur ciuitas, tanta immanitate, vt ne vnus quidem, qui omnia populantem flammam euaserit, superfuerit. Tam numerosi martyris autor, & hortator, non aliquis fuit è plebe, sed vir quidam primarius; pietate imprimis, & religione, deinde animi inclytus magnitudine, Adauctus nomine, Italus natione. Vt mihi similis videatur, huius religiosi principis laus, illi quam Cyprianus Cornelio Pontifici Maximo in epistola attribuit, *Dum præcedis* (inquit) *ad gloriam, multos feceris gloriæ comites; & confessorem populum suaseris fieri, dum primus paratus es pro omnibus confiteri.*

Ciuitas in Phrygia, pro fide incensa flammis.

Adauctus facti dux Cyprian.

VI. Habes præclarum certamen à Paulo certatum: Habes in paucis verbis, quid bonus pastor, cui totius mundi creditum erat depositum, præstiterit, vt sui muneris partes rectè obiret. *Bonum* (inquit) *certamen certaui.* Sed quomodo bonum certamen, vbi flagella, vbi cruces, vbi vincula? Quia scilicet pro Christi fide, & pro animarum salute suscipitur. Neminem offendi: nulli fui onerosus: omnes verbo & exemplo iuui. Aduersùs diaboli molitiones dimicans, fusis, ac profligatis hostibus cum Angelorum, & seruorum Dei aspectantium voluptate, trophæa erexi. *Omnibus omnia factus sum, vt omnes lucri facerem.*

VERS. 7. Cursum consummaui, fidem seruaui.

Cursus Apostoli, quem seruata fide se consummasse ait, eò spectauit, vt multos ad Christum verbo, & exemplo perduceret.

ANNOTATIO II.

I. Homini Christiano, & ei maximè, qui præfecturã aliquam Ecclesiasticam gerit: necessarium est (vt inquit Chrysost.) & certare & currere. Illud, labores perferendo: hoc, proponendo sibi multorum vtilitatem. Bonum certamen certasti, ô Paule? cursum dic nobis obsecro, quomodo consummasti? Orbem totum peruagatus sum: incipiens à Galilæa, & Arabia, & ad extremas vsque terrarum oras progrediens: à Hierusalem vsque ad illyricum, Euangelium Christi promulgaui; Omnem peruolans orbem volucris cuiusdam instar. Qui hæc ait, meritò seipsum in ærumnis constitutus consolatur, dicens: *Cursum consummaui.* Mundum Paulus post se ad Christum currens, non aliter trahit, quàm Hercules ille Gallicus fingitur, homines se sponte sequentes eloquij vi, quò vellet ductasse. Est ille in antiquis tabulis leonino amictus spolio: dextra clauam ostentat; sinistra, arcum, humeris, pendulam pharetram; &, vt semel dicam, sublata monstrorum excarnificatione, Hercules est vsquequaque. Cæterùm cõfertissimam hominũ multitudinem, omnes auribus vinctos trahit. Vincula sunt habenulæ prætenues, auro electróque fabrefactæ, spirulis collaribus decentissimis admodum similes. Atque hi omnes,

Chrysost. Pugna, & cursus necessarius in vita.

Paulus ad se trahebat homines, velut Hercules Gallicus, &c. Budæus, in Pandectas.

quod iure mireris, tametsi nullo propè negotio explicare se possint, ne fugam quidem, circunspectant. Non renitentes in diuersum, non resupinati, vt catenati remiges solent, sed hilaritate incredibili perfusi, regentem se ducem sequuntur, eò vsque imperio obsecundantes, vt præueniendi studio vincula etiam laxa pendentiáque abiiciant: diceres eos tristiores futuros, si huiusmodi vinculis eximi se sentiant. Sunt, qui hoc typo eloquentiam oratoris alicuius expressam esse velint: ego, Pauli eximij diuini verbi præconis, facundiam, qua sublatis, veluti alter Hercules, scelerum monstris, Romanos, Corinthios, Galatas, Ephesios, &c. ad fidem perduxit, graphicè descriptum video: sponte illum omnes, qua pergebat, sequebantur, nec sine lacrymis, ab illius diuelli consortio, plerique poterant. Hunc se cursum consummasse Apostolus gloriatur.

Episcopi ornatus siue supellex qualis.

II. Nec solùm Paulum cogito in hac effigie: simul Episcopum considero, pro leonino tergore lineam strictam: pro claua, Christi crucem: pro arcu, baculum: pro pharetra, virtutum supellectilem nobis obiicientem. His enim decoratus ornamentis omnes ab ouili Christi ferarum arcet laniatus: &, quod maius est, exemplo honestæ vitæ, veluti catena aurea, hominum animos ita deuincit, vt & ipse amet omnes, & ab omnibus ametur. In iis, qui parent, quanuis hæc desint ænigmatici Alcidæ decora, non tanti refert: at in iis qui præsunt, multum. Omnes, vt Marci 14. capite Euangelica narrat historia Christi discipuli somno iacebant in horto Gethsemani alligati; vnus tamen, & solus Petrus, quòd genam genæ comprimi siuerit, reprehenditur. Osiæ elephantiasis fœda serpigine regiam frontem populabatur. At Moysis nondum Israëlitici populi principis, manus dumtaxat apparuit lepra inquinata. Nimirum occultari possunt priuati hominis vitia; principis non possunt. Concussis a vento quatuor ædium angulis; filij Iob primogeniti & fratres natu minores dum mensis accumbunt, oppressi subitò sunt & extincti. Vna quippe esse solet principum & clientum communis ruina. Nubem illam in solitudine à Deo Hebræis datam populus præeuntem sequebatur: stantem verò otiosè videbat. An non intelligimus figuratam illam, & mysticam Ezechielis orationem? *Cúmque ambularent* (inquit) *animalia, ambulabant pariter & rotæ iuxta ea: & cùm eleuarentur animalia de terra, eleuabantur simul & rotæ.* Huc sanè pertinet peruulgata illa iam, sed tamen ex diuinis literis sumpta parœmia: *Qualis rector est ciuitatis, tales & inhabitantes in ea.* O quam speciosum verbum est, & laude dignum cùm Princeps eamus ait, faciamus, laboremus? Quàm verò imperiosum illud, Famule, fac, labora, vt rectè mihi tragicus Seneca dixisse videatur,

Marc. 14. Reprehenditur dormiēs Petrus quia pastor erat futurus. 2. Par. 26. Exod. 3. Iob. 1. Ezech. 1. Eccl. 10. Seneca Trag.

Violenta imperia nemo sustinuit diu.
Moderata durant.

III. Quàm bene & sine vlla supercilij nota Paulus dum Ecclesiæ viuens negotium gerit, imperare Timotheo, Tito, cæterísque discipulis potuit? Nihil violenter ab illo in iussis, aut interdictis actum. Eorum, quæ præcipiebat, dux fuit semper, & antesignanus: in ieiuniis, in orationibus; in itineribus, terra marique susceptis; in vinculis; in cibo, industria sibi & sociis parando, quale exemplum præbuit? Quis illi, qui semper in certamine pietatis vires exercuit; & in cursorio vitæ æternæ studio pulchrè versatus est, dicenti, cùm ad metam peruenit, *Bonum certamen certaui, cursum consummaui*; obstrepere poterit?

Paulus bonū certamen certauit.

terit? Pulchrè certatum eſt à te, ô Paule, curſum feliciter conſummaſti; erige trophæum, coronam expecta quam reddet tibi Dominus, Olympiacis ſertis, imò & regum diadematis longè glorioſiorem.

IV. Quid de ſeruata fide dicam? Eam eripi ſibi, nec aliis, quibus ipſe præerat, non eſt paſſus: tanquam depoſitum pretioſum eam, ad finem vſque vitæ, conſeruauit. Et quidem Primaſius ad perſeuerantiam refert particulam, *fidem conſeruaui*. Hæc enim in fide ad mortem vſque conſtantia, maximè ſi per dilectionem operata eſt, ita à Deo pendet, ſicut lux diurna à ſole, vt autor eſt Aug. de gratia & libero arbitrio, cap. 7. Non erubeſcat igitur coronam iuſtitiæ ſibi polliceri, qui verbo & exemplo omnes homines iuuit. Iucundè ex illius ore audiatur vera illa morientis vox, *Bonum certamen certaui, curſum conſummaui, fidem ſeruaui.*

Primaſ.
Auguſt.

VERS. 8. In reliquo, repoſita eſt mihi corona iuſtitiæ, quam reddet mihi Dominus in illa die iuſtus iudex.

Græcè: *Λοιπὸν ἀπόκειταί μοι ὁ τῆς δικαιοσύνης στέφανος, ὃν ἀποδώσει μοι ὁ κύριος ἐν ἐκείνῃ τῇ ἡμέρᾳ ὁ δίκαιος κριτής.*

I. QVod noſter interpres poſuit *in reliquo*, Græcè eſt *λοιπὸν* hoc eſt, *quod ſupereſt*, vt Ambroſius vertit, vel vt conſueuit vertere vulgatus interpres, *de cætero*. Paulus igitur ne fruſtra ſudaſſe in ſtadio virtutis videretur, certus de victoria, coronam, inſtar illius, quæ in gymnicis certaminibus apud Græcos vincenti dabatur, & apud Romanos triumphanti, ſibi pollicetur. Quaſi dicat, quia bonum certamen certaui, & fidem ſeruaui, ſupereſt, vt tanquam bonus Chriſti miles pro tam inſignibus meritis æternæ vitæ lauream recipiam. Iuſtitiæ autem coronam eam vocat, quæ iuſtis parata eſt, & iuſta ſententia defertur, vt Theod. exponit, vel, vt Theophylactus vult, ſecutus Chryſoſt. omnem virtutem, hoc eſt, coronam virtutum omnium choro debitam, ſic in epiſtola præcedenti dicitur, *Qui certat in agone, non coronabitur, niſi legitimè certauerit.* Et Iacob cap. 1. *Beatus, qui ſuffert tentationem, quoniam cùm probatus fuerit accipiet coronam vitæ*, & Ioannes Apoc. 3. *Qui viuerit, dabo ei coronam vitæ, &c.* Omni igitur virtutum de vitiis victoriæ, ſua eſt corona propoſita, eáque multiplex; martyrio vna; altera virginitati; alia aliis ſtudioſis actionibus: iuxta Hymnum, qui canitur in feſto D. Ioannis,

Ambroſ.
Corona iuſtitiæ i. choro virtutum debita.
Theodor.
Theoph.
Chryſoſt.
Iacob. 1.
Apoc 3.
Triplex corona.

Serta terdenis alios coronant
Aucta crementis: duplicata quoſdam,
Trina centeno cumulata fructus
Te ſacer ornat.

II. Hanc varietatem coronarum, quæ iuſtis in cœlo paratæ ſunt, explicat D. Cyprian. ſerm. 2. de zelo & liuore, ſic enim ait: *Non enim Chriſtiani nominis corona vna eſt, quæ tēpore perſecutionis accipitur. Habet enim, & pax coronas ſuas, &c.* Vide Tertull. in lib. de corona militis; vbi nos hortatur, vt Chriſti ſpineam coronam in hac vita æmulemur; ille nanque hanc geſtauit antequam rex gloriæ ſalutaretur: Hanc prætulit roſis & liliis. Meritò ergo Chryſoſt. aduertit Paulum, dum ait, *In reliquo repoſita eſt mihi corona iuſtitiæ*, erigere animum diſcipuli ad ſpem

Cypr.
Tertull.
Chryſoſt.

Christus coronam spineam gestauit antequã Rex gloriæ salutaretur.
Apoc.1.

ad spem præmij; simúlq; ei suadere, ne doleat, cùm decurso laborum stadio videat se sic ex hac vita proficisci, vt coronam sit percepturus, quam Dominus Iesus suo capiti imponet. Illorum dolendus est casus, qui non ad premium, sed ad pœnam ex hac vita demigrãt, sic Ioannes Apoc.1. consolatur Christianos, qui erant in Asia, proponens cum patientia, qua vtebatur in ferendis aduersitatibus cæleste regnum à Christo promissum. Sic enim post salutationem ait: Ego Ioannes frater vester particeps in tribulatione & regno, & patientia in Christo Iesu. Vbi notandum est, priùs dictum esse, particeps in tribulatione, quàm in regno: præcedit enim societas tribulationis, adeptionem regni, iuxta illud 2.Timoth.2. *Si sustinebimus, & conregnabimus*, vt obseruat Rup. in cap.1 Apoc. & confirmat ex cap.22. Lucæ, Vbi Christus ait: *Vos estis, qui permansistis mecum in tribulationibus meis; & ego dispono vobis, sicut disposuit mihi pater meus regnum, vt edatis, & bibatis super mensam meam in regno meo:* Et vocat ibi Rup. hunc ordinem, ius legale cælestis regis: à quo nec ipse Christus exemptus fuit, vt ait D.Petr.1.epist.cap.1. scrutantes in quod, vel quale tempus significaret in eis spiritus Christi prænuntians eas quæ in Christo sunt passiones, & posteriores glorias. Posteriores; hoc est, quæ tribulationibus successerunt, iuxta Gloss. Huc spectat quod ait Tertull. in lib. de corona militis, cap.14. adducens, quod dicitur de Christo post resurrectionem fauum mellis comedente. *Christus*, inquit, *fauos post fella gustauit: nec antea rex gloriæ in cælestibus salutatus est, quàm Rex Iudæorum præscriptus in cruce: minoratus primùm à patre modicum quid, citra Angelos, ita gloria & honore coronatus, &c.* In typum etiã huius rei, vt idem obseruauit cap.8. lib. de baptismo; Iacob Patriarcha benedictionẽ filiis Ioseph, decussatis manibus, hoc est, in crucis formam positis, impertiuit. Genes.48. vt sciremus benedictionẽ non nisi præeunte cruce, impetrari. In superiora etiam Salomonis templi tribulata per tortilem scalam, siue cochlæam ascendebatur, quod etiam de templo Ezechielis dicitur, cap.41. vt intelligeremus ad cælum, non nisi per laborum varios flexus & reflexus ascendi. Posuit autem Ioannes regnum inter tribulationem & patientiã, quia hinc inde confligtari necesse est ante regni adeptionem. Vnde Naz. orat.1. in Iulianum, *Coronæ*, inquit, *in eos comparantur, qui certamine congrediuntur, non qui sursum sedent, veluti spectantes, &c.* Aduerte etiam pro patientia Græcè legi, ὑπομονῇ, quæ vox non tantùm significat patientiam, qua mala toleramus, sed etiam valde propriè patientem expectationem, qua in malis ferendis, ob spem præmij perseueramus, ἀπὸ τοῦ ὑπομένειν, id est, *expectare* & *sustinere*: quod verbum bis ponitur in Psal.26. versiculo illo: *Expecta Dominum, viriliter age, confortetur cor tuum, & sustine Dominum.* Illud, quod subiungitur, *in Christo Iesu*, apertè significat tribulationes illas duntaxat mereri regnum, & coronam, quæ propter Christum aut virtutem tolerantur, iuxta 1.Petr.4. *Nemo vestrûm patiatur, tanquam homicida, aut fur, aut maledicus, aut alienorum appetitor: si autem, vt Christianus, non erubescat*, vel, dic cum Ruperto, in Christo, hoc est, imitando Christum, qui propter nos proposito sibi gaudio, sustinuit crucem: hoc est, in ipso incarnationis momento, cùm posset, salutem mundo afferre gaudens, & triumphans, vt diuinus Pater illi significauit, maluit crucem adorare & amplecti, vt re vera adorauit, & amplexus est, vt doctores Græci exponunt: atque per labores & passionem, gloriam promereri corporis, & nominis.

Præcedit tribulatio regnum.
2.Tim.2.
Rupert.
Apoc.
Luc.22.
Ius regale cœli est vt præcedat tribulatio.
1.Petr.1.
Gloss.
Tertull.
Christus primùm ab Angelis minoratus.
Gen.48.
Ezech.41.
Naz.
Coronæ non otiosis sed laborantibus parantur.
Psal 26.
1.Petr.4.
Rupert.
Christus proposito sibi gaudio, sustinuit crucem.

III. Hinc,

III. Hinc, viri sancti, qui Christum in tolerantia laborum strenuè imitati sunt, non elatione aliqua, sed vt animum erigant, meritorum suorum, in mortis periculo, & in aliqua graui tribulatione meminisse solent. Hoc spiritu ductus Apostolus meritorum suorum thesauros præmio æternæ vitæ dignos aperit morte imminente; sic B. Iob cap. 31. ingentem benefactorum suorum syluam congerit: & beata Virgo præmissa mentione humilitatis suæ, laudes ex illa emanaturas tanquam præmiū à Deo sibi paratum Luc. 2. refert, dicens: *Quia respexit humilitatem ancillæ suæ; ecce enim ex hoc beatam me dicent, &c.* B. Paulinus in vita S. Ambr. circa finem, scribit, sanctum Episcopum, dum ab astantibus illius iam iam morituri lecto, & præsertim ab Stilicone comite audiret interitum imminere Italiæ, atque adeò petendū ipsi Deo cum lacrymis commeatum; respondisse, *Non ita inter vos vixi, vt pudeat me viuere, nec timeo mori, quoniam Dominum bonum habemus.* Hæc ille. Ambrosij verba Aug. vt autor est Possidonius, admiratus, laudauit, eo præsertim, quòd non tam de suis meritis, quàm de bonitate Dei, coronam gloriæ speraret. Vide Poss. c. 27. vitæ August.

Erigit animū in morte, memoria tribulationum.
Iob 31.
Luc 2.
Paulinus
Ambrosius moriens seipsum cōsolatur spe premij, pro laboribus donandi.
Possidonius.

IV. Docet nos præterea Apostolus, quantam de diuina clementia & iustitia spem concipiant, qui in studium bonorum operum incubuerunt. Hinc ad Heb. 10. *Nolite itaque amittere fiduciam vestram, quæ magnam habet remunerationem, &c.* Porrò coronam iustitiæ vocat, quam posset vocare coronam gratiæ, siue misericordiæ, vt ostendat iustum iudicem Deum, redditurum præmium æternæ vitæ, spectatis cuiuscunque meritis. Vnde rectè August. in Enchiridio tom. 3. sub initium cap. 107. sic ait: *Vitam æternam, quæ certè merces est operum bonorum, gratiam Dei appellat Apostolus. Intelligendum est igitur, etiam ipsa hominis bona merita esse Dei munera, quibus cùm vita æterna redditur, quid nisi gratia pro gratia redditur?* Hæc ille. D. Hugo Ætherianus in lib. de animarum regressu ab inferis, cap. 15. Bibl. Patr. tom. 9. scribit, *Euagrium philosophum ab Episcopo quodam Alexandriæ conuersum fuisse ex paganismo ad fidem. Quia vero audiuerat centuplum dari in cælo pro eleemosyna, &c. Libras sexaginta dedit Episcopo distribuendas pauperibus; accepta ab Episcopo syngrapha, quòd pro vna centum, in illo seculo à Christo esset recepturus. Iussitq; moriens filijs, vt syngrapham Episcopi, manui sepulti insererent. Quo facto, die tertio, apparuit philosophus in somnis Episcopo, dicens: Vade ad sepulchrum meum, & recipe chirographum tuum. Nam debitum commune recepi, imò centuplum à Christo, & à te promissum.* Diluculo conuocato clero Episcopus perrexit ad sepulchrum: philosophum sedentem & manum cum literis protendentem inuenit. Pontifex accepit literas, eásque philosopho recumbente publicè perlegit. Tenor epistolæ hic erat: *Euagrius Philosophus Episcopo suo. Noluerim te, pater, ignorare, quòd pecuniam omnem quam tibi adhuc in corpore viuens dedi, centuplicatam, sicut mihi promiseras, recepi. Quamobrem nulla debiti ratione mihi astringeris.* Hactenus epistola. Sanè qui miseretur pauperi fœneratur Domino, & pro quouis bono opere, si in statu gratiæ est, centuplum, vt Christus promisit tanquam coronam iustitiæ ex promissione debitam, recipiet. Verba Pauli omnia iustitiæ rationem in præmio contineri insinuant. Reddet, inquam, tanquam debitam coronam, non donabit, vt indebitam. *Iustus iudex*, hoc est, meriti cuiusque examinator. *In illa die*; non misericordiæ, sed iudicij, qua reddet vnicuique præmium, aut supplicium secundùm opera illius. Et ne quis putet priuilegium hoc sibi soli fieri, addit:

Hebr. 10.
August.
Gratia pro gratia redditur cùm coronamur.
Hugo Ætherianus.
Bibl. Patrū.
Centuplum redditur à Christo in hac vita. Exemplo.
Qui largitus est pro Christo pecunias, fatetur se recepisse cētuplum in remunerationem.

VERS. 8. In reliquo reposita est mihi corona iustitiæ, quam reddet mihi Dominus.

Optandam esse nobis, humanis titulis neglectis, coronam iustitiæ.

ANNOTATIO VNICA.

Cypr. Virtuti variæ propositæ sunt coronæ.

I. VArias coronas propositas esse virtuti Cyprianus docet serm 2. de zelo, & liuore. Nec enim vnam solùm coronam decretam esse iis censet, qui tempore persecutionis, cum impietate depugnant. sed etiam iis, qui pacis tempore strenuè se gerunt. Habet (inquit) & pax coronas suas. Quare omnis, qui in laboribus huius vitæ perferendis, bene se gessit, coronam sibi repositam esse iustitiæ existimet. Anhelent, & ad suas coronas virgines, sancti doctores, & qui corpus suum, ne in eo dominetur iniquitas, flagris, & ieiuniis castigant. Diuitem Dominum habemus; præmiis suos afficit athletas. Nemo ad illum accedet, qui cursu consummato fidem si seruauerit; corona iustitiæ non donetur.

II. Sed, proh dolor! multi coronam iustitiæ, ad quam anhelare cum Paulo debent, obliti, coronas huius vitæ, & titulos ambiunt: quos eleganter carpit Tertull. in lib. de corona militis; Vtinam Christi spineam coronam auide optaremus; hac enim puncti & compuncti, cœlesti, quam Paulus sibi post varias pietatis pugnas deposcit, digni in morte inueniremur. Quidam coronis & titulis huius vitæ contenti; onera sacerdotij; & beneficij respuunt: solùm magni populo, & colendi videri student. Quò fit, vt nihil minus sint, quàm quod esse debuerunt. Capta est annis superioribus bellua in mari Arctoo, cuius, & aspectus & habitus admirationem attulit spectatoribus: Ore humano, geminis pedibus; tunica ab humeris supra pectus pendente, Pontificio indumento persimili, mitrato capite, dextera duos digitos, in benedicentis populo speciem elatos, cæterisque in pugnum compressis, ostētante. Quid piscatores? Vnde nomen excogitarunt? Video vnde; sed modestè dicam. Episcopum nominare non sunt veriti, eumque Poloniæ Regi lætabundi obtulerunt. Supplicio fortasse digni videbuntur, hi nomenclatores: sed tamen aliquid in huiusmodi appellatione inest disciplinæ. Nonne mutis piscibus, & solam hominis ostentationem gerentibus, similes tibi videntur, qui vestes, titulos, & magnificas, sine vllo virtutis promerito affectant appellationes? Conferunt aliqui hoc genus hominum cum marmoreis leonibus subtus suggesta, quasi onus graue sustineant, prominentibus. Apocal. 3 ait Deus alloquens Ioannem, *Angelo*, hoc est Episcopo, *Ecclesiæ sardis, scribe. Hæc dicit, qui habet septem spiritus Dei, & septem stellas, Scio opera tua, quia nomen habes, quod viuas & mortuus es, &c.* Vbi studium aspirandi ad coronam iustitiæ? Vbi labor pro Christi fide, & proximorum amore susceptus? Quid tu nominum amplitudines & maiestatis, quid vana nomina affectas? Disce cum Apostolo sperare a Domino coronam iustitiæ; non coronam superbiæ à diabolo.

Tertull.

Piscis similis mitrato.

Apoc 3.

III. Rex fuit sanctissimus Dauid, diademate & sceptro decoratus, agnoscens; omnis humani splendoris futilitatem, marcescentes huius vitæ flores, dignitatúmque insignia pedibus premens, dicebat: *Domine, ante te omne desiderium meum.* Quasi dicat, summam in me experior imbecillitatem ad promerendam

rendam cælestem coronam, nihil eorum, quæ in terris magnifica videntur, desidero: ad te suspiro; da manum. Omnes meas cupiditates, ad te bonorum operum remuneratorem, dirigo. Prophetam imitatus D. August. lib. 4 confess. ad finem vtitur verbis Isai. 46. quæ sic habent, *Audite me domus Iacob, & omne residuum domus Israël, qui portamini à meo vtero, qui gestamini à mea vulua: vsque ad senectam, ego ipse, & vsque ad canos ego portabo, ego feci, & ego feram, ego portabo, & saluabo.* Deinde addit: *Tu portabis paruulos, & vsque ad canos tu portabis: quoniam infirmitas nostra, quando tua est, tunc est firmitas: cùm autem nostra est, infirmitas est.* Vides quantùm à Domino dependeamus? Dependet infantulus in vtero inclusus à matris prouidentia; non aliter nos à Deo. Quid si ille subtrahat auxilium? Idne contingat, ab illo dependere nos profiteamur. Accurret nobis haud grauate. Nónne propterea alatus pingitur in sacris literis? Psal. 16. *Sub vmbra alarum tuarum* (inquit Vates) *protege me a facie impiorum, qui me afflixerunt,* & Psal. 60. *In velamento alarum tuarum sperabo, donec transeat iniquitas;* Sunt alæ protectionis signum; nimirum quia tota pullorum securitas, à matris dependent alis.

August.
Isai. 46
Infirmitas nostra cùm Dei est, tunc est firmitas.
Deus alatus cur dicitur
Psal. 16.
Psal 60.
Similitudo.

IV. Hinc iusti lacrymas & gemitus ad Deum, quem plusquam materno affectu protectorem suum agnoscunt, cum necessitate aliqua premuntur, dirigunt, 2. Paral. 20. Rex pius, & religiosus Iosaphat, in tribulatione conflictatus: *Cum ignoramus* (inquit) *quid agere debeamus, hoc solum habemus residui, vt oculos nostros dirigamus ad te, &c.* Oculos ad Deum dirigere id ipsum est, quod Dauid ait: *Domine, ante te omne desiderium meum.* Qui in certaminibus Olympicis exercebantur, siue in cursu, siue in palæstra; oculos ad eum, qui munerum editor erat, perpetuò adiiciebant. Ad coronas, quas non nisi ex merito quisque reportabat, mente & oculis intendebant. Iudici ludorum placere in primis enitebantur. Quid nos? nulla est nobis iustitia ad coronam cœlestem obtinendam, nisi fauente in certaminibus huius vitæ habeamus Deum ipsum, qui viuorum & mortuorum iudex est futurus. Huc mentem, huc oculos, coronam iustitiæ sperantes, cum Apostolo adiiciamus. Hanc enim non sibi soli deberi affirmat, sed iis etiam qui diligunt aduentum eius.

2. Paral 20
Deus in tribulationibus cum corona
Similitudo.

VERS. 8. Non solùm autem mihi, sed & iis, qui diligunt aduentum eius.

Græcè; οὐ μόνον δὲ ἐμοὶ, ἀλλὰ καὶ πᾶσι τοῖς ἠγαπηκόσι τὴν ἐπιφάνειαν αὐτοῦ.

V. IN Græco est pro *sed & iis*, ἀλλὰ καὶ πᾶσι: hoc est, *sed & omnibus*; pro *qui diligunt*, τοῖς ἠγαπηκόσι, hoc est, *qui dilexerunt.* In verbis nánque significantibus affectum abuti interdum solent autores, Hebræi præsertim, præterito pro præsenti, vt etiam legit Aug. epist. ad Hesychium pro *aduentum eius*, ἐπιφάνειαν αὐτοῦ, hoc est, *apparitionem eius.* Ex hoc loco constat, Paulum per *coronam iustitiæ*, non intelligere accidentarium aliquod præmium doctoribus, aut Apostolis debitum, sed ipsam vitam æternam. Hanc enim affirmat paratam esse omnibus, qui diligunt Christi in extremo iudicij magni die manifestationem; séque per bona opera parant, ne cum improbis confundantur. D. Ansel. ita interpretatur hæc verba, *iis, qui diligunt aduentum eius*; Ac si dicat, *etiam omnibus,*

Ansel.

Conscij boni operis diligunt aduentum iudicis Christi.
1.Cor.15.
Luc.12.

bus, qui sibi de bona operatione sunt conscij. Aduentum enim iudicis non diligunt, nisi qui in causa sua habere se iustitiæ meritum sciunt. Hæc ille. Nam si in hac vita in Christo tantùm sperantes sumus, miserabiliores sumus omnibus hominibus, 1.Cor.15. Quare, vt speratam felicitatem assequamur, sperandus est Domini aduentus. *Et vos* (inquit Luc. 12. Christus Dominus) *similes hominibus expectantibus Dominum suum,&c.* Fortè ait Apostolus, *in illa die*, scilicet consummationis mei cursus,& immolationis, siue martyrij mei: de qua suprà dixerat, *Tempus resolutionis meæ instat*; videtur tamen loqui de perfecto præmio, quo anima cum corpore beatitudine perfecta potietur, quod non continget, nisi in die iudicij, & resurrectionis. Vocatur autem *dies iudicij*, *dies Domini*; cui opponitur, *dies hominis*, de quo Hieremias 17. *Diem hominis non desideraui.* Vbi Hieronym.tom.5. vel vitam longiorem, vel prospera quæque huius seculi, significari putat. Significat etiam *dies hominis* humanum iudicium, 1.Cor.4. *Mihi pro minimo est, vt à vobis iudicer vel ab humano die,&c.*

Hierem.17.
Hieron.
Dies hominis significat humanũ iudicium.
1 Cor.4.
Chrysost.
Ne Deũ offendat quem diligit; vir iustus omnia periculo exponit.
Ioan.14.
Aduẽtus per gratiam.
Lux aduentus Christi.

VI. Quærit hoc loco D. Chrysost. quonam modo quis diligat aduentum Christi. Respondetque aptè ad mores: Eum, qui illius gaudet præsentia: opes & vitam, si opus sit, oblaturum periculo, ne eum offendat. Qui Christi aduentum diligit, omnia faciet, vt ante vniuersalem illum, singularis fiat ad eum quidam Saluatoris aduentus. Nam Ioan.14. ait Dominus: *Qui diligit me, mandata mea seruabit, & ad eum veniemus, & mansionem apud eum faciemus,&c.* Si quis diligit aduentum eius omnia faciet, vt ipsum ad se inuitet, & habeat, vt illi perpetuũ luceat lumen, & nihil in nobis resideat presentia tantæ maiestatis indignum. Dicitur autem aduentus iste Græco vocabulo ἐπιφάνεια, quòd scilicet appareat desuper, ac supernè oriatur. Inquiramus ergo, quæ sursum sunt, & radios illos ad nos attrahamus: nullus, qui ad inferiora defigat obtutus, solis lucem aspicere poterit: Nemo, qui seipsum seculi negotiis inquinat, intendere aciem valebit in liquidissimum iustitiæ solem. Respice parumper ex huiusmodi profundo, atque ex seculi turbine te recipe; si hoc interim suauissimo fruaris aduentu, magna postmodùm fiducia illum aspicies.

Chrysost.
Vitandus arrogantię spiritus.
Cœnum & lutum sunt res seculi.

VII. Deinde hortatur nos Chrysost. ne in vita patiamur nos colaphis cædentem arrogantiæ spiritum; ne lapideum cor geramus & tenebrosum, ad quod plena mercibus gratiæ nauis nostra allidatur. Cauendas esse feras, hoc est, vitia ac perturbationes, quæ feris omnibus immaniores sunt, admonet. *Cœnum & lutum* esse ait secularia omnia; potissimúmque commendat tolerantiam aduersitatis cuiuscunque, quæ propter Christum occurrit: & quomodo inquies propter Christum. Iniuria te quispiam lacessiuit non propter Christum, si fortiter perferas, si pro illo ores, propter Christum hæc facis: si maledicas, si feras grauiter, si iniuriam coneris vlcisci; non modò propter Christum ista non pateris, verùm fructu te per impatientiam priuas. *In nobis enim est*, inquit Chrysost. *ex aduersis lucrari, iacturamque perferre. Quàm multa pertulit Iob? gratè sustinuit omnia; iustificatus est, non quia passus est, sed quia constanter tulit.* Hæc ille. Animis ergo nostris fortitudo insit, firmis velut arbor infixa radicibus: sic enim nulla eam tentationum euellet procella. Prophetam imitemur Psal.62. dicentem: *Adhæsit anima mea post te. Non tantùm* (inquit Chrysost. exponens versiculum hunc) *appropinquauit, sed etiam adhæsit, ac sitiuit te, non desiderauit solùm*, & Psalm.118. *Confige*, inquit, *timore tuo carnes meas. Si ita Deo appropin*

Chrysost.
In nobis est ex aduersis lucrari.
Iob iustificatus est constantia.
Psalm.62.
Psalm.118.

propin

propinquauerimus, si illi affigamus nos, si ipsius sitiamus desiderio; omnia fient nobis quæcunque volumus, futurisque fruemur bonis. Hæc ex Chryſ. decerpſimus, quia ſatis explicat, quid ſit deſiderare Chriſti aduentum. Quo ſenſu ait Theodor. *Amat Domini aduentum, qui illius leges ſequitur, & ex illis vitam instituit.* D. Auguſt. ſuper Pſal. 147. ad amorem aduentus Chriſti nos incendit; ſic enim ait, *Si amamus Christum, vtique aduentum eius deſiderare debemus. Peruerſum enim eſt, & neſcio vtrùm verum, quem diligis, timere ne veniat: orare, Adueniat regnum tuum, & timere ne exaudiaris. Vnde autem timor? quia iudex venturus eſt? Nunquid iniuſtus? Nunquid maleuolus? Nihil horum. Quis ergo venturus eſt iudicare te, niſi, qui venit iudicari propter te? Non timeas accuſatorem, de quo ipſe dixit Ioan. 12.* Princeps huius mundi eiicietur foras. *Non timeas malum aduocatum: ille enim tibi modò aduocatus eſt, qui tunc iudex futurus eſt. Quiſquis ergo futurum iudicem times, præſentem conſcientiam tuam modò corrige. Tunc iam corrigi non licebit, modo quis prohibet? &c.*

Theodor. Obſeruator legis, Deum amat. Auguſt. Pſal. 147. Peruerſum eſt quem diligis, timere ne veniat. Ioan. 12

Quomodo gratia Dei ſit vita æterna? & de corona iuſtitiæ in morte reddenda.

ANNOTATIO VNICA.

VIII. DVæ ſuperſunt difficultates in propoſita D. Pauli ſententia explicandæ. Prima eſt, quî fieri poteſt, vt gratia Deì ſit & dicatur vita æterna, in epiſt. ad Rom. cap. 4. Quę non operibus reddatur, ſed gratis donetur, vt dicitur in ea epiſtola, ſi corona iuſtitiæ, vt hîc idem Apoſtolus ait, eſt vita æterna, quæ bonis operibus redditur? Reſpondendum eſt, ipſa bona opera, quibus vita æterna redditur, ad gratiam Dei pertinere, iuxta illud Ioan. 15. *Sine me nihil poteſtis facere.* Itaque vita bona nihil aliud eſt, quàm Dei gratia: & ipſa vita æterna, quæ vitæ ſtudioſæ debetur, ſine dubio, gratia etiam eſt. Sed illa, quæ cuique datur, quoniam præmium eius eſt, gratia eſt pro gratia, tanquam merces pro iuſtitia. Verum enim eſt, quod dicitur à Chriſto, quia reddet vnicuique ſecundùm opera ſua. Ita ferè ſoluit difficultatem hanc Auguſt. in lib. de gratia, & libero arbitrio cap. 8. & 9.

Rom 4. Vita æterna & iuſtitia dicitur, & gratia. Ioan. 15. Auguſt. Gratia pro gratia; id eſt, pro iuſtitia merces. Auguſt.

IX. Altera difficultas eſt: vtrùm ſperare iuſti debeant coronam iuſtitiæ dandam in die mortis: an in illa die, hoc eſt, in die iudicij. Reſpondetur, iuxta definitionem Concil. Florent. tom. 3. & doctrinam Eccleſiæ, animas iuſtorum, qui in gratia diſcedunt, ſi nihil inquinamenti habeant, quod igne purgatorij debeat abſumi; ſtatim recipi in cœlo, & corona iuſtitiæ donari, hoc eſt gloria ex Dei clara viſione profecta affici, nec eam lauream vſque ad iudicij diem differri. Quod Paulus ipſe ſignificauit 2. Cor. 5. *Scimus enim quoniam ſi terreſtris domus noſtræ habitationis huius diſſoluatur, quòd ædificationem ex Deo habemus, &c.* Quo ſenſu ad Philipp. 1. veritatem huius dogmatis ſtabiliens, ait, *Cupio diſſolui, & eſſe cum Chriſto.* Vide D. Thom. 1. 2. q. 4. art. 5. vbi explicat quo pacto animæ ſeparatæ ſtatim accipiant præmium? Contraria nánque ſententia, error fuit Græcorum, & Armenorum, quem confutat D. Thom. vt omnino falſam art. citato in corpore, quem vide.

Conc. Florẽt. 2. Cor. 5. Philipp. 1. D. Thom. In morte, ſi nihil ſuperſit purgandum recipitur corona iuſt.

X. Tandem hortantur nos ſancti Patres, repetentes identidem verba Pauli: Quibus coronam propoſitam eſſe ait, *iis, qui diligunt aduentum Christi,*

vt ita viuamus, ne iudex in fine mundi venturus timori nobis sit. Sic enim ait Gregor. hom. 22. in Ezech. *Nemo aduentum diligit iudicis, nisi qui se habere causam in iudicio bonam nouit, &c.* Vbi vides verbum *diligendi* accipi pro verbo desiderandi. Eandem sententiam inuenies apud Anselm. & apud August. epistola 79. vbi multis rationibus probat, optandum esse fidelibus Christi aduentum, & epistola 80. *Non ergo*, inquit, *ille diligit aduentum Domini, qui eum asserit appropinquare: nec etiam ille, qui eum asserit non appropinquare: sed potius, qui eum, siue propè siue longè sit, synceritate fidei; firmitate spei; ardore charitatis expectat.* Deinde addit; *Vnusquisque debet, de die nouissimo huius vitæ suæ formidare. In quo enim quenque inuenerit suus nouissimus dies, in hoc comprehendet eum, si imparatum inuenerit. Imparatum autem inueniet illa dies, quem imparatum inuenerit huius vitæ suus vltimus dies.* Idem in Psal. 118. Conc. 20. *Prima tempora Ecclesiæ ante Virginis partum sanctos habuerunt, qui desiderarent incarnationis eius aduentum. Ista verò tempora, ex quo Christus ascendit in cælum sanctos habent, qui desiderant eius manifestationem ad viuos & mortuos iudicandos, &c.* Idem affirmat Prosper in illa verba eiusdem Psal. *Defecit in salutare tuum anima mea*; & Cypr. serm. 6. super orat. Dominicam explicans illa verba, *Adueniat regnum tuum*, sic ait: *Potest & ipse Christus esse regnum Dei, quem quotidie cupimus, cuius aduentus, vt hic nobis repræsentatur, optamus, quia cum illo regnaturi sumus.* S. Paulinus epist. 3. ad Delphinum, de expectatione Christi Iudicis, sic scribit: *Aduentum eius, & diligimus miseri spe misericordiæ, & horrescimus peccatores, timore iustitiæ, &c.* Ad maiorem huius loci explicationem vide quæ in hunc locum congessit venerabilis Beda ex variis D. August. tractatibus.

Gregor. Anselm. August. Qui ardore charitatis incenditur; libenter expectat aduentum Domini. Imparatum inueniet illa dies, quem imparatum inuenerit suus vltimus dies. Psalm. 118. Prosper. Cypr. Paulinus. Aduentum Christi & diligimus & timemus. Beda.

VERS. 9. Festina ad me venire citò.

Græcè; σπȣ́δασον ἐλθεῖν πρός με ταχέως.

I. PRo verbo *festina*, Græcè est, σπȣ́δασον, hoc est, *stude*, siue *da operam*. Ambr. legit, *Solicitus esto venire ad me quàm primum*; Existimatque desiderari præsentiam Timothei, non ob nouam instructionem, quam velit tradere ad res Ecclesiasticas recte componendas (satis enim de ea re actum est epistola præcedenti, præsertim cap 3. & 4.) sed vt charitati, qua illum complectebatur, satisfaciat. Aliter sentit D. Chrysost. sic enim ait: *Quæri meritò potest quomodo Timotheum ad se vocet, cui Ecclesiæ gentisque totius crediderat gubernacula. Nihil hic arrogantiæ est. Ipse enim ad illum ire paratus erat. Audi quid ipse dicat 1. ad Tim. 3.* Si autem tardauero, vt scias quomodo oporteat te in domo Dei conuersari. *Cuius autem rei gratia id fecit? Habitabat carcerem, à Nerone scilicet inclusus: idcirco illum vocat ad se, cupiēs antequā excederet è vita, plurima fortasse illi commendare, idcirco ait:* Festina, *&c.* Idem sentit Theophyl. erant enim multa quæ tum ad publicam tum ad priuatam vtilitatem spectabant, quæ non solùm discipulo amantissimo commendare volebat, sed velut apud ipsum deponere. Poterat enim illi multa verbo committere, quæ scripto non audebat, & ad martyrium currēti calcar addere. Hinc colliges fas esse Episcopis ob superioris imperium, interdum à suis Ecclesiis abesse. Episcopus autem non residens nulla honesta causa absentiam excusante, qua pœna plectendus sit, sanxit Conc. Trident. sess. 6. cap. 1. de reformatione & sess. 23. in decr. de ref. cap. 1. Vrgens verò causa erat vocan

Ambros. Chrysost. 1. Tim. 3. E carcere Paulus vocat Timotheum vt multa illi commendet. Theophyl. Conc Trid. Episcopus non residēs, a Cōc Trid. pœna afficitur.

vocandi Timotheum mors imminens, & necessitas agendi de rebus ad constitutionem Ecclesiæ pertinentibus. Vnde infrà ait: *Festina ante hyemem venire.* Timebat enim, ne occupatione aliqua graui, aduentus retardaretur, aut hyems redderet periculosam nauigationem, & difficilem, vt olim Græcis à Troia in patriam profecturis: de quibus 2. Æneid.

Virg.

Sæpe illos aspera Ponti
Interclusit hyems, & terruit Auster euntes.

Matth. 24.

Et Dominus Matth. 24. *Orate,* inquit, *vt non fiat fuga vestra in hyeme.*

VERS. 10. Demas enim me reliquit diligens hoc seculum, & abiit Thessalonicam. Crescens in Galatiam. Titus in Dalmatiam. Lucas est mecum solus.

Græcè; Δημᾶς γάρ με ἐγκατέλιπεν, ἀγαπήσας τὸν νῦν αἰῶνα, καὶ ἐπορεύθη εἰς Θεσσαλονίκην· Κρήσκης εἰς Γαλατίαν· Τίτος Δαλματίαν· Λουκᾶς ἐστι μόνος μετ' ἐμοῦ.

I. NOtanda est Apostoli diligens enumeratio eorum qui ipsum deseruerunt postquam in vincula coniectus est, aut aliter offenderunt: inter quos Demas, vel in epistola, nominatim ponitur. (Aliorum enim pudori & honori consuluit) quia amore rerum, quæ citò perituræ sunt, abijt à conspectu Apostoli, vt voluptatibus viro probo interdictis frueretur, *Diligens*, inquit, *hoc seculum*; ἀγαπήσας τὸν νῦν αἰῶνα, hoc est, postquam dilexit præsens seculum, siue amplexus præsens seculum: seu, vt Chrysost. ait, quietem & requiem amans, maluit domi deliciis frui, quàm cum Paulo ærumnas pati. Huic autem soli detrahit, non derogandi illi, sed confirmandi nos studio, ne inter pericula, & labores mollitie diffluamus. Hoc est enim, quod ait: *diligens hoc seculum.* Notantur hoc loco parum constantes, & qui difficultate alicuius boni instituti fracti, ad propria retrocedunt. Pulchrè Sedulius, quem refert Salmeron, hæc verba exponens: *Necesse erat,* inquit, *vt diligens seculum, relinqueret seculum relinquentem. Omne enim animal, ad simile sibi iungitur, &c.* Hunc tradit Dorotheus simulacrorum sacerdotem Thessalonicæ factum. Aliqui putant eum resipuisse, & ad Apostolum rediisse, cùm eius fiat mentio in epistola ad Philemoné, his verbis: *Marcus, Aristarchus, Demas, & Lucas, adiutores mei, &c.* Qui hoc dicunt, opinantur non fuisse hanc epistolam ab Apostolo, vltimam omnium scriptam, quod tamen nos cum Patribus ferè omnibus opinamur. Et verò si post hanc epistolam, illa ad Philemonem scripta fuit, cur Apostolus rediisse ad se Demam veluti ouem recuperatam non insinuauit? Profectò qui famæ semper proximorum consuluit, debuit & Demæ, si aliquando ad meliorem frugem rediit, famæ consulere, præsertim in epistola, quæ à multis potuit lectitari. Rectè Ioan. 1. cap. 2. ait, *Nolite diligere mundum, neque ea, quæ in mundo sunt; si quis enim diligit mundum, non est charitas Dei in eo;* & infrà: *Mundus transit, & cócupiscentia eius, qui autem facit voluntatem Dei, manet in æternum.* Quibus verbis rationem assignat Ioannes quare in vitio ponendum sit diligere mundum. Mundus enim totus, quasi tribus elementis peste infectis constat, nempe concupiscentia carnis, concupiscentia oculorum, & superbia vitæ: hoc

Deseritur Paulus vinctus, ab amatore seculi. Chrysost.

Sedulius. Salmeron. Dorotheus. Demas sacerdos idolorum factus post relictũ Paulum.

Philem.

1. Ioan. 2. Diligere mundum in vitio ponitur ob tria. Elementa mundi.

hoc est, auaritia, ambitione & voluptate corporis. Harum mundi partium contagionem fugiunt, qui Deo adhærent, nec cum Dema Paulum aut alium Dei seruum in vinculis, pro pietate afflictum, deserunt. Vide Greg. 18. Moral. cap. 8. D. Aug. tract. 32. in epistolam Ioan. Prosp. de vita contempl. cap. 19.

Greg. PP. August. Prosper.

II. Hinc colliges, dilectionem mundi, radicem esse omnium malorum, sicut Dei dilectio fons est & origo omnium bonorum. Anima enim amore suo, quasi pondere, fertur, vt ostendit August. epistola 89. ad Hilar. q. 2. & 13. confessionum cap. 9. & 11. de Ciuitate, cap. 28. vbi sic ait: *Est enim in nobis amor, quo amatur, quod amandum non est, & quo amatur id, quod amandum est. Possunt enim ambo isti amores esse in homine. Nam velut amores corporum momenta sunt corporum siue deorsum grauitate siue sursum leuitate ferantur: ita animus amore fertur, quocunque fertur, &c.* Idem memor huius duplicis amoris, quo veluti pondere trahimur Psal. 31. *Purga*, inquit, *amorem tuum fluentem in cloacam & conuerte illum, &c.* Excidit Demas à numero sanctorum, quibus annumerabatur in epistola ad Philemonem, quia fluentem ad res perituras huius vitæ amorem ad Deum non conuertit. *Non est autem mirandum*, inquit Primasius, *si Demas, qui hoc seculum diligebat, Paulum dereliquerit. Necesse enim erat vt diligens seculi voluptates, derelinqueret eum, qui eas non amabat.*

August. Amor pondus est in vtranque partem. Psal. 31. Demas à numero sanctorum excidit (inquit August.) Primas.

III. Quàm destitutus sit à discipulis in carcere, ex occupationibus singulorum ostendit, vt magis extet necessitatis ratio, quàm patitur videndi Timotheum. Nam Crescens abierat in Galatiam, illuc Euangelij ergò missus. Nonnulli pro Galatia, Galiam legendum esse affirmant, vt Epiph hæresi 51. Et Theodoretus hoc loco, ait, *Gallias sic appellauit: ita enim appellabantur antiquitus. Ita etiam eas nunc nominant, qui sunt externæ doctrinæ participes, &c.* Consentit Euseb. 3. hist. Eccl. cap. 4. ad finem: *Memoratur*, inquit, *ex comitibus Pauli Crescens quidam ad Gallias esse profectus, &c.* Vbi citat hunc Pauli locum. Salmeron sequutus Dorotheum in synopsi, ait, Crescentem Viennæ in Galliis fuisse Episcopum, & in ea vrbe martyrij coronam obtinuisse: sicut enim Dionys. olim Episcopus Atheniensium, missus est à Clemente in Galliam, & primus Lutetiæ Parisiorum, & Episcopus, & Martyr fuit: ita vult, vt Crescens primùm Galatiæ, deinde Galliæ, quę hîc Galatiæ nomine intelligitur, Episcopus & martyr fuerit, eò ab Apostolo, cùm in vinculis Romæ esset, ad prædicandum missus. Titus missus fuerat in Dalmatiam. Hunc non notat Paulus quasi abierit, vt in tuto esset, sicut Demas. Erat enim, inquit Chrysost. virtute mirabilis, adeò, vt insulam amplissimam ei crediderit, totam Cretam scilicet. Hi duo, inquit Theophyl. non veluti diligentes mundum hunc, abierunt, sed prædicandi gratia ipso consentiente. Magna laus est Lucæ, Euangelij, & Actorum Apostolicorum scriptoris, mansisse cum Paulo quo tempore omnes eum deseruerant. De eo sic Chrysost. Is quippe distrahi ab illo, auellique non poterat, qui, & Euangelium scripsit, & Apostolorum actus, summæ vir industriæ, discendi studiosus, patientissimúsque laboris. De quo 2. Cor. 8. *Cuius laus est in Euangelio per omnes Ecclesias.* Similia de Luca referunt Theophyl. Theod. & alij. Euseb. Cæs. lib. 3. Eccles. hist. cap. 4. vbi agit de successoribus Apostolorum sic inquit, *Lucas genere quidem Antiochenus, arte medicus, comes verò Pauli, & cæterorum Apostolorum socius & necessarius fuit. Is ergo secundùm hanc medicinam, quam ex Apostolorũ, vel societate, vel traditione susceperat: duos nobis medicinales libros, quibus*

Epiphan. Theodor. Euseb. Crescens in Galiam missus. Viennę Episc. Salmeron. Dorotheus. Theophyl. Chrysost. 2. Cor. 8. Theophyl. Theodor. Euseb. De Lucæ vitæ ratio.

non

non corpora, sed animi curantur, explicuit. Euangelium scilicet, in quo etiam sic præfatur: Sicut tradiderunt nobis qui ab initio ipsi viderunt & ministri fuerunt verbi Dei: quos & ab initio secutus sum. *Et Actus Apostolorum, quos non tam auditu perceperat, sed oculis inspexerat. Tradunt autem quòd & Euangelium suum, ex Pauli ore descripserit & ipsum sit quod Apostolus suum soleat nominare, cùm dicit secundùm Euangelium meum.* Hæc Euseb.

Sunt qui putent Lucæ Euangelium vocari a Paulo suum.

VERS. 10. Demas enim me reliquit, diligens hoc seculum, & abijt Thessalonicam.

In quæ mala incurrant, qui amore seculi à Deo & seruis illius recedunt.

ANNOTATIO I.

I. NOn omnes nominat Apostolus, qui eum deseruerunt, cùm multi fuerint, vnum duntaxat nomine proprio euulgat, qui non timore vllo, sed, quod abiectissimi est animi, voluptatis potiundæ cupiditate, se, Deúmque dereliquit, quod fecit Paulus, vt Chrysost. annotauit, ne mollitie & otio diffluamus: simul etiam notat in labore aliquo pro honestate suscepto parum constantes, quíque, vel apiculæ aculeum non ferentes, cœnobiticæ disciplinæ cælestes fauos, vel alterius instituti religiosi mella negligunt, & ad damnatas mundi voluptates redeunt. Atque, vt perspicias, quò traxerit diabolus, hunc Pauli magistri gentium desertorem & seculi mancipium, Dorotheus fuisse illum Thessalonicæ simulacrorum sacerdotem tradit, vt paulo antè annotauimus.

Chrysost.

In Dema notat Paulus Apostatas.

II. Vix dici potest, quàm graue detrimentum patiuntur, qui Deum, & virtutum, vt mundi gaudiis perfruantur, deserunt antesignanos. Quid synagogæ accidit commodis seculi inhianti? Audi Deum, Ezech. 22. *Quia oblita es mei, & proiecisti me post corpus tuum; tu quoque porta scelus tuum.* Post terga proiecit synagoga Christum, quando illum coram Pilato negauit, mallens Cæsarem regem, quàm Deum; vanóque metu perculsa, *Venient* (inquit) *Romani, &c.* Vnde hodie toto orbe terrarum dispersa, & peccatum suum portans, meritas tanti sceleris pœnas luit. *Væ eis* (inquit Deus, Oseæ 9.) *Cùm recessero ab illis.* Vbi 70. *Væ eis caro mea ex illis*; Ex Hebræo verti potest, *Væ eis cùm incarnauero ex illis.* Verbum enim *basar* non solùm significat *recedere*, vt vulgata editio transtulit, sed etiam *carnem sumere.* Æquum enim est, vt qui Deum occiderunt misericordem, experiantur vltorem.

Ezech. 22.

Synagoga diligés hoc seculū, Deum reliquit. Pœnas luit.

Oseas 9.

70. Interpr.

Hebr. Basar.

Deseruit Saul, Deum, & Samuelem Dei seruum. Quid illi accidit? ærumnis postmodùm perturbatus, Samuelem interuentu magiæ, Deo ita disponente, à mortuis suscitauit Pythonissæ nanque ait: *Coarctor nimis: siquidem Philisthijm pugnant aduersum me, & Deus recessit à me. Tunc Samuel,* exponenti quid maxime scire vellet de euentu belli, respondit: *Quid interrogas me cùm Dominus recesserit à te?* Vides emphasim? *Non eget*, inquit, *responsione, qui Deum deseruit; nihil boni tibi venire potest. Morieris tu, & filij tui; æmulus tuus regno tuo potietur.* Hoc resciens Dauid Psal. 139. *Ne derelinquas* (inquit) *me, Domine Deus meus,* ne discesseris à me, hoc est, deserat me mundus; persequatur Saul; insurgant

Relicto Deo, Saul ad magiam côuersus est.

1. Reg. 28.

Saulis dāna relicto Deo & Samuele.

Psal. 139.

in me omnes malorũ procellæ, tu tamen, ne me deseras. Gentiles, Deos, quos inani persuasione delusi colebant, catenis in suis fanis quàm arctissimis constringebant. Ingredienti delubrum aliquod, occurrebat in altari Iupiter cum compedibus: Mercurius vinculis astrictus; Mars, Vulcanus, & cæteri alligati stabant. Carcerem, quo digni erant illi Dij, *quorum*, vt Hieron. ait, *plura erant crimina, quàm nomina*, non templum putares. Timebant scilicet idolorum cultores ne Dij sine quorum præsentia horror erat, fugerent, séque desererent, multísque proinde propositi relinqueretur infortuniis.

Dij in fanis cur ligabantur à gentilibus? Hieron.

III. Quid sponsa? Tantùm abest, vt ipsa ab sponso recedere vellet, vt eum arctissimo amplexu constringeret, ne discederet: *Inueni* (inquit) *quem diligit anima mea, tenui, nec dimittam eum.* Quid Iacob? volebat Angelus, qui cum illo tota nocte luctatus est, ab eo recedere. *Dimitte me*, inquit, *aurora est.* At ille auelli à se Angelum non est passus: abeuntem ad diuinas laudes diluculo cum Angelis decantandus, prehendebat. Num iustum hoc bellum, interrogat Rupertus? Iustum; Vt enim Oseas, cap. 12. refert, Oratione, & lacrymis constitit: *In fortitudine tua* (inquit) *directus est cum Angelo, & inualuit ad Angelum, & confortatus fleuit, & rogauit eum.* D. August. hac Angeli fuga sub auroram, significari putat, luce Euangelij adueniente dimissurum Deum populum Israëliticum ob scelera; quod præuidens Iacob gemitibus & obsecrationibus sibi saltem, & sui similibus benedictionem impetrare nititur: ne ea mala pati cogatur, quæ Dei absentiam consequentur. Hæc enim, sic ab Isai. cap. 1. expinguntur. *Relinquetur filia Sion, sicut vmbraculum in vinea, & sicut tugurium in cucumerario; & quasi ciuitas, quæ vastatur.* Vnde Psal. 26. Regius vates orat, *Ne auertas faciem tuam à me, & ne declines in ira à seruo tuo.*

Cant. 3. Gen 32. Rupert. Ose. 12. August. Isai 1. Psal. 26.

IV. Si Deus retinendus est, ne ex illius absentia pœnis mulctemur: quibus digni erunt crucibus, qui non solùm Deum in templo animæ commorantem, non retinent; sed ipsi, vt voluptatibus liberè perfruantur, ab eo discedunt? Quod Demas fecit diligens (vt inquit Apostolus) hoc seculum. Quid sectaris in seculo miser? flores quæris, spinas inuenies. Quòd si flores, te, cùm à Deo recedis, inuenturum speras, quales illi tandem sunt? Vidit Ezech. 18. *Inter vestibulum & altare templi inter alias abominationes, vigintiquinque viros dorsa habentes contra templum Domini, & facies ad orientem, qui ramum viridem naribus admouebant.* Quanta in hoc facto dementia? Vt odore florentis ramusculi potirentur, dorsum, contempto Deo, ad altare & res veneratione dignas conuertebant. Quàm multi hodie, Christe sancte; in simili damnatione sunt! Quid sunt res huius seculi, quas relicto Deo Demas, quas plerique alij affectantur, nisi rosarum, & aliorum florum fasciculus? Delectat quidem visum hæc species: sed mox marcescit, Psal. 102. *Homo sicut fœnum dies eius, & tanquam flos agri sic efflorebit.* Colligite huius seculi flores; hinc pulchritudinem, inde diuitias; flos accedat nobilitatis, ad florem gloriæ & dignitatis: nectite coronas: eas capitibus imponite: fasciculum harum rosarum & liliorum naribus applicate. Quid speratis? Nónne flores sunt? exsiccabuntur profectò sicut flos fœni, & sordes erunt. Quæ ergo dementia est propter vsum breuissimæ voluptatis, Deum & sanctorum societatem, quod Demas fecit, derelinquere?

Ezech. 18. Flores huius seculi quidã sectãtur, qui marcescunt. Psal. 102.

V. Templum olim Romæ fuit vniuersitate Deorum ædificatum, Pantheon antiqui; nostræ verò ætatis homines sanctam Mariam rotundam vocant.

Pantheon.

cant. Hîc primariam sedem, vrbis Romæ Deus obtinebat: ad illum cæterarum prouinciarum idola, quæ hîc suo erant ordine disposita, respiciebant. Porrò vbi primùm prouincia aliqua ab obsequio Romanorum recedebat, Deus illius prouinciæ terga contra Romæ Deum vertebat. Hoc signo rebellionis admoniti duces, ferro, & igni vastare eam prouinciam statuebant. Quid nos? vbi primùm peccato inquinamur. Terga ad Deum cui obtemperare debemus conuertimus. Quid ille aget? Expediet sine dubio cœlestes exercitus ad vindictam: negabunt nobis agri fruges, cœlum pluuias, cæteræque accedent pœnarum varietates. Innumera supplicia Deus comminatur Iudæis Hierem. 32. causam vis? *Verterunt*, inquit, *ad me terga, & non facies, cùm docerem eos & erudirem diluculo, & posuerunt idola sua in domo, in qua inuocatum est nomen meum, vt polluerent eam.* Quasi dicat, ad voluptates & cordis sui desideria conuersi, me contempserunt, idola in templo cordis sui, in quo inuocandus est Deus, erexerunt. Origen. super Psal. 36. annotauit, Deum in corde humano, tanquam in propria domo delectari: atque adeò iniuriam illi fieri, cùm idola illic apponimus. Sunt autem idola, vitia, & voluptatum illecebræ, quas pluris, quàm Deum ipsum facimus; in quo auersio consistit, qua terga Deo vertentes, ad res perituras conuertimur. In vxore Loth, de qua agitur Gen. 19. exemplum subiicit Origenes, enarrans illud: *Apud Dominum, gressus hominis dirigentur. Ingrediebatur*, inquit, *vxor Loth bene egrediens de Sodomis; & effugiens pœnas malorum, ingrediebatur & ascendebat ad montem, quò Angelo duce pergebat; sed quoniam contra mandatum Dei fecit, quòd iussa fuerat non respicere retrorsum; cùm conuersa ad posteriora, retrorsum aspexit, permansit perfecta statiuncula salis.* Hæc ille. Auertit hæc fœmina oculos ab Angelo, & faciem suam conuertit in Sodomam: vnde in pœnam, salis statua, quæ condiret mundum exemplo suo, effecta est.

Didacus à Vega super Psal. pœn.

Væ illis, qui terga vertũt Deo.

Hierem. 32.

Orig. Psal. 36.

Idola plerisque sunt, voluptates seculi.

Gen. 19.

Auertendi sunt oculi ab illicitis ne puniamur sicut vxor Loth.

VI. Expertus est Dauid stuporem, quo in statuæ similitudinem redactus est, quando adulterio patrato, à Deo recessit. *Integro enim* anno, aut ferè, in ea cœcitate mentis perseuerauit. Tandem miseriam suam agnoscens, redire optauit ad mentis sanitatem, quam à solo Deo sperans, ait, *Conuertere Domine, & eripe animam meam.* Hoc Demas non fecit. Falluntur enim, qui hunc eundem esse putant, qui in epistola ad Philemonem nominatur: aut, si idem fuit, cùm illa epistola ante hanc, vt sæpe diximus, fuerit scripta; probari non potest, illum ad meliorem frugem se recepisse. Nos ergo cum Dauid dicamus, *Conuertere Domine, & eripe animam meam.* Per peccatum domus Dei, quæ est anima nostra, crudeli vendita est fæneratori. Fas nobis est illam redimere, non alio pretio, quàm pœnitentiæ lacrymis. Fiat dum per tempus licèt, ex auersione nostra ad Deum conuersio. Magnus ille Alexander, rebellem aliquam vrbem diu obsidens, tandem facem accensam ante fores apponi iubebat; denuntians voce præconis, fore, vt si obsessi antequam fax extingueretur, veniam postularent; veniæ locum dari: si differrent postulationem, nequaquam. Simile pactum Dei tecum est, ô homo, dum fax vitæ affulget, resipiscendi aliquis locus est, ea extincta, nullus. Audi prophetam Psal. 87. *Nunquid mortuis facies mirabilia?* Quasi dicat, nequaquam æterna morte damnatos, ad vitam gratiæ tuæ, reuocabis. Additur: *Aut medici suscitabunt, & confitebuntur tibi?* Vbi Hieronym. ex Hebr. transfert, *Aut gigantes resurgent, & confitebuntur tibi?*

Dauid anno fere integro in peccato vixit.

Psal. 6.

Per peccatũ anima venditur fæneratori.

Didacus à Vega.

Veniæ locus erat ciuitati, quæ veniam ab Alexãdro antequã fax extingueretur, petebat.

Psal 87.

Hieron.

Quo loco, per gigantes, Angeli possunt intelligi, de quibus Iob.26. *Gigantes tremunt sub aquis*, nempe suppliciorum, quæ apud inferos patiuntur. Quomodo ergo hominibus ad salutem, post mortem resurgendi aditus patebit, cùm Angelis negetur? vitemus ergo voluptates, quas mundus veluti escam, qua nos diabolus trahit in gehennam, obiicit; detestemur Demam, quem Apostolus, quia hoc seculum, Christo anteposuit, detestatur: ne cum illo damnatione digni inueniamur.

VERS. 11. Lucas est mecum solus.

Necessaria est tam in prosperis, quàm in aduersis perseuerantia in virtute

ANNOTATIO II.

I. QVemadmodum Demæ, magistri, & virtutis in laboribus desertoris, inconstantia vituperata est; sic etiam Lucæ in aduersis laudatur perseuerantia. Hæc non carceres perhorrescit, non vincula, non mortem ipsam. Propositam sibi in æterna felicitate coronam semper spectat. Hanc B. Lucas, postquam Apostolo adhæsit, ita coluit: vt quamuis Demam, & alios magistri sui desertores viderit, nunquam illum derelinquere cogitauerit. Intellexit nimirum vir sanctissimus, non posse ad virtutis arcem cōscendere eum qui *in ipso* cursu difficultate territus, animum despondet. Enimuero, *sicut oculis corporalibus* (inquit Laurent. Iustinianus in lib. qui lignum vitæ inscribitur cap. 2.) *necessaria est lux, vt suo perfruantur fine; ita & omnibus prædestinatis, & vocatis ad regnum cœlorum, hæc virtus perseuerantiæ, &c.* Enarrans D. Bernard. illud, *Qui perseuerauerit vsque in finem, &c. Prorsus*, inquit, *absque perseuerantia, nec qui pugnat, victoriam; nec palmam consequitur victor. Virtutum consummatio est, nutrix ad meritum, mediatrix ad præmium? &c.* Suffragatur D. Chrysost. in serm. qui incipit, *Licet nobis.*

Laur. Iust. Perseuerantiæ laus. Bernard. Chrysost.

II. Atque, vt ad prophetarum oracula veniamus; Quid quæso te, illa quatuor Ezechielis animalia volatu celerrimo indicant, nisi eos, qui per ignes, & labores vitæ, ad cœleste regnum fidei & charitatis alis retrò non cōmeant pergentes? *Non reuertebantur* (inquit propheta) *cùm incederent*, vbi perseuerantia ostenditur. Non conuertebantur sicut *filij Ephrem, qui intendentes & mittentes arcum, conuersi sunt in die belli*: neque retrò oculos euoluebant, sicut vxor Loth, quæ propterea in salis statuam commutata est. Caue ne ab scopo tibi proposito cœlum ingrediendi, vel ad momentum recedas. Israelitæ vituperantur, quòd ab Ægypto egressi, licèt in terram promissam ire per solitudinem perrexerint: animo tamen, & affectibus ad ollas Ægypti & carnes conuertebantur. Væ illis, qui cælesti pane in religioso aliquo conuentu enutriti, ad mundi voluptates, quas reliquerant, suspirant. Præcepit Deus Ezech. 46. ne introeuntes in templum per aliquam portam, per eandem exirent; sic enim irreuerentia conuertendi terga ad altare euitabatur. Irreuerentia est perfectionis viam ingredi, retroque paulo pòst, ob difficultatem, commeare.

Ezech. 1. Psal. 77. Gen. 19. Ezech. 46.

III. Audi Paulum, cuius beatus Lucas constantiam est imitatus; sic enim ad Philipp. 3. scribit, *Quæ quidem retrò sunt obliuiscens, ad ea verò, quæ sunt priora, extendens me ipsum, ad destinatum persequor brauium supernæ vocationis, &c.*

Philip. 3.

Tempo

Temporalia Paulus, quæ post tergum reliquerat, oblitus, ad priora & potiora, quæ æterna sunt, adipiscenda, se extendebat, vt coronam gloriæ, quasi manu auidè porrecta ne recederet, contingeret. Vt enim Bernard. ait epistola 129. ad Genuenses, *Sine perseuerantia, nec obsequium mercedem habet, nec beneficium gratiam, nec laudem fortitudo.*

Bernard.

IV. Optabat Cant. 1. sponsus diuinus perseuerantiam in sponsa sua, cùm dicebat, *Murenulas aureas faciemus tibi vermiculatas argento.* Alij legunt, *Turtures aureas, &c.* Sunt enim turtures perseuerantiæ symbolum, vt notat Pierius ex D. Basilio, eo præsertim quòd, coniuge amisso, ille, qui superuiuit; nec societatem init cum alio; nec viridi amplius ramo insidet, indulgens perpetuis gemitibus; sic Regius Propheta, à lacrymis non abstinuit, postquam peccatum suum agnouit, quandiu vixit, vt aduertit Chrysost. super Psal. 6. *Laboraui*, inquit, *in gemitu meo*: nec tamen id satis habet, sed vltrà progrediens & quæ retrò sunt obliuiscens adhuc, ait: *Lauabo per singulas noctes lectum meum.* Profluuio lacrymarum, quasi odoriferis aquis, memor adulterij patrati, lectulum suum noctibus singulis eluebat. Hieronym. ex Hebr. vertit, *Natare faciam lectum meum præ abundantia lacrymarum.* Vnde tantus fletus? *Regi*, vt refert D. Irenæus, ex Euripide, *non licet flere*: Audit naues suas in profundum mare demersas: audit captas ab exercitu inimico, suæ ditionis vrbes: audit damna illata Regiis vectigalibus, à ploratu abstinendum est. Hoc postulat maiestas. Hoc, magnitudo regia. Cùm tamen è gratia diuina per peccatum Rex excidit, fleat, & collacrymetur: non semel, aut bis; sed in luctu cum Regio vate ad mortem vsque perseueret. Vlcus est in anima peccatum: quod nisi saniem foras emittat, contagionem affert. *Lacrymas*, ait Nyssenus Gregorius, *guttas esse sanguinis, de corde, contritione vulnerato, exeuntes.* Has D. Hilarius *sudorem animæ*, appellat, quia sicut corpus labore & lassitudine agitatum emittit sudorem: sic anima dolore peccatorum afflicta, lacrymarum perfunditur sudore.

Cant 1.

Pierius. Turtures perseuerãtiæ symbolum

Psal. 6.

Hieron.

Irenæus.

Vlcus est in anima peccatum.

Greg. Nyss.

Hilarius.

V. Cæterùm cum omni bono apertè necessaria sit perseuerantia, eam in perferendis pro fide Christi, quoties persecutio nos vexat, ærumnis, maximè elucere debet. Num Lucas videns in carcere Paulum, vel catenas illius erubuit, vel cum Dema seculi voluptates sectãti aliò migrauit? At, mortem timere potuit. Num mors ista ignominiosa? *Bonum militem Imperatori suo præstat* (inquit Tertull. in lib. de fuga in persecutione) *qui tam plenè ab Apostolo armatus, tuba persecutionis audita, diem deserit persecutionis? Vsque adeo ne mori miserum est? Malo miserandum, quàm erubescendum. Pulchrior est miles in pugna prælio amissus, quàm in fuga saluus. Times hominem, Christiane, quem timeri oportet ab Angelis: siquidem Angelos iudicaturus es; quem timeri oportet à Dæmonijs; siquidem & in Dæmonas accepisti potestatem. Christum indutus es, siquidem in Christum tinctus es, &c.* ad constantiam in fide, & omni virtute conseruandam, patientia adsit necesse est. Hæc enim efficit, vt precationes nostræ gratæ Deo sint, à quo donum perseuerantiæ confertur. *Hæc* (inquit Tertull. in lib. de patientia cap. 13.) *aures Christi aperit, seueritatem dispergit, clementiam elicit. Sic ille rex Babylonis offenso Domino, cum squalore & pædore septenni, ab humana forma exulasset, immolata patientia corporis sui, & regnum recuperauit: & , quod optabilius est homini, satis Deo fecit.* Idem infra, *Hæc & viduam tenet, & virginem adsignat, & voluntarium spadonem, ad regna cæli leuat.* Idem infrà, cap. 14. *His patientiæ viribus seruatur*

Perseuerãtia elucere debet in ærumnis.

Tertull. cap. 9. 1. Tusc quæst.

Isaias; & de Domino non tacet; lapidatur Stephanus, & veniam hostibus suis postulat,&c. Laudat denique Iobum, qui omnem patientiæ speciem aduersùs omnem diaboli vim expunxit. Habitum insuper viri patientis, & constantis, effigiemque ita describit: *Vultus illi tranquillus & placidus, frons pura, nulla mœroris, aut iræ morositate contracta, remissa æquè in lætum modum supercilia: oculis humilitate, non infelicitate directis. Os taciturnitatis honore signatum. Color qualis securis & innoxijs. Motus frequens capitis in diabolum, & minax risus.* Hæc ferè ex Tertull. Quid ergo mirum, si Demas laborum impatiens, & seculi voluptatum amator, Paulum in carcerem pro Christo coniectum deserat: Lucas verò, qui nouerat necessariam esse homini Christiano rerum aduersarum tolerantiam, à magistri sui latere non discedat? In eo tamen Lucas omni præconio efferendus est, quòd in summa rerum trepidatione, solus, & animo intrepido mori, si opus esset, non recusans, comitatus est.

Patientis Iobi descriptio.

Tertull.

VERS. 12. Lucas est mecum solus: Marcum assume, & adduc tecum; est enim mihi vtilis in ministerium: Tychicum autem misi Ephesum.

Græcè; Λουκᾶς ἐστι μόνος μετ' ἐμοῦ. Μάρκον ἀναλαβὼν ἄγε μετὰ σεαυτοῦ, ἔστι γάρ μοι εὔχρηστος εἰς διακονίαν· Τυχικὸν δὲ ἀπέστειλα εἰς Ἔφεσον.

I. DE Luca actum. Marcus, de quo hîc agitur, fuerat olim à Paulo reiectus in ea contentione, quam cum Barnaba habuit, Act. 15. Meminit illius ad Coloss. vlt. Apostolus his verbis: *Salutat vos Marcus, consobrinus Barnabæ.* Fuit hic alius, à Marco Euangelista, cuius proprium nomen erat Marcus, hic verò proprio nomine appellabatur Ioannes, cognomento Marcus, vt dicitur Act. 12. *Contentio autem orta, inter Paulum, & Barnabam ita refertur Act. 15. Barnabas autem volebat secum assumere Ioannem, qui cognominatur Marcus: Paulus autem rogabat Barnabam, vt qui discessisset ab eis de Pamphylia, & non isset cum eis in opus; non debere recipi. Facta est autem dissensio ita vt discederent ab inuicem, & Barnabas quidem, assumpto Marco nauigaret Cyprum: Paulus verò electo Syla, profectus est, traditus gratiæ Dei à fratribus. Perambulabat autem Syriam, & Ciliciam, &c.* Vbi Theophyl. Paulus id, quod iustum esset, fieri volebat; Barnabas autem humanitatem spectabat; sed profuit Marco Pauli exacta disciplina iurisque rigor; studuit enim diligentia Marcus priorem negligentiam suam, obtegere. Paulus enim Marcum in Ecclesiis recipi vetuerat, non vt eum contristaret; sed potiùs meliorem ac diligentiorem efficeret. Itaque sentit Theoph. à Paulo receptum fuisse Marcum in societatem pristinam, idque peramanter, postquam illum vidit emendatum, & quidem hoc loco satis illum laudat, asserens eum esse sibi vtilem in ministerio. Nec tamen existimes vocari à Paulo ob commoditatem aliquam priuatam, sed propter Euangelium. Paulus enim, vt Chrysost. aduertit, nunquam inter vincula prædicare Euangelium destitit. Additque; *Itaque & Timotheum non sui causa, sed Euangelij vocat; vt nullam in ipsius morte fideles perturbationem paterentur, cùm adessent plerique ex discipulis eius, turbasque prohiberent, eosque consolarentur, qui illius necem æquo animo ferre non possent, quales Romæ iam esse aliquos non ignobiles credendum est.*

Act. 15.
Coloss. vlt.

Act. 12.
Act. 15.
Cõtentio in Paulum & Barnabã de Marco, &c.

Theophyl.
Profuit Marco Pauli exacta disciplina.

Theophyl.
Emendatum Marcum recepit Paulus.

Chrysost.
Paulus aduocat Timotheum, & amicos propter Euangelium.

II. Itaque Apostolus moriturus, sui immemor, quod perfectæ charitatis est,

est, aliorum eximiam curam gerit. Vnde Ambros. hoc loco sic ait: *Marco autem idcircò testimonium dat, quia memor est præteritorum eius laborum.* Tychicus vnus fuit ex charissimis, & assiduis Pauli discipulis, quem abesse ait; ob idque necessariam esse Timothei præsentiam. Excitat nos hoc loco Oecumenius ad considerandam Apostoli omnimodam solicitudinem, qua omnia ponderat, & circunspicit. Porrò Tychicus hanc epistolam ad Timotheum tulit: illius fit mētio Act. 20. & ad Tit. 3. vbi vocatur, *charissimus frater minister fidelis & conseruus in Domino.* Ephes. 6. Coloss. 4. Putat Salmeron hoc loco missum fuisse Ephesum cum iis literis, vel ad negotia alia, vel, vt dum tātisper abesset Timotheus, & ad se veniret, Ecclesiæ Ephesinæ curam gereret, & vices absentis Episcopi expleret: quod non est improbabile, si Pauli prudentia & solicitudo consideretur. Nam, vt Theodor. colligit ex his verbis, *Tychicum misi Ephesum,* beatus Timotheus non erat Ephesi, sed alio in loco, vt magis mirari liceat, Paulum in vinculis, & iam proximè immolandum, vt ipse ait: tamen curam eximiam gessisse, non solùm Romanæ ciuitatis, & gentis, sed etiam diuersarum prouinciarum Galatiæ seu Galliæ, Dalmatiæ, &c. Quo enim magis ad vitæ extremam periodum festinabat, eò ardentiùs, quod paucorum est, euigilabat, ne qua pars muneris in salutem gentium, à Deo sibi dati desideraretur. Hinc, quæ ligatus exequi per se non poterat; literis & discipulorum excursionibus efficiebat. In quo mihi Christum Dominum Apostolus videtur imitatus, qui, cùm dilexisset suos, qui erant in mundo (vt Ioan. ait 13) *in finem dilexit eos.* Quòd Paulus toto vitæ suæ tempore solicitus fuerit de salute, non vnius, aut alterius ciuitatis, sed omnium omnino gentium, intelligitur ex 2. Cor. 11. vbi commemorat ærumnas, quas annuntiando Christi Euangelium vbique passus est. *In laboribus*, inquit, *plurimis, in carceribus abundantiùs, &c. præter ea quæ extrinsecus sunt, instantia mea quotidiana, solicitudo omnium Ecclesiarum, &c.*

Ambros. — Apostolus moriturus gerit curam suorum. — Oecum. — Tychicus huius epist. tabellarius fuit ad Timotheum. — Act. 20. — Ephes. 6. — Coloss. 4. — Salmeron. — Theodor. — Tychicus mittitur Ephesum vt vicarius sit Timothei. — Solicitudo Pauli in mittēdis ex carcere discipulis & literis. — Ioan. 13. — 2. Cor. 11.

Quæ verba citans Chrysost. hom. 73. inquit, *non vnius, vel duarum, vel trium tantùm: sed omnium, quæ erant in orbe terrarum Ecclesiarum curam gerebat Paulus. Quantùm enim sol terræ percurrit proprios emittens radios, tantùm & hic beatus solicitudinem & curam habens omnium Ecclesiarum. Vidisti latitudinem animæ. Vidisti mentis magnitudinem, &c.* Meritò ex omnibus pastoribus, qui vnquam in veteri aut noua Ecclesia fuerunt, vnus à Gregor. Nazianz. in Apologetico, eligitur Paulus, tanquam exactissimum probi prelati exemplar, vt ad id intuentes boni pastores, quàm difficilis & ardua res sit animarum cura, intelligant: eiusque, quem admirantur, vitam & mores imitentur.

Chrysost. tom. 5. — Paulus solicitus de omnibus Ecclesiis. — Greg. Naz. — Paulus boni prælati exēplar.

VERS. 13. Penulam, quam reliqui Troade, apud Carpum, veniens affer tecum, & libros, maximè autem membranas.

Græcè; τὸν φαιλόνην, ὃν ἀπέλιπον ἐν Τρωάδι παρὰ Κάρπῳ, ἐρχόμενος, φέρε; καὶ τὰ βιβλία, μάλιστα τὰς μεμβράνας.

I. PRo *penula*, Græcè est, φαιλόνη, quod est pallij genus, quo tegimur ab imbribus, pelliceum, vt putat Hesychius: etsi idem dubitet, an sit scriniolum: alij arbitrantur esse thecam librorum; ita Græca scholia. D. Hieronym. in 3. dialogo aduersùs Pelagium vertit, *lacernam* siue *penulam*. *Membranarum* vocabulum quo hîc vtitur, Latinum est. Vide supellectilem Apostolicam; penulam,

Hesychius. — Penula quid. — Hieronym. — Supellex Apostolica.

lam, quæ imbres arceat, & libros aliquot sacros, vt si Apostolicam vitam æmulari studes, simili supellectili cupiditatem tuam definias. Est autem Troas ciuitas Asiæ maritima prope Tenedon insulam, non procul è Troia illa toties decantata, & à Græcis capta, & colonia post multos annos Romanorum facta, teste Vadiano, dicta est Alexandria, &, vt aliqui volunt, etiam Antigonia. Quis fuerit Carpus exponit Dionys. Areop. epist. 8. ad Demophilum, prope finem. Vocat autem eum virum ob eximiam animi munditiam, ad Dei speculationem, vltra ferè omnes, aptissimum. Fuit hic Episcopus Laodiceæ primùm: deinde Cretæ (licèt Baronius An. 59. duos cogitet Carpos) & quidem interpretes ferè vnicum faciunt, Cretensem, qui Troade fuerit, quando Paulum excepit. Vide Gagnæum, &c. Inter alia narrat Dionys. de Carpo quod refert Surius 9. Octob. illum noluisse admittere in Ecclesiam quendam, qui se miscuerat post conuersionem homini infideli; imò poposcisse à Deo supplicium de vtroque: mutasse tamen animum visione, in qua Christus apparuit, eruens per Angelos, quosdam ex ignibus & serpentum morsibus; & dicens: *Carpe, percute aduersum me: nam paratus sum pro hominibus saluandis iterum pati*; ex hac Carpi visione, discimus pœnitentibus etiam apostatis parcendum.

Vadianus. Dionys. Surius. B. Carpi rigor mitigatur à Christo. Percute aduersum me, inquit Christus paratum iterum pati.

II. Ad copiosiorem doctrinam iuuat aliqua verba enucleatiùs explicare, propter eos, qui Latinissimi haberi volunt. Imprimis præter id, quod de penula diximus, inuenio hoc vocabulo significari cucullatum indumentum, quod & caput & totum corpus tegit, de quo Pompon. Penulam in caput induce, ne te noscat. Et Quint. lib. 6. cap. 4. Galba penulam roganti amico respondit, si non pluet, non opus tibi; si pluet, ipse vtar. Hæc si ex pellibus erat, scortea vocabatur. Mart. lib. 14.

Pomponius. Quintil. Martial.

Ingrediare viam cælo licet vsque sereno:
Ad subitas nunquam scortea desit aquas.

Scorta enim veteres Latini pelles vocabant. Penula scortea vtuntur ij, qui solemne habent visere ædem D. Iacobi & pegasarij cursores, subinde mutatis equis, per stationes iter facientes. Lampridius sanxisse ait Alexandrum, vt senatores penulis intra vrbem, frigoris causa, vterentur, cùm id vestimentum itineri & pluuiæ vsui fuisset, iuxta Iuuen. saty. 5.

Peregrini, & cursores scorta vtuntur. Lampridius. Iuuenal.

Et multo stillaret penula nimbo.

Erat etiam penula gausapina candida & villosa hyemis frigoribus arcendis apta; de qua Martial. lib. 14.

Martial.

Is mihi candor inest, villorum gratia tanta est;
Vt me vel media sumere messe velis.

Vbi non numerat penulam gausapinam inter æstiuas vestes, sed tantam illi ait inesse gratiam, vt etiam si hyberno vsui sit destinata, eam quisque vel in media æstate, ob speciem sibi aptare vellet.

Ambros. Penula vestis senatoria. Haymo. Gloss. Ansel.

III. Penulam igitur B. Pauli D. Ambros. existimat vestem fuisse senatoriam, si non suam, saltem relictam à patre, qua externi recepti in societatem à Romanis: cùm in vrbem veniebant, vtebantur. Idem sentit Haymo Gloss. Ord. & Ansel. tom. 2. sed quorsum eam optabat, qui non multò pòst moriturus erat: fortè hyemis frigoribus arcendis, tantisper dum mors differebatur, illam desiderabat. Nam ij, qui per penulam, non vestem, sed volumen Hebræum hoc

Hic ou.

hoc eſt, vetus Teſtamentum ſignificari putarunt; meritò à Hieron. epiſt. 123. tom. 3. notantur, itémque in epiſt. ad Damaſum: *Volumen* (inquit) *Hebræum replico, quod Paulus* φαιλόνην *iuxta quoſdam vocat.* Iam à Theod. & Oecum. riſu digni habentur, qui Pauli penulam, librum interpretantur. Quid ſi penula (vt aliqui viri docti aſſerunt) ſacra veſtis fuit, qua ille ſacrificium Miſſæ peragebat? Fauet huic opinioni D. Chryſoſt. in libello, de re diuina tomo 5. ad finem: vbi φαιλόνιον, ſacerdotis dicitur eſſe indumentum. Tertull. in lib. de orat. capit. 12. probabilem reddit hanc ſententiam.

Hieron. Theod. Oecum. Penula veſtis ſacra. Chryſoſt. Tertull.

IV. D. Chryſoſt. & Theophyl. hîc, & Syriacus interpres penulæ voce intelligunt, ſcriniolum librorum: ſed, quid illi libris opus erat cùm eſſet migraturus ad Dominum? At tunc eis maximè egebat, vt eos fidelibus commendaret habendos; atque doctrinæ illius vice ſeruandos. Hoc ſolatium diſcipulis relinquere volebat. In ſcrinio cum libris penula videtur fuiſſe, qua poſcit, ne hanc ab aliis accipere ſit opus. Nam Act. 20. Epheſiis ait: *Scitis quia neceſſitatibus meis, & iis, qui mecum erant, miniſtrauerunt manus iſtæ*; & rurſus: *Beatius eſt magis dare quàm accipere*, & 2. Corinth. 12. *Non grauaui vos, donate mihi hanc iniuriam: ecce tertiò paratus ſum venire ad vos, & non ero vobis grauis, non enim quæro, quæ veſtra ſunt*; & 1. Theſſal. 2. *Cùm poſſemus vobis oneri eſſe, cùm ſimus Chriſti Apoſtoli, tamen facti ſumus paruuli in medio veſtri nocte & die operantes, ne quem veſtrum grauaremus*, & 2. ad Theſſ. 3. *Non inquieti fuimus inter vos, neque gratis panem manducauimus ab aliquo, ſed labore & fatigatione nocte, ac die operantes, ne quem grauaremus: non quaſi non habuerimus poteſtatem, ſed vt noſmetipſos daremus formam vobis ad imitandum*, &c. Cùm ergo omnes ferè grauiores interpretes per *penulam* veſtem intelligant hyemi opportunam; rectè D. Chryſoſt. ad Philipp. 2. infert, Paulum duas tunicas ſeu veſtes habuiſſe: atque adeò licere viris perfectis duplices habere veſtes, neque obſiſtere præceptum Chriſti dicentis Apoſtolis ad prædicandum miſſis, Matth. 10. *Nolite poſſidere aurum, neque argentum, neque pecuniam, neque etiam in via duas tunicas habeatis*, &c. erant enim illa præcepta temporaria & non perpetua; vt etiam aduertit Theophyl. in Act. cap. 12. enarrans illa verba Angeli dicentis Petro: *Præcinge te, & calcea te caligas tuas*, vel potiùs, vt ſonant verba Græca, *ſandalia tua, ſiue calceamenta tua* (id enim ſandaliorum vox ſignificat) vnde colligit, Petrum in carcere ſoleas ſiue calceamenta habuiſſe: ac proinde præcepta illa Chriſti ad tempus duntaxat poſita fuiſſe. Similem illationem facit, de duabus tunicis citans hunc Pauli locum.

Chryſoſt. Theophyl. Act. 20. Paulus neminem grauabat. 2. Cor. 12. 1. Theſſ. 2. 2. Theſſ. 3. Potuit Paulus exigere victum, ſed maluit labore ſuo victitare. Chryſoſt. Philipp. 2. Matth. 10. Duplex tunica prohibita, quandiu Chriſtus vixit duntaxat. Theophyl. Act. 12. D. Petrus vtitur calceis.

V. *Membrana* vocabulum Latinum eſt, non Græcum: ſignificat autem volumina ſiue volubiles chartas. Nam in illis complicatis & inuolutis legem olim Hebræi deſcribebant; &, vt Theodor. tom. 2. refert, plurimas res ſcriptas conſeruabant. Fauet illud ad Hebr. 10. *In capite libri ſcriptum eſt de me*, quod ſumpſit Apoſtolus ex Pſalm. 39. vbi pro, *in capite libri*, eſt Hebraicè, *In volumine libri.* Libros igitur non profanos ſed ſacros, & membranas ſacram doctrinam continentes optat moriturus Paulus, vt alleuamentum ſibi afferant, ſicut omnibus, qui familiariter illis vtuntur, afferre ſolent. Vnde ad Rom. 15. *Omnes fideles hortatur ad lectionem ſacræ Scripturæ. Quæcunque*, inquit, *ſcripta ſunt, ad noſtram doctrinam ſcripta ſunt; vt per patientiam, & conſolationem Scripturarum ſpem habeamus, &c.* Vide, quæ 1. ad Tim. 4. diximus in illa verba: *Attende lectioni*, &c.

Membranæ, quid. Theodor. Hebr. 10. Pſal. 39. Rom. 15. 1. Tim. 4.

Plin. Iunior. agens de libris profanis Plinius Iunior libr. 1. epist. ad Minutium Fundanum, sic ait: *O rectam syncerámque vitam! O dulce otium honestúmque, atque pene omni negotio pulchrius, mecum tantùm, & cum libellis loqui,* &c. Quid Cicero? Cicero lege orationem pro Archia, vbi *studia* vocat, *senectutis oblectamentum, & in rebus aduersis perfugium,* &c. Quanti ergo Episcopis facienda sunt, non profana sed diuina studia? sic enim decreto Concil. Carthaginensis 4. cap. 15. satisfacient, vbi dicitur: *Episcopus vilem supellectilem, mensam ac victum pauperem habeat, & dignitatis suæ autoritatem fide, ac vita meritis quærat.* Vtinam præ oculis hodie haberetur hoc decretum! sed heu miseri,

Conc. Carthag 4. Vitæ meritis quærenda est autoritas.

Laudamus veteres, sed nostris vtimur annis.

Vtinam vasa argentea cuderentur in monetam viduis & aliis pauperibus erogandam: & belluata tapetia, quæ parietibus ornandis emuntur, in vestes tegendis nudorum membris aptas, commutarentur, satis erit etiam sine diuitiis, ad dignitatem tuendam, virtus literarum ornamenta decorata.

VERS. 14. Alexander ærarius multa mala mihi ostendit: reddet illi Dominus secundùm opera eius: quem & tu deuita: valde enim resistit verbis nostris.

Græcè; Ἀλέξανδρος ὁ χαλκεὺς πολλά μοι κακὰ ἐνεδείξατο, ἀποδῴη αὐτῷ ὁ κύριος κατὰ τὰ ἔργα αὐτοῦ· ὃν καὶ σὺ φυλάσσου· λίαν γὰρ ἀνθέστηκε τοῖς ἡμετέροις λόγοις.

Anselm. Glossa. 1 Tim. 1. 2. Cor. 12. Chrysost. Stimulus datus Paulo ad humilitatem qualis fuerit.

I. ALexander, cuius hîc meminit, non quæstor, aut ærarij custos fuit, vt Anselm. & alij cum Glossa interlineari putauerunt, sed faber ærarius, Ephesinus, in capite 1. præcedentis epistolæ, inter eos, qui à fide defecerant numeratus cum Hymenæo, qui negabat resurrectionem. Meminit etiam huius Alexandri, 2. Corinth. 12. iuxta interpretationem D. Chrysost. homil. 26. dum ait, *Et ne magnitudo reuelationum extollat me, datus est mihi stimulus carnis meæ, Angelus Satanæ qui me colaphizet;* Vbi Chrysost. *Aduersarijs inuadendi Paulum potestatem fecit, siquidem hoc, vt fastum deprimeret, idoneum erat, ille autem capitis dolor, quem à diabolo immissum Paulo quidam dicunt, non item. Nuntium igitur Satanæ dicit Alexandrum, fabrum illum ærarium, Hymenæum, & Philetum; omnes, qui verbo aduersarentur; omnes, qui cum ipso contenderent, quoniam Satanæ opera faciebant.* Hæc ille; vnde colliges quàm pertinax fuerit vexatio illata Apostolo ab hoc Fabro ærario (Lus. Latoeiro.) Deo id permittente, vt humilitas conseruaretur. Denique hic Alexander, alius fuit, ab illo Alexandro, qui Act. 19. tumultum ficta quadam & vana oratione compescuit, erátque Hebræus. Ait ergo, *Alexander ærarius multa mihi mala ostendit,* hoc est, fecit. Nam in sacris literis *ostendere,* frequenter vsurpatur pro *facere;* Psal. 69. *Ostendisti populo tuo dura,* id est, fecisti; & 84. *Ostende nobis Domine misericordiam tuam,* id est, fac. Vide August. lib. 1. locutionum in Genesim, D. Thom. annotauit, consultò ab Apostolo dictum fuisse *ostendit,* & non *fecit.* Nam impij aduersùs pios animum magis ostendunt, quàm explent, iuxta illud Hierem. 1. *Bellabunt aduersum te, nec præualebunt, quia ego tecum sum.* Vtrunque tamen interpreteris, significat Apostolus

Act. 19. Ostendere, in sacris literis, est facere. Psal. 69. Psal. 84. August. D. Thom. Hier. 1. Impij conantur male facere sed non permittuntur.

stolus illata sibi fuisse multa detrimenta ab hoc Fabro ærario concitato tumultu, & periculis passim intentis. Aduertit Theod. proprium esse hominum vilissimorum, & omnium, qui sibi manibus victum parant, populum ad seditionem concitare. Facilè enim mouetur (vt Poëta ait)

Theod.

Sæuitque animis ignobile vulgus;
Iámque faces & saxa volant: furor arma ministrat.

Virg. Æn. 1.

II. Ita Demetrius argentarius, Act. 19. vniuersam Ephesum in Paulum commouerat: *Rectè* (inquit Theophyl. post Chrysost.) *meminit tentationis huius, non vt Alexandrum accuset, verùm, vt persuadeat æquo animo pati non solùm à principibus viris, sed etiam ab abiectissimis adductas tentationes. Plerique enim, nō ita ægrè ferunt, à viris nobilitate aut scientia claris affligi. Minuit nanque autoritas plerunque vim doloris. Verùm illatas ab abiectis hominibus iniurias pati, mentem angit acerbiùs, & cruciat vehementiùs. Idcirco laudatur insignis patientia Dauidis* 2. Reg. cap. 16. *cùm plebeium hominem*, hoc est, nullo insignem magistratu, *nomine Semei, fugiens Absalonem, audiuit lapidantem, & clamantem: Egredere, egredere, vir sanguinum, & Belial*, &c. & tamen à vindicta abstinuit. D. Ambros. hoc loco putat hunc Alexandrum fuisse collegam Demæ, qui, vt suprà dictum est, diligens hoc seculum, Paulum deseruit. In eo vel maxime vituperandus est vir impiissimus, quòd non solùm deseruit magistrum, cui multum debebat, vt Demas, sed illi præterea restitit, & veluti iuratus hostis sacram doctrinam oppugnauit. Verba illa: *Reddet*, &c. mox explicabimus.

Act. 19.
Theophyl.
Chrysost.

2 Reg. 16

Ambros.

VERS. 16. In prima mea defensione nemo mihi adfuit, sed omnes me dereliquerunt: non illis imputetur.

Græcè; Ἐν τῇ πρώτῃ μου ἀπολογίᾳ οὐδείς μοι συμπαρεγένετο, ἀλλὰ πάντες με ἐγκατέλιπον· μὴ αὐτοῖς λογισθείη.

I. SEnsus est: cùm primùm olim venirem vinctus Romam ex Hierusalem, acturus causam meā apud Cæsarem: næ ego patronum habui neminem; sic exponunt omnes tam Græci, quàm Latini interpretes antiquiores. Referunt enim hæc verba ad id tempus, quo primùm Paulus Neroni imperare incipienti, oblatus est, vt causam diceret. Caietanus hoc loco iubet nos conferre tempus scriptionis epistolæ huius cum scriptis in epistola ad Philippenses præsente Timotheo Romæ: atque hoc argumento putat sufficienter probari illius defensionem, hîc appellari eam, qua post secunda vincula vsus est. Nam in primis, inquit, vinculis, pollicitus est, se missurum ad Philippenses Timotheum, cùm cognouerit, quæ circa se statuenda sunt. Modò verò post tot annos postquam rediit è partibus Græciæ, significat Timotheo quid sibi acciderit in prima defensione sua. Itaque Caiet. de prima defensione in hac eadem causa, hoc est, contra tempus secundi carceris, hunc locum exponit. Hæc interpretatio tolerari potest.

Quid Caietanus sentiat de prima defensione.
Philipp. 1.

II. Illorum verò non videtur audienda sententia, qui cum Glossa interlineari, hæc accipiunt de Pauli contra Alexandrum prauè docentem congressu; vt bene annotauit D. Thom. hoc loco. Nec enim hic tam insignis hæreticus

Gloss. Interl.

D. Thom.

erat, vt ad eum disputatione conuincendum, sociis quos aduocat, & libris quos postulat, indigeret. Probabilior ergo sententia & communior refert hæc verba Pauli ad tempus, quando ex Hierosolymis Romam venit catena religatus, secundo Neronis anno, vt in prolegomenis diximus; & per biennium ibidem mansit, agens causam suam, & domi suæ disputans coram omnibus, qui audire volebant de regno Dei, donec liberatus fuit. In hac enim causa tuenda ante tribunal Cæsaris præsentatus, ab omnibus fuit amicis derelictus; solus Deus, qui suis nunquam deest, illi adstitit; animósque addidit, vt Euangelium prædicare liberè posset, vt in votis habebat, etiam apud Occidentales populos. Et quidem hinc colligit Hieron. in catalogo scriptorum Ecclesiasticorum, eum in Hispaniis prædicasse. Nec solùm Hispanos illo decennio, quod inter vtraque vincula interfluxit, Paulum audiuisse, & vidisse probabile est, sed innumeras etiam alias nationes. Hanc autem epistolam in secundis, & postremis vinculis positus vltimam omnium scripsit, licèt Card. Baronij & Salmeronis alia sit sententia, quam suprà retulimus, non verò in primo aduentu in vrbem, quando auditus pro tribunali liberatus est. Meminit tamen defensionis suæ, eo tempore, Deo fauente, habitæ; ne insigne Dei beneficium tacitus prætermittat: & cùm toti mundo scribat, nomine Timothei, quem id sciuisse, credibile est, mundum ad spem in Deo collocandam in rebus difficillimis suo exemplo excitat. Quod autem ait, *Lucas est mecum solus*; non excludit Petrum, qui consors fuit martyrij: Fortè, illius non meminit, quia in alio carcere, detinebatur. Scio, traditionem Romę esse, vtrumque 9. mēsibus fuisse, vt refert Baron. Anno 69. in carcere Mamertino ante martyrium. Quod si verum est, solius meminit Lucæ, quia extra carcerem positus, solus fideliter negotia Ecclesiæ & Pauli gerebat. In eo autem carcere Paulus, quod est in templo B. Mariæ in via lata quod peregrini limina Apostolorum adeuntes, inuisunt; duos commoratus est annos, absque beati Petri societate. De hoc biennio, Act. 28. Vide Baron. Anno Christi 68. & 69. Tychicus etiam Ephesum missus cùm hic dicitur; non impedit, eundem in primo biennio, quo Romę vinctus egit Paulus, potuisse in varias partes mitti, vt colligitur ex vltimo capite epistolæ ad Coloss. Penula autem cum libris & membranis postulata, non necesse fuit, vt per decennium Troade fuerit, vt contra nostram sententiam inferunt aliqui. Quis enim affirmare audeat Paulum post prima vincula nunquam in Græciam & Asiam reuertisse? Aliæ rationes pro contraria sententia, nullius ferè sunt momenti, v.g. quòd Priscam & Aquilam salutet in hac epistola, quos reliquerat Ephesi, Act. 28. Quòd Trophimum etiam in illa profectione ex Macedonia in Hierusalem, reliquit Mileti ægrotantem, etiamsi, Act. 20. eius rei mentio non fiat, sed breui restituta sanitate, venit in Hierusalem; vbi captus fuit in templo, propter Trophimum Asianum. Cæterùm hæ rationes quid momenti continent? Illas dissolues, si dixeris, non esse mirum, si post decennium, salutemus eos, quos aliquando nouimus. Nec vnum esse Trophimum tantùm Asianum cognomine, sed plures fuisse: & fortasse vnus cognominatus est Asianus, de quo in Actis Apostolorum: alter Ephesinus, de quo hîc Paulus.

III. Accedit ad confirmationem nostræ, seu potiùs communis sētētiæ, illud ex textu: *Erastus remansit Corinthi, Trophimum reliqui infirmum Mileti*; nullo modo

Paulus catena ligatus Romam venit secundo Neronis anno.

Hieron. Paulus in Hispaniis prædicauit.

Baronius. Salmeron.

Coloss. vlt.

Act. 28.

Act. 20.

Trophimi plures fuerunt.

Communis sententia est hanc epist. fuisse scriptā in secundis vinculis.

modo commemorari in actis Apostolorum, dum agitur de profectione illa Pauli in Hierusalem, sed postquam liberatus fuerat à vinculis Neronis, & redierat in Macedoniam, in Achaiam,& in alias regiones, in quibus prædicauerat. Hunc reditum bis promisit Philippensibus scribens, ait enim cap.1. *Et hoc confidens scio, quia manebo & permanebo omnibus vobis in carne scilicet ad profectum vestrum & gaudium fidei, vt gratulatio vestra abundet in Christo Iesu in me, per meum aduentum iterum ad vos*; & infrà, cap.2. *Confido autem in Domino, quoniam & ipse veniam ad vos citò*; Et in epistola ad Philemonem, sic ait: *Simul & para mihi hospitium: nam spero per orationes vestras donari me vobis.* Accidisse autem in illa reditionem, hoc, quod ait de penula, Throade relicta cum libris, & membranis apud Carpum; tam est probabile, quàm improbabile quicquid contrà obiici potest. Cùm igitur omnia, quæ hîc continentur, quadrare possint in secundum Pauli in vrbem aduentum, & secunda vincula, quibus dandum est spatium durationis necessariæ ad transigenda omnia, quæ hîc narrantur. Duntaxat, id, quod de prima defensione & liberatione dicitur, non est referendum, vt Caietan. vult, ad primam defensionem habitam tempore secundi aduentus; quasi hanc, id temporis, consecuta sit secunda vel tertia defensio: sed ad prima vincula, quæ decennio, aut eo ampliùs præcesserant. Sic enim loca Scripturæ aptè interpretabimur, & ad mentem grauiorum expositorum loquemur. Vide Euseb.lib.2.Eccl.hist.cap.22.

Philipp. Infr.2. Philem. Euseb.Cæs.

IV. Illud rectè aduertit D. Ambros. quod ad singularem Apostoli commendationem attinet, enarrans illa verba: *In prima mea defensione, &c.* sic enim ait, *pressuras & tribulationes sibi illatas, defensionem suam nuncupat. Passio enim Christianis vita est, & persecutio defensio. Pressura enim illata pro iustitia, defendit illum in die iudicij, reos constituens perfidos.* Hæc ille. Ostendit autem singularem modestiam, dum queritur se ab omnibus, cùm maximè indigeret ope, omnino destitutum. *Familiaribus*, inquit Chrysost. *parcit, durè licèt in ipsum peccauerint. Neque enim idem est, ab his, qui extrà sunt, & à domesticis despici. Intuere incredibilem mæstitiæ vim: dicere non potest; licèt ab extraneis oppugner, habeo tamen solatium & obsequium atque auxilium meorum: illi enim eum prodiderant.* Hæc Chrysost. expendens grauissimum esse crimen, eum deserere, cui multùm debeas, aut conuictu iungeris. Nam si in bello is, qui periclitantem deserit, & se ipsum hostili subducit manui, à suis increpatione & mulcta plectitur: quid supplicij irrogabitur illi, qui socium doctrinæ Christianæ & prædicationis, suis consulens commodis, dereliquit? Explicans eandem sententiam D. Ambr. sic ait: *Inter ipsa initia illatæ pressuræ derelictum se conqueritur: & quia scit hanc esse consuetudinem, non illis vult imputari; quia & Dominum à Iudæis apprehensum discipuli reliquerunt*, Matth. 26. quippe cum scriptum sit in propheta Zach.13. *Percutiam pastorem, & dispergentur oues gregis, &c.* Occasio, ob quam in prima defensione omnes dereliquerunt Paulum, fuit formido. Neronianæ Tyrannidis, quæ tamen initiò non tam sæua extitit: atque adeò liberatus est, Deo auxilium seruo suo conferente, vbi verò in secundo reditu in vrbem, aliquos ex domo Neronis fidei Sacramẽtis instruxit, & inter eos, vt D.Chrys.& Theoph. affirmant, pincernam instituit, iussu Tyranni, capite damnatus est.

Ambros. Passio Christianis vita est; Persecutio, defensio. Chrysost. Parcit Paulus domesticis licèt in ipsum peccauerint. Ambros. Matth.26. Zach.13. Pincerna Neronis à Paulo fidem didicit. Chrysost. Theoph.

V. Illa verba, *Non illis imputetur*, videntur apposita, instar precationis, pro iis factæ, qui magis timore Neronis, & imbecillitate animi deliquerunt,

Bene precatur Paulus iis, qui timore perculsi illum deseruerunt.

quàm malitia. Et verò pro peccato Alexandri ærarij, obstinatione perfidę mentis, in hæresim lapsi, preces non fundit, obstinata enim malitia, omnibus, ne dum ad pietatem affectis animis inuisa est. Theophyl expendit propensam ad miserendum Apostoli voluntatem. Nam pro illis orat, qui eum deserendo grauiter peccauerunt. Cùm enim tam ab externis, quàm à domesticis fuerit auxilio destitutus, grauiorem passus est iniuriam à domesticis, qui strictioribus vinculis amicitiæ illi copulati erant.

Theoph.

VI. Nunc siquidem ex similitudine verborum, opportunitas est, vberiùs explicabimus illa verba, quæ Apostolus suprà subiunxit, postquam Alexandri fecit mentionem, sic enim ait: *Reddet illi Dominus secundum opera eius, quem & tu deuita: valde enim restitit verbis nostris*; aliqui legunt, *Reddat illi, &c.* miranturque quonam pacto Apostolus, malum imprecetur huic hæretico, cum ad Rom. 12. iubeat nos abstinere à maledicto. *Benedicite*, inquit, *& nolite maledicere.* Cui admirationi satisfacit D. Thom. 2.2. q. 25. art. 6. dicens, *licere homini precari malum, non sub ratione mali, sed sub ratione iustitiæ, & diuinæ gloriæ.* Quadrat solutio, spectata lectione illa, quam sequitur Erasmus & probat, cum Græcè sit, ἀποδῴη, hoc est, *reddat*: confirmantque suam lectionem ex Act. 23. vbi Paulus alapa percussus, ita alloquitur Pontificem: *Percutiat te Deus paries dealbate.* D. Chrysost. nullum hîc mouet scrupulum, etiamsi legat, ἀποδῴη, hoc est, *reddat*: Theophyl. verò ingenuè fatetur legisse se ἀποδῴη, verum inuenit positum, pro ἀποδώσει, hoc est, *reddet*, vt habet nostra vulgata editio, a Sixto V. emendata. Hinc plerique annotant hæc verba non esse imprecantis, sed prædicentis, sicut illud Act. 23. *Percutiet te Deus, paries dealbate.* Vnde D. Aug. tom. 4 lib. 1. de sermone Domini in monte, cap. 21. ad finem expendens hæc verba, sic inquit: *Non ait,* reddat, *sed* reddet illi Dominus iuxta opera eius: *quod verbum prænuntiantis est, non imprecantis. Sicut & de illa hypocrisi Iudæorum cui euersionem imminere cernebat, dixit:* Percutiet te Deus paries dealbate. Hæc ille. Cum Augustino facit Iustinus Martyr, in lib. quęst. & resp. q. 125. tom. 3. sic enim ait, *Siquidem Paulus percutientem repercussisset Pontificem; aut Alexandrum, qui malis cùm affecerat, malis contrà affecisset; dicere liceret, diuersa eum à doctrina sua egisse. Cùm verò ea dicere, quæ cuique à Deo prouentura sint, neque execratio sit, neque conuitium: prædictiones certè fuerint, Apostolicum decentes virum; qui se ipsum non vlciscatur, sed locum det iræ.*

Rom. 12.
D. Thom.
Erasmus.
Act. 23.
Chrysost.
Theoph.
Act. 23.
August.
Prædicit Apost. pœnã, non imprecatur.
Iust. Martyr.

VII. Ex dictis constat, vtrouis modo legas, nihil inesse vitij, vt calumniæ occasio sumatur in verbis Apostoli. Prophetæ enim, & viri, diuino spiritu, quo ille afflatus loquebatur, impulsi, solent plerunque nunc imprecantis, nunc imperantis modo futura mala prædicere; sic Isa. 6. *Excæca cor populi huius, & aures eius aggraua.* Et Psal. 68. *Fiat mensa eorum coram ipsis in laqueum, & in retributiones & in scandalum. Obscurentur oculi eorum ne videant, & dorsum eorum semper incurua, &c.* & Paulus ipse ad Galat. 5. *Vtinam, & abscindantur, qui vos conturbant.* Quæ verba iuxta Chrysost. hunc sensum habent: Vtinam, qui sic vrgent apud vos carnalem circuncisionem, & vos à recto statu deiicere conantur, per diuinæ iustitiæ vindictam non solum circuncidantur, verùm etiam execti fiant, hoc est, pudenda ignominia, membrum illud totum semel abscindatur, cuius occasione peccant. Alij exponunt in hunc modum: Vtinam prorsus amputentur à vestro contubernio, qui tam pertinaciter suam de circuncisione sententiam

Prophetæ, & prædicũt & precantur mala impiis.
Isa. 6.
Psal. 68.
Galat. 5.
Chrysost.
Male precatur Paulus iis, qui circuncisionem baptizatis suadebant.

tiam inculcantes, emendari nequeunt. Pro, *qui vos conturbant*, Græcè est, *ἀναστατοῦντες*, hoc est, *qui vos commouent*, siue, *de statu submouent*.

VIII. Nec mirandum est, Alexandro imprecari Apostolum id supplicium, quo dignissimus erat; *Valde enim*, inquit, *restitit verbis nostris*. Impediendo enim prædicationem Euangelij, & fructum sacræ doctrinæ, non tam sibi, quàm Christo & veritati restiterat. Meminit autem oppugnationis Euangelio factæ ab hoc vilissimo fabro, ne viri, qui in Ecclesia doctrina, & dignitate excellunt, animo cadant, cùm illis à sordidis & ignobilibus homunculis obsistitur; sed eam ignominiam æquo animo patiantur. Ægrè quidem ferunt optimates digladiationem cum sartoribus, fabris, & tonsoribus, quos hostis antiquus concitat, vt sint diuinarum æmuli operationum. Sicut enim Dei sapientia rudes fuscatores elegit ad prædicationem Euangelij, vel ipso sanguine defendendam, quò illustrior diuina potentia eluceret: ita ille inuidia stimulatus, opificum turbam ex tabernis suis conciet, vt Ecclesiæ pastoribus, & magni nominis concionatoribus negotium facessant.

Molestum est cum hominibus sordidis digladiari.

VERS. 17. Dominus autem mihi astitit, & confortauit me, vt per me prædicatio impleatur, & audiant omnes gentes; & liberatus sum de ore leonis.

Græcè; ὁ δὲ κύριός μοι παρέστη, καὶ ἐνεδυνάμωσέ με, ἵνα δι' ἐμοῦ τὸ κήρυγμα πληροφορηθῇ, καὶ ἀκούσῃ πάντα τὰ ἔθνη· καὶ ἐρρύσθην ἐκ στόματος λέοντος.

I. EVm, qui ab hominibus deseritur, durum aliquid pati non sinit Deus. Cùm enim homines scelerati iniustè nobis offensi sunt, & amici timore perculsi, nos deserunt; excitare in Deum spem debemus, qui à suis nunquam longè abest. Vt enim Christo Domino oranti, & calicem mortis formidanti, Luc. 22. *Angelus, dormitantibus discipulis, apparuit, confortans eum*: ita Apostolus relictus à suis, Dei sibi præsentis ope, subleuatus est. Sapienter Philo Iudæus, qui ab Alexandrinis Hebræis ad Caium Caligulam cum legatione missus fuerat; videns se ab eo ex aula & vrbe expelli, dixit ad comites legationis; *Bono animo oportet vos esse, quibus iratus est Caius: quia necesse est adesse diuinum vbi humanum desit auxilium*. Hæc ille, tom. 2. ad finem. Idem commemorat Euseb. Cæs. lib. 2. hist. Eccl. cap. 5. ex Iosepho. Aliqui (vt Salmeron hoc loco annotauit) suspicantur, Paulum Senecæ Philosophi, qui moderator & præceptor fuit Neronis in primo quinquennio imperij sui, opera & industria fuisse absolutum: Quod mihi non probatur, cùm nec Græci, nec Latini grauiores interpretes, eius rei vllam faciant mentionem. Vt enim Ambros. ait Paulus hac causa ampliùs adiutum se credit à Deo, quia derelictus est ab hominibus. *Vt per me*, inquit, *prædicatio impleatur*, &c. Hoc enim negotium totum diuinum fuit, non humanum.

Luc. 22.
Philo Iud.
Cum deest humanum auxiliũ, præstò est Deus.
Euseb.
Non fuit liberatus Paulus Senecæ industria.
Ambros.

II. Finis autem, ob quem se seruatum agnoscit, ne concideret omnino, est, *Vt per me*, inquit, *impleatur prædicatio, quæ mihi credita est*. Vbi Chrysost. sic ait: *Inspice illius altissimam humilitatem: non tanquam dignum ipsius munere, confortauit me*, inquit, *sed, vt prædicatio impleatur, quæ mihi commissa est; ac si quis purpuram*,

Seruatur Paulus vt prædicet.
Chrysost.

ram, & regis insigne ferens, per ipsum seruetur. Hæc Chrysost. qui enarrans quod sequitur, *& audiant omnes gentes*, seruatum esse Paulum ait, vt omnibus manifesta sit gentibus prædicationis eximia lux prouidentiæque ipsius in me dispositio. Vel, vt Theophyl. interpretatur, vt perspicua fiat, & verbi gloria, & cura Dei circa prouidentiam mortalium. Considerare nos iubet Oecum. animi modestiam qua fatetur, non quòd auxilio diuino dignus esset, se adiutum fuisse, sed propter prædicationem, vt expleretur, & ad terminum perueniret; innotesceretque omnibus gentibus, & prædicationis potentia, & vis prouidentiæ, quam in tanto discrimine positus expertus est. Satis constat ex dictis, vbi deest hominum præsidium, præstò nobis adesse Deum. Vnde illud Psalm. 26. *Pater meus, & mater mea dereliquerunt me, Dominus autem assumpsit me, &c.* Hierem. 20. *Dominus mecum est, tanquam bellator fortis.* Confortatus est itaque Apostolus, vt non obstupesceret coram Cæsare. Olim cœlesti fortitudine bene animatus Ezech. cap. 3. sic ait; *Manus Domini erat mecum, me confortans, &c.* De Paulo Act. 6. dicitur, *Vas electionis erit mihi iste, vt portet nomen meum &c.* Confortatus est ergo, vt audiant omnes gentes & prædicationem, & liberationem à pœna, qua mulctandus erat à Cæsare, cùm illi permissum est ire, quò vellet, & à culpa, quam potuit contrahere, si quid in causa fidei minùs strenuè ageret. Hæc autem ideo scribit, vt sciant omnes gentes exemplo suo spem omnem in Deo defigere, *Annuntiate*, inquit Regius vates, *inter gentes gloriam eius.* Tum etiam, vt Iudæorum hostili animo eum persequentium insolentia, & insultatio deprimatur.

Theoph. Oecum. Psal. 26. Hierem. Ezech. 3. Act. 6. Psalm. 9.

III. Ex hoc loco egregiè colligitur in præcedenti contextu huius epistolæ referri sermonem Apostoli, ad id tempus, quo primum vinctus Romam venit (vt Theod. ait) Nempe quando appellatione vsus Romam à Fausto missus est; & defensione audita, absolutus, in Hispaniam profectus est; & ad alias gentes excurrens, doctrinæ lucem mundo attulit. Primam ergo vocauit defensionem, qua in illa profectione vsus est, iuxta Theodoretum, hoc loco. Illo enim decennio, quod inter prima & secunda vincula interpositum fuit, multis gentibus annuntiauit Euangelium. Quod magis exprimitur, verbo Græco, πληροφορηθῇ, quod non tam significat, *impleatur*, quàm, *impleretur*, Quare, vt verbi vim magis exprimas, ita verte: *Confortauit me Dominus, vt ad plenum persuaderetur, & certam haberet fidem prædicatio à me cœpta, & omnes gentes audirent Euangelium:* quo pacto sequens particula exponit præcedentem. *Prædicationem* enim *impleri* est, omnes gentes audire prædicationem. Valeant ergo, qui dicunt in secundis vinculis inueniri primam & secundam defensionem. Quomodo enim dici potest confortatus, vt prædicatio per illum absolueretur, & audirent Euangelium omnes gentes, si in secundis vinculis ad mortem vsque fuit? Addit, *& liberatus sum de ore leonis.* Particula, *&*, copulat hæc verba cum præcedenti sententia, vt sit sensus, *Dominus, qui mihi adfuit, & me confortauit, liberauit me de ore leonis*, hoc est à condemnatione Neronis immanissimi tyranni; sic enim Chrysost. Theophyl. Oecum. & ferè Patres interpretantur leonis vocabulum. Vnde Theodor. *Neronem*, inquit, *appellauit leonem, vt qui fuerit imperator & crudelissimus.* Primasius tamen nomine leonis, Festum intelligit, vel diabolum; hunc, vt existimo, quia impulit Iudæos ad accusandum: illum, quia sæuiit, cùm esset præpositus prouinciæ, in Paulum.

Hic locus refertur ad prima vincula. Theodor. Theodor. Leonis nomine Nero, Festus, vel diabolus. Chrysost. Theoph. Oecum. Theodor. Primasius nomine leonis Festum intelligit, vel diabolum.

D. Ambr.

D. Ambros. diabolum omnino intelligit omnis culpæ artificem. Enarrans enim hæc verba, *liberatus sum de ore leonis*, sic ait: *Similiter dicit & Petrus coapostolus eius*, 1. cap. 5. Aduersarius vester diabolus tanquam leo rugiens circuit quærens, quem deuoret: *Sed quia in Apostolo occasionem non inueniebat, qua illum deciperet per filios suos, pressuram illi incitabat & pœnas, vt patet*, Act. 13. *Vt si non quasi peccator, vel quasi iustus, de hac tamen tolleretur vita, ne multos hortaretur ad fidē. Quod cùm propè impleret, Dei prouidentia liberatus Apostolus, insultat illi, infirmum illum testificans, quia de ore eius ereptus est. Vnde quod cupiuit, implere non potuit. Igitur Dei auxilijs mortis se ereptum gratulatur.* Hæc Ambr.

Ambros.
1. Petr. 5.
Act. 13.

IV. Cæterùm communior sententia, vt diximus, quam etiam post D. Thom. approbat Caiet. metaphoram leonis ad Neronem nobiscum refert. Est enim hæc metaphora, ad similem principum crudelitatem declarandam, non semel adhibita. Prouerb. 19. *Sicut fremitus leonum, ita ira regis*, & ibidem, cap. 28. *Leo rugiens, & vrsus esuriens, princeps impius super populum pauperem*, & aliis in locis. Hinc etiam constat, quod sæpe admonuimus, Paulum, cùm dixit; *in prima mea defensione*, &c. egisse de illa defensione, qua prima vice Romam veniens, cum libertate ad prædicandum, dimissus est: siquidem e secundis vinculis nunquam euasit.

Caiet.
S. Thom.
Prou. 19.
Infrà 28.

VERS. 17. Dominus autem mihi adstitit, & confortauit me, &c.

In aduersis ad Deum confugiendum est, à quo præsidium, & protectio speratur.

ANNOTATIO I.

I. Docet hic locus bono nos animo esse debere, & Dei benignitati oppidò fidere, cùm nos mali persequantur, & amici timore perculsi aufugiunt. Vnde Isai. 8. *Dominum* (inquit) *exercituum ipsum sanctificate; ipse pauor vester, & ipse terror vester, & erit vobis in sanctificationem.* Quasi dicat, Deum laudibus attollite, & nullum alium præter ipsum formidetis: ipse solus sit vester pauor & timor, vt à transgressione mandatorum illius vos abstineatis; etsi ipsum obsequio sanctificaueritis, ipse erit vobis in sanctificationem. Vbi Pagninus, *Erit vobis in palatium*, alij vertunt, *in asylum*, siue *in refugij domum*, quod tantundem est. Aula nánque regis, templa, & asylum, loca sunt, quę immunitatem habent, ne quis ibi prehendatur aut lædatur. Quare si hostis nos vexat, si diabolus tentat, si mala ingruunt, ad Deum nostrum, tanquam ad aulam regiam, & numinis templum accurramus. Quanta hîc securitas, quanta pax? Cant. 2. Vbi vulgata editio habet; *En lectulum Salomonis sexaginta fortes ambiunt illum.* In Hebr. est: *Lectulum eius quem habet Salomon sexaginta fortes ambiunt eum.* Anima iusti existentis in gratia, lectulus est veri Salomonis, hoc est, Christi; hic deliciatur, dormit & commoratur, iuxta illud Sap. 7. *Anima iusti sedes sapiētiæ.* Hunc ergo lectum, quem amat Salomō, hoc est, virum iustum multitudo Angelorum circundat & protegit.

Isai. 8.
Pagninus.
Loca cōmunia quæ sint.
Cant. 2.
Sap. 7.
Deus asylū est iustis.

II. Ad hoc asylum, qui in ærumnis confugere non vult, illa Dei querimonia inuoluitur, qua expostulat cum populo suo, quam in vero Deo prote-

ctionem habeat, ignoranti, & ad res vanissimas confugienti: *Populus* (inquit Deus, Oseæ 4.) *meus in ligno suo interrogauit, & baculus eius annuntiauit ei, spiritus fornicationum decepit eos.* Ac si dicat, Populus hic, responsa in tribulationibus, petiit à simulacro ligneo, quod fabricauerat me despecto. Baculum etiã suum interrogauit. Hoc est, superstitione vsi sunt à Gentium ritu accepta, vt Lyranus, Paraphr. Rupertus, & Theophyl. interpretantur. Acceptis nánque duabus virgis, quarum altera, victam partem; altera victricem repræsentaret, & in altum coram idolo proiectis: illa, quæ cadens subiiciebatur, vincendum populum designabat, ad qué illa virga pertinebat. Sic Nabuchodonosor Ezech 21. bellum Ammonitis & Hierosolymitanis illaturus, cùm ambigeret, vtrum e duobus prius oporteret aggredi, hoc augurij genere vsus est. Apposuit duas sagittas, quarum vna Hierusalem, alia Ammonitas significaret: móxque sors exiit contra Hierusalem. Conqueritur ergo Dominus, de populo Hebræo quòd baculis & superstitiosis sortitionibus exploraret, se prætermisso, quid agere oporteret. Idcirco subdit, *Spiritus fornicationum decepit eos*, id est, diabolus ad idololatriam inducens. Confugiunt ad sui animi appetitiones, eásque, ceu idola consulunt, & propterea in errore versantur. Auarus intra pectus habet idolum auaritiæ erectum. Hoc consulit, cum dubitat an ineundus contractus sit. Quid mirum si lucris inhiat iniustis. Iracundus idolum consulit vindictæ, Venerem libidinosus. Deus ergo adeundus est in ærumnis, & exorãdus. Quod Paulus, ab omnibus derelictus, fecit. Quid afflicto acciderit, audi ex illius õre, *Dominus* (inquit) *mihi adstitit, & confortauit me.*

Oseæ 4

Lyran. Paraphr. Rupert. Theophyl.

Ezech. 21

Augurij genus quo vsus est Nabuchodonosor pugnaturus cõtra Hierusalem.

Vitiosi sua consulunt idola id est, animi appetitiones.

III. *Confortandi* verbum duplicem diuinæ gratiæ effectum Paulo collatum significat adstante sibi Domino. Primus est, cordis robur siue constantia ad quæcunque mala, etiamsi extrema sint, pro Deo perferenda. Secundus est, quoddam rationis lumen ab inhabitante Spiritus sancti gratia communicatum. Quæ beneficia, licèt cuilibet iusto impendantur, vberius tamen Paulo fuerunt applicita. Priuat peccatum stabilitate cordis, Deumque ipsum ab anima exulare facit; per gratiam verò omnia damna reparantur, væ illis, qui vocanti Deo & volenti auxilium præstare, non accurrunt: *Fortitudo* (inquit propheta Psal. 117.) *& laus mea Dominus, & factus est mihi in salutem.* Quid accidet, ablata hac fortitudine, nos protegente? cõturbatur cor, timet, inhorrescit. Vnde ista perturbatio? *Fortitudo* (inquit peccator) *mea non est mecum.* Quod ad Adamum refert August. quem cùm per culpam deseruisset fortitudo & virtus, statim cor eius fluctuare cœpit, & timere, non solùm a voce Dei ambulantis per paradisum ad auram post meridiem, vt ipse fatetur Gen. 3. verùm etiam à creaturis, quæ sicut fideles creatoris sui administræ, propter peccatum, eum sunt auersatæ. Hinc etiam conturbatio & tremor Cain: *Ecce*, inquit, *proiicis me hodie à facie tua; omnis, qui inuenerit me, occidet me.* Quid times ò Cain? cuius arma metuis? Præter Adam, & Euam parentes tuos, nullus in toto terrarum orbe adhuc homo est. A gratia Dei per peccatũ exciderat. Hinc timor, hinc pœna. Atque vt in vno homine damna peccati videas. Primum ipse Abel vita defunctus persequi cœpit homicidam. Ambros. in lib. de Cain, & Abel: *Deus iustos suos audit etiam mortuos, quoniam Deo viuunt.* Hebræi, vt notat Lyranus, legunt pro, *vox sanguinis, vox sanguinum:* quia nimirum tantùm sanguinis effudit, quantùm per propagationem filiorum, quos generaturus erat Abel, suffice-

Deus voluntatem afficit & mentem illustrat.

Psal. 117.

August.

Gen 4.

Timoré culpæ conscientia gignit.

Damna allata Caino post peccatum.

Ambros.

Lyranus.

Vox sanguinis.

cere multis poterat. Clamabant itaque vocibus innumeris qui sanguinis futuri erant participes. Secundò persequebatur Cain terra ipsa, quasi vociferãs & vindictam poscens. Ambros. *Vox* (inquit) *sanguinis clamat de terra*; *non dixit de fratris corpore, quia si frater parcit, terra non parcit*, &c. Licèt condonauerit iniuriam Abel, terra tamen clamat; negátque homicidæ seminum, si qua ipse iactat in terram, fructus, vt Ambr. aduertit, putátque mitem esse hanc vltionem: *Operaberis*, inquit, *terram tali sanguine coinquinatam, & inutilis erit labor tuus*: sed quàm innocens vltio, vt quæ tam grauiter violata fuerat, satis habens nõ prodesse (scilicet suffocatis seminibus, ab illo ad spem fructus, in agro sparsis) non quærat nocere, &c. Polluta terra sanguine ægrè ferebat pedibus homicidæ pessundari, cibos illi optabat denegare. Huc illucque eum expulit. Profugus erat & vagus in terra. Tertiò, horrorem Cain iniiciebant cœlestes pariter, & infra cœlum positæ virtutes, vt enim ait Procopius, præter fulgura & coruscationes horrificas, videbat Angelos igneis gladiis mortem illi minantes, si oculos ad terram demitteb\[a\]t, serpentes veneno, leones vnguibus, cæterasque feras in se irruentes formidabat. Cain (inquit Procopius) vidit virtutes cælestes, metuebat quoque insidias ferarum, & reptilium, quæ Deus ad vindictã creauit impiorum, &c. Quartò, diu, miserè viuendo, latitans inter rubos, à Lamech, occisus est, ne ad supplicium deesset hominum persecutio. Quintò, tremore continuo perculsus est. Vnde causam reddens huius supplicij Deus (vt refert Chrysost. in commentariis) quia (inquit) abusus es corporis robore, corporis & membrorum viribus, propter hoc continuum hunc tremorem & motum tibi infero. Paralysi alligat corpus propter abusum virium. Timorem quo Cain nihil non formidabat, magis explicant verba, quæ sequuntur: *Egressusque Cain a facie Domini, habitauit profugus in terra, ad Orientalem plagam Edem.* In Hebr. est: *Habitauit in Nod. Nod* autem nomen est (vt aduertit Oleaster) non proprium alicuius terræ, sed appellatiuum, significans tremorẽ, aut commotionem. Vt intelligas tantum timorem ex admisso scelere concepisse Cainum, vt tota ei terra quocunque pergeret, videretur tremere, & conturbari, simili timore turbati sunt Ægyptij tribus diebus, quibus tenebræ in illam regionem incubuerunt, vt dicitur, Sap. 17. *Illos enim, vel sibilus auræ, vel labentis aquæ sonus, aut auium cantus, quæ res aures mulcere solent, territos & stupore ligatos, ne pedem loco mouerent, efficiebat.*

Ambros. Si frater parcit, terra non parcit.

Quod seminabat Cain post peccatum, non nascebatur.

Procopius. Cain post peccatũ videbat Angelos mortem illi minãtes.

Omnia timebat Cain, cœlum, terrã, feras, &c.

Cain a Lamech occisus.

Chrysost. Tremor Cain propter abusum virium.

Oleaster.

Sap 17.

IV. Misera eorum conditio est, qui peccatorum suorum pœnas dant, nec Dei recordantur, qui eos potest à laboribus eripere. Omnes deseruerũt in primis vinculis Paulum: Deum supplex opem poposcit. Num defuit illi Deus? *Dominus*, inquit, *mihi adstitit & confortauit me.* Cùm durissima captiuitate affligerentur filij Israël, *clamauerunt* (inquit sacer historicus) *ad Dominum, qui exaudiuit orationem eorum.* Quid Dominus? Vt liberaret eos, descendens apparuit Moysi in rubo, quem præfecit negotio liberationis, sed cur in spinoso rubo apparet, non autem in arbore alia amœniori; quercu videlicet, aut platano? Agnosce mysterium. Vexabantur Israëlitæ, & quasi spinis puncti clamabant: *Præposuit eis*, Rex scilicet, *magistros operum vt affligerent eos oneribus*; *ædificaueruntque vrbes tabernaculorum*, &c. Oderãtque filios Israël Ægyptij, & affligebant, illudentes eis, & inuidentes. Quæ fuerit hæc afflictio exponunt Hebræi, quæ, vt quidam volunt, sic redduntur: *Et [illegible] Israël.* Imperabatur

Deus adest orantibus in tribulatione.

Exod. 3.

Cur Deus potiùs in rubo, quàm in platano apparuit.

Iudæ aculcatis virgis flagellati ab Ægyptiis.

illis quotidianum pensum, quod si non reddidissent spineis alicuius rubi virgis vsque ad effusionem sanguinis flagellabantur. Cruciati Israëlitę spinis, clamarunt ad Dominum, qui exaudiens gemitum eorum, apparuit Moysi, spinis in medio rubi, circundatus. Quasi dicat, eripiam filios Israël ab ærumnis, quibus iniustè torquentur. Interim tamen, ô Moyses, consolare eos: quia si ipsi spinis punguntur; ego etiam spinis sum circundatus: si ignem tribulationis experiuntur; en ego, in mediis, de illorum redemptione solicitus, flammis appareo. Quod si ante aduentum filij Dei in mundum, sic Deus exardescebat ad cupiditatem iuuandi suos in ærumnis: quid post tot labores aget, post flagella, post coronam spineam, quam pro nobis pertulit? In vinculis suis Paulus vincula Christi cogitabat; in fame & nuditate, Christum famescentem nudum & felle atque aceto cruciatum. Quanta Deus bone ex hac consideratione alacritas Apostolo ad patiendum oriebatur, quantùm alleuamentum? ipsum intuebatur Christum, cum afflicto afflictum; & salutarem manum iacenti porrigentem, virésque animi & corporis ad mortem ipsam, ne dum ærumnas alias perferendas confirmantem: *Dominus* (inquit) *mihi adstitit, & confortauit me*, &c.

Post aduentum Christi, ærumnæ tolerabiliores.

VERS. 17. Et liberatus sum de ore leonis.

Liberat Deus suos interdum, etiam à morte temporali.

ANNOTATIO II.

D. Ambr. Diabolus omnis culpæ artifex.

I. NEronis sæuitiam *ore leonis* hîc significari communis sententia est. D. Ambros. *diabolum* intelligit omnis culpæ artificem, vt annotauimus in explicatione contextus. Putat enim, Paulum ereptum à diaboli, qui vehementer ab illius concionibus sibi timebat frequentibus insidiis, tanquam à leonis crudelissimi faucibus. Cæterùm siue vno modo interpreteris siue altero, agnoscit Paulus, Deum in periculis liberatorem suum: quem multis antè seculis post peccatū lacrymis expiatum suspiciens Regius vates Psal. 50. ita precatur: *Libera me de sanguinibus Deus, Deus salutis meæ, & exultabit lingua mea iustitiam tuam.* Liberari postulat ab aduersariis, siue hoc nomine diabolum siue hominem persequutorem intelligas, sanguine delibutis faucibus formidandū. Lyranus, pœnam mortis ob cædem Vriæ debitam intelligit. Cui suffragatur Paraphr. Chald. quæ sic habet: *Libera me de iudicio interfectionis Domine Deus, Deus redemptionis meæ: stillabit laudem lingua mea iustitiæ tuæ.* Itaque liberari se postulat à morte, qua dignus est, ob sanguinem innocentis Vriæ. Pro *iustitiam tuam*, Symmachus vertit, *misericordiam tuam.* Optat igitur vitam non ad noua scelera patranda sed ad diuinas laudes prædicandas. Ad eundem finem Ezechias Isaiæ 38. eripi desiderat ab imminenti morte: *Saluum* (inquit) *me fac, & psalmos nostros cantabimus omnibus diebus vitæ nostræ in domo Domini.* Cùm enim homo ad amandum Deum, illiúsque laudes decantandas creatus sit; salutem & vires optare potest ad hunc finem obtinendum.

Psal. 50.

Lyranus. Chald.

Symmachus.

Isai. 38.

Deus mitigat persecutiones.

II. Mitigat Deus, aut omnino auertit persecutiones à suis, cùm vel Ecclesiæ propagandæ ratio id postulat, quod Paulo accidit: *Confortauit me* (inquit) *Dominus, vt per me prædicatio impleatur*; vel cùm mitigatio ærumnarum siue

siue amolitio vtilis esse potest patienti, aut iis, qui cum illo sunt. Fit enim hoc modo, *vt multi annuntiant, in Sion nomen Domini, & laudem eius Hierusalem.* Quis ignorat per Sion & Hierusalem Ecclesiam Catholicam significari, in qua Dei opera magnificè sunt prædicanda? Vnde idem Propheta Psalm. 39. gratias agit Deo, quòd à profundo peccatorum pelago fuit ereptus. *Expectans* (inquit) *expectaui Dominum, & intendit mihi, & eduxit me de lacu miseriæ.* Felix legit, *& exaltauit me de puteo strepitus;* vt per *puteum strepitus,* inferos intelligas, vbi tormentorum strepitus auditur, & dentium stridor. Laudemus igitur cum Apostolo Deum, qui nos non solùm de ore leonis, sed etiam ab innumeris quotidie liberat periculis. Oremus illum vt quod maximè optandum est, ab ipsis nos eripiat stygij leonis faucibus & à lacu miseriæ cui nos scelus addicit.

Psal. 39.

Felix.

VERS. 18. Liberauit me Dominus ab omni opere malo, & saluum faciet in regnum suum cœleste; cui gloria in secula seculorum, Amen.

Græcè; καὶ ῥύσεταί με κύριος ἀπὸ παντὸς ἔργου πονηροῦ, καὶ σώσει εἰς τὴν βασιλείαν αὐτοῦ τὴν ἐπουράνιον, ᾧ ἡ δόξα εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰώνων.

I. PRo *liberauit,* Græcè est, ῥύσεται, in futuro, id est, liberabit, & rectè quidem, si sequentia verba spectentur, nempe, *& saluum faciet in regnum suum cœleste.* Ita etiam legit Ambros. in futuro scilicet. Chrysost. etiam legit & interpretatur *liberabit;* & post eum Theophyl. Oecum. & plerique alij sequentes Græcum codicem. Quod videtur indicare asteriscus, qui in vulgata editione emendata à Sixto V. præponitur verbo *liberauit,* quod in præterito est. Vulgatæ editionis lectionem in præterito sequuntur. Primasius & D. Thomas, & alij referentes hoc verbum ad gratiarum actionem pro liberatione culpæ, sicut & præcedens retulerunt ad liberationem pœnæ, quæ à Nerone tanquam à Leone infligenda erat Brixianus legit, *liberauit me Dominus ab omni opere malo,* sicut habet versio vulgata, sed opus malum intelligit calamitates. Ac si dicat, liberauit me Dominus ab omni alia calamitate; verba sequentia, *& saluum faciet in regnum suum cœleste, &c.* ad futurum tempus referuntur: quæ enarrãs Ambr. sic ait: *Morti se ereptum gratulatur, & de prouidentia Dei tam securus est, vt & de futuris tentationibus liberari se credat: & non solùm liberari ad præsens; verùm etiam saluum se futurum in die iudicij, & regnaturum cum Domino Christo in æterna secula.* Hæc Ambros. D. Chrysost. etiam liberationem hîc interpretatur, & salutem de protectione diuina, qua Deus Paulum, ne in occasione aliqua peccaret, dum viueret, defensurus erat; & de præmio gloriæ, quo in magni iudicij die illum donaturus erat. *Hoc est,* inquit Chrysost. *saluum fieri in regnum, si hîc in illius gratia moriamur; qui enim odit animam suam in hoc mundo, in vitam æternam custodit eam,* Ioan. 12. Theodor. secutus vulgatam editionem legit, *liberauit,* de præterito: exponit tamen hoc verbum, quasi de futuro loquatur Apostolus, sic enim ait: *Non dixit liberauit me rursus à leone, sed, ab omni opere malo. Sciebat enim fore, vt vitæ omnino finem caperet.* Vnde suspicor, illum etiam legisse, cum Græco codice, ῥύσεται, id est, liberabit, sed interpreti placuisse lectionem, quæ

Ambros.
Chrysost.
Theoph.
Oecum.

Primas.
D. Thom.

Brixian.

Ambros.
Spes Pauli firma in Deo.

Chrysost.

Ioan. 12.

cum vulgata consentiret; fortè in aliquo Græco exemplari ita inuenit.

II. Aduerte autem non quodcunque regnum sibi proponi a Paulo, sed cœleste & æternum: de quo Luc.22. *Ego dispono vobis, sicut disposuit mihi Pater meus regnum*; Et Matth.5.dicitur. *Merces vestra copiosa est in cœlis.* Et Isa.45. *Israel saluatus est in Domino salute æterna*; Hebraicè, *Israel seruatus est in Iehoua salute seculorum.* Quibus verbis idololatriæ; imò omnium scelerum fructus exprimitur, qui fuit pudor, & confusio. Præcedunt enim hæc verba: *Verè tu es Deus absconditus Deus Israel Saluator. Confusi sunt, & erubuerunt, omnes simul abierunt in confusionem fabricatores errorum. Israel saluatus est, &c.* Quasi dicat: Tu es Deus sese abscondens, quem nullus hominum videre potest. Confusi sunt qui digito Deos suos ostendunt. At Deus religiosè cultus attulit salutem sempiternis seculis duraturam: Quo fit, vt qui ex Israele seruati fuerint, nunquam pudore sint afficiendi. Quis non videat hîc salutem, quam veri Israelitæ per Christum consequuntur, decantari? Quàm parum enim durârit illa felicitas, quæ per Cyrum & Darium Iudæis contigit, qui nescit? Næ plures, & acerbiores calamitates passi sunt Israelitæ per trecentos illos annos post reditum è Babylone; quàm vllum vnquam regnum tolerasse constat. Lege Iosephum aliosque scriptores rerum Iudaicarum, facileque perspicies quanta mala experti sint ante Machabæos; imò sub ipsis Machabæis, vsque ad Herodianorum imperium. Quid, quæ secuta sunt tempora referam? Quod de Cyro loquatur Scriptura, non negant Iudæi. Quomodo ergo hæc vera sunt? Profectò salus æterna à Deo veris Israelitis aduenit in æternum duratura. Nam neque vmbra mortis, neque inferorum portæ aduersùs ciuitatem præualebunt, quam Christus ædificauit; & templum, quod ipse viuis ex lapidibus excitauit. Vt meritò subiungat Isaias, *Non confundemini, & non erubescetis vsque in seculum seculi.*

III. Hæc verba: *cui gloria in secula seculorum, Amen*, instar sunt hymni, quo gratias Deo agit Apostolus, pro beneficio liberationis præteritæ & salutis speratæ; sic cap.1.epistolæ præcedentis commemorata vita sua in sceleribus acta, & Christi benignitate, qua in lucem fidei vocatus est, hoc hymno Deum laudat: *Regi autem seculorum immortali, inuisibili, soli Deo honor & gloria in secula seculorum, Amen.* Vide quæ eo loco annotauimus. Aduertit hîc Theoph. contra Arrianos, Paulum, more suo, gloriæ mentionem facere, quam perinde Filio tribuit atque Patri.

Luc.22. Matth.5. Ioan 45.

Deus religiose cultus salutem attulit Israeli.

Hymnus Paul. morituri. 1.Tim.1.

Theoph.

VERS. 18. Liberauit me Dominus ab omni opere malo: & saluum faciet in regnum suum cœleste

Quid intelligat Apostolus nomine operis mali, *à quo liberatus sit.*

ANNOTATIO I.

I. VArietas lectionum in causa est, vt vtiliter in hoc versu immoremur, & quidem iuxta Græcanica scholia, cùm verbum *liberadi* in futuro sit, sententia huius loci, ad spem refertur, & firmam fiduciam, qua Apostolus sperat, tum liberationem ab omni culpa, ad quam occasiones in posterum occursuræ impellere poterant hominem vinctum, & à suis destitutum: tum quod ex huiusmodi

Occasiones peccandi ex Dei auxilio remouendæ.

iusmodi liberatione con sequitur salutem æternam. Hoc enim significant illa verba: *& saluum faciet in regnum suum cœleste*, hoc est, in regio suo cœlesti.

II. Maior eliciendi doctrinam moralem opportunitas erit, si legas, *liberauit me Dominus* (vt legit D.Thom. Primasius, & alij vulgatum & correctam editionem sequentes:) sic enim possumus cum Brixiano liberationem ab omni calamitate, nomine operis mali intelligere. Recordatur nanque Apostolus morti propinquus, & cum gratiarum actione recolit pericula, & incumbentium malorum procellam, à quibus Dei benignitate liberatus est. Horum catalogum habes 2.Cor.11. *In laboribus*, inquit, *plurimis, in carceribus abundantiùs, in plagis supra modum, in mortibus frequenter a Iudæis quinquies quadragenas, vna minùs accepi. Ter virgis cæsus sum, semel lapidatus sum: ter naufragium feci, nocte & die in profundo maris fui*; & cætera, quæ, vt seipsum deprimat; Deum verò commendet, à quo liberatus est a tot periculis, libenter enumerat.

D.Thom. Primas. Brixian. Paulus gratias agit Deo, quod à periculis sit liberatus. 2.Cor.11.

III. Cæterùm Apostolus potissimùm videtur intelligere liberationem à peccatis, cùm statim addat spem gloriæ sempiternæ potiundæ. quæ ex conscientia pura, & a vitiis libera, oppidò excitatur. Miserum est, & valde luctuosum animæ à diabolo triumphatæ spectaculum: olim qui bello capti in triumpho trahebantur, præ pudore vix oculos attollebant. Annibal, ne ad id pertraheretur spectaculum, veneno sumpto naturæ concessit. Marius (vt scribit Valer. Max. lib.6. cap.8.) postquā à Scylla victus est, serui sui gladio occidi voluit, ne victoris experiretur crudelitatem. Quid Saulem referam, qui ne in Philistinorum potestatem viuus deueniret, quemadmodum aliquando Agag Rex Amalech, in illius venerat manus, armigero suo imperauit, vt suo se ense confoderet. Quod cùm impetrare ab armigero non posset; ipse sibi violentas attulit manus? Quis æquo animo feret victoris insolentiam? Lamentationum cap. 2. huius calamitatis oblitus non est Hieremias: *Aperuerunt* (inquit) *super te os suum inimici tui*, hoc est, insultarunt, & indignis modis te exsibilarunt. *Nolite* (inquit Rex propheta, 2.Reg.1. canens Saulis epicedion.) *annuntiare in Gethne forte exultent filiæ Philisthijm*. Quid Christus Dominus? Cùm extrema quæque opprobria, pro salute nostra libenter tolerauerit, noluit tamen, vt de se Iudæi triumphum agerent. Idcirco triumphator ipse insultationes eorum præueniens, gloria conspicuus à morte surrexit, iuxta Michææ vaticinium, cap.7. *Noli*, inquit, *gaudere super me inimica mea, quia cecidi, sed resurgam.*

Animæ a diabolo victæ miserandum spectaculū. Plutarch Annibal. Occisores sui. Marius Valer 1 Reg 31. Thren.2 2.Reg.1 Mich.7.

IV. Quanta sit hostis Tartarei lætitia, cùm quempiam sibi adiungit, expressit Isa. 14. in commemoratione triumphi, quem de Rege Babylonico, apud inferos satanas egit. *Infernus*, inquit, *subter te conturbatus est, in occursum aduentus tui suscitabit tibi gigantes: omnes principes terræ surrexerunt de solijs suis: omnes Principes nationum, &c.* Quid isthuc est? Conturbatio inferorum, ad quam dæmones, qui principes terræ, & gigantes appellantur, concurrunt, præparatio est orationis, siue triumphi, quem illi celebrant in damnatione peccantium, præsertim tyrannorum. Hinc Eccl.18. *Si præstes animæ tuæ concupiscentias eius, dabit te in gaudium inimicis tuis.*

Isa.14. D.Thom. Fanc.Rib. Turbatio inferorū in aduentu peccatoris. Eccl.18

V. Paulus ergo, dum Deum vindicem suum, & liberatorem laudat, & occasiones recordatur sibi ad scelera patranda à satana passim oblatas, in diuinas laudes erumpit: quòd cœlesti ope adiutus, constanter respuerit. *Liberauit me*, inquit, *Dominus ab omni opere malo*. Salutarem Deus manum porrigit ei, qui

Humanitatis exẽplum.

qui in dæmonum cõflictu ne peccet, ipsius opem implorat. Nec mirum, quòd Deus ad huiusmodi preces flectatur: Nouit enim quàm infelix sit, & miseranda, animæ sub diaboli iugum deuenientis, conditio: Commouet generosum

Valer. Max.

Alcyonius reprehẽditur quòd lętetur Pyrrhi regis morte.

pectus vel hostium luctus. Antigonum ferunt cùm videret caput Pyrrhi Regis filij sui Alcyonij gladio à cadauere in obsidione vrbis Argiuorum abscissum, & ad se allatum; Alcyonio filio lætitia gestienti, dixisse; ne ob victoriam de Rege partam insultaret, memor humanæ inconstantiæ: móxque sublato humo capite, causeam, quam Macedonum more, capiti suo impositam gestabat, detraxisse; vt imposita capiti Regis Pyrrhi, quod statim reliquo corpori adiunctum fuit, honorem & reuerentiam, donec combureretur, præstaret. Quid de

Valer. Max.

Marco Marcello dicam; quem idem autor ait in Syracusarum opulentissimæ vrbis excidio lacrymas cohibere non potuisse affirmat? Verba Valerij hæc sunt: *Quem* (inquit) *si quis facti ignarus aspexisset, alterius victoriam esse credidisset, non ipsius, qui tantopere de illius ruina doleret.* Quid Deus? præsciens Hierosolymorum euersionem, nónne fleuit? Nónne in morte Lazari quatriduano funere deplorati, infremuit & lacrymatus est? Quomodo ergo ploranti, & auxilium in periculis poscenti populo, aurem negare potuit? Voluit diabolus de Paulo triumphum reportare. Paulus diuinam implorat opem. Adest pugnanti Christus. Qualis erit pugnæ exitus? *Liberauit me* (inquit) *Dominus ab omni opere malo, & saluum faciet in regnum suum cœleste.* Quasi dicat: Abi satana: nihil in me, quod prehendere possis, inuenies. Totus Christi sum: qui te triumphato, in cœlestis regni victricem hanc animam inferet possessionem.

Morem Pauli esse, & sanctorum omnium, cùm se ab opere malo ereptos vident, non sibi, sed Deo eam victoriam ascribere.

ANNOTATIO II.

Timẽt sancti vanã gloriã.

I. Non sibi, sed Deo bonorum omnium autori gratiam acceptam refert Apostolus, qua ab innumeris malis ereptus est. Timent viri sancti, vel tenuem gloriolæ rumusculum ex bono opere in aures influentem. Hinc Paulus in suis laudibus commemorandis adeò parcus fuit, vt cùm 2. Corinth. 11.

2. Cor 11.

coactus esset aliquid, quod in suam redundaret laudem, efferre, id valde cautè, & quodammodo inuitus faciat. Præmittit hæc verba, *Vtinam sustineretis modicum quid insipientiæ meæ; sed & supportate me: æmulor enim vos Dei æmulatione, &c.* id est, vtinam sufferatis pusillum aliquid, & exiguum meæ insipientiæ; condonate amori, & charitati, qua vos complector, si quid imprudentiæ in commemorationem mearum laudum fuerit animaduersum. Græcè est, ὄφελον ἀνείχεσθέ μου μικρὸν τῇ ἀφροσύνῃ, ἀλλὰ καὶ ἀνέχεσθέ μου, verti potest, *Vtinam sustinuissetis, vel honorassetis me paulisper in imprudentia; imò & suffertis & honoratis me.*

Paulus laudes suas enumeraturus se insipientem vocat.

Nec verò statim prosilit ad laudum narrationem: sed iterum interserit verba se ipsum deprimentia dicens, *Ne quis me putet insipientem esse, alioqui velut insipientem accipite me, vt ego modicum quid glorier.* Ac nec sic quidem attingit nar-

Similitudo.

rationem; sæpius se priùs insipientem vocat. Demum multiplici excusatione præmissa trepidè aggreditur laudum suarum commemorationem, *Quemadmodum*

modum (inquit Chrysost.) *equus præcipitium aliquod, præruptúmque cliuum transiturus, se colligit, quasi hunc vno saltu exuperaturus: verùm, profundum despiciens hiatum subiacere; obstupescit metu, contrahitúrque: deinde, cùm sentit equitem vehementiùs vrgere, rursum aggreditur, necessitatémque, & vim indicans, subsistit aliquandiu; tandem resumpto animo, se vltrò fidenter adigit; sic & B. Paulus veluti se daturus in præceps in laudum suarum recitationem: semel, iterum, ac tertiò, & subinde sæpius retrocedit, sic dicens,* Vtinam sustineretis modicum quid insipientiæ meæ: *Iterum;* ne quis me putet insipientem esse, alioquin vt insipientem accipite me, vt ego modicum quid glorier: *Iterum;* Quod loquor, non loquor secundùm Deum, sed quasi in insipientia, in hac substantia gloriæ: *Itaque cùm se millies insipientem nominasset, vix tandem audet in proprias laudes descendere.* Hebræi sunt, & ego: Israëlitæ sunt, & ego: semen Abrahæ sunt, & ego: *Quin & in enumerandis laudibus, se humiliat dicens,* Vt minùs sapiens dico plus ego, *vel vt Chrysostomi Latina translatio habet,* Delirans loquor, plus ego, *& absoluto catalogo laudum cap. 12. post reuelationes addit:* Factus sum insipiens, vos me coegistis. Hæc ferè ex Chrysost. Expende Pauli demissionem: Deo, non sibi gloriam ex rectè factis ascribit; Quippe qui nouit, si quid boni agimus, id totũ, in Deum, tanquam in misericordiæ fontem, refundendum. Vnde postquam se liberatum a Domino dixit, & ab omni opere malo ereptum; subiungit gratiarum actionem Deo debitam: *Cui* (inquit) *gloria in secula seculorum, Amen.*

Chrysost.

Millies se Paulus insipientem vocat, seipsum laudaturus.

Chrysost.

1. Cor. 12.

II. Idem 1. Timoth. 4. pseudoapostolos, & nefarios quosdam homines reprehendit, qui dicebant abstinendum esse a cibis, quos Deus creauit, vt cum gratiarum perciperentur actione. Licèt enim in ciborum perceptione intemperantiæ periculum sit; gratiarum actio efficit, vt moderati simus. Illi quidem Iudaizantium doctores quasdam escas mundas, quasdam immundas esse dictitabant, legalium videlicet obseruationum memores. At Paulus nihil immundum esse deputat, quod cum gratiarum actione à fidelibus sumitur.

1. Tim. 4.

III. Eadem mens fuit omnium sanctorum, vt nihil illi sibi gloriæ tribuerent, cùm se ab aliqua calamitate, aut peccato liberatos agnoscebant. Vicit Moyses in educendo Israëlitico populo ex Ægypto, multas difficultates; gloriam tamen vir sanctus non sibi, sed Deo attribuit. Quid Iosue? Quid Dauidem; quid cæteros referam veteris Testamenti illustres viros? Ad Deum conuersus est Ioseph patriarcha in grauissima illa tentatione, qua pulsatus est dominæ suæ importunitate; atque idcirco victor de improbissimo hoste, voluptatem dico, euasit. Ingentes arbores magnis percussæ ictibus, concidunt: assiduæ cadentes guttæ durissima excauant saxa: Quid iuuenis faciet crebris ad scelus illecebris inuitatus; cuius caro ænea non est, nec fortitudo eius est fortitudo lapidum? certè docuit suo exemplo Ioseph omnes diaboli machinas, omnes dolos procedere non posse, vt ille qui Dei opem oppugnatus efflagitat à proposito colendæ castitatis, vel transuersum vnguem, dimoueri possit. Frigidæ sunt, & coram Deo inutiles ferè excusationes eorum, qui tentati à Satana, in peccatum labuntur. Idcirco Psalm. 40. ait Vates: *Non declines cor meum in verba malitiæ ad excusandas excusationes in peccatis.* An non est Deus præsens cùm quis peccat? Cur in conflictu, illius auxilium non postulasti? nimirum, de Deo, voluptate incitatus, nec cogitare quidem voluisti. De senibus illis Susannæ castitati insidiantibus, Dan. 13. scriptum est: *Declinauerunt oculos suos, vt non vide*

Gen. 39.

Ioseph exemplum castitatis adolescentibus.

Psal. 40

Dan. 13.

Persius.

viderent cœlum, neque recordarentur iudiciorum iustorum , &c. Eleganter Persius affixas humi hominum , qui arbori inuersæ comparantur, cogitationes meditatus , eorum recenset infortunia , in quæ Dei & virtutis obliti , incurrunt.

Christo virtutum & bonorum fonti referenda fuit bona opera.

Hic campo indulget: hunc alea decoquit: ille
In Venerem est putris: sed cùm lapidosa chiragra
Fregerit articulos; veteris ramalia fagi,
Tum crassos transisse dies, lucemq; palustrem
Et sibi iam seri vitam ingemuere relictam.

Bernard

Isai 49

Bern

Magnus Antonius dæmonum victo

Ad Deum igitur cogitationes nostras, si victores volumus cum Paulo euadere ex hac vita, quæ militia est, applicemus: quicquid boni gerimus ad illum, qui fons est bonorum, referamus. Præclarè Bern. serm. 13. super Cant. *Origo*, inquit, *fontium, & fluuiorum omnium mare est, virtutum autem & scientiarum Dominus Iesus Christus*, &c. *Continentia carnis, cordis industria, voluntatis rectitudo, ex illo fonte manant*, &c. *remittatur ad suum principium , cælestis profluuium , quò vberiùs terræ refundatur. Gloriam meam alteri non dabo*(inquit Deus, Isai. 49.) hinc idem Bern. *Si qua sanè in sanctis digna laude, vel admiratione intueor, profectò reperio laudabilem , siue mirabilem neminem alium apparere præter Deum , atque ipsum laudo in sanctis suis. Dicamus ergo cum Propheta, Non nobis Domine, non nobis, sed nomini tuo da gloriam*, &c. Hac doctrina imbutus Paulus , quem magnus Antonius dæmonum sæpe victor, imitatus est ; aliique in virtutum palæstra eximij agonothetæ : recolens superatas difficultates , & tentationum paratas in se tendiculas, Deum agnoscit sibi propitium, eique gratias agens: *Liberauit me*(inquit) *Dominus ab omni opere malo, cui gloria in secula seculorum, Amen.*

VERS. 19. Saluta Priscam, & Aquilam, & Onesiphori domum: Erastus remansit Corinthi. Trophimum autem reliqui infirmum Mileti.

Græcè ; Ἄσπασαι Πρίσκαν , καὶ Ἀκύλαν , καὶ τὸν Ὀνησιφόρου οἶκον; Ἔραστος ἔμεινεν ἐν Κορίνθῳ , Τρόφιμον δὲ ἀπέλιπον ἐν Μιλήτῳ ἀσθενοῦντα.

Theod

Ob virtutem mulier ante virum nominata est

Chrysost. Theophyl. Theod. Act. 18.

Chrysost.

I. RE ctè mihi videtur hęc prima salutationis verba interpretatus Theodor. quamuis pro Prisca legat Priscillam , in quo non multùm momenti est, sic enim ait: *Viro mulierem anteposuit. Erat enim omnino virtutis studiosior , & ad ea, quæ bona & honesta sunt promptior ; quia autem erat apud eum Onesiphorus, salutauit illius domum , & per salutationem benedictionem attulit.* Hæc ille. D. Chrys. & Theophyl. consentiunt cum Theod. Porrò Priscæ , & Aquilæ passim meminit, apud quos hospitio exceptus est vnà cum Apollo, Act. 18. & quidem Prisca siue Priscilla, vt feruentior in charitate & fide , Apollo assumpsit in rebus fidei instruendum, more fœminarum, quæ viris in administratione domus præstāt, & notiores sunt. Quanta autem consolatio accesserit vtrique coniugi ex salutatione Pauli, vel ex eo manifestum est , quia & honorem , & gratiæ communionem, illis attulit. Vt enim, inquit D. Chrysost. *Sufficit vel sola tanti viri salutatio,*

tatio, magna gratia implere eum, qui ita salutatur. Aduerte præte ea, quod ex Theodor. etiam constat, salutari Onesiphori domum cuius meminit cap. 1. hoc est, eos, qui sunt in ædibus illius, & familia; non verò ipsum ædium dominium: quia ille Romæ erat, & Paulo in vinculis seruiebat, vt suprà dictũ est, hac autem salutatione, ad imitationem Onesiphori, eos, quos salutatos esse vult, promptiores reddit. D. Thom. hoc loco non salutari ait Onesiphorum; vel quia mortuus erat, vel quia Romæ agebat; vtcunque tamen se res habeat, beneficij accepti recordatus, Onesiphori donum salutat.

Pauli salutatio confert gratiam.
2. Tim 1.
D. Thom

II. Erastum (qui ad Rom. 16. dicitur, *arcarius ciuitatis*, seu, vt Græcus codex ibi habet, *Oeconomus, hoc est dispensator ærarij siue quæstor*) remansisse ait Corinthi, vt indicet, se sociis esse destitutum, dicitur autem Ἔραστος, *amabilis*, vt vel ipsum nomen admoneat Timotheum, dolere se, quòd amabili comite careat. Trophimus à τρέφω, quod significat *nutrio*, nomen habet: is vnus ex Apostoli sociis fuit, qui Mileti relictus dicitur æger. Est autem Miletus, ciuitas Asiæ, in finibus Ioniæ, & Cariæ, authore Herodoto, & vt Chrysost. ait, non procul ab Epheso præstantissimæ lanæ prouentu nobilitata: ex qua lana fiebant pretiosa stragula, ob insignem mollitiem, *Milesia* prouerbiali locutione nuncupata. Vnde 3. Georg.

Rom 16
Ἔραστος, idest amabilis.
Herodot. Chrysost.

Quamuis Milesia magno,
Vellera mutentur. Tyrios incocta colores.

Virg. Georg. 3. & 4.

& in 4.

Milesia vellera Nymphæ,
Carpebant hyali saturo fucata colore.

Ex hac vrbe ortum traxerunt viri laudatissimi, Thales vnus è septem sapientibus, qui primus Physiologiæ & Mathematicæ autor inter Græcos est habitus. Pittacus philosophus & alij. Hîc ergo Romam veniens Paulus, ægrotantem reliquit Trophimum. Expostulat hoc loco Chrysost. rhetoricis interrogationibus cum Paulo, cur, inquit, obsecro non illum sanasti? cur reliquisti? nónne omnia Apostoli poterant? Nónne per gratiam omnia dispensabant? Tandémque multis argumentis probat Apostolis, & aliis viris sanctissimis concessam fuisse gratiam miraculorum; sed non ita liberam, vt pro suo arbitratu, edere possent miracula; interdum enim, vt propriam agnoscerent imbecillitatem, quædam facere non poterant: Erat Moses (inquit Chrysost.) gracili voce, vt patet Exod. 4. Cur non in vocis transiit firmitatem? sæpe dolore mœstitiáque contabuit, quòd in terram promissionis minimè ingressurus esset. Plurima enim permittebat Deus huiusmodi fieri, vt infirmitatem naturæ mortalis ostenderet. Nam si his quoque contingentibus, dicebant Iudæi, Num. 16. *Vbi est Moyses qui eduxit nos de terra Ægypti?* Quid non putassent, si illos quoque in terram promissionis induceret? Nisi permisisset illum Pharaonis metu constringi, nónne ipsum Deum existimassent. Ita de Paulo & Barnaba, Act. 14. eos, qui in Lystris morabantur sensisse videmus; deósque putasse illos, quando illi scissis vestibus exilientes in turbis clamabant, dicentes: *Viri quid ista facitis? Nos homines similes vobis passibiles sumus*; & Petrus quando claudum à natiuitate curauit, stupentibus omnibus, Act. 3. respondit dicens: *Viri Israëlitæ, quid admiramini in hoc, aut quid nobis intenditis, quasi propria virtute eum ambulare fecerimus?*

Chrysost.
Cur Paulus non sanauit Trophimũ.
Exod 4.
Moses erat gracili voce.
Num. 16.
Moses timuit, ne Deus à Iudæis putaretur.
Act. 14.
Paulus & Barnabas pro Diis habiti.
Act. 3.

cerimus? Audi & Paulum 2.Corinth.12. dicentem, *Ne magnitudo reuelationum extollat me, datus est mihi stimulus carnis meæ*, &c. Quæ verba citãs hic Chrysost. ait, non solùm ne extolleretur datum illi stimulum, sed multas ob causas, quarum vnam Deus expressit dicens, *Virtus in infirmitate perficitur.* Ad Philipp.2. *Videmus illum in aliena infirmitate mœrentem.* Nam de Epaphrodito, ait: *Etenim infirmatus est vsque ad mortem, sed Deus misertus est eius.* Itaque & Apostolum, & alios viros sanctos non liberam habuisse potestatem sanandi ægrotos & cognoscendi futuros rerum euentus, ex sacris literis apertè didicimus? Quanuis alia præterea ratio reddi potest, ex D.Chrysost. superiùs allata, ob quam etiam non sanauit D.Paulus Timotheum à sua infirmitate.

2.Cor.12. Chrysost. Philipp.2.

III. Tandem D.Chrysost. & Theophyl. incertum esse affirmant relictus ne fuerit Trophimus Mileti ægrotus, quando Paulus nauigauit in Iudæam, vel postquam Romam venit, & rursus in eas regiones rediit. Torquet hic locus eos, qui hanc epistolam scriptam esse autumant eo biennio, quo Paulus Romæ in vinculis primùm fuit. Vnde Baronius tom.1. Annal. ann. Christi 58. ne ab hac sententia, quam omnibus modis tueri nititur, discedat: locum hunc mendis vitiatum esse cogitur affirmare. Atque adeò ait, non Mileti relictum Trophimum ægrotantem, sed Melitæ. Enarrans enim locum Act.21. In quo scribitur 7. dies ante Pauli vincula, Iudæos Hierosolymis tumultum excitasse, quod Trophimum, Asianum hominem cum Paulo in templo viderint; sic ait: Sed quod ad Trophimum pertinet, magna suboritur dubitatio; quomodo Trophimus Hierosolymis erat cum Paulo, quem suo ipsius testimonio constat reliquisse infirmum Mileti. Sequenti enim anno, cùm ipse Paulus Romam venisset, secundam ad Timotheum scribens epistolam, testatur se Mileti reliquisse Trophimum ægrotantem. Quod haud dubium, in hac nauigatione, qua hoc anno ex Macedonia Troadem, & inde in Syriam nauigauit: quando cum cæteris, adfuisse cum Paulo Trophimum Lucas affirmat: illum Mileti, quo Paulus appulit reliquisse mala valetudine laborantem oportuit. Nam in nauigatione, qua Hierosolymis vinctus, ductus est Romam: quam exactè per cunctas stationes Lucas recenset; nequaquam Miletum, aliquo modo appulisse potuit. Vnde in eam sententiam ire cogimur, vt dicamus; vel, hunc Trophimum esse diuersum ab illo, quod non credimus (non enim nisi vnus Trophimus ab omnibus Pauli discipulis ponitur: idémque qui Ephesius, & Asianus ab eodem Luca nominatur, vel quòd in epistolæ locum illum, irrepserit mendum; quod magis probatur: vt quòd dicit, *Trophimum reliqui infirmum Mileti,* dicere velit, Melitæ. Hæc Baronius: vides in quas angustias compellatur vir doctissimus, quòd à communi discesserit interpretatione? cogitur ægrotum inducere Trophimum, quo tempore fortasse nihil morbi sensit. Num ægrotationem illius suppressisset Lucas Act.20. cùm appulisse Paulum cum sociis, Miletum scribit? At diuinandum est, illum tunc ægrotasse? Cur id fieri debeat, non video. Nec verò in ea nauigatione, qua Hierosolymis Romam Paulus, cùm primùm eo vinctus, perductus est, Melitæ videtur relictus, æger aut sanus Trophimus. Nam, cur id tacuisset Lucas? Quod si consultò tacuit (quod ego non puto) cur Paulus hîc eius rei mentionem faciens, Miletum pro Melita posuisset? An nomen insulæ ignorabat, & aliud illi ex Asia inuexit? *Non ita lubrica fuit Apostoli memoria.* At mendum irrepsit ex librariorum incuria? Quomodo

Chrysost. Theophyl. Act.20. Act.27. Act 20 & 21. Act.20.

modo mendum in tot exemplaribus Græcis, & Latinis? Num Sixti V. iussu emendatus est hic locus? Haud quaquam. Amplectamur igitur communem sententiam: qua constituta, nihil superest dubij. Relictus enim fuit Trophimus Mileti ægrotus, postquam Paulus à primis vinculis solutus; rursus in eas regiones rediit, quas antea peragrarat: idque, cùm iam iterum Romam, postrema subiturus vincula ex quibus hanc scripsit epistolam, reuerteretur. Non est prætermittendum, quod Ambros. hîc post Chrysostomum annotauit ponderans ægrotationem Trophimi. *Quid est*, inquit, *quod præsente Apostolo, qui mortuos excitabat*, *Act. 21. Trophimus infirmaretur; sed signa propter incredulos facta: & quia ex diuersis causis meritum collocatur apud Deum: vt siue in tribulatione siue in ægritudine, qui Deo gratias agit, nec ab aduersa parte suffragium quærit, proficiat meritis apud Deum.* Hæc Ambros. conferens causam ob quam Trophimus non fuit sanatus, non in Pauli humilitatem, vt Chrysostomus, sed in vtilitatem ægroti, qui miraculis non indigebat, cùm esset fidelis, & mereri poterat ob patientiam gloriæ, & gratiæ incrementum.

Ambros. Chrysost. Act. 21.

Trophimus quare constans erat in fide in morbo nō miraculis, sed meritis fouebatur.

VERS. 21. Festina ante hyemem venire; salutant te Eubulus, & Pudens & Linus, & Claudia, & fratres omnes.

Græcè; σπούδασον πρὸ χειμῶνος ἐλθεῖν· ἀσπάζεταί σε Εὔβουλος, καὶ Πούδης, καὶ Λῖνος, καὶ Κλαυδία, καὶ οἱ ἀδελφοὶ πάντες.

I. VIdens se vndique amicorum solatio destitutum, iterum commendat Timotheo festinationem itineris suscipiendi in Autumno, vt ante mortem eum alloqui possit. D. Ambrosius aliam causam tradit, ob quam festinandum sit, nempe commoditatem viæ, quæ in hyeme propter imbres & frigora, nulla, aut difficilis esse solet. Theodor. ad martyrium, quod non procul aberat, admonitionem refert; additque: Meliorum & virtutis amantiorum nomina inseruit in salutatione: alios autem communi appellatione vocauit. Pudens, cuius hîc meminit Apostolus (autore Caietan.) pater fuit sanctarum virginum Pudentianæ, & Praxedis. De Lino autem Theodor. Chrysost. & Theophyl. fama, & quasi traditione compertum esse aiunt, illum fuisse D. Petri successorem, & secundum à Petro, Romanorum Ecclesiæ sedem tenuisse.

Paulus vult in morte præsentes amicos. Ambros. Theodor.

Caietan. Pudens pater virginū duarum. Theodor. Chrysost. Theoph.

II. Porrò inter viros pietati studentes idcircò Claudiam numerat, vt D. Chrysost. & Theophyl. annotarunt, vt constet nihil esse obstaculi fœminis ad virtutem, si velint in illius studium incumbere. Neque enim à fidei virtute infirmior sexus excluditur. Id quoque diuini muneris est; quòd sexus seculi curis minimè à virtutis proposito impediatur: In rebus enim humanis administrationis partem mulier suscipit, domi sedulè residens. Nam si res familiaris turbis tumultibusque misceatur, quisque ciuium domi se continebit, atque ita Respubl. pessimè habebit. *Ne ab ipsa quidem martyrij gloria hic sexus prohibetur. Plurimæ nanque pro fidei confessione martyrio coronatæ sunt. Pudicitiam quoque seruare* (inquit Chrysost.) *magis etiam quàm viri possunt; quippe quas non æquè, vt viros libidinis flamma solicitat: modestiam item ac sobrietatem perferre, ac sanctificationem, sine qua nemo videbit Deum: pecunias autem si velint æquè contemnere, & reliqua omnia, &c.* Aduertit hoc loco D. Ambros. solemne esse Paulo finem epi-

Chrysost. Theoph. Fœminæ ad virtutē quasi natæ sunt, nisi deprauentur.

Ambros.

Chrysost. stolis imponere salutatione fratrum. Illos verò annotauit D. Chrysost. nominari, qui in fide erant feruentiores.

Salutationes adhibentur in exordio & fine literarũ.

III. Illud præterea aduerte, duplicem esse locum salutationibus opportunum. Vnus est epistolæ epilogus vt hîc vides. Alter occursus itineris. Nec putes à Christo salutationes, quæ vrbanitatis gratia in via solent occurrentibus amicis iactari, à Christo tolli, Luc. 10. dum discipulis ad prædicandum missis, ait: *Neminem per viam salutaueritis.* Solùm enim præcipit, vt celeriter, & cunctis impedimentis sublatis prædicandi munus sibi mandatum obeant: idque hyperbolica phrasi significat: *Neminem in via, &c.* id est, Prætermittite omnia, quæ cursum prædicationis retardare possunt. Simili locutione vsus est Elisæus 4.Reg.4. quando misit Giezi ad suscitandum puerum cum baculo, *Si,* inquit, *occurrerit tibi homo, non salutes eum: & si salutauerit te quispiam, non respondeas illi.* Quæ verba expendens D. Ambros. *Festinatò,* inquit, *iubebat ad puerum contendere, vt celebrandæ resurrectionis exequeretur officium, ne confabulatione alicuius obuij, mandato reflecteretur à munere.* Deinde ad verba Christi recurrens, dicentis, *Neminem salutaueritis in via,* sic ait: *Ergo & hîc, non salutationis officium & sedulitas aufertur, sed obstaculum impediendæ deuotionis aboletur; vt quando diuina mandantur, paulisper sequestrentur humana. Pulchra est salutatio, sed eo pulchrior, quo præceptorum maturior executio diuinorum, quæ per moram sæpe trahit offensam. Ideo autem & honesta prohibentur, ne solennis gratia obrepat officij, & impediat ministerium, cuius mora culpa sit.* Hæc Ambros. super Luc. Idem sentit D. August. serm. 42. de sanctis: *Hoc,* inquit, *ita dixit, neminem per viam salutaueritis, taquam diceret, Omnia prætermittatis dum quod iniunctum est peragatis; ea locutione, qua solent dicta exaggerari consuetudine sermocinandi, &c.* Gregor. Papa hom. 17. in Euang. similem adhibet explicationem Euthymius: *Hoc iussit,* inquit, *non inhumanos eos fieri volens, aut moribus asperos, quos nemo possit compellare, sed impedimento carentes. Solet enim salutatio per viam, vehementiæ studij vt plurimùm obstare. Præcipit itaque illis, vt soli operi eis commisso intendant; & oblatam prædicationis occasionem non consumant in ea quæ necessaria non sunt, sed præter intentum sese offerunt.* Hæc ille. D. Gregor. hom. citata ad mores respiciens, præceptum de non salutando in via, prædicatoribus applicat ad hunc modum: *Omnis, qui salutat in via, ex occasione salutat itineris, non ex studio optandæ eius salutis. Qui igitur non amore æternæ patriæ, sed præmiorum ambitu salutem audientibus prædicant, quasi in itinere salutant, quia ex occasione, & non ex intentione salutem audientibus exoptant, &c.* Hanc allegoriam pluribus verbis exponit August. serm. 42. citato.

Luc. 10. Salutationes in via quomodo prohibitæ. 4.Reg.4. Ambros. Salutatio pulchra est cùm nõ impedit mãdatum. August. Greg. PP. Euthym. Greg. P. Prędicatores reprehendit D. Greg. qui ambiut præmiũ humanum.

VERS. 22. Dominus Iesus Christus, cum spiritu tuo.

Græcè; ὁ κύριος Ἰησοῦ χριστὸς μετὰ τοῦ πνεύματός σου.

Chrysost. I. NIhil hac oratione præstantius (inquit Chrysost.) *Noli mœrere ait Paulus, quia discedo: Dominus tecum est: neque simpliciter tecum, sed cum spiritu tuo.* Duplex hîc auxilium gratiæ commendatur; Vt enim Theophyl. ait, duplex est auxilium: alterum, gratiæ spiritus: alterum, Dei succurrentis ipsi: præsertim autem hoc subobscurè indicat, tum nimirum Dominum esse nobiscum, quando spiritum eius nobiscum habuerimus, non abigentes ipsum per malitiam. Glossa interlinearis post salutationem, inquit, fratrum, ipse salutat quasi subscribens hoc modo: *Dominus Iesus Christus, &c.*

Theoph. Glossa.

VERS.

VERS.22. Gratia vobiſcum; Amen.

Græcè; ἡ χάρις μεθ' ὑμῶν, ἀμήν.

II. HÆc *ſubſcriptio Apoſtoli eſt*, inquit D. Ambroſ. *quod ſignum eſſe affirmat in omni epiſtola. Sic ſecundam ad Theſſ. abſoluit, Gratia Domini noſtri Ieſu Chriſti cum omnibus vobis, Amen.* Quæ verba enarrans idem Ambroſ. ſic illos, inquit, in bonis operibus vult proficere, vt gratia Domini noſtri Ieſu Chriſti permaneat in eis in æternum. Eadem verba inuenies ad finem epiſtolæ ad Rom. Vbi in commentario ait Ambroſ. In Concluſione Chriſtum ponit, per quem facti, & iterum reformati ſumus gratia eius, vt mentibus noſtris hæreat: quia ſi beneficiorum eius memores ſimus, ſemper nos tuebitur; ſicut dixit, *Ecce ego vobiſcum ſum omnibus diebus, vſque ad conſummationem ſeculi.* Theophyl. hoc loco poſt Chryſoſt. aduertit, ſibi ipſi Apoſtolum cum iis, quos ſalutauerat, precari gratiam, vt ſemper Deo grati ſimus. Quemadmodum enim, qui regi ſeruit, apud quem gratioſus eſt, nihil triſtitiæ ſentit: ita nos nihil acerbitatis planè ſentiemus, illius nos gratia muniente, & confirmante, ſi amicis deſtituamur, & in pericula incidamus. Hoc eueniet, ſi quæ Deo placent, operemur, illos imitati, qui ad nutum Dominis in aula ſeruientes, gratia plurimùm valent. Hi enim ſuas commoditates Domini commodis poſtponunt: atque eo conſilio non ſolùm gratiam merentur, ſed contemnentes propria lucra præ Domini lucris; diuites fiunt. Vnde Chryſoſt. [*Contemne* tua, ſi quæ Domini ſunt, aſſequi cupis: vult ipſe hæc. Deſpice terras, vt cœleſte diripias regnum. Quæcunque in terris acquiſieris, ſeruilia ſunt: ſin illa deſpicias, in regia eris illuſtris. In cœlis ſit conuerſatio tua, non hîc: inde, non hinc poteris eſſe terribilis, non hominibus modò, verùm & dæmonibus. Huiuſmodi Apoſtoli fuere, qui calcatis diuitiis, Domini ſui imperio potiti ſunt. Ille, aiebant, morbo liber euadat: ille dæmonibus, illum liga; hunc ſolue. In terris fiebant iſta, ſed è cœlis proficiſcebantur. Quæcunque enim ligaueris ſuper terram, erunt ligata & in cœlo, Matth. 18. Maioremque illis dedit poteſtatem; Ioan. 14. Qui credit in me, maiora horum faciet, quæ ego facio. Cur id quæſo? Quia ſic quoque honor omnis redundat in Dominum: quia in noſtris quoque rebus quo fuerit potentior famulus, eo maiori admirationi Dominus eſt.] Hæc Chryſoſt. ad finem hom. 10. admonens nos identidem, vt neglectis vtilitatibus vitæ, Dei gratiam procuremus, quam qui habent, Domini ſui bonis diteſcunt, & quomodo ais? Non furto & malis artibus, vt plerunque in terris fit, ſed violentia ab ipſo Domino laudata, Matth. 11. *Regnum*, inquit, *cœlorum vim patitur, & violenti rapiunt illud.* Quæ verba citans Chryſoſt. ſic ait: *Eſto illic violentus, eſto rapax, non minuitur, neque pietas, neque cœlorum regnum: tunc virtus augetur dum rapis. Non itaque conſeneſcamus inopia, ſed diuitias ambiamus. Diuitiæ Dei ſunt ſi plures ſint, qui cœleſti regno fruantur, Rom. 10, Diues in omnes, qui inuocant eum. Augere illius opes contende: augebis autem ſi abundas, ſi inferas vim, &c.* Vnde colligitur, vi opus eſſe ad gratiam diuinam magnis incrementis amplificandam. Sunt enim illi multa vitæ impedimenta oppoſita, ſcilicet vxor, liberi, negotiatio, & alia ſexcenta. Vi ergo opus eſt, qui viribus agit in laboribus eſt: quippe qui omnia ſuſtinet, atque neceſſitatibus opponitur. *Fermè impoſſibilia conatur* (inquit Chryſoſt.) *huiuſmodi ergo ſimus veri, feliceſque violenti; nos ne poſſibilia quidem*

cona

Subſcriptio Pauli.
Ambroſ.
2. Theſſ.
Ambroſ.
Rom. vlt.
Matth. 28.
Theophyl.
Chryſoſt.
Chryſoſt.
Gratia Apoſtolos reddidit potentes
Apoſtoli calcatis diuitiis, dæmones ligabant.
Matth. 18.
Ioan. 14.
Gratiam, qui habent Domini ſui bonis diteſcũt.
Matth. 11.
Chryſoſt.
Virtus augetur dum rapis cælum.
Rom. 10.

conamur. Hanc gratiam Pauli precibus impetremus : hanc ille nobis optat , dum ait: Gratia vobiſcum, Amen. *Imò & ſibi ipſi*; ſic enim ait Theodoretus explicans hæc verba, *ſeipſum etiam coniunxit ad gratiæ participationem. Quam nobis quoque detur conſequi interceſſionibus eius qui ſcripſit, & eius qui recipit , & videamus eos in æternis tabernaculis, non procul, vt diues Lazarum, ſed iuxtà habitantes, & ſubiecti illorum principatui: gratia & benignitate Domini Ieſu Chriſti, cum quo Patri cum ſanctiſſimo ſpiritu gloria conuenit & magnificentia nunc, & ſemper, & in ſecula ſeculorum, Amen.* Hæc ille.

Theodor.

Theodor. Hãc epiſtolam ſcriptã in ſecundis vinculis cõfirmatur. Baronius. Salmeron.

III. Ad finem commentariorum Theodor. in hanc epiſtolam , ſunt hæc verba : *Secunda ad Timotheum ſcripta eſt Romæ , quando Paulus ſecundo ad Neronem adductus eſt Romanorum Cæſarem.* Ad finem etiam Græci codicis , ſic dicitur : *Scripta eſt Romæ ad Timotheum, cùm Paulus iterum ſiſteretur Cæſari Neroni.* Quod annotaui , vt intelligas non eſſe omnino efficaces coniecturas , quibus Baronius , & Salmeron putant hanc epiſtolam ſcriptam fuiſſe , quando Paulus Romam primùm venit , vt ſiſteretur Neroni. Magnum enim momentum habere apud nos debet in Græco codice tempus ſcriptionis eſſe deſignatum & locum; quod argumentum grauiores interpretes conuicit, & eò perduxit, vt non dubitarent hanc epiſtolam poſtremam fuiſſe omnium , quos Paulus è vinculis iam iam moriturus ſcripſit.

COM

COMMENTARIORVM IN II. DIVI PAVLI AD Timotheum Epistolam

APPENDIX.

De Martyrio Apostoli sub Nerone.

ANNOTATIO I.

I. ERAT hoc loco oblata opportunitas aliquid de vita & morte diui Pauli accuratè scribendi, cùm post mortem,& testamentum testatò factum,cuius vices gerit hæc epistola,soleant laudes illustrium virorum aptè decantari:sed ab eo nos labore liberarunt,tum Lucas in Actis Apostolorum;tum rerum sacrarum historiographi, quibus ea res curæ fuit. Duntaxat testificationem admirandæ illius sanctitatis,cælesti prodigio declaratam Romæ, præsertímque coram Cæsare, & in martyrio; quoniam, ea res lectori fatigato voluptatem afferre potest,breui complectar. Agit hac de re præter cæteros, Linus Papa D. Petri in summo Pontificatu successor, à quo tanquam à teste oculato, quæ leges,& ex aliis fide dignis,magna ex parte sumpta esse intellige.

Linus.

Baronius.

II. Notus erat orbi Romano Paulus,signísque,doctrina, atque sanctitate adeo mirabilis, vt ex domo Cæsaris multi ad eum concurrentes, Christo nomen darent. Ipse Cæsaris institutor Seneca, acceptis ab eo epistolis, & ad eum scriptis, quod commentitium esse falsò Erasmus calumniatur, ad pietatem afficiebatur. Patroclus, Imperatoris pincerna,è fenestra cadens, mortuus est: eum Apostolus, Iesu nomine inuocato, ad vitam restitutum Christianis imbuit Sacramentis; quibus præclaræ indolis adolescens initiatus,coram Nerone Christum regem esse cœli & terræ palàm affirmauit. Quid Nero? id dictum,in regiæ maiestatis iniuriam interpretatus edictum condidit,quo decernebat, vt sicubi fuissent inuenti Christiani, sine interrogatione alia, omnes tormentis variis punirentur.Theophylact.& Oecumen. hîc, ob hanc causam, aiunt damnatum ad mortem fuisse Apostolum. D.Chrysost. in libr. aduersùs vitup.vitæ monast.aliam causam producit, quam Simeon Metaphrastes cæteris præfert:nempe,ab Apostolo pellicem,quam Nero deperibat,ad fidem fuisse conuersam. Quod credibile facit insana huius tyranni libido. Adde, Paulum libenter consueuisse de castitate disputare,vt videre est, Act.24.De edicto mortis agit Euseb.lib.2.cap.24. Niceph.lib.2.cap.27.Hegesippus libr.3. cap.2. & alij: Perductus est ergo in conspectum Cæsaris Apostolus catenis vinctus, inter alios Christi asseclas. Eo præsente,& Christum prædicante, ira succensus Nero,præsertim, quòd igne mundum dixerat dissoluendum, omnes, qui aderant Christianos comburi iussit:ipsum verò senatusconsulto,tanquam maiestatis reum,secundùm Romanas leges, capite truncari, quod ita factum est. Inter alia, quæ à beato Lino cæterísque Ecclesiasticis scriptoribus narrantur,

Seneca Neronis præceptor.
Erasmus.
Patroclus pincerna Neronis.

Euseb.Cæs.
Niceph.
Hegesip.

illud non prætermittam, quòd cùm duceretur ad martyrium, tres milites ad fidem conuertit, quos in confeſſione Chriſtianæ fidei conſtantes Neronis gladius die ſecunda Iulij martyres efficit. Vbi verò ad locum martyrio deſtinatum perductus eſt: reuinctis poſt terga manibus, oculíſque, faſcia, ſiue vel à Plautilla nobili & Chriſtiana matrona accepto ad eum vſum, obſtrictis, ictu carnificis truncatur; è ſectis venis non ſanguinis, ſed lactis tantum riuulo largiter manente. Vnde D. Ambroſ. *De Pauli* (inquit) *ceruice, cùm eam perſecutor gladio percuſſiſſet, dicitur fluxiſſe lactis magis vnda, quàm ſanguinis, & mirum in modum ſanctum Apoſtolum Baptiſmi gratia in ipſa cæde extitiſſe, ſplendidum potius quàm cruentum. Quæ quidem res in ſancto Apoſtolo ſtupenda non eſt. Quid enim mirum, ſi abundat lacte, nutritor Eccleſiæ, ſicut ipſe ad* Corinth. 1. cap. 3. ait, Lac vobis potum dedi, non eſcam? *Hæc eſt prorſus promiſſionis illa terra, quam Deus patribus noſtris promiſit, dicendo:* Dabo vobis terram fluentem lac, & mel, & poſt pauca: *Quæ enim Pauli epiſtola non melle dulcior & lacte candidior? Quæ epiſtolæ, tanquam vbera Eccleſiarum, populos enutriunt ad ſalutem?* Hæc Ambroſ. ſerm. 68. Idem lactis miraculum celebrat D. Chryſoſt. orat. in principem Apoſtolorum, tom. 5. *Qualis locus, tuum Paule ſanguinem excepit, qui lacteus apparuit in eius veſte, qui te percuſſit? Qui quidem ſanguis, barbari cum illius animum, reddens melle dulciorem, vt ipſe vnà cum ſocijs ad fidem traduceretur, ita affecit?* Deinde, de aliis eo miraculo ad fidem conuerſis & de Pauli ætate ita ſcribit: *Sit mihi inſtar coronæ gladius ille, qui triginta & quinque viros ſumma ad ſeruiendum Deo alacritate, Domino mancipauit. Perfecto igitur octo & ſexaginta annorum vitæ curſu, quem proprietate inſtitutum tenuerat, quieuit.* Hæc ille.

[Margin: Paulus tres milites ad fidem conuertit. — Plautilla velum præbet Apoſtolo. — Lac pro ſanguine in morte. — Ambroſ. — Paulus nutritor Eccl. 1. Cor. 3. — Epiſtolæ Pauli ſunt vbera Eccl. — Ambroſ. — Chryſoſt. — 35. viri pro fide occiſi. — Paulus 68. annos vixit.]

III. Quid referam, quod fideli maiorum traditione teſtatum eſſe ait Baron. Nempe exciſum Pauli caput, cùm tribus ſe ſaltibus vi diuina agitaret, tres fonticulos, qui hodie videntur, effeciſſe: quorum prior dulcior, lactis ſaporem aliqua ex parte reddat: cæteri quamuis non multum à primo ſeiungantur, paulò diuerſum guſtui afferant ſaporem. Cuius rei ea ratio redditur, quòd lac primùm venæ dederunt, ac inde ſanguinem. Qui locus trium fontium dictus eſt, & frequenti hodie colitur veneratione. Sudarium verò ſuum, Plautilla recepit, cùm miniſterio conſummato, Paulus eidem per viſum apparuit. Huius rei meminit Greg. in regiſt. lib. 3. epiſt. 30.

[Margin: Baron. — Tres fontes ex triplici ſaltu capitis. — Plautilla recepit ſudariũ ſuũ ab Apoſtolo.]

IV. B. Linus lib. 2. de paſſione Pauli Apoſtoli tom 7. bibl. Patrum Plautillam poſt mortem Pauli dixiſſe refert militibus: *Verè habeo eundem, quem illi porrexeram pannum, de infuſione ſanguinis ſui pretioſum. Nam de cœlo veniens Paulus innumerabilium candidatorum cœtu comitatus, illum mihi, vt promiſerat, retulit*, &c. Vide Ioan. Caſſian. in lib. de habitu monachi cap. 7. & Greg. Turonenſem, lib de miraculis, cap. 29.

[Margin: B. Linus. Bibl. Patr. — Caſſian. — Greg. Turon.]

De conuerſione Pauli, itémque in quotum imperij Neronis annum, mors illius inciderit.

ANNOTATIO II.

I. QVamuis diui Pauli vitam ſanctiſſimam, iam inde à mirabili illius, ad Chriſti fidem, conuerſionem, perſequi non decreuerim; quia tamen ex

ex vera commemoratione temporis,quo illa accidit,aliquid elicitur, quod ad interpretationem epistolarum attinet,non prætermittam id, quod multis negotium facessit;dum scire cupiunt,tum quo anno post Dominicam passionem Mosaicis renuntiauerit ceremoniis : tum verò fueritne illi idem dies conuersioni,& raptui, quo in paradisum penetrauit, à Deo destinatus.Erit huius rei definitio lectori grata; & definitionis breuitas,doctis non iniucunda.

II. De conuersione igitur Pauli euntis Damascum ad persequendam Ecclesiam agit Baron. tom.1. Annal. Eccl. anno 35. post Christum natum; in quem incidit prædicta conuersio. Rei gestæ seriem habes, Act.9. quam repetit ipse Paulus Act.22. suam causam agens. Eam incidisse in hunc ipsum annum, nempe secundum ab ascensione Domini, Martyrologium Romanum, 25. Ianuarij, testatur. Nec enim illis assentior,qui Paulum ad Christum conuersum tradunt, eo ipso anno, quo lapidatus est Stephanus. Nostræ sententiæ accedit Oecumenius sup. cap. vlt. Act. Apost. & antiqua martyrologia. Præterierat enim à die Passionis Domini vsque ad conuersionis Pauli diem vnus annus supra decem menses:à nece verò Stephani tredecim menses. Vide Bened.Pererium in Prolegom.epist.ad Rom.disput.1.n.25.

Baron. Act.9. Infrà 22. Conuersio Pauli incidit in 2. annum ab ascens. Domini. Oecum.

III. Non prætermittam id, quod meritò aduertit Baronius; illos nimirum, quid veritatis ratio haberet,non attigisse,qui dixerunt, Paulum, cùm à Christo vocatus est de cœlo,& tribus diebus, vt narrat Lucas Act.9. non vidit,nec aliquid cibi aut potus sumpsit, raptum fuisse in tertium cœlum, & audiuisse illa arcana verba,de quibus sermo est,2.ad Corinth.11.Nam, cùm ipsemet affirmet illud accidisse ante annos quatuordecim, qui computandi sunt à tempore,quo illam scribebat epistolam; sanè quidem, non hoc, quo conuersus est anno, sed post triennium, id contigisse necesse est affirmare. Nam ab hoc conuersionis anno,vsque ad tempus illius epistolæ, annos decē & septem interfluxisse,diligenti animaduersione deprehendit Baronius.Hæc de conuersione B.Pauli.

Act.9. 2.Cor.11. Baron.

IV. Postulat etiam hic locus vt tempus mortis Pauli inuestigantes,dicamus in quotum Neroniani imperij annum inciderit;sunt enim ea de re discrepantes nobilium autorum sententiæ.Et verò, eum obiisse decimo quarto Neronis anno annotauit Eusebius in Chronico,Hieronymus de scriptoribus Ecclesiasticis in Paulo; & Beda in Acta Apostolorum cap.vltimo, aliíque complures, Eusebij,& B.Hieronymi secuti autoritatem. Epiphanius hæresi 27.interfectum Paulum ait 12. Neronis anno.Simeon Metaphrastes permotus autoritate Caij,& Zephyrini Papę,atque Dionysij Episcopi Corinthiorum,eum mortuum esse tradit anno Neronis 13. & quidam huius anni mense 8. Idem censet in Chronico suo Onuphrius Baronius Annal. tomo 1. in anno Domini 69. Et Pererius noster in Prolegomenis epist. ad Rom. disp. 1. ad finem §. Restat.

An 14. Neronis anno Apostolus obierit. Onuphrius. Baronius. Pererius.

V. Ex iis sententiis, prima communior est, ei tamen aduersatur eorum opinio, qui asserunt, Neronem obiisse 8.mense decimi quarti anni sui principatus & decimo Iunij die;at Petrus & Paulus 29. die Iunij occisi sunt. Ex quo fit illos si occisi dicantur 14.Neronis anno, non vtique sub Nerone, sed post eius mortem fuisse occisos. Quare necesse est, vt qui tueri sententiam hanc voluerit,aliam ineat annos computandi rationem. Epiphanij verò sententia,

Pererius in proleg.disp. 1.

cùm à communi multum recedat, omnino reiicitur. Tertia quæ docet, mortuum fuisse Paulum octauo mense decimi tertij Neronis anni à plerisque hodie admittitur, vtpote quæ videatur difficultati, & incommodis minùs obnoxia.

Verior sententia.

Quoto Dominicæ passionis anno Apostolus mortuus est.

VI. Rogabis quoto post passionẽ Domini anno mortuus sit Apostolus? Ego quod verisimilius est, disquirens, arbitror 36. Hoc enim temporis effluxit ab anno passionis Domini, hoc est, à 18. anno principatus Tyberij vsque ad decimi tertij anni Neronis octauum mensem, vt ex Lucæ Euangelio, & historiographis rectè probat P. Benedictus Pererius loco indicato. Qui tamen cum Eusebio, & Hieronymo, mortem Pauli referunt ad 14. Neronis annum, incidisse cõsequenter eam asserunt in 37. post passionem Christi annum: non verò in 38. vt vult Beda c. 15. super Acta Apostolorum, nec in quadragesimum quod putauit D. Thom. in 2. caput epistolæ ad Galatas, agens de Martyrio D. Petri.

Quoto post conuersionẽ.

VII. Hinc elicitur facilè, quoto post conuersionem anno occisus fuerit: si enim mors illius incidit in 36. aut 37. annum post Domini passionem vt probabiliores secuti sententias, ostendimus, cùm ad Christum fide primùm illustratus accesserit, secundo à Passionis eius anno, consequens est, mortuum fuisse eum, anno post suam conuersionem trigesimo quarto. Quòd si verum est quod Chrysost. ait in oratione de principibus Apostolorum vita eum defunctum expletis iam ætatis suæ annis sexaginta octo; profectò cùm ad Christum conuersus est, annos erat natus 34. totidémque post conuersionem suam in Christi obsequio fuit.

Integra Apostoli ætas.

VIII. Quid dicendum sit rogabit aliquis, si quis scire velit, cùm sermo de sanctis Petro & Paulo incidit vter è duobus Apostolis maior sit? Ego hanc quæstionem libenter omitterem, nisi à plerisque tractatam inuenirẽ, & omnino profligatam. Quare cùm de his duobus Apostolici senatus verticibus, quos mors coniunxit, passim à nobis mentio facta sit, ne id intactum relinquatur, dicendum censeo maiorum secutus sententiam, Paulum fuisse minorem Petro potestate prælationis. Solus enim Petrus fuit Cephas, id est caput totius Ecclesiæ: maiorem verò, priuilegio electionis: quippe qui post resurrectionem, & in cœlos ascensionem, à Christo fuerit electus. Vnde vt annotat Bibliotheca Vaticana post alphabetum Illyricum. §. Augustinus in diplomate Pontificio Paulus ponitur à dextris, Petrus verò à sinistris. Est tamen in eisdem Apostolis æqualitas (vt aduertit Augustinus Triumphus, q. 7. art. 2. de potestate Ecclesiæ ad 1. arg. & D. Bon. in Psal. 67. post medium tom. 1.) in obeundo prædicationis & fidei defendendæ munere, nisi quòd Paulo creditum est Euangelium præputij, vt ipse testatur ad Galat. 2. Petro autem Euangelium circuncisionis. In eo etiam æqualitas cernitur, quòd vterque antequam interficeretur, ad columnas fuerit alligatus, & flagellis cæsus. Harum columnarum meminit Baronius, atque iis sanctos Apostolos Petrum & Paulum astrictos, virgísque pulsatos fuisse refert. Id verò non absque diuino consilio factum credimus, vt duo Christianæ fidei principes ad columnas ligati vno loco, vna die, vniusque tyranni sentẽtia interfecti, martyrij lauream columnis æternùm victuris, insculpendam, sint consecuti.

Bibl. Vatic.

Petrus, & Paulus in diplomate picti.

Aug. triũph.

S Bon.

Baron. in Annal.

S. Maximus hom 5.

De

De statura, & effigie Pauli.

ANNOTATIO III

I. DE statura verò Apostoli idem Chrysost. loco citato, sic ait, *Qui tricubitalis est, & cœlum attingit.* Consentiens videlicet cum eodem Apostolo 2. ad Corinth. 10. Vbi sic ad staturam suam videtur alludere: *Epistolæ*, inquiunt, *graues sunt, & fortes, præsentia autem corporis infirma.* Nicephor. etiam lib. 2. cap. 37. sic ait: *Paulus autem corpore erat paruo & contracto atque paululum inflexo, facie candida, annosque plures præferente, & capite modico; oculis multa inerat gratia, supercilia deorsum versus vergebant; nasus pulchrè inflexus, idemque longior; barba densior, satis promissa, eaque non minùs, quàm capitis coma canis respersa erat.* Lucianus, quem citat Baronius Annal. anno 69. tom. 1. eum vocat recaluastrum, & naso aquilino præditum. Sic enim Triephon Critiam Catechumenum, in dialogo instituens alloquitur: *Ego* (inquit) *docebo te, quid sit vniuersum, & quid fuerit ante omnia, & quæ item constitutio, quodve corpus vniuersi. Quando enim me Galilæus ille conuenit recaluaster, naso aquilino, qui tertium vsque ad cœlum per aerem ingressus est, quæque optima, & pulcherrima sunt, inde didicit, per aquas nos renouauit: in beatorum vestigia insistere fecit, & ex impiorum regionibus nos redemit.* Hactenus Triephon, apud Lucianum. Hæc, & alia, quæ de effigie, & statura D. Pauli interdum apud scriptores inuenies, haud aliunde, quàm ab antiquioribus imaginibus accepta credimus, vt enim autor est Euseb. hist. lib. 7. cap. 14. Qui ex paganismo ad fidem aggregati sunt tempore Apostolorum Petri, & Pauli; effigies, ipsis adhuc viuentibus, vt posteris per manus traderentur, in tabulis expresserunt: *Nos* (inquit) *Petri & Pauli Apostolorum & Christi etiam ipsius imagines, in picturis, colorum varietate expressas conseruatasque aspeximus; idque propterea sicut verisimile est, quod maiores nostri, ad gentilis consuetudinis similitudinem quàm proximè accedentes, eos, qui tanquam saluatores illis fuissent, id est, qui illis aliquid salutis & subsidij attulissent, apud se honore, in hunc modum afficere consueuerant.* Hæc ille. Vbi aduerte morem iam olim fuisse Christianis, vt ferè in tabulis iungerent horum principum effigies: cùm ob alias causas, tum quia ambo Redemptoris nostri anno sexagesimo nono, tertio Kalendas Iulij, imperante Nerone, simili constantia, tyrannicis edictis repugnantes, martyrij laurea Romæ sunt decorati. Nec enim probabile est, quòd Prudentius Hymno 12. cecinit nimirum vtrunque Apostolum eadem quidem die Iunij ductum fuisse ad mortem; non tamen eodem anno. Cui videtur suffragari August. serm. 28. de sanctis, cùm ait: *Currunt itaque vterque ad palmam martyrij, & vterque perueniunt ad coronam; non quidem eodem temporis cursu, sed anni vertentis occursu, &c.* Enim verò sententiam, quam tuemur, asserunt prudentiores & Augustino antiquiores Patres, Caius, Zephyrinus, & Dionysius Corinthiorum Episcopus, quos refert Baron. quod etiam Romanum Martyrologium tradit; imò & Græcorum Menologium; & Epiphan. hæresi 27. Eusebius in Chron. Hieronym. De scriptoribus Ecclesiast. Maximus, serm. de sancto Petro, & alij. Dicam & de sepulchro aliquid.

Chrysost. Orat. in princ. Apost. tom. 5.
2. Cor. 10.
Nicephor.
Pauli effigies.
Lucianus.
Eusebius.
Christi & Petri Paulique effigies quomodo conseruatæ.
Petrus & Paulus eodē anno & die martyrio coronati.
Prudentius.
August.
Caius.
Zephyrin.
Dionys.
Baron.
Epiphan.
Euseb.
Hieron.

Qua veneratione fuerit semper apud fideles sepulchrum D. Pauli.

ANNOTATIO IV.

I. Diuinæ prouidentiæ ascribendum est, id accidisse suo modo Apostolo post martyrij nobilem lauream, quod sepulchro Christi ab Isaia decantatum est cap. 11. *Et erit sepulchrum eius gloriosum.* Ea nánque loca, in quibus Petrus & Paulus vitam pro Christi gloria largiti sunt, veluti nobilissima victoriæ trophæa à Christianis summo honore sunt habita. Vnde Caium Theologum, qui vixit temporibus Zephyrini Papæ Eusebius lib. 2. cap. 24. ita loquentem inducit: *Ego Apostolorum trophæa perspicuè possum ostendere. Nam si lubet in Vaticanum proficisci, aut in viam, quæ ostiensis dicitur, te conferre: trophæa eorum, qui istam Ecclesiam suo sermone & virtute stabilierunt, inuenies.* Hæc ille. Quid quòd ab extremis Orientis, obeuntisque solis regionibus, adhuc sæuientibus in Christianos tyrannis, multi etiam à Perside aliisque remotissimis prouinciis, Romam, eo consilio, venerunt, vt veneranda Petri & Pauli inuiserent sepulchra? Martham, Marium, & Audifacem, quis ignorat temporibus Claudij Iunioris martyrio ob eam causam coronatos, quòd religionis ergò Romam ad limina Apostolorum venerint supplicabundi?

Isa. 11.

Euseb. Ecclesi. hist.

Sur. tom. 1. 14. Febr. Mart. Rom 19. Ianuarij.

II. Quanto, Christe sancte! affectu D. Chrysostomus Pauli desiderauit tumulum inuisere. Audi, quid ipse optarit, Pauli funerati thecam, cùm procul abesset, animo recolens; sic enim scribit in epist. ad Rom. homil. 32. *Quis mihi nunc dabit circunfundi corpori Pauli, affigi sepulchro: videre puluerem corporis illius, quæ adhuc in Christo deerant implentis, stigmata illius gestantis, prædicationem Euangelij vbique seminantis; puluerem, inquam, oris illius, per quod Christus locutus est,* & paulò infrà: *Vellem videre sepulchrum, in quo recondita sunt arma iustitiæ, arma lucis, membra nunc viuentia; tunc verò, cùm in hac vita essent mortua, &c.* Idem in commentariis super hanc 2. ad Timoth. epistolam hom. 4. *Nullus* (inquit) *ex Romanis regibus tanto in honore fuit, quanto hic est. Cæterùm imperator foris alicubi iacet abiectus; hic autem medium vrbis, velut viuens, & regnans tenet. Longè Imperatore clarior est, & honoratior pellium sutor, &c.* Vide eiusdem commentarios in epist. ad Rom. hom. 32. citata: *Hoc corpus* (inquit) *vrbem hanc munit, quod quauis turri innumerisque mœnibus, ac vallis est tutius.* De vtriusque Apostoli sepulchro agit August. de sanctis serm. 28. ad finem: & epist. 42. magni faciens, quòd reddita Ecclesiæ pace, Christiani Imperatores ad sepulchra hæc, se venerabundi abiiciant; & ibi radient gemmæ diadematis vbi fulgent beneficia, flectentibus genua concessa. Habetur in præamb. Concilij Chalcedon. Epistola Gallæ Placidiæ Augustæ ad Pulcheriam Augustam; ex qua constat, illam non ob aliam causam Romam venisse, quàm, vt sacra Apostolorum limina inuiseret. Nec solùm Placidia Augusta hoc fecit, sed plerique alij Principes, & magistratus, vt autor est Chrysost. hom. *Quòd Christus sit Deus: Relictis* (inquit) *omnibus ad sepulchra piscatoris, & pellionis currunt, & reges, & præsides, & milites. Et in Constantinopoli Reges nostri magnam gratiam putant, si non prope Apostolos, sed si vel extra eorum vestibula corpora sua sepeliuntur.*

D. Chrysost. optauit inuisere Pauli sepulchrum.

2. ad Tim.

Rom. hom. 31.

August.

Conc. Chalc. Epist. Gallæ Placidiæ.

Chrysost.

III. Subiiciam Venantij Fortunati versus ex lib. 3. carminum, qui vtriusque Apostolorum Principis sepulchro instar Epitaphij adhiberi possunt.

Venãtius lib. 3. carm.

ſunt. Prætermittam tamen vnum vel alterum diſtichum, ne cæterorum obſint elegantiæ:

Cœlorum portæ; lati duo lumina mundi:
Ore tonat Paulus; fulgurat arce Petrus.
Inter Apoſtolicas radianti luce coronas,
Doctior hic monitis: celſior ille gradu.
Pandit iter cœlis hic dogmate; clauibus ille:
Eſt via cui Paulus: Ianua fida Petrus.
A facie hoſtili duo propugnacula præſunt,
Quos fidei turres vrbs caput orbis habet.
Hi radiant oculi pretioſo in corpore Chriſti:
Lumine qui proprio cætera membra regunt.

Ad eximiam Petri & Pauli commendationem, illud etiam ſpectat, quod (vt Auguſt. de conſenſu Euangeliſtarum lib. 1. cap. 10. affirmat) moris priſci ſeculi fuerit, vt in qua tabula Chriſti effigies picta extaret; in eadem, hinc inde, hi duo Apoſtolorum principes, viuis coloribus adpingerentur. Facit etiam ad inſignem vtriuſque Apoſtoli gloriam, quod Theodor. in epiſtola ad Leonem Pontificem; Romanam Eccleſiam tumulis eorum nobilitatam eſſe prædicat, & colendam: *Habet* (inquit) *communium quoque Patrum, & veritatis doctorum Petri & Pauli ſepulchra, quæ fidelium animas illuminant. Horum autem beatiſſimorum par, & planè diuinum, exortum quidem eſt in oriente, & radios in omnem partem emiſit: in occidente autem prompto & alacri animo, vitæ ſuſcepit occaſum, & nunc illinc orbem terræ ſuis radijs illuſtrat: ij veſtram ſedem effecerunt magis illuſtrem.*

Auguſt. In eadem tabula cũ Chriſti effigie, Petri & Pauli imagines olim pingebántur. Theodor.

IV. Tandem D. Chryſoſt. in epiſt. ad Rom. hom. 32. citata, pluris facit Romam, quòd ſepulchra habeat Apoſtolorum, quàm quòd orbem ferro domuerit, & magnificis ſit decorata monumentis, [*Ciuitas* (inquit) iſta, hinc facta eſt inſignis. Quemadmodum enim corpus magnum, ac validum duos habet oculos illuſtres, ſanctorum videlicet illorum corpora. Hinc rapietur Paulus, hinc Petrus: conſiderate & horrete quale ſpectaculum viſura ſit Roma: Paulum videlicet repente ex theca illa cum Petro reſurgentem in occurſum Domini ſurſum ferri. Qualem roſam Chriſto mittit Roma? Qualibus coronis duabus ornatur vrbs iſta? Qualibus catenis aureis cincta eſt? Quales habet fontes? Propterea celebro hanc vrbem; non propter copiam auri, non propter columnas, neque propter aliam phantaſiam, ſed propter columnas illas Eccleſiæ.] Hæc Chryſoſt. Vnde haud obſcurè intelligitur, nihil detrimenti Pauli, aut Petri mortem Eccleſiæ attuliſſe, ſed ſplendorem potiùs & copioſiorem filiorum prouentum; vt nemini dubium eſſe poſſit, verum eſſe, quod à Leone Papa dicitur, ſerm. 1. de Natal. Apoſt. *Non minui perſecutionibus Eccleſiam, ſed augeri, & ſemper Dominicum agrum ſegete ditiori veſtiri, dum grana, quæ ſingula cadunt, multiplicata naſcuntur.* Vnde duo ista præclara diuini germina ſeminis in quantam ſobolem germinarint, beatorum millia martyrum atteſtantur: Qui Apoſtolicorum æmuli triumphorum, vrbem

Chryſoſt. Duos oculos vocat Chryſ. Petrũ, & Paulum.

Leo PP. Petrus, & Paulus ſunt diuini duo germina ſeminis.

vrbem Romam purpuratis & longè lateque rutilantibus populis ambierunt; & quaſi gemmis conſerto diademate coronarunt: Hæc de ſepulchro diui Pauli, cui opus fuit beati Petri, quippe qui conſors martyrij extiterit, ſepulchri quoque mentionem inferre. Præter quam quòd hi duo Apoſtolici ſenatus ſummi vertices, adeò coniunctam habent hiſtoriam, vt vix de vno quicquam efferre poſſis, quod non ſit cum alterius gloria coniunctum. Faxit Deus, vt cuius epiſtolas tam ſtudioſè legimus, mores & vitam ſanctiſſimam imitantes, diuino, quo ille fruitur conſpectu, tandem feliciter perfruamur.

Apoſtolici ſenatus vertices.

FINIS EPISTOLÆ SECVNDÆ ad Timotheum.

INDEX

INDEX LOCORVM
SACRÆ SCRIPTVRÆ, QVÆ IN HIS COMMENTARIIS SECVNDÆ ad Timotheum, vel explanantur, vel illustrantur.

Litera P, Proœmium. C, Caput. S, Sectionem. T, Textum. A, Annotationem. V, Versum significat.

INDEX
ANNOTATIONVM
EPISTOLÆ SECVNDÆ AD TIMOTHEVM.

Hæc Epiſtola quatuor abſoluitur capitibus: quibus ſua præfigitur præfatio.

Præfatio quatuor continet ſectiones.

I. HISTORIAM D Pauli bis ſub imperio Neronis in vincula coniecti paucis complectitur.

II. Inueſtigat, fueritne ſecunda ad Timotheum epiſtola, omnium, quas Apoſtolus ſcribit, poſtrema?

III. Cur Apoſtolus tam accuratè ſcripſerit ſecundã hanc ad Timotheum epiſtolam?

IV. De authoritate, & commendatione huius epiſtolæ.

CAP. I.

Summa rerum huius capitis.

I. Quid ſentiant patres de Pauli nomine? v.1.

II. Apoſtoli nomen, autoritatem conciliat. v.1.ibid.

III. De poteſtate Apoſtolorum. v.1. ibid.

IV D.Paulus cum Apoſtolis contulit Euangelium. v 1.

V. Chriſti nomen cur oleo comparetur? v.1.

VI. Contra ambientes prælationem? v.1.ibid.

VII. Gratia eſt donum Dei in anima. v.2.

VIII. Latriæ cultus ſoli Deo debitus. v.2.

IX. De puritate conſcientiæ. v.3.

X. Amat diſcipulum Paulus memor lacrymarum illius. v.4.

XI. Laudantur filij, qui non degenerant à maiorum virtute. v.5.

XII. Laus vitæ religioſæ. v.6.

XIII. De timore, qui præparat locum charitati; & de gratia peculiari, quæ Epiſcopis, & ſacerdotibus confertur. v.7.

XIV. Materia prædicationis eſt crux, & mors Chriſti: hanc Paulus non erubeſcit. v.8.

XV. Catena, qua vinctus eſt Paulus præfertur cœlo, &c. Item, quàm glorioſum ſit pati pro Chriſto. ibid.

XVI. Deus præſto eſt iis, qui pro pietate laborant. v.8.

XVII. De vocatione ad fidem, & glo-

CAP. II.

XXIV. Si

CAP. III.

CAP. IV.

APPEN

ANNOTATIONVM.

APPENDIX
Commentariorum in hanc epistolam Annotationes quatuor continet.

I. De Martyrio Apostoli sub Nerone.

II. De conuersione Pauli. Itemque in quotum Neronis annum mors illius inciderit.

III. De statura,& effigie Pauli.

IV. Qua veneratione fuerit semper apud fideles sepulchrum D. Pauli.

FINIS.

OPERIS HIERARCHICI, SIVE, DE ECCLESIASTICO PRINCIPATV,

LIBER III.

IN QVO BEATI PAVLI APOSTOLI ad Titum Cretensem Episcopum, & Primatem, Epistola Commentarijs illustratur.

Autore P. COSMA MAGALIANO Bracarensi, Societatis IESV, professore olim sacræ Scripturæ, & in Conimbricensi Academia regij Artium Collegij Præfecto.

OPVS NVNC PRIMVM IN LVCEM EDITVM.

LVGDVNI,

Sumptibus Horatij Cardon.

M. DCIX.

CVM PRIVILEGIO REGIS.

D. ALPHONSO A CASTELBRANCO CONIMBRICENSI Episcopo, & Arganilensi Comiti,

P. COSMAS MAGALIANVS, *Societatis* IESV *Theologus,*

S. P. D.

CVM duas ad Timotheũ epistolas, meis commentarijs, numine propitio, susciperem illustrandas: opportunè accidit, vt ad sequentem quoque, quæ Tito scripta est, simili stylo enarrandam, animum appellerem. Quo labore, vt potui, exacto, tu mihi, PRÆSVL ILLVSTRISSIME, *cui multis nominibus nostra Societas, & potissimùm Conimbricense hoc Collegium est deuinctum, statim occurristi: ad quem tanquam ad Themidis oraculum, hoc, quale quale est, deferendum esset commentariorum munusculum. Quem enim alium vel ipse Paulus, si à me de eligendo Mecœnate consuleretur, potiùs optaret? Profectò quodam quasi iure de tribus Pontificijs epistolis, tertiam, quæ cæterarum veluti coronis est, tuam facis. In te enim (nec me fallit animus) diuina gratia ea contulisse videtur ornamenta, quæ in*

his literis Episcopo nec ss[illegible]rum esse [illegible]postolus d[illegible]finiuit. Nam si doctorem quærimus. quis te, vel in [illegible]sibus sacræ Scripturæ eruendis: vel in sanctorum Patrum ap[illegible]thegm[illegible]tis recitandis; vel, quod summum est, in Theologiæ, & iur[i]s vtriusque difficilioribus locis expendendis, inueniri potest accuratior? Quis in componendis dissidentium litigijs, quæ Augustini ætate altera pars fuit muneris Pontificij, vigilantior? Si sobrietas, si integritas, si castitas, si liberalitas, cæteræque animi excelsi dotes, splendentes sunt Episcoporum gemmæ: quis has in te, aliásque innumeras non intuetur margaritas? In sacris concionibus, quas Episcopis Tridentina Synodus maximè commendat, quid valeas, non solùm nostrates homines, sed externi etiam, qui te coram magnis principibus perorantem audierunt, testes sunt. Quid quòd tuus quotidianus sermo, quoties idoneos nancisceris auditores, concio quædam est? Certè à tuo familiari colloquio, ad quod (quæ tua humanitas est) me, cum plerisque alijs nostri Conimbricensis Collegij Theologis, sæpe admittis, nunquam discedo, quin doctior euadam? Quid ni? siue de moribus, siue de virtutum sublimitate sermo sit, librorum diuite supellectili non indiget (tam insigni polles memoria) qui te auscultat. E tuo pectore veluti è sacra bibliotheca crebræ, & ad rem propositam quàm aptissimæ promuntur sententiæ. Qua id præstes eloquentia, nemo ignorat. Doluit olim Paulus apud Troadem predicaturus, quòd Titum non inuenerit. Doloris causam eam fuisse ait D. Hieronymus, in epist. ad Hedibiam, quæst. 11. quòd, absente Tito, prædicationis suæ fistulam, organúmque, per quod Christo caneret, non inuenerat. Hodie lætari mihi videtur Paulus, quòd in nostra Lusitania sacræ prædicationis, & eloquij, te, veluti diuini spiritus, quo ille afflatus vixit, instrumentum habeat, per quod Christo diuinas laudes moduletur. Quid dicam de audientia, quam tua apud omnes facit dignitas, & sermo sapientiæ sale variè inspersus? Qui tibi adstant, dubitare non possunt, veram esse illam D. Hieronymi sententiam aduersùs Luciferianos, qua ait, à sale

Hieron ad Hedibiam.

Matth 5.

sale omnem cibum condiri, nec esse aliquid per se tam suaue, quod absque eo gustum demulceat; esséque proinde similem sali Episcopum, eximiumque mundi totius & præcipuè suæ Ecclesiæ condimentum. Quanta Deus bone suauitate sermonis sana Ecclesiæ membra, quasi pastoritia fistula, veluti Titus alter, demulces! Quanta rursus seueritate, Euangelico sale vsus, corruptos mores insectaris? Quæ in alijs sparsim inueniuntur ornamenta & orationis lumina, in te vno existunt collecta. Dúmque flores & mella ex antiquorum Patrum libris in lucem profers, viuere haud dubiè in te præclaras eorum dotes profiteris. Spirat in te Chrysostomus: eloquitur Nazianzenus: Bernardus affectus promit: Augustinus concionatorem agit: D. *Thomas Theologum exhibet: Hieronymus denique Scripturarum aperit penetralia. Poterat in his nostra immorari oratio; aliam tamen expectat opportunitatem. Nunc Epistolari vtimur, non Panegyrico stylo. Idcirco nec de tua nobilitate, Leonis insignibus prodita, qua nihil notius est in Lusitania, aliquid dicam: nec de beneficentia, qua præter eleemosynarum assiduam largitionem, templum maximum sacra gaza decorasti, verbum vllum faciam. Prætermittam, sumptu penè regio, à fundamentis excitatum* D. *Annæ cœnobium. Sunt hæc aliáque permulta, quæ sciens ac prudens taceo, ante oculos posita, & omnium, qui audierunt, decantata laudibus. In ijs ergo recensendis, si libero versari vellem stylo, vix post multorum dierum lucubrationes, finem inuenirem dictioni. Pontificias laudes duntaxat, quas cæteris, vt par est, anteponis, ad te pertinere, nostri est instituti demonstrare. Quas tu, non, vt plerique alij, vnius prouinciæ, aut regni finibus inclusisti, sed vltra Lusitaniam, ipsáque Alpium iuga, veluti pennatus ales (sic Chrysost. Paulum vocat) illustrium fama factorum extulisti. Tibi angusti erant vnius diœcesis limites: Animi amplitudine extra hos fines euagatus, quicquid apud quascunque gentes incidit negotij, in quo Christiana pietas periclitatur, cò mente auolas. Ad te spectare eam causam existimas, quam Christiana*

Idem contra Luciferianos.

charitas suam facit. Regni negotijs, cùm opus fuit, sine diœcesis tuæ detrimento, præstò adfuisti. Bello Hungarico à fel. memoriæ Clemente VIII. contra fidei hostes suscepto, tua, licèt procul abesses, non defuit liberalitas. In nupera Venetæ Reipubl. turbatione, quo animo erga sedem Apostolicam fueris, ex literis tuis plerique Cardinales agnouerunt. Longum profectò facerem, si vellem, officia singula, quibus cùm omne genus hominum; tum potissimùm summorum Pontificum voluntates, & studia promerueris, recensere. Ne tamen tua præconia, quæ ad virtutem incitamento posteris esse possunt, omnino præterijsse videar, recèns recolenda est Sanctissimi D. N. PP. PAVLI V. ad te missa epistola: quam qui legerit, intelliget, nihil à me assentationis studio dictum, nihil promerendæ apud te gratiæ ergô excogitatum.

* * *

PAV

PAVLVS GOMEZIVS,

SOCIETATIS IESV,

IN CONIMBRICENSI Academia Rhetoricæ olim professor,

DE COMMENTARIIS IN Epistolam ad Titum.

HVnc Titus, è summo cùm cerneret æthere librum,
Fas ad eum missas cui reserare notas;
Gratificans operam, potuit dixisse videri,
Explanatori talia dicta suo:
Huc fuit ergo tuæ progressa potentia curæ?
Tam bene, quæ noui vix ego, nota dabis?
Siccine doctorem potuisti exponere mundi
Largiter; &, quidquid presserat ille, loqui?
Sensa mihi Pauli nisi panderet abdita Numen,
Deberem studiis agnita sensa tuis.

FACVL

FACVLTAS R. P. PROVINCIALIS Societatis IESV, *in prouincia Lugdunensi.*

LVdouicus Michaëlis Prouincialis Collegiorum Societatis IESV, in Prouincia Lugdunensi, iuxta priuilegium eidem Societati à Rege Christianissimo Henrico III. die X. mensis Maij, anni 1583. Et Henrico IIII. nunc regnante, 20. Decembris 1606. concessum, quo Bibliopolis omnibus prohibetur, ne libros ab eiusdem Societatis hominibus compositos, absque illorum permissione imprimant; permittit Horatio Cardon, Lugdunensi Bibliopolæ, vt *Operis Hierarchici*, siue, *de Ecclesiastico principatu, libros III. Autore P. Cosma Magaliano Bracarensi, Societatis* IESV, *professore olim sacræ Scripturæ, & in Conimbricensi Academia regij Artium Collegij Præfecto*, ad sex proximos annos imprimere, ac liberè diuendere possit. Datum Lugduni die 6. Maij 1609.

LVD. MICHAELIS.

Summa Priuilegij à Christianissimo Galliarum Rege obtenti.

HENRICI IIII. Galliæ & Nauarræ Regis diplomate cautum est, ne quis in suo regno, aliisve locis ditioni suæ suppositis, intra proximos annos decem, à die concessionis præsentium inchoandos, excudat, vendat, excudendum vendendúmve quouis modo ac ratione conetur, librum, qui inscribitur, *Operis Hierarchici*, siue, *de Ecclesiastico principatu, libri III. Autore P. Cosma Magaliano Bracarensi, Societatis* IESV, *professore olim sacræ Scripturæ, & in Conimbricensi Academia regij Artium Collegij Præfecto*, vno Horatio Cardon, Bibliopola Lugdunensi, excepto, cuive ipse concesserit: Sub pœnis originali diplomate contra delinquentes expressis. Datum Lutetiæ, die Februarij vigesima tertia, Anno 1609

Sic signatum De mandato Regis,

BRVLART.

COSMÆ

COSMÆ

MAGALIANI,

SOCIETATIS IESV THEOLOGI,

IN EPISTOLAM B. PAVLI APOSTOLI ad Titum Commentariorum

LIBER TERTIVS.

PRAEFATIO EXEGETICA.

EXPLICATIS duabus ad Timotheum Epistolis, res ipsa postulare videtur, vt eam etiam, quæ ad Titum scripta ab Apostolo fuit, commentariis illustremus. Est enim quædam argumenti similitudo; cùm magister discipulis, & Apostolus Episcopis ea scribat, quæ maximè conueniant Pontificiæ gubernationi, & statui Ecclesiastico. Et quidem Tertull. ad finem lib. 5. aduersùs Marcionem duas ad Timotheum epistolas, & vnam ad Titum, de statu Ecclesiastico, compositas esse affirmat. Et D. August. lib. 4. de doctrina Christiana, cap. 16. tom. 3. magni faciendas esse has tres Epistolas propterea statuit, quia præcepta continent ad conseruandam fidem, & hæreticam doctrinam confutandam necessaria, nedum ad mores Episcopi, & populi rectè informandos. *Quas tres Epistolas*, inquit, *ante oculos habere debet, cui est in Ecclesia doctoris persona imposita, &c.*

Tertull.

August.

Non oportuit ergo disiungere Epistolas,quas argumenti similitudo coniunxit. Nec verò opus hierarchicum, in quo veluti duo oculi sunt, Titus & Timotheus, integrũ reputabitur, si alterutrum prætermittas. Oculos in corpore Ecclesiæ vocat D. August. in sp. 87. illius membra eminentiora,& clariora, quales ex sententia Hilarij,Gregor.Ambros. & aliorum Patrum sunt Episcopi. Quid Titus & Timotheus, quos Apostolus in oculis habuit: quos duo esse lumina voluit Pontificiæ dignitatis? Quæ illis scribit, omnibus Episcopis scribit. Diuisi erant illi terræ marísque immenso spatio, si Ephesum & Cretam consideres:at doctrina vtriusque vna atque eadem erat. Quod à Paulo duabus Epistolis didicit Timotheus; hoc in vna,hausit Titus. Quid, quòd vnius interpretatio, alterius commentariis iuuari potest? cæterùm,vt præeunte luce facilior sit aditus ad enarrationem, nonnulla in sectiones conferam, quæ hîc prolusisse prudens Lector,non frustra deprehendet.

Hilarius. Gregor.P. Ambros.

De Canonica huius Epistolæ autoritate.

SECTIO I.

II. DE autoritate huius Epistolæ nemini fas est dubitare: præsertim cùm Concil.Trid.sess.4. in decreto de libris Canonicis,eam tredecim aliis à D.Paulo scriptis, annumerauerit. Opus tamen fuit hæc præfari, quia extiterunt olim hæretici, qui (vt de cæteris Epistolis taceam,de quibus quicquid contrarium suo dogmati viderant,eraserunt)quatuor,vt ait D.Hieron.hîc in proœmio ad Paulum & Eustochium, integras repudiandas crediderunt; ad Timotheũ videlicet vtrãque; & duas,ad Hebræos vnã; & alteram, ad Titum; quam cœlesti aspirante aura, nunc conamur exponere. Cæteri ferè hæretici, etsi impudentissimi fuerint, hanc ad Titum admittunt.Nam Tatianus Encratitarum Patriarches, vt eum Hieron.vocat,qui & ipse hæretico supercilio nonnullas Pauli Epistolas repudiauit; hanc vel maximè,hoc est, ad Titum, Apostolo adscribendam credidit,parui pendens Marcionis,& aliorum,qui cum eo in impietate consentiebant,assertionem.

Cõcil.Trid.

Hieron.

Hãc epistolam, vel hæretici admittunt.

De vtilitate, quæ percipitur ex lectione huius Epist.

SECTIO II.

III. COmmendatio autem huius Epistolæ,non solùm inde existit, quòd hæreticorum nostri temporis improbitati, qua

Eccle

Ecclesiasticam disciplinam vellicant, notam inurit, & Ecclesiæ ordinem gradibus distinctum stabilit; sed etiam, quia munus officij cuiuscumque Episcopi, siue pastoris Ecclesiastici, breuiter continet. Vt non immeritò D. Thom. in prologo huius Epistolæ vsus mihi videatur parabola illa Luc. 12. *Si sciret paterfamilias, &c.* Ad significandam curam, qua pastores Ecclesiæ inuigilare debent, ne grex dominicus luporum pateat incursionibus. Hæc enim cura, tria operatur, fidem, salutem, & securitatem. Fidem quidem inserit animis verbi Dei prædicatione, quo pacto satu quodam spirituali filios generat Ecclesiæ. Hinc Paulus 1. Corinth. 4. *Per Euangelium ego vos genui, &c.* Et vitam communicat; de qua Habacuc 2. *Iustus autem meus ex fide viuit.* Deinde ad salutem æternam promerendam subditos erudit, Eccl. 7. *Filij tibi sunt, erudi illos.* Tertiò eosdem paterna solicitudine protegit, & securos reddit, iuxta illud Deut. 32. *Circunduxit eum, & docuit.* Nec verò solùm communitatem sibi commissam esse Episcopus cogitare debet, sed etiam vnumquemque sigillatim, quasi illi dictum sit, 3. Regum 20. *Custodi virum hunc, qui si lapsus fuerit, erit anima tua pro anima eius.* Et de bonis pastoribus dicitur ad Hebr. 13. Ipsi peruigilant, quasi rationem pro animabus vestris reddituri. Hoc munus officij adumbrarunt pastores illi, de quibus scribit Luc. 2. *Et pastores erant in regione eadem, vigilantes, & custodientes vigilias noctis supra gregem suum.* Cùm ergo ignorãtia summa sit rerum ad fidem, & salutem æternam spectantium; summáque animaduertatur passim ob incuriam pastorum, ouium Christi iactura, totus est Paulus in hac Epistola, vt Titus sui muneris præscripta rectè pernoscat, & quæ pernouerit, omni studio & cura exequatur. Vnde Ambrosius Catharinus, enarrans illa verba: *Reliqui te Cretæ, vt ea quæ desunt, corrigas. B. Paulus* (inquit) *ostendit Tito Archiepiscopo seu Primati, primum, & maximum opus, quod erat, supplere quæ deerant in illis Ecclesiis, & eligere presbyteros, & ordinare idoneos ob ingruentem necessitatem. Iam enim dilabi incipiebant vix surgentia fundamenta; cuius rei gratia, ait, se reliquisse illum Cretæ. Vt intelligas, in hoc magnam curam debere esse Episcopi, videlicet ordinationes facere dignarum personarum. In quo quantùm ab hominibus ferè nostro tempore peccetur, optimum esset animaduertere & emendare, ne ira Dei grauissima irruat super nos. Ordinantur passim, nedum viri ad corrigendum apti, sed, qui omninò è conuerso ad deprauandos rectos mores sunt aptissimi. Dominus videat, & prouideat.* Hæc ille; cuius verba volui inserere huic sectioni, quia cùm Episcopus fuerit, experiẽtia nosse debuit, quæ scripsit.

1. Cor. 4.
Habac. 2.
Eccl. 7.
Deut. 32.
3. Reg. 20.
Heb. 13.
Luc. 2.
Ambros. Cathar.
Electiones ad beneficia quales hodie.

Est quidem in hac, perinde atque in cæteris Episcopi partibus exequendis laboriosa functio; sed non minùs est necessaria instructio. Quod præuidens Apostolus Timotheum, quem Ephesinæ præfecerat Ecclesiæ, & Titum, Cretensis diœceseos Episcopum non admonebat sol.. n officij, sed etiam ad se vocabat, vt eos in multis instrueret. Vnde Chrys. enarrans illa verba, 1. Timoth. 3. *Sperans me ad te venire citò, si autem tardauero, &c.* Et 2. ad Timoth. 4. super illud, *Festina ad me venire citò.* Idcircò (inquit) illum vocat ad se, cupiens antequam excederet è vita, plurima fortassis illi cōmendare. Idem Apostolus cap. 3. huius epist. *Festina* (inquit) *ad me venire Nicopolin.* Vbi Chrysost. *Quid* (inquit) *sibi vult, cùm iam eum præfeceras insulæ, rursus ad teipsum vocas? Non* (inquit) *hoc ago, vt illum à suo remoueam ministerio; sed, vt à me instruatur, doctiorque discedat.* Multa profectò opus est doctrina, & perfecta, ei qui dux est viæ, qua in cælum itur, futurus. Non satis est didicisse, sed à Paulo didicisse. Hunc ergo vos, quibus est animarum cura commissa,

Chrysost. 1. Tim. 3. 2. Tim. 4.

Tit. 3.

Chrysost.

Nocturna versate manu, versate diurna.

Horat. in Arte.

Hic habetis, quæ vestro muneri rectè obeundo necessaria sunt in epitomen vtiliter redacta.

De Pauli, qui autor est huius epistolæ, doctrina.

SECTIO III.

Euseb.

Sublimitas doctrinæ.

I. QVàm præclara sit doctrina D. Pauli, testatur Euseb. Cæs. lib. 3. cap. 24. Eccles. historiæ: *Paulus* (inquit) *qui inter cæteros Apostolos eruditior etiā in verbis videtur, & in sensibus præpotens, non ampliùs, quàm paruulum epistolarum suarum corpus reliquit, quod vtique immensa continet intra se, atque innumera Sacramenta: vtpotè, qui vsque ad tertium cælum raptus, quæ gererentur, inspexerat; & in ipsum quoque Deo dignum paradisum abductus, viderat ibi ineffabilia verba; & doctrinam, illius interim scholæ discipulus effectus, exceperat.* Hæc ille. Quòd si doctrina hominis cuiusuis, qui in schola Platonis, aut alterius magni nominis philosophi auditor fuit, eximia putatur; qualis existimanda est ea, quæ in arcano beatarum mentium senatu, Deo ipso docente, tradita Paulo fuit? Hinc illæ epistolæ hæresum iugulatrices; & Ecclesiasticam disciplinam continentes diuinitatemque, vt ita dicam, spirantes ad septem Ecclesias, nouem: ad Timotheum, duæ; ad Titum, vna; ad Philemonem, vna; ac tandem postrema ad Hebræos, quam plerique ob styli elegantiam à cæteris dissen-

Paulus quibus scripserit.

tien

tientem, cum Tertulliano Barnabæ attribuunt, aut Lucæ Euangelistæ, vt autor est D. Hieronym. in catalogo scriptorum Ecclesi. vel Clementi Romanæ postea Ecclesiæ Episcopo, quem aiunt sententias Pauli proprio ordinasse & ornasse sermone. Immeritò tamen: Paulus enim cùm Hebræus esset, Hebræis scripsit Hebraicè, id est, suo eloquio, disertissimè, vt ea, quæ eloquenter fuerant in Hebræo, eloquentiùs, vt D. Hieron. annotauit, verterentur in Græcum. Atque hæc causa est cur à cæteris Pauli epistolis discrepare videatur. Accōmodat stylum Paulus personis, ad quas scribit, non tam curans verborum ornatum, quem profani scriptores magni faciunt, quàm rerum, & mysteriorū copiam, & dignitatem à sapientibus in pretio semper habitam. Hoc institutum tenuisse se in scribendo profitetur Persius, Sat. 5.

Tertull. Hieron. Persius. Sat. 5.

Non equidem hoc studeo, bullatis vt mihi nugis,
Pagina turgescat, dare pondus idonea fumo.

Extat singulare iudicium D. Petri Apostolorum principis de doctrina Pauli in 2. Canonica, cap. 3. Postquam enim futurum iudicij magni diem, & aduentum Christi proposuit, vt Christiani illum castè & religiosè viuentes, expectarent: commendata insuper Dei longanimitate & patientia: siquidem offensus nō statim irascitur, sed pœnam differt, vt impij conuertantur, & pij meliores reddantur, subiunxit: *Sicut & charissimus frater noster Paulus, secundùm datam sibi sapientiam scripsit vobis, &c.* Si petas, vbi Paulus de hoc argumento egerit; certum est, id in Epistola ad Rom. cap. 2. inueniri: *Ignoras* (inquit) *quoniam benignitas Dei ad pœnitentiam te adducit? &c.* Certum etiam est in omnibus Epistolis; cùm D. Petrus dicat, *sicut & in omnibus Epistolis loquens in eis de his*, scilicet de aduentu Domini, & longanimitate ipsius.

2. Petr. 3. Rom. 2.

II. Libet expendere verba Petri Apostolum laudantis. Imprimis vocat eum charissimum fratrem, vt omnes, qui Paulo succensebant ob libertatem, qua lege Mosaica abrogata, Christi fidem, & gratiam stabiliebat, intelligerent, in illa prædicatione sibi fratrem fuisse, nec illa reprehensione, cuius est mentio, ad Galat. 2. eius animum fuisse, ad reprobationem doctrinæ reprehensoris sui, vel tantillum permotum; imò ad laudem, vt par erat, incitatum. Vtinam Apostolicam hāc synceritatem imitaremur. Laudat Petrus obiurgatorem suum, & sibi in faciem resistentem; vt Moyses olim, Exod. 18. Iethro socerum suum, & reprehensorem: à quo audiuit, *Non bonam rem facis, stulto labore consumeris.* Deinde aduerte sapientiæ Pauli

Iudicium D. Petri de doctrina Pauli. Gal. 2. Laudat Petrus Paulū, à quo fuerat reprehensus. Exod. 18.

commendationem à Petro factã, præsertim eò spectare, vt Hebræi toto orbe dispersi, cum voluptate legerent illius Epistolas, ex quarum lectione sperabat fore, vt susceptam Christi fidem constanter retinerent; à qua nõnulli iam exciderant, vt Phigelus, Hymenæus, & Alexander ærarius, quos Apostolus nominat in 2. ad Timoth. 2. & alij postea exciderunt; nempe Philo Alexandrinus, eloquentiæ laude clarissimus, vt autor est Photius in Bibliotheca sua: & Aquila Ponticus Scripturarum interpres, vt ait Epiphan. in lib. de ponderibus & mensuris, & alij innumeri. Admonet præterea D. Petrus, in Epistolis Pauli aliqua contineri difficilia, & obscura. Voluit enim Deus, vt omnibus vtilis esset doctrina Pauli, dum & vulgares homines inuenirẽt facilè, quæ sibi vsui essent; & viri magno ingenio, & alta mente præditi, in difficilioribus locis interpretandis desudarent, & cognita cum labore mysteria pluris facerent, & cùm opus esset, populo aperirent. Accedit adesse nobis Spiritum sanctum à Christo promissum, qui obscuris Scripturæ locis lucem interpretationis afferat, cùm oportuerit. Ioan. 14. *Suggeret vobis omnia quæcumque dixero vobis.* Simul admonet ab hæreticis multa in Epistolis Pauli, sicut & in aliis Scripturæ sacræ partibus deprauari. Vocat autem quàm aptissimè hæreticos indoctos, & instabiles. Sic enim ait: *In quibus sunt quædam difficilia intellectu, quæ indocti, & instabiles deprauant.* Sunt Pauli sententiæ, imò & verba singula ita connexa, vt mirabile quoddam succrescere faciant mysteriorum nostræ fidei ædificium. Legenti nánque illius Epistolas attentè, exoritur ingens admiratio, quàm ab vltimis principiis deducit abditissima! quàm acutè refellit aliena! quàm strenuè communit, & corroborat dogmata! quo ordine digerit singula, & quod est in fidei mysteriis tradendis perutile, quanta frugalitate verborum! Nihil est in eo vacans, aut inane; omnia solida, & plena: nusquam sinit lectorem oscitari, aut aliud agere. Verè de illo dici potest, quod in minori causa Lysiæ Atheniensi attribuitur, ruituram structurã vniuersam, si vel vnum verbum tanquam lapidem detraxeris. Hanc Paulinæ doctrinæ concinnitatem, quoties, proh dolor! hæretici vno addito, vel detracto verbo, vt sua stabiliant, deliramenta deprauant. Hi profectò licèt humanam profiteantur philosophiam, cæteràsque artes liberales calleant, D. Petro, hoc est, supremo Ecclesiæ vertici, & morum censori, indocti sunt, instabiles, & infantissimi. Dúmque se Theologos esse iactant, nebulones euadunt, & pro Theologis matæologos exhibent, instabiles, varios, & Proteo omnino similes.

2. Tim 2.
Philo excidit à fide.
Photius.
Aquila.
Epiphan.

Ioan. 14.

Hæretici indocti & instabiles.

Isti Pauli Epistolas (inquit Petrus) *deprauant*, hoc est ad sensus impios detorquent, sicut & cæteras Scripturas ad suam ipsorum perditionem.

III. Digni sunt profectò, qui tam insigni leuitate in vtrumq; Dei Testamentum feruntur, vt falsariorum pœna plectantur. Si enim testamētorum falsarij, capite culpam luunt; quid de illis sentiendum est, qui Testamenta Dei viuentis, ad res ineptissimas, iure Pontificio neglecto, detorquent? Definiunt pro suo arbitratu hos libros esse canonicos; illos non esse: carpunt interpretes, qui ex Hebræo, aut Græco biblia transtulerunt; cúmque ipsi turpissimè ab scopo aberrent, hallucinatos fuisse viros doctissimos temerè calumniantur. Prodigiosa est, & prorsus insana horum hominum arrogantia, qua Cōcilia Oecumenica, & Patrum Scripturas interpretantium scita contemnunt. Vnum vel alterum dictum producam, cui simile in philosophorum etiam superbissimorum scholis nihil vnquam auditum fuit; ab hæreticorū tamen ore, tanquam è Cerberi latrantis faucibus. Audi Lutherum contra Erasmum, quid deblateret: *Deponit* (inquit) *quicquid armaturæ suppeditant Orthodoxi veteres, Theologorum scholæ, autoritas conciliorum, & Pontificum, consensus tot sæculorum, ac totius populi Christiani. Nihil recipimus, nisi Scripturas, sed sic, vt penes nos solos sit certa autoritas interpretandi. Quod nos interpretamur, hoc sensit Spiritus sanctus. Quod afferunt alij, quanuis multi, quanuis magni, à spiritu satanæ, & aliena mente profectum est.* Idem de sanctis Patribus ita scribit, *Omnes perierunt, si ita senserunt, vt scribunt, nisi fortè, qui resipuerunt, ante supremum vitæ diem.* Quid Pomeranus? *Nostri* (inquit) *Patres, siue Sancti, siue non Sancti, nihil moror, excæcati sunt, &c.* Sed quis æquis auribus huiusmodi verborum portenta audire potest? Quis dubitet eos indoctos appellare, qui non adhærent sanctissimorum, & doctissimorum Patrum interpretationibus? Quis non animaduertit mutari ab hæreticis in horas incredibili temeritate, & inconstantia opiniones?

Lutheri insana audacia.

Pomerani blasphemia.

IV. Celebre est dictu, & imprimis elegans, Frederici Saxoniæ Ducis, qui rogatus à Catholicis, quid Lutherani sui crederent, respondit: *Quid nunc credant bene noui, quid autem anno sequenti credituri sunt, prorsus ignoro.* Tanta est eorum, qui primam fidem irritam fecerunt, inconstantia! *Deprauant* (inquit D. Petrus) *Scripturas ad suam ipsorum perditionem.* Atque vtinam hîc sisteret gradum tam prodigiosa arrogantia, nec mali contagio ad alios funderetur. Admonet nos profectò hîc locus, ne multùm nobis tribuamus; si Ecclesiæ filij

Fredericus quid senserit de suis Lutheranis.

sumus

1.Tim.3. ſumus, *quæ eſt domus Dei, columna, & firmamentum veritatis*, conſulamus Auguſtinum, Hieronymum, vtrumque Gregorium, & cæteros Patres, quos mundus agnoſcit, & veneratur: quæ ab iis fontibus ſanæ doctrinæ manauerint, ea purè & caſtè amplectamur; quæ ex lacunis hæreticorum veneno infectis prodierint, tanquam peſtilentem contagionem deteſtemur. Imitemur Danielem, qui Hieremiæ orationes legit. Et D. Petrum, qui Pauli Epiſtolas priùs à ſe lectas, & commendauerit nobis, & ad vſum Eccleſiæ confirmauerit. Hæc de Pauli doctrina dicta ſint, vt fideles, & pij, quid impij homines corruperint cùm in cæteris Epiſtolis, in quibus arcana fidei myſteria continentur; tum in duabus ad Timotheum, tum in hac ad Titum, quæ hierarchicam continent diſciplinam, & morum Eccleſiæ rectam inſtitutionem, facilè animaduertant; Patrúmque, quos ſequimur, & veneramur, magni faciant interpretationes.

De Titi, ad quem ſcribitur Epiſtola hæc, vita, & morte.

SECTIO IV.

I. TItus, natione Græcus, Pauli diſcipulus, & in Baptiſmo filius, fuit. Is ſolus ex iis, qui relicto paganiſmo Chriſtiani exercitus teſſeram ſecuti ſunt, poſt Euāgelium, à Paulo Apoſtolo circumciſus fuit, vt annotauit D. Iſidorus, in lib. de vita, & morte Sanctorum. Eius mentionem facit Euſeb. Cæſ. lib. 3. hiſt. Eccl. cap. 4. inter Apoſtoli præcipuos aſſectatores. Sic enim ait, *Lucas, in Actibus Apoſtolorum, plurimos eius ſocios memorat, & participes prædicationis, ſicut Timothei meminit, & Titi: quorum alter in Epheſo Epiſcopus; alter ordinandis apud Cretam Eccleſiis ab eo præficitur, &c.* Aliqui, vt refert Baronius tom. 1. Annalium Eccleſ. anno Chriſti 58. opinati ſunt, non Cretæ ſolùm, ſed & aliarum eiuſdem pelagi adiacentium inſularum, Tito fuiſſe curam ab Apoſtolo demandatam. Quin & eiuſdem Apoſtoli teſtimonio compertum eſt, 2. Timoth. 4. poſtea, & in Dalmatiam Euangelij cauſa profectum eſſe. Vnde reuerſus, annos natus 94. vt Baronius refert, in Martyrologio, 4. Ianuarij, multis præclarè ordinatis Eccleſiis, in Creta feliciter diem ſuum obiit; & ſepultus eſt. De eo ita Hieron. in Catalogo ſcriptorum Eccleſ. Titus Epiſcopus Cretæ in eadem, & in circumiacentibus inſulis prædicauit Euāgelium Chriſti. Ibidem autem, & dormiuit, & ſepultus eſt. De illius moribus illud taceri non debet, quod teſtatur D. Ignatius Martyr, in epiſtola ad Philadelphos, eum nimirum virginem extitiſſe. Sic enim

Iſidorus. Euſeb. Baron. 2.Tim.4. Baron. Hieron. Mors Titi. Ignat.M.

enim Virgines alloquitur: *Virgines præ oculis Christum habete, & eius Patrem in animabus vestris, illuminatæ à Spiritu sancto. Memor sum sanctitatis vestræ, sicut Eliæ, sicut Iesu Naue, sicut Melchisedech, sicut Elisæi, sicut Hieremiæ, sicut Ioannis Baptistæ, sicut dilectissimi discipuli, sicut Timothei, sicut Titi, &c.* In eadem epistola multa inuenies, quæ ab Ignatio videntur ex hac epistola ad Titum desumpta.

Titus Virgo fuit, sicut & Timoth.

II. Accedit ad laudem Titi, quòd eo familiariter admodum Apostolus sit vsus, ob singularem vitæ, & morum probitatem, vt constat ex posteriori epistola ad Corinth. cap. 2. vbi eum fratrem suum vocat, eorum scilicet opinionem refutans, qui propterea Titum iuuenem fuisse putarũt, quòd ad illum scribens Paulus, filium charissimum vocet: quòd enim eum nunc fratrem, nunc filium appellat, amoris est, non ætatis colligendæ indicium. Et cap. 7. eiusdem epistolæ: *Nam & cùm venissem in Macedoniam, nullam requiem habuit caro nostra, sed omnem tribulationem passi sumus: foris pugnæ, intus timores; sed qui consolatur humiles, consolatur nos Deus in aduentu Titi. Non solùm autem in aduentu eius, sed etiam in consolatione, qua consolatus est in vobis, referens nobis vestrum desiderium, vestram æmulationem pro me, &c.* De eodem agit cap. 12. Vnde suspicor venisse in mentem D. Chrys homil. 1. eum Corinthium fuisse. Nam in eo capite purgans se Apostolus apud Corinthios, qui alieniore ab eo videbantur esse animo, quòd suspicarẽtur se artificio ad fidem venisse, ait se ad illos Titum misisse, qui cùm eorum ciuis esset, pati non debuit dici, aut fieri aliquid in fraudem patriæ suæ: *Rogaui* (inquit) *Titum, & misi cum illo fratrem. Nunquid Titus vos circumuenit? nónne eodem spiritu ambulauimus? nónne eisdem vestigijs? &c.* Est etiam mentio Titi honorifica in 2. cap. ad Galat. *Deinde* (inquit) *post annos quatuordecim ascendi Hierosolymam cum Barnaba, assumpto & Tito. Ascendi autem secundùm reuelationem, & consului cum eis Euangelium, quod prædico in gentibus; seorsum autem ijs, qui videbantur aliquid esse: ne fortè in vacuum currerem, aut cucurrissem. Sed neque Titus, qui mecum erat, cùm esset Gentilis, compulsus est circuncidi: sed propter subintroductos falsos fratres, &c.* Vbi Primasius enarrans illa verba, *sed propter subintroductos, &c.* sic ait, Reddit causam secundùm Latina exemplaria, quæ nimirum habent ferè particulam, *sed*, aduersatiuam, quam Hieron. & alij Patres, ne admittant, Titum hominem Gentilem fuisse circuncisum, expungunt. Quare Titum circunciderit? non quia illi circuncisio prodesset, sed vt scandalum vitaretur.

2. Cor. 2.

Infrà 7.

Infrà 12.

Chrysost.

Titus iubetur prædicare suis.

Galat. 2.

Paulus confert Euangelium cũ Petro.

Primasius.

III. Et quidem nihil incommodi est, si dicamus cum Isidoro,

Isidorus.

de vita, & obitu Sanctorum, cap. 88. non solùm Timotheum post Euangelium fuisse circumcisum, sed etiam Titum, vt Iudæis, qui toto orbe erant dispersi, ipsa circumcisione, quod erat gentis Hebrææ signum, in prædicatione Euangelij esset acceptior. Licèt enim id temporis mortua iam esset circumcisionis lex; non tamen erat mortifera, nec futura erat vsque ad excidium Hierosolymitanum, vt D. Aug. discedens à Hieronymi sententia, putauit. Porrò Mortuæ Synagogæ, quam Apostolus, obseruatis ex causa interdũ Mosaicis ceremoniis, existimauit cum honore sepeliendam, præter alia signa, illud fuit mirabile, quo *velum templi scissum est medium*, vt inquit Luc. cap. 24. significatum enim ea re fuit, vmbras, ænigmata, & velamina veteris legis finem habuisse. Vnde eleganter D. Ambrosius ibidem: *Etiam velum scinditur, quo vel duorum populorum diuisio, vel mysteriorum synagogæ profanatio declaratur. Scinditur ergo velum vetus, vt Ecclesia noua fidei suæ vela suspendat.* Hæc Ambr. Quibus verbis insinuat synagogam veluti nauem esse, vetustate & discissis velis in morte Christi, ad littus allisam, quæ igni tantùm deinceps inseruire possit; non nauigationi. Ecclesiam verò nouam, instar esse nouæ nauis Christi Euangelio præparatæ; cui noua vela sint appensa ad excipiendum diuini spiritus flatum; quo per mare huius vitæ ad portum cælestis patriæ prouehamur.

August.

Luc 24.

Ambros.

Velum vetus scinditur, vt Eccl. noua fidei vela suspendat.

IV. Finem hunc legis, præclarè etiam Hilarius significari intellexit, in responsione data à Christo interrogationibus Pontificis, & Pilati. In commentariis enim in Matth. cap. 32. ad finem, sic ait: *Interroganti Pilato, an ipse esset Rex Iudæorum, respondit: Tu dicis: sed perquàm diuersus sermo est, qui fuerat ad sacerdotem. Illi enim quærenti an ipse Christus esset, dixerat: Tu dixisti, &c.* Significat ex sententia Hilarij Christus sacerdoti, qui Iudæus erat, & venturum Christum quærebat, dum ait, *Tu dixisti:* Non esse iam quærendum Christum venturum. Quæris an sim Christus? *Tu dixisti. Hoc idcò* (inquit Hilarius) *quia lex omnis venturum Christum prædicauerat, respondetur tanquam de præteritis, sacerdoti, quia semper venturum Christum ex lege, ipse dixisset.* Hæc Hilarius, quasi dicat: Vmbræ legis, & tota synagoga, dixit: Hoc enim verbum ad finem orationis poni solet ab oratore, & peragenti in comœdia personã Regis aptè dicitur, si velit egredi in scenam regio cultu. Ne exeas, dixisti: Lusitanè, *foste figura, disseste teu dito, &c.* Ecclesiæ verò nouæ quærenti Christum ait Dominus: *Tu dicis*, quasi dicat: cùm non sis figura vetus, dicis & quasi in scena confessionis fidei, & Christi perseueras, nec finem dicendi facies. Vnde

Hilarius.

Matt. cap. 32.

Christus aliter sacerdoti respõdit aliter Pilato.

42. anni dati sunt synagogæ sepeliendæ.

Vnde Hilar. *Legis ignaro,* ſcilicet Pilato, *interroganti, an ipſe eſſet Rex Iudæorum, dicitur: Tu dicis, quia per fidem præſentis confeſsionis, ſalus gentium eſt, &c.* Itaque quanuis Chriſtus finem attulerit ſynagogæ, cóque in Cruce expiranti, illa quoque expirauerit; ſepulturæ tamen illius conceſſit ſpatium 42. annorum, intra quod tempus, qui legalia ob honeſtam aliquam & vtilem cõuerſioni hominum ad fidem Chriſti rationem, obſeruaret, vt Timotheus, qui propterea circumciſus eſt, vt feliciùs Euangelium prædicaret, quanuis mortuæ legis, non tamen mortiferæ diceretur obſeruator.

V. Admirari tamen ſatis nequeo, vt iam alibi annotaui, Timothei in re difficili docilitatem, qui cùm nullo præcepto ſeueræ obedientiæ compelleretur circumcidi, tamen ne Iudæis offenſioni eſſet, magiſtri ſui Pauli obſequens nutui, circumcidi voluit. Quòd ſi Tito etiam accidit (vt aliqui aſſerunt) magis mirandum eſt, cùm Gentilis fuerit, & ab Hebræorum moribus abhorrens: Vnde hoc homini Græco, & vtroque parente Gentili nato? Didicerat nimirum pluris facere obſequium amoris, quàm officium timoris, ex verſ. 13. Pſal. 118. *Quomodo dilexi legem tuam Domine, tota die meditatio mea eſt.* Vbi Hilar. tom. 2. *Promptum* (inquit) *fuerat dixiſſe; Quomodo feci legem tuam; ſed quia maius meritum eſt, amantem aliquid agere potiùs, quàm timentem, idcircò ait, Dilexi legem tuam. Differt enim longè obſequium amoris, à timoris officio, nec habet gratiam voluntatis, neceſsitatis operatio.* Et infrà: *Multi ieiunant, dum à nobis obiurgari timent. Multi aliquid in vſum indigentium præbent, dum à nobis exprobrari auaritiam pertimeſcunt. Multi Eccleſiam adeunt, dum argui abſentiam, & negligentiam erubeſcunt. Sed non omnes id, quod faciunt, & amant. Propheta in nullo infirmus eſt. Quod amat, facit; & quod facit, indeficienter exercet. Legem enim, quam diligit, omni die, & ſine intermiſsione meditatur.* Hæc Hilar. Lex autem nobis eſſe debet ad agendum cum dilectione, non ſolùm vrgens præceptum, ſed etiam illius, quem loco Dei colimus ſignificata voluntas: exemplo Titi, qui Paulo non compellenti, ſed voluntatem in re quanuis etiam difficili ſignificanti, ſæpe obtemperauerit.

Amor in præceptis obſeruandis.

Pſalm. 118.

Hilarius.

Titi obedientia.

VI. Cæterùm licèt non improbauerim omnino eorum ſententiam, qui cum Primaſio putant Titum fuiſſe circumciſum; nemo arbitrari debet, eam me ſequi opinionem. Semper enim cum Auguſtino intellexi, probabiliùs affirmari, illum in præputio perſeueraſſe, nec ob introductos fratres, de quibus mentio fit ad Gal. 2. fuiſſe circumciſum. Audi Auguſt. epiſtola 19. ad Hieronymum.

Primaſius.

Auguſt.

Galat 2.

Hunc igitur, nempe Timotheum, *Paulus circumcidit, ne Iudæis, maximè cognationi maternæ, sic viderentur, qui ex gentibus in Christum crediderant, detestari circumcisionem, sicut idololatriam: cùm illam Deus fieri præceperit; hanc satanas persuaserit. At Titum propterea non circumcidit, ne occasionem eis daret, qui sine circumcisione, dicebant, credentes saluos esse non posse; idq; Paulum etiam sentire, ad gentium deceptionem, iactarent. Quod satis Galatis significat, vbi apparet, quid eos captare intellexerit, vt non faceret in Tito, quod in Timotheo fecerat: Et quod ea libertate facere poterat, qua illa sacramenta ostenderat, nec tanquam necessaria appetenda, nec tanquam sacrilega damnanda, &c.* Idem contra Faustum lib. 19. cap. 17. eandem recolit sententiam. Et in lib. ad Consentium de mendacio, cap. 5. *Non, vt quidam putant, simulatione Paulus Timotheum circumcidit, aut alia ritu Iudaico sacramenta celebrauit; sed ex illa libertate sententiæ suæ, qua prædicauit circumcisionem nec gentibus prodesse, nec Iudæis obesse.* Et infrà: *Nam & Titum item circumcideret, cùm id vrgerent Iudæi, nisi hoc subintroducti falsi fratres, ideo fieri vellent, vt haberent, quod de ipso disseminarent, tanquam eorum cessisset veritati, qui spem salutis Euangelicæ, in circumcisione carnis, & huiusmodi obseruationibus esse prædicarent, & sine his nemini Christum prodesse contenderent, cùm nihil contrà eis prodesset, qui eo animo circumciderentur, vt ibi esse salutem putarent. Ex hac ergo libertate Paulus paternas obseruationes, cùm alias, tum circumcisionem, in Timotheo seruauit, in Tito omisit, &c.*

August. Titum nõ fuisse circumcisum, putat.

Qua occasione impulsus Apostolus ad Titum scripserit.

SECTIO V.

I. PAulus, quem Spiritus sanctus elegerat, vt doctor gentium esset, & Apostolus, perlustrans Græciæ Ecclesias, intellexit nõ minoris esse virtutis augere Dei Ecclesiam multitudine populi fidelis, quàm auctam amplificare adhuc magis, & à periculis defendere. Videns autem occasione suæ absentiæ, multos in Græciæ regionibus circumuagari pseudo Apostolos, & doctores ex fæce Iudaica quotidie in perniciem Euãgelij emergentes; occurrere, quando præsens non poterat, huic detrimento, statuit, sociis & discipulis ad prouincias missis, vt cõstat ex posteriori epistola ad Corinthios, & ex hac ad Titum, in cuius initio apertè significat, admonendi discipulum per epistolam de rebus ad rectam Ecclesiæ constitutionem necessariis occasionem præbuisse pseudo Apostolos, & quosdam obstinatè Mosaicam legem cum doctrina Christi copulantes. Sic

Ad Corint. Tit. 1.

Sic enim ait: *Sunt multi inobedientes, vaniloqui, & seductores, maximè, qui de circumcisione sunt, quos oportet redargui; qui vniuersas domos subuertunt, docentes, quod non oportet, turpis lucri gratia, &c.* Hos enim fabulis quibusdam, & genealogiis, quæstionibúsque inutilibus vacare ait, falsam & humanam pro vera & Catholica, doctrinam ingerentes. Næ, hi impostores & pacis Christianæ turbatores, cùm semper vitandi sint, & à societate fidelium ablegandi; tum in principio Ecclesiæ maximè vitandi erant; & ne cōtagione sua sanas Reipublicæ partes peruaderent ob ignorantiam simplicis plebeculæ, ostendendi; & si cathedram pestilentiæ iam tenerent, digito, vt horrori essent, designandi.

Iudæi vaniloqui.

II. Horum causa, vt refert Baron. tom. 1. Annal. Eccles. anno Christi 58. quòd multa impudenter mentiti essent de Christo, Lucas scribendi Euangelium, arripuit occasionem. Et quidem, dum ita exorditur Euangelium suum: *Quoniam quidem multi conati sunt ordinare narrationem, quæ in nobis completæ sunt rerum, &c.* Pseudo Apostolos, & falsæ doctrinæ scriptores, quorum libros improbabat, sugillari, constans est Patrum opinio. Ita Orig. hom. 1. in Lucam. Epiphanius hæresi 51. Ambros. in cap. 1. Lucæ, & alij. Quamuis autem iam hoc tempore Matthæi, & Marci Euangelia scripta essent; apta tamen non erant Græcorum vsui, ob idiomatis diuersitatem. Nam Matthæus Hebraicè & Hebræis, Marcus verò Latinè, & Latinis, suum quisque Euangelium, scripserunt. Quare rationi consentaneum fuit, vt Lucas iussu Pauli, hoc ipso tempore, quo Græcia peruersa doctorum iudaizantium multitudine infestabatur, Euangelium Græcè scriberet. Dixi iussu Pauli, quia Tertull. lib. 4. contra Marcionem Euangelium Lucæ illud ipsum fuisse, quod suum Paulus dicit, affirmat. Cui consentit D. Hieron. de script. Eccl. Intentus enim Paulus in studium iuuandi Ecclesiam, non solùm ipse ad Corinthios, ad Titum, & ad alios discipulos suos epistolas scribebat, sed etiam Euangelium suum à Luca exceptum, circumferri voluit per Ecclesias Græciæ, vt ex illo sumerent fideles argumenta, contra pseudo Apostolorum perfidiam.

Baron. An. 58. Orig. Ephiphan. Ambros. Matth. Hebraicè, Marcus Latinè scripsit, Luc. Græcè. Tertull. Hieron.

Quo anno, & loco scripta fuerit hæc epistola.

SECTIO VI.

III. QVantùm fas est conijcere ex Taciti Annal. lib. 13. & Act. cap. 20. incidit scriptio huius epistolæ in annum Christi

Tacit. Act. 20.

quinquagesimum octauum. Cui coniecturæ accedit Baron. tom. Annal.Ecclesi.anno 58.Cùm enim Paulus anno præcedenti appulsus esset ex insula Creta in Græciam, vt ex D.Luca, Act.20.colligitur; iámque viam sibi muniret, vt Euangelium cæteris etiam nationibus inferret,quæ vsq; ad Illyricum sparsæ sunt; Titum, quem Ecclesiæ Cretensi Episcopum præfecerat, scripta ad eum hac epistola,hortatus est,vt Nicopolim, quàm ocyssime posset,se cõferret. Hoc ipso anno scripsit posteriorem ad Corinthios epistolam, vt constat ex crebra Titi,qui Corinthius erat,vt Chrysostomus suspicatur,mentione; & ex Baronio,loco indicato. Cuius opinio de loco,vnde missa fuit,Epistola ad Titum, à cõmuni ferè Patrum sententia recedit. Putat enim non à Nicopoli (quæ ciuitas est: iuxta sinum Ambracium posita in prouincia Acarnaniæ,qua terminatur Epirus à Græcia per Acheloum flumen diuisa; & de qua agimus in argumento) sed è Græcia ipsa, nullo assignato oppido,aut vrbe, scriptam fuisse. Pro sua opinione adducit verba illa cap.3. *Cùm misero ad te Artemam, aut Tychicum, festina ad me venire Nicopolim. Ibi enim statui hyemare,&c.* In quibus verbis Apostolus (inquit) cùm dicat,*Ibi statui hyemare*,nondum eò peruenisse planè declarat.

Ann.58. Baron. Act.20.

Chrysost.

IV. Cæterùm licèt ex dictis verbis, non satis firma ratio depromatur ad definiendum locum scriptionis fuisse Nicopolim; aliqua tamen coniectura elicitur, quæ confirmatur, cùm ex Græco Codice,ad cuius finem sunt hæc verba scripta, ex Nicopoli Macedoniæ; tum ex Theophyl. Theodoreto, & Oecumenio, quorum vltimus ad finem commentarij ad Titum, sic habet: *Ad Titum primum Ecclesiæ Cretensium ordinatum Episcopum, scripta est ab vrbe Nicopoli Macedoniæ.* Ad eandem sententiam accedunt omnes, quos viderim interpretes; locum citatum eo modo, quo communis opinio habet, exponentes, vt ibidem annotabimus. Rectè etiam ex illis verbis: *Decreui hyemare Nicopoli*, infert D. Chrysost. nondum fuisse Paulum in vincula coniectum; præcederéque hanc epistolam secundam,quæ ad Timotheum scripta est ex vinculis. Tantùm de præfatione.

Theophyl. Theodor. Oecum.

Chrysost.

EPI

EPISTOLÆ

B. PAVLI APOSTOLI

AD TITVM

ARGVMENTVM.

PAVLVS, *non vnius tantùm insulæ, aut prouinciæ pastor, sed vniuersarum gentium Apostolus, iactis veræ fidei fundamentis in Creta; Tito discipulo suo, ac filij loco habito; ad alias prouincias iturus, prosequendi incœpti à se operis, partes mandauerat, atque ob eximias dotes, toti Cretæ, hoc est, insulæ nobilissimæ præfecerat, & in Archiepiscopum consecrarat. Huic scribit, ex vrbe Nicopoli. Est autem Nicopolis ciuitas Epiri, à Victoria Augusti Cæsaris sic appellata; qui cum Cleopatram, & Antonium apud Actium superasset, in proximo littore vrbem ædificauit. Ad quam victoriam pertinet illud Virg. 8. Æn.*

Virg. 8. Æn.

Hinc Augustus agens Italos in prælia Cæsar, &c.
Actius hæc cernens arcum intendebat Apollo.

Et infrà:

Desuper: omnis eo terrore Ægyptus, & Indi,
Omnis Arabs; omnes vertebant terga Sabæi.

D. Hieron. in præfat. post D. Athanasium in synopsi, & alios antiquissimos, & doctissimos Patres, non aliunde, quàm à Nicopoli scriptam fuisse statuit hanc epistolam; sic enim ait: Scribit Apostolus, O Paula, & Eustochium de Nicopoli, quæ in Actiaco littore sita, nunc possessionis vestræ pars vel maxima est, &c. *Monet autem Titum, vt quod ipse apud Cretenses bene cœperat, consummet, absoluatque; Episcopos, & presbyteros*

Hieron.
Athanas.

bytero; per singulas ciuitates, idonei pastoris Ecclesiæ Dei officio defungens, instituat. Et quoniam huc penetrarunt solita importunitate pseudo Apostoli, qui Iudaismum suum omnibus ingerebant; hortatur eum, vt illos constanter reiiciat, ac confutet. Deinde personarum, & ætatum rationes officij præscribit iis similes, quas Timotheo obseruandas definierat. Vult etiam, ne quis magistratibus, quòd à fide Christi alienato sint animo, obedientiam deneget, nisi Deo, aut bonis moribus contraria præcipiant. Addit tandem velle se, vt cum Artemas & Tychicas à se missi, in Cretam fuerint appulsi: ipse Nicopolim veniat. Æquum enim erat, vt ille, qui dixerat, Sollicitudo mea omnium Ecclesiarum; *& qui Euangelium Christi vsque ad Illyricum de Hierusalem proficiscens, fundauerat, non pateretur, & sui, & Titi absentia Cretenses destitui. A quibus, vt* D. Hieron. *loco cit. ait, primùm idololatriæ semina pullularunt: sed mitteret eis pro se, & Tito, Artemam, & Tychicum, quorum doctrina, & exemplo, absentiam sui pastoris, & desiderium consolarentur. Potest meritò hæc Epistola prioris ad Timotheum Epitome iudicari; Quæ enim ibi fusè, hîc breuiter explicantur, vt legenti vtramque facilè constabit: nisi, quòd ad finem huius epistolæ benignitas & humanitas Saluatoris nostri Dei ad imitationem nobis peculiariùs proponitur, vt sobriè, iustè, & piè in hoc sæculo viuamus.*

Hieron.

EPI

EPISTOLA
B. PAVLI APOSTOLI
AD TITVM.
IN CAPVT PRIMVM
PERIOCHA.

Creditum sibi, non ab hominibus, sed à Deo Euangelium præfatus, Tito pacem precatur, & gratiam: quem admonet, vt per singulas ciuitates, presbyteros instituat gubernationi Ecclesiasticæ idoneos; ne videlicet hæresum, quas impij doctores proseminant, in perniciem sanæ doctrinæ, infelix lolium, & steriles auenæ *succrescant. Si enim Euangelij prædicatores tales fuerint, quales eos Paulus expingit, herbas noxias ex agro Ecclesiæ extirpatas, comburent, & illarum satoribus, hoc est, hæreticis contradicentes, vberi fidelium animarum prouentu horrea Christi implebunt. Sed iam ad explicationem veniamus.*

CAPVT PRIMVM.
SECTIO I.

VERS. 1: Paulus seruus Dei, Apostolus autem IESV Christi secundùm fidem electorum Dei.

Græcè; παῦλος δοῦλος Θεοῦ, ἀπόστολος δὲ Ἰησοῦ χριστοῦ, κατὰ πίστιν ἐκλεκτῶν θεοῦ.

EXPLICATVR CONTEXTVS.

VTITVR hîc D. Paulus noua salutatione, vt annotauit D. Hiero. Cùm enim in epistola ad Romanos, sic exorsus sit, *Paulus seruus Iesu Christi, vocatus Apostolus*: in hac seruum se Dei dicit: Apostolum verò Iesu Christi, vt intelligamus, quia sicut, qui credit in Filium, credit & in Patrem; ita seruitus Pauli, & cuiuscumque

Hieron.

Noua salutatio.

 catho

Theodor. catholici ad vtrunque indifferenter referenda est. Vnde Theodor. *Sine discrimine* (inquit) *aliquando quidem Christi, aliquando verò Dei se seruum nominat; scit enim esse communem, &c.* Idem aduertit D. Chrys. Theophyl. & Oecum. Particula, *autem*, posita est hoc loco pro coniunctione, *Et.* Vt enim aduertunt Grammatici δὲ apud Græcos, frequenter ponitur pro coniunctione τε siue καὶ quod hîc factum apparet. Vt sit sensus, Paulus seruus Dei, & Apostolus Iesu Christi. Vnde non debet imperitiæ sermonis Græci adscribi, quòd Apostolus non præcedente particula, *quidem*, subiunxerit particulam, *autem*. vt aliqui faciunt, qui D Hieronymum, huius animaduersionis auctorem, allegant. Porrò hæc Pauli seruitus nobilis est: quippe quæ ex amore filiorum Dei, non ex timore supplicij alicuius profecta est. Hac ille & Deo gratus fuit, & proximis valde vtilis. Cùm enim liber esset, omnium se seruum fecit, 1. Corinth. 9. Rursus 2. Cor. 4. *Vester* (inquit) *seruus propter Christum, siue nos seruos vestros per Iesum.* Hanc seruitutem præfert Dauid sceptro. Ait enim, Psal. 115. *O Domine, quia ego seruus tuus.* Hac decoratur Moyses vocatus toties famulus Dei, & in omni domo Dei fidelissimus, Num. 12. Hebr. 3. Deuteron. 34. Iosue 1. An non magnum est, Sanctos vocari nobili titulo, Dei seruos, cùm Pater, Isai. 49. ita alloquatur filium, *Magnum est tibi vocari te παῖδά μου*; licèt enim Græca, *& seruum* significet, & *puerum*; in Hebræo tamen, vt aduertit Hieron. non est pueri, sed serui tantùm vocabulum; à quo Abdias propheta, seruus Domini interpretatur, nomen ex Dei sortitus famulatu. Si quem ergo mouet filium Dei, seruum dici; audiat eundem dicentem, Matt. 20. *Qui voluerit inter vos maior esse, seruus sit omnium.* Quid de eo Apostolus? *Exinaniuit semetipsum* (inquit Philipp. 2.) *formā serui accipiens.*

Chrysost. Theophyl. Oecumen. Hieron. 1. Cor. 9. 2. Cor. 4. Psalm. 115. Num. 12. Hebr. 3. Deut. 34. Iosue 1. Isai 49. Hieron. Matt. 20. Philip. 2.

Hieron. In verbis illis (*Apostolus autem Iesu Christi*) obseruat Hieron. & ferè Græci expositores, Paulum, se, nullo discrimine, interdum quidem Dei seruum, & Christi Apostolum prænotare; aliàs, Christi seruum, vt ad Rom. & Philipp. 1. & eiusdem passim Apostolum: quod propterea facit, quia commune agnoscit Patris & filij dominium, & nullum inter eos discrimen. Si enim Pater, & filius vnum sunt, vt sunt; Pauli, & nostra omnium seruitus, ad Patrem, vel filium, sine discrimine, referenda est.

Rom. 1. Phil. 1.

Hieron. II. Super illis verbis, *secundùm fidem electorum Dei*, aduertit D. Hieron. imperitiam sermonis Græcanici D. Pauli, qui non iuxta humilitatem, inquit, vt plerique existimant, sed verè dixerat, *Etsi imperitus sermone, non tamen scientia: Hebræus ex Hebræis iuxta legem, Pharisæus, &c.* 1. Cor. 1. *profundos* (inquit) *sensus non explicat Græco sermone: & quod cogitat; in verba vix promit, &c.* Erasmus miratur hanc D. Hieronymi censuram, cùm nulla incongruitas sit in Pauli oratione. Potuit tamen Erasmus sanctissimi & doctissimi viri modestiam imitari, qui non tam censorem se profitetur, quàm admiratorem sensuum Apostoli; qui adeò sublimes sunt, vt verbis vix explicari possent; admonens nos, vt iuxta ordinem sensuum, & seriem rerum potius quàm verborum, de singulis, vt scripta sunt, dissseramus. Vocat ergo hîc Paulus seipsum Apostolum & seruum Iesu Christi; non iuxta Mosaicam legem, in qua diu vixit; sed iuxta fidem eorum, qui non tantum vocati sunt, sed & electi ad salutem: de qua electione, Ioan. 15. *Ego* (inquit Christus) *elegi vos, non vos me.* Græcanica scholia, eundem ferè sensum reddunt. Quasi dicat Paulus, se non ob sua merita accepisse Apostoli, ac serui

1. Cor. 1. Erasmus. Ioan. 15.

ac serui Dei dignitatem; sed totum hoc esse gratiæ munus, vt valeat electos docere,& ad fidem instruere.

VERS. I. Paulus.

De nomine D. Pauli.

ANNOTATIO I.

III. MVlta de hoc nomine in exordio vtriusque ad Timotheum epistolæ diximus; quæ, ne videamur actum agere, repetenda non sunt. Aliqua tamen, ex Patribus collecta, quæ ibi prætermisimus, aut non satis explicauimus, hic subtexam. Imprimis D. Ambr. in cap. I. ad Rom. sic ait: *Apud veteres occasione nomina imponebantur, vt Isaac Gen. 21. propter risum, Et Iacob Gen. 25. propter calcaneum, ita & iste, propter inquietudinem Saulus est nuncupatus. Postquam autem credidit, ex Saulo Paulum nuncupatum, hoc est, immutatum, se dicit. Et quia Saulus inquietudo, seu tentatio interpretatur, hic cùm ad fidem Christi accessit, Paulum se dicit: id est, quasi ex tentatione, factum quietum, humilemq́, id est, paruulum; quia pax est fides nostra, &c.* Conuenit hoc Ambrosij dictum in Paulum, vel ea ratione, quia ex perturbatione Iudaismi, & æmulatione legis tentationes Dei seruis cùm anteà inferret; postea ipse humilitatem Christi secutus, ob spem vitæ æternæ multa passus est. D. Aug. in Serm. in Euangelium, de Muliere Chananæa, sic ad nomen alludens scribit: *Prostrauit Christus vna voce Saulum, erexit Paulum: hoc est, prostrauit superbum, erexit humilem. Nam quæ fuit ratio mutandi sibi nominis, nisi quia Sauli nomen in se agnouit, cùm persequeretur, fuisse superbiæ: elegit ergo humile nomen; vt Paulus; hoc est, minimus, vocaretur. De quo nomine iam glorians, humilitatemq́ commendans;* Ego, *inquit*, I. *Cor.* 15. sum minimus Apostolorum. *Minimus ille, factus magnus non per se, sed per eum, quem persequebatur, missus est ad gentes, ex latrone pastor; ex lupo, ouis.* Hæc Aug. commendans in mutatione nominis, vitæ mutationem. *Et infrà* perseuerans in nominis significatione Paulum vocat, *fimbriam vestimenti Christi*, quæ sanauit, Matth. 25. illam mulierem, quæ sanguinis fluxum patiebatur, & omnes, qui illam tangebant. *Fac* (inquit) *vestem Christi, quasi Apostolos. Ibi fimbria Paulus erat, hoc est, extremus, & minimus. Nam vtrumq́ de se dixit: Ego sum minimus Apostolorum*, I. *Cor.* 15. *post omnes nanq́, vocatus est, post omnes credidit, plus omnibus sudauit, &c.* In hanc extremam fimbriam descendit oleum vnctionis, siue oleum sanctum copiosè effusum ab Spiritu sancto in caput Christi in Aarone significati, de quo Psal. 132. *Quod descendit in oram vestimenti eius*, vel iuxta Hebr. *vestimentorum eius.* Sicut enim ille odor vnguenti effusi super caput summi sacerdotis distillabat in barbam ipsius, indéque in vestimentorum eius oram, & extremam fimbriam, suaui fragrãtia, ipsum & præsentes mirificè oblectabat: ita odor Christi, cùm in cæteris partibus, tum in fimbria ipsa, hoc est, in Paulo existens, ipsi Christo & mundo gratus est: vnde illud; *Christi bonus odor sumus.*

Ambros. Gen. 21. Infrà 25.

August.

Paulus, id est minimus. I. Cor. 15. Paulus ex lupo, ouis.

Fimbria vestimẽti Christi. Matt. 25. I. Cor. 15.

Psalm. 132.

Similitudo.

2. Cor. 2.

IV. Notandum verò est, mentionem fieri in ipso Psalmo, in quo agitur de vnguento odorifero, barbæ, ne quis existimet, hunc odorem Pontifici & sacerdotibus conuenientem, effœminatum esse. *Barba enim virilitatis indicium*

Barba virilitatis indiciũ.

Hieron Ezech. 5. Clem. Alex. Leuit. 19.

est, vt ait Hieron. in 5. cap. Ezech. Et Clemens Alex. stromat. 3. conduplicationẽ barbæ emphaticam esse docet, vt masculi mores significentur sacerdotibus apti. Nam barbæ pili, qui nihil molestiæ afferunt, vultui dignitatem præstant, virum ostendunt, & quandam paternam reuerentiam incutiunt. Vnde Leu. 19. *Ne corrumpatis effigiem barbæ vestræ.* Vbi vulgata editio habet, *Nec in rotundum attondebitis comam, nec radetis barbam, &c.* Virtus ergo D. Pauli, à Christo in illum effusa, mascula fuit, copiosa, & odorifera. Nomen verò humilitatem præferens, indicat magnam ad illum gratiæ copiam, tanquam in profundam vallem ab alto defluxisse, vt meritò Cyrill. lib. 3. dialogi de Trinitate, tom. 2. illum Christi promptuarium vocauerit; vnde scilicet omnes Christi diuitias promere possimus. Idem lib. 2. eiusdem dialogi: *Est* (inquit) *Paulus diligens promus sacramentorum Saluatoris nostri, &c.* Idem refert tom. 3. lib. 3. contra Iulianum, vocari Paulum ab illo apostata Magum; quod nomen in eum quadrat, si rectiùs exponatur quàm ille exposuit, Paulúmque vocemus Veneficum, & Magum sapienter incantantem Gentiles, & ad Christum trahentem concinnitate doctrinæ. Qui hunc diuinum Magum non audiuit, vt Iulianus, & Synagoga, *instar est aspidi surdæ, quæ non exaudiet vocem incantantium, & Venefici incantantis sapienter*: Vt dicitur Psal. 57. Sic ad vocem Stephani sacerdotum principes aures clauserunt, Act. 7. similes aspidis, quæ (autore Euthymio) ne audiat incantatoris carmina; alteram aurem terræ affigere; alteram cauda obturare solet. Vnde Aug. enarrans prædicta verba Psal. 57. *Stephanus* (inquit) *martyr prædicabat veritatem; & tanquam tenebrosis mentibus, vt eas in lucem educeret, incantabat. Vbi venit ad commemorationem Christi, quem illi omnino audire nollent, quid de eis Scriptura dicit, Act. 7. Clauserunt aures suas, &c.* Legit autem Aug. pro *quæ non exaudiet*, &c. *Quæ non exaudiet vocem incantantium, & medicamenti medicati à sapiente, &c.* Vocat medicamentum quicquid in lege & prophetis scriptum est: hæc tamen medicamenta in lege Mosaica medicata non erant, *Aduentu Domini* (inquit Aug.) *medicatum est medicamentum.* Hoc vsi sunt Apostoli; & Paulus eo vsus, gentes veluti carmine, vt obliuiscerentur idololatriam, sopiuit. Rectè ergo à non rectè sentiente Paulus, & Magus, & Veneficus, iuxta nostram interpretationem dici potest. Quo etiam sensu à Clem. Alex. Verbum Dei, id est Christus, dicitur Pæonius medicus & incantator animarum.

Cyrill.

Paulus Christi prõptuarium vocatur.

Quo sensu magus dici possit.

Psalm 57.

Act 7.

Euthym.

August.

Psalm 57.

Act 7.

Clem. Alex.

Christus Incãtator animarum.

V. Non cõmemoro id, quod Origenes in epist. ad Rom. scribit, Paulum fuisse binominem, argumento illorum verborum, quæ sunt Act. 13. *Saulus, qui & Paulus, &c.* vt apud Iudæos Saulus, apud Rom. Paulus vocaretur. Nõ dicam, nomen Pauli acceptum, vt D. Hieron. vult, à Sergio Paulo, à se ad fidem conuerso, & vt idem ait, in Hebræa lingua, Paulum sonare idem quod apud nos, *mirabile*; Hæc enim iam annotata sunt in præcedentibus epistolis; solùm colligam aliquot comparationes, quibus à D. Chrys. variis in locis nomen tanti viri illustrius redditur. Nam cælo comparatur; Noë vices perfectè egisse dicitur: comparatur Abeli, Abrahæ, Isaac, Iacob, Ioseph, Moysi, Dauidi, Eliæ, Ioanni Baptistæ; quorum, & omnium præcedentium Sanctorum, bona possidebat. Famam omnium etiam Magorum, & maleficorum superauit. Similis dicitur medico. Nemo illo Christi fuit amantior. Comparatur Abrahæ è victoria redeunti. Super omnes Romanos Imperatores fuit honoratior. In choro Sanctorum Coryphæus. Non solùm hominibus, sed & Angelis æquatur.

Act. 13.

Hieron.

Paulus sonat mirabilé in Hebr.

Chrysost.

Paulus. In choro sanctorum Coryphæus.

In hac

In hac tamen tam illustrium virtutum luce Paulus & Timotheum sibi æquat discipulum amantissimum (vt inquit Chrys.) & Petrum sibi præfert, vt Patrem communem, & Christi vicarium colendissimum. Agit de Pauli nomine Cardinalis Baronius tom. 1. Annal. anno 36. Vbi licèt probabile putet à Sergio Paulo proconsule ad fidem conuerso, nomen Paulo inditum; non tamen credit ea de causa acceptum, quam afferunt Orig. & Hieron. Arrogantiæ enim esse videtur, ad debellatæ infidelitatis Sergij memoriam, more Imperatorum, qui prouinciarum, quas expugnabant, cognomina vsurpabant, velle Paulum, Sergij Pauli cognomentum. Sed propterea potiùs, quòd idem Paulus proconsul (Romani enim libertis, vel clientibus, aut etiam hospitibus, de se optimè meritis, imperturi familiæ cognomen sæpe consueuerunt) cognomen suum illi indiderit, quò magis eo vinculo sibi, quem vt Patrem spiritalem venerabatur, deuinciret. Quod quidem cognomen ab habitudine corporis, quòd idem sit Paulus, quod *paruus*, olim Æmiliorum familiæ impositum fuisse tradit Carol. Sigon. de nom. Rom.

Humilitas D. Pauli.
Baronius.
Orig.
Hieron.
Carol. Sigō.

VI. D. Chrys. hom. de conuers. Pauli, tom. 3. Nomen Pauli, non ab hominibus, sed à Deo inditum fuisse Apostolo, existimauit; non secus atque olim Patriarchis; ac etiam, Petro qui dictus est Cephas; Iacobo, & Ioanni, qui cognominati sunt Boanerges. Nec verò id statim, vbi ad Christum conuersus est, fieri voluit Spiritus sanctus (oportebat enim, vt Sauli nomine, qui persecutor fuerat, agnosceretur) sed tunc demum, cùm iam ex prædicatione Euangelij, quisnam esset probè cōstaret. Plura de Pauli nomine dixi, quàm initio decreueram; sed danda est venia studio, quo Apostolum complectentes, quando ipsum præsentem non habemus, vel in nomine immorari volupe est.

Chrys.
Paulo nomē diuinitus inditum.

VERS. I. Seruus Dei.

Cur seruus Dei dicatur; Et quo sensu.

ANNOTATIO II.

I. CVm plures sint seruitutis modi, seruum Dei se ipsum non temere dixit, sicut nec sine cura, in exordio epistolæ ad Romanos, seruum se Christi nuncupauerat. Est enim quidam modus seruitutis debitæ Deo per creationem, atque opificium. Vnde Regius Vates Ps. 118. *Omnia seruiunt tibi.* Et Hierem. 25. *Seruus meus Nabuchodonosor.* Ipsum enim opus autori suo seruum est, inquit Chrys. in hom. 1. super cap. 1. ad Rom. Alius seruitutis modus à fide proficiscitur, de quo ad Rom. 6. *Nunc verò liberati à peccato, serui autem facti Deo, habetis fructum vestrum in sanctificationem; finem verò vitam æternam. Stipendia enim peccati mors. Gratia autem Dei, vita æterna in Christo Iesu Domino nostro.* Tertius modus à vita & moribus pendet; iuxta quem dictum est Deut. 34. *Moyses seruus meus mortuus est.* Licèt enim omnes Hebræi serui essent, prælucebat tamen illis Moyses vitæ, & morum probitate, atque adeò nomen commune, peculiare sibi reddebat. Paulus igitur quòd seruitutis modis omnibus Deo addictus erat, maximę dignitatis loco, seruum Dei se vocat. Didicerat enim, honorificam esse hanc appellationem, & Deo gratam, exemplo beatæ Virginis, qua Luc. 1. consentiens annuntiationi Angelicæ, dixit, *Ecce ancilla*

Tres modi seruitutis.
Psalm. 118.
Hierem. 25.
Chrys.
Rom. 1.
Infrà 6.
Deut. 34.
Honor est seruum esse Dei.
Luc. 1.

 Domi

Ambros. *Domini.* Est autem cum honore, coniuncta humilitas: Vt enim Ambrosius annotat, quæ mater Dei eligitur, ancillam se appellat; quod humilitatis est tanto maioris, quanto inferius est esse ancillam, quàm esse matrem: esse seruam, quàm esse dominam. Admonet nos suo exemplo sanctissima Virgo, vt si humiles esse velimus, oculos ab illustribus & magnis rebus, si quæ fortè in nobis sunt, auertamus: & ad id, quod in nobis vile est, & abiectum, adiiciamus.

Exemplum B. Virginis.

Greg. P.

II. Contrà faciunt superbi, vt inquit Greg. 34. Moral. cap. 7. Hi enim, si quid boni, aut recte facti habent, in eo oculos mentis infigunt; & à multis, quæ minùs recta sunt in eis, auertunt: humiles verò, contrario se gerunt modo. Vnde, cùm beata Virgo, & mater Dei esset, & Deum paritura: simúlque se ancillam & seruam agnosceret, siquidem ille, cuius caro formabatur, Deus erat, conuertit oculum mentis in id, quod depressius videbatur, & se, quæ mater eligebatur, ancillam appellat, & quod gloriæ est nempe concipere, & parere Deum, famulatum, & ministerium vocat. Sic Simeon, Luc. 2. quamuis amplissimo honore se decoratum aduerteret, Christi Domini, quem in vlnis habebat, præsentia, statum vitæ mortalis considerans, se seruum vocat, qui in libertatem, morte obita, cupiat vindicari. Vnde Ambr. in lib. de bono mortis, cap. 2. *Quasi necessitate quadam, inquit, tenebatur in hac vita, non voluntate; ita dimitti poscit, quasi à vinculis quibusdam ad libertatem, festinaret. Sunt enim vincula quædam huius corporis: In exitu ipso videmus quemadmodum anima decedentis paulatim se soluat vinculis carnis, & ore missa euolet, tanquam corporis huius exutæ gurgustio.* Ita Ambr.

B. Virgo in se cogitabat quod humile erat.

Luc. 2.

Ambros.

Rom. 8.

III. Hæc autem seruitus non est illa, de qua ad Rom. 8. *Nec enim accepistis spiritum seruitutis iterum in timore, sed accepistis spiritum adoptionis, in quo clamamus, Abba pater.* Verùm nobilis seruitus, de qua Dauid ad Deum loquitur Psal. 115. *Ergo seruus tuus, & filius ancillæ tuæ*; hoc est, non solùm voluntate, & adoptione seruus tuus sum, verùm etiam natura, tuus quasi vernaculus. Nec mirum quamlibet sanctos homines nobiliter Dei seruus appellari, cùm per Isaiam prophetam, cap. 48. pater loquatur ad filium: *Seruus meus es tu Israël, quia in te gloriabor.* Vbi nomine Israëlis Christum intelligit, vt bene annotauit Forerius; Verba enim, quæ sequuntur, satis ostendunt, non posse hoc oraculum de Israelitico populo, intelligi. Et Abdias propheta, vt inquit D. Hieron. qui interpretatur *seruus Domini*, ex famulatu Dei, nomen accepit.

Psalm. 115.

Nobilis seruitus Deo nos mãcipat.

Isai. 48.

Forerius.

Hieron.

IV. Hæc seruitus charitatis est, quam Apostolus didicit à Christo commendari, & exerceri, dum ait Ioan. 12. *Filius hominis venit, non vt ministretur sibi, sed vt ministraret. Cùm esset liber ex omnibus, non solùm Dei, sed etiam omnium se seruum fecit*, 1. Cor. 9. Hæc seruitus animam, quæ serua est, sponsam Dei efficit; adeóque Domini sui & sponsi amantem, vt nequeat vel in lecto absque illo somnum capere. Hinc illa verba Cant. 3. *Surgam, & circuibo ciuitatem per vicos, & plateas, quæram, quem diligit anima mea, &c.* Præcedunt hæc verba: *In lecto meo quæsiui per noctes, quem diligit anima mea: Et non inueni.* Sequuntur illa, *Surgam, &c.* Intelligunt mystici interpretes eo loco per *lectum, vacationem, seu otium animæ*, quærentis Deum: quæ dolenter ait, *Et non inueni*: Vel, vt habent Hebræa, *Et non inueni illum.* Quæ verba explicans Richardus de sancto Vict. super Cant. *Differt, inquit, interdum Deus vota quærentis, vt constantiam probet: & eò vtilius quo* tardius

Ioan. 12.

1. Cor. 9.

Cant. 3.

Solicitudo animæ seruorum Dei.

Richard.

tardiùs, desiderata præstet. Quod enim cum labore acquiritur, arctiùs tenetur, & cautiùs custoditur: & nonnunquam desiderata, citiùs impleta, deficiunt, & dilata ampliùs crescunt. Vnde sponsa dilationem sentiens, & dispensationem nesciens, & amoris impatiens, conqueritur, dicens, Quæsiui, & non inueni illum. Hæc ille. Quid ergo faciet sponsa, ne non seruire videatur illi, cui seruire regnare est? *Surgam,* inquit, vel, vt in Hebr. est, *Surgam nunc, &c.* non timet tenebras noctis, nec pericula, quæ occurrere possunt. *Circuibo,* inquit, *ciuitatem per vicos, & plateas.* 70. vertunt *per fora, & latas vias ciuitatis.* Est diuini amoris veluti imago imperfecta, & simulachrum amor profanus, siue humanus, vt docet Dionys. lib. de diuinis nomin. cap. 4. part. 1. Cuius tamen vis tanta est, vt de Thisbe, de nocte ad tumulum perueniente dicatur,

Deus differt vtiliter quod petimus.

70. Interp

Dionys. Areop.

Amor profanus, simulacrum est amoris casti.

Audacem faciebat amor.

Ouid.

De Iacob labore agens D. Hieron. in epistola ad Eustochium, de custodia virginitatis: *Nihil* (inquit) *amantibus durum est. Respice quanta Iacob pro Rachele pacta sibi vxore, sustinuit. Et seruiuit,* inquit, *Iacob pro Rachel annis septem. Et erant in conspectu eius quasi dies pauci, quoniam amabat illam. Vnde, & ipse postea memorat: In die vrebar æstu, & gelu nocte.* Deinde subdit Hieron. *Amemus & nos Christum, & facile videbitur omne difficile, & iaculo illius vulnerati per horarum momenta dicamus: Heu me, quia incolatus meus prolongatus est.* Hæc ille. Exprimit Orig. hom. de Maria Magdalena affectum amoris in Deum, enarrans illa verba, Ioan. 20. *Domine si tu sustulisti eum, dicito mihi, vbi posuisti eum, & ego eum tollam.* Sic enim ait; *Ioseph timuit, & non fuit ausus tollere corpus tuum de cruce, ô bone Iesu nisi de nocte, & nisi hoc peteret à Pilato: Maria verò noctem non præstolatur, neque Pilatum reueretur, sed audacter promittit, dicens: Et ego eum tollam, &c.* Audacem, & fortem, vel fœminam reddit Christi amor. De sponsa, inquit Bern. serm. 77. in cant. *Quærit oculis, quem iam oculus non contingit, sed fides, &c. Quærit ergo, per fora, & plateas, seruiens amori sponsa, Dominum suum.* Vnde Ambrosius in lib. de Virginibus, allegoriam explicans verborum sponsæ, sic ait: *Non enim in foro non in plateis Christus reperitur. Non est Christus circunforaneus. Christus enim est pax; in foro lites. Christus iustitia est; in foro iniquitas. Christus operator est; in foro inane otium. Christus charitas est; in foro obtrectatio. Christus fides est; in foro fraus, atque perfidia, &c.* Huc alludens Hieron. ad Eustoch. de cust. virg. *Nolo* inquit, *te sponsum quærere per plateas. Nolo te circuire angulos ciuitatis; Dicas licèt, surgam, &c. quæram, quem diligit anima mea, &c. nemo tibi respondere dignabitur. Sponsus in plateis non potest inueniri; Arcta, & angusta via est, quæ ducit ad vitam.* Denique sequitur: *Quæsiui, & non inueni. Vocaui eum, & non respondit mihi. Atque vtinam non inuenisse sufficiat. Vulneraberis, nudaberis, & gemebunda narrabis. Inuenerunt me custodes, qui circumeunt ciuitatem, percusserunt me, & vulnerauerunt, &c. Si autem hoc exiens patitur illa, quæ dixerat, Ego dormio, & cor meum vigilat, quid de nobis fiet? &c.*

Hieron.

Gen 29.

Affectus amoris, in Deũ qualis.

Origenis.

Ioan. 20.

Magdalena quia multùm dilexit Christũ; non timuit Pilatum, &c.

Bernar.

Ambros.

Christũ cum sponsa non inuenit in foro.

Hieron.

V. Vult ergo Hieron. vt non misceamur occupationibus externis, & secularibus, sed per viam arctam incedentes, Christum quæramus: labores pati & pericula necesse erit, dum serui Dominum quærimus; sed viam teneamus; non latam, sed arctam. In hac enim nobis occurret citiùs fortasse, quàm sponsæ, quæ per fora, & latiores vias, illum quæsiuit. Nam sponsa post varias circuitiones,

cuitiones,& interrogationes;imò & vulnera,inuenit Dominum, & sponsum suum. *Paululum*, inquit, *cùm pertransissent eos*,scilicet vigiles,*inueni, quem diligit anima mea*,quasi dicat:feliciter tandem inueni,quem tam diligenter,& amanter quæsiui. Magna sanè voluptas est seruo Dei, Dominum suum inuenisse. Vnde Bern.in lib.de diligendo Deum, sic ait:*Bonus es tu, Domine, animæ quærenti te.Quid ergo inuenienti?sed in hoc est mirum,quòd nemo te quærere valet, nisi qui prius inuenerit.Vis igitur inueniri,vt quæraris;quæri, vt inueniaris. Potes quidem inueniri,non tamen præueniri.Nam etsi dicimus,Mane oratio mea præueniet te,non dubium tamen,quod tepida sit omnis oratio,quam non præuenerit inspiratio.*Hæc Ber.Et D.Aug.in lib.speculi cap.33.to.9.sic orat: *Deus,quem nemo amittit,nisi deceptus; nemo quærit,nisi admonitus;nemo inuenit,nisi purus,aut purgatus,&c.* Meritò ergo Paulus quasi gloriabundus,huic epistolæ præfigit titulũ serui Dei, dicẽs:*Paulus seruus Dei*.Quo titulo profitetur,se omnia potius detrimenta toleraturum, quàm aliquid admissurum,quod cum tituli huius significatione non cõueniat.

Bernard.

Deum nemo quærit nisi qui prius inuenerit.

August. Deum nemo amittit, nisi deceptus.

VERS.1. Apostolus autem Iesu Christi.

Quanta dignitas sit Apostolum vocari.

ANNOTATIO III.

I. EST in hoc titulo primaria quædam,& præcipua dignitas; quippe, quæ in Ecclesiastica hierarchia primum sibi vendicet locum. Vnde 1.ad Corinthios 12. *Et quosdam quidem posuit Deus in Ecclesia, primùm Apostolos; deinde, prophetas; tertiò, doctores, &c.* Et ad Ephesios 4. *Et ipse dedit quosdam quidem Apostolos; quosdam autem prophetas, alios verò Euangelistas, &c.* Vbi vides in hierarchica enumeratione, primum locum tribui Apostolatui. Et quidem meritò. Nam per Apostolatum conferebatur ius quoddam exercendi in mundo diuinam delegationem;quam qui exercebant, tanquam Christi in terris vicarij habiti sunt.D.Hieron.in commentariis super hanc epistolam, Apostolicam dignitatem admiratus,sic scribit:*Quod ait*, Apostolus autem Iesu Christi,*tale mihi videtur,quale si dixisset,præfectus prætorio Augusti Cæsaris, Magister exercitus Tyberij; Vt enim Iudices seculi huius,quo nobiliores esse videantur,ex regibus,quibus seruiunt,& ex dignitate,qua intumescunt, vocabula sortiuntur:ita & Apostolus grandem inter Christianos sibi vendicans dignitatem,Apostolum se Christi titulo prænotauit,vt ex ipsa lecturos nominis autoritate terreret; indicans omnes,qui in Christo crederent,debere sibi esse subiectos.* Hæc Hieron.

1.Cor.12.

Ephes.4.

Hieron.

II. Quod autem addit, *Iesu Christi*, non differt ab eo,si dixisset, Apostolus sapientiæ, iustitiæ, sanctificationis, & redemptionis. Vt enim dicitur 1. Cor.1.*Christus factus est nobis à Deo Patre sapientia,iustitia,sanctificatio, & redemptio.* Illud annotauerim, morem fuisse antiquis Patribus,iam inde ab Apostolorum ætate ductum; non tantum ex officij munere, sibi debitis vti titulis: sed etiam aliis,eosdem,sine inuidia impertiri.Vno id constare potest exemplo, ex Ignatio Martyre sumpto, qui ad Heronem diaconũ scribens,ita exorditur epistolam,quæ apud illum est 13.*Ignatius,qui & Theophorus,à Deo honorato,exoptatissimo,ornatissimo,Christo,spirituque pleno,germano filio in fide, & charitate Heroni,* Diacono

1.Cor.1.

Ignat.Martyr. Honorificè compellat eum, ad quẽ scribit.

Diacono Christi, famulo Dei, &c. Hic profectò olim inter Catholicos mos viguit, vt & inter se amarent, & se inuicem, quibus possent titulis, condecorarent. Non ita hæretici. Hi enim, vt Chrys. ait homil. in Psal. 18. *deuitant appellationes honorificas, quibus viri Ecclesiastici decorantur, & quibus autoritatem sui officij significant. Quare si cum Episcopo, aut Archiepiscopo agant, prudentiam tuam, aut sapientiam tuam dicent, ne dignitatem, quam detestantur, videantur concedere. Vt diabolus, ita* (inquit) *etiam quilibet facit hæreticus vehementissimus, in tempore persecutionis loquens cum Pontifice; nec eum vocat Pontificem, nec Archiepiscopum, nec religiosissimum, nec sanctum. Sed quid? Reuerentia tua, sapientia tua, prudentia tua, iustitia tua; & omnia illa adducit communia, eius negans autoritatem: diabolus hæc tunc fecit in Deo.* Chrys.

Chrysost. Hæretici deuitant honorificas quibus viri Ecclesiastici decorantur, appellationes.

III. Licèt ergo Paulus, 1. Cor. 15. se abortiuum dicat, & indignum Apostoli nomine, tamen in scribendis literis eo vtitur titulo, tumore aliquo elatus ob honorem, sed ob decentiam muneris. Vnde Theod. super cap. 1. epistolæ ad Rom. reddens huius instituti rationem, sic ait: *Imperatores quidem, & principes suarum dignitatum nomina suis scriptis præponunt, supercilia attollentes, de se magnificè & præclarè sentientes: Diuinus autem Apostolus, se abortiuum nominat, &c.* 1. Timoth. 1. *primum peccatorem appellat, & se Apostolatu indignum esse dicit. Epistolas tamen scribens, quæ illi à gratia impositæ sunt appellationes, ad eorum, qui illas accipiunt literas, vtilitatem, præponit. Cùm enim scirent, qua esset dignitate & autoritate præditus is, qui scribebat, maiori studio, promptiusque, & alacrius eas accipiebant, &c.* Quid sit Græcè ἀπόστολος, & de potestate, quam in terris habuerunt Apostoli, multa diximus in explicatione exordij epistolæ secundæ ad Timotheum. Solùm aduerto magnam excitari ab Apostolo attentionem legentibus hanc epistolam, dum scriptam fuisse ab eo intelligunt, qui ab Spiritu sancto, Apostolici culminis dignitatem accepit.

Paulus prænotat epistolas nomine dignitatis. 1. Cor. 15. Theodor. Rom. 1. 1. Timoth. 1.

VERS. 1. Secundùm fidem electorum Dei.

Quid sit seruum Dei esse, & Apostolum secundùm fidem electorum.

ANNOTATIO III.

IV. Est in his verbis phrasis omnino Hebræa, referturque tam ad seruum quàm ad Apostolum: quod rectè expendit D. Hieronym. vt diximus in explicatione contextus, subnotantes censuram Erasmi. Sensus est, In hoc seruio Deo, & à Christo Iesu missus sum cum delegatione, vt electis fidem annuntiem; similis phrasis est cap. 1. epist. 2. ad Timoth. vbi Paulus *Apostolum se vocat secundùm promissionem vitæ, quæ est in Christo Iesu, &c.* Quod egregiè aduertit Brixianus in vtroque loco. Est igitur Paulus Apostolus *secundum fidem electorum*, hoc est, missus ad annuntiandum eam fidem, quam habent, qui lecti sunt à Deo, & per quam electi ad agnitionem veritatis veniunt. Hunc Hebraismum videtur Theodoret. non ignorasse. Sic enim hunc locum exponit: *Dixit autem se fuisse creatum Apostolum, vt electione digni, crederent, & pietatis ac religionis veritatem agnoscerent, &c.* Verùm D. Chrys. phrasin hanc non satis fortè aduertit. Vnde noua interpretatione vsus est, & hunc sensum elicit, quasi dicat Paulus:

Hieron. Erasmus. 2. Timoth. 1. Brixianus. Theodoret. Chrysost.

Apoſtolus ſum, eo quòd electi Dei mihi ſunt concrediti. Vbi vides accipi propoſitionem κατὰ, id eſt, *ſecundùm*, vt idem ſit, quod διὰ, hoc eſt, *per*, & πίστιν, quam vocem Latinus interpres vertit *fidem* pro commiſſione, eo quòd πιστεύειν ſubinde committere, quemadmodum & verbum *credere* apud nos ſignificet. Verba Chryſoſtomi ſunt, quantùm ego poſſum conijcere, *electos Dei ſibi creditos dicit, ac ſi dicat, non ex rectè factis, neq; ex laboribus ac ſudoribus hanc cœpi dignitatem, ſed totum eius, qui mihi hæc crediderit, beneficij eſt, &c.* Chryſoſtom. ſequuntur ferè ſcholia Græcanica, addunt tamen & aliã expoſitionẽ, *ſecundùm fidem electorum* inquiunt; id eſt, vt per me electi Dei credãt. Quę expoſitio accedit ad Hebraiſmum, iuxta quem ait Paulus, Munus & miniſterium creditum mihi eſt; ſiue verſatur circa fidem & agnitionem veritatis. Vtrámque expoſitionem admittit Theophyl. narrans hæc ipſa verba: *Multipliciter*, inquit, *hoc intelliges, vel quia Apoſtolus ſum, vt electi per me credant. Vel quia Apoſtolo mihi commiſſi ſunt fideles, non quia operibus id meruerim, verùm quòd placuerit ita Deo vt crederet mihi electos ſuos. Quocirca totum eſt gratiæ eius, qui concredidit mihi quòd legatione fungar: nec quia dignus ſum, ſed propter electos accipi dignitatem autoritatemq; hanc, &c.*

Sibi creditã Paulus ait fidem electorum.

Theophyl.

CAPVT

CAPVT PRIMVM.

SECTIO II.

VERS. 2. Et agnitionem veritatis, quæ secundùm pietatem est in spem vitæ æternæ, quam promisit, qui non mentitur Deus ante tempora secularia.

Græcè; Καὶ ἐπίγνωσιν ἀληθείας τῆς κατ' εὐσέβειαν ἐπ' ἐλπίδι ζωῆς αἰωνίου, ἣν ἐπηγγείλατο ὁ ἀψευδὴς θεὸς πρὸ χρόνων αἰωνίων.

EXPLICATVR CONTEXTVS.

I. ENVMERAT multa, quibus legentium hanc epistolam, beneuolentiam,& attentionem sibi conciliat. Seruum Dei se nominat & Apostolum Christi missum ad annuntiandam fidem electis, & ad veritatem paucissimis hactenus cognitam patefaciendam. Est autem duplex veritatis cognitio; vna perfecta, quæ ad patriam cælestem spectat, de qua 1.Cor.13. *Videbimus facie ad faciem.* Altera imperfecta, de qua Ioan.8. *Si permanseritis in verbo meo, cognoscetis veritatem, & veritas liberabit vos,&c.* Hanc veritatem fide tenemus in hac vita, non in specie, vt dicitur 2.Cor.5. *Factus* (inquit) *Paulus sum Apostolus, vt electi per me & crederent, & veritatem diuinam agnoscerent. Hoc totum illis illorumq́ saluti, non meritis meis, acceptum fero.* Sic.1. Cor.3. *Omnia vestra sunt, siue Apollo, siue Cephas,&c.* Obserua hoc loco; fidem homini primùm occurrere; ab hac deinde veritatis notitiam non ratiunculis emergere: iuxta illa Isa.7. *Nisi credideritis, non intelligetis.* Et Ioan.6. *Et nos credimus & cognouimus, quia tu es Christus.* Quod additur, *Quæ secundùm pietatem est*, distinguit veritatem diuinam, de qua agitur, à cognitione profanæ scientiæ, cuius autores, vt Plato & Aristoteles, sæpe ab scopo veritatis aberrant. Est autem veræ pietatis,& piæ veritatis scientia, nosse Dei legem, intelligere prophetas, Euangelio credere: agnoscere antiquæ legis vmbras, pro quibus nobis veritas cum Christo affulget, Hebr. 10. His titulis significat, non eo animo accedendum esse ad sacram Scripturam perlegendam, quo accedimus ad libros Aristotelis, vel Platonis dialogos, aut ad opera alterius profani scriptoris lectitanda. Veritatem, vt Græci interpretes volunt, opponit figuræ, vel vmbræ. Veritas autem hæc, secundùm pietatem est, id est, sita in vero Dei cultu, excluditque superstitionem: Ac si dicat Iudaizantes multa nugantur de litera occidente, & in iis ætatem conterunt, quæ nihil ad pietatem afferre possunt adiumenti. Quam ego doceo veritatem, ea secundùm pietatem est. Hîc particula, *secundùm*, etiam Hebraismum sapit, à consuetudine tamen

1.Cor.13.
Ioan 8.
2.Cor.5.
1.Cor 3.
Isaiæ 7.
Ioan.6.
Veritas diuina differt ab humana scientia.
Hebr.10.

men Latina minùs abhorrentem. Nobis nanque, *ſecundùm pietatem*, ſonat, conſentaneum pietati: Qui tamen obſeruauerit phraſim D. Pauli, aduertet, rectiùs exponi, *ſecundùm* per præpoſitionem, *ad*, vt nos eam expoſuimus. Nam cap. 2. epiſt. ad Coloſſ. ter repetitur *ſecundùm*, in hac ſignificatione: *Videte ne quis vos decipiat per philoſophiam, ſecundùm traditionem hominum: ſecundùm elementa mundi & non ſecundum Chriſtum.* Hoc eſt, videte, ne quis vos fallat, per philoſophiam dirigentem vos ad traditiones humanas, ad elementa mundi huius, & non ad Chriſtum: ſic, ad Epheſ. 4. *Deponite veterem hominem ſecundùm priſtinam conuerſationem, id eſt, trahentem vos ad priſtinos mores, &c.*

Coloſſ. 2.

Epheſ. 4.

II. *In ſpem vitæ æternæ*, hoc eſt, in ſpe, ſiue ſub ſpe; id enim ſignificat, ἐν ἐλπίδι. Hæc verba innuunt diſtinct. cultus diuini, qui Iudæis fuit, ab eo, quem ſequimur. Iudæi enim Deum colebant, non in ſpe vitæ æternæ, ſi paucos excipias, ſed temporalis. Vnde Ezech. 2. dicitur: *Qui fecerit ea, viuet in illis. Pietas autem*, quam Paulus docet, *habet ſpem vitæ æternæ*; ſubiungit; *Quam promiſit, qui non mentitur, Deus, ante tempora ſecularia*, id eſt, ante tempora mundi à Deo ipſo conditi. Excitant nos hæc verba ad Dei amorem, qui antequam mundum conderet, iam de noſtra ſalute cogitauerat, & ſolicitus erat.

Ezech. 2.

III. *Ante tempora ſecularia.* Eiſdem verbis vſus eſt 2. Tim. 1. Græcè, vtrobique eſt πρὸ τ χρόνων αἰωνίων. De quibus vocabulis aliquid diximus loco citato. Hîc *ſecula* Hieron. *tempora æterna* legit, contra Priſcillianiſtas, & Auguſt. de Geneſ. contra Manichæos cap. 2. & de ciuit. Dei, lib. 12. c. 16. vnde Beda & Anſelmus explicationem huius loci ſunt mutuati. Sunt autem tempora æterna ea, quæ infinitis retrò ſeculis mundi creationem anteceſſerunt. Sed dices: Cui nam Deus ante tempora ſecularia, cùm nulli eſſent homines aut Angeli, vitam æternam promiſit? ſanè ſapientiæ ſuæ & bonitati. *Hæc enim cum illo tunc erat, & lætabatur ſuper filiis hominum*: Prouer. 8. Quibus promiſit? iis, qui credituri erant in Filium eius. D. Thomas ſecularia tempora dici putat ea, quæ iuxta diuerſas ſucceſſiones diſtincta ſunt: quaſi dicat: antequam ab initio mundi ſecula inciperent, per dies menſes & annos decurrere. Fortè, αἰώνιον, *antiquum* etiam ſignificat, vt notat Auguſt. Sicut & *æternum* aliquando apud Latinos; vt ſit ſenſus, Deum promiſiſſe credentibus, vitam æternam, ante tempora antiqua, iuxta illud Luc. 1. *Sicut locutus eſt per os ſanctorum, qui à ſeculo ſunt, &c.* Hieron. in cap. 26. Ezech. αἰὼν, inquit, *ſeculum*, aiunt humanæ tempus ætatis ſeptuaginta annorum ſupputari. Latini nonnulli pauciorum annorum ſeculum eſſe putant, vnde Æn. 8.

2. Tim. 1.

Hieron.
Auguſt.

Beda.
Anſelmus.

Prou. 8.
D. Thom.

Auguſt.

Luc. 1.
Hieron.
Ezech 26.
Virgil.

Sedíſque effœta ſenectus

Seruius ait dicta ſecula in vno homine, iuxta eos, qui dicunt ſeculum ſpatium eſſe triginta annorum. Porrò ſiue ſeculum ſignificet æternitatem, ſiue 30. 70. 100. aut mille annos: mens Apoſtoli eſt, docere promiſſiones diuinas factas eſſe à Deo ante cæli terræque productionem.

VERS.

VERS. I. Et agnitionem veritatis.

Quid intelligat Apostolus per agnitionem veritatis.

ANNOTATIO I.

IV. DIximus, veritatem, ad quam prædicãdam Apostolus missus est, iuxta Græcos interpretes, opponi figuris & vmbris, quibus Iudæi adhærentes, lucem Euangelij videre non possunt. Vnde Theophyl. sic ait, *Ad discrimen Iudaicarum cæremoniarum, dixit veritatem; illa nanque non sunt veritas, verùm typus & vmbra, & quia nos electos dicit; istos sanè tollit. Etsi enim olim illi fuerunt electi, iam tamen non sunt, &c.* Occasionem nobis præbet hic locus à Græcis patribus sic expositus quærendi an in nouo Testamento, & Christi factis & verbis, sint figuræ, & veluti vmbræ, atque sensus allegorici? Abulens. quidem quæst. 28. in cap. 13. Matth. part. 2. apertè negat nouo Testamento conuenire sensus allegoricos. Primùm confirmat suam sententiam autoritate D. August. dicentis, cessasse allegorias in Euangelio. Deinde hac ratione, quia omnes allegoriæ, veritatem eorum, quæ pertinent ad Christum, & Ecclesiam, significant; aduentu autem Christi cessasse omnem figuram, quis non videt?

V. Cæterùm contraria sententia omnino tenenda est. In gestis enim & dictis Christi venustæ & satis elegantes interdum insunt allegoriæ, & rerum figuræ, tropologicis, & anagogicis sensibus eruendis quàm aptissimæ. Nec agnitio veritatis, ad quam inducendam Paulus à Deo missus est, ab huiusmodi sensibus abhorret, sed ab illis tantùm Iudaicis, qui Christi luce, depulsi sunt. Vnde, quod Augustinus ait, cessasse allegorias in Euangelio, in eo sensu dictum intelligi debet, quo historiæ quædam erant in veteri lege, aut cæremoniæ, venturum Messiam significantes. Huiusmodi nánque allegorias, Euangelium non admittit. Ad secundam rationem Abulensis respondemus, falsum esse omnem allegoriam sub aliqua figura veritatem eorum, quæ pertinent ad Christum & Ecclesiam, significare. Quis enim neget, ea interdum, quæ in Christo & Ecclesia continentur ad institutionem fidelium, figuratè accommodari? cùm & in factis & dictis Christi creber sit vsus allegoriæ, qualis est in illis verbis, Luc. 7. *Ite, ostendite vos sacerdotibus.* Et in illis, cùm ageretur de Lazaro, Ioan. 11. *Soluite eum & sinite abire.* Nam vtraque sententia, ad allegoriam sacerdotum, penes quos est potestas discernendi lepram peccati, & absoluendi quosdam, alios autem alligandi, eleganter aptatur. Paulus etiam ipse qui electus fuit secundùm fidem electorum, & agnitionem veritatis, Rom. 4. *Christum traditum ait propter delicta nostra, & resurrexisse propter iustificationem nostram.* Et cap. 6. *eum crucifixum tradit, vt destruatur corpus peccati, vt vltrà non seruiamus peccato.* Et ad Hebr. 13. Baptismi immersionem, & emersionem moraliter accommodat ad peccati mortem, & nouæ vitæ votum. Illud etiam 1. Cor. 11. *Iesus extra portam passus est*, ad mores applicat, dicens: *Exeamus ergo extra castra improperium eius portantes, &c.* Quid quòd Euch. Sacramentum, Ecclesiæ significat vnitatem, quæ ex pluribus coalescit filiis, non secus ac panis ex pluribus granis? Integram quoque perfectámq; spiritus refectionem, dum in sacro conuiuio, sub speciebus panis & vini, corpus & sanguis Christi nobis

D 3 exhibe

Theophyl.
Iudęi in vmbra vixerũt, nos in luce.
Abulens. Matt. 13.
August.
In nouo testaméto sunt allegoriæ aliquæ.
August.
Abulens.
Luc. 7.
Ioan. 11.
Rom. 4.
Infrà 6.
Hebr. 13.
1. Cor. 11.
Euch. est vnitatis & amoris sacramentum.

Matt.16. exhibetur, repræſentat. Nemo præterea dubitare poteſt, illud Matth. 16. *Venit Ieſus in partes Cæſareæ Philippi, & interrogabat diſcipulos ſuos, dicens: Quem dicunt homines eſſe filium hominis, &c.* allegoriam continere. Roma enim, quæ Cæſarum domicilium erat, atque adeò ciuitas Cæſarea, quàm aptiſſimè in Cæſarea Philippi adumbratur. Ibi opiniones, quæ ad Chriſtum pertinent, tanquam in ſupremo Eccleſiæ tribunali examinantur, & iuxta Petri ſententiam & definitionem, quæ omnibus anteferri debet, quid tenendum ſit, promulgatur.

Cęſarea Philippi Romá ſignificat vbi quæſtiones de Chriſto definiuntur à Petri ſucceſſoribus.

VI. Suffragatur noſtræ ſententiæ D. Auguſt. in lib. de vera religione cap. 49. & 50. tom. 1. vbi ait, per res Chriſti ſignificari alia quæ in Eccleſia fiunt, Et in lib. 83. qq. q. 61. tom. 4. allegoricè explicat illud Ioan. 6. de quinque panibus hordaceis, quos cenſet ad quinque libros Moſis referendos eſſe, & cap. 13. Ioan. tract. 55. 56. 57. tom. 9. de linteo, quo Chriſtus in cœna ſe præcinxit, multam figuratè commentatur; & D. Hieron. in Matth. 9. precationem mulieris, quę ſanguinis fluxum patiebatur exauditam, antequam Dominus filiam principis ſuſcitaret, ad allegoriam transfert, de populo Gentili ante Iudaicum ad Chriſtum adducendo. Idem in cap. 14. Matth. *In Euangelicis*, inquit, *ſermonibus, literæ adiunctus eſt ſpiritus: Et quicquid primo frigere videtur reſpectu, ſi tetigeris, calet, &c.* quam ſententiam præmittit explanationi cuiuſdam allegoriæ.

Auguſt. Ioan. 6. Hieron. Matt. 9. Matt. 14. Quod frigere videtur in Euang ſi tetigeris, calet.

VII. Nec verò ſolùm in actionibus, & factis Chriſti, ſed in verbis etiam aptæ ſunt allegoriæ, vt patet in quibuſdam parabolis ſenſus allegoricos inuoluentibus, qualis eſt illa Luc. 15. de duobus filiis, vbi ſenior de iuniore, hoc eſt, Iudæus quæritur de Gentili, à patre cum gaudio & amore excepto; & illa, de homine deſcendente ab Hieruſalem in Hierico, qui incidit in latrones, ſignificant enim allegoricè, præter ſenſum literalem ibi explicatum, caſus humani generis, atque eiuſdem reparati per Chriſtum, quem Phariſæi Samaritanum vocabant. Vide cap. 10. Luc. Sunt etiam ſenſus tropologici, & anagogici in nouo Teſtamento, vnde 1. Petr. 2. *Chriſtus paſſus eſt pro nobis, vobis relinquens exemplum, vt ſequamini veſtigia eius, &c.* Vt enim Theologi cum Magno Gregorio, aiunt: *Omnis Chriſti actio noſtra eſt inſtructio.* Ad tropologiam pertinet, illud Ioan. 13. *Exemplum dedi vobis, vt quemamodum ego feci, ita & vos faciatis.* Ad anagogiam, ingreſſus ille in Hieruſalem Matth. 21. Cum acclamatione puerorum, transfiguratio, turbæ ſaturatio. Hæc enim, Chriſti in cælum ingreſſum ſignificant, beatam Sanctorum in patria Dei fruitionem, & ſpiritualem ſaturitatem. Vide D. Thom. quodl. 7. artic. 15. ad 5. tom. 8. Ex cuius doctrina intelliges, ea, quæ ſecundùm literam de Chriſto Eccleſiæ capite dicuntur, poſſe exponi vel allegoricè, ſi referantur ad corpus illius myſticum: vel tropologicè ſi reſpiciant actus noſtros, qui ſecundùm illum debent reformari: vel anagogicè, ſi conſiderentur pro vt in Chriſto eſt nobis expedita ad gloriam, via demonſtrata.

Allegoriæ ſunt in verbis Chriſti. Luc. 15. Senſus tropologici & anagogici in Euangelio latent. Luc. 10. 1. Petr. 2. Ioan. 13. Matt. 21. D. Thom.

VIII. Hinc intelliges, rectè à D. Paulo dici, *ſe Apoſtolum eſſe Chriſti*, miſſum ſcilicet ad patefaciendam veritatem; non quidem illam, quam Iudæi vmbris & figuris legis Moſaicæ inuolutam, poſt Meſſiæ aduentum impiè obſeruant; ſed eam, quæ ſecundùm pietatem eſt, & in Euangelio continetur. Hanc verò intelligi hîc ab Apoſtolo, manifeſtum eſt.

VERS.

VERS. I. Quæ secundùm pietatem est, &c.

Quæ nam veritas dicatur secundùm pietatem, in spem vitæ æternæ.

ANNOTATIO II.

I. QVæritur, cur ad id, quod ait, *secundùm fidem electorum Dei & agnitionem veritatis*, addiderit, *quæ secundùm pietatem est?* D. Hieron satisfacit huic quæstioni: *Est enim planè veritas*, inquit, *quæ non habet pietatem*. Cõfirmat suam assertionem, exemplo eorũ, qui Grammaticam, aut Dialecticam probè nouerunt, vt rationem rectè loquendi calleant, & inter vera & falsa diiudicent. Geometria quoque, Arithmetica, & Musica habent in sua scientia veritatem, sed non est scientia illa pietatis. *Scientia pietatis est*, inquit Hieron. *nosse legem: intelligere prophetas; Euangelio credere; Apostolos non ignorare*. Contrà verò multi sunt, qui habent pietatis veram cognitionem, sed non statim & cæterarum artium, & earũ, de quibus suprà mentionem fecimus, veritatem. Hęc igitur veritas; cuius cognitio secundùm pietatem est, in spe vitę æternæ posita est: quia statim ei, qui se cum pietate cognouerit, præmium offert immortalitatis. Absque pietate vero, notitia veritatis delectat ad præsens, sed æternitatem non habet præmiorum, quam promisit non mendax Deus, ante secula æterna.

Hieron. | Hieron. | Scientia pietatis alia est à sciẽtia profana.

II. Notandus est hic ordo, quo ad æterna præmia peruenitur. Fidem nánque, vt patet ex Apostoli verbis, sequitur agnitio, quæ secundùm pietatem est. Nam Isaiæ 7. iuxta versionem 70. dicitur: *Nisi credideritis, non intelligetis*. Quod significatum est Gen. 29. in Iacob, qui primum contraxit matrimonium cum Lia, quæ erat lippis oculis parùm speciosa, id est, cum cognitione fidei, quæ instar est speculi, & ænigmatis: Deinde cum Rachele, quæ erat venusto aspectu; significátque patriæ quam speramus pulchritudinem. Idem Gen 28. significatur, vbi Iacob vidit in somnis Deum, & postea cap. 32. exiens de Mesopotamia vidit eum facie ad faciem. Et Exod. 3. vbi de rubo loquitur Dominus Moysi. Nam Dominus interroganti nomen, respondit, *Ego sum, qui sum*; quo pacto, nomine, se ipsum significat vniuersitatis; in quo notatur fidei cognitio, quæ nobis quasi speculum vniuersitatis creaturarum in hac vita est, donec veniat quod perfectum est.

Fidem sequitur vera cognitio. | Isai. 7. | 70. Interp. | Genes. 29. | Genes. 28 | Infrà 32. | Exod. 3.

III. Progredimur igitur in hac vita, iuxta ordinem Pauli, à fide, ad cognitionem veritatis, quæ est secundùm pietatem; & ab hac ad spem vitæ æternæ. Vnde Theophyl. enarrans illam particulam: *In spem vitæ æternæ*, sic ait: *Enumeratis beneficijs, quibus in præsenti seculo nos exornauit Deus, recenset iam, quæ in futuro bona daturus sit. Ipsa enim veritatis cognitio magnæ nobis beneficentiæ loco est, liberans nos ab errore. Is verò pro hac ipsa cõpensationem nobis largitur, nempe vitam æternam. Quia enim agnouimus ipsum, vitam pariter sempiternam speramus*. Porrò cùm ait: *In spem vitæ æternæ, Iudaicos ritus discutit, & quassat. Nam illi præsentis vitæ bona pro mercede habebant, &c.* Quare rectè Apostolus suam operam nobis cõmendat, dum ait, se fuisse creatum Apostolum, vt electione digni crederent, & pietatis ac religionis veritatem agnoscerent, tandémque æternæ vitæ spem acciperent.

Theophyl.

VERS.

VERS. 2. Quam promisit, qui non mentitur Deus.

Dei, in promissis constantia & veritas.

ANNOTATIO III.

Plinius lib. 2. IV. ALienum esse à Deo mendacium, vel Plinius Secundus affirmauit. Quarè cùm de veritate diuinæ promissionis nemini dubitare licitum sit, Apostolus tamen quia non soli Tito, sed vniuerso mundo scribebat, vt spes immortalitatis firma sit iis, qui pro fide, & pietate patiuntur vitæ huius ærumnas, & discrimina; in mentem reuocat, Dei ad æterna bona nos inuitantis, in promissis adimplendis, constantiam. Sic, ad Hebr. cap. 6. scribens, meminit promissionis factæ Abrahæ, quam reuocari non posse confirmat, quia à promissione & iuramento firmitatem habeat: *Homines, inquit per maiorem se iurant: & omnis controuersia eorum finis ad confirmationem, est iuramentum. In quo abundantiùs volens Deus ostendere pollicitationis hæredibus immobilitatem consilij sui, interposuit iusiurandum: vt per duas res immobiles, quibus impossibile est mentiri Deum, fortissimum solatium habeamus, qui confugimus ad tenendam propositam spem, quam sicut anchoram habemus animæ tutam ac firmam, & incedentem vsque ad interiora velaminis, &c.* Vides, quod Paulus hîc ait agens de spe vitę æternæ fidelibus promissæ, nempe Deum non mentiri; ab eodem copiosiùs explicari in epistola ad Hebr. vt de re tanti momenti nemini fas sit dubitare? Quod indicant illa verba, *In quo abundantiùs volens Deus ostendere, &c.* Præpositio nánque, *In*, more Hebræorum, multis in locis; & iuxta Syriacam translationem hîc idem valet, quod, *propter*, vt sit sensus: Quapropter cùm Deus ostendere vellet omnibus Abrahæ filiis, qui promissionis illius hæredes sunt, quàm firmum esset, quod promiserat, præter promissionem, etiam iusiurandum interposuit, &c. Satis quidem erat promissio, quæ vana esse non potest, aut fallax, verùm, quia homines omnem controuersiam iuramento terminant, etiam iuramentum adhibuit. Ideò subiunxit: *Quibus*, vel iuxta Græca, *in quibus impossibile est mentiri Deum*, hoc verò loco ait, ad eandem promissionem alludens, *Qui non mentitur Deus*: Græcè est ὁ ἀψευδὴς θεὸς, hoc est, *qui non fallit, qui alienus est ab omni impostura.* Nam apud fideles, qualis erat Titus, satis est simplex assertio, apud infideles verò non item. Sensus ergo huius loci est, iuxta Theoph. cùm verax sit, cùm non mentiatur Deus, omnino dabit quæ promisit, etiam post mortem.

Hebr. 6.

Firmitas promissionis diuinæ.

Præpositio, *in*, significat aliquando, *propter*.

Theophyl.

VERS. 2. Ante tempora secularia.

An creatio Angelorum præcesserit tempora secularia?

ANNOTATIO IV.

August. V. D. Augustinus de Genes. ad literam cap. 17. discrimen constituit inter hos tres modos loquendi, *A seculo, in seculo, & ante secula. Ante secula* (inquit) Deus; *à seculo*, ea dicimus, ex quo cœpit sæculum. *In sæculo*, vt ea, quæ nascuntur in mundo. Quia verò ante tempora secularia Paulus ait præcessisse diuinam promissionem, quæri solet, an Angeli extiterint ante temporum,

Variæ seculi vsurpationes.

gen

per secula decurrentium, initium. Atque, vt in pauca conferam Patrum sententias, D. Hieron. hoc loco, docet, Angelos conditos ante hunc mundum visibilem, sic enim ait: *Sex millia nondum nostri temporis implentur annorum, & quantas priùs æternitates, quantas seculorum origines fuisse cogitandum est; in quibus Angeli, throni, admirationes, cæteræque virtutes seruierunt Deo, & absque temporum vicibus, atque mensuris, Deo iubente, substiterunt?* Eandem opinionem tuetur Orig. qui primus hoc asseruit in lib. περὶ ἀρχῶν, & hom. 4. in Isai. Greg. Naz. in sermone de Natali. D. Ambros. lib. 1. Hexameron cap. 5. & in præfatione Psalmi 1. *Laudant*, inquit, *Angeli Dominum & ante ipsum mundi initium, Cherubin, & Seraphin cum suauitate canoræ vocis dicebant, Sanctus, sanctus, sanctus.* Hilar. 12. de Trinit. non longè à fine: Isidorus Hispalenus Episcopus lib. 1. de summo bono, cap. 12. Damasc. lib. 2. fidei Orth. cap. 3. cum multis aliis tam Græcis quàm Latinis, & Ioannes Cassianus lib. 8. collat. indicat hanc suo tempore fuisse, communem opinionem. Beda in lib. separatarum quæstionum, q. 9. *Angeli, inquit, ante creationem mundi creati sunt, & ante omnem creationem Angelorum, diabolus est conditus, sicut scriptum est: Ipse est principium viarum Dei, &c.* Eandem sententiam videtur complecti Basil. ferm. 1. Hexam. & serm. 2.

D Hieron. putauit Angelos conditos ante húc mundum visibilem. *Origenes.* *Greg. Naz.* *Ambros.* *Hilarius.* *Isidorus.* *Damasc.* *Cassianus.* *Beda.* *Basilius.*

VI. Nihilominus Concil. Lateran. Romæ sub Innocentio III. anno 1215. celebratum, damnasse videtur sententiam asserentium Angelos fuisse creatos ante hunc mundum corporeum: sic enim habet cap. 1. suarum sanctionum: *Creator omnium inuisibilium spiritualium, & corporalium, sua omnipotenti virtute, simul, ac initio temporis, vtranque de nihilo condidit creaturam spiritualem & corporalem, Angelicam videlicet, & mundanam, &c.* Cauendum tamen est, ne occasione huius synodicæ sanctionis hæreseos insimulemus contrariæ sententiæ autores; vt enim D. Th 1. p. q. 61. a 3. & Caiet. ibidem, aiunt, sensum concilij magis, & mentem, quam verba ipsa, spectare debemus. Mens enim Concilij fuit in illa decretali, refellere errorem siue Origenis, siue eorum, qui dixerunt spirituales substantias primùm productas à Deo, vt spirituali dignitate potirentur: Deinde cùm peccassent, creata fuisse corpora omnia, quibus veluti carceribus inclusæ pœnas luerent. Quare D. Augustini sententia mihi probatur, qui lib. 11. de Ciuit. cap. 22. quanquam magis approbet opinionem eorum, qui Angelos simul cum mundo creatos asserunt; nihilominus permittit, vt in hac re liberè sentiat vnusquisque quod velit; dummodò spirituales substantias Deo coæternas non faciat; Et omnia tam visibilia, quàm inuisibilia affirmet à Deo in tempore condita. Augustinum sequitur Theodor. quæst. 3. in Genes. postquam enim Basilium impugnauit; sic intulit: *Illud porrò scire necesse est, omnia quæcúnque existunt, excepta sancta Trinitate, naturam habere corruptioni obnoxiam. Hoc autem concesso, siquis Angelorum turbas, ante cælum, & terram conditas esse* dixerit, non offendet verbum pietatis.

Conc. Later. Innocent. 3. *Angelos mũdo visibili creatos esse communior fert sentétia.* *D. Thom.* *Caietan.* *August.* *Angeli Deo coæterni nõ sunt.* *Theodor.*

VII. Hac varietate opinionum præmissa, recolenda sunt verba D. Pauli quæ Græcè sic habent, πρὸ τῶν χρόνων αἰωνίων, Id est, *ante tempora æterna.* Pro vt interpretantur D. Hieron. hîc, & D. August. aduersùs Priscillianistas cap. 6. & aliis in locis, præsertim de Genesi cap. 2. aduersùs Manichæos. Cæterùm æterna vocant hi Patres tempora, non quæ nullum habuerint initium, cùm fides nos doceat, fuisse aliquod conditi Orbis principium, sed ante quæ, nulla fuerint tempora. Vnde Hieron. enarrans hæc verba, sic ait: *Ante hæc, inquit,*

Hieron. *August.* *Hieron.*

omnia tempora, quæ nec sermo eloqui, nec mens comprehendere potest, promisit Deus, &c. Alij figuratè accipiunt, *æterna*, pro valdè antiquis, vt patet ex D. Thom. qui admonet aliam scripturam habuisse pro, *secularia antiqua*. Forte Græcus, aliquis codex habuit ἀρχαῖα, pro, αἰώνια; sic enim Act. 15. *videtur ab antiquis diebus*, dictum, pro *æterno*. Est tertius commentarius, qui, *ante tempora secularia*, interpretatur, ante quanuis cuiusuis rei durationem. Hic tamen non tam attendit, quem vsum habet vox Græca in Scripturis, quàm Aristotelicam loquendi consuetudinė. Est etiam alius modus interpretandi, non difficilis, si seculum accipias, quemadmodum apud Horatium sumitur pro spatio centum annorum. Carmen enim illud, quod in sacrificiis Apollinis & Dianæ centesimo quoque anno decantari solebat, carmen seculare ob eam causam dicebatur. Cùm ergo secula decurrere cœperint cum mundo; quicquid mundi ortum, & cæli motum præcessit ante secula præcessisse rectè dicitur. Æternam ergo vitam promisisse, ait Paulus, Deum, ante tempora secularia, hoc est, ante tempora, quæ seculis, siue per secula solemus metiri. Quadrat hæc expositio optimè in verba vulgatæ editionis Latinæ, licèt aliud sonet Græcis αἰών. Quare non Angelis, non hominibus, qui nondum erant, sed suæ sapientiæ, promisit Deus fore, vt electis daret vitam æternam; quemadmodum in explicatione contextus annotauimus.

D. Thom.

Act. 15.

Seculum aliquando est spatium 100 annorum.

CAPVT

CAPVT PRIMVM.

SECTIO III.

VERS. 3. Manifestauit autem temporibus suis verbum suũ, in prædicatione, quæ credita est mihi secundùm præceptum Saluatoris nostri Dei.

Græcè; Ἐφανέρωσε δὲ καιροῖς ἰδίοις τὸν λόγον αὐτοῦ ἐν κηρύγματι, ὃ ἐπιστεύθην ἐγὼ κατ' ἐπιταγὴν τοῦ σωτῆρος ἡμῶν θεοῦ.

EXPLICATVR CONTEXTVS.

I. M*Anifestauit, &c.* Confirmauit, inquit, nostram de æterna vita potiunda spem, re & effectu promissionis. Particula, δὲ, quam non præcessit, μὲν, vt solet, supponit, ocultationem promissionis dilatæ: quæ completa sit tempore opportuno. Propterea ait, ἐφανέρωσε δὲ, hoc est, *manifestauit autem, &c.* Ac si dicat: Quæ huius dilationis causa? Cur tandiu exhibere distulit Deus, quod tandiu antè destinauerat? Diuina, inquit, prouidentia, quæ curare solet, vt omnia tempestiuè fiant. In Græco alia vox est, quæ tempus significat, sicut paulò antè. Ibi nanque erat χρόνος, hìc καιρὸς, quæ vox propriè articulum temporis significat, q. d. vbi certa illa & definita huic negotio momenta temporum venerunt, tunc manifestauit Deus Verbum suum, id est, Filium suũ, iuxta Hieron. At D. Chrysost. verbum Euangelij intelligit. Vtraque expositio idonea est. Non solùm enim definitum erat tempus ante secula à Deo, in quo oportebat manifestari verbum diuinum per assumptionem, naturæ humanæ; sed etiam præscripta erat opportunitas prædicandi Euangelium. Vnde Theophyl. sic commentatur hæc verba: Ne quis dicat, cur distulit impertiri, quæ ante secula præfiniuerat, ac destinauerat? Diuini consilij sui causa, inquit, & vt opportunè istuc faceret. Tempus enim opportunitatem, etiam Scriptura vocat, vt in Psal. 118. *Tempus faciendi Domine, &c. temporibus suis*, id est, propriis & conuenientibus. Id enim est, καιροῖς ἰδίοις, Latini ferè ad Deum referunt particulam, *suis*, quam pro Græca voce, ἰδίοις, habet vulgata editio; exponentes, ab eo dispositis & ordinatis; siue *vbi venit plenitudo temporis*, vt Apostolus ait ad Galat. 4. *in prædicatione*, id est, per prædicationem quæ credita & commissa est mihi. Pro, κατ' ἐπιταγὴν, quod hìc vertit nostra editio, *secundùm præceptum*. Eadem in 1. ad Tim. cap. 1. transfert, *secundum imperium*. Græcis eadem vox est nempe ἐπιταγὴ; quam Erasmus vertit *delegationem*, præpositio, κατὰ, accipi videtur pro, διὰ, vt sit, *secundum præceptum*, idem, atque, *per præceptum*. Vbi D. Chrys. accipit præcepti vocabulum proprie, vt distinguatur à consilio; Affirmat enim, Paulo sic præceptum fuisse, vt ei liberum non esset,

Hieron. Chrysost. Theophyl. Ps. 118. Galat. 4. 1. Tim. 1. Erasmus. Chrysost.

omittere. Sensus igitur, ab exordio, vsque ad hæc verba, ita ducitur: Apostolus sum, inquit, ad prædicandam fidei gratiam, non Mosaicam legem. Item ad docendum, in quo situs sit verus Dei cultus, & non Iudaicas fabulas. Rursus hi homines sumunt sibi partes docendi, mihi hoc munus officij impositum fuit; Idque à Christo Iesu Domino nostro, non verbo tantùm aut consilio, sed præcepto, siue, vt vertit interpres Chrysostomi, secundùm imperium.

VERS. 3. Manifestauit autem temporibus suis verbum suum in prædicatione.

De verbo Dei manifestato.

ANNOTATIO I.

II. HIeron. hunc locum ita explicat: *Quam promiserat*, inquit, *vitam æternam ipsa est verbum suum, quod in principio erat apud Patrem, & Verbum caro factum est, & habitauit in nobis. Quòd autem verbum Dei, ipse sit vita, in alio loco testatur, dicens: Ego sum vita*, Ioan. 14. *vita verò, non breuis, non aliquibus circumscripta temporibus, sed æterna; quæ manifestata est in nouissimis seculis, in prædicatione, quæ credita est Paulo doctori gentium, & magistro, vt annuntiaretur in mundo, & hominibus nota fieret, iuxta imperium salutaris nostri Dei, qui nos saluos esse voluit, id quod pollicitus erat, adimplendo, &c.* Intelligitur ergo iuxta Hieron. nomine *Verbi*, ipse Christus, qui vita æterna est. Hoc autem verbum manifestatum est. Primùm per carnis assumptionem, de qua dicitur Ioan. 1. *Verbum caro factum est.* Vbi breuiter vides mirabilem Verbi cum natura humana copulationem, per quam sociantur ima summis; *Cùm admiratione obstupescamus* (ait Orig. lib. 2. Periarchon, cap. 6.) *quòd eminens omnium Filius Dei exinaniens se de statu maiestatis suæ, homo factus sit, & inter homines conuersatus, &c.* Mirabilis facta est illa copulatio animæ Adam cum corpore de limo terræ efformato: sed quid ad hanc: Hæc Deum carnis conditorem cum carne; creatorem mundi cum anima creata, vna in persona coniunxit. Factus est primus Adam in animam viuentem: sed per peccatum factus est in animam interficientem, interfecit enim & se & filios: viuificatore opus erat; idcirco nouissimus Adam factus est in spiritum viuificantem, vt filios iræ, filios Dei faceret. Vnde D. Chrys. hæc verba, *Verbum caro factum est*, iungit præcedentibus, *Dedit eis potestatem filios Dei fieri*, vt intelligamus, reddi ab Euangelista causam, cur filij Dei facti sint homines, eamque esse diuini verbi incarnationem. Similem connexionem obseruauit August. tract. 2. *Quid miraris*, inquit, *quia homines ex Deo nascuntur? Attende ipsum Deum natum ex hominibus.* De hac manifestatione loquitur Apostolus 1. Tim. 3. *Magnum pietatis sacramentum, quod manifestatum est in carne, &c.* Exprimit magis adhuc Euangelista hoc mysterium, subiungens, *Et habitauit in nobis*, Græcè ἐσκήνωσεν ἐν ἡμῖν, hoc est, tabernacula posuit in nobis. Duces, milites, & pastores in tabernaculis habitare solent: sic verbum diuinum, dux noster & pastor, in tabernaculo humanæ naturæ cum dæmone pugnaturus, & pastum cælestem nobis daturus, voluit habitare. Beda sic exponit, *Habitauit in nobis; Inter nos homines cõuersatus est.* Quasi dicat: Nõ elegit solita

Ioan. 1.
Ioan. 14.
Hieron.
Ioan. 1.
Orig.
Deum copulari naturæ humanę omnem vincit admirationem.
Adam, qui factus fuerat in animã viuentem, per peccatum factus est in animã interficientem.
Chrysost.
August. in Ioannem.
1. Tim. 3.
Beda.

solitariam vitam, sed communem & spectabilem. Vnde Baruch 3. *In terris visus est, & cum hominibus conuersatus est.*

Baruch 3.

III. Deinde manifestatum est Verbum, siue Christus, prædicatione, in qua Apostoli omnes, & maximè Paulus, signiferi fuerunt; quos sequi debemus. Illi enim ita Christi mysteria annuntiarunt, vt non eloquentiam, & profanas vocum nouitates sibi proposuerint; sed cum fide, quam prædicabant, aliquid semper, quod ad mores informandos pertineret vtiliter, & non illepidè, inserebant. Id ex Scripturis sacris ferè acceptum erat, iuxta illud Rom. 15. *Quæcunque scripta sunt, ad nostram doctrinam scripta sunt.* In sacris enim Scripturis omnia côueniebant, dulcia & amara; læta & tristia: inueniebant quædam similia non solùm auro, & gemmis, quæ aspectum oblectant, sed etiam pani & vino, quæ gustum afficiunt. Hinc ea deuorare, & emendare iubemur, Ezech. 2. & Apocal. 10. & in nostram vtilitatem conuertere. Repudiabat Paulus ea, quæ frigide à quibusdam concionatoribus inseruntur sermonibus, 2. Cor. 2. *Non sumus*, ait, *sicut plurimi adulterantes verbum Dei, sed ex synceritate, sed sicut ex Deo, coram Deo, in Christo loquimur, &c.* Carpit obliquè quosdam, qui efficacitatē verbi Dei fucatis quibusdã & inutilibus facetiis retundunt, solida omittunt, frigida consectantur; isthuc est cauponari, vinũ verbi Dei, quodam quasi adulterio cum frigida miscendo. Quod Deus peccatrici ciuitati exprobrat Isai. 1. *Vinum tuum mistum est aqua.* 70. *Caupones tui miscent vinum aqua.* Propterea sponsus Cant. 7. mentem doctorum & cõcionatorum, quæ ventris nomine significatur, comparat aceruo tritici vallato liliis. Nihil enim debet admittere doctoris cogitatio, quod aut triticum non sit, aut lilium; inutiles paleas, & quidquid fructum, aut suauitatem non habet, reijciat. Idem Cant. 4. eosdem doctores vocat *dentes sponsæ*, qui dura & solida comminuunt, & præmandunt, hoc est difficilia loca & obscura interpretantur, vt exponunt Theodor. Ambros. & Nyssen. *Dentes tui sicut greges tonsarum, quæ ascendunt de lauacro; omnes gemellis fœtibus, & sterilis non est inter eas.* Caueat ergo doctor & prædicator, ne sterilis sit, & sine fructu abeat concio. In 2. Timoth. 2. sic Paulus discipulum hortatur: *Solicitè cura teipsum probabilem exhibere Deo, operarium inconfusibilem, rectè tractantem verbum veritatis, &c.* Hoc exigit Paulus hac hortatione, vt Timotheus in sermonibus abscindat & reijciat inutilia; atque in ea incumbat, quæ vtilia sunt, vt Chrysost. & Ambros. exponunt. Tum etiam adhibita prudentiæ trutina, singulis tribuat suã competētem portionem, nempe altis spiritualia, lac paruulis, vt ait Glossa, *vt omnis qui audit, veniat ad Filium,* Ioan. 6.

Prædicatione Christus manifestatus est.
Apostolorũ prædicatio, qualis.
Rom. 15.
In sacris Scripturis omnia inueniũtur ad prædicandum idonea.
Ezech 2.
2. Cor. 2.
Adulteratores verbi Dei, qui sint.
Isa. 1.
70. Interpr.
Cant 7.
Quidã cauponãtur magis, quàm cõcionantur.
Cant 4.
Cõcionatores sunt dentes sponsæ.
Theodor.
Ambros.
Nyssen.
2. Tim. 2.
Chrysost.
Ambros.
Glossa.
Ioan. 6.

IV. Manifestatio ergo verbi Dei describitur hîc ab Apostolo: Primùm ex circunstantia temporis, in quo constituit sibi copulare naturam humanam: id enim factum est, *temporibus suis*, id est, tempore congruo, quo homo agnosceret superbiã, per quam peccauerat. Deus enim salutem nostrã operatus est instar medici, qui adhibitis ex arte rationibus ægrotũ à praua opinione detorquet, vt eum optatæ sanitati restituat. Efferebatur olim homo super sidera propter scientiam, verùm ad idola conuersus, ignorantiæ ignominiam passus est: virtutes aliquot agnouit, lege magistra; quam longè ab illarum puritate abesset, intellexit. Debellata igitur superbia, & vera virtutis cognitione constituta, verbum suum Deus manifestauit temporibus suis. Hinc ad Galat. 4. *At*

Filius Dei instar medici opportunitatem expectauit ad sanãdas animas.
Debellata superbia est, aduentu filij Dei.
Galat. 4.

vbi venit plenitudo temporis, misit Deus Filium suum. Deinde describitur ex manifestationis modo, qui vocabulo prædicationis significatur. Manifestatum est enim verbi mysterium per publicam prædicationem Marc.vlt. *Euntes in mundum vniuersum prædicate Euangelium omni creaturæ, &c.* Et Apostolus 1. Cor.9. sic ait, *Dispensatio credita est mihi.* Tertiò, ex præcepto diuino. vnde dicitur *secundùm præceptum*, vel, vt legunt interpres D. Chrysost. & D. Hieron. *secundùm imperium.* De quo Act.9. *Vas electionis est mihi iste, vt portet nomen meum.*

Marc.vlt. 1.Cor 9. Interpr. Chrysost. Hieron. Act.9.

VERS. 3. In prædicatione, quæ credita est mihi secundùm præceptum Saluatoris nostri Dei.

De tribus titulis, quibus Euangelij præcones Matth.6. *decorantur.*

ANNOTATIO II.

I. Commissum sibi fuisse munus prædicandi à Christo Apostolus ait, *ea obligatione imposita*, vt sine peccato omittere non possit tanti muneris executionem: crediti verò sibi Euangelij promulgationem ad se pertinere tunc ex Spiritu sancto intellexit, quando vnà cũ Barnaba electus est ad Apostolatum Act.13. tum etiam ex reuelatione operis, ad quod iam inde ab vtero matris segregatus est. Quod opus expresit ad Galat.1. dicens: *Me segregauit ex vtero matris meæ; vt euangelizarem filium suũ, &c.* Operis huius exequendi doctoribus Ecclesiæ, præsertimque Episcopis, imposita est prouincia, quæ & honoris continet multùm & oneris: quod significauit Christus Dominus, Matt. 6. dicens, *Vos estis sal terræ, &c.* Tribus namque rebus Apostolos suos, quos ad prædicandum missurus erat, comparat. Primùm sali, qui amissa virtute saliendi abiicitur? Deinde luci, quæ aëris tenebras discutit, & rebus hilaritatem affert. Tertiò, ciuitati pulchrè in edito loco, cum ostentatione turrium ædificatæ. Vult etiam, vt instar sint lucernæ candelabro impositæ, vt splendor doctrinæ neminem lateat. Atque hæc tria honorem continent. Illud onus videri potest, quod additur. Oportere scilicet, non solùm lucem aliis communicare (nec enim ob id dumtaxat tam magnificos titulos Dominus discipulis concessit) sed ipsos etiam doctores & concionatores futuros in mundo lucem ante omnia recipere, qua gressus suos, legis diuinæ obseruatione præeunte, ita dirigant in salutis propriæ procurationem, vt ne minimum quidem præceptum violent: cælum nanque intercluditur iis, qui vel minimum violant mandatum.

Act.13. Galat.1. Matt.6. Tribus rebus comparat Christus Apostolos ad prædicãdum missos. Non est violandum mãdatum etiam minimum.

II. At dices; cur Deus vult prædicatores instar esse salis? Nimirum vt scias peccatorem relicta Dei tessera proditorem esse, qui ad castra rebellium conuolet. Pœna proditoris est, vt, morte obita, domus illius sale aspergatur. Mentio est huius supplicij, Iudic.9. *Abimelech, ait, sacra historia, oppugnabat vrbem, quam cepit, interfectis habitatoribus eius, ipsaque destructa, ita vt sal in ea dispergeret, &c.* Vsus huius pœnæ propterea inducitur, quia sal steriles reddit terras, iuxta illud Ps. 106. *Posuit terram fructiferam in salsuginem à malitia inhabitantium in ea, &c.* ob peccata hominum solet Deus inducere sterilitatem; Neque enim decet, vt ibi flores enascantur, vbi Deus offenditur proditione. Hinc intelligi

Prædicator sali comparatur. Proditoris domus sale aspergitur. Iudic.9. Ps.106.

intelligitur tanquam cum proditoribus agi, quando Deus siccitate affligit genus humanum; & meritò: Infligitur enim pœna iis, qui ad inimicorum Dei castra conuolarunt. Ait igitur discipulis & prædicatoribus diuinus magister, *Vos estis sal terræ*: proditores sunt, & fidei mihi debitæ desertores homines, quos ego procreaui, ipsi etiam nutriti in croceis, transfugæ fuerunt. Opus est, vt hanc iniuriam mihi illatam pœna mulctetis; spargite salem, vt arescant corda rebellium, & mundi flores flauescant. Videte eos, qui Euangelico sale tacti sunt: quærite in eis flores, nullos inuenietis. Honoris mundani flos, voluptatis viriditas, diuitiarum viola, vindictæ amor, suspicio, murmuratio, sale isto aruerunt. considerate, si vacat, Paulum hoc sale conspersum commutationem vel illius ex ore, mirabilem audietis, An non illius vox est quam audis in epistola ad Galat. cap. 2. *Viuo ego, iam non ego.* Existimabant, qui Paulum agentem negotia, & comedentem videbant, illum viuere: verùm decipiebantur; mortuus erat. Quid in eo viuebat? solus Christus: *viuit verò in me Christus.* Si mens Pauli aliquid cogitabat, si voluntas, si memoria, si appetitus excitabantur; nō Pauli, sed Christi nutum sequebatur. Fœlix sterilitas, quæ commutata est in vbertatem Euangelicam. Vbi antea cardui, & spinæ inter flores mundi enascebantur, nunc fructiferæ plantæ, & flores odoriferi surgunt. Est verbum Dei ad mundi agrum sterilem renouandum, malleus conterens petram, vt ait Hieremias, non oleum, aut butyrum; duritiem omnem remouet, cor lapideum comminuit. Est ignis vertens in cineres hominem. Vnde apud Hierem. Deus, ait, *Nunquid non verba mea sunt quasi ignis?* Est instar gladij qui penetrans viscera animum diuidit a corpore. Vnde Hebr. 4. *Attingens vsque ad diuisionem animæ, &c.* His vocabulis nominatur verbum Dei, vt duritiem nostram, frigus, & vitæ corruptæ amorem, malleo, igne, & gladio perimat, nosque meliores reddat.

Matth. 6

Galat 2.

Verbū Dei, malleus, ignis, & gladius dicitur

Hebr 4.

III. Quare dum Christus sale Euangelij inducit sterilitatem; id propterea facit, quia ea sterilitas, apta est ad inducendam virtutum fertilitatem. *Vos estis sal terræ* ô concionatores, inquit, & satores salis Euangelici, & legis meæ: sine hoc sale non admittit Deus oblationes. Leuit. 2. & 13. *Quicquid obtuleris sacrificij, sale condies, nec auferes sal fœderis Dei tui de sacrificio suo:* Mensam suam vocat altare sacrificij, & ipsa sacrificia, epulas sibi tanquam conuiuæ appositas. Quod exprimit versio Pagnini, vbi enim legimus cap. 3. Leuit. *Et adolebit sacerdos super altare in pabulum ignis, & oblationis Domini:* vertit ille; *bene condiet sacerdos hos cibos super altare.* Est enim esca Dei sui. Chald. *Pabulum oblatum Domino.* Quare sicut in conuiuiis apponitur sal, vt cibi placeant inuitatis; ita apponi Deus sibi vult in sacrificiis: *Sal, inquit, fœderis Domini Dei tui, &c.* Ne nimia familiaritas cōtemptū afferat, vt dicitur, adhibeatur sal. Longè præstantior est familiaritas Dei in Euāgelio, quàm in lege; tūc inuitabatur Deus, nunc ipse inuitat nos, Matth. 26. *Accipite, & manducate, hoc est corpus meum.* Deum inuitabant Iudæi ad epulas animalium occisorum, nunc ipse nos ad sui corporis epulum inuitat. Ioan. 6. *Caro mea verè est cibus.* Olim cùm dicebatur Deus vltionum Dominus, vt pacem iniret cum peccatoribus, exigebat salem ab hominibus: Nunc cùm se patrem misericordiarum nominet, ipsemet salem conuiuio apponit. Vnde Marc. 9. *Habete in vobis sal:* hoc est, habete pacem inter vos. Est sal typus pacis, & amicitiæ. Vnde Samaritani, vt scribitur 1. Esdr. c. 4. admo

Leuit. 2. & 13.

Mensam suā vocat Deus altare sacrificij.

Chald.

Matt. 26.

Ioan. 6.

Sal typus est pacis, & amoris.

Marc. 9.

1. Esdr. 4.

admonuerunt Artaxerxem, Assyriorum Regem, de ædificiis ab Israëlitis feliciter excitatis: quò nimirū Rex, timens rebellionem, eos impediret. Atque, vt Rex intelligeret hanc admonitionem proficisci ab amore, & gratitudine, qua illi erant astricti, ita eum alloquuntur: *Nos autem memores salis, quod in palatio comedimus: quia læsiones Regis videre nefas ducimus, idcircò misimus, & nuntiauimus Regi, &c.* Sic etiam Pythagoras in quodam symbolo, *salem*, inquit, *& mensam, ne prætereas*; hoc est, in rebus prosperis, ne à memoria excidat gratitudo debita amicis, qui sui salis & mensæ nos participes fecerunt. Hunc salem semper conseruat qui ex animo diligit, Prouer. 17. *Omni tempore diligit, qui amicus est.*

Symbolum Pythagoræ, quo gratitudinis admonemur.

Prou. 17.

IV. Addit Christus, *quòd si sal euanuerit, in quo salietur.* Hoc est, si sal prædicationis Euangelicæ, non satis fuerit ad segetem peccatorum exsiccandam, & præparandum Euangelio cordis agrum, vitámque cōmutandam quid satis erit? Diues ille, qui epulabatur quotidie splendide, Luc. 16. sentiens acres inferni ignis cruciatus, solicitus de fratribus, qui in mundo viuebant, petiit committi prædicatorem ex infera regione. Responsum illi est ab Abrahamo id non expedire, cùm apud illos non desint, qui sanam annuntient doctrinam. Certum enim est fore, vt qui rebelles sunt concionatori viuo, etiam ex mortuis suscitato inobedientes euadant; Et quidem, si sal verbi Domini, non mouet nos, nihil superest remedij: mittatur foras, & conculcetur ab hominibus, q.d. Inutilis erit valor & meritu meæ doctrinæ. Verbum enim quod prædicatur, quia meum est, inæstimabile sibi vendicat pretium, hominum tantùm vitio, non suo aliquando inutile fit. Orig. hom. vlt. super Exod. ait, Eum, qui negligens est in doctrina cælesti admittenda, perinde reputari, atque si eam abiiciat, & conculcet.

Luc. 16.

Imprudenter petiit diues, qui erat in inferno, mitti concionatores ad fratres suos.

Orig.

V. Significat etiam Dominus, euanescentis salis metaphora, fatuos, & prorsus inutiles animarum pastores, dignos esse qui mittantur foras, & honore priuentur. Hinc in Cant. cap. 1. Spiritus sanctus ait: *Si ignoras te, ô pulcherrima inter mulieres* (hoc est, ô prælate, siue doctor, qui pulcherrima, & præcipua sponsæ Christi pars es, & tantæ dignitatis ignoratione laboras) egredere, & abi post vestigia gregum tuorum, & pasce hædos tuos iuxta tabernacula pastorum, quasi dicat, Egredere de sanctuario meo, & sequere subditorum vestigia, qui comparatione tui deberent esse tanquam animantes ratione carentes. Sequere eorum comessationes, vsuras, libidines, ludos, vindictas, &c. Nec dubium, quin pastor siue doctor fatuus multis modis conculcetur, non solùm ab hæreticis, sed etiam interdum à Catholicis, qui malo exemplo prouocati, contumeliosè de illo loquuntur. contrà accidit bono sali, hoc est, prudenti doctori, quippe qui à malis & dæmonibus timetur, & à bonis diligitur. Neque conculcatur, quia non vincitur ab iniusto persecutore. Vnde August. lib. 1. de serm. Domini in monte, cap. 6. *Calcari non potest, nisi inferior: sed inferior non est, qui quamuis in corpore multa in terra sustineat, corde tamen fixus in cælo est.* Hæc ille.

Mali prælati sunt instar salis infatuati.

Cant. 1.

August.

VI. Nemo tamen putet, licere sibi, malos pastores, & doctores, quòd digni conculcatione sint, iniuriis afficere. Dominus enim solùm expressit supplicium, quo illi digni sunt, non autē quid debeamus exequi. Semper nánque honor eis exhibendus est, 1. Petr. 2. iubentur subditi, *Dominis obedire etiam*

Nemini licet malos prelatos cōtumeliis afficere.

1. Petr. 2.

discolis.

discolis: Et 1. Timoth. 2. orare *pro Regibus, & ijs, qui in sublimitate positi sunt*. Degitur tamen Dei permissio iusta, qua sinit docentes, & non facientes, quæ docent, tanquam illusores, illudi: Nam, vt refert Lactant. lib. 4. cap. 23. Philosophi multos habuerunt discipulos, sed imitatores virtutis paucos: quia tantùm dicebant, & non faciebant. Ipse Deus, qui multa dederat hominibus præcepta, homo factus est, vt quæ difficilia videbátur in præcepto, ipse exequens, facilia redderet. Vnde Luc. vlt. dicitur potens opere & sermone. Colamus ergo eos, qui nos docent, & superiores sunt, non secus atque Christi crucem, sculptámque imaginem, quæ licèt situ & squalore deformata sit, quia tamen signum est rei sacræ, venerationi nobis est.

1. Tim. 2. | Lactantius. | Luc. vlt. | Colendi sunt prælati sicut Christi imago.

VII. Deinde honore afficit Dominus Apostolos, & doctores, dum ait, *Vos estis lux mundi*. Et quidem post salis metaphoram rectè subiungit, illam lucis; quoniam, vt inquit Theophyl. in tom. super cap. 5. ad Ephes. Qui reprehendit quæ occultè fiunt, ille lux est. Omne enim, quod manifestat, lux est. Hæc lux, depulsa nocte peccati lætificat animos iustorum spe æternæ felicitatis: mœstos verò reddit adulteros, fures & omnes qui malè agunt, & lucem oderunt. Qui dicunt Psal. 138. *Forsitan tenebræ conculcabunt me, & nox illuminatio mea in delicijs meis*. Lux Euangelij, instar est lucis solis, qua accedente & recedente, ortus fiunt & interitus. Corrumpitur enim vetus homo, & cum actibus suis sterilescit, & nouus erigitur, veluti arbor ramos charitatis expandens, & folia sanctorum verborum cum floribus desideriorum, & fructibus operum odoriferis producens. Atque vt prima creatura verbo Dei condita est lux; ita Apostoli primi à Christo, hoc est, à verbo Dei, homine facto, facti sunt præcones lucem annuntiantes, atque adeo lux; vnde illis dicitur: *Vos estis lux mundi*. Nam lux sapientiæ humanæ tenebris comparatur, nec Deum potuit cognoscere. 1. Cor. 1. *Non cognouit mundus per sapientiam Deum*. Quod D. Chrysost. hom. 10. in 1. ad Timoth. tom. 4. declarauit, ad hunc modum: *Idcirco*, inquit, *nos ille elegit, vt simus quasi luminaria, vt veluti fermentum euadamus, vt magistri cæterorum efficiamur, vt veluti Angeli cum hominibus versemur in terris. Nihil opus esset verbis, si in hunc modum vita nostra sanctitatis luce fulgeret, &c.*

Lux mundi. | Theophyl. Ephes. 5. | Ps. 138. | 1. Cor. 1. | Chrysost. | Cōcionatores electi à Deo sunt, quasi luminaria.

VIII. Tertiò titulo illustres reddit discipulos, & prædicatores, dicens: *Non potest ciuitas abscondi supra montem posita*. Rectè nánque post salem & lucem sequitur metaphora ciuitatis in mōte positæ. Homines enim sale sapientiæ conditi, & luce Christi splendidi, sanctitatem suam occultare nituntur. Vnde Matth. 13. *Regnum cœlorum dicitur simile esse thesauro abscondito in agro, quem qui inuenit homo, abscondit*. Et quidem ad prælaturam, & munus docendi, ex latebris educendi sunt homines, vt aduertit Rupertus, sicut è deserto eductus est Baptista ad prædicandum. Hæc enim ratio est, cur post salem & lucem metaphora ciuitatis proponitur. Aliam rationem addit Chrysost. hom. 15. in Matth. tom. 2. Nam cùm dixisset Dominus, Apostolos esse salem, nempe mordentem vitiorum plagas, & lucem quæ detegeret adulteros, latrones, & hæreticos, necesse est, vt ciuitas sint inexpugnabilis, & in monte ædificata, ad hostiles impiorum conatus redundendos. Talis ciuitas fuit Petrus, ampla nimirum, & fortis, ad ouium sibi creditarum præsidium, quas tanquam ciuitatis Dei incolas quosdam, charitate complectebatur, memor illius interrogationis, & præcepti Ioan. 21. *Amas me? Pasce oues meas*. Talis Paulus, qui

Matth. 6. | Ciuitas supra montem posita. | Matth. 13. | Rupertus. | Chrysost. | Ioan. 21.

2.Cor.6. 2.Cor,6.ait: *Os nostrum patet ad vos,ô Corinthij,cor nostrum dilatatum est, non angustiamini in nobis;angustiamini autem in visceribus vestris,&c.* Tales cæteri Apostoli & doctores sancti, quibus conceduntur claues regni cælorum, hoc est, Ecclesiæ Petro promissæ, Matth.16. vt in gloriosam ciuitatem omnibus pateat accessus.

Matth.16.

Ezech.13. Côcionator sit ciuitas fortis muro sanæ doctrinæ, contra impios. Aristot.

IX. Queritur Deus Ezech 13. quòd nonnulli pastores,qui ciuitates erãt, gregem suum,muro sanæ doctrinæ & exempli,non protexerunt. *Non vos,* inquit, *opposuistis murum pro domo Israël.* Eidem Prophetæ dictum est: *Ecce dedi faciem tuam valentiorem faciebus eorum, & frontem tuam duriorem frontibus eorum* Arist.lib.3.pol.ait: *Ciuitas est multitudo ciuium,per se sufficiens ad viuendum.* Cùm ergo in ciuitate omnia inueniantur in multis,quæ in vno inueniri nõ possunt; oportet vt in prelato omnia insint,quibus singuli & vniuersi subditi iuuentur. In ciuitate ab vno tibi suppeditantur calcei,ab alio vestitus, ab alio alimenta, ab alio philosophia. At verò,ab Episcopo, cùm ipse ciuitas sit, omnia suppeditari debent. vide Salmeronem latè in hanc sententiam more ferè Scholastico disputantem tom.5.tract.27.28.29. vbi explicat illa verba: *Neque accendunt lucernam,& ponunt eam sub modio, sed super candelabrum, &c.* Aitque comparari à Christo vitam doctoris,sali; doctrinam,luci;dignitatem & officiũ,ciuitati, quæ latere non potest cùm in monte sit posita: lucernæ verò accensæ metaphora vti, vt intelligant Apostoli, & eorum successores doctrinam non esse occultandam, sed cùm multis communicandam. *Virtus enim* (vt inquit Tertull.) *denotatione sui gaudet: si est in corde, appareat in capite, &c.* ducimur ad hanc manifestationem exemplo ipsius Christi,qui *lux vera dicitur, quæ illuminat omnem hominem venientem in hunc mundum*; & totam cœlestem ciuitatem splendore complet,Apoc.21. *Et ciuitas non eget sole,neque luna, vt luceant in ea. Nam claritas Dei illuminabit eam,& lucerna eius est agnus,&c.* Sancti ab hac lucerna mutuati sunt lucem. Hinc Ioannes dicitur à Christo lucerna ardens & lucens; quæ verba expendens Bernard.ait: *Est,* inquit, *tantùm lucere,vanum: tantùm ardere,parum: ardere & lucere, perfectum, &c.* Ardens ergo doctor siue pastor,vt lucere aliis possit, vitia igne consumit in se, & præcipue superbiam, qua tument, qui se in dignitate constitutos vident, de quibus Bernard. tract. de gradibus humilitatis: de se præsumentem ita carpit: *Qui alios se præcellere putat, quomodo non plus de se,quam de alijs præsumat? Primus in conuentibus residet; in consilijs primus respondet; non vocatus, accedit; non missus, se intromittit; reordinat ordinata; reficit facta; quicquid ipse non fecerit, aut ordinauerit, nec rectè factum,nec pulchrè existimat ordinatum. Iudicat iudicantes; præiudicat iudicaturis. Si cùm tempus aduenerit,non promoueatur ad Prioratum, suum Abbatem aut inuidum iudicat aut deceptum. Quòd si mediocris ei aliqua obedientia iniuncta fuerit, indignatur, aspernatur, arbitrans se non esse minoribus occupandum, qui se ad maiora sentit idoneum,&c.*

Episcopus instar est ciuitatis, in qua omnia inueniuntur. Salmeron.

Tertull. Virtus denotatione sui gaudet. Ioan 1. Apoc.21.

Bernard.

Bernard. tit. 7 de gradibus humilitatis.

Prælatus qui de se præsumit, reordinat ordinata,&c. Superbus est, qui dolet, quod non sit promotus. Origen.

X. Incendere etiã charitate debet doctor & prælatus eos qui aduersantur veritati aut morum integritati, vt docet tom.1.Orig. hom.4.in Cant. *tales autem sunt fallaces, & improbi magistri, Hos,* inquit, Orig. *qui instar vulpium sunt; ille, qui veri & fidelis imaginem tenet doctoris, capiens verbo veritatis, caudam ad caudam colligat,id est, aduersantes sibi, & diuersa à se inuicem, sentientes,docentésque confutet: atque ex ipsorum verbis propositiones collectionésque accipiens,in allophylorum*

segetem

segetem ignem conclusionis emittat, & ex propriis illorum argumentis, omnes eorum fructus, atque vineas, & oliueta pessimæ generationis incendat. Sed etiam ipse numerus trecenarum vulpium, quæ à semetipsis diuersæ, & dissonantes erant, triplicem formam indicant peccatorum. Omne enim peccatum, aut in facto, aut in verbo, aut in consensu mentis admittitur. Hæc Origen. Denique, vt luceat, & splendeat lucerna Euangelica, emungi debet; alioqui extinguitur, & fumo offendit circunstantes. Vita eius, & domus fætet dum neglecto Apostolico officio, cum Iuda, loculis incubat, & in consanguineis ditandis totus est. Restat illi, vt cum virginibus fatuis, Matt. 25. ob incuriam propriæ salutis, à regno excludatur. Vult Bern. vt nostra lux, solis splendorem imitetur; sic enim ait in serm. de D. Ioanne Baptista, *Sapiens permanet vt sol; stultus autem, vt luna mutatur. Quia enim splendet luna, sine feruore, modò plena, modò exigua, modò nulla videtur. Mutuatum siquidem lumen nunquam in eodem permanet statu, sed crescit, deficit, extenuatur, annihilatur, & penitus non comparet. Sic qui conscientias suas in alienis labiis posuerunt, modò magni, modo parui sunt; modo nulli, secundùm quod adulantium linguis, vel vituperare placuerit, vel laudare. At verò solis splendor igneus est, & cùm feruet, acriùs etiam oculis lucidior exhibetur, &c.*

Autores falsæ doctrinæ, vulpes sunt & allophyli.

Matth 25.

Bernard.

Sapiens vir, instar est solis; stultus, instar lunæ.

XI. Cæterùm, si ad solis lucem peruenire non possumus, lucerna simus, non tamen sub modio posita, sed super candelabrum, &c. Modius enim est synagoga, siue Mosaica lex: lux autem Euangelij non est concludenda sub mensura legis. Vnde Hilar. can. 4. in Matth. sic ait, *Synagogam Dominus dignè modio comparat, quæ susceptos fructus intra se tantùm receptans, certum modum dimensæ obseruantiæ continebat. Nunc autem fructu omni adueniente, se vacuauit, non tamen potens luminis occludendi. Atque ideò iam lucerna Christi non recondenda sub modio est, neque operimento occultanda synagogæ, &c.* D. Aug. cap. 12. lib. 1. de serm. Domini in monte, prope finem; allegoriam modij significare ait strictum finem alicuius commodi corporei, aut temporarij, aut auram popularem, & vanam, quæ obstruit prædicatoris os, ne, aut vitia acriter carpat, aut ad virtutem excitet vehementiùs, metu amittendi lucrum. Verba Augustini sunt: *An aliquid modius significat, vt hoc sit ponere lucernam sub modio, superiora facere corporis commoda, quàm prædicationem veritatis? &c.*

Hilarius.

Synagoga sub modio, lucem habebat.

August.

XII. Pulchrè in Balaam repræsentantur illi, qui oculum ad res temporarias adiiciunt; vnde 2. Petr. 2. rectè significantur his verbis; *Derelinquentes rectam viam errauerunt: secuti sunt viam Balaam, qui mercedem iniquitatis amauit, &c.* Balaam pecuniæ cupidum, vel asina obiurgauit, Num. 22. Verba D. Petri explicans Beda: *Nonnunquam,* inquit, *multi catholici, in tantum mercedem amant iniquitatis, vt etiam docti ab indoctis, à laicis clerici meritò lacerentur. Qui iure comparantur prophetæ, qui verbis asinæ, contra naturam loquentis, corripitur, nec tamen à proposito praui itineris retardatur. Quibus etiam aptissimè nomen conuenit ciuitatis, de qua Balaam venisse perhibetur. Basor nanque carneus dicitur, neque alia magis causa luxuriosis existit, verbum veritatis amore pecuniæ adulterandi, quàm quod carnis se concupiscentiæ manciparunt. Indigni nimirum Apostolica laude, Rom. 8. Vos autem fratres non estis in carne, sed in spiritu, &c. Sed & nomen Balaam, qui vanus populus, siue præcipitans eos, interpretatur, talibus conuenit. Qui enim agnitam veritatis viam sponte ipsi deserunt, quid nisi vanus sunt populus? quid nisi in præcipitium suos mittunt auditores? quibus non salutaria, quæ corrigant; sed quæ illos delectent, erro-*

2. Petr. 2.

Num. 22.

Beda.

Balaam imitatores sunt auari, quos vel reprehēdere potest mutum animal.

Rom. 8.

Balaā, id est, vanus siue præcipitans.

nea prædicant? Hæc ille. Videant ergo, qui dignitatem in Ecclesia prædicatoris, vel pastoris obtinent, munus sibi impositum, ne aliud agãt vel doceant, quàm quod sibi à Deo commissum est. Imitari autem Paulum oportet, qui creditum sibi Euangelium verbo & factis cum multis egregiè communicauit; sale nimirum doctrinæ condiens mundum insulsum; luce sapientiæ tenebras discutiens ignorantiæ; & ciuitatis supra montem positæ commoditate, omnibus vtilitatem apportans.

CAPVT PRIMVM.

SECTIO IV.

VERS. 4. Tito dilecto filio, secundùm communem fidem gratia & pax à Deo Patre & Christo Iesu Saluatore nostro.

Græcè; Τίτῳ γνησίῳ τέκνῳ κατὰ κοινὴν πίστιν χάρις, ἔλεος, εἰρήνη ἀπὸ θεοῦ πατρὸς, καὶ κυρίου Ἰησοῦ χριστοῦ σωτῆρος ἡμῶν.

EXPLICATVR CONTEXTVS.

Erasmus.

I. IN Græco codice est pro, *dilecto*, vt habet vulgata editio, γνησίῳ, hoc est, *germano*, siue, *legitimo*. Vnde Erasm. ita vertit, *Tito germano filio*. Pro *gratia & pax*, est χάρις, ἔλεος, εἰρήνη, hoc est, *gratia, misericordia, pax*, sine vlla copula. Et quidem misericordiæ vocem, quam excludit nostra vulgata editio, nec Hieron. nec Ambros. admittũnt. Certè quemadmodum Græci codices habent, legit Chrysost. ac Theophyl. Sed videtur additum apud Græcos, non tantùm ob id, quòd repugnat consensio Latinorum codicum, verumetiam quòd Origen. in epistolam ad Romanos, annotans ac distinguens formas salutationum, quibus Paulus vsus est in singulis epistolis, hunc in modum loquitur, ad Timotheum prima, & secunda, *Gratia misericordia & pax, &c.* ad Titum verò, *Gratia & pax à Deo Patre, &c.* Origenis lectionem sequitur Theodoretus, quam approbat Latina editio emendata. Vocatur autem Titus *dilectus filius* propter Euangelium, vel iuxta Græca exemplaria, *germanus filius*, vt etiam legit Ambros. Quasi dicat, Tito verè Filio, & non notho, neque degeneri à patre. Notat elegantiam huius verbi D. Hieron. hoc loco, addens, Græcæ vocis proprietatem non exprimi à Latinis posse. Pugnant autem inter se, γνήσιον & νόθον, hoc est, *germanum & adulterinum*. Et Plin. lib. 10. cap. 3. quintum aquilarum genus, γνήσιον vocat, idque sic interpretatur, velut verum solúmque incorruptæ originis. Porrò Ambros. non solùm hîc sed etiam 1. ad Timoth. 1. legit, pro, *dilecto filio, germano filio*, Græci vocabuli

Hieron. Ambros. Chrysost. Theophyl. Origen. Misericordiam Timotheo precatus est Apostol. præter gratiam. Theodor. Ambros. Hieron. Plin Secund. Ambros. 1. Tim. 1.

cabuli

cabuli proprietate ductus. Cur Titus dicatur *dilectus filius* patet ex 2. ad Cor. cap.7.8.12.ex cap.2. ad Galat.& cap.4.epistolæ 2.ad Timoth.

2. Cor.7. Galat.2. 2.Tim.4.

II. De amore verò paterno, quo Paulus prosecutus est non solùm discipulos suos ob virtutem amabiles, vt Timotheum & Titum; sed etiam Galatas, quos filios vocat,& alias gentes,quibus prædicauit Euangelium, vide quæ annotauimus in principio vtriusque epistolæ ad Timoth. Communem autem dicit fidem, vt Hieronymo placet, non omnium, qui in Christo credunt,sed suam & Titi. Chrys. & Theophyl. & alij fidem Catholicam interpretantur. Et quidem Theophylactus verba hæc, *secundùm communem fidem*, sic enarrat: Cùm Titum filium nominasset, ipse patris assumpto officio, hunc honorem rursus imminuit. Nulla, inquiens, in re te excello, téve maior sum, quod ad fidem attinet: communis enim est, & per ipsum natus sum ego, & tu. Quomodo igitur filium ipsum vocat? vel ideò, vt ostendat paternum suum erga ipsum affectum; vel quia illum Baptismate tinxerit: quatenus enim eadem est vtrique fides, fratres sunt inter sese: quatenus autem Paulus ipsum baptizauit, pater est. Quod igitur ait: *iuxta communem fidem*, fraternitatem indicat Hæc Theophyl.

Chrysost. Theophyl. Quæ sit cõmunis fides.

VERS. 4. Tito dilecto filio secundùm communem fidem.

Quàm arcto amore, & syncero se inuicem complectantur, qui fidem Christi colunt.

ANNOTATIO I.

III. D. Chrysost. annotauit hoc loco, non omnes, qui ab Apostolo filij vocantur, dilectos appellari. Sunt enim aliqui filij, qui parentibus dolori sunt, & interdum pœna digni; qualis erat ille, de quo 1.Cor.5. *Si is, qui frater nominatur, est fornicator, aut auarus, aut idolis seruiens, aut maledicus, aut ebriosus, aut rapax, cum huiusmodi nec cibum sumere, &c.* Cum filio, qui charitatis & synceræ fidei expers est, nec cibus quidem sumendus est. Filius quidem est huiusmodi, quòd semel regeneratus sit per gratiam; cùm tamen à patris dignitate degenerans, ad mores turpes animum inflexerit, dilectus dici non meretur. In naturali quidem propagatione charissimum facit filium vtriúsque parentis affectus: in spirituali vita, non ita se res habet, sola morum probitas charitatis, & dilectionis conciliatrix est. Fuerat Onesimus charissimus Pauli filius, verùm amiserat dignitatem huius filiationis ob furtum; vt in epistola ad Philemonem illius herum, dicitur. Rursus verò per pœnitentiam recuperata gratia charissimus factus est filius, adeò vt ipsum sua viscera vocauerit Apostolus. Quod autem Paulus, quem dilectum vocauit, eum ipsum habere communem fidem subiungit; id propterea fecit, quia quem filium ratione prædicationis, & Baptismi dixerat; amore, qui ex communi fide nascitur, fratrem & æqualem agnouit. Sicut enim eadem fides amorem & concordiam parit, ita diuersitas fidei, discordiam. Vnde Greg. Nazianz. in orat. ad Arianos: *Sublata*, inquit, *per fidei diuersitatem animorum concordia, maiori penè immanitate, nosmetipsos mutuò insectamur, quàm qui nunc bello nos lacessunt barbari, quos Trinitas*

Chrysost. 1.Cor.5. Filij degeneres sunt qui à virtute desciscunt. Ad Philem. Nihil æquè nocet fraterno amori, atque fidei dissidium. Greg. Naz.

 soluta

Nicetas.

soluta coniunxit,&c. vbi, vt Nicetas aduertit,bellũ illud intelligit,quod Theodosius cum barbaris gessit, & feliciter perfecit. Atque eleganti antithesi vsus est,cùm Trinitatem ab ipsis solutam,atque diuisam, barbarorum copias coniunxisse dixit: Explicans deinde magis idem Gregor. quantum noceat dissidium fidei fraterno amori,sic ait: *Detestabilior est,*inquit, *nostra conflictatio, vel ex eo quòd non exteros exteri, nec ignotos ignoti (quæ res nonnullo quoque solatio calamitatem leuat) verùm alij alios quasi domestici domesticos populamur; aut si mauis, eiusdem corporis membra consumimus inuicem, atque consumimur,&c.*

In domestico dissidio consumimus inuicem, atque consumimur.

Tertull.

IV. Tertull. in Apologetico aduersùs Gentes rectè expendit quàm syncerus amor proficiscatur ex communi fide Christianorum. Nam in conuiuiis, vbi apud alios rixæ, aut fomenta libidinis,Christianis amor,& charitas hospitium parat. Verba Tertull. subiiciam, vt antiqua Christianorum, quibus vna, & communis erat fides, virtus nobis exemplo sit. Sic enim ait: [*Cœna* nostra de nomine rationem suam ostendit;vocatur enim, ἀγάπη, id quod dilectio penes Græcos est. Quantiscunque sumptibus constet;lucrum est pietatis nomine facere,sumptum siquidem inopes & refrigerio isto iuuamus; non quà penes vos parasiti affectant ad gloriam famulandæ libertatis sub autoramento ventris inter contumelias saginandi, sed quà penes Deum maior est contemplatio mediocrium, &c. Deinde cætera referens: Si honesta, inquit, *causa est* conuiuij,reliquum ordinem disciplinæ æstimate, quid sit de religionis officio. Nihil vtilitatis, nihil immodestiæ admittitur. Non priùs discumbitur, quàm oratio ad Deum prægustetur. Editur quantum esurientes capiunt; bibitur quantum pudicis est vtile: ita saturantur,vt qui meminerint etiam per noctem adorandum Deum sibi esse. Ita fabulantur, vt qui sciant Dominum audire. Post aquam manualem, & lumina,vtquisque de Scripturis sanctis,vel de proprio ingenio potest, prouocatur in medium, Deo canere hinc probatur quomodo biberit. Æquè oratio conuiuium dirimit: inde disceditur non in catervas cæsionum, neque in classes discursationum; nec in eruptiones lasciuiarum; sed ad eandem curam modestiæ, & disciplinæ, vt qui non tam cœnam cœnauerint,quàm disciplinam, &c.]

Lucrum est pietatis nomine facere sumptum.

Conuiuia Christianorum sobria.

Inter Christianos oratio conuiuium dirimit.

VERS. 4. Secundùm communem fidem.

Sitne inter Christianos signum aliquod communis fidei?

ANNOTATIO II.

V. QVæres quodnam signum extet inter Christianos communis fidei? Existimo non aliud quàm symbolum Apostolorum. Illi nanque, vt Ruffinus Aquileiensis presbyter autor est, in expositione symboli, quæ habetur ad finem operum D. Cypriani, linguis igneis ab Spiritu sancto accensi, quò vel ad barbaras, & inaccessas nationes, vtiliter proficisci possent; inuicem normam prædicationis in commune constituunt, ne fortè alius ab alio abducti; diuersum aliquid his, qui ad fidem Christi conuertebantur, exponerent. Omnes ergo in vno positi loco & Spiritu sancto repleti, conferendo in vnum, quod sentiebat vnusquisque, hanc credentibus dandam esse regulam statuunt. Symbolum

Ruffinus.

Symbolum fidei cur institutum ab Apost.

bolum autem hoc æquissimis de causis vocarunt. Id enim Græcè *indicium* est, vel, *collatio*, hoc est quod plures in vnum conferunt. Sed cur indicium, vel signum dicitur? Quia id temporis, vt Paulus ait 1. Cor. 11. & refertur Act. 15 multi ex circumcisis Iudæis simulabant se esse Apostolos Christi, & lucri alicuius, vel ventris gratia, ad prædicandum proficiscebantur; nominantes quidem Christum, sed non integris traditionum lineis nunciantes. *Idcircò* (inquit Ruffinus) *istud indicium posuere, per quod cognosceretur is, qui Christum verè secundùm Apostolicas regulas prædicaret. Denique & in bellis ciuilibus hoc obseruari ferunt, quoniam & armorum habitus par, & sonus vocis idem, & mos vnus est, atque eadem instituta bellandi, ne qua doli subreptio fiat, symbola discreta vnusquisque dux suis militibus tradit, quæ Latinè vel signa, vel indicia nominantur; vt si forte occurreret quis, de quo dubitetur, interrogatus, symbolum prodat, si sit hostis an socius.* Hæc ille.

1. Cor. 11. Act. 15.

Symbolum militare.

VI. Ad prædicandum ergo discessuri Apostoli; non turrem ex latere cocto & bitumine, sicut Noë filij, Genes. 11. constituerunt, cuius cacumen ad cœlum vsque pertingeret; sed vnanimitatis studio incensi, munimenta fidei, quæ starent aduersus faciem inimici, ex lapidibus viuis, & margaritis Christi, ædificarunt; quæ neque venti disturbarent, neque flumina, neque procellarum turbines. Merito illi ab alterutrum separandi turrem superbiæ ædificantes, linguarum confusione damnati sunt, vt ne vnusquisque intelligere posset vicini vocem. Hi verò qui turrem fidei excitabant, omnium linguarum scientia, & agnitione donati sunt. vt illud peccati, hoc fidei probaretur indicium. Est itaque symbolum Apostolorum id, quod fidem cōmunem, hoc est, Christianam, integram & syncerum continet. Atque secundùm hanc fidem Paulus, & Titus; imò omnes fideles vbicunque sint, se agnoscunt, & amant.

Gen. 11.

Apostoli discessuri per orbem, non turrim, vt Babylonici, sed Symbolū fidei constituerunt.

VERS. 4. Gratia & pax à Deo Patre, & Christo Iesu, Saluatore nostro.

Cur Apostolus Tito gratiam & pacem optet.

ANNOTATIO III.

I. HOrtatur nos Theophylactus hoc loco, vt nobiscum cōsideremus, quo pacto Apostolus, quæ omnibus hominibus optat, eadem quoque precetur Episcopo & doctori. Cui enim Paulus gratiam & pacem non optauit? Cæterùm hæc dona cœlestia, cùm omnibus, tum maximè Episcopis, necessaria sunt. Quomodo nanque onus sibi impositum regendi & docendi alios, nisi Dei gratia subleuatus, poterit sustinere? Quomodo sine misericordia stabit (sequitur Theophyl. Græcum codicem, qui misericordiam interserit) qui multorum sit reus? quomodo pace frui valebit, qui turbis, & mille tumultibus oppugnetur? Emphatica est ratio, quam Theophyl. reddit, cur Episcopus gratia, misericordia, & pace indigeat: *Vnum* (inquit) *opus strenuè peractum, vnaque actio, & virtus, Episcopum ad cœlum ducit; & vnum peccatum eundem ad inferos deducit, &c.*

Theophyl.

Vna actio strenua ad cœlum ducit: vnum peccatum ad inferos deducit.

II. Vt autem explicatior sit hic locus, sciscitari libet, cur post præfationem

nem & salutationem precetur Apostolus gratiam & pacem à Deo Patre. Nam quibusdam imprecatus est, vt eis gratia & pax multiplicentur: nunc verò ad Titum scribens, gratiam, & pacem, sine multiplicatione optat. Ratio huius rei est: *Quia perfectorum*, inquit, Hieron. *mos est, vnam margaritam, & vnum thesaurum omnibus margaritis, & totius substantiæ suæ emere commercio. Insipientium verò, & adhuc in itinere positorum, plures habere margaritas, ne dum vnam, & solam.* Hæc ille. Cuius doctrina confirmatur, quia Noë vir iustus, & à naufrago orbe solus seruatus non dicitur plures, sed vnam gratiam inuenisse in conspectu Dei. Et Moses, Exod. 33. ad Dominum; *Si inueni*, inquit, *gratiam in conspectu tuo.* Vbicunque sanctorum virorum mentio fit in sacris literis, quæ gratia pollent, non eos gratias, sed gratiā inuenisse reperies. Etiam mercator ille de Euangelio, Matth. 13. qui plures habuit margaritas, vnam tandem pretiosam reperit, quam cæteris prælatam, solam emit. In ea enim cæterarum pretia cōtinentur.

Hieron. Gen. 7. Exod. 33. Vna gratia Dei præstat omnibus vitæ bonis. Matth. 13.

III. Quæri deinde potest, cur Tito, quem dilectum filium, atque adeò charum Deo vocauit, gratiam optet? Quænam hæc gratia? An non, qui à Deo diligitur, in gratia constituitur? Respondeo supposita diuina vocatione optari Tito gratiam subsequentem atque cooperantem. Hanc optabat Regius vates, Psal. 58. *Misericordia Domini præueniet me, & subsequetur me omnibus diebus vitæ meæ.* Et Ecclesia orat, *Tua nos Domine gratia præueniat, & sequatur, &c.* Sicut enim, non nisi Deo animum afflante, quod rectum est, volumus; ita non nisi ipso adiuuante, perficimus; Philipp. 2. *Deus operatur in nobis & velle, & perficere, non tamen sine nobis:* & Psal. 139. *Ne tradas me à desiderio meo peccatori*, id est, vt exponit Genebr. postquam te desideraui & amaui, ne tradas me peccatoris potestati. Masoretæ, legunt, *Ne tradas Domine desideria impij.* Ac si dicat: Ne eius optata perfice. Multis enim data est gratia, quibus negata est fortitudo ad eam conseruandam. Quarè post acceptam gratiam gratificantem nos Deo Patri per Iesum Christum, indigemus adhuc diuino auxilio, quo continenter regamur & protegamur. Nec enim nobis consulere, ne cadamus in peccatum, nostra industria valemus. Vnde illud Sap. 9. *Cogitationes mortalium timidæ & incertæ prouidentiæ nostræ.* Et 1. Cor. 10. *Qui se existimat stare, videat ne cadat.* Et Hierem. 32. *Timorem meum dabo in corde eorum, ne recedant à me.* Optat ergo Paulus Tito gratiam perseuerantem, dum ait, *Gratia & pax, &c.* Et verò primùm gratiam; deinde, pacem; quia qui in Dei gratiam receptus non fuerit, pace vera nequaquam frui potest. *Non enim est pax impiis, ait Dominus* Isai. 48. *Dicebant, pax, pax,* (inquit, Hierem. 6.) *& non est pax. Cùm dixerint gaudium, & pax, & securitas* (inquit Paulus) *repentinus eis superueniet interitus*, 1. Thess. 5. Hanc autem gratiam & pacem Tito poscit Paulus, & optat concedi à Deo Patre, & Christo Iesu Saluatore nostro. Expende energiam. Num si Deus est, quo gratia petitur; scit necessitatem nostram: si Pater est, nobis tanquam filiis illam concedet? si Iesus est, id est, Saluator, gratiam quomodo non elargietur vt salutem assequi possimus? Si Christus est, hoc est, vnctus; quomodo non effundet in nos omnes oleum misericordiæ, & pacis, cuius Symbolum est Olea? Disce etiam ex hac salutione in qua dona gratiæ & pacis optantur Tito & nobis, qui hanc epistolam legimus auctorem illorum munerum reuereri, tanquam Deum; diligere tanquam Patrem; illi obsequi tanquam Domino; E quia noster est, & Saluator est, illius honorem magnifacere; & saluationi

Psal. 58. Philipp. 2. Psal. 139. Genebr. Masoretæ. Psal. 9. 1. Cor. 10. Hierem. 32. Isai. 48. Hierem. 6. 1. Thess. 5. A Christo gratia & pax, in nos emanat.

effectum

effectum procurare. Nobis enim cæli aperti sunt, Dei benignitate, quando imbres gratiarum de cælo fluere in terras cœperunt, Angelis concinentibus *Gloriam in excelsis Deo, & in terra pacem hominibus.* Quare ad salutem æternam consequendam, hoc superest, vt gratia & pax Dei nostris conatibus accedat.

IV. Quàm necessaria sit hæc precatio, vt Dei gratiam & pacem impetremus, intelliget qui animę, his cælestibus donis destitutæ, lamentabilem statum considerauerit: quem Isai. cap. 1. triplici expressit hieroglyphico: *Et relinquetur*, inquit, *filia Sion, sicut vmbraculũ in vinea, & sicut tugurium in cucumerario, & sicut ciuitas, quæ vastatur vastatione hostili.* De Synagoga loqui Isaiam, autor est Irenæus, lib. 4. cap. 8. cuius vmbræ, luce veritatis affulgente in aduentu Christi erunt, sicut tugurium vineæ, cuius post vindemiam non est vsus. Porrò, qui animam Dei gratia & cælesti pacificatione orbatam considerat, imaginem hìc intuetur extremæ orbitatis. Casulam vidisti in cucumererio, aut in vinea viriditate vndique in æstate conuestitam: Eandem, si aspicias, collecta vindemia omníq; fructu & viriditate sublata; dices, nihil cogitari posse infelicius. Sic anima, Deo ab ea recedente, nihil pulchri habet, nihil quod oculos captet. Hederam recordare, qua Ionas cap. 4. oblectabatur, dum viridis fuit, exsiccatam: vinea Dei erat anima, Spiritu sancto in ea habitante, de qua Regius vates Psal. 79. *Operuit montes vmbra eius, & arbusta eius cedros Dei.* Eadem Spiritu sancto per peccatum, à se ablegato, similis est tugurio siue casulæ vineæ in hyeme: aut ciuitati hostium direptioni traditæ. Absunt Angeli, qui eam sicut olim Elisæum, currus & equites; ita illam omni ope protegebant: *Persecutores eius* (inquit, Hierem. Thren. 2.) *inuenerunt eam inter angustias.* Num ad pietatem miseriarum aspectu commoti sunt? *Posuerunt*, inquit diuinus psaltes Psal. 87. *Hierusalem in pomorum custodiam.* Ciuitas illa, quæ Regis summi per gratiam domicilium erat, peccato inquinata in vilissimum redacta est tugurium. Pro *pomorum custodia* in Hebræo est, Hiim, quæ vox emphatica est; Aliqui vertunt, *aceruos lapidum*; Alij, *in fossas, & desolationes*, vt intelligas ingentem, magnifici alicuius ędificij ruinam, ex quo soli lapides, & rudera in fossis apparent; Alij vertunt Hiim *in deserta, siue in solitudines.* Ac si dicatur; vbi cælestis Regis curia erat, & aulicorum frequentia; hoc est, beatorũ spirituũ, qui ascendentes & descendentes inter animam, & Deum internuntij sunt, solitudo est formidabilis. Augescit infelicitas ex eo, quod sequitur: *Posuisti nos, in contradictionẽ vicinis nostris.* Post vrbis direptionẽ, solent hostes de spoliis inter se rixari, dum quisque ditari præda cupit pretiosiori. Militant sub rectoribus mundi huius, hoc est, sub spiritibus immundis, quos Paulus ad Ephes. 6. principes & potestates vocat corporei sensus; illecebris caro rationi insidiatur: phalanges vitiorum cõtra virtutem arma mouent. Denique expugnata vi anima, rixæ vitiorum, & contradictioni exposita relinquitur. Ipsa enim vitia veluti prædæ partem, post deuictam animæ in virtute constantiam sibi deposcunt nunc cõsensum in gulam, nunc in auaritiam, iam in turpitudinem. Idque non sine contradictione, & rixa, dum auaritia, prodigalitati obsistit; studium vindictæ, ambitioni, & alia vitia aliis sibi contrariis. Quis hæc secum cogitans, animum non despõdeat tantæ ruinæ perculsus metu? Efflagitemus ergo, ne id mali accidat, à Deo simul cum Apostolo, gratiam, pacem, &, vt Græca habent exemplaria, etiam misericordiam, quasi prostrati sumus, excitemur: si verò erecti, ne prosternamur.

Isai 1.

Anima sine Dei gratia triplici hieroglyphico describitur.

Irenæus.

Ioan. 4.

Psal. 79.

Absunt Angeli à custodia animæ sordescentis in peccato.

Thren. 2.

Psal. 87.

Solitudo animæ peccato inquinatæ.

Ephes. 6.

Vitiorũ pugna in anima peccatrice.

CAPVT PRIMVM.

SECTIO V.

VERS. 5. Huius rei gratia reliqui te Cretæ, vt ea quæ desunt, corrigas, & constituas per ciuitates presbyteros; sicut & ego disposui tibi.

Græcè; Τούτου χάριν κατέλιπόν σε ἐν Κρήτῃ, ἵνα τὰ λείποντα ἐπιδιορθώσῃ, καὶ καταστήσῃς κατὰ πόλιν πρεσβυτέρους, ὡς ἐγώ σοι διεταξάμην.

EXPLICATVR CONTEXTVS.

I. VERBVM, ἐπιδιορθώσῃ, bene exprimetur, si dicas, *supercorrigas*. Sentit enim Paulus, se priùs correxisse quædam; eadémque nondum ad plenum correcta, iubet à Tito corrigi. Emphasim Græci vocabuli notauit D. Hieron. præsentem enarrans locum: Et in eandem sententiam interpretatur mentem Apostoli Chrysost. cuius interpres vertit, *supercorrigeres*. Vnde Erasmus transtulit, *pergas corrigere*. Loquitur autem de correctione fidei, & doctrinæ, rerúmque aliarum ad Ecclesiasticam œconomiam spectantium, vt Primasius & Theodor. annotarunt. Ostendit enim se iecisse fundamentum pietatis. Te enim, inquit, reliqui, vt ea, quæ desunt, corrigas, & promoueas. Sicut, nánque in domesticis mysteriis, non eadem functio omnibus conceditur, sed partitò datur vnicuique suum munus: ita in Ecclesia, Apostoli varias occupationes pro ratione personarum & locorum partiti sunt. Ad hunc modum Paulus dum aliò proficiscitur, Titum vt illic operaretur, in Creta reliquit. *Est autem Creta*, vt Strabo scribit, *insula in medio Ponto, centum vrbium fama memorabilis; nullum in ea animal noxium; vini optimi adeo ferax, vt nomen illi suum imposuerit.* Nam & insula & vinum, *Candia* vulgò dicitur; de ea Virg. Æn. 3.

(Hieron. — Chrysost. — Erasmus. — Primasius. Theodoret. — Strabo. — Virgil. Æn. 3)

Creta Iouis magni medio iacet insula Ponto:
Mons Idæus vbi, & gentis cunabula nostræ
Centum vrbes habitant magnas, vberrima regna.

(Horat.) Horat. in Epodo.

Aut ille centum nobilem Cretam vrbibus
Ventis iturus non suis.

(Seneca P.) Seneca in Troade:

Vrbibus centum spatiosa Crete.

II. Circuitus eius, quingenta octoginta nouem millia passuum complectitur,

ctitur; longitudo, ducenta millia septuaginta; latitudo quinquaginta. Hîc Iouis incunabula, hic Curetum sonitus, crepitantiáque æra; hîc Minois regia; Hîc, denique Strabonis cosmographi patria. Fuit à Romanis bello capta; ex quibus Metellus qui eam subegit, Cretici cognomentum sortitus est. Postea anno 826. post natum Christum, imperante Michaële Balbo, à Sarracenis occupata fuit. Hodie eam Veneti obtinent, non tamen ea celebritate, & populi frequentia, qua olim floruit, insignem. Præmissa literæ explicatione, nonnullæ occurrunt dubitationes dissoluendæ. Prima sit.

Creta Strabonis patria

VERS. 5. Reliqui te Cretæ, vt ea quæ desunt, corrigas.

Cur relictus sit in Creta Titus.

ANNOTATIO I.

I. EX cap. 1. prioris epistolæ ad Timoth. constare potest huius rei causa. In exordio enim, sic ait: *Sicut rogaui te, vt remaneres Ephesi, vt denuntiares quibusdã, ne aliter docerent, neque intenderẽt fabulis, & Genealogijs interminatis, &c.* vbi subaudiendum, *ita & nunc rogo*, simile hîc adhibet exordium; vtrobique enim commissam prouinciam strenuè administrandam esse Episcopis commendat: cuius commendationis occasione D. Chrysost. tria annotauit hom. 2. Primùm, antiquis viris, vitam omnem fuisse operosam, totámque in labore atque in certamine: nobis autem tempus omne per negligẽtiam perire. Non autem de solis Apostolis loquitur, verùm etiam de his, qui post illos, fideles euasere: Omnes enim percurrerunt præsentem vitam, viatorum more, veluti si peregrini atque hospites essent, non habentes in terra ciuitatem. Deinde aduertit, Apostolos veluti vnam domum, orbem totum inter se distribuisse; atque ita omnia officia peregisse, vt omnium, qui essent vbique terrarum, curam gererent: dum hîc quidem, hanc orbis partem; ille aliam acciperet deponendam. Quare relictus in Creta dicitur Titus, vt operaretur, dum Paulus aliò operaturus commigraret. Solebat enim vicarios in prouinciis sufficere; & quam rectè à suo vicario administrari posse videbat, deserebat, aliis vtilis sua præsentia futurus. Tertiò Modestiam Pauli admiratur, qui non imperantis iure vtatur, cùm posset, sed admonitione tantùm, *vt quæ desunt corrigas*, inquit, vel, vt interpres Chrysostomi legit, *supercorrigas*. Admiratur etiam animam omni inuidia liberã, & omnibus in locis discipulorum vtilitatibus consulentem, nec satis curantem, siue id per se, siue per alium fiat. *Non veretur* (inquit, Theophyl.) *scribere discipulo, vt corrigat à se prætermissa, ad publicum enim commodum spectabat, non ad priuatum honorem, &c.* Nam ea quidem, in quibus periculi plurimum, & difficultatis erat, præsens ipse peragebat: quæ verò honoris multum habebant, discipulo permittebat, Episcoporum scilicet ordinationes, & res alias, quæ aliqua correctione indigebant, atque, vt ita dixerim, perfectione maiore. *Quid istud oro sibi vult?* inquit Chrysost. *Num ipse quæ egeras correctione opus habent? An verò, non eam rem turpem esse arbitraris & verecundia plenam? Minimè sanè. Nam commune tantùm intueor lucrum: ita prorsus; ita pastorem affici necesse est; nec honorem proprium quærere, sed communem vtilitatem prosequi debet.* Hæc Chrysost.

1. Tim. 1.

Chrysost.

Apostolus vicario in prouinciis relicto, ad gẽtes alias lucem Euangelij illaturus, pergebat.

Theophyl.

Difficilia Paulus peragebat, quæ erant honoris discipulo permittebat.

II. Dum ergo Paulus ait, Huius rei gratia reliqui te Cretæ, vt ea, quæ desunt, corrigas, &c. Morem Apostolorum (de quo D. Chrysost. hìc agit, vt paulo antè annotauimus) nobis insinuat, quibus nulla certa ad manendũ sedes erat assignata; sed munus impositum, Euangelium per orbem vniuersum annuntiandi, vt patet ex Matth. 28. Marci vlt. & Act. 1. Idcirco cum ex vna vrbe in aliam emigrabant, homines sibi idoneos substituebant, quorum opera perficeretur, quod cœptum erat, aut saltem conseruaretur; siquidem non minoris est virtutis, res labore partas tueri, quàm nondum adeptas, quærere. Hinc 1. Cor. 3. refert Apostolus, se Corinthiorum Ecclesiam à fundamentis erexisse; alios verò qui operam aliquam contulerunt, similes fabris esse, qui opus promouent. Sic enim ait: *Secundum gratiam Dei, quæ data est mihi, vt sapiens architectus fundamentum posui; alius autem superædificat: vnusquisque autem videat quomodo superædificet, &c.*

Chrysost.

Matth 28. Marc. vlt. Act. 1.

1. Cor. 3. Paulus Corinthiorum Ecclesiam à fundamentis erexit. Similitudo.

III. Iacto in Creta fundamento Euangelij, Apostolorum morem secutus Paulus, Titum, vt inchoatum opus in culmen perduceret, aliò discessurus, Ecclesiæ præposuit, Archiepiscopi, siue primatis titulo decoratum, vt quæ ipse temporis breuitate absoluere, & in meliorem formam redigere non potuit, discipulus autoritate Magistri pollens, absoluat & corrigat. Pauli imitatione, qui à Tito discipulo suo vult quædam corrigi, & alia constitui, in Cretensi Ecclesia, ducti Romani Pontifices; Apostolorum decretis, vt status vniuersalis Ecclesiæ, & experientia poscit; aliquid interdum addunt, aut detrahunt. Hinc Iulius primus epistola 1. circa medium ad orientales Episcopos, sic scribit: *Licèt dudum instituta sanctorum Patrum, multa essent conscripta, posuerunt leges, qui Synodum in Nicæa congregauerunt, quas sacros canones appellamus, quibus multa pernecessaria ad statum Ecclesiæ sanctæ Dei, & supplementum columnarum eius, id est, Episcoporum, qui eam proprijs humeris gestant, sunt decreta, & nocumenta eorum prohibita.* Hæc Iulius, qui, vt vides, supplemento, & correctione decreta antiqua perfici ait, per pontificios canones. Adeò consentaneum est hoc Ecclesiæ institutum, quo antiquis decretis aliquid pro temporum ratione additur, vel detrahitur, vt Plato lib. 8. de legibus, ferens legem de sacrificiis, & diebus festis; custodibus legum, & sacrificulis commiserit, de his disponendi facultatem, quæ à legislatore fuerunt prætermissa. Et quidẽ obseruatione dignum est, quod Patres ferè obseruant; non recusasse Apostolum Titum habere correctorem, qui operi suo fastigium imponeret, cùm longè esset inferior: vt nimirum prælati non trahant ambitiosè ad se omnia, sed alij alios adiuuent, & gratulentur potiùs bene rem gerentibus quàm inuideant. Paulus ipse multa cœperat, quæ non statim perficit, 1. Cor. 11. *Cætera cùm venero disponam*; Imò de operibus Christi ipse loquens, ait, Coloss. 1. *Adimpleo ea quæ desunt passionum Christi in carne mea, pro corpore eius, quod est Ecclesia.* Quid Apostolum dico, Christus Ioan. 16. inquit: *Multa habeo vobis dicere, sed non potestis portare modò*; Atque hinc constat cur in Creta relictus sit Titus.

Iulius 1. PP.

Episcopi columnæ sunt Ecclesiæ.

Plato.

Non recusauit Apostolus Titũ habere correctorem, cum illo esset inferior. Paulus committit Tito perfectionẽ operis à se inchoati. 1. Cor 11. Coloss. 1. Ioan. 16.

VERS.

VERS. 5. Et constituas per ciuitates presbyteros.

Quinam sint presbyteri, qui iubentur constitui per ciuitates.

ANNOTATIO II.

I. Relictus etiam in Creta fuit Titus vt κατὰ πόλιν, hoc est, *oppidatim*, presbyteros constitueret. Licèt autem in numero singulari dicatur κατὰ πόλιν, rectè vertit Latinus interpres, *per ciuitates*, non solùm hìc, sed etiam Act.20. vbi habetur, *Spiritus sanctus per omnes ciuitates mihi protestatur, &c.* Cùm autem præcipuum Episcopi munus sit, Ecclesias & ciuitates sibi subditas visitare, & idoneos pastores gregi Dominico præficere; hac de causa Titus Cretensis Episcopus admonetur sui officij. Nec verò hoc loco permisisse se ait Tito, vt libera, & quasi Regia potestate ministros Ecclesiis præficiat; sed vt saluo iure, & potestate eligendi siue præsentandi, quæ est penes Ecclesias, & collegia sacerdotum, moderator ipse accedat, & ordinator ieiunio & oratione præmissa, vt patet ex cap.6.13. & 14. Act. Ad hunc enim modum dicebantur olim à dictatore, vel consule, alij magistratus creari, quia scilicet comitia, in quibus eligerentur, indixerunt.

Act.20.

Præcipuum Episcopi munus.

Act.6.13.& 14.

II. Dubitare hoc loco solet, an presbyteri iidem dicantur à Paulo, qui paulo pòst & 1. ad Timoth.3. Episcopi vocantur, dum ait: *Oportet enim Episcopum sine crimine esse.* Eosdem esse D. Chrysost. hìc hom.2. existimat. Non enim communes quosque presbyteros, sed Episcopos Tito diuersis ciuitatibus instituendos, Paulum mandasse ait D. Hieron. hìc & ad Euagr. epistola 85. Episcopos & sacerdotes alios presbyteri nomine intelligi, nó solùm hoc loco sed etiam vbicunque de presbyteris agitur, arbitratur, vt eum interpretatur Alphonsus à Castro lib.6. aduersùs hæreses, & Sixtus Senensis lib.6. Bibliothecæ sanctæ, annotatione 324. D. Hieronymi in commentariis huius epistolæ huiusmodi sunt verba: *Hac propterea, vt ostenderemus apud veteres eosdem fuisse presbyteros, quos Episcopos; paulatim verò vt dissensionum seminaria tollerentur, ad vnum omnem solicitudinem esse delatam. Sicut ergo presbyteri sciunt se ex consuetudine Ecclesiæ, ei, qui sibi præpositus fuerit, esse subiectos: Ita Episcopi nouerint, se magis consuetudine, quàm dispositionis Dominicæ veritate, presbyteris esse maiores, & in commune debere Ecclesiam regere, imitantes Mosen; qui cùm posset solus præesse populo Israël, 70. elegit, cum quibus populum iudicaret.* Hæc ille. Ad eandem sententiam aliqui trahunt, D. Ambros. in commentariis cap.4. ad Ephes. Sedulium Scotum in collectaneis epistolæ ad Titum; Anselmum, & alios qui cum D. Hieron. videntur consentire.

1.Tim.3.

Chrysost.

Hieron.

Alphonsus à Castro.

Sixtus Senensis.

Moses 70. elegit, ne solus iudicaret.

III. Rectè tamen aduertit Thom. Vuald. scribens aduersùs Vuicleffum hæresiarchá, qui ex Hieronymi autoritate sacerdotem Episcopo æquabat, haberi quidem ex Hieronymo, quòd Episcopi sint presbyteri; quòd autem inter Episcopos & presbyteros, nulla sit gradus distinctio, id ex verbis eius deduci non posse. Vide, si placet Bellarm. tom.1. controu.5. gener. lib.1. c.14.& 15. Quomodo autem intelligenda sint verba illa D. Hieronymi, quibus ait, non tam dispositione Dominica, quàm consuetudine, Episcopos presbyteris esse maiores, ex aliis locis eiusdem sacri doctoris apertè colligitur, &c. Certè

Ambros. Ephes.4. Sedulius Scotus. Anselm. Tho. Vualdens.

quidem,

quidem, quid de Episcopatus origine & dignitate senserit, non semel suis ipse scriptis testatum reliquit. Nam ad Euagrium epist. 85. loquens de Episcopis omnes Apostolorum successores esse nempe in Episcopatu, confirmat. Ad Marcellam epist. 54. scribens, *Apud nos*, inquit, *Apostolorum locum Episcopi tenent*. Idem ad Heliodorum epist. 1. agens de Episcopis, *Absit*, inquit, *vt ex his quicquam sinistrum loquar, qui Apostolico gradui succedentes, Christi corpus sacro ore conficiunt, &c.* Si ergo in Apostolorum locum successerunt Episcopi (quod omnium Patrum opinione receptum est) eadem est origo & dignitas Apostolatus, & Episcopatus. Hoc enim in sacris & profanis magistratibus fit, vt qui in locum alterius substituitur, idem cum illo dicatur sortiri principatum & potestatem. Cùm ergo in confesso sit, à Christo accepisse Apostolos autoritatem sui muneris ab eodem institutam (id enim testantur Euangelistæ.) Diffiteri nemo potest, in Episcopos Apostolorum successores, similimam à Christo autoritatem fuisse deriuatam. Cùm audis eãdem esse originem Apostolatus & Episcopatus; intellige, quatenus vterque ordo à Christo est. Licèt in multis, quæ non opus est persequi, amplior fuerit Apostolorum potestas. Vnde concluditur, non ab aliqua occasione consuetudinem constituendi Episcopos manasse, sed à Christo Domino ius, & institutionem ipsam fluxisse; ipso Hieronymo non contradicente; nec Ambrosio, Chrysost. Anselmo, aut aliquo ex Patribus si eorum dicta rectè expendantur. Nec verò Episcopatus nomen, antiquius est, nomine Apostolatus. Quod Psal. 108. scriptum reperiatur: *Et Episcopatum eius accipiet alter.* Hoc enim ad Iudæ Apostolatum referendum esse D. Petri testimonio Act. 1. confirmatur; dum in cœtu fratrum ferè 120. de sufficiendo successore Iudæ cõcionem habuit. Quare si Matthias in Iudæ Episcopatum suffectus fuit; planè cõficitur, ipsum æquè dictum esse Episcopum atque Apostolum. Quod accidit cæteris Apostolis, præsertim cùm alicui prouinciæ præficiebantur. Vnde autore Hieron. de script. Eccl. Iacobus Apostolus, qui frater Domini dicitur, statim post passionẽ Domini, Hierosolymorũ Episcopus fuit creatus: videtur enim in Ecclesiam cum sua significatione transisse vox Græca, ἐπίσκοπος. Hoc enim nomine, vt autor est Suidas in histor. dicebantur inspectores, & custodes, quos Athenienses mittebant in vrbes suæ ditionis & iuris ad causas, & statum rerum cognoscendum.

> Ius constituendi & sacrãdi episcopos à Christo Domino, ortum est. Hieron. Ambros. Chrysost. Anselm. Psal. 108. Act. 1. Hieron. Iacobus frater Domini, post passionẽ Christi, statim Episcopus Hierosolymitanus fuit renuntiatus.

IV. Cæterùm, vt probè intelligatur distinctio gradus Episcopalis à simplicis sacerdotis dignitate, placet annectere Canonem Concilij Trid. sess. 23. *Siquis, inquit, dixerit, Episcopos, non esse presbyteris superiores, vel non habere potestatem confirmandi & ordinandi, vel eam, quam habent, illis esse cum presbyteris communem, vel ordines ab ipsis collatos sine populi, aut potestatis sæcularis consensu, aut vocatione irritos esse; aut eos, qui nec ab Ecclesia, & canonica potestate ritè ordinati, nec missi sunt, sed aliunde veniunt, legitimos esse verbi & Sacramentorum ministros, anathema sit.*

> Distinctio Episcopi & sacerdotis simplicis ex Conc. Trid.

V. Quod ad presbyteri nomen attinet commune olim videtur fuisse vocabulum, tam Apostolis quàm inferioris ordinis sacerdotibus; ita tamen vt Apostoli, & Episcopi; presbyteri interdum dicerentur, siue seniores: non tamen, vbi distinctionis ratio habebatur, Apostoli & Episcopi, solo vocabulo presbyteri nominarentur. Vnde Act. 15. *Cùm autem venirent Hierosolymam, suscepti sunt ab Ecclesia, & Apostolis & senioribus, &c.* Seniores, qui & presbyteri;

> Act. 15.

dicti

dicti sunt illi 72. quos Dominus post Apostolos, elegit; iis succedunt nostri sacerdotes, sicut & Apostolis Episcopi. Erat autem ius olim, vt sacerdotes, vnà cum Episcopis & principibus sacerdotum in concilium conuenirent, ac sententiam rogati dicerent, vt patet ex Matth. 14. 27. 28. Luc. 20. 22. & Act. 4. quod ius etiam ab Apostolis primis illis temporibus fuit seruatum, admissis ad Concilium senioribus. Vnde cùm presbyteri in multis conuenirent cum Apostolis, & Episcopis; factum est, vt cum nominum communicatione, & ordinis continuatione ante oborta schismata, communi presbyterorum, hoc est, Episcoporum & sacerdotum consilio, Ecclesiæ gubernarentur, vt Hieronym. ait super hoc primum caput. Posteà verò illud euenit, quod subiungit, nempe, consuetudine potiùs, quàm dispositione Dominica in administrandis rebus Ecclesiasticis presbyteros fuisse subiectos Episcopis, quibus solis cessisset illarum cura præcipua; nec presbyteri ampliùs ad communem consessum, in quo de Ecclesiastica gubernatione ageretur, essent admissi; sed illi dumtaxat, qui è numero presbyterorum in Episcopos essent electi; satísque presbyteris fuit, vt ad synodales cœtus vocati à suis Episcopis, consiliarij esse possent, & sententiam dicere. Vnde & Ignatius ad Trallianos epist. 8. sic de presbyteris loquitur: *Quid verò aliud sacerdotium est, quàm sacer cœtus; consiliarij, & assessores Episcopi? & certè iam inde à temporibus Apostolorum, seruari cœpit hæc consuetudo, quorum etiam est autoritate confirmata. Nam, cùm Paulus ad Timoth. scriberet epistola 1. cap. 5. quem creauerat Episcopum Ephesinum:* Aduersùs presbyterum accusationem noli recipere, nisi sub duobus aut tribus testibus; *planè ostendit Ephesini Episcopi munus fuisse, presbyterorum causas cognoscere & iudicare, ac proinde illis autoritate & dignitate præstitisse.* Vide si placet Card. Baron. tom. 1. Anal. anno 58.

Sacerdotes succedũt 72. discipulis.

Matth. 14. 27. 28. Luc. 20. 22. Act. 4.

Hieron. Explicatur D. Hieron. sententia de Episcopis, & presbyteris.

Ignat. Martyr. Sacerdotes sunt cõsiliarij & assessores Episcopi. Nota 1. Tim. 5.

Card. Baron. Annal. 58.

VI. Hinc confutari potest quorundam error, qui simplices sacerdotes autoritate & potestate pares faciunt Episcopis, cum Aërio hæresiarcha, de quo August. in lib. de hæres. & multò magis nouorum hæreticorum dogma, quo illi ordinis sacramentum è medio tollentes, parem esse aiunt, apud Christianos omnes, potestatem, in verbo & sacramento; spectaréque ad laicos magistratus rerum sacrarum ministros eligere. Constat enim, nec ipsos Domini discipulos potestatem consecrandi vnquam habuisse antequam ab illo audirent. Luc. 22. *Hoc facite in meam commemorationem.* Nec absoluendi à peccatis, nisi cùm illis dictum est, Ioan. 20. *Quorum remiseritis peccata, remittuntur eis.* Iam absurdum est quod pro se afferunt ex 1. Petri 2. *Vos estis genus electum, regale sacerdotium.* Hinc enim inferunt, omnes Christianos esse sacerdotes: possent inferre, si illatio eorum apta esset, omnes Christianos esse Reges, cùm in eodem contextu legatur regale sacerdotium quo quid absurdius?

August. Hæretici falso dicũt creari à laicis magistratibus, Ecclesiæ ministros. Luc. 22. Ioan. 20. 1. Petr. 2.

VERS. 5. Constituas per ciuitates presbyteros, &c.

Sint ne Episcopi minoribus oppidis præficiendi?

ANNOTATIO III.

I. EX hoc loco colligunt eruditiores interpretes, Episcopos non pagis, aut vicis, sed maioribus oppidis adhibendos. Pagis nánque & oppidulis parochi

rochi

rochi operam suam idoneè præstant. Quod iam inde à D.Petro Apostolorum principe manasse tradit Clemens Rom.epist.1. Et Anacletus epist.3. Qui addit,per castella,viculos,& ciuitatulas,presbyteros, sic ab Episcopo ordinãdos, vt singuli per singulos sint titulos suos, sancitur & in Can. *Audiuim* :· 3.q.2. ex Euaristi epist.2. Alibi Episcopos constitui non posse, nisi in ciuitatibus non minimis. Et Can.6.siue 5.iuxta aliam editionem,Concil.Sardicense, *Licentia*, inquit, *ne sit Ep scopi passim ordinandi aut in vico aut in ciuitate modica, cui satis vn is esse possit presbyter. Nec enim necesse est,ibi Episcopum fieri, vt Episcopi vilescat nomen,& honoris summi autoritas.* Ad Canones Ecclesiæ respiciens Leo 1.epist. 87.ad Episcopos Africanos,cap.2. *Illud*,inquit, *quod ad sacerdotalem pertinet dignitatem,inter omnia volumus Canonum statuta, seruari, vt non in quibuslibet locis, aut castellis,nec vbi antea non fuerunt, Episcopi consecrentur; Cùm vbi minores sunt plebes, presbyterorum cura sufficiat. Episcopalia autem gubernacula non nisi maioribus populis & frequentioribus ciuitatibus oporteat præsidere,&c.*

Clem.Rom. Anacletus. Gratianus 3. q.2. Conc.Sard. Paruis oppidis non sunt præficiendi Episcopi. Leo 1.

II. Hanc D. Pauli iussionem de Episcopis in maioribus populis constituendis, adeò Dei Ecclesia semper venerata est, vt cùm Emeritensis Episcopus in Hispania, nomine Stephanus, Bambæ principis suasu, in monasterio oppiduli cuiusdam,nouam Episcopalis honoris ordinationem effecisset, Toletana Synodus 12.can.4.Cùm canonibus aliis in medium prolatis, tum hoc Pauli loco ad Titum, definiuit, vt prædicta villula deinceps nec sedes Episcopalis esset,nec Episcopus illic vltrà constitueretur.Mitto alia exempla.

Bamba Rex. Cõc.Tol.11.

III. Quia verò non opus est, vt iurisdictio tam ampla sit, vt ad populos fundatur, qui nunquam, aut raro à suo Episcopo inuisi possint; interdum ex vna diœcesi; plures fiunt, summo Pontifice annuente. Sic Greg. Magnus ad Augustinum,qui solus totius Angliæ ad fidem conuersæ Episcopus erat, scribens, vt habetur in Can. *Fraternitatem*, iubet, vt in tam ampla prouincia,cui vnus sufficere non poterat pastor, ouibus suis de facie cognoscendis, Episcopos alios ordinet. Sic etiam Ioan. 22. Clementis V. Successor Auenione Sedens,Tolosanam Ecclesiam amplam & magnis redditibus abundantem, tunc Narbonensis Ecclesiæ suffraganeam, ex Episcopatu fecit Archiepiscopatum, & in sex Episcopatus diuisit.Vide cap. *Saluator,* extrauagantium communium lib.3. tit.2. Idem in Archiepiscopatu Tarraconensi, Cæsar agustanam sedem Episcopalem, in Archiepiscopalem extulit, subtractis quinque suffraganeis ex vndecim,qui Tarraconensem agnoscebant, vt hi quinque nouo Metropolitano subditi essent. Sunt & huius rei in nostra Lusitania exempla: Nam ab Archiepiscopatu Bracarensi,qui territorio omnium, qui sunt in Hispania maximus est; subtractus est Episcopatus Mirandensis, & ab Eborensi Metropoli Eluensis. Hæc & similia in noua Ecclesia fieri iubet Paulus, Titi, quem Cretæ reliquerat primatem, industria, dum ait eum relictum à se esse, vt constitueret per ciuitates presbyteros,&c.

Greg.P. Ioan.22. Archiepiscopatus Bracarensis, territorio omniũ maximus.

VERS.5. Sicut & ego disposui tibi.

Quas dispositiones intelligat Apostolus.

ANNOTATIO IV.

I. VTitur verbo διατάσσω, quo significat dispositionem rerum Ecclesiasticarum,ad vsum commendatam priùs verbo, nunc scripto cõsignari. Atque

Atque adeò nonnullas conditiones Episcopi, quas exprimit, non tam esse iuris diuini, quàm Ecclesiastici præcepta; vt, quòd *Episcopus sit vnius vxoris vir, non percussor; non neophytus, &c.* Non enim ait: *vt disposuit Dominus.* Et quidem, cùm Dei dispositionem significare voluit 1. Cor. 9. dixit, Ita & Deus ordinauit. Quæres vbi sint illæ dispositiones, quas Paulus & Patres vocabulo à prædicto verbo Græco deriuato διατάξεις, vocant. Non enim ad eas tantùm pertinet, illud, *sicut & ego disposui tibi*, quæ hoc loco in creandis Episcopis requiruntur; *siquis*, inquit *sine crimine est, &c.* Nec ad id dictum solùm, *vt ea, quæ desunt, corrigas*, quod etiam refertur ad epistolam illam, *sicut disposui tibi*, sed ad multa, quæ verbo & fortasse scripto tradita sunt; & ad hierarchicam ordinationem pertinebant, vt quòd inferiores Episcopi ciuitatibus præpositi, agnoscerent Metropolitanum, & Primatem, & similia.

Quædã conditiones assignatæ ad ordinationem Episcopi, iuris humani sunt.

1. Cor. 9.

II. Aduerte præterea diligenter, non semper ab Apostolis allegari ius diuinum ad omnia, quæ præcipiebant, sed interdum etiam leges à se canonicè institutas, quæ diataxes Apostolicæ vocantur, vt hîc Paulus facit, & 1. Cor. 11. cùm ait: *Laudo vos fratres, quòd sicut tradidi vobis, præcepta mea tenetis.* Non meminit Christi, aut Dei, sed præceptorum, quæ ipse tradiderat, nempe pro temporis, & loci opportunitate. Hoc verò inficiari non poterit, qui nouerit diataxes Apostolorum, quas octo libris colligit Clemens Romanus eo tempore scriptas fuisse, & multo minùs Apostolum, dum ait: *sicut & ego disposui tibi*, ad illas allusisse.

1. Cor. 11.

Clem. Rom.

III. Sunt, qui arbitrentur in his verbis, *sicut disposui tibi*, contineri non dispositionem aliquam, quæ præceptum sit diuinum, aut Ecclesiasticum, sed consilium dumtaxat. Consilium autem est ne munera Ecclesiastica committantur vulgò quibusuis, sed exploratis, & idoneis, idque propter præsentem illius temporis, statum; quòd tunc passim in publicum se darent, qui diuersa docerent, quíque religione ad quæstum & luxum abuterentur, quos pereruditos, & probos Episcopos, argui oportebat. Ita interpretatur Adamus Minorita; Mihi contineri videntur in illis verbis, & præcepta, & consilia ad rationem Ecclesiasticæ gubernationis spectantia; præceptis enim & consiliis Apolicis agendum erat contra nonnullos, qui suo spiritu ducti, in ordinem orthodoxæ doctrinæ compelli recusabant. Sic in priori ad Tim. cap. 3. catalogum subiicit virtutum, quas in Episcopo requirit: *Hæc tibi scribo, vt scias quomodo in domo Dei oporteat te conseruari, &c.* Deinde addit rationem catalogi à se facti: *Spiritus manifestè dicit, quia in nouissimis temporibus, discedent quidam, &c.* Quis autem non videat contrà desertores fidei, & rebelles nunc consiliis, nunc præceptis agendum esse.

Adamus Minorita.

1. Tim. 3.

CAPVT PRIMVM.

SECTIO VI.

VERS. 6. Si quis sine crimine est, vnius vxoris vir, filios habens fideles, non in accusatione luxuriæ, aut non subditos.

Græcè; Εἴτις ἐστὶν ἀνέγκλητος, μιᾶς γυναικὸς ἀνὴρ, τέκνα ἔχων πιστά, μὴ ἐν κατηγορίᾳ ἀσωτίας, ἢ ἀνυπότακτα.

EXPLICATVR CONTEXTVS.

1.Tim 3.

I. HÆc verba magis explicant sententiam præcedentem, qua iuxta suam dispositionem eligendos esse Episcopos significauerat. vult enim eos ordinari, in quibus insint eædem conditiones, quæ 1. ad Timoth. 3. numerantur & hîc repetuntur. 1. Est εἴτις ἐστὶν ἀνέγκλητος, siue, vt vertit Latinus interpres, *siquis sine crimine est*, hoc est, siquis nulla sceleris notetur infamia, quod ad iudiciũ deferri possit, ac debeat. Hac voce agens de diaconis vtitur, 1. Tit. 3. optans vt ministrent ἀνέγκλητοι, & de omnibus Christianis, 1. Cor. 1. Itémque Coloss. 1. vt exhiberet vos ἀνεγκλήτους coram ipso: Vbi tamen interpres Latinus, *irreprehensibiles*, vertit, quos hîc & superioribus locis, *sine crimine*, verterat. Alij *inculpatos* legunt. Cæterùm Græca vox, non sonat omni, vel culpa, vel crimine vacantes, sed quem nemo possit accusare aut iustè calumniari, quod plus est; cùm sæpe integritas calumniæ sit obnoxia, ob speciem culpæ probabilem. At Paulus, ne hoc quidem fert in Episcopo iuxta Græcos expositores: sit talis, aiunt, Episcopus, cuius nemo mores suggillare possit. Quo enim modo Ecclesiæ præses malum de eius medio auferet, cùm sciat, se eadem, quæ in aliis reprehendit, admisisse? Non tamen exigit, vt vel minima culpa liberum hominem quæramus. Quis omnis culpæ immunis erit?

Sine crimine, quis dicatur.
1. Tim. 3.
1. Cor. 1.
Coloss. 1. n. 13.

Minimis vrgeri vitiis hominis est: de crimine notari, scelerati.

Nam vitijs nemo sine nascitur: optimus ille est,
Qui minimis vrgetur,

Horatius.

inquit Horat. lib. 1. serm. sat. 3. Nec verò, vt rectè aduertit D. Thomas hoc statuit Paulus, vt qui post Baptismum mortaliter peccauerit, eligi non possit in Episcopum; sed qui peccato graui & accusatione digno infamis sit, quale peccatum, crimen vocant. Hinc August. ad Bonifacium lib. 1. cap. 14. infert, neminem in Ecclesia rectè ordinari posset, si vel hîc dixisset Apostolus, siquis sine peccato; vel illic (scilicet. 1. Timoth. cap. 3. vbi agitur de Diaconis) ministrent nullum peccatum habentes; multi quippe fideles sunt sine crimine, sine peccato in hac vita nemo, & de perfectione iustitiæ, contra Cœlestium, cap. 2. 11. 12.

August.

1. Tim. 3.

11.12. *Cùm Apostolus*, inquit, *ministros eligeret ordinandos, non ait siquis sine peccato, quod inuenire non posset; sed sine crimine, quod vtique posset: legitur sanè homo sine crimine Iob cap.1. Zacharias sine querela, Luc.1. Non legitur sine peccato, nisi vnus, hominus, idemq́; Dei filius, &c.* Idem in Enchiridio, cap.64. *Nec quia*, inquit, *peccatum est omne crimen, ideò crimen est & omne peccatum. Sanctorum quippe hominum vitam, quandiu in hac morte viuitur, inueniri posse dicimus sine crimine: Peccatum autem si dixerimus, quòd non habemus, nos ipsos seducimus,* 1.Ioan.1. vide Greg.PP.Moral.31. cap.9. Rectè Hesychius ad finem cap.21. Leuit. annotauit, Paulum, duodecim in eo, qui sacerdos est futurus, requirere conditiones, iuxta id, quod Moyses exigit in eo, qui in lege ad sacerdotium promouendus erat. Hunc enim à duodecim maculis mundum esse præcepit, tot enim inueniuntur numeratæ iuxta 70. interpretum translationem.

August. Iob 1. Luc.1. 1.Ioan.1. Hesychius, Leuit.21. 70.Interp.

II. In priori epist. ad Timoth. cap.3. idem expressit Paulus, dicens: *Oportet ergo Episcopum esse irreprehensibilem*, dicitur autem irreprehensibilis Græcè ἀνεπίληπτος. Decet enim vt is, qui in alios paratus est dicere imò ex officio alios obiurgare debet, ipse sine crimine, & irreprehensibilis existat, ne dicatur ei Luc.4. *Medice cura te ipsum*, & Matth.7. *Hypocrita eiice primùm trabem de oculo tuo; & tunc eiicies festucam de oculo fratris tui.* Vbi fortè loquitur de eodem peccato, vt innotescat, idem vitium quod in subdito festucæ rationem habet, esse in prælato trabem; cùm in eum tanquam in speculum vitæ suæ, omnium oculi coniiciantur. Careat ergo Episcopus crimine. Hoc enim licèt vsum non adimat potestatis; eam tamen & Episcopum ipsum, reddit contemptibilem.

1.Tim.3. Luc.4. Matth.7. Vitiũ, quod festuca est in subdito, in prælato trabs est.

III. D.Chrys. hom.10. in primam epistolam ad Tim. initio ferè, sic explicat, irreprehensibilis vocabulum, apud Paulum: *Hoc*, inquit, *vnico verbo genus omne virtutis expressit. Itaque qui sibi, vel leuis culpæ conscius est, malè profectò facit eam rem appetens, qua in dignum se per opera facit. Non enim decet huiusmodi regere, sed potius regi. Eum quippe, qui regendos alios suscepit, tanta decet gloria virtutis excellere, vt instar solis cæteros, veluti stellarum igniculos, in suo fulgore obscuret. Debet huiusmodi vitam habere immaculatam atque compositam, vt omnes in illum tanquam in exemplar aliquod excellens intueantur.* Hæc Chrys. quem ferè Græci sequuntur. Mitior est Latinorum interpretatio, ad quos accedit Theodoretus. Interpretatur nánque *irreprehensibilem*, hoc est, nullam dantem occasionem iustæ calumniæ, seu qui iure culpari nequeat (quod hîc significat iuxta D. Thom. & Augustinum, particula, *sine crimine*. Quæ interpretatio satis idonea est; & iuxta eam, idem est, Episcopum esse irreprehensibilem, atque sine crimine iustè ei imposito. Nam iniustè vel ipse Apostolus calumnias pertulit & diabolus nominis sui memor iustos & innocentes variè calumniatur. Et Christus Matth. 15. cùm dixissent Apostoli, *Scis quòd Pharisæi audito hoc sermone sunt scãdalizati: respondit: Sinite eos, cæci sunt, vt duces cæcorum*; docens eos esse contemnendos, qui frustra scandalizantur.

Chrysost. Prælati mores irreprehensibiles. Theodor. Irreprehensibilis dicitur, qui non dat occasionẽ iustæ calumniæ. D.Thom. D August. Matth.15.

IV. D.Hieron. enarrans hunc locum, non dubitat idem hîc esse, *sine crimine*, atque irreprehensibilem, 1. Timoth.3. Non quòd eo tantùm tempore, quo quis ordinãdus est, sine vllo sit crimine, & præteritas maculas noua conuersatione diluerit; sed ex eo tempore, quo in Christo renatus est, nulla peccati conscientia remordeatur: *Quomodo enim*, inquit, *potest præses Ecclesiæ auferre malum de medio eius, qui in delicto similis corruerit, aut qua libertate corripiet peccan-*

1.Tim.3.

tem, cùm tacitus sibi ipse respondet, eadem se admisisse, quæ corripit? &c. Est ergo prima, & potissima conditio ad Episcopatum non nobilitas aut scientia, sed vitæ & morum integritas. Hac conditione considerata dictum est à Paulo, interprete D. Hieron. *Qui Episcopatum desiderat, opus*, inquit, *non honorem, non gloriam.*

Hieron.

VERS. 6. Vnius vxoris vir.

Quomodo intelligatur, Episcopum debere esse vnius vxoris virum.

ANNOTATIO I.

I. VAriè hunc locum interpretantur tam hæretici, quàm Catholici. Nos, vt hæc secunda conditio, secundùm legitimum sensum percipiatur, celebriores interpretationes, breuiter attingemus. Prima est quorundam, quos Theophyl. 1. ad Tim. cap. 3. refert sensisse, Apostolum hæc de Ecclesia dicere. Ne scilicet Episcopus ab vna Ecclesia tenui & paupercula transeat ad aliam pinguiorem, & ditiorem. Hoc enim totum adulterium esse putant. Hanc interpretationem non esse solidam ante Theophyl. affirmauit D. Hieron. epist. 83. ante med. scribens ad Oceanum. sic enim ait: *Quidam coactè interpretantur, vxores, pro Ecclesiis, viros, pro Episcopis debere accipi: Et hoc, in Nicæna quoque Synodo à Patribus esse decretum, ne de alia ad aliam Ecclesiam Episcopus transferatur. Ne virginalis pauperculæ societate contempta, ditioris adulteræ quærat amplexus, &c.* Idē videtur sentire D. Ambr. in lib. de dignitate sacerdotali cap. 4. in principio.

Theophyl. 1. Tim. 3.

Hieron.

Nō est deserenda tenuis Ecclesia.

Ambros.

II. Hic sensus, vt mysticus, admitti potest contra eos, qui facile præbendas commutant; aut qui plures Ecclesias cathedrales, aut plura beneficia curam animarum habentia, ambiunt. Quanuis enim literalis interpretatio alia sit, concinit hæc cum Canone Apostolorum 53. in quo prohibita est Episcoporum, de vna in aliam Ecclesiam translatio, vel plurium simul occupatio. Si quando tamen id rectè factum fuit; sanè ea concessio, ex dispensatione sedis Apostolicæ, ob causam, legitimè impetrata fuisse intelligitur. Quare non est cur calumniæ subsit ea permutatio, nisi ambitio animum promoti, ad simoniacam impulerit permutationem.

Canō. Apost.

III. Secunda interpretatio, hæreticorum est, arbitrantium, neminem iuxta Apostoli mentem assumi debere ad Episcopatum, nisi eum tantùm, qui vxorem habeat. Carpit hanc expositionem Chrysost. hom. 10. in hanc epistolam: *Non*, inquit, *hoc, veluti sanciens dicit, quasi non liceat absque vxore Episcopum fieri; sed eius rei modum constituens. Iudæis quippe licitum erat etiam secundo matrimonio iungi, & duas itidem simul habere vxores. Quidam verò hoc ita intelligunt, vt scilicet ad Episcopatum is assumatur, qui vnius fuerit vxoris vir.* Theophyl. post D. Chrysostomum, sic ait: *Non vt legem sanciat hoc dicit, quòd omnino oporteat Episcopum vxoratum esse: qui enim istud statueret, cùm aliàs dicat*, Volo vos omnes esse sicut me ipsum? 1. Cor. 7.

Hæreticorū corrupta interpretatio confutatur.

Chrysost.

Iudæis licuit plures habere vxores.

Theophyl.

Chrysost.

IV. Assertor huius erroris fuit Vigilantius, contra quem Hieron. tom. 2. *Hoc docuit*, inquit, *dormitantibus libidini fræna permittens, &c.* confutatur autem. Primò: quia Titus & Timotheus Episcopi fuerunt creati, cùm cœlibes essent. Paulus etiam vel vxorem non habuit, vel, si habuit, intactam reliquit vt Apostoli

Hieron.

stoli munere fungi posset, quod Petrum, & alios Apostolos fecisse scribit Hieron.lib.1.aduersus Iuinianum tom.2.paulò ante medium, citans illa verba Petri, *Ecce nos reliquimus omnia & secuti sumus te. Per ea,* inquit,*quæ relinquenda erant,expressa facta erat mentio de parentibus,vxoribus,& liberis, &c.* Iam D.Ioannes,virginitatis cultor fuit,& à nuptiis reuocatus, vt fere tradunt Ecclesiastici scriptores. In Ecclesia Ephesina, Apostolatu simul & Episcopatu functus est. Ad hęc,vt refert Salmeron 1.Timoth.cap.3.disputatione 10.Iacobus Apostolus ab vtero sanctificatus, cœlebs fuit, & Episcopus Hierosolymitanus. Non ergò Paulus præceptum tradit, vt non nisi vxorem habentes, ad Episcopatum promoueantur.

Matth. 19.

D.Ioannes virgo fuit. 1.Tim.3. Iacobus frater Domini cœlebs fuit.

V. Secundò, lex Mosaica præcipiebat sacerdotibus, vt abstinerent ab vsu coniugij,eo tempore, quo ministrabant in templo;saltem id habebat traditio Hebræorum: nunc autem cùm non immolentur pecudes, sed ipsum Christi corpus omni puritate purius,nónne maior exigitur puritas, quàm illa veteris legis indicta sacerdotibus? An Paulus id ignorauit? Quid quòd ipsa ratio naturalis etiam apud Ethnicos aliquam exigebat in sacrificulis castitatem? Vnde Tibull.lib.2.in principio,

Tibul.

Discedat ab aris,
Cui tulit hesterna gaudia nocte Venus,

VI. Tertiò,*Cùm Ecclesia Catholica columna sit,& firmamentum veritatis,*eius interpretatio legitima existimari debet. Hæc autem,semper intellexit, his verbis Pauli castitatem indici Episcopis, & presbyteris; vt patet ex edicto Syricij Papæ, de cœlibatu sacerdotum, & omnium sacris ordinibus initiatorum; in cuius postea sententiam à Pontificibus & Oecumenicis conciliis itum semper est. Quarè licèt daremus,verba Pauli continere præceptum coniugij,vt hæretici volunt;sanè cùm autoritate sua, id Paulus sanciret, non diuinum esset, sed Ecclesiasticum,& canonicum,& ab Ecclesia commutabile; imò abrogari posset,ne dum dispensari. Non aliter atque olim, lex illa Act.15.lata ab Apostolis de abstinentia à sanguine, & suffocato; cùm iam illius obseruatio, necessaria non erat,posteà abrogata fuit. Et Ecclesia contra id,quod hìc præcipitur,& 1. Timoth.cap.3.dispensat cum percussore; & cum Neophyto,vt idonei fiant sacro ministerio. Certè si Episcopi,& sacerdotes non sunt illi Eunuchi, *qui se castrauerunt,*Matt.19.*propter regnum cælorum*, vbi sunt,quos Christus significauit?

Ecclesiæ Catholicæ interpretatio legitima Syricius P.

Decretum de cœlibatu sacerdotum.

Act.15.

1.Tim.3.

Matth.19.

VII. Concluditur ergo, non arctari ab Apostolo ad coniugium eos,qui sacris initiandi sunt:imò Theophyl. 1. Timoth. 3. enarrans hæc ipsa verba,sic ait:*Nonnulli hìc dicunt,quod obscurè, & clanculum,cœlibem hìc indicarit, vel petiuerit,&c. quasi dicat Apostolus oportere Episcopum esse cœlibem, qui si vxorem habuit tempore ordinationis,ea vna fuerit dumtaxat,&c.*

Theophyl. 1.Tim.3.

VIII. Tertia interpretatio à nouis hæreticis excogitata est. Asserunt illi, mentem Apostoli esse, vt Episcopus duas simul vxores non habeat, ad eum modum,quo Iudæi duas, & plures habebant;sed vnam tantùm. Hunc sensum tradi aiunt à D. Chrysost. hom.10. epist.1. ad Timoth. quem probant quidam exemplo Dionisij Areopag. qui cum Damari vxore conuersus ad fidem, Act. 17. Atheniensium Episcopus factus est. Huc trahunt Theodor.part.2.*Incipiebat*, inquit, *prædicatio. Virginitatem autem nec Græci exercebant, nec admittebant*

Chrysost. Dionysius & Damaris. Act.17. Theodor.

Iudæi. Liberorum enim procreationem, benedictionem esse existimabant. Quoniam ergo illo tempore non facilè inueniri poterant, qui castitatem exercerent: Ex ijs, qui vxores duxissent, eos, qui temperantiam honorassent, iubet ordinare. Illud autem, vnius vxoris virum, mihi videntur quidam rectè dixisse. Olim enim consueuerunt, & Græci & Iudæi cum duabus & tribus, & pluribus etiam vxoribus simul iungi lege matrimonij. Quin etiam nunc cùm leges imperatoriæ prohibeant duas simul vxores ducere, rem habent cum concubinis, & meretricibus. Dixerunt ergo diuinum dixisse Apostolum, eum, qui cum vna sola vxore pudicè cohabitat, dignum esse, qui ordinetur Episcopus, &c. Addit Theod. admittere se interpretationem hanc: In quem sensum 1. Timoth. 3. accedit Theophyl. suffragatur quoque Hieron. epistola 83. ad Oceanum, ante dimid. tom. 2. & hoc loco. Videtur huic sententiæ fauere Paphnutius cælebs, & à puero castitatis amator, qui in Cóc. Nic. 1. sub Syl. circa finem quia *honorabiles essent nuptiæ* Hebr. 13. dissuadere Patribus conatus est, ne sacerdotes, qui ante promotionem vxores habebant, ab iis separari cogerentur; *castitatem enim esse dicebat concubitum cum propria vxore*; Eámque legem propositam esse traditione antiqua Ecclesiæ affirmabat, vt qui sacris initiaretur, non ampliùs matrimonium contraheret; ea tamen retenta, quam laicus duxerat. Hæc Suidas agens de Paphnutio; quanuis Sozomenus in Trip. lib. 2. cap. 14. paulo aliter scripserit.

Leges imperatoriæ polygamiã vetant.

1. Timoth. 3
Theophyl.
Hieron.
Paphnutius cælebs modum cõiugibus in Conc. Niceno præscribit.
Hebr. 13.
Suidas.
Sozomen.
Trip.

IX. Cæterùm reiiciendum esse illum sensum, cui hæretici applaudunt, omnino asserimus cum D. Thom. lect. 1. super eadem verba 1. Timoth. 3. Nam, quid opus erat dici ab Apostolo neminem duabus vxoribus alligatum posse ad Episcopatum promoueri, sed enim tantùm, qui cum vna coniunctus esset; cùm non solum per legem Christi, sed etiam per leges imperiales plures habere vxores, nemo, qui Romanæ ditioni subditus esset, tempore Apostolorum habere posset? Nec ipsi Iudæi priuilegio; & more antiquo multiplicandi coniugia, vti poterant. Nam C. de incestis nuptiis, Diocletianus, & Maximianus statuerunt, neminem, qui sub ditione Romani sit nominis, binas vxores habere posse: & C. ad leg. Iuliam, de adulteriis; Imperatores Valerianus, & Galienus decernunt, *Eum, qui simul duas habuerit vxores, sine dubitatione comitatur infamia.* Hæ autem leges supponunt ius Romanum antiquius, & Imperatorum nutu seruatum. Accedit 1. ad Timoth. 5. agi de vidua, quæ sit vnius viri vxor; constat autem nunquam licuisse, vni fœminæ plures habere maritos: ergò cùm verba similia, similem sensum habeant, sicut vidua dicitur eligenda, quæ fuerit vnius viri vxor, hoc est, quòd non plures habuerit successiuè viros; ita intelligitur eligendus in Episcopum, qui sit vnius vxoris vir, hoc est, qui successiuè non plures duxerit vxores; damnans in sacerdotibus bigamiam. Permisit autem Paulus alligatum coniugio sacerdotem fieri, quandiu erat paucitas eorum, qui cœlibes & virgines essent. Crescente verò multitudine fidelium, cœlibatum solum colentes ad Episcopatum admittuntur.

D. Thom.
1. Timoth. 3.
Nemo tẽpore Apost. habere plures vxores poterat edicto Imp.
Infamis est, qui duas habet vxores.
1. Timoth. 5.
Permisit Paulus assumi sacerdotes ex coniugio quandiu erat paucitas eorum qui cælibes essent.

X. Illud certum esse debet, etsi aliquando coniugati electi fuerint ad sacerdotium, nunquam tamen illis licuisse, post consecrationem vxores ducere. Credibile etiam est, eos, qui è coniugio ad sacros ordines promouebantur, ad vxores deinceps non accessisse. Et quidem Synod. 2. Carthag. cap. 2. legem promulgans de Episcopi, presbyteri, & diaconi continentia subdit, vt quod Apostoli docuerunt, & ipsa seruauit antiquitas, nos quoque custodiamus. vide Epiphan.

Synod. 2.

Epiphan. hæresi 59. vbi morem, qui hodie in Ecclesia seruatur in promotionibus ad gradus Ecclesiasticos, doctè persequitur. Legendus est etiam D. Ambros. in epist. 82. ad Vercellenses, circ. med. tom. 2. *Virtutum autem*, inquit, *magister Apostolus est, qui cum patientia redarguendos doceat contradicentes; qui vnius vxoris virum præcipiat esse: non quo exortem excludat coniugij (nam hoc supra legem præcepti est) sed vt coniugali castimonia seruet absolutionis suæ gratiam. Neque iterum, vt filios creare Apostolica inuitetur autoritate: habentem enim dixit filios, non facientem, neque coniugium iterare.* Hæc Ambros.

Epiphan.
Ambros.

II. Quamuis autem Ecclesia interdum summo iure non egerit, cum his qui sacerdotes facti adhuc consuetudinem cum vxoribus habebant, vt ex Paphnutij opinione constat, tamen adulta iam Ecclesia omnis vxorum vsus, vel potiùs abusus sublatus est, Syricij summi Pontificis edicto, de seruando ab his, qui sunt initiati sacris ordinibus, cœlibatu. Nec verò D. Chrys. aut Hieron. sensum illum approbarunt, quem hæretici eliciunt. Chrysost. enim in eadem epist. 1. ad Timoth. cap. 3. tom. 10. post illum sensum, adiunxit alium catholicum, quasi improbans priorem, &c. hoc loco contrarium sensum etiam produxit: *Castigat*, inquit, *hoc ipso, etiam impudicos: dum non eos permittit, post secundas nuptias, ad Ecclesiæ regimen, dignitatemq́; pastoris assumi, &c.* D. Hieron. etiam satis suam mentem explicat lib. 1. contra Iouinianum tom. 2. in principio. Quid Theodoretus & Theophyl. sentiant, non obscure indicant illorum verba. Vide Bellarm. tom. 1. Controu. 5. & tom. 3. lib. 1. cap. 9. & 10. vbi agit de duplici polygamia.

Paphnutij opinio.
Chrysost.
Hieron.
1. Timoth. 3.
Hieron.
Theodor.
Theophyl
Bellarm.

Verus sensus verborum Pauli exigentis, vt Episcopus sit vnius vxoris vir.

ANNOTATIO II.

I. SI rectè considerentur Oecumenica consilia, & Patrum sententiæ; is dicendus est vnius vxoris vir, ad Episcopatum idoneus, qui priori vxore morte sublata, cum secunda non contraxit. Ita D. Ambros. 1. Tim. 3. & lib. 1. de offic. cap. vlt. in princ. In epist. etiam 82. ad Vercellensem Ecclesiã Orig. hom. 17. in Lucam tom. 2. Chrysost. & Theophyl. locis allegatis; Hieron. epist. 83. tom. 2. ad Oceanum. Iubentur, inquit, monogami in clerum eligi. August. in lib. de bono coniugali cap. 18. Epiphan. hæresi. 59. contra Catharos. Accedit Ecclesiæ consuetudo, & praxis: ex qua apertè euincitur hæc interpretatio; & decretum Innocentij III. cap. *Debitum, de bigamis non ordinandis*, vbi docet, oportere, vt aliquis digamus censeatur, cum duabus copulatum fuisse, & cum illis consummasse matrimonium. Qui enim cum altera tantùm cõsummasset matrimonium, nõ incurreret bigamiæ irregularitatem. Sunt ex hæreticis, qui bigamiæ irregularitatem, Lutherum secuti, derident. Ignorant videlicet hi derisores Dei mysteria, & Ecclesiæ pulchritudinem, Deo, & Angeli gratam, non admittere maculam: An non decreuit in veteri lege Dei sapientia, vt quidam repellerentur à sacerdotio ob maculas, & defectus in facie apparentes, ob aliásque infirmitates? videant quid Deus præceperit Leuit. 21.

D. Ambros.
1. Tim. 3.
Origen.
Chrysost.
Theophyl.
Hieron.
August.
Epiphan.
Innocent.
Hæreticorũ confutatio.
Leuit. 21.

II. Maneat igitur, quod ad hæc spectat, coniugatos olim sæpius eligi consueuisse; ea tamen lege, vt Baron. annotauit tom. 1. ann. 58. vt quantumlibet necessi

Baron.
Ann. 58.

necessitate cogente, eiusmodi assumerentur, consentiente primùm vxore; sic electi cessarent prorsus ab omni vsu coniugij; Quod ita Apostolica traditione receptum, vsuque probatum erat, vt quantumlibet Iouinianus impurissimus esset, affirmaret tamen, hoc ipsum; vt Hieron. lib. 1. refert. Et Patres in Concil. Carthag. cap. 2. testantur, id sanctos Apostolos docuisse, & in Ecclesia antiquitùs ab omnibus esse seruatum. Hanc consuetudinem, seruasse etiam Orientales Epiphanius in compendio, ait, & Hieron. contra Vigilantium. Idem ad Pammachium epist. 50. ad finem hoc ipsum traditum ab Apostolis annotauit, his verbis: *Apostoli, vel virgines, vel post nuptias continentes, Episcopi, presbyteri, diaconi, aut virgines eliguntur, aut vidui, aut certè post sacerdotium in æternum pudici.* Hæc D. Hieron.

Hieron. Concil. Carthag. Epiphan. Hieron.

III. Hinc infertur non esse fidem habendam, iis, quæ de Paphnutio scripserunt Socrat. lib. 1. cap. 8. & Sozomenus lib. 1. cap. 22. Certè quidem, si velimus tueri eos non fuisse mentitos; de illis tantummodo in Nicæna Synodo totam illam agitatam esse controuersiam, dicendum est; qui cùm ordinarentur inuiti cõtestati sunt, non posse se, continentiam seruare. Hos fortasse cùm satagerent cæteri Episcopi, in parem cæteris continentiæ obseruationem reducere, ne id fieret iustè Paphnutius intercessit. Alioqui falsum est, quod narrant, sacros Patres Concilij Nicæni acquieuisse Paphnutio, constat enim edito canone, à sacerdotum contubernio, vxores fuisse eiectas. Pro maiori explicatione huius materiæ vide Concil. Elibert can. 33. Concil. Arelat. 2. cap. 2. vide etiam apud D. Gregor. 4. dialog. cap. 11. Vrsini presbyteri exemplum continentiæ: *Hic,* inquit, *ex tempore ordinationis suæ, presbyteram suam, vt sororem diligens, sed quasi hostem cauens, ad se propiùs accedere nunquam sinebat; eamq; sibi appropinquare nulla occasione permittens, ab ea sibi communionem familiaritatis funditus absciderat, &c.* Deinde addit, *Cùm iam mors Vrsino instaret, & illa, an halitus adhuc superesset, explorare vellet; Vrsinus collegit vocem, atque erupit, dicens: Discede à me mulier, adhuc igniculus viuit; paleam tolle, &c.*

Socrates. Sozomenus. Cõc. Elibert. Concil. Arel. Gregor. S. Vrsini cõtinentia. In morte S. Vrsinus cautè se gerit, vt castitaté cõseruet.

IV. Cæterùm hæc quantumuis vera sint; Apostoli tamen verba, non de his, qui coniugati tunc essent, sed de illis, qui vnicam tantùm habuissent vxorem; nec bigami essent, interpretati sunt Patres omnes. Hos enim cooptari voluit ad sacrum ministerium. Nec mirum, cùm & Gentiles, suæ superstitioni obedientes, penè eadem consueuerint vsurpare. De quibus Hieron. ad Ageruch. epist. 11. *Flamen,* inquit, *vnius vxoris ad sacerdotium admittitur. Flaminissa quoque vnius mariti eligitur vxor: ad Tauri Ægyptij sacra, semel maritus assumitur.* Hæc ille; quod accepit à Tertull. de monogamia ad finem.

Hieron. Tertull.

VERS. 6. Filios habens fideles, non in accusatione luxuriæ, &c.

ANNOTATIO III.

I. SIne crimine esse, in nostra est potestate, ait D. Hieron. Cæterùm quod sequitur, *habere filios fideles,* extra nostram voluntatem est. Illa verba, *Non in accusatione luxuriæ,* si Græcum codicem consulas, idem sunt, atque non obnoxios crimini luxus, vt annotauit Brixianus. Nam, ἀσωτία, luxum, intemperantiam, prodigalitatem, in cibo, potu, vestitu, supellectile & aliis, signi-

Hieron. Brixianus.

ſignificat; non autem libidinem, quam non rectè nomine luxuriæ intelligit Lyranus; qui meminit filiorum Heli. Quid ergo dices, ſonat Latinis, *in accuſatione luxuriæ?* Dicam ſentit Paulus, ſobrios nec infames de luxu; ſeu, vt quidam vertit, non comeſſatores. Theophyl. vim verborum expendens, ſic ait: *Non dixit autem ſimpliciter intemperantes, ſed vt ne omnino quidẽ, aliquam luxus, ac intemperantiæ accuſationem habeant, neque ex ſuſpicione quadã praui ſunt.* Hæc ille. Indicari putat à Paulo, patris prudentiam, in filiorum recta educatione, & obedientia conſiderandam eſſe. Non enim ea natura ſunt peccata, vt parentum in liberos curam, & pietatem ſuperent.

Lyranus.

Theophyl.

II. Reddit autem infidelitas, vt luxus filiorum, quempiam Epiſcopatui minùs aptum; quia filij intemperantes, cùm gurgites ſint diuitiarum, facilè poſſunt Eccleſiæ bona dilapidare & pauperes, debito ſibi ex bonorum cumulo, ſubſidio fraudare; Nec parentes queunt, filiis obſtrepentibus, ſacerdotia ſua rectè adminiſtrare. Itaque, non oportet presbyterum eſſe patrem, ſed ſi quidem pater eſt, & liberos habet, ij, ſanæ ſint fidei oportet, in qua ſuus eos pater ſanè inſtruxerit. Epiſcopus autem ad tria conſtituitur: primùm, vt fidem doceat, iuxta illud Matth. 28. *Docete omnes gentes*; & 1. Timoth. 3. *Epiſcopum*, inquit, *oportet eſſe doctorem.* Qui autem filiorum, quos diu ſecum habuit, doctor non fuit, quomodo docere alios putandus eſt, cùm Eccl. 7. dicat: *Filij tibi ſunt? erudi illos.* Deinde, requiritur, vt populum virtutibus imbuat, & à vitiis auertat, quod priùs in filiis elucere debet; vt indicant illa verba: *Non in accuſatione luxuriæ.* Alieni nánque eſſe debent ab intemperantia, luxu, comeſſatione. Qui enim hæc vitia filiis permiſerit: quomodo filiorum Eccleſiæ mores efformabit? Tertiò, contineat opus eſt plebem in obedientia, & obſequio, atq; adeò vt inquietos & ordinis turbatores, caſtiget ac corripiat, 1. Theſſ. 5. vnde ſequitur *aut non ſubditos*, rebelles, contumaces, intractabiles. Qui ergo in coërcendis filiis remiſſus fuerit, quomodo alienos in officio continebit? Eccleſiaſtici 30. ne filius rebellis euadat, dicitur patri: *Curua ceruicem eius in iuuentute, & tunde latera eius, dum infans eſt ne fortè induret, & non credat tibi, & erit tibi dolor animæ. Doce filium tuum, &c.* An non verum eſt illud?

Epiſcopus ad tria conſtituitur.

Matth. 28.

1. Tim. 3.

Eccl. 7.

1. Theſſ. 5.

Eccl 30.

Filij, abſque indulgentia erudiendi ſunt.

Blanda patrum ſegnes facit indulgentia natos.

Experientia igitur diſciplinæ, qua pater filios erudit, facilè indicabit, ſit ne ille aptus ad erudiendos Eccleſiæ filios.

Cur Apoſtolus non præcipiat eligendum cœlibem, & qui nullos habeat liberos?

ANNOTATIO IV.

III. ANtiquis Cretenſium legibus cautum fuiſſe refert Strabo, lib. 10. vt omnes homines à puero ſtatim vxorem ducerent. Vnde difficile erat adultum hominem cœlibem reperiri. Ob hanc etiam cauſam, aut ſimilem, Timotheo Epheſi Epiſcopo ſcribens, hoc ipſum monuit. Iam quod de filiis ait, vt qui ordinandus eſſet, filios haberet fideles, non in accuſatione luxuriæ, ſi nomine luxuriæ, non ſolam intemperantiam cibi, & potus, ſed etiam

Strabo.

Cretenſium lex & mos peſſimus alligandi filios nuptiis in pueritia.

I libidinem,

libidinem,vt plerique volunt, intelligamus:videtur Apostolus respexisse hæc, scribens ad morem apud Cretenses turpissimum, quo impunè illis licebat in pueros insanire, & apud se raptos per bimestre spatium retinere. Quod fecisse Iouem Cretensium Regem tradunt poëtæ;vnde illud Æneid.1.

Virg. Æn.1.

Et rapti Ganymedis honores.

Baron Ann 58.

Hæc libuit ex Baron. tom. 1. anno 58. referre, quantumlibet obscenissima; tum,vt sensus Apostoli aperiretur; tum etiam, vt sciant omnes quantum putorem,sal absterserit Apostolicus.Paulus igitur vt famosos Cretensium mores Euangelica doctrina refutaret, eos ex hac natione eligi in sacerdotes præcipit, qui à tanto facinore abhorrentes, filios haberent *fideles, non in accusatione luxuriæ:*qui nempè exemplo filiorum domestico, non sermone tantùm, sed facto, quid cæteris faciendum esset, facilè suaderent. Et verò homines, tam prauis & obscœnis notatos olim moribus,in officio contineri posse, non leuis negotij res Paulo visa est.

Chrysost. Qui in educatione filiorum negligentes sunt, non sunt apti magistratibus gerēdis. Chrysost.

IV. Chrysost. & ferè alij interpretes, non ad solos Cretenses referunt doctrinam hanc,de educandis liberis; sed occasione Cretensium ad totum orbem. Reiicit enim à numero eligendorum in Episcopos, eos qui in educatione filiorum negligentes extiterunt;vix enim fieri potest, vt qui suis non profuit,prodesse alienis valeat. Vnde Chrys.hom.2.*Si in ijs rebus*, inquit, *in quibus vrgebat naturalis affectus, ita negligens fuit, atque ita stultus, vt pecuniariæ rei plus studeret, quàm curæ filiorum: quo iure hic,ad Episcopalem subeat thronum, tantumque regiminis onus? At fortè nequiuit? Magnum profectò desidiæ id,supremæq; stultitiæ crimen est; si verò id studij non adhibuit, ingens duritiæ, atque pietatis indicium. Nec simpliciter ait luxuriosos, verùm eos,huiusmodi carere calumnia voluit, neque pessimæ opinionis esse permisit,&c.* Hæc Chrysost.

Filij abhorreant ab omni crimine.

V. Nec verò solùm exigit Apostolus, vt filij sint fideles, hoc est, in fide optimè instructi, quæ est tertia conditio: Nec solùm liberos & immunes à criminatione & infamia luxus siue intemperantiæ requirit;quæ est quarta,sed etiam vt sint obedientes,& minimè refractarij. Vbi vulgata habet (*aut non subditos*)quæ est quinta conditio,Græce est ἀνυπότακτα, id est, rebelles:& intractabiles,ac proinde non obedientes; Dedecori esse parentibus filios, aut inertes, aut inobedientes,existimauit Absalon,de quo lib.2. Reg.cap.18.dicitur: *Porrò Absalon erexerat sibi, cùm adhuc viueret, titulum, qui est in Valle Regis. Dixerat enim;non habeo filium, & hoc erit monumentum nominis mei. Vocauitque titulum nomine suo,& appellatur Manus Absalon,&c.* Vbi notat Brixianus, habuisse Absalon tres filios mares,& vnā fæminam,vt constat ex 2.lib.Reg c.14.quos licèt Chaldaica litera significet, non fuisse superstites, quando pyramis seu arcus triumphalis fuit erectus;tamen,vt præter alios idem Brixianus annotauit, quidam affirmarunt viuos fuisse, sed quia ad imperium non erant idonei, & ad gloriam patris propagandam; maluit in lapide sui memoriam insculptam relinquere, quàm in filiis inertibus, de quibus perinde loquitur,ac si filios non haberet.Dixerat enim,*non habeo filium*,aut *fil os*,vt alij legunt.

Dedecori sūt parentibus filij refractarij. 2.Reg.18. Manus Absalon. Brixianus.

Absalon maluit in lapide sui memoriā conseruare, quàm in filiis ignauis.

Filij Moses degeneres. Philo Iudæus.

VI. Absque vlla tamen parentum culpa, filij interdum impij & rebelles euadunt,vt filij Mosis,quos ille, vt Philo Iud. in lib. de charitate in principio; ait,hæredes relinquere, quòd minus apti essent ad imperium,noluit:*Quamuis*, inquit,

inquit, *pater esset duorum filiorum, neutrum successorem sibi optauit.* Quarè in teneris annis spectari debet educatio filiorum; facilè enim pueri licèt eorum indoles refractaria sit, domantur vsque ad ánnos pubertatis; postea, si quid in ipsis contra rectam institutionem appareat, non parentum, sed illorum vitio tribuendum est. Quis dubitet honestam fuisse, & liberalem Salomonis educationem? nunquid reprehendendus est Dauid ob intemperantiam, quam è patria egrediens potestate secutus est? Quid dicam de filiis Samuelis, prudentiæ & religionis laude clarissimi? Hi cùm à patre sene, cuius educatione optima nutriti fuerant, iudices constituerentur; statim à patris sui studiis recedentes, muneribusque corrupti, & deliciis epularum vacantes, offensioni fuerunt Hebræis; qui non ferentes eorum improbitatem à Samuele postularunt Regem, vt scriptum est 1.Reg. cap. 8. Quam historiam referens Ioseph. Antiqu. lib. 6. cap. 3. ita philosophatur: *Isti facti sunt exemplum, & indicium manifestum quibusdam, vt nec similes parentibus suis existerent, sed vt boni quidem, & moderati ex malis; & praui producerentur ex bonis.* Hæc ille. Multum nihilominùs conferre ad honestatem vitæ, studiosam educationem, qua parentes filios suos instituunt, quotidianis manifestum est exemplis; Filios Heli Sacerdotis legimus lib. 1. Reg. cap. 3. & 4. in grauissima contra religionem scelera fuisse prolapsos, ob patris negligentiam, & in puniendis flagitiis incuriam. vnde tam pater quàm filij morte sunt mulctati; Deo, vt refert Iosephus lib. 5. Antiq. cap. 15. causam reddente Samueli; quod senex pater, plus elegerit liberis indulgere, etiam contra eorum vtilitatem, quàm Deo placere. Quare iuxta Pauli sententiam, illi idonei censentur, ministeriis sacris tractandis, qui filios secundùm sacræ doctrinæ leges instruunt, & morigeros reddunt.

Moses è duobus filiis neutrum sibi in successorē optauit.

1.Reg.2.3.

Iosephus.

Mali filij, ex bonis parentibus.

CAPVT PRIMVM.

SECTIO VII.

VERS. 7. Oportet enim Episcopum sine crimine esse, sicut Dei dispensatorem, non superbum, non iracundum, non vinolentū, non percussorē, non turpis lucri cupidum.

Græcè; Δεῖ γὰρ ἐπίσκοπον ἀνέγκλητον εἶναι, ὡς θεοῦ οἰκονόμον, μὴ αὐθάδη, μὴ ὀργίλον, μὴ πάροινον, μὴ πλήκτην, μὴ αἰσχροκερδῆ.

EXPLICATVR CONTEXTVS.

I. SINE *crimine esse.* Vitia enumerat, quæ ab Episcopo longè abesse debent, quæ septem sunt. Inprimis, dum ait oportere eum esse, sine crimine, significat cauere illum debere ab omni specie peccati mortiferi, præsertim grauioris, quale est homicidium, adulterium, fornicatio furtum, vsura, sacrilegium & ab omni sceleris infamia; Rationem subijcit, quia hoc decet Dei dispensatorem; in quo fidelitas requiritur in dispensatione verbi, & sacramentorum; redditaúmq; Ecclesiasticorum. Hæc autem fidelitas, à crimine notato præstari nequit. Vocat Episcopum Dei dispensatorem, vt ille se, non dominum beneficiorum, aut bonorum temporalium agnoscat, sed administratorem, qui Domini sui voluntatem & ordinem præscriptum, sequi debeat, ὡς, hîc, non similitudinem significat, sed congruentiam; Estque idem, quod tanquam θεοῦ οἰκονόμον, id est, *domus Dei*, quæ est Ecclesia, *administratorem.* In hoc nihil sceleris saltem grauioris notari debet. Nam sine omni crimine vitam ducere, cui datum est? Sine peccato (inquit, August. lib. 14. de Ciuit. cap. 9.) qui se viuere existimat non id agit, vt peccatum non habeat, sed vt veniam non accipiat. D. Chrysost. aspirare nos vult ad vitam, etiam à leuioribus culpis liberam. vnde homil. 2. de patientia, conferens hunc Pauli locum cum Iob 1. *Erat vir irreprehensibilis*, vocabulum *irreprehensibil.*, quod in versione, qua vtebatur, inuenit; sic expendit: *Aliud crimen, aliud reprehensio: illud in peccatis grauissimis: hæc in leuioribus: Ab vtrisque longè fuit iustus hic. Quis enim magna ei obiecisset, vbi nec locus minoribus esse videbatur: Quem de adulterio & homicidio accusare non potes, is sine crimine est In quo autem iure reprehendas detractionem, maledicta, ebrietatem, is crimine vacuus, non sine reprehensione viuit.* Hæc ille: plura diximus sect. præcedenti. Hæc satis nunc sint, vt intelligas quid velit Apostolus, dum ait: *Oportere Episcopum sine crimine esse.*

August.

Chrysost.

Iob 1.

Non superbum, non iracundum.

II. *Non superbum*, Græcè est μὴ αὐθάδη, id est, *non præfractum*, siue non durum,

durum, neque inflexibilem, neque sui sensus plus satis tenacem. Hieron. & Ambros. legunt, *non proteruum, non iracundum.* Qui facilè, & frequenter in iram excandescit, ille iracundus est: non qui rarò & ex causa irascitur. Quare tolerari potest ira, si moderata est; iracundia verò minimè, maximè in prælatis, qui pacificandis subditis, & discordiis componendis; studere debent.

Hieron. Ambros.

Non vinolentum.

I. *Non vinolentum.* Ambros. rectè vertit, non obnoxium vino. Immodica enim vini potatio, etiam citra temulentiam, vim mentis elidit, & vigorem sensuum minuit. Hinc iubentur sacerdotes Num. 6. dum ministrant, a vino abstinere: Hieron. epist 83. ad Oceanum: *Vinolentia,* inquit, *scurrarum est, & comessatorum: ventérque mero æstuans, citò despumat in libidines.* Deinde addit: *Noë ad vnius horæ ebrietatem nudat femora sua, quæ per sexcentos annos sobrietate contexerat. Loth, per temulentiam nesciens, libidine miscet incæstum, & quem Sodoma non vicit vina vicerunt.* Hæc ille. Laudat Plato lib. 2. de legibus prope finem tom. 2. Carthaginensium leges, vino modum imponentes; affirmátque vinum tributum esse à natura hominibus supplicij nomine destinatum. Deinde, sic ait: *In ciuitate, nec seruus, nec serua vnquam vinum gustet, nec ipsi quidem magistratus, illo, quo magistratum gerunt anno: neque gubernatores, neque iudices, dum munus suum exercent, vllo modo vinum gustent.* Hæc ille. Quare dum vinolentia reiicitur, moderatus vini vsus non interdicitur ab Apostolo, in cuius specie sanguis Christi adoratur, imò nec ægrotis & debilibus vnde 1. ad Timot. 5. *Noli adhuc aquam bibere propter stomachum tuum, sed modico vino vtere, &c.* Celebre est illud adagium, *Anima sicca sapientissima.* Quod ex Heracliti fontibus haustum exponit Galenus, in libello, *Quòd corporis temperiei respondeant animi mores.* Clemens Alex. Pædagogi lib. 2. sentit animum euitata temulentia, reddi purum. *Iubar est,* inquit, *anima sicca sapientissimum. & perspicax, neque madescit vini halitu in modum nebulæ crassescens.* Idem, Stromat. lib. 7. *Vinum, & carnium sagina, robur quidem adiiciunt corpori, & animum reddunt languidum.* Tribuit Ioannes Philoponus citatus ab Adriano Iunio centur. Adagiorum 3. diuinam, vt ipse ait, Plotino sententiam, qua dicit, eos omnes qui saginando corpori indulgent, parum abesse quin arborescant, hoc est, in plantarum naturam degenerent. Cui concinit Senarius ille Nazianzeni, Νοῦς λεπτὸς ὄγκον ἐκδιώκει γαστρὸς, id est, *subtilis animus, molem ventris defugit.* Vnde Plato in epistola ad Dionis familiares, damnat receptam apud Italos & Syracusanos in mores consuetudinem, saburrandi bis in die corporis. Vnde apud Ælianum, *Non,* inquit, *huc veni, vt in mensam pronus incumbam, brutæque pecudis vt in modum saginer.* Hinc Ægyptij suis sacerdotibus, non concedebant in expiatoriis sacris carnium, aut piscium esum; sed exiles volucres iidem in arcula se ponebant ventriculum corporis condiendi aromatibus, ac tandem in flumen proiiciebant, veniam à superis postulantes, quòd multorum scelerum defuncto causa fuerit. Philo Iud. in lib. de vit contemp. *Abstemia,* inquit, *sacra sacerdotes offerre præcipit recta ratio, & in vitæ vsu obseruare, quandoquidem, amentiæ pharmacum vinum est, & opipera fercula, hominem ad libidinem irritant.* Pulchrè Prudentius intemperiem detestatus, ait,

Parcis victibus expedita corda,

Ambros. Num. 6. Hieron. Ebrietatis in sanctis, damna. Plato. Vinum tributum a natura, vt pœna. 1 Tim 5. Anima sicca sapientissima. Galenus. Clem. Alex. Philoponus. Adrianus Iunius. Greg. Naz. Plato in epistola ad Dionis familiares. Ælianus. Ventriculus cadaueris in flumē ab Ægyptiis proiiciebatur. Vinum est amētię pharmacum. Philo. Prudentius.

Infusum meliùs Deum receptant.

Non percussorem.

III. *Non percussorem;* Græcè, μὴ πλήκτην, Multiplex potest esse sensus huius particulæ, pro varietate modi percutiendi, qui non vnus est. Percutimus enim aliquem, aut opere, aut verbo, aut consilio, aut malè afficiendo conscientias pusillorum, 1. Cor. 8. Hieron. hîc refert sensum ad percussionem linguæ, vt Episcopus nemini maledicat, nec sit contumeliosus obiurgator, ne conuitiis perdat, quos poterat modestia & lenitate corrigere. De quo genere percussionis, loquitur Apostolus 1. ad Timoth. 5. dum ait, *Seniorem ne increpaueris:* vbi Græcus codex, idem verbu habet, quo hîc vtitur Paulus, πρεσβυτέρῳ μὴ ἐπιπλήξῃς, hoc est, *ne verborum plagis percutias.* Eadem phrasi vtitur Hierem. 18. *Venite & percutiamus eum lingua,* & Psal. 56. *Dentes eorum arma, & sagittæ; & lingua eorum gladius acutus.* Qui enim in præsentes contumeliosis verbis excandescit, gladio vtitur; qui verò absentes carpit, sagittis. Simili modo loquendi vtitur Horat. lib. 3. carm. ode. 12.

Percutitur aliquis verbo, opere, aut consilio.
1. Cor. 8
Hieronym.
1. Tim. 5.
Hierem. 18.
Psalm. 56.
Horat. car. 3.

Patruæ metuentes verbera linguæ.

IV. Est etiam percussio manibus facta, quam vulnus graue, aut cædes consequitur: Et quidem, qui cæde, aut mutilatione manus proprias funestarunt, licèt id fecerint, officij necessitate impulsi, vt Iudices; lege tamen Ecclesiastica ab aris remouentur, tanquam minùs idonei ad offerendum Patri pro populo Christi sanguinem. Quod adumbratum fuit 1. Paralip. 22. nolente Deo, vt Dauid, qui multum fuderat sanguinem, templum ei ædificaret. Tertiò percussor dicitur, qui malo exemplo, fratrum suorum conscientias percutit. Ad quem modum percussionis respiciunt ferè interpretationes Græcorum Patrum; vnde Theophyl. intelligit: *Non percussorem,* vocari eum, qui nec manibus ferit, nec verbis amarulentis importunè sæuit; *Medici enim,* inquit, *officio fungitur.* Porrò medicus curat ictus, & vulnera; non ipse etiam verberat.

1 Paral. 22.
Theophyl.
Chrysost.

V. Rectè D. Chrysost. coniungit in expositione huius capitis hæc duo: *Non vinolentum, Non percussorem,* vt tropologicam more suo doctrinam eliciat. Hoc in loco, inquit, contumeliosum significare voluit. Nam corripiendo potiùs, quàm percutiendo, aut inferendo contumelias omnia agere oportet. *Quid enim obsecro, iniuria opus est, gehennæ comminatione terrere oportet, atque huiusmodi emendare terroribus. Nam, cui infertur contumelia, audacior, atque impudentior fit: & eum, qui se ita affecerit, vt contemnat, magis inducitur. Nihil fermè ita contemptum facit, sicuti contumelia, & iniuria: neque enim huiusmodi contumeliosum finit esse venerabilem; & etiam quam decet à subditis reuerentiam assequi. Magna necesse est huiusmodi cum religione loquantur, omnisque illorum sermo diuina sapientia conditus, peccantes terrere debet memoria supremi iudicij; vacare enim iniuria sermonem huiusmodi decet: sin verò fortasse fuerint aliqui, qui prohibeant ea, quæ sunt nostri muneris exequi magna cum auctoritate, aliàs, austeritate tractanda res est.* Hæc Chrysost. quæ propterea subtexui, vt intelligant Episcopi, & omnes qui aliis præsunt, abstinendum esse in reprehensionibus subditorum ab omni verbo contumelioso, non minùs quàm à vinolentia & percussione.

Cui infertur contumelia audacior fit, & impudentior.

Non turpis lucri cupidum.

Interpret. Chrysost.

VI. Particula illa, *Non turpis lucri cupidum,* vel, vt vertit interpres Diuus Chrysost.

Chrysost. *non turpis lucri appetitorem*; Græcè verò, vno vocabulo αἰσχροκερδῆ significatur. Vultque Apostolus, vt inquit Chrysost. Episcopum præferre magnum pecuniarum contemptum, 1. ad Timoth. 3. argenti minimè cupidum optat, siue, vt Græca ibi habent, ἀφιλάργυρον, contendunt plerique non solùm ex redditibus Ecclesiæ, sed etiam ex pœnis peccantibus impositis ditescere; vnde plerunque contentiones oriuntur inter sacros & profanos magistratus. Quod aduertens Epiphanius (vt refert Polybius, Epiphanij discipulus, & nos annotauimus, 1. Timoth. 3. sect. 1. annot. 16.) Cùm Hierosolymam iret causa visitandi loca sacra magnam vim argenteorum vasorum vidit, à Ioanne Hierosolymitano Episcopo congregatam; Admonitum à se priùs vt eam supellectilem venderet, pecuniámque necessitatibus pauperum ex vasis opportunam, conflaret; adiuit aliquando, & mutuò commodata vasa ad excipiendos Cyprios hospites, ipse vendidit Romano mercatori, pecuniámq; omnem pauperibus elargitus est. Ea re indignatus Ioannes, vestem strinxit Epiphanij, dicens: *Redde mihi argentum meum.* Epiphanius se redditurum pollicitus est. Ille vrgere adhuc. Epiphanius oratione præmissa, coniecto in illius oculos sputo, hominem excæcauit. Quo miraculo, Ioannes ad se rediens supplex veniam petiit, asserens non curaturum se quid de argento factum sit, si sanitati restitueretur. Culpæ pœnitentem Epiphanius rogatu multorum, qui aderãt, vnius oculi luce primum; deinde alterius donauit. Hoc tam insigni exemplo frenari potest eorum propensa ad luxum, & rem familiarem augendam voluntas, qui cùm patres pauperum esse debeant, thesauris inhiant nullam pauperum curam gerentes.

1. Tim. 3.

Epiphan. Polybius. 1. Tim. 3.

Epiphanius auarum Episcopum percussit cæcitate; & pœnitẽtem sanauit.

VERS. 7. Non superbum.

Quàm detestanda sit in principe Ecclesiastico superbia.

ANNOTATIO I.

I. SIue nomine *superbi*, intelligas cum Ambros. & Hieron. proteruum; siue cum aliis præfractum & intractabilem; vitium profectò notat Paulus, valde à Principe Ecclesiastico, qualis est Episcopus, alienum. Debet enim is, qui aliis præest (vt Apostolus vult 1. Cor. 9.) *fieri omnibus omnia*, vbi fidei doctrina non periclitatur. Memor sit Episcopus illius sententiæ Eccles. 32. *Rectorem te posuerunt? noli extolli.* Et mundi quidem huius principes etiam inuitis populis arbitratu suo dominantur. Episcopus verò, cùm volentibus præsit, nihil nisi memor Christi, cuius est discipulus, mansuetudinis, moliri debet. Quis enim non mõstrosum iudicat Paulum Samosatenum, Antiochiæ Episcopum, vel potiùs monstrum, qui vsurpatis seculi dignitatibus, dux magis quàm Episcopus vocari maluit? (alij ducenarium legunt, & munus intelligunt eorum, qui sunt apud Reges cancellarij.) Egrediebatur domo cum satellitio, thronum in Ecclesia sublimiorem habens, subinde manu femur pulsans, in defunctos pastores, & doctores impudenter inuehebatur. Meritò superbus hic, & blasphemus, Episcopatu cum dira execratione à coepiscopis, Aureliano Imperatore, pulsus est. vide Euseb. lib. 7. cap. 30. & Niceph. lib. 6. cap. 28. 29. 30.

Ambros. Hieron.

1. Cor. 9.

Eccl. 32.

In prælatis proteruia vituperanda.

Pauli Samosateni superbia.

Euseb. Cæs. Nicephor.

II. Similis fuit insolentia Nestorij Constantinopolitani Episcopi, vt autor

Socrates. Nicephor. Tripart. Nestorij superbia hæresin peperit.

tor est Socrates lib.7.cap.29.Niceph.lib.14.cap. 31. Tripart.lib.12. c.4.Is enim prima statim concione ad Theodosium minorem imperatorem turbidus ac ferox: *Da mihi,* inquit, *Imperator terram ab hæreticis liberam, ac repurgatam & vicissim cælum tibi reddam: Tu mihi hæreticos extirpa, disperde. Ego tibi Persis delendis adero.* Quò euasit superba hæc magniloquentia? Hæresim fecit sui nominis, fidei incendium passim vocatus; donec Episcopatu, in exilium mutato, miserè periit. Humiles vult Christus discipulos, & mansuetos, atque adeò Episcopos, cùm ait, *Discedite à me, quia mitis sum & humilis corde.*

Matth.11.

VERS.7. Non percussorem.

Quàm alieni debent esse, qui præsunt Ecclesiis, ab ira & vindicta?

ANNOTATIO II.

I. IRacundiæ, vinolentiæ, & elationi, cognatum est vindictæ studium. Neque pugno, neque baculo percussorem Paulus, imò neque verbo contumeliosum eligi in Episcopum vult. Habet enim arma spiritus, neque fas est, vt alios percutiat discipulus eius, qui percussus non repercutiebat, Ioan.18. Est hoc vitium tum iræ, tum ebrietatis, & plerunque arrogantiæ soboles. Corripiat ergo, non percutiat. Animarum medicus est, non feriat ægrotum, sed curet. Si opus est vulnus inferre, afferat hæc plaga sanitatem. Absit a verborum medicamento, quod sanitati necessarium est, contumeliæ venenum. *Omnis* enim *animaduersio & castigatio contumelia vacare debet,* vt Tullius ait, Offic.1. Laudari solet Christianus Maguntiæ Archiepiscopus, quòd vocatus ad Regis expeditiones, & obiurgatus quòd gladium contra hostem non distringeret, respõderit: *Nequaquam decere vinearum incendia & agrorum vastitates sacerdotem: traditum sibi solùm gladium esse spiritus, cùm scriptũ sit: Mitte gladium in vaginam.* Passus est bonus Episcopus submoueri se ab Episcopatu potiùs, quàm exẽplo antecessorum arma carnalia, sibi interdicta, tractare. vide Chronicon Moguntinum.

Ioan.18.

Tull.Offi.1. Christiani Episcopi Mogũtiæ exemplum mansuetudinis.

II. Theodor. iracundum hîc exponit, qui meminit acceptæ iniuriæ. Et verò, ὀργίλος, sonat, *ad irascendum procliuem*, siue, *irritabilem.* Vitium sanè ab eo, qui alios moderatione & prudentia in officio continere debet, valde alienum. Sit ergo omnis Christi discipulus tardus ad iram, vt vult Iacob.1 multò & magis Episcopus, quem ingenium mite & placidum decet, exhibere. *Væ illis, quorum os maledictione, & amaritudine plenum est,* Psal.13.

Theodor.

Iacob.1.

Psal.13.

VERS.7. Non turpis lucri cupidum.

Tropologica doctrina contra auaritiam.

ANNOTATIO III.

I. DIscant omnes homines, præsertímque Episcopi, & Ecclesiæ præsides, quàm Deo displiceant, qui diuinis ministeriis addicti cùm sint, augendis diuitiis sedulam impendunt curam: turpis lucri cupidos vocat Apostolus, qui nullo honesto fine sibi proposito, ditescunt. Opes ex Ecclesiasticis muneribus collectæ in pauperes refundendæ sunt. Turpe enim erit; si Christiano,

Vituperãtur prælati, qui diuitiis, pauperibus donandis, ditescunt.

neduma

nedum Ecclesiæ præsidi, obijciatur illud Iob 22. *Aquam lasso non dedisti, & esurienti subtraxisti panem*; vbi vox Hebræa *Maim*, licèt pro *vnico haustu aquæ* sumi possit, integrum interdum aquæ elementum, aut ingentem pluuiam significat; ideóque solet aqua esse symbolum abundantiæ. Quæ vocis proprietas, huic sententiæ conuenit, vt significat Eliphas, ex magna illa diuitiarum abundantia & affluentia diuitis, neque tam quidem redundasse in sitientes & lassos. Quotidie diues ille Euangelicus *epulabatur splendidè*, & ne mica quidem data est Lazaro famescenti. Hic profectò, vt ait Eccles. 10. *in vita sua proiecit intima sua*. Qui autem viscera in quibus est sedes misericordiæ proijcit, misericordiam ipsam, & humanitatem ablegauit. Per *aquam* autem intelligitur, non aqua artificio cocta, sed frigida Quam vim expressit locus ille, Matth. 10. *Quicunque potum dederit vni ex minimis istis, calicem aquæ frigidæ, non perdet mercedem suam*, vbi Chrysost. *frigidam aquam, dixit, vt ne calefaciendi impendat laborem, hoc est, non dicat, qui eos magnificè suscipit, &c.* Nec tamen quicunque denegauit aquam auarus est, sed lasso, siti enecto & arenti. Vnde se lassum, & refrigerio destitutum, profitetur Deus, cùm aqua denegatur seruis suis fatigatis Isai. 28. *Hæc requies mea*, inquit, *reficite lassum, & hoc est meum refrigerium*. Vbi cùm in Hebr. desideretur pronomen *meum*, bene Forerius coniicit hunc sensum: *Hæc requies, hîc quiescite*: nolo memoriam vestram longa mandatorum serie vexare: hoc vnum vobis commendo, quod cùm impleueritis, existimare poteritis, omnem vos legem impleuisse, quæ benignitate, & proximorum charitate continetur.

Iob 22. Luc. 16. Eccles. 10. Viscera sunt sedes misericordiæ. Matth. 10. Chrysost. Christus faciles nos vult in largienda eleemosyna. Isa. 28. Forerius. Largitione eleemosynæ impletur lex.

II. Iam illud crudelitatis est extremæ, quod subiungitur: *Et esurienti subtraxisti panem*, Non solùm negatio aquæ in culpa est, sed etiam panis. Subtrahunt esurienti panem, qui illud frequenter in ore habent, cùm pauperes adsunt, *Ite in pace, Deus vos adiuuet*; vel bucellam pauperi dare nolentes, & cùm habeant, se habere negantes. Hos mendacij arguit Apostolus, 1. Timoth. 6. *Cùm præcipit diuitibus, non sperare in incerto diuitiarum, sed in Deo, qui præstat nobis omnia abundè ad fruendum*; hoc est, non ad abscondendum, & subtrahendum. Diues auarus cursum diuitiarum, quæ ad pauperes excurrere debent, subtrahit & retardat. Eum autem qui hac ratione panem subtrahit pauperi, maledictum pronuntiat Salomon, Prouerb. 11. *Qui abscondit frumentum, maledicetur in populis. Benedictio autem super caput vendentium.* Et 70. vertunt, *qui continet frumentum.* D. Ambros. lib. 3. off. cap. 6. legit, *captans pretia frumenti. Benedictio autem ad eos pertinet, qui vendunt, vel, vt legit Ambros. qui participant, vt non solùm vendentem significet, sed etiam hilariter dantem, & facilè tribuentem.*

Diuitum in pauperes crudelitas. 1. Tim. 6. Qui abscondit frumentum tépore famis, crudelis est. 70. Interpr. Ambros.

III. Perstringit hic locus eos grauiùs, qui non solùm pauperi negant eleemosynam, sed etiam ab ipsis subtrahunt, quæ habent; imò ipsa rapiunt panis frusta. Ambros. sic legit, *Esurientium subtraxisti frustum panis.* Dicere auari nequeunt, *Hæc habeo quæcunque dedi*; cùm nihil dent; imò nihil illis dulce sit, nisi quod ab aliis subtrahunt, quod bene explicat D. Ambros. lib. de Naboth, cap. 4. super id quod scribitur 3. Regum 21. de Achab. marito Iezabelis, hoc est, auaritiæ. Inhians enim in alienas opes, præ mœrore *proiecit se in lectulum suum, & non comedit panem*; vbi legit Ambros. *non manducauit panem suum.* Additque, etenim diuites, magis alienum panem, quàm suum manducant, qui raptu viuunt, & rapinis sumptum exercent suum. Atque in eo pauperibus miseriores

Ambros. 3. Reg. 21.

sunt, quod pauperes à volentibus accipiunt, diuites ab inuitis bona colligunt. Vnde Chrysost.hom.13.super 1.ad Corinth.4. *Considera*, inquit, *quid apud nos homines videatur esse turpe, à diuitibus ne petere, an à pauperibus? Est perspicuum quòd à pauperibus. Hoc ergo faciunt diuites: non petet enim mendicus à mendico. Rursus quid quæso est honestius? accipere à volentibus, an nolentes cogere, & eis esse molestos? sed hoc quoque faciunt diuites; quod est argumentum maioris pubertatis.* Hæc ille.

Chrysost. 1.Cor 4.

IV. Origin.in cap.15.Matth. *Solent*, inquit, *diuites habenti dare; ab eo autem qui non habet, & quod habet auferre ab eo.* Quibus verbis carpit peruersam diuitum consuetudinem, qui auferunt à pauperibus, quæ largiantur saturatis, & pinguescentibus. Nitescunt in domibus diuitum carnes, & porci, filij autem Dei fame pereunt. Zachariæ 11. impij principes, abutentes diuitiis appellantur, *quercus Basan*, quos Chaldæus interpretatur ibidem, *satrapas prouinciarum* & meritò: Nam quercus solis porcis fructum ferunt, glandes scilicet & siliquas. Pascunt canes, accipitres, & res sordidissimas. At hominem, ne vnum quidem. *Parietes*, inquit Ambros. *vestitis auro, homines veste nudatis? aurum postulat homo, & equus tuus aurum sub dentibus mandit? Infelix in cuius potestate est tot animas à morte defendere, & non est voluntas.* Hæc Ambros. Hæc libuit commentari in detestationem auaritiæ, quæ labes licèt in omnibus fœda sit, in Ecclesiasticis tamen viris fœdior est, & ignominiosior. Quia verò liberalitatis Pontificiæ, cùm antiqua in aliis regionibus, tum recentia passim in nostra Lusitania, occurrunt exempla, non opus erit longa oratione quorundam hæreticorum calumnias confutare, qui, quod superioribus annis, nonnulli Episcopi, suarum prouinciarum, & muneris obliti, partim aulas principum redditibus Ecclesiasticis abutentes, secuti sunt, partim consanguineos, Concilij Tridentini sanctionum immemores, honoribus, & diuitiis augere cupientes, sacrum patrimonium prodegere; ad cõtemptibilis pubertatis sordes, perperam D.Pauli verba interpretantes, sublimem hanc dignitatem exturbandã esse contenderunt. Certè ad coërcendam quorundam subditorum petulantiam, & morum effrenationem, necessarium esse diuitiarum subsidium, viri alta mente præditi semper iudicarunt. Habeant igitur antistites, vt rectè suo munere fungi possint, opes; exultet turpis lucri cupiditas. Abusus diuitiarum, quippe qui, ab Apostolico instituto valde est alienus, vituperationi affinis esto, vsus verò laudetur. Aurum habent hodie, Apostolorum successores Episcopi, non tamen sibi, aut profanis rebus, sed pauperum fami, captiuorum redemptioni, diuino cultui, sedandisque tumultibus contra Ecclesiastica iura excitatis erogandum. Possem complures referre antistites, qui, non nisi ad hanc normam, auro, ex opimis antistiis collecto, vsi sunt: sed quoniam ij, in multis commentariorum horum locis, obuij erunt lectori, vnius duntaxat Alphonsi Conimbricensis Episcopi mentionem nunc faciam, vt exemplum extet, quod posteritas imitari possit. Nec verò illius in sacris concionibus studium; in victu sobrietatem, & in omnibus rebus modum nunc persequar; literas legisse Pontificias sat fuerit, ex quibus constat, quid summus Pontifex Paulus V. de illius in sacris redditibus expendendis, liberalitate censeat: & quibus benemeritum de suis subditis, totaque Dei Ecclesia Episcopum, ad cœlum efferat præconiis.

Origen. Matth.15. Auari filios Dei famescere sinunt, non canes suos. Zachar.11. Diuites sunt quercus Basan & satrapæ, &c. Ambros. Auro fulgat equus, cum homo egeat.

CAPVT

CAPVT PRIMVM.

SECTIO VIII.

VERS. 8. Sed hoſpitalem, benignum, ſobrium, iuſtum, ſanctum, continentem, amplectentem eum, qui ſecundùm doctrinam eſt, fidelem ſermonem: vt potens ſit exhortari in doctrina ſana, & eos, qui contradicunt, arguere.

Græcè; *Ἀλλὰ φιλόξενον, φιλάγαθον, σώφρονα, δίκαιον, ὅσιον, ἐγκρατῆ, ἀντεχόμενον, τοῦ κατὰ τὴν διδαχὴν πιστοῦ λόγου, ἵνα δυνατὸς ᾖ παρακαλεῖν ἐν τῇ διδασκαλίᾳ τῇ ὑγιαινούσῃ, καὶ τοὺς ἀντιλέγοντας ἐλέγχειν.*

EXPLICATVR CONTEXTVS.

I. DIVI Hieron. in epiſt. ad Oceanum, antequam enumeret ſingulas Epiſcopi virtutes, ex Scripturis collectas, ita præfatur: *Simul obſecro*, inquit, *ne quis me in ſugillationem iſtius temporis ſacerdotũ ſcripſiſſe, quæ ſcripſi, exiſtimet, ſed in Eccleſiæ vtilitatem, &c.* Idem nos præfari poſſumus. In deſcriptione enim Epiſcopi, & in eorum expoſitione, quæ ſcripta ſunt, quaſi ſpeculum ſacerdotis proponitur. In poteſtate, & conſcientia ſingulorum eſt, vtiliter aduertere, quales ſe ibi aſpiciant, vt vel dolere ad deformitatem, vel gaudere ad pulchritudinem poſſint. *Euangelium nanque*, vt Cyprian. ait, *impingit in mores, &c.* ſingula expendamus.

Hieron.

Cyprian.

Hoſpitalem.

II. *Sed hoſpitalem*, ſublatis vitiis, primam in Epiſcopo virtutem hoſpitalitatis requirit; quo nomine cætera miſericordiæ opera includuntur. Nec verò hoſpitalis putandus eſt, qui ſuis dumtaxat amicis, familiaribus, conſanguineis, aut ſcurris, nouarúmque rerum internuntiis, menſam exponit; ſed, qui Dei ſeruos ſpiritualia ſeminantes, & pauperes; maximè autem peregrinos, hoc eſt, propter Chriſtum domo pulſos, peramanter & humanè recipiunt, ne ab infidelibus, iniuriis affecti, ſolatio careant; φιλόξενος enim eſt peregrinorum amans. Huius charitatis laudem obtinent Abraham, & Loth, Geneſ. 18. & 19. & ad Hebr. 13. qui Angelos domi ſuæ, hominibus ſe benefacere exiſtimantes, recipere promeruerunt. Et Magnus Greg. Chriſtum domi ſuæ excepiſſe dicitur, cùm multos peregrinos ad menſam inuitaſſet: Celebrat epiſt. 3. D. Ioannes Caium, quòd hoſpitalis fuerit, & omnino φιλόξενος. *Fideliter*, inquit, *facies, quicquid operaris inter fratres; & hoc in peregrinos, qui teſtimonium reddiderunt charitati tuæ, in conſpectu Eccleſiæ; quos bene facies deducens dignè Deo. Pro eius enim nomine*

Hoſpitalis non dicitur, qui conſanguineis, & nobilibus ſolùm fores aperit.

Gen. 18 & 19

Hebr. 13.

Greg. P. excepit hoſpitio Chriſtũ.

Ioan epiſt. 3.

Beneficii Deus præſti-

t't iis,qui ho sp'tia pręb.ie iūt affl ctis. Hieron. 3 Reg.18.

nomine profecti sunt, nihil accipientes à gentibus, &c. Abdiam D. Hieron. prophetiæ gratiá accepisse scribit, quòd in persecutione Iezabelis, in speluncis quinquagenos prophetas absconditos pauisset, 3. Reg. 18. quos, vt alere etiá posset, multum æris alieni contraxerat: quod Elisæus oleo dissoluit, miraculo in vasis vacuis aucto: fuerat autem vxor Abdiæ demortui, vidua in cuius domo factum est hoc miraculum, quo & sibi & filiis, imò & creditoribus, satisfecit, vt autor est Ioseph. lib. 9. Antiq. cap. 1. Quid, quòd Deus ipse aliquando sua præsentia, hospitalitatem commendauit? Platina, post Sigebertum, scribit, anno Domini 1048. à Leone I X. Summo Pontifice, cuius domus semper pauperibus, & peregrinis patuit, leprosum ante fores ædis suæ inuentum in lectulo, quo ipse decumbebat, iussum fuisse diligenter & molliter collocari: Quid putas accidisse, apertis diluculo foribus, non inuenit. Peruasum omnibus est, pauperis nomine Christum eò loci iacuisse.

Iosephus. Platina. Sigebertus. Leo ix. excepit in paupere Christū.

II. Non adhibet autem Apostolus distinctionem inter diuitem & pauperem Episcopum; omnibus omnino Episcopis commendat hospitalitatem. Licèt enim tenues sint redditus alicui; tamen si ipse temperans est, & frugalis, grauem Deo illi fauente, pati indigentiam non potest. Vnde Ambros. lib. 2. de Offic. cap. 16. *Scio,* inquit, *plerosque sacerdotes, quo plus contulerunt, plus abundasse: quoniam quicunque bonum operarium videt, ipsi confert, quod ipse suo officio dispenset, securus quod ad pauperem sua perueniet misericordia. Nemo enim vult nisi pauperi suam proficere collationem. Nam si quem aut immoderatum aut nimis tenacem dispensatorem viderit: vtrunque despiciet: si aut superfluis erogationibus dissipet alieni fructus laboris, aut recondat sacculis.* Hæc Ambros.

Ambros. Qui plus tribuūt pauperibus, plus accipiunt.

III. Olim sanctissimè cautum fuit, ne quis Episcopus peregrinus, alibi hospes esset quàm in Episcopi ædibus: Et meritò. Nec enim decet, Episcopum, in cauponariis stabulis, vbi spurcitiæ & impudicitiæ sedem habent, dum peregrinantur, hospites esse. Vnde Hieron. hoc loco: *Ante omnia hospitalitas futuro Episcopo denuntiatur; si enim omnes illud de Euangelio Matth. 26. audire desiderant;* Hospes fui & suscepistis me: *quanto magis Episcopus, cuius domus omnium commune esse debet hospitium? Laicus enim, vnum, aut duos, aut paucos recipiens implebit hospitalitatis officium. Episcopus, nisi omnes receperit, inhumanus est.* vide quæ annotauimus, 1. ad Timoth. 3.

Inhumanus est Episcopus, qui pauperes nō admittit. Hieron. Matth. 26. 1. Tim. 3.

Benignum.

IV. *Benignum*; Græcè, φιλάγαθον, quasi dicas, *studiosum bonarum rerum,* aut *amantem bonos.* Hieron. hoc loco legit, *bonorum operum amatorem.* Theophyl. interpretatur, *benignum* vocari humanum, modestum, minimè inuidum: si vocem Græcam φιλάγαθον, interpreteris, *amantem bonos,* sanè habebis vnam ex præcipuis Prælati laudibus. Nam si bonis fauet Episcopus, ad virtutis studium subditos excitat;

Hieron. Theophyl.

Quis enim virtutem amplectitur ipsam
Præmia si tollas.

Significatur etiam vocabulo *benignitatis,* quo vtitur vulgata editio debere inesse in principe maximè Ecclesiastico, affectum ad largiendum subditis, vel ipsum sanguinem, exemplo Christi qui discipulis cogitantibus honores & sibi proponentibus principatus Matth. 20. ait: *Nescitis quid petatis.* Quasi di at, qui

Prælatis debet inesse, affectus ad largendum subditis, vel ipsum sanguinē exemplo Christi. Matth. 20.

qui me sequuntur, non appetere debent magistratus, vt conspicui sint, & seruos habeant, sed me potiùs imitari, &c. Marcus autem cap. 10. refert dixisse Dominum: *Filius hominis non veniet, vt ministraretur ei, sed, vt ministraret, & daret animam suam redemptionem pro multis.* Vbi Græcè est, λύτρον, quæ vox non ipsum redemptionis actum, sed pretium significat, quo redimuntur captiui & serui: Christus autem dedit animam suam, & sanguinem, in pretium redemptionis; non ei, hoc est diabolo, à quo homines detinebantur captiui: sed Deo Patri, cuius iusta ira traditi eramus tortori. Nec verò putandum est, Christum interdixisse suis, prædictis verbis, principatum in Republ. gerendum. Possunt enim, quamuis Anabaptistæ obstrepant, Christiani, profanos gerere magistratus, & non solùm sacros. Dumtaxat voluit modum præscribere, quo sese in suscepto primatu gerere debent, qui diuersus sit ab Ethnicorum administratione. Vult, vt magistratus, potissimùm Ecclesiastici, de quibus est locutus, inuigilent subditorũ commodis; quo pacto populo Dei præfuerunt Moyses, Samuel, Dauid, & alij Sancti. Quod dicere aliqui, etiam Gentiles, existimarũt. Antigonus enim, Macedonum Rex, videns filium suum, eos in quos habebat imperium, ferociùs tractãtem, atque insolentiùs: *An ignoras*, inquit, *fili, regnum nostrum esse splendidam seruitutem?* sentiens nimirum, principem non minùs oportere inseruire populo, quàm populum principi, nisi quòd princeps id facit cum dignitate. vide Iansen. in Concord. cap. 104. ad finem.

Marc. 10.

Anabaptistarum error

Regnum est splẽdida seruitus.

Iansen. in Concord.

V. Ostenditur hæc benignitas, in cõcionibus, & familiaribus colloquiis, quæ Episcopus passim ad suos habere debet, partim, vt peccatores ad pœnitentiam adducat; partim, vt virtutis studiosos consoletur. Imitari potest sanctum Iobum cap. 21. qui videns ex suis ærumnis, argumentum ab amicis elici, vitæ flagitiosæ, eos ab ea praua opinione detorquere volens, ait: *Audite quæso sermones meos, & agite pœnitentiam.* vbi vox Hebræa commutationem animi, quæ per varios affectus fit, significat, sed potissimùm, per pœnitentiam, & consolationem. Nam verbum נחם *Nahham* æquè consolari & pœnitere significat. Et quidem pœnitentia consolationem ferè comitem habet: in causa est prælati sermo, si tumultu careat verborum, & benignũ præferat affectum, vt subditos peccati pœniteat, & auditores cõsolationem recipiant: vnde, Symmachus legit, *sit hoc mutatio consilij, & sermonis vestri.* Iam compositi animi significatio declaratur, iuxta significationem consolationis, quam sequuntur ferè Græci; & Vatablus. Quasi dicat, Iob: *Attentè me audite, & hoc vestrum silentium, erit mihi vice magnæ consolationis.* Deinde alienam ab omni arrogantia orationem subiungit, qua vti interdum debet benignus doctor: *Sustinete*, inquit, *me, vt & ego loquar: & post mea, si videbitur, verba, ridete.* vbi Gregor. *Postquam enim quod sui muneris est, præstant sancti doctores, si rideantur ab auditoribus, sustinent patienter.*

Benignitas prælati in concionibus cernitur. Iob 21.

Symmach.

De prouidentia, qua ad imitationem diuinæ benignitatis, præfecti Ecclesiæ debent consulere subditorum vtilitati.

ANNOTATIO VNICA.

VI. Graui reprehensione dignus est, qui vel specie colligendi animum, vel philosophandi, alta semper molitur; ne ad populi sibi commissi mores

Reprehenditur prælatus, qui alta co-

gi͏rat, subditorum necessitates oblitus.
Iob.22.

res explorandos,& ad pietatem conformandos,se accommodat. Nam,vel ipsi Deo iniuriosa est illa quorundam exprobatio Iob.22. *Nubes latibulum eius, nec nostra considerat, & circa cardines cæli præambulat.* Quorum verborum, quibus impij homines negantes Deo rerum nostrarum prouidentiam, vtuntur,hic est sensus,sicut nos latet Deus,nubibus inter nos atque cælum interpositis; ita Deo occultantur, quæ in terra à nobis geruntur. Cælestia illi tantùm nota sunt,illa curat,nostra negligit,contemnit,& ignorat. Hanc plenam impietatis mentem falsò tribuit Eliphaz Iobo. Tribuēda planè est quibusdā philosophis, de quibus Senec.li.3. de benef.c.3.sic ait: *Alius,*inquit,*illis scilicet Dijs,obijcit negligentiam nostri;alius iniquitatem. Alius illos extra mundum suum proijcit; & ignauos,hebetesque sine luce,sine vllo opere destituit,&c. Clemens Alexand.* lib.5.Strom. hanc opinionem tribuit Aristoteli quem cum aliis philosophis confutat,eamque ait ex Scriptura perperam intellecta hausisse: sic enim ait, *Aristoteli venit in mentem vsque ad lunam deducere prouidentiam* ex Psal. 35. *Domine in cælo misericordia tua,& veritas tua vsque ad nubes, &c.* cum Clemen. Alexand. consentit Theodor.lib.6.de curatione Græcorum, vbi agit de prouidentia. Certè si non errant in opinione qui fastosè viuunt; factis, quod valde numini iniuriosum est,assertores se esse impiæ sententiæ profitentur. De suo præfecto, quem benignum esse, & sobrium omnibusque placabilem; vtinam interdum populus dicere verè non possit,*Nubes latibulum eius,nec nostra considerat.*

Seneca.
Clem.Alex. lib. 5. vltra med.
Psal 35.
Theodor.

Dei prouidentia vt nutris ex nobis.
Prou.8.

VII. Dei prouidentiam imitari decet, qua ille omnibus rebus adest,& vt operari possint, vigorem subministrat. Astitit hæc prouidentia siue sapientia Patri diuino in rerum procreatione.*Cum eo eram,*inquit,*cuncta componens.*Hebr. *Eram apud eum nutritius*, vel, vt quidam legunt, *Eram fida* in Hebræo *Aman* quam nos vocamus Lusitane *Ama que da opeito*; sicut enim principes filiis suis nutrices assignant; ita diuinæ prouidentiæ tanquam nutrici, Deus tradit homines, & res alias benignè fouendas, & ad suos fines dirigendas. Hinc Sap. 16.dicitur Dei gratia *nutrix*,hoc est,omnium altrix,tamquam mater indulgentissima.Atque,vt probè quid nobis opus sit Sap.1.dicitur, *Renum testis est Deus, & cordis scrutator est verus, & linguæ eius auditor*; id est, qui vocem siue verborum siue scelerum ad se clamantem, auribus percipit. *Propter hoc, qui loquitur iniqua, non potest latere, quoniam auris zeli,audit omnia, & tumultus murmurationum,non abscondetur,&c.* vocatur autem diuina auris,auris zeli,quasi valdè audiendi cupida. Scire igitur nitantur prælati, quid subditi agant, vel dicant, vt hinc intelligant, quo pacto consulere debeant eorum necessitatibus, vel tanquam nutritij, vel tanquam patres. Imitentur etiam Dei oculos; De quibus Tertull.lib. de pœnitentia cap. 6. sic scribit: *Nihil occultum, quod non reueletur; quantascunq; tenebras factis tuis superstruxeris; Deus lumen est; illius oculi multò plus lucidiores super solem circumspicientes vias hominum,& profundum abyssi, & corda hominum intuentes in absconditas partes, &c.* Nam solis, quod videmus lumen, in terræ superficie extat:ad inferorum recessus, non peruadit: Dei verò splendor omnia attingit. Hinc, Ioui, referente Pausania, in Corinthiacis: simulacrum tribuebatur,ternos habens oculos,quia cælo, terræ, & mari, vt poëtæ finxerunt, imperetur. Hoc autem imperium oculatissimum est, & ad ipsas inferorum sedes,pertingit.Vt hinc discant prælati & principes,non solùm dynastis,& diuitibus adesse & abiectissimos homines non despicere, sed eos cùm ægrotant

Sap.16.
Sap.1.
Auris zeli Deo est.
Prælati prouideant subditis tāquam nutritij, aut patres Dei oculus.
Tertull.
Pausanias.
Ioui cur terni oculi adpicti.

tant in casulis, adire, & ope si indigeant fouere.

VIII. Facilitas etiam morum commendatur, Prouer. 8. exemplo sapientiæ diuinæ; sic enim ait; *Cum eo eram cuncta componens, & delectabar per singulos dies ludens coram eo omni tempore, ludens in orbe terrarum, &c.* Declaratur his verbis, voluptas & gaudium, in præsentia Dei, benignè res omnes procreantis. Nunquid obliuiscitur mulier infantem *vteri sui? Isai. 49. Etsi illa obliuiscatur, Deus non potest creaturas suas obliuisci.* In vtero præ amore gestabat Paulus Galatas, vt Christo conformes fierent, à quo per peccatum recesserant. *Filioli mei, quos iterum parturio, donec formetur in vobis Christus.* Curat Deus glaciem, niuem, grandinem, Iob. 38. Passerculum etiam, Matth. 10. Coruorum pullos Psal. 146. Capillos, vt ne vnus quidem pereat illo inuito, Matth. 10. *Nouit iumentorum suorum animas*, Prouer. 12. Est profectò Deus animarum amator hominum magis quàm iumentorum. Vnde 1. Corinth. 9. inquit Apostolus, *Nunquid Deo est cura de bobus?* Significans minoris esse boues apud Deum, quàm, vt de illis, ita sit solicitus, atque de homine. Quod aduertens Hieron. cap. 1. in Habacuc, super illa verba: *Et facies homines quasi pisces maris, & quasi reptile, non habens principem. Non sumus,* inquit, *tam fatui adulatores Dei, vt dum potentiam eius etiam ad ima detrahimus, in nos ipsos iniuriosi simus; Eandem tam rationabilium quàm irrationabilium prudentiam esse dicentes, &c.* Sicut ergo Deus & nostra plurimi facit, & mira benignitate curat; ita principes, præsertim Ecclesiastici, subditorum etiam minimas res curare debent, & ope indigentibus, eximiæ benignitatis sanctionem ostendere.

Prou. 8. Facilitas morum. Prou. 8. Paulus Galatas filiolos vocat. Isai. 49. Curat Deus res minimas. Iob. 38. Matth. 10. Psal. 146. Matth. 10. Prou. 12. 1. Cor 9. Hieron. Habac 1.

Sobrium.

IX. Græcè, σώφρονα, quod Hieron. vertit, *castum*, Ambros. *prudentem*; atque hæc omnia significat σώφρων, quemadmodum *sobrius* apud Latinos. Subnotat Hieron. veterem interpretem, eo quòd pro *pudico* verterit *prudentem*. Cæterùm, vt pro interprete loquar, si Græca vox ambigua est, vtrumcunque scilicet adsignificans, prudentem & pudicum, quomodo deceptus est vertens prudentem? Verùm, vt notum est, D. Hieron. studio tuendæ castitatis vndique colligit, & asciscit præsidia, & quicquid potest, ad suas pertrahit acies. Diffiteri tamen non debeo, σώφρων Græcis, non tam prudentem sonare, quàm sobrium, & sanæ mentis hominem; qui nimirum & animum habeat sibi præsentem, & nullis temulentum cupiditatibus. Apud Latinos verò sobrius is est qui moderatus est in vsu cibi & potus: cui virtuti opponitur, ebrietas; sobrietatem hanc cōsequitur vigilantia, qua pastoribus opus est in grege suo tuendo, iuxta illud, 1. Petr. 5. *Sobrij estote & vigilate, quia aduersarius vester, &c.* Et Christus Luc. 21. ait: *Attendite vobis, ne fortè grauentur corda vestra in crapula & ebrietate*. subiungit; *Vigilate itaque omni tempore orantes.* Per metaphoram, *sobria* dicuntur *iugera*, in quibus vinum non nascitur, & *sobria pocula* à quibus abest ebrietas. Quare, Episcopum, vt Ecclesiam suam tueri valeat, oportet esse sobrium. Et quidem Chrysost. homil. 1. in cap. 3. epist. 1. ad Timoth. cùm νηφάλιον, quo vocabulo ibi D. Paulus vtitur, & *sobrium* significet, & *vigilantem*, vigilantiam imprimis commendari putat; & sacerdotes, qui olim ministrabant in templo, vinum & siceram bibere prohibebantur, vt meliùs vigilarent in obeundo suo munere. Quid quòd dormientibus hominibus (hoc est, pastoribus & prælatis,

Hieron. Ambros. D. Hieronymus studio propugnādæ castitatis, nihil non agit. Sobrietas cū vigilātia copulatur. 1. Petr. 5. Luc. 21. Chrysost. 1. Tim. 3.

Math. 13.

latis, quorum est vigilare) *venit inimicus homo Matth.* 13. *& superseminauit Zizania*, vide quæ annotauimus 1. Timoth. 3.

Iustum, sanctum, continentem.

Hieron.

Non potest prospicere aliis, qui obnoxius est affectibus.

Continens est, qui abstinet à cibo, & ab illicitis actibus. Theophyl. Hieron.

X. *Iustum*; *Iustus* dicitur, qui tribuit vnicuique, quod suum est: vocabulum ὅσιον, ita interpretatur Hieron. vt affirmet, significare sanctitatem mistam pietate, quæ ad Deum refertur. Nam ἅγιος, *sanctus* est, hoc est, purus à vitiis; εὐσεβὴς verò, pius *in Deum. Continentem* præterea vocat, & optat Episcopum, Græcè ἐγκρατῆ, id est, *temperantem*; quod vocabulum, vt ait Hieron. quidam haud rectè, ad solam referunt libidinem, cùm ad omnes pertineat affectus, iram, auaritiam, ambitionem, inuidiam, timorem, vt omnibus his superior sit Episcopus. Optimè id ab Apostolo animaduersum est, non posse prospicere aliis, qui ipse sit obnoxius affectibus, pacem animi turbantibus. Sanè nullam spem video rebus publicis rectè constituendi, nisi princeps illis contingat liber ab omnibus vulgi cupiditatibus. Vtinam hodie non experiremur tam multos suis obsequentes appetitionibus magistratus: paucos tamen excipio, quos cælestis ducit gratia ad muneris sacri functionem si affectibus principes modum adhiberent, non videremus hodie turbari passim legum æquitatem, & scholas ipsas Theologicas, & conciones interdum vitiari. Theophyl. continentem interpretatur, abstinentem, non solùm in cibis, verùm etiam lingua, manu, oculis. Nam si in impudicis & prodigis dominetur, & hæc cohibeat, continens erit, &c. D. etiam Hieron. huc alludit: sic enim ait; *Sit quoque Episcopus, & abstinens, non tantum, vt quidam putant, à libidine, & ab vxoris amplexu, sed ab omnibus animi perturbationibus, ne ad iracundiam concitetur, ne vllum tristitia deiiciat, ne terror exagitet, ne lætitia immoderata sustollat.* Hæc virtus si exigitur ab omnibus, quanto magis ab Episcopo? qui patiens & mansuetus debet vitia ferre peccantium; consolari pusillanimes; nulli malum pro malo reddere, sed vincere in bono malum!

Amplectentem fidelem sermonem.

Interp. Theophyl.

Fidelis sermo est, qui sanam continet doctrinã procul à verborũ nugis. Chrysost.

Theophyl.

Theodor. Ambros.

Tenax sermonis fidei adhæret, si tenacitas bona est.

XI. Amplectentem eum, qui secundùm doctrinam est, fidelem sermonem. Pro *amplectentem* vertit interpres Theophylacti, *retinentem*; vox enim Græca, ἀντεχόμενον, significat, hominem tenacem, & studiosè retinentem, fidei scilicet doctrinam, quam vocat Apostolus *fidelem sermonem*, hoc est, verum, seu per fidem traditum, & non à rationibus humanis, aut dialecticorum argutiis, & vt Chrysost. exponit, fidelem sermonem conseruare oportet, non autem Rhetoricas aut Dialecticas argumentationes. Sunt enim quidam qui videntur perpetuò Aristotelem aut Demosthenem spirare. Episcopus autem custos sit doctrinæ fidelis, quam nobis Christus, & illius discipuli, tradiderunt. Indicat ergo, posse Titum, & quemcunque Euangelij præconem, sine externa doctrina, verbum Dei rectè tradere. *Non enim*, vt hoc loco ait Theophyl. *opus est fastu verborum, sed Scripturarum peritia, sententiarumque grauitate, ac potentia. Ex his enim verbi doctrina prosperior redditur, quemadmodum, & ipsius Pauli.* Hæc Theophyl. cui suffragatur Theodoretus. *Non statuit*, inquit, *vt sit disertus, sed diuinorum eloquiorum peritus, &c.* Ambros. legit, *tenacem eius, qui secundùm doctrinam est. fidelis sermonis*; Exprimens, nimirum elegantissimè, Græcam vocem ἀντεχόμενον. Nam ἀντέχεσθαι, propriè dicitur, qui alicui rei veluti vnguibus affixis,

fixis,adhæret,nec se,quantumcunque alij in illum insurgant, patitur à proposito dimoueri.Hæc firmitas,& veluti adhæsio rebus fidei cum omnibus Christianis necessaria est,tum præcipuè Episcopis,qui vulgus docent, & exemplo aliis prælucere debent. Nugæ enim sunt, & , vt Plautino verbo vtar, titiuilitium, Aristotelis,& Demosthenis flores,si cum fidei dogmatis comparentur.

Potens sit exhortari.

XII. *Vt potens sit exhortari in doctrina , sana, & eos qui contradicunt arguere.* Non fastosis verbis opus est Episcopo,sed magna peritia Scripturarum, vt reconditos sensus strenuè rimetur. *Non vides*,inquit Chrys.*vt Paulus orbē conuerterit vniuersum,longeq́ maiora perfecerit,quàm Plato,& cæteri philosophi?* At dices: signorum gratia, hoc illum potuisse peragere. Non ex signis tantùm hoc,ille potuit:Nam si Apostolorum euoluas actus, sæpius illum vi doctrinæ institutum obtinuisse comperies, quàm virtute signorum. Sensus ergo est iuxta Chrysost. oportet Episcopum tenacem esse sanæ doctrinæ, vt suos, & domesticos fidei custodiat,& fulciat; hostes verò arceat. Quare non Episcopus,sed pseudoepiscopus erit, qui neque cum hostibus confligere; neque captiuum trahere subditorum intellectum in obsequium Christi,neque mœrentes consolari,& exhortari possit. Vt enim hîc annotauit Theophyl. *Alias virtutes, in aliis sub Episcopo constitutis, inueniet quisquam,nimirum hospitalem esse & sobrium, idque genus alia. Episcopum veluti characteribus quibusdam etiam signis exprimit docendi munus,&c. Nisi enim possit exhortari ad virtutem,& eos, qui contradicunt, arguere,omnia pereunt,* inquit Chrysost. Deinde addit; *cuius rei nullam nunc curam haberi videmus, atque ingemiscimus.* Meritò nánque Eccl.34.dicitur; *vnus ædificans,& vnus destruens;quid prodest illis,nisi labor?* Filij Israël vna manu ædificabant templum,& altera tenebant gladium,sic Episcopus Dei Ecclesiam doctrina fidei excitare debet,& oppugnatores huius fabricæ potēti gratia,ab oppugnatione deterrere.Sūt enim quidā,quos Apostolus vocat,ἀνυπότακτες,hoc est,*refractarij,præfracti ingenij*,& qui in ordinem redigi nolūt,cum quibus oportet,veluti cum hostibus,ne sanis Reip. partibus noceant, perpetuò colluctari.

Chrysost.

Oportet Episcopum tenacem esse sanæ doctrinæ.

Theophyl.

Character Episcopi est docendi munus.

Chrysost.

Eccles 34.

2.Esdr.4.

Cum refractariis colluctādum est ne noceant aliis.

XIII. Hinc non cum melle, sed cum sale exulcerante dominus prælatos & concionatores comparauit Matth.5.*Vos estis sal terræ.* Væ illis,qui retardantur ambitione à reprehensione vitiorum & populo placere student. Alia fuit Pauli mens,alius animus; sic enim ait ad Galat.1. *An quæro hominibus placere?si adhuc hominibus placerem, Christi seruus non essem.* Alienum ab omni ambitione Deus inuenit Isaiam,idcirco cap. 58. ait illi,*Clama,ne cesses; quasi tubam exalta vocem tuam , & annuntia populo meo scelera eorum & domui Iacob peccata eorum , &c.* Quomodo enim sine cessatione clamabit in principum & dynastarum mores,qui ab eis sperat, aut opes aut dignitatem? Qui enim aliquid ambiunt, vel ad genua diaboli facilè se submittent,& à Deo auertentur.Vnde rectè annotauit Brixianus in cap. 4. Matth. Non postulasse diabolum, vt adoraretur, nisi cùm regnum mundi pollicitus est. Deinde subiungit: *Vere enim honorum appetitio , plena à Deo auersio est.*

Matth.5.

Galat.1.

Isai.58.

Episcopus sit alienus ab omni ambitione vt prosit subditis.

Brixianus.

Matth.4.

Honorū appetitio à Deo auersio est.

VERS.

VERS. 8. Sed hospitalem, benignum, sobrium, &c.

Commendatur mutua hospitalitas, & mensæ vsus inter bonos.

ANNOTATIO I.

1.Petr.4. Clem. Rom. Communis mẽ a & charitatis opera laudantur.

I. COmmendatur hospitalitas à D. Petro 1.cap.4. *Hospitales*, inquit, *adinuicem*, Græcè φιλόξενοι εἰς ἀλλήλυς. Idem apud Clement. Rom. epist.1. qui alloquens presbyteros; [*Charitatis*, inquit, recipiendæ & habendæ, maximum erit fomentũ, si frequenter inter vos communem cibum vestrum, mensámque faciatis: & quantum quisque præualet, crebriùs panem, salémq; suum cum fratribus sumat. Per hæc dilectio comparatur, & causa boni totius in huiusmodi communione consistit. Ideò communes facite cibos vestros cum fratribus secundùm Deũ, per hęc tẽporalia officia pacis & charitatis fructibus æterna gaudia merituri. Multò autem soliciriùs, esurientem reficite: sitientibus, potum; nudis, vestimentum date: ægrotos visite; vinctos iuuate; peregrinos in domibus vestris suscipite, &c.] Hoc mutuæ hospitalitatis inter sacerdotes præceptum, consecuta est tabernæ, & officinæ cauponariæ, in ipsorum ædibus interdictio.

Officia pietatis.

Hospitalitas olim inter Christianos. 1.Tim.3. Albicus Poson. auarus insignis. Æn. Syluius.

II. Nec solùm inter clericos, sed inter omnes Christianos erat olim hospitalitas magni habita; vt annotauimus 1.ad Timoth.3. ex Tertulliano. Imò vetus fuit Ecclesiæ nota; hodie verò non sine damno intermissa. Ab hac virtute, quæ Episcopis debet esse palmaria, desciuit Albicus Posoniensis in Hungaria Episcopus; quem adeò auarum fuisse Æneas Syluius in hist. Bohemica cap.35. & 42. testatur, vt claues cellæ vinariæ nulli quàm sibi crederet; animalia dono accepta mox venderet. Is interrogatus aliquando sonorum omnium, quem molestius audiret, *Maxillarum*, inquit, *ossa frangentium*. Cúmque familiam edentem, bibentémque ferre non posset, minori contentus officio, vt auaritiæ seruiret, dignitati cessit. O auaritiam!

Hatto in pauperes crudelis à muribus deuoratus est.

III. Ab eadem recessit Hatto ex Abbate creatus Archiepiscopus Moguntinus anno 914. qui pauperes, à muribus, qui ad nullam rem vtiles sunt, nihil differre dictitans, & perire sinens: iusto Dei iudicio, à muribus cateruatim noctu diúque inuasus, & in media Rheni turri; ad quam confugerat, deuoratus; abraso quoque ex parietibus & tapetibus eius nomine, interiit. Lege Munsteri Cosmographiam lib.3. pag.480. vbi alia inuenies exempla, quibus admonemur, Hospitalitatis & benignitatis mutuæ; simúlq; perspicimus in humanos, & in hospitales Episcopos, si qui sunt, aliò vitæ cursum inflectere debere, ne diuinæ vltionis, nisi in pauperes benigni sint, & liberales, flammas, vel viuentes experiantur. Sint hospitales, sint benigni, siue φιλάγαθοι, hoc est (vt Hieron. interpretatur) *bonorum amatores*; sint sobrij, humani, modesti: His denique contrarij, quos 2.Tim.3. Apostolus futuros prædixit ἀφιλάγαθυς, hoc est, *sine benignitate*, bonis inimicos, & actionum honestarũ hostes.

Munsterus.

Hieron. 2.Tim.3.

VERS. 9. Vt potens sit exhortari in doctrina sana, &c.

Prælati munus est exhortari, & arguere.

ANNOTATIO II.

Greg P.

I. EXigitur in prælato vis exhortandi huiusmodi, quæ & lenitatem seueritate, & hanc, illa temperet. Vnde Greg.lib.3.Moral. [*Miscenda* est lenitas seueritati

seueritati faciendo quoddam ex vtraque temperamentum: vt nec multa asperitate exulcerentur subditi, nec nimia benignitate soluantur. Hoc nimirum illa tabernaculi arca significabat, in qua cum tabulis virga simul, & manna erat; quia cùm Scripturæ sacræ scientia, in boni rectoris pectore sit virga discretionis, sit manna dulcedinis. Hinc sanctus Dauid ait Psal.22. Virga tua & baculus tuus ipsa me consolata sunt. Virga enim percutimur, & baculo sustentamur. Sit ergo discretio virgæ, quæ feriat & consolatio baculi quæ sustentet. Vtitur ibidem exemplo Moysis; sic enim amauit eos, quibus præfuit, vt pro eis, nec sibi parceret; & tamen delinquẽtes sic persecutus est, quos amauit, vt eos, domino parcente, prosternere; vtrobiq; legatus fortis, vtrobiq; mediator admirabilis. Causam populi apud Deum precibus, causam Dei apud populum gladiis egit.] Hæc D.Greg. Hoc temperamento lenitatis, & seueritatis, vt rectè valeat vti prælatus; primò gerere debet in pectore magnarum virtutum ornamenta; sicut olim sacerdos summus gestabat, hæc verba; *Doctrina & veritas.* Alij vertunt, *vrim & Thumim*, hoc est, illuminationes, & perfectiones, vt nimirum lucem doctrinæ comitetur, vitæ integritas. Secundò, Portaturus est commissas oues per continuum amorem in pectore, & in humeris per continuum laborem, quod Exod.28. significauit Dominus præcipiens gestari nomina duodecim filiorũ Israël, insuper humerali, quod humeros tegebat, duobus Onychinis lapillis inscripta; & in rationali siue in pectorali. (Hoc enim vox, *Hosen*, Hebræis significatur) in duodecim quadrato panno assutis lapillis. vnde Gregor. *Quantum amas proximum, tantum portas, quod si desinis amare, desistis portare.* Tertiò, Cedere non debet furori multitudinis exemplo Caleb & Iosue qui Num. 14. cùm sexcenta hominum millia aduersum se sentire, & concitari animaduerterent, ita nihilominùs in sua perstitere sententia, vt contra hunc populi impetum se opponerent; & tam facilem belli exitum sponderent, vt dicerent, sicut panem poterimus eos comedere. Quartò, Humilitate potentiam moderari debet. vnde Gregor. in pastorali: *Subtilissima,* inquit, *ars vincendi est culmen tenere, & gloriam reprimere, esse quidem in potentia, & potentem se esse, nescire* Bernard de consideratione, *Monstrosa res est; gradus summus & animus infimus; sedes prima & vita ima: lingua magniloqua, & manus otiosa: sermo multus & fructus nullus, vultus grauis, visus leuis; ingens autoritas, & nulla stabilitas:* Illud inprimis necessarium est, quod Act 20. dicitur Episcopis: *Attendite vobis, & gregi, &c.* Gregis enim vita maximè dependet ex moribus & vita sui doctoris. Hinc Chrysost. in tract. de symbolo inquit, *Quemadmodum videns arborem folijs pallentibus, marcidam intelligis quòd aliquam culpam habeat circa radicem, ita cùm videris populum indisciplinatum, sine dubio cognosce, quòd sacerdotium eius non est sanum, &c.* Explebit ergo numeros boni prælati, qui nouerit exhortari suos, siue, vt Hieron. vertit, consolari (vtrunque enim significat παρακαλεῖν) & cùm opus est, increpare. Id autem efficiet, si non in ore solùm sit sermo, se in actionibus etiam, exemplum.

Lenitas cum seueritate. Mãna & virga. Psal.22. Gestãdę sunt in pectore virtutes significatæ in gẽmis summi sacerdotis. Exod 28. Num.19. Humilitas in prælatis moderatur potentiam. Gregor. Bernard. Mõstrosa res est gradus summus, & animus infimus. Act.20. Chrys. Similitudo.

VERS.9. Amplectentem eum, qui secundùm doctrinam est, fidelem sermonem, vt potens sit exhortari, &c.

Scientiæ luce, & rerum experientia, conspicuum esse oportet, qui in Episcopum eligendus est, vt potens sit exhortari, &c.

L 2 ANNO

ANNOTATIO III.

I. FIdelem sermonem arbitror vocari à Paulo non solùm eum, qui sanam fidem, & incorruptam, comitem habeat, sed etiam eum, idque multo æquiori iure, qui cùm de honestate habeatur, honestis moribus, non contradicit. Hunc enim sermonem, qui amplectitur, bene apud omnes audit; potensque est auditores, dum concionatur, & in vniuersum omnes homines ad pietatem exhortari: Duo igitur ornamenta in Episcopo hîc requirit Apostolus; vnum sapientiæ, quod in amplexu sermonis intelligitur; Alterum virtutis; quod in vocabulo *fidelem* insinuatur. Fidelis enim non solùm dicitur, qui credit, sed etiam, qui in dictis & factis constans est. Hæc ornamenta, in virga illa vigilanti, quam Deus Hieremiæ 1. ostendit, significata sunt; Deus nanque symbolis, quibus apud Ægyptios de more gentis, cum qua agebant, Hebræi delectabantur, vti sæpe post egressum ab ea captiuitate, consueuit. Atqui Ægyptij per virgam siue sceptrum, vt autor est Cyrill. Alex. lib. 2. contra Iulianum Apostatam; gubernationem; per oculum, curam, sapientiam, & perpetuam vigilantiam, quæ scientiæ, & gubernationi tam ethicæ quàm politicæ associetur. Mihi oculus ille præsertim scientiam repræsentat, qua is qui cæteris præest, pollere debet; qui veluti sol, qui oculus mundi ab Ambrosio dicitur, multis lucem doctrinæ impertiri possit; sitque, vt Paulus vult, potens exhortari.

In prælato requiritur ornamentũ sapientiæ, & virtutis.

Hierem. 1.

Cyrill. Oculus est hieroglyphicum vigilãtiæ, & prouidentiæ. Sol oculus mundi. Ambros.

II. Huiusmodi oculo præditus Episcopus, nónne lux mundi tibi videtur? Quis ignorat, diei & lucis nominibus passim in sacris literis doctrinam & scientiam significari? Næ, Deus, sic ad futurum se animis nostris pollicetur, quemadmodum solet pastor, qui visitat gregem suum in die. Lux diei non quæcunque sed diuino splendori similis dici Episcopus eò potest, quòd in omnes suæ ditionis partes rutilantissimos veræ doctrinæ, si eum qui secundum doctrinam est, fidelem sermonem amplexatur, radios diffundit. Creato mundo, omnibusque rectè ab architecto summo constitutis, deerat lux, sine qua non alia erat rerum species, quam Gen. 1. à Mose describitur, *Terra*, inquit, *erat inanis & vacua*, seu, vt interpretes malunt, inuisibilis, fœda, & incomposita; *& tenebræ erant super faciem abyssi*. Numquid in tanta caligine videri montes poterant; aut pendentes saxorum asperitates? Non apparebant concauæ rupium altitudines, non arborum viridantes rami; non fluminum labentium cursus; non fontium gelidæ perennitates. Horror vbique erat, & pauor, mortisque imago formidanda. At luce diuino beneficio rebus concessa, suus rebus decor est allatus, sua species, sua pulchritudo. Quòd si diuina mens hanc communem homini cum pecoribus, vitalem lucem tam studiosè procreauit; an non aliam creasse existimandus est internis intelligentiæ oculis admotam? sane hæc interna lux tam eximia est, vt cum illa externa comparata, eius splendori obscuritatem afferat. Hæc est illa lux, de qua Ioan. 1. *Erat lux vera*; Errantium septem stellarum lux, cùm orbium cælestium variè figuram repræsentet, & tempora discriminet labentia, dici vera non potest. Illa est vera lux, qua pura agnoscitur veritas; Deus adoratur, & via certa ostenditur, qua cælestium bonorum adire possimus hæreditatem. *Hæc illuminat omnem hominem venientem in hunc mundum*; non quidem tunc, quando abiectis ad terram tenellis debilitate membris, vitam à lacrymis auspicamur: sed cùm deposita infantium caligine,

Sapientia lucis, & diei nomine significatur.

Sapientiæ, quæ lux est mentis laus.

Ioan. 1.

gine, recta à prauis incipimus semouere, & paulatim illius adhibita industria experimur incrementa.

III. Quam occultus sit eius & fons & origo Iob.cap.28.explanat. *Habet* inquit, *argentum venarum suarum principium, & auro locus est, in quo conflatur; ferrum de terra tollitur; & lapis calore solutus, in æs vertitur.* Addit: *Sapientia vero, vbi inuenitur, aut quis est locus intelligentiæ?* Audite quid vir sanctissimus respondeat: *Nescit homo pretium eius, nec inuenitur in terra suauiter viuentium. Vnde ergo sapientia venit, aut quis locus intelligentiæ?* subiungit: *abscondita est ab oculis omnium viuentium, volucres quoque cæli latet.* Itaque origo sapientiæ tam occulta est, vt homines pariter, & Angelos, qui volucres cæli appellantur, lateat. Vnde ergo sapientia venit? respondet; *Deus intelligit viam eius.* Nos verò, sequitur, *Perditio & mors*: hoc est, nos qui peccatis eramus perditi, & mortui, *auribus nostris audiuimus famam eius*; participes nimirum illius diuina reuelatione facti, Deique ingenti beneficio, *Qui* (vt Apostoli ad Coloss.1. verbis vtar) *eripuit nos de potestate tenebrarum, & transtulit in regnum filij dilectionis suæ.* Non præcesserunt merita; non conuentiones nobiscum habitæ; non pacta; ipse charitate infinita impulsus, qui de tenebris dixit, lumen splendescere, illuxit in cordibus nostris, ad illuminationem scientiæ claritatis Dei in faciem Christi Iesu. Ex hac existit fidelis sermo, & sana doctrina, qua qui præditus est; potens est exhortari, & cætera obire munera, quæ in Episcopo Paulus desiderat.

Iob.28.

Homines, & Angeli verā sapientiā sine Deo assequi nequeūt.

Coloss.1

IV. Ad hanc lucem, cum hominibus communicandam, diuina mens in omni prouincia lucidiora quædam sydera constituit, quæ acceptum lumen minoribus astris impertirent. Hinc Patriarcharum grauissimus senatus: hinc rutilus prophetarum chorus; hinc Apostolorum illustrissimus cōuentus: hinc innumerabilium pontificum cœtus splendidissimus. ad præclaram hanc, & multa radiantem luce societatem pertinent, si quam Paulus optat sortiti sunt, instituti onem, qui animarum gubernationi, in Ecclesia præficiuntur. Candelabrum multiplici productum calamo secundùm exemplar in monte ostensum, Exod.25. decreuit Deus, vt in Australi templi parte collocatum, vigilem conseruaret flammam; In eo laboriosiùs, quàm in cæteris operibus desudarunt artifices. Quid hæc Candelabri effigies, mysticè significet, interpretes sacri eloquij declarant; sensumque ad doctores, quales debent esse Episcopi, referunt. Hos enim multo sudore comparasse oportet philosophiam; cæterasque humanas disciplinas; vigilasse insuper, & e cælo lumen septem geminum, id est, septem Spiritus sancti dona in suum animum deuocasse. Nec verò ante hanc laborum Odisseam attingere baculum pastoralem quenquam fas est. Candelabrum enim templi non fusile, sed ductile fuit, cùm fusorij operis in illa fabrica non rarus fuerit vsus. Etenim fusilia repente integra euadunt; ductilia verò non nisi multo opificum labore perfici solent. Quare Ecclesiarum Dei principes, & doctores, tanquam aureum illud septem lucernarum hastile, in tabernaculi penetralibus vigiles flammas conseruans, ab ineunte ætate exerceri debent, quibusdam quasi malleorum ictibus, vsque dum ad pontificatum, non ambitione, sed diuino ductu, assumantur, ne illis contingat vt priùs sint magistri erroris, quàm discipuli veritatis.

Sidera sunt viri sapientes

Exod.25.

Candelabri aurei significatio ad scientiam apta.

Septē lucernæ sunt 7. Spiritus sancti dona.

Episcopi futuri educatio, nō debet esse mollis.

V. Hinc concluditur, eum maximè scientia opus habere, cui hoc munus commissum est, vt animas curet. [*Non enim*, vt Greg.Nazianz.ait in Apologetico,

Greg Naz

tico; eædem rationes, nec iidem animorum motus sunt maris & fœminæ; senectutis & adolescentiæ: diuitiarum, & paupertatis; hilaris & mœrentis; sani & ægrotantis; principum & subditorum; eruditorum & indoctorum; audacium, & timidorum; mansuetorum, & iracundorum; munere suo præclarè fungentium, & cadentium, &c. Quin potius quemadmodum non eadem medicamenta; nec eadem alimenta corporibus quibusuis adhibentur, sed alia aliis habita videlicet vel sanitatis eorum, vel aduersæ valetudinis ratione; eodem quoque modo, animæ diuersa ratione, & disciplina curantur. Alios sermo ducit: alij exemplo componuntur. Alij calcaribus opus habent, alij freno. Alij aliis laudatio vtilitati fuit: aliis reprehensio, vtraque videlicet tempestiuè adhibita: aut contrà detrimento, non tempestiuè & cum ratione adhibita. Alios cohortatio ad officium dirigit: alios obiurgatio: atque hæc rursus alios si palam arguantur: alios, si remotis arbitris admoneantur. Hæc Naz. vbi Elias Cretensis illius interpres: Ad hanc, inquit, œconomiam, vt opinor, Dominus nos instruens dicebat Matth. 10. Estote prudentes sicut serpentes. Etenim, vt illic serpens, dum & personam & tempus scite obseruat, quod studet, perficit: sic etiam conuenit, vt ij, quibus animarum cura commissa est, cum circunspectione atque consideratione eius, quod fieri possit, ac prosperi successus sermones suos ad discipulorum suorum persuasionem, atque obedientiam, moderentur. Hæc Elias Cretensis.

Varia ratio tractadi vtiliter subditos; senes & iuuenes, &c.

Elias Cretēsis.

VI. Quid de experientia dicam? Impossibile esse arbitratur Naz. omnia quæ ad gubernationem necessaria sunt, exactè distinguere. In vniuersum illud certum est, quòd quemadmodum in sublimi & pendulo fune gradientibus in hanc vel illam partem deflectere minimè tutum est: nec etiam parua inclinatio paruum periculum affert; verùm eorum salus in æquilibrio posita est; ad eundem quoque modum, vtrancuis in partem quispiam siue ob vitæ improbitatem, siue ob imperitiam propenderit, haud leue periculum, tum ipsi; tum iis, quibus præest, imminet, ne in peccatum prolabantur. Quare experientia multarum rerum magistra, & doctrina, iam inde à pueritia animo imbibita, opus est, vt fidelis sit sermo Ecclesiastici præfecti, & ad exhortandum atque arguendum potens.

Experientia prælatis necessaria.

VII. Studium sacrarum litterarum, ac diuinæ legis meditatio frequens adhibenda quoque est; Hinc enim fidelis erit sermo, hinc apta ad persuadendum oratio. *Sapiens* (inquit Eccl. 39.) *in prophetis vacabit &c. & in absconditis parabolarum conuersabitur* Mirabili ratione, in verbo, *conuersabitur*, studium, animus, cogitatio, & consuetudo describitur, viri in Spiritu Deo seruientis. Is enim nihil aliud animo versat, quàm diuinæ legis meditationem; illiusque conuersatio cum Apostolis & prophetis est. & omnis enarratio in præceptis Altissimi. Atque, vt vtilitatem, quæ hinc consequitur, perspicias, *Cor suum* (inquit) *tradit ad vigilandum diluculo ad Dominum, qui fecit illum.* Fructum huius studij, tam vigilantis, & deprecationis tam assiduè, ex sequentibus verbis agnoscimus: *Si enim*, inquit, *Dominus magnus voluerit, Spiritu intelligentiæ replebit illum, & ipse tanquam imbres emittet eloquia iustitiæ suæ, &c.* Nunquid, qui veluti nubes diuina cælesti zephyro afflatus est, permittet agrum Ecclesiæ arescere? Profectò salutarem eloquij pluuiam effundet, segetemque dominici agri ita excrescere faciet, vt tritici innumeri manipuli, tempore messis, ad aream compor

Studium sacræ Scripturæ, & meditatio. Eccles. 39. Occupationes viri sapientis & probi.

comportati, horrea impleant Christi, cuius pater agricola est: Contentus esse non debet, qui ad hanc dignitatem eligitur communium mandatorum obseruatione; vt adolescens ille, cui Christus, Matth. 19. dixit; *Si vis ad vitam ingredi, serua mandata*; seruauerat ille quidem mandata, nec vt Abulens. rectè annotauit q. 183. quando dixit, *omnia hæc custodiui*, mentitus est. Christus nanque audiens eum, dilexit illum, vt habetur Marci 10. quod aduertit Beda, & ex versiculo illo patet Psal. 5. *Odisti omnes qui operantur iniquitatem; perdes omnes, qui loquuntur mendacium.* Quare non est putandus hic adolescens, vel voto tentandi Dominum interrogasse, vt quidam arbitrati sunt, vel de sua vita mentitum fuisse; cùm statim addatur: *Iesus autem intuitus, dilexit eum.* Idem sentiunt Orig. & August. Ad perfectionem anhelare vlterius debet, qui secum multos ad cælestem patriam, veluti oues pastor, ducturus est. Ad quam perfectionem Christus Dominus Apostolos, qui Episcopi futuri erant, erudiebat. Ad hanc iuuenem hunc euocabat, dicens, *Si vis perfectus esse, vade & vende omnia, quæ habes.* Nimirum omnia impedimenta diuitiarum, ablegare à se debet, qui ad perfectionis vult fastigium conscendere. Non suasit autem Dominus huic adolescenti, vt castitatem coleret; quia fortè illius, iam cultor erat; quemadmodum nec aliorum impedimentorum meminit, quæ eo ipso, quo quis Deum sequitur, intelliguntur remouenda. Dum subiunxit, *sequere me*, tantundem est, ac si diceret, amplectere eum, qui secundùm doctrinam meam est, fidelem sermonem, vt potens sit exhortari.

Vir sapiens nō debet esse cōtentus sola mandatorum obseruatione.
Abulens.
Marc. 10.
Beda.
Psal. 5.
Orig.
August.

CAPVT PRIMVM.

SECTIO IX.

VERS. 10. Sunt enim multi etiam inobedientes, vaniloqui, & seductores: maximè qui de circuncisione sunt: quos oportet redargui: qui vniuersas domos subuertunt, docentes, quæ non oportet, turpis lucri gratiâ.

Græcè; Εἰσὶ γὰρ πολλοὶ ἀνυπότακτοι, καὶ ματαιολόγοι, καὶ φρεναπάται, μάλιστα οἱ ἐκ περιτομῆς, οὓς δεῖ ἐπιστομίζειν, οἵτινες ὅλους οἴκους ἀνατρέπουσι, διδάσκοντες ἃ μὴ δεῖ αἰσχροῦ κέρδους χάριν.

EXPLICATVR CONTEXTVS.

I. EMPHASIS vocabulorum quorundam notanda est. *Inobedientes ἀνυπότακτοι*, dicuntur hîc, Græca voce, hoc est, vt vertit Hieron. *non subditi.* Sonat autem ea vox homines, qui ob peruicaciam morum redigi in ordinem nequeunt. Seductores dicuntur Græcè, φρεναπάται, hoc est, *mentium deceptores*, hoc est, alios à veritate in errorem inducentes, bonamque mentium frugem, de insita, aut è cœlo infusa Dei notitia, inani persua

Hieron.

persuasione peruertentes, ad quem modum refert sententiam interpretatio D. Hieron. Pessimum autem, & perniciosum genus decipiendi est, vbi quis mentem omnium actionum fontem prauis imbuit opinionibus. Vnde de diabolo ait Cypr. in orat. de ieiunio, & tentationibus: *Tentator cogitationum foribus assidens, omnia virtutum germina, in ipso ortu, strangulare molitur, &c.* Hac enim via fit, vt non solùm, non pudeat malefactorum, verùm etiam, ex his laudem interdum petamus. Vaniloqui Græcè ματαιολόγοι sunt. Quod vocabulum non solum mendacem significat; sed inanitatis futilitatísque plena loquentem. Vanus autem Latinis propriè dicitur mendax; quamuis etiam, quod Erasmum fugit, vana & friuola loquẽtem interdum adsignificet, vt apud Virg. 2. Æneid.

Hieron. Cyprian. Diabolus strangulare molitur virtutũ germina in ipso ortu. Erasmus. Virg. Æn. 2.

Nec si miserum fortuna Sinonem
Finxit; vanum etiam mendacemq́; improba finget.

In qua significatione rectè Latinus interpres videtur accepisse nomen vaniloqui.

II. *Quos oportet redargui.* Græcè, ἐπιστομίζειν, id est, occludere siue obturare os. Hieron. legit, silentium indici. Oportet enim seductoribus & vaniloquis, os obstruere, & silentium imponere, ne præ aliis, de scientia, apud simplicem plebeculam, glorientur; & auditores in perniciem trahant. Subnotat autem eos præsertim, qui ex circuncisione erant, hoc est, de stirpe, & cognatione Iudæorum. Hi nimirum arte quadam & calliditate gentes ad fidem conuersas, ad Iudaicos ritus trahere, moliebantur, aut saltem cum Euangelio Iudaismum copulabant, vt Ebionitæ & alij.

Hieron.

VERS. 10. Sunt enim multi etiam inobedientes, &c.

De obedientia, quam Deo, & ministris eius debemus.

ANNOTATIO I.

III. MVltis in locis sacræ Scripturæ notari solet Iudæorum inobedientia, & rebellio, contra Deum, & eos, qui loco Dei magistratus gerunt; Eam verò hîc Paulus etiam notat in Iudæis ad fidem conuersis. Hi enim quadam veluti hæreditaria peruicacia tumentes, in ordinem redigi non poterant, Spiritui sancto resistentes. Gloriatur Deus, Iob. cap. 38. quòd obsequentissimas sibi, & obedientes habeat omnes creaturas, sic enim ait: *Nunquid mittes fulgura, & ibunt, & reuertentia tibi dicent, Adsumus? &c. Mittendi* verbum, hîc significat iussionem principis demandantis aliquid famulo perferendum. In hoc enim verbo *mittendi*, insinuatur, & quodammodo exprimitur latens nuntius. Atque adeo habes periphrasim obsequentissimorum famulorum; qualis est etiam illa Psal. 103. *Facis Angelos tuos spiritus & ministros tuos flammam ignis:* Id est, ventis & flãma vteris, vt nuntiis, & ministris tuis: ire, & reuerti dictum esse putat D. Thom. eo quòd fulmina repercutiuntur ex vno loco, in alium, quasi parata reuerti ab incœpto itinere conditoris nutu. In illa particula, *Et reuertentia, dicent tibi, Adsumus?* existimant D. Thom. & D. Greg. quoddam obsequium obedientiæ declarari. Non lassantur vno mandato: parata sunt fulmina, & quæcunque res aliæ, sæpius ire & reuerti, quamuis dudum redierint.

Obedientia. Iob. 38. Psal. 103. D. Thom. Greg. P.

IV. Eadem locutio accommodatur Angelis celeritate incredibili Dei iussa

Obsequia Angelorum.

iussa exequentibus, Zach.9. dicuntur, *Euntes & reuertentes* Gen. 28. & Ioan. 1. *Ascendentes, & descendentes.* Vnde quod de centurione Matth.9 legitur, *Dico huic, Vade, & vadit, & alij Veni & venit*; non sic accipiendum est, vt vnus eat, alius reuertatur; sed, vt cuicunque aliquid operis mandatum sit, idem ipse eat, & reuertatur, expeditis mandatis; quod illa verba exponunt, *Fac hoc, & facit.* Non ita Coruus, ex arca dimissus a Noë, qui non perfecit mandatum. Egressus nánq; non est reuersus. E contrario columba reuersa est obita legatione. Caiet. annotat, literam inuersam esse, dum dicitur, *Et reuertentia dicent tibi, Adsumus* ac propterea sic ordinandam, *Mittes fulgura, & dicent, Adsumus, & ibunt, & reuertentur.* Est enim illa obedientiæ vox: Ecce me, Adsum, præsto sum, priusquam audiatur mandatum: sed non opus est, aliam constructionem, aut transpositionem, excogitare, quam textus non admittat; *Adsumus* enim, obsequij vox est, non solùm præstandi, sed etiam præstiti, & legationis non solùm obeundæ, sed etiam obitæ. 70. legunt: *Dicent tibi quid est?* hoc est, quodnam est, quod optas facere? superest ne aliquid perficiendum? Ab hac obedientia longe aberant illi, quos Paulus vocat inobedientes. Vt enim ait Clemens Alexand. lib. 1. Pædagogi, cap. 13. *Obedientia fundatur mandatis*, hoc est præceptis à Deo, vel ministris Dei impositis ritè præstandis, non autem in sola legis scientia. Addit enim idem Clemens, officia consistunt in actionibus, non autem in dictionibus. Agnoscens Deus Iudæorum inobedientiam, ne Iosue, quem principem creare volebat, côtemnerent, dixit Mosi Num. 27. *Tolle Iosue filium Nun, virum, in quo est spiritus Dei, & pone manum tuam super eum: qui stabit coram Eleazaro sacerdote, & omni multitudine, & dabis ei præcepta cunctis videntibus, & partem gloriæ tuæ, &c.* Quod aliqui sic interpretantur, Lauda, & honorem defer illi, coram populo, vt virum laudatum audiat omnis synagoga filiorum Israël, pro hoc, siquid agendum erit, Eleazar sacerdos consulet Dominum: quasi dicat Deus, Populus obediat principi, princeps sacerdoti, & sacerdos Deum consulat.

Zachar.9. Gen.28. Ioan.1. Math.9. Genes.8. Caiet. Obedientia prompta, in creaturis. 70. Interpr. Clem. Alex. Obedientia fundatur mãdatis, id est, in præceptis, nomine Dei impositis. Num 27. Honor est deferendus nouè electo, vt colatur à plebe.

V. De pœna, qua digni sunt inobedientes, agit Hieron. in epist. ad Heliodorum: *In lege*, inquit, *veteri, quicunque sacerdotibus non obtemperabat, aut extra castra positus lapidabatur à populo, aut gladio, ceruice subiecta, contemptum expiabat cruore. Nunc verò inobediens spirituali mucrone truncatur, aut de Ecclesia eiectus rabido dæmonum ore discerpitur.* Hæc ille.

Hieron. Pœna inobedientium.

VI. Obedientiæ fundamentum est humilitas, de qua Apostolus agens de Christo ad Philipp. 2. *Humiliauit semetipsum Dominus noster Iesus Christus, factus obediens vsque ad mortem.* Vnde Cypr. enarrans illa verba: *Inclinato capite tradidit Spiritum*, ait, *Bonus Iesus præcepto æterni Patris sui promptissima voluntate consentit, & cùm in cruce esset, non respondit verbis, se obedire, sed inclinauit caput, & tradidit spiritum.* Hæc ille. Vbi aduerte, non priùs Christum tradidisse spiritum, & postea caput inclinasse; prius enim caput inclinauit, deinde tradidit spiritum. Vt intelligeremus eum ab hac vita, in qua innumeros labores patiebatur, non discessurum, nisi Patris vrgeret obedientia. Imitari Christi mortem voluit ille religiosus, de quo in vitis Patrum scribitur, cùm mors instaret, petiisse ab Arsenio Abbate suo, vt obedientiam sibi iniungeret ab hac vita discedendi: Optare enim se dicebat, iam inde sexaginta annis, quibus Deo seruire cœperat, non nisi percipiente Abbate exemplo Christi obedientis vsque ad

Humilitas cum obediẽtia. Philip.2. Cyprian. Obedientia Christi in cruce. Monachi obedientia rara, qui ex obedientia mori voluit.

mortem, animam efflare. Tunc Abbatem dixisse: *Ego tibi ô frater Rogeri iubeo per sanctam obedientiam, vt statim ab hac vita discedas, animamque creatori tradas merito passionis Christi, & meæ benedictionis decoratam.* Vir Abbas absoluerat verba, cum animam Monachus expirauit; Fertur eadem nocte Abbati apparuisse; affirmasseque pluris Christum fecisse illam mortem ex obedientia prælati susceptam, quàm aliud opus etiam eximium totius vitæ præteritæ.

Vitæ Patrũ.

Obediendũ prçlato et ãsi humili loco natus sit.

VII. Quid si prælatus humili loco natus fuerit, aut parùm doctus? Iudæus fortè, qui iactat Abraham patrem suum, & peritiam legis, obedire ei recusabit; Non tamen Christianus, & multo minus vir religiosus, qui non personam, sed Deum in persona repræsentatum considerat. Refert Herodotus lib. 2. Amasim, hominem plebeium, apud Ægyptios Regem fuisse creatum, postea verò à quibusdam ob humilitatem natalium despectum. Ille rem subodoratus, ex pelui, qua pedes abluere solebat, idolum fabricari iussit, quod publicè propositum Ægyptij tanquam Deum adorarunt, cùm antea peluim publicè etiam propositam, nec aspicere quidem dignarentur Amasis conuocato populo, *Quid*, inquit, *istbuc est, O Ægyptij? peluim non adorabatis, quandiu peluis formam habuit; nunc autem imaginem Dei, quem colitis, referentem adoratis; & rectè quidem, quia non æs, sed rem repræsentatam veneramini; Oportet ergo, vt Amasim, Regiam dignitatem præferentem, colatis; obliti vnde ad hoc fastigium peruenerit.* Hac oratione permoti Ægyptij eum deinceps impensè coluerunt, armis quibus illum opprimere clam moliebantur, ob ignobilitatem, depositis: Non ergo cogitare debet, qui propter Deum obtemperare solet, peluis ne sit pedibus abluendis parata, an potiùs corona aurea prælatus suus, sed quid repræsentet: quod si Iudæi cogitarent, non viderentur Paulo digni, qui in sacro eloquio inobedientes, seu potiùs intractabiles, vocarentur. Rectè Bern. serm. 3. resurrect. ait, *Cesset propria voluntas, & infernus non erit. In quem enim desæuiet ignis ille, nisi in propriam voluntatem. Nam propria voluntas, Deum impugnat, & aduersus eum extollitur. Ipsa est, quæ paradisum spoliat, infernum ditat, sanguinem Christi euacuat, & ditioni diaboli mundum subiugat, &c.* Ex his Bernardi verbis constat, quænam sit radix inobedientiæ, quam radicem, vt in ordinem redigamur, opus est ferro mortificationis amputare. Expertus est Loth, melius esse homini, sequi aliorum qui nos amant voluntatem, quàm propriam, Gen. 19. *Misit Deus Angelos qui Loth hortarentur, vt in montem aufugeret, si vitam vellet tueri: ipse verò suæ sententiæ tenax ait, Est ciuitas hæc iuxtà, ad quam possum fugere, parua, & saluabor in ea. Angeli verò id illi concesserunt: qui ad vrbem perueniens, non se tutum arbitratus est, videns fortasse vrbes execratione damnatas, quæ scintillis & fumo terrorem oculis incutiebant. Timens igitur ascendit de Segor, & mansit in monte, vbi Angeli prædixerant, esse locum, in quo saluus esse poterat ab incendio, vt reuera fuit.* Hinc intelligitur, non esse salutem nobis constitutam in loco, quem nos cogitatione fingimus & optamus, sed in eo quẽ Deus nobis destinat, & quò ire nos iubet. Vnde Psal. 26. *Vnam petij à Domino, &c.* Quid tandem? *Vt inhabitem in domo Domini, & videam voluntatem Domini*, quam scilicet studiosè sequar. Fallimur passim in iis, quæ optamus, & petimus. Vnde Aug. in lib. sententiarum, quæ à Prospero illius discipulo collectę sunt, ait, *Fideliter supplicans Deo, pro necessitatibus huius vitæ, & misericorditer auditur, & misericorditer non auditur. Quid enim infirmo sit vtilius, magis nouit medicus, quàm ægrotus, &c.*

Herodotus.
Rex Amasis.
Obedientiæ mirũ exemplum.
Peluis cur adorata aliquando ab Ægyptiis.
Bernard.
Cesset propria volũtas & infernus non erit.
Gen. 19.
Non est nobis salus cõstituta in loco à nobis designato sed vbi Deus vult.
Psal 26.
August.
B[illegible] Prosperi.

VIII.

VIII. Illud contra inobedientes adduci potest, quod passim videmus accipitres, cùm natura rapaces sint, & fieri, intra triginta dies, ita mansuescere, vt ex nubibus ad manum redeant Domini sui, homines autem quidam, ita feri & indomiti sunt, vt nec intra triginta annos, Deo, & Dei ministris tractabiles inueniantur. Accipe ergo, ô homo, consilium D. August. super Ioan. vbi sic ait, *Vis, vt seruiat caro tua animæ tuæ? debes regi, vt possis regi.*

Accipitres intra 30 dies obedientes fiunt.

August.

VERS. 10. Vaniloqui, & seductores, quos oportet redargui.

Qui nam sint vaniloqui, & seductores, & de veritate, quam sine dolo, aut fuco, vel apud remotissimas gentes Apostolici viri prædicant.

ANNOTATIO II.

I. QVos Latinus interpres vocat vaniloquos, Græci, ματαιολόγους, appellant, hoc est, *stulta loquentes & friuola.* Quo vocabulo illi notantur, qui religionem in rebus anilibus constituunt, & rerum nouissimarum exempla in concione adducunt. Seductores eleganter dictione composita dicuntur à Græcis, & à Paulo, hoc loco, φρεναπάται, id est, *mentium deceptores*, qui à veritate homines ad mendacium abducunt, vt intelligas non esse sermonem de præstigiatoribus, qui oculis illudunt, sed de his, qui malè instituunt auditores, & mentem prauis imbuunt opinionibus. Futilitatem autem sermonis, & mentium deceptionem, ex inobedientia tanquam ex radice prouenire Theophyl. ait, & meritò; nihil enim sani rectéve eloqui potest, qui ad aliorum quibus obsequi debet imperium turbatur, & plerúnque insultat. Hinc matæologus fit & mentis, cum suæ, tum alienæ deceptor. *Qui huiusmodi sunt*, inquit Chrys. *nolunt regi, sed regere.* Quomodo se Timotheus gerere debeat cum huiusmodi hominibus, qui fere ex circuncisione sunt, hoc est, ex Iudaismo, ostendit, dum ait: *Quos oportet redargui.* Græcè est, ἐπιστομίζειν, hoc est, *os occludere*, siue obturare pistomide, vulgò, *mordaca, na boca* quasi dicat; cùm persuadere nequiueris huiusmodi, ne paucas, neque formides; sed eos ob aliorum vtilitatem argue, eísque silentium impone.

Theophyl.

Chrysost.

II. Contra vaniloquos agit Aug. tom. 10. ad fratres in Eremo serm. 3. de silentio: vnde illæ sententiæ. Prima; *Stultus valdè est, qui non priùs verbũ ducit ad l[i]nguam rationis* (fortè legendũ est ad limã rationis) *quàm educa ad linguam oris.* Secunda; *Qualis fueris in factis, talis comprobaberis in verbis:* Tertia; *Inflammat linguæ mobilitas in adolescentia, ad iocosa, in virili ætate ad fraudulẽta; sed in senili ad detractoria.* Restingẽda est igitur hæc parua fauilla, ne in magnã vertatur flammam; surculus ne crescat in syluã, gutta ne tumescat in fontẽ. Inuoluit ibidem cum vaniloquis Aug. importunè loquentes, & mendaces, sicq; apostrophatur, *O verbose, erubesce? nam tua conditio est occulta manifestare, nota in conuentibus prædicare: sed si nescis, somnias inauanta; fingis te scire quod nescis, vt libenter audiaris à cunctis. O artifex mendaciorum, ô faber fabularum, lege quod dicitur Psal. 139. Quia vir linguosus nõ dirigetur super terram, nec dirigetur in terra promissionis.* Hæc ille. Idem tom. 3. in lib. de spiritu & anima, cap. 62. describens animam hominis vaniloqui, & fallacis, quam ad modestiam inuitat: *Audi*, inquit, *qualis sis, & qualis esse debeas. Onerata es peccatis, irretita vitijs, capta illecebris, erroribus vaga,*

August.
Aliquot sententiæ cõtra vaniloquos.

Comparationes.

Artifex mẽdaciorum & fabularũ occulta manifestat

Psal. 139.

Anima hominis vaniloqui describitur.

suspicionibus inquieta, solicitudinibus anxia, aduena in terra inimicorum, coinquinata cum mortuis, deputata cum iis, qui in inferno sunt; sic damnata, vt respirare in spem veniæ, & misericordiæ. In nullo tibi conscientia sit, quo erubescas præsentiam veritatis, quo cogaris auertere faciem tuam a præsentia Dei; Actus, & vsus totius corporis, cum apparuerit sit purus, modestus, totius expers insolentiæ, & lasciuiæ, leuitatis & ignauiæ; sit sermo rarior; vultus hilarior; aspectus verecundior; incessus modestior: sic solicita est bona conscientia famæ integritatem seruare. Hæc August.

Doctor Christianus studere debet perspicuitati. August.

III. Idem præclarè docet lib. 4. de Doctina Christiana cap. 11. quinam sit scopus vtilis doctrinæ. Non enim debet doctor Christianus, qui vtilitatem auditorum spectat, res cognitu sibi ipsi difficiles, obscurè proponere, sed dare operam debet, vt appareat quod latebat; Nec ostentare eloquentiam magis, quam intelligentiam procurare. Vt enim ait August. loco indicato, *Bonorum ingeniorum insignis est indoles, in verbis verum amare, non verba. Quid enim prodest clauis aurea, si aperire quod volumus non potest? Aut quid obest lignea quando nihil quærimus, nisi patere, quod clausum est.* Hæc ille. Et ne videatur eloquentiam vituperare, hanc etiam adhibendam esse ad hominum quorundam fastidium leuandum censet. *Quoniam*, inquit, *inter se habent nonnullam similitudinem vescentes, atque discentes propter fastidia plurimorum, etiam ipsa, sine quibus viui non potest, alimenta condienda sunt.* Dixit ergò quidam eloquens, & verum dixit, *ita dicere debere eloquentem, vt doceat, vt delectet, vt flectat.* Deinde addit; *docere necessitatis est, delectare suauitatis, flectere victoriæ.* Horum trium, quod primo loco positum est, hoc est, docendi necessitas in rebus est constituta, quas dicimus; reliqua duo in modo, quo dicimus, docendo. Hæc August. qui aliqua à Cicerone mutuatus est, ita tamen, vt quæ ille ad profani oratoris doctrinam tradit, prudenter ad sacri eloquij præcones, transferat: quos ab omni ostentatione & bullatis nugis (vt Persij verbo vtar) oportet esse quàm alienissimos.

Clauis aurea quæ non aperit inutilis est.

Cicero de oratore.

Persius.

IV. Abeant ergo vaniloqui, qui plebeculæ imponunt, & seductores, qui veritati, vt rudibus placeant, multa affingunt. Hierusalem promittit Deus Sophoniæ 3. huiusmodi magistrorum exilium, sub aduentum Christi. *In die illa*, inquit, *non confunderis, quia tunc auferam de medio tui magniloquos superbiæ tuæ.* Quibus verbis alloquitur Deus ciuitatem sanctam; siue synagogam, sermonem faciens, non de omnibus illius filiis, sed de illis, qui per prædicationem Christi, & Apostolorum conuersi sunt; de quibus in eodem cap. ait, *Reliquiæ Israël non facient iniquitatem. Cùm hæc*, inquit, *fient, non erubesces in peccatis, quæ antè in me patraueras, nec te, vt solebam supplicio, aut ignominia afficiam, sed cuncta tibi per sacrum Baptismi lauacrum, condonabo. Magniloquos superbiæ tuæ*, id est, illos insolentes, & superbos magistros tuos, quibus etiam tu intumescebas, nimirum Scribas & Pharisæos, vt Hieron. interpretatur, auferam; aliosque tibi longe meliores substituam.

Sophon. 3.

Magniloqui superbiæ.

Hieron.

Lingua vna Christianis, & sanctis. Gen. 11. Aquila. Theodotion. Symmachus.

V. Ad facilitatem legis gratiæ pertinet etiam illa Dei pollicitatio, quæ paulo suprà posita est. *Tunc reddam*, inquit, *populis labium electum*, hoc est, locutionem eximiam, & speciosam, vt Gen. 11. *Erat autem terra labij vnius, & sermonum eorundem*, id est, vna lingua omnes loquebantur. Locutio autem hæc electa, siue, vt vertunt Aquila, & Theodotio. *Labium electum*, siue mundum, vt transtulit Symmachus, est, non iam Deos nominare, nec verbis vti vanis, & fallacibus, vt vaniloqui & seductores solent; sed vnum Deum, agnoscere, & adorare,

adorare; Chald. *conuertam in omnes gentes locutionem vnam electam, vt precentur omnes in nomine Domini* quibus verbis reprehendi vides Iudæorum magisterium, quod varium & multiplex sit & prædici consentientem cum fide Christi & doctrina, sermonem.

Chald. Iudæorũ lingua multiplex.

VI. Quanta autem emanatura sit vtilitas, ex hac vnius labij concordia exprimitur in duobus effectibus, qui eam consecuturi sunt. Primus est in his verbis: *Vt inuocent omnes in nomine Domini, & seruiant ei humero vno*, hoc est, vno animo & voluntate; sumpta translatione ab iis, qui simul humeros supponunt, ad onus aliquod exportandum. Ac si dicat: Omnes inuocabunt Deum excusso graui iugo diaboli, & ferent simul alacres suaue Christi iugum; 70. vertunt, vt seruiant ei sub iugo vno. Secundus effectus est, *vltra flumina Æthiopiæ, inde supplices mei, filij dispersorum meorum, deferent munus mihi.* Hoc est, ab illis vsque prouinciis, quæ sunt trans fluuios Aethiopiæ, venient homines ad Ecclesiam, & suppliciter me adorabunt & in signum obedientiæ munera mihi offerent: Particula, *filij dispersorum meorum*, Hebraicè sonat, *Filia dispersorum meorum*, hoc est, congregatio dispersorum meorum aut dispersi mei. Vnde 70. ita vertunt. *De finibus fluminum Æthiopiæ, suscipiam dispersos meos.* Chaldæus vertit, *Exules populi mei.* Qui sint autem dispersi Dei, intelligimus ex cap. 11. Ioannis; *sed cum esset* (inquit) *Pontifex anni illius, prophetauit quod Iesus moriturus erat pro gente. Et non tantum pro gente, sed vt filios Dei, qui erant dispersi, congregaret in vnum.* Vbi vides vocari filios Dei dispersos quotquot prædestinati erant in gentibus. Hi procul à vaniloquis Iudæis erunt, nec ab eorum Rabbinis seduci poterunt; quia Euangelij, & veritatis annuntiatoribus aures dabũt attentas.

Labium electum Christianis. Seruire Deo humero vno id est, animo. 70. Interp

Chald Paraph.

Ioan. 11. Filij Dei dispersi congregantur sermonibus labij electæ.

VII. Cæterùm, cùm duplex sit Æthiopia (vt id quoque obiter attingamus) vna in Africa sub Ægypto; altera, ad Orientalem Indiam vergens, quæstio est, de qua propheta loquatur. Sunt qui contendant hanc esse Indicam, siue Orientalem, quia Chaldæus vertit: *Ab vlteriori ripa fluuiorum Indiæ, &c.* Quare omnem Orientalem oram, vsque ad eas terras, quæ Hispanorum nauigationibus inuentæ, noui orbis nomen habent, à Propheta significari putant. Hanc sententiam tuetur Fredericus Lumnius, quem citat Ribera super hæc verba Sophoniæ. Is enim autor li. 2. de extremo iudicio cap. 4. nititur persuadere legentibus, terram illam, quam Isai. cap. 18. esse docet trans flumina Æthiopiæ, dum ait: *Væ terræ cymbalo alarum, quæ est trans flumina Æthiopiæ, &c.* Esse regionem Indorum Orientalium, & Sinarum, quibus nunc per homines Societatis nostræ annuntiatur Euangelium: *Alloquitur*, inquit, *propheta, & consolatur populum remotum, qui propterea sine expressione certi nominis, trans flumina Æthiopiæ esse dicitur, quod hinc procul abstractus sit, nostróque orbi incognitus, &c.* Potest etiam intelligi locus Sophoniæ, de coniuncta Æthiopia Ægypto, vt Hieronymus, & alij intelligunt, quibus accedit D. Thom. Eusebius, & Haymo; Huius prouinciæ populi vltra flumina sunt. Quare significat, Ægyptios, & remotissimas Africæ gentes, ad Euangelium esse venturas, vt ætate Cypriani, & Augustini factum est. Fuit tunc vere populus labij vnius, dum omnes Christum confitebantur. Imò & locus Isaiæ hinc etiam trahi potest, *Væ terræ cymbalo alarum*; sequitur enim, *Qui mittit in mari legatos, & in vasis papyri.* Quæ manifestum est dici, de Alexandria, siue de Ægypto, vbi in paludibus arbuscula nascitur, quæ dicitur papyrus, vt docet Plin. 13. cap. 11. vnde Ouid. Metaph. 15.

Duplex Æthiopia.

Chald.

Fredericus Lumnius. Ribera. Isai. 18. Indiæ à nostris aditæ vaticinium.

Hieron. D. Thom. Eusebius. Haymo.

Plinius. Metaph 15.

Perq; papyriferi semptemflua flumina Nili.

Martialis. & Martial.lib.13.

Perdere Niliacas Musa mea damna papyros.

Ribera. Ex ea nauigia,vt ibidem ait Plin.texunt incolæ. Multus est Ribera loco citato in probando, ab Isaia, & Sophonia solam Æthiopiam Ægyptiacam intelligi. Mihi tamen videtur vtranque esse intelligendam, prædixisseq; Spiritum sanctum vtranque vnius electæ linguæ, siue labij consensione, vaniloquis & seductoribus posthabitis, ad Christi fidem aliquando venturam, licèt obstrepant,qui ex circuncisione sunt Iudæi,aut quicunque alij falsæ doctrinæ seminatores; quos, vt August. docet, contra Cresconium lib. 1. cap 9. autoritate Apostolica oportet,ab Episcopo redargui:quod ipse præstabat sua ætate. Hic, inquit,si flagitatis,vt ostendam vbi Deus mihi præceperit id agere,quod prohibes: memento Apostolicas epistolas, non iis tantùm scriptas, qui quo illæ tempore scribebantur,audiebant; sed etiam nobis, non enim ob aliud in Ecclesia recitantur. Attende ergo, quòd Titum, cùm explicaret qualis esse Episcopus debeat, etiam perseuerantem dixit esse oportere, in doctrina,vt possit contradicentes redarguere. Oportere in doctrina redargui, refellíque ab Episcopo vaniloquos, indubitata præceptione firmauit. Vnde quod mihi iussum esse cognosco, pro viribus ago,&c. Vaniloquis ergo, quales sunt hæretici & quicunque morum corruptores,Scripturæ sacræ autoritate,& testimoniorum pondere, silentium est imponendum. Si persuadere nequiueris, ora his obstruas, reprime, suffrena. Hæc si non possis, ne sis Episcopus, ait hoc loco Theophylactus.

Accedent ad fidem remotissimæ gentes, non audientes vaniloquos. August.

In Tito instruūtur Episcopi.

Theophyl.

VERS. 10. Vaniloqui, & seductores.

Fugiendos esse eos, qui vnam vsurpant doctrinam, & ad seducendum compositam.

ANNOTATIO III.

I. NOn solùm Iudaizantium castra vitanda sunt, quòd eorum summa sit in doctrina vanitas,sed etiam hæreticorum; & omnium prorsus, quorum à fidei synceritate abhorret animus. Quid enim pro sano agere possunt, aut loqui, qui aut alieni sunt à Christo, aut propriam gloriam sectantes, ad hoc suos affingunt sermones,vt populo placeant, non vt vera doceant, vaniloquos huiusmodi homines Apostolus vocat & seductores.

Iudaizantes qui sint?

II. Porrò Iudaizantes(vt semel hanc vocem,quæ sæpe occurrit, explicemus) non solùm eos voco, qui Christi religione repudiata, Iudaicos amplectuntur ritus,& ceremonias, sed eos præterea, qui Iudæorum rebus tum lingua tum opinionibus,plusquàm satis est fauent. In quo numero Leo à Castro in commẽtariis super Isaiam Vatablum,Pagninum & alios reponit, quos non opus est recensere. Fuerunt nãque nostro seculo multi,qui in Hebræis libris, ac præsertim Rabbinorum commentariis euoluendis, vtilem operam posuerunt: Quia tamen plerunque fit,vt quibus multi sumus,eorum colorem assumamus.(Nam & lacertæ,quoniam in herbis versantur,virides sunt;& Polypi,

Leo à Castro.

Nocuit multis Rabbinos legisse.

Similitudo.

saxa,

saxa,quibus diu adhærent, colore referunt) aliqui in Hebræis libris peruolutandis senescētes,ita ad illos affecti sunt, vt eorum plerunque deliria exosculētur. Possem multos nominare; Vnius Pagnini,qui in hoc albo cēsetur,solùm vnum vel alterum exemplum proferam; vt constet eam nimiam ad Hebræos scopulos adhæsionem Ecclesiæ, ad cuius nutum omnia conformari debent, perniciosam fuisse. Vnde de eo à Sancte Episcopo Ebroicensi hæc scripta inuenio parte prima censuræ in Biblia regia, quæ nondum est typis mandata: *Inter Ecclesiasticos*,inquit,*solus Sanctes Pagninus, opinor,sepulchrum pro inferis substituit; quoniam Iudaizare multis in locis Bibliarum maluit, quàm simplicitatem Christianam retinere.* Hæc ille. Et verò vbi vulgata editio *infernum* ponit,70. ᾅδην, ponunt. Pagninus ferè *sepulchrum* vertit: Qua licentia multi loci ab ea sententia detorquentur,quam Ecclesia Catholica tenet, & ad Iudaicas traducuntur opiniones.Cùm tamen non solùm Græca vox à 70.adhibita,sed etiam Hebræa verè & propriè *inferos* significet:*sepulchrum* verò non nisi per translationem; quod ex antiquis Hebræis,Thalmudistis, & Targumistis confirmant Sanctes Episcopus Repet. 4. de vero Euchar. cap. 11. & Genebrard. lib. 3. de Trinit.vers.38.

Pagninus adhæsit Rabbinis.

Sanctes Episcop.

70. Interpr.

Thalmud. Targum. Rupert. Genebr.

III. Peruertit insuper idem Pagninus locum illum ex Isai.cap.7.*Ecce Virgo concipiet,&c.* Vult enim iuxta historiam de vxore Achaz intelligi. Vnde sic transfert *Ecce Virgo prægnans, & pariens filium,& vocabis tu mater nomen eius Emmanuel.* Ad marginem huiusmodi scholion adiecit:*Ostendit*, inquit, *ad literam ipsam Abiam præsentem,& parituram Ezechiam,&c.*Qua interpretatione omnes huius loci vires eliduntur ad probandam Dei matris virginitatem;si enim vox, *halma,* in Achaz vxorem conuenit,quid mirum,si in beatam Mariam quadret, *etsi virgo non esset?* Quanto satiùs Galatinus lib. 3. contra Iudæos cap. 18. non modò de beata Virgine intelligi probat, sed etiam de vxore Achaz intelligi non posse euincit ex 4.18.

Pagninus corrupit locum Isai 7. *Ecce virgo &c.*

Galatinus. 4 Reg.18.

IV. Cæterùm Pagninum,& cæteros,quibus ille chorum ducit, cùm Catholici sint & alioqui multis nominibus colendi, modestiori vocabulo Hebraizantes dixeris, quàm Iudaizantes, cùm ad idioma tantùm, non ad superstitionem, afficiantur. Vitandi tamen sunt aut cautè à peritis Scripturarum Theologis legendi. Multo magis vitandi sunt, qui non interpretatione solùm vnius aut alterius verbi nocere possunt, vt Hebraizantes; sed frequenti sermone in rebus ludunt ad religionem pertinentibus; non leuitate solùm ducti,sed etiam studio stabiliendi, bonis moribus, aut sanæ fidei contraria dogmata. Puri adeundi sunt doctrinæ fontes; & ex signis cognoscendi; quod fecisse Ægyptios quosdam Constantinopolim aduentantes, laudat Greg. Naz. orat. 24. Etenim cum Ægyptia plebe, quæ annuum illud frumentum, quod Constantinus Magnus ciuibus Constantinopolitanis donauerat, ex Aegypto in eam vrbem exportarat, Episcopi quoque nonnulli Ecclesiasticarū quarundam quæstionum causa simul nauigarant: Episcopos & plebem ad audiendum verbum Dei apud Catholicos, posthabitis hæreticis,accurrentem, pro concione laudat Nazianz. *Posteà quàm*, inquit, *Cæsari, quæ erant Cæsaris,contulistis Deo etiam,quæ Dei sunt, tribuistis; illi nempè vectigal, huic timorem: Et postquam cibo vestris populum aluistis, ipsi quoque, vt à nobis alamini, huc accedistis. Nam nos tam frumentum largimur,ac frumentum quidem vestro nequaquam fortasse deterius. Venite,come*

Cautè legēdi sunt Hebraizantes.

Greg Naz.

Laudat Nazianzenus auditores qui accurrūt ad Catholicos concionatores

te, comedite panem meum, & bibite vinum, quod vobis miscui: ad mensam meam vos cum sapientia inuito; Candorem enim vestrum laudo, ac animi promptitudine vobis accurro, quoniam ad nos tanquam ad vestrum portum appulistis, ad similem videlicet accurrentes. Et infra: *Atque, vt vos haud frustra ad nos accurrisse, neque vt ad externos, & alienos; præclarumq́; vestri itineris ducem, Spiritum sanctum extitisse cognoscatis, pauca de Deo ad vos disseremus. Ac facite, vt vestra cognoscatis, quemadmodum, qui suis ex armorum signis cognoscunt.* Hæc Nazianz. Armorum autem notæ (vt annotauit Elias Cretensis) colorum diuersitates sunt, & picturæ, & vmbilici. Sensus igitur verborum Nazianz. est, vt ex notis armorum vnusquisque, quod suum est, agnoscere consueuit; sic etiam vnumquenque vestrûm, per proprietates eas, quibus recta doctrina insignitur, & quibus tum semper alias vsi sumus, tum etiam statim vtemur, sua pulchrè agniturum esse persuasum habeo.

Elias Cret.
Signa Christianis sunt sicut militibus.

V. Quod si omnibus incumbit castra veritatis agnoscere, magis id necessarium est iis, qui vitam religiosam sunt professi. Fugiant huiusmodi viri postquam Deo vocante obsecuti sunt, & diuino se cultui, seculo repudiato, manciparunt, vaniloquos, & seductores. Agant cum iis, qui seueriorem sequuntur disciplinam, ne paulatim assuescant laxitati; tandémque tesseram relinquant sacræ militiæ. Legant libros non Gentilium, sed Patrum. Qui enim fabulis & poëmatiis assuescunt, sæpe in fabulam vulgi, & risum conuertuntur. De quo Nilus Abbas ad Democritum monachum scribens: *Quid mihi*, inquit, *Gentilium librorum sordes, magno tuo incommodo post monasticam subiectionem, & obedientiam in monasterio colligi?* Et paulo infrà: *Salomon ait, itinera superbi eradicabuntur. Cùm eradicatur arbor, arescit & marcescit; sic ergo isti, de quibus loquor cum studijs suis floridis, in itinere apostasiæ suæ peribunt, &c.* Extant Patrum sanctissimorum libri, qui arma cœlestis militiæ, & signa præferunt syncerae doctrinæ, præsertímque eos instruunt, qui Deo intra septa religiosa, seruire volunt; Hos, qui legerint à vaniloquis, & seductoribus haudquaquam decipientur. Atque, vt aliquos nominem, legendus est Basilius, ad Lausum, Ioannes ad Sophronium discipulum, qui liber inscriptus est Paradisus, Callistus, Dorotheus, Macarius, Cassianus, Isaac, Isaias Ephrem Euagrius, Climacus, Diadochus, Nilus, Maximus, Antiochus, Theodotus, cognomento, Studites; cuius epistolam ad Gelasium, ex monasterio perfugam, habes apud Franciscum Turrianum ad finem lib. 2. de votis monasticis.

Religiosi signa.

Nilus Abb.
A Gentilium libris abstinendum.

Libri Patrũ sunt arma religiosis.

Francisc. Turr.

VI. At quomodo, inquit, cognoscam vaniloquos, & seductores? Fateor difficilè internosci posse hoc hominum genus. Aliqua tamen ex sacris litteris promam indicia, quibus eorum & mens, & ingenium innotescet. Atque illud in primis ex Psal. 54. vbi regius Vates, discordantem ab oratione hominis animum & verba fundentem fraudulenta, sic exprimit: *Diuisi sunt ab ira vultus eius, & appropinquauit cor illius:* hoc est; Facies odium non indicat, cor autem illud conceptum habet. Sequitur, *Molliti sunt sermones eius super oleum, & ipsi sunt iacula.* Hebr. *Nitidius butyro os eius: pugnat autem cor illius: Molliores sermones eius oleo, cùm sint lanceæ.* Chald. Paraphr. *Leniora quàm pinguedo castorum, teneriora verba eius sunt vnctione pinguedinum; at ipsa, sunt specula occisionis.* Vides oleum vsurpari hîc, & aliis in locis diuinæ Scripturæ, pro fraudulentis verbis, quæ voluptatem cùm præferant, animum vulnerant: Rudes, & media de plebe homines,

Quomodo cognoscendi vaniloqui, & seductores.
Psal. 54.

Hebr.
Chald. Paraphr.
Oleũ verbis fraudulentis comparatur.

homines vaniloqui & seductores cùm audiunt, rosas cogitant, & flores: sed non ita multò post spinas sentiunt & vepres. *Ecce*, inquit, *loquentur in ore suo & gladius in labijs eorum*, & Psal. 57. *Os tuum abundauit malitia, & lingua tua concinnabat dolos*, id est, amicitiæ & amoris specie mihi imponebas. *Mellitum laqueum* apellabat Diogenes huiusmodi verba; & Lucretius huc alludens,

Psal. 57. Diogenes. Laqueus mellitus. Lucretius.

Medio de fonte leporum
Surgit amari aliquid, quod in ipsis faucibus angit.

Insidiosa meretricum verba; olei & mellis similitudine significantur, Prou. 5. *Fauus* (inquit Salomon) *distillans labia meretricis, & nitidius oleo guttur eius; nouissima autē illius amara quasi absynthium, &c.* & Psal. 34. vbi vulgata editio habet, *subsannauerunt me susannatione*, Chal. Paraph. legit, *verbis blanditiarum subsannatorijs, & derisorijs, frendent super me dentibus suis*. En, quò tendunt vaniloqui & seductores? suauitate & inanitate sermonum aures demulcent; cor autem aculeis pungunt. Qui huiusmodi erant apud Romanos, prouerbiali schemate dicebantur, *Oleum ferre in auricula*. Vnde Mart. lib. 5. in Marullum, hominem suspectæ fidei, quique aliud mente comminiscebatur, aliud specie simulationis ostentabat, ita Satyricè inuehitur,

Prou. 5. Psal 34. Chald. Martial.

Narratur bellè de te dixisse, Marulle,
Qui te ferre oleum dixit in auricula.

Oleum nánque, vt Galen. autor est lib. 2. de simpl. med. facul. cap. 7. mordenti pariter ac lenienti virtute præditum est. *Oleum* (inquit propheta Psal. 140.) *peccatoris non impinguet caput meum*. Detestatur metaphoricum oleum. Oleum quippe peccatoris, idem est, quod oleum amaritudinis, siue veneni, aut fellis, vt vertit Hieron. quia *Rosch*, Hebraicè, *virus* significat, quod serpentes in capite habeant. *Venenum ergo aspidum sub labijs eorum est, ad sermones subdolè effingendos*, sequitur: *Quoniam adhuc & oratio mea, in beneplacitis eorum*. 70. vertunt, *in malitijs eorum*. Chald. *ordinatur in malitiam eorum*; id est, contra fraudulentos eorum sermones. Oleum ergo peccatoris vaniloqui, & seductoris non infundatur in caput tuum, siue in mensa sis, ad quam accubituri Romani iuxtà & Hebræi vnguebantur; siue in foro siue alio in loco; sunt enim huiusmodi homines oleo similes, quod Galen. citatus cap. 22. materiam propterea quandam cæterorum medicamētorum vocat, quòd res, quibus miscetur, ita attemperet, vt pro illarum insito frigore aut calore; mistum reddat frigidum aut calidum. Vespertilionibus Alciatus comparat, qui ancipitis fidei cùm sint, & nec huius, nec illius gregis, cum vtroque tamen colludunt. De se apud Varronem quidam, qui parasitari solebat, ita loquitur:

Galenus. Psal. 140. Hieron. 70. Interp. Chald. Oleum peccatoris. Oleū medicamentorum materia. Alciatus. M. Varro.

Quid multa? factus sum vespertilio; neque
In muribus planè, neque in volucribus sum.

Fraudulenti similes vespertilionibus.

Quis ergò, nisi demens sit, huiusmodi homines affectabitur? siue illi ex circuncisione sint, quos redarguendos præcipit Apostolus; siue ex hæreticorum castris, siue ex alia hominum corruptorum fæce, vitandi prorsus sunt. Eos præclarè mihi visus depinxisse, sumpta ex hoc Pauli loco, occasione D. Hilarius lib. 8. de Trinitate. Cuius verba subiungam: [*Multi sunt* (inquit) qui simulantes fidem, non subditi sunt fidei, sibique fidem ipsi potiùs constituunt, quàm accipiunt, sensu inanitatis humanæ inflati; dum quæ volunt sapiunt, & nolunt

Hilarius 8. de Trin.

N sapere,

Describuntur, qui falsam sapientiam amplectuntur.

sapere, quæ vera sunt; cùm sapientiæ veritas sit, ea interdum sapere, quæ nolis: sequitur verò hanc voluntatis sapientiam, sermo stultitiæ, quia necesse est quod stulte sapitur, stultè & prædicetur. Iam verò stulta prædicatio quantum malum est audientium, cùm seducuntur in sententiam stultitiæ sub opinione sapientiæ? Et idcircò Apostolus hunc de his ordinem tenuit, dicens; *Sunt enim multi non subditi, vaniloqui seductores.* Contradicent itaque & impietati insolenti, & insolentiæ vaniloquæ, & vaniloquio seducendi; & contradicendum per doctrinæ sanitatem, per fidei veritatem, per verborum synceritatem, vt & sanitas veritatis sit, & veritas sanitatis, &c. Deinde addit; Ac mihi quidem, & nunc cōmemorandæ sentētiæ huius Apostolicæ fuit causa, quia homines mente peruersi, & professione fallaces, & spe inanes, & sermone viperini, contradicendi nobis necessitatem imponunt, dum lethales doctrinas, & morbidas intelligentias & corruptas voluntates, simplicitati audientium, per speciem religionis, *insinuant.*] Hæc ille, satis explicans quàm necesse sit simplicibus Christianis, eos defugere magistros, qui aut vanam vsurpant doctrinam, aut ad fallendum compositam.

Homines fallaces & viperini contradicendi sunt.

VERS. 11. Qui vniuersas domos subuertunt, docentes, quæ non oportet, turpis lucri gratia.

Ostenduntur Iudaizantium corrupti mores & doctrina.

ANNOTATIO IV.

I. EXprimit Iudaizantium mores, hoc est, eorum, qui de circuncisione erant, siue de genere Iudæorum. Hi enim gentes ad fidem conuersas ad Iudaismum reuocabant, & cum Euangelio Iudaismum copulantes, vt Ebionitæ & Cherinthiani, cælum terra miscebant. Triplex autem ratio illis erat docendi. Prima innuitur illis verbis: *Qui vniuersas domos subuertunt*, seu, vt legit interpres Theophylacti, *qui totas domos peruertunt.* Sed quomodo domos peruertunt? respondet Theophyl. *vectes sunt diaboli, quibus demolitur domos.* De his Dominus Matth. 23. *circuitis mare & aridam vt faciatis vnum proselytum* Hi nánque imitantes inimicum hominem, qui media nocte dormientibus hominibus superseminauit zizania, Matth. 13. docebant, non publica concione, sed familiari, & priuata doctrina. *Qui enim malè agit, odit lucem*, Ioan. 3. Hoc artificio non vnum, aut paucas domos, sed vniuersas cum dominis familiisque subuertebant, & à vero fidei sensu, auocabant.

Interpr. Theophyl. Iudaizantes vectes sunt diaboli. Matth. 23. Ioan. 3.

II. Secunda insinuatur in particula, *docentes, quæ non oportet*; Docebant enim veterem legem à Moyse promulgatam, quæ iam per Christi gratiam abrogata erat. Erigere autem Mosaicam legem, & mortuam suscitare, piaculum erat anathemate plectendum, quo dicitur feriendus Iosue 6. qui solo æquatam reædificauerit Hiericho. Aduertit D. Hieron. perstringi Iudæos, qui nascentem Christi Ecclesiam tempore Pauli, subuertere nitebantur, & introducere præcepta legalia, de quibus in epistola ad Romanos, & ad Galatas amplior fit mentio. Vnde idem Hieron. in præfat. epistolæ ad Gal. sic ait: *Nullus quidem Apostoli sermo est; vel per epistolam, vel præsentis, in quo non laboret docere antiquæ legis onera deposita, & omnia illa, quæ in typis & imaginibus præcesserunt, id est,*

Iosue 6. Hieron. Iudæi suscitare volunt legem Mosaicam cuius onere per Euang. liberati sumus.

id est, otium sabbati, circuncisionis iniuriam, Kalendarum, & trium per annum solennitatum recursus scrupulositatem ciborum, & per dies singulos lauacra iterum sordidanda, gratia Euangelij subrepente cessasse; quam non sanguis victimarum, sed fides animæ credentis impleret. Hæc ille.

III. Tertia est in illis verbis: *Turpis lucri gratia.* Turpe est omne lucrum quod percipitur tanquam merces doctrinæ. Vnde sapienter à quodam Iurisconsulto, ciuilem sapientiam tractante, de sua facultate, dictum est; non esse illam pretio numario æstimandam, aut dehonestandam. Quanta ergo erat Iudaizantium turpitudo, qui diuinam doctrinam venditare nō formidabant? Priores sanè erant hi Iudaizantes, illis, de quibus ad Rom. 10. loquitur Apostolus, qui non quæstus gratia, sed zelo legis adducti, eadem docebant. Porrò cùm negotiatio vix honestatem habeat, vt ex eo constat, quòd sancti omnes, ab ea sic abhorruerint, vt negotiationem publicè pœnitentibus, vix permiserint, ne dum clericis, vt constat ex cap. Qualitas lucri, de Pœnitentia d. 5. profectò detestanda est ratio, quæstum ex catechismo comparandi, tanquam turpe lucrum. Est enim venter interpellator molestus, & male suadus; vnde Persius in proœmio,

Turpe lucrū est, quod recipitur in pretium doctrinæ.

Rom. 10.

Gratianus.

Persius.

Venter magister artis, ingenijq́ largitor.
Vt si dolosi spes refulserit nummi
Coruos poëtas & poëtridas picas
Cantare credas Pegaseum melos.

Turpe lucrum, vocat August. in lib. de opere monachorum cap. 28. hypocritis familiarem quæstum. Hi enim martyrum reliquias ætate Augustini venditabant, exigentes pretium simulatæ sanctitatis, quos vir sanctus carpit, suadens monachis, ne otio huiusmodi, facilem victum quærant, sed arcta potiùs via ad regnum Dei incedant. Isidorus, de officiis Ecclesiasticis lib. 2. cap. 15. quosdam Iudaizantibus similes notat, quos circumcelliones vocat, petaces, & vagos, gloriā ab hominibus captantes. D. Hieron. aliter interpretari nos posse ait; quod dictum est, *turpis lucri gratia*, nempe, vt putemus Apostolum communi verbo vsum, quo omnes hæretici cùm peruersa docent, se hominum solent asserere lucratores: cùm non lucrum sit, sed perditio, animas interficere deceptorum. Contrà, qui errantem fratrem suum iuxta Euangelium corripuerit: si fuerit ille conuersus, lucratus est eum. Quod enim maius lucrum potest esse, aut quid pretiosius, quàm si humanā animam quis lucretur? Hinc infert Hieron. hanc assertionem: *Omnis igitur doctor Ecclesiæ, qui ad fidem Christi recta ratione persuadet, honestus lucrator est, & omnis hæreticus, qui quibusdam præstigijs homines fallit, & fallitur; loquitur quæ non oportet turpis lucri gratia.* Hæc ille.

August.

Pretiū simulatæ sanctitatis tempore D. Augustini.

Isidorus.

Hieron.

VERS. 11. Docentes, quæ non oportet, turpis lucri gratia.

Quantùm noceat virtuti, laudis amor, & turpis lucri appetitus, & quomodo vincendus vterque sit morbus Iudæis familiaris.

ANNOTATIO V.

I. IVdæorum fuit semper, & præcipuè Pharisæorum in vicis & plateis; & vbique humanam venari laudem. Quid causæ est, vt tam solicitè domos

Venatores laudis humanæ.

adierint simplicium Christianorum, quod Paulus dolet, nisi, vt docendi plausibiliter occasionem nacti, se testamenti vtriusque peritos cum Apostolorum probro, quos præ se, legis ignaros dicebant, venditarent. D. Chrysost. hîc ad finem homil. 2. hoc argumentum tractat, sumpta occasione ex Iudaizantium, qui Ecclesiam Christi nascentem perturbabant, vitiis. Illi enim magisterium ostentare cupientes, inanitate verborum, & fallaciis vtebantur. Dominari nánque volebāt soli, & quæstum facere, ducti laudis & gloriæ appetitu. Quæ perturbationes excæcant, vt Chrysost. ait, mentis clarissimum lumen; & quemadmodum venti cùm in serenum irruerint pelagus, ipsum totū à fundo perturbant; ita hæ ægritudines tranquillum animi statum, atque in primis gloriæ væsana cupido. Nam pecunias quidem facilè quisque contemnet, dum id instituerit; laudem verò non affectare, & honoris esse negligentem, magnæ Philosophiæ & animæ cuiusdam angelicæ, & quæ ipsum verticem cardinis cœlestis attigerit, certum est argumentum. Nullum perniciosius vitium est, nulla magis violenta perturbatio, & quæ ita fermè omnibus in locis obtineat, alibi ampliùs, atque alibi minùs, vbique tamen.

Chrysost.

Quomodo frenanda cupiditas gloriæ humanæ cōsideratione rerū cœlestium

Dolendū est cùm auditores applaudunt tibi, & nullum referūt fructum.

II. Potest hic morbus curari autore Chrysost. si in cœlum semper nostros defigamus obtutus. Deinde, *quoties videri cupis*, inquit Chrysost. [*Attollere* ab humo; cœleste versa animo theatrum. Homines, etsi in præsentiarum laudent, post modicum vituperabunt, inuidebunt, carpent: At nō ita Deus; gaudet ille cùm iustitias nostras collaudat. Dixisti aptè, plausibúsque exceptus es, quid inde obsecro lucri retulisti? Nam si huiusmodi laudatores inde vtilitatem cōsecuti sunt, pœnitentiam egerunt, & peccata deseruerunt, meritò gaudendum est: non ideò quòd ipse laudatus sis, sed quòd perclara illa mutatio, facta est. Cæterùm si illi perpetuò laudent, & turbas excitent, & plausibus perstrepant, nullum verò inde referant fructum, dolendum est.]

At verò ex religionis habitu, actúque gloriaris? siquidem reuera religiosus fueris, nihílque tibi mali conscius sis, gaudere conuenit; non quòd huiusmodi videaris, sed quòd huiusmodi sis. Quòd si multitudinis gloriā aucuparis; considera huiusmodi laudatores tuos, in die illa iudicij, non fore iudices tuos, *sed eum, qui occulta nouit*. Nemo tibi honorem impendit? At in eo quidem gaudendum est; neque enim tibi inter cætera huiusmodi quoque honorem Deus obiiciet. An non obiicit inter cætera beneficia, hoc quoque Amos 2. *Assumpsi*, inquit, *de filijs vestris in prophetas, & ex adolescentibus vestris, in sanctificationem.* Hoc etiam lucraberis, quòd maiori supplicio non eris obnoxius. Nec dicetur illud Matth. 5. *receperunt mercedem suam.* Non prohibēt sancti gloriam appeti; sed illa volunt ambiatur gloria, quæ vera est, quæ ex Deo est. In occulto religiosus, timoratúsque persistens, non tibi inanem fastum, serpentinámque simulationem circundes. Abiiciamus ouinam pellem, ipsi potiùs oues simus.

Amos 2.

Matth. 5.

Quàm abiecta res sit humana gloria.

III. Quàm abiecta res sit humana gloria & quàm vilis, duabus comparationibus ostendit Chrysost. Prima sumitur à pueris lactentibus. Secunda ab histrionibus. [*Quis* enim magnifecit vnquam à multitudine paruulorum, qui subiecti vberibus sint, laudari? Quis formam, quam sibi pulchram interdum affingunt in scena histriones, sitienter appetiuit? Inanes sunt illæ species, solidi nihil habent; soluto theatro sublatísque personis, vnusquisque quod est, id quoque videtur. Dic quæso quid in se præclari habet à multitudine aspici, aut laudari?

laudari? Nam vbi te receperis domum, solúsque fueris, id omne prorsus effluxit. Ergo eò nostra feratur intentio, quo nempe pacto Dei mereamur ore laudari. Fieri non potest, vt homo mancipium gloriæ, non sit omnium seruus: imò omnibus seruis abiectior. Neque enim talia nostris imperamus seruis, qualia his, qui amore gloriæ capiuntur. Idcirco Paulus, *Gloriam*, inquit, *ab hominibus non accipio*, 1. Thessal. 2. Humana omnia sunt prorsus inania; atque in hoc Deo æquales eu*a*dimus. Ille quippe mortali non indiget *gloria*.]

Homo mancipium gloriæ. Chrysost. 1. Thess. 2.

IV. Appetitus lucri, qui auaros animos occupat, expugnari potest consideratione supplicij diuini, & in hanc vitam, propter hanc labem immissi. Vnde Greg. Naz. Orat. in plagam grandinis, discutere iubet conscientiam, *cuius*, vt ille ait, *domesticum est, & verum tribunal; & de peccatis dolere, quæ Dei iram prouocant*. Inter alia peccata, quæ grandinis sterilitatem, & famem in Nazianzenos suos intulisse arbitratur, numerat auaritiam. *Magna*, inquit, *vitij medicina est confessio, & peccati fuga*. Deinde se immiscens populo, vt olim Daniel ad impetrandam misericordiam, sic ait: *Alius nostrûm pauperem oppressit terræ quæ partem aliquam interuertit, domum domui, & agrum agro adiunxit; pertinacique animo in hoc incubuit, vt vicinum nullum haberet perinde ac solus habitaturus in terra. Alius vsuris, & augmentis terram fœdauit, colligens vbi sementem non fecit, non ex cultu, sed ex pauperum egestate facultates suas augens. Alius areæ torcularisq; primitijs Deum, cuius munere omnia habuerat, defraudauit. Alius nec viduam, nec orphanum miseratus est, nec panem pauperi impertijt. Ob eas etenim causas venit ira Dei in filios contumaces, Ephes. 5 ob eas causas, vel clauditur cœlum, vel perniciosè aperitur. Quid ad hæc dicemus, qui frumētum emercamur, sordidumq; postea quæstum ex eiusdem venditione captamus; temporumq; difficultates obseruamus, vt opibus affluamus, & alienis calamitatibus insultemus? Atque non vt Ioseph, Gen. 41. Ægyptiorum facultates dispēsationis maioris causa, sed, vt impij & nefarij homines, popularium nostrorum bona comparemus*. Hæc Nazianz. cuius vltima verba enarrãs Nicetas sic ait: *Ille*, S. Iosephus, *frumento omni collecto totam Ægyptum Pharaoni comparauit; atque adeo Ægyptios ipsos in seruitutem sibi subiecit, vt terra excoleretur, populusq; aleretur, nec fame interiret. At isti frumentarij mercatores, idcircò frumentum emunt, vt fratres suos opprimant*.

Appetitus lucri retūditur cōsideratione pœnæ superuenturæ. Greg. Naz. Conscientiæ est domesticū, & verum tribunal. Auaritiæ & vsuræ sectatores pœnis coërciti. Ephes. 5. Gen. 41. Nicetas. Auarorum mores.

V. Addit Nazianz. ex Amos 8. *Quando effluet mensis, vt rerum pretia augeamus?* Vbi Nicetas: *Crudelitatis Amos istos negociatores accusat, qui finem mensis semper expetunt, vt fœnora fœnoribus adijcientes, rerum suarum pretia intendant: & quoniam Deut. 31. scriptum est, septimo quoque anno dimissionem facies, idcircò ipsi quoque annorum hebdomades effluere cupiunt, vt posteà apertis Thesauris fœnerentur: nec propter legem debitum remittere necesse habeant: Nec contenti parua quoque mensura dantes, ad magnam mensuram exigunt ea, quæ recipiunt*: Quæritur præterea Nazianz. quòd perinde aliqui aurum & argentum, atque olim quidam Baal, & Astaroth execrandum simulachrum, adorent, 3. Reg. 11. Quare non dubitat, ob incredibilem turpis lucri cupiditatem, immissam fuisse plagam grandinis.

Amos 8. Nicetas. Deut. 31. Fœnoris sectatores quid agant. 3. Reg. 11.

VI. Inuehitur D. August. super Psalm. 123. in eos qui lucra sectantur, ob dulcedinem diuitiarum; obliti damnorū, quæ interim in bonis animi patiuntur; sic enim ait: *Dulcedo huius sæculi ad tempus fauces indulcat, sed in magnam amaritudinem postea conuertitur. Ecce peccasti, & lucrum fecisti. quid est, quod fecisti*

August. Psal. 123.

lucrum? vt lucrum faceres Deum offendisti: vt augeres pecuniam, fides diminuta est, & aurum crescit. Compara fidem auro si venalis esset in nundinis fides, haberet pretium. Lucra tua cogitas, damna tua non cogitas? de arca gaudes, & de corde non plangis? Abundat nescio quid in arca tua; sed vide quid imminutum sit in corde tuo. Plus perdidisti, quàm acquisisti. Vis videre? quod perdidisti, nec naufragio tibi poterat auferri. Paulus cum quo multi naufragauerunt, qui nudi intus, & foris exierunt, in corde ferebat patrimonium fidei suæ, nudus exiit, & diues exiit. Deinde subiungit exhortans nos ad contemptum diuitiarum: *Ille habet aurum*, inquit, *qui nouit vti auro. Qui auro vti non nouit; habetur, non habet; possidetur, non possidet. Estote domini auri: quia aurum Deus fecit; & te super aurum ipse fecit. Aurum fecit ad subsidium tuum, & te ad imaginem suam. Vide quod supra te est, & calca quod infra te est.* Paulo infrà, instabilitatem diuitiarum commemorans, erigensque animos ad spem æternarum opum contra tenacem & auarum hominem, sic exclamat: *O infelix quid tenes? Ecce dicis malo, quod teneo, si autem non tenes, quare non illud tenes, quod non potes amittere? Quid ergo tenes? Aurum. Tene ergo, si tenes, non tibi auferatur inuito. Si autem & per aurum traheris, quò non vis, & ideò te quærit maior aquila, quia prior cepisti leporem: præda tibi fuit minor, præda eris maiori. Hæc non vident homines in rebus humanis tanta cupiditate cæcantur.* Hæc August. vnde elicitur, frænandam esse laudis, & diuitiarum cupiditatem, appetitúmque sordidi quæstus, quem sibi Iudaizantes proponebant.

Præstat thesauris, fides.

Ille habet aurum, qui nouit vti auro.

Præda auaro fuit minor; ipse præda erit maiori. August.

VII. Extant exempla valdè notanda, ex quibus patet, quò processerit hic affectus, quo à turpissimis humanæ gloriæ & lucri mancipiis, religio in superstitionem versa est. Epiphan. hære. 9. & 53. refert, duas fœminas Martin. 5. & Marthanam in veneratione habitas fuisse; quod ex semine Elsai pseudoprophetæ essent; vnde quacunque eæ in publicum exibant, turbam sequentem se, ita tenebant stupidam, vt pedum puluerem, oris sputa, & saliuam reliquasque corporis sordes colligerent, quibus vterentur in morbis curandis, & in amuletis. Stolidos præstigiatores & huiusmodi sordium venditores, à Iudæis profectos, & oriundos, ad Constantij Imperatoris, & sua vsque tempora peruenisse, Epiphanius scribit.

Epiphan. Duę fœminę gloriola ductæ, verterũt religioné in superstitionem. Superstitio à falsis prophetis orta.

B. Prosper discipulus D. August. *de dimidio temporis*, cap 6. de signis venturi Antichristi agens, partim vidisse, partim audiuisse se testatur; cùm alibi, tum in Campania, non procul à Neapoli, qui sub specie monachorum ægrotis phantastica illuderent curatione, oleo, eos nescio, cuius mortui linientes, & martyrum merita assignantes; sic vt gressum claudi, visum cæci, sibi putarent redditum: sed discedentibus seductoribus, nihil effectũ, qui sanati videbantur, experti sunt. Hos fugientes postquam proditi sunt, Episcopi, quòd multa in animarum subuersionem promitterent, & illicita facerent, pœnis mulctarunt.

B. Prosper.

Præstigiis claudi & cæci videbãtur sanari.

Greg. Turonensis Gregorij Magni ætate vixit. Is hist. Francorum lib 9. c. 6. testatur, fuisse tunc seductorem eximium, in Galliis Colobio indutum, amictum desuper sindone, crucem ferentem, de qua dependebant ampullæ, oleo sancto (vt dictitabat) venerabiles: se ex Hispaniis venisse affirmabat cum reliquiis martyrum, Vincentij & Felicis. Mitto cætera: cùm rusticorum duceret Parisiis choros, cruce prælata, & reliquias, parui pendens; Episcopo proditus est seductor, & in cellulam inclusus. Sacerdos cuncta, quæ hîc attulerat, perscrutatus, inuenit sacculum magnum plenum radicibus multarum herbarum.

Greg. Tur.

Seductoris in re sacra artificium.

Ibi

Ibi murium ossa, talpæ dentes, adipes erant vrsini, quibus maleficiis in omnem proiectis, Parisiis exclusus est. Vides quantum detrimenti afferat laudis, & turpis lucri appetitus? Ex hoc affectu reliquiæ Sanctorum ab impostoribus sæpè venditæ sunt, contra quos legem tulerant Impp. Honorius, & Theodosius. C. de sacrosanctis Ecclesiis, L. *Nemo martyres distrahat, nemo mercetur*, &c. Hinc eleemosynarum, hospitalium & fabricarum ficti quæstores. Hinc quæstuarij concionatores. Vnde Clem. V. in Conc. Viennensi, quæstores nisi literis Apostolicis, vel Diœcesani exhibitis, admitti vetuit; quod ad concionatores quæstuarios etiam extendit. Admonuit Petrus Aliacensis libello, de reformatione Ecclesiæ, consideratione quarta, prouidendū esse super correctionem quæstuariorum prædicantium, quod mendaciis & immunditiis Ecclesiam maculent. Quod ex Conc. Trid. sess. 5. cap. 2. prouisum est, sublatis eleemosynariis quæstoribus, & à prædicandi munere per se, vel per alios amotis. Ex dictis patet eliminandos esse homines quacunque specie se venditent, qui seductione alios ad perniciem inducunt & vniuersas Iudaizantium more, domos fidelium subuertunt.

C. de sacrosanctis Ecclesiis. Clem V. Quæstarij concionatores non sunt ferendi. Conc. Trid.

CAPVT PRIMVM.

SECTIO X.

VERS. 11. Dixit quidam ex illis proprius ipsorum Propheta: Cretenses semper mendaces, malæ bestiæ, ventres pigri. Testimonium hoc verum est.

Græcè; Εἶπέ τις ἐξ αὐτῶν ἴδιος αὐτῶν προφήτης, Κρῆτες ἀεὶ ψεῦσται, κακὰ θηρία, γαστέρες ἀργαί· ἡ μαρτυρία αὕτη ἐστὶν ἀληθής.

EXPLICATVR CONTEXTVS.

I. HIERON. existimat referenda esse hæc verba ad superiorem sententiam hoc modo; *Huius rei gratia, reliqui te Cretæ, vt ea, quæ desunt, corrigas.* Quod autem superest, corrigendum dixit quidam proprius ipsorum Propheta, *Cretenses semper mendaces, &c.* Vel, si cui hoc, inquit, absurdum videtur, propterea, quòd multa in medio interposita sunt, aptandum erit iis quæ magis vicina sunt, hoc modo: *Sunt multi inobedientes, vaniloqui, seductores &c* Quibus oportet obturare os, nō solùm Scripturæ testimoniis sed etiam domesticis. Videntur autem Iudæi, de quibus Paulus agit, Cretenses fuisse, atque adeò mendaces. Dixit enim quidam eorum propheta, *Cretenses, &c.* Sed nos singula euoluamus.

Hieron.

II. Primùm dum ait, ἴδιος αὐτῶν προφήτης, prophetam vocat poëtam, qui quasi præsenserit futura. Proprium autē dicit quod in Creta natus, & educatus fuerit, qui hæc scripserit. Fortè per ironiam Cretensem hunc poëtam, prophetam

Prophetam vocat Paulus hîc poëtam.

tam vocauit, quasi talibus Christianis, tales congruerint prophetæ, siue quòd is Epimenidis liber vnde versiculus hic sumptus creditur, inscriptionem habeat περὶ τῶν χρησμῶν, id est, de oraculis, licèt non desint, qui testimonium hoc referant ad Callimachum Cyrenæum, apud quem principium huius carminis legitur Κρῆτες ἀεὶ ψεῦσται, quòd Iouis apud se sepulchrum esse confinxerint, cùm is iuxta communem vulgi opinionem, fuerit mortis expers. Extat apud Græcos prouerbium, quod lubricam esse testatur Cretensium fidem, imò nullam, κρητίζει πρὸς τὸν Κρῆτα, *cum Crete Cretizat*, de quo vide Angeli Politiani Miscellanea, & Adagia Manutij. Est autem versus integer heroicus apud Epimenidem,

Epimenides. Callimach. Cum Crete Cretiza. Ang. Polit. Adagia.

Κρῆτες ἀεὶ ψεῦσται, κακὰ θηρία, γαστέρες ἀργαί.

Quem versum Faber Stapulensis Latinum reddere, versu etiam heroico nititur, ad hunc modum:

Faber Stapul.

Gnoßius vsque loquax, mala bestia, viscera pigra.

Non tamen, quod voluit, est assecutus. Nec enim idem est, loquacem esse, & mendacem, nec vt hominem cibo deditum ventrem dicimus, item viscera vocamus; vt interim taceam *Gnoßium* positum pro Cretensi, *&* *vsque* pro semper. Rectiùs transferes,

Mendax, ventris iners, semper mala bestia, Cres est.

Iam vocabulum θηρία, non simpliciter bestias, sed & feras, & veneno noxias belluas significat. Quod apertè indicatur, in titulo Nicandri, qui scripsit, θηριακά; neque enim ouem rectè dixeris θηρίον. *Ventres* appellat homines ventri deditos, aut multo abdomine ventricosos, quemadmodum Terentius in Phormione, cibo deditos, *ventres* appellat. Parasitum nanque indicans, *Pugnos*, inquit, *in ventrem ingere*. Et Cicero, pro Cælio, ex Lucillio.

Parasiti dicuntur ventres. Terentius. Cicero.

Viuite lucrones, comedones, viuite ventres.

Plutarch. de discrimine adulatoris & amici non minùs in parasitum, quàm in cancrum conuenire putat hunc Iambum:

Plutarchus.

Est venter omne corpus, vndique obtuens
Oculus, suisq; reptat bestia dentibus.

Aristot. 3. Moral. γαστριμάργους appellari ostendit homines, qui præter modum cibo potúque ventrem explent, quasi ventre insanos. Berosi qui circumfertur libellus, & alij testantur, ob infandos concubitus, & ferales epulas, vteris (spectaculum horrendum!) matrum resectis, vt infantulos mensis apponerent, vltore diluuio, vniuersum orbem periisse. *Omnis caro*, inquit, sacer historicus, Genes. 6. *corruperat viam suam*. Insanos & brutis similes homines reddit gula. Vnde, vt autor est Strabo lib. 4. Galli olim, ne eum Cretensibus bestiis adnumerarentur, laboribus agitabant corpora, vt macillenti essent, ventrésque minimè propenderent. Iuuenis, qui Zonæ mensuram excederet, pœna mulctabatur.

Aristot. Berosus. Gen. 6. Strabo. Galli magni faciebât corporis maciē.

III. Secundò notandum est ex Chrysost. & Theoph. non esse mirandum, si Paulus producat poëtam Ethnicum; seruit enim scenæ, vt dicitur: Nam licet incircuncisi non essent in templum Dei introducendi; dum tamen aliquid quod verum est, & Christianismo vtile dixerunt, possunt eorum dicta in Ecclesiasticos mores induci. Quid enim vetat à poëtis aliquãdo prædici id, quod verum

Chrysost. Theophyl.

verum est? cùm & dæmones ipsi, vera plerunque, cùm sint mendacissimi, loquantur? Ea est autem huius dicti occasio. Cretenses sepulchrum habent Iouis: ita inscriptum, *Hic iacet Iupiter.* Poëta igitur ait, vt refert Theophyl. ex Epimenide & Callimacho,

Theophyl.

> *Cretenses semper vani, struxere sepulchrum*
> *Cretenses, Rex alme, tuum succumbere morti*
> *Sed nunquam poteras, qui cuncta in secula viuis.*

At, dicet aliquis, cùm Apostolus dicat testimonium, hoc verum esse, videtur confirmare sua autoritate poëtæ dictum; atque adeò iuxta Apostolum Immortalis est Iuppiter? soluit hunc nodum Chrysost. hom. 3. ad hunc modum: Apostolus vnum tantùm protulit testimonium, quo mendaces esse Cretenses domestico teste id prodente, significaret; atque hoc verum esse definiuit. In multis enim mendaces fuerunt, & quòd Iouem Deum facerent, & quòd in dictis & factis, vani fuerint. Non tamen approbare voluit omnia poëtæ dicta, de quibus sermo non erat; vnde nec Iouis immortalitatem ab Epimenide, & aliis poëtis assertam, confirmauit. Id tantùm, quod verum erat, & vtile futurum sperabat, assumpsit. Oportebat enim, vt Titus ingenium Cretensium, quorum Episcopus erat, probè agnosceret, & mendacij fibras ab hac gente extirparet.

Paulus non cõfirmat vera esse omnia quæ dicũtur à poëta, sed vnum tantum dictum.
Chrysost.

IV. Sic Isai. cap. 1. vocat Israëlitas *principes Sodomorum & populum Gomorrhæ:* & Baptista, de Pharisæis & Sadducæis dixit Matth. 3. *Progenies viperarum, quis demonstrauit vobis fugere a ventura ira?* Cuius dictum confirmauit Christus, dicens infrà 23. *Genimina viperarũ quomodo fugietis à iudicio Gehennæ?* Item; *væ vobis Scribæ & pharisæi hypocritæ.* Nec mirandum est notari vitia nationum in sacris literis. Id enim vtile est, & ipsis, vt emendentur, & cæteris, vt cautè cum illis agant. Sic Isidorus Pelusiota epistola 281. Cappadoces quòd à Gabaonitis originem trahant, mendaces esse, & improbos affirmat, *Subdola*, inquit, *atque improba magna ex parte hæc natio est. Pace offenditur, contentionibus ac desidijs alitur. Eundemque dulcis & amari fontem habet. In congressu blandè ac benignè loquitur: in absentia obtrectat. Fallax est, impudens, cauillatrix, superba, & contumax. In secundis amicorum rebus mæsta; in aduersis læta, & insatiabilis. Ad mentiendum procliuis est; ad peierandum, celer. Ac denique quale habes genus improbissimum, ac prorsus exosum Gigantum, tales omnes Cappadoces esse existima; ac pro certo habe.* Hæc ille. Nota illud, πρὸς ψεῦδος ὀξὺ, πρὸς τὸ παρορκῆσαι ταχύ. Iactatum quoque prouerbio est apud Græcos τρία κάππα κάκιστα, id est, *tria pessima Kappi.* Hoc enim veluti ænigmate, trium gentium mores notati sunt, Cappadocum, Cretensium, & Cilicum. D. August. in grammaticis indicat fuisse, in tres Romanos tortum magistratus; Cornelium Syllam, Cornelium Cinnam, & Cornelium Lentulum. Vide Erasmum Chiliad. 3. centur. 6. num. 82. Illud etiam aduerte; non dixisse Apostolum, Cretenses in omnibus dictis mentiri, vt enim Ouidius ait: *Nec fingunt omnia Cretes*, sed propensionem naturæ & habitum significari.

Isai. 1.
Matth. 3.
Infrà 23.
Notantur in sacris literis vitia nationum.
Isidor. Pelus.
Cappadocũ subdolũ ingenium, & mendax natura.
Tria pessima Kappa.
Chiliad. Erasmi.

O VERS.

VERS. 12. Dixit quidam ex illis; proprius ipsorum propheta.

Vtrum fas sit vti Gentilium testimonijs.

ANNOTATIO I.

Paulus non semel vsus est gentiliũ dictis.

I. SAtis erat, vt quæstionem hanc expediremus, vsum fuisse non semel Apostolum Gentilium dictis; verùm rationem etiam assignare volumus, cur id deceat. Prima est, quòd Gentiles maximè reuincimus, cùm suorum in eos retorquemus maledicta, eosque, qui apud eos fuère mirabiles, accusatores errorum, in quibus ipsi viuunt, constituimus. Idcirco Act. 17. his testimoniis vtitur dicens, *Ignoto Deo.* Athenienses nánque, quoniam ab exordio suæ Reip. non omnes Deos simul acceperunt, verùm per tempora, illorum sacra vrbem ingressa sunt, sicuti Pan ex Arcadia; coniicientes ex hoc fieri posse, vt esset & alius Deus, qui ab ipsis nesciretur, vt etiam illi, seipsos deuouerent; eam aram instituerunt, quam inscriberent, *Ignoto Deo.* Ex hac igitur inscriptione Apostolus sumpta materia, ait: Quem ergo vos ignorantes colitis, hunc ego vobis annuntio; *Huius enim & genus sumus.* Vltima verba, ex Arato sumpta sunt, & de Ioue dicta. Nam cùm dixisset Poëta, *Iouis omnia plena*: post paululum intulit, *Huius enim & genus sumus.* Hæc in ea concione protulit Apostolus, vt quæ Ioui à Gentibus ascripta erant, vero Deo restitueret. Itaque solet Paulus auditoribus in dicendo, se accommodare. Non sumit ferè ex prophetis testimonia contra Gentiles; nec ferè ex Euangelio contra Iudæos; sed vtrique populo, ea aptat, quæ fidem faciant. Vnde 1. Cor. 9. *Factus sum Iudæis, tanquam Iudæus; his, qui sine lege erant, tanquam sine lege essem.*

Act. 17.

Aratus.

Apostolus ex Euãgelio nõ sumebat ferè argumẽta cõtra Iudæos, sed ex vet. testam.

1. Cor. 9.

D. Chrysost.

II. Hanc ipsam doctrinam confirmat D. Chrys. multis modis. Primò, Ex Magis quos Deus non per Angelum duxit; non per prophetam admonuit; non Apostoli, non Euangelistæ ministerio vsus est; sed stellæ illis signum quo ducerentur, ostendit. Quippe in huiusmodi doctrinis, atque artibus periti erant, faciliusque vernaculo signo admoniti sunt. Secundò, Ex arca Dei, quæ cùm fuisset ab alienigenis capta, maximisque plagis gens illa diuinitus percussa esset, inito remittendi consilio, *Si hanc*, inquiunt, *semitam vaccæ tenuerint, vera est Dei indignatio, quemadmodum suggesserant vates*, 1. Reg. 6. Num verò vates vera prosequuntur? absit. An non ariolos, & diuinos Deus ipse redarguit? Tertiò, ex muliere Pythonissa, 1. Paralip. 10. quia enim ei fidem habebant, idcirco per hanc Saul audire fecit, quæ se deprehensura essent mala. Quartò, ex silentio quod D. Paulus imposuit Dæmoni, dicenti: *Isti verè serui Dei altissimi sunt, qui annuntiant vobis viam salutis.* Quintò, ex ipso Christo Domino prohibente dæmones loqui, Marci 1. & Luc. 4. Causam prohibitionis quæris? Hanc reddit Chrys. dum ait, Signa nanque illic præcesserant, & hîc iam non stella erat, sed ipse seipsum Dei filium prædicabat; dæmones autem non se prosternebant. Sextò, ex Num. 23. vbi Deus, Balaam ariolo permisit benedicere Israël, nec prohibuit. Adeò vbique Deus rebus ipsis sese accõmodat. Permittit de se ipso opiniones astrui sua indignas maiestate, vt quòd corpus, quòd visibilis sit: cui errori occurrit Ioan. 4. *Spiritus est Deus*; Quid quòd gaudet victimis, re inquam à se valde aliena? Sermones admittit suæ simplicitati, & maiestate minime congruen

Magi vernaculo signo admoniti sũt de Natali Christi.

1. Reg. 6.

1. Paral. 10.
Marc. 1.
Luc. 4.
Chrysost.
Num. 23.

Deus permittit de se opiniones astrui sua indignas maiestate; quas variis modis cõfutat.

Ioan. 4.

gruentes; vt cùm se irasci aut cõmoueri dicit; vt nimirum fidei nostræ robur addatur,& vtilitas.Nã si pater nullam habet suæ maiestatis rationem,sed cum puerulis suis lingua torta balbutit quæuis,& alimoniam quidem,& edulia;pocula quoque appellat vocabulis non elegantibus,& doctis, sed pueruli nescio qua, atque peregrina prorsus locutione:multò magis Deus: & exprobat clementer eò se demittens cùm per prophetam dicit: *Si mutabunt gentes Deos suos?* Huius condescensionis diuinæ argumenta inuenire licet in sacris literis, tum verba, tum res ipsas. Hæc ferè Chrys. Meritò ergo Paulus ingenium ad mentiendum & ad alia vitia procliue, Cretensium taxans, domestico testimonio, & illis gentibus non improbando vtitur. Fuit enim Epimenides natione Cretensis,vt diximus,patria Gnossius,philosophus,& poëta,& templi Mitræ,hoc est, solis sacerdos. Prophetam verò vocat non solùm, quia vulgo vates appellantur omnes poëtæ,sed etiam quia,vt testatur Laërtius, de Epimenide, opinio est,Cretenses,ipsi tanquam Deo sacrificia obtulisse, vt qui singulari quidam vi præditus fuerit prænuntiandi res futuras. Cicero quippe lib. 1. de diuinatione Cretensem Epimenidem, inter eos numerat, qui per furorem sunt vaticinati. Vnde apud Platonem lib.2. de Rep.tom.1. Adimantus, postquam poëtas Deorum filios dixit; addit, illorum aliquos prophetas fuisse. Abeant igitur illi, qui ignaua quadam religione impulsi, nihil audent ex profanis autoribus mutuari. Cùm enim omnis veritas à quocunque dicatur,à Spiritu sancto inspirata sit; & Paulus Canonicis scripturis poëtarum Ethnicorũ sententias aliquando interserat; angusti est animi, & parum docilis, omne profanæ scripturæ testimonium defugere.

Balbutit pater eloquens cum filiola; sic Deus, vt nos instruat, &c.

Chrysost.

Epimenides Gnosius.

Laertius.

Cicero, de diuin.

Plato.

Fas est vti profani scriptoris testimonio.

VERS. 12. Cretenses semper mendaces,&c.

Quædam nationibus insita esse vitia.

ANNOTATIO II.

I. VNamquanque prouinciam suis vitiis denotari, obseruat hîc Hieron. & ad Galat. 3. *Et quidem Apostolus Cretenses mendaces; Galatas appellat & insensatos; vanos Mauros; feroces Dalmatas Latinus pulsat historicus; timidos Phrygas omnes poëtæ lacerant. Athenis expeditiora nasci ingenia philosophi gloriantur; Immanes, Barbaros; Græcos, leues, coram Cæsare sugillat Tullius pro Flacco. Ingenita* (inquit) *leuitas, & erudita vanitas: Israëlem graui corde, & dura ceruice omnes Scripturæ arguunt. Nec hoc dicimus* (inquit Hieron. in præf. lib. 2. in epist. ad Galat.) *quòd non vbique diuersa nascantur, sed quòd ex magna parte etiam cætera quæ non sunt similia, nuncupentur.* Addítque *ad sua vsque tempora proprietatum, quibus vnamquanque regionem denotarat Apostolus, permansisse vestigia; Romanæ plebis fidem, facilitatem, superbiam. Corinthi, mulieres intecto capite, viros comam nutrientes, indifferenter vescentes in templis, inflatos scientia seculari, &c. Macedones in charitate laudat, in hospitalitate, ac susceptione fratrum: sed reprehendit, vt ociosos, alienum cibum expectantes. Et hæc non magis docentis officio, quàm gentis virtute, vel initio admonebat.* Hæc ferè ex Hieron.

Hieronym. Galat. 3.

Vitia quarũdã nationũ.

Expeditiora Athenis ingenia nascebãtur, quàm alibi.

Græci ferè Laudes.

II. Laudat Chrysost. hom. 5. Paulum, quod tantum in denotandis nationum vitiis modum seruauerit, vt sic etiam magis, quàm laudans, placeret. Sic

Chrysost.

Galatas

Galatas vocans insensatos, Cretes pigros; exemplo suo nos docens, vt neglectores verbi diuini, sermone vehementiore arguamus.

De vitiis nationum quarũdam quid censeant docti.

III. Porrò, de vitiis qui aut loci natura, aut cæli climate, ita populis innata sunt, vt hæc habeant propria, latè agit Alexander ab Alexandro Genial. dierum, lib. 4. cap. 13. Ex illo, pauca subijciam [*Campani*, inquit, superbi natura, & bonitate agrorum ex mitissimo cælo, & affluenti copia voluptatum terrestrium, maritimarúmque rerum, semper habiti sunt. Domicilium enim superbiæ (vt Cicero inquit,) penes Campanos fuit; Argiui & Brutij ex more insito genti, latrones. Illorum nanq; ingenij, & latrocinijs læta sunt, & rapinis gaudent. Rhegini pauidi & formidolosi. Itali nobilitate præstant, & regali quadam magnificentia lauti, & magni sunt. Galli super insitam genti vanitatem, mobiles, & stolidi; contentionis auidi, consiliísque capiendis, non ratione, sed impetu feruntur; tamen religioni deditos esse haud dubium est. Hispani iactabundi, duri, & parci; abactoréque acerrimi; ad inediam, laboréque, atque ad mortem parati. Græci licet ingenio & fœcundia præstent eos, tamen nationis vitio (vnde Græca fides in prouerbium venit) assentatores, leues, atque infideles esse manifestum est. Cappadoces, Cilices, & Cretenses, suo ingenio fraudulenti, & mendaces; quippe promissi fidem fallunt, & periurio se astringunt, in quorum notam Græcum illud est] τρία κάππα κάκιστα. Hæc ille. Vnde colliges, cùm perpetua sint, & innata quædam singulis nationibus vitia, mendacij notam, quam Paulus euulgat, Cretensibus adhæsisse, de qua Ouid. lib. 1. de arte,

Alexan. ab Alex.

Domicilium superbiæ, vbi diuitiæ multæ. Cicero.

Itali nobilitate præstãt

Græca fides.

Ouid. de Arte.

Nota cano: non hoc quæ centum sustinet vrbes.
Quamuis sit mendax, Creta, negare potest.

IV. Mirari nihilominus potest aliquis, cur Apostolus notam ignominiæ, insulæ amplissimæ, in libris sacris consignatam reliquerit. Videtur enim id à moribus Christianis, ne dum Pauli, alienum. Cæterùm excusari potest multis modis ea assertio. Primùm, quia hominum sermone veritati innixa circumferebatur. Deinde quia domesticum adducit eiusdem gentis testimonium, hoc est, poëtæ, cui honorem deferebant insulani. Confirmatio autem illa, *testimonium hoc verum est*, dictum poëtæ, tanquam vaticinium quoddam approbat, non secus, ac nos oracula diuina per Balaam recitata approbamus & colimus. Tertiò, inseruit Apostolus hoc dictum literis sacris, non animo contumeliam inferendi Cretensibus, sed vtilitatem: videlicet, vt ipsi suum agnoscentes vitium, veritatem colerent, quæ ad fidem diuinam recipiendam, & constanter retinendam, multum iuuat; & vitam mendacijs perniciosè deditam emendarent. Hoc enim Spiritu ductus Isai. 1. vocat Hebræos principes Sodomorum, & Gomorrhæ: & Bapt. Matth. 3. Pharisæis ait: *Progenies viperarum, &c.*

Approbat Paulus, quod à poëta de suis populatibus dictum est.

Isai. 1. Matth. 3.

VERS. 13. Testimonium hoc verum est.

Ab Apostolo non omnia Epimenidis dicta, sed vnum tantùm approbari.

ANNOTATIO III.

I. NOn significat his verbis Apostolus, mentitos hoc tantùm esse Cretenses quòd dixerint apud se sepulchrum esse Iouis, Imò de ea re fortè nec

cogitauit)

cogitauit) ſed innatam illis eſſe ad mentiendum pronitatem. Vnde Theodor. Apoſtolus non fabulas poëticas confirmare, ait, aut refutare, ſed Cretenſium meritis inconſtantiam arguere.

Theodor.

II. Explicat hîc D. Hieron. eadem verba, quoſdam reprehendens, qui Apoſtolo conuitiantur, vt imprudenter lapſo; quòd dum falſos doctores arguit, verſiculum comprobauit, qui Cretenſes ideò fallaces dicat, quòd Iouis ſepulchrum inane ſtruxerint. Si enim, inquiunt, Poëtæ eos arguunt, quòd diuina non ſentiant, Iouem, qui regnet in cælo, in ſua inſula ſepultum fingentes, & poëtas verum dixiſſe comprobat Apoſtoli ſententia: ſequitur, Iouem viuum eſſe, non mortuum. imperite igitur idololatriæ deſtructor, dum aduersùs peruerſos doctores agit, Deos, quos impugnabat, aſſeruit. His cauillatoribus, ſecutus Græcos interpretes, reſpondet Hieron. quòd, ſicut alibi, alios poëtas citans non ſtatim totam Menandri comœdiam, aut Arati librum probauit, ſed verſiculorum opportunitate abuſus eſt; ita hîc, non totum opus Epimenidis, oracula, vel Callimachi hymnos, vno verſiculo confirmauit; quaſi verè dixerint Iouem Deum eſſe, & reliqua contenta in horum carminibus, ſed ingenita Cretenſibus vitia, increpauit, mentiendi in primis facilitate expreſſa. Hæc ferè ex Hieron. quo interprete vides, ſic approbari ab Apoſtolo, vnum Epimenidis dictum; ſicut in Canonica Iudæ Apoſtoli epiſtola, particula quędam approbata eſt libri Enoch; qui apocryphus eſt. An non ſatis indicat pronomen, *hoc*, quid ex toto libro Epimenidis Paulus approbet?

Hieron.

Hieron.

Iudæ Canonica.

III. Quid quòd ſicut inſitum eſt mentiri Cretenſibus, ſic inſitum eſt quibuſdam nationibus, diſciplinis delectari? Menander Artium diſciplinas natiua conſuetudine diſtingui apud nationes varias, affirmauit, Mitylenæos cithara delectari; Thebanos, tibia; Alexandrinos, geometria; Athenienſes, ſtatuaria & pictura; Crotoniatas, medicina: Euſtathius, Bœotios palæſtra probari ait: Lacedæmonios, legibus; Athenienſes, nautica; Theſſalos, equeſtri; Cyrenæos, curribus. Eraſmus gentium vitia in Chiliadum initio ſubnotans, hæc euulgat: Pæno perfidior: Scytha aſperior: Scythotauris inhoſpitalior: Parthis vanior: Trhacibus bibacior; Sybarita faſtoſior: Mileſiis effœminatior; Arabe ditior; Arcade ſtolidior; Care vilior; Cretenſi mendacior. Et quia de Cretenſibus peculiariter ſermo eſt, fama eſt Cretam noxiis animantibus carere, ſerpentibus, lupis, vulpibus. *In fœminis tamen venenum eſſe quod ſerpentibus innaſcitur, tradidit Ælianus, de animalibus lib. 5 cap. 2. Nam ſi qua mulier dentibus, aut vnguibus hominem læſerit, mori aiunt ſauciatum. Quo fit, vt, quæ terra non patitur monſtra, hæc in incolis inueniantur.*

Studia, quibus nationes aliquæ delectantur.

Euſtathius.

Eraſmus. Adagia ſumpta a nationũ moribus.

Ælianus. Fœminę Cretenſes venenatæ.

Paret hodie hæc inſula Venetis, quorum ditioni adiecta fuit anno 1194. Vide Volaterranum lib. 9.

Ann. 1194. Volaterranus.

CAPVT PRIMVM.

SECTIO XI.

VERS. 13. Quam ob causam, increpa illos durè vt sani sint fide, non intendentes Iudaicis fabulis, & mandatis hominum auersantium se à veritate.

Græcè; Δι' ἣν αἰτίαν ἔλεγχε αὐτοὺς ἀποτόμως, ἵνα ὑγιαίνωσιν ἐν τῇ πίστει, μὴ προσέχοντες Ἰουδαϊκοῖς μύθοις, καὶ ἐντολαῖς ἀνθρώπων, ἀποστρεφομένων τὴν ἀλήθειαν.

EXPLICATVR CONTEXTVS.

I. EMPHASIS est in verbis, *Increpa illos durè:* Nam ἀποτόμως, significat, *ad viuum, & seuerè.* Pro, *increpa*, Græcè est, ἔλεγχε, hoc est, *argue, refelle.* Pro particula, *vt sani sint*, Græcè est, ὑγιαίνωσι. Quo verbo Paulus frequentiùs vtitur. Eo Græci significant quicquid probandum est. Vnde cùm omnia displicent, dictitant μηδὲν ὑγιὲς, id est, *nihil sanum.* Hîc autem, *vt sani sint*, nihil aliud propriè significat, quàm vt rectè se gerant. νοσεῖν verò siue *ægrotare*, dicitur ille, apud Græcos, qui non rectè est affectus. Pro, *auersantium se à veritate*, Græcè est, ἀποστρεφομένων τὴν ἀλήθειαν, id est, *auersantium veritatem*, siue abhorrentium à veritate. *Non intendentes Iudaicis fabulis*, hoc est, ad legem Mosis extinctam Christi aduentu, & ad ciborum ceremonias iam abrogatas, vt interpretatur Chrys. D. Hieron. per Iudaicas fabulas intelligit, omnia Rabbinorum commenta: Imò ipsa lex Mosaica, si alicuius mali interpretis vitio, vltra tempus suum extendatur, fabula est.

Chrysost.
Hieron.

VERS. 13. Increpa illos durè, &c.

Cur iubeat Cretenses increpari durè?

ANNOTATIO I.

II. VAriæ possunt reddi rationes, cur hoc loco Apostolus, qui mansuetudinem, & patientiam in docendo passim commmendat, iubeat, vt Titus dura vtatur, in subditos suos, increpatione. Prima redditur à D. Chrysost. hom. 3. *Ait enim, Paulum, eo sic loqui, quòd istis, sint mores admodum impudentes, subdoli, & profligati. Nam retenta mordicus superstitione, ad confingenda mendacia, dolosque nectendos erant paratissimi. Ventri præterea, & otio supra modum addicti; contra huiusmodi homines acri opus est & obiurgatorio sermone. Neque enim, qui tam insanis moribus præditi sunt facilè ad imperiũ rationis reducuntur.* Secunda à Theod. assignatur: *Iis*, inquit, *qui nondum crediderunt, placidè ac leniter tradenda est doctrina: Eos autẽ, qui credere profitentur, & ea, quæ fidei repugnant, facere conantur,* medica

Chrysost.

Theodor.

medicamẽtis paulo asperioribus, medicari conuenit. Tertia est Theoph. *Quia mendaces sunt*, inquit, *quod est fraudulentiæ, & impudentes, & gastrimargi, opus habent, acri & obiurgante admodum sermone. Nam mansuetudo apud eos nihil promouet. Quemadmodum enim, qui mitem ac moderatum increpat, nocet: sic, qui impudenti adulatur, eum perdit, ne se ipsum agnoscat.* Quarta esse potest, quia Cretenses, quos increpari durè iubet: nec foris erant, hoc est, Gentiles, vt nihil ad Titum pertinerent, sicut 1. Cor. 5. dixerat; neque rursus hæretici erant, vt fidem amiserint. Cæterùm, quia sani non erant, hoc est, firmi, & constantes in fide, vehementi digni erant obiurgatione. Quomodo autem sani non erant? nempe, quia Christi fidem professi, legales ceremonias conseruabant. Inuehitur hîc Chrys. in eos, qui cùm Christiani sint, Iudæis, in quibusdam ceremoniis, associantur. Sic enim ait: *Si hi, qui cibos obseruant, iam non sunt sani. Infirmos enim, inquit, ad Rom. 14. in fide suscipite, non in disceptationibus cogitationum, & quid de illis dicemus, qui cum illis vnà ieiunant, simul sabbata celebrant, ad loca illis dedicata conueniunt? Quocirca vehementiori illis flagello, opus est, &c.* Quærit deinde Chrysost. cur hoc in Romanis non facit: Respondet, *Quia non huiusmodi illi erant moribus, sed longè nobiliori ingenio mentisque ingenuitate pollebant, &c.*

Theophyl. 1. Cor. 5. Chrysost. Auertendi sunt simplices à societate Iudæorũ. Rom. 14. Chrysost.

VERS. 13. Increpa illos durè, vt sani sint in fide.

Assignatur efficax ratio ex cap. 3. Apocalypsis sumpta, cur Apostolus plus detestetur Cretenses, quàm alios homines.

Apoc 3.

ANNOTATIO II.

III. DVplicem personam gerebant ij, quos Paulus carpit. Cum Christianis, de Euangelio, cum Iudæis, de lege Mosaica agebant: atque quouis turbine, aut petaso volubiliores; pro commoditate lucri parandi, nunc ad hos, nunc ad illos accedebant. Perniciosum est hoc genus hominum, ideò increpandum est, & durè coarguendum. Nec enim Christiana religio inconstantiam, quam malesuadus tepor comitatur, admittit. Angelum siue Episcopum Laodiceæ acerbè Deus reprehendit, & fortè reprobat, dicens: *Scio opera tua, quia neque frigidus es, neque calidus; sed quia tepidus es, & nec frigidus, nec calidus: incipiam te euomere ex ore meo.* Dixi, fortè reprobat, quia duplex est huius sententiæ interpretatio. Prima, tepidum appellari hunc Episcopum, non quòd peccatum M. admiserit, sed quod aliquid de charitatis feruore remiserit. Ita exponit August. Rupert. Primas. Gagnæus, Cassian. coll. 4. c. 12. Greg. 3. p. pastoralis cap. 35. vbi duplicem proponit tepidum. Vnum, qui à frigore pergit ad calorem: alterum, qui à calore ad frigus redit. Atque hoc loco posteriorem accipi, eúmque ob prædictam causam frigido deteriorem censeri. Quoniam, inquit, frigus ante teporem sub spe est; tepor autem post frigus in desperatione, quasi dicat, qui adhuc in peccatis est, conuersionis fiduciam non amittit: qui verò post conuersionem tepuit, spem subtrahit, de peccatoris vita conceptam. Putat ergo Greg. referri sententiam ad periculum, quod magis in tepido, quàm in frigido aduertit. D. Aug. & Primas. existimãt notari diuites, qui in eleemosyna eroganda, & aliis operibus charitatis, negligentes erant, ac propterea, eorum conditionem, vt periculo vitæ æternæ amittendæ affinem, perstringi.

Quidã erant Cretẽses, qui se & Christianis & Iudæis turpiter miscebant.

Episcopus Laodiceę reprehenditur, quia parum efficax.

August. Rupert. Primas. Gagnæus. Cassian. Greg. P.

Tepidi Christiani pessimus status.

August. Primas.

In operibus charitatis negligentes, tepidi sunt.

IV. Iuxta

IV. Iuxta hanc expositionem, periculum est remittere de charitatis feruore. Et merito, dicitur enim Hierem. 48. *Maledictus, qui facit opus Dei negligenter*, Hebr. *fraudulenter*. Natura enim nostra facilè per oscitantiam ad culpæ frigus recurrit. Vnde ad Hebr. 2. ait Paulus; *Abundantiùs oportet obseruare nos ea, quæ audiuimus, ne fortè pereffluamus*: Vbi vides comparari hominem vasi fictili rimas habenti, quibus effusa aqua, vas inane relinquit. Et quidem, si aliquam rimam vir probus, per incuriam habere cœperit, totus quam citissime pereffluet, & omnes virtutes dilabentur. Huc alluditur, quod Bernard. epist. 91. aduertit, nempe in scala Iacob Gen. 28. omnes Angelos, vel ascendere, vel descendere; nullumque, vel stantem, vel sedentem reperiri. *Imperfectionis*, inquit, *scala, si attentes stare, ruas necesse est. Et minime bonus est, qui melior esse non vult. Nam vbi incipis nolle fieri melior, ibi desinis esse bonus*. Hæc Bernard. & D. Hieron. ad Demetriadem de virginitate, sic ait: *Vbi cœperimus stare, descendimus*. Et Christus Luc. 17. dixit: *Mementote vxoris Loth*. Hæc enim, vt ait Ambros. ibidem, *Quia respexit retrò, perdidit naturæ suæ munus: retro enim Satanas, retrò Sodoma*. Quem locum citans Rupert. lib. 6. in Genes. cap. 12. sic ait: *Postquam Christus dixit*: Qui est in agro, non redeat retrò, *continuò subiunxit*, Mementote vxoris Loth. *Vt nos scilicet tanquam sale condiret, ne negligentes essemus, &c.* Obliti ergo cum Paulo Philipp. 3. *priora, ad vlteriora extendentes nos*, perinde nos geramus, atque si nũc cœperimus. Vnusquisque cum Regio vate dicat Psal. 76. *Nunc cœpi*; nempe, quoad existimationem, vt exponit Thom. in cap. 6. ad Hebræos. vel nunc cœpi scilicet respirare. *Hæc mutatio dexteræ excelsi*; mutatio inquam, ab ira ad misericordiam, vel nunc cœpi intelligere, pœnam peccatis à Deo infligi, vt interpretatur Theodor.

Hierem. 48.
Hebr. 2.
Vitia minima tanquam rimæ vasis pertusi obturanda.
Bernard.
Genes. 28.
Perfectionis scala.
Bernard.
Hieron.
Luc 17.
Ambros.
Rupert.
Genes. 12.
Philip. 3.
Psal. 76.
D. Thom.
Hebr. 6.
Theodor.

V. Secunda sententia, quam sequitur Rich. de S. Vict. Oecum. Beda, Arethas, Ioachimus, Panonnius Apocal. 3. & D. Thom. q. 3. de malo art. 13. Orig. hom. 1. in Psal. 38. Ambros. serm. 2. in Psal. 118. & ferè Patres, probabiliùs affirmat Episcopum Laodiceæ à charitate excidisse, admisso peccato M. quod videtur indicari in contextu, in quo dicitur: *Miser, miserabilis, pauper, cæcus, & nudus*. Quæ in hominem iustum non conueniunt. vnde Greg. *Nudus dicitur, quia primam stolam omisit, sed peius est, quia nec se perdidisse cognoscit*. Deinde in eodem contextu suadetur emere aurum ignitum, id est, charitatem. Iuxta hãc interpretationem, per *frigidum*, intelligimus cum D. Ambr. serm. 2. in Psal. 118. & D. Thoma, citatis, *infidelem*, qui aliquam habet propter ignorantiam fidei, excusationem: per *tepidum* verò, *fidelem* qui deterior frigido existimatur: qui ob notitiam veritatis, grauiùs peccat, quàm infidelis, iuxta illud 2. Petr. 2. *Melius erat illis non agnoscere viam iustitiæ, quàm post agnitionem retrorsum conuerti*. Et Thren. 4. *Maior effecta est iniquitas filiæ populi mei, peccato Sodomorum, quæ subuersa est in momento*. Scio à Rabbi Salomone, & aliis, accipi hîc vocabulum iniquitatis, pro iniquitatis pœna, quæ duratione obsidionis, & captiuitatis, maior Hierusalem illata est, quàm Sodomæ, quæ momento periit. Potest nihilominus de peccato exponi, quemadmodum Ezech. 16. cùm dicitur, *Iustificata est Sodoma soror tua ex te*; hoc est, Sodomorum peccata, tuis comparata, nulla sunt. Homines igitur, qui nec Iudæi, nec Christiani sunt, dum vtrunque esse cupiunt, aut videntur; in tempore, hoc est, in statu desperationis, quodammodo viuunt. Quam ob causam, inquit, o Tite impudentes hos homines,

Richard.
Oecum.
Beda.
Arethas.
Ioachimus.
Panonnius.
Apoc. 3.
D. Thom.
Origen.
Psal. 38.
Ambros.
Psal. 118.
Greg. P.
Ambros.
Psal. 118.
D. Thom.
2. Petr. 2.
Thren. 4.
R. Salomon.
Ezech. 16.

fraudu-

fraudulentos, & ad mendacia confingenda promptos; ventri præterea & inerti deditos otio, argue & freno constringe. Nec verò molliter, vt soles, sed durè. Indigent enim hi Cretenses Iudæi vehementi obiurgatione: dura corda penetret increpatio dura. Meritò hæc suadet. Heli nánque propter familiæ peccata reprehensus est, & fortè damnatus. Hæc enim corripiebat, vt dicitur 1.Reg.2. lenitate patris, non autoritate Pontificis. Confert hunc Pauli locum Theodor. cum alio 2.Tim.4. *Increpà cum omni patientia*; Et respondet iis, qui nondum crediderunt, placidè ac leniter tradendam esse doctrinam: eos autem qui credere profitentur, & quæ fidei repugnant, perpetrant, medicamentis curandos esse asperioribus. D. Thomas Apostoli prudentiam in diuerso præcepto expendit. Idque siue eos qui reprehendere debebant, consideres; siue subditos reprehendendos. Cretenses enim, qui duri erant, & vitiis gulæ dediti, durè fuerunt obiurgandi; non item Ephesij, quorum polita erat & vrbana viuendi ratio. Si verò ad Episcopos ipsos attendas; Titus leni erat, & miti ingenio, atque adeò arguere cum imperio iubetur, cap.1. Timotheus autem, quippe qui austeri erat & rigidi ingenij, ad patientiam in hortando suadendus fuit, vide quæ locis illis annotauimus. Locum habes apud Greg. Nyss. in orat. aduersùs eos, qui castigationes ægrè ferunt, in qua ita constituit discrimen inter increpationem Mosaicam & Euangelicam, vt inter verbera & verba; *Illic plagarum ait decades quatuor permanent* Deut.25. *hîc non ita; siquidem omnium sermo est misericordia & virga* 1.Cor.4. *adhortatio, vel plaga; non enim tibi verbera inferimus, vt seruo; sed te castigamus vt liberum: tibi ex Sara genus non ex Agar Gal.*4. *Reueremur te liberæ filium, non dedecoramus, vt ancillæ progeniem. Ob id peccantem te liberis increpationibus tangimus, non corpus pungentes, sed animum cruciantes, &c.* Grauissima, tunc erat Ecclesiæ pœna, non carcer, aut verbera (huiusmodi enim corporum afflictationes principum beneficio accessisse Episcopos puto) sed excommunicatio, de qua multa Nyss. loco citato. Præcipit ergo Apostolus Tito, vt acriter eos reprehendat, qui postquam Christum nouerunt Mosi adhuc addicti sunt. Quarè durius sunt increpandi, ne à Deo omnino abiiciantur. Subiungit enim Deus, alloquens Episcopum Laodicensem, à charitatis calore, ad teporem culpæ lapsum, *Incipiam te euomere ex ore meo.* Videtur enim homo tepidus, perinde Deo mouere nauseam, sicut aqua tepida ægroto propinata. Instar est etiam in hac vomitione peccator cibi crudi & incocti, qui ob defectum caloris quod est symbolum charitatis, non potest in stomacho Dei, in quo sunt electi, retineri. Insinuatur etiam hîc quædam veluti conturbatio, & horror, qualis accedit vomentibus. Deus enim cùm peccatorem reiicit quodammodo turbatur & dolet. Non dixit, *Euomam te*; sed incipiam te euomere, quia neminem Deus planè in hac vita euomit, neminem auxiliis ad salutem necessariis planè destitutum relinquit. Vel sanè lapsum significat paulatim à peccatis minoribus in maiora tendentem. *Qui per teporem resoluitur*, inquit Rich. de S. Vict. *non subitò à gratia deseritur, vt statim in mala præcipitet, sed primùm minima, deinde maiora contemnens, gradatim à summis descendit, atque ad ima ruit.* Hæc ille.

1.Reg.2. Theodor. 2.Tim.2. D.Thom. Aliter instruit Paulus Timotheũ; aliter Titũ. Greg Nyss. Deut.21. 1.Cor.4. Galat.4. Durè sunt increpandi duri. Homo tepidus videtur nauseã mouere Deo. Rich Vict.

VI. Meritò ergo Paulus Cretenses peculiariter arguendos esse, idque cum seueritate, præcipit, quia partim in Iudaismo, partim ex Paganismo conuersi à calore fidei recesserant, ad teporem lapsi, infirmitatem siue ægritudinem mi-

ſerandam in moribus contraxerant, ob quam medicamento verbi Dei indigebant efficaciter applicito, vt ſani eſſent in fide.

VERS 14. Non intendentes Iudaicis fabulis & mandatis hominum auerſantium ſe à veritate.

De fabulis Iudaicis, & triplici Iudæorum genere.

ANNOTATIO III.

Chryſoſt. Iudaica omnia fabulæ dici poſſunt cũ ſimulate aut intempeſtiue fiunt. Deuteroſas. Traditiones Thalmudicæ. Galatinus. Quidam Iudæi Chriſto adhæſerunt conuicti à prophetis. Alij in ſua perfidia obſtinati manſerunt. Plerique credentes Chriſtum eſſe Meſſiam, recedere à Moſis ritibus noluerunt. Ioſephus hiſtoricus & Philo Iudæus Chriſto adhęſerunt aliqua ex parte. Act. 15. & 16. Ambroſ. Præcepta Iudaica. 613. Munſterus.

VII. DVpliciter, inquit Chryſ. *fabulæ dici poſſunt Iudaica omnia, ſiue cùm ſimulate fiunt, ſiue cùm intempeſtiuè. Nam, ſi fiant, quando facienda non ſunt, & facta nocent: fabula inutilis, & noxia ſunt.* Hæc ille, affirmans inſuper, eos, qui gratia Chriſti non fidunt, infidelitatis, atque diffidentiæ præbere indicium. Per *mandata hominum*; vel, traditiones hominum, illorum intelligimus doctrinam, qui ſequentes deuteroſes, & traditiones Thalmudicas, in quibus multa inuenies fabuloſa, & riſu digna, veritatem auerſantur, & impugnant, neſcientes vim Scripturarum.

Aduertendum eſt igitur, antequam de traditionibus Iudaicis pauca dicamus: Poſt Chriſti reſurrectionem, triplex Iudæorum genus extitiſſe, vt Galat. annotauit, lib. 1. de arcanis Catholicæ veritatis c. 4. Quidam enim videntes prophetarum dicta, in Chriſto confirmata, & fide & opere, illi adhæſerunt, vt Gamaliel ſenex ille fecit, cuius dicta, apud Thalmudiſtas maximę ſunt autoritatis. Quod & alij pene infiniti fecerunt, non de plebeiis, aut ignaris tantùm, ſed de nobilioribus, atque ſapientibus. Nam, vt actibus Apoſtolorum ſcribitur, magna pars ſacerdotum obtemperabat fidei; & horum nonnulli, multa de Chriſto miranda ſcripſerunt; quorum opuſcula, ne ad nos perueniant, Iudæi occultare nituntur. Quidam verò in ſua perfidia obſtinati, nec fide, nec opere Chriſto adhæſerunt, velamen cæcitatis oculis ne videant imponentes. Qui tamen legem, & prophetas interpretantes, euidenti rerum teſtimonio impulſi, veritatem, tanta eſt illius vis, negare nequiuerunt. Alij tandem credebant quidem Chriſtum fuiſſe Meſſiam illum, de quo prophetæ locuti fuerant: Moſaicas tamen obſeruantias deſerere nolebant. Hi fide tantùm, & non opere, Chriſto adhæſerunt; quia Chriſtum quidem confitebantur, in Iudaiſmo tamen perſeuerabant. Qualis, vt puto Ioſephus hiſtoricus fuit, Philo, & alij innummeri, de quibus agitur Act. 15. & 16. Certè mirandum eſt, non fuiſſe Iudæos à ceremoniarum, & traditionum obſeruantia deterritos, pondere tot mandatorum, vt vix, ne vix quidem ſub illo potuerint reſpirare, vt hoc loco aduertit Ambroſ. In catalogo præceptorum moralium, ceremonialium, & iudicialium, Iudæi præcepta numerant 613. tot nimirum negatiua, quot ſunt dies in anno, nempe 365. affirmatiua 248. quot ſcilicet ſunt membra in homine: vide Catalagum, Munſtero interprete ex Hebræo Latinum, vbi inuenies Rabbinorum expoſitiones, quæ Dei implicant magis mandata, quàm explicant, vnà cum additione traditionum, quibus verè irrita fecerunt Dei mandata; læuia quæque magnifacientes; grauia verò & vtilia repudiantes. Quod à Chriſto maioribus eorum exprobratum fuit. Creuit ætate D. Pauli eorum numerus, qui adueniſſe Chriſtum Meſſiam agnoſcentes, à Moſaicis tamen ritibus & Rabbinorum fa

rum fabulis recedere nolebant; imò, qui ſanam fidem colebant, eos ad legalia trahere moliebantur. Hos ergo perſtringit Apoſtolus, quòd Iudaicis fabulis, peracta ſcilicet iam legis Moſaicæ fabula, intenderent, & mandatis hominum veritati contradicentium, adhuc obtemperarent.

VERS. 14. Non intendentes Iudaicis fabulis & mandatis hominum, &c.

Quæ ſint mandata hominum, ſiue traditiones à Paulo damnatæ?

ANNOTATIO IV.

VIII. Certum eſt alia Apoſtolos Chriſti mandaſſe literis; alia ſermone tantùm Eccleſiis obſeruanda tradidiſſe. Vnde accedit, vt Chriſtiana religio, iam inde ab exordio iure duplici regeretur, nimirum ſcripto, & ſine ſcripto; legibus videlicet & conſuetudine. Quod cuique bene inſtitutæ Reipublicæ ſemper commune fuit. Perſpicuum enim omnibus eſt, Lacedæmones, Athenienſes, Romanos & alios ad rectam ciuitatum adminiſtrationem, & ſcripto iure fuiſſe vſos, & non ſcripto; hoc eſt, legibus ſcripto traditis, & aliis non ſcriptis, quæ tamen maiorum conſentione probatæ & communi vſu eſſent receptæ. Ius non ſcriptum vocat Plato lib. 6. de legibus ἄγραφα νόμιμα.

Ius duplex vnum ſcriptum; alterũ nõ ſcriptum.

Plato.

IX. Cæterùm leges non ſcriptas, ſcriptis antiquitate præſtare, nemo dubitare poteſt, qui meminerit, leges à Deo mentibus primùm inſitas eſſe, atque inde tanquam à fonte in libros, tanquam riuulos defluxiſſe. Vnde Philo lib. de Abraham, ſic ait: *Priſci illi ante leges ſigillatim proditas, non ſcripto iure vſi, pari felicitate ac facilitate vixerunt: vt merito quis dicere poſſit, leges ſcriptas nihil aliud eſſe, quàm vitarum Patrum commentarios, in quibus eorum dicta, factáve narrantur: Nam illi ſcholas nullas frequentauerunt, &c.*

Lex primùm non ſcripta fuit.

Philo Iud.

Lex ſcripta eſt vitarum patrũ commentarius.

X. Quia tamen, non omnes leges, & traditiones, idem habẽt principium, ratione cuius, æquæ ſunt, aut iniquæ; Illæ Chriſti Domini autoritate improbantur, quæ legi diuinæ contrariæ ſunt, vt cùm Dominus Matth. 15. ait: *Quare vos tranſgredimini mandatum Dei propter traditionem veſtram?* In quam ſententiam Dominus citans Iſa. 29. *Bene*, inquit, *prophetauit Iſa. de vobis hypocritis, ſicut dictum eſt, Populus hic labiis me honorat, cor autem eorum longè eſt à me, in vanum autem me colunt, docent doctrinas & præcepta hominum, &c.* De iis, quæ legi diuinæ repugnarent, loquitur Paulus, Coloſſ. 2. *Videte, ne quis vos decipiat per philoſophiam, & inanem fallaciam, ſecundum traditionem hominum, ſecundùm elementa mundi, & non ſecundùm Chriſtum, &c.* Et 1. Petr. 1. *Scientes*, inquit, *quòd non corruptibilibus auro & argento redempti eſtis, de vana veſtra conuerſatione paternæ traditionis, &c.* Quando Iudæi huiuſmodi vanas traditiones, quas δευτερώσεις, appellant, induxerint, ſcribit Epiphan. hæreſi. 42. ſic enim ait: *Quando verò traditio & inuentio ſeniorum pſis contingit? Nimirum Danielis tempore, poſt reditum ex Babylone, &c.*

Matth. 15.

Iſai. 29.

Coloſſ. 2.

1. Petr. 1.

Epiphan. Traditio ſeniorum Iudæis data poſt Babylonicam captiuitatem.

XI. De traditionibus Iudaicis ita Hieron. epiſt. 151. q. 10. ad Algaſiam, *Quantæ traditiones Phariſæorum ſint, quas hodie vocant δευτερώσεις, & quam aniles fabulæ, euoluere nequeo. Neque enim libri patitur magnitudo, & pleraque tam turpia*

Hieron. Epiſt. 151.

 ſunt,

Exod.16. Iudæorum ineptia, qua moueri loco nolunt in sabbato. Rab. Aikiba. Simeon. Hillel.

sunt, vt erubescam dicere. Et infrà: *Præterea, quia iussum est Exod.16. vt diebus sabbatorum sedeat vnusquisque in domo sua, & non egrediatur, neque ambulet in loco, in quo habitat. Si quando eos, iuxta literam cœperimus arctare, vt non taceant, non ambulent, non stent, sed tantùm sedeant, si velint præcepta seruare; solent respondere & dicere: Rab Aikiba, & Simeon & Hillel magistri nostri, tradiderunt nobis, vt bis mille pedes ambulemus in sabbato, & de loco, in quo quis fuerit occupatus, non recedendum.* Hæc Hieron.

Hierem 35. Rechabitæ legi obediẽtes laudentur.

XII. Causa igitur, cur traditiones à Christo & Apostolis improbantur, non est ea præcipuè, quòd ab hominibus emanauerint, sed quòd aduersùs Dei legem superstitiosæ, & turpes essent. Nam quæ piæ fuerunt, & sanctæ, laudantur, Hierem.35. Rechabitis traditioni parentum obedientibus, *Pro eo*, inquit, *quòd obedistis præceptis Ionadab patris vestri, quòd scilicet non biberitis vinum, nec ædificaueritis domos ad habitandum, nec vineam agrúmve possidere volueritis, nec seminaueritis, sed habitaueritis in tabernaculis; Propterea hæc dicit Dominus Deus exercituum, Deus Israël. Non deficiet vir de stirpe Ionadab filij Rechab, stans in conspectu meo cunctis diebus.* Hæc ibi: vbi vides stabiliri Rechabitarum traditiones, vt perpetuò conseruentur.

Religiosorum institutum à Deo laudatum est.

Ioann. Episc. Hierosol.

Deus protexit eos, qui religiosè legem obseruabant.

Isai.32.

XIII. Vis & alias agnoscere traditiones? Aduertit Ioannes Episcopus Hierosolymitanus, filios prophetarũ, qui religiosas ceremonias ex præcepto Eliæ in mõte Carmelo obseruabant, non fuisse abductos cum Iudæis in captiuitatem. Quod, inquit, ad maiorem Iudaici populi cessit confusionem, vt ipse in fortissimis ciuitatibus & munitis saluari non posset; cùm monachi in aperta montis Eremo, & non munita ab insultibus exercitus Chaldaici, à Deo tunc protegerentur. Deinde ait, præuaricationem legis nocuisse Iudæis, obseruantiam verò monachis profuisse. significauit hoc Isai.32. dicens: *Plangite super religione desiderabili, super vnica fertili: super humum populi mei spinæ & vepres ascendẽt, quanto magis super omnes domos gaudij ciuitatis exultantis: domus enim dimissa est.* Et paulò pòst, de monachis illius temporis ait: *Et erit desertum in Carmelo, & Carmelus in saltum reputabitur, & habitabit in solitudine iudicium, & iustitia in Carmelo sedabit: Cuius iustitiæ opus erit pax, & cultus iustitiæ silentium,* quo scilicet vitent multiloquium, in quo est peccatum, Et Mich.7. *Terra erit in desolationem propter habitatores suos,* id est Iudæos, legis transgressores, Mox subdit: orationem, qua petit ne simili pœna afficiantur religiosi: *Pasce Domine populum tuum in virga tua, gregem hæreditatis tuæ, habitantes solos in saltu, in medio Carmeli, pascuntur Basan & Galaad iuxta dies antiquos, &c.* Intelligit per Basan & Galaad discipulos prophetarum montis Carmeli, quia de his regionibus venerant ad vitam cœnobiticam. *Basan* significat pinguem; *Galaad* aceruum testimonij. Pingues erant hi religiosi pastu cælesti: erant collecti in testimonium contra legis & sacrarum traditionum transgressores. Hos religiosos intellexit Apostolus ad Hebr.11. dicens: *Circuierunt in melotis, &c.* Enimuerò tempore præsertim persecutionis impiæ Iezabel, in solitudinibus errantes, in speluncis fame enecti abscondebantur. Itaque in captiuitatem abducti non sunt ab Assyriis Rechabitæ parentum traditioni obedientes; sed in ipsis Hierosolymis incolumes relicti sunt ab Assyriis. Quod etiã accidit monachis illius

Religiosorũ pax belli tẽpore.

Mich.7.

Oratio pro religiosæ vitæ quiete.

Hebr.11.

Obseruatio legis à cœnobitis culta fuit.

illius ætatis, propter obseruantiam legis & sacrarum traditionum, vt annotauit Ioannes Episcopus tom. 9. Bib. Patrum. Quid ego sacrarum traditionum initia commemorem? Illud ad earum commendationem facit, quòd Christiana religio, si ipsam consideremus rerum originem, primùm traditionibus instituta fuit; deinde scriptis firmata. Vnde Tertull. lib. de test. anim. *Certè*, inquit, *prior anima, quàm littera, & prior sermo quàm liber; & prior sensus quàm stylus.* Vide Baron. tom. 1. anno 53. vbi inuenies, quantum Ecclesiæ traditionibus patres detulerint; quibus Tertull. annumerat in lib. de carne Christi, affirmantem, Christianum esse non posse, qui traditiones respuit. Marcionem nanque traditiones negantem, ita vellicat: *Si*, inquit, *propheta es, prænuntia aliquid: si Apostolus, prædica publicè: si Apostolicus, cum Apostolis senti: si tantùm Christianus, crede, quod traditum est: si nihil istorum es, meritò dixerim, Morere. Nam & mortuus est, qui non est Christianus, non credendo, quod creditum Christianos facit* Hæc ille.

Bib. Patrum.

Traditiones cõmendãtur.

Tertull.

Baron. Ann. tom. 1.

Aliter se habent Iudaicæ traditiones: de his August. lib. 2. cap. 1. contra aduersarium legis, & prophetarum; scribit enim, Iudæos præter scripturas legitimas & propheticas, traditiones, quasdam suas ab vtrisque alienas habere, non scriptas, sed memoriter retentas, & ab altero in alterum loquendo transfusas, quas ipsi δευτερώσεις vocant, Apostolum fabulas aniles, & profanas appellauisse Catholicus lector intelligit. Idem serm. 20. in Psalm. 118. quas ἀδολεσχίας, alij fabulationes, alij delectationes vertecrũt, ad easdem Iudæorum δευτερώσεις accommodat continentes, præter diuinarum Scripturarum canonem, millia fabularum, *sed non, vt lex tua Domine*, inquit propheta, id est, in tua lege me veritas, non verba, vt in fabulis solet accidere, delectant. Addit diuus Thomas quædam in lege & prophetis esse diuinitus quidem instituta, sed nunc prout à Iudæis intelliguntur, fabulosa, atque adeò, quod olim fuit veritas, verbi gratia, Virgo concipiet, sit prout ab eis hodie creditur, fabula; nimirum, vt ab eis dicitur, nondum esse hoc vaticinium impletum. Prophetia ergo ab Isaia capite septimo proposita, si adhuc implenda credatur, est fabula. Quo etiam modo intellige vocari ab Apostolo, & damnari mandata hominum. Mandata enim in lege scripta & tradita Iudæis, à Deo sunt: at Iudaizantibus post Christi aduentum, & mortem; iam sunt, non Dei, sed hominum mandata. Nam cùm in signum futuræ veritatis seruabantur, Dei mandata erant: postquam verò aduenit tempus gratiæ, eadem, vt non fierent, ipse Deus mandauit: quare, si ab aliquo hodie fiunt, hominum arbitrio fiunt; ac proinde, vt hominum mandata, non Dei, haberi debent. Vnde Apostolus ad Coloss. 2. *Nemo vos decipiat, secundùm traditionem hominum, secundùm elementa mundi, & non secundùm Christum.* Et infrà, *Nemo ergo vos iudicet in cibo, aut in potu, aut in parte diei festi, aut Neomeniæ, aut sabbatorũ: quæ sunt vmbra futurorum, &c.* Qui ergo Mosaica adhuc sequuntur; hi sequuntur præcepta non bona (vt Ezech. 20. dictum est) &, vt obseruat hîc cum Hieronymo, Ambrosius, hominũ, non Dei mandata, quæ nihil prçter vmbras, & inanitatem continent.

August.

Psal. 118.

D. Thom.

Isai. 7.

Mãdata Dei tempore legis, si modò seruẽtur, iam sunt mandata hominũ, cùm illorum obseruatio finita sit aduentu Christi.

Coloss. 2.

Ezech. 20.
Ambros.
Hieron.

XIV. Vnde colliges, condemnari à Paulo eos, qui futiles & aniles superstitiones sectantur, & diuinam legem obliti, Christi aduentu promulgatam, Mosaicos ritus omnino abrogatos, & Iudaizantium interpretamenta, vel potiùs deliramenta, Euangelio copulare volunt. Hi enim sani nõ sunt in fide, & mandata, siue traditiones, non Dei, sed hominum, veritati contrarias, sequun

quuntur, quare non leuiter admonendi sunt, vt à scelere recedant, sed seuerè obiurgandi, vt, vel sic ad sanitatem mentis reuocentur. Hi nánque non solùm errant, sed alios etiam auertunt à veritate, & à mandatorum Dei obseruantia: *Nobis propositum esse debet obedire Deo magis, quàm hominibus*, vt dicitur Act. 4. & cum Mathathia clamandum, *Etsi omnes gentes, Regi Antiocho obediant, vt discedant vnusquisque à seruitute legis, &c. Ego, & filij mei, & fratres mei obediemus legi patrum nostrorum*, id est, quam Deus dedit Patribus obseruandam. Ita habetur, 1. Mach. 2. Rursus 2. Mach. 7. Quid septimus frater martyrum, idémque natu minimus? *Non obedio*, inquit, *præcepto Regis, sed præcepto legis, &c.* Durè igitur increpandi sunt, qui mandatis hominum addicti, veritatem odio habent.

Act. 4.

1. Mach. 2.
2. Mach. 7.

CAPVT PRIMVM.

SECTIO XII.

VERS. 15. Omnia munda mundis: coinquinatis autem, & infidelibus nihil est mundum; sed inquinatæ sunt eorum mens & conscientia.

Græcè; *πάντα μὲν καθαρὰ τοῖς καθαροῖς· τοῖς δὲ μεμιασμένοις, καὶ ἀπίστοις, οὐδὲν καθαρὸν, ἀλλὰ μεμίανται αὐτῶν καὶ ὁ νοῦς, καὶ ἡ συνείδησις.*

EXPLICATVR CONTEXTVS.

Interpres Theophyl. Fidelibus nulla est ciborum immunditia.

I. THEOPHYLACTI interpres legit, *Omnia pura puris, &c.* Et rectè quidẽ spectata Græci sermonis proprietate. Non variatur tamen sensus; significat enim Apostolus, omnia esse pura siue munda; itémque immunda & impura, non ex sua natura, sed ex voluntate assumentium; qui si fideles sint, nouerunt, in Dei creaturis non esse immunditiam aut impuritatem, solúmque peccatum esse imputum. Pro *coinquinatis* Græcè est, *μεμιασμένοις*, quod magis sonat homines impietate & piaculo aliquo profanatos, atque adeò à sacris arcendos. Nec deest, qui illud, *omnia munda mundis*; siue, *omnia pura puris*, ad castitatem sacrorũ referat; iuxta dictum illud Senecæ declamatione 2. li. 2. contr. 2. *Sacerdos sit casta castis, pura puris.* Quòd si mũditia semper est magnifacienda, in iis qui accedunt ad panem Eucharisticũ, & Dominicũ calicẽ necessaria adeò est, vt siquis mãducet & bibat indignè, iudicium sibi mãducet & bibat, vt ait Apostolus, 1. Cor. 11. Immunditia autẽ ea ab Apostolo hîc significatur, quæ in intellectus & voluntatis deprauatione sita est. *Inquinatæ sunt*, inquit, *eorum mens, & conscientia*, nempè mens per infidelitatem, & conscientia per peccatum. Non dixit res ex se inquinationẽ habere (sunt enim Dei opera munda) sed quia ipsi intus immũdi sunt perperã de cibis sentientes; affirmat cibos Iudaica illa persuasione siue superstitione, reddi impuros, & inutiles. In nobis itaque est, pro ratione mẽtis & voluntatis, vt cibi mundi sint, aut

Seneca. Summa exigitur puritas in recipiente Eucharist. 1. Cor. 11.

Matth. 16. Marc. 7.

aut immundi. Iuxta illud Christi Matth. 15. & Marci 7. *Non enim, quod intrat per os, coinquinat hominem sed quod exit de ore, &c. A corde enim prodeunt malæ cogitationes, homicidia, &c.* Et Eccles. 37. Sapiens ait, *Ex corde quatuor oriri rerum genera, bonum & malum, vitam & mortem; quorum lingua ferè administra est.* Cæterùm audis, *omnia munda mundis*, ne inferas, ergo mundis mundum est adulterium: quæ illatio placuit anno 1520. Luthero. *Vt enim*, inquit, *nihil iustificat nisi fides, ita nihil peccat nisi incredulitas.* Impossibile autem est fidem esse sine assiduis, multis & magnis operibus. Ergo si in fide fieri posset adulterium, peccatum non esset. Vides sophisticam argumentationem. An non ex impossibili sequitur quodlibet? Negat hanc illationem D. Thom. dicens, illa munda esse mundis, quæ de se non imputant: adulterium verò & peccata quæ Christus Matth. 15. & Marci 7. enumerat vel ex hoc ipso, quòd adsunt, hominem contaminare. Vide August. contra Petilianum lib. 2. cap. 52. & Claudium Spencæum, ad finem commentariorum super cap. 1. huius epistolæ. Hinc colliges in nullos Apostolum incandescere acriùs quàm in eos, qui Mosaicis ritibus, & ceremoniis Christum moliebantur abolere, & hac machinatione pestifera, quandam veluti Tyrannidem occupare in plebem Christianam. Sermo igitur Apostoli præcipuè hîc ad cibos spectat; quamuis ad puritatem mentis commendandam simul pertineat.

Eccl. 37.

Lutheri turpis interpretatio verborum Pauli.

Lutheri impium sophisma.

D. Thom.

Matth. 15.

Marc. 7.

August.

Claud. Spen.

VERS. 15. Omnia munda mundis.

De immunditia, & delectu ciborum.

ANNOTATIO I.

II. INter Iudaizantes varietas erat. Nonnulli existimabant quosdam cibos immundos esse suapte natura; Alij immundos esse affirmabant ob legem Mosaicam, quæ cibos aliquot, vt immundos damnabat. Sic Leuit. 11. porcus dicitur immundus, & lepus, vtrique docendi sunt immunditiam ciborum non prouenire à natura, aut à lege, sed à peccato, siue à libidine hominũ præuaricantium legem. Exemplo esse potest esus ligni vetiti Gen. 2. in quo nulla profectò erat immunditia, sicut neque in præcepto abstinendi ab illius fructu: homo ipse prauitate sua contra legem faciens, inquinatus fuit. Non quidem cibo ventrem ingrediente, sed præuaricatione egrediente è contumaci corde, & nolente obedire. Ad hanc sententiam, accedit Theophyl. & Chrys. qui hom 3. definiens cibos non esse per naturam mundos, aut immundos sed ex accipientium voluntate, sic scribit. [*Num* igitur suilla caro munda est? vtique. Cur ergo quasi immunda lege prohibetur Leu. 11. Deut. 14.? Non per naturam immunda est; omnia per naturam munda sunt. Nam nihil immundius pisce vbi humana attigerit corpora; sed quia permissus est, mundus esse videtur. Rursus Gallina nihil immundius, vermes enim comedit. Nihil item ceruo, qui ab eo quòd serpentes comedat, ἔλαφος, apud Græcos nomen accepit. Sed tamen hæc omnia fas erat per legem manducare. Cuius ergo rei gratia suem & alia quædam ex animantibus interdicit? non ideo, quòd immunda essent hoc fecit, sed deliciarum partem maximam amputare contendit. Cæterùm si quidem hanc obiecisset causam, nunquam omnia persuasisset: nunc autem, immunditiæ eos terrore coërcuit. Quid item, si diligentiùs rem inquiramus,

Cibi natura sua nulli sũt immundi.

Leuit. 11.

Gen. 2.

Theophyl.

Chrysost.

Leuit. 11.

Deut. 14.

Piscis quia permissus in lege censebatur mundus.

ramus, immundius vino? quid aqua impurius, qua maximè mundabantur? Mortuum cadauer vetabantur attingere, & mortuo mundabantur. Quippe quod mactabatur in sacrificium, profectò mortuum erat, atque idcircò præstabat, quod ex eo expiabantur: adeò puerilis erat ista doctrina.] Hæc Chrys. ostendens, in vino, & in cæteris animaduerti immunditiam, quanuis prohibita non sint: cæterùm nihil esse natura sua immundum, sed omnia munda: *Nihil*, inquit, *Deus fecit immundum, sed peccatum solum est, quod inquinat omnia, & facit immundi; quippe animam tangit, & penetrat, eamq́ sordibus inquinat. Hoc autem humanæ electionis est vitium, &c.*

Chrysost.

Peccatũ inquinat omnia.

August.

III. D. August. tom. 6. lib. 30. contra Faustum Manichæum, cap. 5. sic scribit: *Cùm Apostolus*, inquit, omnia munda mundis, *naturas ipsas intelligit, quas Deus creauit secundùm illud*, *Genes.* 10. Fecit Deus omnia, & erant valde bona; *non significationes, secundùm quas Deus per Mosem ab immundis munda discreuit. Quod ostendit in duabus vocibus, bonum & malum, quibus in se spectatis, nihil inest malitiæ. Nam si barbarus significationis ignarus audiret proferri: Tu es bonus, vel, tu es malus, nihil magis vna voce quàm altera turbaretur, secus si vim, & significationem perciperet. Turbaretur enim, non quidem voce, vt per se mala, sed propter significationem. Sublata ergo significatione in cibis, nihil est in illis, quod inquinet edentem.* Quare iuxta August. non solùm Deus Leuit. 11. & Deut. 14. prohibuit multa genera ciborum, vt Iudæos abstinentiam & temperantiam doceret, sed etiam, imò ob id maximè, vt quasi in typo quodam, vitia ostenderet, à quibus esset abstinendum, & qui homines, tanquam corruptores morum, essent vitandi. Nam sola ruminantia, & fissas vngulas habentia erant, ex terrestribus animantibus in vsum cibi permissa; quo intelligerent, in ruminatione, meditationem doctrinæ; & in vngula fissa, discretionem boni à malo. Quodcunque aliud vetitum ciborum genus, significabat aliquod peccatum vitandum, vt Lutulenti sues, eos qui in malè olente voluptatum cœno versantur. Pisces, qui squamas & pinnulas habent, eos, qui magnĩ faciunt corporis & animi puritatem.

Genes. 1.

August. Leuit. 11. Deut. 14.

Quorundam ciborũ prohibitus vsus, est ob significationem.

IV. D. Gaudentius Brixinensis Episcopus in tract. de Machabæis Martyribus, qui habetur tom. 9. Bibl. Patr. impressæ Parisiis ann. 1589. suillas carnes ait Iudæis fuisse interdictas, duabus de causis; siue, vt luxuriosus populus, flãmam carnalium vitiorum calidis carnibus nõ nutriret (perhibentur enim calorem nimium præstare corporibus) siue, vt porcorum more, non viuerent. Nam sues semper immundi sunt, & de fonte, vel de fluuio exeuntes; iterum voluuntur in cœnum, nec vnquam intuentur cælum, sed prono semper ad terram capite ventri deseruiunt, & idcirco Dominus in gregem ire porcorum legionem dæmonum permisit Matth. 8. salubriter ergo Deus, vel abstinentiam contra gulam, vel continentiam ob mundas actiones imperauit. Addit B. Gaudentius: Licèt fingamus nihil noxæ esse, suillis carnibus, nec vllum fomentum illecebris augeri corporeis; à Machabæis fratribus, solam cogitandam fuisse Dei præcipientis autoritatem; qui istud iusserat tunc temporis obseruari. Quos fratres vtinam primus homo imitatus fuisset, cùm illi arboris paradisi interdictus est cibus, Gen. 2. Erat arbor bona, & fructus, sola transgressio præcepti mala fuit. Anicios, id est, inuictos vocat B. Gaudentius Machabæos, etiam in minimi præcepti transgressione; Sublatum est onus huius præcepti Christianis, quibus ne lasciuiant præstò adest Deus, quoniam, vt inquit,

Gaudentius Bibl. Patr.

Cur suilla caro prohibita sit Iudæis.

Matth. 8.

Genes. 2. Gaudentius.

quit, Isa.10. *Verbum abbreuiatum faciet Dominus super terram.* Et Apostolus hîc confidenter prædicat, *Omnia esse munda mundis.*

Isa.10.

V. Domini igitur aduentu sicut figuræ, & vmbræ legales, ita huiusmodi significationes cessarunt, atque adeò immunditia omnis à cibis est sublata. Sed obijcies Act.15. iubent Apostoli fideles *abstinere a sanguine, & suffocato?* Respondetur iuxta quosdam, per sanguinem intelligi homicidium, & per suffocatum oppressionem pauperum. D.Tho hoc loco ait, illa duo prohibita fuisse, non quòd essent mala simpliciter, sed pro tempore; atque adeo tandiu fuisse prohibita, quandiu durauit causa prohibitionis. Causa autem fuit conuersio ex Iudæis, & ex gentibus, quibus oportebat inseruire. Abhorrebant verò Iudæi maximè à sanguine & suffocato. Quare, vt vnus populus ex duobus fieret, retineri debuit ad tempus id, quod Iudæis erat gratum, & gentibus non molestum; sic enim pax conciliata est. Quia tamen Iudæi affecti erant nimium ad obseruantiam legalium rituum, Apostolus illos cohibet. Vnde 1. ad Timoth.4. reprehendit Paulus Iudaizantes, *Qui attendentes spiritibus erroris, & doctrinis dæmoniorum, prohibebant*, inquit, *nubere & abstinere à cibis quos Deus creauit ad percipiendum cum gratiarum actione fidelibus: fidelibus*, inquit, quia etsi Deus pro omnibus res creauerit, iuxta illud Act.14. *Implens cibo & lætitia, corda eorum*; maximè tamen pro fidelibus, quos hæreticis, docentibus malos esse natura cibos, opponit, dicens: *Quia omnis creatura Dei bona est, & nihil reijciendum, quod cum gratiarum actione percipitur.* In quibus verbis, non ingurgitationem aut delitias superfluas laudat; sed vsum honestum esculenti & poculenti, ad vitam alendam. Quare nihil est reijciendum tanquam natura sua malum, reijci tamen potest ob insitum venenum, quo natura humana corrumpi potest, vel ob finem frænandi lasciuiam aut seruandi votum aut præceptum ieiunij, aut abstinentiæ à carnibus certis diebus Ecclesiastica consuetudine & more inductum, & vtiliter seruatum. Addit Apostolus, *Sanctificatur enim per verbum Dei & orationem*, hoc est per Christum, qui cuncta mundauit. Vnde dicitur Petro Act.10. *Quod Deus, scilicet, Christus purificauit, id est, mundauit, tu commune ne dixeris:* teneamus ergo Apostolicam disciplinam quæ definit omnia esse munda mundis: seruata tamen Euangelica moderatione, vt non grauentur corda nostra cruditate & vinolentia; quam intemperiem Christus detestatur, Luc.21. vnde August.lib.10. confess. cap.31. *Immunditiem non obsonij, sed cupiditatis timeamus, in tentationibus gulæ positi, certantes quotidie aduersùs concupiscentiam manducandi & bibendi, frænos gutturis temperata relaxatione & constrictione teneamus, &c.* Hinc maiores nostri, sapienter decreuerunt præmittendam semper esse epulis benedictionem, cùm ob peccatum facilis sit ad gulam lapsus, & ob gulam maledixerit Deus terræ in opere hominis, Gen.3. oportet, vt fructus ex ea producti, per Christi benedictionem sanctificentur. Vnde Matth.26. expressit, Christum in cœna gratias egisse, & hymno dicto exisse in montem oliueti. Et Prudentius, in Hymno ante cibum, sic orat Deum,

Act.15.

D.Thom.

Per sanguinē homicidium intelligitur, per suffocatum, oppressio pauperū.

1.Tim 4.

Act.14.

Act.10.

Luc 21.

August.

Præmittenda epulis benedictio est.

Genes.3.

Matth.26.

Prudentius.

Te sine dulce nihil Domine, &c.

VI. D.August.4.de Ciuit.cap.19.26.& lib.18.cap.16. affirmat, ante Christi aduentum, magnam potestatem habuisse dæmonem ad nocendum hominibus etiam in sumptione cibi & potus: Et D.Greg.lib.1.dial. cap.4. meminit

D.August.

Greg P.

Dæmon inuasit sumenté lactucam sine benedictione.
Chrysost.
August.

cuiusdam monialis, quæ obsessa fuit à dæmone sumpta lactuca non præmissa benedictione. Chrys. hom. 12. negat vllam creaturam esse communem, *quòd si communis putetur, medicamentum*, inquit, *in promptu est. Signum illi crucis imprime gratias age, Deo gloriam refer, & protinus immunditia omnis abscessit.* Hæc ille. Quid si benedictioni præmissæ ante cibos, in ipsa mensa lectio spiritualis libri audiatur? magis profectò cibus mundabitur, vt docet August. in epist. 109. tom. 2. ad Moniales; sic enim non solùm fauces, sed etiam mens Deo pascitur. Idem serm. 112. de tempore tom. 10. ait, *assiduam lectionem Scripturarum purificare omnia.* Idem tradit Basil. epist. 1. sub finem tom. 2. ad Greg. Naz. & in Regulis breu. cap. 130. Quàm antiqua fuerit fidelibus consuetudo præmittendi benedictionem cibo, & claudendi mensam gratiarum actione, constat ex Iosepho; sic enim scribit de Essæis siue Essenis, solitariam vitam agentibus, sed Christum ignorantibus, lib. 2. de bello Iud. cap. 7. *Deinde voce cibum sacerdos antecenit: neque gustare quenquam fas est, nisi priùs Deo celebretur oratio. Post finem quoque prandij vota repetunt. Nam & cùm incipiunt, & cùm desinunt, quasi datorem victus, Deum laudibus canunt.* Hæc ille.

Lectio ad mensam post benedictioné adiicienda.
Basil.
Esseni.
Iosephus.

Examé conscientiæ ante mensam.
Iob. 22.

VII. Quòd si quis benedictioni mensæ, horæ quartam partem examinandæ conscientiæ præmiserit, vt solent religiosi nostræ Societatis; profectò conueniet illi, id, quod sanctissimus Iob. ait cap. 22. Saluabitur innocens, saluabitur autem in munditia manuum suarum, hoc est, subtrahet sese, & euadet à periculis immunditiæ, id est, propter munditiam operum, quæ ex ipsa proprietate radicis ברר *Barar*, est probatio, siue examen, quod purgatione & ablutione fit, vnde deducitur Borith; qua herba velut sapone vestes expurgantur. Vide, si placet, opusculum, de cibis Iudaicis, quod inuenies inter opera Tertulliani, commentariis illustrati, Pammelij, qui prædictum opusculum Nouationo presbytero ascribit.

Tertull.
Pammelius.

VERS. 15. Coinquinatis autem, & infidelibus nihil est mundum.

An hominis infidelis opera omnia peccatum sint?

ANNOTATIO II.

VIII. QVæri hîc solet an eleemosyna, verbi gratia, hominis infidelis, peccatum sit? id enim videntur hæc verba significare. Et quidem, sunt, qui dicant, sermonem esse formalem; nempe infidelibus, vt tales sunt, & ex infidelitate operantur, nihil esse mundum. Totus enim homo interior pollutus est, & non tantùm ea, quæ à Iudæis, tanquam immunda respuuntur, sed etiam illa, quæ munda esse putant. Contaminatur enim mens errore, cui addicta est, & conscientia, si quæ recta sunt, non vult agere. August. in tract. in Psal. 103. huc respexit iuxta Bedam à quo hîc citatur, sic enim ait: *Immundis autem, & infidelibus nihil est mundum? Qua ergo causa? sed polluta sunt*, inquit, *mens, & conscientia; si nihil est eis mundum, nec Deus. Nisi fortè putatis, mundum videri Deum illi, qui quotidie blasphemat eum. Si mundus est, placeat. Si placet, laudetur; si autem blasphematur, displicet; si displicet; quomodo potest tibi mundus esse, qui displicet, &c.* Idem August. lib. 30. contra Faustum cap. 1. *Infidelis*, inquit, *siue comedat, siue abstineat, non sanctè, vel iustè comedit, vel abstinet, quia praua opinione vtrunque facit,*

Peccator immundus est.

August.
Beda.
Psal. 103.

facit, &c. Ibidem etiã affirmat, eos qui post reuelatam gratiam, adhuc vmbras futurorũ, ita custodiendas existimarũt, vt sine iis gentes salutem, quæ in Christo est, consequi non posse contenderent, immundos & coinquinatos dici ab Apostolo quòd carnaliter saperent; & infideles, quòd tempora legis non distinguerent, à tempore gratiæ. Vides, quos ex sententia Augustini, appellet Apostolus coinquinatos, & infideles?

IX. An verò homo infidelis possit agere aliquod opus moraliter bonum, v.g. Eleemosynam, quod initio quærebatur, disputant Theologi; atque in affirmatiuam partem propendentes, dicunt, non tantùm opus bonum ex genere, sed etiam morale, hoc est, debitis circumstantiis affectum perfici ab eo posse. Quam doctrinam optimè expressit D.Thom. hoc loco. Lect.4. Ex cuius expressione perspicies, in quo sensu D. August. eam negare videatur. Verba D. Thom. ita habent: *Cibi isti, mundi sunt mundis; sed immundi coinquinatis*, id est, his, qui habent conscientiam inquinatam, Eccl.13. *Qui tetigerit picem, inquinabitur ab ea. Et infidelibus*, id est, qui habent malam fidem. Isai.21. *qui incredulus est, infideliter agit.* Deinde proponit D.Thom. & soluit quæstionem nostram; sic enim ait: *sed nunquid facit peccator & infidelis immundam eleemosynam?* Dicendùm est ab Apostolo, non poni affirmatiuam, sed negatiuam, propositionem, vnde non dicit omnia; sed nihil mundum est eis; quod verum est, quia nihil eis perfectè mundum est. Nihil enim est mundum in actibus nisi in finem debitum ordinatum sit; isti autem sunt extra finem.

D.Thom.

Eccles.13.
Isai.21.
D.Thom.

X. Tandem obiicit sibi Thom. Nunquid aliquid est eis mundum? videtur enim nihil; *Omne enim, quod non ex fide, peccatum est.* Sed aliter dicendum est. Malum nánque nunquam corrumpit totum bonum. Est enim in quolibet peccatore aliquod bonum, saltem naturæ; imò etiam in dæmonibus. Quare cùm peccator aliquid facit secundùm quod est peccator, & infidelis, totum est peccatùm ex radice; sed si quid facit ex principio alicuius boni, quod habet, vt fidei informis, vel naturæ, non est immundùm. Ideóque rectè dicitur, coinquinatis & infidelibus, quatenus erant huiusmodi. Comedèbant enim contra conscientiam, & errabant in fide: facientes scilicet, quod natura sua erat mundum, vtentibus verò immundum; voluntate immunda, & intellectu deprauante actus. Inquinata ergo dicitur, tanquam causa immunditiæ actuum, mens per infidelitatem; & conscientia per peccatum, Baruch. 3. *Quid est Israël, quòd in terra inimicorum es? inueterasti in terra aliena, coinquinatus es cum mortuis, &c.* Hæc ferè D.Thomas: cuius doctrinam sequitur Card. Caiet. enarrans illa verba, *coinquinatis autem & infidelibus nihil est mundum*, sic enim ait: *Formalis est sermo, de inquinatis quatenus inquinati; & de infidelibus, quatenus infideles sunt.* Additq; id dictum esse, vt intelligatur eorundem discrimen à se ipsis profectum, quatenus exercent naturæ aut virtutis actiones; Hæ nánque cùm non ex inquinatione mentis, nec ex infidelitate procedant, alienæ sunt ab immundítia. Propterea aduersatiuè subiungi ait, *sed inquinata est eorum mens, & conscientia.* Mens quippe inquinatur errore, conscientia verò applicatione ad opus contra regulam rectæ rationis, quæ veritati Euangelicæ consentanea est.

Nihil est mũdum ei, qui opus suum nõ dirigit in bonũ finem.
D.Thom.

Baruch.3.

Caietan.

Mens inquinatur errore: cõsciẽtia verò peccato.

CAPVT PRIMVM.

SECTIO XIII.

VERS. 16. Confitentur se nosse Deum, factis autem negant: cùm sint abominati, & incredibiles, & ad omne opus bonum reprobi.

Græcè; Θεὸν ὁμολογοῦσιν εἰδέναι, τοῖς δὲ ἔργοις ἀρνοῦνται, βδελυκτοὶ ὄντες, καὶ ἀπειθεῖς, καὶ πρὸς πᾶν ἔργον ἀγαθὸν ἀδόκιμοι.

EXPLICATVR CONTEXTVS.

Ambros. Hieron.

I. ILLA verba βδελυκτοὶ ὄντες, καὶ ἀπειθεῖς, sic exprimes; *abominabiles cùm sint & increduli*. D. Ambros. & D. Hieron. legunt, *execrabiles, & inobedientes*; pro quo non malè apponi potest *intractabiles*, aut *impersuasibiles*. Porrò cùm verbum, ὁμολογεῖν, tam significet confiteri, quàm profiteri, rectè pro, *confitentur se nosse Deum*, vt habet vulgata editio, legere poteris, *profitentur se scire Deum*. Probat autem Apostolus inquinationem mentis & conscientiæ ex ipso opere, quia etsi lingua se nosse Deum profiteantur notitia fidei; contraria tamen veritati, & Christo moribus ostendunt. Cùm sint *abominabiles, & incredibiles*, siue, vt ad Græcæ vocis proprietatem magis accedamus; *impersuasibiles*, quia, scilicet nulla sana doctrina eis persuaderi potest. Dicuntur etiam huiusmodi homines, *ad omne opus bonum reprobi*, hoc est, non solùm inepti ad rectè operandum: sed etiam reprobi mente scilicet, & affectu; à quibus nihil boni sperari potest, cùm sint filij diffidentiæ, vt Apostolus ait ad Ephes. 2. hoc est, de quorum salute desperare iure possumus. Ita eorum mens & conscientia in malo est obstinata.

Ephes. 2.

VERS. 16. Confitentur se nosse Deum, factis autem negant.

A quibusdam Deum, quem fide colunt, factis negari.

ANNOTATIO I.

Philo Carp. cap. 5. Bib. Patr.

I. HIs verbis reprehenduntur omnes, quorum fides à moribus discrepat; De quibus Philo Episcopus Carpathiorum super Cant. cap. 5. tom. 1. Bibl. Patrum, in illa verba: *Viderunt eam filiæ Sion, & beatissimam prædicauerunt eam. Cum multis*, inquit, *virtutibus polleat sponsa, iure admirationem se videntibus affert, & beatissima prædicatur. Videt enim ad quantam gloriam bene beateq́ue viuendo perueniat, ad quam quidē nemini datur accessus, nisi eam vita pariter, ac ore sanctissimè laudet. Multi enim ore se nosse Deum fatentur, moribus verò turpissimè abnegant. De quibus per Prophetam Psal. 49. Peccatori autem dixit Deus* Quare tu enarras iustitiam meam, & assumis testamentum meum per os tuum. Tu verò

Psal. 49.

odisti

odisti disciplinam? & Psal.77. Et dilexerũt eum in ore suo, & lingua sua mentiti sunt ei. & Isaiæ 26. Populus hic labiis me honorat, cor autem eorum longe est à me. *Nihil enim est turpius, nihil infelicius, quam vitam disparem verbis agere.* Hæc Philo Episcopus. Itaque qui boni sunt atque perfecti æque dictis ac factis Deum confitentur ac diligunt, aliósque ad vitam cælestem instruunt, ac trahunt. Contrà verò improbi nullam habent in factis cum fide consensionem, nullam in virtute constantiam. Hos immundos & execrabiles opera praua reddunt. Vnde contra Iudæos inuehitur hic Theodorus: *Qui hodie affirmant se colere Deum vniversæ naturæ autorem, iis autem quæ vult, aperte contraria faciunt. Legem certo tempore circunscripsit, ij autem illo tempore legem non implebant. Post finem verò temporis pro lege decertant.* Hæc ille. In illos etiam cadit, reprehensio, qui cùm Christiani sint, & fidem habeant, non secundùm fidei præscripta viuunt; atque adeò immundi sunt & impuri. Vt enim ait Chrysost. homil. 3. peccatum, nequitia, cupiditas, & huiusmodi cætera, veraciter immunda sunt; iis dicitur Isa. 1. *Lauamini, mundi estote, auferte malum de manibus vestris.* Et cap. 5. *Exite de medio eorum, & separamini, & immundum nolite tangere.* Existimat D. Chrysost. obseruationes illas legales præcessisse, vt homines intelligerent, abominari Deũ peccati inquinationem, & velle in nobis cordis munditiam, quam postulat Dauid, Psal. 50. dicens: *Cor mũdum crea in me Deus. Mortuum*, inquit Deus Leuit. 19. *nolite tangere, at peccatum huiusmodi est mortuum prorsus ac putidum.* Et Leuit. 14. *Leprosus ait, immundus est.* At nulla lepra deterior, quàm peccatum est. Rursus, *Qui fluxum seminis patitur, immũdus est*; huiusmodi existima, qui diuini verbi semina, quantum in se est, perire permittit. Item qui circumcisus non fuerit, immundus est; Et ex hoc inspice; non allegorias istas, sed figuras esse. *Qui,* inquit, *non circunciderit nequitiam animi sui, immundus est. Qui operatur in sabbato, lapidari percipitur*, hoc est, qui Deo non iugiter vacat, hic perit.

Psal. 77. Isai. 26

Theodor. Iudæi hodie aiunt se colere Deũ naturæ autorẽ; iis autẽ quæ ille vult, cõtraria faciũt

Chrysost. Isai 1. Infrà 5.

Psal. 50. Leu. 19. Leu. 14. In peccatorẽ cadũt omnes immunditiæ.

Allegoria in est in legalibus immunditiis.

II. Cùm ergo peccatũ immũditia sit, ab eo modis omnibus abstineamus. Quid auaritia fœdius? quid immundius? Quid enim illa non inquinatur? Manus animámque ipsam, cui insidet, commaculat, ipsamque domum, vbi rapinis ablata reponuntur. At Iudæis id nihil esse videtur; contaminationem ex aspectu caudaueris, & ex aliis rebus prouenientem, vt graue peccatum, horrent. Et certè Ioseph, ossa patris tulit; & Moyses, ossa Ioseph: & Simson ex maxilla bibisse describitur; atque ex Leonis cadauere comedisse. Helias quoque à coruis, & à vidua muliere nutritur, 3. Reg. 17. Quid obsecro, si omnia diligenter inquiras? hæc patres illos fædarunt? Prædictæ obseruationes, nónne membranæ librorum, vel sanctissimæ appellari possunt? At ex mortuis animalibus, & ipsæ confectæ sunt. Vera immunditia ex peccatis oritur. Non igitur solus fornicator immundus est, quanuis hoc peccatum immunditiam sonet; verùm & auari, & alij plurimi peccatorum sordibus infecti. Inquinationem verò corporalem à lege inuectam, interdum primores Iudæorum, vt osten[illegible]m est, parui faciebant. Animi impuritas odio illis semper fuit. Hæc à nobis c[illegible]que omnibus viribus fugienda est? Ea autem contrahitur, non tam ob actum immundum, quàm ob violationem iuris. Quod probat Chrys. loco indicato. Nam is, qui duas habuisset vxores tempore legis Mosaicæ, non erat immundus. Et Dauid cùm haberet plurimas, immundus non erat, vbi verò vnam

3. Reg. 17.

Immunditia contrahitur ob violationem iuris.

Chrysost.

violato iure quæsiuit, immundus prorsus est habitus, cur id? quia nequitiæ dederat manus, plus habere volens, quàm ex lege liceret. Ira etiam peccatum est, non quæcunque, sed quæ modum rationis transilit. Hæc hominem, immundum reddit: vt enim annotauit Chrysost. Dominus Matth. 5. cùm de ira ageret, statim adiecit, *qui irascitur sine causa.* Neque enim simpliciter iram condemnauit, sed eam, quæ temeraria est, & sine consideratione causæ præceps. Atque omnibus in locis, immoderatus appetitus immundus est, quippe ex auiditate insanabili ea res gignitur. Vigilemus ergo, & vt Deum videre mereamur, munditiam sectemur, dicitur enim Matth. 5. *Beati mundo corde, quoniam ipsi Deum videbunt.*

Chrysost.

Matth. 5.

Matth. 5.

III. Ex dictis perspicuum fit, omnem immunditiam peccati contrariam esse Deo. Atque adeò, qui ab eis non se abstinet, Deum, quem fide colit, factis negat. Aliter enim agit, quàm sentit. *Huius fides Iacob. 2. mortua vocatur:* fructum enim non profert boni operis, hoc est, gratiam, quæ pignus est vitæ æternæ.

VERS. 16. Factis autem negant.

Eorum fidem mortuam esse, qui Deum factis negant.

ANNOTATIO II.

IV. LOcus hic D. Iacobi mirè concinit cum Pauli dicto. Illi nanque, qui se nosse Deum profitentur, & factis negant; fidem quidem habent, sed mortuam, hoc est, actiones honestas non præferentem. Mortua autem fides, quod dogmate credit, opere negat: hoc est, ille, qui fidem habet, & tamen illius præscripta negligens, vitiis alios offendit, Deum factis quodammodo negat. Meritò D. Iacobus cap. 3. eorum errorem confutat, qui inani tantùm fidei vocabulo gloriantur, & Christi fidem & libertatem legis gratiæ, velamen esse volunt, quo grauissima peccata, quibus turpissimè inquinantur, contegant. *Quid proderit*, inquit, *fratres mei, si fidem quis dicat se habere, opera autem non habeat?* Vsque adeò D. Iacobus necessaria esse censet opera misericordiæ, vt ne fidem quidem absque bonorum operum honorifico comitatu prodesse ostendat. In Scripturis nánq; id tantùm homini vtile esse dicitur, quod ad vitam sempiternam spectat. Vnde 1. Cor. 13. *Si habuero omnem fidem, ita vt montes transferam, nihil sum; etsi distribuero in cibos pauperum omnes facultates meas, etsi tradidero corpus meum, ita vt ardeam, charitatem autem non habuero, nihil mihi prodest.* Nihil ergo prodest fides sine operibus charitate informatis. Est enim huiusmodi fides instar arboris infructuosæ, aut lampadis, sine oleo, quæ facilè extinguitur.

Iacobus 3.

Fides mortua.

1. Cor. 13.

V. Non proderit huiusmodi fides illis, qui dicunt fratribus indigentibus misericordiæ subsidio, *Ite in pace, calefacimini, & saturami: ni non dederitis autem eis, quæ necessaria sunt corpori.* Vides nec ipsis habentibus, nec aliis talem fidem prodesse? Quid prodest bona verba proloqui, cùm opem deneges? Arguit ergo Iacobus quosdam Christianos, qui acceptam fidem sufficere ad salutem (quod hodie dogma est impij Lutheri) putantes, in otio viuebant, nec bonis operibus vacabant. Vnde, si quis bene moratus ex fidelium numero, velit homini Christiano habenti, fidem otiosam obiicere, pudorem illi afferet, inquit,

D.Iacobus, dicens: *Tu fidem habes & ego opera habeo. Ostende mihi fidem tuam sine operibus tuis, & ego ostendam tibi ex operibus meis, fidem meam, &c.* Deridenda enim est fides historica, hoc est benefactis destituta. Nam, vt Salomon ait Prouerb.12. *Iustus annuntiat fidem*, id est, non caret bonorum operum testimonio, quo fidelem se esse demonstrat.

Prou 1.

VI. At quomodo dicitur fides mortua in semetipsa, quæ non producit fructum bonorum operum? Nempe, quia habentem apud Deum non viuificat, nec illius opera viua efficit, comparari potest cum brachio, quod sensu & motu caret; cum corpore vita orbato, cum aqua stagni, quam ideò mortuam vocamus, quia non mouetur, & immundis scatet vermibus; cùm pecunia, quæ in thesauro deposita lucrum non affert, quia otiosa est; differtque ab ea, quæ in mensa posita cursum habet, & vsum vtilem, dicitúrque viua. De fide mortua, ita August.lib.15.de Trinit.tom.3. Fides quidem, inquit, potest sola esse, sed non prodesse. Et D.Iacobus addit contra eum, qui profitetur se nosse Deum, & factis negat: *Tu credis, quoniam vnus est Deus. Bene facis: & dæmones credunt, & contremiscunt, &c.* Nemo gloriari potest de fide. Nam & dæmones credunt; non quidem per habitum fidei (hunc enim, vt D.Thom. ait, 2.2.q.5. art.2. peccantes amiserunt) sed aliunde. Dicuntur tamen hi credere & contremiscere, non quòd ex habitu illius doni eliciant actum credendi, sed quòd ex intellectus perspicacia, qua vigent, & vident opera Dei, multa cognoscant.

August. Fides potest sola esse, sed nō prodesse.

D.Thom.

VII. Idem q.18. art.3. docet: damnatos habitum fidei infusum retinere magis potuisse, quàm habitum spei: quod ex eo confirmat, quoniam & ipsi dæmones credunt & contremiscunt. Quam sentētiam apertè asserit Mag.in 3. d.23.cap.4. *Fides*, inquit, *quam dæmones & falsi Christiani habent, qualitas mentis est, sed informis, quia sine charitate est.* Quod probat ex August. in Psal. 77. tom. 8. & ad Gal. 5. tract.10.super epist.Ioannis. Idem tenet Alen.3.p.q.64.m.7. Et super epist.ad Rom.c.1.in illa verba, *Ex fide in fidem.* Ambr. Cathar.in cap.2. Iacobi, multis eam astruit verbis. Salmeron noster super cap.2.Iacob.disput.3. P.Valenca, eam probabilem putat 2.2.q.5.ar.2.punct.2. Et ex Patrum testimoniis confirmat, præsertímque Augustini lib.15.de Trinit.c.18. Et in Ench.c.8. Et in lib.50.hom.17.& serm.16.de verbis Apostoli. Idem ferè opinantur sententiarij qui dicunt fidem fuisse in dæmonibus ante lapsum; præsertim Dur.in 3.d.23.q.9.art.2. qui asserit fidem manere in dæmonibus, non solùm, quoad habitum, sed etiam, quoad aliquos actus. Quare licèt contraria sententia magis placeat, nullum arbitror absurdum si quis dicat hoc donum in dæmonibus, etiam post lapsum mansisse, vt quantò euidentiùs agnoscunt Dei prouidentiam, tanto acerbiùs torqueantur, dum iustam Dei in se damnationis sententiam, sine spe plectendi rigorem, exercitam vident; cùm aduersùs homines innumera extent misericordiæ diuinæ argumenta. Et quidem Spiritus sanctus, fidem vocat illam cognitionem dæmonum apud Iacobum, & antiqui Patres. Vnde Augustus tom. 4. in lib. de fide & operibus cap. 14 citans hæc verba: *Tu credis, &c.* veram fidem dæmonibus inesse ait; & Luc.3. *Exibant dæmonia clamantia, & dicentia, Quia tu es filius Dei, & increpans Dominus, non sinebat ea loqui, quia sciebant ipsum Christum, &c.* vbi *sciendi* verbum ponitur pro verbo *credendi*, sicut Luc.1.de Ioanne Baptista, *Ad dandam scientiam salutis*, id est, ad credendum, & Martha Ioan.11. *Scio, quia resurget*, Lazarus sc. *in nouissimo die,*

Dæmonibus fides qualis concedatur.

August.

Luc.3.

Luc.1.

Ioan.11.

die, hoc est, credo. Credunt ergo dæmones, sed contremiscunt, quia fidem mortuam habent, hoc est, sine dilectione, & bonorum operum societate. Eorum tremor ostenditur Matth. 6. vbi legio, quæ hominem obsidebat, dixit Christo, *Quid nobis, & tibi, Iesu, fili Dei? venisti huc ante tempus torquere nos?* Hic timor seruilis est, & peccatoribus familiaris; inducitque terrorem & tremorem. Non ita timor filialis, de quo Psalm. 18. *Timor Domini sanctus*; & de Angelis dicitur, in præfat. *Laudant Angeli, adorant dominationes, tremunt potestates*; tremore videlicet non seruili, sed filiali, & reuerentiali, vt vocant, qui concors est cum charitate, & beatifico amore. Porrò fides in dæmonibus, & damnatis coacta est, cùm tamen fidei natura postulet, vt sponte à nobis recipiatur. *Cætera nánque*, inquit August. *potest homo nolens, sed credere, non nisi volens.* Atque in hoc præcipuè differt à fide viatorum, fides dæmonum & damnatorum. Tantùm de fide mortua & viua.

Timor Dæmonum seruilis. Psal 18.

In dæmonibus fides coacta.

De copulatione fidei cum bonis operibus.

ANNOTATIO III.

VIII. COpulandam esse fidem cum bonis operibus, omnes Scripturæ clamant; Præsertim Paulus, fidem nobis oppidò commendat, quæ per dilectionem operatur. Vnde ad Timoth. 2. cap. 1. *Formam*, inquit, *habe sanorum verborum, quæ à me audisti in fide, & in dilectione Christo Iesu, &c.* Idem ex Patribus innotescit; Primò, August. serm. in epist. 1. Ioan. cap. 3. enarrans illud, Siquis negat, quòd Iesus non sit Christus, ipse est Antichristus, *Si negatio*, inquit, *non tantùm lingua fit, sed factis: certè multos inuenimus Antichristos, qui ore confitentur Christum & moribus dissentiunt à Christo. Paulum audi: de talibus cùm loqueretur, ait*, confitentur se nosse Deum, factis autem negant: *Quisquis factis negat Christum, Antichristus est, Non audio, quid sonat, sed video, quid viuat. Opera loquuntur, & verba requirimus? Quis enim malus, non bene vult loqui? sed quid dicit de talibus Dominus, Matth. 12. Hypocritæ quomodo potestis bona loqui cùm sitis mali? voces meas ad aures meas affertis: ego cogitationes vestras inspicio. Non colligo de tribulis ficus, non colligo de spinis vuas; Vnaquæque arbor à fructu cognoscitur*, Matth. 7.

2. Tim 1.

August. 1. Ioan. 3.

Qui negat ore, vel factis Christũ, Antich. est.

Matth. 12.

Matth. 7.

IX. Idem in tract. eiusdem epist. omnes mali Catholici verbis confitentur Christum in carne venisse; factis autem negant. Nolite ergo esse tanquam de fide securi: adiungite fidei rectæ vitam rectam. Nam si confiteamini verbis, & factis negatis, fides talium morum, propè est fides dæmoniorum, &c. adducit locum Iacob cap. 2. de fide & operibus, illud addens: *Nunquid ideò dæmones, ab æterno igne liberabuntur, quia credunt, & contremiscunt?* Ideò ad finem inchoatæ expositionis in epist. ad Rom. ex hoc, & similibus locis colligit, in Scriptura aliquid factis dici & negari; neque Deum eos confiteri, qui oris tantùm sono, non etiam bonis operibus, Christi legem venerantur. Tandem in epist. Ioannis tract. 3. & 6. *Non attendas*, inquit, *ad linguam, sed facta: quiescat paululum lingua, vitam interroga: non audio quid sonet, video, quid viuat; opera loquuntur, verba requirimus, &c.* Iuxta hanc doctrinam Christi negatores vocat, non solùm paganos, hæreticos, & Iudæos, sed etiam omnes malos Catholicos qui periuri sunt adulteri, fœneratores, mendaces, &c. Adiungere ergo fidei rectæ, vitam rectam, sic iubet, vt Dominum confiteamur, & verbis vera dicendo, & factis bene

Iacob 2.

Adiungenda est fidei rectæ, vita recta.

bene viuendo. Hæc inuenies apud Bedam collecta ex August.

X. D. Bernardus serm. 24. in Cant. enarrans illud cap. 1. *Recti diligunt te*, quod ad sponsam dicitur: diuisionem quandam animaduertit interuenire in eo, qui fidem habet sine operibus. sic enim ait: [*Quid* diuidis actum, a fide? inique diuidis, fidem perimens tuam. Nam fides sine operibus mortua est. Munus mortuum offers Deo: si enim quædam anima fidei, ipsa deuotio est, quid fides, quæ nō operatur ex dilectione nisi cadauer exanime? Non mirum, si insurrexit in fratrem, qui suam priùs occiderat fidem, Gen. 4. Quid miraris, ô Cain, si ad tua non respexit munera, qui te despicit? Diuisus es in te. Si manum deuotioni; quid animum das liuori? Non concilias Deum tibi, discors tecum. Non placas, sed peccas. Etsi nondum quidem impiè faciendo, sed tamen diuidendo non rectè. Quomodo rectus, cuius fides mortua, cuius opus mors, cuius nulla deuotio amaritudo multa? Recta oblatio, sed crudelis diuisio, &c. Deinde subiungit Bern. Mors fidei est separatio charitatis: credis in Christum? fac Christi opera, vt viuat fides tua. Fidem tuam dilectio animet, probet actio. Non incuruet terrenum opus, quem fides cœlestium erigit. Qui te dicis in Christo manere, debes, sicut ipse ambulauit, & tu ambulare. Quod si propriam gloriam quæris, florenti inuides, absenti detrahis, reponis lædēti te: hoc Christus non fecit. Confiteris te nosse Deum, factis autem negas. Non rectè planè, sed impiè, linguam Christo, animam dedisti diabolo. Audi ergo, quid dicat Matth 7. Homo iste labiis me honorat, cor autem eius longè est à me. Non es profectò rectus, qui non recte diuidis. Non potes tollere caput pressum diaboli iugo, &c.]

Bernard. Cant. 1.

Anima fidei, deuotio est: ac proinde fides sine dilectione, cadauer exanime est.

Genes. 4.

Sacrificans Cain nō placat, sed peccat.

Mors fidei est separatio charitatis.

Matth. 7.

XI. Vituperat Greg. Naz. in orat. in plagam grandinis eos qui multi sunt in suadenda aliis virtute; satísque esse ait pauca eloqui, si in moribus dicentis, id appareat, quod in verbis commendatur. *Prima*, inquit, *sapientia est, sapientiam in verbis, & disputationum argutijs sitam, pro nihilo ducere. Atque vtinam mihi potiùs quinque verba eloqui prudenter contingat, quàm sexcenta in lingua, & voce tubæ, quæ militem meum ad spirituale bellum excitare nequeat. Hanc ego sapientiam laudo; hanc amplector, cum qua piscatores, vniuersum orbem Euangelij retibus cinxerunt, & perfecto illo, atque contracto verbo, fluxam illam atque euanidam sapientiam profligarunt, &c.* Deinde imperitum animum, & fide mortua detestabilem, si volubilem, & pulchrè loquentem, linguam habeat, sepulchris comparat, quæ licèt externa elegantia niteant, tamen cadaueribus scatent, multúmq; fœtorem tegunt. Tandem quid censeat, sic explicat: *Is demum mihi sapiens videtur, qui pauca quidem de virtute verba facit, cæterùm actionibus ipsis permulta demonstrat, vitæq; integritate orationi fidem autoritatémque conciliat. Præstantior meo quidem iudicio existimanda est pulchritudo ea, quæ oculis cernitur, quàm quæ penicillo pingitur; & diuitiæ, quas manibus tenemus, quàm quas somnij errore nobis fingimus; & sapientia, quæ factis indicatur quàm quæ verbis splendescit. Intellectus enim* (inquit ille) *bonus omnibus facientibus eum, non item prædicantibus.* Hæc Nazianz.

Greg. Naz.

Præstat pauca loqui cū Spiritu Dei, quam multa absque affectu pio.

Sapientia Apostolorum efficax, absq; eloquentia seculari.

XII. Hanc sapientiam, qua fidei linguam & opera confirmamus assequentur illi, qui nec dissolutè vixerint, nec remissi fuerint in sceleribus alienis, vt suis pareant, vindicādis; vt enim ait Nazian. orat. in laudem Athanasij: [*Plerique* in dignitate constituti, duorum alterum peccant, vel quia venia ijs si opus habent, vltra modum alij ignoscentes, vt sic, non modò non reprimatur

Præfati duorum alterum peccant, vel quia vltra modū ignoscūt aliis, vel quia acerbi sunt.

 vitium,

vitium, ſed etiam doceatur: vel, quia imperij acerbitate peccata ſua tegunt. Quorum vtrunque, inquit, fugiens Athanaſius, vita ſublimis erat; verùm animo humilis; atque virtute, vt nemo ad eam aſpirare poſſet. Declarabat fidem viuam in pectore latentem, in eo, quòd ea erat comitate, vt ad eum aditus omnibus pateret, clemens, ab ira alienus, miſeratione præditus, ſermone iucundus, moribus iucundior, forma Angelicus, animo magis Angelicus; in obiurgando placidus, in laudando erudiendi vim habens; ne aut mollities diſſoluta, aut ſeueritas faſtidioſa & importuna eſſet. Erat deniq;, vt ibidem ait Nazianz. D. Athanaſius percutientibus adamas; magnes diſſidentibus; egregiam, inquit, duorum lapidum naturam imitatur, nam & percutientibus adamas efficitur, & diſſidentibus magnes, arcana naturæ vi ferrum trahens, ac duriſſimam omnium materiam ſibi adiungens. Hæc ille; Clemens Alexandrinus ſtrom. 2 fol. 55. fidem ſaluti neceſſariam à charitate non ſeparat. *Fides*, inquit, *eſt baſis & ſtabilimentum charitatis. At prima quidem ad ſalutem inclinatio nobis fides apparet; poſtquam timor & ſpes, & pœnitentia cum continentia & tolerantia, nos ducunt ad charitatem.* Hæc ille, ſignificans fide & charitate perfici in nobis, quod ad ſalutem neceſſarium eſt. Meritò ergo Paulus vocat abominatos, & incredibiles, & ad omne opus bonum reprobos eos, qui cùm profiteantur ſe noſſe Deum factis, id ipſum negant.

Athanaſius vita ſublimis erat, animo humilis.

Athanaſius erat percutiẽtibus adamas, magnes diſſidẽtibus.

Clem. Alex.

XIII. Placet ex D. Auguſt. adhuc annectere aliquid contra eos, qui cùm aliis præſint, malo exemplo fidem malè operantes, videntur negare, ſic enim ait in lib. de paſtoribus: *Parum eſt quòd mali paſtores oues languentes & infirmas, & errantes & perditas, non curant: etiam iſtas fortes & pingues necant quantùm in ipſis eſt. Quomodo inquis, occidunt? Male viuendo, malum exemplum præbendo. An fruſtra dictum eſt, ſeruo Dei*: In omnibus te ipſum præbe exemplum bonorum operum, & forma eſto fidelibus? *Attendendo enim ouis etiam fortis plerumque præpoſitum ſuum male viuentem, incipit dicere in corde ſuo, Si præpoſitus meus ſic viuit, ego ſum, qui non faciam, quæ ille facit? occidit ouem fortem.* Deinde addit, *Dico charitati veſtræ, iterum dico, etſi viuunt oues, & tenent illud quod audierunt, Matth.* 23. Quæ dicunt, facite; quæ autem faciunt, facere nolite. *Tamen, qui in conſpectu populi malè viuit, quantùm in illo eſt, eum à quo attenditur, occidit. Quomodo cùm laſciuus homo intendit mulierem ad concupiſcendum, ecce illa caſta eſt, & mœchatus eſt iſte, Matth* 5. *Non peruenit ad illius cubiculum, & interiore iam ſuo cubiculo voluptatur. Qui imitatur, moritur; qui non imitatur, viuit; tamen quantum ad illum pertinet, occidit* Hæc ille.

Auguſt.

Exẽpla prælatorũ, ſi non rectè viuunt, nocent.

Matth 23.

Qui malè viuit, quantum in illo eum, à quo attenditur occidit.

Matth. 5.

VERS. 16. Factis autem negant: cùm ſint abominati, &c.

De excitatione eius, qui Chriſtum, quem colit fide, ad omne opus bonum torpeſcens, factis negat.

ANNOTATIO IV.

XIV. QVoniam in his, qui fideles ſunt, peccandi aſſidua conſuetudo, mortuam ſæpe ſiue otioſam reddit fidem, deprauatos mores ſociante faſtidio rerum diuinarum; remedia huic morbo depellendo opportuna apud D. Bern. inueni, quæ valde vtilia fore legentibus ſpero; & lucem aliquam doctrinæ

ctrinæ Pauli allatura. In primis D. Bernard. in Cant. ſerm. 21. enarrans illud ſponſæ dicentis, *Trahe me poſt te, in odorem curremus, &c.* ait, ſponſam ſibi optare, tentationes, & labores, quibus poſt ſponſum trahatur; Idcircò dixiſſe in ſingulari, *trahe me*, & non trahe nos. Nam ſodalibus optabat odorem ſuauem, qui à bono exemplo patientis pro Chriſto ærumnas efflatur, & ad curſum imitationemque virtutis ſuauiter alios prouocat. Hoc charitatis eſt. Illud ad depellendum faſtidium noſtrum facit, quod ait, *Cùm te torpore & accedia affici ſentis, noli propterea diffidere, aut deſiſtere ab ſtudio ſpirituali, ſed iuuantis require manum, trahi te obſecrans ſponſæ exemplo, donec denuò ſuſcitante gratia factus promptior alacriorque curras, & dicas* Pſal. 118. Viam mandatorum cucurri, cùm dilataſti cor meum. *Porro in tempore tentationis conſolare, & dic cum ſponſa:* Trahe me poſt te, in odorem vnguentorum tuorum curremus. Deinde idem Bern. ſerm. 14. in Cant. enarrans illud, *Oleum effuſum nomen tuum*, remedium adducit, quo torporem & tædium ſæpe excuſſit, & ad bene operandum, ſe excitauit, maximè in principio conuerſionis ſuæ ad Deum. [*Cum* eum quærerem, inquit, in quo recaleſceret, atque requieſceret ſpiritus meus, vtique torpens, & languens, nec vlla parte occurreret, qui ſuccurreret, per quem videlicet pruina rigens, quæ ſenſus ſtringebat internos diſſolueretur, & vernalis illa ſuauitas, ac ſpiritualis amœnitas reuerteretur, tum magis ac magis languebat, & dormitabat anima mea præ tædio triſtis pene ac deſperans & muſſitans ſecum illud: A facie frigoris eius quis ſuſtinebit? Pſal. 45. Cùm ſubitò fortè ad affatum, vel etiam ad aſpectum cuiuſpiam ſpiritualis perfectiq; viri interdum, & ad ſolam defuncti abſentíſque viri memoriam flabat ſpiritus, & fluebant aquæ. Pſal. 41. Et erant mihi lacrymæ meæ panes die ac nocte. Quid enim iſtud, niſi odor exhalantis vnctionis, qua erat perfuſus. Non enim vnctio, quæ ad me, non niſi homine mediante non pertinebat. Eapropter etſi gaudebam de munere, confundebar tamen, quòd ſola ad me tenuis exhalatio, & non pinguis aſperſio perueniſſet. Odoratu quippe delectatus, non tactu, indignum me proinde cognoſcebam, cui per ſe ipſum dulceſceret Deus. Qua in re noſtra ſuperbia conuincitur, aut fraterna charitas nutritur, aut deſiderium excitatur. Vnus idémque cibus, & ægrotis eſt medicina, & ægrotatiuis diæta: delectat valentes, & langorem ſanat, &c.]

Bernard. Sponſa optat labores in quibus placeat ſponſo.

Pſal. 118.

Remedium ad excitandã deuotionem cũ frigemus. Bernard.

Pſal. 45. Tepor ſpiritus conſideratione viri ſancti alicuius, vincitur. Pſal 41.

XV. Itaque Bernardus duobus remediis expugnare poſſe credit torporem, quo à fide viua ad mortuam animus paulatim degenerat. Primùm, non remittendo quicquam de ſpiritualibus exercitationibus. Deinde, proponendo alicuius hominis viui, vel defuncti feruentem charitatem, & in bonis operibus aſſiduam & promptam voluntatem. Ablegabitur profectò omnis deſidia, & tædium, quo ad omne opus bonum torpeſcit animus, ſi iis remediis vtatur. Nam, qui ignauo ſomno deditus, ſalutaria pharmaca propinantẽ Bernardum, reijcit, affinem eſſe deſperationi, qua omnes filij diffidentiæ abſorberi ſolent, mihi perſuadeo. Hos vocari puto ab Apoſtolo abominatos, hoc eſt, execrandos, vita & moribus, & toto interiori homine, incredulos, ſiue, vt Græca ſonant, imperſuaſibiles, hoc eſt, quibus nulla ratione, veritatis, & virtutis copulatio perſuaderi poteſt; Ad omne opus bonũ reprobos, id eſt, de quibus nihil boni eſt ſperandum; vt enim D. Thom. hìc annotauit, tria excludit Apoſtolus, quibus homo lapſus in culpam, ad Deum redire ſolet, nempe gratiam, fidem

Bernard. Torpor expugnatur cõtinuatione honeſtæ actionis: & imitatione viri ſancti nobis noti. Ignaui ſunt omnes filij diffidentiæ. D. Thom.

Gratia, fides, exercitium boni operis.

& exercitium boni operis. Gratiam excludit, cùm abominatos vocat, id est, non acceptos Deo per gratiam: fidem remouet cùm incredibiles, id est, non aptos ad credendum appellat. Exercitium boni operis negat, cùm ad omne opus bonum reprobos dicit, hoc est, reprobandos iuxta Hier.6. *Argentum reprobum vocate eos, quia Dominus proiecit illos.* Chal.Paraph.legit, *Ecce sicut argentum reprobatum, abiectos vocate eos.* Queritur propheta de obduratione Iudæorum, qui prophetarum vaticinia deridebant, in peccatis suis obstinatè perseuerantes. Quare statuit eos tanquam incorrigibiles, & à Deo reprobatos, iudicari oportere præsertim cùm Deus, eos ob perseuerantem malitiam à se proiecerit, decreueritque hostibus suis eos tradere.

Obdurati in vitiis vocantur reprobi. Hierem.6. Chald.Paraphr.

Hîc obserua, qua ratione Deus, vt Apostolus ait, ad Rom.9. *Sustineat in multa patientia vasa iræ apta in interitum, & nihil prætermittat ex his quæ necessaria sunt ad emundanda huiusmodi vasa. Quid vltrà* (inquit ille Isaiæ 5) *debui facere vineæ meæ, & non feci?* Sunt, qui de aliorum salute desperent, si auditores ad primum exhortationis verbum non fuerint conuersi. Non sic Deus: *Charitas*, inquit Paulus 1. Cor. 13. *patiens est.* Et 2.Timoth.4. *Argue, obsecra, increpa in omni patientia & doctrina.* Væ autem illis, quibus furor est in similitudinem serpentis, & sicut aspidis surdæ, & obturantis aures, ne audiat vocem incantantium. Qui dicunt Deo, Recede à nobis, scientiam viarum tuarum nolumus. Quis est omnipotens, vt seruiamus illi?

Rom 9. Isa.5. 1 Cor.13. 2.Tim.4.

Quid de illis dicendum, quos Apostolus hîc vocat abominatos & incredibiles, & ad omne opus bonum reprobos. Hos Deus tanquam induratos, & in malo obfirmatos iure reijcit. *Vocaui, inquit, & renuistis: extendi manũ meam, & non fuit qui aspiceret; neglexistis omnes increpationes meas. Ego quoque in interitu vestro ridebo.* Quid isthuc est? Magna profectò Dei indignatio, vt mitissimus ille Dominus, qui flet super Hierusalem, rideat in interitu peccatoris.

Deus abijcit eos, qui obedire diuinæ vocationi nolunt.

Time ne fias abominatus, & ad opus bonum reprobus; sic enim argentum reprobum eris quod Dominus proijciet, tanquam ad nullum vsum vtile.

EPI

EPISTOLÆ B. PAVLI APOSTOLI AD TITVM

CAPITIS SECVNDI PERIOCHA.

Apta ad vnamquamque ætatem, & sexum præcepta proponit, vt Titus intelligat, qua prudentia se gerere debeat in sui muneris administratione. Idem argumentũ ferè inuenies in cap. 5. & 6. prioris epistolæ ad Timotheum, vt hîc in Epitomen collata videantur quæ ibi fusiùs sunt scripta. Deinde insignem Christi in nos charitatem commendat illis verbis: Apparuit gratia Dei Saluatoris nostri omnibus hominibus, &c. *Nimirum, vt qui verba hæc lectitarint, & affectu pio fuerint meditati, nullam formident difficultatem. Imò parati sint ad illius doctrinam, vt par est, inflammato studio capessendam.*

CAPVT SECVNDVM.

SECTIO I.

VERS. I. Tu autem loquere, quæ docent sanam doctrinam, senes, vt sobrij sint, pudici, prudentes, sani in fide, in dilectione, in patientia.

Græcè; Σὺ δὲ λάλει, ἃ πρέπει τῇ ὑγιαινούσῃ διδασκαλίᾳ, πρεσβύτας, νηφαλίους εἶναι, σεμνούς, σώφρονας, ὑγιαίνοντας τῇ πίστει, τῇ ἀγάπῃ, τῇ ὑπομονῇ.

EXPLICATVR CONTEXTVS.

I. ADMONET hoc loco Hieron. vocem, νηφαλίους, ambiguam esse, duóque ex æquo significare, nempe sobrium siue moderatum in vsu vini, & vigilantem. Sicut & verbum νήφειν, vtrunque significat, hoc est, *vigilare & modum seruare.* Vult ergo Apostolus, vt in senibus vtraque virtus eluceat, moderatio scilicet in vsu cibi & potus, & vigilantia, tam in publica quàm in priuata officij sibi commissi administratione. In eisdem requirit pudicitiam, quam virtutem expressit Latinus interpres; si enim iuuenibus

Hieron.

dedecori est lasciuia, quantò magis senibus! vocabulum, σεμνὺς, non tam pudicos quàm seueros, & honestatem præ se ferentes significat. Vnde D. Ambr. pro *pudicos*, legit, *graues*.

Ambros.

II. Vocabulum, σώφρονας, interpretatur vulgata editio, *prudentes*, & rectè quidem D. Hieron. pudicos; sed non opus fuit ita interpretari, cùm iam ea virtus suprà fuerit significata. D. Chrysost. commendari hac voce putat senibus animi moderationem, quòd ea ætas, ob mentis imbecillitatem soleat immoderatiùs excandescere: sanos etiam esse iubet, præsertim in fide; quia desipiscat senum vulgus, & ferè dum repuerascunt, ineptiant. Quia verò matura ætas, cùm iam ad decrepitam vergit, acri bile nimium laborat, & tristior est; optat in senibus charitati copulatam patientiam. Hæc enim virtus, valdè illis necessaria est, ne hominum societati molesti sint. Theod. hæc verba; *sani in fide, in dilectione, in patientia*, ita explicat, vt ipsi, & syncerè credant, & charitate in proximum resplendeant, & quæ à veritatis hostibus inferuntur, molestias forti & excelso animo ferant, &c. Ad doctrinam hanc Apostoli capessendam, æquum erat inuitari omne genus hominum, illis Persij verbis, ex Sat. 5.

Hieron. Chrysost.

In senibus optãda charitas patientię copulata. Theodor.

Persius.

Petite hinc iuuenesque senesque
Finem animo certum, miserisque viatica canis.

VERS. I. Tu autem loquere, quæ decent sanam doctrinam.

Reprehenduntur à D. Petro, & Iuda Apostolo, qui non sanam annuntiant doctrinam.

ANNOTATIO I.

III. MVnus Episcopi siue doctoris Euangelici, paucis verbis Paulus significauit, dum ait, *Tu verò loquere, quæ decent sanam doctrinam.* Quasi dicat, sunt in Creta pseudoapostoli, sunt nouæ doctrinæ inuentores, sunt mendaciorum artifices, qui sacram doctrinam & oppugnant & corrumpunt: Ac propterea dogmata ingerunt tabifica lue multis interitum animæ allatura: *Tu verò loquere, quæ decent doctorem, qui profiteatur non à se excogitatum aliquid, sed à Christo acceptum, ad sanitatem animarum in medium adducere.* De malis doctoribus corruptam disciplinam tradentibus, ita D. Petrus epistola 2. cap. 2. *Fuerunt verò, & pseudoprophetæ in populo, sicut & in vobis erunt magistri mendaces, qui introducant sectas perditionis, & eum, qui emit eos, Deum negant, superducentes sibi celerem perditionem, &c.* Quibus verbis D. Petrus, & fuisse iam olim falsos prophetas ait; qui currebant, cùm Dominus non mitteret eos, & dicebant, *Hæc dicit Dominus*, quando proprio spiritu falsa annuntiabant, vt constat Ezech. 13. & Hierem. 23. & suo tempore falsos magistros inueniri queritur qui Scripturam diuinam peruertentes, impiis interpretationibus sanam doctrinam corrumpunt. *Væ* (inquit Dominus Luc. 11. Matth. 23.) *vobis legisperitis, qui tulistis clauem scientiæ: ipsi non introistis, & eos qui introibant prohibuistis.* Et D. Paulus Act. 20. *Ex vobis ipsis*, inquit, *exurgent viri loquentes peruersa, vt abducant discipulos post se, &c.* Hæreticorum ingenia depingit, & eorum, qui nouitates sectantur. Obrepunt enim arte quadam in animos simplicium; primùm occulta insinuatione. Deinde verò, manifesta & publica praui dogmatis promulgatione.

2. Petr. 2.

Ezech. 13. Hierem. 23.

Luc. 11. Matth. 23. Act. 20.

Ingeniũ hæreticorũ depingitur, & eorum, qui nouitates sectantur.

ne. Horum, vel in ipso exordio deceptiones ne incremento noceant, extinguendæ sunt. Quod significatur Cant.2. *Capite nobis vulpes paruulas, quæ demoliuntur vineas.* Hæ vulpes, si non capiantur, dum paruulæ sunt, in leones excrescunt, rictu & vnguibus formidabiles. *Hi sunt* (inquit, D. Petrus loco citato) *per quos via veritatis blasphemabitur*, id est, Euangelica doctrina malè audiet, ob vitam, & mores turpissimos. Vnde subiungit, *Et in auaritia fictis verbis de vobis negotiabuntur*; hoc est, per auaritiam composito sermone vos mercabuntur: sumpta est translatio à negotiatoribus, qui vt cariùs vendant blandis sermonibus ad se emptores alliciunt. Meritò Caiet. enarrans prædicta verba D. Petri inuehitur in impostores nostri temporis, hoc est, hæreticos, & alios quæstum importunè sectantes. sic enim ait: *Non longè ab istis sunt prædicatores quæstus, qui abutuntur populi Christiani deuotione ad quæstum, qui ignoranter, aut temerè prædicare audent, quòd soluentes Carolinum, aut ducatum, promulgata indulgentia plenaria, sunt in eo statu ac si tunc baptizati fuissent: & similiter, quòd liberant animam vnam à purgatorio. Hæc enim monstra sunt, & negotiationes de Christiano populo. Nescit Christiana religio hæc figmenta.* Hæc Caiet.

Cant.2. Minora vitia, quæ vulpes, nisi occidantur, crescunt in leones, hoc est, grauia crimina.

Caiet.

Impostores captantes in re sacra quæstum.

Christiana religio nescit figmenta.

IV. Huc spectat illud Iudæ in sua Canonica: *Væ illis*, inquit, *qui in via Cain abierunt, & errore Balaam mercede effusi sunt: & in contradictione Core perierunt. Hi sunt in epulis suis maculæ, conuiuantes sine timore, &c.* In via Cain ambulant, qui aut inuidia incitati fratres interimunt in corde; aut praua doctrina nocent, vt ille, qui fructus terræ Deo, non cum electione, sed temerè offerendos esse putabat. *Errore Balaam effunduntur mercede*, qui non virtute ducuntur, sed aliqua boni specie, quasi esca alliciuntur ad malum, vt Balaam ad mercedem, cuius stultitiam obiurgauit asina, sicut plerunque viri simplices, sua honesta vita, & moribus doctos & inflatos prælatos reprehendunt. *In contradictione autem Core pereunt illi*, quos superbia impellit ad impugnandos Ecclesiæ principes, & mores à maioribus approbatos, hos interdum cum sua contradictione absorbet terra, dum miserè, & cum ignominia pereunt. Venerabilis Beda eadem verba, sic exponit: *Via Cain abeunt, qui propter inuidiam meliorum nomen sibi doctorum, quo honorificentur, assumunt, & errore Balaam effusi sunt, qui pro amore terrestrium commodorum veritatem quam ipsi norunt, impugnant. Contradictione Core pereunt, qui viui ad inferna descendunt, & intereunt: quicunque appetitu indebiti primatus sese ab vnitate sanctæ Ecclesiæ secernunt, scientésque, & præuidentes quantum mali gerant, ad scelerum tamen Tartara descendunt.* Hæc ille, addit Apostolus multa, quibus exprimit doctorum, qui non auditorum vtilitatem, sed suam sibi proponunt, inconstantiam. *Hi sunt*, inquit, *in epulis suis maculæ, conuiuantes sine timore, se ipsos pascentes*, Græcè ita intelligitur, ἔτοι εἰσιν ἐν ταῖς ἀγάπαις ὑμῶν σπιλάδες συνδωχέμενοι ἀφόβως ἑαυτὲς ποιμαίνοντες.——— Quæ ita vertit, & explicat Gagnæus: *Hi sunt in conuiuijs vestris tanquam confragosa in mari saxa, & cauernosæ rupes, & teniæ, vobiscum intrepidè conuescentes, seipsos pascentes.* Videtur autem Iudas vocasse epulas Græcè ἀγάπας, hoc est, *charitates* siue *dilectiones*; sic enim à Christianis epulæ olim vocabantur, quòd stabiliendæ charitatis gratia conuiuarentur. Tertull. in Apologetico, cap. 39. vocat, *fraterna Ecclesiastici cætus conuiuia*: σπιλάδες verò sunt propriè saxa concaua, & rupes cauernosæ, quæ sub aquis pelagi occultantur, & naufragij periculum præbent nauigantibus; de quibus Plin. lib. 3. in procemio: *Frequentes teniæ candicantis*

Iudæ Canonica.

Balaam mercede effusi sunt, qui lucellũ sequũtur, non verã pietatem.

Beda.

Qui ambiũt primatũ cũ Core pereũt.

Gagnæus.

Similitudines hominẽ apostatã exprimentes.

Tertull.

Plinius.

vadi

Teniæ in mari.

vadi nautas territant, fluctus enim scopulos allidentes candicant, & sonitus edunt. Eleganter profectò deceptores istos, cauernosas rupes, & insidiantes vocat Apostolus, quia per simulationem amicitiæ conuiuiis se ingerunt, & conuescentium conscientias naufragari cogunt, dum errores euomunt pestilentes, vulgatus interpres legisse videtur σπίλα, id est, macula, &c.

σπίλα.

Mali sunt nubes sine aqua.

V. Eosdem crebris metaphoris, magis explicat; Prima est, *nubes sine aqua, quæ à ventis circumferuntur*: vacui nanque sunt fide & charitate, quæ est instar aquæ, qua debent doctores alios fœcundare; eleuati per arrogantiam à terra, non ab spiritu diuino, sed à seipsis assumpto insolenter magisterio, & tamen nubes sunt, vento Tartareo agitabiles ad inducendam in terras caliginem.

Arbores autumni, &c.

Secunda, *arbores autumnales, infructuosæ.* Arbores autumnales seriùs frondibus ornātur, quàm, vt possint fructus edere maturos. Autumni prætereà tempore, in Iudæa & aliis locis, nulla sunt iam poma, atque adeò in ea anni parte infructuosæ sunt arbores. Quadrat metaphora, in homines socordes, & tardos ad omne opus bonum; de quibus dicitur, Matth. 7. *Omnis arbor, quæ non facit fructum bonum, excidetur & in ignem mittetur.* Tertia, *Bis mortuæ*, dicuntur arbores bis mori. Primùm, cùm omnino fructum nullum iam proferunt. Deinde, cùm igni traduntur ferro excisæ. Ad hunc modum Didymus, quem citat Salmeron super eadem verba, ait, bis mortuos vocari peccatores: primò quidem quādo ab infidelitate, per pœnitentiam veluti resurgunt, accedentes ad Euangelium. Deinde, quando repetita malitia moriuntur; primam tamen mortem vita consequitur; secundam verò, reatus pœnæ sempiternæ. Clemens Alex. semel mori ait eos, qui delinquēdo peccarunt. Iterum verò eosdem mori cùm traduntur suppliciis, secundùm prædestinata Dei iudicia. Fortè bis mortui dicuntur, quia corporis simul & animæ damnationem incurrunt: vel certè, quia sibi & aliis moriuntur. Sunt enim quidam, qui licèt sibi mortui sint, fructum tamen referunt Deo, in aliis, Sacramentorum & prædicationis vsu & applicatione. Quarta, *Eradicatæ*, instar arborum sunt, quæ radicitus euulsæ nullam spem aliquando reuirescendi nobis relinquunt. Quinta, *Fluctus feri maris despumantes suas confusiones.* Feri vocabulum adiacet præcedenti dictioni. Nam Græcè est, κύματα ἄγρια. Hi nánque sunt, veluti fluctus feri & horribiles maris, ob intestinum veritatis, & bonorum odium; assiduéque blasphemo ore in Deum despumant conuitia: Tales sunt, qui libellos famosos ediderunt, & Babylonicas captiuitates. Beda, [*Fluctus*, inquit, feri maris sunt peruersi doctores, qui & in semetipsis inquieti sunt, & pacem Ecclesiæ turbare non cessant. Dicuntur tales despumantes suas confusiones, quia instar tumentium vndarum, quantò altiùs se superbientes attollunt, tantò ampliùs confusi, quasi in spumas leuissimas dissoluuntur, & pereunt. Sexta, Sydera errantia, quibus procella tenebrarum seruata est in æternum. Beda sic exponit: Sydera errantia, quæ sunt septem, nunquam in eodem loco vbi pridie fecerant, ortum vel occasum faciunt, sed modò ad infima zonæ brumalis descendunt; modò ad alta zonæ solstitialis ascendunt; modò mediam zonæ æquinoctialis repetunt lineam; sic nimirum, sic sunt hæretici, qui lucem veritatis promittentes, nunquam in eodem statu docendi perdurant: sed modò sic, modò sic, doctrinam suam informantes, ipsi quoque, quàm sit contemnenda lucis ostentatio, insinuant.] Hæc ille. Transfigurant se impij magistri veluti sydera errantia in lucem

Matth. 7.

Arbores bis mortuæ, quæ nam dicātur.

Didymus.

Salmeron.

Peccatores bis mortui.

Clem. Alex.

Despumātes suas cōfusiones sunt autores librorū famosorum, &c.

Beda.

Peccatores sūt sidera errantia.

Hæreticorū inconstātia.

lucem cœlestem, siue Angelicam. Vnde 2. ad Timoth. 3. *Mali homines, & seductores proficient in peius, errantes, & in errorem mittentes, &c.* Vagi sunt isti, & sedibus instabiles, quia extra fidei & Ecclesiæ firmamentum, suos singuli errorum cœlos obtinentes, aduerso feruntur cursu, in stellas firmamenti. Hinc Daniel. cap. 12. stellis firmamenti iustos comparat. *Est* enim *Ecclesia*, cui innituntur, vt Paulus ait, *columna, & firmamentum veritatis*, 1. Timoth. 3.

2 Tim. 3.
Dan. 12.
1 Tim. 3

VERS. 1. Loquere, quæ decent sanam doctrinam.

Quæ nam doctrina dicenda sit sana?

ANNOTATIO II.

VI. NOn solùm ea doctrina dicitur sana, quæ à Christo & Apostolis tradita, ad nos vsque deriuata est, & syncero sermone proponitur; sed ea etiam, imò ea maximè, quæ synceritatem præfert ex vita & moribus fidei præscripto respondentibus: vt enim ait Christus Dominus, Matth. 5. *Qui soluerit vnam de mandatis istis minimis, & docuerit sic homines, minimus vocabitur in regno cœlorum. Qui autem fecerit, & docuerit, hic magnus vocabitur in regno cœlorum, &c.* Quibus verbis significat perfectam legis obseruationem, ac talem quæ nec in minimo præcepto cadat à sua integritate: sed quæret aliquis, quid intelligat Christus per minima præcepta, cùm omnia videantur esse magna? Deinde, quî fieri potest, vt soluens præceptum aliquod sub veniali tantùm peccato obligans, siue illud in veteri, siue in noua lege scriptum sit, minimus vocetur in regno cœlorum.

Matth. 5.
Quid intelligat Christus per minima præcepta.

VII. Ad primam interrogationem respondent, Chrys. Theoph. & Euthym. minima mandata dici, quæ Christus addidit legi. Nam præcepto non occidendi, addidit, non irascendum: præcepto non mœchandi; non esse concupiscendum: Dicuntur autem ista minima, quia difficiliùs seruantur; eorumque leuiori supplicio puniuntur transgressores. Minori enim pœna afficitur, qui solùm irascitur, quàm homicida. Contrà verò *Mosis mandata factu sunt faciliora, punitione verò maiora.* Dicuntur etiam minima ne illa obseruantes insolescant, aut de se magnificè loquantur; sed vt facientes dicant Luc. 17. *Serui inutiles sumus, quod debuimus facere, fecimus.* Iuxta eosdem Patres (vt secundæ, quoque quæstioni satisfiat) soluens leue præceptum, siue obligans sub veniali tantùm, minimus dicitur; quia etsi, qui venialia committit, vel alios ad illa impellit, venialiter tantùm peccet; nihilominus, quia interdum reprehendit legislatorem, & docet nullo modo obligare ad culpam, legem soluit, ac destruit: non aliter atque ille, qui doceret consilia castitatis, & religionis, verbi gratia, non obligare eum, qui castitatem & religionem professus est; sanè talis doctor hæreticus censeretur. Et quidem consilia, ita conscientiam arctant, vt quamuis non obligent quenquam sub mortali, obligent tamen ad reatum culpæ mortalis, & damnationis æternæ eum, qui illa contempserit, & veluti res parui momenti habenda docuerit.

Chrysost.
Theophyl.
Euthym.
Luc. 17.
Quid sit minima præcepta transgredi.

VIII. Accommodatior tamen, & ad literam magis idonea mihi videtur Augustini interpretatio lib. 1. de serm. Domini in monte cap 8. & 9. & Ruperti in hunc locum; qui per minima præcepta, decalogi mandata intelligunt, vt

August.
Rupert.

Non occidere, non mœchari; Item ceremonias & iudicia. Dicuntur autem minima comparatione mandatorum nouæ legis, nempe fidei, spei, & charitatis, quæ maxima vocantur Marci 12. Matth. 22. & 23. vbi ait Dominus, *Reliquistis, quæ grauiora sunt legis, iudicium, misericordiam, & fidem, &c.* Minima etiam dicuntur ab Augustino, quæ dumtaxat faciunt declinare à malo, quod est, incipientium; vt, Non occides, non furtum facies: quæ autem præcipiunt bonum, maiora habentur; cuiusmodi sunt mandata noui Testamenti. Deinde minima appellantur, quia ea obseruantibus non continuò aperiebant regni cœlestis ianuam, cuius clauem allaturus erat in mundum Christus, & ad præmium diuinæ visionis bene meritos, vt iam inde ab illius in cælum ascensione fit, admissurus.

P ęcepta decalog', cæremoniæ, & iudicia dicuntur minima comparatione mandatorum nouę legis.
Marc. 12.
Matth. 22. & 23.

IX. Hilarius Can. 4. in Matth. per minima mandata intelligit crucem Christi, quam, qui erubescit confiteri, minimus erit. Accedit minima vocari posse præcepta Moysis, quia à puro homine tradita sunt, & data populo non magno, id est, Israëlitis paucis & quasi pueris agentibus sub pædagogo, Gal. 3. Item, quia, vt ait Paulus Hebr. 7. neminem ad perfectum adduxit lex. Rursus, quia lex minima pollicetur, nimirum bona terræ, quæ cœlestium comparatione iure optimo, minima vocantur, & sunt. Nomine regni cælorum, militantem, aut triumphantem Ecclesiam intellige, vel si mauis, regnum Christi futurum in iudicio finali, vbi conspicua erunt vniuscuiusque opera.

Hilarius. Can. 4. in Matth.
Crux Christi cur dicatur, minimũ præceptum?
Gal. 3.
Hebr. 7.

X. Sequitur, *Qui autem fecerit & docuerit, hic magnus vocabitur in regno cælorum*, hoc est, magnus vocabitur siue maior, qui fecerit & docuerit; maior inquam his, qui vel tantùm faciunt, vel tantùm docent. Vnde Daniel. 12. *Qui docti fuerint, fulgebunt quasi splendor firmamenti: & qui ad iustitiam erudiunt multos, quasi stellæ in perpetuas æternitates.* Insinuat autem Christus perfectum exemplar doctrinæ, & morum à se petendum, vt annotauit Rupertus, quia solus perfectè fecit, solus perfectè docuit, atque adeò absolutè magnus est in vtraque Ecclesia; & imitatores suos remuneraturus: Eos verò, quorum vita cum doctrina non consentit, puniturus. Est igitur magnus, qui docet & facit: paruus qui facit, & non docet; minor, qui docet & non facit; minimus, qui nec facit nec docet. Et in hoc gradu adhuc peior est, qui malè facit, & malè docet. Recordentur ergo concionatores sui muneris, vt instar Galli gallinacei, priùs quàm alios suo cantu ad laborem excitent, motis puluerem alis excutiant, vt docet Greg. lib. 30. Moral. cap. 7. sic enim magni erunt in regno cœlorum, licèt ab aliquibus minimi habeantur; satis nánque est vnicuique si magnus sit coram Deo, sicut Bapt. Luc. 1.

Dan. 12.
Christus exemplar doctrinæ.
Rupert.
Greg. P.
Luc. 1.

XI. Sanè D. Hieron. enarrans hæc verba: *Tu verò loquere, quæ sanam doctrinam decent*, sanitatem doctrinæ constituit, in recti sermonis, & rectæ vitæ copulatione; sic enim ait: [*Aliud* est sanam doctrinam loqui, aliud ea docere quæ sanæ conueniunt doctrinæ: quia in altero simplex tantùm institutio est: in altero cum eo quod doces, vitæ quoque correctio est. Qui enim soluerit vnum de mandatis istis minimis & docuerit sic homines, minimus vocabitur in regno cœlorum; Domino præcipiente discipulis, non solùm in meditatione Scripturarum, eos laborare debere, vt quæ scripta sunt, replicent, & condant in memoriæ thesauro. Sed priùs faciant, quæ præcepta sunt. Quicunque verò fecerit, & docuerit, ille vocabitur magnus in regno cœlorum Nisi enim super

Hieron.
Sana doctrina sita est in recti sermonis, rectæque vitæ coniunctione.

ſupergreſſa fuerit noſtra iuſtitia Scribarum iuſtitiam & Phariſæorum, non poſſumus ingredi regna cælorum; qui ſupra Moſis cathedram ſedentes dicunt, & non faciunt, & alligant onera importabilia, quæ ceruicibus hominum imponunt, & ipſi minimo digito nolunt ea contingere. *Hoc igitur Apoſtolus diſcipulum ſuum docet, vt ea loquatur, quæ ſanæ doctrinæ conueniunt, quia tunc doctrinæ ſit ſanitas, cùm doctoris doctrina pariter & vita conſentiant.* Hæc Hieron. vide quæ in hanc ſententiam diximus capite præcedenti Sect.3. Annot.3.

Sanitas doctrinæ in cõſenſu vitæ, & ſermonis ſita eſt.

VERS. 2. Senes, vt ſobrij ſint, pudici, prudentes.

De ſobrietate, pudicitia, & prudentia, quas virtutes Apoſtolus deſiderat in ſenibus.

ANNOTATIO III.

I. PRæceperat Tito generaliter, quid omnibus ille vtiliter proponere deberet, dicens: *Tu verò loquere, quæ decent ſanam doctrinam.* Nunc, per ſingulas ſpecies, quid vnamquanque ætatem deceat, exponit. Orditurque à ſenibus; in quibus primùm triplicem optat virtutem, nempè ſobrietatem, pudicitiam, & prudentiam. Deinde, triplicem ſanitatem; vnam, in fide; alteram, in dilectione; tertiam, in patientia.

Virtutes ſenibus congruentes.

II. Primùm optat, vt ſenes, quoniam vires in illis hebeſcunt, corpus ſegne & ad motum difficile redditur, ſobrij ſint, hoc eſt, vt Theophyl. interpretatur, excitati, acuti, vigiles; id enim ſignificat vocabulum Græcum νηφάλιοι. Habet ſenectus vitia quædam, & morbos quibus adoleſcentia caret. *Et ipſa quidem ſenectus morbus eſt*, vt comicus ait. Sunt hæc vitia & morbi exhortatione Epiſcopi curandi; commendata nimirum ſobrietate, quæ medetur tarditati, obliuioni profundæ, obtuſioni ſenſuum, atque iracundiæ ſenili; per moderatum vſum cibi, & potus & ſomni.

Sobrietas ſenum. Theophyl.

Terent.

III. Deinde *pudicitiam.* Dedecet enim ſenes omnis laſciuientis animi ſignificatio. In iuuenibus, in quibus ſanguis efferueſcit, non tam miramur inſanam voluptatum appetitionem, quàm in ſenibus. Vnde Sara Gen. 18. *Poſtquam* inquit, *conſenui, & dominus meus vetulus eſt voluptati operam dabo?* & 2. Reg. 19. (dicebat Berzellai:) *Numquid vigent ſenſus mei, ad diſcernendũ ſuaue vel amarum?* ſi ergo ſenex, cui natura motus incitatos denegauit, ad iuuenilia voluptatum ſtudia feratur, pudicitiæ oblitus, illam audiet ſententiam, Iſai. 65. *Puer centum annorum morietur, & peccator centum annorum maledictus erit.* D. Thom. aduertit hoc loco prouenire in ſenibus voluptatum appetitionem aliter atque in iuuenibus. In his enim oritur ex vi nimia paſſionis. In illis ex electione, atque adeò deterior eſt, & magis deteſtanda. Cauſam huius ſenilis intemperantiæ eam aſſignat D. Thom. quia nullus vult ſine delectationibus viuere; eòque ardentiùs eas appetit, quò acerbiores & frequentiores patitur moleſtias. Senex autem multis & defectibus naturæ ad interitum vergentis, & damnis à ſocietate humana illatis, cruciatur? Quare ſi ſpiritualibus deſtituitur oblectamentis, vt iis accidit qui virtutem in adoleſcentia non ſunt amplexati; ad puerilia cum inſigni effœtæ ætatis dedecore, ſtudia redeunt. Eſt autem deteſtabilius in ſenibus hoc malum, quàm in adoleſcentibus, quia ij pudore inter-

Gen 18.
2 Reg. 19.

Iſai. 65.
D. Thom.
Deterior eſt appetitus voluptatis in ſenibus, quàm in iuuenibus.
D. Thom.
Miſeri ſunt ſenes ſi virtutis ſolatio deſtituuntur.

Arist. Senes cur in uerecundi. Hieron.

dum à vitiosis motibus coercentur, illi verò, vt philosophus ait, sunt inuerecundi, quia sunt annosi & multa experti, ac proinde vix, aut rarò ad meliorem frugem restituuntur. *Optandum sanè est*, inquit, Hieron. *vt ætatis grauitatem, morum grauitas decoret, ne iam frigido ad libidinem sanguine, exemplo sint adolescentibus ad ruinam.*

Iob. 12. Infrà 32.

IV. Tertiò, Prudentiam senibus suadendam esse statuit. Hanc enim omnes in illis, requirunt ob longi temporis experientiam Iob. 12. *In antiquis est sapientia, & in multo tempore prudentia.* Alij vertunt, *decrepitos.* Vox originalis propriè, *senem*, significat, qui diu vixit; cui optimè quadrat, quod dicitur de scientia & sapientia, ob quam Iob. cap. 32. adolescens, alioqui arrogans, Eliu expectauit (inquit Scriptura) Iob loquentem eo quòd seniores essent, qui loquebantur. Viguit nánque apud omnes bene constitutas Respub. ea lex, vt adolescentes senibus deferrent, tum assurgendo, tum tacendo, Eccles. 32. *Vbi sunt senes, non multum loquaris*, & Leuit. 19. *Coram cano capite consurge.* Onkelus legit, *à facie eius, qui doctus est in lege, surgas.* Quibus verbis, assurgendi causam, refert ad magisterium, & doctrinam senum. Eliu autem, vt eo loco notat D. Gregor. silentio vocem pressit loquente beato Iob; non quòd illum uereretur, vt senem; sed cæteros amicos, qui vnà aderant, & tacebant. *Plerunque*, inquit, *contingit, vt arrogantes plus ingenia malè sapientum, quam simplicium vitam innocentem venerentur, &c.*

Eccl. 32. Leuit. 19. Onkelus. Greg. P

Temeritas & ira iuuenibus insita.

V. Atque, vt adolescentis ingenium, cui insita est temeritas, agnoscas, additur: Cùm autem vidisset, quòd tres respondere non potuissent Iob, scilicet iratus est vehementer. Eliu nanque facturus verba, iram accersit, quæ rationem turbat, & contraria est prudentiæ. Iubemur autem in ira silentium, & quietem seruare: vnde Sappho,

Sappho.

Ira cùm pectus rapida occupauit,
Futiles linguæ iubeo cauere
Vana latratus iaculantis, &c.

Clamores iracundi, latratus sunt. Æn. 12.

Appositè latratus dixit, clamores hominis iracundi. Non enim cæca consilia, & rationes iratus quispiam aliter fundit, atque parit canis cæcos catulos. Cauenda est hæc morum labes, præsertim adolescentibus qui ad illam proniores sunt Æneid. 12. satis expressit Latinus Poëta in Turno iracundiam recta consilia turbantem, dum eum cum Leone ferocissimo comparauit:

Virg 12.

Vltrò implacabilis ardet
Attollitq́ animos. Pænorum qualis in aruis
Saucius ille graui venantum vulnere pectus,
Tum demum mouet arma Leo, &c.

In Rege verò Latino prudentiam ad sedandos iuueniles motus idoneam; sic enim furentem iuuenem allocuturus, alienus ab ira inducitur, vt dicat Poëta,

Olli sedato respondet corde Latinus.

Seneca. Iræ motus facilè in nobis excitatur.

Rectè Seneca lib. 3. cap. 12. nos admonet, ne iræ locum demus in pectore. *Sæpe*, inquit, *ad nos ira venit, sæpiùs nos ad illam, quæ nunquam accersenda est, &c.*

VI. Apud eundem Iobum prudentis viri commendationem habes, cui loquēti sedato animo, & auditoribus prospicienti, omnes dent aures; sic enim de

de ſeipſo loquens, cap. 29. & replicans tempus felicitatis præteritæ, ait: *Qui me audiebant, expectabant ſententiam, & intenti tacebant ad conſilium meum. Verbis meis addere nihil audebant, & ſuper illos ſtillabat eloquium meum. Expectabant me, ſicut pluuiam, & os ſuum aperiebant, quaſi ad imbrem ſerotinum.* Hæ tres ſententiæ ad inſignem eloquentiam, & vim dicendi, quæ ſenes, qualis Iobus erat, annos ſcilicet 70. natus, & magiſtratus, decet. Eſt enim iuſtitiæ & fortitudinis comes; De qua Ælianus citatus ab Stobæo ſerm. 147. & 151. vbi vocatur virtus regia. Hæ ſunt catenulæ illæ aureæ, quibus à lingua ſua ad populi ſequentis aures innexis, vinctam trahebat multitudinem Gallicus Hercules. Vide Budæum in annotationibus in Pandectas: & Lucianum in Hercule Gallico. Hanc dicendi facultatem ſibi diuinitus conceſſam fuiſſe teſtatur Salomon Sap. 7. *Mihi dedit*, inquit, *Deus dicere ex ſententia, &c.* Itaque ex Iobi ore pendebant auditores, non ob inanem eloquentiam, qua plerique tument, ſed propter ſententias & conſilia moribus aptè informandis idonea. Nihil illius dictis addebant, tum quia poſtremus in conſilio, more Regis, qui auditis conſiliariis loquitur; tum quia videbatur omnibus, illum totam hauſiſſe rei difficultatem. In illis verbis, *& ſuper illos ſtillabat eloquium meum*, annotauit D. Greg. quandam in docente curam, & ſtudium, quo ſe ſuáque verba accommodet auditorum captui, qui non ſecus redundantem doctrinæ copiam reſpuant, quàm vaſa anguſti orificij ſuperfuſum impetu humorem. *In hac*, inquit, *ſtillatione eloquij, quid aliud, quàm menſura prædicationis accipitur, &c.* Id poſſumus Deuter. 33. in verbo, *concreſcat*, obſeruare. Niſi enim vapores, & nimium tenues exhalationes craſſeſcant, non deſcendent ex aëre, veluti diſpertitæ cribro aquarum guttæ, quæ frugifera camporum irrigent ſpatia.

Iob 29. Iobi autoritas coram ſuis ciuibus. Iob natus annos 70. tentatus eſt. Ælianus. Iuſtitia eſt virtus regia. Budæus. Lucianus. Sap. 7. Eloquentia ſancti Iobi. Greg. P. Deut. 33

VII. Alij *ſtillandi* verbum referunt ad comminationes propheticas, & ſuppliciorum terrorem. Vnde Ezech. 26. *Stilla ad Africum*; & cap. 21. *Stilla ad ſanctuaria, & propheta contra humum Iſraël, &c.* Vbi vides, terrores proponi, & ſupplicia diuina; ob id credo, quia ſtillæ, & guttæ cum impetu decidant, etſi aliquando leniter defluant, id ſæuioris procellæ indicium eſſe ſoleat. Vnde Hieron. ſuper Amos 7. *ſtillare*, inquit, *prophetas*, idioma Scripturarum eſt, quòd non totam Dei ſimul inferant iram, ſed paruas ſtillas comminatione denuntient.

Ezech. 26 Infra 21. Stillare in ſcriptura quid ſignificet. Hieron. Amos 7.

VIII. Alij, ad cadentes ex imbribus tectorum guttas alluſum eſſe arbitrantur, quæ aſſiduitate ſaxa excauant; ad quem modum prædicatores, dona, quæ à Deo acceperunt, veluti cæleſtem imbrem, in corda, ad ſpem duritiei mitigandæ, infundunt, & quaſi inſtillant. Simpliciter tamen apud Iob, & ferè in Scriptura, vbi tropus eſt, verbum *ſtillare*, quod, vt R. Mardochai dixit, idem eſt, quod *dabar, eloqui* ſcilicet, ſiue *prophetare*; Quod perſpexit Hieron. Mich. 2. ſuper illud, *Ne loquamini loquentes, &c.* Aquila, inquit, interpretatus eſt, *Ne ſtilletis ſtillantes*, quodam idiomate Hebraico; eloquium ab eo quòd fluat, & ad aures perueniat audientium, in ſimilitudinem pluuiæ deſcendentis, ſtillationem vocans, &c. ſemper tamen ex argumento, ſiue materia, quomodo accipiatur explorandum eſt. Nam vel ad ſupplicij comminationem ſpectat, vt locis citatis: & 2. Paral. 12. *Non ſtillabit furor meus ſuper Hieruſalem*; vel ad ſuauiſſimam doctrinam, vt ex aliquibus locis ſuprà adductis conſtat, & ex 2. Mach. 8. *Miſericordiæ initium ſtillans in eos*; & quidem *ſtilla* ſi nihil addas pro re ſuauiſſima

Stillæ è tectis cadentes excauant lapides: ſic verba prædicantium. R. F. Mardochai. Hieron. Mich. 2. Aquila. 2. Paral. 12 2. Mach 8

Amos 9. Cant.5. Exod.30.

ma & odorifera ponitur Amos 9.& Cant.5.Exod.30. vt hinc diſcant concionatores,non ſemper tonare,aut fulgurare,niſi rarò;leniter autem loqui & beneuolè,frequenter.

Attentio auditorũ Iobi. Similitudines.

IX. Explicat deinde Iob, qua attentione exciperetur à prudenti pectore manans oratio: *Expectabant*, inquit,&c. Auidè hauriebant auribus, & hiante ore ſermonem meum,ſicut terra arida pluuiam. Nec verò quærebant res nouas, aut molles verborum inflexiones, quæ auribus ſuauiter illabuntur, ſed

Auditores aliqui nolunt audire ea, quibus meliores fiant.

vtilia,qualis eſt pluuia. Nam,qui vtilitate neglecta,curioſa tantùm, & ſubtilia ſectaretur, ſimilis eſſet ei,qui non niſi in pretioſa phiala antidotum vellet potare; & qui ſæuiente frigore, indui nollet, niſi veſte ſerica. Quamuis autem *aperire os*, proprium ſit loquentis; hîc tamen metaphora eſt tacentis, & deſiderio hiantis ad rem aliquam ſibi ſalutarem,ſicut Pſal.118. *Os meum aperui,& attraxi ſpiritum quia mandata tua deſiderabam.* Aperto ore oſtendũt fameſcentes, & ſitibundi, quid velint; homines etiam nimiùm attenti ad audiendum,

Pſal.118.

2.Cor.6.

aut intelligendum aliquid 2.Cor.6. *Os noſtrum patet ad vos, ô Corinthij.* Quaſi dicat, Non quæro, quod mihi commodum eſt, ſed quod vobis; hoc toto expecto cordis affectu; idcirco addit:*Cor noſtrum dilatatum eſt.* Meminit autem hîc duplicis pluuiæ; temporaneæ ſcilicet, quam videtur ſignificaſſe ſine epi-

Prudẽtia ſenibus maximè commẽdatur.

theto; & alterius, quam vocauit ſerotinam. Eſt autem in principio veris neceſſaria ſementi faciendæ pluuia, & poſtea iterum maturandis frugibus; ſic adoleſcentibus & matura ætate viris ſenum prudentia. Igitur cùm ſenioris nomine D. Paulus hîc intelligat eos qui aut ætate aut ordine ſenes ſunt, & vtroſque deceat maximè prudentia: hanc virtutem, præmiſſa ſobrietatis & pudicitiæ cõmendatione,ſenibus inculcandam eſſe affirmat. Sunt bona quædam, ad quæ ſenectus diſponit, vt voluptatum contemptus, & corporalium delectationum, quæ in cibo præſertim, potu, & Venere ſitæ ſunt:ad quas res

2.Reg.19.

hebeſcente calore,minus quàm iuuenes excitantur. Sic 2.Reg.19.Berzellai rogatus à Dauid aulam ſequi,vt menſæ regiæ particeps eſſet; quia octogenarius

Berzellai prudentia in vitam de aula regia.

erat; reſpondit: *Numquid vigent ſenſus mei ad diſcernendum ſuaue & amarum? aut delectare poteſt ſeruum tuum cibus & potus? vel audire poſſum vltrà vocem cantorum,atque cantatricum,&c. obſecro,vt reuertar ſeruus tuus.&c.* Prudenter Berzellai rem domeſticam prætulit regio conuictui, ſenem ſe eſſe, quem deceat ſo-

Pudeat ſeneſcere in aula eos, qui honeſte poterãt domi viuere.

brietas priuatæ domus,magis quàm aulæ voluptates, cauſatus. Pudeat, huius prudentiſſimi ſenis exemplo eos, qui in aula viuunt, & ſeneſcunt, ad eámque veluti ad Circæos hærent ſcopulos, incuruato corpore terram in quam mox inferentur,ſpectantes.

Porrò cùm ſenectus prærogatiuam habeat ætatis; multum intereſt vt in Republ. ſenes exemplo ſobrietatis,& prudentiæ anteeant iuuenes. Quid ſi vi-

Eccleſ.4. Iſai.65.

tiis deformentur,& imprudentes ſint? Id probrum eſt ætatis.Eccleſiaſtes cap. 4.*Prætulit puerum pauperem,& ſapientem,regi,ſeni,& ſtulto*; Iſa.65.*puerum centum annorum vocat ſenem . qui moribus eſt puer:* Is ſanè non magis eſt honorandus,

Ouid.1.Feſt.

quàm ſi verè puer eſſet.Notus eſt ille verſus Ouidij lib.1.Faſtorum:

Nequitia eſt,quæ te non ſinit eſſe ſenem.

Eccl.25. Ambroſ.

Et Eccl.cap.25.inter tria,quæ præcipuè odit,ſenem fatuum,annumerat. Vide Ambroſius ad Valerianum:*Non canities commendata eſt annorum, ſed morum.* Et

Chryſ.

Chryſ.in epiſt.Paul.ad Hebr.ſerm.7. *Canities tunc eſt venerabilis,quando ea gerit, quæ canitiem decent. Cùm verò iuueniliter ſenex conuerſatur, iuuenibus ridiculus erit,&c.* Quia tamen, quò ſeniores ſumus, eò plus habere nos experientiæ & vſus credimur,venerationi ſenectus eſſe debet, quoties de prudentia dubitatur. Vide Ouid.7.Metam.

Canities nō anno ū, ſed morum laudatur. Chryſoſt. Ouidius.

Non omnia grandior ætas
Quæ fugiamus habet; ſeris venit vſus ab annis.

In eandem ſententiam dixit Affranius poëta apud Gellium, lib.13. cap.8. ſapientiam filiam eſſe vſus: illius hæc ſunt carmina:

Gellius ex Affranio. Sapiētia vſu comparatur.

Vſus me genuit, mater peperit memoria
Σοφίαν vocant me Graij; vos ſapientiam.

Ex quo fit,ſeniores non facilè dolis decipi. Hinc ſenarius ille prouerbialis,

Senex vix fallitur.

Γέρων ἀλώπηξ οὐκ ἁλίσκεται πάγῃ:
Senex vulpes non prehenditur laqueo.

Vult igitur Apoſtolus documenta animi ætati & ſexui propoſiturus,vt ſenum, qui tales ſint ætate vel ordine,prima & præcipua cura habeatur. Ab his enim ſi ſobrij, modeſti & prudentes fuerint, facilè in cæteras Reipubl. partes, morum ſanitas redundabit.

De triplici ſanitate quam Apoſtolus deſiderat in ſenibus.

ANNOTATIO IV.

X. PRæter tres virtutes, quæ ſenem decorant, triplicem deſiderat Apoſtolus in ſenibus,Eccleſiæ filiis,ſanitatem; nempe in fide, in dilectione, in patientia. Et quidem ſine ſanitate fidei *impoſſibile eſt placere Deo*, Hebr.11. Poteſt autem accidere,quod aduertit D.Thom.vt ſenex non ſit ſanus in fide,præſertim quando aliquid nouè credendum proponitur, ob duas cauſas. Prima eſt, quia ſenes non facilè admittunt res nouas, ob præſumptionem ſapientiæ, nec aliis credunt etiam vera affirmantibus, niſi cum formidine partis oppoſitæ Iob.12. *Et ſenes ſunt in nobis*, qui ſcilicet expendere ſolent,quid quæque res veritatis contineat. Secunda, quia inſitum eſt illis à natura vitium, aſſenſum negandi aliorum dictis; Ob id credo, quia experti ſunt ſæpius ſe fuiſſe deceptos,vnde vt annotauit D.Thom. paſſim adhibent in ſermone dubitandi, aduerbia fortè vel ferè. Talis autem incredulitas contraria eſt fidei, Iſa.21. *Qui incredulus eſt,infideliter agit.* Multus eſt D.Hieron. hoc loco in commendatione fidei, ſumens aliqua verba ex epiſtola ad Hebr.cap.11. *Fide*, inquit, *maius ſacrificium Abel à Cain obtulit Deo, & Enoch tranſlatus eſt ne videret mortem; & Noë, de his,quæ necdum,videbat,Deo credens,fabricatus eſt arcam; & Abraham in terram quam neſciebat egreſſus eſt.* Et poſt pauca: *Laudatur ibi fides Iſaac Iacob & Ioſeph, Moyſis quoque & Raab, & exterorum, quos melius poteſt ſcire, qui ipſam epiſtolam legerit.* Hæc ille.

Triplex ſanitas in ſenibus requiritur in fide,in dilectione,in patientia. Hebr.11. D.Thom Iob 12. D.Thom. Iſai.21. Hieron. Hebr.11.

XI. Iam quomodo eſt ſanitas in fide, ita & in charitate. Quis autem ſanitatem obtinet charitatis niſi ille, qui primùm Deum dilexerit ex tota anima ſua,& ex toto corde ſuo, & ex totis viribus ſuis? Deinde ille ſanus eſt in charitate,qui præceptum Christi, Matth.5. traditum obſeruat, quo iubemur proximos

Sanitas in dilectione. Matth.5.

ximos diligere, sicut nos ipsos. *In his enim duobus mandatis vniuersa lex pendet, & prophetæ. Qui habet sanitatem charitatis* (inquit Hieron. vsurpans verba Pauli) *non æmulatur, non inflatur, non agit perperam, non inhoneste, non ad iracundiam concitatur, non cogitat malum, non gaudet super iniquitate, congaudet autem veritati. omnia sustinet, omnia credit, omnia sperat, omnia præstolatur, & quia charitas nunquam excidit, qui in charitatis est sanitate, nunquam & ipse corruit. Siquidem nec tribulatio, nec angustia nec fames, nec persecutio, nec periculum, nec gladius separare poterit à charitatis sanitate, quam quisquam habuerit in Christo Iesu.* Quid de gladio, & cæteris minoribus loquar, quæ non possunt eum diuidere, qui sanitatis possidet charitatem? Cùm nec mors nec vita, nec Angeli, nec principatus, nec præsentia, nec futura: nec fortitudo, nec altitudo, nec profundum, nec quælibet alia creatura possit separare eum, qui habet sanitatem charitatis in Christo Iesu. Si intellecta est à nobis sanitas charitatis, de Scripturis aliquod sumamus exemplum, eorum qui in infirmitate sunt charitatis. Ait Saluator de extremis temporibus Matth. 24. *Quia cùm multiplicata fuerit iniquitas, refrigescet charitas multorum.* Calida quippe est charitas in iis qui feruent in spiritu: frigens autem & glacialis, & gelida, in his, qui flatus Aquilonis durissimos suscepêre. Ab Aquilone enim exardescent mala, super omnes inhabitantes terram. De hoc frigore charitatis, etiam Amon in sorore sua Thamar obriguerat, &c. Illud valdè obseruandum est, quod D. Hieron. ait, nempè timendum esse, ne fortè & nos hac infirmitate charitatis, aliquando superemur. Nonnunquam enim euenit, vt primùm à nobis in virginem, siue in quamlibet fæminam sit sancta dilectio, & cùm mollita mens fuerit, in affectus paulatim sanitas charitatis langore pallescat, & in extremam mortem diligentem ferat. Vnde & Apostolus cautè & prudenter Timotheo præcipit, vt exhortetur adolescentulas in omni castitate. Omnis autem castitas est, ne scandalizetur oculus; ne in pulchritudine vultus fœminæ hærentes, pendeamus: ne blanda nos audire verba delectet: ne ad simulatos sermones mens priùs dura marcescat. Iam illa grauissima sunt D. Hieron. verba, quæ ad omnem sexum pariter & ætatem pertinent, sic enim ait: *Caueant tam iuuenes quàm senes: tam adolescentulæ quàm vetulæ, & omni diligentia custodiant cor suum, ne per sanitatem dilectionis, morbus charitatis introeat, & per amorem sanctum fiat, non sancta dilectio quæ illos pertrahat in gehennam.* Hæc ille: quæ eorum præsertim oculis obseruari debent, qui fœminarum audiunt confessiones.

Effectus charitatis.

Matth. 24.

Charitas in bonis efferuescit, in malis friget.

Hieron.

Cauendũ est ne per amorem sanctum fiat non sancta dilectio.

D. Thom.

Horatius.

XII. D. Thomas existimat commendari senibus sanitatem in dilectione; tum quia in senibus parum est amicitiæ, ob conuictum tristem, quem omnes defugiunt; vt enim Horatius ait lib. 1. epistolarum ad Lollium,

Oderunt hilarem tristes, tristemq́ue iocosi.

Seneca.

Vincãt senes tristitiã, quæ illos reddit odiosos.

Patientia in senibus.

At verò, teste Seneca in Hippolyto: *Lætitia iuuenem, frons decet tristis senem.* Tum quia senes diligunt alios ob speratam vtilitatem dumtaxat, cùm tamen iuuenes amare soleant propter delectationem. Quare vera senibus dilectio optanda est, qua & bonos sibi concilient, & suis commodis, aliorum vtilitatem non postponant. Quod assequentur victa tristitia, quæ illis insita est, & studio, quo auidiores sunt ad rem, quàm oportet.

XIII. Exigitur denique patientiæ sanitas in senibus, quia hæc tribus de

causis

causis, vt annotauit D. Thom. hic lect. 1. in illis amittitur. Primùm, quia, vt Horatius ait in Arte poët. *Multa senem circumueniunt incommoda*, vt meritò ab Arist. de Generatione animalium lib. 5. cap. 4. dictum sit, morbum esse aduentitiam senectutem: senectutem, morbum naturalem. Ac proinde nisi patientiæ clypeo muniantur nudum latus tentationum ictibus & turbationum procellis offerent. Secundò, quia senes viuunt in memoria multorum, sicut iuuenes in spe rerum magnarum. Vnde dupliciter senes ad impatientiam concitantur, nimirum ob bona, quæ obtinuerunt aliquando, & modò illis carent. Summa nánque, vt ait Boëtius, miseria est, fuisse felicem. Et Thren. 1. *Recordata est Hierusalem dierum afflictionis suæ, præuaricationis omnium desiderabilium suorum, quæ habuerat à diebus antiquis.* In triplici Lacedæmoniorum choro, quem τριχορίαν vocabant, iuxta triplex ætatum discrimen, vt autor est Plutarchus in eorum institutis antiquis, hæc audiebatur cantio:

D Thom.
Horat.
Arist.

Boëtius.
Summa miseria est fuisse felicem.
Thren. 1.
Plutarch.

Nos fuimus olim strenui iuuenculi.

An potest hęc recordatio subire animum sine dolore, amissæ æuo strenuitatis? Plautus in Rudentibus: *Miserum*, inquit, *istud verbum & pessimum, habuisse*. Deinde, quia accidit, ob vitam, quam habent in memoria rerum præteritarum, eos turbari, dum vident se despici aliquando ab his, quos se inferiores, genere vel moribus inquinatiores, esse nouerunt: Iob 30. *Nunc autem derident me iuniores tempore, quorum patres non dignabar ponere cum canibus gregis mei.* Tertiò, quia quantò senex magis ad finem vitæ accedit, tanto magis vitam proferre desiderat; quam cùm in dies magis ac magis deficere sentit, valdè tristatur; Quam tristitiam, vt euinceret Herodes ille, de quo Iosephus lib. 1. de bello Iud. cap. 17. cùm esset decrepitus, dicebat, *Neque senex adeò sum, vt de me citò desperetur; nec voluptatibus assuetus, quæ adolescentium vitam spatio breuiore concludunt. Diuinitatem verò sic colimus, vt in longum nos æuum progressuros esse credamus.* Hæc Tyrannus ille. Quantò melius apud Clem. lib. 10. Recognit. D. Petrus: *Incertum est*, inquit, *etiam iuuenibus, vitæ tempus: senibus iam nec incertum, nec dubium.* Rectè Marcella vidua Cereali seni, nuptias illius ambienti, & dicenti; *Posse & senes diu viuere; & iuuenes citò mori*; respondit, vt autor est D. Hieron. in eius Epitaphio, *Iuuenis quidem potest citò mori senex diu viuere non potest.*

Plautus.
Senes valde tristantur cũ vident se despici.
Iob 30.

Ioseph.
Herodis in se confidentia stulta.

Clem. Rom.

Hieron.

XIV. Patientia igitur, cùm omnibus Christi fidelibus, vt ait ad Heb. 10. Paulus, tum senibus necessaria est. Primùm, quia ij ferè tempore nascentis Ecclesiæ catechismo præerant, & cœtibus, in quibus exhortatione & censuris agebant cum fidelibus, vt testatur Tertull. in Apolog. cap. 39. *Præsident probati, quique seniores, honorem istum testimonio adepti, non pretio.* Secundò, quia horum munus erat pauperibus prospicere, lites dirimere, &c. *Orphanis* (inquit eos alloquens apud Clem. R. epist. 1. D. Petrus:) *exhibete vos patres; viduis, virorum curam impendite cum omni castitate, quæ necessaria sunt præbentes; ignorantibus artificia exquirite honesta, quibus victum quærant, &c.* Nónne Act. 11. dicũtur Christiani, qui nouerant Iudæam fame vastari misisse subsidium fratribus, quod à senioribus distribueretur? Tertiò, quia decet senes exemplo patientiæ, iuuenibus præire, considerata cum Eleazaro, 2. Machab. 6. suæ cuique ætatis non tantum canitie, sed etiã excellentia & dignitate, vt nihil senectute indignum faciant, quo adolescentes in errorem inducãt, aut maculam sibi inurant, propter

Hebr. 10.
Tertull.
Munera seniorum adepta testimonio virtutis.

Clem. R.

Act. 11.

2 Mach. 6.
Eleazar senex exemplo præiuit adolescentibus.

pter modicum corruptibilis vitæ tempus. Similia senilis patientiæ exempla in Ecclesia multa sunt. Narrat Euseb. lib. 3. cap. 32. Niceph. li. 3. cap. 16. Simeonem Christi Domini patruelem, & post Iacobū, & euersionem Hierosolymorum Episcopum, hæreticis deferentibus accusatum, & dies multos impiè tortum, animam Deo dedisse, crucis martyrio consummatum, cunctis, qui aderant mirantibus tantum cruciatum perferre potuisse hominem 120. annos natum. Nec ita multò pòst Polycarpus Christum conuitiis incessere, aut emori iussus; respondit: *Octoginta sex annis ei seruio, nec vlla in re ab eo læsus sum, aut offensus; & quomodo in animum meum inducere possum, vt Regem meum blasphemem qui me saluum fecit?* Addit Euseb. lib. 4. cap. 15. & Niceph. lib. 3. cap. 35. sub hæc verba, illum igni & gladio populo stupente, martyrij palmam obtinuisse. Mitto alia Reipub. Christianæ lumina, viros, inquam, sanctissimos, qui senectutis incommoda non pertulerunt modò, sed etiam eximiæ patientiæ exempla in perferenda pro Christo morte, posteritati reliquerunt. Hinc D. Hieron. *Qui sanus,* inquit, *est in fide, qui sanus est in charitate, sanus quoque sit in patientia; & patientia, quæ maximè in tentationibus comprobatur, quia nihil prodest habuisse, quæ suprà enumerauimus, nisi omnes diuitiæ, & mercimonia, quibus onusta nauis est, in tempestate seruentur, & perflantibus hinc inde ventis, absque naufragio ea, quæ bene parta sunt, liberentur; Qui enim perseuerauerit vsque in finem, hic saluus erit, &c.*

Euseb. Niceph.

Patientia Simeonis senis 120. annorū.

S. Polycarpi constantia.

Euseb. Niceph.

Hieron.

CAPVT SECVNDVM.

SECTIO II.

VERS. 3. Anus similiter, in habitu sancto, non criminatrices, non multo vino seruientes, bene docentes: vt prudentiam doceant adolescentulas, vt viros suos ament, filios suos diligant, prudentes, castas, sobrias, domus curam habentes, benignas, subditas viris; vt non blasphemetur verbum Dei: iuuenes similiter hortare, vt sobrij sint.

Græcè; Πρεσβύτιδας ὡσαύτως ἐν καταστήματι ἱεροπρεπεῖς, μὴ διαβόλους, μὴ οἴνῳ πολλῷ δεδουλωμένας, καλοδιδασκάλους, ἵνα σωφρονίζωσι τὰς νέας, φιλάνδρους εἶναι, φιλοτέκνους, σώφρονας, ἁγνάς, οἰκουρούς, ἀγαθάς, ὑποτασσομένας τοῖς ἰδίοις ἀνδράσιν. ἵνα μὴ ὁ λόγος τοῦ θεοῦ βλασφημῆται· τοὺς νεωτέρους ὡσαύτως παρακάλει σωφρονεῖν.

EXPLICATVR CONTEXTVS.

I. PARTICVLAM, *in habitu sancto,* noster interpres ex Græco ἐν καταστήματι ἱεροπρεπεῖς, rectè posuit. D. Ambros. vim Græcarum vocum expendens quæ idem valent, ac si dicas, eo amictu, eóque incessu, & corporis compositione; quæ deceat sacras, & Deo dicatas matronas; vertit *in statu*

Ambros.

in statu religione digno. Attendit nánque ad significationem compositæ vocis, ἱεροπρεπεῖς, & vocis, καταςήματι, quæ non solùm ad vestitum referri possunt, sed ad omnem etiam corporis cultum,& gestum. Eundem explicandi modum sequitur D.Hieron.

Hieron.

Particula *non criminatrices*, bene exprimit Græcam vocem, μὴ διαβόλους, id est, *non calumniatrices, siue delatrices*. In versione D.Hieronymi lego, *incentrices*, quod referri potest ad morem nefarium quarundam vetularum, quæ sceleris internuntiæ sunt,& inductrices; quibus egregie conuenit Græcum diaboli nomen, cuius sunt veluti instrumentum, dum calumniis, blanditiis, pollicitationibus, & aliis modis, castis fœminis suadent, vt pudorem alicui riuali prostituant; vocat etiam, in expositione Hieronymus easdem *accusatrices*. Quoniam verò anus vino deditæ sunt,& ebrietati affines, harum hac in parte vitium coërcet: Nam, vt pueri lacte nutriuntur, ita seniores vino oblectantur. Et quòd ætate frigescunt, siquid algore caloris perit, id potatione resarcire cupiunt, non sine magno grauitatis detrimento,& autoritatis, qua corrigere deberent adolescentulas. Quare ab ebrietate, ob quam irrisioni esse possunt, vult eas esse remotissimas. *Habet quidem*, inquit Chrysost. hom. 4. *vino opus hæc ætas, cùm maximè infirma sit; cæterùm temperato.* Eadem admonitio adolescentulas tangit, verùm non eadem ex causa; sed ideò quòd ex vini potatione vehemens libidinis incenditur flamma. Particulam καλοδιδασκάλους, hoc est, *honesta docentes.* vertit vulgata editio, *bene docentes.* Existimo propterea meminisse Apostolum honestæ doctrinæ, quod quædā anus lenæ sint,& alienæ pro lucro ministræ nequitiæ.

Vetulę sceleris internuntiæ quænam sint?

Chrysost.

II. Pro particula, *vt prudentiam doceant adolescentulas*, legit D.Hieron. *Vt ad castitatem erudiant adolescentulas.* Græcè est ὡς σωφρονίζωσι, id est, *vt sobrias, siue pudicas reddant.* Ad quod verbum refertur accusatiuus, *adolescentulas*, vt intelligamus præcipi matronis grandæuis, vt doceant adolescentulas nuptas, diligere maritos. Pro tribus vocibus, *domus curam habentes*, Græcè est, οἰκουροὺς, quod sonat, *domus custodes*, vt assiduè domi sint,& rem domi curent; quæ vna est ex præcipuis mulierum laudibus. Vnde, autore Plutarcho, ad symbolum probę matrisfamilias Venerem antiqui sapientes pingebant insidentem testudini: quòd id animal à domo nunquam discedat, ante mortem. Adiectum denique plerique putant, *vt non blasphemetur, &c.* ob eas, quæ maritum haberent Ethnicum, aut Iudæum. Vt enim ait D.Hieron. hoc loco, *Non est creatus vir propter mulierem, sed mulier propter virum. Et cùm caput mulieris vir sit: caput autem viri Christus, quæcunque vxor non subijcitur viro suo, hoc est, capiti suo, eiusdem criminis rea est, cuius & vir, si non subijciatur Christo capiti suo. Verbum autem Domini blasphematur: vel dum contemnitur Dei prima sententia, & pro nihilo ducitur, vel Christi infamatur Euangelium, dum contra legem fidemq; naturæ, ea quæ Christiana est, & ex Dei lege subiecta, viro, imperare desiderat: Cum etiam Gentiles fœminæ viris suis seruiant communi lege naturæ.* Hæc Hieron.

Hieron.

Plutarch.

Venus insidēs testudini typus matronæ honestæ.

Hieron.

Nuptarū crimen est non subiici suis viris; sicut virorum non subiici Christo.

VERS. 3. Anus similiter in habitu sancto.

Matronæ Christianæ quales esse debeant?

ANNOTATIO I.

INstructis ad omnem honestatem senibus; quid fœminas ætate prouectiores deceat, ostendit, nimirum qualis earum debeat esse vita,& doctrina, cul-

tus,victus,lingua siue disciplina. Quanquam verò D.Petrus epist. 1. cap. 3. præcipiat viris, vt vxoribus suis tanquam vasculo infirmiori honorem tribuant; non statim tamen arbitrandum est, vt eæ, sicut corpore sic anima infirmiore sint? quin & in eis illud interim compleatur, 2. Corint. 12. *Virtus in infirmitate perficitur* Domino præsertim auxilia præstante, qui inter cætera potentiæ suæ miracula etiam in sexu fragili martyrij contulit victoriam. Et quidni omnes primæ instar, quæ quia de viro sumpta, *virissa*, aut *virago* vocata est Gen 2 viriliter salutem suam operantur? Eis nunc præcipitur, vt habeant, quæ senibus antea mădata sunt, sic enim interpretatur Ambrosius πρεσβύτιδας ὡσαύτως; vertit enim, *Anus pari modo hortare, &c.* nimirum, vt sicut viri senes esse debent, ita illæ sint sobriæ, pudicæ, & sanæ in fide, &c. Et ratione sexus sui hoc habeant, vt sint in habitu sancto, hoc est, iuxta Hieron. & Ambros. in eo amictu qui deceat Christianas matronas: vt enim Eccles 19. ait: *Amictus corporis & gressus hominis enuntiant de illo.* Est enim habitus non sanctus, vt lasciuus & fastuosus, quem reprehendit Paulus, 1. Tim. 2. & Petrus epist. 1. cap. 3.

1 Pet. 3. — 2. Cor. 12. — Gen 2. — Ambros. — Hieron. Ambros. Eccl. 19. — 1. Tim. 2. 1. Petr. 3.

Theophylactus, & ferè Græca scholia, ministras hîc Ecclesiæ instrui interpretantur, quas, vel ab indumento honestas videri velit Apostolus, & conspicuas, vt sacris congruit ministeriis. Huiusmodi fœminæ dictæ olim sunt in Ecclesia Episcopæ, diaconissæ, hypodiaconissæ, presbyteræ, de quibus, 1. Tim. 3. egimus. Theodor. πρεσβύτιδας, exponit esse eas, quæ consenuerunt, non quæ munus aliquod sortitæ sunt. vocari autem honestum ornatŭ, qui sacra deceat.

Theophyl. — 1. Tim. 3. Episcopæ, & diaconissæ. Theodor.

Multa Apostolus ab his fœminis exigit: Primùm, vt non sint criminatrices; siue, vt Sedulius legit, blasphematrices, vt alij exponunt, accusatrices. Solent enim anus quædam mulierculæ, esse garrulæ, iuxta illud 1. Tim. 5. *Otiosæ, vagæ, verbosæ, curiosæ loquentes, quæ non oportet, &c.* Non ergo anus crimen facile aliis imponant, hic enim morbus maximè vetularum est. Duo in senibus hîc notat D.Thom. vitia; vnum omnibus commune, quòd nimirum suspicaces sunt; *Senes*, inquit, in Adelphis, *Mitio* apud Terent. *Quibus res sunt minus secundæ, magis sunt nescio quomodo*

Sedulius. 1 Tim 5. — D.Thom. Senum duo vitia à D. Thom. notata — Terent.

Suspiciosi; ad contumeliam omnia accipiunt magis,
Propter suam impotentiam, se semper credunt negligi.

Alterum fœminis peculiare zelotypiæ vitium. vtrunque familiare vetulis, vt quæ sint, pro ætate, suspiciosæ; pro sexu, zelotypæ, & ex vtroque capite loquaces, & criminatrices. vide Macrob. Saturn. lib. 5. cap. 14. & lib. 7. cap. 7. vbi esse, inquit, loquacitatem huic ætati familiarem.

Anus ferè suspiciosæ sunt. Macrob.

Secundò, *Vt non sint multo vino seruientes*, Græcè, δεδουλωμένας, quæ vox *deditas* siue *mancipatas* significat. Seruitutis enim quædam est & abiectissima conditio, non suum esse quempiam, sed vini. A vini ergo potu nimio vetulas prohibet Paulus, quia, vt hîc annotauit Chrysost. quod in adolescentibus est libido, hoc in senibus est ebrietas. Lyra exponit nimiam vini potationem ad violationem inducere vidualis castitatis. Quod si ita est, vt est; quomodo potest anus adolescentulis castitatem commendare, cùm pudicæ esse nequeant, si ebrietatem illius fuerint imitatæ. Est vtilitas senibus, in vini potu moderato, vt ratiocinatur Rhodiginis, lib. 28. cap. 29. ait enim, *Vino senum aduenititum frigus recalescere, spirituum exhalari tristitiam, bilis atræ vim redundantem reprimi,*

Chrysost. Lyranus. — Moderatus vini potus senibus vtilis est ad sanitatem.

somni

somni conciliari appetentiam præfractos recludi meatus, siccitatem insigniter mitigari; vniuersam denique senectæ lassitudinem reddere, &c. Sed cùm excessus omnis vitandus sit, in potu vini maximè est fugiendus fœminis, quarum ebrietas non potest non turpis esse.

Tertiò, *Vt sint bene docentes*, non ex suggestu (id enim fœminis interdicitur) 1.Tim.2. sed in familia, quam administrant; *doceant* (inquit) *prudentiam*, hoc est, non anicularum nugas, ineptias & superstitiones; ad quæ deliria narranda procliues sunt: sed boni & mali discrimen; instruant adolescentulas, vt viros suos ament, filios ad pietatem erudiant, & cętera domesticæ gubernationis officia rectè obeant. De hoc argumento egimus quantum satis est, 1.Tim.2. Hîc satis sit admonere, sublata fœminis in viros suos doctrina, permitti eisdem, si grandæuę sunt, adolescentulas quasi filias suas amanter docere; non quidem in Ecclesia, sed priuatim, vt hortatur August. ad finem, Psal.50. *In tanta*, inquit, *morum diuersitate, tam detestabili corruptela, regite, ô charissimi, domos filios, & familias vestras: quomodo ad nos pertinet in Ecclesia loqui vobis: sic ad vos in domibus vestris agere, vt bonam rationem de vestris subditis reddatis. Amat Deus disciplinam*, &c. Idem tract.51.in Ioan.12. *Vnusquisque paterfam. hoc nomine agnoscat paternum affectum suæ familiæ se debere pro Christo & pro vita æterna, suos omnes admoneat, doceat, hortetur, corripiat, impendat beneuolentiam, exerceat disciplinam, ita in domo sua Ecclesiasticum, & quodammodo Episcopale implebit officium, ministrans Christo, vt in æternum sit cum Christo, &c.*

[Margin: 1 Tim.2. | A vetulis si prudétes sūt, iuniores fœminę instruédæ sunt. | August. Psal.50. | Ioan.12. | Paterfam. domi Episcopale implet officium.]

Quartò, Propter prudentiam admonendæ sunt anus, vt adolescentulas erudiant ad curam rerum domesticarum, quò vel ipsæ adolescentulæ filios & famulos, ad Dei amorem & gloriam incendant: Nec patiantur quicquam bonis moribus minus consentaneum aut fieri, aut audiri. Vnde Chrysost. enarrans vers Ps.43. *Patres nostri narrauerunt nobis. Audite* (inquit) *quotquot filiorum curam non geritis, qui cantilenas diabolicas canentes, diuinas narrationes contemnitis. At non illi tales (Patriarchæ scilicet & Prophetæ) sed in narrationibus illustrium Dei operum assidui erant, & qui ex eis descenderant, non paruum inde diuinæ cognitionis sumebat argumentum, liberis libri erant ora parentum, omnis schola & d atriba Dei hæc facta narrabat.* vide Cyrill. Alex. lib.7. contra Iulianum Apostatam, diuinarum rerũ ex Scripturis colloquia improbantem. Nam præter cætera docet pueros in sacris literis enutritos, statim fieri religiosissimos, etiam si minùs eloquẽtes. Hæc de senioribus fœminis.

[Margin: Chrysost. Psal 43. | Cãtilenæ turpes non audiendæ in famil a viri probi. | Patres fam. olim liberis libri erant. | Cyrill. Alex.]

VERS.2. Vt prudentiam doceant adolescentulas, &c.

Quales optet Apostolus esse adolescentulas, quæ Christum colunt.

ANNOTATIO II.

III. MVlta, quæ in hunc locum cadere possent, adduximus in explicatione prioris epistolæ ad Timot. cap.5. Quare solum assignabo, quid potissimùm Apostolus exigat ab adolescentioribus fœminis, quibus anus veluti magistræ esse debent, & exemplo præire. Ab adolescentioribus ergò fœminis exigit, vt viros suos diligant, ne periclitetur thori, qui immaculatus esse debet, castitatis fama. Deinde, vt filios suos diligant, non tantùm eo amore quem pa-

[Margin: 1.Tim.5. | Adolescẽtiores fœminæ quomodo instruendæ.]

rentibus erga filios natura impresſit,ſed etiam eo,quem charitas Dei,quæ habitat in cordibus fidelium,præſcribit.Hîc enim nihil agere,nihil loqui,aut audire matrem ſinit coram liberis, quod non pudicum ſit, & teneris moribus formandis idoneum. Hîc euigilat,vt ſana doctrina filij imbuantur, & eorundem vita opportuna correctione frenentur. *Nam, qui parcit virgæ, odit filium ſuum, qui autem diligit illum,inceſſanter erudit*, Prouer.13. Et verò, vt patris eſt, quæ ad victum & cultum filiis neceſſaria ſunt,quærere; magiſtróſque illis dare,ad docendum idoneos,ita ad vxorem pertinet, domeſticam filiorum inſtitutionem tueri. Quod aſſequentur,ſi prudentes,caſtæ,ſobriæque ſint,& familiæ ſuæ res accuratè tractent.Atque, vt Homer.Iliad. 5. ait, telam colúmque prehendant.Vt enim teſtudo,cui diximus;ex veterum placitis inſidere Venerem,caput ſummóſque pedes ac manus non exertat,niſi hoc corporis ſuadeat neceſſitas: ita materfamilias;ſi proba eſt,non niſi neceſſarias ob res, prodit in publicum,negligit ſpectacula,odit compotationes, non remotas à domo ſua ſuſcipit peregrinationes,Memor Pſ.127. *Vxor tua ſicut vitis abundans in lateribus domus tuæ*,ſiue,vt Hebræa ſonant, *in penetralibus domus tuæ*. Quæ verba ſignificant,nō in oſtio, aut feneſtris cōmorandum,ſed intra tecti,& parietum ſpatia,Eccleſ. 26.*Gratia ſuper gratiam mulier ſancta,& pudorata*, & Prou. 14.*Sapiens mulier ædificat domum ſuam,inſipiens verò extructam quoque deſtruet manibus.*

Prou.13. — Homer. — Mater familias raro in publicum prodeat. — Pſal.127. — Eccl 26. — Prou.14.

IV. Optat præterea Apoſtolus mulieres *benignas eſſe,& ſubditas viris ſuis*, vt benignitate temperetur ira, ad quam ſunt procliuiores, Eccl.23.*Non eſt ira, ſuper iram mulierum*; & ſubiectione modus adhibeatur poteſtati, qua viris aliquando reſiſtunt. Vnde Gen.3.dicitur mulieri,*Sub viri poteſtate eris,& ipſe dominabitur tui.* Exemplo eſſe poteſt prudentiæ, matronis cæteris vna Abigail,quæ 1.Reg.26.mariti ſtultitiam tegebat,ac diſſimulabat. Sunt nánque fœminis vitia coniugum, vt pax ſit rebus, patienter toleranda, & externis occultanda. Habes egregia documenta Tobiæ 10. quibus obſeruatis, exemplar elucebit, probæ matrisfamilias, quam Paulus depingit. Ibi nánque commemoratur Raguelem,& Saram monuiſſe filiam ſuam, honorare ſoceros, diligere maritum, regere familiam, gubernare domum, & ſe ipſam irreprehenſibilem exhibere: vide, quæ annotauimus 1.Tim. 5. vbi iubet viduas adoleſcentiores nubere & rem domeſticam recte adminiſtrare; *ne in tentationem incidant, & in laqueum diaboli*, ſi caſtitatem profitentes,in viduali profeſsione non perſeuerauerint.

Eccl 23 — Gen.3. — 1.Reg.26. — Tob.10. — 1.Tim.5.

VERS.6. Iuuenes ſimiliter hortare,vt ſobrij ſint.

Quàm neceſſaria ſit adoleſcentibus ſobrietas.

ANNOTATIO III.

I. NOn immeritò,vnam ex omnibus virtutibus ſobrietatē,& ſolam adoleſcentibus ſuadendam eſſe admonet.Hæc enim, vt ait Plato in Char. Tom.2. totam hominis mentem ſanat.Solet autem iuuentus ob cupiditatum variarum illecebras,& ebullientem in venis ſanguinem,cupiditatum æſtu variè incitari.Vnde Latinus poëta Æneid.12.aptè iuuenis virtutem ferocem vocauit.Sic enim Rex ſenex alloquitur Turnum,

Plato. — Virgil. Æn.12.

O præſtans animi iuuenis,quantùm ipſe feroci

Virtute exuperas, tantùm me impensiùs æquum est
Consulere, &c.

Hinc D. Ambros. lib. 1. de officiis, cap. 17. tom. 1. in principio, ait bonum esse adolescentibus timorem Dei habere, deferre parētibus honorem, reuereri seniores, castitatem tueri, humilitatem non aspernari, diligere clemētiam & verecundiam, quæ ornamento sunt minori ætati. D. Hieron. pro particula (*vt sobrij sint*) legit, *vt pudici sint*. Putat autem, id quod verum est, insigne esse iuuenibus ornamentum, pudicitiam, cui seniles aptat virtutes; vt nimirum iuuenes senum habeant sobrietatem, & honesti sint & pudici, & sani in fide, & charitate, & patientia. Proprium, inquit, adolescentulorum, hoc posuit, *vt pudici sint in omnibus*, vt nulla sit in adolescente suspicio turpitudinis. Quare existimat D. Hieron. particulam, *in omnibus*, non esse coniungendam cum sequētibus verbis, ad hunc modum (*in omnibus te ipsum præbe exemplum*) vt iungit vulgata editio, & multi ex Latinis, sed cum præcedenti oratione, hoc modo, *Iuuenes similiter hortare, vt pudici sint in omnibus*. Extēdit autem Hieron. temperantiam, siue sobrietatem, siue, vt ille in expositione vocat, continentiam, non solùm ad carnis opera & animi concupiscentiam, sed etiam ad omnes omnino res. Ne videlicet honores indebitos appetamus, ne accendamur auaritia, ne vlla passione superemur. Theodor. rationem reddit, cur adolescentibus commendetur sobrietas, aliis virtutibus prætermissis. *Ea enim*, inquit, *virtus est summo ornamento adolescentiæ, quandoquidem cupiditatis vitium cum ea acriùs bellum gerit, &c.* D. Chrys. causam etiam attingit, quare Apostolus docēdas mulieres, mulieribus magna ex parte permiserit, anus magisterio adolescentularum præficiens: Virilis autem sexus instruendi curam omnem Tito demandauerit? Sic enim ait: Nihil ita difficile, támque durum ætati huic esse potest, vt superare noxias & mortiferas voluptates. Idcirco omnibus aliis omissis, circa id quod vrgebat magis versatur admonitio.

Ambros. — *Hieron.* — *Pudicitia, & virtutes, quæ senem decēt, ornant iuuenes.* — *Theodor.* — *Chrysost.*

II. Inter peccata, quæ Sophar vnus ex amicis Iob. ca. 20. impio attribuit, illa expressit, quæ, si in adolescentibus non coercentur, ad extremam vsque perdurant senectutem. *Ossa eius*, inquit, *implebuntur vitijs adolescētiæ eius, & cum eo in puluere dormient.* Quibus verbis Olympiodorus putat significari turpem libidinem, in quam procliuior est adolescentia. Nam iuxta philosophum, 8. Ethic. cap. 6. *Adolescentium vitam constat in libidine & perturbatione consumi, atque ad fœdum amorem esse propensos.* Arbitror tamen intelligi in verbis Iobi, non solùm fœdam voluptatem, sed cætera etiam vitia, qua ex ea tanquam ex quadam peccatorum metropoli, dimanant, & adolescentibus affinia sunt, vt ira præceps, cupiditas effrenata, insolens audacia, temeritas, ignorantia, opiparæ & lautæ mensæ auiditas, quia, vt Ambros. super Iob. 13. ait, *tum maximè calor corporis feruet, & æstu sanguinis vaporantis ignescit.* Vnde Ecclesiasticus 11. de adolescente agens: *Aufer iram*, inquit, *à corde tuo, & amoue malitiam à carne tua. Adolescentia enim & voluptas, vana sunt.* Vbi per iram intelligo quamcúnque effrenatiorem animi appetitionem; & per malitiam carnis, non solùm turpes actiones, sed etiam, quæ Apostolus vocat *opera carnis*, Galat. 6. Et quidem Horat. in Arte, ad voluptatem refert iuuentutis scelera; sic enim iuuenem depingit sobrietate destitutum:

Iob. 20. — *Vitia iuuenū nisi in adolescentiā coërceātur, ad senectutē perdurant.* — *Olympiodorus.* — *Arist.* — *Ambros. Iob 13.* — *Eccl. 11* — *Galat. 6* — *Horat.*

Cereus

Cereus in vitium flecti, monitoribus asper;
Vtilium tardus prouisor, prodigus æris
Sublimis, cupidusq́, & amata relinquere pernix.

III. Mutabilitas autem amoris in adolescentibus nascitur, ex desiderio voluptatis, vt ait Arist. loco citato, *Iuuenum*, inquit, *amicitiæ ob voluptatem constant, viuunt enim cum affectu, & id maximè sequuntur, quod sibi est iucundum, & præsens, & simul cum ea, quæ ipsos afficit, voluptate, amicitia ipsa mutatur. Quapropter amant, & citò desistunt, eadem die propositum sæpè mutantes.* Hæc Arist. Et quidem Ambros. de interpellatione, Iob. cap. 7. omnia adolescentiæ peccata illecebrosis vitiis concludit. *Habet*, inquit, *pueritia innocentiam, senectus prudentiam ipsa vicina adolescentiæ iuuentus, bonæ existimationis intuitum & verecundiam delinquendi. Adolescentia sola est inualida viribus, infirma consiliis, vitio calens, fastidiosa monitoribus, illecebrosa delitiis.* Hæc Ambr. Hinc intelliges, vt vbiq; Apostolus doctrinæ seruet decorem; quod ferè Græci interpretes annotauerunt. Nam docendas fœminas, fœminis permisit, & anus, iuuencularum voluit esse magistras: virilis sexus instruendi curam omnem, viris concessit. Iunioribus, Titum præceptorem præficit, dicens, *iuuenes hortare vt sobrij sint.* Adolescentium nimirum peculiarem curam demandans Episcopo; Eo, vt arbitror, consilio, quia à nullo iuuenes meliùs sobrietatem, qua maximè indigent, vt Reipub. vtiles sint, quàm ab Episcopo discere possunt, cuius cultus, & mensa, ne dum exhortatio, sobria & temperata esse debet. Iam si D. Hieronymi interpretationem sequaris, qui *σώφρονες, pudicos facit*, quis Episcopo ad pudicos mores iuuenibus inserendos aptior? Nihil tam difficile adolescenti, quàm voluptates noxias, & mortiferas domare; non pecuniarum sitis, non gloriæ studium, ita hanc ætatẽ perturbat, vt voluptatum illecebra.

Arist. Mutabilitas affectuum in adolescentibus. Ambrof. Iob 7. Virtus pro singulis ætatibus Adolescẽtia est fastidiosa monitoribus. Hieron.

Hoc familiare est adolescentium vitiũ, quo impulsi ad id quod adest, quódque præsens est, voluptatis irritamentum se accommodant. Rectè Sap. 2. in impiis exprimuntur, qui se ipsos ita adhortantur: *Venite ergò, & fruamur bonis, quæ sunt, & vtamur creatura, tanquam in iuuentute, celeriter &c. Vbique relinquamus signa lætitiæ, quoniam hæc est pars nostra, & hæc est sors, &c.* Atque hanc ipsam voluptatem impij, quod malitiæ est extremæ indicium, in oppressione iusti, & viduæ sibi proponunt.

Adolescentũ ad voluptates procliuitas. Sap. 2.

IV. Cæterùm, vt verba Sophar rectiùs intelligantur, sciendum est, ea ad pœnam, & culpam impij referri posse: si ad pœnam referantur egregiè cohærent cum præcedenti sententia. Ac si dicat, præteritæ vitæ crimina impio afferent ingentem pœnam. Ossa nánque, hoc est, totus impius, qui voluptati seruierat adolescens, incredibili afficietur supplicio, Ps. 140. *Dissipata sunt ossa nostra secus infernum*, hoc est, nos ipsi adducti sumus in maxima discrimina, & Ps. 34. *Omnia ossa mea dicent, &c.* Id est totus ego; & quidquid in me est, si verò ossa, pro firmioribus animi, aut corporis partibus cum Olympiadoro accipias; sensus erit: Nihil est impio tam firmum, quod diuina vltio non infringat; peruadens vsque ad ipsas ossium medullas. Hoc sensu, Ps. 108. dictum est: *Induit maledictionem, sicut vestimentum, & intrauit, sicut aqua, in interiora eius*: id est, intus & foris dolore cruciabitur. Illud etiam ad impij pœnam spectat, quòd non solùm ad interiores corporis & animi partes, quæ per ossa significantur, sup-

Ps. 140. Psal 34. Olympiodorus. Psal 108. Impiorũ sepulchra interdum ignominia notãtur.

plicium

plicium illius p[er]tinget, sed etiam hæc ipsa ossa, propter vitæ actæ peccata nõ dormient, hoc est, quietam sepulturã non habebũt; sed inde eruentur ab hostibus, & ministris diuinæ iustitiæ, vt eorum sepulchru profanum sit & ignobile.

V. Si verò ad culpam, quæ nunquam per pœnitentiam deleta fuit, verba referas; habebis descriptionem impœnitẽtis impij, quæ est Greg. Papæ, Olympiodori, & fere Latinorum, & Græcorum expositio frequentior; Quasi dicat, infixa illis hæsit intimè peccandi cum impunitate licentia, & ab adolescentia ad mortem vsque perdurauit, sic per ossa, mores & prauam consuetudinem accipe. Hæc enim, vt Caietanus annotauit, corporis vitam videntur sustentare. Nam singula opera velut mollitudo sunt carnis, consuetudo verò & habitus, duritiem, quæ difficile pellitur, & instar ossium sunt, imitãtur. Vnde Philippus, *Ossi*, inquit, *ipsam senectutem non est absurdum intellexisse, quibus veternositas annorum, & durities senij significatur. Hæc igitur ossa implebuntur vitiis adolescentiæ, quorum vnum ex quo multa proficiscuntur, est ebrietas.* Vnde Plato 2. de legib. sanxit, vt pueri vini vsum ad duodeuigesimum vsq; annum prorsus ignorent: nõ iniiciendum ignem igni. Cùm ad quadragesimum annum peruenerit, tũc aliquid vini sumendum ait, quasi remedium aduersùs senectutis duritiem; vt iuuenescere, inquit, videamur, & mœstitiæ nos obliuio capiat, animique affectiò, vt in igne ferrum ex duritie in mollitiẽ deducta flexibilius fiat. Sequitur Platonem ad Eustochium Hieron. *Vinum & adolescentia duplex voluptatis incendium: quid oleum flammæ adiicimus? quid ardenti corpusculo ignium fomenta ministramus?* Hæc ille. Curandum sanè est, ne impleantur ossa vitiis adolescentiæ, sobrietate eliminata. In verbis Iob citatis, pro, *implebuntur vitiis adolescentiæ*, in Hebræo est, *impleta sunt occultis*, quæ vox ad peccata pariter & adolescentiam refertur. Et verò *adolescentia* Hebraicè dicitur, quasi *abscondita & occulta*, & *puer* quasi *absconditus* & *virgo* quasi *abscondita*, vel *occulta*. Vide Hieron. Isaiæ 7. vbi enarrans, *Ecce virgo concipiet, &c* ex 70. Aquila, & quibusdam locis sacræ paginæ, aperte ostendit, nomen Hebræum significare, *adolescentiam, virginem, absconditum*, id est occultum. Rationémque analogiæ eam assignat, quia virgo non pateat virorum aspectibus, sed magna parentum diligentia custodita sit; & puer ea ætate procul ab externis laboribus contineatur domi quasi absconditus. Tum etiã quia iuuentus obscura est, & difficilè cognoscitur. sic in tit. Ps. 7. Pro *absconditis* testatur Hieronym. alios interpretes legisse, *pro arcanis*, se verò ex Hebræo vertisse, *pro iuuentutibus*.

VI. Occulta quoque iuuenũ peccata aptè dicuntur, quia tenebras amant, & lucem oderunt, ne à lumine manifestentur. Psal. 42. *Nonne Deus requiret ista? ipse enim nouit abscõdita*, scilicet peccata cordis. Psal. 25. *Et cum iniqua gerentibus*, Hebr. *cum occultis, vel cum occultantibus se, non introibo*. & Psal. 18. *Ab occultis meis*, id est, à meis peccatis, *munda me*. Et Psal. 89. *Posuisti iniquitates nostras in conspectu tuo, seculum nostrum*, Hebr. *occulta nostra, seculi transacti siue adolescentiæ peccata & errores*. Hieron. *negligentias nostras*. Quinta editio, *adolescentiam in illuminatione vultus tui*. Rectè autem à 70. adolescentia, & ætatis prioris peccata, errata occulta dicuntur seculum, quia quæ in præterito tempore fiunt, ignorantur facilè, & occultantur, Deo autem illuminante, manifesta fient. Huc spectat illud Prouer. 30. quo Salomon huiusmodi adolescentiæ perturbationes cognitu difficiles esse testatur; *Tria*, inquit, *sunt mihi difficilia, & quartum penitus ignore.*

Greg. P. Olympiod.

Caiet.

Philippus.

Plato.

Vinũ vsque ad 18. annum nõ degustent pueri.

Hieron.

Curandũ ne ossa vitiis adolescentiæ impleantur.

Isai 7.

70. Interp.

Aquila.

Virgo dicitur abscõdita in sacris literis: cur ita.

Psal. 7.

Psal 42.

Psal. 25.

Psal. 18.

Psal. 89.

Hieron.

Quinta editio.

70 Interp.

Prou. 30.

V

ro. *Viam aquilæ in cælo,&c.& viam viri in adoleſcentia.* Sic in Adelph.act.1.ſcen. 1. Mitio ſenex aſſuefeciſſe filium ait, ne ſe celaret, quæ faceret, vt alij ſolent adoleſcentes,qui quantùm poſſunt,parentes celant ſua vitia:

Terent. in Adelph.

Alij clanculum
Patres quæ faciunt, quæ fert adoleſcentia,
Ea ne me celet, conſueſeci filium:
Nam qui mentiri, aut fallere inſueuerit patrem,aut
Audebit,tantò magis audebit cæteros.

Adoleſcētia occultrix ſcelerum ſuorū. 70.Interp.

VII. Hinc patet,adoleſcentiam occultricem eſſe ſuorum ſcelerum, quæ in tenebris patrare ſolet. Quare, quod vulgata editio ait, *implebuntur vitijs adoleſcentiæ*, 70. dixerunt, *impleta ſunt iuuentute eius*. Luſ. *fiquaramlhe ſuas mocidades*.

Peccata cadaueri impij adhærent & excubant. Gen.4.

Pondera, *& cum eo in puluere dormiet.* Etiam cadauer ipſum comitantur peccata,quæ quis in vita admiſit. Quaſi in eodem ſepulchro & lecto ſunt, & puniuntur.Hebraizantes legunt,*cubabunt cum eo.70.adhærebunt iuxta eum,& ſimul cum eo dormient*,ſimile eſt illud Gen.4.quod Deus ait ad Cain: *Si bene egeris,recipies: ſin autem malè, ſtatim in foribus peccatum aderit.* Nempe peccatum tuum, ad fores domus tuæ,ſiue ſepulchri tui accubabit, vel potiùs excubabit,vt cùm in extremo iudicij magni die reſurrexeris, ſtatim te comitetur, & ad iudicis ſiſtat tribunal, meritas in te pœnas poſtulaturum. Fauet huic interpretationi Chald.paraphr.ſic enim legit:*Si non bene egeris,in diem iudicij peccatum ſeruatum eſt.* Peccata igitur cum impio cubant ad ſepulchrum,& excubant; & in puluere dormiunt.

Chald. Paraph.

Paulus ergo ne in adoleſcentia vitia alantur, quæ cum ætate dum creſcunt, ad decrepitam vſque procurrunt ætatem, & ſepulturam ipſam profanam reddunt,& ignobilem, vt Sophar ait,ſuadendam eſſe adoleſcentibus, Titum hortatur, ſobrietatem, & temperantiam, vt hoc freno cupiditatibus adhibito præceptis diuinis,& humanis, quibus ob innatam repugnant leuitatem, facilè obediant.

VERS.2.3.4 5.6. Senes vt ſobrij ſint, &c. Anus ſimiliter in habitu ſancto,&c. vt prudentiam doceant adoleſcentulas,&c. Iuuenes ſimiliter hortare,vt ſobrij ſint.

De diſtinctione graduum ætatis humanæ vt quæ præcepta cuique conueniant ex Apoſtoli doctrina innoteſcat.

ANNOTATIO IV.

I. Religionis Chriſtianæ feliciter propugnandæ ſtudio exardeſcens, Apoſtolus,magnum momentum poſitum eſſe, vt id aſſequatur, apud ſe ſtatuit, ſi non ſolùm fides vera ſyncerè prædicetur; ſed etiam ſi in Euangelij doctrina annuntianda ratio habeatur ætatis. Sicut enim alia ſunt ſenum, alia iuuenum ſtudia;ſic præcepta quædam ſunt,quæ ad hos magis quàm ad illos ſpectant. Quare in Republ.Catholica,in qua omnia ſunt ordinata,& ad rectæ rationis amuſſim, diuinitus inſtituta, rerum omnium huiuſmodi eſt conſenſus, vt

vt siquid in curia prætermittatur, occasio detur iis qui foris sunt, nomen Dei blasphemandi; quod valdè cauendum esse, cùm aliis in locis; tum hîc, vbi ætatibus, pro diuersitate gradus & sexus, consulitur, Apostolus admonet. Vult enim, vt Titus sanam annuntiet doctrinam: vult, *vt senes sobrij sint, pudici, prudentes, sani in fide, in dilectione, in patientia: Anus similiter, vt in habitu sancto prudẽtiam doceant: adolescentulas maioribus natu audientes esse, castas, prudentes, benignas, subditas viris suis, vt non blasphemetur verbum Dei. Quid iuuenes deceat, subiungit, dicens: Iuuenes hortare vt sobrij sint.* Quàm necessaria sint hæc documenta ille perspiciet qui labores, quibus vita cũ periculo animæ pariter ac corporis passim turbatur, expenderit; de quibus eleganter Ausonius in Ecloga de vita humana, ex qua hi versus:

Quæ virtutes singulis ætatibus ornamẽto sint.

Ausonius de vita humana.

Quod vitæ sectabor iter? si plena tumultu
Sunt fora, si curis domus anxia, &c.
Si vexat labor agricolam, mare naufragus horror
Infamat, pœnæq́; graues in cœlibe vita:
Et grauior cautis custodia vana maritis:
Sanguineum si Martis opus, si turpia lucra
Fœnoris, & velox inopes vsura trucidat, &c.

Opus profectò est, ne à cursu salutis æternæ, quem tenemus, nostra aberret nauigatio, nauarcho prudenti & perito, quæ & ætatum sciat discrimina, & quæ à Paulo traduntur documenta, suam cuique ætati tribuens doctrinam, ad portũ nos dirigat, quem fides spectat.

II. Quia verò ætatũ distinctio, non vna est apud omnes, quid Scriptores senserint eruditiores, vt lectori studioso operam præstem, cõplectar breui. Imprimis Tubero apud Gellium lib. 10. c. 28. docet, Seruium Regem apud Romanos, cùm in quinque classes, ciues diuideret, pueros existimasse omnes 17. anno minores; ab eo anno vsque ad 40. iuniores: quadragesimum excedentes, seniores. Ex hac Seruij Tullij diuisione pueritiæ, innotescit iuuentutis, & senectutis discrimen. Deinde Varro apud Censorinum, cap. 14. gradus quinque constituit, videlicet à die natali vsque ad annum 14. pueros dictos putat, quòd puri sint. A 14. vsque ad 30. adolescentes: à 30. vsque ad 40. iuuenes; quòd Rempubl. militando iuuare possent à 40. ad 60. seniores. quòd tunc incipiat corpus deformari senectute: inde ad finem vsque vitæ, quintum gradum facit, quo absoluitur humanæ vitæ fabula, de qua Cælius lib. 19. c. 21. Tertiò Hippocrates, septem partes tribuit vitæ periodo, nempe ad annum 7. terminari primam ait; secundam ad 14. tertiam ad 18. quartam ad 35. quintam ad 42. sextam ad 56. septimam ad nouissimum vitæ annum. Quartò Galenus ætates statuit quatuor per comparationem ad quatuor anni tempora: Iuuenes similes esse affirmat veri, calidos scilicet & humidos. Matura ætate viros, quos vigentes vocat, sunt calidi & sicci æstatis modo. Medios, perindè atque autumnum, frigidos & siccos facit, senes, vt hyemem, cum frigiditate humidos. Quintò Arist. lib. 3. de anima, tres tantùm cogitat ætates; incrementi vnam: alteram stationis: tertiam diminutionis. Sextò Albertus Magnus, quem citat Beroaldus in Tiberium Suetonij, cap. 6. quatuor comminiscitur partes: adolescentiæ, ad

Ætatum distinctio varia.

Gellius, lib. 10.

Roma à Seruio in quinque classes tributa fuit.

Varro.

Hippocrates.

Galenus.

Arist.

Albert. Mag.

annum ferè trigesimum: consistentiæ vel pulchritudinis, ad 50. Pòst, diminutionis occultæ, ad 60. quæ senectus est. Quicquid sequitur, id nos præcipites agit in interitum.

Beroaldus.

Hebræorum ratio ætates distinguẽdi. Sebast. Lepuscul.

III. Tandem Hebræis, vt constat ex versione Sebastiani Lepusculi: vitæ curriculum iisdem partibus definitur, quibus fidei articuli, quos & fundamenta vocant. *Filius*, inquiunt, *quinque annorum ad biblia; decem, ad Meschna; tredecim, ad præcepta; quindecim, ad Talmud*; 18. *ad nuptias*; 20. *ad diuitias augendas accommodus creditur*; 30. *ad robur, tum tertia subeunte, quæ ætas est propter virium vigorem ad labores tolerandos, quàm aptissima*; 40. *ad prudentiam, & scientiam perfectam*; 50. *consilium tribuunt*; 60. *aduenit senectus*; 70. *perfecta canities, vbi ferè vita hominis concluditur*; 80. *extrema est paucis meta, à qua siquid vltrà viuitur iuxta Psal.* 89. *labor est & dolor. Eum qui hanc metam attigit, decrepitum Latini vocant; capularem item, a capulo, id est, feretro, dicunt. Et apud Terentium in Adelphis, Actu* 4. *Scen.* 2. *silicernium plerique senem appellatum putant ab incuruitate, qua silicem sarcophago imponendam cernit: quanuis Donatus malit, ita dici, quasi proximè à silentibus de mortuorum vmbris sit cernẽdus. Iam centum annos qui attigit, quasi extra vitam positus reputatur.* Hæc ferè ex Hebræorum doctoribus.

Terentius.
Donatus.

Iosephus cẽtum viginti annis vitam statuit lõgissimam.
Lactantius.

Sunt, qui 120. annis vitæ limitem statuant longissimum, vt Iosephus lib. 1. Antiq. cap. 4. agens de diluuio: *Cùm*, inquit, *Dominus decreuisset vniuersum hominum genus perdere, aliúdque nouum à vitiis purum instaurare, primùm vitam eorum breuiore spatio circunscripsit, abrogata longæuitate, intra* 120. *annorum mensuram, quantum temporis, & Mosen vixisse contigit.* Iosephum sequitur Lact. 2. cap 13.

IV. Cæterùm ij autores, licet in eo rectè sentiant, quòd dicunt, post cataclysmum, contractam fuisse vitæ periodum, in eo tamen falluntur, quòd ex verbis sacræ Scripturæ colligunt, prædictum annorum numerum fuisse a Deo præscriptum. Nónne Noë plures annos etiã post diluuium vixit? Quid Abraham, & Iobum referam? An non Mardochæus Esther patruus, ipso Iosepho, li. 9. cap. 8. teste, centum quinquaginta annos excessit? Aliter ergo intelligenda sunt verba illa Genes 6. *Non permanebit spiritus meus in homine in æternum, quia caro est, erúntq́; dies illius* 120. *annorum, &c.* Profectò ex interpretatione 70. virorum constat, solùm sermonem esse eo loco, de hominibus, qui tunc viuebant; sic enim verterunt: *Non permanebit spiritus meus in hominibus istis in æternum. Erunt autem dies illorum* 120. *anni.* Audi Thargum siue Chaldaicã Onkeli paraphrasim. Non durabit generatio mala hæc coram me in æternũ, eo quòd caro sunt; spatium dabitur eis 120. annorum, si quo modo eos pœniteat. Hæc Thargum; addit Philo Iudæus in Antiquitatibus, in quos, scilicet annos, posui terminos seculi. Quid clarius? Assignati ergo sunt à Deo anni illis hominibus, qui ante diluuium viuebant ad pœnitentiam; nõ autem iis, qui post diluuium essent victuri, sic Ionæ 2. & 3. quadraginta dies Niniuitis ad pœnitẽtiam præscripti sunt, intra quos, si non resipiscerent, delerentur. Ita Orig. homil. 2. in Cant. Hieron. in quæstionibus Hebraicis, & in cap. 9. Danielis, Aug. q. 23. super Genes. Chrys. homil. 22. & 25. super Genes. Sic exponit Aben Esra reprehendens priorem sententiam. Vtraque Gloss. Lyra Caiet. Munsterus & alij. Innocentius tamen lib. 1. de contemptu mundi cap. 10. eum locum intelligi posse ait, tam de termino vitæ, quàm de pœnitendi spatio; quod fortè ait, ne concionatoribus, libertas adimatur, locum huc Scripturæ vtiliter quò libuerit trahendi

Ioseph.
Gen. 6.
Vera interpretatio de 120 annis ad viuendum hominibus Noë tempore, præscriptis.
Thargum.
Philo Iud.

Ion 2. & 3.
Origen.
Hieron.
August.
Chrysost.
Vtraque Gloss.
Lyra.

hendi. Porrò de vitæ humanæ termino si quis velit verba citata interpretari, patronos habebit Philonem, Iosephum, Lactantium, Rupertum, & Abulensem, quorum sententiam refert Bened. Pererius in cap. 6. Genes. Hæc de ætatis humanæ gradibus; in quibus quid præter pericula & ærumnas cernimus? Audi Ausonium suprà citatum,

Caietanus. Munsterus. Innocent. ... Ausonius

Omne æuum, curæ: cunctis sua displicet ætas.
Sensus abest paruis lactentibus; & puerorum
Dura rudimenta; & iuuenum temeraria pubes.
Afflictat fortuna viros per bella, per æquor,
Iras, insidiasq., catenatosq. labores
Mutandos semper grauioribus. Ipsa senectus
Expectata diu, votisque optata malignis,
Obijcit innumeris corpus lacerabile morbis, &c.

V. Vnicuique ergo ætati & sexui, vt bene se gerat, diuini Apostoli aptanda est doctrina. Et quidem senes sobrij sint, pudici, & prudentes; A quibus ornamentis, quòd longè abfuerint senes illi; qui insidias pudicitiæ Susannæ, Dan. 13. pararunt, Deus bone! quantum sibi & senectuti probrum attulere! Ingressi sunt hortum; atque, vt voti compotes euaderent. *Ecce*, inquiunt, *ostia pomarij clausa sunt: nemo nos videt.* O imprudentes! quomodo nemo vos videt? An non sunt arbores? loquentur contra vos arbores. Fabula est, quòd poëtæ confingunt sanguinem ex scissuris arborum manasse, & clamores inde querulos auditos. Parabola fuit Iudic. 9. arborum, de Regis sui electione, sermocinatio: Ne si lite, ipsa vestrum facinus aperient arbusta. Quid ni? Interrogatus vnus à Daniele sub qua arbore viderit adulterantem Susannam, *sub schino*, respondit, hoc est, sub lentisco. Mox rogatus secretò alter: *sub primo*, ait, quæ planta ilex creditur. En iam arbores contra mendaces, verum incipiunt ferre testimonium. Diuersitas locorum, quæ sceleri patrato assignant, iam aliquid indicat. Quid quod syluestres nominant, cùm de horto agatur, non hortenses plantas? Meritò Daniel, sentiens in primi senis *schinum* nominantis, responsione mendacium, ait. *Angelus Domini scindet te medium.* Similem sententiam tulit in secundum: *Manet*, inquit, *Angelus Domini gladium habens, vt secet te medium.* Allusit in sententia ferenda ad etymologiam nominis vtriusq; plantæ. Nam Græcè πρῖνος, quæ Latinis vocatur *ilex*, agnominationem habet à verbo πρίω, quod significat *scindere* siue *diuidere*: σχῖνος, autem, quæ *lentiscus* est, cum verbo σχίζω, quod est, *disrumpo*, & quasi *serra seco.* Vides ipsas arbores suis nominibus pœnam qua mulctandi erant senes, indicasse? Sunt hæ agnominationes in sacris literis vsurpatæ, vt Genes. 2. Eua appellata est Hebraice *Issa*; quòd ex viro, qui Hebraicè dicitur *Is*, sumpta & formata esset; Et Christus Petro dixit, Matt. 16. *Tu es Petrus, & super hanc petram ædificabo Ecclesiam meam.* Et Apostolus, ad Galat. 5. *Vtinam abscindantur, siue concidantur, qui vos conturbant.* Allusio enim est in verbo *concidendi*, ad verbum *circumcidendi.* Ne sint igitur imprudentes, qui Deum offendunt, existimantes scelus posse arborum frondibus occultari; si homines defuerint, qui peccatum tuum testificentur; ipsa sonitum in te edent arbusta, & vocem peccati tui indicem emittent.

Dan. 13. Senes impudici conuincuntur sceleris. Peccator falsò putat se a nemine videri. Iudic. 9. Arbores contra mendaces, ferunt testimonium. πρίω significat scindere. σχίζω disrumpere. Arbores suis nominibus indicarunt pœnam qua lasciui senes erant mulctandi. Gen. 2. Matth. 16. Gal. 5.

70 Senes prudẽtes à Mose electi sũt. Exod. 24

Sint ergo senes sobrij, sint pudici, & prudentes. Tales erant illi 70. qui Moysis spiritu præditi, eundem Exod. 14. quando Deum alloqui voluit comitati sunt. Hi enim sua vitia haudquaquam occultantes ad Deum, vt illuminarentur, accesserunt. Eapropter illos Deus, in throno sedens, ex lateribus sapphirinis affabrè facto, excepit. Mira maiestas! si gemmam nucis amygdalinæ magnitudine haberes, quanti eam faceres? Num sub pedibus? certè capiti admoueres. At sapphiros Deus, & lapillos innumeros sub pedibus habet. Sed quid causæ est, cur cùm Deus solus è rubo, soli Moysi locutus sit; & interdum in nube, aut in nebula, apparuerit; nunc tam insolitam præfert maiestatem? Exodi cap. citato scriptum est: *Ascenderuntque Moyses & Aaron, Nadab, & Abiu, & 70. de senioribus Israël: & sub pedibus eius, quasi opus lapidis sapphirini, & quasi cælum cùm serenum est.* Respondet Procopius, nouo nunc comitatu ascendisse ad Deum Moysen, vt discerent illi 70. seniores, quia præsides erant Israëlitarum futuri, ex ipsa Dei præsentia, quomodo se gerere deberent in subditis gubernandis. Ostensis nanque lateribus, in sapphiros transformatis, docebantur, ex subditis, qui lutei ob flagitia vel labores videntur, quales erant in Ægypto Israëlitæ, doctrina sui præsidis effici gemmas iis, qui eos iniquè premebant pæna mulctatis; Quod accidit ipsius Dei nutu, in educendis Hebræis ab operibus luti, in terram promissam, demerso Pharaone in mari cum Ægyptiorum exercitu. Quid euenturum boni speras, si tibi optima quæque corrinaueris, & in ærumnis, quasi in operibus luti, pauperes oppresseris? si cum Pharaone elatione timidus currus ascendas falcatos? Audi Paulum 1. Tim. 6. *Diuitibus huius sæculi præcipe non sublime sapere*; tene clauum, cui assides; noli ascendere in nauis carchesium, vnde vento flante, deturberis in abyssum. Prudentia est morigerari bonis, omnibúsque adesse in fide, in dilectione, & in patientia. Quod præstitit Moyses, de quo ad Hebr. 1. *Moyses grandis factus negauit se esse filium filiæ Pharaonis, eligens magis affligi cum populo Dei, quàm temporalis peccati habere iucunditatem, &c.*

Apparet Deus senibus qui gubernaturi erãt cũ Mose Israëlem, cũ maiestate, vt discerent ex ipsa Dei pręsentia quid acturi essent: nempe vt discerét ex subditis, qui vt lateres sunt, gemmas facere, &c. Procopius.

Humilitas in dignitate conseruanda ne cadamus. 1 Tim 6. Hebr. 1.

VI. Non solùm senioribus viris & fœminis, sed etiam vtriusque sexus adolescentulis sæpiùs inculcandum est, vt doctrinam Apostoli teneant: virtutibus iis præcipue operam dantes, quæ ad frænanda vitia vniuscuiusque conuenit ætati. Sunt aliqui, qui vitiis ita assuescunt, vt diuelli ab illis, ne in senectute quidem, velint. Hinc illa Dei querimonia Oseæ 7. *Ephraim subcineritius panis, qui non reuersatur, alieni comedent robur eius, &c.* Similis est, qui obstinatè peccatis seruit, prunis imposito pani, qui parte citima vritur, extima massa est. In diuitiis defluit blanditiis: in laboribus æstuat impatientia: si diues est, incolæ Carmeli, Nabal imitatur auaritiam: si læditur, vel lædi se putat, Caini instar, ad studium exardescit vindictæ. Quæ vtilitas ex hoc pane? *Nesci* (inquit Propheta) *ô Ephraim, conuerti ad Deum?* An difficile est versare in prunis panem, vt vsui esse possit? cur tuam non versas conscientiam? cur aduri eam peccato sinis? Additur: *Alieni comedunt robur eius*: hoc est, panis, qui non reuersatur, cui vos similes estis. Diuitias, & filios, qui vobis robur sunt, Babylonij in vltionem sceleris, cui estis addicti, in suam ita transferent seruitutem; vt difficile ab ea liberari possint, quàm difficile est rem deuoratam, & in carnem sanguinémque conuersam, ad priorem reducere statum.

Frenanda vitia virtutibus sunt. Oseæ 7.

Versa conscientiam tuã sicut subcineritium panem, ne igne peccati vratur.

Coerceri hoc supplicio inueterati sceleris obstinationem, declarant verba, quæ

quæ ſequuntur: *Sed & cani effuſi ſunt in eo, & ipſe ignorauit.* Proh dolor! aſperſi (inquit Deus) canitie illius vultum, nec tamen, quid id ſignificet, aduertit. Sumitur metaphora à dormiente, in cuius faciem aquæ magna vis interdum infunditur, vt qui lethargo viſus eſt alligari, fortè eo remedio excitetur. Nónne tibi videntur ſimiles eſſe capiti & barbæ hærẽtes, & quaſi infuſi cani, aquæ in faciem conſperſæ? hæc à ſomno excitat dormientem: illi, ſi prudenter conſiderentur, quem non excitabunt? ſiccine perfricta tibi frons eſt, vt ad vitæ vitioſæ deteſtationem non moucaris hoc ſpectaculo?

In peccati lethargo viuẽtes. Similitudo.

VII. *Memento Creatoris tui* (inquit Eccl. 12.) *in die iuuentutis tuæ, &c.* quaſi dicat Spiritus ſanctus, Noli differre in ſenectutem bonorum operum excitationẽ, videmus enim, eos qui in iuuẽtute Dei obliti vitiis frena laxarunt, in ſenectute peccatis grauioribus deformari. Quidam ſunt ſenes inſtar calcis, cui ſi aquam iniicias, ebullit & efferueſcit. *Cani* (inquit Oſeas 7.) *effuſi ſunt ſuper eum: in effundendi* verbo, metaphora aquæ ineſt. Dolendum eſt valde, quando ſenex, vitiis alienis ab ea ætate, in qua ipſe frigus eſſe contra ignem concupiſcentiæ, debuerat, infamis eſt. A cygnis, Veneris quadrigam ſubuehi Poëtæ fabulantur: Eoſdem in morte cantillare multi tradunt. Num cygnis huiuſmodi ſimiles eſſe ſeniores decet, quos Paulus ſobrios & pudicos eſſe vult? Mallem Deo Canopi, hoc eſt, aquæ, cui ſimilior eſt frigida ſenectus, anus, & ſenes mihi comparare, qui ignem quem Perſæ, quòd omnia conſumeret, adorabant, extinxit; ſic enim ſanus erit vterque ſexus, in fide & dilectione, atque extincta lethifera vitij flamma, diuino igni locum dabit: Vt enim dicitur Deuter. 4. *Dominus Deus noſter ignis conſumens eſt*, eſt vita noſtra inſtar vaſis fictilis; quod ſi igni concupiſcentiæ incoctum fuit, facilè frangitur: ſi diuino, durat. *Memento igitur,* (inquit Sapiens) *Creatoris tui, in iuuentute tua, antequam rumpatur hydria ſuper fontem:* ſubiungit; *Florebit amygdalus, diſſipabitur capparis.* Quaſi dicat, inſtar eris arboris amygdalinæ, quæ citò ſe induit in albeſcẽtem florem; canis haud ita multos poſt annos, caput cõſperges: Capparis, vt Plinius, lib. 19. cap. 8. ſcribit, lætior creſcit & floridior in ſepulchris. Vnde flores illi mortem præferunt & ſepulturæ, quam tu cogitare debueras, recordationem. *Diſſipabitur ergo capparis*, hoc eſt, ſenectus, & de ſepultura quam ſæpe fronde & flore tegit, capparis eijcietur, vt tibi morienti, antequam putaras, neceſſarium præbeat hoſpitium. Tunc ſi vita tua in nequitia tranſacta fuit, impinguabitur locuſta: ſimilis profectò eris locuſtæ, quam omnes homines, vt pernicioſam ſegetibus perſequuntur. Laceſſent te conuitiis omnes, &, quòd malè vixeris habebunt odio: præceſſit nimirum in te locuſtæ pinguedo; quæ quia breues habet alas, & corpus graue, ſaltu magis quàm volatu fertur, & in terram mox cadit. Hi ſunt tui conatus; eſt in te pinguedo olei peccatoris, quod propheta, à capite ſuo remouet. *Memento igitur creatoris tui*, iam inde à iuuentute, ne oleo peccatoris pinguis fiat locuſta, hoc eſt, ſenectus tua, omnibus deteſtanda, ſanus eſto in fide & in dilectione.

Eccl. 12. Nõ eſt differenda, conuerſio in ſenectutem. Sene nequ..., calci noue ſimiles. Oſeæ 7. Cygnis ſunt ſimiles aliqui ſenes

Deut. 4

Canicies quibuſdam vt amygdalo flores, aduenit. Plinius. Capparis in ſepulchris floridior.

Locuſtæ volatui ſimiles ſunt quorũdã conatus.

VIII. Atque, vt aliquid, quod ad fœminas peculiariter pertineat, dicamus; vnum vel alterum hieroglyphicum referam, in quod illæ aſpicientes, mores ſuos ad omnem modeſtiam, quæ virtus in mulieribus maximè laudatur, componant. Euſtathius, lib. 2. de Iſmenis, Simulachrum proponit matronæ caſtæ, cuius caput, corona omni florum varietate intexta, aſpectabile eſt; corpus

Euſtathius. Simulachrũ matronæ caſtæ.

corpus verò reliquum amictu reticulato, violis & liliis passim intertexto, rubore suffuso, os decoratur: pectus, vultus, pedésque tegit modestia. Nihil hic rosæ. Causam quæris? Fuit rosa Veneri, quam pudor detestatur, ab Ethnicis cõsecrata Similem huic alteram expingit Eustathius effigiem; nisi quòd, pro floribus impositam coronã ornat vnionibus, topaziis, smaragdis, & adamantibus, carbunculo è fronte instar solis flammas eiaculante: cultus corporis vilicam exhibet. In eo tota cura, vt pedes omnino occultet. Quid isthuc, nempe illã gemmarum varietas, ornamenta virtutum significat quæ tanquam diademati regio lapilli, ita capiti honestæ matronæ, sunt adiungenda: reliquum corporis, licet pannis tegatur, & paupertatem redoleat; dignitatem tamen habet ex capite. Iam carbunculus gemma est igniti carbonis speciem referens; lucet in fronte animalis, quod apud Indos & Garamantas vix inuenitur. Ea nánque solertia est, vt cùm noctu venatores ducti luce flammas imitantis pyropi, propius accedunt; operculo super inducto illorum ludificetur conatus. Narrauit, me audiente, Fulgentius Frerius, vir rerum, quæ apud Indos & Æthiopas geruntur, scientissimus, quíque antequam societatem nostram ingrederetur, Regis Lusitaniæ auspiciis, in Æthiopiam venerat, se huius rei testem esse oculatum. Indicat hæc frontis gemma, illam demum probam esse, quæ ne pudor matronalis ab insidiatoribus polluatur, quicquid pretij habet, occultat. Atque, vt omnibus illius nota sit modestia, dumtaxat pedis vestigium, quia non potest, non tegit. Amictus cilicinus magis est quàm purpureus, aut carbassinus. Nempe quia rarò id accidit, vt lasciuo cultui, non respondeat animus lasciuus. Tanquam prodigium miratus est Ausonius duas diuersorum morum, sorores, hoc epigrammate,

Aliud hieroglyphicum matronæ castæ.

Carbunculi mira natura.

Carbunculi apud Æthiopas.

Vix accidit vt lasciuo cultui nõ respondeat animus lasciuus.

Ausonius.

Delia, nos miramur, & est mirabile, quòd tam
Dissimiles estis, tuque sororque tua.
Hæc habitu casto, cùm non sit casta videtur:
Tu præter cultum, nil meretricis habes.
Cùm casti mores tibi sint, huic cultus honestus:
Te tamen & cultus damnat, & actus eam.

De cultu mulierum, qui castos commendat mores, multa diximus, 1. ad Tim. 2. vbi Apostolus de amictu fœminis congruente præscripsit: *Similiter*, inquit, *& mulieres in habitu ornato, cum verecundia & sobrietate ornantes se, & non in tortis crinibus aut auro, &c.*

De cultu mulierum honesto.

1. Tim. 2.

IX. Tandem, vt iuuenes sobrij sint, quod Apostolus optat, timere illi fluxæ ætatis, & ad illecebras promptæ, ruinas debent: Ex quibus plerunq; contigit mors immatura. Quæri solet, cur Christus suscitaturus fratrem Mariæ Magdalenæ vita defunctum, eum proprio nomine appellans, dixerit: *Lazare, exi foras:* suscitaturus verò filium viduæ in Nain; suppresso nomine dixerit: *Adolescens, tibi dico, surge:* Nimirum indicare voluit, aliam fuisse Lazaro causam mortis: huic verò, non nisi vitia, ad quæ præceps rapitur adolescentia, in quæ ne iterum labatur, mali, ad quod impellat, ipso adolescentiæ nomine, admonetur. Eliu Iob. 36. *Tempestatem* vocat adolescentum ætatem, *Moritur*, inquit *in tempestate anima eorum, & vita eorum inter effœminatos, &c.* vbi vulgata editio vertit, *in tempestate*, Hebræi & 70, legunt, *in adolescentia*, vt idem sit *tempestas*.

Ioan. 11.

Luc. 7.

Iob 36.

70. Interp.

pestas,& adolescentia. Funditur hæc ætas,si clauo caret prudentiæ,ad cæcos voluptatum scopulos, vbi miserando perit naufragio. Quid illud est, *Et vita eorum inter effœminatos?* subdit naufragij & intempestiuæ mortis causam:particula nanque, *Et*, hoc loco causalis est, atque adeò significat, *quia* vt sit sensus; mori in vitiorum procella adolescentes; quia inter effœminatos, siue, vt alij vertunt, inter scortatores, eorum vigor corrumpitur, & in muliebrem, neglecta,quam Paulus eos docet,sobrietate,degenerat mollitiem. Vitrea vasa, quæ à Venetis aut Belgis ad nos mittuntur, scirpeo ferè ne frangantur, includuntur tegumento;quo sublato, quocunque ictu, perit vitrum. His vasis similes sunt adolescentes; vt enim incolumes ad senectutem perueniant, sobrietatis & præceptorum Dei,quasi in tegumento, muniendi sunt:aliter, haud durant. Quid peccatum?sanè singula peccata, ictus sunt mortiferi,Iacob.1. *Peccatum, cùm consummatum fuerit,generat mortem.* Vitrum est adolescentia:declinandi tibi,o adolescens,sunt huiusmodi ictus:quomodo, inquis? obseruantia mandatorum Dei,de qua Deuter.7. *Si custodieris præcepta mea,custodient te.*

Idē est tēpestas, & adolescētia: pud Iobum.

Similitudo.

Vitrea est adolescentia. Vasis vitreis scirpo inclusis similes sunt adolescentes.

Iacob.1.

Deut.7.

X. Non me pœnitet, longiùs quàm initio putaram, progressum in ætatum distinctione,& moribus annotandis. Nam præter quàm quòd expositori sacrarum literarum incumbit,moribus aliquid dare;hic D.Pauli locus, qui totus mores respicit,id maximè exigebat;siquidem nulla est ætas, aut sexus, qui hinc haurire non valeat vtilitatem.

Dolet August. confess.lib.6.cap. 11. 13. 15.& lib. 8. cap. 12. & lib.9.cap.6. ad Christum anno tricesimo conuersus; præteriti temporis incontinentiam. Vtinam vel in tricesimo anno resipiscerent quidam malè distincti adolescentes,& Augustinum imitati, flerent exactæ adolescentiæ turpitudinem! Est illicita voluptas, quædam morum ægrotatio, quæ si à pueritia quempiam afficit, vix aut rarò pœnitentiæ, qua sanetur, locum relinquit. Vnde Salomon, & Achaz ad mortem vsque lasciuiæ mancipati vndecennes,atque adeò impuberes;& nec dum adolescentes, filios narrantur genuisse; idque patet ex supputatione annorum,quæ elicitur ex 3.Reg.2.11.14. & 2.Paralip.cap.9.& 12.& 4. Reg.16.18.& 2.Paralip.28.& 29.Agit de hac Scripturæ sacræ narratione Hieron.in epist.ad Vitalem:vbi humanæ incontinentiæ exemplum affert,non minus verum,quàm prodigiosum, *Puerum decennem,* ait, *suæ nutricis vtero vitium & fœtum intulisse.* Quid igitur mirum,si mors eorum anteuertat conatus,qui in sceleribus patrandis,ætatem anteuertunt? verebatur Iob.13. ne fortè procella laborum,quibus vndique premebatur,ob iuuentutis crimina,à Deo fuerit immissa. Hinc illæ voces: *Et consumere me vis peccatis adolescentiæ meæ.*

August 30. anno cōuersus.

Exemplū D. Augustini ad Deum conuersi.

Salomon & Achaz 11.annos nati, filios genuerunt.

2. Reg.2.11. 14.

2.Paral.9.

4 Reg 16.

2.Paral.28.

Hieron.

Prodigiosū incōtinentiæ exemplum.

Iob.13.

XI. Absoluam sectionem hanc, proposito adolescentiæ icone, vt quàm necessaria sit sobrietas huic ætati, omnes videāt. Visitur in tabula nudus puer; oculis fascia clausis:dextera funiculo ligata,læua soluta. Hunc,tempus à tergo insequitur; detrahitq; de fascia singulis diebus filum vnum:nuditas incautam indicat ætatem: dextera ligata,nihil rectè, & ex præscripto prudentiæ actum: læua soluta, facilitatem in exequendis operibus virtuti repugnantibus: fascia oculis superposita, mentis ad omnia cæcitatem: temporis tandem beneficio, puer à quo,vt videat,quotidie filum de fascia tollitur,in ætate virili,quid vtile sit,& honestum,incipit discernere. Quia tamen, per detractionem vnius tantùm fili, quæ segniter fit,lumen prudentiæ cum mora aperitur, multæ donec

Imago adolescentiæ in mortem præcipitis.

Nuditas incautā indicat ætatem.

Dextra ligata;læua soluta,&c.

fascia tota consumatur & aspectus liber sit, accidunt ruinæ,quibus variè ætas floridior conflictatur,& plerunque perit. Quod recolens Eccl. cap.12.adolescentes admonet, ne in senectutem, ad quam propter corruptos mores rarò perueniunt,differant pœnitentiam,qua suo placeant creatori: *Memento*,inquit, *creatoris tui,in diebus iuuentutis tuæ, antequam tenebrescat sol, & lumen,& luna, & stellæ,& reuertantur nubes post pluuiam: quando commouebuntur custodes domus; & nutabunt viri fortissimi:& otiosæ erunt molentes in minuto numero:& tenebrescent videntes per foramina,& claudent ostia in platea,&c.* Habes ænigma senectutis:vocat sapiens,brachia & manus, *custodes domus*; protegunt enim caput & totum corpus:*viros fortissimos*,hominis pedes:*molentes in minuto numero*, dentes:oculos appellat *fenestras*, siue *foramina*;vultum *plateam* siue *forum*.Est enim vultus hominis instar fori, in quo mentis lites,iurgia, nuntia, & multa alia indicantur. At cur his vocabulis ænigmaticis,non propriis, vtitur Spiritus sanctus? latrones; rebus alia ac nos vocabula, quæ ipsi inter se norunt, imponunt:sic homines;brachia sua catapultas vocant: oculos fenestras; dentes;molentes aliaque vocabula vsurpant, quibus se & sua, dum iuuenes sunt, magnificè extollunt. Quid Deus? Quid gloriamini,inquit,quasi latrones? Vestra brachia,quæ vocatis custodes domus;in senectute;baculo,quo fulciantur, indigebunt: pedes, quos fortissimos iactabatis, nutabunt. Dentes, quæ vobis molæ erant, non conficient cibum. *Addit sacer contextus: Antequam rumpatur funiculus argenteus, & recurrat vitta aurea, & confringatur hydria super fontem, & reuertatur puluis in terram suam,&c. Memento*,inquit,*creatoris tui, antequam medulla dorsi constricta quæ funiculus est argenteus,afferat paralysim,& curuitatem: antequam, vitta aurea, hoc est,pellicula cerebro inducta, quæ pia mater dicitur, corrugari incipiens, caluitio caput deformet:* vocat *hydriam super fontem*, ipsam molem corporis, sensibus in haurienda rerum cognitione, quasi vasis fictilibus, tandiu agitatam, quandiu rota conuulsa non frangitur; & anthlia tota dissipetur. Alij legunt, *& confringatur rota in fouea*, vnde variata metaphora Isidorus Clarius, sic exponit: antequam fractis rotis currus perpræceps ruat. Vt sit nimirum vita hominum,curribus similis,qui si à recta via aberrant, in foueam miserandum in modum cadunt. Hæc sunt ætatum discrimina, hæc pericula.

Eccl.12. Nō est in senectutē differenda pœnitentia.

Ænigma senectutis cum explicatione.

Paralysis in senibus & curuitas.

Isidor.Clar.

CAPVT

CAPVT SECVNDVM.

SECTIO III.

VERS. 7. In omnibus teipsum præbe exemplum bonorum operum in doctrina, in integritate, in grauitate; verbum sanum, irreprehensibile: vt is, qui ex aduerso est, vereatur, nihil habens malum dicere de nobis.

Græcè; Περὶ πάντα σεαυτὸν παρεχόμενος τύπον καλῶν ἔργων ἐν τῇ διδασκαλίᾳ, ἀδιαφθορίαν, σεμνότητα, λόγον ὑγιῆ, ἀκατάγνωστον, ἵνα ὁ ἐξ ἐναντίας ἐντραπῇ, μηδὲν ἔχων περὶ ὑμῶν λέγειν φαῦλον.

EXPLICATVR CONTEXTVS.

I. EXEMPLI in vtranque partem magna vis est. *In omnibus*, inquit, *te ipsum præbe exemplum bonorum operum*: Græcè, παρεχόμενος, id est, *præbens*, & ita legit Ambros. cum Græcis consentiens. Pro *exemplo*, Græce est, τύπον, id est, *formam*, aut *exemplar* potiùs, quàm *exemplum*. Vult enim Apostolus, vt Titus instar sit exemplaris, aut formæ quam imitari debeant omn s, qui virtutem sectantur. Verba illa in doctrina, in integritate, &c. translata sunt ex Græcis, quæ sic habent, ἐν τῇ διδασκαλίᾳ, ἀδιαφθορίαν, σεμνότητα, ἀφθαρσίαν, λόγον ὑγιῆ; vt Erasmus vertit: in doctrina integritatem, grauitatem, incorruptionem, sermonem sanum. Ad quem modum legit ferè D. Chrys. parùm tamen liquet, vnde ab illo accepta sit dictio, *copiam*, fortè pro ἀδιαφθορίαν, scriptum inuenit ἀφθονίαν, vel, ἀεθονίαν. Sic enim illius interpres transtulit, *In doctrina*, inquit, *copiam, honestatem, sermonem sanum, irreprehensibilem*; cùm in codice Græco D. Chrys. tale nihil inueniatur. In nonnullis exemplaribus adiungitur ἀδιαφθορσίαν, cùm præcesserit ἀδιαφθορίαν. Non reperi tamen aliquid quod priori respondeat, nec apud Chrys. nec apud Ambr. nec apud Hieron. Theoph. ἀδιαφθαρσίαν, non attigit. Quod vocabulum D. Hieron. ad virginitatem, cuius amantissimus est, detorquet, cùm ea vox magis exprimat integritatem animi nullis iræ auaritiæ, aut ambitionis stimulis corrupti. Porrò locum hunc paulò aliter refert D. Hilar. lib. 8. de Trinit. *In omnibus te ipsum bonorum factorum præbens exemplum docentes cum veneratione verbũ sanum, &c.* σεμνότητα vertit Hilar. *cum veneratione*. Admonet D. Hieron. *verbum sanum*, quod Græce est, λόγον ὑγιῆ, ad id, quod præcessit, posse referri, nempe ad integritatem doctrinæ: sed obstare, quod sequitur, *sermonem sanum, &c.* Cæterùm non video tam apertam tautologiam. Quamuis enim nemo doceat, nisi loquatur, non parum tamen refert, quomodo loquaris. Quare sine vitio tautologiæ constat oratio; cùm eadem res, modò affertur, quæ simpliciter fuerat proposita. Pro verbo, *vereatur* Græcè est, ἐντραπῇ, id est, *pudefiat*, quod sæpius iam vertit Latinus interpres, *confundatur*. D. Hieron. & D. Ambros. vertunt, *reuereatur Nihil habens malum dicere de nobis*. Græcè, μηδὲν ἔχων λέγειν, id est, *nihil habens, quod dicat*, siue, *nihil potens dicere*. Nam ἔχειν, cum infinito verbo, significat apud Græcos *posse*.

Ambros.
τύπος
Erasmus.
Chrysost.
Chrysost.
Hieron.
Theophyl.
Hilarius.
Hieron.
Ambros.

VERS.7. In omnibus te ipsum præbe exemplũ bonorũ operum,&c.

Exemplo præire debent subditis,cùm omnes,tum præsertim,qui præfecturam gerunt Ecclesiasticam.

ANNOTATIO I.

Seneca.

II. QVoniam,vt rectè annotauit Seneca,epistola 6.ad Lucilium, *Plus homines oculis, quàm auribus credunt*; magnam vim inesse ad permouendos ad virtutem animos, in factorum exhibitione, atque adeò maiorem, quàm in eloquentia,prudentes semper existimarunt.Et quidem,vt loco citato,ait idem Seneca: *Longum est iter,per præcepta; efficax & breue,per exempla:* Græcè est, τύπον, id est, *exemplar* (vt paulò antè diximus,) ad quod alij mores suos debent conformare. Enarrans D.Chrysost. hæc verba, sic ait: *Sit omnibus doctrina, exemplarque virtutis tuæ, speculum vitæ, quod omnibus proponitur, ad imitandum, veluti primitiua quædam imago,omnia in se habens,quæ bona & honesta sunt.* Hæc ille:Primasius: *Ne exemplo, destruas verbum.* Theoph. *Doceant sanè grandiores natu fœminæ,adolescentulas;tu verò ipse minores natu viros, & iuuenes. Verùm enim publica institutio, exemplarque virtutis, tuæ vitæ splendor sit seu imago, & veluti archetypus omnibus propositus, quidquam bonorum sibi, cùm abstergere, tum decerpere volentibus, &c.* D.Thom. *Quia ætate iuuenis es, præbe te in exemplum omnibus bonorum operum*. Prælatus enim esse debet, quasi forma discipulis. 1.Cor.11. *Imitatores mei estote,sicut & ego Christi*.Ioan.13. *Exemplum dedi vobis, &c.* D.August.lib.8. de Trin.ad finem tom.3. aduertit, homines, hominum exemplis mirabiliter ad virtutis amorem incendi;ita scilicet,vt cùm Pauli vitam honestè, & secundum Euangelij formam, traductam recogitamus, non solùm Deum,qui bene viuendi legem præscripsit, & Paulum, qui ad illam se accommodauit, diligamus; sed etiam ad spem ita viuendi incenso studio feramur: *Nescio*, inquit, *quomodo ampliùs, & in ipsius formæ scilicet diuinæ charitatem excitamur, per fidem, qua credimus vixisse sic aliquem;& spem,qua nos quoque ita posse viuere, qui homines sumus, ex eo quòd aliqui homines ita vixerunt, minimè desperamus, vt hoc etiam desideremus ardentiùs, & fidentiùs precemur, &c.* Idem lib.vnico de catechizandis rudibus,cap.7.tom.4. doctè annotauit exempla Sanctorum proponi in Ecclesia,vt nos illorum vitam imitantes, à Deo gratiam, quam illi meruerunt,accipiamus. Additq; ad extremum, ne spes eius (scilicet qui ciuis esse cœperit cælestis Hierusalem)in homine ponatur, sedulò monendus est:quia neque facilè ab homine iudicari potest, quis homo sit iustus: etsi facilè posset, non ideò nobis proponi exempla iustorum,vt ab eis iustificemur, sed, vt eos imitantes, ab eorum iustificatore, nos quoque iustificari sciamus, &c. Idem in Psal. 39. ait; Christum nobis donatum fuisse à Deo Patre per assumptionem carnis, caput,vt in illa carne resurrectionis nobis præberet exemplum, vt sperare disceremus, quod desperabamus, & haberemus iam pedes in petra, ambularemus in Christo. Hæc ille enarrans versiculum illum, *Qui posuit supra petram pedes meos,& direxit gressus meos.*

Longum iter per precepta, breue per exempla. Chrysost. Primasius. Theophyl. D.Thom. 1.Cor 11. Ioan.13. August. Exemplorũ vis nos excitat ad virtutem. Psal 39. Christus assumpsit carnem, vt per eã nobis pręberet exemplum.

III. Est igitur Christus exemplar vitæ nostræ, cæterùm cùm præsentem videre non possimus,adijcere oculos debemus ad eos, qui illum magis exprimunt,quales erant Apostoli,& qui Apostolos imitantur.Vnde Paulus 1.Cor.11.

1.Cor.11.

Imitatores

Imitatores mei estote, sicut, & ego Christi; Quæ verba citans August. loco indicato, sic ait: [*Ergò*, qui iam directos habent pedes in petra, forma sint fidelibus. Fideles sunt iusti, qui attendentes eos, qui se in bono præcedunt, imitando sequuntur. Quomodo sequuntur? videbunt iusti, & timebunt; videbunt, & timebunt sequi vias malas, cùm vident quosque meliores, iam elegisse vias bonas: & dicunt in animo suo, quemadmodum solent dicere viatores attendentes alios ambulantes in via, Non frustra illi hâc eunt, quando illi eunt, quò nos ire volumus; & quare cum magna fiducia hâc eunt, nisi quia illâc ire perniciosum est. Videbunt ergo iusti, & timebunt. Angustam viam vident hâc; datam viam vident illâc. Hâc vident paucos; illâc multos; sed, si iustus es, noli numerare; sed appende: stateram affer æquam, non dolosam; quia iustus appellatus es videbunt iusti, & timebunt, dictum est de te: Noli ergo numerare turbas hominum incedentes latas vias. Noli ergò illos attendere, multi sunt. Et quis numeratur? Pauci autem per viam angustam. Profer, inquam, stateram, appende: vide contra pauca grana, quantam paleam leues. Hoc agant fideles iusti, qui sequuntur, quod illi, qui præcedunt.] Hæc ibi.

Viæ iustorũ dirigũt nos.

Via iustorũ arcta; per eã pauci incedunt.

Statera opris nobis, vt opera nostra cũ aliorum meritis cõferamus.

IV. Iure igitur Paulus exigit à Tito, qui Episcopus erat, vt sic vitam instituat suam, vt exemplo sit omnibus fidelibus incedendi per viam salutis; loco Christi, quem videre oculis nemo potest. Idque in doctrina. Nam in prælatis in docendi munere maximè virtus elucet. Vnde Hierem. 3. *Dabo vobis pastores iuxta cor meum, & pascent vos scientia & doctrina*. Dabo, inquit Deus, vobis pastores Apostolos nempe cuius vaticinij memor Christus Dominus, Petro ait, Ioan. 21. *Pasce oues meas*. Et Paulus Ephes. 4. *Ipse dedit quosdam Apostolos, quosdam prophetas, alios verò Euangelistas, alios autem pastores, & doctores, &c.* Vbi vides eosdem velle pastores simul esse, & doctores. Quid enim pastor indoctus boni aget? *Iuxta cor meum*, hoc est, quales ego eos esse volo; sic de Dauide 1. Reg. 14. dicitur: *Quæsiuit Dominus sibi virum iuxta cor suum*. Qui ergo non est iuxta cor Dei, non exhibet typum veri pastoris. Vis scire cor Dei? Ioan. 10. *Bonus pastor animam suam dat pro ouibus suis; & proprias oues vocat nominatim, & educit eas; & cùm proprias oues emiserit, ante eas vadit, & oues illum sequuntur; quia sciunt vocem eius. Pascent vos scientia & doctrina*, hoc est, docebunt vos veram, & synceram doctrinam: non vt illi, quos audiunt homunculi prurientes auribus, vt dictum est 2. Timoth. 4. *Non intelligentes neque quæ loquuntur, neque de quibus affirmant*, 1. Timoth. 1. Referri etiam potest scientia ad fidem; doctrina verò ad mores; vt sciamus quid credere, & quid facere debeamus, Matth. 28. Prædicate Euangelium omni creaturæ, docentes eos seruare quæcunque mandaui vobis. Chald. Par. *Constituam vobis gubernatores facientes voluntatem meam, & gubernabunt vos, in scientia & sapientia*.

Hierem. 3.

Ioan. 21.

1. Reg. 13.

Typum veri pastoris non gerit, qui non est secũdum cor Dei.

Ioan. 10.

2. Tim. 4.

1. Tim. 1.

Matth. 28.

Chald.

V. Cùm ergo tanti referat exempli vis, meritò Paulus Tito, qui amplissimam habebat diœcesim, & Episcopos constituebat, vt patet ex cap. 1. commendat exemplum vitæ honestæ cum doctrina coniunctum: quod etiam Timoth. 1. cap. 4. commendauit, dicens: *Attende tibi, & doctrinæ*: quasi dicat: primùm, quæ ad salutem animæ tuæ pertinent, diligenter cura; Deinde quia Episcopus es, subditos ex hortare ad fidei & morum doctrinam capessendam.

1. Tim. 4.

VERS.7. In integritate, in grauitate, verbũ ſanum, irreprehenſibile.

Integritas, grauitas morum, atque doctrinæ, prælatis neceſſaria.

ANNOTATIO II.

V.VI. GRæcè hæc inuenies in accuſandi caſu; cui lectioni congruit, quod ſequitur, *verbum ſanum, irreprehenſibile*; quæ particula refertur ad verbum *præbe*: efficitq; hunc ſenſum, in hoc docendi munere præbe integritatem vitæ, grauitatem morum, nec pro concione verbũ aliquod proferas, quod iure reprehendi poſſit. Græcè huius ſententiæ vltima pars exprimitur per vocem compoſitam ἀκατάγνωστον, id eſt, *quod minimè accuſari*, aut *reprehendi poſſit.* Quare declarare mihi videtur iuxta Græcum contextum, quale debeat eſſe exemplum, nempè in doctrina, in integritate: vt doctor nec metu retardetur ab officij ſui adimpletione; nec præmio, ad aliquid docendum veritati contrarium, alliciatur: ſitque grauis in actibus, omni leuitate deterſa.

Integritas vitæ eſt quę dam incorruptio. Iſai. 1.

VII. Primùm ergò admonet Titum, vt vitæ integritatem & conſtantiam ſeruet, de fugiendo non ſolùm peccata, ſed omnem etiam mali ſpeciem. In hoc enim ſita eſt integritas: Iſaiæ 1. *Quieſcite agere peruersè.* Eſt autem integritas vitæ, quædam incorruptio, ſicut enim corpus integritatem amittit inducta in membrum aliquod corruptione; ita anima admiſſa in intellectum, aut voluntatem, aliqua peccati corruptione. *In prælato autem* (vt inquit D.Tho. hîc lect.2.) *Eſt integritas ſenſus per prudentiam, affectus per charitatem, corporis per caſtitatem,* 1. *Theſſ. vlt. Integer ſpiritus veſter, & anima, & corpus ſine querela, in aduentu Domini noſtri Ieſu Chriſti ſeruetur.*

D.Thom.

1.Theſſ.vlt.

Grauitas laudatu hoc eſt ſtabilitas in bono. Pſal. 4. Pſal. 34.

VIII. Secundò admonet, vt grauitatem præferat in bonis, quæ ex charitatis incitamento fiunt. Graue autem tum ſuopte pondere deſcendit, quod in hominibus vituperatur, Pſal. 4. *Filij hominum vſque quò graui corde, &c.* tum firmitatem habet, & ſtabile eſt, quod laude dignum eſt. Dicuntur enim graues, qui non facile dimouentur à bono. Vnde huiuſmodi grauitas præconium habet in Pſal. 34. *In populo graui laudabo te.* Licèt enim iuxta Hebraicam proprietatem *populus grauis* dicatur, frequens & numeroſus; non eſt diffitendum, ſignificari etiam voce *graui* rem ponderoſam. Atque adeo ſignificari ibidē poſſe populum Chriſtianum pondere virtutis ſtabilem.

Doctrina ſana. 2 Tim.1. Prou.17. Decet non falſum l qui eos, qui populũ regunt. Principem dedecet mētiri.

IX. Tertiò hortatur, vt *doctrina ſana ſit, & verbum ſanum*, id eſt, nulla corruptum falſitate, ſic etiam hortatur Timoth.2.cap.1. *Formam habe ſanorũ verborum, quæ à me audiſti in fide, &c.* Prouerb.17. *Non decet principem labium mentiens.* Hebr. *Labium mendacij vel falſitatis.* Principes enim viros, ſiue ſacri ſint, ſiue profani, minimè decet mendaciũ, quippe cùm eorum verbis omnes, propter autoritatem fidem adhibeãt: aliter, quàm plurimis poſſent imponere. Tota autem ſententia, quoniam in hunc locum quadrat, ſic habet: Non decent ſtultum verba compoſita, nec principem, labium mentiens. Hebræa habent, pro (*verba compoſita*) *labium excellentiæ ſeu ar ornati*. Pro, *labium mentiens, labium mendacij vel falſitatis.* Quomodo igitur ſtultus adimit autoritatem orationi, quæ ei debetur ita princeps dat autoritatem falſitati, quæ ei non debetur.

Prędicatores nihil falſi afferant.

X. Diſcamus ex hac ſententia, quales eſſe oporteat prædicatores diuini verbi. Non enim debent eſſe ſtulti, hoc eſt, imperiti, & mundana ſectantes, ſed

planè

planè principes, viriq; graues,& autoritate tum doctrinæ,tum officij præditi. Item tales ab omni mendacio, & falsitate debere esse alienissimos, maximè dum pro officij sui ratione concionantur ad populum. Sed proh dolor! munus prædicandi grauissimum in doctis, & leuissimis hominibus multis in locis per incuriam prælatorum commissum fuit,qui sermones suos vanis & falsis rebus sæpè soliti sunt suffarcire.

XI. Quartò, vult, vt modus adhibeatur in doctrina. Modus autem seruabitur, si verbum sit irreprehensibile id est, in tempore & loco opportunè prolatum; sic enim vitā corriget auditorū,& reprehensione carebit. Eccl.20. *Ex ore fatui reprobatur parabola. Non enim dicet illam in tempore suo.* Hoc est,fatuus etiam cùm profert graues, & doctas sententias, quæ parabolæ dicuntur, non tamen gratiam, aut fructum referet, sed illius dicta reprobabuntur, licèt enim bona dicat, non tamen dicit, opportuno loco, & tempore. Vnde & in Prouerbiis dictum est,cap.26. *Quomodo pulchras frustra habet claudus tibias, sic indecens est in ore stultorum parabola.*

Eccl.10. Parabola sine occasione dicta, cedit in stultitiam. Prou.26

XII. Quintò, finem doctrinæ hunc esse ait: *Ne is qui aduersatur nobis, aliquid audiat quo nocere possit.* D.Chrysost. sic hæc verba explicat: *Quid est*,ait, *ex aduerso? significare diabolum voluit,omnemq; illi obsequentem. Nam cum & vita claruerit,& sermo conueniens fuerit,modestus,mansuetus, ac placidus,nihilq; aduersarios læserit, magnum inde,atque ineffabile conquiritur emolumentum.* Deinde addit: Magna igitur huiusce ministerij vtilitas, cùm ex ore prædicatoris verbum resonat,non qualecunque,sed probatum,atq; irreprehensibile, & quod nulla ex parte,etiam volentibus,præstet maledicti occasionem. D.Thom.sic interpretatur,Si omnes,inquit, bene se habeant; prælati scilicet, & subditi, aduersarij non possunt vobis nocere,iuxta illud, 1.Petr.2. sic est voluntas Dei, vt benefacientes obmutescere faciatis imprudentium hominum ignorantiam, & 1. Timoth.5. *Nullam occasionem dare aduersario maledicti gratia.* Sensus ergo legitimus est,Quæ doces,sint integra,grauia, sana, non leuia aut anilia, vt is, qui ex aduerso est,id est,aduersarius,aut qui diuersa docet; vel diuersam sequitur vitæ rationem siue Ethnicus sit,siue Iudæus,reuereatur, id est, pudore afficiatur.*Nihil habens dicere*,hoc est,nihil potens dicere de nobis,&c. Nam, vt suprà annotauimus, verbum, ἔχω, quando iungitur infinito, vt hoc loco, significat etiam, *posse.*

Chrysost. Ex aduerso nobis est diabolus, & qui ei obsequitur, cum loquimur quæ recta sunt. D.Thom.

1.Petr.2.

1.Tim.5

VERS. 7.& 8. In omnibus te ipsum præbe exemplum, &c. vt is,qui ex aduerso est,vereatur nihil habens malū dicere de nobis.

Quàm vtiles Ecclesiæ fuerint Episcopi,qui doctrina,& exemplo vitæ subditis præluxerunt & de exemplo Christi.

ANNOTATIO III.

I. Nihil excipit,qui in omnibus vitæ partibus, exemplum postulat. In operibus, in concionibus, in moribus, reprehensionis expertem oportet esse prælati *vitam*; cùm, vt sæpè diximus, *sal terræ sit, lux mundi, & ciuitas supra montem posita.* Ab eo,summi,medij,& infimi,quæ sibi ad mores rectè instituendos necessaria sunt,non solùm dum publicè loquitur, sed etiam, dum domi & cum

cum suis agit, exquirunt. Quorsum (inquit) tam exactè? Ab eo nánque qui omnium pater est, & custos, iure quodã tacito, exigunt homines, vt sit lux cæco, medicamentum ægroto, pes claudo, ac denique omnibus omnia. Volupe est, aliquot Pontifices in medium afferre, qui tanquam salutaria sydera, doctrina Pauli imbuti, scientiæ pariter & exempli luce, Ecclesiæ cælum decorarunt, vt, qui hæc legerint, quomodo vitæ sanctitas cum eximia doctrina copulari possit, intelligant.

Põtifices aliquot qui salutaria sunt Ecclesiæ sidera.

II. Martinum Turonensem laudat Sulpitius, quòd ita impleret Episcopi dignitatem, vt propositum monachi non desereret. D. Augustini frugalitatem in primis prædicat Possidonius in mensa, olera ad panem semper, carnes verò interdum propter hospites adhibentem. Eum affirmat morti iam proximum testamentum nullum condidisse, quia vnde conderet, pauper Christi, non habebat. Quid ab eo præstitum sit hac tam insigni moderatione, multa testantur. Africam variis hæreticorum telis infectatam ab erroribus liberauit: vicit Pascentium Arianum. Manichæorum monstrosas fabulas, traduxit in lucem. Donatistas deiecit. Pelagianis omnem vim autoritatémque detraxit. Quid Basilium cõmemorem victu & vestitu parcissimum? qui tamen cum ipso Imperatore Valente Ariano, multos annos, pro fide Christi laudabiliter decertauit? Quid Exuperium Tolosæ Episcopum referam, de quo Hieron. *Esuriens*, inquit, *pascit alios, & ore pallente ieiunijs, fame torquetur aliena*: nihil illo ditius, qui corpus Domini canistro vimineo, sanguinem portat in vitro. Huius sectare vestigia: ô stupendam innocentiam! corpus Domini Episcopus in cistula circumfert; viscera pauperibus effundit. Qua verò fortitudine aurei mores, & luce vitæ integræ rutilantes, sanctissimorum Pontificum animos communierint, testatur Thomas ille Cantuariensis Archiepiscopus, qui nullis, aut suis, aut suorum cladibus, flecti potuit, vt Henrico II. iniquissimo Angliæ Regi, immunitatem & iura Ecclesiæ inuadenti, cederet. Testatur Alexander, Alexandriæ Episcopus, qui & Arij & Eusebij, potentissimorum hæresiarcharum telis orando magis restitit quàm dimicando. Testatur successor eius Athanasius, cuius constantiam, totus in eum concitatus orbis frangere non potuit. Testatur Ambrosius, qui Theodosium Imperatorem, ob admissi sceleris atrocitatem, purpuram, & laureatos fasces minimè reueritus, ab Ecclesiæ repulit ingressu, & publica pœnitentia indicta, stare extra cancellos chori, vt media de plebe hominem, coëgit. Sed, quid ego in enumerãdis sanctissimorum Patrum illustribus factis immoror? vnum subijciam pastorem oraculis prophetarum; & fatidicis Regij vatis carminibus decãtatum, qui exemplo vitæ innocentissimæ; visitandi oues consuetudine, doctrinæ grauitate, cæterísque Pontificij muneris ornamẽtis, cùm excellat, verissimè ait, *Ego sum pastor bonus*. Heu quanti illi stetit hoc nomen! Pro carbatinis, nudis incedit pedibus; pro tunica pellicea; vestem gestat coccineam; pro baculo, est calamus palustris; pro pera, nullius rei vsus; pro cuculla, spinea corona: trahitur funibus; pedibus conculcatur; flagris toto corpore repetitis, excarnificatur, transfiguntur manus, & pedes, clauis malleorum ictu immaniter adactis: Oculi languent morte: crura pendent marmorea. Quæ te pastor diuinissime vis amoris tam ardens incendit. Quæ te impulit pro indignis omni beneficio ouibus, ad tam ignominiosam necem, clementia? Exemplum, inquit, dedi vobis. Errabant oues meæ, in

Sulpitius in vita S. Martini.
Possidonius in vit. D. August.
D. Aug. non habebat vnde testamentũ conderet.
D. Basilius in victu parcissimus.
Exuperius.
Hieron.
Thom. Cantuariensis Arch.
Alexander Episc.
Athanasius.
D. Ambrosij constantia.
Christus Dominicis exẽplum pastoris eximij præbuit.
Ioan. 10.
Christo magni stetit pastoris munus.

contra

confragosis montibus fame enectæ, fercula illis ministraui. *Caro mea verè est cibus.* Et moriebātur siti, patefactis quinque in Caluariæ iugo, sanguineis fontibus liquorem suppeditaui; sanguis meus verè est potus. Ne oues meæ frigeant, frigeo ego; ne pastu careant; crucior inedia, ne sitiant, sitio; ne pungantur, pungor. Denique, ne moriantur, morior. Cur Christe sancte tam innumeros pateris cruciatus? Pastor sum, ait, *Exemplum dedi vobis*, vobis, inquam, Ecclesiarū principibus, vobis, fidei orthodoxæ signiferis; vobis, populi Christiani, & doctrinæ antesignanis; *Vt quemadmodum ego feci*, qui nullum non moui lapidem, quominùs gregi meo vtilis essem, *ita & vos*, qui meas in terra vices geritis, *faciatis*.

Ioan. 6. Sāguine suo Christus sitim ouium suarum extinxit.

III. Ad lucem tanti exempli; caligant mortalium oculi: secuti sunt Apostoli hanc lucem: si splendorem tanti magistri, præ debilitate, aspectus nostri, ferre non valemus; ad discipulorum saltem illius facta, mentem conuertamus. Qui figere oculos in solis radios nequeunt; manum, aut rem aliam obiiciunt, vt tantisper dum aspicere volunt, vis illa vehemens, aciem oculorum minùs hebetet. Nos ergo coruscationi nimiæ exempli, quo Christus pastor bonus, oues suas antegreditur, Petrum, Paulum cæterosque Apostolos apponamus; eos imitari quando vlteriùs progredi debilitas nostra nequit, conemur. Quòd si in hac etiam luce aspectus noster hebetatur; ad illa saltem sidera; Martinos dico, Hilarios, Athanasios, Augustinos, quæ primos diuini verbi satores consecuta sunt, oculos adiiciamus. *Imitatores* (inquit Apostolus) *mei estote, sicut & ego Christi.* Deterrere aliquem potest Christi lux à diuinitate profecta; verùm illi radij per humanitatem insinuati, Paulum ostendunt, insignem fuisse ipsius Christi imitatorem, si ad illum respexerimus, profectò, non solùm Pauli sed etiam Christi erimus imitatores. *In omnibus ergo* (inquit Paulus) ô Tite dilecte fili, *te ipsum præbe exemplum bonorum operum*; Sic enim & Christi imitator eris, cuius omnis actio, nostra est instructio, & nostræ commendationi, amoríque, quo bene te apud omnes, audire desidero, satisfacies; Imponésque silentium iis, qui parati sunt, quicquid secundùm sanam doctrinam à nobis geritur, calumniari. *Obstruetur os loquentium mendacium*, si tua viderint rectè facta; & quanuis se millies in omnes versent partes; nihil occurret, quo Euangelio valeant obsistere. Est hæc magna laus, *vt benefacientes obmutescere faciamus imprudentium hominum ignorantiam*; Imò hæc est voluntas Dei, vt D. Petrus ait epist. 1. cap. 2.

Apostoli secuti sunt exemplum Christi pastoris summi.

Philip. 3. Apostoli diuini verbi satores.

1. Petr. 2.

IV. Porrò quantùm homines, hominum, ne dum prælatorum, exemplis, ad studiosas actiones exercendas accendantur, ex Patribus pauca colligam, quæ locum hunc illustrent. In primis August. lib. 8. de Trin. cap. 9. [*Quid*, quæso, inquit, quòd exardescimus, cùm audimus & legimus, Nullam in quoquam dantes offensionem vt non reprehendatur ministerium nostrum, sed in nobis commendantes nosmetipsos, vt Dei ministros in multa patientia, in laboribus, &c. Quid est, inquam, quòd accendimur in dilectionem Pauli cùm hæc legimus, nisi, quòd credimus eum ita vixisse? Viuendum autem sic Dei ministris, intus apud nos, vel potiùs supra nos, ex ipsa veritate conspicimus. Quem ergo sic vixisse credimus, ex hoc, quod videmus, diligimus. Et infrà: En quàm hominis exemplum, non præsentis tantùm, sed absentis, ac ne viui quidem, sed, & vita functi, hoc est, auditum modo, non etiam visum, efficax tamen sit,

Exempla ex patribus sumpta ad imitandū multis prosunt. August. 2. Cor. 6.

etiam ad imitandum, ne dum ad diligendum. Deinde propiùs contextum hunc illustrat, quod scribit Hieron. in Epitaphio Nepotiani, ad Heliodorum Episcopum: In te, inquit, omnium oculi diriguntur; domus tua, & conuersatio, quasi in specula constituta, magistra est publicæ disciplinæ: quicquid feceris, id sibi omnes faciendum putant. Caue ne committas, quod, aut, qui reprehendere volunt, dignè lacerasse videantur; aut, qui imitari, cogantur delinquere. Hæc Hieron. fortè recordatus doctrinæ Petri, 1. epist. cap. 5. hortantis, Episcopos, vt fiant *forma gregis*, seu, quod idem est, fidelibus bene rectéque viuendi exemplaria. Tertiò, huc pertinent, quæ à Poëtis carminibus decantantur, de parentum & Principum exemplis; suo enim modo Episcopi, principes sunt & parentes. Quale est illud Ouidij ad Liuiam,

Hieron. Domus Episcopi est magistra publicæ disciplinæ. 1. Petr. 5. Ouidius ad Liuiam.

Ad te oculos, auresq; trahis, tua facta notamus:
An vox missa potest principis ore, tegi?

Idem Fast. 6.

Et Fastor. 6.

Sic agitur censura, & sic exempla parantur;
Cùm iudex alios, quod monet, ipse facit.

Iuuenal.

Subiiciam & illud ex Iuuenal. Sat. 14. quo ostenditur quantam vim habeant in vtramque partem, domestica exempla:

Sic natura iubet, velociùs, & citiùs nos
Corrumpunt vitiorum exempla domestica magnis
Cùm subeunt animos autoribus, &c.
Quoniam dociles imitandis
Turpibus & prauis omnes sumus, &c.
Nam siquid dignum censoris fecerit ira;
Quandoquidem similem tibi se, non corpore tantùm
Nec vultu dederit, morum quoque filius, & cùm
Omnia deteriùs tua per vestigia peccet;
Corripies; clamore & castigabis acerbo?
Vnde tibi frontem libertatemq; parentis
Cùm facies peiora senex?
Si damnosa senem iuuat alea, ludit & infans
Bullatus, paruoq; eadem mouet arma fritillo.

Claudianus.

Quid principum mores? Claud. de 4. consul. Honorij Augusti, sic scribit,

Primus iussa subi: tunc obseruantior æqui
Fit populus, nec ferre vetat, cùm viderit ipsum
Autorem parere sibi, &c.

Idem: *Scilicèt in vulgus manant exempla regentum*
Vtque ducum lituos, sic mores castra sequuntur.

V. Sed missis profanis scriptoribus, ad nostros veniamus. Inter ea quæ Euseb. Cæs. hist. Eccl. lib. 6. qui totus ferè Origenem sonat, refert illud ex cap. 3. 4. 5. &c. in hunc locum quadrat, quòd vim, & in persuadendo efficaciam, cum vitæ inculpatæ exemplo copulauerit. Quo factum est, vt non multitudo

Euseb. Cęsar.

modò

modò per eum ad Christi fidem accesserit, sed ad illius scholam Gentiles quoque philosophi & hæretici complures ventitarent; vnde multi; tanquam ex equo Troiano profecti sunt laude charissimi ipsius discipuli; ac tandem insignes vtriusq; sexus martyres. *Hic est, dicebant illius ludi frequentatores, cuius qualis est doctrina, tales etiam sunt mores: quæ docet, agit in vigiliis & ieiuniis pæne iugibus, abstinentia plurima, continentia mirabili, adeo nulla obtrectationis, aut sinistræ alioqui suspicionis occasione aduersariis relicta.* Quin & apud infideles, atque philosophos ingens illi fuit gloria. Nam, vel Porphyrius, Christi Ecclesiæ insectator, licèt eum vti Christianum criminatur; tamen, quòd ex instituto professionis suæ legitimè viuat, admiratur. Vide Niceph. lib. 5. cap. 4. 5. 6. &c. Haymonem de Christianarum rerum memoria.

Origenis laus ea quæ docebat exequentis.

Nicephor. Haymo.

Quid alios commemorem, qui præfecturas eò recusarunt, quòd difficile esse intelligerent, ita eas gerere, vt & Deo grati, & subditis vtiles euaderent. Inhorrescebat B. Gaudentius Episcopus Brixiensis, vt constat ex tractatu, quem prima die ordinationis suæ habuit, & habetur tom. 2. Bibl. Patr. serm. 16. antequam ad Pontificiam dignitatem electus, id officij acceptaret; consideratione obligationis, qua præire aliis verbo & exemplo astringebatur: *Imparem me* (inquit) *vestro desiderio per omnia sentiens; onus istud, totis viribus conatus sum declinare. Sed B. Pater Ambrosius, cæteriq; venerandi antistites sacramento* (*quo vos temerè obligastis*) *astricti, tales ad me Epistolas cum vestra legatione miserunt, vt sine damno animæ meæ vltrà iam resistere non valerē; cui ab Orientalibus quoque Episcopis, nisi meum ad vos reditum pollicerer, salutaris communio, negaretur. Intuemini ergo quid patiar, qui cùm loqui nesciam, tacere non possum, &c.*

B. Gaudentius Episcopus, conatus est Episcopatum defugere. Bibl Patr. Coactus est B. Gaudētius acceptare Episcopatum.

Inest profectò in exemplis magna vis; illis enim ferè, quasi viæ indicibus, ad cælestem patriam itur. Vnde Deus patriarchas, & prophetas, aliósque heroicæ virtutis viros, synagogæ olim dedit, qui viuum essent, verbo & factis obseruantiæ legis, totiúsque probitatis, exemplar: vnde Psal. 77. *Quanta mandauit patribus nostris, nota facere filijs suis, vt cognoscat generatio altera, vt ponant in Deo spem suam, vt non obliuiscantur operum Domini.* Hoc est quàm multa voluit Deus monumentis consignari facta illustria, & diuina, vt homines in suis laboribus præcessisse exempla similia cogitantes, spem erigant ad Deum, qui nunquam defuit sperantibus in se? Actum de se credidit Rex Israël, 4. Reg. 3. cùm in solitudine, exercitum trium Regum vidit siti enectum: *Heu congregauit* (inquit) *nos Dominus tres Reges, vt traderet in manum Moab*: quærenti Iosaphat, an adesset aliquis propheta Domini, respondit seruus quidam Regis Israël: *Est hic Elisæus filius Saphet, qui fundebat aquam super manus Eliæ.* Theodoretus in hæc verba annotauit, propterea sic locutū fuisse illum iuuenem, quia tam insignis, & notæ sanctitatis fuerat Elias in Israël, vt satis cōmendatus existimari posset Elisæus, vel eo nomine, quòd aquam infuderit Eliæ manibus. Ego ad imitationem virtutis patrandi miracula, quæ Eliæ inerat, cum sanctitate coniuncta, allusum esse coniecto. Nam, à quo potiùs sitibundi sperare miraculi aquæ optatæ impetrationem possent, quàm ab Elisæo, qui, vt refert Lyra ex R. Salomone; in sacrificio montis Carmeli, aquam Eliæ manibus eo prodigio infudit, vt è decem digitis prophetæ, tanquam è siphonibus, cum ipsa infusione, totidem emanauerint fontes, quibus ligna, & fossæ non maduerunt solùm, sed & impletæ sunt, vt 3. Reg. 18. scriptum est: In omnibus, seipsum præbuit Elias

Psal. 77.

4. Reg 3.

Theodor. Vel infudisse aquam manibus Eliæ, gloria est Elisæo.

Lyra. E manibus Eliæ fontes ad vsum sacrificij emanarunt.

3. Reg 18.

exemplum bonorum operum; imitatorem habuit Elisæum. Is, & probitatis magistri & signorum imitator, quo tempore aqua necessaria erat sitibundis, exemplo Eliæ, qui aquam cùm opus fuit sacrificio infundit, aquam post preces, miraculo largitus est; vt iam hinc intelligas, exemplum non solùm exhibitum, sed etiam imitatione expressum, Deo & hominibus gratum esse.

CAPVT SECVNDVM.

SECTIO IV.

VERS. 9. Seruos dominis suis subditos esse, in omnibus placentes, non contradicentes, non fraudantes, sed in omnibus fidē bonam ostendentes: vt doctrinam Saluatoris nostri Dei ornent in omnibus.

Græcè; Δούλους ἰδίοις δεσπόταις ὑποτάσσεσθαι, ἐν πᾶσιν εὐαρέστους εἶναι, μὴ ἀντιλέγοντας, μὴ νοσφιζομένους, ἀλλὰ πίστιν πᾶσαν ἐνδεικνυμένους ἀγαθήν, ἵνα τὴν διδασκαλίαν τοῦ σωτῆρος ἡμῶν θεοῦ κοσμῶσιν ἐν πᾶσιν.

EXPLICATVR CONTEXTVS.

Hieron.

BIFARIAM legi hunc locum aduertit D. Hieron. Vno modo, vt accipias seruos subditos esse debere dominis in omnibus; sic particula, ἐν πᾶσι, refertur ab verbum præcedens: Altero, vt intelligat anagnostes, seruos complacentes esse debere in omnibus. ἐν πᾶσιν εὐαρέστους εἶναι. Atque ita quidem habet versionis vulgatæ, & emendatæ a Sixto V. interpunctio, & Græci codices. Porrò εὐαρέστους, interpretatur, non qui satisfaciant, ac placeant dominis, sed sibi non displiceant, & suam fortunam, qualis qualis est, boni consulant. Videtur tamen hæc interpretatio coarctior. Certè ab interpretatione Græcorum Patrum discrepat, nec cum sequenti particula cohæret, μὴ ἀντιλέγοντας; & quidem superiùs, εὐάρεστον, dixit Apostolus, *quod gratum esset, & placeret*, licet Græci, δυσάρεστον, appellant, *cui non facile fiat satis*; huic voci opponitur εὐάρεστος. Et verò, εὐάρεστοι, hîc dicuntur, qui modis omnibus placere student. Porrò μὴ ἀντιλέγοντας, eleganter reddidit D. Ambros. *non responsatores*; quod noster interpres transtulit, *non contradicentes*, μὴ νοσφιζομένους, quod vulgata editio vertit, non fraudantes. Aptè D. Hieron. transtulit, *non furantes*. Est enim νοσφίζειν, aliquid decerpere, ac furtim surripere, cùm totam rem non ausis rapere, quod serui faciunt. Sunt enim natura furaces magis quàm rapaces; & tamen illorum ad suffurandum pronitas heros plerunque ad iram concitat, eò præsertim quòd cōiuncta sit fere cum nugacitate, otio, lasciuia, & ebrietate. Propterea Ecloga 3. Virg. quasi ægrè ferens hoc seruorum ingenium, inquit,

Ambros.

Hieron.

Virg. eclog. 3.

Quid domini facient, audent cùm talia fures?

Homerus.

Hi sunt, quos Homerus vocat, σῖτον ἔδοντες, non magis vtiles quàm mures.

res. Hos Domini ferre domi nequeunt. Vndè turpe esse Socrates aibat, *Si quis talem se faceret, qualem nemo domi vellet habere seruum.* Sint itaque serui Dominis in omnibus subditi, sint conditioni suę placentes, vt seruitutem aspere non ferant: Dominis non contradicant, neque fraudent, aut furentur: sed in omnibus bonam fidem ostẽdentes: præstent fidelitatẽ heris & verbis & factis, etiam in minimis quæ illis credũtur. Sic enim cum Græcis interpretantur, *bonam fidem*, Ambros. & Hieron. Alij ita exponunt, vt velit Apostolus à seruis bonam fidẽ, id est, eã ad quam sunt instructi; factis & verbis commonstrari. Hęc enim operibus bonis in seruis, si elucet, dominos infideles, vel inuitos trahit in Christianismi admirationem, & amorem. Quo hæc fine facienda? Num propter aucupium fauoris herilis? Haud quaquam: sed ob Dei gloriã. Idcircò additur: *Doctrinã saluatoris nostri Dei ornent in omnibus. Ornamẽtum enim doctoris est, discipuli vita; vt & ægroti sanitas, medici laus.* Igitur cũ ex operibus fidei sanctimoniã ostendimus, haud dubiè glorificatur Pater cælestis, Matt. 5. Laudatur Christi doctrina: eadẽ, si secus facimus, maledicitur. Ornat autẽ doctrinam fidei, qui cõditioni suæ apta facit: cõfundit, qui non est subiectus in omnibus, cui conditio sua displicet, quiq; contradicens, & fraudãs, in nullo bonam ostẽdit fidem.

Ambros. Hieron.

Ornamentũ magistri est discipuli vita. Matth. 5.

VERS. 9. & 10. Seruos dominis suis subditos esse; in omnibus placentes.

Cur Paulus tantopere sollicitus sit de seruorum moribus & vita.

ANNOTATIO I.

II. IN omnibus penè Epistolis solicitudinem ostendit, de moribus seruorum ad pietatis præscripta componendis. Cuius rei duplex potest ratio assignari. Prima est, quia, vt hîc aduertit D. Thom. præuidebat grassaturam heresim, quæ iam tunc cœperat, affirmantem, omnes in Christo esse liberos, neque quenquam subesse debere alteri, præsertim, si ille Ethnicus esset. Secunda est, quia, vt D. Chrys. hoc loco annotauit, domini Gẽtiles ad Christum conuerti facilè possent, si seruos Christianos viderent morigeros & fideles in domestico obsequio. Cùm enim seruorum genus fere improbum sit, intractabile, & ab ingenuitate alienũ; non poterunt non mirari Ethnici homines, & ad Christi doctrinam affici, si per eam experti fuerint, etiam vilis conditionis homines fieri bonos. Illa etiam ratio reddi potest, quia cùm Paulus existimet, omne genus hominum ad se pertinere: Non solùm dominos instituit, sed etiam seruos, & hos maximè, quia cùm, vt diximus, fugaces sint & furaces, suis moribus impedimento esse possent, ne domini ad Christum conuerterentur: propterea hortatur illos, ne dominis contradicant, néve suffurentur fraudantes illos bonis suis, & debito obsequio. Hinc 1. Petr. 2. *Serui subditi estote in omni timore dominis non tãtùm bonis, & modestis, sed etiam discolis*, hoc est, difficilibus, & Coloss. 3. *Serui obedite per omnia dominis carnalibus, non ad oculum seruientes, &c.* Idem præcipit ad Ephes. 6. vnde colliges stultum esse dogma, quod asserit, eos, qui per Christum filij Dei facti sunt, non debere esse seruos hominum. Christus enim, vt annotauit D. Thom. hîc, non venit per fidem tollere ordinem iustitiæ; imò per fidem Christi ordo iustitiæ conseruatur; ordo autem iustitiæ postulat, vt qui belli, aut emptionis iure ad nos pertinent, debitam seruiant seruitutem

Hęresis olim eximentium seruos a potestate dominorum. D. Thom. Chrysost.

Apostoli seruos instruũt, & dominis subditos esse iubent. 1. Petr. 2. Coloss. 3. Ephes. 6. D. Thom. Christus nõ sustulit ordinem iustitię, quo serui dominis parẽt.

tutem. Liberamur quidem per Christum à seruiendi obligatione, quoad animam, non tamen, quoad corpus, spectata præsentis temporis conditione. In futuro etiam à corruptione, & seruitute corporis, liberi eximus, 1. Cor. 15. *Cùm tradiderit regnum Deo & patri, &c.*

1. Cor. 15.

Chrysost.
Quàm neglecta sit seruorũ disciplina à Dominis, qui illis vti vt iumentis tantùm volunt

III. Queritur hîc D. Chrysost. quòd seruorum doctrinæ cura dominis nulla sit. Nihil enim ferè aliud curant hi, in quorum sunt potestate, quàm ministerium suum. Quòd si mores illorum aliquando cõponere studeant, & hoc sui gratia tantùm faciunt, ne sibi negotium præbeant, molestíque sint, si fornicationi, furto, aut ebrietati deseruiant. Cùm ergo sic negligantur ad ipsa nequitiæ præcipitia & prærupta deuoluuntur. Si enim vbi pater adest, & mater, & pædagogus, ipsaque libertatis opinio, difficile quispiam malorum consortia deuitat. Quid arbitraris huiusmodi homines fore? nónne ad supremos scelerũ vertices, cùm eorum cura negligatur, euasuros. Idcirco difficile est, seruum fieri bonum. Accedit seruos nullum habere doctrinæ adminiculum; neque cum viris agere eruditione, & sapientia præstantibus. Cùm igitur Christus non solùm pro cæteris hominibus, sed etiam pro seruis mortuus sit, rectè Paulus, de illorum salute, ita solicitus est, vt passim eos de obedientia dominis debita, deque aliis officiis admoneat, sperans fore, vt eorum vita, & dominis salutem, & fidei Christianæ commendationem afferat. Nam cùm domini perspexerint genus adeò impudens & peruicax, veluti freno adhibito, ex religionis nostræ cultu, honestiùs euasisse, atque modestiùs; etiamsi valde stolidi fuerint & imprudentes, magna profectò concipient de fidei, ac religionis nostræ decretis. Constat enim illos, priusquam à se vitia ablegarent, timore quodam iudicij futuri, & rerum, quas in schola Christi audierunt, mentem imbuisse. Sunt hîc domini admonendi, ne turbam famulorum domum aduehant: pauci & electi ad honestæ familiæ decorem sufficiũt, vbi turba famulorum, ibi quosdam improbos esse ferè cõtingit: ad reliquos corrumpendos, vel vnus sufficit. Proinde, vt prudentis est suppellectilem, non ad ostentationem, sed ad vsum parare: ita multò magis non necessariam famulorum turbam excludere; qui nihil aliud sunt, quàm ventres pigri, cum Flacco cantillantes,

Pauci & electi serui quærendi sunt ad familiæ decorem, non turba.
Flaccus.

Nos numerus sumus, & fruges consumere nati.

Dion. Chrysost.
Turba seruorũ non expedit, sed impedit negotia.
Cato tribus seruis comitatus Hispaniam rexit
Seruis fidelitas pręstanda cõmendatur.

Eleganter Dion. Chrysost. orat. 10. vermibus septem pedum similes esse dixit, qui magno vtuntur famulitio; vt enim quamplurimos pedes habentes tardissimi sunt inter reptilia, ita serui plures cùm domi sunt atque adeò plures manus, pedes, & ventres, nihilo faciliùs negotia gerunt; imò tardiùs & difficiliùs. Tribus seruis comitatus Cato Maior Hispaniam rexit. Scipio Æmilianus bis consul, & Carthagine Numantiáque deletis, toties triumphator, septẽ eum seruis sequẽtibus, officio legati functus est. Vide Valer. Max. de abstinẽtia.

IIII. Quare Paulus medicum præstantem imitatur, qui non solùm communium hominum morbos curare didicit, sed etiam desperatos. Vult, vt serui subditi sint, in omnibus placentes non contradicentes. *Sed in omnibus fidem bonam ostendentes*, id est, fidelitatẽ præstantes. Loquitur enim Apostolus Hebræa phrasi. Domini nánque fidei seruorum multa cõmittunt, ac proinde fidelitatẽ ab eis exigunt. *Vt doctrinam saluatoris nostri Dei ornent in omnibus.* Sicut hominum munera bonis verbis, & elegantibus ornantur; ita fides Christi & religio, bonis

bonis ornantur operibus. Hæc autem ornamenta ingenti præmio Dominus remuneratur. Aduertit Theod. enarrans illa verba, *in omnibus placentes*, placere debere seruos in omnibus, quæ pertinent ad corporale dominorum ministerium. Neque enim si dominus iubeat impium esse, impietati seruus debet manus dare: quod significant ea quæ subiunguntur, nempe: *vt doctrinam saluatoris nostri Dei ornent in omnibus*; soli enim Deo sine periculo erroris in omnibus iussis & interdictis seruitur. Vnde ad Coloss. 1. *Per omnia placentes Deo.* At dices, non expedire, vt quis hominibus placeat, iuxta illud Galat. 1. *Si hominibus placerem, Christi seruus non essem.* Recte tu quidem; si homini placeas propter ipsum; id enim vituperatione dignum est: non autem, si propter Deum ei placere studeas.

Theodor. Coloss. 1. Gal. 1.

V. Verùm, quo fine, dicet quispiam, sunt hæc facienda? Non propter humanum fauorem, sed propter Dei gloriam: *Vt doctrinam saluatoris nostri Dei ornent in omnibus*, Gloss. *ornamentum doctoris est honesta vita discipuli, sicut sanitas infirmi, est laus medici.* Doctor nánque curator est animarum.

Gloss.

VERS. 10. In omnibus fidem bonam ostendentes, &c.

Gentilibus etiam dominis seruus debet subiici, & fidelitatem ostendere exemplo Ioseph.

ANNOTATIO II.

VI. Debet seruus Gentilibus dominis subiici, & cum omni modestia, nisi contraria Deo pręcipiant, obtemperare. Hunc enim non modò Deus coronis donabit, & præmiis; verùm ipse quoque dominus, etiamsi plumbeus fuerit aut immanis, laudabit & admirabitur, ac cæteris omnibus in honore præferet, ac præficiet, etiamsi ipse Ethnicus sit. Nullam enim Apostolus, 1. Tim. 6. exceptionem facit: *Quicunque* (inquit) *sunt sub iugo serui, dominos suos omni honore dignos arbitrentur, ne nomen domini & doctrina blasphemetur. Qui autem fideles habent dominos, non contemnant, &c.* Idem Ephes. 6. *Serui obedite dominis vestris, non tantùm bonis, sed etiam dyscolis.* Refert Pierius Valer. lib. 36. fol. 419. Moris antiqui fuisse, vt in caput noui serui dominus cõspergeret, nuces, ficus, legumina, aliósque fructus, & varia numismata: quo intelligerent quicquid ad domini voluptatem & domesticam abundantiam attinet, ab illis sperari. Huc spectat illud Prouer. 27. *Qui seruat ficum, comedet fructus eius; & qui custos est domini sui, glorificabitur. In antiqua serui effigie*, vt refert Claudius Spenseus, digressione 8. in Epist. ad Titum, *pileum rubrum videre est in capite: elegans interula corpus tegit: auriculæ eminent asininæ, ceruini pedes. Dextra erecta & in palmam explicata.* Hac pictura indicatur, decere seruum, cultum elegantem, modò ne sit nimius. Iulianus Augustus gloriosus philosophus, sed apostata, vt autor est Zonaras, Annalium 3. cùm ad eum Constantij tonsor pretiosiore cultu accessisset; *tonsorem se quæsiuisse dixit, non senatorem*: hominémque dimisit. Rostrum suillum, quod etiam seruo Gilbertus Nozerenus, quem Spenseus citat, admonet, non decere famulum fastidiosum palatum. Nam D. Bernard. in opusculo de cura siue regimine rei familiaris; *Pascendam esse ait copiosè familiam, citra delicias tamen. Nam qui delicatè nutrit seruum à pueritia* (inquit Salomon Prou.

1. Tim. 6. Ephes. 6. Pierius Val. Seruis, cur olim in caput nuces & alij fructus conijcerentur. Claud. Spẽs. Pictura boni serui in numismate. Zonaras. Gilbertus. Rostrũ suillum, seruum non decere; significat fastidium.

Prouer.29.

Prou.29.) *post eum sentiet contumacem.* Auriculæ asininæ innuunt famulum patienter auditurum siquid duriùs à domino dicatur. Ceruini pedes, celeritatem in mandatis. Dextra erecta, fidem in contrahendo, quocunque domini sui negotio. *Lacæna cùm venderetur, interrogata quid sciret, fidelis,* inquit, *esse.* Rata fidem in famula quouis opificio melius. Vide Apophtegmata Erasmi & Plutarchum, qui addunt, eam quid sciret, præterea interrogatam, respondisse: *Probè regere domum.* Quæ laus est, & ars præclara, in ancilla. Tandem ne quid in serui frugalis picturam desideres; Pala, in sinistra ardentibus prunis plena; & situlæ duæ aquæ, humero sinistro, pertica librante, pendentes, vna à tergo, altera à fronte; industriam ac diligentiam significant, in multis negotiis simul peragendis. Habes fidelis serui picturam. Quia tamen picturæ longè præstat exemplum; vnum vel alterum subiiciam, quo intelligatur, gratum esse Deo, & hominibus obsequium, quod serui exhibent suis dominis, quales quales illi tandem sint.

Fides in famulo opificio quouis melius. Erasmus. Frugalitas in seruo laudabilis.

Gen.37. Ioseph in seruiendo fides & promeritum.

VII. Exemplum fidelis serui audiant ex cap. 37. & 39. Gen. qui dominos habent infideles. An non Ioseph ille castissimus, coquorum principi venditus, alterius erat fidei ac religionis, quàm dominus? Et quidem dominus discrimen religionis minimè cogitauit: ob virtutem amabat eum, rerum omnium potestatem illi permisit, & ipsam domus gubernationem tanquam secundo domino; quippe qui optime nouerat quæ ad ditionem domini pertinebant. Eoque processit dominus, vt existimet D. Chrysost. ad finem hom.4. ad Titum; illum propterea postmodum non irruisse in iugulum adolescentis, sed carcere fuisse contentum, quando credidit vxori concinnanti calumniam; quia honore interno, & reuerentia colebat priorem virtutem. Nam nisi eum ex prioribus ipsius operibus admirationi habuisset, ferro furori satisfecisset. Prou.6. *Plenus enim zelo furor viri nulla redemptione inimicitiam soluet.* Quòd si cuiuscunque viri talis est zelus, longè magis illius, qui ab eo, quem honorauerat, iniuria se affectum credebat. Multo nánque vehementiùs nos angunt contumeliæ quas ab iis patimur, qui maiori nobis beneuolentia coniuncti videbantur, & muneribus acceptis magis astricti. Nunquid non cogitauit ille apud met ipsum; seruum hunc emi; domui, & mihi ipsi præfeci: tales verò mihi ille restituit vices? Nihil horum penitus dixit; adeò ipsius animum prior reuerentia continebat.

Chrysost.

Prou.6.

VIII. Quid mirum, si domi tanto honore perfrui meruit: in ipso etiam carcere videsis quanta libertate fruatur. Solent ij, quibus carceris custodia permissa est, ad supremam atrocitatem se exercere, & quos alij miserantur afflictos; illi premunt exactione lucri: & ex carceri mancipatis eos duriùs tractant, qui ob vitij turpitudinem insigniter notati sunt. Iam quis non excandesceret in iuuenem, qui cùm à domino fuisset honore affectus, in suspicionem venit adulterij? sed profectò his omnibus superior fuit spes in Deum; Adeò virtus animæ, feras quoque cogit mansuescere. Nam eadem modestia, qua dominum ceperat, in animum se præfecti carceris insinuauerat; iam & carceris & præfecti carceris dominus erat. Vnde Chrysost. diuinæ prouidentiæ hoc attribuens: *Quia,* inquit, *ad regiam dignitatem prouehendus erat, meritò prius didicit subijci, quotum in gradu, domus, carcerisque præfectus est.*

Ioseph patriarcha liber erat in carcere.

Chrysost. Præfuit Iosephus carceri tanquam domino occurrés omnium miseriis.

IX. Quomodo autem se gesserit, explicat idem Chrysost. Præfuit, inquit,

quit, domui, præfuit carceri; non tanquam carceri, sed veluti domui: Omnium quippe miserias ipse leuabat, & eorum, qui intus clausi tenebantur, non secus curam habebat, quàm si membra sua essent: nec non ipsorum calamitates curiosiùs perquirebat, & consolabatur. Vidit Eunuchos, Gen. 40. à Pharaone inclusos, pincernarum principem, atque pistorum, & ait: *Cur tristes sunt hodie vultus vestri?* Neque illi, vtpote regij ministri, repulerunt dolenter interrogantem, verùm tanquam fratri charissimo, qui condolere nouisset, omnia aperuerunt. Placet hic cùm Lyrano adducere S. Paulini exemplum: qui sic Vandalo Regi infideli seruiendo, vt Paulus hic præscribit, hoc est, fidem suam bonis operibus ornando, sui suorúmque omnium ciuium à seruitute liberationem à Domino suo emeruit. Vt enim scribunt Sabellicus in exemplis, lib. 3. cap. 8. & lib. 8. cap. 2. Fulgosus, lib. 2. cap. 5. Marcellus, lib. 1. cap. 2. & alij, Regij horti cultor effectus, munus id tam eximiè obiuit, vt meritò, cùm omnibus esset charus, tum ob spectabilem vultum, mansuetósque mores, & ingentem virtutem, prophetiæ gratia, qua regni mutationem prædixit, dignus habitus sit: tantùm denique valuit apud nouum regem, vt qui pro vnius viduæ filij liberatione, seipsum, venditis omnibus bonis, in seruitutem dederat, libertatem sibi & aliis impetrarit: Ex Africa Nolam, cuius Episcopus erat, cum suis ciuibus, non sine magna frumenti copia, postliminio triumphanti similis reuersus. En quãtum fides bonis moribus declarata, promeriti habet. Subijciam tandem verba, quibus concludit exhortationem suam ad seruos D. Chrysost. *Hæc idcirco* (inquit) *dixerim, vt ostenderem, quòd siue in seruitute, siue in captiuitate, siue in carcere, siue sub terram ipsam fuerit virtutis studiosus, nihil omnino ipsum superare, nihil deijcere poterit.* Nouerint igitur serui, quòd etiamsi bestias habuerint dominos, sicuti Ægyptium Ioseph: siue crudeles, sicut ipse custodem carceris, eos facile capere poterunt: Etiamsi illi Gentiles fuerint, quemadmodum & isti. Nihil quippe virtute suauius, nihil probis actibus dulcius, nihil iucundius mansuetudine, atque obedientia. Non verentur, qui tales sunt, seruitutis iniurias, non pauperem fugiunt, non infirmum, atque imbecillem. Quòd si in conditione seruili ea res tantum virium habet, quantò magis in hominibus liberis?

Genes. 40.

Lyranus.

D. Paulini seruitus.

Sabellicus.

Fulgosus.

Marcellus.

Restitutio D. Paulini in patriam, post seruitutem.

Chrysost.

CAPVT SECVNDVM.

SECTIO V.

VERS. 11. Apparuit enim gratia Dei, & Saluatoris nostri omnibus
12. hominibus, erudiens nos, vt abnegantes impietatem; & secularia desideria; sobriè & iustè & piè viuamus in
13. hoc seculo; Expectantes beatam spem, & aduentum gloriæ magni Dei, & Saluatoris nostri Iesu Christi.

Græcè; Ἐπεφάνη γὰρ ἡ χάρις τοῦ θεοῦ ἡ σωτήριος πᾶσιν ἀνθρώποις, παιδεύουσα ἡμᾶς, ἵνα ἀρνησάμενοι τὴν ἀσέβειαν, καὶ τὰς κοσμικὰς ἐπιθυμίας σωφρόνως, καὶ δικαίως, καὶ εὐσεβῶς ζήσωμεν ἐν τῷ νῦν αἰῶνι, προσδεχόμενοι τὴν μακαρίαν ἐλπίδα, καὶ ἐπιφάνειαν, τῆς δόξης τοῦ μεγάλου Θεοῦ, καὶ σωτῆρος ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ.

EXPLICATVR CONTEXTVS.

Ambrof. Hieron. Fides apud Iudęos quasi occulta erat in mūdi angulo: aduētu Christi apparuit, &c.

1. EXPENDENDÆ sunt aliquæ voces. Primò, *Apparuit enim*, Græcè est ἐπεφάνη, quod Ambrof. & Hieron. vertunt, *illuxit*. Apparuit ergo iuxta vim, verbi Græci, quod fit conspicuum & illustre. Nam antè videbatur apud Iudæos in angusto occultari; & his etiam, legalium operum fiducia obscura erat; nunc vsque ad seruorū genus illustrata est. Neque tamen eo tēpore Euāgelij lux & gratia omnibus nota erat hominibus, sed nullū excludebat genus hominum. Secundò, *Dei & saluatoris*, Græca habent ἡ χάρις τοῦ θεοῦ ἡ σωτήριος, hoc est, *gratia Dei saluatoris*, vel *salutifera*, vt transfert Erasmus, etiamsi Hieron. & Ambrof. aliter legunt; In antiquissimo codice Chrysostomi affirmat Erasmus se legisse σωτῆρος, ad quam lectionem spectare credit interpretandi modus eiusdem Chrysost. si attentè consideretur. Certè Theophyl. legit, σωτήριος; Næ, coniunctio, *&* non additur in nostra Latina editione à Sixto V. emendata, nec in aliis ex antiquis emendatioribus. Articulus ἡ Emphasim habet; significat nanque nullam esse salutem nisi per Dei gratiam. Quod autem ait, *Saluatoris*, potest tam de Patre quàm de Filio accipi. Tertiò, *erudiens nos*; Græcè, παιδεύουσα, vocabulum à pueris deriuatum, siue quòd gratia nos per ignorantiam lapsos maternè corripiat; siue quòd, vt rudes clementer doceat. Quartò, *Abnegantes*, Græcè est, ἀρνησάμενοι, participium scilicet præteriti temporis; poterat verti, *abnegatis secularibus desiderijs*, vt legit D. Ambrof. sic enim ait: *Vt abnegata impietate & secularibus desiderijs, &c.* Quid sit *abnegare*, quoniam ea vox emphasim continet, explicat Anselm. hoc modo: *Qui impius antea fuit, qui superbus, luxuriosus, auarus, qui aliena rapuit; si conuersus ad Christum, factus est pius, humilis, vitam ad continentiam mutauerit, ambire desierit, & propria largiri didicerit, qui iustitiam sitijt & esuriyt & gaudia patriæ cælestis appetit, is impietatem & illecebrosa præsentis seculi desideria, quæ sectabatur, abnegauit.*

Erasmus. Hieron. Ambrof. Theophyl. Ambrof. Anselm. Math. 5.

Hæc

Hæc Anſelm.ex Greg.hom.32.ſuper Euangelia. Quomodo autem ſe quis abneget,oſtendit, D.Hieron. ad finem capitis 1. huius epiſtolæ: *Pudicus*,inquit, *fornicatorem,quod priùs fuerat,negat;ſapiens, imprudentem: iuſtus,iniuſtum: fortis, infirmum, &,vt commune de omnibus loquar, toties negamus nos, quoties priora vitia calcantes,deſinimus eſſe,quod fuimus,incipimus eſſe,quod antè non fuimus,&c.* Videtur mihi Hieron.doctè & vtiliter explicaſſe illud Chriſti, Matth.15. & Luc.9. *Siquis vult venire poſt me, abneget ſemetipſum.* Quod etiam præſtitit Ambroſ.de pœnitentia lib.2.cap.10. *Viuendum*,inquit,*ita, vt huic mortali moriamur vſui, ſeipſum ſibi homo abneget,& totus mutetur, ſicut quendam adoleſcentem fabulæ ferunt, poſt amores meretricios peregrè profectum,abolito amore,regreſſum,veteri occurriſſe dilectæ,quæ ſe non interpellatam mirata,& ſe non cognitam rata: rurſus occurrens,dixerit,Ego ſum,reſponderit ille,Sed ego non ſum; ſemetipſum relinquit* (inquit Ambroſ.) *& abnegat.* Legendus etiam eſt Gregor.Moral.33.cap.6. *Relinquamus*, inquit, *noſmetipſos, quales peccando fecimus; maneamus noſmet ipſi, quales per gratiam facti ſumus*; & infrà: *Tunc nos relinquimus,& abnegamus,cum vitamus, quod per vetuſtatem fuimus,& ad hoc nitimur,quo per nouitatem vocamur.* Penſemus quomodò noſter hîc ſe abnegauerat; *viuo*, ait, *iam non ego*, Galat.2. Extinctus quippe ſæuus ille perſecutor, viuere cœperat pius prædicator. Si enim ipſe eſſet; pius profectò non eſſet: ſed, qui ſe viuere denegat, dicat vnde eſt. *Viuit verò*, ait, *in me Chriſtus:* ac ſi apertè dicat: Equidem à memetipſo extinctus ſum, quia carnaliter nō viuo; non tamen eſſentialiter mortuus,quia ſpiritaliter in Chriſto viuo. *Ergo niſi quis à ſemetipſo deficiat ad eum, qui ſuper ipſum eſt, non appropinquat; nec valet apprehendere, quod vltra ipſum eſt, ſi neſcierit mactare quod eſt. Sic olerum plantæ tranſponuntur,vt proficiant, eradicantur, vt creſcant, & ſemina in terræ admiſtione deficiunt, vt in reparatione ſui generis vberiùs aſſurgant, & vnde videntur perdidiſſe quod erant; inde incipiunt apparere,quod non erant.* Hæc Greg. de ſui,& vitiorum,quæ deſideria ſecularia vocat Apoſtolus, abnegatione,quæ altera pars eſt vitæ honeſtæ; munítque viam virtutibus, animo miſerandis. Huc pertinet catechumenorum,& puerorum cùm baptizantur,ex ritu Eccleſiæ,adhibita ſatanæ & pomparum eius abrenuntiatio. Quod Græcè eſt, κοσμικὰς ἐπιθυμίας, hoc eſt, *mundana deſideria*. Noſter tamen interpres,*ſecularia*, vertit,cùm non pendeat ab eo quod ſequitur ἐν τῷ νῦν αἰῶνι, id eſt,*in hoc ſeculo*.Latinis quidem ſeculare dicitur, quod inſtauratur centeſimo quoque anno, vt ludi ſeculares; vocat ergo ſecularia deſideria,ea,quæ homines profanis rebus, quibus mundus ſtudet, corrupto more ſequuntur. Quintò, *Sobriè*, Græcè, σωφρόνως, quod Hieron. ſuo more, hic vertit, *pudicè*; aptiùs tranſtulit Latinus interpres, *ſobriè*.

Greg.PP. Hieron. Abnegatio ſui qualis eſſe debet. Matth.15. Luc.9. Ambroſ. Exemplū iuuenis à luxu reuocati ſéq; abnegantis. Greg.PP. Galat.2. Abnegauit Paulus ſeipſum perſecutorem, & factus eſt prædicator. Similitudo à plantis. Abrenunciatio in baptiſmo qualis. Hieron.

II. Sextò, *Et aduentum*, Græcè ἐπιφάνειαν, hoc eſt, *apparitionem*, ſiue *illuſtrationem*. Eadem vox, & *aduentum* ſignificat, ſed cum quadam luce & coruſcatione imitante ſolis orientis ſplendorem. Septimò, *Magni Dei,& Saluatoris*, Græcè, μεγάλου θεοῦ, καὶ σωτῆρος; Quod ita legi poteſt,vt vtrunque pertineat ad Chriſtum, ſitque ipſe appellatus, magnus Deus ſimul & ſeruator. Vel, vt prius,hoc eſt,Dei nomen pertineat ad Patrem,poſterius ad Chriſtum. Chryſ. Theophyl.& D.Hieron.vtrunque Chriſto tribuunt. Hinc contra Arianos ſummi ſolet argumentum; quo,niſi pertinaciſſimi ſint,fateri cogantur Chriſtum, & Dei Filium eſſe,& magnum Deum.Miror,Eraſmum in commentariis,quos

Chryſoſt. Theophyl. Hieron.

edidit in hanc epistolam, cùm Catholicum se profiteatur, pro Arianis pugnare, & eorum velle tueri deliramenta; ita enim loquitur, vt quamuis cum Ario videatur nolle facere; ei tamen faueat: sugillat Chrysostomum, Theophyl. Hieron. & Græcum scholiasten, illos quòd *Christum* vocent, *magnum Deum*: hunc, quòd *Spiritum sanctum, magnum Deum* interpretetur. Vtinam pietatem secutus & Patrum interpretationes esset: aliter profectò sentiret, & sacra dogmata importunis grammaticationibus non laceraret.

Erasmi censura erroris notatur.

VERS. II. Apparuit enim gratia Dei Saluatoris omnibus hominibus, &c.

Explicatur connexio horum verborum cum præcedentibus.

ANNOTATIO I.

Chrysost.

III. PArticula, *enim*, cùm sit causalis, variè solet explicari. In primis D. Chrysost. hom. 5. enarrans hæc verba, assignari causam arbitratur, cur serui tales esse debeant, quales descripti fuerant. *Quia*, inquit, *nacti sunt instructorem, & doctorem Deum, decet, vt quæ illius iubet doctrina, faciant. Rursum, quia per Christum à seruitute peccati liberati sunt, indecens valde esset, ne dicam turpe, ipsos pristinis scelerum sordibus inuolui, & non ea sectari quæ meliora sunt. Nam si quis seruum nactus, qui in multis offenderit, illum non flagris ceciderit, verùm peccatis condonatis, futura vitare monuerit, magnis quoque insuper decorauerit muneribus, & beneficiis auxerit: quænam obsecro tam perfida, & ingrata mens excogitari potest, quæ ad meliora sectanda, huiusmodi gratia non prouocetur.*

Christus nos liberauit a seruitute peccati.

Hieronym.

IV. Deinde D. Hieron. particulam *enim* ad remotiores fontes altiùs trahit, nempè ad omnia præcedentia; sic enim ait: Post catalogum doctrinæ ad Titum quid senes, quid anus, quid adolescentulas, & iuuenes, quid ad extremum, seruos erudire deberet, rectè intulit, *Apparuit enim, &c.* Vbi vides coniunctionem causalem, quæ à D. Chrys. ad seruos dumtaxat relata fuit, ad alios etiam, quorum mentio facta est, referri. Sensus ergo est, iuxta D. Hieron. interpretationem; sciant omnes cuiuscunque sexus, & ætatis, cum quibus seruos numero, Christum, Dei & Virginis beatæ filium, in mundum venisse, vt hæc doceret; ac proinde vnusquisque præstare conetur, quod se deceat.

Christum in mundum venisse doctrina est omnibus t adéda.

Adamus

V. Tertia interpretatio est Adami, & aliorum, existimantium occurri hìc à Paulo obiectioni tacitæ, quasi dicat. Non est mirum, quòd seruorum meminerim, quos Ethnici aspernantur, & cum brutis animantibus cēsent. Nam Dei Filius, non solum liberis, sed etiā seruis salutē attulit; *Apparuit enim gratia, &c.* apparuit, inquā, omnibus hominibus, id est, cuiuscunque conditionis hominibus, tam seruis quàm liberis. Rursus cuiuscunque sexus, ac nationis, Græcis & barbaris. &c. Quam, dicet aliquis, salutem attulit? Quam exprimunt verba sequentia, *Vt abnegantes impietatem, &c.* Ecce virtutis totius argumentum. Auersari idola; dogmata à sana fide aliena detestari; furtum & adulteria execrari: Deinde, quod difficilius est, secularibus desideriis vale dicere. Etenim in nulla re rumusculos inanis gloriolæ aucupari, in cibis & cultu corporis desiderium necessitate sola terminare; hoc opus, hic labor est. Inuenitur plerunque, qui negare incipit sed paucissimi abnegant; quod verbum vrget D. Chrysost. Hæc de connexione huius sententiæ dicta sint.

Fides prædicanda est, vt homines auersētur idola, &c.

Chrysost.

VERS. 12.

VERS. 12. Erudiens nos, vt abnegantes impietatem, & secularia desideria, &c.

Impietatem, & secularia desideria, gratia Dei praeeunte, facile est abnegare.

ANNOTATIO II

VI. AD abnegationem impietatis, & secularium desideriorum renuntiationem, magni (vt par est) faciendam, nos hortatur locus ille 3. Reg. 17. vbi Deus, Eliæ negotiis implicato; modum vitæ tranquillæ & religiosæ, quem hodie multi conantur imitari, diuinitus præscripsit; sic enim illum alloquitur: *Recede hinc, & vade contra Orientem, & abscondere in torrente Carith, qui est contra Iordanem, & ibi de torrente bibes: coruisque praecepi, vt pascant te ibi, &c.* Ex his verbis colligit Ioannes XLIV. Episcopus Hierosolymorum, in lib. de institutione Monachorum tom. 9. bibl. Pat. institutionem monasticam, Eliæ, tanquam monachorum principi fuisse ab Spiritu sancto inspiratam in diebus Achab Regis Israël, à cuius regni initio vsque ad Christi aduētum decades annorum circiter nonaginta quatuor fluxerint. Explicat deinde sigillatim, quatuor particulas quæ continent quicquid oportet facere qui seculo renuntiat. Prima est, *Recede hinc*, scilicet, de terra tua, & de cognatione tua; & sicut dixit Deus Abrahæ, Gen. 12. Secunda, *vade contra Orientem*, scilicet contra originalē tuæ carnis concupiscentiam, scire nanq; debes quòd *in die ortus tui non est à peccato praecisus vmbilicus tuus*, iuxta Ezech. 16. quoniam in peccato natus es totus. Tertia, *& abscondere in torrente Carith.* Nolo enim te vlteriùs morari inter turbas in vrbe, *quoniam vidi iniquitatem, & contradictionem in ciuitate: die ac nocte circundat eam super muros eius iniquitas, & labor in medio eius & iniustitia, & non defecit de plateis eius vsura & dolus*, Psal. 54. Quarta, *Qui* (scilicet torrens) *est contra Iordanem. Iordanis* inter alia significata, *descensio eorum*, interpretatur: per quem hoc loco non absurde peccatum innuitur. Quid enim facit tam descendere homines à dignitate imaginis Dei, in turpitudinē, quàm peccatum? Vnde Prouerb. 24. *Miseros facit populos peccatum.* Additur, *& ibi torrente bibes*, vt abstineas à vino. *Luxuriosa enim res est vinum, & tumultuosa ebrietas* (inquit Salomon, Prou. 20.) *De torrente* autem *Carith* bibendum; id est, de fluuio perfectæ charitatis, pulsis procul negotiis. Enimuero, vt Apostolus scribit, 2. Tim. 1. *Nemo militans Deo, implicat se negotiis secularibus, vt ei placeat, cui se probauit.* Quid illud? *Coruisque praecepi, vt te pascant ibi*; intelligit D. Ioannes Episcopus loco citato, per *coruos*, patriarchas, & viros sanctos, qui per humilitatis suæ & infirmitatis notitiam, exemplo nos pascunt; peccatorum in se nigredinem confitētes. Corui pullis suis cibos non ministrant, quandiu in eis nigredinem non inspiciunt: sic Sancti exemplo non iuuant, donec in nobis agnoscant agnitionis propriæ, qua illi præfulserunt, nigredinem.

Paruit Elias Deo. Vnde subiungitur, 3. Regum 17. *Abiit ergò Elias, & fecit iuxta verbum Domini: cumq; abiisset sedit in torrente Carith. &c. Corui quoque deferebant ei panem, & carnes manè & vesperi:* Et Elias (inquit Ioannes Hierosolom.) vt in spiritu perfectè Deo viueret, *crucifixit carnem suam cum vitiis, & concupiscentiis*, Galat. 5. altiori quodam modo antecessoribus suis. Quoniam enim, vt per puritatem castitatis æquaretur Angelis, se ipsum virginitate perpetua primus hominum

Institutio monastica à Deo inspirata.

Abnegata pietate procul à negotiis viuendum est cum Elia.

Ioannes Episcopus, Bib. Patr. tom. 9. Institutio vitæ monasticæ ab Elia deducta vsque ad Christum. Quid facere debeat religiosus.

Psal. 54

Prou. 24.

Prou. 20

2. Tim. 1.

Prouidentia Dei circa religiosos.

3. Reg. 17

Gal. 5.

hominum ſponte decorauit. Qui ſemetipſum prorſus abnegans & voluntati propriæ abrenuntians, ſemper ſuperioris, id eſt, Dei voluntatem ſecutus eſt, quemadmodum de eo ſcriptum eſt: *Et abijt, quocunque eum ferebat voluntas*, id eſt, Dei. Sequitur: *& fecit iuxta verbum Domini*, quia ſcilicet de terra, & cognatione ſua, in ſolitudinem receſſit; Deo pro ipſo, aliquid melius tunc prouidente; vt ſcilicet à morte eriperetur, & ad monaſticæ vitæ perfectionem traheretur. Hæc ille.

Elias primus eſt iſtum amplexus.

Ad eliam latentem iuſſu Dei concurrerunt multi, videntes illius iuſſu non pluere: nec Baalis miniſtros à ſuo Deo quicquam poſſe impetrare, donec Elias Deum flecteret ſuis precibus, vt Achabo Regi, & Reginæ Baalam pluuiam poſcentibus, prædixerat. Ex his diſcipulos elegit, de quibus Eccleſiaſt. 48. Eliam laudans: *Beati ſunt*, inquit, *qui te audierunt, & in amicitia tua decorati ſunt.* Hi quidem, ſunt illi prophetæ Domini, quos liber Regum meminit centum fuiſſe à nece per Abdiam præſeruatos, cùm regina Iezabel cæteros eorum interficeret. Dicuntur autem prophetæ, non quòd futura prænoſcerent, vt Elias; ſed quia hymnos Deo deuote pſallebant. Vnde verè dicere potuit, 3. Reg. 18. cùm in monte Carmeli eſſet, *Ego propheta Domini ſolus remanſi.* En tibi aſſignamus initia cœtus hominum impietatem abnegantium in lege veteri. Quid in noua? Næ, longè maior eſt ſecularibus deſideriis renuntiantium numerus; quibus aduentu Chriſti vberior præſtò eſt gratia.

Multi ad Eliam accurrunt, vt illi gnorum inſtitú equantur. Eccl. 48. 3 Reg 18.

VII. Iugum difficile, & onus graue, videtur pleriſque lex Chriſti. Cæterùm iugum ab ipſo Domino ſuaue dicitur, & onus leue, Matth. 11. quod omnino ſentiendum eſt. Fateor Apoſtolum 2. Tim. 3. dicere; *Omnes, qui piè volunt viuere, & in Chriſto, perſecutionē patientur.* Audio eundem 2. Cor. 6. *ſub iugo Chriſti dicentem; In omnibus commendantes noſmetipſos, tanquam Dei miniſtros; in multa patientia, in tribulationibus, in neceſſitatibus, in plagis, &c.* & 2. Cor. 11. *à Iudæis quinquies quadragenas vna minùs accepi, ter virgis cæſus ſum; ſemel lapidatus ſum; ter naufragium feci; nocte & die in profundo maris fui; & cætera, quæ numerari quidem pericula poſſunt, tolerari verò, niſi Spiritu ſancto iuuante non poſſunt.*

Matth. 11. 1. Tim. 3. 2. Cor. 6. 2. Cor. 11. Iugū Chriſti leue & ſuaue redditur a more.

Hæc cùm ita ſint, iugum tamen legis Chriſti, & onus leue eſt, & ſuaue; non natura: (hæc enim, vel ipſum iugi & oneris nomen horret) ſed gratia Dei, *Apparuit enim gratia Dei Saluatoris noſtri omnibus hominibus, quæ abnegata impietate, & ſecularibus deſiderijs, affluentia deliciarum Dei, & ſpe beatitudinis futuræ, omnia quæ in præſens ſunt aſpera, delinit, & grauia releuat*: quod ſignificat particula, *Erudiens nos*: Græcè eſt, παιδεύουσα, vox à pueris ducta, quam nos inſtitutionem dicimus rudium, vt docti euadant, autore Gell. lib. 13. c. 15.

Gellius.

VIII. Reddit & iugum ſuaue, & onus diuinæ legis leue charitas, & amor ſperatæ beatitudinis; vt enim ait D. Auguſt. tom. 10. ſerm. 9. de verbis Domini, *Omnia ſæua & immania, prorſus facilia & prope nulla efficit amor.* Iam qui conſiderat, quanti homines emant aliquod bonum temporalium quod ſperant, facilè perſpicit, leue eſſe quod patimur pro vita æterna, Rom. 8. *Non ſunt condignæ paſſiones huius temporis, ad futuram gloriam, quæ reuelabitur in nobis.* Quid Regius vates? Pſal. 15. *Propter verba*, inquit, *labiorum tuorum, ego cuſtodiui vias duras. Sed, quæ dura ſunt laborantibus, eiſdem ipſis miteſcunt, amantibus*, inquit Aug. Qui expedit, quot & quanta homines patiantur detrimenta, vt optato aliquo bono tandem potiantur; huiuſmodi enim ſunt, vt nobis pudori ſit ſub iugo Chriſti.

Auguſt. Rom. 8. Pſal. 15. Auguſt.

Christi velle ingemiscere. [*Secari*, inquit, & vri se homines patiũtur, vt dolores non æterni, sed aliquantò diuturnioris vlceris, acriorum dolorum, pretio redimantur. Immanissimis bellis miles atteritur: pluribus fortasse annis in laboribus inquietus, quàm in otio quieturus. Quibus tempestatibus, & procellis agitantur mercatores, vt diuitias perituras acquirant, maioribus, quàm quibus acquisitæ sunt, laboribus & periculis plenas? Quos æstus, quæ frigora, quæ pericula ab equis, à fossis, à præcipitiis, à fluminibus, à feris perferunt venatores? quem laborem esuriendi, & sitiendi? Quantas vilissimi & sordidissimi cibi & potus angustias, vt bestiam capiant? & interdum, nec ipsius bestiæ carnes habent propter quam hæc tanta sustinent, epulis necessarias. Quanquam, etsi aper, ceruúsve capiatur, magis suaue sit venantis animo, quia captus est quàm comedentis palato, quia coctus est. Quantis cruciatibus propè quotidianarum plagarum tenera puerorũ ætas subditur? Quantis etiam in scholis vigiliarum, & abstinentiæ molestiis exercentur, non propter discendam sapientiam, sed propter opus, honorésque vanitatis, vt numeros & literas, & disertas fallacias eloqui discant? Sed in his omnibus, qui hæc non amant, eadem grauia patiuntur; Qui verò amant, eadem quidem, sed non grauia pati videntur.] Hæc Aug. vnde concluditur, Gratia Dei præeunte, & amore potiundi æternã felicitatem, facilè abnegari posse cum impietate, secularia, siue mundana desideria.

Cruciantur homines pro rebus caducis, magis quam pro mandatorũ Dei obseruatione.

Occupationes seculi laboriosæ.

Venatorum labores.

Discendi studium.

VERS. 12. Vt abnegãtes impietatẽ, & secularia desideria: sobriè, &c.

Præstat seruum esse abnegata impietate, & flagitijs, quàm nobilem malè moratum.

ANNOTATIO III.

IX. APparens gratia Dei omnibus hominibus, hoc præter alia efficit, vt serui, qui fidei Christianæ, mores pudicos, & vitæ honestæ integritatem adiungunt; pluris fiant à prudentibus rerum æstimatoribus, quàm nobiles, qui deprauati sunt, & flagitiis inquinati. Et quidem Apostolus, dum ait: *Apparuit enim gratia Dei & saluatoris nostri omnibus hominibus*, argumentatur à fine redemptionis; quæ excitat in nobis studium sobriè & iustè & piè viuendi. Quod studium, qui secuti fuerint, in sanctitate & iustitia seruient Deo, fructumque redemptionis, quamuis plebei sint, aut etiam hominum mancipia, haud dubiè assequentur, nobilibus imò, & principibus ipsis, si impiè & profligatè vixerint, pessum habitis. Tractat hunc locum Greg. Naz. in orat. quæ inscribitur, *In nobilem male moratum*. Inter alia commendat, ceu apophthegma, dictum cuiusdam hominis, non admodum splendido genere nati, virtute tamen conspicui, qui cùm adiret insolentius se glorientem alium, qui probis erat quidem ortus parentibus, sed vitiorum sordidus infamis, suauiter arridens, inquit: *Mihi probro genus meum est, tu autem generi tuo.* Quod dictum admonet nos, ne quid vnquam virtuti anteponamus. Etenim, siquis tibi oris deformitatem, aut odoris fœditatem obiiciat, nihilne aliud respondebis, quàm quòd pater tuus formæ pulchritudine excelluit, & solitus sit suauissime olere? siquis te cauillis incesseret, vt ignauum & timidum; nihilne aliud dicturus esses, quàm quòd maiores tui sæpe numero in Olympia vicissent? Proinde, siquis te impro

Greg Naz

Præstat humiles habere parentes, si in nobis virtus sit, quàm nobiles, si malè morati simus.

improbitatis aut amentiæ conuincat,ne mihi parentes tuos, ne cadauera proferas. Accidit non rarò,vt quis pulchram,auróque vndique tectam, citharam habens,pessimè fides pulset:alius contrà, à vili & communi, egregios fundat modulos;vtrum porrò horum meliorem citharœdum esse censes? Nónne eum qui erudito pulsu concentum seruat. Ergo aureis tu quidem parentibus natus sis;si tamen ipse improbus es, quid nobilitatis titulo gloriaris? Hoccine adeò clarum & illustre genus existimas, nimirum proauos mortuos, & fabulosa atque anilia figmenta ludis ne? Ipse equidem te vnum intueor,& expendo num iustus sis an iniustus.

A virtute laus potius quàm à nobilitate petenda.

August.

X. Commendat D. August. in lib. de verbis Apostoli serm 19. virtutem omni nobilitate antiquiorem, cuiusdam pauperculi, & fere ignoti hominis, fide tamē & charitate Christi imbuti,qui ne iustitiæ deesset etiā,quæ iustè potuit accipere, neglexit. Is Mediolani agens tam pauper, vt proscholos esset Grammatici: [*Inuenit*, inquit August.sacculum, cum solidis fermè ducentis, memor legis proposuit pitacium publicè. Ille, qui plangens circumquáq; vagabatur,inuēto & lecto pitacio,venit ad hominem; & ne fortè quæreret alienum,quæsiuit signa,interrogauit sacculi qualitatem, sigillum solidorū etiam, & numerum;& cùm omnia illi fideliter respondisset, reddidit, quòd inuenerat. Ille autem gaudio plenus,volens vicem rependere,tanquam decimas obtulit solidos viginti,qui noluit accipere: Obtulit vel decem; noluit accipere. Saltem rogauit,vel quinque acciperet:noluit ille;stomachabundus homo,proiecit sacculum.Nihil perdidi,ait, si non vis aliquid à me accipere;Nec ego aliquid perdidi. Quale certamen fratres mei,quale certamen,qualis pugna,qualis conflictus? Theatrum mundus, spectator Deus. Victus tandem ille, quod offerebatur,accepit, & continuò totum pauperibus erogauit; vnum solidum in domum suam non dimisit.] Hæc ille.

Mirū exemplum fidei seruatę in homine paupere qui reiecit pecuniā. August.

Pecuniæ cōtemptus inter duos.

XI. Audiuimus exemplum seruatæ iustitiæ, & charitatis, quo admonemur imitari eos qui piè volunt viuere in Christo, & secularibus siue mundanis renuntiare desideriis. Non enim satis est benefacere, sed auertere etiam animum ab omni iniustitia; sunt enim quidam, qui boni esse videntur, sed oblata occasione furti, aut adulterij, fures sunt & adulteri. Hi similes sunt latroni,qui,vbi non potest, non facit furtum; & tamen latro est. *Deus enim cor interrogat, non manum:* Rem indicat August. loco indicato hac similitudine: *Lupus venit ad ouile ouium,quærit inuadere,quærit iugulare, quærit deuorare: vigilant pastores,latrant canes,nihil poterit;non aufert;non occidit; sed tamen lupus venit, lupus redit. Nunquid, quia ouem non tulit,lupus venit, & ouis redit? lupus venit fremens,lupus redit tremens.* Hæc ille. Ad hoc ergo apparuit gratia Dei & saluatoris nostri omnibus hominibus, vt erudiret nos renuntiare non solùm iniquis operibus, sed etiam desideriis, vnde mala opera proficiscuntur; sic piè, sic sobriè, sic iustè viuemus in hoc seculo; siue nobiles erimus, siue liberi, siue serui simus.

Deus cor interrogat, nō manum. August.

Aliqui non peccant,quia non habent occasionem.

Naz.

XII. Nam, vt Naz.ait, loco indicato, quod ad generis origem attinet, [*Lutum* idem omnes sumus, iisdem omnes pellibus contecti: Puluis vnus omnes sumus: ab eodem fictore genus ducimus. In duas partes, non natura, sed tyrannis homines secuit, ac distinxit. Mihi seruus est, quisquis turpiter ac flagitiosè viuit: mihi liber est,quisquis virtute ac integritate præstat. Quòd si

Lutum idem omnes sumus, puluis, &c

Tyrānis nos, non natura [illegible]

tu fastu laboras, quid hoc ad genus? Nónne aquilæ pullos, quos in lucem ediderunt, abiiciunt? Quid est igitur quòd te ipso relicto, Patres tantùm commemoras? Præstat in obscuritate generis, virtute, quàm in maiorum claritate, vitiis comulari. Nam & rosa, licèt ex aspera planta nascatur, fragrantissimum tamen odorem afflat. Tu contrà, si è molli terra nihil aliud, quàm spina existas, ignem vtique promereris.] Hæc ferè Nazian. sed quomodo ais viuendum est, abnegatis desideriis?

VERS. 12. Sobriè, & piè, & iustè viuamus in hoc seculo; expectantes beatam spem, & aduentum gloriæ magni Dei, & Saluatoris, &c.

Quam vtilitatem Christi aduentus consideratio nobis afferat, vt sobriè piè & iustè viuamus.

ANNOTATIO IV.

XIII. COmplectitur Apostolus in tribus verbis summam Christianæ iustitiæ. Sobrietas enim respicit habentem; iustitia, proximum; pietas, Deum. Sobrietas quidem in moderatione cibi, potus, vestitus, & domestici cultus posita est; corporeis voluptatibus, freno rationis & prudentiæ cohibitis: Iustitia, ad proximum refertur; cui iubet, quod suum est, tribuere, & malum pro malo non reddere, sed in bono, malum vincere. Pietas, erga Deum est, eumque vt parentem colit, fidem illius dictis habet; fide, spe & charitate religiosum ei cultum & reuerentiam præstat. Existimat Bernard. serm. 4. in natali Domini ad finem, tribus virtutibus prædictis conseruari in nobis diuinorum mysteriorum iugem recordationem, sic enim ait, *Vt ergo inueniatur in nobis semper Maria & Ioseph, & infans positus in præsepio, sobriè & iustè & piè viuamus in hoc seculo. Propter hoc enim apparuit gratia Dei erudiens nos, & per hoc quoque illius gloria apparebit. Sic enim habes: Apparuit gratia Dei omnibus hominibus erudiens nos. Apparuit in paruulo gratia ad eruditionem. Sed hic erit magnus, sicut de eo Gabriel locutus est, & quos paruulus erudierit ad humilitatem cordis, & mansuetudinem, magnificabit postmodum & glorificabit Magnus & gloriosus, adueniens:* Hæc ille. Idem in sermonibus prauis, serm. 11. explicat quantam vtilitatem nobis præstiterit aduentus Filij Dei. [*Filius*, inquit, Dei, apparuit, vt nos adiuuaret, & erudiret: quod potest; quia est virtus Patris & sapientia. Erudiuit sanè faciens abnegare impietatem & secularia desideria, vt sobriè & iustè & piè viuamus. Impietas erat incredulitas, quia Deum, nec credebamus, nec colebamus. Deum enim sicuti pium est colere, sic impium est abnegare; secularia desideria sunt concupiscentia carnis, concupiscentia oculorum, & superbia vitæ, quæ trahunt, & inclinant ad amorem seculi. Istis negatis viuit homo sobriè: & post pauca: viuit homo sobriè quantùm ad se ipsum; iustè, quantùm ad proximum, cui exhibet, quod iustum est. Iustitia est in duobus; in innocentia, & in beneficentia. Innocentia, iustitiam inchoat; beneficentia, consummat. Piè, quantum ad Deum. Pietas est in duobus, vt de nobis non præsumamus, sed in Deo perfectè confidamus, vt per eum omnia mundi impedimenta

Sũma Christianæ iustitiæ in tribus Pauli verbis.

Bernard.

Vt cũ Christo inueniamur in præsepio, sobriè, piè, & iustè viuendum.

Apparuit in paruulo gratia ad eruditionem.

Bernard.

Quid sobriè, iustè, & piè viuere.

Pietas Dei erga nos.

Christus instar pij medici prius bibit amaram potionem.

menta vincamus. Ipse tanquam pius & laudabilis medicus prius bibit potionem, quam parabat suis, id est, passionem & mortem sustinuit, & sic inanitatem immortalitatis accepit, & impassibilitatis, docens suos, vt confidenter biberent potionem, quæ generat sanitatem & vitam, &c.

Bernard.

XIV. Duas scalas excogitauit D. Bernard. in Declamatione, super illud Euangelij, *Ecce nos reliquimus omnia*, valde contrarias. Finis vnius, inferorum sedes est. Alterius, cælum. Miraturque, tam multos esse ascensores scalæ, non cuius summitas cælos tangit, sed quæ illi omnino contraria est; habens latera concupiscentiam carnis, & concupiscentiam oculorum, gradus verò superbiam vitæ, quæ ex mundo sunt, non ex Patre. Commendat autem scalam, cuius gradus & latera ex Deo sunt, non ex mundo, cui nimirum innixus apparuit. Deinde sic ait: *Sobriè*, inquit Apostolus, *& piè & iustè viuamus in hoc seculo. Sobrietas voluptatem carnis impugnat, iustitia seculi, vanitatem, dum videlicet cuique reddens, quod suum est, & adulantem deplorat, & compatitur irascenti. Denique & ipse Saluator, dum Baptistæ manibus celsum illum verticem inclinaret, sic inquit*, Decet, nos implere omnem iustitiam, Matth. 3. *Solam nimirum humilitatem iustitiam reputans. Exhibeatur ergo sobrietas nobis, iustitia proximo, pietas Deo, &c.* Vocat Bernard. latera scalæ per quam ad Deum ascendimus, sobrietatem & iustitiam quæ duæ virtutes contrariæ sunt voluptati, & vanitati, &c. Hæc scala, iter tenuit in cælum D. Benedictus, de quo Bernard. *Ille*, inquit, *nobis spiritualem erexit scalam, cuius vtique summitas cælos tangit*. Et D. Gregor. *Viderunt*, inquit (nempe duo monachi) *quia strata pallijs, & innumeris corusca lampadibus via recta, orientis tramite, ab eius cella in cælum vsque tendebatur*. Quibus ait vir quidam venerabili habitu clarus in alto apparens, *Hæc est via, qua dilectus Domini cælum Benedictus ascendit*. Viam interpretatur Bernardus esse ordinem, quem Benedictus instituit; Hæc ab illius cella, ad cælum vsque progreditur. Hac via tanquam per scalæ gradus ipse cum multis ad cælum ascendit. Non enim potuit vir sanctus aliter docere, quàm vixit.

Duplex scala.

Scala, quæ tangit cęlum gradus habet, &c.

Matth. 3.

Per scalam sobrietatis B. Benedictus in cælum abiit.

Gregor

Beatitudo cælestis est, beata spes.

XV. Verba illa, *expectantes beatam spem*, nihil aliud significant, quàm beatitudinem speratam, ac desideratam, nobis suo tempore conferendam esse. Illius autem tanta est sublimitas, & magnitudo, vt non decuerit videri, sed tantùm credi. Debet ergo sperari quantumcunque differatur, iuxta illud Rom. 8. *Quod videt quis, quid sperat?* Hanc expectationem Beatæ spei commendat Bern. serm. 9. in Psal. *Qui habitat, &c. Hæc*, inquit, *tota ratio est mea expectationis. Quicquid agendum est, quicquid tolerandum, quicquid optandum, tu es Domine spes mea. Hæc vna mihi omnium promissionum causa: tu es Domine spes mea; sperent in alijs alij; fortè hic in scientia literarum; hic in astutia seculi; ille in nobilitate; ille in dignitate; propter te omnia detrimenta feci, &, vt stercora, arbitror, quoniam tu es Domine spes mea. Speret, qui vult, in incerto diuitiarum; ego verò ne ipsa quidem victui necessaria, nisi abs te spero; si mihi præmia promittuntur, per te obtinenda sperabo. Fratres hoc sapere, ex fide viuere est, &c.* Hanc spem nobis commendat, Petr. 1. cap. 5. *omnem solicitudinem vestram proijcientes in eum: ipsi enim cura est de vobis.*

Rom. 8.

Bernard.

Psal. 90.

Beata est spes, quæ in Deo posita est.

1. Petr. 5.

A Deo beneficia speramus, qui & potest & vult ea nobis cōferre.

XVI. Omnia suadent, vt à Deo beneficia speremus. Imprimis id suadet potentia: *Si decreuerit*, inquit Bernard. *saluare nos, continuò liberabimur: si viuificare placuerit; vita in voluntate eius: si præmia æterna largiri; licet ei, quod vult facere. Nec tibi sit suspecta voluntas; Non derelinquit sperantes in se: Adiuuabit eos, eruet*

eruet eos, & à peccatoribus liberabit eos. Quare? quibus meritis? Audi quod sequitur; Quia sperauerunt in eo. Quis sperauit in eo, & confusus est? Altissimum (*inquit Regius vates Psal. 90.*) posuisti refugium tuum. *Non accedet illuc tentator; non calumniator ascendet; non pessimus ille fratrum accusator attinget. Nam, qui habitat in adiutorio Altissimi, in protectione Dei cæli commoratur.*

Psal.90.

XVII. Qui beatam sperant spem, nolunt iam cum Petro in terreno monte facere tabernaculum, Matth. 17. aut cum Maria deinceps eum tangere volunt in terra; sed planè sitiens anima clamat, Cant. 8. *Fuge dilecte mi, assimilare capreæ, hinnuloque ceruorum super montes Bethel*; Audiunt enim dicentem, Ioan. 14. *Si diligeretis me gauderetis vtique, quia vado ad Patrem, quia Pater maior me est.* Audiuit dicentem Ioan. 20. *Noli me tangere, nondum enim ascendi ad Patrem.* Et, cælestis iam non ignara consilij, clamat cum Apostolo 2. Cor. 5. *Etsi cognouimus Christum, sed nunc iam non nouimus: super montes,* inquit *Bethel*, super omnem videlicet potestatem, & principatum, super Angelos, & Archangelos, Cherubim quoque, & Seraphim. *Neque enim alij sunt montes domus Dei,* inquit Bernardus, *quod sonat Bethel; planè in dextera Patris, vbi iam non sit Pater maior eo. Hæc est enim vita æterna, fratres, vt Patrem cognoscamus verum Deum, sed & quem misit Iesum Christum; verum nihilominus & vnum cum eo Deum, &c. En quàm felix, & quàm beata nobis proposita est expectatio. Nec mirum*; Apparuit enim gratia Dei & Saluatoris, &c.

Beata spes anhelat ad Christum gloriosum Matth.17. Cant.8. Ioan.14. Ioan.20. 2.Cor.5.

Bernard

XVIII. Iubet etiam gratia Christi, quæ nos erudiuit ad abnegationem impietatis & desideriorum secularium, vt expectemus aduentum gloriæ, siue gloriosum aduentum Magni Dei, & Saluatoris. Quæ verba manifestè pertinent ad secundum aduentum; qui dicitur aduentus gloriæ, quia primus fuit humilitatis, Philipp. 2. *Humiliauit semetipsum, &c.* Matth. 11. *Discite à me, quia mitis, &c.* Ille autem erit gloriæ, quia diuinitas omnibus erit conspicua & cognita, Luc. 21. *Tunc videbunt filium hominis venientem in nubibus cum potestate magna, & maiestate.* Vocatur hîc Christus magnus Deus contra Arium, qui asseruit Filium non esse æqualem Patri. Vocatur etiam Saluator, quemadmodum, 1. Tim. 2. *Hoc enim bonum est & acceptum coram Saluatore nostro Deo, qui omnes homines vult saluos fieri.*

Gratia Christi, quæ nos ad abnegationem impietatis erudiuit, expectare iubet aduentũ gloriosi Christi qui Magnus Deus à Paulo dicitur. Phil.2. Luc.21. 1.Tim.2.

VERS. 13. Expectantes beatam spem, & aduentum gloriæ Magni Dei.

Cum timore expectare debemus aduentum gloriæ Magni Dei.

ANNOTATIO V.

XIX. IN primo aduentu erudiuit nos Saluator, qua gloria in extremo iudicio circumfusus, conspicuam è nubibus, mundo ostendet filij hominis maiestatem. Spes huius maiestatis videndæ, tunc beata est, seu, quod idem est, tunc nos beatos efficit, cùm animum permouet, vt sobriè, piè & iustè viuamus in hoc mundo. Quin & gratia Dei Saluatoris nostri idcirco primo illius in mundum aduentu, hominibus communicata fuit, vt diem illi extremum meditantes, vitam ab omni turpitudine deuocarent. Licèt enim de eo die, nihil comperti, dum viuimus, haberi possit; & quando erit, vel ipsos Apostolos

Signa aduẽtus Filij Dei ad iudicandum orbem.

los latuerit: signa tamen cladem orbis extremam & Filij Dei scelerum vltoris aduentum præcedent. Quæ tandem? Torpescentibus desidia hominibus, & incumbentium sibi malorum procellam, ne suspicantibus quidem: Repentè, cælum, terra, mare, elementa omnia multis & inusitatis concitata prodigiis, terrificas oculis species obiicient, quibus tantam iniicient animis formidinem, vt aliqui solo metu examinati moriantur: sol, & luna obscurabuntur. Terra stupendis conuulsionibus quatefacta, trepidè nutabit: mare supra omnem terræ altitudinem, fluctus euomet vorticosos: omni splendore diuinitus cohibito, aër caligine circumfundetur. Homines iuxtà & belluæ pauidè huc illúcque errantes, voces edent rauco gemitu intercisas. Ad hunc rerum statum, ignis vi diuina, in terras depluet, rebus omnibus, quas corripuerit, incendio deuoratis. Moxque à fœcibus terram, & elementa alia mundissima specie inducta, expurgabit. Hominibus ergo omnibus, morte absumptis, Angelis Deus imperabit, vt instar præconum tuba & clamore inuitam euocent, vita defunctos. Quo fiet, vt demortuorum omnium quotquot vnquam fuerunt, animæ corporibus, quibus coniunctè vixerant, restituantur. A tumulis suscitati homines, ab Angelis momento temporis, & in amplissimum loci spatium ducti, nouum oculis haurient spectaculum. Nam iusti corpora, quæ ieiuniis, & macerationibus aliis in vita deformauerant, vegeta videbunt, & pulchra. Qui verò illecebris dediti, & voluptatibus circumfluentes, nec ictum quidem apiculæ ferre poterant, lethiferaque peccati tabe contaminati animam efflarunt; corporum suorum graueolentium, pondere iniquo fœdè torpescentes, miserandos ingeminabunt vlulatus. Collectis in vnum cœtum hominibus, vexillum crucis conspicietur, numeroso Angelorum agmine stipatum. Adorabunt salutis signum iusti; trepidabunt & impallescent impij, partim immensis cruciatibus coangustati, partim sententiæ suæ damnationis expectatione. Aderit mox Christus Dominus septus Angelorum innumerabilium agmine, virginisque matris suæ, & Apostolorum illustrissimo comitatu. Cætera, quæ ad cognitionem sententiæ à summo iudice ferendæ, & locorum, quibus vnusquisque pro meritis, interpellatione postposita, adiudicabitur, tum ex Patribus, tum ex Euangelistarum interpretibus petenda sunt. Rem ipsam perstrinxi, vt Dominum nostrum Iesum Christum, quem iudicem sumus habituri; placare rectè factis studeamus. Insuper cùm Iudicij magni diem ab Apostolo expectare iubeamur, vt de operibus, imò & de cogitationibus occultissimis, iudicemur; timore nobis opus esse intelligamus, non humano tamen & seruili, sed diuino & filiali. Vt enim D. Basil. in Psalm. 31. annotauit, *Duplex est timor; humanus alter, omnium vitiorum principium, & Christianæ contrarium libertati: diuinus alter, dono Dei concessus, qui fons est omnium bonorum. Timore humano, amissionem formidamus pecuniæ, aut gratiæ alicuius principis, aut alicuius sperati magistratus: viuunt spem, & metum inter, qui hæc ambiunt.* Ad hunc sensum applicat D. Basil. versiculum illum Psal. 14. *A timore inimici eripe animam meam,* hoc est, libera me Domine gratia tua à spiritu humili & vili, quo formido id damnũ, quod mihi inferre possunt inimici. Cur ita oras ô Dauid; nimirum, quia non procul abest, qui nimiùm timet à malis & peccatis, quibus nostris animis minas intendit timor.

Elementa prodigiis terrefacient homines iuxta prædictionẽ Christi. Matth. 24.

Corporum è tumulis suscitatio futura.

Vexillum crucis Christum iudicem præibit. Christus Iudex qualis.

Basil. Psalm. 31. Duplex timor.

Timor vilis, qui non peccatum, sed hominem formidat. Psal 14.

Timor, qui peccatũ horret laudandus.

XX. Ille metus laudandus est, qui Deũ cogitat offensum, illiusq; horret & iudicium

iudicium & furorem. Hic enim omnem frenat mentis dissolutæ insolentiam, omnésque cupiditates subiicit rationi. Hunc postulat Dauid, Psal. 118. Confige timore tuo carnes meas: à iudiciis enim tuis timui. Sumptam ait Basil. Ps. 33. metaphoram ab iis qui clauis sunt affixi. Hi enim immoti sunt, nec sine dolore in aliquam partem moueri possunt. Qui enim recordatur, quàm seuerè Deus puniat, vel vnius peccati, lethiferi labe inquinatam animam, in virtute stat, nec ab ea dimoueri se patitur, Psal. 33. *Venite filij* (inquit propheta) *audite me, timorem Domini docebo vos. Quis est homo, qui vult vitam?* Addidit: *Oculi Domini super iustos: vultus autem Domini super facientes mala, vt perdat de terra memoriam eorum.* Fons profectò omnium bonorum est, timor Dei. Si aliqua in Republ. mala effluunt, aliunde oriuntur, nempe quia in nobis timor hic sanctus non est. Dorotheus refert, interrogasse monachum: *Quid causæ esset cur in cella perseuerare non posset.* Respondisséque illi senem, *id propterea ei contingere, quia non cogitaret æternam felicitatem, nec æternos inferorum cruciatus.* Qui enim hæc cogitant, non fastidient cellam, licèt in illa luto & vermibus immersi iaceant.

Psal. 118.
Psal. 33.
Timor Dei, manus & pedes clauis figit, ne peccemus.
Dorotheus
Qui cogitãt futurã vitã, non fastidiũt cellam.

XXI. Idem Dorotheus vehementer admiratur hominum ignauiam, qui cùm agnoscant, omnes viros sanctitate conspicuos, timore diuini iudicij præeunte, aditum sibi ad beatam vitam aperuisse: ipsi nihilominus tranquilli sunt, & in vitiis consenescunt; de ratione flagitiosæ vitæ, coram iudice Deo reddenda, minimè soliciti: quasi verò illis alia sit lex proposita, aliud cœlum destinatum. Rectè Psalmista ait, hanc ignauam obliuionem considerans: *Verũtamen vani filij hominum,* Hebr. tantùm, *vanitas filij hominum; mendacium filij viri in statera; ascendant ipsi in vanitate simul,* quasi dicat: Si filij hominum in vna lance stateræ ponantur: & in altera vanitas; descendet vanitas, & mendacium; illi autem, vtpote qui leuiores sunt, ascendent. Rebus enim leuissimis occupati, nec primi nec secundi iudicij examen recolunt. Aberrant profectò à via salutis, qui timorem hunc non habent, per viam salutis sedes beatas inierũt sancti. At dicetis: nequimus omnes sancti esse. Quid ergo? Profectò, qui in sanctis numeratus non fuerit, absque dubio damnabitur, voluit Deus vt iudicium mundi extremum, tot prodigia in mari, terra & stellis, imò & in hominibus præcederẽt; quo intelligeremus, quàm formidandum sit tribunal illud, de quo dicitur: *Ignis ante ipsum præcedet, & inflammabit in circuitu inimicos eius.* Huc illa verba pertinent, *& expectatione quæ superueniet vniuerso orbi.* Ex vigilia intelligitur qualis erit dies Isai. 28. *Sola vexatio, intellectum dabit auditui,* quasi dicat: Labores, quibus se implicari experientur, & spiritus afflictio, illos docebunt, quàm decepti vixerint, & sensum legis Dei aperient: quod exprimunt illa quæ antecedunt verba, apud eundem Prophetam: *Delebitur fœdus vestrum cũ morte, & pactum vestrum cum inferno non stabit.* Hinc ostenditur, quàm pestiferi sint conatus, & quàm futilis prudentia eorum qui legem Dei non venerantur, videntur enim pactum iniuisse cum omnibus inferorum furiis. Intelligunt stultas fuisse machinationes suas, cùm viderint inanes cogitationes fallendi, domus extruendi; & ditescendi, dum vixerunt, extitisse. Conscientia illis suggeret ruinam, quam videbunt domorum ex rapina fabricatarum, & cætera detrimenta, solùm signa esse irati, ob tam insignem maliriam, Dei. Timore itaque, & expectatione cumulatioris mali, nutabant miseri, & impallescent.

Psal. 61.
Vanitas in statera appensa.
Psal. 96.
Luc. 21.
Isai. 28.
Stulti conatus peccatorum, qui fœdus percusserunt cum morte.
Conscientia sceleris cruciat peccatorem.

XXII. Quod acerbiores stimulos dolori afferet, illud est, *Tunc videbunt*

Luc. 21.

Chrysost. *signum filij hominis.* D. Chrysost. & alij Patres Græci crucem interpretantur. Hæc incredibilem terrorem mortalibus incutiet; videbunt enim refugium salutis, misericordiæ aram, & peccatorum solatium vnicum, in iudicis virgam, ne venia amplius speretur, conuerti. Vnde Matth. 24. *Tunc plangent,* inquit, *omnes tribus terræ:* vexillum nanque Regis Christi significabit, exhaustum esse magna ex parte fontem, ex quo Deus misericordiæ riuulos in homines deriuabat. D. Paulus ait, Dei iustitiam in hoc seculo potissimùm sitam esse in condonandis peccatis, & in hominum sanctificatione: *Iustificati gratis per gratiam ipsius, per redemptionem quæ est in Christo Iesu, quem posuit Deus propitiationem per fidem in sanguine ipsius, ad ostensionem iustitiæ in remissionem præcedentium delictorum, in sustentationem Dei,* id est, quæ delicta Deus tolerat ad ostensionem iustitiæ suæ hoc tempore, vt sit ipse iustus & iustificans eum, qui est ex fide Iesu Christi, &c. Ac si dicat, Deum iustitiæ animaduersionem, nunc suspendere, vt ne pereamus; idque ob leges misericordiæ: at in iudicio extremo, vel misericordia ipsa ex flagitiis offensa, secundùm leges iustitiæ grauiter in nos animaduersurum.

Matth. 24. Rom. 8. Iustitia Dei in hoc seculo mitis, in die iudicij, seuera.

XXIII. Hinc quidam affirmabat, non debere, dum viuitur, aliquem animo cadere, quòd se videat grauissimis peccatis inquinatum; imò id animos addere posse ac debere ad impetrandam facilè diuinam misericordiam. Atque ideo optimum esse precari Deum, vt nobiscum ita se gerat, sicut ipse præcipit, vt nos cum inimicis nostris geramus. Idcirco Isai. 28. vaticinans vltimam Israëlitarum euersionem à Chaldæis inferendam; alludit ad victoriam, quam 2. Reg. 5. de Philistæis David reportauit; quę effecit, vt locus ille diceretur *Baal Pharasim*; & ad eam, quam tulit Iosue de Amorrhæis debellatis, Deo imbre lapidum, auxilium ei præstante: *Sicut,* inquit, *in monte diuisionem* (siue *Pharasim*) *stabit Dominus, sicut in valle, quæ est in Gibaon, irascetur, vt faciat opus suum alienum opus eius, vt operetur opus suum, peregrinum opus eius ab eo,* &c. Non potest opus aliquot alienum dici a Deo, quam illud; quo peccatores, pro quibus mortuus est, perdere & vlcisci statuit. Cæterùm, quanuis Dei opus, dum viuimus, sit, misereri, & culpas remittere; post mortem tamen, illius opus est, scelera punire, Isai. 16. *Ponam in pondere iudicium, & iustitiam in mensura, & subuertet grando spem mendacij & protectionem aquæ inundabunt.*

Isai. 28. 2 Reg. 5. Iosue 10. Alienũ opus à Deo videtur, damnare peccatores pro quibus ipse mortuus est. Isai. 16.

At qualis erit expectati iudicis maiestas? Non ausus est Malachias oculos in eam intendere; vnde cap. 3. *Quis stabit* (inquit) *ad videndum eum? Ipse enim quasi ignis conflans.* Nec verò Euangelistæ eam satis explicant: solus Ioannes, Apoc. 1. eam nobis proponit: *Vidi similem filio hominis, vestitum podêre & præcinctum ad mamillas zona aurea, caput autem eius, & capilli erant candidi, tanquam lana alba. Oculi eius tanquam flamma ignis, & pedes eius similes aurichalco, sicut in camino ardenti; & habebat in dextra sua stellas septem; & de ore eius gladius vtraque parte acutus exibat, & facies eius sicut sol,* &c. Non tamen hic aspectus formidabilis erit omnibus: iustis (inquit sponsa, Cant. 5.) & sibi aliter apparebit; Ait, enim, *Species eius, vt Libanus, genæ illius sicut areolæ aromatum,* &c. Mons videbitur liliis, & omni florum & fruticum varietate consitus; genæ illius, areolas imitabuntur, herbis odoriferis plenas. Cernimus interdum picturam, quæ iis, qui procul sunt, refert horridum vultum; galeam cristis comantem, capiti impositam; oculos cæsios: monstrosas nares: denique quicquid vides, toruum est. Acce

Maiestas iudicis. Malach. 3. Apoc. 1. Christi ad iudicium venientis descriptio. Cant. 5. Christus iudex placidus iustis, iratus iniustis apparebit.

Accedis propiùs; quod caput videbatur, galea tectum, cistella est. Nasus cucumis est; oculi, ficus; aures, fungi; barbæ, seruilia: denique quicquid vides, canistrum est fructibus optimis, & floribus odoriferis plenum. Haud aliter Christus peccatoribus, qui procul erunt, horribilis apparebit; iustis verò, qui propè, mansuetus & floribus ipsis pulchior, Thess. 4. *Nos autem simul rapiemur obuiam Christo in aëra.* Iudicis figuram expendamus: *Pedes sunt illi similes aurichalco*, alia translatio habet, similes Chalcolibano, vt thus intelligamus suppositum in prunis, diuinis pedibus: lacryma ex virga thurea incensum est, quod orationes & lacrymas iustorum significat: quæ ascendentes in cœlum, Deum ad iudicandum in misericordia, mouent. Perpulchrè Psal. 40. *Dirigatur oratio mea, sicut incensum.* &c. optant hunc aduentum creaturæ omnes, quæ homini Deum offendenti, non sponte deseruiunt, Rom. 8. *Vanitati*, id est, homini vano, *creatura subiecta est, non volens, sed propter eum qui subiecit eam in spe*, &c. Reuelationem filiorum Dei expectans ingemiscit, & parturit vsque adhuc. Homini sol illuxit, luna humorem imper iuit; ignis, aqua, aër, ei præstò fuerũt, non quidem sponte (vt enim ait propheta, Psal. 38.) *vniuersa vanitas omnis homo viuens*: Sed ob spem illis à creatore iniectam, qua manifestari oportet Dei filios ad gloriam electos, qui ad vanitatem fugiendam in mundo occultabantur. Quia tamen hæc expectatio differtur, ingemiscit & parturit vsque adhuc. Sol queritur, quòd impiis lucem cogatur præbere: luna, ignis, totáque natura, quòd iis seruiat, qui creatori suo rebelles sunt. Ne quis verò miretur, edi à creaturis huiusmodi suspiria, addit Apostolus: *Non solùm autem illa, sed & nos ipsi primitias spiritus habentes, & ipsi intra nos gemimus adoptionem filiorum Dei expectantes redemptionem corporis nostri*: Hoc est, nos ipsi, qui electi sumus, enixissimè petimus, vt electorum numerus citò compleatur; & sic redimatur corpus nostrum à mortalitatis lege, cui obnoxium est mundo pereunte. Permouebunt hi gemitus haud dubiè Deum, Psalm. 11. *Propter miseriam inopum & gemitum pauperum, nunc exurgam, dicit Dominus.* Subiungit D. Ioannes *vestitum podère*, vt intelligas ex veste sacerdotali victimam vnam omnium impiorum fieri, quæ à Christo summo sacerdote, iustitiæ diuinæ offeratur. Contra Babylonios quorum nomen *confusionem* significat, immisit Deus Chaldæos milites, quos sanctificatos suos vocat siue sacerdotes, quia, tanquam vnam victimam, Babylonios, ex præscripto suo, occisuri sunt, Isai. 13. *Super montem caliginosum*, hoc est, super Babylonem, quæ licèt in plano sit, mons dicitur, propter ædificia turrigero sublimia fastigio, & caliginosus ob peccata, *leuate signum*, &c. *Ego mandaui sanctificatis meis, & vocaui fortes meos in ira mea*, &c. In veste poderis videt Christus notas sanguinis, quo ab impiis aspersus est; mouet hic aspectus ad vindictam. Dauid 3. Reg. 2. iubet occidi Ioab: quia baltheum & calceos tinxit sanguine innocentis Amasæ, vt Hebræi annotant. Mirati sunt Angeli videntes Dominum suum sanguine conspersum post huius diei triumphum, Isai. 43. *Quare ergo rubrum est vestimentum tuum?* Qui respondet, *Aspersus est sanguis eorum super vestimenta mea.* Indicat etiam vestis sacerdotalis, cùm sacerdotis sit, pro populo orare, quod fuerit Christi summi sacerdotis officium. Ad Hebr. 7. *Talis enim nobis decebat, vt esset Pontifex, qui etiam interpellat pro nobis.* Nunc oculi eius tanquam flamma ignis, qui olim columbam præferebant. Dan. 10. *Facies eius sicut fulgur.* Ignis sulphureus aqua non extinguitur; sic nec Dei

Similitudo, In pictura quædam repræsentãtu iis qui sunt propè, quædam iis, qui procul. Thess. 4. Pedes Christi iudicis. Psal. 40. Rom 8. Omnes creaturæ aduentum Christi iudicis optant. Psal. 38. Sol, Luna, & creaturæ omnes queruntur, quòd peccatoribus cogantur seruire. Psal. 11. In veste sacerdotali Christi significatur à Christo victima vna peccatorum offerenda diuinæ iustitię. Isai. 13. 3. Reg. 2. Isai. 43. Hebr. 7 Dan. 10.

Dei ira, pro tribunali sedentis, nullis flectetur lacrymis.

Vbera Dei misericordiã significant. Can. 4.

Quid illud est, *præcinctum ad mamillas*? *vbera* Dei misericordiam significant; ad hæc Paulus, ad hæc Magdalena, & alij lactati sunt. At in die extrema, occultat Deus hæc misericordiæ vbera. Cant. 4. Duo vbera tua, sicut duo hinnuli capreæ: hirci ab vberibus, non nisi vi repulsi, recedunt; sic homines à Dei misericordia. Nunc zona præcinguntur Dei vbera, vt hirci vel coacti ad sinistram, recedant. Quid est gladius, qui de ore eius procedit vtraque parte acutus? iudicandi potestas indicatur, qua Deus iustè, quod iustum est definiet. Accurrent cum illo Angeli, de quibus Psalm. 149. *Et gladij ancipites in manibus eorum*; sicut in regia venatione, ad buccinæ sonum, & strepitum aulicorum exeunt è lateribus feræ; sic Angelo tubam inflante, exibunt de sepulchris corpora rediuiua, fiétque quod dicitur, Ioël. 3. *Congregabo omnes gentes in valle Iosaphat, & ibi disceptabo cum eis.* In disceptatione victor Dominus, non iam tactus dolore cordis intrinsecus, vt cataclysmi tempore, puniet peccatores (erat tunc tẽpus miserendi) sed sponte locũ cõcedens iustitiæ, gladio vtetur bicipiti.

Gladius Christi, est iudiciaria potestas. Psal. 149. Similitudo à venatione. Ioel 3. Rediuiua corpora.

XXIV. Ad Deum igitur cõfugiamus dum viuimus, cuius bonitate pensata delicta, veniam impetrant; in se autem sine misericordiæ consideratione spectata cùm fuerint, plangent omnes tribus terræ. Quid putas prælatum ab Angelis ante iudicem Christum crucis signum significat? nimirum misericordiæ tempus absolutum esse, solámque superesse iustitiam. Præbebit etiam hoc signum sententiæ ferendæ principium; eo enim iustior videbitur, quo crux & sanguis Christi copiosior. In quo defigere spem poterimus, si nobis ipsa crux & sanguis Christi aduersabitur? Num in Sanctorum promeritis? Num in B. Virginis misericordiæ visceribus? omnia intra pectora eorum continebuntur, qui dum vixerunt, vtilitatem ex his fontibus, hauserunt. Ad hunc sensum pertinet illud, Isai. 28. *Coangustatum est stratum, ita vt alter decidat, & pallium breue vtrunque aperire non potest.* Est voluntas Sanctorum, Dei voluntati consona, cùm autem Deus ira sit in peccatores incensus, nolunt illi, nec debent videri magis ad pietatem affici, quàm ille: *Lætabitur* (inquit propheta Psal. 63.) *Iustus, cùm viderit vindictam, manus suas lauabit in sanguine peccatorum.* In eo dumtaxat, vel apud inferos elucebit, quòd sensuum pœna minor erit ea quàm culpæ postulabunt.

Crux signũ est misericordiæ. Isai. 28. Psal. 63.

XXV. Cum timore ergo expectent iusti aduentum gloriæ magni Dei. Illis dicitur à Chisto: *Respicite & leuate capita vestra.* Licèt nánque totus mundus fluctuet, & compage soluta dissoluatur; in tuto habent bona sua; nihil nocere potest summo bono, hoc est, Deo, cui illi adhærent, Matth. 10. *Nolite timere eos, qui occidunt corpus.* Paulus Galat. 6. *Mihi absit gloriari, nisi in cruce Domini nostri Iesu Christi.* Cur ita? Quia per eum mihi mundus crucifixus est. Qui solem, & lunam, & opes vt numina sua adorabunt; cùm viderint hęc obscurari & ruere omnia, arescent præ timore. Quid ni? videbunt idola, quibus confidebant, in nihilum redigi. Iustus, qui Deum timuit, & soli Deo inniti voluit, eriget caput; dicetúrque ei, *Altissimum posuisti refugium tuum, non accedet ad te malum*, &c. Meritò ergo D. Hier. bene iubet sperare pios homines in die aduentus magni Dei. In cuius commentario, inter cætera, hoc notandum est, quod ait: *Sicut impietas, magni Dei reformidat aduentum: ita secura de opere suo & de fide, illum pietas præstolatur.*

Luc 21. Matth 10. Galat. 6. Iustorum in iudicio felicitas. Psal. 90. Hieronym.

CAP.

CAPVT SECVNDVM.
SECTIO VI.

VERS. 14. Qui dedit ſemetipſum pro nobis, vt nos redimeret ab omni iniquitate, & mundaret ſibi populum acceptabilem, ſectatorem bonorum operum.

Græcè; ὃς ἔδωκεν ἑαυτὸν ὑπὲρ ἡμῶν, ἵνα λυτρώσηται ἡμᾶς ἀπὸ πάσης ἀνομίας, καὶ καθαρίσῃ ἑαυτῷ λαὸν περιούσιον, ζηλωτὴν καλῶν ἔργων.

EXPLICATVR CONTEXTVS.

I. DECLARAT Apoſtolus, illum ipſum Magnum Deum, qui mundo ad finem appropinquante admirabili gloria circumfuſus, viuos ſimul & mortuos eſt iudicaturus: eundem eſſe, qui ſe ipſum obtulit ad ſupplicium pro nobis. Dicitur autem à Patre, & à ſe ipſo traditus, quia licèt Iudas, eum Iudæis tradiderit, & hi Pontio Pilato, & Pilatus voluntati impiorum, vt crucifigeretur: tamen in ſui mortem, quam potuit haud difficilè impedire, conſenſit. Iſa. 53. *Oblatus eſt quia ipſe voluit*; voluit, inquam, tradi in mortem, non eo fine quo Iudæi, ſed longè alio, nimirum, vt nos redimeret ab omni iniquitate. Verbum, λυτρώσηται, non ſolùm numerato pretio fieri ſolitam redemptionem ſignificat, ſed ex captiuitate redimere oblato ſanguine & vita ipſa pro vita & capite hominis captiui, vt annotauimus 1. Timoth. 2. in illa verba: *Vnus enim Deus, vnus mediator Dei & hominum homo Chriſtus Ieſus, qui dedit redemptionem ſemetipſum pro omnibus, &c.* Ibi expendimus vim verbi Græci.

Iſa. 53.

1. Tim. 2.

II. Illa verba: *Et mundaret ſibi populum acceptabilem*, torquent interpretes. Nam D. Hieronym. hîc negat, ſe à quopiam humanarum literarum perito, potuiſſe diſcere, quid eſſet, περιούσιον, quod vulgata editio vertit *acceptabilem*: Ex Deuteronomio tamen id collegiſſe, vnde Paulus hæc verba ſumpſiſſe videtur: dicitur enim cap. 17. *Vt eſſes ei in populum acceptabilem ex omnibus populis*. Item Exod. 29. *Eritis mihi populus*, vt 70. habent, περιούσιος, ſiue, peculiaris de cunctis gentibus. Rurſus Pſal. 24. *Elegit Dominus in poſſeſſionem ſibi*. Quod dictum eſt, *in poſſeſſionem*, 70. ac Theodotion, verterunt περιουσιασμόν. Aquila & quinta editio περιούσιον, ſyllabæ commutatione facta, non ſenſus. Symmachus, pro eo quod eſt in Græco περιούσιον, in Hebræo סגלה, *ſegula*, ἐξαίρετον, hoc eſt, egregium, vel præcipuum. Quare exponenda eſt vox Hebræa *ſegula*, quæ illis locis ponitur. Eam nánque R. Dauid ſignificare vult, peculiare, ſiue ſingulare. R. Abraham, *rem deſiderabilem, & glorioſam*. R. Salomon, *theſaurum dilectum*. Et quidem ex Eccleſ. cap. 2. videtur ad theſauros pertinere, vbi ſic dicitur; *Coaceruaui mihi aurum, & argentum, & ſubſtantias Regum, & prouinciarum*. Quod D. Hieronymus ibi tranſtulit ſubſtantias, hoc eſt, facultates, Hebræis eſt, סגלה *ſegula*: Cum quo loco, ſi contuleris, quod habet Chryſoſt. intel

Hieron.
Deut. 17.
Exod. 29.
Pſalm. 24.
70. Interp.
Aquila.
Symmachus.
Theodotion.
Segula, eſt res eximia, & glorioſa.
R. Dauid, & R. Abraham.
Eccl. 2.
Hieron.
Chryſoſt

intelliges vocabulum περιούσιον, significare aliquid eximium, quod tamen est in genere substantiarum. Sensus ergo est, Filium Dei venisse in mundum, docuisse homines, & mortem subiisse, vt nos faceret populum peculiarem, populum eximium, præcipuum, & qui sit instar reconditi thesauri.

Finis aduentus Filij Dei in mundum.

Hieron. Ambros.

III. Pro, *sectatorem bonorum operum*, Græce est, ζηλωτήν, id est, æmulatorem, vt vertit Hieronymus, & Ambrosius. Cuius vocis energiam, magni facit Chrysost. Vides, inquit, vt non simpliciter à nobis opera virtutum exigantur? addidit nempe sectatorem, hoc est, magna cum alacritate, atque ingenti studio, & animo, virtutis opera capessentem. Qua in re vehementia quædam adsit, necesse est, omnino laudabilis. Hæc ille.

VERS. 14. Vt nos redimeret ab omni iniquitate.

Qualis fuerit nostra redemptio, & quo pretio facta.

ANNOTATIO I.

Sermo de passione Domini. Anselm. Ambros.

I. REdemptio nostra de seruitute peccati, quo diabolo obsecuti sumus, sanguine Filij Dei facta est. Vnde redimere hîc dictum notat Anselm. quia eius eramus, etiam antequam redimeremur. Nam aliena dicimur emere, & nostra redimere. Quod expressit Ambros. de vita beata lib. 1. cap. 3. *Nescis*, inquit, *quod te primorum parentum culpa, mancipatum seruituti, redemerit Christus? Ergo seruus es, qui creatus es, & à Domino redemptus, quasi Domino, & redemptori seruitutem debes.* Idem super cap. 12. Lucæ, *Aduersarius*, inquit, *tanquam captiua mancipia, vilioris pretio æstimationis addicit. Dominus, vt speciosa seruitia, quæ ad imaginem, & similitudinem sui fecit; idoneus operis sui æstimator, magno nos pretio, quod ære scilicet non æstimatur, sed sanguine pretioso, de vana nos conuersatione, de maledicto legis; & de perpetua impietatis morte redemit, &c.* Incredibilem hic amorem ponderat Tertull. in lib. de carne Christi, *Si ab alio Deo*, inquit, *homo est, ô Marcion, magis vtique adamauit, quando alienum magno redemit. Nisi dilexisset, non redemisset.* Idem, de fuga; *Dominus virtutum*, inquit, *hominem de terris, imò ab inferis mercatus in cælos. Quis est qui depretiat, & mercedem eius tam magno comparatam commaculat? Recordemur nos seruos, quia creati sumus, & redempti probamur, &c.* Hilarius sanguinem Christi pretium fuisse humanæ redemptionis testatur, *Venundati*, inquit, *sub peccato per redemptionem in sanguine Domini liberamur.* Hoc legislatio, omnes spiritus prophetiæ, patriarcharum spes, Angelorum voces, & toto tempore diuinus sermo testatus est. Ob quod redimi se deprecatur Dauid. Idem in Psalm. 135. *Redemit nos de manu inimicorum nostrorum*, non tunc cùm Iudæos à dominatu Ægyptiorum exemit. Nam & pòst inimicis subditi sunt, & hodie iure alieni imperij coercentur: sed redemit nos, cùm se, pro peccatis nostris, dedit, per sanguinem, passionem, mortem, resurrectionem suam, ab inimicis, diabolo, Angelis eius, filio perditionis, principibus aeris, mundi potestatibus, inimica morte, &c. En quantùm redemptori debemus? Hoc tamen debitum annot. sequenti, ex amore, quo ille, se pro nobis tradidit in redemptionem, quale, & quantum sit, magis elucescet.

1. Cor. 6. 1. Petr. 1. Gal. 3. Tertull. Nisi dilexisset nos Filius Dei, non redemisset. Hilar. in Psal. 118. Psal. 135.

Origen.

II. Interim ex Origene super cap. 15. Exodi hom. 6. in illud, *Populus tuus, quem acquisisti*; aliquid subiiciam, vt quomodo nos Filius Dei redemerit & acqui

acquisierit, magis constet: *Si Dominus* (inquit ille) *creator est omnium, videndum est, quomodo acquisiuisse dicatur, quæ sua esse, dubium non est. Dicitur & alibi, Nonne hic ipse est Deus qui fecit, creauit, & acquisiuit te, &c.* Videtur autem id quisque acquirere, quod suum non erat. Inde dicunt hæretici de Saluatore, quòd eius non erant, quos acquisiuit: dato enim pretio, homines mercantur, quos creator fecerat: at certum est, vnumquenque, quod suum est, non emere. Et pretio tamen emptos ac redemptos dicit Apostolus. Audi ergo quid propheta dicit, *Ecce in iniquitatibus, seu propter iniquitates vestras, venditi estis*, Isa. 50. Vides Dei quidem creaturam nos omnes esse, sed pro suis quemque peccatis venditum, & à proprio creatore alienatum? Dei ergo sumus quatenus ab eo creati sumus. Diaboli verò serui facti sumus, quatenus peccatis ei nostris venundati. At, veniens Christus redemit, cùm seruiremus illi Domino, cui nos peccando vendidimus. Ita videtur, tanquam suos quidem recepisse, quos creauerat; tanquam autem alienos acquisiuisse, quia alienum sibi Dominum siue errando, siue peccando, quæsiuerant. Et rectè quidem dicitur redemisse, qui pretium suis, sanguinem suum dedit. Quid autem tale, vt nos mercaretur, satanas etiam dedit? Quo numismate emit, quos seruos sibi effecit omni genere peccati, &c. Idem tract. 2. in Matth. cap. 16. *Ergo*, inquit, *homo quidem non potest dare commutationem pro anima sua: Deus autem pro animabus omnium, commutationem dedit, pretiosum sanguinem Filij sui.* Et ad Rom. 3. attentiùs adhuc obseruat, quid sibi velit *redemptio.* Sic enim dicitur, quod detur hostibus pro iis quos captiuos detinent, vt eos pristinæ libertati restituant. Detinebatur autem apud hostes, humani generis captiuitas, peccato, tanquam bello, superata. Venit Dei Filius & semeipsum hostibus tradidit, & sitientibus eis sanguinem suum fudit. Hæc est credentibus facta redemptio. Quam obiter sub mysterio designatam habes Prou. 13. *Redemptio animæ viri, propriæ diuitiæ eius diuitias requiris? Inuenies iustitiam, sapientiam, sanctificationem.* Hæc autem cùm Christum esse dicat Apostolus, 1. Corinth. 1. Christus profectò est animæ diuitiæ, ideoque eius redemptio. Nam corporales diuitiæ, animæ magis credendæ sunt pernicies, nisi in bonum opus conuersæ, iustitiæ fiant, atque misericordiæ, &c.

Deut. 32. | Quomodo Christus quos condidit, redemit, & acquisiuit Isa. 50. | Diaboli serui fiunt homines, suis peccatis quasi venditi. | Matth. 16. Dedit Deus pretium pro redemptione hominis. | Rom. 3. | Prou. 13. | 1. Cor. 1.

III. Audi quid sentiat Gregor. Nazian. orat. 1. contra Iulianum: *Tune*, inquit, *contra magnam Christi hæreditatem, quam is, vt Deus condidit, &, vt homo acquisiuit.* Quid Eusebius lib. 10. de demonstratione Euang. cap. 1. & 8. *Quid enim aliud*, inquit, *ille quàm pro animis nostris pretium? Et dereliquit eum fortis suus; cùm eum voluit pro vniuerso mundo pretium, quo animæ redimerentur, exhiberi. Is verò diuinum æternumque decretum, & quas ob causas à Patre relinquendus esset intelligens, multò etiam ampliùs se ipsum demisit pro redimendis animis nostris pretium factus, & omnis humani generis, à priori illa & intolerabili sub inuisibilibus dominis seruitute redemptio ac liberatio, &c.* Non omittam Bernard. qui serm. 20. super Cant. *Ad cumulum*, inquit, *pietatis tradidit in mortem animam suam, de proprio latere fundens, & proferens pretium redemptionis, quo Patrem placaret, & nos ei reconciliaret. Per quod sanè ad se versiculum traxit, Copiosa apud Deum redemptio. Prorsus copiosa, quia non gutta, sed vnda sanguinis, per quinque partes corporis emanauit, &c.* Tandem August. lib. 13. de Trinit. cap. 15. enarrans illud Coloss. 1. *In quo habemus redemptionem peccatorum, In hac*, inquit, *redemptione, tanquam pretium pro nobis,*

Greg. Naz. | Euseb. Christus se demisit pro redemptione nostra. | Bernard. De latere suo Christus pretium dedit redemptionis. | Psal. 129. | August. | Coloss. 1.

nobis,

Christi sanguine diabolus ligatus est, non ditatus.

nobis, datus est Christi sanguis quo accepto diabolus ligatus est, non ditatus, vt nos ab eius nexibus solueremur, &c. Hác redemptionem tam latè patere, vt & baptizatis infantulis salutifera sit, idem cōtra Pelagianos scribit Hilar. epist. 88. & 89. q. 4.

August.

Hinc colligitur quantum Redemptori nostro debeamus. Cùm enim nemo ab Adam viri & fœminæ coniunctione propagatus nos redimere posset: ipse Dei Filius homo factus, proprio nos redemit sanguine. Vnde Psalm 48. inquit propheta, *Frater non redimit, redimet homo?* Significans, nulli hominum facultatem inesse, Deum pro peccato propitiandi, cùm & ipse sit peccato obnoxius, Rom. 3. *Omnes peccauerunt, & egent gloria Dei. Non dabit ergo Deo placationem suam* (ait propheta) *nec pretium redemptionis animæ suæ.* Non igitur fratrem in redemptionem requiras, sed eum, qui nostram superat naturam, non hominem tantùm, sed hominem Deum. Frater erat Israelis Moyses, non tamen à peccato populum redimere valuit: natus enim in peccato, licèt Dei iram, ne populum puniret, aliquando placuerit: non tamen omnino se, aut populum à peccato redemit. Ait ergo Dauid, *frater non redimit*; & dolenter Deo cum interrogatione infert, *Redimet homo?* Quod Moyses vir vtique tantus non potuit, alius poterit? Inuentum est vnum pro omnibus hominibus sanguinis pretium, quem Christus effudit. Hoc pretio empti redemptique sumus. Quare cùm frater, hoc est, homo purus nos redimere nequiuerit, qui redemit, Deus est. Vnde sequitur in Psalmo, *Veruntamen Deus redimet animam meam de manu inferi.* Hæc ferè ex Basilij interpretatione sumpsimus. Quid dabimus, ne ingrati videamur, Redemptori nostro? Cor tuum, à te postulat. Cùm Gentiles aërem serenum à falsis Diis impetrare volebant; aërem sanguine elicito è corde victimæ spargebant, ea inspersione purificari sperantes. Quid sanguis efficiet? quid bona opera ex intimo corde oblata vero Deo? Lege Anton. Brix. tom. 2. verb. sanguis. Non inuento corde in victima, sacrificante Nerone, responsum est à sacerdotibus, id sacrificium non fore Diis gratum. Quomodo ergo opera nostra, sine cordis oblatione, Deo erunt accepta? Audi peccatorem, per pœnitentiam Deo placantem, *Cor*, inquit, *contritum, & humiliatum, Deus non despicies. Tunc acceptabis sacrificium iustitiæ, oblationes, & holocausta.*

Psal. 48.

Rom. 3.

Nemo, præter Filiū Dei potuit nos redimere, &c.

Exod. 32.

Basil.

Deus cordis oblatione placatur.

Anton. Brix.

Theatr. vit. humanę cap. de portentis.

Psalm. 50.

VERS. 14. Qui dedit semetipsum pro nobis, vt nos redimeret ab omni iniquitate.

De amore, quo se Dei Filius, pro nobis, morti obtulit.

ANNOTATIO II.

Sermo alter de passione.

Quid sit diligere in finem.

IV. NOn satis fuit Dei Filio humanam sibi naturam copulasse, & suam hominibus gratiam tot modis exhibuisse: Voluit etiam ad significationem eximij amoris, se morti crudelissimæ offerre, vt nos à peccatis pretio sui sanguinis redimeret. Quod D. Ioan. cap. 13. expressit illis verbis: *In finem dilexit eos*; *In finem*, inquit, hoc est, in Christum, vt interpretatur D. August. tract. 55. in Ioannem: *Finis enim legis Christus est, ad iustitiam omni credenti*, Rom. 10. Nonnulli exponunt, *in finem*, id est, vsque ad finem vitæ: non quia Christus post vitæ finem, non dilexerit suos, sed quia ad mortem vsque amare non destiterit: imò in morte ipsa maioris exhibuerit amoris argumenta.

Rom. 10.

Quid sit in finem diligere.

Cùm

Cùm ſcilicet dedit ſemetipſum pro nobis, vt nos redimeret ab omni iniquitate. D. Chyſoſt. Euthym. & Theophylact. ſic exponunt; *In finem dilexit eos*, id eſt, vehementer: ita nimirum, vt particula *in finem*, exprimat amoris magnitudinem ſimul & præſtantiam: ſignificétque, nihil prætermiſiſſe Chriſtum, quod vehementer amantem deceret: *Maiorem nánque charitatem, nemo habet quàm vt animam ſuam ponat quis pro amicis ſuis.* Aliqui Hebraizantes aduertunt, vocabulum, *Naſach*, quod à D. Paulo, & Latinis interpretibus exponitur, *in finem*, ſignificare victoriam & triumphum. Et quidem D. Paulus 1. Theſſ. 2. agens de Iudæis curſum Euangelicæ prædicationis impedientibus; ob eam cauſam, Chriſto non ita dudum occiſo: *Peruenit*, inquit, *ira Dei ſuper illos vſque in finem,* hoc eſt, victorioſa, quaſi dicat: Non dimittet illos, donec conſtet de victoria à ſe, de inimicis reportata. Et in titulis Pſalmorum tantundem eſt, *in finem*, atque ſi diceretur, carmen triumphale. Quare cùm dicitur apud Ioannem, Chriſtus, *In finem dilexiſſe*, ſignificatur, eò amorem Dei filium perduxiſſe, vt de illo triũphauerit; & meritò quidem. An non eſt triumphantis, ad pedes diſcipulorum, Filium Dei abieciſſe? vinctum per Hieruſalem traxiſſe? In cibum Eccleſiæ dediſſe? Rectè à Bernardo, ſerm. 65. ſuper Cantica, dictum eſt: *Triumphat de Deo amor. Quid amore violentius?* Deinde miratur, Deum Omnipotentem, reddi ab amore infirmum, & minimè reſiſtentem: *Quæ eſt iſta vis, quæſo, tam violenta ad victoriam, tam victa ad violentiam?* Quaſi dicat: Quę eſt iſta vis, tam ad vincendum efficax, vt Deum vincat; & ad reſiſtendum tam debilis, vt Deum debilem reddat?

Chryſoſt.
Euthym.
Theophyl.

Particula hęc, in finem in pſalmis, eſt carmen triumphale
Chriſtus in morte triũphauit.
Bernar.
Triumphat de Deo amor.

V. Attentiori animo cogitemus amorem, qui Deum impulit, vt ſeipſum daret pro nobis. Vix dici poteſt quàm inſignis fuerit. Quinque annorum millibus Deus, ſuam omnipotentiam, ſapientiam, & prouidentiam, hominibus declarauit: amoris verò cumulum vno die, quo ſe pro nobis, morti tradidit. Dixit Hebræis Deus Malachiæ 1. *Dilexi vos. At illi: In quo dilexiſti nos? Quibus reſpondit Deus, Nónne frater erat Eſau, Iacob, & dilexi Iacob, Eſau autem odio habui, & poſui montes eius ſolitudinem, & hæreditatem eius in dracones deſerti?* Quaſi dicat, In hoc ſcietis, ſtirpem & ſobolem Iacob, ex qua vos nati eſtis, à me maximè diligi; non autem illam, quæ ab Eſau propagata eſt: quia hanc, id eſt, Idumæos, à Chaldæis patior deuaſtari; vos verò defendo, & protego. Quid quòd vos aliquando à Chaldæis etiam in ſeruitutem abductos, in libertatem vindicaui, Idumæis in ſeruitute adhuc manentibus? ſignificauit ergo Deus, ſuum Iſraëlitis amorem, ex libertatis beneficio illis collato. Nunc ait, *Dilexi vos.* Quid ſi Dominum nos ipſi interrogemus, in quo dilexiſti nos? Profectò reſpondebit: Nónne acerbiſſimam mortem ſum perpeſſus, vt vos in libertatem aſſererem, & peccati iugum à veſtris excuterem ceruicibus? Huius amoris vis, Cant. 3. num. 9. ſignificatur illis verbis: *Ferculum fecit ſibi rex Salomon, de lignis Libani, columnas eius fecit argenteas, reclinatorium aureum, & aſcenſum purpureum.* Erat in medio pretioſius Emblema: *Media*, inquit, *charitate conſtratum.* Licèt in Chriſti Domini morte, multæ & eximiæ eluceant virtutes, humilitas, patientia, manſuetudo, & aliæ innumeræ; emicat tamen plus cæteris charitas, *velut inter ignes Luna minores.* Pretioſiſſimis olim veſtibus induebatur ſummus ſacerdos. Oculos capiebant aurea tintinnabula, & mala punica. Rationale nihilominus, quod pectus orna

Malach. 1.
Significat Deus amorem ſuũ erga nos beneficio redemptionis.

Cant. 3.
Lectulus Salomonis.

Chriſti charitas maximè in morte eluxit.
Exod 28.

ornabat, gemmarum splendore & nitidissimo quodam carbunculo, intuentium oculos magis detinebat. Sic omnia, quæ in Christo apparent, pretij sunt, & pulchritudinis raræ: amor tamen, qui in illius ardet pectore, splendidior est, oculósque & mentem ad se magis trahit.

Constrinxit se Filius Dei cingulo misericordiæ, ne puniret homines. Apoc. 1. Aurum significat charitatem. Apoc. 3. Zona aurea est charitas.

VI. Ad mammillas zona aurea præcinctum vidit Ioannes Apocalypsis 1. Christum. Erat olim Omnipotens Deus, veluti discinctus, non vnum cum hominibus seruans tenorem. Nunc enim eos terrebat suppliciis, nunc sibi deuinciebat beneficiis. Iam se vltorem, iam misericordem ostendebat. In lege tamen gratiæ, aureo se cingulo constrinxit. Nemo nescit, in sacris literis, auro amorem & charitatem significari. Vnde Apocalypsis 3. dicitur cuidam Episcopo, *Suadeo tibi emere a me aurum ignitum, vt locuples fias.* B. Gregor. Moral. 34. per zonam auream, charitatem intelligit, qua Christum præcinctum esse diximus. Hac verò cor, & pectus stringitur, vt perspiciamus quantus sit diuini cordis amor, à quo Christi opera proficiscuntur.

Christus, in honore, in fortunis, & in persona pati voluit damna. Christus affici pro nobis multis incommodis voluit. Iob 1. Paupertas Christi.

VII. Propter eximium amorem Christus, cùm dedit semetipsum pro nobis, magna passus est detrimenta. Trifariam possunt homines incommodo affici. In honore, in fortunis, & in persona. Primùm Christus, damnum passus est in honore, cùm inter duos sceleratissimos latrones, in crucem est sublatus, irrisus, flagellatus. Deinde, pauperrimus esse voluit: egenus pro nobis factus est, vt eius inopia nos diuites essemus. Ne vnam quidem agri glebam habuit, in qua caput reponeret. Cùm iam moriendi instaret dies, nihil habuit, quo tegeretur, præter tunicam à virgine matre contextam: quam tamen, vt verè pauper, passus est, ne quid relinqueretur, in quo iacturam non pateretur, à tortoribus immanissimis possideri, vt cum Iob 1. dicere posset, *Nudus egressus sum de ventre matris meæ, & nudus reuertar illuc.* In hoc etiam naufragio domesticis rebus spoliatus fuit cum dolore incredibili, hoc est, discipulis, quos fugientes vidit. Sensit præterea damnum in pretiosissima supellectile, id est, virgine, cùm eam vexatam & afflictam intuitus est.

Isai. 1. Cant. 5.

Tertiò, in propria persona, quodnam incommodum Christus Dominus non est passus? Caput spinea corona confixum fuit. Oculi carnificum & iniquissimorum iudicum atrocitate conspecta, lacrymas profuderunt aures blasphemiis auditis inhorruerunt pugnis contusa facies, & sputis fœdata, tumuit: capilli euulsi sunt: collum vinculis ligatum: affixæ manus, & pedes clauis: *Denique à planta pedis vsque ad caput, non erat in eo sanitas.* O incredibilem Dei erga homines amorem! Existimat sponsa, Cant. 5. satis amplificari sui erga diuinum sponsum amoris magnitudinem, cùm in langorem, & morbum, se illius gratia incidisse affirmet: *Adiuro vos*, inquit, *filiæ Hierusalem, si inueneritis dilectum meum, vt nuntietis ei, quia amore langueo.* Cæterùm auctior ostenditur, & longè cumulatior, diui sponsi amor, erga sponsam, cùm is, non ægritudinem illi aliquam, vt fit, sed mortem, eámque acerbissimam, inuexerit. *Iesus* (inquit Bernardus) *perdidit vitam ne perderet obedientiam.* Dicere etiam posset, IESVS perdidit vitam, ne perderet amorem.

Amor Christi in nos superat amorē sponsæ.

Bernard.

IX. Vtinam huic amori responderemus! Quod si re ipsa, vt par erat, non possumus, quia opportunitas pro eo moriendi non datur, saltem votis, & cogitatione aliquid faciamus, quo amori illius vicem aliqua ex parte amore nostro rependamus. Darius, vt scribitur Dan. 6. eximio & syncero amore Danielem

Dan. 6.

nielem prosequebatur: quare ea nocte, quæ consecuta est diem, quo illum in leonum lacum, à Satrapis, Persici decreti obiectione compulsus, demisit, nec somnum cepit, nec cibum, animo turbato solicitè meditans, quid vir sanctus inter leones ageret: *Abijt*, inquit Daniel, *rex in domum suam, & dormiuit incœnatus, cibique non sunt allati coram eo, insuper, & somnus recessit ab eo: & primo diluculo consurgens, festinus ad locum leonum perrexit*, &c. Hæc amoris signa in Rege illo barbaro eluxerunt. Quid nos? si re ipsa, quò amor ducit, pergere nequimus: pergamus cogitatione saltem, interdum diluculo, interdum vespere ad loca illa, in quibus leonibus immanissimis, non vnus propheta, sed prophetarum Dominus, circundatus hominum sceleratorum, plusquam leonina ferocitate, nostri causa ad mortem vsque cruciatur. Siquidem (vt inquit Paulus) *dedit semetipsum pro nobis, vt nos redimeret ab omni iniquitate.*

Amoris signa in Dario erga Danielem inclusũ in lacu leonum

VERS. 14. Qui dedit semetipsum pro nobis, &c.

Christus dedit semetipsum pro nobis, non solùm vt nos redimeret, sed etiam vt cœlesti cibo pasceret.

ANNOTATIO III.

X. NOn solùm amoris sui argumenta præbuit Dei Filius, morte obita pro hominibus: sed etiam diuini pabuli admiranda institutione. Atque hoc est veri & excellentissimi amoris indicium. Amoris enim significatio, maximè existit, ex insigni aliqua munerum largitione. Hinc 1. Regum 20. amorem nobis eximium, quo Ionathas Dauidem amabat, produnt sacræ literæ: *Spoliauit* (inquit sacer historicus) *se Ionathas tunica, qua erat indutus, & dedit eam Dauid & reliqua vestimenta vsque ad gladium, & arcum suum, & vsque ad baltheum.* En dilectionis argumentum. Amor cordis, meritò comparatur calori iecoris, qui si vehemens est, erumpit actutum foras, & in manibus ipsis cernitur. Considerate, vos oro, quæsoque, Christum cruci affixum, manúsque illius clauis traiectas, huc amoris calorem ex corde peruenisse intelligetis. Rectè D. Greg. *Probatio dilectionis*, inquit, *exhibitio est operis.*

De Sacramento Eucharistiæ in quo amor Christi proditur.
1. Reg. 20.

Amor cordis comparatur calori iecoris.

Greg. P.

XI. Si ergo dona amoris non obscura sunt indicia, quis dubitet Christi amorem magni facere, qui modum excogitauit, quo seipsum nobis in Eucharistiæ Sacramento daret? *O larga* (inquit Vrbanus Papa) *& prodigia largitas, vbi donator venit in donum & datum est idem penitus cum datore!* Magnitudinem illius beneficij omnes admirantur, quo Deus primos sibi parentes astrinxit concessa arbore, cuius fructu vescentes incolumem ducerent, & perpetuò duraturam vitam: sed Eucharistiæ donum cùm supernaturalem vitam tueatur, & conseruet, multum illud superat: *Hic est panis, qui de cælo descendit, si quis manducauerit ex hoc pane, viuet in æternum*, Ioan. 6.

Vrbanus P. P. In Euch. donator venit in donum.

Ioan. 6.

XII. Quid de illo dono memorem in solitudine datum? Tanta benignitate Dei aderat populo illi, vt ab Angelis factum, & mira iucunditate conditum fuerit, & per multos annos concessum. Imò Deus ipse instituit, vt pars aliqua illius panis intra sancta Sanctorum, in ipsa Testamenti Arca, ad memoriam diuinæ magnificentiæ, in vrna aurea custodiretur, sed quid hæc ad corpus,

Manna figura Eucharistiæ.

corpus, & sanguinem Christi? Ad vsum reficiendi vires animi, nobis concessum est, in hac, qua viuimus solitudine. Cibus ille typus erat huius. Nutriebat ille corpus, à morte tamen non liberabat: *Hic verò* (inquit Christus) *est panis, qui de cœlo descendit, non sicut manducauerunt patres vestri manna, & mortui sunt. Qui manducat hunc panem, viuit in æternum*, Ioan. 6. Ille panis ad paucos annos, hic vsque ad finem mundi conceditur. Ecce enim vobiscum sum, vsque ad consummationem seculi; ait Dominus. Ille cibus erat tantum; hic Deus est in cibum concessus. Rectè vates Regius rem tantam præuidens, cecinit; *Non fecit taliter omni nationi.*

Ioan 6. Manna ad paucos annos datum panis Eucharisticus vsq; ad finem mundi.

XIII. *Homo quidam fecit cœnam magnam*, apud Lucam, ait Christus. Quænam est hæc cœna? nempe ea, in qua ipse ad vescendum exhibetur. Magnificum vocatur opus tum quia tale est in se, tum quia consentaneum est ei a quo fit. Opus magnum fuit, & diuina dignum liberalitate, homini terram subiecisse, & terræ animantes: at Dei spectata magnificentia, non omnino hoc opus magnificum vocabis. Illud sine controuersia tale dices, quod *cœnam magnam*, Christus vocat, sanguinis nimirum, & corporis diuini in Ecclesia ad vsus fidelium propositum epulum. O cœnam verè magnam! Assuerus Persarum Rex, Esther 1. lautum imprimis & magnificum apparuit conuiuium, quod multis & ad multos dies sufficeret. Longe tamen magnificentior illa cœna extitit, in qua cibus ipse, Deus est, qui *cùm dilexisset suos, qui erunt in mundo, in finem dilexit eos*, ait, Ioan. 13.

Luc. 17. Cœna magna est conuiuium Eucharisticum.

Esther 1. Conuiuium Assueri.

Ioan. 13.

XIV. Christi erga nos charitas oppidò elucet, dum epulas nobis præbiturus, non alium panem, aut vinum, quàm diuinum, proposuit, suum nempe corpus, & sanguinem. Satis se amplificasse Nathan 2. Reg. 12. putauit amorem, quo non nemo ouem suam complectebatur, *Comedebat*, inquit, *de pane illius, & de calice bibebat.* Quid si diceret, carnem suam in cibum, & sanguinem in potum dedisse.

2 Reg. 12.

XV. Magnum argumentum amoris, quo Assuerus Aman complectebatur, Aman ipse iudicauit, & rectè quidem, *si mens non læua fuisset*, quòd ad lautum cum ipso Rege conuiuium ineundum fuerit inuitatus. Quid nos? quos ad sacram mensam Deus ipse cibus factus inuitat? Quis vnquam pastor carne sua oues saturauit? Quæ mater filio, vel sitibundo, sanguinis sui, scissa vena, haustum dedit? Nulla vnquam vis hunc impulit amantem. Vicem huic amori rependamus, non alia re, quàm amore: *Pone me* (inquit diuinus sponsus suæ sponsæ, quam multis affecerat beneficiis) *vt signaculum supra cor tuum.* Quasi dicat, Pro amore, quo te complector, amoris vicem repeto, qui in memori pectore, sedem habeat. Conqueritur nánque Isaiæ 1. de Israëlitis, qui beneficiorum immemores existunt: *Filios*, inquit, *enutriui, & exaltaui, ipsi autem spreuerunt me.* Agit cum populo suo, quem aluerat in solitudine suauissimo manna, & ingrati animi crimen illi obiicit. Nobis, si ingrati fuerimus, quid obiiciet? seu potiùs quid non obiiciet?

Sacrum Eucharistiæ epulũ, amorem Christi in nos, indicat.

Isai. 1. Queritur Deus de ingratitudine Israelitarum.

XVI. Amor diuinus, Dei Filium pro hominum salute, ad eam abiecerat humilitatem, vt similis hominibus videretur, habitu inuentus, vt homo. Quia, vt quidam ait:

Amor Christum ad res humiles descendere fecit.

Non

Non bene conueniunt, nec in vna sede morantur,
Maiestas & amor. Ouidius.

Necesse enim est, vt si Rex nimiùm amet vilem frabrum; Regem cum fabro, aut fabrum cum Rege, æquari. Imò si vir puerum amet, necesse est, vt ad pueri ludicra, ne dissimilis illi moribus videatur, se accommodet. Quid memorem Agesilaum, qui regiæ dignitatis oblitus, sceptro, diademate, cæterisque regiis insignibus depositis, cum puero filiolo, idipsum faciente, arundine equitabat. Reprehensus quidem fuit à Dynasta, leuitatis, ob eam depressionem, Agesilaus, obiurgatori tamen prudentissimus Rex quò amantis beneuolentia progredi posset, significans, *Nunc*, inquit, *tace; cùm verò, filios & ipse habueris, tunc tibi per me licebit, Regis insaniam illudere.* Quo dicto significauit, amorem & Maiestatem eādem sedem obtinere non posse. Quid dicam de diuino amore? parem nobis fecerat Dei Filium; Nobis ille natus, nobis datus fuerat. Nec id amori satis visum est: Alere insuper nos voluit, non cibo aliquo vulgari, sed suo corpore, & sanguine: *Deliciæ meæ esse cum filijs hominum*, inquit diuina sapientia, qui Christus est ludens coram eis, ludens in orbe terrarum. Quasi cum pueris nobiscum collusit, erudiens nos, *vt abnegata impietate, sobriè iustè, & piè viuamus in hoc seculo.* Progressusque vlterius est: *Dedit semetipsum pro nobis, non solùm, vt nos redimeret, sed etiam, vt cælesti cibo, hoc est, corpore, & sanguine suo pasceret.* Existimabantur olim columnæ Herculis meta orbis terræ; ideoque illis incisa erat hæc inscriptio: *Nihil vltrà.* Profectò finis omnium demonstrationum amoris existimatur à D. Ioanne, amor Christi: idcirco cap. 13. ait, *In finem dilexit eos*, Quasi dicat, nihil vltrà pro hominibus potuit, aut debuit facere diuinus amor; ad metas peruenit, in finem perductus est.

Agesilaus puero se accommodat.

Christus nos alere voluit cibo sui corporis.
Prou. 8.
Columnæ Herculis olim meta orbis putatę.
Amor vltra omnem modum.
Cap. 13. Ioan

VERS. 14. Vt nos redimeret, & mundaret sibi populum acceptabilem, sectatorem bonorum operum.

Offerendum esse Patri æterno Christi in cruce immolati, sacrificium, vt à peccatis mundemur.

ANNOTATIO IV.

XVII. Non solùm redemptionem Christus suo sanguine perfecit; sed voluit pręterea sacrificio illo crucis cruento, & Eucharistiæ incruento, ab omni labe peccati nos mundare. Offerat sacrificium hoc Patri æterno, qui remissionem peccatorum optat impetrare. Hac enim oblatione ritè facta licèt peccata tua multa sint, & grauissima, profectò exaudieris à Patre misericordiarum. Erant ex institutione Mosaica olim plura sacrificia, ex quibus potissimum locum obtinebat ad placandum Deum holocaustum, de quo Leu. 1. sic scribitur: *Holocaustum est, & oblatio suauissimi odoris Domino, &c.* Si auicula in holocausto oblata, sic Dominǫ placebat; Filij Dei oblatio quomodo placebit æterno Patri? Oblationes, & holocausta Iudæorum aliquando Deo displicuerunt. *Quò mihi multitudinem victimarum vestrarum? Holocausta nolui, incensum abominatio est mihi.* Hoc diuini Filij holocaustum semper Patri placet, nec displicere potest. Non auicula hîc, aut vitulus, sed Deus offertur. Psal. 39. n. 7. *Oblationem,*

Sermo, quo admonemur offerre Patri, dilecti filij cruciatus.
Leu. 1.
Holocausta Iudæorum Deo nō semper placuerunt.
Psalm. 39.

Auguſt.

nem, inquit, *& pro peccato non poſtulaſti, tunc dixi, Ecce venio*, hoc eſt, vt Auguſt. interpretatur; ceſſauerunt ſacrificia adueniente Christo, qui hoſtia fuit eximia, ob quam præcedentes hoſtiæ eo ſolùm gratiæ erant Deo, quia illius figuræ extiterunt. Hoc ſacrificium Chriſti patientis, offeramus Deo; ſolet enim Pater accepta hac oblatione mundare ſibi populum acceptabilem, ſectatorem bonorum operum.

Tunicas occiſi mariti aliquæ fœminæ ſeruarunt ob memoriam: nos Chriſti flagella, &c. Pſal. 68.

XVIII. Aliquæ fœminæ, dolentes maritos crudeliter interfectos cruentatam illorum tunicam ſeruauerunt; vt filios conſpectu rei atrocis, ad vltionem parentum incitarent. Nobis filiis ſuis Eccleſia, tunicam ſponſi ſui ſanguine fœdatam oſtendit, vt eam Patris æterni oculis exhibeamus, non vindictam aliquam cogitantes, ſed vt munditiam conſcientiæ, & liberationem à peccatis, conſequamur. *Placebit ſacrificium hoc Deo, ſuper vitulum nouellum, cornua producentem, & vngulas*, Pſal. 68. *Videant pauperes, & lætentur.* Iuſſum eſt Hebræis, vt ſanguine Agni, tingerent domorum ſuperliminaria, vt in ſanguine illo virtus ſanguinis Chriſti, cuius typus erat, adumbraretur. Exod. 12. dicitur, *Erit autem ſanguis vobis, in ſignum in ædibus, in quibus eritis, & videbo ſanguinem, & tranſibo vos, nec erit in vobis plaga diſperdens, quando percuſſero terram Ægypti, &c.* Peccatores fuerant Ægyptij, peccatores etiam Hebræi. Illi puniuntur: hi liberantur. Quid ita? Erant Hebræi ſanguine agni protecti. Quòd ſi ſanguinem agni tanti fecit Deus, quanti faciet Chriſti ſanguinem? Potens eſt hic ſanguis, ad retundendum diuinæ iuſtitiæ mucronem; & Dei iram mitigandam. *Acceſſiſtis*, ait Paulus, Hebr. 12. *ad Teſtamenti noui mediatorem Ieſum, & ſanguinis aſperſionem, meliùs loquentem, quàm Abel.* D. Anſelm. hæc verba enarrans, ait: *Meliùs loquitur ſanguis Chriſti, quàm ſanguis Abel, quia ſanguis Abel mortem fratricidæ petit: ſanguis autem Chriſti vitam perſequentibus impetrauit. Sanguis Abel expetit vindictam, ſanguis Chriſti miſericordiam. Ille vni nocuit; hic multis profuit. Et idcirco loquitur meliùs.* Hæc Anſel. An opus eſt plura perſequi? cœcus eſt, cuius in tanta luce caligant oculi. Quid non fecit Filius Dei, vt nos redimeret, & mundaret ſibi populum acceptabilem.

Exod. 12.

Sãguis Chriſti placet Patrem.

Hebr. 12.

Anſelm.

Sãguis Chriſti meliùs clamat quàm ſãguis Abel.

VERS. 14. Sectatorem bonorum operum.

De imitatione amoris, & paſsionis Chriſti.

ANNOTATIO V.

Sermo de imitatione, & cõpaſſione Chriſti, &c.

I. HVnc ſcopum, dum Chriſti pro nobis patientis amorem conſideramus, ob oculos proponere, æquum eſt, vt illius ſimus imitatores, quem ille ſibi propoſuit, nimirum populum habere ſectatorem bonorum operum, vt Paulus ait: *Quos enim præſciuit Deus & prædeſtinauit conformes fieri imaginis Filij ſui.* Quem locum enarrans Anſelmus ſuper epiſtolam ad Romanos, *Quos*, inquit, *præſciuit cõformes fieri imaginis Filij ſui, imitatores futuros Chriſti, etiam prædeſtinauit illos, hoc fore.* Vbi Anſelmus, ſecutus D. Auguſtinum, intelligit conformitatem, ad quam prædeſtinantur electi, ſecundùm mores accipiendam eſſe; videlicet, vt ſic viuant, qualiter ille vixit. Ille, non diuitias, non magiſtratus quæſiuit; ſed opprobria, cruciatus, & mortem acerbiſſimam. Imitari profectò decet, quæ ille amplexus eſt, iuxta illud 1. Petr. 2. *In hoc vocati eſtis, quia & Chriſtus paſſus eſt pro nobis, vobis relinquens exemplum, vt ſequamini veſtigia eius.* Paulò antè commen

Anſel.

Rom. 8.

Prædeſtinati Chriſto conformes eſſe debent in vita.

1. Petr. 2.

commendauerat patientiam, quam tunc maximè, cùm nobis iniuriæ inferuntur, conseruare debemus: idcircò addit, *In hoc vocati estis*: hoc est, ad passionem, & crucem, Christi exemplo vocamini, optat habere populum sectatorem, siue, imitatorem vitæ suæ. Quid, quòd Apostolus, si vim Græci vocabuli expendas, non quamcūque imitationem significat, sed studiosam & diligentem? Propterca ζηλωτὴν, aliqui vertunt, *æmulatorem*. Quæ versio placuit Ambrosio, Hieron. & Aug. Græci igitur, vocis Græcanicæ emphasim obseruantes annotant, non simpliciter à nobis opera bona exigi ad imitationem Christi; sed cum zelo, id est, magna cum animi promptitudine, & alacritate, vt in capessenda virtute, ardor quidam nobis adsit omnino laudabilis. Quidni? *Charitas Christi* (inquit Paulus 2. Cor. 5.) *vrget nos, æstimantes hoc, quoniam si vnus pro omnibus mortuus est: ergo omnes mortui sunt: & pro omnibus mortuus est Christus; vt, &, qui viuunt non iam sibi viuant, sed ei, qui pro ipsis mortuus est, & resurrexit, &c.* Apoc. 10. liber oblatus Ioanni, dulcis erat in ore, in stomacho amarus. Continebat ille vitæ, & passionis Christi mysteria. Hæc narrata dulcescunt: quando verò à nobis exigunt imitationem, amaricari incipiūt. Dulce illud est, *Christus pro omnibus mortuus est.* At cùm subiicitur, *Vt qui viuunt, non iam sibi viuant, sed ei, qui pro ipsis mortuus est*; aliquid fellis vita nostra experitur. Deuorandus est tamen hic liber. Vtinam multi, vel ipsum sanguinem Domini sui, quo redempti fuerunt, sanguinem meditantes largiantur. Fiet enim exercitus Ecclesiæ his militibus, diabolo formidabilis. Vnum vel alterum, interdum non timet aduersarius, iuxta illud Iob. 41. *Non est super terram potestas, quæ comparetur ei.* Singulare, etiam si Golias apponatur, non horret certamen. Multitudinem timet, ieiuniis & flagellis se macerantium. Hac enim Ecclesia stipata, Cant. 5. dicitur, *Terribilis, vt castrorum acies ordinata. Sodalitia* vocat Cant. 6. diuinus sponsus, *choros. Quid videbis* (inquit) *in Sunamitide, nisi choros castrorum?* Ac si dicat: vbi videris cœtum aliquem hominum, qui vel hymnis, vel flagellationibus, aut Sacramentorum vsu mihi addictus est, cogita paratos contra Luciferum exercitus. Ad hos cœtus instituēdos, inquit Paulus, *charitas Christi vrget nos.* Vocat Christi passionem, charitatem; quia opus fuit eximij erga homines amoris. *Misit Deus Filium suum in similitudinem carnis peccati, vt de peccato damnaret peccatum.* In quo similis videtur Dei Filius virgæ Moysis; quæ propterea proiecta in terram, versa est in horribilem serpentem, vt Magorum colubros deuoraret. Quod in Mosis virga Dei omnipotentia fecit, hoc amor diuinus in Christo operatus est, de quo Psal. 109. *Virgam virtutis suæ emittet Dominus ex Sion.* Eum cœci Hebræi, ac si serpens esset, detestati sunt. Ille tamen eo contemptu factus potens; peccata omnia, quæ dæmones in mundum sparserant, hausit, & consumpsit.

II. Insignitur insuper charitatis nomine Christi passio, qui medicina est, vel inimicis Dei sanandis; quàm aptissima. Vulnera sua dictamo capreæ & cerui curant; Aper, hedera: vrsus, formicis: talpę, ruta: colubri, funiculo: hirundines celidonia: ciconiæ, origano: columbæ, lauro. Quid anima? Solo Christi sanguine sanatur, Isa. 53. *Cuius liuore sanati sumus*: Et Hebr. 5. *Factus est omnibus obtemperantibus, sibi causa salutis æternæ.* Hæc autem medicina, licèt fellis & aceti audias vocabula, Ecclesiæ ita dulcis videtur, vt quæ illic amara fuerunt, ipsi dulcescant. *Dulce*, inquit, *lignum, dulces clauos, dulce pondus sustinet.* An non vides huiusmodi dulcedinē amoris effectum esse? In vascula cerea vndique bene obserata,

Ambros. Hieron. August.
Imitatio Christi qualis esse debet.
1. Cor. 5.
Apoc. 10.
Liber oblatus D. Ioanni dulcis in ore & amarus in ventre quid significet.
Iob 41.
Timet diabolus multitudinem se flagellātium.
Cant. 5.
Cant. 6.
Ecclesiæ cœtus pij, vt sodalitia; sunt exercitus dęmoniis formidabiles.
Rom. 8.
Paulus vocat Christi passionem nomine charitatis.
Amor diuinus potens est.
Psal. 109.
Christi passio medicina est sanandis peccatis plagis.
Animalibus medicamenta à natura exhibita.
Anima Christi sanguine sanatur.
Isa. 53.
Hebr. 5.
Ecclesiæ dulcescunt Christi claui, &c.

serata, & in profundum mare demersa, quicquid aquæ introit, dulce fit. Passio Christi mare est amarum, Psal. 68. *Veni in altitudinem maris, & tempestas demersit me* (inquit Dominus) idem cor suum cereum meditatur Psal. 21. dicens, *Factum est cor meum tanquam cera liquescens*; Ac si dicat, licèt omnia amara sint in passione claui, lancea, spinæ; Amor tamen ita cor meum attemperauit, vt prorsus cereum illud reddiderit; quo aquæ passionis amaræ, dulces effectæ sunt. Patriarchæ Iacobi Gen. 29. *videbantur dies pauci præ amoris magnitudine.* Quid Christo passionis, vel longissimæ cruciatus? Audi Apostolum, *Charitas* (inquit) *Christi vrget nos*: Ad quid vrget? *vt qui viuunt, iam non sibi viuant, sed ei, qui pro ipsis mortuus est.* Conciliata nimirum amicitia per Christi sanguinem; vna debet esse vita in nobis, nempe Christus ipse.

Psal. 68. Quæ amara sũt in passione, amor dulcia reddit. Psalm. 21. Genes. 29. Christi amor vrget nos ad meliorem vitam.

III. Panis symbolum est pacis. Vnde apud Pythagoram, *Panem ne frangito*, significat amicitiam non esse violandam. Huc pertinet, quod Alex. ab Alex. lib. 2. cap. 31. scribit nempe Syllani dominatus tempore multis aliquando in mensa appositis panibus, stupendo prodigio, vbi frangi cœperunt, exiliisse innumeras sanguinis guttas; quæ pacem ciuilem turbatum iri portendebant. Si ergo sanguis disiungitur odio & sanguine, amore sociatur; Illi gratitudinem Christo ostendent, qui dum eum pro nobis cruentum contemplantur; sanguinem flagris eliciunt, vt coram illo astent cruentati; aut saltem id agunt, quo eum videantur imitari. Habet imitatio Christi clamorem, quo Deum nobis conciliat; vt enim dicitur Psal. 144. *Propè est Dominus omnibus inuocantibus eum.* Nam, qui mundi fastum sequuntur, licèt sanguinem lanceolis è venis eliciant, vt olim prophetæ Baal; nihil obtinebunt; Clamores illorum non exaudientur. Irrisit Elias inuocantes Baal, qui idolum erat, 3. Reg. 18. *Clamate voce maiori, fortè est in diuersorio, aut in itinere, fortè dormit, &c.* Quid de Deo vero Rex propheta? Psal. 120. *Non dormitabit, neque dormiet, qui custodit Israel.* Scopus igitur eius, quem de vita in sceleribus acta pænitet, is sit, vt placere ei studeat, qui pro ipso passus est; non verò ad aucupium inanis gloriæ, aut ieiunet, aut flagris corpus cruentet. Lagenæ militum Gedeonis, & aërem continebant, & flammam; si extincta flamma fractis lagenis; aër tantùm foras erumperet, nihil fieret. Lucernæ, vel solæ ex fractione emicantes victoriam illis attulerunt. Aëris instar sunt opera pietatis: licèt flagra sint, aut ieiunia, si nihil aliud spectes, nisi humanam gloriam, flammæ sunt dæmonum victrices, cum vasis fictilibus nostri corporis, in quibus est anima, maceratione confractis, in Dei laudem cedunt. Sic enim viuere dicuntur ei, qui pro ipsis mortuus est. *Richar. Brix.* tom. 2. litera sanguis, ab antiquis antidotum refert adhiberi solitum omnibus morbis, sanguinem à dextra ala columbæ ictu lanceolæ expressum. Fuerit id superstitio; continet tamen eruditionem, qua discimus, innocentiam sine felle malitiæ colere, columba significatam; & bona opera, quæ instar sanguinis sunt, ad dexteram rectæ intentionis, quod viri sancti faciunt dirigere. Atque, vt in pænitentiæ actibus constantes simus, & meritum habeamus, *Recogitate* (inquit Apostolus Hebr. 10.) *eum, qui talem à peccatoribus sustinuit contradictionem, vt non fatigemini animis vestris, &c.* Moris fuit apud Hebræos audita blasphemia, vestimenta scindere. Ad quem morem refert Theophyl. Matth. 27. quod scriptum est, *Velum templi scissum est in duas partes.* Ac si diuinus Pater ea re voluerit indicare dolorem cõceptum ex blasphemia, & plagis impositis Filio suo. Erat illud

Panis symbolum. Pythagoras. Alex. ab Alex. Sanguinis guttæ in pane significarunt bella ciuilia. Qui se flagellãt, Christo placent. Psalm. 144. Clamores iustorum exaudiuit Christus. 3. Reg. 18. Psal. 120. Vana gloria vitanda dum maceramur ieiuniis, aut flagris. Iudic. 7. Sanguis ex ala columbæ olim medicina. Hebr. 10. Hebræi audita blasphemia scindebant tunicam. Theoph. Matth. 27.

velum

velum instar vestimenti, quo sancta Sanctorum occultabantur. Quid nos? *Scindite* (inquit Ioel. 2.) *corda vestra, & non vestimenta vestra.* Corpus interdum cilicio & flagris scindendum est, ne dum cor, si eum aspicimus: *Qui dilexit nos, & lauit nos in sanguine suo,* Apoc. 1. Iungantur pœnæ, quas pro peccatis suscipimus, pœnis Christi; & sanguis quem flagris exprimimus, illius sanguini, sic enim vt Zach. 13. ait: *Erit fons patens domui Dauid, in ablutionem peccatoris, & menstruatæ,* &c.

Corda scindi debent dolore. Ioel. 2. Apoc. 1. Zach. 13.

IV. Abimelech, Iud. 9. num. 48. cùm vellet hostium succendere præsidiariam arcem, arrepta securi præscindit arboris ramum impositúmque humeris ferens, sociis ait: *Quod me vidistis facere, citò facite.* Sic Christus mundi præsidiarias opes incendere cùm moliretur, humeris suis crucem imposuit, dicens, Matth. 16. *Si quis vult;* &c. Et apud Lucam, *Tollat crucem suam quotidie, & sequatur me.* Nullum diem abire permisit, sine crucis gestatione; Nam & ipse quotidie aliquid in corde, vel in corpore, passus est. Hinc Bernard. explicans, quæ sint illa Christi vestigia, ad quæ nos Petrus exhortatur, ait: *Omnes viæ Christi secundùm carnem sunt, spontanea paupertas, cumulata vtilitas, tam assumpta, quàm illata pœnalitas. Ad hæc igitur vestigia, ad hanc crucem quotidie sequendam nos inuitat Dominus, qui nec in illa quidem hora, qua transfiguratus apparuit, carere cruce aliqua voluit. Legimus enim etiam tunc, de excessu, & passione eum locutum fuisse cum Moyse, & Helia. Nos reiecta cruce, ad voluptates quotidie, si occasio datur, conuolamus.* Et quidem non ad suam, sed nostram, nos Christus ad crucem vocat: *Tollat,* inquit, *crucem suam.* Et tamen nostram etiam leuem abiicimus. Vnde August. lib. de confl. vir. & vit. cap. 9. *Christus,* inquit, *opprobria, irrisiones, contumelias, alapas, sputa, flagella, spineam coronam, crucémque sustinuit: & nos miseri ad nostram confusionem, vno sermone fatigamur, vno verbo deiicimur.* Hæc ille. Sanè; erubescere æquum est eum, qui considerat Christo, sub grauissimo crucis pondere, ad terram cadente, homines erecto collo, & capite, nec tantillum commoueri. Non decent delicata membra, spinosum caput.

Iudic. 9. Christus præit nos, & vocat, ferens crucem. Matth. 16. Crux nobis quotidie præsto sit. Bernard. Christi vestigia sunt cruciatus & dolores, quibus nec in hora transfigurationis caruit. August. in lib. decõflict. virt. & vitiorum.

V. Laudatur Vrias 2. Reg. 21. num. 11. quia noluit domum suam ingredi, vt fatigatum corpus ab itinere tantisper recrearet: *Arca Dei* (inquit ille Regi Dauidi, causam, cur domum non iret, sciscitanti) *Arca, inquam, Dei Israël, & Iuda habitant in papilionibus, & dominus meus Ioab, & serui domini mei super faciem terræ manent, & ego ingrediar domum meam, & comedam & bibam?* &c. Quid agis anime, considerans in cruce positam Arcam, hoc est, Christi humanam naturam, in qua sunt omnes thesauri sapientiæ Dei absconditi? Christus Rex, & Dominus tuus, in cruce pendet vulneratus, & tu delitiis circumfluere desideras? Dum fugeret Dauid 2. Reg. 15. à facie Absalon, ait Dauid ad Ethai Gethæum: *Cur venis nobiscum? Reuertere, quia peregrinus es, & egressus es de loco tuo. Respondit Ethai: Viuit Dominus, & viuit Dominus meus Rex, quoniam in quocunque loco fueris Domine, mi Rex, siue in morte, siue in vita, vbi erit seruus tuus.* O fidelem seruum! Hunc imitemur, qui deliciis domesticis repudiatis regem sequitur in periculis. Vbicunque fuerit Rex noster Christus, siue in monte Thabor, siue in cruce, illuc properemus. Vidit mundus creaturas sensu carentes sequi Christum, & veluti suas cruces, sibi ad imitationem sui Regis imponentes, luctu, tremore, caligine, & aliis modis dolentes, illi compati. Quid mirum, si nos compatiamur: sed heu! clamat Hieron. *Omnis creatura compatitur Christo*

2. Reg. 21. Vrias exemplum boni militis sequentis ducem, & cũ eo patientis. 2 Reg. 15. Ethai patiẽtem Dauid deserere non vult. Omnis creatura cõpatitur Christo morienti. Quid homo? Hieron.

Christo morienti, sol obscuratur, &c. *Solus miser homo non compatitur, pro quo solo Christus patitur.*

Psal. 7. Auguſt. Chriſti humilitas retundit ſuperbiam.

VI. Olim Dauid, Pſal. 7. ſic orabat: *Exurge Domine in præcepto quod mandaſti, & Synagoga populorum circundabit te.* Hoc eſt, vt Auguſtinus exponit: *Quia humilitatem præcepiſti, humilis appare, vt exemplo tuo, vincentes homines ſuperbiam, non poſſideantur à diabolo.* Hæc Auguſt. Fieri non poſſe credidit ſanctiſſimus Dauid, quin Deum humilem, homines non imitarentur. Et quidem multi Chriſtum ſequuntur, ſed plures imitatores tantæ humilitatis optat Dauid. Quid illi Chriſto reſpondebunt in iudicio, qui tam inſigne humilitatis exemplum imitari noluerunt? *Factus ſum,* dicet, *pro vobis obediens vſque ad mortem;* vos autem, me neglecto, voluptates amplexati eſtis. In libro, qui inſcribitur, De mercede meretricis non inferenda in ſacrarium, Philo Iudæus fingit, virtutem & voluptatem, veluti duas vxores, æmulatione quadam corrixantes, de animo hominis ad ſui amorem alliciendo. Voluptas blanditiis, & læto laſciuóque vultu agit: virtus contrà ſeueritate, & vultu minimè lenocinante. Plures, proh dolor! ad ſe trahit voluptas. Qui ſapientes ſunt, repudiato lenocinio, virtutem ſequuntur, quam in Chriſti cruce expreſſam cùm videamus; quæ *malum,* ſocordia nos, ab illius imitatione retardat. *Voluptas eſt,* inquit Cyprianus, *viciſſe voluptatem.*

Philipp. 2.

Philo Iud.

Voluptas, & virtus certāt animum hominis ad ſe trahere.

Cyprianus.

Theodor.

Simulacra duo, virtutis vnū, alterum voluptatis; illud ſequendum; hoc deiiciendum.

VII. Theodoretus ſuper cap. 3. epiſt. 2. ad Timoth. duo fingit excitari ſimulacra; à virtute vnum, alterum à voluptate. Huius caput eſt, amor ſui, cuius & lingua, & manus capiti congruunt. Illius caput eſt, amor Dei, cuius omnia membra, cum capite conſentiunt. Si Chriſtum ſequimur, fabricari oportet, virtutis imaginem; quam nobis ille patientia, humilitate, & rerum humanarum contemptu in paſſione ſua oſtendit. Rectè à D. Thoma Apoſtolo dictum eſt, timentibus condiſcipulis ire in Hieruſalem: *Eamus, & nos, & moriamur cum illo.*

Milites, Abimelech imitantur. Iudic 9. Exemplum Chriſti præeuntis nos. Coloſſ. 6. Stigmata Chriſti vocat Paulus carnis macerationem.

Milites Abimelech, Iud. 9. vbi viderunt ducem ſuum præcidentem ramum, & ſuper humeros geſtantem; certatim ramos præcidentes, ducem ſequuti, præſidium ſuccenderunt. Quid nos facere oportet, Chriſtum ducem noſtrum videntes crucem humeris geſtantem, vt mundi voluptates perimat? Videte Paulum ad Col. 6. ad imitationem Chriſti ſe totum efformantem: *Ego,* inquit, *ſtigmata Domini mei in corpore meo porto. Stigmata,* vocat voluptatum expulſionem, & carnis macerationem, exemplo Chriſti ſuſceptam.

Hoc ſi fecerimus, à ligno crucis, ſumma aderit nobis, amaritudine aquarum vitæ huius ſatiatis, dulcedo. Inuenerunt Hebræi aquas in ſolitudine amaras, quid remedij ad ſitim ſedandam? oſtendit Deus lignum Moyſi, quo ille in aquas, quas Marà ob amaritudinem bibentes vocabant, coniecto, amaritudo omnis conuerſa eſt in dulcedinem. Quomodo potuit lignum, aquæ amaræ conferre dulcedinem? Etenim, vt Auguſt. annotauit, ſi fauum mellis, quis in amaram vndam iecerit, nónne potiùs fauus amarus, quàm vnda ſapida erit? Reſpondet huic quæſtioni à D. Auguſt. propoſitæ in lib. de mirabilibus ſacræ Scripturæ, cap. 22. Gregor. Nyſſenus in lib. de vita Moyſis, potuiſſe quidem Deum ſolo verbo aquam potabilem facere, ſed ligno voluiſſe vti, vt typum ſalutiferæ crucis inſinuaret. Et Tertull. in lib. contra Iudæos: *Lignum,* inquit *crucis tunc in Sacramento erat, quando Moyſes aquam amaram, dulcem reddidit.*

Auguſt. Similitudo.

Greg Nyſſ.

Tertull.

Tunc

Non ergo lignum crucis horrori nobis sit; inest enim illi, si Christum pendentem consideremus, sua dulcedo; quam experta Dei Ecclesia canit, dulce lignum, dulces clauos, dulce pondus sustinet. Nec mirum; Apparuit enim gratia Dei, & Saluatoris nostri omnibus hominibus, erudiens nos, vt abnegantes impietatem, & secularia desideria, sobriè & iustè & piè viuamus in hoc seculo, expectantes beatam spem, & aduentum gloriæ magni Dei; qui dedit semetipsum pro nobis, vt nos redimeret ab omni iniquitate, & mundaret sibi populum acceptabilem, sectatorem bonorum operum.

Crux dulcescit sequenti Christum. Ecclesia.

CAPVT SECVNDVM.

SECTIO VII.

VERS. 15. Hæc loquere, & exhortare, & argue cum omni imperio Nemo te contemnat.

Græcè; Ταῦτα λάλει, καὶ παρακάλει, καὶ ἔλεγχε μετὰ πάσης ἐπιταγῆς· μηδείς σου περιφρονείτω.

EXPLICATVR CONTEXTVS.

I. HORTATVR Titum ad studium frequentandi conciones, simúlque modum præscribit; in quo licèt imperij meminerit, non iubet eum esse imperiosum. Alienum enim est ab eo qui humilitatem Christi imitari semper debet, etiam cùm oportet in rebelles imperio vti, agere imperiosè. Solùm ergo vult præcepta hactenus tradita, executioni diligenter mandari atque seriò iniungi populo.

Non vult Paulus Episcopum imperiosum.

II. Pro, *Nemo te contemnat*, Græcè est, μηδείς σου περιφρονείτω. D. Hieron. aduertit, non vti hîc Apostolum eodem verbo, quo vsus est scribens ad Timotheum, dum ait: *Nemo adolescentiam tuam contemnat*. Illic nánque est καταφρονείτω, hoc est, despiciat, parui faciat; id enim propriè significat καταφρονεῖν. At περιφρονεῖν, qui fastu quodam sibi videtur alio melior, ac sapientior. Citátque quod est apud Aristophanem in Nebulis, vbi Socrates sic loquitur, ἀεροβατῶ καὶ περιφρονῶ τὸν ἥλιον, hoc est, *scando per aërem, & pluris me noui esse, quàm solem*. Vult igitur Paulus, Titum ita viuere, vt nemo sit, qui sibi melior illo videri possit. Quasi dicat, ita viue, vt nullus in Republ. sit, qui virtutis studiosior videri possit, quàm ipse sis. Sic enim fiet, vt potestas, & imperium tibi à Deo commissum, à nemine despiciatur. Nihilominus Theophyl. & ferè Græca scholia, & ex Latinis Brixian. idem significari hîc, & in epistola ad Timotheum, putant, vt sensus sit: Ita te geras, vt nemo te contemnere audeat. Quod non solùm ad inculpatam vitam pertinet: Verùm etiam ad id, vt seruato decoro, & cum autoritate faciat omnia; sicut scriptum est: *Erat enim tanquam autoritatem habens, & non sicut scribæ eorum, & Pharisæi.* Tria itaque hîc adhibuit,

Hieron.

Aristophanes in Nebulis.

Vitæ probitas, autoritatem cōciliat.

Theophyl. Brixianus.

Matth. 7.

buit, quorum primum ad doctrinam spectat: *Hæc*, Deum scilicet apparuisse iam per gratiam, & venturum cum gloria. Deinde, *loquere*, iis nimirum qui nesciunt, quæ fides docet. Tertiò, *exhortare* eos, qui iam didicerunt, vt in virtute proficiant, séque dignos secundo reddant aduentu. In his tribus modum exigit, qui tenendus est considerata Cretensium natura: *Argue*, inquit, *cum omni imperio*. Est enim Paulus prorsus decori amans. Est vbi parcè loquendo infirmitatem propriam consideret, vt 1. Corinth. 9. *Omnium*, inquit, *me seruum feci*. Et 2. Corinth. 4. *Nos autem seruos vestros per Iesum*. Est vbi imperiosè agat, autoritate Apostolica considerata. 2. Corinth. 13. *An experimentum quæritis eius qui in me loquitur Christus?* Quod ille præstitit, hoc Tito mādat: *Exhortare, argue cum omni imperio. Nemo te contemnat*.

1. Cor. 9.
2. Cor. 4.
2. Cor. 13.

VERS. 15. Hæc loquere, & exhortare, & argue.

Qualis debeat esse sermo, & exhortatio ad populum habita.

ANNOTATIO I.

Concionatoris munus est docere, & flectere auditores ad pietatem.

III. MVnus Ecclesiastici Doctoris est; loqui docendo; & exhortari mouendo. Et vnum quidem ad doctrinam pertinet: Alterum, ad affectum, qui ostenditur, cùm vis adhibetur exhortationi, & motus auditori. Vult autem Apostolus, vt si quis se sacræ & sanæ doctrinæ opposuerit, perrexerítque temerè, quæ velit, dicere; ille demum quæ nolit, audiat. Instar enim sunt diuini verbi præcones medicis, qui leues morbos mitiori pharmaco; graues verò acerbiori sanant, & prudentes agricolæ stirpes inutiles, alias ferro, alias igni insectantur; sic enim expurgato agro vberes expectant fructus. Duo hîc maximè notanda sunt ex Chrysost. hom. 5. Primum est, Timotheo præcepisse Apostolū, vt argueret, obsecraret, & increparet Ephesinos; quia nimirum magis erant iam in fide instructi, quàm Cretenses: atque adeò nunc arguendo, nunc obsecrando, iam increpando cum illis agere, æquum erat: *Argue*, inquit, *obsecra, increpa*, 2. Timoth. 4. *At verò Tito præcipit, vt sermone, & exhortatione vtatur; quia nimirum his duabus partibus, id obtinebit, quod necesse est, ad fidei dogmata infidelibus, quales erant magna ex parte Cretenses, persuadenda, & sanam doctrinam rudis populi animis inserendam. Addit tamen, eos, qui obstiterint veritati, pijs exhortationibus, iam multis persuasæ, arguendos esse cum omni imperio.*

Chrysost. Aliter agendum cum Ephesinis; aliter cum Cretensibus. 2. Tim 4.

Cretenses tēpore Pauli erant ferè infideles. Chrysost.

IV. Deinde aduertit Chrysost. apposuisse Paulum hîc, *argue cum omni imperio* quod in epistola ad Timotheum prætermisit; quia Cretensium ingenium pigrius erat, idcirco oportuit admoneri Titum, vt seueriùs & acriùs cum illis ageret. Præterea sunt peccata quædam, quæ etiam adhibitis imperiis arcere necesse est. Modestia, mansuetudo, & similes virtutes; sola verborum admonitione indigent. At verò adulterum, auarum, scortatorem, auguria obseruantem, consulentem diuinaculos, cæteráque id genus tractantem, non solùm cum imperio, sed cum omni imperio, compescere opus est. Cùm autem huiusmodi scelera licentiùs grassarentur apud Cretenses, oportuit admoneri Episcopatum de remedio, quo frenari possunt, & ne latiùs funderentur, impediri. Idcirco addidit: *Nemo te contemnat*. Quæ verba explicans Theodor. ait

Cum imperio agendum cum obstinatis & famosis peccatoribus.

Theod.

ait: *Oportet eum, qui est in diuinis literis eruditus, non ignauè ac remissè, nec cum illa timiditate hoc facere, sed cum libertate docere, & increpare, vbi opus est, &c.* D.Thom. hoc loco annotauit, admonitum fuisse Titum à Paulo, vt cum imperio arguat, quia natura fuit mitis; Qua admonitione non indigebat Timotheus, quia natura erat feruidior. Prudentis autem magistri est, se ad captum accommodare discipulorum. Non omittam verba, quibus Primasius explicat illam particulam: *Nemo te contemnat*, sic enim ait: *Talem te exhibe, qui contemni non possis: autoritatem enim doctrinæ vita facit, &c.* Quare ille sermo vtilis erit populo, qui cum vita concionatoris consentiet. Is persuadebit sanam doctrinam auditoribus; atque vt vitam, ac mores ad pietatem conforment, efficiet. Tantùm valet conciliata sermoni ex virtute autoritas.

D.Thom.

Primas.

Autoritatem doctrinæ vita facit.

V. Roget ergo probus doctor, & prudens minister verbi Dei diuinam Christi clementiam, vt dignetur ei dare os, & sapientiam ad exhortandum, & vbi opus fuerit arguendum, cui non possint resistere omnes aduersarij nostri. Vnde Apostoli, qui ad hoc munus Euangelicum destinatos se esse cognoscebant, dicebant, Act.6. *Nos verò orationi & ministerio verbi instantes erimus.* Nec enim nisi prius orarent, rectè se munere suo fungi posse existimabant, Paulus ipse, qui nunc Titum ad prædicandum Euangelium instituit Ephes.6. rogat, *vt detur sibi sermo in apertione oris.* Et ad Coloss.4. *orat, vt aperiatur sibi ostium sermonis.* Solet nanque Deus interdum ob culpam doctoris, interdum propter peccata auditorum subtrahere verbum suum. Id quod Paulus insinuat sibi contigisse, Act.16. in Asia & Bithymia. Et prophetæ Ezech. dicitur cap.3. *Et linguam tuam adhærere faciam palato tuo, & eris mutus, nec quasi vir obiurgãs, quia domus exasperans est.* Rogandus est igitur Deus, vt gratia ipsius & concionatori adsit, dum populum ad pietatem hortatur; & auditoribus, dum auscultant; sic enim fiet, vt pietas nostris animis accedat. Nec enim cum fructu audiri potest concio sine præsenti gratiæ auxilio. Hoc præsente Act.16. dicitur, *Deus aperuisse aures Lydiæ purpurariæ, vt intenderet ijs, quæ à Paulo dicebantur.*

Act.6.

Ephes.6.

Coloss.4.

Act.16.

Ezech.3.

Gratia Dei aperit cor audientium. Act.16.

VI. Illud obiter annotauerim; dum Apostolus ait, *Hæc loquere & exhortare*; admonuisse nos, ne in concionibus alia inseramus, quæ non sunt in sacris literis, aut in sacra doctrina. Licèt enim interdum fas sit aliquid ex philosophorum dictis, & ex humanioribus disciplinis vsurpare; id parcè agendum est, & obiter, vt cùm quis audierit quempiam concionantem, acceptam à Paulo admonitionem intelligat, non obiurgandi licentiam. *Hæc loquere, & exhortare, &c.* Exoterica sunt, & à sacris concionibus abhorrentia, quæ in sacra pagina, aut in sacrorum interpretum libris non inueniuntur. Hæc contemptibilem reddunt sermonem, imò & concionatorem. Quod ne accidat, *Hæc*, inquit Paulus, *loquere, & exhortare*: nimirum, quæ à Christo, & ab Apostolis accepi, & tibi tradidi; omissis fabulis, genealogiis interminatis, & quæstionibus inutilibus.

Parcè ex philosophis & humanis artibus inserenda est doctrina concionibus.

Exoterica sũt quę aliũde petuntur, quàm à sacra doctrina.

VERS. 15. Exhortare,& argue cum omni imperio. Nemo te contemnat.

Tribus rebus perfici visitationis officium in Tito Episcopis commendatum; exhortatione, imperio,& autoritate.

ANNOTATIO II.

Lustratio ouium prælatis cómendatur.

I. ASsiduitatem inuisendi oues Christi,lustrandique prouinciam, Tito à se demandatam,& quid in ea agendum esset;hactenus Apostolus accuratè & sigillatim commendauit:vt non solùm ipse intelligeret,sed etiam omnes Apostolorum successores,hoc est,Episcopi,non minùs difficilem,quàm Ecclesiæ Christi vtilem prouinciam, sibi esse impositam. Et quidem eo difficilior Tito prouincia, promotione ad Episcopatum imposita apparet, quo illi iurisdictio latior,& ad plures populos,interiecto mari dissitos,extensior, concessa est.Vt enim Baronius ex aliis refert,Titus non solùm Cretensis Episcopus ordinatus est; sed & aliarum eiusdem maris, adiacentium insularum, cura illi tanquam Primati ab Apostolo fuit demandata. Quod si ita est,certè humanis humeris pondus officij, tam latè patentem inuisendi prouinciam, eo modo, quo Apostolus præscribit, absq; peculiari Dei gratia, sustinere haudquaquam potuit.Traiiciendum erat passim mare;depugnandum cum turbato Æolo, atque irato Neptuno, somnus necessarius, & cibus interdum naturæ denegandus;exhortandi erant hi ad virtutem;illi à vitiis,minis & supplicio deterrendi. Expende quæ cap.1.recolat Apostolus,Titum officij sui admonens: *Huius*(inquit) *rei gratia reliqui te Cretæ, vt ea,quæ desunt,corrigas;& constituas per ciuitates presbyteros;sicut & ego disposui tibi.* Examen deinde eligendorum ad Ecclesiasticos gradus, quale futurum sit, virtutum & vitiorum catalogo proposito, docet. Capite verò secundo Episcopum instituit, quem in concionibus modum; pro tribunali sedens, inire debeat,vt senibus, adolescentibus, seruis,omnique hominum generi,vtilis sit.

Baron.tom. 1.Annal.58.

Titus Primas erat.

Tit.1. Visitádi munus necessarium est ad correctioné. Tit 2.

II. Quia verò functio hæc tam necessaria est,vt ea prætermissa,deesse suo muneri Episcopus,censendus sit;tribus eam perfici rebus,ad finem huius capitis insinuat; ne quis impossibilitatem obiiciat,aut ignorantiam. Continentur verò hæ res,illis verbis:*Exhortare,& argue cum omni imperio.Nemo te contemnat.* Prudenter admonet Episcopum sui muneris.Partes nánque illius sunt hortari, arguere,præcipere.Quia verò in iis,si assiduus sit, periculum est ne de autoritate iacturam faciat; *Nemo te contemnat*, inquit, hoc est, tuere autoritatem tuam. Hanc tuetur prælatus licèt frequenter lustret diœcesim, tum concionum vtili frequentia,tum morum integritate.Quas partes,& in duobus ad Timotheum epistolis,& in hac,ab exordio ad Epilogum vsque, qui sine oscitantia, eas legerit, facilè inueniet,impensè inculcatas. Videbatur hoc loco operæ pretium esse aliquid commentari de obligatione prælatos astringente ad residentiam, sine qua nec hortari possunt subditos ad virtutem, nec arguere delinquentes;Id tamen prætermittendum duximus, quia ea de re cap.1.epist.ad Timotheum, super illa verba: (*Vt remaneres Ephesi*)quantum satis est, dictum existimo.Solùm de obligatione lustrandi prouinciam,& oues proprias agnoscendi,pauca in hunc locum conferam.

Exhortatio, & reprehensio vbi opus est adhibenda.

1.Tim.1.

VERS.

VERS. 15. Exhortare, & argue cum omni imperio, &c.

Multis nominibus visitationis officium, quod hîc ab Apostolo præscribitur, Episcopis conuenire.

ANNOTATIO III.

I. PRæstari ab Episcopo non posse, quæ à Paulo in hac epistola præcipiuntur nisi suis adsit subditis; & oues suas tanquam bonus pastor frequenter inuisat, nemo non videt. Quare commendari à Patribus solet quàm maximè hæc muneris Pontificij pars: quippe quæ difficilior est, & longe cæteris onerosior. Vnde nostro seculo vidimus, cum admiratione multorum, virum omni laude clarissimum D. Bartholomæum à Martyribus, Bracarensi Archiepiscopatui, quem summa vigilantia in Lusitania viginti, aut ampliùs annis lustrauerat, propterea renuntiasse; quòd senectutis incommodis implicitus, huic Pontificij muneris obligationi, se satisfacere posse diffidit. Persuasum erat nimirum viro sanctissimo id, quod res habet, prælatos duces esse à Deo populis præpositos, qui nisi vigilantes sint, & strenui, magnum afferent Reipubl. detrimentum. *Dormitauerunt omnes, qui ascenderunt equos*, ait Regius vates, Psalm. 75. Ac si dicat, qui in dignitatis fastigio sunt, instar equitum Domini exercituum, & plebi imperant (quod sine lacrymis dici non potest) cùm in puluerem descendere, & solem deberent, vmbratilem vitam, & otiosam secuti sunt. Petrum Ecclesiæ præsidem futurum, reprehendit Dominus, Matth. 26. dicens, *Simon dormis? sic non potuisti vna hora vigilare mecum?* Quantùm noceat hic somnus, docet August. in lib. de pastoribus: *Omnis* (inquit) *qui in conspectu eorum, quibus præpositus est, malè viuit, quantùm in ipso est, omnes occidit, &c.* Non solùm virtutum ornamenta ad hanc functionem necessaria sunt, sed vires etiam animi & corporis; ne pusilli, qui prætermissi muneris causas ignorant, deesse sibi prælati sui præsentiam querantur. Illi nánque, qui per vicarios rem hanc perpetuò gerunt, similes mihi videntur, mulierculis, quæ fœtus suos in lucem editos, vt à lactandi & nutriendi labore liberæ sint, statim exponunt.

> Episcopus, non potest satisfacere suo muneri, nisi subditos visitet.
>
> Exemplum Archiepiscopi lustrantis prouinciam accuratè.
>
> Psalm. 75.
>
> Sõnus Episcopis interdicitur.
>
> Matth. 26.
>
> August.
>
> Prælatus, qui malè viuit, subditos occidit.
>
> Qui per vicarios visitant, notãtur.
>
> Ioan. 10.

II. Age verò, vt iam id attingam, vnde rei huius apparent momenta, quis nescit multis titulis visitationis assiduam vigilantiam Episcopis conuenire? Enim verò: si pastores sunt, vt sunt, animo attendant opus est, ad pastorum munus; quibus præcipitur, vt diligenter vultum sui pecoris agnoscant. Ait enim pastorum omnium princeps Christus, Ioan. 10. *Bonus pastor proprias oues vocat nominatim.* Quibus verbis, non qualemcunque sed distinctam, & apertam significare voluit cognitionem: vt intelligat Episcopus, ita prospiciendum esse omnibus, quasi singulis; & ita singulis, quasi omnibus: atque omnia quæ deducendis ad æternæ satietatis pabula animabus attinent, in conspectu habenda, & veluti in numerato posita, obseruanda. Hinc enim plurimæ in Rempubl. manare solent vtilitates. Instaurantur templa; examinãtur mores; odia restringuntur, componuntur dissidia; ludi legibus vetiti impediuntur; adulteria & concubinatus, infamia notantur; laudatur in concionibus probitas; arguitur, & damnatur improbitas; scelera publica relegantur: occulta paterno affectu corriguntur. Monentur sanæ oues, vt ægri gregis aspectus consuetudinemque defugiant,

> Cognitio ouium debet esse aperta, & distincta.
>
> Vtilitates ex visitatione Episcoporũ proueniẽtes.

Virg. Ecl. 1.

Ne mala vicini pecoris contagia lædant.

Rex est animata in terris Dei imago.

Hieroglyphicum Deo & Episcopo conueniens.

Ecnephus.

III. Quòd si Episcopi vices Dei in terris gerunt; nónne illis conuenit diuinæ prouidentiæ quædam imitatio? vir quidam sapiens, *Regem* affirmauit esse *animatam in terris Dei imaginem*; qui, vt opinor, Episcopum æquiori iure diuinum hominem sempiterni numinis personam in Republ. sustinentem, appellaret. Et quidem certè, quam antiquo hieroglyphico, prisci homines Deo imaginem tribuebant eam Episcopo aptari posse, nemo diffitebitur. Visitur in tabula picta Ecnephus Deus, ore ad maiestatem composito, capite & pluma eminenti insignito; corpore cærulea toga ornato, manibus quoque ad liberalitatis significationem extensis; zona denique stellatis imaginibus zodiaci speciem referente. Quis est, qui oris maiestatem, ingenij acumen; scientiam rerum cælestium solicitam largiẽdi curam, virtutumque omnium chorum, quasi signiferi circuli possessionem, in Episcopo non requirat? Iam verò si Deus oculus mundi vocatur, vt solem D. Ambrosius appellauit; quem alium oculum in Republ. Christiana, qui diuinum referat aspectum, Ecclesia Dei habet?

Episcopus oculus Reipubl. est.

Nauis typus est Reipubl.

IV. Quòd si nauis gubernatore ad puppim cum clauo sedente, hanc mundi vniuersitatem, quam diuina mens regit, & gubernat, exprimit; cur diœcesim, nauim; Episcopum gubernatorem non vocabimus; vt vna & eadem pictura Deus, & Episcopus intelligantur? At quomodo se Deus cum ouibus suis gerit? Audi apud Ezech. 34. Deum ipsum: *Ecce* (inquit) *ego requiram oues meas, & visitabo eas; sicut visitat pastor gregem suum in die, quando fuerit in medio ouium suarum dissipatarum, &c.* Quid enim pastor agit? imò quid non agit? Numerat capita: leuat humeris fessas oues; dispersas reducit in caulas, nihil non molitur, vt gregi suo vtilis sit & salutaris. Hæc omnia munera pastor animarum nostrarum Deus cumulatè præstat. Hæc Episcopis in vtriusque instrumenti sacra pagina præstanda, ita tradit, vt nomina ouium se exacturum prædixerit fœneratoria propè acerbitate. Immemores verò huius muneris grauiter Deus apud Zachariam his verbis increpat: *Sume tibi vasa pastoris stulti, quia ecce ego suscitabo pastorem in terra, qui derelicta non visitabit; dispersum non quæret, contritum non sanabit; carnes tantùm pinguium comedet, & vngulas eorum diuidet.* Hoccine ferendum est; vt pastori vtiles sint oues, ipse verò ouibus inutilis? *Gladius super humerum eius, & super oculum dexterum eius:* scilicet, vt operandi, & intelligendi vi orbatus, instar globi in præcipitia deuoluti, in vitia & dedecus feratur. Tanta est hæc flagitij immanitas, vt plerique omnes interpretes, non alium pastorem, quàm Antichristum indicari à propheta comminiscantur. O nunquam satis vituperatam pastorum, qui oues suas nunquam inuisunt, negligentiam! At inuisunt (inquit) per alios. Sanè; sed quæ vtilitas? Multa passim in visitationibus occurrunt, quæ non cuiuslibet, quantuncunque docti ministri, sed ipsius Episcopi autoritatem, opesque, & præsentiam requirunt, quibus deesse is sine scelere non potest, cui Ecclesia reditus & amplitudinem idcirco contulit, vt in ouile Christi eosdem reditus eandemque refundat honoris amplitudinem. Diœcesani quippe scelerum nocte turbati, in vmbra mortis habitant, cùm verò Episcopi eos præsentia sua, tanquam solis luce afflant; populus, qui erat in tenebris, videt lucem magnam, illudque Homericum vicini splendoris gaudio gestientes, cantillant,

Ezech. 34.

Zachar. 12.

Vasa pastoris stulti & dedecus.

Magnũ flagitium est prælato, non agnoscere ouas.

Lætitia populi Christiani est præsentia Episcopi.

Homer. Iliad 8.

Ἰλ·

Πῶς μὲν κερδεόπτηλ@ ἐκίδια τὸ πᾶσαν ἐπ' ἀιαν.

V. At nimius labor est (inquis) singulorum discutere causas, & conscientias. Fateor; sed laboriosior cura est in exquirendis quotidie prouentuũ expensis; nec eam tamen alteri committis. Quod aduertit D. Bern. lib. 4. de cons. ad Eugenium: *Quotidianas expensas, quotidiano reciprocamus scrutinio, & innumera Dominici gregis detrimenta nescimus? de pretio escarum, & numero panum cum ministris quotidiana discussio est: rara admodum celebratur collatio cum presbyteris de peccatis populorum. Cadit asina, & est qui subleuet eam; perit anima, & nemo est qui reputet: sic optimi æstimatores rerum, qui magnam de minimis, paruam, vel nullam de maximis curam gerunt*, &c.

Bernard. Solicitudo Episcopi in expensis domesticis nimia vituperatur, præsertim, si negligens sit in suo munere obeundo.

VI. Conuenit denique hæc Episcopis prouincia, quia prædicatores sunt: quorum Deus bone! quàm sunt speciosi pedes! officia verò quàm multis inculcantur tropis! in sacro enim eloquio, modò per nubes, modò per fluuios, modò per quadrigas, & sacra illa animalia, quæ in spiritu vidit Ezechiel insinuantur. Igitur si nubes sunt gratiæ rore madentes, quocunque gubernantis Dei eas arbitrium circunduxerit, debent, vt in pluuiam salutarem resoluantur, haud cunctanter conuolare. Si fluuij sunt, ab Ecclesiæ communis parentis paradiso enascentes, debent in varias terrarum oras excurrere, vt almo fluctu perfusa vitæ beatæ semina, fructum procreent ad sexagesimam vsque, & centesimam vsuram respondentem. Denique si animalia sunt, quadriiugam Euangelij rhedam trahentia, opus est, vt non vno in loco veluti boues in opimis pascuis, consistant, sed diœceseos suæ ad opes cœlestes cum populo Christiano cõmunicandas, oppida singula perlustrent.

Prouincia hæc visendi subditos imposita est, quia concionatores sunt, &c.

Ezech. 1. Nubes sunt Episcopi cœlestes.

Rheda Euangelij quadriiuga est, ob Euãgelistas.

VII. Quid ego nunc Gregorios, Athanasios, Basilios, Chrysostomos, aliáque in perlustranda prouincia, sibi à Deo demandata Reipubl. Christianæ sidera commemorem? Nota sunt hæc exempla, & in medio posita. Vnus Martinus Turonensis Episcopus, instar multorum esse potest. Non enim solùm suis ouibus bonus pastor vtilis fuit, populum inuisendi assiduitate nunquam intermissa; sed aliis etiam gentibus, quæ cognita viri sanctimonia, eius opem implorabant. Vtinam hoc ætatis nostræ seculo in Gallia, Germania, atque, vt melius optem, in toto terrarum orbe multos concederet Deus Ecclesiæ suæ Martino similes. Tales enim si parentum nostrorum memoria, Europa habuisset, non rueret florentissimus Angliæ status; non lugeret Germania; conseruaret Gallia proauitam religionem. Non audiremus, æreas campanas de sacris turribus deiici: cælata argento & auro altarium frontalia, atque abacos, cum candelabris, & calicibus in profanos vsus conflari. Diuorum argento vel auro inclusa capita ad hastam in foro vænalia proponi; comburi sacrorum canonum, & conciliorum volumina; complanari templa; parthenones militum prædæ relinqui; risui haberi Cœnobiarchas; Ecclesiæ attributos olim prouentus, in vanissimas res conuerti, ex sexcenta alia sacrilegia, quæ, vt fœdum est audire, ita horret animus meminisse. Hæc quia iam acta sunt, meminisse propterea opus est, ne in posterum nostra incuria aliquid simile contingat. Adsit semper templis vestra præsentia, o Ecclesiarum præsides; adsit vestra dignitas, adsint opes, exhortamini ad pietatem, in fide vacillantes; arguite honestarum actionum oppugnatores; iussis & interdictis agite. Est enim pusilli animi, & abiecti, vbi diuina gloria in puluerem nos & solem vocat,

Martini Turonensis in visitandis ouibus cura.

Religionis turbatio vbi vigilantes Episcopi nõ sunt.

Exhortatio ad Episcopos.

 velle

velle in vmbra latitare, principum gratiam ambire, & Dei, quod plusquam parricidiale crimen censeri debet, honorem negligere. Hæc nimirum illa est insania, quam in Glauco Iustinianus, in prooemio Pandectarum, ex Homero animaduertit, permutante

Iustinianus Imp. Homerus.

χρύσεα χαλκείων ἑκατόμβοι' ἐννεαβοίων.

Iouetius. Class. 2.

Habes in sanctionibus Apostolicis per Iouerium collectis, classe 2. formulam visitandi, quæ quàm laboriosa sit, ex iis, quæ à Synodo Coloniensi præscribuntur, constabit.

VERS. 15. Argue cum omni imperio. Nemo te contemnat.

Episcoporum est, fidelium litigijs cum imperio, eorúmque sedare controuersias.

ANNOTATIO IV.

Politic' principatus Ecclesiastico inferior est. Greg. Naz. Imperium Ecclesiasticum præstat seculari.

I. CVm ea, quæ à Deo sunt, ordinata sint; politicum principatum, sacerdotali esse subiectum, nemo, qui diuini humaníque iuris peritus sit, dubitare potest. Vnde Gregor. Nazianz. in orat. ad ciu. Nazianz. pro concione: *An me* (inquit) *liberè loquentem æquo animo feretis? Nam vos quoque potestati meæ, meísque subsellijs, lex Christi subijcit. Imperium enim quoque nos ipsi gerimus, adeò etiam, præstantius, & perfectiùs: nisi verò æquum est spiritum carnis fascibus submittere; & cælestia terrenis cedere*, &c. Quare cùm multæ inter Christianos controuersiæ oriantur, vt felici exitu concludi possint, hortatur Apostolus Titum, vt ex imperio agat cum discordibus. Nisi enim quasi potestatem habens, quędam iubeat, alia interdicat, nihil efficiet. Agnoscat igitur, ne patiatur se contemni, probéque omnia & laudabiliter conficiat, quàm excedens sit potestas qua præditus est. Eam explicat Ambros. de dign. sacerd. cap. 2. *Honor* (inquit) *& sublimitas Episcopalis, nullis poterit comparationibus adæquari: si Regum fulgori compares, & principum diademati, longè hæc erunt inferiora: tanquam si plumbi metallũ, ad auri fulgorem compares. An non vides Regum colla ac principum submitti genibus sacerdotum? Imperatores ipsi sacerdotum exosculatis dextris, orationibus eorum, se credunt communiri*, &c.

Ambros.

Reges subiiciuntur sacerdotibus.

Chrysost.

Pontificum in retinenda dignitate cõstantia aduersùs Ecclesiastici iuris violatores.

Augustinus. Psal. 149.

II. Sacræ profanæque potestatis discrimen expendens D. Chrysost. in verba Isai. hom. 4. & 5. *Regi* (inquit) *quæ hîc, commissa sunt: mihi cælestia. Regi corpora commissa sunt: sacerdoti animæ. Maior hic principatus: propterea Rex caput submittit, manui sacerdotis*, &c. Sic videmus, Fabianum Papam in Philippum Imperatorem; Ambrosium, in Theodosium; Symmachum, in Anastasium; & plerosque alios sacerdotes in alios principes animo intrepido insurgentes; factas ab iis Deo, aut Ecclesiasticæ disciplinæ iniurias vltos esse; sed id tamen, non nisi necessitate quadam astricti fecere, omne remedium priùs experientes, quàm Apostolicæ authoritatis gladium distringerent. Hoc illud est, iuxta interpretationem Augustini, quod dicitur in Psal. 149. de potestate hac sacra, omni alia præstantiori; *Ad faciendam vindictam in nationibus, & increpationes in populis. ad alligandos reges eorum in compedibus, & nobiles eorum in manicis ferreis, vt faciant in*

in

eis iudicium conscriptum. Tales enim compedes(inquit Augustinus) *consolidat vobis Episcopi manus*,&c.

III. Atque hæc,non solùm apud Christianos diuinæ Scripturæ,Patrúmque consensione firma fixáque sunt;sed & apud barbaras gentes,quę simul atque aliquod diuinum numen animo concepêre,omnes æquè suis sacerdotibus obedire decreuerunt, etiam in iis quæ ad politicum attinerent imperium. Et quidem Meroë, quæ est ciuitas Metropolis regni Æthiopiæ, summa potestas fuit penes sacerdotes,tantáque autoritas,vt nonnunquam, misso nuntio mortem Regi imperarent,& ei alium sufficerent,vt autor est Strabo,Geogr.lib.17. Iosephus antiq.lib.14.cap.16. Apud Athenienses, in iudicio illo celeberrimo, quod Areopagus dicebatur,sacerdotes itidem iudices erãt,summúsq; omnium sacerdos, singulorum rogans sententiam,colligebat suffragia.

IV. Nemini porrò mirũ videri debet,quod dicimus, exercuisse nimirum olim Episcopos,quam Apostolus apud Corinthios,constituit iudiciariam potestatem; vt & litigantium Christianorum causas audirent, & definirent auditas.Gregorium Thaumaturgum his negotiis cognoscendarum causarum fuisse implicitum Greg.Nyssen.in orat.quam de illius vita scribit, dilucidè significat:*Omnis quæstio* (inquit) *disceptatióque & omnis intricatus, difficilisq; negotiorum nexus,illius consilijs & admonitionibus resoluebatur,& dirimebatur.Vnde singulis, illius beneficio tam æquitas,rectáque iuris constitutio,quàm pax erat*,&c. Mox subiungit:Litis mentionem,inter germanos fratres,de hæreditatis diuisione,obortæ, eiusdémque arbitrio definitæ.Quid Ambrosium referam? illum testatur Aug. confess.lib.6.c.3.cognitione causarum ita fuisse implicatum,vt toto tempore, quo ipse Mediolani commoratus est, nunquam inuenerit Ambrosium ab his liberum;vt quod diu optauerat, mentis suæ cogitationem tricas,longiori sermone apud illum exponeret,sicque conscientiam pacaret.

V. Profectò Apostolus,non solùm hoc loco insinuat iudiciariam potestatem ad Episcopum pertinere,dum omnem hominum ætatem, & sexum Titi prudentiæ committit regendum;sed ad finem etiam cap.5.epist.1. ad Timoth. ad iudicium Episcopi pertinet,quod ait:*Quorundam hominum peccata manifesta sunt,præcedentia ad iudicium*,&c.Et in 1. epistola ad Corinth. cap.7. leges proponuntur ad diiudicandas coniugij controuersias quàm aptissimæ.Porrò cum hoc imperio iudiciario hortari,& arguere,atque censuris agere, id duplici ex causa eueniebat;vna est, cùm à dissentientibus inter se partibus arbitri essent electi Episcopi. Altera, cùm malè à secularibus iudicibus iudicata rescindere expediebat.Extat apud D.Ambrosium epistola ad Marcellum,tom.5.Romanæ edit.epist.49.vtriusque rei exemplum.Nam de controuersia,consensu partium ad se delata,præmittens autoritatem Apostoli,1.Cor.6. sic scribit:*Cùm ipse arguerem,quòd adhuc inter vos maneret veternosum iurgium,cognoscendi mihi necessitatem partes imposuerunt*,&c.*Necessitatem* vocat præceptum Apostoli,quo cognoscere eam causam astringebatur.Vnde manifestum est,licuisse Christianis causas Episcopo,quas vellent,committere definiendas.De cognitione verò,& retractatione sententiæ malè,in profano foro latæ,agit idem Ambr.de off.lib.2. cap.29.vbi testatur,non solùm magistratuum praua iudicia se irritasse; sed scita etiam,quæ iniusto Imperatorum essent firmata rescripto. Accedit Aug. qui in Psal.118.conc.74. *Maligni*(inquit)*homines efflagitant, aut certè infirmos premunt*,

Sacerdotes apud Ægyptios, ius habuerunt aliquando summum,etiam in Reges.
Strabo.
Iosephus.
Sacerdotes præfuerunt Areopagitarum iudicio.
Episcopi exercuerunt iudiciariam potestatem in causis Christianorum.
Greg.Nyss.
Greg. Thaumaturgus litigantes cõponebat.
Ambros. Lites diremit plurimas.
Augus.
1.Tim.5.
1.Cor.7.
Ambros.
1.Cor.6.
Olim Christiani Episcopis committebant causas quas vellent, definiẽdas.
Ambros.
August.
Psal.118.

munt, vt causas suas ad nos deferre compellant. Quibus dicere non audemus: Dic homo; quis me constituit iudicem, aut diuisorem inter vos? constituit enim talibus causis, Ecclesiasticos Apostolus cognitores, &c. Idem epist. 147. in qua agit de vnitate, & concordia Ecclesiæ procuranda; sic ait: *Et homines quidem causas suas seculares apud nos finire cupientes, quando eis necessarij fuerimus; sic nos sanctos, & Dei seruos appellant, vt negotia terræ sua peragant: aliquando agamus & nos negotia salutis nostræ, & salutis ipsorum; non de auro, non de argento, non de pecoribus, pro quibus rebus quotidie submisso capite salutamur, sed vt dissensiones hominum terminemus.* Hæc Aug.

In causis omnibus Episcopi olim erãt iudices arbitri.

Causas componere inter dissentiẽtes, Episcopi est. August.

VI. Conqueritur sæpe Augustinus de hac iudicandi imposita sibi necessitate; queruntur & alij viri sancti; eam tamen à se deprecari non potuerũt; cùm sæpe vtilis fuerit; & interdum, ne Ecclesiæ detrimentum paterentur, omnino necessaria; vt quando Synesius, qui ex philosopho Gentili, factus est Christianus; ac deinde, licèt inuitus, cõsecratus Episcopus Ptolomaidis Cyrensis Pentopolitanæ prouinciæ in Ægypto. Videns nánque vir sanctissimus, edictum contra sacerdotes, se inconsulto, pro foribus Ecclesiæ affixum: tum cõtra Andronicum Pentopolitanæ prouinciæ præfectum, tum contra Tonantem, in eadem ciuitate magistratum gerentem, excommunicationis sententiam tulit in hæc verba conceptam:

Synesius ex philosopho gẽtili Christianus factus.

Ptolomaidis Ecclesia, ad omnes vbique terrarum sorores suas, hæc demandat: Andronico, & suis: Tonanti, & suis nullum templum Dei aperiatur. Omnis sacer cœtus, omne sacrum templum conclusum sit. Non est diabolo portio in paradiso, &c. Hæc ipse Synesius epist. 57. qui floruit tempore Theodosij senioris. Vide Baroniũ Annal. tom. 1. Anno Christi 57. Hodie, quæ temporum est malignitas, vix, qui litigant, Episcopum suarum controuersiarum arbitrum eligunt: Ad secularis fori accurrunt tribunalia: dúmque auaritia stimulante, fraudes texunt, vix litigiis finem imponunt. Quare de solis causis religionis, penes Episcopos est cognitio. Quia tamen eorum magna est autoritas, si ipsi per se suas lustrent prouincias, omnia ferè componere possunt dissidia: nunc hortando, nunc arguendo: iam bene omnibus faciendo, vt experientia comprobatum est. Nec verò Reges, & alij laici magistratus ægrè ferent, id curari ab Episcopis, vt litibus ad recti iudicij normam, sublatis, clientes ipsorum laudabiliter viuant, cùm hic sit scopus, quem sibi boni principes proponunt. Fruendæ nánque iustitiæ causa reperies olim bene moratos reges constitutos: *Hæc origo sceptri. Rex* (inquit Arist. lib. 3. polit. cap. 10.) *debet esse custos, vt nec opulenti iniustum aliquid patiantur, nec plebs contumeliam accipiat.* Si ergo huiusmodi est, num succensere potest ei à quo iuuatur? Gratias profectò, nisi desipiat, Episcopo aget, amicitiam, & pacem inter ciues, ex fidei præscripto componenti.

Excõmunicatio lata cõtra profanos magistratus pro libertate Eccl.

Baron. to. 1. Anno 57.

Nunc litigãtes ad secularis fori accurrunt tribunalia.

Cic. off. 2. Arist. lib. 5.

* * *

EPISTO

EPISTOLÆ BEATI PAVLI APOSTOLI AD TITVM

CAPITIS TERTII PERIOCHA.

Principibus parendum esse statuit, conglobatque generalia quædam documenta ad rectam vitæ institutionem pertinentia. Inter cætera autem mansuetudinem commendat, cuius virtutis nobis Christus singulare præbuit exemplum. Apparuit nánque illius in nos ab impietate conuersos, admirabilis cum humanitate benignitas. Tandem contentiosas disciplinas, & hæreticorum præcipiens vitare congressum, Titum ad se auersit.

CAPVT TERTIVM.

SECTIO I.

VERS. 1. Admone illos principibus & potestatibus subditos esse,
2. dicto obedire, & ad omne opus bonum paratos esse: Neminem blasphemare: non litigiosos esse; sed modestos: omnem ostendentes mansuetudinem ad omnes homines.

Græcè; ὑπομίμνησκε αὐτοὺς, ἀρχαῖς καὶ ἐξουσίαις ὑποτάσσεσθαι, πειθαρχεῖν, πρὸς πᾶν ἔργον ἀγαθὸν ἑτοίμους εἶναι; μηδένα βλασφημεῖν; ἀμάχους εἶναι, ἐπιεικεῖς πᾶσαν ἐνδεικνυμένους πραότητα πρὸς πάντας ἀνθρώπους.

EXPLICATVR CONTEXTVS.

Episcoporũ subditi, subiiciuntur etiam laicis magistratibus.

I. PRIMVM monendos esse præscribit omnes homines ad subiectionem, & reuerentiam maioribus præstandam, ac si dicat, Ne opineris commissum tibi populum, tibi tantùm subiici debere, non etiam mundi huius principibus, & laicis magistratibus. Sciant ciues tui, cui debeant parere. Admone illos, siue serui sint siue ingenui, vt obediant principibus, Græcè est, ἀρχαῖς, id est, principatibus, tum maioribus, vt sunt reges, tum minoribus, quales sunt duces, consules, tribuni. Soluant vestigalia, & census; subditi sint, & dicto obedientes, ne oporteat eos violentia con-

 stringi.

Ambrof Hieron

ſtringi. Ambroſius, & Hieronym. *dicto* omiſſo, ſimpliciter vertũt, *obedire*. Apud Græcos, πειθαρχεῖν, quod hîc ponitur, propriè eſt, *magiſtratibus parere*. Pro, *non litigioſos*, Græce eſt, ἀμάχους, hoc eſt, *non pugnaces*, ſeu, quod idem eſt, non iurgij, ſiue contentionis amatores. Vult ſcilicet, vt etiam cum iis qui pacem oderunt, pacem habeamus, Pſalm. 119. Paulus igitur poſt peculiaria præcepta, ſingulis hominum gradibus tradita; communem iam omnibus ſubiungit doctrinam: Imprimiſque vult, vt ſe morigeros, & obſequentes præbeant, fideles omnibus Reipubl. magiſtratibus, ſiue principes illi ſint, neminem ſuperiorem agnoſcentes, quales ferè ſunt Reges, ſiue minorem gerant in adminiſtratione ſui muneris poteſtatem. Arbitrantur aliqui propterea hæc præſcribi ab Apoſtolo, quòd ea ætate, quidam docerent, Chriſtianos non contineri Gentilium principum imperio. Oportuit autem eam opinionem, vt pernicioſam, & conuerſioni infidelium dominorum obſtantem damnari. D. Hieronym. putat hæc dicta, propter Iudæ Galilæi dogma, de quo agitur cap. 5. Act. Accidit autem illius dogmatis promulgatio, vt ex Chronicis diſcimus, anno ſecundo poſt Chriſtum natum. Mirandum tamen eſt, eam ſectam vſque ad Pauli tempora, ſuos habuiſſe patronos. Porrò, ne res ipſa ignoretur, dogma hoc plurimos habuit ſectatores; ob eam cauſam, quia inter cætera hoc quaſi probabile præferebat ex lege, neminem debere Dominum, niſi ſolùm Deum, vocare; eoſque Cæſari tributa non ſoluturos, qui decimas ad templum deferrent. Hæc tam præpoſtera libertatis ſpecies, exitium attulit Iudæorum nationi, & nomini. Iudas enim prædictus, licentiæ magis, quàm libertatis amore flagrans, ſic ſolum Deum, Dominum habendum eſſe credidit, vt faciliùs quamlibet exquiſita pænarum genera cum ſuis perferret, quàm mortalem aliquem appellaret Dominum. Declarauit hoc Eleazarus (vt ſcribit Ioſephus Antiq. lib. 18. cap. 2. & de bello Iudaic. lib. 7. cap. 28. & 29.) trium, Hieroſolymæ obſeſſæ, tyrannorum, longè ſeditioſiſſimus, in poſtrema ad reliquias Iudæorum, qui obſeſſi à Romanis erant, concione: ſibi videlicet, & ſuis decretum; nec Romanis, nec alij cuiquam ſeruire, niſi ſoli Deo, qui verus ſit, & iuſtus hominum Dominus; ſic vt ſe potiùs cum coniugibus, liberis, famulis & familiis interficerent, ſi ad eas redigerentur anguſtias, quàm quicquam contra hoc animi decretum facerent. Hinc, multi Hieroſolymis, Alexandriam, & Thebas profugi, nullo tormentorum genere à Romanis victoribus, in eos priùs exercito, occidi cum pueris maluerunt, quàm vocare Cæſarem Dominum. Similis fuit, in diſſimili cauſa, non multis ab hinc annis Atrebatenſium obſtinatio. Ferunt enim, quoſdam malè feriatos Belgas, odio Francorum, depictis per muros publicè, & parietes, furcis, appenſiſque Gallorum inſignibus, vt Regem, qui id ætatis erat, Ludouicus XI. Francoſque ſuſpendi dignos ſignificarent, ita obfirmato animo fuiſſe, vt cùm ob perfidiam capite damnati, ſecurim ceruici diſtrictam, vel vnico verbo euadere poſſent, mori maluerint, quàm dicere, *Viuat Rex*. Ita Gaguinus lib. 10. quem refert Claudius Spenſæus digreſſ. 10. in epiſt. ad Titum. Cæterùm, non propter ſolum dogma Iudæ Galilæi, pernicioſum præcipit Apoſtolus, vt admoneantur omnes in vniuerſum fideles, obediendum eſſe principibus, & minoribus magiſtratibus; ſed ob alias etiam cauſas, nimirum, vt pax conſeruetur, qua fides propagari ſolet, & efflorеſcere; & Euangelij præcones, liberè poſſint ſuo defungi officio. Peculiariter, & ſcitè D. Chryſoſt.

Pſal. 119

Falſum dogma eſt, quod aſſerit Chriſtianos non contineri Laicorum principum imperio.

Hieron. Act. 5.

Iudæ Galilæi dogma pernicioſum.

Ioſephus.

Eleazari obſtinatus animus nõ obediendi Romanis, nec aliis principibus, niſi ſoli Deo.

Decretum ſequentium Iudam Galilæum contumax non vocandi Cæſarem Dominum.

Atrebatenſium furor contra Francos.

Gaguinus. Claud. Spenſæus.

Cedit in fidei bonum, ſubi ci principibus.

Chryſoſt.

præ

præcedenti cap. rationem attulit, cur oporteat, ſeruos fideles, dominis ſuis infidelibus obedire; & ab Apoſtolo eam obedientiam commendari; nempe, vt principes, & magiſtratus fidelium ſeruorum obſequio, & virtute capti; ad Chriſti fidem, quæ ſeruorum genus, alioqui impurum, & intractabile, ad modeſtiam conformaret; libenter accederent.

VERS. I. Admone illos, principibus & poteſtatibus ſubditos eſſe.

Cur præceperit Apoſtolus fidelibus, vt ſe morigeros, & obedientes præſtent magiſtratibus.

ANNOTATIO I.

II. CONcinit hæc doctrina Pauli, cum illa Petr. 1. cap. 2. *Subiecti eſtote omni humanæ creaturæ propter Deum; ſiue Regi tanquam præcellenti, ſiue ducibus tanquam à Deo miſſis.* Huius doctrinæ tradendæ, triplicem cauſam aſſignat hîc D. Thom. Prima eſt, vt confutetur Iudæorum error, qui dictitant, non eſſe obediendum mandatis hominum. Secunda, vt pax ſit & concordia in Eccleſiæ filiis; quæ fouetur humilitate, & obſequio, cuius nobis Chriſtus Dominus egregium reliquit exemplum: maluit enim aliis miniſtrare, quàm alios, vt ſibi miniſtrarent, inducere. Tertia, vt ſciant omnes deberi obedientiam maioribus, etiamſi infideles ſint. Ad Hebr. vltimo dicitur, *Obedite præpoſitis veſtris, & ſubiacete eis, &c.* Vbi Apoſtolus, quia victimarum meminerat, quibus olim oblectabatur Deus, obedientiæ meminiſſe, æquum eſſe putauit, quam loco victimarum in Eccleſia Dei Filius reliquit; imò quam Dominus ſemper victimis prætulit; vt habes, 1. Reg 15. *Nunquid vult Dominus holocauſta, & victimas, & non potiùs, vt obediatur voci Domini? Melior eſt enim obedientia, quàm victimæ, & auſcultare; id eſt, obedire, magis, quàm offerre, &c.*

1. Petr 2.
D. Thom.
Hebr. vlt.
Obedientia præſtanda iis, qui præſunt.
1. Reg 15.

III. Quòd ait Apoſtolus, *obedite & ſubiacete*, obedientiam humilem, & reuerentem ſignificat, quam ſuis præpoſitis ſubditi omnes debent exhibere. Theoph. enarrans verbum *ſubiacete*, intenſam hîc vult ſignificari per verbum, ὑπείκετε, obedientiam; vt ſubditi non detrectent etiam in operibus difficilioribus obſequi maioribus; ſubiungit Theophyl. *Præpoſitis, id eſt, veſtris omnibus prælatis obedite.* Deinde addit: *Quid? cuiuiſne? etiam ſi prauus, & ſceleratus fuerit? Quomodo dicis malum? Si circa fidem; fuge eum, etiamſi Angelus de cælo fuerit. Si autem in moribus malus ſit, & vita peruerſus, obtempera ei. Omnia quæcunque dixerint vobis, vt faciatis, facite; ſecundùm autem opera eorum, nolite facere*, Matth. 23. Nam malè agens, haud aliis conſulet, vt malè viuant. Nam & ipſe talia perpetrans, rubore ſuffunditur, & pudet eum ſuorum ſcelerum. Quod vel inde liquet, quia conatur omni ratione occultare, quod perpetrat. Qui verò in fide peruerſus fuerit; populo etiam ſuam opinionem, & virus promulgare & enuntiare *cupiuerit*. Hæc Theophyl.

Theophyl.
Prelatis etiã ſi praui ſint ſi fidem retinent parendum eſt
Matth. 23.

IV. Vult Paulus exactam præſtari magiſtratibus obedientiam, *dicto obedire*, hoc eſt, ad ſolùm verbum præſidis 2. Theſſ. 3. *Si quis non obedierit verbo noſtro per epiſtolam, hunc notate.* Quia tamen non ſolùm neceſſaria eſt promptitudo, ſed etiam diſcretio: additur, *Ad omne opus bonum paratos eſſe*; Non enim ſubditi maioribus ſuis obedire debent, niſi in opere bono, ſeu, vt Theologi loquun

2 Theſſ 3.

Act.4. quuntur, in licitis & honestis. Vnde Act.4. dixerunt Apostoli Pharisæis impedientibus Euangelij prædicationem: *Si iustum est, in conspectu Dei, vos potius audire quàm Deum, iudicate.* Hinc etiam constat, non teneri, vt D. Thom. hîc annotauit milites in bello, quod iniustum est, principibus obedire. *Nam principes*, vt dicitur Rom.13. *non sunt timori boni operis, sed mali*: Est igitur parendum Regibus, & magistratibus; quicunque illi sint, in omnibus, quæ pietati contraria non sunt. Ita Hierem. cap.17. Iudæis suasit, vt se sua sponte submitterent Regi Chaldæo. Placet Deo hæc obedientia, tum, vt per huiusmodi magistratus scelera nostra puniantur; tum vt hac ratione principes infideles, vt dictum est, considerata tam eximia Christianorum vitæ puritate, ad Christi conuolent vexilla.

D.Thom.

Rom.13. Milites in bello non tenentur obedire duci iniusta præcipienti. Hierem.17.

Debetur prælatis obediẽtia, cùm ob alias causas, tum propter prouidẽtiam & vigilantiam. Hebr.13. Ribera in epist.Hebr. Chrysost. D.Thom. 2.Tim.2. Chrysost. Difficultas regẽdi alios. Miror si potest, saluari aliquis rectorum. Chrysost. Aaron compulsus est accipere prælaturam & tamen in periculo fuit.

V. Vnam, ex potissimis rationibus, cur parendum sit principibus, siue illi sacri sint, siue profani, reddit Paulus Hebr.13. Postquam enim dixit; *Obedite præpositis vestris, &c.* agens præsertim de prælatis Ecclesiæ; subiunxit: *Ipsi enim peruigilant, tanquam rationem pro animabus vestris reddituri.* Hoc est, vt Ribera interpretatur, ipsi peruigilare debent. Verba enim sæpe in Scriptura non tam actum significant, quàm debitum. In quo sensu hæc verba intellexerunt Chrysost. & D.Thom. super 2.epist. ad Tim.c.2. & quidem D.Chrysost. hom.2. sic ait: *Considera, quantùm periculi sit per singulos subditorum discuti, rationemque pro omnibus reddere. Quantumuis præposito honoris impendas, quantumuis obsequij deferas, nihil his periculis referre par poteris. Nam etsi animam ponas, ipse hoc pro te iugiter facit. Et si id minùs facit, quia persecutionis non adsit tempus, eam tamen periculo æternæ mortis exponit.* Et super epistol. ad Hebr. hom.34. [*Quid* dicemus infelicibus illis, & miseris, qui semetipsos ad alios regendos præcipitant, & se in tantorum suppliciorum abyssum iactant? Omnium, quos regis, mulierum, puerorum, virorum, tu rationem redditurus es: tanto igni tuum subiicis caput. Miror si potest saluari aliquis Rectorum. Post tantam enim comminationem, quam negligentiæ videmus illatam, video aliquos, etiam concurrere, ac præcipitare semetipsos tantæ moli, ac tantæ difficultati regiminis. Si enim, qui necessitate compelluntur, nullum poterunt habere refugium, nec excusationem reperient, quando res malè tractauerint, & quando negligenter administrationem gesserint suam. (Nam & Aaron necessitate compulsus est, & tamen in periculum venit: sed & Moyses pericula sæpe sustinuit, qui regimen illud sæpe recusauerat: & Saul postquam recusauit principatum in pericula incidit) quantò ergo amplius, qui cum studio, & ambitione petunt principatus, & semetipsos præcipitant, securiùs punientur? &c.] Vide D.Thom. loco citato: *Hoc est*, inquit, *maximum periculum, de factis alterius rationem reddere, qui non sufficit de suis.* 3.Reg.10. dicitur: *Custodi virum istum, qui si lapsus fuerit, erit anima tua, pro anima illius.* Reddent enim prælati in die iudicij rationem de subditis sibi commissis, quando fiet eis illa quæstio Hierem.13. *Vbi est grex, qui datus est tibi, pecus inclytum tuum?* Hæc enim vox est Chaldæorum insultantium Hierusalem, & vnicuique principi Iuda, Quasi dicat: Vbi est populus ille inclytus, & numerosus, de quo tantopere gloriabaris? quomodo ciues tui, non propugnant te? Vel saltem venientes ab Aquilone alloquitur propheta, & inuitat, vt extremam & miserandam Hierusalem deuastationem considerent. Quos, & loquentes introducit, & sciscitantes, vbi nam sit populus, & inclyti illi ciues, qui

D.Thom.

3.Reg.10.

Hierem.13. Exactè petenda ratio vitæ subditorum à prælatis.

qui olim Hierusalem incolebant, eámque sua frequentia nobilem efficiebant.

VI. Hinc fit, vt non possint non genere boni prælati sub tanto onere depressi, cùm videant plerosque inobedientes, de quorum culpis nihilominus sunt rationem reddituri: vnde Apostolus ad Hebr. loco indicato; *Obedite*, ait, *præpositis vestris*, &c. Deinde addit: vt cum gaudio hoc faciant, & non gementes. Anselm. explicans hæc ipsa verba: *Agricola*, inquit, *tunc cum gaudio laborat; quando attendit arborem, & fructum videt: segetem, & vbertatem. Videt enim, quia non sine causa laborauit. Sic est, de spiritualibus agricolis, id est, de præpositis.* Hæc Anselm. super eadem verba D. Thom. hunc adhibet commentarium: *Bonus prælatus multum gaudet, quando videt subditos bene operantes; quia tunc labor suus non est inanis.* Sic Paulus vbique, quos videbat sanctè ambulare, vocabat *gaudium meum, corona mea.* Contrà verò bonus prælatus gemit in rebellione subditorum. Ad Gal. 4. *Filioli mei, quos iterum parturio, donec formetur Christus in vobis.* Et Hierem. *Plorabo die ac nocte interfectos filiæ populi mei.* Sic 1. Reg. 15. & cap. 16. gemebat Samuel super reprobationem Saulis. Addit Apostolus eodem capite vltimo ad Hebr. *Hoc enim non expedit vobis*, videlicet, vt *prælati gementes peruigilent pro animabus vestris.* Si enim gementes peruigilauerint, timentes vestram inobedientiam, non id præcipient, quod vobis esset vtilius; sed quod vobis magis arridebit: atque adeò non tam vos præpositis vestris, quàm ipsi vobis obedient, teste Bernard. in serm. de tribus ordinibus Eccles. ad patres in capitulo. At quî non expedit, sine proposito viuere (inquit Chrysost.) Nam quod chorus sine phonasco, phalanx militum sine duce, nauis sine gubernatore, grex sine pastore, id docet Paulus nos esse sine præposito. Hæc Chrys. post quem Theophyl. in verbum illud, *gementes*, annotauit, prælati, etsi inobedientes subditos vlcisci non debeant, vt nec medici ægrotos, à quibus contemnuntur, sed gemitibus potiùs, & lacrymis eos frenare, vt hoc loco insinuat Paulus: at sæpe imbecillitate humana id suadente, & interdum id postulante prudentia, venient ex lenibus verbis ad aspera verbera, id autem, inquit Paulus, *non expedit vobis*, necessitate nimirum, non voluntate subiectos esse. Præterea, *non expedit vobis*, quia gemitus prælati ob inobedientiam subditi, inuocat Dominum, qui seueriùs vlciscatur: *Papæ! quantum periculum*, inquit Chrysostomus, & D. Thom. eandem rationem inculcans ait: *Non expediet vobis. Deus enim vindicabit pro ipsis.* Psalm. 105. *Irritauerũt Moysen in castris Aaron sanctum Domini: aperta est terra, & deglutiuit Dathan*, &c.

VII. Grauiter imprimis in eandem sententiam loquitur Theophyl. *Si cesseris*, inquit, *& morem gesseris prælato tuo; onus, quod ex cura tui, ille gerit, ei leue reddis, ac facile, vt qui gaudeat propter obedientiam tuam. Sin impudens sis, & inobediens, ipse quidem etiam sic vigilabit pro anima tua; veruntamen, nisi correxeris inobedientiam tuam, ingemiscet aduersum te ad Deum (neque enim aliter ei vindictam permittit Paulus, quàm per gemitum) quod maiorem pœnæ, ac supplicij pyram accendit, acriùs vindicem, ac punitorem Deum permouens.* Cæterùm quod Theophyl. ait, non licere prælatis Ecclesiasticis aliter quàm per gemitum vlcisci inobedientes subditos, intelligendus est, de prælatis, qui solam habent spiritualem iurisdictionem in Sacramento pœnitentiæ; aut de his, qui vires non habent ad puniendos subditos rebelles. Talibus nanque Paulus vindictam non permittit, nisi per gemitum; ob turbationem, quæ in Republ. oriri potest ex pœna

Hebr. 13.
Ansel.
Præpositi lætantur fructu subditorum, vt agricolæ segetibus.
D. Thom.
Galat. 4.
Hierem. 9.
1. Reg. 15.
Hebr. vlt.
Gemũt prælati cùm subditi nõ obediunt.
Bernard.
Chrysost.
Theophyl.
Gemitus prælati, inuocat Dei vltionẽ.
Chrysost.
D. Thom.
Psal. 105.
Theoph.
Prælato non permittit Paulus vindictam, nisi cum gemitu.

na potentibus subditis inflicta. Quanuis autem aliqui Patres ætate D. Augustini dubitauerint, liceret ne hæreticos, & alios facinorosos igni & ferro per sententiam Ecclesiæ tradere; hodie nemo Catholicus de ea re dubitat.

Non solùm censura, sed igne etiam contra inobedientes Apostatas agere fas est. Ephes. 6.

VIII. Ex dictis non obscurè constat cur Apostolus morigeros & obedientes esse velit omnes Christianos magistratibus, etiam infidelibus, & laicis. Nam ad Ephes. 6. sic ait: *Obedite dominis carnalibus*, &c. *sicut Christo, non ad oculum seruientes quasi hominibus placentes, sed vt serui Christi, facientes voluntatem Dei ex animo cum bona voluntate seruientes, sicut Domino, & non hominibus.* Et hoc loco: *Admone illos principibus, & potestatibus subditos esse: dicto obedire ad omne opus bonum paratos esse*, &c. Optat nánque Apostolus, vt confutata Iudęorum opinione, qua dictitant, Deo, & non hominibus esse obtemperandum, pectoribus nostris inseratur studium imitandi Christum, qui factus est pro nobis obediens, non solùm Patri æterno, sed etiam magistratibus, vsque ad mortem.

VERS. 2. Neminem blasphemare; non litigiosos esse.

Interdicitur subditis maledicendi & litigandi abusus.

ANNOTATIO II.

I. DVæ hîc quæstiones occurrunt. Prima est, cur prohibeat Apostolus, agēs de obsequio magistratibus & dominis præstando, Cretenses, atq; adeò omnes fideles, blasphemare: cùm hoc verbum propriè Dei iniuriam respiciat. Secunda est, cur vetet, ne sint litigiosi, cùm litigia vitari difficile inter homines queant.

X. Ad primam diximus, sermonem hîc restringi ad eos tantùm principes, qui magistratus gerunt. Nam cùm tales, siue sacri sint, siue profani, locum Dei teneant, & sacræ literæ eos appellent deos. præceptum peculiare est, vt huiusmodi homines non blasphement, vel maledicant. Nam, βλασφημεῖν, propriè est *maledicere*; eámque significationem habet hoc loco blasphemandi verbum. Nam Exod. 22. scriptum est: *Principi populi tui non maledices.* Imò licèt, iuxta frequentiorem loquendi modum sacræ Scripturæ, & Theologorum, pro iniuria Deo, vel Sanctis, verbo illata, blasphemiæ nomen accipiatur, cùm Deus suam potestatem viris principibus, & magistratibus, & diuini nominis analogiam, communicauerit, rectè vocatur blasphemia omnis maledicentia, qua illorum honor & fama læditur: Altiùs hîc rimatus est Apostoli doctrinam D. Hieronymus, in eo quod simpliciter dictum est: *Neminem blasphemare*, vetat nanque iuxta illius interpretationem Apostolus, coniicere maledicta in quempiam, siue homo sit, siue Angelus, siue creatura alia. Omnia quippe à Deo facta sunt valde bona, Gen. 1. Si enim, vt scribitur in epistola Iudæ canonica: *Michael Archangelus cum diabolo disputans de Mosis corpore, non est ausus ei, maledictione licèt dignissimo, iudicium inferre blasphemiæ; sed dixit*: Imperet tibi Deus; *quantò magis nos, ab omni maledicto puri esse debemus?* Merebatur quidem certè diabolus, maledicto notari, sed per Archangeli os maledictum exire non decuit. Huic Hieronymi expositioni simile est, quod Iosephus Antiq. libr. 4. cap.

Exod. 22. Blasphemia etiam in homines iactatur.

Hieron. Abstinendū à blasphemia. Gen. 1. Iudæ epist. Angeli non inferunt, nec diabolo qui dem iudiciū blasphemiæ. Iosephus.

cap. vltimo citat, velut, à Moyse scriptum, & sancitum, diis alienis nemo malè loquatur; siue, nemo blasphemet deos, quos aliæ ciuitates colunt. Et libr. 2. contra Appionem: *Noster*, ait, *mos est propria custodire, non aliena accusare: & vt neque videre, neque blasphemare debeamus eos, qui apud alios putantur dij, apertè nobis legislator interdixit propter ipsam appellationem*, &c. Ego, id vbi dictum sit, non video apud Moysen. Nam illud Exodi 22. *Dijs non detrahes.* Hebraicè est, *Elohim*, quam vocem post Onkeli thargum, veteres, & noui interpretes, non tantùm verterunt, sed etiam exposuerunt, *Iudicibus*: Quam versionem, & expositionem, id reddit idoneam, quod statim sequitur: *Principi populi tui non maledices*, tum quod paulò ante præcessit, quando suspicio est, de aliquo, quòd furto depositum sustulerit; ait enim lex, *applicabitur ad deos.* Quis non videt, *Deos* hìc vocari *iudices*? Quin & magistratus *Dij* vocantur Psalm. 81. *Deus stetit in Synagoga deorum, in medio autem Deos dijudicat.* Quod autem quis causari potest, Deos non maledicendos, quia nec nominandi sunt, verum dicet. Scribitur enim Exod. 23. *Non audietur nomen externorum deorum ex ore vestro.* Et confirmatur, non faciendam talium deorum mentionem ex Oseæ 2. & Zach. 13. Doctrina igitur D. Hieronymi sumpta ex Paulo est, non licere Christi discipulis, alicui creaturæ maledicere. Omnium verò minimè, Regibus, principibus, & magistratibus. De quo Canon Apostolicus 83. *Quisquis Regem, aut magistratum contumelia affecerit, supplicium luito. Et quidem, si clericus, deponitor; si laicus, à communione remouetor.* Vbi Zonaras adnotat, etsi lædere magistratus dicto, vel facto non liceat: fas tamen esse, eosdem cùm aliquid perperam agũt, sine contumelia etiam acriter reprehendere. Quod præstiterunt aliqui Patres, nempe Fabianus PP. Babilas, Athanasius, Ambrosius, Chrysostomus, Gregor. PP. Bern. & alij: Extat in C. Theodosij lib. 9. tit. 4. Et Iustiniani lib. 9. tit. 7. lex vnica: *Siquis* (inquit) *malè Regis mentionem fecerit, pœnæ non subiacet. Nam si per leuitatem excessit, contemnendus: si per insaniam, miseratione dignus: si per iniuriam lacessens, id est, per gratiam condonandum.* Sed quæ de illo sunt, principi significari oportet. Hanc legem tulere Imperatores Theodosius, Arcadius, Honorius, sub his verbis: *Si quis modestiæ nescius, & pudoris ignarus improbo, petulantique maledicto nomina nostra crediderit lacessenda: aut temulentia turbulentus obtrectator temporum nostrorum fuerit: eum pœnæ nolumus subiugari, neque durum aliquid, nec asperum volumus sustinere. Quoniam si id ex leuitate processerit, contemnendum est. Si ex insania, miseratione dignissimum: si ab iniuria, remittendum. Vnde integris omnibus hoc ad nostram scientiam referatur, vt ex personis, hominum dicta pensemus: & vtrùm prætermitti, an exquiri debeant censeamus*, &c. Vides quantum absint à Christiana pietate, qui principibus maledicunt. Quod etiam ex eo fit manifestum, quod annotauimus, 1. Tim. 2. vbi Apostolus nos iubet, *orare pro dynastis, etiam infidelibus, & immitibus.* Nec eis parendum solùm suadet D. Petrus 1. c. 2. Addit insuper: *Regem honorificate, &c.*

Non detrahendum maioribus.
Exod. 22.
Onkelus
Magistratus dij vocãtur.
Psal 81.
Exod. 23.
Oseæ 2.
Zach. 13.
Hieron.
Canon. 83.
Supplicium proponitur contumelia afficiẽti prælatum.
Zonaras.
C. Theodosij, & Iustiniani.
Quomodo puniendi, qui Regi sunt iniurij.
Maledictum leue non est curandum.
1. Tim. 2.
1. Petr. 2.

XI. Cæterùm D. Paulus hanc admonitionem necessariam esse putauit, quoniam Magistratuum vita maximè exposita est calumniæ, & improborum hominum maledicentiæ. Dum enim quosdam præmio augent; alios suppliciis premunt, quasi signum ad sagittam positi, detrimenta famæ experiuntur. Egregium nobis dedit D. Paulus exemplum non maledicendi principibus, Act. 23. Cùm enim colapho percussus iussu Ananiæ esset, & coram multis dixisset;

Act. 23

dixisset: *Percutiet te Deus paries dealbate.* Audiuit eum, à quo percuti iussus fuerat principem esse sacerdotum: *Summum* (inquiunt astantes) *sacerdotem Dei maledicis?* Audita ille hac voce, *Nesciebam*, inquit, *fratres, quia princeps est sacerdotum. Scriptum est enim, Principem populi tui non maledices.* Quod testimonium sumptum est ex cap. 22. Exodi, vbi sic legitur: *Dijs non detrahes, & principi populi tui non maledices.* Venerabilis Beda; expendit dictum Pauli. Sic enim ait: *Dicit se nescire principem, quia sacerdotium Iudæorum iam reprobatum est.* Etsi hunc vere nouerat, in nouo Testamento principem non esse sacerdotum; tamen erudiēs alios modestiùs se habere erga eos, quorum sunt in potestate, tēperatè respondet. Erasmus, quem citat Gagnæus, ita correxisse se ait Paulum, vt alios doceret, deberi reuerentiam iis, in quorum potestate sumus.

Paulus dolet quòd sacerdoti maledixerit; cùm tamen ille, iam non sacerdos, sed vmbra esset. Exod. 22. Beda. Erasmus. Gagnæus.

XIII. Poteramus hîc digredi ad notandam effrenatam quorundam litigandi licentiam, atque importunam, de his qui præsunt, admurmurandi & detrahendi consuetudinem; sed id præclarè factum est à D. Bern. monastici instituti, & moris scientissimo ser. 24. in Cant. vbi præter alia, sodales, siue adolescentulæ, quasi consolantes sponsam dolentem de admurmuratione aliquarum de numero ipsarum, quæ non idem saperent, dixerunt ei: *Recti diligunt te.* Sic enim ait: *Propter murmurantes & blasphemantes dicitur ab his, quæ bonæ, quæ simplices, quæ humiles, & mansuetæ sunt, sponsæ consolandi gratia. Recti diligūt te. Non sit tibi, inquiunt, cura, de iniqua reprehensione blasphemarum harum, cùm constet, quia* Recti diligunt te. *Bona profectò consolatio, cùm blasphemamur à malis, benefacientes, si recti diligant nos. Omnino sufficit aduersùs eos loquentium iniqua, opinio bonorum cum testimonio conscientiæ.* Psal. 33. *In Domino laudabitur anima mea; audiant mansueti, & lætentur. Ergo in hoc sensu puto appositum,* Recti diligunt te. *Nec absurdè. Cùm vbique penè in choro adolescentularum tales inueniam, quæ acta sponsæ curiosè obseruent, derogandi, non imitandi causa.* &c.

Non est detrahendum de prælatis. Bernard. Cant. 1.

Bona consolatio cùm blasphemamur à malis. Bern. Psal. 33.

XIV. Quod ad secundam attinet difficultatem, ea facilè soluitur, siquis consideret, nulla re magis turbari hominum societatem, quàm litigiis, siue illa pro tribunali audiantur, siue in foro, aut domo aliqua priuata. Sunt aliqui pugnaces, & ad iurgia procliues; Qui huiusmodi sunt, si sui similes inueniant, si sub auroram rixari incipiant,

Sunt aliqui natura rixosi.

Antè diem clauso componet vesper olympo;

Virgil.

quàm à pugna verborum, & interdum à pugnis, & mutuis sibi temperent iniuriis. In fœminis rixandi *inter suos*, maior ferè, quàm in viris libido est. Vnde apud Ausonium eleganter, *de infausto* matrimonio, queritur Grammaticus hoc epigrammate,

Ausonius.

Arma virúmque docens, atque arma, virumq; peritus:
Non duxi vxorem, sed magis arma, domum.
Nanque dies totos, totásque ex ordine noctes,
Litibus oppugnat méque meúmque larem.
Atque vt perpetuis dotata à Marte duellis,
Arma in me tollit, nec datur vlla quies.
Iámque repugnanti dedam me, vt denique victum:
Iurget ob hoc solùm iurgia quòd fugiam.

Tm

Tria hîc distinguit D.Thom.hominum genera: quorum alij nullis verbis contristentur; sed omnibus assentiantur; vnde meritò assentatores dicuntur; Alij qui loquentium verbis omnibus resistant, & contradicant. Hi sunt litigiosi, quos hic, & aliis in locis, toties improbat Apostolus. Medium obtinent, qui verbis eorum, quibuscum agunt quandoque tristantur, quandoque delectantur; quod prudentis est. Huius varietatis exemplum nobis est Apostolus 2. Corinth.2. super eodem homine modo peccante, tristatus; modò pænitente, lætatus.

D.Thom.

XV. Prælati quoque hîc monendi sunt, ne litigiosis hominibus ita dent aures, vt in ea occupatione toti sint. Orationi & concioni suæ tribuendæ sunt vices: alioqui litigiosorum studiis velificari videbuntur; cùm præcipuæ partes Ecclesiastici præsidis, sint orare, docere populos, ædificare Ecclesias, meditari in lege, vt in lib.1. de considerat. ad Eugenium scribit Bernard. Vbi admonet delegandas esse causas litigantium ministris ferè, imò remittendas, si omnino seculares sint, seculi magistratibus; qui secundùm leges Iustiniani ius dicunt. Nobis est, *Lex Domini immaculata, conuertens animas*, Psal.118. illæ non tam leges, quàm lites: hæc pacis est, & concordiæ nutrix. *Tu ergo* (inquit Bernard. alloquens Eugenium) *pastor, & Episcopus animarum, qua mente obsecro sustines coram te, semper hanc silere; garrire illas? Et quid vis me facere?* (inquis) *vt tibi ab his occupationibus parcas. Impossibile fortasse respondebis; faciliùs cathedræ valedicere posse. Rectè hoc, si rumpere, & non magis interrumpere ista hortarer. Audi Apostolum, quid de huiusmodi sentiat; Sic non est inter vos sapiens, qui iudicet inter fratrem, & fratrem? & infert, ad ignominiam vobis dico: contemptibiliores, qui sunt in Ecclesia, hos constituite, ad iudicandum. Itaque secundum Apostolum indignè tibi vsurpas tu Apostolicus officium vile, gradum contemptibilem. Vnde dicebat Episcopus, Episcopum instruens, Nemo militans Deo, implicat se negotijs secularibus*, 2.Tim.2.

2.Cor.2.
Prælati orationi & concioni vacēt, & nō semper litigiis.
Bernard.
Psalm.118.
1.Cor.6.
2.Tim.2.

XVI. Inuehitur deinde in quosdam, qui cùm illorum munus præcipuum sit docere; in seculi negotiis destinentur. *Habent hæc*, inquit, *infima, & terrena iudices suos, Reges, & terræ principes, quid fines alienos inuaditis? Quid falcem vestram in alienam messem extenditis? Non hæc dico, quia indigni vos, sed indignum vobis talibus insistere, vt potè potioribus occupatis.* Denique vbi necessitas exigit, audi quid censet, non ego, sed Apostolus, *Audet aliquis vestrûm habens negotium aduersùs alterum iudicari apud iniquos & non apud sanctos? An nescitis, quòd sancti de hoc mundo iudicabunt? si in vobis iudicabitur mundus, indigni estis, qui de minimis iudicetis? Angelos iudicabimus, quanto magis secularia?* 1.Cor.6. *sed aliud est incidenter in ista excurrere, causa vrgente; aliud vltrò istis incumbere, tanquam magnis, dignisque tali & talium intentione rebus.* Hæc Bern. Procul ergo sint litigiosi; & qui nolunt in suis controuersiis summum ius persequi Christianis suadendum est, ne sint litigiosi. Difficilè quidem est litigia extingui omnia; frænari tamen homines possunt, litigiorum artifices, iurgiosi, & pugnaces, ne ciuium turbent pacificationem rixis; & ne litem ex lite serant: quale multorum est ingenium.

Reprehendendi sunt, qui cùm docere alios debeant, negotiis destinentur.
1.Cor.6.
Litigiosis modus constituendus est.

Ff VERS.

VERS. 2. Non litigiosos esse.

Exprimitur à D. Bernard. serm. 24. in Cant. detrahentium consuetudo

ANNOTATIO III.

Bernard.

Detrahentiũ mores.

Luc. 23.

1. Cor. 11. Lethale poculum bibit, & propinat detractor.
Hierem.
Rom. 1.
Psal 100.

Psalm 13. Detractio ferit audientium charitatem

Luc 6

I. QVantùm noceat admurmurandi, & detrahendi consuetudo, & qualiter se gerunt, qui huiusmodi labe infecti sunt, satis expressit D. Bernard. cuius verba subiiciam, vt intelligatur, quàm vtiliter D. Paulus admoneat Titum, ne patiatur Christianos blasphemiæ aut maledicentiæ vitio inquinari; & in principes siue ille seculares sint, siue Ecclesiastici procacis linguæ iaculis vulnera infamiæ meditari. [*Torquentur*, inquit, in bonis, seniorum suorum, malis pascuntur. Videas ambulare seorsum, conuenire sibi, & sedere pariter; moxque laxare procaces linguas in detestandum susurrium. Vna vni coniungitur, nec spiraculum incedit in eis; tanta est libido detrahendi, audiendive detrahentem. Ineunt familiaritatem ad malè dicendum; concordes ad discordiam. Conciliãt inter se inimicissimas amicitias, & celebratur odiosa collatio. Haud secus egêre quondam Herodes, & Pilatus, de quibus narrat Euangelium Luc 23. quia facti sunt amici in illa die, hoc est, in die Dominicæ passionis. Conuenientibus sic in vnum, non est dominicam cœnam manducare, 1. Corinth. 11. sed magis propinare, & bibere calicem dæmoniorum; dum aliorum perditionis virus, aliorum aures excipiunt. Sic quippe iuxta prophetam Hierem. 9. intrat mors per fenestras, cùm lethale poculum detractionis inuicem nobis ministrare contendimus. Non veniat anima mea in concilium detrahentium: quoniam Deus odit eos, dicente Apostolo, Rom. 1. Detractatores Deo odibiles. Quam sententiam Deus ipse Psal. 100. affirmat: Detrahentem, inquit, secretò proximo suo, hunc persequebar. Nec mirum, cùm id vitium præcipuè charitatem, quæ Deus, est persequi cognoscatur. Deinde addit: Omnis, qui detrahit; primùm quidem se ipsum prodit vacuum charitate: deinde quid aliud detrahendo intendit, nisi vt is, cui detrahit, veniat in odium, & contemptum ipsis, apud quos detrahit? Ferit ergo charitatem in omnibus, qui se audiunt, lingua maledica, & quantum in se est funditus necat, & extinguit.] De talibus Psalm. 13. propheta ait: *Quorum os maledictione, & amaritudine plenum est; veloces pedes eorum ad effundendum sanguinem.* Vtique tam veloces, quàm velociter currit sermo. Vnus est, qui loquitur, & vnum tantùm verbum profert, & tamen illud vnum verbum, vno in momento, multitudinis audientium, dum aures inficit, animas interficit. Cor siquidem felle liuoris amarum, per linguæ instrumentum, spargere, nisi amara non potest. *Ex abundantia cordis*, inquit Dominus Luc. 6. *os loquitur.*

VERS. 2. Non blasphemare, non litigiosos esse.

Detrahentium duæ species proponuntur à D. Bern. maximè notandæ.

ANNOTATIO IV.

Duæ species detractionis, vna aperta; alia subdola.

II. SVnt species, inquit, pestis huius; dum alij quidem nudè, atque irreuerenter, vti in buccam venerit, virus euomunt detractionis. Alij autem quodam

dam ſimulatæ verecundiæ fuco conceptam malitiam, quam retinere non poſſunt, adumbrare conantur. Videas præmitti alta ſuſpiria, ſicque quadam cum grauitate, & tarditate, vultu *incesto*, demiſſis ſuperciliis, & voce plangenti egredi maledictionem; & quidem tanto perſuaſibiliorem, quantò creditur ab iis, qui audiunt corde inuito, & magis condolentis affectu, quàm malitioſe proferri. *Doleo*, inquit, *vehementer, pro eo, quòd diligo eum ſatis, & nunquam potui de hac re corrigere eum.* Et alius; *Mihi quidem bene compertum fuerat de illo illud, ſed per me nunquam innotuiſſet: At quoniam per alterum patefacta res eſt, veritatem negare non poſſum; Dolens dico; re vera ita eſt. Et addit grande damnum. Nam aliàs quidem, in pluribus valet; cæterùm in hac parte (vt verum fateamur) excuſari non poteſt.* Hæc Bernard.

Hæc Bern.

III. Illud non eſt prætermittendum, quod hîc annotauit D. Thom. Monuiſſe nimirum Paulum fideles de verbis, quia in primitiua Eccleſia pauci peccabant factis. Verbis autem aliquem peccare, ait, Primò contra perſonam alterius, ſi ei improperia inferat; Vnde blaſphemare prohibemur, hoc eſt, maledicentia quacunque vti, ſiue manifeſta, ſiue occulta, 2. Petr. 2. ſectas non metuunt introducere, blaſphemantes. Deinde contra proximum, propter res exteriores. Ideoque dictum eſt, *Non litigioſos eſſe.* Sunt autem litigioſi, qui omni verbo reſiſtunt, cùm 2. Tim. 2. ſcriptum ſit, *Seruum autem Domini non oportet litigare*, ſiue, vt Græca ſonant, *verbis pugnare, ſed manſuetum eſſe ad omnes.*

D. Thom.

2 Petr. 2.

2. Tim. 2.

IV. Hinc facilè ſatisfacies ſecundæ quæſtioni annot. 2. propoſita. Cur videlicet vetet Paulus, ne fideles litigioſi ſint; Eſt enim doctrina hæc omnibus vtilis, & neceſſaria. Quanuis re probè conſiderata, peculiariter præcipere videtur, ne cum magiſtratu exigente vectigal, pugnas ineant verborum, quod Græcè dictum eſt, *ἀμάχους εἶναι*, id eſt, *Non litigioſos*, vt vertit noſter interpres, ſiue, *non pugnaces* eſſe. Non enim prohibetur, qui detrimentum patitur in bonis ſuis, litem intendere, & ius ſuum perſequi. Tantùm vult Apoſtolus, vt modeſti & temperati ſimus, cùm aliquid duriùs præcipitur. Vel certè loquitur de verborum litigiis, quibus Cretenſes ſe mutuò carpebant. Vnde Bernard. in ſerm. de triplici cuſtodia: *Leuis res*, inquit, *ſermo, quia leuiter volat, & grauiter vulnerat: leuiter tranſit, ſed grauiter vrit: leuiter penetrat animum, ſed non leuiter erit; profertur leuiter, ſed non leuiter reuocatur:*

Bernard.

Verbum leuiter volat & grauiter vulnerat.

Nam ſemel emiſſum volat irreuocabile verbum;

Horat.

Vt Horatius, 1. epiſtolæ ait. Diſcant ergo fideles, non blaſphemare; non litigioſos eſſe. Sic enim charitas inter illos elucebit.

VERS. 2. Sed modeſtos, omnem oſtendentes manſuetudinem ad omnes homines.

De modeſtia, & manſuetudine; quæ fidelibus ornamento ſunt.

ANNOTATIO V.

I. NOn ſolùm maledicentiæ, & litigio aduerſatur doctrina Pauli; ſed etiam omnibus actibus à modeſtia, & manſuetudine, quæ hominem Chriſtianum decet, abhorrentibus. Commendat autem duas virtutes vel maximè:

D.Thom. Modestia quid sit. Philipp.4. Ephræm. Descriptio viri modesti.

modestiam nimirum, & mansuetudinem. *Modestia*, vt hîc definit D.Thom. *est virtus, per quam aliquis in actibus exterioribus, modum tenet, vt non offendat cuiusquam aspectum.* Eam Philippensibus cap.4. Apostolus optat, dum ait, *Modestia vestra nota sit omnibus hominibus.* Latè funditur hæc virtus: *Temperans*, inquit B.Ephræm fol.39. *modestiæ fræno linguam, temperat à conuitijs, & execrationibus abstinet, non delectatur vaniloquijs. Vnum, in alterum calumniando & obtrectando non commouet: secreta celat, & silentio aliena contegit. Temperans in auditu, dicitur, qui aures rebus inanibus & maledicis non accommodat. In oculis, qui non passim, quæ oblectare possunt, aut quæ nefas est videre, respicit. Animo temperans est qui sic eum regit, vt non efferatur iracundia, nec citò exacerbatur. In gloria, modestia cernitur, quando quis ita mentem moderatur, vt nec honoribus, nec dignitatibus, nec laudibus aucupandis vincatur. In cogitationibus, cùm quis timore Dei, blandas, ardentesque cogitationes, reprimit. In cibis, quando nec delicatioribus quis delectatur, nec extra præfinitum edendi tempus cibum appetit horamque anticipat; nec dapium varietatem, & pulchritudinem auidè requirit. In potu, quando non immodicè, non solùm vino, sed ne aqua quidem potu fruitur.* Hæc ille.

In omnibus actibus qualis moderatio adhibenda.

II. In voluptatibus autem temperantes dicuntur, qui sensibus imperant, neque oblectantur iis, quorum postea odium capiunt, ac nauseam. Ex hac doctrina, & omnium Patrum; qui verè continens est, & modestus, concupiscentiam omnem carnis persequitur, & superat. Celebratur illa D. Basilij sententia: *Et mulierem* (inquit) *ignoro, & virgo non sum.* Intellexit nimirum in corruptionem carnis; non tam in mulieris esse abstinentia, quàm in integritate cordis, quæ timore Dei conseruatur. Hanc D.Basilij, sententiam refert Cassianus lib.6.cap.19. Vide, quæ in laudem continentiæ habet D.Basil. in Regulis fusiùs disputatis in Respons. ad interrog. 16.& 17. Et Cass. Collat. 12. per totum. Vide etiam Ephræm.tit. de intemperantia, & incontinentia. Vbi docet hominem intemperantem à quouis alio vitio facilè superari. *Is*, inquit, *in mente sua, rerum turpium velut picturam exprimit, atque effingit. In animo suo voluptatem, tanquam Scripturam aliquam depingit, & in illa cogitatione fixus hæret, immoraturque. Adeò, vt si videat Scripturam aliquam de temperantia recitari, mœrere incipiat. Si grauem seniorum de rebus vtilibus, ac bonis differentium conuentum viderit, ab illo se subtrahat. Si verba de ieiunio audiat, turbetur. Tempore quietis, atque silentij, tristis & infirmus est.* Hæc ille.

Basil. Cassian. Ephræm. Intemperans à quouis vitio facilè superatur.

III. De commendatione modestiæ, & vitio intemperantiæ, extat oratio D.Basil. de temperantia; cuius initium est: *Alexander ille Rex Macedonum, cùm filias Darij in suam potestatem redegisset, &c.* Idem legendus est in Regul.breu. in responsione ad interrog.140. Gregor.Nazian.tom.2.aduersùs mulieres ambitiosè se ornantes. D.Chrysost. hom.22.54. & 55. ad Popul.Ant. & in serm. de carnis concupiscentiis non sectandis, qui incipit, *Excitatus à somno, ipsum se indue: indutus morigerum corpus redde, &c.* tom.5.& in serm.contra gulam, & cæteras corporis voluptates. Ambrof.lib.1. de Caim, & Abel cap.5.tom.1. & lib. 1.de Abraham cap.6.tom.4.lib.1.de fuga seculi tom.1.lib.2.de apologia Dauid tom.4. Aug.lib. contra Iulianum tom.7. de ciu.lib.22.cap.22.tom.5. vbi multa inuenies in vituperationem incontinentiæ.

Basil. Nazian. Chrysost. Ambrof. August.

IV. Quòd verò, nec hoc vitium, nec quodcunque aliud sit leue putandum, ac propterea negligendum, docet Ephræm loco indicato: *Væ illis*, inquit, *qui*

Ephræm.

qui minimis, leuissimisq; de causis confundentur, nempe coram Christo iudice. Quod tibi lucrum ex tam leuibus, atque caducis istis esse poterit; At quæ difficultas ista vitare? Hac ille. Idem docet Greg. Naz. in suis præceptis ad Virgines, vbi hoc eleganti vtitur metro:

Greg. Naz.

Nec verò in vitijs quicquam paruiq; leuísque
Ponderis esse putes. Qui paruis obuius ibit,
Is nunquam præceps scelera in grauiora feretur.

V. Alteram hîc virtutem fidelibus Apostolus commendat, mansuetudinem videlicet, qua iram, & insanos animi motus compescimus. *Omnem,* inquit, *mansuetudinem ostendentes ad omnes homines.* Huius se Christus virtutis magistrum exhibuit, Matth. 11. *Discite,* inquit, *à me, quia mitis sum, & humilis corde.* Et Iacob. 1. *In mansuetudine suscipite insitum verbũ, quod potest saluare animas vestras.* Beatus Ephræm de hac virtute agens, fol. 32. Beatum, ac felicem vocat virum, qui mansuetus est, citans illud Christi, Matth. 5. *Beati mites, quoniam ipsi possidebunt terram.* Intelligit nánque nomine terræ, non hanc quam calcamus pedibus, sed illam ad quam spe non dubia, anhelantes, suspiramus. Deinde, *Vir mansuetus;* inquit, *omnibus operibus bonis decoratur. Quanuis afficiatur iniuria, lætatur; quanuis rebus aduersis prematur, tolerat; Deo gratias agit: In charitate irascentes placat: in pugna, tranquillus est, & sub imperio alterius, lætus viuit: Non pungitur stimulis superbiæ: in depressionibus lætatur. Ad omne opus bonum promptus est: A dolo, & inuidia alienissimus est; auersatur maledicentiam, & detractores fugit.* Hęc ille. Eluxit mansuetudo cum modestia copulata in Onia summo Iudæorum pontifice, de quo agitur, 2. Mach. 4. Eius etiam defuncti modestiam recordatus fleuit Antiochus. *Fuit vir hic benignus, verecundus visu, modestis moribus, eloquio decorus, &c.* Quid est, *omnem ostendentes mansuetudinem?* intelligo, summã; vt non solùm corde mites simus, sed & foris in incessu, in verbis, & in omni opere: Lyra intelligendam esse mansuetudinem ait secundùm dictamen prudentiæ; Nam quæ huiusmodi non est, animi pusilli nota est; quod etiam hîc obseruat Theodoretus: *Non enim,* inquit, *aduersatur mansuetudini, qua doctrina traditur, si Episcopus peccantes arguat.* Porrò hæc virtus, & auditoribus cómendatur, Psal. 33. *Audiant mansueti & lætentur;* & præceptoribus, 1. Tim. 6. *Sectare mansuetudinem.* Denique omnibus, Eccl. 3. *In mansuetudine opera tua perfice, & super hominum gloriam diligeris.* Certè D. August. serm. 41. de Sanctis, peccatum esse censet, si quis pauperem etiam importunè petentem exasperet. Et Eccl. 4. dicitur, *Responde pauperi pacificè in mansuetudine.* At quibus exhiberi debet mansuetudo? *Ad omnes homines,* (inquit) *tum bonos, vt proficiant; tum malos, vt resipiscant.* Vide pulchrum sermonem D. Chrysost. tom. 5. in postrema editione Parisiensi, De mansuetudine, eiúsque laudibus. Vbi est eiusdẽ sermo, vt benedicamus maledicentibus, Christi, & Sanctorum exemplo. Vide etiam Basil. in Psal. 33. vbi enarrans versiculum illum, *Audiant mansueti, & lætentur;* Maximam omnium virtutum mãsuetudinem appellat; explicátque quis verè mansuetus sit. Idem videndus est in constitutionibus monasticis, cap. 14. Vide etiam carmen Greg. Naz. vbi varia exempla sacrorum virorum nobis proponuntur, qui mansuetudinis gloria excellentes fuerunt.

Mansuetudinis commẽdatio.
Matth. 11.
Iacob. 1.
Ephræm.
Matth. 5.
2. Mach. 4.
Lyranus.
Theodor.
Psal. 33.
1. Tim. 6.
Eccl. 3.
August.
Eccl 4.
Chrysost.
Basil.
Psal. 33.
Greg. Naz.

VI. De iracundia, quæ contraria est mansuetudini, agit Ephrẹm, fol. 32. vbi

Ephræm.

vbi inter alia: *Iracundus*, inquit, *animam suam occidit. Semper in perturbationibus viuit. Semper corpus illius contabescit, animus angitur, caro marcescit, oboritur pallor. Sensus debilitatur: omnibus inuisus, iracundus redditur. Ad mansuetudinem infirmus est, & ad improbitatem strenuus. Apud Deum & homines abominabilis est.* Vide Bas. lib. de institut. Monachorum, cap. 83. Cass. lib. 8. per totum. Extat oratio D. Basilij in detestationem huius vitij, quæ inscribitur de ira, & inimicitiis; & incipit: *Maxima reprehensione dignus est homo Christianus, quòd ad vindictam procliuis sit.* Extat eiusdem sermo contra irascentes. Lege etiam carmen Iambicum, Greg. Naz. quod incipit,

Iræ damna.

Basil. Cassian.

Greg. Naz.

Irascor iræ, dæmoni intus condito, &c.

Chrysost.

Sermones etiam quosdã inuenies apud Chrysost. ad pop. Ant. tom. 5. De pœnis, quibus mulctandi sunt iracundi, agit Sanctus Pachomius in Reg. 85. Alia inuenies in lib. de ira apud Senecam.

Ex ira oritur maledicẽtia, & litigium. Hieron.

Ex hoc vitio oritur maledicentia, & litigium à quibus abstinere debent Christiani, iuxta Pauli doctrinam; quos decet: *Neminem blasphemare, non litigiosos esse; sed modestos, omnem ostendentes mansuetudinem ad omnes homines.* Et quidem D. Hieron. putat (vt diximus) præcipi in particula, *non blasphemare*, ne blasphemia proferatur absolutè: ne scilicet aliquis arbitretur licere sibi, Angelũ, aut aliam creaturam Dei blasphemare: Et paulò infrà; *Relege*, inquit, *veteres libros, & vide*, Deut. 27. *quæ tribus in monte Garizin constitutæ sint, vt benedicerent populo; & quæ in monte altero, vt maledicerent Ruben, qui maculauerat thorum parentis; & Zabulon nouissimus filius Liæ, & ancillarum liberi in monte Ebal ponuntur, vt maledicent eis, qui maledictione sunt digni.* Hæc ille, statuens alienã esse à Christi schola omnem blasphemiæ, aut maledicentiæ consuetudinem.

Deut. 27.

***

CAPVT

CAPVT TERTIVM.
SECTIO II.

VERS. 3. Eramus enim aliquando, & nos insipientes, increduli, errantes, seruientes desideriis, & voluptatibus variis, in malitia, & inuidia agentes, odibiles, odientes inuicem.

Græcè; ἦμεν γάρ ποτε καὶ ἡμεῖς ἀνόητοι, ἀπειθεῖς, πλανώμενοι, δουλεύοντες ἐπιθυμίαις, καὶ ἡδοναῖς ποικίλαις, ἐν κακίᾳ, καὶ φθόνῳ διάγοντες, στυγητοί, μισοῦντες ἀλλήλους.

EXPLICATVR CONTEXTVS.

I. PARTICVLA causalis, efficit, vt ad præcedentem sententiam recurrendum sit. Non maledici (inquit) non contentiosi simus: sed è contrario modesti, mãsuetíque, & quidem ad omnes. Num, dicet aliquis, etiam ad infideles, aut falsò fideles? quî hoc possumus? Considera, ait, te non tam qualis es, quàm qualis fueris. Profectò contra iram, aut proximi contemptionem, eximium remedium est consideratio propriæ imbecillitatis. Vnde Plato philosophorum modestissimus, quoties in eos incidebat, qui facerent indecori quippiam, secum suas ducens rationes, aiebat: *Num vbi, & ego talis?* Quod vtiliter monet Plutarchus, *De vtilitate ab inimico capienda: & de cohibenda iracundia.* Ex aliorum enim dictis, & factis nostra æstimantes, facillimè quid deceat assequemur; & alios miserabimur magis, quàm contemnemus. Considerare nos hortatur Apostolus præteritum & præsentem vitæ nostræ statum. Sensus ergo est: Non moueat animum, quòd magistratus Ethnicus sit, aut flagitiosus: Nam tales, & nos fuimus olim, nempe antequam benignitas & humanitas Saluatoris nostri Dei, mentibus nostris affulsit. Circa particulam, *nos*, variant commentarij. Hieron. interpretatur, *nos Apostoli*, cui suffragatur Theod. Sic enim exponit hunc locum: Priorem nostram conuersationem in memoriam reuocemus; consideremus quot malis eramus obnoxij; & quòd cùm tales essemus, vniuersorum Deus nos salute dignatus est. Feramus itaque nos etiam eorum, qui adhuc errant, improbitatem. Se autem vnâ cum eis connumerauit Apostolus, non quòd fuerit omnibus criminibus obnoxius, sed vt qui fuerit persecutor. Hæc Theodor. Docet nos, iuxta hanc interpretationem Apostolus, ne alios, quos peccatis alligatos videmus, contemnamus; scelerum vitæ nostræ præteritæ meminisse. Sic enim vicem illorum dolebimus, & nostram felicitatem Deo ascribemus, qui nos eripuit de potestate tenebrarum.

Recordatio propriæ imbecillitatis reddit nos humiles cùm alij peccant. — *Plato.* — *Plutarchus.* — *Hieron.* — *Theodor.* — *Theodor.*

II. D. Chrysost. & alij Patres aptiùs particulam, *nos*, referunt ad omnes fideles, siue credentes: *Insipientia*, hîc, & passim in Scriptura stultitiam significat cum impietate iunctam, quale est illud Psalm. 53. *Dixit insipiens in corde suo, non*

Chrysost. — *Psal. 53.*

Hieron. Cyprian.

non est Deus, ἀπειθεῖς, quod noster interpres vertit, *inobsequentes*; Hieron. *inobedientes*; Cyprian. *contumaces*. Nos Græca voce illos intelligimus significari, quibus veritas persuaderi non poterat; πλανώμενοι, sonat Latinè, *errantes*, illo scilicet vago errore, qui similis est cursui errantium stellarum, quæ propterea planetæ dicuntur: *Seruientes desideriis, & voluptatibus variis*, hoc est, cupiditatibus, & flagitiosis actibus toti addicti eramus, & quasi mancipati voluptatibus. *Odibiles*, hoc est, qui digni eramus, vt omnium in nos odium concitaretur: & nos ipsi, mutuo nos odio prosequamur. Porrò D. Hieron. qui hanc sententiam ad Apostolos refert, ait etiam Paulum ante fidem à Christo sibi diuinitùs concessam, non valuisse æstuantem voluptatum flammam restinguere, cùm non esset Dei templum: in quo igni de cœlo misso gratum numini peragitur sacrificium.

Hieron.

VERS. 3. Eramus enim aliquando & nos insipientes, increduli, errantes, &c.

Duplex admonitio sumitur ex verbis Apostoli ad Dei timorem, cum animi demissione copulandum.

ANNOTATIO I.

Timoris Dei nos admonet consideratio culpæ præteritæ.
1.Cor.10.
Theophyl.

III. PRima admonitio est, timorem Dei in nobis, & humilitatem conseruari iuxta Apostoli doctrinam: interdum futuris terroribus propositis: interdum præteritæ vitæ in flagitiis actæ recordatione. In epist. 1. ad Corinth. cap. 10. vt annotauit Theophyl. ab futuris terret, vt non leuiter homines aliorum facta iudicent: *Qui stare*, inquit, *se existimat, videat ne cadat*. Hic verò à præteritis factis temperatiores reddit, ac si dicat, Non conuitiemur aliis, néve vituperemus eos, quandoque & nos ipsi olim in similes, aut etiam detestabiliores culpas lapsi fuerimus. Hac consideratione latro vnus ad alterum latronem dicebat, Luc. 23. *Quoniam in eadem damnatione es*. Porrò *insipientiam*, huius his mentio fit, refert Theophyl. ad tempora ante Christum natum, & ad homines à quibus Apostoli, & Apostolorum successores progeniti sunt. Quomodo enim non dementia erat seruire, & sacra facere diis, quos non virtus, sed adulatio numinis loco habuit? vt interim sileam incestos Hymenæos, & impuritates, quas vel nominare, pudor est. Illusit profectò variè illi seculo diabolus.

Luc. 23.
Theophyl.

IV. Secunda admonitio, eò spectat, vt quo nos diuina beneficia magis extollunt, & conspicuos reddunt, eo nos demissiùs geramus, repetentes hæc diuini Apostoli verba: *Eramus enim aliquando & nos*, &c. Vide, inquit Brixianus, in scholio, circumspectam modestiam, atque vt hominem Christianum non deceat quenquam probris afficere, quamuis sceleratum & impium: *Et nos*, inquit, *in eisdem tenebris adhuc versaremur, nisi benignitas, atque humanitas Saluatoris nostri Dei, apparuisset*.

Brixianus.

V. D. Thomas putat assignari hîc rationē prædictorum, quod nos etiam annotauimus, præcipuè tamen illius vltimi, quòd sint mansueti ad omnes.

D. Thom.

Diceret

Diceret nánque aliquis quomodo erimus mansueti ad infideles? Quomodo ad malos? Non enim hoc possumus. Cui respondetur: Considera te: qualis fueris. Est enim contra iram optimum & singulare remedium propriæ fragilitatis cogitatio: Idcircò vitæ præteritæ ratio repetitur: & status melior, & perfectior, qui beneficio Christi nobis accidit, sine vllis nostris meritis ante oculos ponitur. Ratio vitæ præteritæ ignominiosa est, siue intellectum consideres, siue affectum. Non erat tunc sapientia, quæ per fidem, aut peculiare aliquod lumen in lege gratiæ concessa fuit. Increduli erant olim homines, & infideles. Vnde dictum est, Ezech. 2. *Increduli, & subuersores sunt tecum:* nec id solùm, sed *errantes*, id est, falsum pro vero amplectentes. Isa. 19. *Errare fecerunt Ægyptum in omni opere suo.* Atque eiusmodi erat ante fidem Christi annuntiatam hominum mens: affectus verò corruptus omnino erat. Is enim tunc rectus dicitur, quando seruit rationi; & licitis vtitur honestisque delectationibus. Corrumpitur verò quando rationis luce neglecta ad proprij arbitrij desideria rapitur. Hanc corruptionem significant, illa verba, *seruientes desiderijs, & voluptatibus varijs. Voluptates,* inquit D. Thom. *respiciunt peccata delectationum carnalium, vt sunt luxuria & gula: Desideria verò, qualibet alia vitia, vt sunt ambitio, & auaritia, & huiusmodi.* Eccles. 18. *Post concupiscentias tuas non eas, & à voluptate tua auertere.* Nec solùm affectus corruptus interiùs significatur, sed etiam exteriùs. Eam corruptionem, quæ ad alios funditur, exprimunt illa verba, *in malitia & inuidia agentes.* Est autem malitia, vt D. Thom. declarat, voluntas nocendi alteri: à qua malitiosus nominatur, qui alijs machinatur fraudem. Iacob 1. *Propter quod abijcientes omnem immunditiam, & abundantiam malitiæ, &c.* Inuidia autem felicitatis alienæ conspectu intabescit, Prou. 14. *Putredo ossium inuidia.* Quia verò cum affectu corrupto facilè coniungitur odium; addit, *Odibiles, & odientes inuicem;* Odibiles videlicet, vel Deo, quia peccatis se inuoluunt: *Sunt enim odibiles Deo, siue odio sunt Deo impius & eius impietas,* Sap. 14. vel proximo, quando id faciunt, quo digni sunt hominum odio, quos flagitio suo offendunt. Vt tandem constet, statum illum, qui præcessit aduentum Filij Dei in mundum, à charitate abhorrentem fuisse. Addit, *Odientes inuicem;* Quasi dicat, nos etiam odio in alios incendebamur: quod peccatum instar homicidij est, cùm 1. Ioan. 3. scriptum sit, *Qui odit fratrem suum, homicida est.*

Ad omnes siue fideles siue infideles modesti & mansueti simus. Ezech. 2. Isa. 19. D. Thom. Eccles. 18. D. Thom. Malitia quid sit. Iacob. 1. Prou. 14. Sap. 14. 1. Ioan. 3.

VERS. 3. Seruientes desideriis, & voluptatibus variis, in malitia, & inuidia agentes; odibiles, odientes inuicem.

Quàm miserandus sit hominis status, qui peccato inquinatus est.

ANNOTATIO II.

1. Singulari eloquentia ac prope diuina describit Apostolus, quales fuerimus antequam fide Christi & gratia illustraremur: simul fœditatem indicat, qua animus vitiatur facta per peccatum gratiæ iactura. Hæc enim cogitata tumorem elationis humanæ deprimunt, & Dei gratiam, quæ à tenebris ignorantiæ & malitiæ in lucem sapientiæ, & veritatis vindicamur, insigniter commendant. Ratione primi status insipientes sumus, inconsulti, siue stulti, vt Ambros. & Hieron. legunt. Et quidem Hieronymus in regula monialium cap. 11.

Duplex status; vnus infidelitatis, alter priuationis gratiæ proponitur vt humiliemur. Ambros. Hieron.

(Si fortè ille autor est huius operis) summos philosophos, hoc est, Aristotelem & Platonem, quia in eo statu vixerunt, fatuorum sapientum, hoc est, insipientium principes vocauit, iuxta illud ad Ephes. 1. *Sapientia huius mundi stultitia est apud Deum.* An non est insipientia hominibus sceleratissimis, Ioui & Mercurio, imò mutis simulacris, è ligno, aut saxo dedolatis honorem detulisse, aut vt illis honor deferretur permisisse? Minùs insipientes fuerunt Persæ (licèt alioqui stulti, quòd solem, & ignem adorauerint.) Hi enim statuas erigere hominibus vita functis, & Deos putare homines, quod Græcis mos fuit, insaniæ tribuebant. Vnde Cambyses Cyri filius, de quo Herodotus lib. 1. 2. 3. viso Api eiusque sacrificulis: *O capita,* inquit, *nequam: huiusmodi scilicet Dij existunt carne, atque sanguine prædití, ferrum sentiētes? Dignus nimirum Ægyptijs Deus.* Sic locutus, sacerdotes flagris cędi; Ægyptios, vt quisque feriari inueniretur, occidi iussit: ita festum vanis cultoribus infestum, & solutum. Apis femore in templo saucius, extabuit, & clam Rege tumulatus est. Vulcani simulacrum multo risu cauillatus est, &c. Impletum est illud Isa. 19. *Stulti facti sunt principes Taneos, &c.* De cœcitate, in qua Ethnici, & qui sectis seruiunt, versantur, adulteria, odia, tumultus, furta, parricidia, & huiusmodi innumeræ labes, quibus ille status conturbatus fuit, & quodammodo obbrutescere visus est, exempla recitare superuacaneū erit. Non potuit non esse summa turbatio & confusio, vbi summa erat veritatis ignoratio. Erant homines, non diuinæ legi seruientes, sed desideriis & voluptatibus variis in malitia & inuidia agentes.

Ephes. 1.

Persæ hominibus vita functis statuas nō erigebant.

Herodotus.

Isa. 19.

II. At ille alius status, quem in his quoque verbis inuolui diximus, nostra etiam respicit tempora, & crimina. Audi diuinum vatem, post agnitionem gratiæ, quæ lux est vitæ peccato deperditæ, ingemiscentem, Psal. 37. *Miser* (inquit) *factus sum; & curuatus sum vsque in finem, tota die contristatus ingrediebar.* Pecccatum, quo se miserum, & curuatum esse ait, quid est? Ego vulnus animæ intelligo, quauis luculenta corporis plaga atrocius; nónne à D. Thom. & à Theologis grauioribus peccatum primigenium vulnus vocatur, quo Adam se, & totam iugulauit posteritatem? Peccatoris typum nobis proposuit Christus Luc. 10. in homine, qui descendens à Hierusalem in Hiericho incidit in latrones, à quibus plagis impositis spoliatus fuit. Animæ liuorem esse, & plagam indicant verba Lamech, Gen. 4. *Audite me vxores Lamech, quoniam occidi virum in liuorem meum, & adolescentulum in vulnus meum.* Sunt qui putent excusari à Lamech peccati sui atrocitatem: Ac si dicat, *Non existimetis, ô Ada, & Sella, me ob mortem Cain ab aliquo vltore, occisum iri; quia si de Cain septies vltio dabitur*; id est, si septies, qui eum occiderit, punietur; iuxta Domini sententiam, cùm ille fratricida fuerit: *De Lamech, septuagies septies*, id est, multò magis: *quippe cùm eum, non de industria, sed ex ignorantia percusserim. Quare quis audebit mihi manum inferre?* Suffragatur huic expositioni Paraphrasis Chaldæa, quæ sic habet: *Audite vocem meam vxores Lamech: auscultate sermonem meum, quoniam non occidi virum vt propter eum ego portem peccatum; Neque adolescentulum disperdidi, vt propter eum confundatur semen meum, &c.* Lyranus secutus Hebræos, ait, Lamech, diu viuendo, caliginem oculorum contraxisse; cumque, præeunte puero, qui dux viæ ei erat in venatione, cui propter animalium pelles vacabat, sagittam, quo ductor direxit, intorsisset; eoque iactu Cain, qui inter fruteta latitabat, interemisset, indoluit Lamech; sciens pœnam propositam ei, qui Cain occideret; Et in puerum

Peccator in mala incidit, quę non pręuiderat.

Psalm. 37.

D. Thom.

Luc. 10.

Gen 4.

Parap. Chal.

Lyranus.

rum (qui tamen Cain feram esse putauerat) stomachatus, multiplicatis illum ictibus trucidauit. Vxores Lamech timebant, ne ab aliquo filiorum Cain, in vindictam, maritus earum occideretur. Quibus ille: Etiamsi occiderim virum, & adolescentulum ductorem meum, nihil mali mihi eueniet, quia si de Cain, qui primus homicida fuit, septies vltio dabitur, de me, cuius peccatum minùs graue fuit, maior vltio dabitur? Ego sic explico hæc verba; occidi in vulnus meum, & liuorem meum, hoc est occidi vulnerando animam meam, quia duplex occisio peccatum fuit. Fauet huic expositioni, quæ ad rem facit, versio 70 Interp. quæ sic habet: Quoniam occidi virum in vulnus mihi, & adolescentem in liuorem mihi, subaudi inflictum; Ac si dicat, Cain & puer mortui sunt; Ego verò superstes sum vulnere lethali in anima percussus. De hoc vulnere Isa. 1. *Vulnus*, inquit, *& liuor, & plaga tumens non est circumligata, nec curata medicamine, nec fota oleo*; Vbi juxta expositionem D. Hieronymi, & Lyrani, *vulneris*, *liuoris*, & *plagæ* nomine, peccata intelliguntur illius populi.

Rabbinorũ interpretatio, de Cain morte & pœna Lamech.

70. Interp.

Isa. 1.

Hieron.

Lyran.

III. Est peccatum animæ venenum, quod ne mortem afferat, antidoto indiget pænitentiæ. Hierem. 8. dictum est: *Nunquid non est resina in Galaad, aut medicus non est ibi?* Quo loco diuus Hieronym. per *resinam* intelligit pænitentiam. Paulus Burgens. in suis Additionibus loco *resinæ* ait in Hebræo poni *triacam*, quæ antidotum est contra venena & intoxicationes; vt nemo dubitet peccatum in anima toxicum esse, & venenum mortiferum. Sensus ergo verborum Hieremiæ est, Nunquid non sunt in Ecclesia medicamina contra peccati vulnera? quare ergo non est curata cicatrix filiæ populi mei? sanè clementiæ est extremæ nolle vti peccatorum remedio quod præstò illi est ad sananda animæ vlcera; cui enim præstò non est pænitentia.

Peccatum liuor est vulnus, & venenum.

Hierem 8.

Burgens.

IV. Quid, quòd vulnus peccati inueteratum putorem affert, & fætorem? Ambrosius explicans illa verba; *Corruptæ sunt cicatrices meæ à facie insipientiæ meæ*. Est, inquit, sancto Dauid, spes, & remedium sanitatis, quia non vnguentum redolent, sed fœtorem suorum vulnere peccatorum; & quia affligitur his, atque curuatur, & non delectatur, &c. Qui diuturna in anima gerit vulnera, & nullum fætorem percipit, quod diuiti epuloni accidit; is obstructas cœno nares habet. Est peccatum mentis corruptio; ex qua efflatur odor pessimus. Vnde propheta Psal. 31. Idololatras Hebræos notans, ait: *Corrupti sunt, & abominabiles facti sunt in instudijs suis*, hoc est, in iis, quæ summo studio procurant. Quid causæ esse putas, cur Deus præceperit in Exodo, vt semper in templo esset thymiama, & boni odores? An propter carnem, & sanguinem animalium, quæ in sacrificiis mactabantur ne illius nares offenderent? Credo id præcipuè institutum ob peccatorum fœtorem, pro quibus sacrificia illa fiebant. Hic enim maximè Deum offendit. Genes. 8. Exiens Noe ex arca, *Statim sacrificium de pecoribus, & volucribus mundis Deo obtulit, super altare*. Subditur: *Odoratus est Dominus odorem suauitatis*. Alia versio habet, *odorem quietis*; Ac si pectus diuinum ad vomitum propter carnium corruptionem prouocatum esset, quod tamen odor suauis illius sacrificij sisteret. Fœtor autem ille, non tam à carnibus (hæ nanque etiam hîc erãt in immolatione) quàm à peccatis hominum, qui carnis voluptates sequebantur, nauseam commouebat, quæ suffimento deuotionis Noe tempereretur. Hunc fœtorẽ sæpe peccatores non percipiunt; quibus Autor incognitus super Psal. 115. accommodat versiculum illum, *Nares habent, &*

Putor peccati.

Ambros.

Peccata spẽ afferunt veniæ, quæ non redolent vnguentum, sed fœtorem.

Psalm. 31.

Cur odores in templo? certè ob fœtorem peccati pro quo offerebantur victimæ.

Gen. 8.

Autor incognitus.

Psalm. 115.

non odorabunt. Mali, inquit, *odorem virtutum non recipiunt: sed magis æstimant esse fœtorem: & fœtorem vitiorum æstimãt esse odorem.* Qui fœtidam expirant animam, alios, quibuscũ agunt, inficiunt, ipsi nihil sentiunt. Bene sibi olebat Pharisæus, Luc. 18. Qui dicebat; *Gratias tibi ago, Domine, quia nõ sum sicut cæteri homines, &c.* Publicanus verò malè sibi olebat, peccatorum suorum percipiens fœtorem. Idcirco pænitentiæ antidotũ adhibuit; quod Pharisæus, quia nõ applicuit, Deum, & Angelos offendit. Fœtorem scelerum suorum percipiens Magdalena, non est ausa sine vnguentis odoriferis ad Domini pedes accedere, timens videlicet, ne Christi nares offenderet, idcirco condonata illi sunt peccata, Luc. 7.

Luc. 18.

Luc. 7.

V. Vt fœtorem peccati percipiant impij, & conuertantur à via iniustitiæ, Deus in illis interdum excitat olfaciendi vim, vt horrore concepto resipiscant, Amos 4. *Misi in vos mortem in via Ægypti: percussi in gladio iuuenes vestros, vsque ad captiuitatem equorum vestrorum. Et ascendere feci putredinem castrorum vestrorum ad nares vestras, &c.* Sensus literalis est (vt inquit Lyranus) misisse filios Israel iuuenes electos ad efflagitandum ab Ægyptiis auxilium contra Syriam: qui ab Assyriis intercepti, & cæsi sunt: cadauera occisorum insepulta fœtorem exhalarunt, qui ad mittentium nares peruenerit, iuxta vaticinium Amos. D. Hieron. altiùs hunc locum rimatus, nobiscum facit: Ambulantibus, inquit, in via Ægypti, id est, per mala mundi, quotidie immittit Dominus quidquid superbum, & peruersum est, in iuuentute, & percutit, ne vsque ad senectutem perueniat; & tradit equos captiuitati, vt per præcipitia labantur in infernum: & facit fœtorem ascendere, vt cognoscant peccata sua. Sed valde miror quod sequitur: *Et non rediistis ad me*, dicit Dominus. Admirationem tamen adimit, quod oculis cernimus plerosque nimirum in cœno peccatorum anno integro volutari, & in libidinis luto computrescentes vitam finire. Per Ezechiel 32. minatur Deus Pharaoni, dicens; *Irrigabo terram fœtore sanguinis tui.* Vbi Hugo: *Hoc fit*, inquit, *in bono, quando homini incipit fœtere peccatum suum, & cum lacrymis recolit fœtorem peccati sui. Quando enim peccatum fœtet in memoria, sæpe fructificat terra liberi arbitrij.* Sanè fuit principium iustificationis Dauid, quòd peccata veluti saniosa vlcera ei fœtebant. Hinc illud: *Putruerunt, & corruptæ sunt cicatrices meæ à facie insipientiæ meæ.* Glossa: Corruptio vulnerum alios per malum exemplum infecit, & eorum fœtor per totam vrbem diffusus est, quia inde occasionem sumpserunt peccandi contra Dominum, dicentes, Deum iniustè egisse reprobando Saulem, & eligẽdo Dauidem, qui satis peiora fecerat, quàm ille; Quod dictum illi est à Nathan. Veruntamen quoniam blasphemare fecisti nomen Domini, propter verbum hoc, filius qui natus est tibi, morte morietur. Aliqui Hebræi blasphemiam hanc non ad ciues, sed ad alienigenas, hoc est, ad Ammonitas, referunt, qui Vriam Ethæum occiderunt, Deo suo victoriam tribuentes. Solebãt enim si fortè quempiam Hebræum occidissent, Deum suum, quem in gladio insculptum gestabant, exosculari, dicentes: *Viuat Deus Ammonitarum*, quod cedebat in contumeliam Dei Israël. Hoc accidisse dicunt doctores Hebræi in occisione Vriæ; ac propterea dictum à Nathan propheta 2. Reg. 12. *Vriam Ethæum percussisti gladio, & interfecisti eum gladio filiorum Ammon.* Non semel tantùm, sed his ait, illum interfectum, vt culpam aggrauaret, quam excepit blasphemia.

Amos 4. Peccati malus odor. Lyranus.

Hieron.

Ezech. 32. Hugo.

Psalm. 37.

Glossa. Fœtorem agnouit Dauid peccati sui.

2. Reg. 12.

Ammonitæ Deum suum in gladio insculptum gestabant.

2. Reg. 12.

En propositum habes duplicem statum, infidelitatis vnum; alterum priuationis

tionis gratiæ per culpam deperditæ; ab vtroque, vel ab altero liberatus cùm ſis, modeſtè, & manſuetè agendum eſt, cum omnibus hominibus etiam infidelibus. An contemnendi ſunt inſipientes, increduli, errantes, ſeruientes deſideriis, & voluptatibus variis? minimè, inquit Apoſtolus. Fuimus, & nos aliquando tales; nec verò noſtris meritis in meliori ſtatu ſumus, ſed ſola benignitate, & miſericordia Dei, qui ſaluos fecit nos, per lauacrum regenerationis: potéſtque, quos nunc peccatis contaminatos videmus, eripere de poteſtate tenebrarum in ſortem filiorum Dei. Tantùm de ſtatu antiquæ legis. Sequitur ſtatus ſalutis per Chriſtum nobis allatæ.

CAPVT TERTIVM.

SECTIO III.

VERS. 4. Cùm autem benignitas, & humanitas apparuit Saluatoris noſtri Dei: non ex operibus iuſtitiæ, quæ fecimus
5. nos, ſed ſecundùm ſuam miſericordiam ſaluos nos fe-
6. cit, per lauacrum regenerationis, & renouationis Spiritus ſancti, quem effudit in nos abundè, per IESVM
7. Chriſtum Saluatorem noſtrũ: vt iuſtificati gratia ipſius, hæredes ſimus ſecundùm ſpem vitæ æternæ.

Græcè; ὅτε δὲ ἡ χρηστότης καὶ ἡ φιλανθρωπία ἐπεφάνη τοῦ σωτῆρος ἡμῶν θεοῦ, οὐκ ἐξ ἔργων τῶν ἐν δικαιοσύνῃ, ὧν ἐποιησάμεθα ἡμεῖς, ἀλλὰ κατὰ τὸν αὐτοῦ ἔλεον ἔσωσεν ἡμᾶς, διὰ λουτροῦ παλιγγενεσίας, καὶ ἀνακαινώσεως πνεύματος ἁγίου οὗ ἐξέχεεν ἐφ' ἡμᾶς πλουσίως διὰ Ἰησοῦ Χριστοῦ τοῦ σωτῆρος ἡμῶν, ἵνα δικαιωθέντες τῇ ἐκείνου χάριτι, κληρονόμοι γενώμεθα, κατ' ἐλπίδα ζωῆς αἰωνίου.

EXPLICATVR CONTEXTVS.

I. HIc ſermo eclipticus eſt, poſtulátque vt aliquid ſuppleatur, videlicet, homines mutatos fuiſſe, & in meliorem ſtatum veniſſe, imò & nouos quodammodo factos: ex quo Deus illorum iniquam eſt miſeratus cõditionem, ſimul autem, ne quis ad Chriſti fidem vocatus inſoleſcat, videns multos in infidelitate, & aliis vitiis viuentes, non vocari: oſtendit Apoſtolus non hominum meritis, ſed diuinæ bonitati tribuendam eſſe vocationem, non ſolùm ad fidem, ſed etiam ad morum honeſtatem. Poterat in mentem venire homini Chriſtiano, ſe ante fidem Chriſti nunquam adulterium commiſiſſe, aut ſtuprum, cui flagitio obnoxium videt magiſtratum. Rurſus multa ſe virtutum opera exercuiſſe, ob

 quo

quorum excellentiam vocatus sit à Deo, permanentibus in infidelitate aliis, atque adeò ipsis principibus, & Magistratibus, quibus iubetur parere. His respondet Paulus, neminem propter sua merita vocatum fuisse ad Christi gratiam, sed ob solam Dei misericordiam, & bonitatem.

Hieron.

II. Multus est D. Hieron. in accommodandis Paulo vitiis quæ ipse annumerat, dum ait: *Eramus enim aliquando, & nos insipientes, &c.* Quasi ipse, dum in prima persona pluralis numeri loquitur, conferat suam vitam in Iudaismo actam, cũ eadem Christi gratia, & beneficio vocationis reformata, & ad omnem honestatem composita. Ait enim, Iudæos, qui ante aduentum Saluatoris, & passionem eius, & resurrectionem, in lege versati sunt; licèt non plenam, attamen aliqua ex parte habuisse iustitiam; sicut Simeon, & Anna prophetissa in templo Dei seruientes sunt reperti. Postquam verò populus conclamauit: *Crucifige eum: Non habemus regem nisi Cæsarem; &, Sanguis eius super nos, & super filios nostros: & ablatum est ab eis regnum Dei, & traditum genti facienti fructus eius:* Ex eo tempore, qui in Christum non credidit: fuit stultus, errabundus, incredulus, & seruiens variis voluptatibus. An non vobis Paulus videtur fuisse stultus, quando habebat zelum Dei, sed non secundùm scientiam, & persequebatur Ecclesiam, & lapidantium Stephanum vestimenta seruabat? Cùm in tantum odij contra Saluatorem instigatus exarserit: vt literas à Sacerdotibus acciperet, pergens Damascum ad eos, qui in Christum crediderant, vinciendos? Aut vllas poterat habere virtutes, sine virtute Dei Christo IESV? Deinde subdit: *Quis autem maior error, & inobedientia, & vecordia, quàm, postquam respirauit dies, & prætererunt vmbræ, legem abolitam velle seruare, & dicere: ne attrectaueris, ne contigeris, ne gustaueris, & apparente solido cibo, & virili, infantiæ lacte cupere potari?* Hæc ille: putans, vt suprà annotauimus, Paulum de se, & Apostolis loqui. Peculiariter verò ostendere voluit, ea vitia in Paulo præcessisse eiusdem conuersionem, quæ ille enumerat, vt nihil suis meritis, sed beneficio Dei deberi, in cõfesso sit; qui se & Apostolos ad iustitiam vocauerit, quæ est in Christo IESV, per lauacrum regenerationis; quasi dicat, Non est cur nobis aliquid boni arrogemus, nósque aliis præferamus; eramus enim aliquando illud; hoc verò sumus, cùm apparuit benignitas, & humanitas Saluatoris nostri Dei.

Vitia Pauli ante conuersionem.

III. Affirmat idem Hieron. à quibusdam ita intelligi hunc locum, vt non de Paulo, & Apostolis, sed sub Apostolorum persona, de aliis dictum putent. Vt quo pacto 1. Corinth. 1. sub persona sua, & Apollo & Cephæ, de dissensione & schismate, quod obiurgabat in Corinthiis, est locutus: ita etiam in præsenti loco, se, & Apostolos nominans, ostendat, omnes, qui in Christo crediderant, quales fuerint, ante lauacri vitalis regenerationem; simul autem excitat nos ad notandam mirabilem Pauli humilitatem, dum ait se sine Christo vitiis omnibus seruisse; vt intelligant omnes qui cum Paulo ad gratiam vocati sunt, Christi merito, non suo, beneficium vocationis adscribendum esse.

1. Cor. 1.

VERS.

VERS. 4. Cùm autem benignitas,& humanitas apparuit Saluatoris nostri Dei,&c.

Quid sit benignitas, humanitas, & lauacrum regenerationis.

ANNOTATIO I.

DVæ voces hîc sunt valde notandæ; nimirum benignitas, & humanitas, pro quibus Græcus codex habet, ἡ χρηστότης, καὶ ἡ φιλανθρωπία. Primæ vocis emphasis secundùm Stoicos eam virtutem insinuat, quæ ad omnium vsus accommodata est & parata, & quadam facilitate ingenij ad bene merendum de aliis, nos applicat, iuxta illud Menandri, χρηστὸς γὰρ ἀνὴρ, ἀγαθὸν κοινόν.

Hæc benignitas & lenitas in Christo maxime eluxit, qui omnibus hominibus tanquam commune bonum præstò fuit, opémque attulit lapsis, vt resipiscerent. Hinc Ecclesia:

Se nascens dedit socium:
Conuescens in edulium:
Se moriens in pretium:
Se regnans dat in præmium.

Angeli in Natali Christi die, dum gloriam Deo in excelsis cecinerunt, in terra, pacem optarunt hominibus bonæ voluntatis, hoc est, benignis, & ad benefaciendum propensis, vt refertur Luc. 2.

Luc. 2.

IV. Secundæ vocis emphasis, quæ Græcis est, φιλανθρωπία, & à Latino interprete dicitur, *humanitas*, à D. Hieronymo *Clementia*, non aliud significat, quàm studium, & amorem erga homines. Hunc amorem Deus declarauit, præter beneficij alia nobis collata, in præparandis hominibus ad potiundam æternam felicitatem. Hinc φιλάνθρωπος, hoc est, *hominum amicus*, vocatur, sicut, & diabolus, μισάνθρωπος, id est, *osor hominum*, de quo Christus, Ioan. 8. *Ille homicida fuit ab initio*: alludens ad tentationes, quibus Adamum, & illius posteritatem, tanquam lethifero gladio iugulatos in mortem animæ impulit. Illud, *Saluatoris nostri Dei*, qui humanitatem, cum D. Thom. ad Christi incarnationem referunt, etiam ad illius personam spectare credunt; sed non rectè vtrunque agunt. Certum enim est, vtranque particulam ad Patrem referri, cùm mox sequatur filij mentio. Vnde Hieron. *Diligentiùs*, inquit, *attendamus, & inueniemus in præsenti capitulo manifestissimam Trinitatem. Benignitas quippe, atque clementia Saluatoris nostri Dei, non alterius, quàm Dei Patris, per lauacrum regenerationis, & renouationem Spiritus sancti, quem effudit super nos abundè per Iesum Christum Saluatorem nostrum, viuificauit nos in vitam æternam. Salus credentium, mysterium Trinitatis*. &c. Hæc ille; cui consentit Ambros. Porrò quod Theophyl. exponit de assumpta natura humana, non ita est accipiendum quasi Pater eam assumpserit; sed quòd Pater sic dilexit humanum genus, vt illius seruandi studio, filium suum in terras miserit, vt homo factus, à peccatis nos redimeret, & ad se traderet.

Humanitas siue clementia Saluatoris. Hieron. Ioan. 8. D.Thom. Hieron. Ambros. Theoph.

V. *Apparuit*, Græcè est, ἐπεφάνη, Hieron. vertit, *illuxit*, hoc est, palam facta est per Filium, naturam humanam diuinitati copulantem. Nec enim locum habet

Hieron.

D.Thom. bet D.Thomæ distinctio, quam hîc inducit, si verba rectè considerentur, quia Græca vox, qua vsus est Apostolus, nihil aliud significare potest, quàm studium, & amorem, vt diximus, erga homines, cui contraria est μισανθρωπία. Iam quod Deum Saluatorem vocat, ad Patrem (vt dixi) referendum magis puto, cum Ambros. & Hieron. quàm ad Filium.

Ambros. Hieron.

VI. Quod ait: *Non ex operibus iustitiæ, quæ fecimus nos,* id est, non ex merito operum; intellige apparitionem, siue aduentum Filij Dei in mundum non antecessisse vllum meritum, cùm omne meritum in Christo nitatur: *Sed secundùm misericordiam suam saluos nos fecit.* Hoc est, propter misericordiam suam. Præpositio nánque *secundùm*, significat hîc, *propter*. Quasi dicat, propter misericordiam suam primam iustificationis salutem siue gratiam nobis contulit. Non autem propter opera iustitiæ, hoc est, non propter opera legis Mosaicæ, de quibus multa scribit ad Romanos. Theologi de omnibus operibus hominum interpretentur. Hæc verba: *Per lauacrum regenerationis, & renouationis Spiritus sancti,* periphrasim continent Baptismi. Per Baptismum nanque regeneramur, & efficimur noua creatura: idque virtute Spiritus sancti, quem dicit in nos *effusum*; Quod verbum *abundantiam* significat. Græcè est πλουσίως, quod Hieron. vertit *opulenter*; August. ad Valentinum, legit, *ditissime*; & in lib. de peccatorum meritis, ac remissione cap. 27. Notatur ergo tam in verbo, *effundendi*, quàm in aduerbio, *abundè*, Spiritus diuini larga & copiosa communicatio. Sic Actorum 2. & Ioel. 2. *Effundam de spiritu meo super omnem carnem.* Ipsum fundendi verbum apud Latinos, liberalem significat bonorum, quæ quis habet, cum aliis communicationem, vt apud Virg. lib. 2. Georg.

Hieron. August.

Act. 2. Ioel. 2. Virgil. Georg. 2.

Fundit humo facilem victum iustissima tellus.

Illud, *Et renouationis Spiritus sancti.* Si Græca spectes, sermonem continet ancipitem, quia διὰ, paternum casum postulat; legi nanque potest: *Et renouationis Spiritus sancti,* vt vulgata habet; Vel si repetatur præpositio, *per*, vt sit sensus: *& per renouationem Spiritus sancti.* Atque ita legit D. Hieronymus, adtexens hûc locum suis commentariis: neque aliter exponit Chrysost. ita Pauli verba repetens: Hoc est, inquit, quod ait: *per renouationem Spiritus sancti.* Vides quàm mirabili verborum significatu, & ornatu, exprimat Paulus, Patris diuini benignitatem, & erga ingratissimos homines clementiam?

Hieron. Chrysost.

VII. *Vt iustificati gratia ipsius.* Hoc est, non merito nostro, vel debito iustitiæ, a peccatis expurgati per gratiam, & charitatem ipsius, quæ diffunditur in cordibus nostris, per Spiritum sanctum, qui datus est nobis: *Herodes simus secundum spem vitæ æternæ*; hoc est, speremus vitam æternam fore nobis aliquãdo hæreditatem. Hæc autem spes non ita innititur Christi meritis, vt respuat bona opera; quod putant hæretici, sola fide delectati: imò vitæ probitatem, & legis obseruantiam magni facit, ne inani spe lactata mens cõfundatur, & cum impiis, & ex legibus damnetur. Tandem meminit Iesu Christi Domini nostri, per quem vocamur ad salutem, & iustificationis gratiam consequimur, atque in filios Dei adoptamur: vt intelligamus, per Iesum Christum Saluatorem nostrum, aditum nobis patere deuicta morte, non ad inchoatam solum, sed ad consummatam etiam felicitatem.

Rom. 5.

VERS.

VERS. 4. Cùm autem benignitas & humanitas apparuit Saluatoris nostri Dei, &c.

Aduentu Filij Dei allatam fuisse mundo, ob flagitia omnibus supplicijs digno, gratiam & misericordiam.

ANNOTATIO II.

VIII. INgrati erimus singulari beneficio, quo sibi diuina nos bonitas astrinxit aduentu Filij Dei in mundum, si nihil ex Patribus, aut ex iis quæ affectus suppeditat, huc contulerimus. Verba Apostoli satis, ni fallor, explicata à nobis sunt. Ea Theodoretus, præmissa explicatione status, qui præcessit Christi in mundum aduentum, in pauca sic confert: *Benignitate*, inquit, *& clementia vsus Dominus per vnigenitum nos à malis prioribus liberauit; per salutarem quidem Baptismum nobis concessa peccatorum remissione; & nobis denuò creatis, ac renouatis, & spiritus dono dignatis. Ostensa autem via iustitiæ ijs, qui ea incedunt, cælorum regnum est pollicitus.* Hæc ille; qui putat addi illa verba, *Fidelis sermo*, vt nemo dubitet, firmum fore quicquid Deus pollicitus est.

Remissio peccati per aduentum Christi facilis.
Theodor.

Vt tamen paucis nosse valeas, qualis fuerit status hominum ante Euangelium; Audi voces quorundam, qui, id ætatis, sapientiores videbantur: Eò enim dementiæ venerant, vt Dei prouidentiam, aut ignorauerint, aut negauerint; sic enim loquuntur Iob. 22. *Quid nouit Deus? Quasi per caliginem iudicat. Nubes latibulum eius, nec nostra cõsiderat, & circa cardines cæli perambulat, &c.* Et Malach. 3. *Vanus est* inquiunt, *omnis, qui seruit Deo, &c.* Quid ego hos? Aristotelem, qui vertex est, & princeps philosophorum, sensisse, prouidentiam Dei, non pertinere ad ea, quæ sunt infra lunam, affirmat Epiphan. in extremo opere suo, de hæresibus; Basil. in hexam. Ambros. lib. 1. de offic. cap. 16. Clem. Alex. in libris Strom. & Theodor. in lib. de curatione Græcarum affectionum. Iam Cicero, vt libertatem humani tueretur arbitrij, regi voluntatem à Deo, negauit: vt meritò dictum sit ab August. lib. 5. de Ciuit. cap. 9. *Vt nos Cicero faceret liberos, fecit sacrilegos.* Cùm ergo philosophi, & ferè omnes, quos vulgus hominum, vt morum, & doctrinæ animatos canones, cum admiratione suspiciebat, in tanta fuerint ignoratione, quid speras futurum? Num veræ poterant, illo seculo, existere virtutes? Num metu numinis coleret quispiam iustitiam? Quid de illis dicam, qui vnà cum corpore interire animum putantes, clamant, Isa. cap. 22. *Comedamus, & bibamus, cras enim moriemur?* D. Chrysost. citans illud 1. Corinth. 6. *Nolite errare; neque fornicatores, neque idololatræ, neque adulteri, neque molles, neque masculorum concubitores, neque auari, neque maledici, neque ebriosi, regnum Dei possidebunt. Et hoc quidem eratis.* Subiungit: *Vides, vt omnis nequitiæ species inundabat, ingensque, & atra nebula cuncta possederat, iusque omne, & fas violabatur? Si enim hi, qui prophetia perfrui digni habiti sunt, & tam multa hostibus, sibique ipsis mala, tantasque clades contigisse cernebant, vitiorum suorum ac scelerum causa, nec sic tamen se continebant, sed quotidie augebant mala, quid alij fecisse putandi sunt? &c.* Insinuat Chrysost. peccata Dauidis, Saulis, Salomonis, & aliorum, qui prophetiæ spiritu aliquando donati sunt. Postea detestanda peccata Gentilium commemorat, etiam eorum, qui sapientes, & philosophi erant. Vt Platonis, *qui communes thoros permittebat, fœminasque ad*

Status hominum qualis ante Euãgelium.
Iob. 22.
De Deo pessimę opiniones olim.
Malach. 3.
Arist.
Epiphan.
Basil.
Ambros.
Clem. Alex.
Theodor.
Cicero lib. 1. de diuin.
August.

Isa. 22.
Chrysost.
1. Cor. 6.
Ad omnia peccata proiecti homines ante aduentum Filij Dei.

Platonis opinio praua, & corrupta.

B.Chrysost. contra prauam Platonis opinionem de thoro cõmuni.

bella armans, communes esse iubebat, vt meritò à Chrysost. ibidem dicatur, *Qui philosophorum fuit princeps, leno extitit & perductor deterrimus; Mulieri*, inquit, *natura domi sedere præcipit; viro autem, tractare negotia publica. Tu autem caput in pedes conuertis, & pedes in caput. Mulieres armas, neque erubescis. Cæterum ista cur dico? Introducunt apud eos mulieres, ac pueros, neque verentur, neque erubescunt; ad ò scelestas huiusmodi fabulas in hominum aures inferre.* Hæc ille; qui laudat auditores suos, quòd dum hæc, vel cum detestatione audiebant, ferre mentionem non possent, quorum tamen opus philosophi non erubescebant.

IX. Subiungit deinde statum, qui hunc detestandũ consecutus est, ipsis D. Pauli verbis sine vlla amplificatione, aut explicatione, adhibitis; Et meritò: illa enim simpliciter posita, manifestam subiiciũt animi oculis, & lætabilem commutationem: *Cùm autem benignitas & humanitas apparuit, &c.* Quid planius? At quid attulit mũdo hæc benignitas? Vno verbo explicuit Paulus, ad Rom. 8. *De peccato*, inquit, *damnauit peccatum*, in quibus verbis, iuxta Orig. lib. 3. super epist. ad Rom. & D. Aug. lib. 2. de Conf. Euang. cap. 30. idem vocabulum, & propriè & figuratè ponitur. Peccatum enim priori loco positum, victimam pro peccato oblatã significat; in posteriori, ipsam culpam. Christus ergo, vt Paulus ait, obtulit se hostiam viuentem, & placentem Deo, pro peccatis nostris. Particula illa, *de peccato*, significat modum vel causam. Vt si diceres, Cæsarem, de milite Hispano vicisse milites alios, sensus esset, Cæsarem per milites Hispanos, alios milites vicisse. Sic Christus per victimam expiatricem peccati, hoc est per se ipsum, damnauit, siue extinxit, reatum concupiscentiæ, & omnem culpam, vt fit in Baptismo. Quid si particula *de peccato*, significet peccatum commissum in carnem, & vitam Christi corporalem à diabolo incitante Iudæos ad illius occisionem? Nónne Iudæorum peccato vsus est Deus ad delendum omnium hominũ peccatum? Illud *in carne* corporalem significat Christi mortem, & quicquid pro nobis in carne pertulit. Per hæc enim nexu peccati, quo alligabamur, dissoluto, Deum nobis placatum, & propitium effecit. De hac benignitate D. Bernardus serm. 1. in die Natalis Domini, de fontibus Saluatoris: *Si quæris*, inquit, *quid attulit? non parum contulit nobis. Primò omnium attulit misericordiam, secundùm quam teste Apostolo, saluos nos fecit; Neque enim iis tantùm profuit, quos tunc præsens inuenit, sed fons est, qui nunquam poterit exhauriri. Fons est nobis Christus Dominus, inde lauemur, sicut scriptum est, Apoc. 1. Qui dilexit nos, & lauit nos à peccatis nostris in sanguine suo.*

Rom. 8. Origen. August. Peccatum & culpã significat, & victimam pro peccato.

Bernard. Christus fons salutis est.

Apoc. 1.

VERS. 4. Cùm autem benignitas, & humanitas Saluatoris nostri Dei, non ex operibus iustitiæ, quæ fecimus nos, &c.

De humanitate, & benignitate Saluatoris nostri Dei. Ex D. Bernardo.

ANNOTATIO III.

Bernard. Theoph. D. Thom.

I. PRæclarè D. Bernard. serm. 1. in Epiphania Domini, antè assecutus Theophylacti & D. Thomę interpretationem, quæ pia est, & ad permouendos affectus idonea, excitat nos ad considerandam Dei in mundo nati, benignitatem, vt consolemur peregrinationis huius vitæ exilium, & molestias; & gratias illi agamus, qui tantæ consolationis author est. *Vos*, inquit, *qui non ignoratis exilium:*

exilium: audite, quia de cælo venit auxilium. Apparuit enim benignitas, & humanitas Saluatoris nostri Dei. Priusquam appareret humanitas, latebat benignitas. Siquidem, & priùs erat: Nam & misericordia Domini ab æterno est. Promittebatur, sed non sentiebatur: Vnde, & à multis non credebatur. Multifariè quippe, multisque modis loquebatur Dominus in prophetis, Hebr. 1. *Ego, inquiens, cogito cogitationes pacis, & non afflictionis,* Hierem. 29. *Sed quid respondebat homo afflictionem sentiens pacem nesciens? Quousque dicitis pax, pax, & non est pax? propter hoc Angeli pacis amare flebant, dicentes, Domine quis credidit auditui nostro?* Isa. 3. *Sed nunc credant homines, vel visui suo; quia testimonia Dei credibilia facta sunt nimis; Vt enim nec turbarum quidem oculum lateat, in sole posuit tabernaculum suum,* Psalm. 18. *Ecce pax non promissa, sed missa: non dilata, sed data: non prophetata, sed præsentata.*

Christi aduentus consolatur nos adducẽs benignitatem, quæ in Deo latebat. Hebr. 1. Hierem. 29. Isa. 3. Pax cum Christo non promissa, sed data nobis. Psalm. 18.

XI. Amplificat deinde magis manifestatam hanc benignitatem. [*Ecce*, inquit, quasi saccum plenum misericordia sua Deus Pater misit in terram: Saccum, inquam, in passione concidendum, vt effundatur, quod in eo latet pretium nostrum. Saccum vtique, etsi paruum, sed plenum. Paruulus siquidem datus est nobis: sed in quo habitat omnis plenitudo diuinitatis. Venit in carne, vt, vel sic carnalibus exhiberetur: & apparente humanitate benignitas agnosceretur. Vbi enim Dei innotescit humanitas, iam benignitas latere non potest. In quo enim magis commendare poterat benignitatem suam, quàm in suscipiendo carnem meam? Meam, inquam, non carnem Adam, id est non qualem ille habuit ante culpam. Et post pauca: Quid ita pietate plenum, quàm quod Dei verbum propter nos factum est fœnum. Domine quid est homo, quia reputas eum, aut quid apponis erga eum cor tuum? Hîc attendat homo quanta sit cura eius Deo? Hinc sciat, quid de eo cogitet aut quid sentiat. Non interroges, ó homo quæ pateris, sed quæ passus est ille. Quanti te fecit, ex his, quæ pro te factus est, agnosce, vt appareat tibi benignitas & humanitas Saluatoris nostri Dei. Quanto enim minorem se fecit in humanitate, tanto maiorem exhibuit in bonitate: Et quanto pro me vilior, tanto mihi charior est. Apparuit, inquit Apostolus, benignitas, & humanitas Saluatoris nostri Dei. Magna planè & manifesta benignitas, Dei humanitas, & magnum benignitatis indicium declarauit, qui humanitati addere nomen Dei curauit. Et paulò infra: Alioquin quid agerem audiens Dominum venientem? Nunquid non fugerem sicut Adam, qui à facie eius fugit, sed non effugit? Nónne desperarem audiens, quia venit ille, cuius legem sic præuaricatus sum, cuius patientia sic abusus sum, cuius beneficio tam ingratus inuentus sum?] Quæ verò maior consolatio poterat esse, quàm indulci vocabulo, in nomine IESV consolatorio? Propterea, & ipse dicit Ioan. 12. [*Quia* non venit Filius, vt iudicet mundum, sed vt saluetur mundus per ipsum. Iam confidenter accedo. Quid enim timeam, quando Saluator venit in domum meam? Ei soli peccaui, donatum erit quidquid indulserit ille, &c. Nunc facilis ad indulgentiam est. Paruulus est, leniter placari potest. Possumus reconciliari pro minimo. Totum, quod dare possum, corpus istud est; Illud si dedero, satis est. Si quominùs, addo, & corpus ipsius. Nam illud de meo est, & meum est. Paruulus enim natus est nobis, & filius datus est nobis. Satisfactio parua, sed non parui pendenda. Sicut benignitas apparuit vltra omnem spem, similem expectare possumus iudicij districtionem. Noli ergo contemnere Dei misericordiam, si non vis sentire

Apparente humanitate benignitas cognita fuit.

Deus quantò pro me vilior, tanto charior.

Bernard. Adam fugit à facie Dei offensi, sed non effugit.

Ioan. 12.

Possumus reconciliari pro minimo.

iustitiam, ex magnitudine indulgentiæ, magnitudinem vltionis attende. Misericordia quidem priora sibi vendicat, vt si voluerimus districtio inuenire non possit, in quem sæuiat. Propter hoc enim benignitatem prærogauit, vt per eam reconciliati, seueritatem videamus securi, &c.

XII. Idem in sermone de diligẽdo Deo, facili discursu, & ingenioso Deum cogitantem inducit, quomodo hominẽ ad se traheret, nec alium inuenisse, ait, amore præstantiorem. *Volens*, inquit, *nobilẽ creaturam hominem recuperare, si inuitum coegero, asinum habeo; quoniam quidem, non libens veniet, vt possit dicere: Voluntariè sacrificabo tibi. Vt ergo habeam voluntarium, terrebo eum, si fortè conuertatur, & viuat; & comminatus est acerbiora, quæ excogitari possunt, tenebras æternas, vermes immortales, ignem inextinguibilem. Cùm autem nec sic homo reuocaretur, ait: Non solùm timidus, sed etiã cupidus est: promittam ei, quod potissimùm desiderabile videatur. Desiderant homines aurum, & argentum, & similia, & super hæc omnia vitam desiderant. Si*, inquit, *tantopere desiderant miseram hanc, laboriosam vitam, & momentaneam, quantùm diligẽt vitam quietam, æternam, & beatam? Promisit itaq; vitam æternam. promisit, quod nec oculus vidit, nec auris audiuit, nec in cor hominis ascendit. Videns autem, quod nihil proficeret. Vnum*, inquit, *restat adhuc: Inest homini non solùm timor, & cupiditas, sed & amor, nec quicquam in eo vehementiùs attrahendum. Venit igitur in carne, & tam amabilem se exhibuit, vt illam nobis impenderet charitatem, qua maiorem nemo habet, vt animam suam daret pro nobis? Quisquis sanè, nec ob hoc quidem conuerti voluerit, nónne meritò audiet, Quid debui facere tibi & non feci?*

Psal. 50. Homo non est terroribus conuersus ad Deũ. Deus, vt nos saluos faceret, explorauit ingeniũ nostrum. Amore vult nos Deus ad vitam ducere.

XIII. In nulla re commendat sic Deus charitatem suam, vt in mysterio incarnationis, & passionis, vt hæc Apostoli verba indicant, *Apparuit benignitas, & humanitas Saluatoris nostri Dei.* Nam potentia quidem occulta est, quoniam in infirmitate venit: vnde Abac. 3. *Abscondita est*, inquit, *fortitudo eius; haud dubium, quin in cruce, cuius cornua in manibus eius, sapientia quoque abscondita est, & incarnata. Placuit enim ei per stultitiam verbi saluos facere credentes. Itaque abscondita est fortitudo, maximeq; relata, & incarnata sapientia, sed benignitas non potuit ampliùs declarari.* Hæc placuit assumere ex Bernardo, quia dum benignitatem Dei per humanitatem declaratam fuisse ostendit, licèt ab ea sententia recedat, qua per humanitatem diximus intelligendum Dei amorem, iuxta Græci codicis energiã & vocabuli φιλανθρωπία; tamen à mysterio non solùm non recedit, sed etiam affectus legentium ad pietatem mouet, & ad amorem; quò, ne ingrati videamur Saluatori nostro, respondere necesse est. Quod aduertens hìc Ambr. *Hoc bonum*, inquit, *quod in Christianis florere videtur, de radice diuinæ pietatis oritur. Quamobrem omni deuotione, huic obsequi debemus, & præceptis eius parere; quia quidquid in nobis pulchrum est, spiritalibus lineamentis ipse depingit.* Hæc ille.

Charitas Dei in mysterio incarnationis cõmendatur. Abacuc 3. Bernard. Ambros.

XIV. Huc etiam respexit Theoph. *O rem arduam*, inquiens, *& mirabilem! Adeò vitijs eramus immersi, vt nulla ratione purgari possemus, sed opus erat regeneratione:* Nam παλιγγενεσία, id est, iterata generatio, & renouatio, alteram natiuitatem, nouamque formationem significat; *Vt enim domum ruinosam, & planè veterem, non suffulcimus, verùm ad fundamenta vsque demolimur, nouamque reficimus; sic Deus non superstruxit nos, sed cælitùs construxit, & reparauit; Quomodo? Ne quæras medium. Spiritus enim totũ transegit. Vnde hoc perspicuũ? Ex eo, quòd effudit eũ abundè super nos. Postquam enim mũdauit nos, tũc & de Spiritu suo sancto nos impleuit. Hoc est, quod ait, effudit. In immundos enim, purus ille spiritus non ingreditur.* Hæc ille. Expendit

Theoph. Simi'itudo. Immundos, purus spiritus non ingreditur.

pendit etiam bonitatẽ Dei hominis facti D. Aug. tom. 10. ser. 8. de verbis Apostoli, considerans genus humanũ morbo peccati ægrotum, & Christum medicum. Sic enim ait: *Voca Iesum, noli tibi sanus videri; cũ spe ægrotat, qui medicum suscipit: desperatè ægrotat, qui per insaniam medicũ cædit. Qualis ergò eius insania, qui medicum occidit? quanta verò bonitas, & patientia medici, de sanguine suo insano interfectori suo medicamentum fecit? Neq; enim ille, qui venerat quærere, & saluare, quod perierat, pendens sine causa, dicebat:* Pater ignosce illis, quia nesciunt, quid faciunt. *Insani sunt, medicus sum; sæuiant, patienter fero. Cùm occiderint, tunc sanabo.*

Augustinus considerat Christũ medicum, & genus humanũ ægrotum. Charitas Christi, qui instar medici, de sanguine suo medicamentum fecit.

VERS. 4. Cùm autem benignitas & humanitas apparuit Saluatoris nostri Dei non ex operibus iustitiæ, quæ fecimus nos, sed secundùm suam misericordiam, &c.

Explicatur locus Zachariæ 9. & Matth. 21. in quo ostenditur benignitas, & humanitas Dei, &c.

Zach. 9. Matth. 21.

ANNOTATIO IV.

XIV. QVanuis Filius Dei veniens in mundum (placet enim hunc sensum persequi, siquidem humanitas Patris in filij humanitate declarata est) summæ benignitatis argumenta plura ediderit: illud fuit insigne, quo de mundo, & de peccato triumphaturus, Hierosolymis sedens in humili iumento, Rex fuit acclamatus. Hanc acclamationem, & communem lætitiam, præsente Messia, & ascendente Hierusalem, futuram Zacharias cap. 9. vaticinatus est ad hunc modum: *Exulta satis filia Sion. Iubila filia Hierusalem: ecce Rex tuus veniet tibi iustus, & Saluator; ipse pauper, & ascendens super asinam, & super pullum filium asinæ,* &c. Hic locus non nisi de Christo, etiam ipsis Hebræis consentientibus, explicari potest; Matthæus sanè cap. 21. adimpletum hoc vaticinium fuisse testatur, cùm Christus iumento insidens Hierosolymam ingressus est; quare temerarium erit secus opinari. Excitat ergo Sion ad lætitiæ vberem voluptatem capiendam aduentu Christi Regis sui, quippe qui Hierusalem, hoc est, Ecclesiæ filios à iugo peccati, cuius iniquissima & ignominiosissima est seruitus, liberabit. Illud, *ecce Rex tuus veniet tibi*; iuxta Hebræam veritatem legendum est, *venit*, & ita habent emendatiores codices. Euangelistæ habent: *Veniet*, sed parum refert. Nam & *veniet*, verti potest, siquidem in illis, & in 70. est. ἔρχεται, quod præsentis, & futuri significationem habet, vt Matth. 11. *Tu es qui venturus est*; Græcè ὁ ἐρχόμενος, id est, *veniens*, aut *venturus*.

Christus ingrediens Hierusalem Rex acclamatus est.

Matth. 21.

Matth. 11

XV. Quæres cur, cùm sæpe Christus venerit in Hierusalem, extremi tantùm aduentus meminerit Zachar. quo super pullum asinæ ingressus est? Mihi ea succurrit ratio, quia videlicet, quemadmodum capite sexto, cùm de quatuor quadrigis loquuntur, pro varia cuiusque regni expeditione; illius tantùm mentionem fecit, qua regnum prius destruebatur, & nouum condebatur; quod ibi num. 17. annotauit Ribera, sic modò de eo in Hierusalem loquitur aduentu, quo Dominus IESVS fortem armatum morte sua victurus erat, & suos ex illius tyrannide liberaturus. Hic enim fuit extremus illius è Galilæa aduentus in Iudæam; eóque animo venit vt ipse testatur Matth. 20. vt moreretur, sic enim ait: *Ecce ascendimus Hierosolymam.* Illud præterea difficultatem continet non vulgarem, cur in tanta paupertate & humilitate venientẽ Christum,

Ribera in Zachar.

Matth. 20.

ſtum, Zacharias Regem vocet. Num regnum aliquod, aut terræ prouinciam Chriſtus ius dicens obtinuit? Ipſe recuſare videtur Regis, & iudicis nomen, apud Ioannem: *Non miſit*, inquit, *Deus Filium ſuum in mundum, vt iudicet mundum, ſed vt ſaluetur mundus per ipſum.* Rurſus vtrunque apud eundem Ioan. videtur admittere, dum ait: *Nunc iudicium eſt mundi.*

Matth. 2. Math. 20.

XVI. Cæterùm Chriſtum etiam quatenus homo erat, Regem fuiſſe, nemini fas eſt dubitare. Nam Magi illum Regem eſſe teſtificati ſunt, Matth. 2. dicentes: *Vbi eſt, qui natus eſt Rex Iudæorum?* Turbæ etiam ei acclamarunt ingredienti Hieruſalem: *Benedictus, qui venit in nomine Domini Rex Iſraël.* Aduertimus tamen in hac rerum vniuerſitate, ſicut duplex eſt pars intellectualis creaturæ. Vna quæ dicitur ſpiritus; Altera quæ vocatur corpus (loquimur autem de rebus dumtaxat animo & corpore præditis) ita duplex eſſe regnum; vnum corpori; alterum ſpiritui idoneum. Huius autem mundi Reges, etſi potentiſſimi ſint, poteſtatem & dominium in corpus tantùm exercent: Animas verò ligare, aut ſoluere nequeunt, Matth. 10. *Nolite timere eos, qui occidunt corpus, animam autem occidere non poſſunt.* Chriſto autem homini, ita Pater affectus fuit, vt ei regnum ſpirituum, & corporum pariter attribuerit, atque adeò voluerit, vt tam latè ipſius regnum pateret, quàm Dei; nihílque ſubiectum Deo ſit, quod illi non ſubiiciatur, vt Paulus ait, Philipp. 2. *In nomine Ieſu omne genu flectatur cœleſtium, terreſtrium, & infernorum.*

Math 10. Philipp. 2.

Regnũ Chriſti ſpirituale in primo aduentu conſtitutum.

XVII. Porrò licèt in ipſo incarnationis articulo, his duobus regnis ſit à Deo decoratus; non vno tamen eodémque tempore; ſed alio atque alio, vtriuſque hæreditatem adire ſtatuit, duplici ipſius in mundum aduentu ſpectato. Et quidem primo aduentu regnum illud ſpirituale obtinuit eíque ius dixit, & leges ſanxit, quibus in tam præclaro regno vtens, ſoluere animas, ligare, &, ſi velit, occidere poſſit: ea poteſtate cum Petro & Petri ſucceſſoribus communicata, Matth. 18. promittens ſuis in terra vicariis claues regni cœlorum, vt quodcunque ligauerint, ligatum ſit; & quod ſoluerint, ſolutum. Hoc eſt regnum Eccleſiæ, quod obtinet ſummus Pontifex, Chriſti vices gerens. Quòd ſi hanc tantùm delegationem, ſiue vicariam Chriſti functionem, ſpectemus, ad regna mundi huius, & ad profanos Magiſtratus, (niſi finis ſupernaturalis ratio aliud ſuadeat,) minimè extenditur; cùm nec Petrus, nec Chriſtus ipſe tale regnum, aut iuriſdictionem exercuerint. Hominum itaque corpora in primo aduentu adeo in Chriſti poteſtatem redacta non ſunt, vt corpus eius in hominum poteſtatem traditum, & in crucem hominum iudicio actum fuerit. Vt iam facile intelligatur illud Ioan. 20. Quod Pilato, rogatus an Rex eſſet; reſpõdit: *Regnum meum non eſt de hoc mundo. Nam ſi ex hoc mundo eſſet regnum meum, miniſtri mei vtique decertarent, vt non traderer Iudæis*; Quaſi dicat, regnũ meum non eſt ſimile illorum regno, qui ſatellitibus ad corpus defendendum ſtipantur. Non eſt regnum meum corporale ſed ſpirituale. Certè carni, & corpori dediti homines, nondum in Chriſti ſunt poteſtatem redacti. An non multi multa contra illum moliuntur? An non illi repugnant ipſo in præſens tacente? Propter hos dictum eſt, Ioan. 3. *Non miſit Deus Filium ſuum, vt iudicet mundum.* Horum tamen animi, vinculis peccatorum conſtricti, ita Chriſto ſubiecti ſunt, vt à nemine, niſi eo annuente, & volente abſolui poſſint. Et hoc eſt iudicium mundi quod nunc ipſe apud Ioannem cap. 7. futurum eſſe prædicit.

Matth. 18. Summus Põtifex regnũ Eccleſiæ obtinet loco Chriſti.

Ioan. 20. Regnũ Chriſti non defenditur ſatellitibus, idcirco non eſt de hoc mundo.

Ioan 3. Iudiciũ exercetur in Eccleſia. Ioan. 7.

Iudi

Iudicium,inquam,quo animaduertit in reos,& criminibus alligatos. Definit insuper,quinam sint,diabolo in pœnam tradendi sempiternam;vel in libertatem asserendi filiorum Dei. Quod iudicium totum ad spiritualem iurisdictionem tantùm spectat.

XVIII. Noluisse autem Christum administrare regnum vllum temporarium in hoc sæculo,indicio est,quod cùm turbæ eum Regem acclamare voluissent,se abscondit,Ioannis 6. In eo tamen responso,quod Pilato dedisse diximus: *Nunc regnum meum non est hinc*; particula,*nunc*, energiam habet; quasi dicat, nunc non esse sibi administrationem secularis regni; postea tamen fore omnino perfectam omnium regnorum,in secundo nimirum aduentu; quando nemo resistere audebit,aut repugnare illius voluntati Nam, & amici liberè ei,& nemine obsistente, seruient;& inimici carceri mancipabuntur sempiterno.Hoc ille regnum intelligebat,quando accusatus apud Caipham,Matth.26. dixit: *Videbitis filium hominis sedentem à dextris virtutis Dei, & venientem in nubibus cœli*,&c. Tunc non vnius, aut alterius prouinciæ Rex, & Iudex ostendetur,qui modò iudicatur,sed totius orbis terrarum. Illius se voluntati Angeli, & homines volentes, nolentes submittent; Hoc regnum significauit, 1.Corinth.15. Paulus dicens: *Deinde finis,cùm tradiderit regnum Deo,& Patri, cùm euacuauerit omnem principatum & potestatem, & virtutem. Oportet autem illum regnare, donec ponat omnes inimicos sub pedibus eius.* Cum hac explicatione congruit, quod post verba,in quibus apud Zachariam vocatur Christus Rex, sequitur in Matth.1. *Venit tibi mansuetus*, id est,non formidabilis, & ad inimicos suos confringendos paratus,vt in secundo aduentu: sed ita facilis & humanus adest,vt asino sedens veniat: *Non clamabit*(inquit Isai. primum aduentum describens cap.42.)*neque accipiet personam,neque audietur vox eius foris; calamum quassatum non confringet,& lignum fumigans non extinguet:in veritate educet iudicium.* Addit Zacaharias: *Veniet tibi*, id est,ad tuam vtilitatem, & commodum,non,vt sceleratos iugulet,aut in crucem agat,sed,vt totus tuus sit:(*Venit tibi iustus,& saluator.*)Priusquam eum mansuetum appellet,iustũ vocat. Optabile enim est Reip. ad pacem constituendam,vt Rex iustus sit; Christus autem iustus dicitur futurus,quia etiam hominibus iniustis, & à Deo alienatis, iustitiam,nisi ipsi repugnent,tribuet,& in Dei gratiam restituet; vt non solùm ipsi se nexu liberare,sed etiam Deum ipsum possint constituere quodammodo debitorem.Hæc est illa iustitia, de qua Dauid: *Iustitia de cœlo prospexit*; Et Isai.53. *In scientia sua iustificabit ipse iustus seruus meus multos, & iniquitates eorum ipse portabit*,&c. Et quia nomina nostra expungendo,& iustitiam conferendo,nos saluos fecit,& ex potestate dæmonis eripuit, Saluator dicitur. Vatablus, hunc locum ita reddit: *Et saluabit sese.* Quasi dictum sit, Christus iustus, & innocens erit,licèt nocens & iniustus videatur actus in crucem;*Seruabit tamen sese*, hoc est,à morte,quam iniquissimè illatam patienter tulit,se suscitabit. Melius 70.vertunt ex Hebræo σώζων αὐτοὺς, id est, *seruans eos,nempe homines.* Subiungitur particula: *Pauper*, hoc est, omnibus humanis copiis destitutus, voluit enim diuitias suas cum paupertate nostra copulare, vt nos copiis diuinis augeret, 2.Corinth.8. *Scitis gratiam Domini nostri Iesu Christi, quoniam propter vos egenus factus est,vt illius inopia,vos diuites essetis.*In Hebræo est עני *hani.* Hieron. vertit, pauper.70. mansuetus, quo pacto legunt Euangelistæ. Nomen autem Hebræum

Christus ne Rex fieret ab hominibus, se abscondit Ioan.6.
Christo in secundo aduentu homines plenè subiecti erũt Matth. 26.
1.Cor 15. In iudicij magni die omnia subiicietur Christo.
Matth.20.
Isai.42. Christus sine strepitu Rex.
Isai.53.
Vatab. Christus saluauit se in resurrectione.
70.Interp.
2.Cor.8. Hieron. 70.Interp.

Hebræum vtrunque significare potest, si, ׳, vltimum, cum quo pauperem sonat, in, ו, vertatur. Sunt enim hæ literæ, valde similes, tantùm magnitudine, & breuitate differentes.

Christus neminem terrere voluit in primo aduentu.

Christus paupertatem miscuit triũpho.

XIX. Illud commendat Christi benignitatem, & mansuetudinem, quod sequitur: *Et ascendens super asinam, & super pullum filium asinæ.* Quasi dicat, illius paupertas, & mansuetudo, vel ex eo innotescit, quòd non curru, aut equo, sed asina, & illius pullo vectus apparebit. Omnia, quæ à Christo gesta sunt comitatis plena sunt, & humanitatis; neminem terret; imò omnes ad se allicit; Mirum est quanti Deus paupertatem fecit, etiam in hoc mundo, qui eam, vt hostem iuratissimum detestatur. Quis vnquam curru quadrigarum inuectus, militum corona stipatus, vinctos ducens hostium principes, præeunte magna vi auri, atque argenti, maiori plausu, populíque gratulatione, Romæ vnquam fuit exceptus, quàm Christus, vili asina sedens, egenis discipulis circundatus? Profectò triumphat cum Christo benignitas, & humanitas. Triumphat, & paupertas. Cedat superbia humilitati Christianæ, & diuitiarum copia voluntariæ paupertati: Imperatori Romano obuiam populus prodibat, admiratus magis rerum apparatum, & copiam, quàm illius virtutes. At in hoc Christi triumpho nihil nouum, nihil inusitatum; solus ipse Christus eximia virtute oculos alliciebat. Hæc est vera gloria; qui enim medi.abiles, & gloriosos se iactant ob rerum abundantiam; ij diuitias magis, & potentiam eo spectaculo, quàm seipsos commendant. Solus ille est verè admirandus, & laudandus, qui suis virtutibus ad concionem & spectaculum vocat orbem terrarum. Ex quo fit, vt rectè Paul. 2. Corinth. 11. dixerit: *Si gloriari oportet, quæ infirmitatis meæ sunt, gloriabor,* hoc est, quòd omnium hominũ fuerim, & opum auxilio orbatus: quòd tot plagas acceperim: quòd in tot carceres fuerim coniectus. Est nánque vera Apostoli gloria, quòd tantam laudem, non aliorum hominum subsidio fuerit, sed sua duntaxat virtute assecutus. Rectè etiam Iacob ait cap. 1. *Glorietur humilis in exaltatione sua.* Vera nánque gloria, & laus hominis Christiani, non aliunde, quàm ab humilitate, & summissione nascitur, quam nobis ingrediens Hierusalem pauper Christus exhibuit triumphantem. Quid quòd mundus ipse, velit, nolit, paupertatis & humilitatis laudibus stupescens suffragatur. Adde quòd dum Christus huiusmodi apparatu Hierosolymam ingressus est, idquê præstitit, quod Zacharias prædixit, alterius, vt Chrysost. ait super Matth. dedit vaticinij initium. Nam cùm vicissim super asina & pullo sedit (ita enim intelligit, quod scriptum est, eum scilicet super asinam & pullum ascendisse) significauit, & populum Iudæorum, & Gentium in suam redactum iri potestatem: *Asina,* quoniam domita erat, Synagogam, & Iudæorum gentem significabat, quæ legis iugo à Deo imposito assueuerat ceruicem submittere: *Pullus,* quoniam nondum domitus, &, vt aiunt 70. nouus erat, populum significabat Gentilium, qui naturæ tantùm legibus astringebatur; ab aliisque solutus, nec hanc quidem naturæ legem perferebat, donec Christum habuit sessorem. Hinc Ephes. 2. *Nunc autem in Christo Iesu, vos qui aliquando eratis longè, facti estis prope in sanguine Christi,* &c.

Triumphat cum Christo paupertas, & humanitas.

2 Cor. 11.

Iacob 1. Vera laus hominis Christiani in humilitate sita est.

Chrysost. Vterque populus Christo obtemperaturus in duobus iumentis significatur. 70. interp.

Ephes. 2.

Zach. 9.

XX. Tandem, vt doceat Zach. nullo humano præsidio, Christum res admirabiles gesturum, neque vi armorum subacturum hostes, vt Iosue, subiungit: *Et dispergam quadrigam ex Ephraim, & equum de Hierusalem, & dissipa-*

bitur

bitur arcus belli. Hæc si Iudæi peruicaces perspicerent, haudquaquam dicerent, regnum Messiæ quando primùm venit, temporale futurum fuisse, sicut Augusti, aut Tiberij Cæsaris Imperium. Erat Christi regnum oratione, miraculis, & virtute, non armis, aut copiis humanis administrandum. Si enim humanis indigeret præsidiis, non equos, aut quadrigas dissiparet, quibus vti opus erat eos, qui illi ad nutum adhærerent. Idem vaticinium inuenies apud Mich.5. *Et erit in die illa dicit Dominus, auferam equos tuos de medio tui, & dispergam quadrigas tuas, & perdam ciuitates terræ tuæ, & destruam omnes munitiones tuas:* hoc est, efficiam, vt humanis diuitiis posthabitis, in me vno cogitationes tuas defigas, & spem omnem colloces. Id quod omnes præstitere Christi imitatores.

Christus vicit mundum sine curribus & equis.

Mich.5.

XXI. Et quia non solùm Israelitis, sed etiam gentibus communicanda erat benignitas, & humanitas Saluatoris nostri, addit Zach. *Et loquetur pacem gentibus, & potestas eius à mari vsque ad mare; & à fluminibus vsque ad fines terræ, &c.* Loquetur autem pacem, Euangelium illis proponendo, non arma. Hac enim pace plures subegit Christus gentes fidei, quàm vllus vnquam Rex suo imperio. Psal.71. *Dominabitur a mari, &c.* Quid plura? Christus imperio suo ad ipsas penetrauit inferorum sedes, victorque sanctos Patres, qui ibi in lacu, sine aqua, hoc est, in receptaculo terræ, erant, extulit in lucem. Si pretium quæris: non alio quàm sanguine testamenti, quo omnes etiam mortales in libertatem vindicauit. Sic enim ait Zachar. alloquens Christum victorem, benigne & humane omnia in nostram salutem agentem. *Tu quoque in sanguine testamenti tui emisisti vinctos de lacu, in quo non est aqua.* Adhibet deinde vehementem exhortationem ad Iudæos pariter, & gentes, quæ salutem optant æternam: *Conuertimini,* inquit, *ad munitionem vincti spei, hodie quoque annuncians duplicia reddam tibi.* Forte *vinctos spei* vocat omnes mortales, quorum ea est natura, vt ad felicioris fortunæ spem semper anhelent, & hac se in malis consolentur. Quam naturam habere Paulus affirmat creaturam mutationi subiectam Rom. 8. *Vanitati creatura subiecta est non volens, sed propter eum, qui subiecit eam in spe.* Quasi dicat; Qui vobis bona cupitis, & magna semper speratis, ad Christum Regem omnipotentem conuertimini, qui vobis erit instar præsidij munitissimi, a quo, nisi sponte vestra in peccatum lapsi, cadere non potestis. Vel si mauis, *vinctos spei.* Intelligit vocari hic Iudæos, qui à Christo venturo, magnis se bonis cumulatum iri, dictitabant. Hi, vt ad Messiam veniant inuitantur; ait enim Deus: *Hodie quoque annuncians duplicia reddam tibi.* Reddit causam cur eos, qui aliquid boni cupiunt, conuerti præcipiat; Ea autem est, quia, vel hodie annuntio, quòd præclara vobis beneficia tribuam. *Tibi* dictum est pro *vobis*, more Hebræo secundum quem facilè mutantur numeri. *Duplicia* etiam, secundùm eundem morem, magna & eximia dicuntur; quæ locutio vsurpatur etiam à Latinis, vt notum est. Vel saltem vocantur *duplicia*, hoc est, multiplicia, iuxta illud Isa.40. *Suscepit de manu Domini duplicia, pro omnibus peccatis suis*, id est, multiplicia beneficia, vel multiplices pœnas. Deus enim & beneficia contulit Hierusalem, & pœnas, idque multipliciter, & sæpius spectata meriti conditione. Idem Isa cap 61. oraculum Zachariæ expressit apertius: *Propter hoc,* inquit, *ampliciter possidebunt, & lætitia sempiterna erit eis &c.* Vides, quid *duplicia*, significent, declaratum adiectione lætitiæ sempiternæ? Sunt, qui *duplicia*

Zach 9. Christus non armis sed Euangelio pacem attulit mundo.

Psal.71.

Vinctos spes vocat Zach. omnes qui ad fidelitatẽ cœlestem anhelant.

Rom 8

Vincti spei cur Iudæi peculiariter dicantur

Duplicia sunt, magna & eximia.

Isa.40.

Isa.61.

Duplex beneficiũ Dei, nẽpe Christi aduentu, & salute gentium, ad nos peruenit.
70. Interp

plicia interpretantur, hoc est, duplex beneficium præstabo, nempe mittendo Christum, & seruando gentes. Prior tamen interpretatio mihi magis arridet ob translationem 70. qui ita legunt, *Pro vno die peregrinationis tuæ, duplicia reddam*; id est, maiora beneficia conferam, quàm mala intuli. Sunt in sacris literis passim illustres loci, in quibus benignitas, & humanitas Saluatoris nostri Dei elucet, ex quibus ille, quem explicaui ex Zacharia eximiè, Dei in nos affectum commendat.

VERS. 5. Non ex operibus iustitiæ, quæ fecimus nos, sed secundùm suam misericordiam saluos nos fecit.

Quàm insignis semper extiterit Dei misericordia, in salute hominum procuranda.

ANNOTATIO V

Ephes. 2

I. SAlutis nostræ statum hîc Apostolus, eiusque status ordinem, ostendit, cuius causa est diuina charitas, & misericordia Ephes. 2. *Propter nimiam charitatem suam, qua dilexit nos, etiam cùm essemus mortui peccatis, conuiuificauit nos Christo, cuius gratia estis saluati, &c.* Charitatis autem Dei vocabulo significatur tum interior affectus illis verbis, *Cùm autem apparuit, &c.* hoc est, benignitas, siue bonitas, quæ Deo, vbique Scripturarum vocibus, tanquam illi insita tribuitur, apparuit, siue illuxit, vt Ambros. & Hieronym. legunt. Hæc tamen aliquando occultari visa est. Vnde Isa. 63. Vbi nunc est, *Zelus tuus, multitudo viscerum tuorum, & misericordiarum tuarum super me continuerunt se, &c.* Tandem palàm effectu ipso facta est copulatione Verbi cum humana natura: quam significari vocabulo humanitatis non tantùm Hieronymus, Primasius, D. Thom. ex Latinis, sed etiam ex Græcis, Oecum. & Theophyl. affirmant. Non ita tamen quasi Pater, humanam assumpserit naturam, sed quòd sic nos dilexerit, vt Filium suum vnicum carnem sumere iusserit, & similem nobis effecerit; vt humanitatis velamine tecta diuinitas, genus humanum à peccati, & diaboli iugo liberaret. Nec id solùm, sed à periculis etiã innumeris. Nónne benignitatis fuit, & humanitatis negotium, cum laborantibus in mari sæua tempestate discipulis, vt ait Marc. cap. 6. *Venit ad eos Dei Filius homo factus, ambulans super aquas maris?* Adest nostris periculis Deus, qui solus potest sedare tempestates. Quando vna flammula affulget in naui agitata tempestate; timetur maior vis procellæ: si duæ, signum est desideratæ serenitatis. Sic (vt refert Claudius Paradinus in symbolis Heroicis) cùm duæ stellæ, hoc est Castor & Pollux lucent, finitur tempestas. Quid timetis, ô discipuli? sæuiat mare; debacchetur Æstus; tumescant vndæ; En vobis in Christo affulgent duo luminaria, benignitas nimirum, & humanitas; siue diuinitas, & humanitas Saluatoris. In tuto est vestra nauicula. O Dei misericordiam! Aquas penetrat, & ignes, vt nos à malis eripiat. Non passus est Deus Exod. 3. Moysen accedere ad rubum flammantem; *Ne appropies*, inquit, *huc*. Conatus est Moyses, vel flammis, & spinis indui. Deus tamen significare voluit ad se tantùm pertinere Israelitas, qui Ægyptiorum spinosis flagris verberabantur; & igne tribulationum vexati ingemiscebant, in ipsis flammis, & flagellis spe libertatis consolari. Moyses, licèt

Ambros.
Hieron
Isa 63.
Hieron.
Primas.
D. Thom.
Oecum.
Theoph.

Beneficia à Christo in nos collata.
Marc 6.
Claud. Paradinus.
Castor & Pollux signũ serenitatis.
Christi præsentia discipulis laborantibus in mari sereni tatẽ attulit.
Exod. 3.
Deus aggreditur pericula, cum homines timẽt.

licèt populum diligeret, missus adire Pharaonem, & de liberatione populi agere, timuit. *Ne appropies* (inquit Deus) *ego medius in flammis, & spinis ad exitum perducam populi liberationem.* Hæc ferè ex Theodor. in quæst. in Exod.

Theodor.

II. Danielis 14. Angelus in lacum leonum, in quo Dei propheta erat inclusus, Abacuc ex Iudæa cincinno capitis, vt cibum præberet famescenti, extulit. Num ingressus est Angelus lacum? At nihil erat, quod timere Angelus posset? Num ingressus est Abacuc, vt afflictum Danielem sermone mutuo leuaret? Minime. Ex ostiolo loquens, escas exhibuit; & recessit. Rem teneo. Significare Deus voluit; Non esse Angeli, aut hominis, hominem in periculis constitutum liberare; id ad se pertinere nobis indicauit. Perrumpit difficultates; Impedimenta spinarum si sunt; aquæ, & ignis obstacula, si occurrunt, euincit; vt suos liberet à periculis. Quis in homine aut Angelo similis amor? Nihil formidat Abraham postquam Genes. 15. ex oraculo audiuit: *Ego protector tuus.* In Hebr. *Ego scutum tuum.* Notum est ex Alciati emblemate facinus militis, qui postquam clypeo innumeros excepit ictus, eundem clypeum Cymbam fecit, qua fluuium, qui vado transmitti non poterat, traiecit. Ridens igitur, & iocabundus, in vlteriori ripa osculatus clypeum, eique gratias agens, *Hic*, inquit, *verè amicus, & solus mihi fuit,*

Dan. 14. Angelus nõ est ingressus in locũ leonum cur ita. Amor Dei in homines, omnes euincit difficultates. Gen 15. Alciatus. Scutum pro cymba militi fuit.

Cùm premererque solo, cùm premererque salo.

Iure optimo, Abrahæ Deus *scutum* vocatur; quem vbique gentium à malis omnibus protexit. Fuit & *scutum* discipulis, conuiuio in solitudine contra famis ictus, refectis Fuit eisdem *scutum* in mari, ne fluctibus mergerentur; Hoc scuto protectus Dauid Psalm. 62. ait: *Nonne Deo subiecta erit anima mea, ab ipso enim salutare meum?*

Deus scutum fuit Abrahã, discipulis, &c. Psalm. 62.

III. Imitari hanc Dei erga homines misericordiam decet; perrumpet, si opus est, Acheronta non Herculeus labor, pro Theseo amico suo liberando, sed Christiani hominis industria, vt animas Saluatoris nostri sanguine redemptas cælo inseramus, Subiicientur nobis omnia, licèt aspera, & adamantina, si in Deo spem fixerimus, a quo solo, quia misericors est, auxilium præstò nobis erit. *Suspende,* (inquit Deus, Num. 25.) *cunctos principes contra solem.* Cur contra solem? Nam quia in luce, & coram omnibus peccantes, publicè argui & mulctari opus fuit? An quia suis sceleribus, qui lux mundi, debuerant esse, iuxta illud, Matth. 5 *Vos estis lux mundi*, solem ipsum visi sunt offendere. Ego propterea puto, quia solem Deum Madianitarum adorauerunt, (vt Caiet. annotauit num. 25. Ac si dicat Deus, suspendantur idololatræ, & solem, quem diuinis honoribus coluerunt, morientes videant, vt intelligant nihil sibi præsidij in eo esse. Nos morientibus Christianis è regione Dei pro nobis crucifixi imaginem apponentes, meritò opem pollicemur. Potens est, quem in imagine adoramus, & misericors. Exprobrare poterant Israelitæ religiosiores principibus, venerationem, qua superstitiosè vanos Deos coluerãt illis verbis Deut. 32. *Vbi sunt Dij eorum, in quibus habebant fiduciam? Surgant & opitulentur vobis, & in necessitate vos protegant.* Senacheribo Nahum. 1. prædictum est quia sculptilia adorabat, neglecto veri numinis cultu. *Erit sculptile sepulchrum tuum.* Exitus veritatem oraculi comprobauit. Illum nanque ad aras Deorum supplicem, filij ipsius gladio transuerberarunt. Scribit D. Hieronym. in quæst. in Paralip.

Imitanda Christi charitas in liberandis proximis à periculo. Num. 25. Matth. 5. Num. 25. Qui solem adorarunt cõtra solem suspenduntur. Morituri Christiani Christũ crucifixum suspiciunt. Deut. 32. Nahum 1. Hieron.

 vidisse

Sennacherib supplicio mulctatus quòd idolũ super arcam Noeticam imposuerit.

vi iussè Sennacheribum, arcam Noë, in montibus Armeniæ; cumque audiret octo tantùm animas, in ea à communi naufragio seruatas; adscribens id Dei Iudæorum impotentiæ, qui non potuerit (vt ille arbitrabatur) plures seruare; suum Deum quasi potentiorem super arcam collocasse. In vltionem huius iniuriæ vero Deo illatæ, non solum amissione militum 185. millium, punitus est, sed etiam morte propria coram suis Diis, in quibus habebat fiduciam, iuxta prædictionem illam: Erit sculptile sepulchrum tuum.

IV. Non est ergo fides habenda rebus huiusmodi vanissimis; nec operibus nostris, sed Deo, qui secundùm suam misericordiam saluos nos fecit. Adest ille nobis in mari, in solitudine, in ærumnis. Clypeus nobis est contra ictus, quos res aduersæ passim in nos euibrant. *In Domino confido* (ait Rex propheta) *quomodo dicitis animæ meæ, Transmigra in montem sicut passer?* Denique, *Deus pro nobis homo factus est*, vt apertè 1.Tim.3. ait Apostolus, iuxta Græcum codicem, quod rectè aduertit Ambros. Catharin. in lib. primæ clauis Scripturarum; contra quosdam hæreticos incarnationis mysterium negantes. Sic enim iuxta Græca legendum est: *Deus manifestatus est in carne; iustificatus est in spiritu, apparuit Angelis, prædicatus est gentibus, &c.* Vides quanta Deus egerit pro nobis? Hæc tibi, ô hæretice, qui Dei immensam benignitatem metiris secundùm angustiam animi tui, credibilia non sunt; Non audes Deo tribuere tantam, propter nos, exinanitionem. Vtinam diuitias bonitatis eius agnosceres. Fides tibi ostenderet nihil esse tam asperum, ac tam difficile, quod pro nostra salute, Dei Filius, non sit aggressus.

Psal'm.10. 1.Tim.3. Ambros. Cathar. Quàm multa Deus pro nobis fecit.

VERS.5. Saluos nos fecit per lauacrum regenerationis, & renouationis Spiritus sancti.

Quantam vim habeat ad gratiam conferendam aqua per Christum ad regenerationem sanctificata.

ANNOTATIO VI.

Modus salutis à Christo præscriptus per Baptismum. Hieron. Figuræ Baptismi. Gen.1. Gen.2.

I. MOdum salutis adipiscendæ proponit Apostolus, dum ait, *Per lauacrum regenerationis.* Deinde effectus, qui modum hunc salutis consequuntur, renouationem scilicet spiritus, & gratiæ abundantiam. Tertiò, causam, qui est Christus. D.Hieron. in epist. ad Oceanum, Baptismi gratiam per Christum nobis concessam, eleganter deprædicat. Rudi adhuc mundo solus spiritus Dei aurigæ in modum super aquas ferebatur, Gen.1. Et nascentem mundum in figura Baptismi parturiebat. Fabricatur homo de limo, & inter Dei manus aquarum sacramenta versantur, Genes.2. Fons vnus è paradiso in quatuor principia diuisus, postea de templo egrediens, & contra solis ortum vadens, amaras aquas, mortuasque viuificat. Peccat mundus, & sine aquarum diluuio non purgatur. Pharao cum exercitu suo in typo Baptismi suffocatur; de cuius interfectione agitur, Exod.14. in Psal.73. scriptum est, *Confirmasti in virtute tua mare, cõtribulasti capita draconis, imò draconũ in aquis.* Lignum quoque super aquas, sic, *secus decursus aquarum plantatum*, Psal.1. & Hierem.17. *transplantatũ*, signat nos de siccitate Iudaica in Baptismatis gratiam sempiternam translatos, &c. Quid, quòd Christus primum signum ex aquis facit, Ioan.2. Nicodemo renascen

Gen.6.7 & 8. Exod.14. Psalm 73. Psal.1. Hierem.17. Ioan.2.

scendum ex aqua prædicat, Ioan. 3. Samaritanam vocat ad puteum: paralyticum iacentem ad piscinam, sanat. Qui ab aquis cœperat, finiuit in aquis, e latere lancea percusso Baptismi largiens Sacramentum. Post resurrectionem Apostolis præcipit, vt baptizent in nomine Patris, & Filij, &c. Pœnitens facti, populus Iudæorum, statim a Petro ad Baptisma mittitur: Eunuchus lectione prophetica Baptismati præparatur: Paulus non antè recuperat aspectum, quàm obtineat Baptismo, fidei sanitatem.

Ioan. 3
Ioan. 19.
Matth. 28
Marc. 16
Act. 2.
Act 8

II. Quid, quòd aquæ nomen, vt Cypr. lib. 2. epist. 3. annotauit, in Scripturis positum, Baptisma significat? *Findetur* (inquit Isaias 43.) *Petra, fluet aqua, & bibet plebs mea.* Quod in Euangelio impletur quando Christus, qui Petra est, lanceæ ictu in passione fuit transfixus. Quid figuras referam Baptismi? Innumeræ olim præcesserunt. Figura fuit diluuium Noëticum; mare rubrum Moysis virga patefactam; transitus Iordanis sub Iosue. Vide Basil. in exhortatione ad Baptismum: & de Spiritu sancto cap. 14. Prosperum in Psalm. 105. 106. 135. Damascen. lib. 4. cap. 10. Addunt figurarum vim mysticam aquæ tertiò iussu Eliæ 3. Reg. 18. super aram effusæ, & cœlestes flammæ, holocaustum momento comburentes. Fuit, & Baptismi typus septies facta in Iordane lotio, ad emendandam Naaman Syri lepram.

Cypr.
Isa. 43.
Ioan. 19.
Gen. 7.
Exod 14
Iosue 3.
Basil.
Prosper.
Psalm. 105
106. 135.
Damascen.
3. Reg 18.

III. Baptismi gratiam, & virtutem ignorans Apostata Iulianus, deridebat, vt deliros ad Baptismum accedentes; aquam esse docens corpori, & animæ curandæ inutilem. Cui scitè, & prudenter respondet Cyrillus, lib. 7. salutarem Baptismum, non ad curandas corporis ægrotationes assumi: subtilem esse, & profundum de hoc sermonem, & ex iis, de quibus ait Isai. 7. *Nisi credideritis, non intelligetis.* Deinde confutans aduersarium, statuit eum temerè nugari, ac etiam scientem, (quæ hominis erat malitia) verum vituperare. Quòd autem familiari nobis elemento vtamur ad gratiam Baptismi obtinendam, misericordia fuit summa; etenim quia consuetudo hominibus est aqua lauari, coniunxit Deus aquæ, Spiritus sancti gratiam; & fecit commune, & notum omnibus elementum, lauacrum regenerationis; cuius gratiæ modum explicās, & effectum D. Thom. *Sciendum* (inquit) *hominem in statu perditionis duobus indiguisse, quæ per Christum consecutus est, nempe participatione diuinitatis, & depositione vetustatis. Prius per Christum habemus*, diuinæ per eum naturæ consortes effecti, 2. Pet. 1. *Noua autem natura nisi per regenerationem, non acquiritur*, &c. Vide August. lib. 6. contra Iulian. cap. 4. *Duo autem, quæ in vno homine fiunt, nasci, & renasci, ad duos* (inquit, ille, epistola 57. ad Dardanum) *homines pertinent: Unum, ad primum Adam; alterum, ad secundum Christum.* Sed non prius quod spiritale est, sed quod animale. Primus, homo de terra, terrenus; Secundus, de cœlo, cœlestis; per vnum mors; per vnum resurrectio, 1. Corinth. 15. *Neque moreremur nisi per carnalem propaginem de membris illius veniremus; nec viueremus, nisi per spiritalem connexionem membra huius essemus. Ideo nobis opus fuit nasci, & renasci:* Hæc ille. Vide inter sententias per Prosperum, ab August. decerptas 299. Est & altera animi quædam mors: & regeneratio: vitæ scilicet prioris, morúmque ablegatio, quæ fit pœnitendo, de qua idem Augustinus, lib. 1. de doctrin. Christiana cap. 19. & 20 Tertia quoque regeneratio significetur, Matth. 19. *In regeneratione* (inquit Christus) *cùm sederit filius hominis in sede maiestatis suæ*, &c. Vt enim August. ait in lib 2. de peccatorum meritis, & remissione cap. 7. hoc

Cyrillus cōtra Iulianū.
Isai. 7.
D. Thom.
2. Petr. 1.
August.
Nasci & renasci ad duos pertinent nasci ad Adam, renasci ad Christum.
1. Cor. 15.
Prosper.
August.
Matth. 19.

loco nouissima resurrectio intelligitur, non vtique talis regeneratio, qualis fit per Baptismum, sed, in qua etiam in corpore perficietur, quod nunc spiritu inchoatur. Idem in Psalm. 148. duas assignat, omissa media, generationes: *Generatio*, inquit, *& generatio laudabit opera tua*; quarum vtráque sumus filij Dei. Priore quidem adoptionis; alia autem, resurrectionis filij appellantur. Vide Augugst. contra Pelagian. ad Bonifac. lib. & cap. 3. & lib. 4. cap. 11. vbi citans Ambrosium super Isai. cap. 1. *Filios enutriui*, &c. Qui liber minimè extat; sic scribit; *Sicut regeneratio lauacri, dicitur, per quam detersa peccatorum colluuione renouamur; ita regeneratio, dici videtur, per quam ab omni corpore concretionis purificati labe, mundo animæ sensu, in vitam regeneramur æternam*, &c. Nempe distinxit S. Doctor iustificationem vitæ huius, quæ fit per lauacrum regenerationis, & illius perfectionem, quæ adueniet cùm corpora nostra fuerint immortalitate renouata. Hæc dicta sint de vi, & potentia, qua, accedente verbo Christi ad aquæ elementum, regeneramur ad salutem.

Psal. 148.

Luc. 20. August. Ambros. Isai. 1.

VERS. 5. Et renouationis Spiritus sancti, quem effudit in nos abundè.

De renouatione, quæ fit per gratiam.

ANNOTATIO VII.

I. INtelligitur hìc ille Spiritus sancti effectus, quo per expoliationem vetustatis peccati, ad gratiam renouamur. Vt Chrysost. & ferè Græci interpretantur. Potest etiam intelligi renouatio, quæ fit per Baptismum iuxta Latinos. Nos omnem intelligimus renouationem, siue illa per lauacrum regenerationis fiat, siue per pœnitentiam. Ad quam nos Apostolus Coloss. 3. hortatur: *Expoliantes* (inquit) *vos veterem hominem cum actibus suis, induentes nouum, qui renouatur in agnitionem secundùm imaginem eius qui creauit illum*, &c. Vnam verò ab altera ita distinguit August. lib. 14. de Trinit. cap. 16. collatis multis Pauli locis: *Animæ*, inquit *peccato decoloris, & deformatæ reformatio, non vno momento fit conuersionis eius, sicut, quæ in Baptismo fit remissione omnium peccatorum; nec enim vel vnum, quantumcunque remanet, quod non remittatur: sed, vt aliud est carere febribus, aliud ab infirmitate febribus facta reualescere: aliud infixum telum de corpore demere; aliud vulnus eo factum secunda curatione sanare: ita prima curatio est, causam remouere langoris, quod per omnium fit indulgentiam peccatorum: secunda, langorem sanare quod fit paulatim proficiendo in renouatione huius imaginis. Quæ duo demonstrantur*, Psal. 102. Qui propitiatur omnibus iniquitatibus tuis, *quod fit in Baptismo*; qui sanat omnes langores tuos, *quod fit quotidianis accessibus, cùm hæc imago proficiendo renouatur*, &c.

Chrysost.

Coloss. 3.

August.

Psal 102.

II. Habemus ergo ex Christo, & Paulo, & vtriusque interprete August. triplicem regenerationem, siue renouationem. Addit tamen idem Augustin. non procul à fine epistolæ ad Roman. inchoatæ: Eos, qui iam baptizati sunt, curari meliùs dicimus per pœnitentiam, quàm renouari: quia renouatio propriè in Baptismo est; Vbi quidem operatur pœnitentia, sed tanquam in fundamento: manente itaque fundamento, recurari ædificium potest. Sin fundamentum iterare quis voluerit, totum subuertat ædificium necesse est. Ideò dicit

August.

cit Hebr.6 *Impossibile est, qui semel prolapsi sunt; rursus renouari ad pœnitentiam*, vtique baptismalem, seu denuò baptizari, &c. De renouatione per resurrectionem futura agit Aug. de Genesi ad literam, c.19.20. & seq.

Hebr.6

August

VERS.7. Vt iustificati gratia ipsius, hæredes simus secundùm spem vitæ æternæ.

Quid sit iustificari gratia Christi.

ANNOTATIO VIII.

III. IDem nunc est *iustificari*, quod priùs dictum est, renouari, siue regenerari. Quid autem sit *iustificari*, & quomodo in nobis Deus *iustificationem* operetur, sic explicat D.Thom. *In iustificatione*, inquit, *impij, duo sunt termini; A quo, culpæ remissio, & hæc est renouatio: Ad quem gratiæ infusio, & hoc ad regenerationem pertinet.* Sed nunquid remitti culpa potest, & non infundi gratia? Nam à principio Deus, sine alterutra hominem constituere poterat, in puris quod aiunt naturalibus, absque vllis donis gratuitis. Respondet D.Thom. aliter loquendum esse, de homine, qui nunquam Deum offendit: sic enim esse potuit, sine culpa & gratia: aliter de eo, qui peccauit: hunc fieri nequit, quin Deus vel amore, vel odio prosequatur. Amatur à Deo, si illum culpæ pœnitet; odio habetur, si culpæ adhæret. Si à Deo diligitur, gratiæ ornatur dono, quæ si prima est, non ex operibus nostris conceditur, sed ex Christi meritis, vt iustificati gratia ipsius, hæredes simus secundùm spem vitæ æternæ. Vnde August. ad finem Psalm.142. enarrans illum versiculum: *Propter nomen tuum Domine viuificabis me in tua iustitia, ait; In tua, non in mea, non, quia ego merui; sed quia tu misereris. Nam si meum ostenderem meritum, nihil abs te mererer nisi supplicium*, &c. Idem contra Pelagium, & Cælestium lib.2. cap.24. *Spiritus*, inquit, *vbi vult spirat*, Ioan.3. *non merita sequens sed etiam ipsa faciens. Non enim Dei gratia erit vllo modo, nisi gratuita fuerit omni modo*, &c. Longum facerem, si iustificationis initia, & incrementa, quibus ad spem vitæ æternæ erigimur, persequi dicendo vellem. Id scholasticis Theologis consultò relinquimus. Interim Augustino adhæreo, quem vide, tum loco proximè citato; tum in Enchirid.cap.31. & in Psalm.142. & 144. & in lib. de gratia & libero arbitrio, cap.8. In quibus locis, quod Paulus toties repetit, *Hominem gratis iustificari*, Augustinus intellexit, nihil aliud significari, nisi id, quod à nemine negari debet, iustificationem non præueniri operibus, quæ scilicet Deus in homine iustificando, non præparauerit. Absit igitur à nobis omnis iactantia, & vanæ gloriæ tumor, quo diabolus in nostram vti solet perniciem. Quis ignorat quid acciderit Ezechiæ viro cæteroqui iusto? ostentauit, vt scriptum est, 4.Reg.20. Suos Regis Babylonis nuntiis thesauros gloriabundus. Quid inde euenit? occasio data est Regi Barbaro vrbem, cum insigni morum & religionis detrimento spoliandi. Deo, nisi in prædam diabolo dari animam volumus, quicquid boni in nobis est, non humanæ industriæ adscribamus. Agnosce, cum humilitate, si quando à peccati iugo ad libertatem filiorum Dei vindicatis, te, non operibus iustitiæ tuæ, quæ absque Christi meritis, cœno comparari, & luto possunt, iustificari, sed Dei gratia.

Remissio culpæ & gratiæ infusio concurrunt in iustificatione

D.Thom.

Amatur à Deo ille quem culpæ pœnitet.

August. Psal.142. Non quia meremur, sed quia Deus miseretur, iusti sumus. Ioan.3.

August. Psal 142. Psal.144. August. Quid sit gratis iustificari

4.Reg.2.

CAPVT

CAPVT TERTIVM.

SECTIO IV.

VERS. 8. Fidelis sermo est: & de his volo te confirmare: vt curent
9. bonis operibus præesse, qui credunt Deo. Hæc sunt bona, & vtilia hominibus: stultas autem quæstiones,
10. & genealogias, & contentiones, & pugnas legis deuita. Sunt enim inutiles & vanæ.

Græcè; πιστὸς ὁ λόγος· περὶ τούτων βούλομαί σε διαβεβαιοῦσθαι, ἵνα φροντίζωσι καλῶν ἔργων προΐστασθαι οἱ πεπιστευκότες τῷ θεῷ· ταῦτά ἐστι τὰ καλὰ, καὶ ὠφέλιμα τοῖς ἀνθρώποις· μωρὰς δὲ ζητήσεις, καὶ γενεαλογίας, καὶ ἔρεις, καὶ μάχας νομικὰς περιΐστασο· εἰσὶ γὰρ ἀνωφελεῖς, καὶ μάταιαι.

EXPLICATVR CONTEXTVS.

Chrysost. Theoph. Theod. Hieron. D. Thom.

I. POSSVNT prima verba referri ad superiorem sententiam, vt ea referunt D.Chrysost. Theophyl. & Theodor. quibus accedit D.Hieron. & D.Thom. vt sit sensus: Quæ dixi de benignitate, & ineffabili Dei erga nos amore, & humanitate: illa etiam, quæ attuli de spe nostra, vt non inanis, & fabulis aspersa videatur, (qualis est spes Iudaica) sed tanquam certa, & indubitata habeantur, quippe quæ diuinæ innituntur bonitati, omni fide digna sunt. Fidelis, inquam, sermo est. Sic Apoc. vltimo, dictum est à Ioanne ad confirmationem vaticinij: *Hæc verba fidelissima, & vera sunt.* Primasius & D.Ambrosius ad sequentia referunt, *& de his volo te confirmare.* In Græco, βεβαιοῦσθαι, anceps est verbum, quod non tam confirmare, quàm confirmari significat: *Vt curent bonis operibus præesse,* D.Ambros. ita vertit ex Græco, vt solliciti sint ad effectum bonorum operum, ea potissimùm inculcando, quæ faciant ad vitæ pietatem. Theodor. eundem sensum obseruat; sic enim ait enarrans hæc Pauli verba: *Non sufficit fides ad salutem ijs, qui sunt bonis operibus nudati: Hæc sunt bona, & vtilia hominibus, Deo credere, & ex eius legibus vitam instituere.* Hæc ille: *Bonis operibus*, dandi casus est, non auferendi, & respondet præpositioni, *præ*; sic enim positum est, *præesse bonis operibus*, quemadmodum dicitur aliquis præfectus annonæ, aut militiæ. Coniunctio, *Et*, non est in Græcis codicibus. Verùm D.Chrysost. & Theophyl. eam adhibent, in eo contextu & in commentarijs, & adhuc modum interpretātur, Volo te de his, quæ hactenus retuli, differere apud populum: & hac ratione prouocare omnes, non solum ad humilitatem, & modestiam, sed etiam ad eleemosynam. Bonis namque operibus præesse, est munificentiæ studere. D. Chrysostomo & Theophylacto in eo accedit D.Ambrosius, quòd non de quibusuis operibus inter

Apoc vlt. | Primas. Ambros. | Ambros. Theodor. | Quid sit præesse bonis operibus. | Chrysost. Theophyl. | Ambros.

interpretetur hæc verba, sed de operibus humanitatis & benignitatis. Verbum *præesse* nouè hîc ponitur, nec satis constare poterit, cuius idiomatis sit huiusmodi phrasis. Placet tamen D. Chrysostomi expositio, qui idcirco adhibitum putat, vt significetur ab Apostolo, fratrem, non solum pecunia, & externis aliis subsidiis iuuandum; sed etiam suscepta interdum illius defensione.

Chrysost.

II. Stultas quæstiones appellat, originum enumerationes, vt Ambros. ait, in quibus Iudaizantes nouas & inutiles miscebant quæstiones. Theophylactus etiam, *Stultas*, inquit, *quæstiones inutiles vocat, quales Iudæi Christianis afferunt. Genealogias autem, quas ipsi fingunt, Patriarcharum genus recensentes, & successionem sanguinis; maiores nimirum suos, de quibus etiam gloriantur, &c.* Nonnulla admiratione digna, de studio Iudæorum circa genealogias scribit D. Hieronymus, enarrans hunc locum, quem videre poterit, cui otium erit. Contentiones tandem, & pugnas legis, siue legales, sic interpretor, hoc est, altercationes ex lege prouenientes fugiendas esse, ne dum calor pugnæ tempus intercipit; honesta, & vtilia prætermittantur opera.

Stultæ quæstiones Iudaizantium
Ambros.
Theoph
Hieron.

VERS. 8. Vt curent bonis operibus præesse, qui credunt Deo.

Quoniam perfecto fideles hodie Pauli doctrinam secuti, bonis studeant præesse operibus.

ANNOTATIO I.

III. POstquam Apostolus de insigni Dei benignitate, & ineffabili illius erga nos prouidentia, aliqua proposuit, docuitque nos, quales antea fuerimus, qualesque ipsius effecerit gratia, subiunxit, *& de his volo te confirmare, vt curent bonis operibus præesse, qui credunt Deo, &c.* Chrysost. addit, *Hæc loquere, & ad eleemosynam impendendam hortare*, putans, vt videtur, id significari sequentibus verbis, (*Hæc sunt bona, & vtilia hominibus*) Et meritò. Non enim ea, quæ dicta sunt, ad id tantùm pertinent, vt humiles simus, nosque ab aliorum iniuria abstineamus. Verùm, vt, & ad omnem aliam virtutis partem ardenti studio & labore exerceamur. Sic enim ait 2. Corinth. 8. *Scitis quoniam Dominus pauper factus est, cum diues esset, vt nos illius inopia ditaremur.* Itaque cùm diuinam benignitatem & prouidentiam commendasset, & fideles ab benefaciendum hortaretur; postulat insuper, *vt curent bonis operibus præesse*, hoc est (vt Chrysost. exponit) & oppressis, iniuriis, ferre opem, non pecuniis tantùm, sed etiam exhortatione, salutarique doctrina. Viduis idem, ac pupillis auxilium ferre, omnibus, qui in afflictione sunt prospicere miserationis affectu. *Hæc enim*, inquit, *sunt bona, & vtilia hominibus.*

Exhortatio ad Eleemosynam.
Chrysost.
2. Cor 8
Chrysost.

IV. Sunt, & aliæ interpretationes huius loci propter verbum προΐστασθαι, quod variè accipitur. Nonnulli enim relicta D. Chrysost. interpretatione sic exponunt; *vt curent, &c.* vt gaudeant eleemosynis iuuare proximos; vel intenti sint in id studium, qui magistratum gerunt, vt bonis operibus dent principatum; Ne boni viri, & pij, quorum vita à plerisque negligitur, contemnantur. Nam, qui neglectis bonis operibus. Christianos se esse iactant, similes sunt arboribus infructuosis, salicibus videlicet, & buxis, quæ quotannis floribus sine vllo fructu decorantur. Radix bonorum operum fides est; idcirco

Chrysost.
Bonis viris magistratus conferendi sunt.

[illegible]

Matth. 23.

subiungit, *Qui crediderunt Deo.* Vbi more Hebræorum ponitur præteritum pro præsenti, sicut & Matth. 23. cùm dicitur, *Super cathedram Moysi, sederunt scribæ & Pharisæi ponitur (sederunt)* pro, sedent.

Præesse bonis operibus, est, in actionibus bonis excellere aliis.

V. Alij sic explicant, *Vt curent bonis operibus, &c.* hoc est, vt operam nauent, qui iam crediderunt Deo, præesse bonis operibus, id est, excellere, & palmam præferre aliis, qui Christiani non sunt; non quidem potentia, & opibus; sed operibus bonis. Hoc enim palmarium est Christianis, vt Gentilibus præstent, & gloriam præripiant, quæ proficiscitur ex bonorum operum exercitio. Huius rei videmus in Republica Christiana hodie egregia documenta, quibus illa Christum, à quo gubernatur, repræsentat, Pauli doctrinam, iuxta hanc interpretationem, secuta, quam valde accommodatam esse literæ existimo. An non videmus, in orbe Christiano erecta passim ad pietatis opera exercenda, sodalitia? Quid memorem collocandis in matrimonium virginibus, ne pudor periclitetur, collectam pecuniam? Quid destinata pupillis, & viduis præsidia? Quæ ciuitas est, in qua tumulandis cadaueribus, & ægrotis curandis, domus aliqua misericordiæ erecta non sit? Quid malefactoribus in rotam, aut in crucem agendis, parata referam animo & corpori subsidia? Colliguntur hîc, & aluntur honestæ mulieres, quæ multos annos prostituto pudore inhoneste vixerant. Illic montes pietatis, pauperum subleuant inopiam. Confessionibus, & concionibus multi vacant sacerdotes: nullum, ex tanto labore aliud sperantes emolumentum; quàm proximorum, qui à vita turpi ad honestam conuertantur, vtilitatem. Admirantur infideles domos passim in Italia, Gallia, & Hispania erectas ad vsum exercitationemque bonorum operum; sanè argumentum haud obscurum habet Dei Ecclesia nostro seculo, & indicium oculis, & montibus conspicuum, operantis in nobis Spiritus sancti. Sunt, qui præsunt prædictis operibus bonis; sunt, qui adiuuent; sunt, qui promoueant; vt nemo dubitare possit re ipsa præstari, quod Apostolus ait, *Qui Deo crediderunt bonis præesse operibus, & facem alijs, præferre in studio pietatis, quæ viam vtiliter nobis aperit ad vitam æternam.*

Opera pietatis apud Christianos vbique elucent.

Spiritus sancti Ecclesiæ gubernantis multa sunt indicia apud nos.

Gregor. P. 1. Reg. 3.

VI. Quid de nascentis Ecclesiæ exordio? D. Gregor. in cap. 3. lib. 1. Reg. in enarratione allegorica, præfuisse tunc temporis fideles bonis operibus eruditè affirmat. *Coram Heli*, inquit, *Samuel ministrare Domino aptè dicitur, quia electi s[illegible] [illegible]tæ Ecclesiæ prædicatores, dum statum nouæ fidei prædicando erigerent, quod ratione a[illegible] conati sunt, Patrum veterum autoritate firmauerunt. Et tunc quidem sermo Domini pretio[illegible] fuisse perhibetur. Pretiosa quippe res, paruo pretio emi non potest. Pretium et[illegible], quo sermo Dei emitur, labor est sanctæ operationis. Eo igitur tempore sermonis emptor multo pretio eguit: quia sine magno labore verbum fidei seruare non poterat, [illegible] pro eo, quod credidit, ad tormenta peruenit. Tempus nanque erat, quo is, qui [illegible] sermo non typo figuratæ mortalitatis, sed apertæ locutionis præcepto hortabatur, dicens;* Qui vult venire post me tollat crucem suam quotidie, & sequatur, [illegible] *Matth.* 16. Et qui non renuntiauerit omnibus, quæ possidet non potest meus esse discipulus, *Luc.* 14. Concludit D. Gregor. *Itaque cum Samuelis ministerium a[illegible], pret[illegible]ius sermo Domini e[illegible] perhibetur: quia profectò inter initia fidei, illi, qui [illegible] crediderunt, pro accepto verbo fidei, magni laboris [illegible] expend[illegible] credendi sunt, &c.* Aduenit idem Gregorius, Iudæos id temporis [illegible] ab huiusmodi bonis operibus, quia lucem fidei non habebant.

Sermo Domini pretiosus d[icitur], quia [illegible] tanquam pretio emitur & quasi em[illegible]tur

Gregor. Matth. 16. Luc. 14. Greg. P.

bant. Quod significari putat illis verbis, *Heli iacebat in loco suo, nec poterat videre lucernam Dei antequam extingueretur.* Visio nanque, inquit, Heli manifesta non est: quia Iudæorum sacerdotium in perfidiæ suæ cæcitate sepultum est. Heli ergo iacet in loco suo, quia, & literam legis habet, & in lege, & prophetis non habet statum luminis, sed lapsum cæcitatis. Locus nanque Heli, videlicet Iudaici prædicatoris, sacra lex est. Quia ergo Iudaicum sacerdotium adhuc sacram Scripturam habet, in loco suo est, & quia virtutem sanctæ Scripturæ nesciens, ad statum fidei non erigitur, nimirum in loco suo non stare, sed iacere perhibetur. Quia item vsque ad mundi finem proiectus est, lucernam Dei videre non posse memoratur. Vnde & Apostoli superfluum laborem reputantes eorum qui videre non poterant, Act. 13. dicunt, *Quia indignos vos fecistis æternæ vitæ, ecce conuertimur ad gentes.* Et paulo infrà: *Lucernam Dei* vocat ministerium synagogæ, quod lucem Scripturæ, quam habebat, videre non poterat. Vnde, & antequam extingueretur, videre non posse dicitur: Nondum enim extinguitur, & videre non potest; quia certe lumen gerit, quod non attendit. Antè enim quàm extinguatur, est, donec lucet. Et quia ab eo vsque ad mundi finem sacra Scriptura non tollitur, si antequam extinguatur non videt, cum mundi fine extenditur in cæcitate, &c. In sola igitur Dei Ecclesia fuerunt iam inde ab illius infantia, vsque ad hanc nostram ætatem fideles, qui credentes Euangelio, bonis operibus præesse sciunt. Idcircò confirmata cæcitate Heli, *Samuelem*, qui *doctorem gratiæ*, significat, Dominus vocauit: quia damnato Iudæorum sacerdotio, ad maiorem gratiam, nouum sacerdotum ordinem vocauit, quorum pretiosus sit sermo, & testimonio bonorum operum confirmetur, dum piè & vtiliter exercetur, quod auditur.

Cæcitas Heli Iudaicam præfigurabat cæcitatem.

Act. 13. Lucerna Dei fuit synagoga.

In sola Ecclesia est lux vera.

VII. Pro explicatione illorum verborum, *Stultas autem quæstiones, & genealogias, & pugnas legis deuita, &c.* Vide, quæ annotauimus huius epist. cap. 1. sectione 2. annotatione 3. Et super illud cap. 1. epistolæ 1. ad Tim. *Neque intenderent fabulis, & genealogiis interminatis, quæ quæstiones præstant magis quàm ædificationem Dei, quæ est in fide.* Et epist. 2. Tim. 2. super illud: *Stultas autem, & sine disciplina quæstiones deuita sciens, quia generant lites, seruum autem Domini non oportet litigare*; seu, vt Græca habent, verbis *pugnare*: Videndus etiam est venerandus P. Antiochus, qui ante annos abhinc nongentos scripsit, tomo 2. Bibl. Patrum hom. 56. vbi hortatur Dei seruos, vt ab omni abstineant contentione. *Contentiosus, inquit, & qui litibus serendis insueuit, aliis conciet turbas, & suis eos exagitat intemperiis. Hic nulli non deprehenditur inuisus. Scriptum quippe est Genes. 27. quia Esau vxores accepit, non suæ gentis, sed externæ, quæ, pro consuetudine contendebant cum Isaac, & Rebecca.* Dixit autem Rebecca Isaac: Tædet me vitæ meæ propter filias Heth: si acceperit Iacob vxorem de stirpe huius terræ, Nolo viuere. *Per hoc insinuatur verum esse, quia pugnis, atque contentione verborum digladiari, & serere lites eorum est qui à Deo sunt alieni. Non item fidelium, & qui se excolendæ pietati totos consecrarunt, &c.* Hæc ille; Et quidem meritò. Nam, qui Christum audiunt Magistrum; eundem æmulantur, de quo Isa. 42. *Non contendet neque clamabit, &c.* Contentiosi, nihil vnquam ad exitum perducunt. Finis imponitur operi debitus per patientiam, orationem, obedientiam, perque solam spem generosam. *Ne litiges* (inquit Parœmiastes) *cum homine linguaci; neque struas super ignem illius ligna.* Item, *ne respondeas stulto secundùm stultitiam il-*

Tit. 1. 1. Tim. 1.

2. Tim. 2

P. Antiochus. Bibl. Patr.

Gen. 27. Contentiosi sunt omnibus molesti.

Isa. 42. Qui Christũ sequuntur non sunt pugnaces in sermone.

Parœmiastes.

P. Antiochus.

lius, ne sibi sapiens videatur. Idem B. Antiochus, ad finem homiliæ citatæ, *Nos* (inquit) *quasi filij obedientiæ, ne vaniloquis istis litigatoribus simus assimiles, vt doctrice Scriptura didicimus, quoniam noxia sit, & detrimentosa litigandi consuetudo. Ne quando contingat subire damnationis censuram cum iniquis, & ex legibus Iudæis, qui veritati perpetuò restiterunt, ac dicebant Domino, Ioan.* 8. Tu de teipso testimonium perhibes: testimonium tuum non est verum. *Rursus*; Tu quis es? *Ad quos Dominus*, Nisi credideritis, quia ego sum, moriemini in peccatis vestris. Hæc Antiochus.

Ioan. 8.

VERS. 9. Contentiones, & pugnas legis deuita: sunt enim inutiles, & vanæ.

Vitandas esse importunas quæstiones, & contentiones ei qui fidem & bona opera sectatur.

ANNOTATIO II.

I. SEnsus Apostolici præcepti est, vitandas esse, etiam doctis, stultas quæstiones, & genealogias, hoc est, quæstiones infructuosas, & genealogias, siue generationum enumerationes a Iudæis confictas, quæ in canonicis Scripturis non habentur: qualis est illa de duabus vxoribus Adam, ex quibus plurimi nati sint filij. Vitandas etiam esse contentiones hortatur tempore noui Testamenti de obseruatione legalium: & pugnas legis, id est verbosas litigationes, quæ ex locis Scripturarum, quando lectori imperito sibi inuicem contraria videntur esse, oriri solent: Sunt enim inutiles. Artium professores hîc instrui putat D. Thomas, vt modum in interpretatione scientiarum, & in disputationibus obseruent. Professorum nánque artium, & scientiarum munus est primùm quæstionibus, quæ in scientia, quam docent, ab studiosis auditoribus excitari possunt, satisfacere: tum de suo aliquid apponere: Tertiò cum aduersariis disputare: Postremò quid in scientiis addiscendis sit vitandum admonere. In scientiis verò, vt plurimùm vir sapiens, non cuiuis respondet quæstioni, sed ei tantum, quæ ad suam spectat professionem. Tu ergo, qui doctor es, & professor non profanæ alicuius scientiæ, sed Christianæ, deuita, supersede, omitte quæstiones futiles, & verborum pugnas, scopo doctrinæ sanæ aduersantes; atque, vt cum D. Thoma loquar, irrationabiles, & indisciplinabiles. Est enim doctrina diuina, seu, quod idem est, vera sapientia, stultitiæ prorsus contraria. *Hæc est*, (inquit Moyses, Deut. 4) *Vestra sapientia, & intellectus coram populis, vt audientes hæc vniuersi dicant, En populus sapiens, & intelligens, &c.* Ambrosius *stultas quæstiones* interpretatur, in quibus nec salus est, nec vlla peritia. Quæ verò veritatis nihil, inanitatis multum habent stulta iure dices; qualia sunt hæreticorum dogmata. Quorum alius callida vafricie rem veneno illitam proponit, vt Arius: Alius res fabulosas inducit, vt Manichæus. Quia verò multiplices sunt ac diuersæ quæstiones. Ideò de his, qui Deum quærunt, dictum est Prou. 8. *Rectè quærentes eum, inueniunt Patrem.* Non rectè quærunt Deum Iudæi, quia frustra sperant, se Deum sine Christo inuenire posse. Nec hæretici, dum vano verborum concrepant strepitu. Quid philosophos memorem, & gentes barbaras, quæ Deum sensibus comprehendi posse fatuis implicatæ

D. Thom. Professores artium a D. Paulo instruuntur.

Respondeat sapiens doctor quæstionibus suæ professionis duntaxat.

Deut 4.

Ambros.

Prou 8

plicatæ

plicatæ quæstionibus existimarunt? Non erunt stultæ, quæstiones nostræ, si mens quotidie diuina pascatur lectione, & bonis operibus inuigilet.

II. Quòd autem genealogias ait, propriè pulsat Iudæos, qui vt Hieron. hîc annotauit, à teneris annis vernacula vocabula penitissimè imbibunt, & ab Adam ad extremum vsque Zorobabel omnium generationes memoriter velocitérque, vt nomen suum, percurrunt: *Nobis ergo, qui vel alia didicimus, vel certè credidimus, vel infantes Ecclesiæ mancipati, Scripturæ magis sensum, quàm verba sectamur, si hæc fortè non ita nouimus* (inquit Hieron.) *putant se in nominibus referendis, supputandis annis, nepotibus, & abnepotibus, auis, proauis, atauis, doctiores.* Hæc ille. Consentit Ambros. vertens originum enumerationes, quæ ad Iudæos pertinent; dum eorum quidam originum sibi arrogant patriarcharum: alij de maioribus perperam gloriantur, & cristas erigunt: *Semen*, inquiunt, Ioan. 8. *Abrahæ sumus*; & ad Galat. 2. *Nos naturæ Iudæi, & non ex gentibus peccatores.* Huiusmodi illi iactantia coram fidelibus vbi nemo illis obstrepit, passim vtuntur, quæ, vt verissima foret, non imitantibus tamen maiorum facta, dedecori sunt; cùm stultè, & inutiliter bonas consumant horas. De Græcis hæc quoque dici, scholia Græcanica censent; qui in Panegyricis orationibus oua repetunt deorum inanium generationes. Vide quæ diximus, 1. Tim. 1. vbi Paulus genealogias Iudaicas vellicauit; & D. Aug lib. 2. de ordine cap. 12. & contra legis aduersarium lib. 2. c. 1. Lyranus notat pseudoapostolos frustra conatos fuisse ætáte Apostolorum huiusmodi generationum argutiis probare Iesum Nazarenum ex Dauide non descendisse.

Pulsat Paulus Iudæos. Hieron.

Hieronymus magis sensū, quàm verba Scripturæ sectatur.

Iudæis in supputatione annorum & generationū multi sunt. Ambros. Ioan. 8. Gal. 2.

Scholia Græcanica. 1. Tim. 1. August. Lyran.

III. Non prætermittam causam, quam diuus Hilarius reddit, cur Apostolus quæstiones stultas, & præsertim de genealogiis, vitandas, tam studiosè præcipiat. Sic enim scribit, lib. 10. de Trinitate: *Sciens Apostolus, arduum hoc terrenæ naturæ difficillimúmque esse, rerum diuinarum efficaciam, iudicio nostro, tanquam ad intelligendum acriore, quàm ad efficiendum, Deo potiore, legitimo sibi secundùm fidem filio, sacrásque literas ab infantia sumenti, scribens Timotheo, vetat genealogiæ eloquia tractari, & fabulas interminatæ quæstionis attingi. Ædificationem verò Dei in fide esse, vt humanæ verecundiæ modum, fideli omnipotentiæ Dei religione concludat, nec se infirmitas nostra ad perspicienda quæ perspiciendo naturam hebetant, extendat*, &c.

Hilarius.

Explicatio D. Hilarij bene explicat hunc locum.

IV. Contentiones vitandas, Lyra verbosas exponit; D. Thom. eas intelligit, quæ non ad veritatis inquisitionem, sed ad ostentationem fieri soleant. Nam & 1. Tim. 6. *Languere* vetat *circa pugnas verborum*, & 2. Tim. 2. ait: *Noli contendere verbis.* D. Hieron. perstringi putat Dialecticos, quorum princeps est Aristoteles, solitos argumentorum tendere retia, & vagam Rhetorum libertatem in syllogismorum spineta concludere. Qui ergo totos dies & noctes in eo terunt, vt interrogent, respondeant, proponant, assumant, confirment, concludant, contentiosos vocari arbitratur; quippe qui, litigantium, vt libet, stomacho, non ratione disputent. Id si vitio vertitur iis, quorum ars contentio est, quid Christiano? Vitare profectò debet Christianus contentiones, quin, & pugnæ legis respuendæ sunt, & Iudæorum stultitiæ relinquendæ: Vt quoto ætatis anno Salomon, vxorem duxerit? Vndecimóne eiusdem anno Roboam, natus esse credatur. Sit ne Mosis sepultura abscondita, quod aliqui putarunt, vt refert Ambrosius, ne à Magis excitaretur, sítne Salomon, in templi ædifica-

Lyra. D. Thom. 1. Tim. 6. 2. Tim. 2. Hieron.

Perstringuntur dialectici & Rhetores.

Quæstiones inutiles inter Iudæos.

Ambros.

 tione

tione dæmonum vsus auxilio. Quid Vrceorum baptismata memorem, de quibus Marc. 7. agitur? quàm acerbæ contentiones de lege fuerunt? Aliis contendentibus legem totam carnaliter intelligi, seruarique oportere, Act. 15. Aliis spiritualiter tantùm. Quibusdam etiam, quod diuus Thom. & Lyran. notant, enitentibus falsas introducere expositiones, quibus Scripturæ sibi inuicem videantur contrariæ, & occasionem ea de causa præbere rixis. Quanta in his sit vanitas, quantúmque detrimentum auditoribus afferatur, ex eo manifestum fit; quia non suscipiuntur huiusmodi pugnæ ad veritatem indagandam, aut mores ad honestatem confirmandos. Quid enim prodest (vt Hieron. ait) spumantibus labiis, & latratu garrire canum, cùm simplex, & moderata responsio possit, & docere vera, & emendare falsa? Meritò à Persio Satyr. 5. laudatur Cornutus philosophus, quòd modum seruet ab omni elatione abhorrētem in tradenda morum doctrina; sic enim ait:

Marc. 7. Act. 15. D. Thom. Lyran. Hieron. Persius. Cornutus philosophus.

Tu neque anhelanti, coquitur dum massa camino,
Folle premis ventos: nec clauso murmure raucus
Nescio quid tecum graue cornicaris ineptè:
Nec sclopo tumidas intendis rumpere buccas.
Verba togæ sequeris; iunctura callidus acri,
Ore teris modico; pallentes radere mores
Doctus, & ingenuo culpam defigere ludo.

VERS. 9. Contentiones, & pugnas legis deuita: sunt etenim inutiles, & vanæ.

Non esse cum hæreticis contendendum, aut communicandum.

ANNOTATIO III.

1. NOn solùm vitandos esse Iudæos, qui prodigiosis fabulis, & genealogiarum ad satietatem repetito ordine, aures obstruunt veritati, in his verbis docet; sed etiam hæreticos, vt Hieron. & Primasius hîc interpretatur. Frustra enim niteris, eum qui obstinato animo decreuit, nihil, nisi quod vellet admittere, in aliam trahere sententiam. Inter saxa profectò seminas, quoties cum hæretico altercaris. Comparatur hæreticus aspidi: *Hoc enim animal* (inquit Bern. in Psal. *Qui habitat*, serm. 14.) *morsu nocet; obturat aurem, ne audiat vocem incantantis, sapienter. Comparatur & draconi, quem ferunt in arena latitantem etiam aues volantes flatu attrahere venenato. Quàm venenatus flatus fuit:* Hęc omnia tibi dabo si cadens adoraueris me: *Quis nisi Christus retundere hunc flatum posset? Non erat qualibet auis ista? Comparatur etiam Basilisco, qui solo visu hominem inficere, & interficere perhibetur. Denique leoni comparetur, ob superbiam, quam matrem esse heresis, multa declarant*, vt annotauimus 1. Tim. 1. super illa verba, *Volentes esse legis doctores*; quod etiam affirmat August. contra Manichæi epistolam, quam fundamentum vocant, cap. 6. & Homil. siue lib. de pastoribus cap. 8. & concione 2. & 6. in Psalm. 118. *Diuersis locis*, inquit, *diuersæ sunt hereses, & sectæ, sed vna omnes genuit mater superbia, quæ omnes tum hereticos, tum schismaticos de mem*

Hieron. Primas. Bernard. Hæreticus aspidi similis. Psal. 90. Matth. 4. Hæreticus serpens est, basiliscus & leo. 1. Tim. 1. August. Psal. 118.

membrorum Christi compage praecidit,&c.

II. Cùm tam monstrosa res sit hæreticus, quid opus est cum illo sine spe fructus longis sermonibus altercari? Audi Primasium : *Non vult*, inquit, *nos superfluis quæstionibus, & contentionibus, quæ in lege de generationibus, & id genus rebus oriuntur, occupari multominùs contrarietatibus, siue contrarijs, quas hæretici, de quibus sequitur, captant, & sectantur, oppositionibus implicari; sed hæc semper loqui, & tractare, quibus auditores proficiant.* Hæc Primasius. Quis, quæso te, in iis altercationibus fructus, vbi nemo ad Christum adducitur? Cur prætermissis operibus pietatis, tempus inutilibus verborum pugnis conteretur? sed quomodo (inquis) suprà cap. 1. præcepit Tito, vt aduersariorum, atque contradicentium ora obturet, si hos vitare oportet, vt hîc docet: Respondendum est, ita intelligendam esse Apostoli doctrinam, eos quidem, qui ad aliorum corrumpendos mores docent, & docendo officiunt, imò inficiunt, non tantùm redarguendos, sed, & infrenandos esse, & carcere, si opus fuerit, & ferro coercendos. Eos verò, qui tecum volunt de dogmate, sine spe vtilitatis percipiendæ disputare, aut alios sermones, cùm hæretici sint obstinatissimi, miscere; *Deuita*, inquit, *sunt enim eorum quæstiones, & contentiones vanæ.* Atqui sine vtilitate non est, quod vel vnum verbũ cum eis communices: quin potiùs, vt, vel sic eis prodesse queas, defugienda eorum tibi est consuetudo. Sic Deus de Sodomitarum salute solicitus, postquam illorum vitia curationem non admiserunt, nec Loth aliquid apud eos doctrina profecit, ne consuetudine pessima, & colloquio prauo nocerent vicinis, aut aduenis: iusta accensus ira, cœlestibus flammis contra eos egit, extrahens Loth, & quodammodo dicens illi, gentem, cui prodesse inculcatione sanæ doctrinæ non potes, deuita. Quod expendens D. Chrysost. tom. 1. ad finem, in sermon. de Achab. & pœnitentia, ait: *Dederat Deus vitam ad vsuram Sodomitis terram in illorum vsum; creaturas, in agriculturam conduxerat: Illi verò neque mercedis, neque vitæ concessæ curam habentes disperserunt in luxum tempus. Bonus autèm fœnerator adhuc ferebat ingratitudinem, & mittit Loth ad eos*, Gen. 19. *vt memores faciat debitorum. Loth enim erat pietatis memor, operibus suis docens, quantùm debebant Deo. Vt autem vlcus luxuriæ mansit immedicabile pharmaco longanimitatis, candenti ferro, quasi putredo eguit. Omnium erat incendium quasi lignorum*, &c. Eorum itaque vitanda est consuetudo, quorum inest, aut in verbis, aut in moribus corruptio, quæ ad sanas Reip. partes contagione potest peruadere; atque ad vltionem, diuinam tandem prouocare iustitiam.

III. Nec solùm refutandi sunt, qui vano & inutili colloquio frustra nos detinent quales sunt Iudæi; quos peculiariter Apostolus subnotat; & hæretici, quorum summa est, & obstinata malitia contra fidei dogmata; sed etiam ij qui verbis amicitiæ indicibus, à quouis nos opere virtutis abstrahunt. Quod expendit Cyrill. Alex. lib. 12. in Ioan. cap. 28. *Petrus*, inquit, *quondam intolerabilem crucis putans passionẽ, nec mysterij vires adhuc intelligens, ex amore dicebat*, Matt. 16. Absit à te Domine: *Ad quem Christus*, Vade retrò Satana, scandalum mihi es, quia non sapis ea, quæ Dei sunt, sed ea, quę sunt hominum: *Hinc discimus, quando tempus ad certamina vocat, ne, si etiam, qui charissimi nobis sunt, prohibeant, turpe forsan putantes, mentem vllo modo illis adhibeamus. Non enim à satana differt, qui scandala ponit, & quibuscunque modis potest, à recta sententia homines seducit. Quod etiam Christus illis verbis ostendere videtur*: Si oculus, inquit, tuus scandalizat te; erue

Hæresum omniũ mater superbia. August. Primas.

Tit. 1.

Qui loquaces sunt redarguendi, & frenãdi sunt.

Loth postquam non potuit vtilis esse Sodomitis, extrahitur ab illorum cœtu. D. Chrysost. Dedit Deus vitam ad vsuram Sodomitis, qua illi malè vsi sunt. Gen. 19

Cyrill. Matth. 16.

Satanæ sunt satellites, qui rectè facta impediunt.

crue eum, & proiice abs te; *Quod enim à felicitate nostra, nos se mouet, etiamsi amicitiæ, aut sanguinis lege nobis coniungatur, non nostrum, sed alienum, & hostile putandum est.* Hæc Cyrill. Cætera, quæ nos ad vitandam omnem cum hæreticis, vel in negotiis gerendis, vel sermonibus vltro citróque habendis consuetudinem impellere possunt, sectione sequenti, si non omnia (id enim longum esset, & alterius fortasse instituti) potiora tamen, vt inciderint, explicabuntur.

CAPVT TERTIVM.

SECTIO V.

VERS. 10. Hæreticum hominem post primam, & secundam correptionem deuita: sciens, quia subuersus est, qui eiusmodi est, & delinquit, cùm sit proprio iudicio condemnatus.
11.

Græce; Αἱρετικὸν ἄνθρωπον, μετὰ μίαν καὶ δευτέραν νουθεσίαν παραιτοῦ, εἰδὼς, ὅτι ἐξέστραπται ὁ τοιοῦτος, καὶ ἁμαρτάνει ὢν αὐτοκατάκριτος.

EXPLICATVR CONTEXTVS.

Tertull.

Ambros.

I. TERTVLL. in lib. de præscriptionibus aduersùs hæreticos, ita legit: *Hæreticum hominem post primam correptionem deuita.* Eandem lectionem sequitur D. Ambros. interpretans, hæreticos semel duntaxat admonendos, ne si sæpius id fiat, obfirmatiores reddantur in malo: sed deuitandos, vt sibi relicti, aut frigeāt, nemine repugnante, aut soli pereant. Frequentiùs enim correptos exercitatiores fieri ait in errore. Ambrosianam lectionem, quæ antiqua videtur, sequuntur hodie, qui hæreseos semel conuictum, si relabatur, non deuitant, sed spitamali ligno intorquente gulam suffocatum, incendunt. Communior tamen, & disciplinæ Ecclesiasticæ aptior est vulgata editio, quæ habet: *Hæreticum hominem post vnam, & secundam correptionem deuita.* Continet nánque modum, quo cum hæreticis agendum est, ne Christiano populo falsæ doctrinæ contagione noceant: *Hæretici autem sunt*, vt inquit D. Ambrosius, *qui per verba legis, legem oppugnant:* velut D. Thom. mauult, *qui sectæ alicui, quam prauè elegit, pertinaciter ad hæret.* αἱρετικὸν enim dicitur, quasi *electiuum.*

Hæretici obstinati incendendi sunt igni.

Ambros.
D. Thom.

II. Παραιτοῦ, id est, reiice, vel, vt noster interpres, Ambrosius, & ferè omnes habent, *deuita.* Non possum non Erasmi hìc morem carpere, Theologos quacunque occasione suggillandi. Scribit enim, quendam senem Theologum in concilio produxisse hunc Pauli locum. Cùm enim quæreretur, num quis esset in canonicis literis locus, qui hæreticum plecti iuberet capitis supplicio, is senex, inquit, clamauit; *Deuita, Deuita,* putans (vt ipse interpretatur) Latinis,

Ambros.
Erasmus semper Theologorum suggillator.

deui

deuitare, esse de vita tollere, citatque auritum testem calumniator. Certè persuadere mihi non possum, id seriò ab homine Theologo dictum, sed ioco, vt plerunque fit etiam in senatu, ad aperiendam animi sententiam. Id Erasmo damus; Sæpe periculosum esse in verborum significatione, & emphasi errare. Sic imperiti iuris interpretes, furem suspendunt; quod lex latronem plecti capite iubet, & vulgus furem latronem appellat. Sic medici magno capitis nostri errant periculo, dum ob vocabulorum inscitiam, venenum porrigunt pro remedio. Quod autem quis obiter, & ad significandam cum sale animi sententiam, promit; ex vocabuli tam obuij ignoratione proficisci, id non damus. Voluit Theologus (id quod omnes ferè Catholici sentiunt) cum hæreticis, non verbis, sed ferro agendum esse, vt verbum illud sonare videtur. Cæterùm quid de hæreticis sentiat Ecclesia, mox dicemus.

Excusatur à cauillo vir doctus.

III. *Cùm sit proprio iudicio condemnatus*, Græcè, αὐτοκατάκριτος, hoc est, *per se condemnatus*. Cyprian. in epist. 3. lib. 1. legit, *à semetipso damnatus*. Et quidem vox illa Græca, hanc vim habet, vt significet per se damnatum, hoc est, damnatum, etiamsi nemo iudex de illo pronuntiet, quemadmodum dicimus αὐτοδίδακτος. Illud, *quia subuersus est*, Græcè, ἐξέστραπται, quod, & ita potest accipi, excidit à via, siue deflexit. ἁμαρτάνει, quod Latinus interpres vertit, *delinquit*, potest verti, *errat*; sed ita errat, vt sit per se condemnatus, etiamsi nemo illum condemnet, vtpote, qui post vnam & alteram admonitionem resipiscere noluerit.

Cyprian.

VERS. 10. Hæreticum hominem post vnam, & secundam correptionem deuita.

Quis dicatur hæreticus propriè, & de admonitione vna, vel altera hæretico adhibenda.

ANNOTATIO I.

I. HÆreticus, vt annotauimus ex Ambros. est, *qui per verba legis, legem impugnat*: *Hæresis* verò nomen *sectam* significat: vsu tamen fit, vt eam solùm significet, quæ corrupta est, & veritati contraria. Habuerunt quidē olim Saducæi suam hæresim, de qua Act. 5. & 15. & apud philosophos hæreses fuerunt, siue sectæ. Hodie tamen hæresis vocabulum electionem significat praui dogmatis, & veræ fidei repugnantis, qua electione, qui ducitur, hæreticus, & schismaticus vocatur. Quid verò inter hæreticos & schismaticos sit discriminis, aduertit August. de fide, & symbolo cap. 10. Illius verba sunt: *Credimus sanctam Ecclesiam vtique Catholicam: Nam hæretici, & schismatici congregationes, seu potiùs segregationes suas vocant. Sed illi de Deo falsa sentiendo, fidem violant, hi decisionibus iniquis à fraterna charitate deficiunt, quamuis ea credant, quæ credimus. Quapropter ad Ecclesiam Catholicam, nec hæreticus pertinet, quia Deum, nec schismaticus, quia proximum non diligit.*

Ambros. Hæreticus est, qui per verba legis legem impugnat. Act. 5. & 15.

August.

Hæretici & schismatici discrimen.

II. Quando primùm hæreses, atque schismata orta sint, si quis interroget, dicam, nullam vnquam fuisse Remp. aut populum ita concordem, quin ciues vna, vel altera de causa in diuersa interdum abierint studia: quod ex historiographis notius est, quàm vt exponi debeat Hinc factiones ortæ, hinc se-

ctæ, quas Græci hæreses ab eligendo vocant. Sic Iudæi, quamuis eandem amplecterentur legem, in varias diuisi sunt hæreses; hoc est, sectas, Pharisæos, Essenos, Saducæos, Samaritanos, Nazarenos, Herodianos. Ipse Paulus Pharisæorum secutus fuit, ante conuersionem, hæresim. At enimuero, cùm nobis magistri Catholicæ religionis Apostoli sint, qui nihil quicquam suo arbitratu, quod docerent, elegerunt; sed acceptam a Christo disciplinam fideliter gentibus prædicarunt: hinc factum, vt nihil nobis pro nostro iure eligere, vel prædicare fas fuerit; ac proinde hæresis vocabulum impium haberi cœperit, & famosum. Hinc Theologi hæreticum vocant hominem Christianum, qui sectam aliquam, vel instituit, vel sequitur religionis veræ, quæ vna tantùm est, contrariam fundamentis. Tam nefariæ impietatis, hoc est, omnis hæresis caput, teste Tertull. in lib. de præscript. aduersùs hæret. Simon Magus fuisse perhibetur, qui accepto per simulationem Baptismate, primus omnium molitus est Christianam labefactare religionem: qui huic duci impietatis militabant *Simoniaci* dicti sunt. Videant nostri temporis hæretici, quem sequantur impij conatus antesignanum: nec tamen à fine, quo iusto Dei iudicio ad preces diui Petri de vita exturbatus est, oculos auertant. Simoni autore eodem Tertull. Menander patria etiam Samaritanus, successit. Is Magica arte, nequaquam magistro inferior, maiora passim patrabat portenta, se ipsum saluatorem iactitans, qui ad salutem hominum è cælo descendisset. Nec quenquam posse asserebat dæmones vincere, nisi foret ab se magicis instructus artibus, ac per Baptisma à se datum, immortalis effectus. Est per idem tempus Nicolaitarum exorta hæresis. Cerinthus quoque circuncisionem seruandam sub id tempus docuit, & homines mille annos post resurrectionem, in voluptate carnis futuros prædicabat. Numerarem alios, nisi vel nomina ipsa fastidirem. Vide, si placet, Alphonsum à Castro aduersùs hæreses, & Polydorum Virgilium, lib. 8. de Inuentione rerum cap. 4.

> Paulus ante cõuersionem hæresim Pharisæorũ secutus fuit.
> Hæresis vocabulum cur infame.
> Tertull.
> Caput hæreticorũ apud Christianos fuit Simon Magus.
> Menander successit Simoni
> Nicolaitarũ hæresis.
> Cerinthus.
> Alfonsus à Castro.
> Polydorus.

III. Recentiores, quem Paulus *hæreticum*, illi *sectarium* vocant, hoc est, vitiosæ sectæ authorem, vel certè addictum: Græci *in peruersis dogmatibus perseuerantem*. Hunc ergo post vnam, id est, primam & secundam, siue, vt in quibusdam Latinis codicibus obseruauit Hieronym. alteram, correptionem; Græcè, νουθεσίαν, id est, commonitionem, deuita. Vult Apostolus vt ei, qui aliquo est errore deprauatus, vna & altera adhibeatur doctrina, siue admonitio. At Ambrosius, primam legit, nec addit secundam; interpretans, huiusmodi homines, vt inexcusabiles sint, semel corripi oportere; correptos enim frequentius fieri in malo obfirmatiores. Ante D. Ambros. Tertull. de præscript. *Fides*, inquit, *nostra obsequium debet Apostolo prohibenti quæstiones inire, nouis vocibus aures accommodare; hæreticum post vnam correptionem conuenire, &c.* Sunt tamen, qui putent, tertiam etiam hæreticis admonitionem præmittendam post vnam, & alteram, quas Paulus præscribit, antequam ad ferrum, aut ignem veniatur. Vnde Theodoret. *Quando, inquit, bis, vel ter ijs, qui contraria docent, quàm par est, doctrinam tradideris, & in malis eos dogmatibus perseuerare videris, cum eis ampliùs ne disputes. Nam labor est inutilis.* Et verò, ita fit in Ecclesia: præmittitur nánque trina monitio ante excommunicationem, quæ est Ecclesiæ gladius. Ratio est (vt annotat D. Thomas) ternarij perfectio, quæ principio, medio, & fine concluditur. Idcircò hic numerus vsurpari solet, vt ad omnia sufficiens. Vnde Aposto

> Duæ admonitiones faciendæ sunt.
> Hieronym.
> Ambros.
> Tertull.
> Theodor

Apostolus 2.Corinth.13. *Ecce iam tertiò venio ad vos*, minatur eis, nisi resipuerint. Quid autem minatur? exilium, & quidquid significatur verbo, παραιτοῦ, hoc est, *reijce, fuge, declina*; Quomodo autem in monitionibus progredi oporteat, vt peccator corrigatur, aut vitetur, si corrigi noluerit, docuit Christus Dominus Matth.18. vitandus enim est, quem nostris admonitionibus lucrari non potuimus. Causam requiris? *Sciens*, inquit Apostolus, *quia subuersus est*, id est, euersus, & vndequaque errorum laqueis miserè implicitus; Idque obstinatione animi, qua bis, aut ter admonitus, in errore contumax perseuerat. Pro *& delinquit*, Græcè est, καὶ ἁμαρτάνει, hoc est, & *peccat*, vel *errat*, etiam à semetipso damnatus, vt vertit Cypr. lib.1. epist.3.

2.Cor.13.
Math.18
Cyprian.

VERS. 11. Sciens quia subuersus est, qui eiusmodi est, &c.

An hæretici quos vitandos ait D. Paulus, membris Ecclesiæ sint annumerandi.

ANNOTATIO II.

IV. HÆreticum hominem post vnam & alteram correptionem vitandum esse, Apostolus statuit. Est autem *hæreticus*, vt paulo antè annotaui, si Græcum fontem adeas, ille, qui per electionem pertinaciter alicui sectæ adhæret, sic dictus ab *hæresi*, hoc est, ab *electione*, vt affirmat D. Hieron. non autem à *diuisione*. Errat autem, qui huiusmodi est, vel circa fidem, vel circa mores autoritate Ecclesiæ approbatos: idque cum quadam obstinatione, & recusatione instructionis. *Hunc ergo deuita* (inquit Paulus.) Quare, inquis? Primò, propter periculum; 2.Tim.2. *Sermo eorum, vt cancer serpit*. Deinde, ne communices illius peccatis, aut videaris eis consentire. 2.Ioan.cap.vnico: *Si quis venerit ad vos, & hanc doctrinam non affert, &c.* 3. propter pœnam; Num.16. *Recedite à tabernaculis hominum impiorum, & nolite tangere, quæ ad eos pertinent, &c.*

Hæreticus per electionem propriā sectæ alicui adhæret.
Hieron.
2.Tim.2.
Cur vitandi hæretici.
2.Ioan.1.
Num.16.

V. Vult tamen, vt, qui errat admoneatur de errore; à quo si recedere noluerit tanquam obstinatè hæreticus, & contumax, deuitetur. Admonitio autem duplex præcedere debet, ante excommunicationem, & ex vsu Ecclesiæ triplex; Oportet enim, vt cum errante à principio leniter agatur, quandiu spes est medicinæ, Matth.9. *Non est opus valentibus medicus, sed malè habentibus*. Postquam verò aliquis incipit admonitionum remedia contemnere; ipsasque Ecclesiæ censuras, hæreticorum nostri temporis more, frigida fulmina appellare, vitandus est, imò, vt Græca sonant, reiiciendus; Luc.19. *Ex ore tuo te iudico, serue nequam*; dictum est ei, qui Domini sui præscripto non obtemperauit, sui arbitrij destinationem contumaciter secutus. Vt tamen ad id, quod propositum est, respondeamus, sic accipe: Quanuis plerique viri graues hæreticos in partibus, & membris Ecclesiæ numerare nolint; Mihi longè probabilior est eorum sententia, qui eos numerant, non tanquam partes sanas, & quæ illius gratiam & vigorem participent, sed tanquam partes effœtas, emortuas, & instar rami sicci adhuc permanentis in arbore viridi, nihil tamen humoris à radice haurientis, sed ferrum, & ignem expectantis.

Matth.9.
Hæretici vocant censuras, frigida fulmina.
Luc.19.

VI. Moueor primò autoritate Scripturæ, quam habes cap. 2. epist.2. ad Timoth. *In magna domo*, inquit, *sunt vasa aurea, & argentea, & lignea, & fictilia,*

2.Tim.2.
Ecclesia est magna domus.

lia,&c. In quibus verbis per *magnam domum*, intelligimus Ecclesiam; & nomine *vasorum ligneorum*, & *fictilium* hæreticos. Dictum enim erat paulò antè, *quorum sermo, vt cancer serpit, ex quibus est Hymenæus, & Philetus, qui à veritate exciderunt.* Vocabulo autem *domus* intelligi Ecclesiam docet Cypr. lib. 3. epist. 3. & lib. 4. epist. 2. D. Ambrosius in Commentario huius loci, & D. August. lib. 2. de Baptismo cap. 12. qui affirmat ad intelligendos hæreticos per vasa lignea, & fictilia, se permotum fuisse autoritate D. Cypriani in epistola ad Antonianum, quæ est 2. lib. 4. qui profectò sibi non repugnat, vt contrariæ sententiæ autores arbitrantur, dum ait, *Nouatianum, quia hæreticus est, extra Ecclesiam esse*; significat enim (id quod nos fatemur) eum extra communionem suffragionum, & Sacramentorum esse, & tanquam membrum ferro, & igne separandum censeri.

Cypr. Ambros. August. Hæretici in domo Eccl. sũt vasa lignea & fictilea.

VII. Secundò, quia in parabola de zizaniis, in eodem agro inueniuntur, granum, paleæ, & zizania. Hæc autem tria contineri in Ecclesia significant, vt August. exponit. quæst. super Matth. bonos, & malos Catholicos, & pessimos hæreticos; cum Augustino consentiunt Hieron. & Chrys. loco indicato: Ecclesiam verò per *agrum* intelligi scripsit Cyprian. lib. 3. epist. 3. & Aug. lib. 2. contra Cresconium cap. 34.

Hieron. Chrysost. Cyprian. August.

VIII. Tertiò, Ecclesia hæreticos iudicare, & punire potest; quod non faceret, nisi eos ad se pertinere aliquo modo crederet. *Nam quid mihi est de his, qui foris sunt, iudicare*, inquit Paul. 1. Cor. 5. Imò postquam eos tradit brachio sæculari, si euadant; & crimen contra ipsius leges admiserint pœna dignum, in eos animaduertere potest, cùm, & characterem Baptismi retineant, & sacerdotij, si sacerdotes sint. Nec D. Thom. 3. p. q. 8. art. 3. à membris Ecclesiæ repulit eos, qui habent characterem, quamuis hæretici sint, aut schismatici, nisi post statum huius vitæ; Ait enim ad pænas inferorum damnatos, nec actu, nec potentia esse membra Christi.

1. Cor. 5. D. Thom.

IX. Quartò, Alphonsus à Castro lib. 2. de iusta hæret. punitione cap. 24. apertè docet, hæreticos, & apostatas baptizatos, esse membra, & partes Ecclesię, etiamsi falsam pro concionibus doctrinam profiteantur. Itaque licèt hęretici non vniantur cum cæteris Ecclesiæ membris per fidem, ac propterea de illis Irenæus lib. 3. cap. 3. Tertullianus in lib. de præscriptionibus, Cypr. in epistola ad *Iubaianum*, & concilia loquantur tanquam de hominibus extra Ecclesiam positis; nihilominus non ita illos extrà ponunt, vt extrà positi sunt pagani, aut Iudæi, qui ad illam nunquam vniti fuerunt; neç aliquid habent ratione cuius Ecclesia exercere in illos iurisdictionem coërcitiuam possit. Vide quæ annotauimus suprà cap. 2. Cardinal. Bellarm. multis argumentis nititur probare, hæreticos, nec partes, nec membra esse Ecclesiæ, atque adeo apertè falsam esse sententiam Alphonsi de Castro. Cæterùm omnia illius argumenta id solùm conficiunt, vt dicamus quod omnes Patres affirmant, hæreticos non esse membra sana, & viua, sed ferro, & igne mulctanda, & tam imbecilli nexu vnita, vt extra posita esse iure dici possint. Atque hoc ipsum Cardinalis doctissimus videtur sentire; In hoc duntaxat Alphonso a Castro contrarius; quod hæreticos absolutè vocauerit membra & partes Ecclesiæ. Vide quæ scribit tom. 2. lib. 3. de Ecclesia militante cap. 4.

Alphonsus à Castro. Irenæus. Tertull. Cyprian. Tit. 2. Bellarm. Card.

X. Idem Cardinal. in eod. tomo lib. 3. cap. 21. de laicis, siue secularibus, egre

egregiè docet contra praui dogmatis fautores; hæreticos incorrigibiles, ac præsertim relapsos, posse ac debere ab Ecclesia reiici, & secularibus tradi magistratibus, vt capite plectantur. Quod sanè non faceret Ecclesia, si illos tanquam paganos extra se positos esse crederet, sua potestate vsa Ecclesia, post omnes admonitiones, in Constantiensi Concilio, sessio. 15. damnauit sententiam Ioannis Huss, & ipsum Ioannem; & Hieronymum de Praga tradidit seculari potestati; à qua ambo combusti fuerunt.

Hæretici relapsi tradendi sunt brachio seculari.
Conc. Constant.

XI. Hinc constat, rectè ab Ecclesiasticis Magistratibus amputari hæreticos ab Ecclesia, tanquam à viridi & fructifera arbore, inutiles, & arentes ramos, qui nec à fide, nec à radice charitatis succum hauriunt, in viriditatem, & fructum se effundentem. Scintillæ comparat D. Hieronym. hæresim, quæ statim, vt apparuerit, extinguenda est: *Arius*, inquit, super illud ad Galat. 5. (Modicum fermentum, totam massam corrumpit) *vna scintilla fuit, sed quia non statim oppressa est, totum orbem eius flamma populata est.* Ibidem docet eleganter, oportere hæreticorum societatem vitare, exemplo ouis scabiosæ, quæ nisi vitetur, pecoribus interitum affert.

Hieron.
Galat. 5

VERS. 10. Hæreticum hominem deuita, sciens quia peruersus est, &c.

Vitanda sunt colloquia, & libri hæreticorum.

ANNOTATIO III.

XII. DVm Apostolus statuit hæreticum hominem vitandum esse, non solam damnat personam, sed arma etiam, & instrumenta, quibus nocere potest, quales sunt sermones, & libri; imò hæc duo, vel maximè, ex quibus, vt manifestum est, virus, & contagio dira serpigine simplices & incautos occupat hominum animos. Quàm periculosa sint hæreticorum colloquia, ac propterea vitanda; expressit Paulus Rom. 16. *Rogo autem vos fratres, vt obseruetis eos, qui dissensiones, & offendicula præter doctrinam, quam vos didicistis, faciunt, & declinate ab eis: Nam per dulces sermones, & benedictiones seducunt corda innocentum.* D. Ioan. epistol. 2. *Si quis*, inquit, *venit ad vos, & hanc doctrinam non affert, nolite recipere in domum, nec aue ei dixeritis.* Quid Patres referam? D. Irenæus libr. 3. capit. 3. *Tantum*, inquit, *Apostoli, & eorum discipuli habuerunt timorem, vt neque verbo tenus communicarent alicui eorum, qui adulterauerant veritatem.*

Sermones & libri hæreticorum vitandi sunt.
Rom. 16.
Ioan. epist. 2.
Irenæus.

XIII. Diuus Antonius, vt refert in illius vita D. Athanasius, nunquam Manichæis, aut aliis hæreticis saltem amicabilia verba largitus est, denuntians talium amicitias, atque sermones perditionem esse animæ. Sic etiam Arianos detestabatur, vt diceret, nec iuxta eos quidem esse accedendum. Quin ipse vir sanctissimus iam moriturus: *Hæreticorum*, inquit, *& schismaticorum venena vitate, meumque circa eos odium, sectamini. Scitis ipsi, quòd nullus mihi; nec pacificus quidem sermo cum eis vnquam fuerit.*

Athanasius.
Antonius Ægyptius colloquium hæreticorũ vitauit.

Cypr. lib. 1. epistola 3. ad Cornelium: *Declinent*, inquit, *fortiter, & euitent dilectissimi fratres nostri; verba, & colloquia eorum, quorum sermo, vt cancer serpit. Nulla cum talibus commercia, nulla conuiuia, nulla colloquia misceantur, simúlque ab eis tam*

Cyprian.

Leo P. Viperea sunt hæreticorũ colloquia. August. D. Aponius. Abac. 2.

separati, quàm sunt illi ab Ecclesia profugi, &c. Quid Leonem Pontificem summum commemorem? serm. 18. de Passione Domini, sic ait: *Viperea hæreticorum vitate colloquia, nihil vobis commune sit cum eis, qui solo sunt nomine Christiani.* Vide etiam D. August. epistol. 62. tom. 2. D. Aponius scriptor antiquissimus lib. 2. commentariorum in Cantic. *Hæreticos*, inquit, *malè explicatis Scripturæ testimonijs, venena sua deceptis animabus propinare.* Abac. 2. *Væ illi, qui cibat amicũ suum, mittens fel in escam eius*, &c. Fingunt hæretici se Christi sodales esse, cùm hostes sint. Timent eorum consortia fideles, ne lethali contagio saucientur. Siquidem Apostolus Christi nomine nos alloquens, nec in salutationis vicinitate iubet nos illis coniungi: *Hæreticum*, inquit, *hominem post vnam, & secundam correptionem deuita. Orandum igitur est, ne in hæreticorum societatem incurramus. In*

Aponius.

alia enim peccata, inquit Aponius, *quicunque incurrit, aberrans à Dominico grege, citiùs monitis cœlestibus ad ouile Christi poterit reuocari. Hæreticorum autem vestigia, anima quæ fuerit secuta; aut vix, nimium vulnerata, aut nunquam omnino ad veritatis ouile reuertetur, quoniam tandiu labentia eorum, dialectica arte composita, doctrinæ itinera sequitur; quandiu occurrente mortis fine, ab spiritibus nequitiarum, bestijsque deuoretur.* Hactenus Aponius.

Luc. 16. Georg. Venet. Anton. Brix. 7. inferorum receptacula. Psal. 68. Psal. 6. Psal 6.

Si quis te hæreticus ad colloquium, aut humanæ societatis ius aliud inuitauerit, responde cum Abraham Luc. 16. *Inter nos, & vos chaos magnum firmatum est.* Non minùs à pietate Christiana distat hæreticus, quàm à Lazaro paradisi incola distabat diues, qui apud inferos erat. Septem Georgius Venetus, & Antonius Brixianus, tom. 1. prope finem ex Hebræorum placitis referunt, inferorum receptacula. In primo, qui *puteus* dicitur, cruciantur quotquot noluerunt peccata tua confiteri; de hoc puteo Psalm. 68. *Neque vrgeat super me puteus os suum.* In secundo, quod vocatur *fouea*, nam vbi Psalm. 6. legimus: *In inferno autem, quis confitebitur tibi?* in fonte Hebraico est, *in fouea*, Auari sunt: Quippe, qui thesauros absconderunt in vita. Tertius locus dicitur *mors*, de quo in Psal. scriptum est: *Quoniam non est in morte, qui memor sit tui.* Huc pertinent diuini verbi contemptores; in quo est vita, de qua Petrus Ioan. 5. *Verba vitæ æternæ habes.* Quartus Hebraicè vocatur, *Zalmabeth*, id est, *vmbra*; de qua Psal. 122. *Quòd si ambulauero in medio vmbræ mortis*, &c. Hîc vanitatum mundi amatores torquentur: *Vmbrarum hic locus est.* Quintus locus Hebraicè dicitur, *Dumach*, Poëtæ vocant, *loca silentum*; *Omnia hîc bona silent.* Vnde Psalm. 115. *Neque omnes, qui descendunt, in Dumach*, id est, omnes, qui descendunt in infernum, laudabunt te. Silentio cruciantur, qui, quæ oportuit loqui, tacuerunt. Sextus locus Apoc. 9. appellatur *Abaddon*, id est, *exterminium*, siue omnimoda euersio; de qua illud: *Angelum abyssi, cui nomen Hebraicè Abaddon.* In hanc partem recipiuntur iracundi, quorum furor turbat omnia. Septimus *Gehenna* est, id est, *vallis lamentationum*, cuius fit mentio, Psal. 58. *Et comprehendantur in superbia sua.* Hebr. *in gehenna sua.* Huc truduntur, vt semper lugeant superbi, & qui tyrannidem, Dei obliti, in proximos exercuerunt. Magnum profectò chaos est inter iustos & iniustos. Quale putas erit inter hæreticum, & simplicem Christianum? in Ecclesia sunt fideles, tanquam in paradiso: hæretici ad sextum pertinent inferorum receptaculum, hoc est, ad exterminium, siue ad omnimodam euersionem. Vitandus ergo est hæreticus, quia, vel antequam ad inferos trudatur, subuersus est, & delinquit, cùm sit proprio

Ioan. 5. Hebraicè. Psal. 22. Virg. 6. Æn. Psal. 115. Apoc 9. Psal. 58. Magnum Chaos inter hæreticum, & fidelem. Hæretici pertinent ad sextum inferorum receptaculum.

prio iudicio condemnatus.

XIV. Quòd si sermone hæretici, veluti halitu pestilenti nocent, quid libri facient, in quibus est oratio magis composita, & faciliùs in manus assumitur, & ad multos extenditur? Si periculum contagionis est in colloquio, profectò longè maius oritur ex scriptis. Quod vel Ethnici intelligentes, libros comburebant, qui religioni erant contrarij: vnde, vt autor est Valerius Maximus libr.1.cap.1. cùm prætor Vrbanus Romæ reperisset libros quosdam, qui nonnihil videbantur soluere religionem, ex autoritate senatus in conspectu populi eos combussit. M.Tull.lib.1.de natura deorum refert, Protagoram exilio mulctatum, & illius libros in concione fuisse concrematos, Atheniensium decreto, quòd multa quæ religioni repugnarent, continerent.

Libri hæreticorum multum nocent

Valer. Max

Libri contra religionem scripti comburuntur.

XV. Quid quòd multi ab Apostolis conuersi ad fidem, libros curiosos, & vanos coram omnibus concremarunt, vt ait Lucas Act.19. & Clemens lib.1.const. Apostol. cap.7. Apostolos ait prohibuisse initio fidelibus libros Gentilium, & falsorum prophetarum. Iam Nicænum concil. libros Arij flammis adiudicauit, vt refert Niceph. lib.8. cap. 18. & Constantinus id executioni mandauit, proposita capitis pœna, *Si quis libros Arij occultasset*, vt patet ex epistola eius, apud Socratem libr.1. capit.6. Scribit etiam Socrates libr.1. cap.24. Marcellum Ancyranum, damnatum fuisse, quòd libros suorum errorum comburere noluisset. Non enim ad pœnitentiam recipiebantur hæretici, nisi priùs libris suis repudiatis, & combustis, significarent, quo essent animo ad sanam fidem affecti. Denique Concilium Carthaginense 4. permittit can.16. solis Episcopis, vt tempore necessitatis libros hæreticorum legant. Concilium verò Trid. Indicem librorum hæreticorum fieri iussit, vt omnes intelligerent quinam libri vitandi, & comburendi essent.

M.Tull.

Ab Apostolis cõuersorum libri vani comburuntur.

Luc.19. Act.

Clem. Rom.

Libri Arij, combusti in Cõc. Nicen.

Nicephorus.

Socrat.

Conc. Carthag.

Conc. Trid.

XVI. Hinc patet, semper in Ecclesia morem fuisse interdicendi lectionem librorum hæreticorum. Et quidem D.Greg. lib.5.Mor.cap.11.nec veritatem quærendam esse docet in libris hæreticorum, nec, si inueniatur, colendam; quia nimirum, vt ibi est, nocere solet, non prodesse. Hoc nánque, ait ille, esse proprium hæreticorum, vt veris falsa permisceant, & bonis mala. Nam si sola falsa & mala dicerent, ab omnibus repellerentur: si sola vera, & bona, hæretici non essent: Itaque omnia miscent, vt ex malis bona inficiant, & per bona, mala sua abscondant. Quod maximè cernitur in iis historiis, quas de rebus Ecclesiasticis scribunt. Fuêre nanque recentiores quidam hæretici, qui antiquorum res gestas in annales conferentes, nihil aliud moliti sunt, nisi vt mendaciis Catholicam veritatem offuscarent; ac perinde, ac si aduersùs sanam fidem iunctis armis bellum iurassent, falsissima quæque cumularunt; confusionis turrim contra Deum, & illius Ecclesiam ad cœlum vsque pertingentem, cæco perciti furore ædificantes. Olim Palæstini, puteos quos Abrahæ serui fideles aperuerant, bitumine conati sunt obstruere: isti primas veritatis scaturigines mendaciorum aggeribus obruunt. Ecclesiæ faciem, non habentem maculam, neque rugam; scriptis, quibus illa, cùm vera sunt, speciosissima redditur; ita deformarunt, vt videas apud eos Synagogam Satanæ, ex Ecclesia: ex Hierosolymis, Babylonem. An exiguum hoc tibi videtur detrimentum? Non vult sancta, & Apostolica Dei Ecclesia, ab iis mendaciorum artificibus, nec cùm veri aliquid dicunt, laudari; imò nec nominari. Vtuntur nanque

Semper in Ecclesia interdicta fuit lectio librorum hæreticorum.

Greg.P.

Hæretici scriptores corruperunt historiæ veritatem.

Gen.14.

nánque veris interdum, vt in falsis asserendis, fide digni habeantur. Quæ causa est cur Christus, & Apostoli prohiberent dæmones vera dicere, ne videlicet per ea vera, fidem sibi acquirerent, & postea falsa etiam illis crederentur, Luc.4. *Dominus non sinebat dæmones dicere, Tu es Christus Filius Dei*, & Act.16. Paulus prohibuit diabolo dicere: *Isti homines serui Dei excelsi sunt; qui annuntiāt vobis viam salutis*.

Luc.4. Act.16.

Libri hæreticorum perniciosi, magis sūt, quàm Turcarū, &c.

XVII. Addo tolerabiliores esse libros Gentilium, Turcarum, & Iudæorum, quàm libros hæreticorum. Illi enim vix aliquem ex iis, qui fidei Christianæ præceptis imbuti sunt, corruperunt: leguntur nánque tanquam libri hominum, qui aperti sunt Christianorum hostes, nec quempiam sub nomine Christiano fallunt, vt hæretici. An non possunt, vel simplicissimi quique Iudæorum, Turcarum, & Gentilium dogmata à Christianis discernere? possunt quidem; hæreses verò non item, nisi homines valde docti. Et tamen Turcarum, & Iudæorum libri, qui blasphemias in Christum euomunt, aut aliter perniciosi sunt, vt Thalmud, etiam prohibentur. Vide Bellar. tom.2. cap.20. lib.3. de laicis, vbi doctè iugulat eorum licentiam, qui temerè libros lectitant hæreticos, contra prohibitionem Patrum, & Conciliorum; Addítque, quod notatu dignum est, tolerari in Ecclesia libros Origenis, Tertull. Eusebij, & Pelagij, quia licèt aliquot cōtineant hæreses, illæ, iam sunt extinctæ, & libri propter antiquitatem, prosunt.

Thalmud. Bellarm.

Conciliantur verba Pauli, de vitandis hæreticis, cum verbis Christi, dicentis; Non solùm septies esse parcendum, sed etiam septuagies septies.

ANNOTATIO IV.

XVIII. Non est contrarius Paulus magistro suo Christo, dum ait; *Hæreticum post vnam, & alteram monitionem vitandum esse*, & puniendum. Christus enim, licèt Matth.18. sanxerit, non tantùm septies parcendum esse peccanti, sed vsque septuagies septies, hoc est toties quoties peccauerit: non præscripsit illis verbis modum, quem tenere debent magistratus in liberanda Republica ab improbitate hominum, qui obstinato animo noxij sunt, & pestilentes; id Paulo reliquit, & Apostolis declarandum. Duntaxat illo capite de remissione peccatorum loquitur, quæ fieri solet & debet in pœnitentiæ Sacramento; vel, si mauis, de condonatione iniuriæ, & ignominiæ cuicunque priuato homini illatæ. Iusta enim lex ibidem proposita est, vt si à Patre cœlesti toties veniam volumus nobis concedi, quoties illum offendimus; cōcedamus & nos similem indulgentiam, quoties qui nos offendit, illam postulauerit. In punitione autem hæreticorum longè alia ratio est. Nam qui in eos animaduertunt, ad communem respiciunt hominum vtilitatem, & salutem, Ne, vt ille ait,

Matth.18.

Dira per incautum serpant contagia vulgus.

Fit enim plerunque, vt scabie infecta pecus, totum corrumpat ouile;

Virg. Geor.3.

Dum medicas adhibere manus ad vulnera pastor
Abnegat, & meliora deos sedet omnia poscens.

Prima

Prima ergo hæreticorum in Ecclesia pœna fuit vitatio; Rom. 16. *Rogo vos fratres, ut obseruetis eos, qui dissensiones, & offendicula faciunt; & declinate ab illis;* 2. ad Thess. 3. *Denuntiamus vobis in nomine Domini nostri Iesu Christi, vt subtrahatis vos ab omni fratre ambulante inordinatè, & non secundum quam audistis a nobis traditionem, &c.* Cum Hieroboam Rege idololatra comedere panem, & aquam bibere vetitus est Dei propheta 3. Reg. 13. quia verò ab alio propheta deceptus in eodem loco comedit, & bibit, contra Dei mandatum, a leone in via occisus est: quo exemplo vtitur Cypr. *Resecandæ sunt putridæ carnes* (ait Hieronym. lib. 3. super cap. 5. ad Galat.) *scabiosum animal à caulis ouium repellendum, &c.* Et D. August. in lib. de corrept. & gratia cap. 5. *Pastoralis*, inquit, *habet necessitas, ne per plures dura serpant contagia, separare ab omnibus sanis morbidam ouem a Deo, cui nihil impossibile est, ipsa forte separatione sanandam, &c.* Lege Prosperum August. discipulum lib. 2. de vita contemplat. cap. 7. Vbi eleganter docet, quàm necessaria sit hæreticorum vitatio. Et verò non solùm in hæresis contagione, qua nulla est perniciosior, hoc necessarium est, sed in omni vitio, cui Respub. aut communitas conniuet. An non vides multos vnius improbi ciuis corruptos exemplo? Iuuen. Satyr. 2.

> *Dedit hanc contagio labem*
> *Et dabit in plures; sicut grex totus in agris*
> *Vnius scabie cadit & prurigine porci.*

Vides, quam firmis innitatur Apostoli præceptio fundamentis?

XIX. Doctrinæ suæ, quæ seuera videri poterat, rationem huiusmodi reddit: *Sciens*, inquit, *quia subuersus est, qui eiusmodi est, & delinquit.* Quasi dicat, qui nec vna, nec altera Episcopi increpatione, & obsecratione ad meliorem frugem resipuit, subuersus est, vel euersus. Esse autem euersum, quid aliud est quam auulsum esse, & præcisum ab Ecclesiæ arbore, quæ radicem habet Christum, cuius influxu spiritali viuit, & augescit: vel palmitem aridum nulli vsui vtilem solique incendio destinatum: Deliquit autem qui huiusmodi est, non vt homicida, aut adulter, sed oppugnando rectam & Catholicam doctrinam, animo refractario, & pertinaci. Vnde de illius ad saniorem mentem restitutione, vix vlla spes est, cùm sit (inquit Paulus) proprio iudicio condemnatus. Seu, vt Græca sonant, αὐτοκατάκριτος, id est, per se iudicatus, & condemnatus; Iudicium quippe omne recusat in terra, & Ecclesiæ salutares admonitiones. Ob quam causam, cogitur Ecclesia iudicium illius in seipsum factum publicè comprobare. Iudicans per sententiam illum esse extra communem Catholici gregis societatem, à cuius fide & institutis longè abhorreat. Non miror hæreticos cõscientiæ stimulis noctes & dies, vt Orestes parricida, agitari; eoque desperatione venire, vt dicant cum Cain Genes. 4. *Maior est iniquitas mea, quàm vt veniam merear.* Quid dicere possunt, qui fidem, & Ecclesiam impudenter deserunt, postquam se vident errorum laqueis implicitos, & sponte in flagitiis immersos? Sanè damnantes se cum Iuda, nec ausi ad cœlum oculos leuare, vnde à benignissimo Deo sperare, dum viuunt auxilium resipiscendi, possent; veniunt in cogitationes peccatorum suorum timidi, & dicent quod desperati solent, Ad restim res rediit, vel, iacta est alea. D. Paulus, cùm morti appropinquaret, memor vitæ honeste & laudabiliter actæ,

Prima pœna hæreticorũ in Ecclesia, fuit vitatio Rom. 16. 2. Thess. 3. 3. Reg. 13.

Cyprian. Hieron. Gal. 2. August. Similitudo. S Prosper.

Iuuenal Satyr. 2.

Qui non emendatur post admonitiones duas, vitandus est.

Hæretici conscientia sceleris torquentur. Gen. 4. Desperatio fere hæreticis est in morte.

& fidei, quam vnicè coluit, & retinuit, cum charitate coniunctæ, erigit animum ad spem vitæ felicioris, & ad eandem prouocat Timotheum 2. Tim 4. *Ego*, inquit, *iam delibor, & tempus resolutionis meæ instat; bonum certamen certaui, cursum consummaui, fidem seruaui, &c.*

2. Tim 4.

Sed quid speras Paule? *In reliquo reposita est mihi corona iustitiæ, quam reddet mihi Dominus, &c.* Non sic impij, non sic. Mors recens vnius hæreticæ mulieris potest nobis exemplo esse, quam de se tulerint sententiam, qui a fide recesserunt. Quæ regio in terris est, ad quam fama Elisabethæ Reginæ Angliæ non peruaserit? Hæc, post multos hæreditarij dominatus annos, in morbum lethalem incidens, stupore consternata, & oculis in terram defixis, sine testamento, sine aliquo signo virtutis politicæ, ne dum Christianæ; stipata duobus Episcopis hæreticis; ad terram abiit, de qua sine vlla beatæ vitæ consideratione, semper cogitauerat. Caluini sectam professa fuerat in vita; in morte, atheismum videtur præ desperatione secuta; quæ communis est, vt ego arbitror, hæreticorum finis. Grauis illis pœna est in vita, *Nocte dieque suum gestare in pectore testem*; testem, inquam conscientiam sceleris, testem perfidiæ sectam. Sed longè grauior illa existimari debet, qua in desperationem adducti, aut sine vlla alterius vitæ suspicione moriuntur; quemadmodum ille, de quo Psalmista ait, *Dixit insipiens in corde suo, non est Deus*: aut premente conscientia scelerum impiam mentem, & conuincente; in diuinam misericordiam iniurij dicunt, cum Cain: *Maior est iniquitas mea, &c.*

Mores reginæ Angliæ qualis.

Hæretici in morte turbãt moribũdum.

Psalm. 13

Virg. 2. Æn. Itemque: *Vna salus victis, nullam sperare salutem.*

XX. Atque, vt hoc genus hominum superis, mortalibusque inuisum, hæreticos dico, detestemur cum Apostolo, quales eorum sint mores, agnosce. Primum eos somniatores vocat D. Hieron. explicans illud Hieremiæ cap. 23. *Audiui, quæ dixerunt prophetæ prophetantes in nomine meo mendacium, atque dicentes, Somniaui, somniaui, &c.* Hi enim errores suos, Domini iactant prophetiam. Deinde detestandi sunt, quia abutuntur verbis sacræ Scripturæ. Hierem. cap. 23. *Ecce ego*, inquit, *ad prophetas, qui furantur verba mea.* Pagn. vertit, *qui lenificant*, id est, qui blando sermone illiciunt plebem in suam sententiam. Vnde D. Hieron. *Semper*, inquit, *imitatur mendacium veritatem, & nisi habuerit aliquam similitudinem recti, decipere non potest innocentes, &c.* Tertiò, quia turbant omnia. Hinc super illud Hierem. cap. 15. *Nunquid sunt in sculptilibus gentium, qui pluant? aut cæli possunt dare imbrem? &c.* ita scribit D. Hieron. *Dicamus hoc, & contra hæreticos, qui pluuiam doctrinarum tribuere non possunt. Et cùm se cælos esse promittant, tamen imbres non possunt donare doctrinæ. Grandinem sanè, & turbinem dare possunt, & dant, quibus omnia perdunt, sed pluuiam minimè*: Ab illorum sermone nos auertit Deus Herem. 24. dicens: *Nolite audire verba prophetarum qui decipiunt vos, &c.* Obstinato in malitia hæretico dici potest, illud Hierem. 2. *A seculo confregisti iugum meum; rupisti vincula mea, & dixisti, Non seruiam.* Ac si dicat Deus: Inueterata est hæc tua malitia iam ab initio, ex quo tibi legis iugum imposui, & renuisti mihi parere. Quid boni de his sperandum est, qui quæ comminiscuntur ipsi, & somniant, illa prædicant torquentes Scripturæ sensus in suam fallacem disciplinam; quia diuinæ legis præscripta transgrediuntur; & veluti iugum graue à se excutiunt? Ex dictis colliges, quod Brixianus & ferè inter

Hieron. Hæretici somniatores. Hierem. 23.

Pagninus.

Hieron.

Hæretici turbant omnia mendaciis. Hierem. 15.

Hierem. 24.

Hierem. 2.

Brixianus

interpretes testantur, Paulum de iis hæreticis loqui, qui sua obstinatione, medicinæ spem nullam relinquunt, suoque ipsorum iudicio sunt condemnati, nedum alieno. Atque adeò nihil habent, quo se excusare iure possint.

XXI. Porrò D. Algerus lib. 4. de Sacramento cap. 1. Bibl. Patr. tom. 6. explicans hunc ipsum D. Pauli locum: Quærit quomodo agendum sit à subditis cum prælato, si secretè de hæresi correptus noluerit resipiscere. Responderque, eos, qui corporaliter ab eo diuelli nequeunt, saltem spiritualiter separari debere, ne ei consentiant. Quod probat ex August. dicente; *Optati sacrificio vos polluti non estis, si facta eius displicebant vobis. Ecce* (inquit Algerus) *isti sciebant. Optatum esse schismaticum. Sed quia non consentiebant eius communioni, impolluti erant.* De quo etiam, quia pacem Ecclesiæ perturbare poterat, ait August. ad Emeritum, *Non reprehendimus, si eo tempore, ne multos secum excommunicatus traheret, & communionem vestram schismatis furore præcideret, optatum excommunicare noluistis.* Cur ergo August. optati communionem ad tempus toleratam non reprehendit, nisi quia peius scandalum, quod ille inferret Ecclesiæ, vitari vtilius duxit? Vnde idem August. *Quibus mali placent in vnitate, ipsi communicant malis: quibus autem displicent, & eos emendare non possunt, ne simul cum zizaniis eradicent & triticum, non factis eorum, sed altari communicant: ita, vt non solùm ab eis non maculentur, sed diuinis verbis laudari mereantur, quia pro bono vnitatis tolerant, quod pro bono vnitatis oderunt.* Quod cautissimè obseruandum est maximè in hæreticorum Sacramentis. Quamuis enim perfectorum sit, sine macula in conuersatione tolerare malos: difficile tamen est, exemplo illorum, si incircunspectum sit, non corrumpi cæteros. *Eleazarus enim in susla carne comedenda, 2. Mach. 6. simulationem, etiam occidendus respuit, quia, & si non sibi peccato, aliis tamen suspicionis exemplo nocere timuit;* Vnde Ambrosius, salubriter consulens ait: *Si qua est Ecclesia, quæ Apostolicæ veritatis fundamenta non possideat: ne quam tibi labem possit ingerere deserenda est.* In cauenda itaque prauorum malitia, suæ fraternæque salutis attendenda est necessitas: vt & prauos tolerent boni, ne Ecclesiæ dissipent vnitatem: & prauos etiam corporaliter fugiant, ne vel consensu, vel opinione suam, vel fraternam negligant salutem. Hæc ille ex D Aug.

S. Algerus. Bibl. Patr.
Quomodo cum prælatis hæresi infectis agédum sit.
August.
Optatus Episcopus hæreticus.
August.
Non reprehendit Aug. communionem ad tempus, cum excommunicato tolerato.
Quædā mala ad tempus tolerantur pro bono vnitatis conseruandæ.
2 Mach. 6.
Ambros.

CAPVT TERTIVM.

SECTIO VI

VERS 12. Cùm misero ad te Artemam, aut Tychicum, festina ad 13. me venire Nicopolim; ibi enim statui hyemare. Zenam legisperitum, & Apollo solicitè præmitte, vt nihil illis desit.

Græcè; ὅταν πέμψω Ἀρτεμᾶν πρός σε, ἢ Τυχικόν, σπούδασον ἐλθεῖν πρός με εἰς Νικόπολιν· ἐκεῖ γὰρ κέκρικα παραχειμάσαι. Ζηνᾶν τὸν νομικόν, καὶ Ἀπολλῶ σπουδαίως πρόπεμψον, ἵνα μηδὲν αὐτοῖς λείπῃ.

EXPLICATVR CONTEXTVS.

I PRo *festina*, Græcè est, σπούδασον, id est, *studiosè cura*. Certant interpretes, quænam ciuitas sit Nicopolis, quam hîc nominat Paulus, cùm multæ sint & non ignobiles, simili voce appellatæ. Autumat ergo Chrysost. esse Thraciæ vrbem. Theophyl. eam scripsit imminere Istro flumini. D. Hieronym. arbitratur eam ipsam esse, quæ ob victoriam, qua Cæsar Augustus Antonium & Cleopatram superauit, nomen hoc sortita est; Ea autem victoria apud Actium Epiri promontorium reportata fuit. Vnde & Suetonius, aliique autores Actiacam victoriam vocant. Nos, in principio commentariorum huius epistolæ, secuti Hieronymum, hoc ipsum, vt verisimilius, diximus, nimirum Paulum de Nicopoli Epiri fuisse locutum.

Chrysost. Theoph. Hieron. Nicopolis ciuitas in Actiaco promõtorio. Suetonius.

II. Pro *legisperitum*, Græcè est, νομικόν, hoc est, *legalem*, D. Hieron. legit, *legis doctor*. Pro, *solicitè præmitte*, Græcè est, πρόπεμψον, hoc est, *deducito*, siue *prosequere*, vt vertit Erasmus, quod hospitibus officium solemus præstare: ad quem sensum exponit hunc locum D. Hieron. Erant enim isti ex numero eorum, qui laborabant in verbo, & doctrina, quos 1. ad Tim. 5. duplici honore dignos vult haberi.

Hieron. Erasmus. Hieronym. 1. Tim 5.

VERS. 12. Cùm misero ad te Artemam, aut Tychicum, festina, &c.

De Artema, & Tychico: itemque de Zena & Apollo, qui sunt designati ab Apostolo, vt præmittantur Nicopolim.

ANNOTATIO I.

III. OPeræ pretium erit scire, cur Titus iubeatur venire Nicopolim. Et quinam sint Artemas, & Zenas, ab Apostolo ad Titum mittendi. Et quidem Tito præcipit, vt relicta tantisper personali residentia suæ diœceseos ad se veniat, eo nempe consilio, vt maioribus Ecclesiæ vniuersalis negotiis, ope

operam impendat. De Artema mentionem non inuenio apud Paulum, præterquam hoc loco. Videtur is, in illis prædicatoribus numerandus, qui Paulo ad nutum erant, & ducem morum, & doctrinæ sequebantur. Beatus Dorotheus Episcopus Tyri, in sua Synopsi, Episcopum fuisse Lystrensem ait. Zenas ex Iudaismo, in quo doctor, & magister peritissimus fuit ante Baptismum; ad fidem conuersus Episcopus Diospolis fuit renuntiatus. Apollo autem Iudæus etiam fuit Alexandrinus, vir eloquentia, & Scripturarum scientia clarus, de quo Act. 18. & Apostolus in epistolis meminit. Promotus fuit ad Episcopatum Corinthiorum, & propter persecutionem à pseudoapostolis contra se concitatam, cum Zena socio suo, ad Titum Cretensem Episcopum confugerat, vt Glossa ord. refert. Corinthiis tamen, iam per duas, easque grauissimas Pauli epistolas ad pacificationem reuocatis, Tito præcipit, vt priusquam ipse ad se Nicopolim veniat, eos præmittat. Vult autem illos ad se ita præmitti, vt nihil ad commeatum itineris desideraretur. Digni nanque erant, quos non solùm venientes, aut confugientes ad se ex Corinthiaca persecutione, honorificè, & peramanter susciperet, sed etiam abeuntes congruo viatico, & comitatu prosequeretur: siquidem & verbo vacabant, & ministerio Ecclesiam oppidò iuuabant; ob idque duplici erant digni honore, vt dicitur, 1. Tim. 5. Aduerte D. Chrysost. & Theophyl. hoc loco contra id, quod Glossa ord. ait, existimare: nempe Zenę legisperito, & Apollo in sacro eloquio versatissimo, quo tempore hæc epistola scripta fuit, nondum fuisse commissam aliquam Ecclesiastici regiminis partem; id tamen vnde potuerint hi Patres colligere non video. Probabilius puto, quod glossa refert, cui D. Thom. lect. 2. huius capitis ad finem suffragatur, vbi aduertit reuocari à Paulo Apollo ad suam Ecclesiam Corinthiacam iam sedatam, simulque, Zenam legisperitum; quia licèt Apollo esset valde doctus; magni tamen fiebat Zenas, quia in Iudaismo, etiam antequam baptizaretur, doctoris habuit titulum, & dignitatem.

Quisnam fuerit hic Artemas. Dorotheus Episc. Tyri in Synopsi. Zenas ex Iudaismo conuersus ad fidem. Act. 18. Gloss. ord. Artemas & Zenas digni honore, & subsidio. 1. Tim. 5. Chrysost. Theophyl. Gloss. ord. D. Thom.

VERS. 12. Festina ad me venire Nicopolim.

Qui nam modus iniri debeat, in prælatorum imperiis, & subditorum obsequiis.

ANNOTATIO II.

IV. FOrmam præscribit Apostolus, quam sequi debeant, tum prælati, dum subditos mittunt ad prædicandum; tum subditi, dum prælatis res difficiles imperantibus, obediunt. Prælati nanque curare debent, vt subditi euntes, & redeuntes necessaria habeant vitæ subsidia. Quod significant illa verba, (*Solicitè præmitte, vt nihil eis desit,*) hoc est, nihil illis, vel ad spiritualem, vel temporariam necessitatem opus sit, pro quo ipsi solicitudinem debeant gerere; tu illis omnia suppedita, si potes; si verò non potes, quia opes tuæ tenues sunt, inuita fideles ad liberalitatem exercendam erga viros de se, & de tota Ecclesia bene meritos, quales sunt, qui relictis omnibus mundi diuitiis, Deo in paupertate, & obedientia deseruiunt. Subditi verò prompti esse debent, & alacres ad obtemperandum; ita, vt non indigeat prælatus exquisita verborum ambage,

Forma mittendi doctores ad prędicandum huiusmodi sit, vt subsidia non desint itineris. Promptitudo subditorum in missionibus.

aut commendatione rei imperatæ, vt subditus ad obsequium moueatur. Obedienti nanque viro, post abnegationem propriæ voluntatis voto factam satis esse debet dictum prælati simplex, quale est, quo Paulus Titum Episcopũ Cretensem vocat: *Festina ad me venire Nicopolim.*

Paulus imperio vtitur simplici, quia Titus obediens erat.

V. Excitabitur animus ad simplicem hanc obedientiam, si intellexerimus, quantum noceat propria voluntas: *Ex voluntate à Dei obedientia abhorrente, significat Nahum Propheta ad finem capitis 3. omnia mala redundasse, quibus Niniuiticum Imperium a Babylonico exercitu extinctum fuit.* Vbi enim nostra vulgata editio habet: *(Quia super quem non transijt malitia tua semper?)* Legi potest ex Hebræo; *super quem non transijt voluntas tua semper?* Pro, *malitia*, est in Hebræo verbum, quod significat *malum esse.* Sed quia verbum, *Rahah*, significat etiam *velle*, potest esse sensus: *Quia super quem non transijt voluntas tua semper?* hoc est, impietas tua; voluntas enim impiorum, impia est. Cum igitur eodem ferè vocabulo significetur, & malum, & voluntas; meritò in Psal. 50. vbi nos habemus; *& malum coram te feci*; vbi pro *malo*, est vocabulum, *Rach*, verti potest; *& voluntatem coram te feci.* Est enim voluntas propria omnium malorum fons, & origo; & in sphæra vitæ nostræ, ipsa centrum est, à quo exeunt lineæ exitij nostri, ad extremæ infelicitatis circunferentiam. Hanc ob causam ait Eccl. 18. *A voluntate tua auertere.* Et Oseas 10. *Confundetur Israël in voluntate sua.* Vnde Bern. *Cesset propria voluntas, & infernus non erit.* Quemadmodum lactucæ, & aliæ herbæ salutares, nisi mutent solum incultæ fiunt, & acerbæ, solo verò commutato, dulces fiunt, & gratæ: ita homines nisi à terra propriæ voluntatis, ad obsequium & obedientiam diuini beneplaciti transferantur, barbari fiunt, acerbi, & inutiles. Ea verò commutata, diuini roris excipiunt succum, eóque feruntur facilè, quò eos obedientia ire iubet. Necessariam esse huiusmodi terræ nostræ, quæ voluntas propria est, commutationem, significauit Deus Gen. 22. præcipiens Abrahæ, quem ad rerum maximarum destinauerat exordia, vt de natali solo exiret: *Egredere*, inquit, *de terra tua, & de cognatione tua*, &c. Qui egrediens de terra sua, hoc est, de affectu propriæ voluntatis, Deo facilè in re difficili obediuit, hoc est, in immolatione vnici filij, Gen. 22. Quia verò Dauid 2. Reg. 11. in negotio Bethsabeæ, multò aliter se gesserat, agnoscens flagitium suum, ait Deo: *Et malum coram te feci*, vbi est vox, *Rach*, quæ & *malum*, & *voluntatem* sonat, vt intelligas idem esse facere aliquid ex voluntatis propriæ præscripto, atque facere malum. Hac ipsa voce vtitur Ecclesiastes, cap. 4. cùm ait: *Multò melior est obedientia, quàm stultorum victimæ, qui nesciunt quid faciunt mali.* Quod verti potest, *Quia nesciunt facere voluntatem*, nempe Dei, cui victimas offerunt. Qui enim Deo obediunt, eius sequuntur voluntatem, & honestas actiones suscipiunt; qui verò immolant hostias contra Dei obedientiam, ab illius recedentes voluntate, eum offendunt. Sauli contra Dei obedientiam sacrificanti dictum est, 1. Reg. 15. à Samuele: *Melior est obedientia, quàm victimæ; & auscultare magis, quàm offerre adipem arietum.* Vnde Luc. 6. *Quid*, inquit Christus, *vocatis me Domine, Domine, & non facitis, quæ dico?* Rationem assignat Greg. Papa cur præferatur obedientia victimis: *Quia*, inquit, *per victimas aliena caro, per obedientiam propria mactatur voluntas* Præit nobis Christus exemplo obedientiæ, Philipp. 2. *Factus obediens vsque ad mortem*, & Ioan. 19. *Capite inclinato emisit spiritum.* Inclinatio nánque capi

Nahum 3.

Vo untas, & malum eodẽ ferè vocabulo significãtur ab Hebræis.

Psal. 50.

Eccl. 18.

Oseæ 10.

Nocet volũtatis propriæ executio.

Bernard.

Similitudo.

Cõmutatio malæ voluntatis, in bonã necessaria est.

Gen. 22.

2. Reg. 11.

Psal. 50.

Eccl. 4.

Obedientia victimis præfertur.

1. Reg 15.

Luc. 6.

Greg P.

Philipp. 2.

Inclinatio capitis significat obedientiam.

Ioan. 19.

capitis obedientiæ est indicium.

VI. Hinc, Christo gloria corporis accessit, & nominis exaltatio. Nobis, si Dei ministris, dicto obedientes fuerimus, vel ipsæ res animæ expertes auxilium cùm in periculo fuerimus, præstabunt. Exemplo esse potest Barac, qui obediens Debboræ, quam, vt prophetissam venerabatur, profectus est, Iudic.4. contra Sisaram, & ope cœli insignem reportauit victoriam; quam recolens hymno Debbora, cap 5. ait: *De cœlo dimicatum est contra eos: stellæ manentes in ordine, & cursu suo aduersùs Sisaram pugnauerunt. Torrens Cison traxit cadauera eorum*, &c. Quam historiam narrans Iosephus lib. 5. Antiq. sic ait: *Congressis Israëlitis cum Sisara, imber eis magnus influxit; & quia simul nimia pluuia, & grando in faciem Chananæorum versa est, & ventus eorum aspectibus imminebat, arcus eorum, & fundibulæ inutiles fiebant, & armati propter frigora, vti gladijs non valebant; Israëlitis verò tempestas immissa post tergum, minus nocebat; & circundantes hostes medios multos eorum occiderunt.* Hæc ille. Probabilitatem autem continet hæc narratio, quia sic olim pugnauerat Deus ferens opem Iosue, viro nimirum diuinis mandatis, & Moysi dictis obsequentissimo, vt eius refert historia, cap.10. *Deiecit enim super Chananæos lapides grandinis.* Nónne ad orationes Samuelis, 1.Reg.7. contra Philisthinos, audita sunt de cœlo tonitrua? *Intonuit*, inquit, *Dominus fragore magno de cœlo super Philisthijm, & cæsi sunt à facie Israël.* Abulens. cap.cit.q.6. interpretatur militares acies de cœlo affulsisse, quæ terrorem incusserint Chananæis. Sicut accidit 4.Reg.6. quando per noctem factus est magnus sonitus, quem putantes Syri esse superuenientis exercitus strepitum, castra spoliis plena relinquentes, fugerunt. Atque, vt magis eluceat fauor de cœlo exhibitus Barach, obedienti Debboræ mandatis: *Stellæ* (inquit sacra hist.) *manentes in ordine, & cursu suo, aduersùs Sisaram pugnauerunt.* Ac si dicat, stellæ, quæ imperante Iosue, cum sole, & luna steterunt immotæ, vt ad exitum Israëlitarum victoria perduceretur: nunc iuuerunt Barac cursu non intermisso. At quomodo pugnauerunt contra Sisaram? Respondet Rab. Salomon, stellas de cœlo incanduisse, lutúmque itinerum ita calefecisse, vt vngulę equorum Sisaræ, nimio calore deciderent solutæ, quo ille incommodo affectus pugnare haud potuit. Rab. Dauid Kimhi; ait stellas ita calefecisse milites Sisaræ, vt cùm refrigerari vellent in torrente Cison, in eo perierint: quod significari putat illis verbis: *Torrens Cison contraxit cadauera eorum.* Abulens. q. 11. citat Andream quendam, qui carpit Mathematicos, astris tribuentes Barac de Sisara victoriam: cùm sensus horum verborum: *Stellæ pugnauerunt*, &c. sit, Deus præsidens cœlo & stellis pugnauit. Mihi Abulensis expositio placet; putat stellas manentes in ordine suo, propterea dici contra Sisaram pugnare; quia fortè sidera videbantur inflammata cadere super Sisarę exercitum, cometis nimirum, & fulguribus in eum iactatis. Sic enim, & currus turbati in prærupta ferebantur; & militibus de cœlo tactis, mors Chananæorum oculis oberrabat, Hebræis nullo interim læsis detrimento. Cæterùm quocunque modo explices locum prædictum; illud certum est, pro Barac, qui voci Domini obediuit, de cœlo pugnatum esse. Meritò Salomon, vel experientia ipsa magistra, Prouerb.21. ait: *Vir obediens loquetur victoriam*, vel, vt D Gregor. legit, *victorias*; Nam præterquam quod, vir obediens, seipsum (quæ maxima omnium est victoria) subiiciat rationi, vincit etiam plerunque alias difficultates, dum homi

Barac victor fuit, quia obediuit prophetissæ. Iudic.4 Iudic.5

De cœlo auxilium habuit vir obediens.

Iosephus.

Victoria Barac contra Sisaram pugnantis.

Iosue 10.

Iosue victor quia obediens semper fuit diuinæ voci.

1.Reg 7

Samuel de cœlo adiutus.

Abulens.

4.Reg.6.

Aliter stellæ pugnarunt pro Iosue, aliter pro Barac.

R. Salomon.

Vngulę equorum Sisaræ nimio calore solutæ deciderunt.

Rab. Dauid

Abulens.

Nō est astris tribuēda victoria, sed astrorum rectori.

De cœlo auxilium præstitum Barac obedienti.

Prou 21.

Greg.P

hominibus tanquam Deo obtemperat.

Exod.17. Voçat Deus mādata sua, quæ a prælatis imperantur. Luc.10. Obedientiæ exemplum in apibus, gruibus, elementisque cernitur. Pauli discipulis, quia obedientes erant satis erat dicere; Festina ad me venire etiamsi Episcopi essent, &c. Nihil lætum proponit Paulus Tito, quem vocat. Greg.P.

VII. Ante legislationem præcipiebat quædam Moyses Hebræis, quæ illi seruare nolebant. Quod Deus ęgre ferens Exod.17.ait, *Vsquequo non vultis custodire mandata mea?* Non dicit mandata Moysis, sed mandata mea. Præsidis mandata si iusta sunt, à Deo sunt, Luc.10. *Qui vos audit me audit*, &c. Apes obediunt regi suo; grues suo duci; oues pastori; mare influentiæ Lunæ; globi cælestes primo mobili: omnia denique inferiora, superioribus obediunt: solus homo, qui voluntate ducitur propria, obedire recusat. Vtinam Pauli discipulos imitaremur, quibus satis erat dicere, licèt Episcopi essent, vt erat Titus: *Festina ad me venire*, vt ille tempore præscripto, dicto obediens adesset. Imitabimur autem facile hanc obedientiam, si abnegare propriam voluerimus propensionem, qua id, quod nobis iucundum est, & gratū, omnibus rebus anteponimus. Paulus festinare iubet Titum Nicopolim, nihil illi lætum, nihil iucundum proponens; imò aliquid triste, & horrendum; nempe hyemis incommoditatem. Certus autem erat, nihilo segniorem fore illum ad iter aggrediendum, hyemis sæuitia proposita: *Festina*, inquit, *ad me venire Nicopolim, ibi enim statui hyemare*, &c. Nam, vt D. Gregor. ait: *Obedientia in prosperis nihil habere debet de suo, in aduersis multum.*

VERS. 12. Festina ad me venire Nicopolim: ibi enim statui hyemare.

Licueritne Tito obijcere difficultatem itineris, aut gregis sui destitutionem.

ANNOTATIO III.

Potest subditus præcipienti prælato obijcere difficultatē cum omni modestia.

VIII. Illud constans habet Patrum doctrina, sacris literis consentanea, fas esse ei qui obedientiæ vinculo alicui præfecto obstrictus est, id præcipienti proponere, quod durum mandato, & difficile videtur subesse. Id nanque non est obedientiam recusare, sed id, quod occurrit, modeste obiicere, vt quod iniungitur commodiùs fiat. Et quidem Titus, si aliquid habuit, quod potuit iter sibi imperatum, aut excusare, aut differre, obiicere id Paulo imperanti, sine vitio, potuit; Non tamen ei licuit, aut difficultatem itineris, aut gregis destitutionem repræsentare: superior enim, hoc est, Paulus, antequam festina ad necessitatem imponeret, satis illa duo præuidit; simulque intellexit, homini obedienti; cum negotium vtile Reipubl. Christianæ discutiendum sese offert (vt reuera oblatum erat, quando hæc epistola scripta fuit) non licere causas innectere morandi, nisi illæ maioris boni promouendi spem contineāt. Quod hîc non cernitur, Episcopi enim, cùm indicitur a suo Metropolitano prouinciale concilium nisi morbi, aut maris periculosus intercedat obex, accurrere opportune debent, relicto vicario, qui tantisper, dum de negotiis grauioribus agitur, & ille charitate Christiana impulsus in Synodo distinetur, gregem Domini cum pascat, & a luporum protegat incursionibus.

Quādo prælatus præuidit omnia, nihil est nisi tandem præceptū exequi.

IX. Quod si Episcopus a Rege, vel a principe vocetur ad ea negotia tractanda, quæ gubernationi Ecclesiæ repugnant, vel plus dignitatis habent, quam

quàm vtilitatis? Sanè virtutis esse putarem, & humilitatis indicium, multa obiicere ad excusandam talem profectionem. Exemplo Moysis, qui cum vocaretur à Deo, vt legati ad Pharaonem Regem destinati, munus obiret. Crebra, præ humilitate, vsus est excusatione. Sic enim ait, Exod. 4. *Obsecro Domine, non sum eloquens ab heri, & nudius tertius: Et ex quo locutus es ad seruum tuum, impeditioris, & tardioris linguæ sum, &c.* Vnde Philo lib. 1. de vita Moysis. [*Deprecabatur*, inquit, Moyses eam, quam sibi Deus imponere volebat legationis functionem, causatus exilitatem vocis, & linguæ tarditatem, negansque sibi adesse facundiam, præsertim postquam Deum loquentem audierat. Ratus enim mutam esse humanam eloquentiam cum diuina veritatè collatam, & verecundo præditus ingenio, subtrahebat se grauiori, vt putabat viribus suis, oneri, rogabatque vt alius eligeretur ad exequenda mandata magis idoneus. Deus, pudore viri delectatus, respondit: Meo nutu articulatè disseres omnia, facundia mutata in melius, & vsque proficiente: nec aliter cogitationes promente, quàm fontes manant limpidissimi, &c.]

Fas est nobis excusatione vti cùm dignitas proponitur admittenda. Exod 4. Mosis exemplum. Philo Iud.

Deus Mosi pollicitus est facundiam.

X. Vides laudari Moysen à Philone? laudatur, & a Patribus grauissimis; quorum mihi potior est autoritas, quàm Abulensis, & Caietani, qui eum peccasse putant, saltem venialiter, quòd tam multiplici excusatione, & tergiuersatione deprecari voluerit munus sibi à Deo iniunctum; quod ex eo maxime confirmari credunt, quia ibidem dicitur: *Iratus Dominus in Mosen, &c.* Moyses ergo nullius culpæ damnandus est, cuius tam eximia virtus in sacris literis passim commendatur, vt exemplo esse possit, vel in hac ipsa multiplici excusatione summæ humilitatis, & obedientiæ. Ac B. quidem Gregor. lib. 35. Moral. cap. 13. exemplo Moysis, confirmat, *Obedientiam, cùm præcipiuntur nobis honorifica, & prospera, timidam esse debere, & cunctabundam, imò & modestè renitentem. Cùm autem iubentur difficilia, & dura, alacrem & promptam esse oportere. Debet*, inquit, *obedientia & in aduersis ex suo aliquid habere, & in prosperis nihil omnino ex suo habere*, & post pauca: *Moyses*, inquit, *Domino per Angelum in igne loquente, vocatus est, vt liberando populo Hebræo præesset. Sed quia, apud se mente humilis extitit, oblatam protinus tanti regiminis gloriam expauit; moxque ad infirmitatis patrocinium recurrit, dicens*, Obsecro Domine, non sum eloquens. *Et se postposito, alium deposcit, dicens*; Mitte quem missurus es. *Ecce cum autore linguæ loquitur, & ne tanti regiminis potestatem suscipiat, elinguem sese causatur. Paulus verò diuinitus ire Hierosolymam iussus, cùm prophetante Agato cognouisset magna sibi mala parata esse Hierosolymis, magno animo respondit, Act. 20.* Ego non solum alligari, sed & mori in Hierusalem paratus sum pro nomine Dei; *atque institutum iter magno animo prosequens diuina iussa peregit. Moyses itaque precibus renititur, ne Hebræo populo præferatur; Paulus ad aduersa prompto animo ducitur. Ille præsentis potestatis gloriam, Deo iubente, voluit declinare: iste, Deo aspera & dura disponente, se studuit ad grauiora præparare.* Idem 1. p. pastoral. c. 7. docet quosdam prædicationis officium laudabiliter appetere; & alios etiam laudabiliter recusare, nec nisi coactos accipere exemplo Isaiæ, & Hieremiæ, quorum ille vltro se obtulit Deo mittendum, dicens, *Ecce ego, mitte me*, Isa. 6. Hic, ne mitteretur, humiliter reluctatus est, dicens cap. 1. *A, a, a, Domine Deus, ecce ego nescio loqui, quia puer ego sum.* Sed nec Isa. mitti petiit, nisi postquam se vidit per Seraphim calculo ignoto ab omni peccato purgatum.

Abulens. Caietan. Peccauisse Mosem putant aliqui, quòd se nimium excusauerit. Greg. P. Obedientia cum honorifica præcipiuntur cunctabunda esse debet. Moses apud se humilis.

Moses elinguem se esse causatur. Paulus non se excusat ab itinere suscipiendo in Hierusalem vbi cruciandus erat. Act. 20. Paulus in aduersis prōptus ad obsequia. Isa. 6. Hierem. 1.

Greg.P. Moses præesse populo & noluit, & obediuit.

Nec Hieremias obstinatè restitit, sed denique obediuit. Addit D. Gregor. *Vtrunque hoc Moyses miro opere expleuit: qui præesse populo Hebræo, & noluit, & obediuit. Superbus enim fortasse fuisset, si ducatum plebis innumeræ, sine trepidatione suscepisset: & rursus superbus extitisset, si autoris imperio obedire recusasset. Vtrobique ergo humilis, vtrobique subiectus, & præesse populis semetipsum metiendo noluit, & tamen de imperantis viribus præsumendo, consensit.* Hæc ille.

Basil. Moses nec venialiter quidem peccauit. Abulens. Caietan.

XI. Laudat & D. Basilius in commentariis in Isaiam, Moysis honorificæ legationis recusationem; tantùm abest, vt eum peccasse dicat, aut mortaliter, vt quidam Rabbini volunt, vel venialiter, vt Abulensis, & Caietan. affirmant. Tractans enim illa verba cap. 6. *Ecce ego, mitte me*, quærit, quomodo Isaias, & Moyses, qui fuerunt viri sanctissimi, contrarias circa eandem rem habuere animi sententias, & propensiones. Nam cùm Deus mitteret Moysen ad liberandum populum, ille sæpius legationem illam deprecatus est, dicens, *Obsecro Domine, non sum eloquens*, item; *Mitte quem missurus es*. Isaias verò, qui nominatim non mittebatur à Deo, vltrò se mittendum obtulit. *Affectus*, inquit, *Sanctorum licèt circa eandem rem videantur contrarij, tales tamen non sunt. Moyses nánque sciens cur mitteretur ad superbum & inexorabile cor Pharaonis expugnandum, & populum instabilem, duraque ceruicis tractandum, exhorrescebat, dicens:* Quis ego sum, vt vadam ad Pharaonem, & educam populum ex Ægypto? *Rursum de Hebræis dicebat:* Non credent mihi, neque audient vocem meam, sed dicent: Non apparuit tibi Dominus. *Atque hanc fuisse Moysis mentem declararunt, quæ idem ipse post eductum populum in deserto dixit, & fecit. Exod. 32. Cùm enim Deus propter ipsum, vituli adorati peccatum condonasset; ac subiunxisset:* Vade, & duc in viam populum hunc; ego mittam Angelum meum ante te: *Moyses renuens, ac reclamans, dixit:* Nisi tu ipse Domine proficiscaris nobiscum, non est necesse, nos hinc emigrare. *Quæ obsecro fuit ista dicentis mens? Nimirum populus ille erat ad peccandum procliuior, quapropter eius indigebat præsentia, quem penes est potestas remittendi peccata. Angeli vero peccata quidem vlcisci possunt, condonare autem, non possunt. Eam ob rem efflagitauit Moyses aduentum Dei, dicens:* Elige alium, quem mittas; *hoc est, qui verus est legislator, ipse venito, qui saluos facere nos potes, qui solus potestatem habes remittendi peccata. Sed quia nondum venerat plenitudo temporis, quo mittendus erat in mundum Filius Dei, Moysis petitio minime tunc exaudita fuit.* Hæc ferè Basil.

Affectus sanctorum in obsequio diuino licet videantur contrarij, nô tamen sunt.

Exod 32.

Non admisit Moses Angelum viæ comitem, quia peccata remittere non poterat.

Moses aduentum Messiæ optabat.

Galat. 4.

Hieron. Isaias rectè se obtulit Deo post purgata labia.

Isa. 6.

Hieron. In Mose laudatur humilitas, qua se indignum dicebat.

XII. D. Hieron. epist. 142. ad Damasum super visione Isaiæ, & trisagio; quærit vter meliùs fecerit, Moyses ne, qui cùm ad populum liberandum à Deo mitteretur, multiplici excusatione honorem illum defugiebat. An Isaias, qui cùm non esset electus, vltrò se obtulit, dicens, *Ecce ego, mitte me?* Summa quæstionis, & solutionis est, Isaiam rectè post purgata labia sua, in Dei se obtulisse ministerium. Itaque laudat D. Hieronym. in Moyse humilitatem, qua se indignum iudicabat dignitate; in Isaia verò promptitudinem, & deuotionem, qua non tam suo merito, quam Dei misericordia fretus, postquam a Seraphim audierat se purgatum ab omni peccato, vltrò ne otio torperet, se obtulit Dei obsequio.

XIII. Non erit igitur cur aliquis a Tito obiici potuisse excusationes dicat, ne festinaret ad Paulum, à quo vocabatur, cum nullas, quod Paulus præuidit, haberet idoneas. Certè vir sanctissimus, vt ego arbitror, non aliter quam

Isaias

Isaias ad Dei ministerium promptus erat. Nec verò opus fuit Moysis humilitatem imitari, cùm non iuberetur festinare ad dignitatem aliquam capessendam. Paulus autem, qui omnia diuina luce collustratus circunspiciebat quia animum sanctissimi, & ad obedientiam promptissimi discipuli multo antè perspectum habuit; non vsus est circuitione aliqua verborum, nec blandimentis, vt eum ad festinationem pelliceret; satis esse arbitratus, vel signum aliquod voluntatis edere. Vnde simpliciter ait, *Festina ad me venire, &c.*

CAPVT TERTIVM.

SECTIO VLTIMA.

VERS. 14. Discant autem & nostri bonis operibus præesse ad vsus necessarios: vt non sint infructuosi. Salutant te qui mecum sunt, omnes: saluta eos, qui nos amant in fide.

15. Gratia Dei cum omnibus vobis. Amen.

Græcè; *Μανθανέτωσαν δὲ καὶ οἱ ἡμέτεροι, καλῶν ἔργων προΐστασθαι εἰς τὰς ἀναγκαίας χρείας, ἵνα μὴ ὦσιν ἄκαρποι. ἀσπάζονταί σε οἱ μετ' ἐμοῦ πάντες. ἄσπασαι τοὺς φιλοῦντας ἡμᾶς ἐν πίστει. ἡ χάρις μετὰ πάντων ὑμῶν. Ἀμήν.*

EXPLICATVR CONTEXTVS.

I. HANC ipsam sententiam, quam paulo antè proposuerat, iterum inculcat, quoniam præceperat, vt mitterentur Zenas legisperitus, & Apollo, adhibito sufficienti commeatu. Vult autem, vt fideles charitatem simul & gratitudinem ostendant, in iuuandis iis opibus suis, dum aliquò proficiscuntur, quos magistros habent, & doctores. Id significant illa verba: *Discant autem & nostri bonis operibus præesse ad vsus necessarios, vt non sint infructuosi.* Discant, inquam, non tantùm per doctrinam, cui benignas dant aures, sed etiam per experientiam, largiendo, cùm opus est, suas opes, in magistrorum suorum vsus. Aliqui codices habent, *discant & vestri,* hoc est, subditi tui fideles, prouidere doctoribus suis, & catechistis, sicut faciunt Iudæi. Ita legit, & exponit D. Thom. Cæterùm nostra vulgata editio omnesque codices, tam Græci, quàm Latini, & grauiores interpretes, legunt, *Discant & nostri,* in prima persona. Sed idem sensus est, nisi quòd *nostros* peculiariter vocare videtur eos, qui ex gentibus ad fidem sunt conuersi. Paulus enim (vt sæpe annotaui) dictus est gentium Apostolus, sicut & Petrus circuncisionis. Vult ergo vt ex gentibus ad fidem traducti fideles, neminem patiantur præire sibi, in bene factis; quasi dicat, discant excellere: Iudæis, & aliis Asianis, qui largi & liberales sunt erga eos, quos, vt magistros venerantur. Potest etiam verbum, *præesse,* significare idem quod proficere. Proficere enim in bonis operibus, hominis est Christiani, maxime proprium. Theodoretus ita inter

Fideles in eleemosynis largiendis doctrinam præferunt quam discũt à Christo.

D. Thom.

Optat Paulus, vt ex gẽtibus cõuersi fideles, in eleemosynis præstent, &c

Theodor

interpretatur, *Discant, &c.* hoc est, doce eos, qui crediderunt eorum curam gerere, & necessaria prouidere iis, quibus diuina docendi munus creditum est: conuenit enim eos quoque ferre fructus huiusmodi, &c. Theoph. verò ita exponit: *Discant nostri, hoc est, qui sunt apud te, ex hoc quod viatico, & necessarijs ad iter hos exornas, bonis operibus præesse, id est, rationem habere indigentium pecunijs, verbis, omnibusq; modis; non vt indigentes tantummodo inde commodum accipiant; sed vt ipsos etiam fidei fructus ipsi commonstrent, &c.*

Theoph. Constat fidei fructus ex bonis operibus.

II. Absoluit epistolam salutatione. Solùm aduerto, in aliquibus exemplaribus legi, *Gratia vobiscum*; Nostra vulgata editio habet, *Gratia Dei cum omnibus vobis.* Amen. Genitiuus, *Dei,* non est in Græco codice: est tamen in exemplari Constantiensi, vt refert Erasmus in annotationibus. Græci legunt, *Gratia cum omnibus vobis,* quam lectionem approbat D. Hieron. affirmans in aliquibus codicibus duo verba adiecta fuisse, nempe, *Domini nostri.* D. Ambros. legit, *Gratia Dei cum omnibus vobis.* Tantùm de contextu.

Erasmus. Hieron. Ambros.

VERS. 14. Discant autem & nostri bonis operibus præesse ad vsus necessarios.

Cur velit Apostolus, vt fideles bonis operibus discant præesse.

ANNOTATIO I.

Chrysost.

III. D. Chrysost. ad finem hom. 6 super hanc epistolam, magnopere laudat magnificentiam, & bonorum operum exercitium: quippe quod non solùm accipientibus eleemosynam, sed etiam dantibus vtile sit, & fructuosum. Licebat, vt ipse ait, Paulo, multis modis prouidere doctorū necessitatibus, sed rationē habuit emolumēti, quod nostri, hoc est, fideles, benefaciendo recipiūt. Nam si ex thesauro diuinitus inuento, alerent pauperes, quid illis lucri spiritalis accederet? Poterat enim Christus, qui ex quinque panibus tam multos fecerat, atque ex septem item innumeros multiplicauerat, nutrire se ipsum, & eos, qui secum erant, Ioan. 6. Matth. 15. Cur igitur à mulieribus pascebatur? *Sequebantur enim eum*, inquit, Luc. 8. *nonnullæ mulieres, quæ illi ministrarunt*, vt nos profectò doceret, se illorum imprimis curam gerere, qui beneficia inferrent. Non poterat Paulus, qui & aliis manuum suarum ministerio victui necessaria suppeditabat, vllis aliis ex locis accipere? At, vides ipsum, & accipientem, & exigentem. Sed audi quare: quærit enim non datum, sed fructum. Confirmat D. Chrysost. multis argumentis, imperari beneficentiam, & eleemosynam ob vtilitatem largientium.

Vult Christus vt sint in Ecclesia pauperes, vt charitas eluceat diuitū. Ioan 6. Matth. 15. Christus a mulieribus pascebatur. Luc. 8. Præcipitur eleemosyna in vtilitatem dantium. Chrysost.

IV. Primò in ipsis Ecclesiæ initiis, cùm fideles omnia sua venderent, & ad pedes Apostolorum pretia obiicerent, næ Apostoli ipsorum magis, quam accipientium habuerunt rationem & curam. Si enim tantummodo pauperum curam habuissent, nullam sanè Sapphiræ, & Ananiæ vltionem expetissent, Act. 5. quando illi pecunias fraude subduxerunt. Nunquam prohibuissent iniustè quæsitis quempiam ditescere. Nunquam præcepisset Paulus modum largiendi opes, dicens: *Non ex tristitia, aut necessitate*, 2. Corinth. 9. Vbi vides, non impediri pauperum beneficentiam, sed considerari modum, quo vtiliter & fructuosè beneficium pauperibus præstari debet. Secundò, Daniel, cap 4. Non dixit simpliciter Nabuchodonosor Regi superbo: *Pauperibus da:*

Vt liras maioret, dantium eleemosynam, quam accipientium. Act 5. 2. Cor. 9. Dan 4.

Sed

Sed, *peccata tua eleemosynis redime, & iniquitates tuas miserationibus pauperum.* Pecunias, inquit, exhauri, non, vt alij nutriantur solùm, sed vt libereris etiam ipse à supplicio. Tertiò, Matth. 19. ait Christus: *Vade, vende omnia, quæ habes, & da pauperibus, & sequere me.* Enimuero, quia pecuniæ salutis impedimenta sunt, idcircò Dominus dandas iussit pauperibus. Quartò, *Beneficentia*, inquit Chrys. *Deo similes facit*, & certè virginitas plus habet laboris, ieiuniúmque, & reliqua, sancti propositi austeritas: verùm nihil tantùm habet virium, ad extinguenda peccata, quantùm eleemosyna. Hæc nempe maior est omnibus, ad ipsum Regis solium amatores constituit suos. Et meritò sanè, virginitas nanque, & ieiunium, & terrenus lectulus facienti solummodo prodest, neminem verò alium saluat: at verò eleemosyna ad omnes vsque pertingit, membráque complectitur Christi. Quintò, Beneficentiæ, siue eleemosynæ Epitheta quibus à D. Chrysost. afficitur, satis ostendunt, quantum officia in multorum vtilitatem collata, præstent iis, quæ in vnum contrahuntur: *Hæc*, inquit, *charitatis est mater; proprium Christianæ charitatis insigne, per quam discipuli Christi noscuntur. Hæc nostrorum scelerum medicina est; hæc animæ nostræ sordes emundat; hæc scala, quæ in cælum vsque porrigitur; hæc Christi connectit corpus*, &c. Sextò, Idem ostenditur, vel ex eo, quod fideles sub Apostolis ipsis viuentes, diuendita bona, distribuebant vnicuique secundùm quod opus habebat, Act. 4. Vt interim futuram retributionem omittamus, quæ beneficiis in cœlo parata est.

> Matth. 19.
>
> Chrysost.
>
> Eleemosyna multùm habet virium ad extinguenda peccata.
>
> Chrysost. Eleemosyna charitatis est mater, &c. Chrysost.
>
> Act. 4.

V. Septimò, Lucrum expendamus. Dic obsecro, qui sunt, qui lucrantur? qui dant, an qui accipiunt? vtrique profectò. Considera eos, qui accipiunt. Hi nanque vnam animam habent, Act. 4. *Erat* (inquit Lucas) *cor vnum, & anima vna.* Ex numero vis esse eorum, si optio detur, qui sua obiiciunt, & nihil habent, an qui aliena suscipiunt? intuere eleemosynæ materiam, & fructum. Quæ antea disiuncta erant, conuenere, atque impedimenta omnia sublata sunt, & continuò ipsorum animæ coniunctæ, atque connexæ sunt: *Omnium*, inquit, *erat cor vnum, & anima vna*: ita etiam sine eleemosynæ fructu exinanire pecunias, non minimum in se habet lucrum. Lucrum est igitur, non mediocre, in bonis operibus præesse; lucrum, inquam, siue largientem spectes, siue recipientem; magísque in dantem redundat vtilitas. Nec verò opus est, vt qui meritũ eleemosynæ habiturus est, ampla possideat patrimonia. An nõ fuit laudata ab ipso Christo, & multis bene nummatis anteposita, vidua illa, Luc. 12. quæ duo dedit minuta? si nihil habes, & voluntatem largiendi eleemosynam, habes, meritum profectò beneficij habes: *Est enim summa animæ celsitudo omnes opes propter Deum contemnere.* Præerit in bonis operibus voluntate, qui re non potest; & ex eo capite felicior erit diuitibus, quia si ab hostibus capiatur, diffugere facilè potest; diues verò, cùm multis implicetur negotiorum remoris, difficile. An non est aptior ad luctam nudus, qui non habet vnde teneatur, quàm vestitus? Adde, eum, qui nihil habet, nisi solam virtutis possessionem, viam cœli, quę arcta est, commodè ingredi posse; non ita illum, qui sarcinis diuitiarum, & superbia illarum comite, onustus incedit. Vnde Chrysost. *Si tumorem animi, & spinarum sarcinam, diuitias scilicet inferre volueris, magna tibi latitudine opus erit. Neque enim in turbam irrumpere poteris, quin alios ferias, si huiusmodi premaris oneribus. Porrò, si diuitiæ ipsæ spinæ sunt, quid cupiditas erit? Cuius rei gratia eam tecum infers, vt maiorem incites flammam, & igni fomenta ministres? Quæso, non sufficit ge-*

> Lucrum accedit ex eleemosyna.
>
> Act. 1.
>
> Danti & accipienti ex eleemosyna lucrum. Luc. 12. Voluntati benefaciẽdi, inest meritũ. Ad luctam aptior est nudus; sic pauper ad certamẽ cum latronibus, & cum diabolo. Chrysost. Onera diuitiarum per arctam cœli portam intrare nequeunt.

henna ignis? Considera tres pueros, qui pressura circundati in fornacem insilierunt. Vincti erant, atque compediti, sed plurimam intus inuenerunt latitudinem. Non ita sanè qui extrinsecus prope fornacem astabant. Hos pueros, si imitati fuerimus; erimus in tribulationibus, quamlibet grauissimis, in latitudine, ob spem, non in diuitijs, sed in Deo, collocatam. Qui verò nos in huiusmodi pressuras iniecerint, ipsi peribunt. Intuere miraculum; quos homines vinxerant, ignis absoluit. Hæc ferè Chrysost. Qui valde vituperat eos, qui in tribulationibus desperant, nisi statim Deus è cœlo illos liberet: *Sunt enim qui dicant, Illi pueri à pressura liberati sunt, nos verò minimè. Dignissimè omnino. Illi enim non ita in fornacem immissi erant quasi liberandi, sed omnino morituri. Quanuis nanque audias illos dicentes,* Daniel. 3. Est Deus in cœlo, qui eruet nos: *audi vltrà dicentes,* & si non; notum tibi sit, Rex; quòd deos tuos non colimus, & imaginem auream, quam statuisti, non adoramus: *Nos autem veluti curiosè agentes, Dei disciplinam discutere audemus, tempúsque pressuris præfigere, dictitantes, nisi vsque ad id tempus misertus fuerit*, &c. Idcirco minimè liberamur. Nempe enim, & Abraham, non quasi incolumem filium recepturus Dei monitis obtemperare pergebat, sed vt reuera illum Deo libaturus; atque ideò recipere incolumem meruit.

Dan. 3.

Tres pueros, quos homines vinxerãt, ignis absoluit.

Chrysost.

Spes in Deo sita sit.

Tres pueri ingressi sunt flammã quasi morituri, & ob spem in Deum, liberantur.

Dan. 3.

Chrysost.

VI. Admonet tandem nos Chrysost. ne faciliora nobis proponamus pericula, & tentationes. Deus nánque interdum timidis grauiora adducit supplicia; vt iis admoniti, qui in stadio huius vitæ, ad brauium æterni gaudij anhelant, ignauum abiiciant metum, omnémque rerum suarum curam in Deo constituant. Exemplo vtitur duorum hominum, qui tempore persecutionis ita affecti erant; vt vnus mortem optaret vnico gladij ictu: alter diuerso tormentorum genere præmisso, pro fide necem pati. Vtriusque Deus inuertit optata. Nam ille, qui diuturnos desiderabat cruciatus, vno ictu animam Deo obtulit: socius verò innumeris cruciatibus, variis in locis, & multis modis, animam tandem expirauit. Cur id quæso permissum est? vt scilicet animi ipsius socordiam per tormenta fugaret, fortiórque per quotidianas persecutiones euaderet. Ioseph item cùm carcerem egredi properaret; tunc maximè illic immorari permissus est. Audi ipsum Genes. 40. *Et ego furto sublatus sum de terra Hebræorum: &, memẽto,* inquit, *mei apud Regem. Meritò* (inquit Chrysost.) *Et hoc ipse passus existimatur, quia dixit, Memento mei, vt disceret, hominibus non esse confidendum, sed spem omnem in Deum dirigendam.* Vult ergo Apostolus, vt fideles in omni opere bono, cæteris excellant hominibus: maximè autem in beneficentia, quæ vtilis est, non solùm recipienti eleemosynam, aut aliud beneficium; sed etiam conferenti.

Punit Deus eos qui ardenter cupiunt, citò finiri labores.

Ioseph in carcere detinetur, quia in homine confidit.

Gen. 40.

Chrysost.

VERS. 15. Salutant te, qui mecum sunt omnes: saluta eos, qui nos amant.

De salutatione, & precatione, qua hæc epistola absoluitur.

ANNOTATIO II.

VIII. Moris fuit antiquissimi, vt qui inter se amarent, & verbis per nuntios, & epistolis per tabellarios, se inuicem salutarent. Quod inter Christianos ad fouendam mutuam charitatem solenne semper fuit. Idcirco coronidem Paulus epistolæ impositurus, Tito ait: *Salutant te, qui mecum sunt omnes.*

omnes. Vult præterea vt ſalutentur, qui ipſum nouerunt, & amant in fide: *Saluta*, inquit, *eos, qui nos amant in fide*. Vbi Theod. *Non vult aliter amari veritatis magiſter, præterquam ex ſolo ſcopo, ac inſtituto pietatis*. Theophyl. aliter interpretatur particulam, *in fide*, vt nimirum intelligat, vel amantes ipſum candidè, citráque dolum; vel ob receptam Chriſti doctrinam, & conſeruatam fidem. Itaque ſalutari vult omnes, qui apud Cretam ſunt, Chriſtianos, qui amorem exhibent à fidei communione profectum; non autem ab affectu carnis, & ſanguinis. Appoſitione autem particulæ, *in fide*, ſubindicat eſſe quoſdam, qui abſque fide diligant. Nec mirum. Amant enim quædam matres filios, vel pro eis emori paratæ, ſed interdum non in fide. Et vxores maritos, ſed hic amor non eſt fidei. *Sola ſanctorum dilectio fidei innititur, & charitati, quæ vel ad inimicos, & infideles, vt amici, & fideles fiant, extenditur*. Iuxta illud, *Omnia veſtra in fide, & charitate fiant*. Apoſtolus igitur aliter amari non vult, quàm à ſolo pietatis affectu. Vide, quæ annotauimus ad finem vtriuſque epiſtolæ ad Timotheum.

Theodor. Non vult Paulus amari, niſi ex ſolo ſcopo pietatis.
Theophyl.
Sanctorum ſola dilectio fidei innititur, & charitati.
Epheſ. 4.
1. Tim. 6.
2. Tim. 4.

IX. Licèt de ſalutatione hic ſermo ſit, quæ ad finem epiſtolæ adhibetur, nemini dubium eſt morem eſſe initio etiam epiſtolarum ſalutatione vti, ad eum pertinente, ad quem ſcribimus. Quare de hac etiam aliquid, quod eruditionem ſapiat, attingam. Et quidem veteres, ſemper literas ſuas à dicenda ſalute ſunt auſpicati: Latini hoc modo, M.T.C. Trebatio S.D. Græci fermè ad hunc modum Πλάτων τῷ Δίωνι εὐπράττειν, Quidam pro, εὐπράττειν, dicunt χαίρειν, quod apud nos ſonat *gaudere*. Vtrunque vno carmine expreſſit Horatius,

Celſo gaudere, & bene rem gerere Albinouano,

Plinius ita ſalutat, *C. Plinius Sabino ſuo S. D.* Hebræi vulgato gentis ſuæ more, pacem optant ſalutantes; ſiue quòd arbitrentur diſcordiam eſſe malorum omnium compendium, ſiue quòd pacem appellare ſoleant omnium rerum cumulatam felicitatem. Hodie aſſentatio eſt ſumma in præfationibus ſiue ſermonis, ſiue epiſtolæ, qua aliquando etiam viri docti ne faſtidio ſint ſuperciliosis, vti coguntur. Quare quoties viri modeſti aliquid admiſcent honorificentiæ titulis, non ſuo ſeruiunt ingenio, ſed alienis moribus obſecundant. Reprehendendi ſunt omnino, qui prodigioſis aſſentationibus ſalutationem in farciunt. Huiuſmodi ſunt, qui prætermiſſo ſæpe nomine, hunc ſolem vocant; alium, lunam. Hunc, Luciferum; alium, Cynoſuram; aut lucernam ardentem, ſpeculum virtutum, hortum odoriferum, pyxidem vnguentariam; ſcrinium aureum; virtutum ſacrarium; diſciplinarum theſaurum; phænicem; aquilam. Et quid non? Quid, quod plerique, ſe viliſſima mancipia Gnathonica quadam demiſſione vtentes, appellant? Exemplum erit, ſi quis viro docto, ita ſcribat: *Radianti Theologorum apici; ſeptem artium liberalium aureo domicilio: ſapientiæ lucernæ ſemper fulgenti: literati ordinis lucifero: vtriuſque Teſtamenti ſacrario: hæreſum malleo; virtutum ſpeculo limpidiſſimo; digniſſimo Domino meo, oſcula pedum pro ſalute*. Hæc noua, & adulatoria ſalutandi ratio priſcis fuit incognita. Quis vnquam Gnatho, aut Colax, aut Gelaſimus, vſque adeò eſuriit, vt iſtiuſmodi verba regi ſuo, auſus ſit in os dicere? Et tamē nos Chriſtiani, grauibus etiam viris, ita adulamur. Quid mirum? Paulus ſcripſit, inquiunt: *Honore inuicem præuenientes*. At Apoſtolus illic non de ſalutatione, ſed de ſubſidio loquitur:

Salutandi in epiſtolis varia conſuetudo.
Ciceronis ſalutationes.
Græcorum mos ſalutandi.
Horatius.
Plinius.
Aſſentatio in præfationibus.
Prodigioſæ ſalutationes.
Aſſentatio priſcis incognita.
Rom. 12.
Quomodo intelligātur verba illa Apoſtoli: *Honore inuicē præuenientes*.

quitur: sic enim ille solet honorem appellare. Quòd si honorificam intelligere velis appellationem, disce à tanto magistro, quid præfigere tuis literis oportéat. Posteriorem ad Timoth. ita prænotat: *Paulus Apostolus Iesu Christi, Timotheo charissimo filio; gratia, & misericordia, & pax à Deo Patre nostro*, &c. Hanc verò ad Titũ sic: *Paulus seruus Dei, Apostolus autem Iesu Christi; Tito dilecto filio gratia, & pax à Deo Patre, & Christo Iesu.* Atqui Episcopos, imò Archiepiscopos, & Primates salutabat, Societatis Iesu religiosi, Pauli morem imitantes, epistolas suas auspicantur modestè, & prænotatione, Christiano religiosóque instituto planè conuenienti: *Gratia*, inquiũt, *& pax Christi.* Quod ab aliis etiam religiosis ferè obseruari audio. Hæc dicta sint de epistolari salutatione.

2.Tim.1.

Salutatio vsurpata à religiosis quam modesta sit ostenditur exemplo.

X. Absoluitur tandem epistola apprecatione diuinæ gratiæ, sine qua nil magnum mens, aut inchoare potest, aut ad finem perducere: *Gratia*, inquit, *Dei cum omnibus vobis: Amen.* Quibus verbis, generaliter salutat omnes fratres, & domesticos Titi, quibus gratiam optat, quæ fons est omnium bonorum. Ad Rom. 3. *Iustificati gratis per gratiam ipsius.* Quod ait, *vobis*, significat, nõ ad vnius vtilitatem spectare huius epistolæ scriptionem; sed ad totam Ecclesiam, vt aduertit D.Thom. hoc loco. Quod de epistolis ad Timotheum, cum D.Thom. consentiens affirmat his verbis, Theod. *Hæc beato quidem Timotheo scribit diuinus Apostolus: Nobis autem omnibus, vtilitatem quæ ex iis proficiscitur, præbuit. His enim tanquam thesauris communibus fruimur*; Theophyl. *Exoptat*, inquit, *eis, scilicet fidelibus, vt custodiant domum Dei.* Scripsit autem Paulus hæc apprecationis diuinæ gratiæ, verba, manu propria, velut confirmans omnia, quæ scripsit. Si quæras vnde id nouerim, dicam. Paulus enim timens interpolas, & adulteratores Scripturarum, quorum iam eo tempore erat infelix prouentus, ad perniciem comparatus sanæ doctrinæ, semper se manu propria in omni epistola sua, salutationem subscripsisse testatur. Idque adeò constanter, vt meritò repudiari posset ab erudito lectore epistola, quæ manu eius non fuerit subscripta. Signum autem scriptionis Paulinæ, siue illius notum esset lectori chirographum, siue ignotũ, hoc erat, nempe, *Salutatio in fide, & precatio gratiæ.* Id enim ex aliis epistolis, tum vel maxime ex postremis verbis secundæ ad Thessalonicenses, apertè ostenditur; sic enim ait: *Dominus sit cum omnibus vobis, salutatio, mea manu Pauli; quod est signum in omni epistola, ita scribo, Gratia Domini nostri Iesu Christi cum omnibus vobis. Amen.* Vbi D.Ambros. *Hæc salutatio*, inquit, *manu Apostoli conscripta est qua gratiam Domini nostri Iesu Christi optat esse cum eis.* Idem ad finem epistolæ primæ ad Corinthios, enarrans postremam particulam, nempe *Amen.* (vt id quoque explicatum relinquatur) sic ait: *Confirmatio est benedictionis hic sermo* Vide, quæ annotauimus, ad finem epistolæ primæ ad Timoth. Interim precemur Deum, vt tam salutatio, quàm precatio Pauli ad nos pertineat, effectúmque illius mereamur obtinere, in Christo Iesu Domino nostro, cui & diuino Patri, vnà cum sancto Spiritu, par est gloria, & imperium. Amen.

Epilogus epistolæ huius.

Rom 3.

D.Thom.

Hæc epist. Tito scripta, omnibus vtilis est.

Theodor.

Theophyl.

Paulus manu propria scripsit hanc diuinæ gratiæ apprecationem.

Signum subscriptionis in epist. Pauli.

Ambros.

1.Cor. vlt.

1.Tim.6.

Trium Librorum

Operis hierarchici, siue de Ecclesiastico principatu,

FINIS.

INDEX

INDEX LOCORVM
SACRÆ SCRIPTVRÆ, QVÆ IN HIS COMMENTARIIS EPISTOLÆ ad Titum, vel explanantur, vel illustrantur

Litera P, Proœmium. C, Caput. S, Sectionem. T, Textum. A, Annotationem V, Versum significat.

Oo

Paralipomenon.

Esdræ.

Iob.

Psalmorum.

Prouerbiorum.

Ecclesiastæ.

Cantici Canticorum.

Sapientiæ.

Ecclesiastici.

Isaiæ.

Hieremiæ.

Ezechielis.

Danielis.

Duodecim prophetarũ minorũ.

Ex nouo Testamento.

Matthæi.

Marci.

Lucæ.

Ioannis.

Actorum.

Quatuordecim D.Pauli epist.

Petri.

Ex epist.ad Titum.

Iudæ Apostoli.

INDEX

I N D E X

SECTIONVM, ET ANNOTATIONVM, QVÆ IN PRÆFATIONE, ET SINGVLIS capitibus epiſtolæ ad Titum continentur.

Præfatio ſex habet ſectiones.

CAP. I.

In ſectiones 13. diſpeſcitur.

SECTIO I.

Continet Annotationes quatuor.

SECTIO II.

Annotationes quatuor.

SECTIO III.

Annotationes duæ.

SECTIO IV.

Annotationes tres.

SECTIO V.

Annotationes tres.

III Sintne Episcopi minoribus oppidis præficiendi?

SECTIO VI.

Annotationes quatuor.

I. Quomodo intelligatur Episcopum debere esse vnius vxoris virum.

II. Verus sensus verborum Pauli exigentis, vt Episcopus sit vnius vxoris vir.

III. Quomodo intelligantur illa verba: Filios habens fideles, non in accusatione luxuriæ?

IV. Cur Apostolus non præcipiat eligendum cœlibem, & qui nullos habeat liberos?

SECTIO VII.

Annotationes duæ.

I. Quàm detestanda sit in principe Ecclesiastico superbia?

II. Quàm alieni esse debent, qui præsunt Ecclesiis ab ira, & vindicta.

SECTIO VIII.

Annotationes tres.

I. Commendatur mutua hospitalitas, & mensæ vsus inter bonos.

II. Prȩlati munus est, exhortari, & corrigere.

III. Scientiæ luce, & rerum experientia conspicuum esse oportet, qui in Episcopum eligendus est, vt potens sit exhortari.

SECTIO IX.

Annotationes quinque.

I. De obedientia, quam Deo, & ministris eius debemus.

II. Quinam sint vaniloqui, & seductores: & de veritate, quam sine dolo, aut fuco, vel apud remotissimas gentes Apostolici viri prædicant.

III. Fugiendos esse eos, qui vanā vsurpant doctrinam, & ad seducendum compositam.

IV. Ostenduntur iudaizantium corrupti mores, & doctrina.

V. Quantùm noceat virtuti laudis amor, & turpis lucri appetitus; & quomodo vterque vincendus sit morbus Iudæis familiaris?

SECTIO X.

Annotationes duæ.

I. Vtrùm fas sit vti Gentilium testimoniis?

II. Quædam nationibus insita esse vitia.

SECTIO XI.

Annotationes quatuor.

I. Cur iubeat Paulus Cretenses increpari durè?

II. Assignatur efficax ratio ex cap. 3. Apocalypsi sumpta, cur Apostolus plus detestetur Cretēses, quam alios homines?

III. De fabulis Iudaicis, & triplici Iudæorum genere.

IV. Quæ sint mandata hominum, siue traditiones à Paulo damnatæ?

SECTIO XII.

Annotationes duæ.

I. De immunditia, & delectu ciborū.

II. An hominis infidelis opera omnia peccatum sint?

SECTIO XIII.

Annotationes quatuor.

I. A quibusdā, Deum, quem fide colunt, factis negari.

II. Eorum fidem mortuam esse, qui Deum factis negant.

III. De copulatione fidei cum bonis

nis operibus.

IV. De excitatione eius, qui Christum, quem colit, ad omne opus bonum torpescens, factis negat.

CAP. II.

Continet sectiones septem.

SECTIO I.

Annotationes quatuor.

I. Reprehenduntur à D. Petro, & Iuda Apostolo, qui non sanam annuntiant doctrinam.

II. Quænam doctrina sit sana dicẽda?

III. De sobrietate, pudicitia, & prudentia, quas virtutes Apostolus desiderat in senibus.

IV. De triplici sanitate, quam Apostolus requirit in senibus.

SECTIO II.

Annotationes quatuor.

I. Matronæ Christianæ quales esse debeant?

II. Quales optet Apostolus esse adolescentulas, quæ Christum colunt?

III. Quàm necessaria sit adolescẽtibus sobrietas?

IV. De distinctione graduum ætatis humanæ, vt quæ præcepta cuique conueniant, ex Apostoli doctrina innotescat.

SECTIO III.

Annotationes tres.

I. Exemplo præire debent subditis, cùm omnes, tum præsertim, qui prę-fecturam gerunt Ecclesiasticam.

II. Integritas, & morum grauitas, atque doctrinæ, Prȩlatis necessaria est.

III. Quàm vtiles Ecclesię fuerint Episcopi, qui doctrina, & exemplo vitæ subditis præluxerunt?

SECTIO IV.

Annotationes duæ.

I. Cur Paulus tãtopere solicitus sit de seruorum moribus & vita?

II. Gentilibus etiam dominis seruus debet subiici, & fidelitatẽ ostendere.

SECTIO V.

Annotationes quinque.

I. Explicatur connexio horum verborum: Apparuit gratia Dei, &c. cum præcedentibus.

II. Impietatem, & secularia desideria, gratia Dei præeunte, facile est abnegare.

III. Præstat seruum esse abnegata impietate, & flagitiis, quàm nobilem malè moratum.

IV. Quantam vtilitatem Christi aduẽuentus consideratio nobis afferat, vt sobriè, piè, & iustè viuamus?

V. Cum timore expectare debemus aduentum gloriæ magni Dei.

SECTIO VI.

Annotationes quinque.

I. Qualis fuerit nostra redemptio, & quo pretio facta?

II. De amore, quo Dei filius morti pro nobis se obtulit.

III. Christus dedit semetipsũ pro nobis non solum, vt nos redimeret, sed etiam, vt cœlesti cibo pasceret.

IV. Offerendũ esse patri æterno Christi in cruce immolati sacrificium, vt à peccatis mundemur.

V. De imitatione amoris, & passionis Christi.

SECTIO VII.

Annotationes quatuor.

I. Qualis debeat esse sermo, & exhortatio ad populum habita?

II. Tribus reb⁹ perfici visitationis officium, in Tito, Episcopis cõmendatum, exhortatione, imperio, & autoritate.

III Multis nominibus visitationis officiũ, quod hîc ab Apostolo præscribitur, Episcopis cõuenire ostẽditur

IV. Epi

CAP. III.

Continet sectiones septem.

SECTIO I.

Annotationes quinque.

SECTIO II.

Annotationes duæ.

SECTIO III.

Annotationes octo.

SECTIO IV.

Annotationes tres.

SECTIO V.

Annotationes quatuor.

SECTIO VI.

Annotationes tres.

SECTIO VII.

Annotationes duæ.

INDEX RERVM, ET SENTENTIARVM QVÆ IN Commentariis trium Epistolarum D. Pauli continentur.

Litera P, Procemium siue præfationem. C, Caput. S, Sectionem. T, textum. A, annotationem. V, versum significat.

ADMONITIO.

Non opus fuit, in hoc Indice epistolam primam ad Timotheum præfigere capitibus, & cæteris notis oppositis ad inueniendas res & sententias eiusdem epist. cùm notum sit, ab ea sumi exordium. In duabus alijs, quia opus erat, id præstitimus.

Pp   Deum

Finis

Symbo

Elias.

Paulus

Iusti

Imm

Imitatio.

Idololatria, Idololatræ.

Iephthe.

Incarnatio verbi diuini.

Ioseph.

Iudæi, Iudaizantes.

Iurisdictio.

Ira, furor, zelus.

Iustitia.

Liber.

obsc

N

Natiuitas, siue Aduentus Christi.

Negotiatio.

Nero.

Nouitas, Nouitij.

Nuptiæ, & cœlibatus.

O

Obedientia.

Obduratio.

Odium; siue vindictæ cupiditas.

Opera.

Oratio, Oratorium.

Ordines ſacri.

P

Parentes.

Paulus.

Paupertas.

Pastor prælatus, vide Episc.

Patientia.

Passio Christi.

Eam

S

Vita Sanctorum.

Votum.

Vxor.

FINIS.